

AZ ORVOSTUDOMÁNYI KAR TÖRTÉNETE

1770–1935

ÍRTA

NÁDUDVARI GYÖRY TIBOR

BUDAPEST. 1936

A
KIRÁLYI MAGYAR
PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETE

III. KÖTET

AZ EGYETEM 300 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK
ÜNNEPE ALKALMÁBÓL KIADJA A
PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYEGYETEM

BUDAPEST, 1936

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

ELŐSZÓ

Már az 1777. évi Ratio Educationis megalkotói is elrendelendőnek látták, hogy „az egyetem történetét keletkezésétől fogva a történelemnek valamelyik tanára, vagy a könyvtári tisztviselők összeállítsák“ ; XV. §.-ának 9. pontja az egyetemi tanácsra bízta az erről való gondoskodást. Az egyetem 300 éves jubileumának kellett elkövetkeznie, hogy a Ratio rendelkezése teljes terjedelmében meg is valósuljon. Ám a Ratio óta eltelt idő sem mult el néhány jószándékú kísérlet és néhány érdemes alkotás nélkül. Kovachich Márton György történetírónk mint kortárs közölt adalékokat az általa szerkesztett „Merkur von Ungarn“-nak a hazai tanügyet tárgyzó 1786—87-i évfolyamaiban az orvosi kar első másfél évtizedéből. Az egyetem 200 éves fennállásának alkalmából, 1835-ben adta ki Fejér György, az egyetemi könyvtár igazgatója, „Historia Academiae Scientiae Pazmaniae archi-episcopalis ac M. Theresianae regiae literaria“ című, az akkor 65 éves orvosi kar rövid történetét és az addig szerepelt tanárok életrajzait is felölelő munkáját, melyeket utóbb Hőgyes Endre magyar fordításban tett közzé „Milleniumi Emlékkönyvében“. 1871-ben Rupp János lelépő rectori beszédének függeléként sorakoztatott fel a kari levéltárból kiválogatott adatokat. Pauler Tivadar 1880-ban megjelent egyetem-történetének, sajnos, mindössze csak az első kötete jelent meg, mely 1806-ig tárgyalja az anyagot és ebben az orvosi kar első 36 esztendejének történetét. Fináczy Ernő „A magyarországi közoktatás Mária Terézia korában“ c. kétkötetes, alapvető munkájában (1899—1902) az orvosi kar működésének első tíz esztendejét is felöleli. 1896-ban jelent meg Hőgyes Endrének imént említett, közkezenforgó, nagyértékű „Milleniumi Emlékkönyve“

és ezzel egyidejűleg a cultusministerium által kiadott „Felsőoktatásügy Magyarországon” c. gyűjteményes munka, melyben Högyes az előbbi munkájának tartalmát kivonatossan és némi módosításokkal, az orvosi karról írt részben ismertette. Jóllehet Högyes elég bőven terjeszkedett ki a történeti vonatkozásokra is, mégsem tévesztendő szem elől, hogy érdemes munkáinak voltaképeni rendeltetése és súlypontja nem a kar történetének, hanem az orvosi facultás ama európai viszonylatban is magas színvonalának a bemutatása volt, melyre azt a kiegészítés idejétől fogva gondosan kiválasztott tanároknak a cultusministerium támogatása mellett állami létünk ezeréves fennállásának ünnepi esztendejéig felemelniök sikerült.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a mindmáig napvilágot látott és imhol felsorolt munkák az orvosi kar történetének vagy csupán többé-kevésbbé rövid tartalom- és időrészleteit tárgyalták, vagy más célokra írt munkák kísérő részét képezték, emellett pedig oly időkben készültek, amidőn a kutatás methodikája is más volt s a történetírás iránt táplált követelmények is kevésbbé voltak igényesek. Ezért munkám nem is ezekre támaszkodik, hanem az eredeti forrásokra, az okleveles kútfőkre. Az ilymódon felkutatott levéltári anyag az évek során oly nagyra nőtt meg, hogy mire feldolgozására került a sor, már nem is annyira azt kellett latolgatnom, hogy mit közöljek, hanem azt, hogy mit lehet elhagynom belőle, nehogy a munka az előre kiszabott terjedelmen még a meghaladottnál is erősebben túlnőjjön. Sok, részletkutatásra alkalmas anyag maradt ilymódon felhasználatlanul, miért is a továbbdolgozás megkönnyítésére ezen a kar történetéhez összegyűjtött igen tekintélyes anyagot összes feljegyzéseimmel, kivonataimmal, másolataimmal együtt a kar levéltárában fogom elhelyezni azzal az óhajjal és abban a reményben, hogy akadni fognak továbbépítők is.

Ami a kar történetének feldolgozását és megírását illeti, választásom volt az anyagnak egyes főkérdések alá csoportosított megtárgyalása és az évről-évre haladó, folytatódó, tehát az illető kort minden oldalról kiadóbban jellemző ismer-

tetése közt. Lemondva a főkérdések alá csoportosító tárgyalásnak a maga szempontjából fennálló előnyeiről, az utóbbi módozatot választottam : a korjellemzésre alkalmasabb vázolást.

Rá kell még mutatnom azokra a nehézségekre, melyeket a munka 1935-ig való elvezetése okozott. A történetírásnak távlatra van szüksége s a felölelendőnek elhatározott jelenkor még oly közel van, hogy e távlatba be nem illeszthető. A nehézségek kényesebbik részét azonban az egyetem történetének megírására kijelölt bizottság kiküszöbölte, amennyiben az élő személyek működése ismertetésének és méltatásának mellőzését határozta el.

Sokfelé tartozom köszönettel, legelsősorban az orvostudományi kar Tanártestületének, mely bizalmával tisztelt meg, amidőn a kar történetének megírásával szíves volt megbízni. Köszönettel adózom a közintézmények közül legfőképpen az Országos Levéltár, az Egyetemi Könyvtár és a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv igazgatóságának és tisztviselőinek mindenkor tapasztalt lekötelező előzékenységükért és ugyancsak köszönettel Grósz Emil és Nékám Lajos professor uraknak, akik szívesek voltak kész munkám kefelenyomatait átnézni és a munka javára való megjegyzéseiket velem közölni.

Győry Tibor.

TARTALOMJEGYZÉK

I. rész.

Az orvosi kar felállítását megelőző időszak.

(1635—1769)

Pázmány Péter egyetemalapítása (3). Az orvosi kar felállításának akadályai (4). Általános orvoshiány (11). Az orvosképzés nehézségei (12). Orvosi magániskolák (13). Orvosok kivándorlása (15). Sebészek, kuruzslók, hóhérok, pecérek, kalandorok „orvosi” gyakorlata (16). Orvosi studium felállítására irányuló tervezetek (20). Mária Terézia elhatározza az egyetemnek orvosi karral való kibővítését (22). v. Swieten megbízása (23). A bécsi egyetem orvosi karának multja (24) és reformja (26). Nehézségek a nagyszombati egyetem orvosi karának felállítása körül (30), elhárításuk Mária Terézia által (31).

II. rész.

Az orvosi kar megszervezése és felállítása.

(1769—1770)

Az egyetem kiegészítése az orvosi karral (35). A nagyszombati orvosi kar megszervezése a bécsi mintájára a „conformetur” elve alapján (37). Az első öt orvostanár (39).

III. rész.

Az orvosi kar Nagyszombatban.

(1770—1777)

Az első kari ülés; rector- és dekanválasztás (47). A tanítás megkezdése. Az egyes tanszékek elhelyezése. Tanrend. Tankönyvek. A tanfolyam tartama (49). Javaslatok és kérelmek a kar kiépítése és fejlesztése érdekében (51). Az administratio lelkiismeretessége és bénító lassúsága (58). Gilg János kari igazgató (60). Winterl sürgése megfelelő füvészkert szerzése érdekében (61). A belgyógyász és sebész tanárok a városi kórházban klinikai betegágyak mellett kívánnának tanítani; Nagyszombat városának konok ellenállása (63). A „hallei módszer” bevezetése (64). Az úrnapi körmenet (65). Az orvosi kar védőszentjei (66). Ugróczy Mihály ágost. hitvallású orvosjelölt felségfolyamodványa (67). Reineggs Jakab, az első „sub auspiciis” promoveált orvos (70). Doctori disputatiók (72). Az orvosok és sebészek újrászigorlatoztatása. Oppenheimer Sámuel doctori oklevelének nostrifikálása (73). Van Swieten utóda, Störk

törődéshiánya. Felsőfolyamodvány a hiányokon való segítés végett. Störk leckéztető válasza (76). A kari igazgató s az öt tanár viszontválaszai (78). Királyi biztosok kiküldése az egyetem reformja érdekében (84). Az új, ú. n. Störk-féle tanulmányi és szigorlati rend (87). A szigorlati és vizsgadíjak újrászabályozása (90). Correpetitorok és repetensek (99). Bekebelezési díj (99). Előkészítő bölcsészeti tanfolyam (100). Tanszék-pályázat szabályzata (101). Tiszti orvosok mint vizsgáztatók (102). A kolozsvári „Báthory-egyetemen” állatorvógyászati tanszék felállítása (103). A tanító és tanuló személyzet nemzetségek (nationes) szerinti csoportosítása (103). Állatorvosi tanintézet felállításának tervei (104). Az orvosi kar egyre nehezbűlő helyzete (106).

IV. rész.

Az orvosi kar Budára, majd Pestre helyezése s története a Nova Ratio Educationis megjelenéséig.

(1777—1784—1806)

Az egyetem Budára való áttelepítésének elrendelése (110). Az egyetemi tisztségek betöltése (112). Az orvosi kar elhelyezkedése (114). A Jézus-társaság feloszlata (114). Az 1777. évi Ratio Educationis-nak az orvosi karra vonatkozó rendelkezései (115). Az egyetem kibővítésének és Budára helyezésének, valamint a Ratio megalkotásának megünneplése (119). Az orvosi kar pecsétje (121). Rác Sámuel kinevezése (122). A kar megbízata a gyógyszerterek vizsgálatával (123). II. József trónralépte (123), nyelvrendelete (124), türelmi patente (126). Nem-katholikusok és zsidók doctori promotióra bocsátása (127). Oesterreicher dr. követelése (129). A licentiatius megszüntetése (130). Az orvosi oklevél érvényének és a gyakorlatúzésnek kölcsönösége (131). A tanári és tanárségdi fizetések szabályozása (131). A szigorlatok olcsóbbátétele. Tandíjmentesség (133). A Ratio Educationis (135). II. József szemleútja és intézkedései (136). A Pestre-helyezés elrendelése (137). II. József a tudományos irányzat ellen (139). A reformatio studiorum Josephina (140). Előkészületek az állatorvosi tanintézet felállítására (142). Szigorúbb vizsgáztatási eljárás elrendelése (143). Tanárségdek és correpetitorok számának szaporítása. A természetrajzi tanszék átvétele a bölcsészeti kartól (145). Plenck József áthelyezése Bécsbe. Tanszék-változások és cserék (146). Magáncollegiumok (148). Correpetitorok (149). Változások az egyetem szervezetében (151). Az orvos- és sebészképzés reformja (152) és egyesített tanulmányi rendje (153). Új tanszékelosztás (155). Az orvosi kar átköltözése Pestre (159); a király látogatása és intézkedései (160). A kari igazgatók tisztjének visszaállítása (161). Az állatorvógyintézet felállítása (161). A Josephinum alapítása s a vele járó sérelmek (164). Új szünidőbeosztás (165). Schönbauer József (166). II. Lipót nyelvrendelete. Regnicolaris bizottságok felállítása (167). Hauptmann K. Fr. prosector kártevői (169). A magyar nyelv terjedése (170). Változások a tanszékek betöltése körül. Szening János (172). Trnka Vencel (173). Stipsics Ferdinánd, Schraud Ferenc (175). A második Ratio Educationis elmunkálatai (176). Az egyetem áthelyezésére irányuló terv (187). Az orvosi tanulmányok reformtervezetei (188). Az 1804. évi bécsi tanulmányi rend bevezetése (192). A tanévek számának 5-re emelése

(193). Félreértések az új Ratio körül (193). Az oklevelek érvényének viszonyossága a szigorlati rendszerek egységessé tétele mellett (194). Az államorvostan tanszékének felállítása (196). Schraud tan-könyvei (198). Schraud meggyanúsítása (199). Új orvosdoctori szigorlati rend (201). A sebészek új szigorlati rendje (203). Ütlevelek kiadásának megszorítása (203). Az ország természeti kincseinek összegyűjtésére s ásványvizeinek felkutatására Schönbauer és Winterl „instructiója“ (204). Kitaibel Pál utazásai (205). Sebész muzeum (206). Sebészek továbbképzése (207). Sebészek, gyógyszerészek illetékelen gyógyító tevékenysége, túlkapásai (207). Gellei Mihály (208). Az inauguralis dissertatiók és nyilvános disputatiók helyre-állítása (209). Az orvosi kar tagjainak részvétele a napoleoni hábo-rúkbán (210). A magánleckeadások (correpetálások) szabályozása (211). Tanársegédi szabályzat (212). Adjunctusok (213). Veza Gábor utódlása (214). A kar a dekán vezetése alá kerül (216), a kari igazgató hivatala betöltetlen marad, a tanulmányi ügyek főfelügyeletével az országos főorvos bizatik meg (217). A himlőoltás első felkarolói (218). A nagyszámú szembeteg fogyatékos ellátása (219). Báró Le Febur vándorszemész (220). Stáhly György kinevezése orsz. szemorvossá (225). Tanszékbetöltések. Agoston Elek (228). Szening János, Eckstein Ferenc (229). Bene Ferenc (230). Az állatorvosi tanintézet adjuncturája (233). Kitaibel Pál (234). A promotiós eskü visszaállí-tása (236). Egyetemi tanárok: „honoratorok“ (236). Stáhly Ignác (237).

V. rész.

A II. Ratio Educationistól (1806) 1848 márciusáig.

Az új Ratio megjelenése. Az orvos-sebészti studium tanrendje (241). Az egyetem szervezete az új Ratióban (245). Utasítás a taná-roknak (247). Tanszékbetöltés módjának szabályozása (248). Serkentő eszközök és buzdítás az orvosi pályára (250). A bekebelezett külső doctorok collegiuma (251). Az egyetem elnöke és helyettese (253). Magyar nyelv művelés. Az új Ratio életbelépése (254). Az udvari tanulmányi bizottság felélesztése (255). Stifft András József dr. (256). A sebészek buzdítása a katonai szolgálatra (259). Lenhossék Mihály (259). Prosector kinevezése (262). A bécsi sebészti műtőinté-zet (263). Az új Ratio életbeléptetése (264). Új tanszék: elméleti sebészet. Eckstein János (265). A gyógyszerészek és sebészek tanul-mányi rendjeinek bővítése (266). Szülészeti tanfolyam szabályo-zása (267). Schuster János (268). Stulfa Péter (273). A Hatvani-utcai kari épület célszerűtlensége (274). Brunkala Román (274). Nemesi felkelés, egyetemi tanárok és segédszemélyek behívása (274), a hadi kórházak működése (276). Böhm Mór pénzügyi tisztviselő rovar-gyűjteménye (277). Az orvosi karra fordított kiadások (277). Win-terl nyomorban hal meg (278). A chemia és botanika tanszékeinek szétválasztása (280). Reisinger János (281). A botanikus kert áthe-lyezése (282). Frankenburg Jakab (285). Nehézségek a szemészeti tanszék betöltése körül (286). Schmidt János kinevezése és halála (288), új pályázat (289). Fabini János Th. (290), panasza Lenhossék ellen (291). Frankenburg reformjavaslatai (293). Az orvoskari inté-zetek elégtelen támogatása (295). Egyetemi gyógyszer-tár létesíté-sének tervezete (295). Az 1813. évi új tanulmányi és szigorlati rend

életbeléptetése (296). A tanítás sikeresebbé tételére javaslatok és intézkedések (301). Műtősebészkepző intézet tervezete (304). Sikertelen tárgyalások Pest városával a Szt. Rókus-kórház igénybevétele tárgyában (307). Chemiae dr. kreálása (308). Pfisterer András: kari igazgató (309). A kari igazgató teendői (312). Aggályok a kari igazgató jogkörével szemben (313). A tanárok kizárása a dekáni tisztből (314). Dekánválasztási bonyodalmak (315). Az első nemtanár dekan (317). A dekáni hatáskör szabályozása (319). A Josephinumban képzett sebészek előnyomulása a polgári gyakorlatban (320). Az állatorvosi tanintézet fellendítésére irányuló javaslatok (324). Brunkala Román (325). Weleczky János (326). Orvosi oklevelek érvényének viszonyossága (327). A „honoris causa” oklevelek (329). Késedelmek a tanszékbetöltések körül a kar ellenállása miatt (331). Stifft jelentései (331). Bene Ferenc (331). Böhm Károly (332). Milunovics Sándor (334). Schordann Zsigmond (335). Birly F. Ede memorandumja (337). Haberle Károly K. (342). Javaslat és rendelet az orvosok és a sebészek alaposabb kiképzése tárgyában (343). Gyógyszertárvizsgálat (344). Himlő elleni oltás bevezetése (344). Egyetemi tanárok nyugdíjának rendezése, rangsorozásuk (345). Adjuncturák eltörlése (346). Assistentsek fizetésének rendezése (347). A homoeopathia alkalmazásának tilalma (347). Tanszéki pályázatok Bécsben is megtartandók (348). A szemészeti tanszék önállósítása (350), szemészeti klinika felállítása (352). Stáhly Ignác ügyei (353). A tanulmányi rend revidioja (355). Stipsics Ferdinánd K. és a kari aligazgatói tisztség (356). Evangélikusok kinevezhetőségének kérdése (359). Auer Gábor Károly (360). Gebhardt X. Ferenc (363). Javaslat egy orvosi folyóirat megindítására (364) és tudományos orvosi egyesület megalakítására (365). A M. T. Akadémia felállítása (366). Bugát Pál (369). Lenhossék Mihály (374). Újabb kísérletek a klinikák egyesítésére a Rókus-kórházzal (375). Hoffner József (377). A tanárok dekaná válasszhatása (378). Lenhossék 1828. évi tanulmányi reform-elaboratuma (381). Eckstein Ferenc, Stáhly Ignác (386). Csasz Márton (387). Wekerle György (388). Az első magántanári „habilitációs szabályzat” (389). Schedel (Toldy) Ferenc (389). A „A nemzeti nyelv használatáról” (390). A vármegyei törvényhatóságok a magyar nyelv érdekében (391). A kar feállításának félszázados évfordulója (392). A kar intézményei 1830-ban (393). Az állatorvosi intézet kiépítési tervezete (394). Az „Orvosi Tár” megindulása (396). Az 1831-iki cholerajárvány (396). Haberle Károly megvilkkoltatása (399). Sadler József (400). Tanulmányi rend-javító tervezet (401). A klinikák túrhetetlen elhelyezése, újabb sikertelen tárgyalások Pest városával (403). Schöpf Ágoston (404). Bräuer József (406). I. Ferencz, majd Stifft halála (406). Visszapillantás Stifft működésére (407). Rokitsansky humoralpathológiája és kraséologiája (409). Hazai orvosaink és a különböző orvostani rendszerek (410). A budapesti kir. Orvosegyesület megalakítása (411). A kir. magy. Természettudományi Társulat életrehívása (412). A magyar nyelv bevezetése a közoktatásba (413). Az 1838. évi pestis és a pesti árvíz (415). Bene Ferenc, Stáhly Ignác (416). A kopogtatás és hallgatóság terjesztői (417). Egységes címzések (417). Sauer Ignác (419). Balassa János (421). Az első aether-narcosis (426). Balassa mint Erzsébet királyné orvosa (427). Zlamál Vilmos (428). Sangaletti Ede (431). Rupp János (434). Rendkívüli tárgyak előadására vállalkozók (434), Turnovsky Frigyes, Nedelko Demeter, Arányi Lajos,

Schöpf Ágoston (439). Stockinger Tamás (441), Kovács Sebestény Endre, Wagner János (442), Jacobovics Móric (443), Pomutz Konstantin, Schöpf Ágoston (435). Prosector helyébe két asszistens alkalmazása (447). Eckstein Frigyes dr. kérélmre a „mellgyógyítási új rendszernek“ bevezetése iránt (448). Tanulmányi rend reformtervezete és azt kiegészítő javaslatok (449). Tárgyalások Pest várossal (452). Ösztöndíjak a bécsi műtő-sebész és a bécsi állatorvosi intézetben kiképzendők részére (455). A külső kar felújított követelése (455). Dékánválasztás 1845-ben (456). Sikertelen törekvések a bécsi és pesti diplomák egyenrangúsítására (457). Bugát Pál Finnországba tervezett tanulmányútja (458). Tognio Lajos kérélmre Prágába való áthelyezése iránt (461). Lenhossék József (464). Proseniori állomás szervezése (465). Lippay Gáspár (466).

VI. rész.

1848 márciusától az 1867-es kiegyezés idejéig.

Az alkotmány helyreállítása (471). A magyarul nem értő tanárok felmentése (472). A „magyar egyetemről“ szóló 1848 : XIX. tc. (473). Az egyetem alapszabályai (474). Báro Feuchtersleben osztrák egyetemi reformtervezete (475). Az orvoskari tanártestület elaborátuma az orvosi kar átalakítása iránt (476). A külső kar átalakítási tervezete (477), követelése (478). Az orvos-sebész tanulmányok reformja (479). Módosítások a tanszékek körül (479). A külső kar „oktatási rendszere“ (480). Bizonytalanságok a hatásköri illetékeség körül (483). A homoeopathák térfoglalása (483). A forradalom, utóbb önvédelmi harc s leveretésünk (485). Osztrák uralom (493). Igazoltató eljárás (493). Tanárok elmozdítása, a németek visszahelyezése (496). Balassa János elítéltetése és felmentése (497). Gróf Thun Leo közoktatásügyi ministersége (498). A német nyelv használatának kötelezővé tétele (499). Ideiglenes egyetemszervezeti törvény (500). Tanszabadság s egyéb reformok (501). A bécsi 1833. évi tanulmányi rend életbeléptetése (504). Oklevélhonosítás kérdésének rendezése (508). A tanári fizetések szabályozása (509). A Hatvani-utcai orvoskari épület elégtelensége (510). Sikertelen tárgyalások Pest városával a Rókus-kórház igénybevétele tárgyában (511). A sebészet és szülészet áthelyezése a Kunewalder-házba (512). Az alsóbb sebész tanfolyam újjászervezése (513). Linzbauer Ferenc kinevezése (514). A körvegytan tanítása (516). Az első magántanári habilitáció (516). Habsburgi lelkiismeretesség (517). Német tanárok idehelyezése (518). Sebész műtőintézet felállítása (518). Semmelweis (519). Arányi Lajos (523). Czermak János (525). Az „Orvosi Hetilap“, majd pedig a „Gyógyászat“ megindítása (528). Lenhossék József (530). Magántanárok képesítésének szabályozása (530). 1859.-iki gyógyszerészstanulmányi szabályzat (531). Pesti diákok a magyar tanítási nyelv érdekében (534). A Bach-rendszer letűnése, Thun bukása, az „októberi diploma“ kibocsátása 1860-ban (536). A német tanárok felmentése (537). Tantervi bizottság (539). Markusovszky orvostörténelmi pályadíja (541). Országos tanulmányi bizottság (542). A specializálódás irányzatának meghonosodása (543). Az alsóbb sebész tanfolyam eltörlésének sürgetése (544). Tanárok száma, viszonylatban a külföldi egyetemek orvoskari tanárainak számával (545). Meghiúsult törekvések az egyetemi elnöki

tiszttség betöltésére (546). Jendrassik Jenő (548). Wagner János (549). Linzbauer Ferenc, Arányi Lajos és Diescher János előléptetése (550). Wachtel Dávid (551). Wagner János (555). Korányi Frigyes (557). Diescher János (559). Magántanári habilitációk (560). „Füredészeti tanszék” (561). A tanártestület igénybevétele törvényszéki s egyéb véleményezésekben, s a közegészségügy rendezésében (563). Orvosi könyvkiadó társulat (564). Sebész-, majd orvostanhallgatók segítő egylete (566). A külső tagok újabb követelődzései (567).

VII. rész.

A kiegyezéstől a világháború kitöréséig.

(1867—1914)

A kiegyezést követő fellendülés (571). A kar kíváncsai (572). A tanárok és tanársegédek illetményeinek felemelése (573). A magyar nyelv jogaiba ültetése (574). Tanulmányi reformjavaslatok (575). Magántanárok rendkívüli tanári címre ajánlása (580). Magántanárok kíváncsai (580). Országos kórház építésének szüksége (582). Pest város elzárkózódása (584). A külső kari tagok újabb követelődzései (585). Balogh Kálmán (588). Korányi Frigyes külföldi tanulmányútja (589). Virchow sejt-kórtana (590). Scheuthauer Gusztáv (591). Orvosi physika tanszéke (592). Balassa János halála (594). Kovács József (595). A kar centenariuma (596). Visszapillantás a kar százéves multjára (598). Az Orsz. Közegészségi Tanács (601). A homoeopathák tanszék-követelése (603). Báro Eötvös József halála (612). Pauler Tivadar, majd Trefort Ágost ministersége (613). Pénzügyi válság (614). A klinikák és intézetek elhelyezésének kérdése (615). Sívár helyzet (616). Az építkezések megindulása (617). Tanári fizetések rendezése (621). A kolozsvári egyetem megnyitása (622). A sebészi tanfolyam megszüntetése (623). A sebész-műtő intézet új szabályzata (623). Új szigorlati szabályzat (624). Avatatlanok (képviselők, homoeopathák) belekontárkodása az egyetem ügyeibe (627). Bókai János (628). Bakody Tivadar (628). A sebészek részére rendelt belgyógyászati kóroda átszervezése (628). Javaslat az általános kórtan és gyógyszer-tan tanszékének kettéválasztása iránt (629). Balogh Kálmán (631). Javaslat az államorvostan tanszékének kettéválasztására (631). Fodor József (632). Az Orsz. Közegészségi Egyesület megalapítása (632). Korányi Frigyes (633). Schulek Vilmos (633). Kézmárszky Tivadar, Plósz Pál (634). Scheuthauer Gusztáv (635). Mihalkovics Géza (635). A Markusovszky-társaság (637). Markusovszky kiszemeltjei (639). A gyermekági ház otthonossá válása a Kunewalder-házban (640). Szülészeti poliklinikum, bábatanfolyam (641). Tauffer Vilmos (641). Szilassy Kálmán, szül. gróf Hugonnay Vilma, az első orvosnőjelölt (642). Vita a nőknek az orvosi pályára bocsátása felett (643). Az egyetem újjászervezésének százéves fordulója (644). A fürdőügy fellendítése (645). Szünidei orvosi tanfolyamok (647). Az Orsz. Közegészségi Egyesület s az „Egészség” c. folyóirat életrehívása (648). A középiskolai egészségtan-tanári és iskolaorvosi tanfolyam (649). Egészségtani muzeum (649). A gyakornoki intézmény meghonosítása (650). Külföldi tudósok látogatásai (650). 1884.-i cholerajárvány (651). Építkezések előhaladása (651). Második sebészi tanszék

felállítása. Lumniczer Sándor (654). Ajtai K. Sándor (655). Laufnauer Károly (655). Babes Victor (656). Ifj. Bókai János (658). Hőgyes Endre (659). Trefort Ágoston halála (661). Kétli Károly (661). Thanhoffer Lajos (662). Bókai Árpád (663). Tóth Lajos kinevezése egyet. ny. r. tanárrá, szolgálatátételre továbbra is a közoktatásügyi ministeriumba való beosztása (664). A magántanári intézményt érintő rendeletek (665). Újabb ellentétek a facultás és a főváros közt (666). Magyarországi orvostanhallgatók ellenszenvkeltő magatartása Bécsben (667). A Jendrassik—Gebhardt-féle calomel-vita (668). Építkezések. A gazdasági hivatal újjászervezése (669). A fogászat tanításának rendszerezése (670). A monarchia egyetemein szerzett orvosdoctori oklevelek kölcsönös érvényének megszűnése. A leckeépítérendszer megváltoztatása (671). Az Igazságügyi Orvosi Tanács felállítása (672). A „sub auspiciis regis” avatás felújítása. A „tudor” helyett „doctor”. Semmelweis-émlékbizottság (673). Egyetemi Kórház-egylet (674). A rk. tanárok ülésjoga. A rk. tanárraajánlás szabályozása. Magántanárok jutalmazása (675). 1892. évi habilitációs szabályzat (676). A balneologia tanítása (677). Az adjuncturák bevezetése (678). Gyógyszerészképzés szabályozása (679). A fertőző betegségek vizsgálatára intézet felállítása. Javaslát az egyetem Budára helyezésére (680). Az orvostanhallgatók számának feltűnő csökkenése (681). A nők orvosi pályára bocsátása (684). A „klinikai pótosztályok” elhelyezése (686). A gyógyszerészdoktori fok elnyerésének szabályozása (687). A millenium megünneplése (688). Kovács József tanár esete (689). Rokonsági összeférhetetlenségek (693). Erzsébet királyné halála. Központi gyűjtőkórház (694). Tanügyi értekezletek. Szülészeti internatus. Klug Nándor (695). Réczey Imre. Markusovszky Lajos nyugalombavonulása (697). A bőr- és bújakórtani tanszék rendszerezése. Schwimmer Ernő. Nékám Lajos (699). A törvényszéki elmekór- és lélektan mint új tantárgy. Párhuzamos kórbonctani tanszék (700). Dollinger Gyula (701). Lenhossék Mihály (702). Koch Róbert tuberculinjának tanulmányozása. Egyetemi tanárok illetményeinek s a tandíjnak szabályozása. Az 1902. évi szigorlati rend (704). Egyetemi házi gyógyszerész felállítása. Sebészeti műtőintézet-szabályzat. Női hallgatók felvételi feltételei (706). A habilitációs szabályzat revíziója (708). A harmadik egyetem (711). Ausztriai doctori oklevelek honosításának feltételei (712). Egyetemi rendes tanári cím. Nemzetközi Semmelweis-ünnepségek (713). Az „egyetemi közkórház” (714). „Stomatologia” fogászat helyett (716). A természetrajzi tárgyak törlése (717). Félév-beosztás reformja (718). Ülésjognélküli fizetéses rk.-tanári állások (719). Liebermann Leo (720). Moravcsik E. Emil (722). Tangl Ferenc (723). Bársony János. Korányi Sándor. Jendrassik Ernő (724). A III. belklinika felállítása (725). Krepuska Géza. Grósz Emil. Hoór Károly (726). Arkövy József (727). Tangl Ferenc (728). Röntgen-laboratorium (729). Nékám Lajos. Ónodi Adolf. Tellyesniczky Kálmán. Loeb Jakab (730). Kuzmik Pál. Udránszky László. Párhuzamos élettani tanszék (731). Schaffer Károly. Krompecher Ödön. Kétly László (733). Buday Kálmán. Kuzmik Pál. Verebély Tibor. Holzwarth Jenő (734). Vámosy Zoltán. Preisz Hugo. Hári Pál (735). Bálint Rezső (736).

VIII. rész.

A világháború és következményei.

(1914—1922)

A háború kitörését követő intézkedések (739). Gyógyszerészképzés reformja (741). Női hallgatók kérelme. Klinikai tárgyak óraszámának apasztása (742). I. Ferenc József halála (743). Bajtársi szövetség. Építkezési szükségletek (744). Dekánok előadási kötelezettsége (745). A karok főrendiházi képviselője. Gróf Károlyi Mihály hatalomra jutása (746). A népköztársasági kormány és intézkedései (748). A rend helyreállítása (751). Medikus-otthon (756). A Csaba bajtársi egyesület (758). Elesett hallgatók emléke (759). Holzwarth Jenő. Kenyeres Balázs. Kelen Béla (760). Tóth István. Vámosy Zoltán. Jakabházy Zsigmond (761). Lénárt Zoltán. Illyés Géza. Szabó József (762).

IX. rész.

A jelen.

(1922—1935)

Új szigorlati szabályrendelet (765). Női hallgatók felvétele, habilitációja (766). Panaszok a magántanárokkal szemben (767). Iskolaorvosi és egészségügyi tanári képzés. Famulusi intézmény (768). A hágai nemzetközi bíróság ítélete. Az állás nélküli fiatalság elhelyezkedésének kérdése. Egyetemi gyógyszerészeti intézet. Az egyetem jubileuma (769). A jubileumi tüdőbeteg-pavillon (770). Herzog Ferenc (771). Schaffer Károly. Bakay Lajos (778). Frigyesi József. Rigler Gusztáv (773). Balogh Ernő. Orvosi etika tanítása (774). Blaskovics László. Diätetikai intézet. Soós Aladár. Kelen Béla (775). Heim Pál. Hainiss Elemér. Huzella Tivadar (776). Kiss Ferenc. Belák Sándor. Darányi Gyula. A fülészeti tanszéke (777). Állások számának apasztása, szükségletek reduktója (778). Mozsonyi Sándor. Farkas Géza (779). Beznák Aladár. A dekáni hivatal (780).

Név- és tárgymutató..... 813

Képek jegyzéke.

Mária Terézia.....	I
Báró van Swieten Gerhard	12
A nagyszombati orvostudományi ház	34
Az orvosi kar háza a Hatvani-utca és Újvilág-utca sarkán.....	158
Balassa János	420
A Kunewalder-féle ház.....	512
Sammelweis I. F.	520
Markusovszky Lajos	593
Báró Korányi Frigyes	622
Tauffer Vilmos.....	640
Fodor József	648
Hógyes Endre.....	658
Az 1887. december 20.-iki orvostudományi ülés jegyzőkönyvének aláírásai	660
Tóth Lajos	664

MÁRIA TERÉZIA

I.

AZ ORVOSI KAR FELÁLLÍTÁSÁT MEGELŐZŐ IDŐSZAK (1635—1769).

Hazai művelődéstörténelmünknek alig akad jelentőse-
gesebb és ragyogóbb lapja, mint az az alapítólevél, melylyel
Pázmány Péter, százezer forintnak a saját vagyonából való¹
felajánlásával, megvetette a budapesti egyetem alapjait. S tör-
tént ez oly időben, amikor nemzetünk még ki se heverte a
mohácsi vészt s a harmincéves háború kihatásai alatt szenvedő
ország három részre szakadva a török hódoltság jármát nyögte
s felekezeti pártokra oszolva, a legsúlyosabb megpróbáltatások
idejét élte.

¹ „... e proprio suo peculio“. Pázmány hazafias áldozatkészsége
csak akkor bontakozik ki a maga teljes dicsfényében, ha meggondoljuk
azt, hogy fejedelmi alapítványához magánvagyonát vette igénybe. Szépen
méltatja e cselekedetét Fraknói Vilmos, amidőn Pázmányról írt élet-
rajzában (278. l.) ezt írja: „A világtörténelem kevés magánembert mutat
föl, hazánké egyet sem, ki a vallásos szellem által áthatott tudományos
művelődés fontosságától annyira áthatva, érdekeit oly fejedelmi bőkezű-
séggel fölkarolta volna“. Így méltatja őt a Wetzter und Weltes: Kirchen-
lexikon (neu hggb. von Kardinal Hergenröther u. Prälat Kaulen
Freiburg I. B. 1895. IX. köt. 1737. l.) is: „Seinen Verdiensten setzte
Pázmány dadurch die Krone auf, dass er ... die Universität Tyrnau
gründete. Aus seinen Mitteln gab er 100.000 Gulden als Stiftungs-
summe her“. Hogy az adott esetben „peculium“ csakugyan Pázmány
magánvagyonát jelentette, ezt P. Adalbero Huemer, kremsmünsteri egy-
háztörténész szíves véleménymondása is igazolja: „In unserem Falle
kann also peculium nur das ganz private Vermögen, nur das persönliche
Vermögen des Kirchenfürsten, vollkommen getrennt vom Pfründer-
vermögen bedeuten, über das er frei verfügen konnte (peculium patri-
moniale vel quasipatrimoniale)“. Hogy az alapítványi összeg Pázmány
sajátja volt, az is bizonyítja, hogy a római Curiához beküldött elszámolásai
közt ez az összeg elő nem fordul.

Ez a tényállás mindenki szemében csak tetézni alkalmas Pázmány
soha eléggé meg se hálálható áldozatkészségét.

1635 május hó 12-én Pozsonyban kelt az alapítólevél, melyben Pázmány pontosan körülírta az egyetem létesítésével elérni szándékolt céljait. Az ellenreformatio hatékonyabbá tétele lebegvén szemei előtt, a katolikus hit terjedésének előmozdítása volt a kimondott cél s ennek legbiztosabb eszközéül egy tudományos egyetem felállítása mutatkozott, mely „a harcias nemzet lelkületét szelidítse s az egyház és állam kormányzására alkalmas férfiakat neveljen“. Az egyetem helyéül Pázmány egyelőre a török által Esztergomból kiszorított (1543) érsekség székhelyét: Nagyszombatot jelölte ki.

Alapíttatásának idején és még további 32 éven át az egyetem kizárólag csak theologusokat, hitvitázásra kiképzett egyházi férfiakat nevelt. A hittudományi kar mellett működött az ugyancsak karnak nevezett, ekkor három éves, utóbb két évesre redukált, bölcsészeti tanfolyam, melynek most még természet-szerűleg csak a theologiai, de későbbben — 1850-ig — az összes többi karra előkészítő és általános műveltséget nyújtó jellege volt csupán s illetén szervezetében csakis a neve szerint volt azonos a mai egyetemek bölcsészeti karával.

Máris felmerül a kérdés: miért nem volt az 1635 őszén megnyílt egyetemnek orvostudományi kara? Hiszen a nagy Alapító előtt is ismeretes kellett hogy legyen a közegészségügynek az ország zilált állapotával járó teljes elhanyagoltsága, ismeretesek a sűrűn ismétlődő pusztító járványok s az ezeket súlyosbítani alkalmas, országszerte érezhető nagy orvoshiány, melyen segíteni csak úgy lett volna lehetséges, ha idehaza is termelünk orvosokat.

Közelebbről megfogalmazva a kérdést, arra kell választ keresnünk: elvileg mellőzte-e Pázmány az orvostudományi kart, avagy egyéb gátló okok forogtak fenn, melyek e kar felállítását a nagyszombati egyetem alapításakor megakadályozták?

E kérdés megfontolására önként kínálkozik, de egyben félre is vezet a gráci egyetem szervezetének szemügyrevétele, melynek a mintájára szervezte meg Pázmány is a maga egyetemét.² Itt, a gráci egyetemen, annak hittudományi karán működött évek során át Pázmány s így őt ehhez nemcsak érzelmi szálak

² „Maxime opportunum judicavi semper, ut Universitas erigeretur Scholarum ad instar Graecensis“ — írja Pázmány az 1635 szeptember 27-én II. Ferdinándhoz intézett levelében.

fűzték, de legközelebből is éppen ezt az egyetemet ismerhette, keletkezésének szívesen átvett indítékaival s az eléje tűzött céljaival együtt.

A gráci egyetemet I. Ferdinánd fia, Károly főherceg, Belső-Ausztria (Stiria, Karinthia és Krajna) kormányzója alapította, aki 1584. december 26.-án XIII. Gergelyhez fordult abbéli kérelmével, hogy a gráci jezsuita collegiumot „universale studium”-má fejleszthesse, mely a pápa hozzájárulásának birtokában 1586-ban csakugyan életbe is lépett.

Ennek az egyetemnek a példáját követi Pázmány, amidőn a maga egyetemét is a jezsuiták vezetése alá helyezi és azoknak a nagyszombati collegiumát fejleszti egyetemmé. Abban is egyezik a két főiskola, hogy itt is, ott is a Jézus-társaság Rómában székelő generálisa nevezte ki a tanárokat. A gráci alapítás fő rendeltetését is magáévá teszi Pázmány, amennyiben a nagyszombati egyetem is elsősorban az ellenreformatio ügyét volt hivatva szolgálni.³ A maguk elé tűzött célt a Jézus-társaság gráci atyái úgy vélték a legjobban elérni, ha csakis hittudományi és bölcsészeti kart állítanak fel, melyeknek tanszékeit kizárólag ők maguk töltik be és ha következetesen távoltartják a jogi és az orvostudományi facultást s ezeknek tanszékeitől az egyetem fő rendeltetése körül hasznavehetetlen s egyébként sem felette kívánatos világi elemeket. A jezsuita rend a maga erős befolyásával és nagy hatalmával még azt is el tudta érni, hogy amidőn 1604-ben egy magasrangú főpap, a hercegérsek, a jogi kar felállítását kezdte sürgetni, majd amidőn 1640—41-ben a bécsi kormány a hiányzó jogi és orvostudományi kart is fel kívánta állítani, ezt a rendnek sikerült megakadályoznia; sőt ugyanez ismétlődött meg 1723-ban, VI. (nálunk III.) Károly és Belső-Ausztria összes hatóságainak óhaja ellenére. A gráci és a nagyszombati egyetemnek már felsorolt analógiáit továbbfűzve, csakugyan feltételezhetjük, hogy legsürgősebb

³ A gráci alapítólevél szerint ezen egyetem rendeltetése: „*imprimis . . . et prae omnibus avitam et catholicam religionem sartam, tectam involutamque ubi viget, conservare, ubi vero collapsa est, hoc maxime via restaurare*”; Pázmány pedig az egyetem alapításakor azon tűnődik, „*qua rationi et Catholicam Religionem in Hungaria propagare et nobilissimae Gentis Hungariae dignitati consulere possemus*”, amit II. Ferdinánd megerősítő levele pontosabban is megjelöl: „*contra grassantium Haeresum assultus*”.

szándékainak megvalósítására Pázmány a kétfacultásos formájában teljesen alkalmas egyetemmel be is érte, de perdöntő adatunk van annak a föltételezésére is, hogy messze jövőbe tekintő szeme a hiányzó két kart mégis csak szívesen beletervezte és odagondolta az általa alapítottakba. Erre a feltevésre jogosít bennünket azon e szempontból is felette fontos tény, hogy közvetlen primás-utódai, Lósy Imre és Lippay György, nem hagyták volna végrendeletileg magánvagyonukat a jogtudományi kar felállítására, tehát egy oly cél szolgálatára, mely nagy elődjük lelkétől oly távol áll, mint a mennyire a gráci jezsuitáktól állott a világi tanerőket igénylő másik két kar. Ezen a ponton tehát megszűnnek a gráci és nagyszombati egyetem analogiai és széjjelválnak a nagyszombati egyetem alapítójának elgondolásai is a gráci egyetem alapítójáétól s az itt működő jezsuita rendétől, ami azt igazolja, hogy Pázmány nem kizárólag az ellenreformatio szolgálatába kívánta állítani főiskoláját, hanem éppoly érdemes célként tűzte maga elé a nemzet széles alapra állított művelődését is. De érdeme ez a gráciakkal szemben a magyar jezsuitáknak is, mert míg Grácban csak 1799-ben, tehát csakis rendjük feloszlása után sikerült felállítani a jogtudományi kart⁴, minálunk még az ő uralmuk idején kelt életre a jogi és utóbb — bár már uralmuk véghanyatlása idején — az orvostudományi kar is.

Az itt elmondottak figyelembevételével bizvást állítható, hogy Pázmány nem elvileg zárkózott el az orvosi karnak a hittudományi és bölcsészeti kar mellett való felállítása elől, hanem azért, mert annak egyéb, nélkülözhetetlen feltételei még nem voltak megadva. Ám a Szentszék magatartása sem hathatott ösztökélőleg Pázmányra. A jezsuita rend római generálisa, Mutio Viteleschi 1635 szeptember 1.-én a következő hűvös szavakat írja Pázmánynak: „Barberini bíbornok jól tudja, hogy Magyarországon a jogi és orvosi hivatásra nem minősítenek, ám ennek különösebb szüksége nem is látszik fennforogni, mert hiszen számos akadémia hagyatott már jóvá és nyert megerősítést, amelyben sem jogi, sem orvostudományi doctorok nem képeztettek.”⁵

⁴ Das Akademische Deutschland. Berlin 1930. I. kötet 163 l.

⁵ OL. (Országos Levéltár) Udv. kam., Jesuitica, Coll. Tyrn., fasc. 8, N°. 12.

Végeredményben azonban ellenmondást nem tűrő, súlyos akadályok is voltak, melyek az orvostudományi kar felállítására irányuló legerősebb igyekezetet is egyelőre teljességgel megbénították volna, mégpedig elsősorban az anyagi fedezet hiánya, a 100.000 frt alapítványi összeg elégtelensége, mely bármekkora áldozatosságot is jelentett Pázmány részéről: ebből még az aránylag nem nagy összegekkel üzembe helyezhető jogtudományi kar költségei sem kerültek ki s így annál kevésbé volt lehetséges az alapításra szánt 100.000 frtból, sőt ennek is csak az egyelőre disponibilis 60.000 frtnyi részletéből, a minden egyetemek elannyira legdrágábban berendezhető és legköltségesebben fenntartható karát jelentő orvostudományi facultásnak felállításáról gondoskodni és szerves tartozékait: a fővézskertet, laboratoriumokat, intézeteket és betegágyakat előállítani, hogy Európa studium generaleinak tekintélyes része az, amelyekben az orvosi kar felállítása csak többé-kevésbé hosszú idő múlva követhette a többi kar működésbe helyezkedésének időpontját.

De nemcsak az alapítványi összeg nem volt elegendő az orvostudományi kar felállítására, hanem az idő sem volt az, melyen belül Pázmány minden áron útjára indítva kívánta látni egyetemét. Szinte megható az a lázas sietség, mely az elbetegesedett, élete vége felé járó s a vég közeledtét érző — s miként magát ekkor nevezi: „mihi ultima senectute conflictanti“ főpapnak — szinte minden idejét és gondolatát ezen egy nagy cél irányába tereli.⁶ Az események felette gyorsan követték egymást. 1635 január 6-án esik először szó Sopronban Pázmány egyetemalapító elhatározásáról, mindössze két meghitt rendtársa: Dobronoki György és Forró György jezsuita atyák előtt s kerek öt hónap múlva, május 12-én már véglegesen aláírva, készen van az alapítólevél. A közbeneső idő alatt bonyolódtak le az előzetes tárgyalások, melyek az egyetem megerősítése s a szokásos kiváltságokkal való felruházása tárgyában még késő őszig is folytatódtak. Egyik levél a másik után ment Rómába: Mutio Viteleschihez, a Jézus-társaság generalisához,

⁶ L. Pázmánynak a királyhoz 1635 szeptember 27-én írt levelét. Pázmány leveleit Hanuy Ferenc gyűjtötte össze és adta ki két kötetben. Az itt idézettek vagy a megfelelő évszám alatt találhatók meg e gyűjteményes kiadásban, vagy a lelőhely idézete alatt.

Montmann Kornélhez, a szentszéki Rota auditorához, Francesco Barberinihez, a pápa nagyhatalmú államtitkárához s magához VIII. Orbánhoz is. Az egyetem felállításához való hozzájárulást, majd pedig megerősítését kérelmező levelek ezek, melyeket azonban már nemsokára, szinte feltűnően gyors egymásutánban, sürgető levelek követnek, amin Rómában kissé fennakadni látszanak.⁷ Talán a szívéhez forrt ügy gyorsabb lebonyolódását remélte Pázmány elérhetni azzal, hogy a nagyszombati egyetemet bekebelezésre felajánlani szándékozott a bécsi egyetem consistoriumának.⁸ A királyt is felkéri ugyanazon a napon kelt levelében, hatna közre a bekebelezést illetőleg a nevezett egyetemnél, de végül is Dobronoki és Forró ellenzésére letett ebbeli szándékáról. E néhány odavetett adatból is kiérezhető a beteg ember türelmetlensége, mely csakugyan nem juttatott számára annyi időt, hogy az orvosi és jogi kar felállítására nemcsak anyagi, de időbeli fedezetet is találjon.

Meglepő fordulathoz érez alapítás ügye, amidőn VIII. Orbán pápa éppen e két világi kar hiánya miatt megtagadja a Pázmány egyetemének megerősítését.⁹ Meglepő azért, mert a jezsuita generalis imént idézett azon nyilatkozata, miszerint „számos akademia hagyatott már jóvá és nyert megerősítést,

⁷ Viteleschi 1635 szeptember 8-án írja Dobronokinak: „Cum Cardinalem festinare valde videam, dolet, rem talem esse, quae tam cito confici non posset“. Pázmánynak ugyancsak Dobronokihoz intézett s október 20-án kelt leveléből kelletlenül kell megtudnunk, hogy Montmann a jezsuita generalis óhajára nem szorgalmazta a Pázmány által sürgetve kért elintézéseket.

⁸ „... quae [universitas] ut sub celeberrimae antiquissimaeque Universitatis Viennensis umbra laetitiis efflorescat, enixe cupio, ut hanc Universitatem Hungaricam in filiam adoptare velit Clarissima et Ornatissima Viennensis Universitas“ — írja a bécsi consistoriumnak, a királyt pedig arra kéri, hogy „clementer efficere dignetur, ut hanc... Universitatem in filiam adoptare ac veluti membrum incorporare clarissima illa Universitas velit“. (L. Frankl: Pázmány Péter és kora. Pest 1872. III. 163.)

⁹ „Ratio fuit, quia cum vivente adhuc fundatore petita sit confirmatio pontifica et ea negata sit pro nostra Academia, quod in ea non essent studia medica et juridica“ — írja 1637 augusztus 27-én a naplójában Dobronoki. (U. o. III. 162.)

amelyben sem jogi, sem orvostudományi doctorok nem képezettek“, kétségtelenül minden aggályt eloszlató módon hangzott. Pázmánynak messzebbre se kellett nyúlnia, maga előtt láthatta a jól ismert gráci egyetemet, mely alapításakor szintén nélkülözte az orvosi és jogi kart s XIII. Gergely mégis minden nehézség nélkül megerősítette azt.¹⁰

Nem érdektelenül vetődik fel ezért a kérdés, vajjon mi indíthatta arra a pápát, hogy hű fiának, a Rómában is nagyra becsült egyházfejedelemnek alapítványával szemben ily elutasító módon viselkedjék? Egy rövid helyzetkép a Vatikán akkori belső viszonyairól megadni látszik a választ. A pápai trónuson 1623 óta a toscanai ősnemes Barberini-család sarja, VIII. Orbán ült, a legnagyobb pápák egyike, kinek imponáló alakja még tisztábban ragyogna az utókor szeme előtt, ha szertelen nepotismusa némi homályt nem vetne történelmi emlékére. A Pázmány—Viteleschi-féle levelezésben emlegetett Barberini a három ilyenmű bíbornok közül a legidősebb, Francesco, unokaöccse volt a pápának, kit nemsokára azzá választása után államtitkárrá nevezett ki s aki mint ilyen, a Vatikán legbefolyásosabb embere lett; reája bízta a pápa az egész ügyvezetést, bár a legfontosabb ügyekben a saját erős akaratát érvényesítette mindenkor. A külső levelezés minden darabja szintén Francesco kezén ment keresztül. Érthető tehát, ha Viteleschi, a Jézus-társaság generalisa, mindenekelőtt Francesco Barberinit igyekezett Pázmány szándékainak megnyerni; végső döntésre azonban a pápa elé kellett kerülnie ennek az ügynek is, annál inkább, mert kegynyilvánításról volt szó,

¹⁰ Az egyetemet két facultásra szorítkozó, hiányos voltánál fogva többször nevezik „Academia“-nak, mint egyetemnek. Pázmány közvetlen primás-utódai végrendeleteikben a nagyszombati „Academia“-ra hagyakoznak, gróf Esterházy Pál is 1675-ben szintén az „Academiának“ tesz alapítványt. Kazy Ferenc 1737-ben, Fejér György 1835-ben kiadott egyetem-történeteikben „academia religiosa“, „ecclesiastica“, „archiepiscopalis“ névvel illetik a főiskolát s a két kar hiánya okán írja Kovachich Márton György: „Er stiftete auf eigene Kosten im Jahre 1635 eine Akademie in Tyrnau unter dem uneigentlichen Namen einer Universität (Merkur v. Ungarn. 1787. 10.), sőt Toldy Ferenc rectori székfoglalójában az egyetem felállítójának Mária Teréziát nevezi, „mert a mely intézetet ő azzá alakított, inkább neve és kiváltságai, mint tartalma és jelleme szerint volt egyetem“.

mégpedig egy oly intézmény iránt, mely egy Habsburg-házi uralkodó fennhatósága alatt állott, amely háznak azonban VIII. Orbán kérlelhetetlen ellensége volt. A barátságtalan magatartás tehát, vagyis a nagyszombati egyetem megerősítésének és kiváltságokkal való felruházásának megtagadása, nyilván nem Pázmány, hanem II. Ferdinánd ellen irányult, sőt bizalmi ténynek is minősíthető Pázmánynyal szemben, amennyiben a pápa az egyház hozzájárulását az alapító primás személyén keresztül elintézettnek tekintette. A világi hatalom hozzájárulását Pázmány már előzetesen megszerezte: 1635 október 18-án kiadott aranybullás privilegiális levelével erősítette meg, mint magyar király és római császár, II. Ferdinánd az egyetemet, mely már néhány nap múlva: november 13-án meg is nyílt.

Nehéz, közben bénító körülmények közt vergődött az egyetem jó időn át. Háborúk, felkelések és járványok több ízben akasztották meg működését. De nem feladatunk végigkövetni a két-, majd 1667-től fogva a jogtudományi karral bővített, immár három-facultásos főiskola annaleseit, melyekben még egyelőre nem esik szó az orvosi kar felállításáról, jóllehet annak hiánya egyre érezhetőbbé válik. Az orvosi tanulmányok bevezetésének szükségessége mellett Kolonics Lipót primás egy teljes magyar egyetem felállítását sürgető „Einrichtungswerk“-jében foglalt állást 1689-ben, azt remélve, hogy „az új egyetem felállításával a községek, városok és falvak sokezer magasabb és alacsonyabbrendű népe kellően tanult orvosokat kap egészségének megtartására, mert most olyanokkal kell megelégednie, akik másutt nem kellene, de elegendő tapasztalatuk sincsen és Magyarországra jönnek, hogy itt sok temető megtöltése árán, gyakorlatilag tanuljanak valamit.“¹¹ Kézszel-foghatóbb reményeket ébresztett végül is III. Károly király 1723-ban Pozsonyban kiadott II. decretumában, illetve az 1723. évi LXX. törvénycikkben, melynek 4. §-a így szólt: „Egyébiránt ő legszentebb felsége, királyi jószágához képest, a karok amaz alázatos kérésébe is beleegyezik, hogy az akadémiaikon tüzetesebben ne csak a bölcseleti, hittani és jogi tudományt tárgyalják, elkülönítve és meghatározott órákban, csupán

¹¹ Ernyey József: A Pázmány Péter tudományegyetem és első gyógyszerészei. (A magy. Gyógyszerésztud. Társ. Értesítője 1935. 486. l.).

csak e tudományok tanulói részére, hanem a külföldi egyetemeken nyilvánosan taníttatni szokott és az állami és katonai közügynek szolgáló egyéb tanokat is; és ezeket alkalmas tanárok adják elő, mielőtt a karok és rendek a módot, alakot és az eszközöket, melyek szerint ez kényelmesebben megtörténhetik, ő legszentségesebb felségéhez alázatosan felterjesztik.“

E rendelkezés ellenére mégis közel egy fél évszázadnak kellett leperegnie, mire a törvényből valóság vált, ami közben a közegészségügyi viszonyok egyre rosszabbodtak s az orvoshiány az ország lakos-számának Mária Terézia uralkodásának kezdete óta észrevehetőleg nekilendülő szaporodása¹² következtében még érezhetőbbé vált.

A XVIII. században, még annak második felében is, nemcsak nálunk, de Európaszerte hangzott fel a panasz, hogy kevés az orvos. Mint ahogyan ugyancsak európai jelenség az is, hogy mindent elkövetnek mindenfelé az orvosok létszámának emelésére, elannyira, hogy — bármily meglepően hangozzék — a XIX. század 20—30-as éveiben már mindenütt orvostúltermelésről kezdenek panaszkodni, ha nem is a hatóságok, de maguk az orvosok. Sehol azonban érthetőbb, természetesebb oka nem volt az orvosok alacsony számának, mint hazánkban, amíg orvostudományi facultása egyetemének nem volt. Ifjaink ilyformán csakis a külföldön juthattak orvosi diplomához, viszont azonban a külföldre való kijutás felette meg volt nehezítve főleg a XVIII. században. Bécsben s az innen kormányzott és irányított hatóságoknál, a magyar helytartótanácsnál is, semmikép se látták szívesen tanulni vágyó ifjaink külföldjárását. A kormányzat messzemenő intézkedésekkel igyekezett ezt megnehezíteni, lehetőleg meg is akadályozni. Hol azon az okon, hol azon a címen, hogy ily módon sok pénz vándorol külföldre, már 1725-ben elrendelték, hogy csakis a bécsi kir. udvari kancellária által engedélyezett s a pozsonyi helytartótanács által kiállított útlevél birtokában hagyhatják

¹² Paolo Renier, a bécsi velencei követ 1769. évi jelentésében Magyarországra vonatkozólag azt írja: „Hihetetlen, hogy ez az ország 25 év leforgása alatt (1744—1769) mennyire megszorodott, úgy a lakosság száma szerint, mint a cultura terén. Egyes helységek, melyek egyszerű kis falvak voltak, népes városokká lettek“.

el a tanulók az ország határát. A később nagyhírvé vált debreceni orvos, Hatvani István, Komáromból utazott Pozsonyba, hogy külföldi tanulmányútjához engedélyt és útlevelet kap hasson. „A felséges Consiliumtól kinyerendő passus végett ott mulattam ad 12. április” — írja naplótöredékében s megírja azt is, hogy arra két hónapnál hosszabb ideig kellett várakoznia, míg végül az okmányok birtokában 1746 április 11-én elindulhatott külföldi útjára.¹³ Így hát nem csoda, ha az ifjak sokszor álútakon, kereskedőnek vagy iparoslegénynek öltözve, gyalogszerrel nekivágtak a külföldi országoknak, ahol a reformatusokat 24, az ágostaiakat 8 egyetemen várták ösztöndíjak és egyéb kedvezmények.¹⁴

A kormányzat ezen akadálygördítő törekvéseinek a fő oka azonban nem is annyira a külföldtől féltett pénzüsszegekben, mint inkább abban a félelemben keresendő, hogy ifjaink a Nyugaton egyre élénkebben jelentkező s végül is a francia forradalomban torkolló felvilágosultság s a nyomához könnyen tapadó szabadosság szellemét hozhatnák vissza magukkal. Barkóczy hercegrímás egyenesen a „közszellem mérgezésétől” tartott, a trónt és államot megingatni alkalmas anarchiától.

Külföldi egyetemekről hazatérő ifjaink magukkal hozott tudományos könyveit évekig, sőt volt rá eset, hogy tizenkét esztendeig hevertette és tartotta vissza a censura¹⁵ és a félelem, mely annyira ment, hogy Kant könyveit még 1795-ben is a „veszélyesek” közé sorozták. A pozsonyi jezsuita atyák eleinte nagy szigorral, hovatovább azonban akkora elfogultsággal kezelték a reájuk bízott censurát és revisiót, hogy végül is a magyar udvari kancellária javaslatára s Mária Terézia kifejezett óhajára a nagy elfoglaltságú van Swieten volt kénytelen ezt a fáradságos és felelősségteljes munkát is elvállalni.

Legnehezebb sorban az orvosi pályára készülő protestáns felekezeti ifjak voltak, mert a jezsuita rend vezetése alatt álló német örökös tartományokbeli egyetemekre hosszú időn át nem lehetett beiratkozniok s amidőn ez végül 1761-ben nekik

¹³ Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. Bpest 1931. 62. l.

¹⁴ Kármán Mór: Ungarisches Bildungswesen. Bpest 1915. 46. l.

¹⁵ OL. Helyt. tan. Revisio Libr. 1731—1769. Fasc. 1.

megengedettett, azokon csakis a licentiatust szerezhették meg, de nem a doctoratust, s így volt ez egyideig a később megnyíló nagyszombati egyetemen is. A protestáns medikus-aspiránsok tehát elkerülhetetlenül a külföldi egyetemekre voltak szorulva, ahova kijutniok az imént ismertetett esélyek kockajátéka volt. Ez a minden nemzetközi szabad mozgást erősen bénító egymástól való félelem egyébiránt meglehetősen általános jelenség volt Európában a XVII. és XVIII. században. Más országokban is számos tilalom állott fenn a külföldi egyetemek látogatására, ugyancsak egyrészt pénzbeli okok miatt, másrészt és elsősorban az idegen szellemtől való félelemből. Nálunk a katolicismus félt a protestánsoktól, másutt a protestánsok félték a katolikusoktól, a lutheránusok pedig nemcsak a katolikusoktól, hanem a reformátusoktól is félték. A protestánsokat általában a zsidóknál is veszélyesebbeknek és kerülendőbbeknek tartották.¹⁶

A nehézségeknek és akadályoknak imént vázolt sokszerűsége nagyban hozzájárult a fennálló orvoshiány s az ezzel járó vigasztalan helyzet előidézéséhez.

Vannak már 1770 előtt is szabályszerű, jó kiképzést nyert orvosaink, akiknek szerencsésen megadatott volt a lehetősége annak, hogy valamely külföldi egyetemen — esetleg többön is — zavartalanul végigjárják az orvosi tanfolyamot s megszerezzék a doctori diplomát, melynek birtokában hazatérve, keresett orvosaivá váltak nemcsak székhelyüknek, de néha több megyének is. Így például a XVIII. század első felében Késmárkról kellett hozatnia szükség adtán a primásnak a háziorvosát, Fischer Dánielt.¹⁷ Voltak, akik akár a szükséges anyagiak hiányának okán, akár pedig más okból, nem tölthettek éveket külföldön s ezért idehaza valamely nagytekintélyű és képzettségű orvos oldalán sajátították el orvosi tudásuk alapjait, nemcsak elméletileg, de mestereiket betegek ágyához követve, gyakorlatilag is. Az imént említett Fischer Dániel Késmárkon s Moller Károly Ottó Besztercebányán tartotta fenn a leghíresebbekké

¹⁶ ... „ist ein Jud der Römisch Catholischen Religion bey weitem nicht so gefährlich, wie es ein Protestant ist“. Kink: Gesch. d. kais. Universität zu Wien. Wien 1854. II. 284.

¹⁷ Hasonló példák egész sorát közli Magyary-Kossa Gyula a „Magyar orvosi emlékek“ I. kötetében. 72. s. köv. 1.

vált orvosi magániskolákat a XVIII. században, s tanítót és tanítványt egyformán megillető elismerésül szolgál az a körülmény, hogy az azokból kikerültek nagyrésze valamelyik külföldi egyetemen úgy folytathatta tanulmányait, hogy ott aránylag rövid idő múlva, így például a Fischer Dániel mellett tanítványkodó Gömöri Dávid már két év múlva, megkapta az orvosi diplomát a jenai egyetemtől. Az orvosképzésnek ez a módja egyébiránt a külföldön sem volt ismeretlen. Hatvani Istvánt Zwinger Rudolf, a gyakorlati orvostan professora fogadta magántanítványának s tizenöt hónap alatt annyira kiképezte, hogy Hatvani, saját meggyőződése és kijelentése szerint, nagyobb előmenetelt tett ezen idő alatt, mint társai, kik már 4—5 év óta voltak orvosnövendékek.¹⁸ Hasonló módon képezte ki magát Wampe Ferenc Antal is Mayr Xaver, magát „regensburgi professor“-ként aláíró orvos oldalán, aki az 1751 május 1-én kiállított bizonyítványban arról tanuskodik, hogy Wampe-t két évig magántanításban részesítette, aki ez alatt az orvostan alapjait annyira elsajátította, hogy őt mindenkinek szívesen ajánlhatja. Wampe utóbb megszerezte a doctoratust, 1767—69-ig Nyitra megyében orvoskodott s azután Selmechányán lett városi tiszti orvos, ahol nagy meglepetésére működött a szenvedőknek s a város vezetőségének.¹⁹ A helyzet kellő megvilágításához azonban tudni kell, hogy az orvosi tanfolyam tartamát a legtöbb egyetemen csak a XVIII. század közepén vagy vége táján állapították meg bizonyos, meghatározott évek számában, s mindaddig az illető hallgató tehetségétől és szorgalmától volt függővé téve, hány év alatt jut el a képzettség megkívánt fokát jelentő diplomához.

Összefoglalva a mondottakat, kétségtelen, hogy az országban jó, sőt kitűnő képzettségű orvosok is voltak és köztük olyanok is, kiknek a neveivel az irodalom terén és a külföldi tudományos társulatok és akademiák tagnévsorában is találkozunk, azonban aránylag amúgy is csekély számukat még tovább apasztotta egy időn át a kivándorlás, melyre a szintén nagy orvoshiányban leledző Oroszország csábította orvosainkat, köztük oly jelesek, minő Gyöngyösi-Petényi Pál, akit mint

¹⁸ Lósy-Schmidt i. m. 72. l.

¹⁹ OL. Helyt. tan. Sanitatis. Lad. A. Fasc. 33, N°. 27, sub lit. B.-L.

egykori tanítványát, maga Boerhaave ajánlott Erzsébet cárnőnek, ki őt a szentpétervári kórház orvosává s 1766-ban udvari orvosává tette meg; vagy a rozsnyói Paeken Keresztély, ki 1760-ban vándorolt ki Oroszországba, ahol 1779-ben mint a szentpétervári orvosi collegiumkancellárja fejezte be pályafutását. Az orosz csábítás kisebb-hosszabb megszakításokkal, de aránylag elég hosszú időn át tartott és fosztotta meg országunkat jeles orvosaink egész sorától, míg végre az uralkodó 1810 április 10-én elrendelte, hogy az orvosoknak Oroszországba való kivándorlása minden eszközzel akadályoztassék meg s hogy számukra útlevel kiadását meg kell tagadni.²⁰

Az a gyógykezelés, melyben a betegek a diplomás orvosokkal vagy orvossal rendszerint rendelkező nagyobb városokat kivéve, az egyre fokozódó orvoshiány hosszú tartama alatt részesültek, semmikép sem nyújt megnyugtató képet s a közegészségügy administrációjára is kevés megfelelő ember akad csak. Kisebb városokra, falvakra nem-igen jut orvos, csak borbély-sebész. Ezeket a borbélműhelyt tartó egyszerű embereket, akiktől mindössze az olvasni-írni-tudás követelték meg, az orvosi kar felállítása előtt a sebész-céhek képezték ki a beretválás, köpölyözés, a fürdős mesterség s a sebkezelés mesterségére, de szigorúan el voltak tiltva attól, hogy belbetegekkel foglalkozzanak, kivéve, ha orvos nem volt elérhető, mint ahogy igen sokszor nem is volt. Könnyen elképzelhető, hogy ily körülmények közt a belbetegek gyógyulása többnyire csak a vis medicatrix naturae-ra volt bízva, ha ugyan a borbély-sebész beavatkozásai azt is el nem rontották. De általánosítani sem lehet. Ambroise Paré és Fabritius ab Aquapendente is egyszerű sebészek voltak s a mieink közt is voltak ügyesebb, jobban kiművelődött, törekvő egyének, mint például a szegedi Botka János, aki 1768-ban elsajátítván szülővárosa céhében a sebészi tudnivalókat, 1772-ben felment Bécsbe s ott magát a bonctanból és sebészetből oly sikeresen megexamináltatta, hogy a vizsgáztató Leber professor tanusítványt állított ki számára, mely szerint a hadseregben mint „sebész-orvos” jól beválnék.²¹ Csakugyan, nem ezek a sebészek képviselték

²⁰ Codex (F. X. Linzbauer : Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Budae 1852—1861. I—III/5) III/2. 293.

²¹ OL. Helyt. tan., Sanitatis. Lad. A, Fasc. 33, N°. 26, sub lit. A.

— legalább is nem valamennyien — a gyógyítással foglalkozók legrosszabb fajtáját, sőt sajnálni lehet, hogy többen nem voltak. Némi felvilágosítást kapunk a számukról ama helytartótanácsi rendelet végrehajtásának eredményeként, mely 1747 január 3-án felhívta a megyei és városi törvényhatóságokat, hogy a területükön esküvel kötelezetten alkalmazott sebészeket számszerint mutassák ki. A befolyt jelentésekből megállapított, hogy az ebbe a csoportba tartozó sebészek száma 187-re rúgott, de nem kapunk felvilágosítást arra nézve, hogy rajtuk kívül hány, a törvényhatóságoktól függő alkalmazási viszonyban nem álló sebész működött még az országban ugyanebben az időben. Nem valószínű azonban, hogy ez utóbbiaknak a száma nagyon jelentékenynek lenne nevezhető, legalább erre mutat az a körülmény, hogy Mária Teréziának 1752 október 26-án kiadott rendeletét, mely a megyéket orvos és sebész tartására kötelezi, 1766-ban, 1768-ban, 1770-ben, 1771-ben meg kellett ismételni,²² mert nem akadt elég pályázó orvos, sem sebész.

Az orvosokon és sebészeken kívül mindenféle egyéb kuruzsló árasztotta el az országot, kiknek kártevéseire 1751-ben a nógrádmegyei tiszti orvos hívta fel a figyelmet a királynőhöz benyújtott memorandumában.²³ A pozsonyi egészségügyi bizottság 1755-ben taxative sorolta fel a válfajaikat. Nagyrészt vándorló módjára barangolták be az országot, mint szemoperálók, kő- és sérvmetszők, foghúzó (dentifrangibuli) és különböző betegségek specialistái, akik főleg a vásárok idején bukkantak fel az illető helyeken, sikeres gyogyeredményeiket hirdető tanusítványok felmutatásával elszédítve, lehetőleg meg is zsarolva a hiszékenyen bízó népet. Még a hóhérok²⁴ és pecérek is rámerészkedtek a gyógyításra, elannyira, hogy 1774 február 18-án udvari decretummal kellett megtiltani, hogy emberekön és állatokon kúrákat végezzenek.²⁵

²² Cod. II. 279, 429, 461, 576.

²³ Cod. II. 270.

²⁴ A hóhérok főleg embervér árusításával foglalkoztak, mely az epilepsia „biztos” ellenszere volt s amelyet részletes díjszabás szerint adtak el; legdrágább a szűzleányok vére volt, legolcsóbb valamelyik zsidóé (G. Fischer: Chirurgie vor 100 Jahren. 1875. 49).

²⁵ Iohn: Lexikon der k. k. Medizinalgesetze. IV. 279.

A közegészségügynek, de e téren a lakosság értelmi színvonalának is nagy elmaradottsága külföldről is sok kalandort csábított be az országba, akik éppen a külföldi voltukra való hivatkozással tudtak bizalmat gerjeszteni maguk és gyógy-sikereik iránt. Így például 1764-ben tudomására jutott a hely-tartótanácsnak és ennek jelentése alapján a királynőnek is, hogy egy Dehme Károly nevezetű drezdai illetőségű egyén már több mint egy év óta Pozsonyban telepedett meg és Lipcsében szerzett doctori diploma tulajdonosának adja ki magát, melyet azonban felmutatni nem tud, mert azt a pirnai ütközet előtt elveszítette; a helytartótanács egészségügyi bizottsága határidőt tűzött ki számára, sőt ezt két vagy három ízben meg is hosszabbította, hogy e közben az oklevelet besze-rezze, de eredménytelenül, úgy, hogy végül is Dehme-t eltil-tották az orvosi gyakorlattól. 1765-ben jelentést tesznek a királynőnek, hogy egy bizonyos d'Etrepi nevű apát a hiszé-keny nép életének és egészségének súlyos veszélyeztetésével folytat az országban gyakorlatot. A királynő október 12-én kiadja a rendeletet, hogy d'Etrepi apátot az illetőségi helyére toloncolják vissza.²⁶

Még az orvosi facultás felállítása és orvostermelése sem tudta sokáig megszüntetni a csavargó ál-orvosok és kuruzslók grassálását. A „Constitutionis Normativae Rei Sanitatis anni 1770 explanatio“ 1773 április 3.-án megjelent rendelkezé-seinek első pontja taxative sorolja fel az összes örökös tarto-mányokból egyszersmindenkorra kitiltandó válfajaikat : circu-latores, unguentarii, pseudomedici, vagabundi operadores, theriacae et medicamentorum venditores, akiknek a megrend-szabályozására 1784 április 19.-én újra szigorú rendeletet adott ki a helytartótanács; 1789 december 31.-én pedig utasította a hatóságokat, hogy a gyógyításhoz szükséges legelemibb ismeretek felett sem rendelkező kuruzsló szerzetesek és gyógy-szerészek ellen a legszigorúbban járjanak el s az utóbbiakat minden egyes, a rendelet ellen vétő esetben büntessék meg.²⁷

Mindössze néhány kiragadott példa rövid bemutatása szolgáljon további megvilágítására az ország legkülönbözőbb részeiben egyaránt fennállott orvoshiánynak. Starhemberg

²⁶ Cod. II. 410, 426.

²⁷ Cod. III/1, 70, 591.

herceg 1769 május 12.-én írásbeli kérelmet terjeszt elő, melynek elintézésésképp már a következő napon királyi rövid kézirat („Billet“) megy van Swietenhez, melyben Mária Terézia, hivatkozva „kipróbált buzgóságára“ felhívja őt, kerítene sürgősen a Bánság részére egy harmadik, minden tekintetben megfelelő orvost azonnali alkalmaztatásra, mert az ottani 600.000 lélekre tehető lakosság számánál s a betegségek sűrű mutatkozásánál fogva az ott működő két orvos a teendőket ellátni nem tudja. Május 18.-án a van Swieten által kiválasztott dr. Dubois máris indulóban van működése területére.²⁸

1770 végén jelentést kap a királynő, hogy Mármaros, Bereg, Ung és Zemplén megyék területén se egy orvos, se egy sebész nincsen,²⁹ mire a királynő elrendeli, hogy minden megye lássa el magát egy orvossal vagy sebésszel.³⁰

Ugyanezen esztendő nyarán a bécsi egészségügyi bizottság helyzetképet tár Mária Terézia elé Erdélynek a szomszédos Oláhország és Moldva felől közeledő járványok által való fenyegetettségéről s az ott működő orvosok és sebészek elégtelen számáról.³¹

1773-ban az egész tiszántúli területen nem akadt orvos vagy tanult sebész.³² Miként délen és északon s az ország közepén, úgy annak egyéb területein is hasonló volt a helyzet, sőt még az orvosi kar felállítását követő jónéhány esztendő során át is az volt, állandó teret nyitva tanulatlan elemek és kuruzslók boldogulásának. Sajnos, téves lenne azt hinni, hogy a törvényhatóságok kivétel nélkül mind fájlalták vagy rosszallották volna ezt a helyzetet, mert semmiképp se tartozott a ritkaságok közé, hogy tanult orvosok vagy sebészek jelentkezése esetén is előnyben részesítették és alkalmazták a tanulatlan vagy a nem minősített egyéneket, nem ritkán az ismert baráti vagy komasági alapon. A már előbb említett Botka János, aki az ármádiába kívánt volna bejutni tábori sebésznek, ebbeli szándékát nyilván megváltoztatta, mert rövid idő múlva meg-

²⁸ StR 1840: 1769. (StR= K. k. Staatsrath. A bécsi házi, udvari és állami levéltárban őrzött cs. k. államtanácsi aktákból.)

²⁹ StR 4302: 1770.

³⁰ StR 4408: 1770.

³¹ StR 2490: 1770.

³² OL. Helyt. Fundationalia. Lad. D., Fasc. 17. III. 579: 1773.

ismerkedvén Sárovincs István „győri Purger és borbél mester ember“ leányával, ennek kezét megkérte, azzal a megegyezéssel, hogy a leendő após reája hagyja a borbélymesterséget a velejáró műhelylyel együtt. Sárovincs a városi magistratushoz 1772 november 27.-én kérvényt nyújtott be, engedélyezné a megegyezés létesítését; felhossa, hogy tudomása van róla, miszerint „ennek előtte enyhány esztendővel, érkezett olly kegyelmes rendelis is, hogy az ide való doctorok által examináltassák magokat, a' kik ezen városban chyrurgusok akarnak lenni. És ha ezen iffiu mint ezen nemes városnak ordinarius physicussa által, mint pedig a céh által nem approbáltatott volna, én sem az leányomat, sem pedig mester-ségemet oda nem ígértem volna.“ Végül kéri, hogy a városi tanács pártolná ezt az ő dolgát.³³ Sárovincs óhaja teljesült: Botka Jánost „beszorították“ Győr városának a céh által megállapított létszámon felüli sebészévé. Kitetszik ez a nagyszombati egyetem orvosi karának 1773 január 22.-én a helytartótanács-hoz tett felterjesztéséből is, melyben erősen kikel a győri városi tanács ellen, mely maga hívta meg a sebészi céh tiltakozása ellenére a Bécsben ugyan igen, de a tisztí orvos előtt szabályosan nem vizsgázott Botka Jánost, kiről a leendő após „tévesen“ írta, hogy az őt approbálta.³⁴ — Botka János esete nem egyedülálló jelenség volt. Az orvosi facultás ugyanebben a felterjesztésében még számos egyéb szabályellenes esetet sorol fel, kérve azoknak orvoslását s a jövőre nézve megakadályozását, jelesül azt, hogy csakis szabályszerűen vizsgázott egyének alkalmaztassanak azokban az állásokban, melyeknél az ily vizsga letétele kötelező. Egy 1784-ben is újra kiadott rendelet 1771 május 6-án szigorúan meghagyta, hogy sebeszt és bábát csak az esetben szabad gyakorlatra bocsátani, ha az egyetem approbálta őket.³⁵

A közegészségügy alacsony színvonalán és rendezetlenségén, nemkülönben a képzett orvosok hiányából keletkezett s az itt odavetve elmondottakból kitetsző visszasságokon az 1723. évi LXX. törvénycikk végrehajtása lett volna hivatva segíteni. Egyes, a közegészségügygyel törődő, kiválóbb orvosok

³³ OL. Helyt., Sanitatis, Lad. A., Fasc. 33. N°. 26, sub lit. A.

³⁴ OL. Helyt., Fundationalia, Lad. D. Fasc. 17. III.

³⁵ Codex III/1, 66.

igyekeztek is a feledéstől megóvni a törvény szándékát s tervezeteket dolgoztak ki a mindinkább sürgőssé váló hazai orvosképzés megszervezésére s az orvostudományi kar felállítására. Egy ilyen tervezetet nyújtott be Linzbauer szerint Bácsmegyei Pál doctor, gömörmegyei tiszti orvos 1730-ban a helytartótanácsnak, mely azonban, sajnos, ma már fel nem lelhető. Moller Károly Ottó, besztercebányai orvos 1727-ben dolgozott ki tervezetet, de megannyi közül Moller vejéé, a nógrádmegyei tiszti orvos, Perliczy János Dániel tervezete vált az utókor előtt legismertebbé, már csak azért is, mert Linzbauer azt teljes terjedelműleg tette közzé Codexében.³⁶ A többször kidolgozott tervezet négy részből áll; az elsőben Perliczy az orvosi studium hiányából származó hátrányokat, a másodikban a studium létesítésétől várható előnyöket, a harmadikban egy collegium medico-chirurgicum felállításának módjait és eszközeit, a negyedikben az egész tervezet végrehajtásának módját tárgyalja. Hazafias lelkület, tiszta jószándék, sok céltudatos javaslatrészlet s az orvosi studium létesítése mellett felhozott érvek helyes mérlegeléseken alapuló helytállósága — ezek jellemzik az elaboratumot. Volt azonban egy lényegi hibája: az egyetemtől függetlenül tervezte felállítani az iskolát ahelyett, hogy az önállóság gondolatának mellőzésével azokat az utakamódokat keresse és dolgozza ki, melyekkel az orvosi iskola a fennálló nagyszombati egyetem még hiányzó facultásaként lett volna újtára indítható. Perliczy a megfelelő kórháza miatt Pestet vagy Selmecebányát ajánlotta az iskola székhelyéül, nem Nagyszombatot, az egyetemi várost, s ha a nagy kórház szükségére való hivatkozását helytállónak is ismerjük el, az egyetemtől való teljes függetlenítése nem volt szerencsés gondolat s az elfogult hivatalos kritika által a tervezet „nonnulla absurda“-i közé soroztatott. Kétségtelen, hogy Perliczy tervezete mint művelődéstörténelmi okmány mindig meg fogja őrizni a maga nagy becsét, ám a nagyszombati orvosi karnak felállításával munkálata közvetlen oki vonatkozásba nem hozható. Amikor ugyanis az 1751-ben benyújtott tervezet a helytartó-

³⁶ Codex II. 270—77. Behatóan ismertette és méltatta e munkálatot Herczeg Árpád dr. az Orvosi Hetilap 1930. évi 6. számában megjelent jeles tanulmányában: „A Pázmány Péter Tud. Egyetem orvosi facultásának 1751-ből való tervezete“.

tanács színe elé került, a bécsi orvostudományi kar gyökeres megreformálása már javában folyt, sőt már majdnem be is fejeződött s 1752-ben egy teljesen megújódott, a leydeni világhíres orvosi kar mintájára megszervezett nagyszerű facultás áll a szemünk előtt, melyet Mária Terézia a birodalom összes többi egyetemeinek pontosan követendő mintájául declarált, utóbb a Nagyszombatban felállítandó karnak is. Jól van az ügy, hogy Perliczy tervezetéből nem lett semmi, mert szakiskolákkal egyetemi facultásokat sikeresen helyettesíteni nem lehet, már csak azért sem, mert egyetemi jogokkal, például a promoveálás jogával fel nem ruházhatók, vagy ha fel is ruháztatnának azzal, az így nyert diplomák sehol sem tekintetnének az egyetemiekkal egyenrangúaknak. Eléggé megvilágítja ezt az 1769-ben meginduló orvosi iskola Egerben,³⁷ mely semmikép se tudta fenntartani magát s néhány évnyi tengődés után nyomtalanul megszűnt.

Az orvostudományi kar felállításának már némi jelentőséggel bíró, enyhe előszelét érezzük a Pozsonyban székelő állandó egészségügyi bizottságnak (in Re Sanitatis stabiliter ordinata Commissio)³⁸ a közegészségügy rendezésének tervezete tárgyában 1755 augusztus 19-én gróf Apponyi György elnökle alatt tartott ülésjegyzőkönyv olvastára. Ezen az ülésen

³⁷ OL. Udv. kanc. Hung. Pálffyana. Fasc. 33. N°. 34 és Mayer F. K.: Orvostörténelmi jegyzetek. Orv. Hetilap 1926. 22. sz.

³⁸ Ezt az egészségügyi bizottságot III. Károly 1738 novemberében állította fel Pozsonyban azzal az utasítással, hogy annak elnöke az ország primása legyen, akit akadályoztatása esetén gróf Pálffy János, a kir. Curia bírása helyettesítsen. Ugyancsak még november havában elrendelte a király, hogy minden megyében is fel kell állítani egy egészségügyi bizottságot és 1739 május 29-én ugyanerre Buda sz. kir. várost, majd fokozatosan a többieket is kötelezte. Egy 1741 december 19-én megjelent lf. utasítás az eddig enélkül intézkedő pozsonyi bizottságot működési szabályzat elkészítésére utasítja. 1742 május 25-én Perbegh Károly dr-t „királyi tanácsos” címmel a bizottság állandó referenséül nevezetik ki. 1755 augusztus 19-én tartott ülésén a bizottság rövid általános programot ad, de a generale normativum sanitatis csak 1770-ben jelenik meg s ezt is Bécsben csinálták az egész birodalomra szóló hatálylally. Mária Terézia 1766 január 29-én feloszlatta a bizottságot, mely fennállásának több évtizedes tartama nem tudott egy, a magyarországi különleges igényekre szabott közegészségügyi szabályzatot elkészíteni. Codex II. 91, 106, 110, 114, 132, 189, 192, 535, 702.

az orvosok és általában az egészségügyi személyzet kiképzésének bizonyos lehetőségei tárgyaltattak meg arra az időre, amíg a nagyszombati egyetemnek még nincsen orvosi kara.³⁹ De már ekkor megvolt nagy királynőnkben az elhatározás, hogy magyar nemzetét megajándékozza az egyetemi orvoseképzés lehetőségével. A sziléziai háborúk vérveszteségét békés alkotásokkal kívánta enyhíteni és számos nagy alkotása közül a legnagyobbjává a magyar tanügy nagyvonalú országos rendezését tarthatjuk. Az egyetemtől orvostudományi karral való kibővítése után a nagy orvoshiány enyhülése s végül megszűnése volt remélhető. E kar létesülésétől volt várható az is, hogy az orvosi pályára készülők itthon maradhattak s így nem kellett sem a külföldi iskolázáshoz szükséges pénznek az országból kimennie, sem a külföldről az államra veszélyeseknek tartott eszméknek az országba bejönniök. Talán nem is elsősorban a beteggyógyítás, hanem inkább a közegészségügyet prophylactikusan is jól szolgálni képes orvosok szaporítására gondolhatott Mária Terézia, akik a lakosságot megtizedelő, de Bécsset is meg-megremegtető járványok ellen sikeresen s a sikerhez szükséges számban tudnak síkra szállani.

Mielőtt azonban Mária Terézia a nagyszombati orvosi kar szükséges voltának kérdésével, majd ennek eldöntése után a felállítás részleteivel foglalkozott volna, tisztán óhajtotta látni a helyzetet s mindenekelőtt a gyógyító személyzet létszámáról kívánt tájékozódni. Ezt a célt voltak hivatva szolgálni a már említett és aránylag sűrű egymásutánban kibocsájtott rendeletek, amelyekben a törvényhatóságok az orvosok, a sebészek, bábák, gyógyszerészek számának az összeírására köteleztettek. Jó ügyhöz méltó gondos törődést árulnak el ezek a rendeletek s a jó ügyhöz méltatlan felületességgel és nembánomsággal bántak el velük a kataszterek összeállítására kötelezett hatóságok. 1747 január 3-án ment ki az első rendelet az országban működő sebészek és bábák, 1754 január 22-én az orvosok összeírására, de csak 1769-ben (!) készült el a bekívánt kataster, és akkor is oly hiányosan, hogy azt mint hasznavehetetlent, kiegészítés végett vissza kellett küldeni. A visszatért kata-

³⁹ „... donec fata haec Medica Facultas in Universitatem Tyrnapiensem, auspice Deo et excelsa clementia Regia introduci potuerit“. — Codex II. 304.

BÁRÓ VAN SWIETEN GERHARD

sterre vonatkozólag 1770 december 1-én jelenti az arra hiába váró udvari tanulmányi bizottság a királynőnek, hogy az még mindig nem érkezett be; a királynő lemondani kényszerült az orvosi katasztrófról, mert a facultás ekkor már működésben volt s mire 1774 márciusában, de még ekkor is hiányosan, elkészültek és felterjesztettek, beköveteltetésük eredeti szempontjából teljesen tárgytalanokká váltak.⁴⁰

Egy további fontos lépés 1764-ben történt, amikor Mária Terézia megalakíttatta az összes tartományokban s hasonlóképpen hazánkban a magyar kir. helytartótanácsnak a kegyes alapítványok, tanulmányok és könyvcensura felügyeletével megbízott tanulmányi bizottságát, mely gróf Pálffy Miklós országbíró elnöklete alatt 1766 márciusában kezdte meg a működését azzal a megbízással, hogy a nagyszombati egyetemnek a bécsi egyetem szabályzatának szem előtt tartásával való kiegészítését készítse elő. A bizottság munkálatait a helytartótanács 1768-ban terjesztette a királynő elé, aki azonkívül még a bécsi udvari tanulmányi bizottságot is véleményes nyilatkozattételre hívta fel, a jó ügy sikerének nagy előnyére, mert ebben a bizottságban foglalt helyet, mint annak elnöke, mindent maga kezdeményező, mozgató ereje és lelke: van Schwieten, orvosi facultásunknak Mária Terézia elhatározásából megteremtője. Itt, ebben a tanulmányi bizottságnak adott megbízásban, 1766-ban hangzott fel tehát először ama jelentőség-teljes, a jövődők folyamán unos-untalan megcsillogtatott, de sokszor csak borús csalódásokat okozó rendelkezés, mely szerint a nagyszombati egyetemet minden tekintetben a bécsivel kell „conformálni”.

Kevés orvost ismer a világtörténelem, ki valaha is nagyobb befolyást tudott gyakorolni uralkodójára, s aki oly határtalan, de jól megérdemelt bizalmat élvezett volna uralkodója részéről, mint aminőben Gerhard van Swieten⁴¹ részesíté Mária Terézia.

⁴⁰ Codex: II. 222, 289. — StR. 4302: 1770.

⁴¹ E kiváló orvos és államférfivel az ismert életrajzi lexikonok közül bővebben a következő munkák foglalkoznak: Alfred Frh. v. Arneth: Maria Theresias letzte Regierungszeit, Bécs 1879. IV. 110. s. köv. l. — W. Müller: Gerhardt van Swieten. Bécs 1883. — Győry Tibor: A nagyszombati egyetem orvosi fakultásának első évei. Van Swieten emlékezete. Orvosképzés 1931.

Húsz évig működött ez a kiváló orvos Leydenben Boerhaave, Európának a maga idejében legnagyobb orvosa oldalán, akinek csak azért nem válhatott katedráján utódjává, mert abban a felekezeti türelmetlenség őt megakadályozta. Mária Teréziát egyfelől a Brüsszelben élő nővére, Marianne, Károly Sándor lotharingiai herceg felesége, másfelől a brüsszeli követ s későbbi állami kancellár, gróf Kaunitz tette figyelmessé van Swietenre, aki Mária Terézia meghívásának engedve, 1745 június 7-én Bécsbe tette át működése végleges székhelyét. Ettől az időponttól kezdődik Ausztria szellemi megújodása, intézményeinek felszabadítása a minden haladás elől elzárkózó rendszer uralma alól, az egyetemi ügyek terén is. A nagy egyetemi, de más egyéb reformok is teljesen van Swieten nevéhez, tudásához és erélyéhez fűződnek. A császárné az ő kezébe tette le a maga és családja orvosi gondozását és a hagyományosan a császári ház orvosának hatáskörébe tartozó udvari könyvtári főnök teendőit; elnöke lett a könyvcensurának, az udvari egészségügyi bizottságnak, igazgatója az osztrák tartományok egészségügyének s az egyetemi orvosi tanulmányügyeknek és végül protomedikus. E ritka lelkiismeretességgel betöltött nagy elfoglaltsága mellett van Swieten még arra is ráért, hogy életének legfontosabb és legmaradandóbb alkotásaként az örökös tartományok egyetemeit gyökeresen megreformálja, kezdve a bécsin, melyet hihetetlen elmaradottságából kellett kiemelnie, hogy azután a többi egyetemnek követendő mintájaként folytathassa működését.

Bennünket ezúttal nem annyira az fog érdekelni, hogy miként vitte keresztül van Swieten a bécsi egyetemnek és orvosi karának reformját, sem az, hogy mekkora nehézségekkel és ellentállásokkal kellett e közben megküzdenie, hanem az, hogy a reformtervezet miféle tényleges intézkedéseket léptetett életbe a bécsi, vagyis azon az orvosi facultáson, melynek hasonmására volt a nagyszombati kar is megszervezendő.

Előbb azonban vessünk rövid pillantást ennek az egyetemnek a multjára!

Az 1365-ben alapított bécsi egyetem orvosi kara kétszer érte el a virágzásnak azt a teljességét, melynek mindkét ízben néhány évtizeden át egész Európában vezető hírnevét köszönhette: először a van Swieten által megalapított „régí“ s utóbb,

a XIX. század közepén a Rokitansky körül csoportosuló „új” orvosi iskolában. A régi orvosi iskolát megelőző négy évszázad azonban mindvégig ugyancsak kevés dicsőséget hozott a bécsi orvosi karnak. Fennállásának első évszázadáról, ha már jól nem is, de legalább rosszat se hallunk. De már a következő XV. században az 1494-ben hivataloskodó Bartholomaeus Steber valósággal megbélyegző szavakat ír bele a dekáni könyvbe tanártársairól.⁴² A XVI. században, 1551-ben Martin Steinpeis még emennél is lesújtóbb nyilatkozatot tesz, mondván, hogy „az orvosi kar tagjai éppen csak arra érdemesek, hogy elkergezzék őket”. A XVII. században, 1687-ben I. Lipót császár bizottságot küldött ki az egyetem különböző bajainak a megállapítására és orvoslása iránti javaslattételre. E bizottság főleg a jogi és az orvosi karra való utalással jelentette, hogy „a bécsi egyetem nyilván álomba merült vagy tán már nem is létezik”. A tanárok az egyetemi ifjúság erkölcsével se törődtek s a vad fegyelmezetlenség akkora arányokat öltött, hogy 1649-től fogva egy fél évszázadon át alig volt esztendő, melyben a tanulók az utcán valakit halálosan meg ne sebesítettek volna; fosztogatásaik, rablásaik napirenden voltak s az egyetem erkölcsi színvonala is a tudományos színvonal mélypontjáig süllyedt.⁴³ Bármily figyelemmel forgassuk is a bécsi facultás e négy évszázados történetét, nem találunk a tanítószemélyzet közt egyetlenegy oly egyént sem, akinek a tudomány előbbrevitelében bármi maradandó érdeme is lenne; a tudományt lelkiismeretesen és odaadóan közvetítő tanár is csak elvétve akad köztük, így Sorbait a XVII. század második és Garelli a XVIII. század első felében. — Az itt vázolt viszonyoknál fogva találóan mondotta Virchow, hogy a bécsi egyetem 1745-ig terjedő története mindössze csak „előzmények”-nek nevezhető.⁴⁴

⁴² „Verbis omnia facimus, nullum usque coeptum finem accepit laudabilem. Tanta est omnium rerum segnities, socordia, ut potius illorum, quorum plurimum interesset, simultatibus et mutuis odiis irretiantur perditissimi civium, quibus aliquando innotuit, parum non esse doctos, sed homines vanos, litigiosos, non scholarum utilitatem docendo, sed libros solos legendo in pulpito mussitantes”.

⁴³ Kink: i. m. I. 220, 233, 345, 393, 418.

⁴⁴ Wiener med. Wochenschrift 1865. 1455.

A bécsi egyetemnek s orvosi karának itt odavetett vonásokkal vázolt állapota nem kerülte ki Mária Terézia aggodalmaskodó figyelmét; van Swieten Bécsbe-telepítésének egyik főcélja éppen az volt, hogy rendet és modern szellemet vigyen be az erősen korhadó intézménybe. A császárné ezirányú parancsára⁴⁵ 1749 január 17-én nyújtotta át reformtervezetét van Swieten a császárnénak, a „Plan pour la Faculté de la Médecine“-t, melyet hogy Mária Terézia a Habsburg-házi uralkodókat jellemző lelkiismeretességgel tanulmányozott át, közbevetett számos megjegyzései („c'est le point capital et tresbien detaillé“, „ce point me paroît bien juste“, „c'est le vrai chemin et méthode“ stb., stb.) tanúsítják. A tervezet teljes terjedelmében megnyerte Mária Terézia tetszését, s így három héttel később, 1749 február 7-én, már a placetum regium meg is jelent, szószerint van Swieten fogalmazásában „Medicinae Studii Verbesserung“ cím alatt,⁴⁶ mint az eredeti tervezetnek rövidített, t. i. a magyarázó szövegrészleteket mellőző, rendelkező formájú kiadása. A van Swieten-féle reformtervezet 18 oldalnyi terjedelmében mély betekintést nyújt a bécsi orvosi kar elmaradt, sok tekintetben lezüllött állapotába és érthetővé teszi a reform elodázhatlan szükségét, melynek van Swieten a császárnő jóváhagyása után azonnal neki is látott, azt a következő hat év folyamán erélyesen keresztül is vitte, úgy, hogy 1756-ban a bécsi orvosi facultás már teljességgel új és szerencsés utakon haladt egyre jobban kibontakozó felvirágzása felé. Van Swieten tervezete a nagyszombati orvosi karral kapcsolatban is érdekel bír, mert az utóbbinak alapítására vonatkozó 1769. évi acták convolutumához e tervezetnek egyik példánya mellékletként csatolva található az ezen aktacsomót őrző bécsi házi, udvari és állami levéltárban, félremagyarázhatlan jeleként annak az intencionak, hogy a nagyszombati kar megszervezésénél van Swieten elaboratuma — mutatis mutandis — zsinórmértékül szolgáljon.

⁴⁵ „Wie aber eine bessere einrichtung und die grossen abusi abzubringen, habe van Suiten befohlen, einen plan auszuarbeiten und selben . . . in die execution zu bringen“ — rendeli 1748 május 14-én Mária Terézia.

⁴⁶ Die älteren Statuten der Wiener mediz. Fakultät. Wien 1847. 99. stb. l.

A bécsi kar bajain segített, négy pont köré csoportosította van Swieten a rendet teremtő teendőket. E négy pont: az egyetemi nyilvános oktatás, a licentiatusi vagy doctori fokozat, a sebészek, bábák és gyógyszerészek kiképzése és vizsgái s végül az egyetemi igazságszolgáltatás, melyet a facultás többek közt a gyógyszer-tár-vizsgálatoknál gyakorol.

Gyökeres szakítást jelentett a négy évszázados multtal a tanárok mikénti alkalmazása. 1749-ig az egyetem választotta őket, van Swieten azonban az uralkodó jogkörébe utalta a tanárok kiválasztását és kinevezését az egyetem véleményének — bár nem kötelező — meghallgatásával. Ezzel az intézkedéssel egyben megszűnt az a régi anomalia, hogy az egyetemi tanárok aszerint kaptak vagy nem kaptak fizetést és pedig hol kisebbet, hol nagyobbat, hogy volt-e és mennyi pénz volt az egyetem kasszájában. Az orvosi tanfolyam tartamát van Swieten nem kívánta meghatározni, mert ki-kí tehetségétől és szorgalmától függőnek látta, hány év alatt készül el a szigorlatokra, melyeken készülsége megállapítható. Jellemző, hogy van Swieten az eladdig kötelező hat-éves tanfolyamot általában véve kevesellette s a saját példájára hivatkozott: 11 évig tanult, amíg magát a szigorlatok letételére érettnak ítélte. Két új tárgynak a tantervbe való felvétele szükségességét is meggyőzően megokolta van Swieten: a chemiáét és a botanikáét, a hozzátartozó költséges fűvészkerttel. Mária Terézia erre tett széljegyzete így szólt: „az ön irányítása mellett törődni fogok ezzel“; tudjuk, hogy csakugyan törődött s hogy így is rendelkezett.

Van Swieten reformja közvetlenül az uralkodó, illetve az állam fennhatósága alá juttatta a bécsi egyetemet, mit sem törődve annak alapítványi jellegével s mellőzve az átadás és átvétel formalitásait.

Ami a doctori fokozattal járó cselekményt, a promotiót illeti, ez, mint sokhelyütt másutt, Bécsben is nagy ünnepélyességgel és pompával volt összekötve. Az új doctort nagy kísérettel hozták be a lakásáról a szőnyegekkel és egyéb díszletekkel felékesített tanterembe, ahol zene hangjai mellett fogadták s ahol az inaugurális disputatiókat tartották. Az új doctor pedig meghívta és nagy bőkezűséggel megvendégelte azokat, akik részt vettek az avatásán.

A doctorráavatásnak ez a felette költséges módja — az úgynevezett *promotio more majorum* — nem volt kötelező, Bécsben azonban az a szokás alakult ki, hogy csak hat évenként tartottak promotiókat s a nagy költségeket a jelöltek megosztották maguk közt. Van Swieten nem kívánta ugyan a promotiók e drága módját végkép eltörölni, de kivételnek meghagyta az egészen kiváló egyének részére. A császárné ebbe a javaslatba is beleegyezett. A doctori fokozatból ki voltak zárva a nemkatholikusok, akik csak a *licentiatust* kaphatták meg. A promotiót a szigorlatok előzték meg, számszerint kettő, s azokra a végzett tanulmányévek számától függetlenül volt szabad jelentkezni; kizárólag a készség volt mérvadó. Van Swieten igen fontosnak tartotta, hogy a nem tökéletes készségű jelentkezők kímélet nélkül visszautasíttassanak. Ugyanez volt a kíváncsi a sebészek, gyógyszerészek és bábák vizsgái alkalmával. A gyógyszerésztárak vizsgálatát van Swieten továbbra is az orvosi karra bízta, azonban lezárta azokat az időket, amikor a gyógyszerésztárakat Bécsben úgy vizsgálták, hogy a dekán, a kar 5—6 tagjának a segédlete mellett a jóelőre kitűzött órában megjelent az illető gyógyszerésztárban, az ott levő portékákat enyhén végig mustrálták, mire a gyógyszerész fényes ebéden megvendégelte a bizottság tagjait, akik megannyian egy-egy aranyat találtak a tányérjuk alatt. Van Swieten tiszta helyzetet teremtett e téren is. A dekánválasztásoknál is új rendet vezetett be: kizárta a választhatóságból a facultás tanárait, nehogy a szigorlatokon két szavazatuk legyen, úgy is mint dekánnak, úgy is mint tanárnak, nemkülönben avégett, hogy tanító hivatásuktól el ne vonassanak. A tanárok nemcsak dekánok nem lehettek, de rectorok sem. A facultás hatalmi köre az államhatalom képviselőjére, a tanulmányi vagy kari igazgatóra szállt át s a dekán tisztségének jelentősége úgyszólván egészen megszűnt, mert inkább csak ceremonialis külsőségekben s a szigorlatokon való censori jelenlétük kötelezettségében mutatkozott meg. A dekánt a kar legidősebb külső tagjai közül kellett választani, de megválasztatása csak a kormány jóváhagyása után lépett érvénybe. A bécsi orvosi karba bevezetett mindeme szervezeti rendelkezések túlnyomó részét van Swieten a nagyszombati orvosi kar szervezetébe is beleillesztette, miként azt később látni fogjuk.

Mint már említettük, a magyar helytartótanács tanulmányi bizottsága, valamint a van Swieten elnöklete alatt működő udvari tanulmányi bizottság, a nagyszombati egyetem kifejlesztésére és bővítésére vonatkozó jelentéseiket az uralkodónak rendelkezésére 1768-ban elkészítették. Az értekezletek egyikén-másikán a magyar udvari kancellária is részt vett. A bizottsági megállapodások és döntés alá vonandó javaslatok az államtanács elé terjesztettek, mely azokat pontonként tárgyalta és pedig legelőször a magyar udvari kancelláriának 1769 május 6-án kelt felterjesztésében felvetett kérdéseket, köztük azt az elvi kérdést, vajjon a Magyarországon bevezetni óhajtott tanulmányi rend („verbessertes Studium“) érdekében mi volna jobb: ezt a jezsuiták nagyszombati „quasi egyetem“ére bízni, avagy nem-e inkább egy más helyen, mint például a „Budán vagy Pesten, világi emberek igazgatása alatt“ létesítendő egyetemre? Felmerült továbbá az a javaslat, hogy az egyetem, mivel annak csendes és olcsó megélhetést nyújtó helyre van szüksége s ezt az említett városokban nem kaphatná meg, Ó-Budán helyeztessék el, mely kincstári hely („Cameralth“) lévén, a fogyasztás is a kincstár javát szolgálná.⁴⁷

Az egyetem elhelyezésének kérdése a későbbi üléseket is foglalkoztatta még. Voltak, akik a tanuló ifjúságot nem szívesen akarták továbbra is Nagyszombatban, a jezsuiták befolyásának légkörében tudni, mások az egyetemnek Budára vagy Pestre, vagy bármely más városba való áttelepítésének a költségeit óhajtották megtakarítani. E tárgyalások anyagába kapcsolták be egy Anonymus-nak (gróf Niczky Kristófnak) 1769-ben (közelebbi keltezés nélkül) készült „Planum Universitatis Regiae in der königl. Freystadt Ofen“ című emlékiratát is⁴⁸, mely — mint címe is mutatja — Buda szabad királyi várost szemelte ki az egyetem székhelyéül s többek közt az orvosi karral is foglalkozik, melynek négy tanárt szán: a „professor primariust“, a physiologia és materia medica, az anatomia s végül a chirurgia tanárát. Niczky tervezetével nincs miért tovább foglalkoznunk, mert Esterházy kancellár javaslatára

⁴⁷ StR. 1755: 1769.

⁴⁸ Fináczy: A magyarorsz. közoktatás története Mária Terézia korában. Bpest 1899. I. 310. A 388. és köv. oldalon teljes terjedelmében közöltetik a Niczky-féle emlékirat.

a királyné végkép elejtette azt. Az egyetem elhelyezésének kérdése az ellentétes érvelések huzavonája után végül is olyképp nyert megoldást, hogy az államtanács is magáévá tette az együttes bizottságnak („*commissio mixta*“) augusztus 30-iki ülésén hozott javaslati határozatát, mely elismeri ugyan, hogy az egyetem felállítása az ország központjában: Budán vagy Pesten kívánatosabb lenne, ez azonban az idő rövidsége miatt nehézségbe ütköznék, miért is az egyetem maradjon meg egyelőre Nagyszombatban, amely város közelebb fekvővén Pozsonyhoz, a szükséges állandó felügyelet is könnyebben gyakorolható itt. Ezzel tehát az egyetem helyének a kérdése hét évre nyugvóponthoz jutott s a tárgyalásokon felmerült nehézségek egyik része kiküszöbölődött.⁴⁹

A további és legnagyobb nehézségeket azonban a tárgyalások során az egyetem meglevő facultásainak továbbfejlesztése s még ennél is inkább egy új karral, az orvostudományival való kiegészítése által igényelt költségek előteremtésének problémája okozta. Sajnos, még a magyar kancellária is vajmi könnyen megnyugodott a szükséges fedezet hiányában s egy Bécs felé intézett bók közbevetése mellett megállapítván a költségek nagyságát, mint az orvosi kar felállításának akadályát, még csak kísérletet se tett azok előteremtésének mikéntjére vonatkozó javaslat megtételére. Nem csoda tehát, ha az államtanács is minden hosszabb vita nélkül magáévá tette a kancelláriának május 6-án kelt felterjesztésében kifejtett nézetét s maga is kimondotta, hogy felesleges Magyarországon egy orvosi facultás létesítése, hiszen Bécsben úgyis van egy ily kar, mely Magyarországot is elláthatja orvosokkal, úgy, mint a többi országokat. Az államtanács végül is, egy árnyalattal kevésbé ridegen, de lényegében mégis csak elutasítólag, a tanulmányi bizottság és a magyar kancellária közös javaslatát elfogadta: tartassék függőben az orvos-sebészi studium ügye.⁵⁰

⁴⁹ StR. 3368: 1769.

⁵⁰ „Ein Studium Medicum in Ungarn aufzurichten finde nicht nöthig, da solches dahier in Wien besteht, und aus diesem alle ländel mit Subjectis versehen werden mög, auch die Errichtung dieses Studij mit allen zugehörig stücken grosse Kosten verursachen würde... Das Studium Medicum et Chyrurgiae aber derzeit noch in Suspensio zu belassen“. StR. 1755: 1769.

A történetek különös véletlene az, hogy ennek a lehangoló, remények szárnyát szegő tárgyalásnak actákban is lefektetett dátuma: 1769 július 17-ike; és ugyanez a július 17-ike az a nap, amikor Mária Terézia a késői ivadékok lelkét is hálával eltöltő anyai gondoskodása az ő „perchara gens Hungara“-ja iránt egy csapásra megszüntetett minden nehézséget, mely a magyar egyetem kiépítésének és orvosi karral való kiegészítésének útját állotta, elhárítván a nehézségek útjából minden oda gördült és minden odagördített akadályt, amennyiben az anyagi szükségletek fedezetét előteremtette. Ebben is van Swietennek volt oroszlánrésze, mert ő figyelmeztette úrnőjét arra, hogy a jezsuita rend könnyen adhat évente 10.000 frt-ot az egyetem céljaira. Így is történt s Mária Terézia arra kötelezte a magyarországi Jézus-társaságot, hogy rendházainak összjövedelméből hasítsa ki a jelzett összeget, aminek az esztergomi káptalan elismerésméltó készséggel meg is felelt. Az 1548. évi XII. törvénycikkre⁵¹ való hivatkozással a nagyszombati egyetemnek ajándékozta Mária Terézia a József hesseni örgróf és darmstadti herceg, apát halálával megüresedett, Szent Ilonáról elnevezett tolna-megyei dunaföldvári apátság évi jövedelmének 80%-át, ami az időtájt körülbelül 7200 frtot tett ki; végül a kincstárt arra utasította, hogy 80.000 frtot utaljon ki a szükségessékké váló egyetemi építkezések céljára. Az ily módon rendelkezésre bocsátott ellátmányyszerű összegeket a királynő első percben csak a három meglevő kar kibővítésére és fejlesztésére vélte elegendőeknek, van Swieten azonban rövidesen meggyőzte őt, hogy azokból a hiányzó negyedik facultás is fel lesz állítható és javadalmazható. Ezek után tehát a tanulmányi bizottságok, a magyar kancellária és az államtanács a legszámottevőbb gond: az orvosi kar felállításának anyagi része felőli gondoskodás gondja alól felszabadulva folytathatták tárgyalásaikat, melyek során még az orvostudományi kar mikénti megszervezésével sem kellett foglalkozniok, mert azt Mária Terézia közvetlenül van Swieten gondjaira bízta, aki megbízatásának a tőle megszokott körületekintő lelkiismeretességgel meg is felelt, úgy, hogy

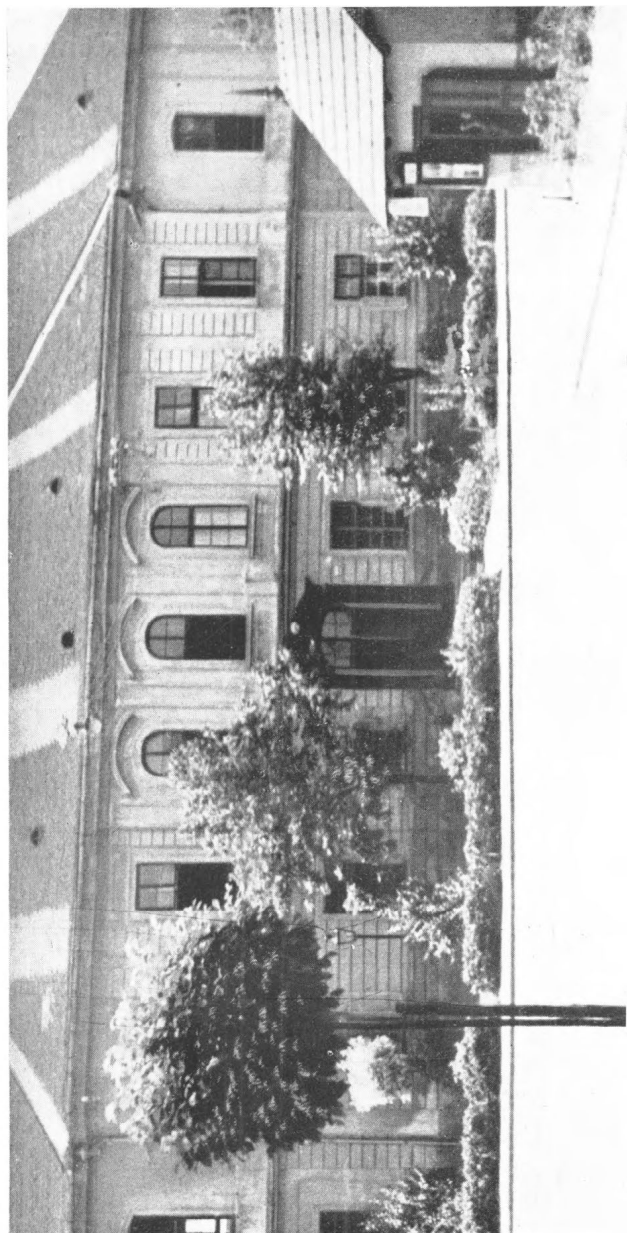
⁵¹ Ezen törvénycikk szóbanforgó része így szól: „Dignetur Majestas Sua bona et proventus Ecclesiarum et Capitulorum, Conventuumque desertorum ad erectionem Scholarum, Doctorumque virorum sustentationem, sine diuturni mora, ubique converti facere“.

már az augusztus 30-án összeülő vegyes bizottság s azt követőleg az államtanács elismerőleg jelentette ki, hogy az orvosi kar tervezetét tökéletesebben nem is lehetett volna elkészíteni.⁵²

⁵² „Die Medicinische Fakultät ist von dem Summo Artis Perito Freyherr v. Switen unverbesserlich projectiret“. StR. 3368: 1769.

II.

AZ ORVOSI KAR MEGSZERVEZÉSE ÉS FELÁLLÍTÁSA (1769—1770)

A NAGYSZOMBATI ORVOSKARI HÁZ

1769 július havában még nem volt bizonyos, vajjon állíttassék-e fel egyáltalán orvosi kar; nem volt még egészen bizonyos az se, hogy Nagyszombatban hagyassék-e meg az egyetem, vagy hogy máshová helyeztessék-e át, s íme, 1769 december 14-én már megjelenik a magyar királyi helytartóság útján Mária Terézia november 7-én kelt, minden további tanakodást elnémító és haladéktalan cselekvésre kötelező intimatuma,¹ mely közhírré teszi abbeli elhatározását, hogy a nagyszombati egyetemet kibővíti s a hiányzó orvostudományi karral kiegészítve, studium generale teljességére emeli. Megnevezi továbbá az egyetem részére biztosított anyagi erőforrásokot (a július 17-iki legfelsőbb elhatározás értelmében) és karonként állapítja meg a tanszékek és tanárok számát, az orvosi karra a következő ötöt: Institutiones medicae.² Praxis medica. Anatomia. Chirurgia. Botanica ac chymia. Elrendeli, hogy az egyetemnek mindenben a Bécsben bevezetett tanulmányi rendhez kell alkalmazkodnia. A tanárok fizetése is megállapítást nyervén, az öt orvoskarbeliekét évi 1200 frt-ban szabja meg.³ Az inti-

¹ Teljes terjedelmében közli Fejér György: *Historia Academiae Scientiarum Pazmanie archi-episcopalis ac M. Theresianae regiae literariae*. Budae 1835. Docum. X. 29. és a Codex II. 508.

² Institutiók alatt Boerhaave óta az „előiskolát“, praxis vagy klinika alatt a tulajdonképeni orvosi iskolát volt szokás érteni. Az institutiók tárgyai voltak a botanika, physiologia, pathologia, diaetetica, materia medica (gyógyszertan) és az elméleti orvostan.

³ Niczky az ő emlékiratában csak az általa professor primarius-nak elnevezett tanárnak szánt 1200 frt-ot, a többinek csak 800-at. Az államtanácsban főleg Stupan tanácsos sürgette, hogy az orvoskari tanárokat jól honorálják, nehogy valami jobb állásnak a keresésére legyenek ráutalva. (StR. 3368: 1769.) A fizetéseken takarékoskodni kívánókkal szemben van Swieten vívta ki a királynőnél az 1200 frt-os évi fizetést, ami a pénz akkori vásárló erejéhez képest egyetemi tanárhoz méltó, sőt fényesnek mondható volt, főleg ha tekintetbe vesszük azt, hogy

matum elrendeli azt is, hogy a következő tanév kezdetéig az egyetem „reformatióját“ keresztül kell vinni, gondoskodni kell tehát sürgősen a szükséges építkezésekről és egyéb átmeneti intézkedésekről.

Az újjászervezett egyetemet Mária Terézia a m. kir. helytartótanács útján érvényesítendő királyi gondozás (*protectio, cura et potestas*) alá helyezte s a felette való legfelsőbb felügyeletet a királyi „reservált jogok“ közé sorozta. Az „érseki egyetem“ ilymódon *automatice*, minden törvényhozási *actus* nélkül „királyi egyetemmé“ vált, melynek főigazgatójává (*Superior Universitatis Director*) a királynő gróf galanthai Fekete György alkancellár, főudvarmester, belső tanácsost, Arad megye főispánját tette meg, van Swieten egyik fő tanácsadóját az egyetem újjászervezésében. Az elrendelt építkezések megkezdésének is mi sem állotta útját, mert azok költségeiről az intimitumban gondoskodott a királynő s mert a magyar udvari kancelláriának már szeptember 21-én tett eziránti előterjesztése is megjárta már az államtanácsot, mely elfogadta Hildebrandt Ferenc cs. kir. udvari kamarai építész és mérnöknek, a budai királyi palota építőjének tájékoztató jelentését az iránt, hogy mennyiben felelne meg a nagyszombati jezsuita collegium az egyetem céljainak s hogy miféle építkezésekre és átalakításokra volna ott szükség. Részletezve felsorolván a szükséges helyiségeket, Hildebrandt kimutatta, hogy azoknak a száma még akkor sem lenne elegendő, ha még egy emeletet húzna

mialatt Angliában, Franciaországban gazdagon haltak meg a professorok és doctorok, míg Hollandiában milliókat érő vagyont gyűjtött össze Boerhaave, addig a harmincéves háború következményeként csak kisfizetésű, néha csaknem nyomorgó tanárokat találunk a német egyetemeken, akik közt nem egy akadt, ki kénytelen volt pensiót fenntartani, mint például Hoffmann Hallében vagy Ludwig, Goethe barátja, akik diákmensákat tartottak fenn. Egyes német egyetemek orvosi facultásai ugyanezen okból arra törekedtek, hogy diplomáikat sokan vásárolják s ezért sokszor feltűnő könnyítések mellett árusították azokat jó pénzén. Voltak, kik nélkülözéseiken enyhítendő, titkos szerekkel kereskedtek, még Stahl és Hoffmann is. Az 1200 frt-os fizetés értékét legjobban világítja meg az az adat, hogy Bécsben egy magasrangú katonatiszt, kinek fogatot is kellett tartania, ugyanakkor 300 frt fizetést húzott. Sajnos, a pénz vásárló erejének utóbb beállott csökkenése egyre értéktelenebbé tette az 1200 frt-ot.

az épületre, pedig már most sem számította bele az orvosi karról a chemiát. Ilyformán úgy kellett határozni, hogy az építész az egész épületet újra ossza be s a helyiségeket kisebbre méretezze.⁴ Az összes építkezések költségeinek fedezetéül 80.000 frt-ot utaltatott ki a királynő.⁵

1770 október 29-én adta ki a helytartótanács az egyetemnek a bécsivel conformis szervezetére vonatkozó utasítást s egyben közzétette a különböző tisztségekre történt kinevezéseket is. Az egyetem élére consistorium állíttatott, mely az elnökből és a karok négy igazgatójából állott. Elnökké neveztetett ki Galgóczy János, az esztergomi főkáptalan nagyprépostja, az orvosi kar igazgatójává pedig Nagyszombat városi tiszt orvosa, Gilgenburgi Gil János dr., aki mint a bécsi orvosi facultas neveltje és külső tagja, jól ismerte annak szervezetét, mely most már Nagyszombatban is meghonosítandó volt. A bölcsészeti kar igazgatójává kivételkép egy tanár és pedig az egyik orvostanár neveztetett ki Shoretics Mihály dr. személyében, aki szintén Bécsben végezte a bölcsészeti tanfolyamot s nyilván ezáltal minősült a nagyszombati egyetemnek ezen kizárólag jezsuita tanárokból álló facultásának élére állíttatni.

A consistorium volt az állami hatalom letéteményese s az egyetem ügyeinek közvetlen intézője, mely mellett az egyetemi vagy akadémiai magistratusnak csak alárendelt, nagyobbára csak az egyetem szertartási képviselőjére szorítkozó hatásköre volt. A magistratus állott a kancellárból, a rectorból, a négy dekánból és a karok seniorjaiból, akik a dekánok helyettesei voltak.⁶

A rectort a négy dékán választotta, a dekánokat és seniorokat a facultás. Az utóbbi cselekményekre természetesen csak az 1770/71. tanév elején kerülhetett sor, amidőn az időközileg kinevezett tanárok már egybegyűltek és működésüket Nagyszombatban megkezdték. Egyébként az egyetem is a tanulmányi ügyek főigazgatójának fennhatósága alá rendeltetett; ő volt az egyetem elnöke, a Gubernationis Caput, a Centrum

⁴ StR. 3876: 1769.

⁵ Az 1772 május 8-án beterjesztett elszámolás 6000 frt hiteltúllépést tüntetett fel.

⁶ OL. Regnicol. levéltár 1770. Lad. 000. Fasc. B. N°. 4.

verum Omnium, a kit az ugyancsak a felség által kinevezett kancellár támogatott és helyettesített, aki azonban a magistratusban foglalt helyet.

Látnivaló, hogy a nagyszombati újjászervezett egyetem, kíváltkép azonban orvosi facultása is, a bécsi minta szerint alakított meg és rendezkedett be. Lehetetlen rá nem ismerni a közös szerző, van Swieten munkájára, aki a „conformetur“ elvét az egész vonalon becsületesen keresztülvinni törekedett. Kétségtelen, hogy ez a conformálás is a bécsi centralistikus irányzat uniformizáló törekvéseiből indult ki, de viszont az sem lehet kétséges, hogy magyar szempontból kecsgetetőbb auspiciumok közt nem indulhatott volna útjára a nagyszombati orvosi facultas, mint azáltal, hogy azt az akkor már teljes virágzásában levő bécsinek hasonmásává kívánta van Swieten megalkotni. Sőt még ennél is többet tett a komoly- és jószándékú férfiú, miként azt az életbeléptető intézkedések egyik legelső ténye is mutatja: öt tanárral ajándékoztatta meg a nagyszombati orvosi kart⁷ olyankor, amikor a már újjászervezett bécsinek még csak négy tanára volt.⁸ A conformálás terén nem is érte semmiféle csalódás a magyar egyetemet mindaddig a sajnós, már csak igen rövid ideig, míg van Swieten élt, illetve elbetegesedése őt még működni s róiunk gondoskodni engedte.

Az 1769 december 14-iki intimatum megjelenését követő hónapok sora az előkészületek ideje volt s ez alatt kiírtak a pályázatok a tanári állásokra s megjelent az egyetemi tanulmányi szabályzat is, a „Norma studiorum tractandorum pro singula facultate“,⁹ mely újra hangsúlyozza, hogy a nagyszombati egyetem a bécsivel „per omnia conformare tenebitur“.

⁷ A nagyszombati tanárok számát még jobban fogjuk méltányolni, ha elgondoljuk, hogy például a nagy hírű hallei facultáson a XVIII. század első felében mindössze csak két tanár működött: Stahl, aki az institutiókat és Hoffmann, aki a gyakorlati tárgyakat tanította. A bonni egyetem 1810-ben felállított orvosi karán is egyideig csak három, mégpedig két rendes és egy rendkívüli tanár tanított.

⁸ Még 1774-ben is négy volt a bécsi orvosi kar tanárainak a száma. „Die vier medizinischen Professoren tradierten in fünf Jahrgängen . . .“ (Kink, i. m. I. 518.) A sebészet tanára a kar kebelén kívül állott, a collegium ad res chirurgicas keretében.

⁹ Teljes terjedelmükben közli: Merkur von Ungarn. 1787. 61-74.

Valamennyi facultás megkapta a maga különleges normáját, sőt voltak egyes tárgyak is a jogi karon, melyeknek tanárai külön miheztartási utasításokat kaptak. Az egyedüli egy orvosi kar az, melyet nem láttak el semmiféle írásbeli szabályzattal; ehelyett a kinevezett tanárok arra kaptak utasítást, hogy személyesen jelentkezzenek Bécsben van Swietenél, aki szóbelileg adta meg nekik a szükséges útbaigazításokat a tanítás anyagára, mikéntjére és az egyebekre vonatkozólag, amik a Mester intentióit szolgálták. Bizonyos, hogy van Swieten elgondolásai jobb talajra nem is találhattak, mint erre az első öt nagyszombati orvostanárra, akiket 18 pályázó közül maga szemelt ki van Swieten. A pályázat közzétételekor — sajnálatos módon — csupán a Bécsben felavatott doctorok szólítottak fel folyamodványaiknak gróf Fekete György alkancellárnál való benyújtására, feltehetőleg azért, mert van Swieten már előre gondosan kiszemelte azt az öt orvosdoctort, akikre nyugodtan vélte a nagyszombati facultás tanszékeit reábízhatni s ez az öt egyén kivétel nélkül az ő tanítványa és a bécsi egyetem promoveáltja volt, jelesen a következők:¹⁰

Shoretich Mihály. Született 1741 szeptember 2-án a sopron-megyei Horvát-Zsidányban. Orvosdoctori oklevelét 1765 szept. 5-én nyerte Bécsben. Ezután mint assistens működött a bécsi katonai közkórházban, majd Veszprém megye tiszti orvosává választott meg s 1770-ben van Swieten ajánlatára a nagyszombati egyetem tanárává s egyben a bölcsészeti kar igazgatójává neveztetett ki. Ez utóbbi kinevezés erős féltékenykedésekre szolgáltatott okot s a jogtudományi kar felterjesztéssel is sordult a helytartótanácsához, magának reklamálva e tisztséget, de természetesen eredménytelenül.

Shoretich neve az életrajzi lexikonokban fel nem lelhető, mert semmiféle irodalmi működést nem fejtett ki. A Merkur von Ungarn II. évfolyama azonban az 1786 márc. 3-án bekövetkezett halála alkalmából közli az életrajzát, melyet a forrás megjelölése nélkül az Ungarischer Plutarch II. kötete (244.

¹⁰ Nem az irodalmi tevékenység hiánytalan felsorolásával kísért fényképszerű schemás életrajzokat óhajtunk itt az orvostudományi kar első tanáraitól nyújtani, melyekhez bárki könnyen hozzáférhet a nagyszámú életrajz-lexikonokban, hanem vastagabban fogó ecset segítségével főleg a jellegzetesebb egyéni vonásaikat kívántuk kidomborítani.

oldal) 1816-ban szóról-szóra leírt. Sírja felett a gyászbeszédet tanártársa és tanszéki utóda, Trnka Vencel mondta, melyben melegen méltatta az elhunyt kiváló tanítói tehetségét és szép emberi tulajdonságait. Egyik kortársa azzal a megállapítással vélte legjobban megvilágítani Shoretich szelíd lelkületét, hogy mint a bölcsészeti kar igazgatójának, soha a legkisebb összeütközése se volt e kar kizárólag jezsuita tanáraival.¹¹

Prandt Ádám Ignác. 1739-ben született Péterváradon. Orvosdoctori oklevelét Bécsben szerezte 1768-ban. A de Haen oldalán nevelődött orvos 1770-ben van Swieten ajánlatára a nagyszombati egyetem tanárává neveztetett ki 1784/5-ig az élettant és a gyógyszertertant adta elő, utóbb az élettant felcserélte az általános kórtannal s 1791/2-től kezdve csak a belgyógyászatot tanította. 1813-ban, 43 évi szolgálat után, a belgyógyászat gyakorlati részének tanítása alól testi törődöttségére való hivatkozással fel akarta mentetni magát, előadásait azonban továbbra is meg szeretne volna tartani. Prandt ekkor már 74 éves fáradt ember volt, aki tanszéke igényeinek már nem tudott megfelelni, úgy, hogy az orvostanhallgatók a második év befejezte után tömegesen hagyták itt az egyetemet és Bécsbe mentek tanulmányaik folytatására. A tanártestület és az egyetemi magistratus az egykoron nagyértékű tanártársuk kérelmét teljesíteni óhajtották, Bécsben azonban ehhez nem járultak hozzá s I. Ferenc 1813 okt. 22-én elrendelte Prandt nyugalomba helyezését, az akkori nomenclatura szerint: „jubilatióját“. Akirályi rendelet végrehajtását azonban a kar oly sokáig késleltette, hogy a király 1815 jún. 5-én kénytelen volt Prandt nyugalombahelyezését újra elrendelni.¹² — Prandt volt a nagyszombati orvosi kar első dékánja s e tisztségre még ezenkívül hat ízben választották meg. 1774/5-ben rector, s erre a díszes tisztre is 1790 nov. 30-án még egyszer megválasztották, ezt azonban Prandt nem fogadta el. 1817 júl. 15. én

¹¹ „Wie verträglich dieser Mann gewesen seyn muss, kann man auch daraus abnehmen, weil er, als Direktor dieser Fakultät, die mit Jesuiten ganz besetzt war, welche dazumal noch in vollem Ansehen zu seyn schienen, nie mit denselben in eine Kollision kam, welches wohl schwerlich zu vermeiden war“. Merkur von Ungarn 1787. 58.

¹² StR. 3653: 1813. — „Resolutioni Meae de 22 octobr. 1813 firmiter inhaereo...“ StR. 669: 1815.

halt meg 78 éves korában. Inauguralis dissertatióján kívül egyéb irodalmi mű nem maradt fenn utána.

Winterl Jakab József. 1739 ápr. 15-én született Eisenerzben. Orvosdoctorrá Bécsben avatták. Kezdetben Ausztriában folytatott orvosi gyakorlatot, majd pedig a magyar bányavárosok orvosa lett. Egyetemi évei alatt, Crantz vezetése alatt előszerezettel foglalkozott növénytantannal. 1770-ben van Swieten ajánlatára a botanika és a chemia tanárává neveztetett ki a nagyszombati egyetemen. Hat ízben viselte a dékáni és két ízben a rectori tiszteletet.

Winterl mindvégig nem sajátította el tökéletesen a magyar nyelvet, de magyar hazájáé volt minden gondolata, annak javát szolgálta minden cselekedete. Két új tudományszakot — a botanikát és a chemiát — kellett előadnia, melyeket Nagyszombat előtt csak Leydenben és Bécsben tanítottak s mind a kettőben — hihetetlenül nehéz körülmények közt — derekasan megállotta a helyét. A botanikában ő vezette be hazánkban Linné rendszerét, a chemiában pedig a legelsőek közé tartozott, akik az akkor új, de még ma sem végleg sutba került Berzelius-féle „dualistikus rendszert“ elfogadták és hirdették.¹³

¹³ Utóda, Schuster János 830 oldalt kitevő két kötetben adta ki Winterl előadásait „System der dualistischen Chemie des Prof. J. J. Winterl“ címen 1807-ben Berlinben. Ezen rendszer mibenlétét Doby Géza egyetemi ny. r. tanár úr szíves volt a következőkben megvilágítani:

A dualistikus elektrochemiai elmélet a chemia első nagy fellendülésének korában keletkezett, amikor Lavoisier quantitativ vizsgálatai nyomán kiderült, hogy a fémek oxigénnel „basisos oxydok“-at létesítenek (pl. CaO); a savakat pedig (kivéve a sósavat) olybá tekintették, mint savanhydridok vegyületeit vízzel (pl. kénsav: $\text{H}_2\text{SO}_4 = \text{SO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O}$). Ily módon a savanhydrid szintén oxyd, de nem fémnek, hanem negatív elemnek oxydja: „savoxyd“. Ez a nézet abból a megfigyelésből fejlődött ki, hogy sav és basis egymáshatásából só létesül, pl. calcium-sulfat: $\text{CaO} + \text{SO}_3 \cdot \text{H}_2\text{O} = \text{CaO} \cdot \text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O}$. Ez alapon a sókat (kivéve a haloidokat, pl. NaCl) úgy fogták fel, mint savanhydrid vegyületét basissal: $\text{CaSO}_4 = \text{CaO} \cdot \text{SO}_3$. — Egészen hasonlóan az alkálifémek sóit, valamint általában a sókat, mindig két vegyület nagyobb vegyületének, tehát „dualistikus“ vegyületnek tekintették, pl. kaliumsulfat = $\text{K}_2\text{SO}_4 = \text{K}_2\text{O} \cdot \text{SO}_3$, natriumnitrat = $2 \text{NaNO}_3 = \text{Na}_2\text{O} \cdot \text{N}_2\text{O}_5$.

A sóknak ily felfogását látszólag az electrolysis jelenségei is támogatták, de a következtetésben tovább mentek és azt mondták, hogy a vegyületek általában mindig „dualistikus“ szerkezetűek, mégpedig az

Annak a rossz és sértő bánásmódnak, melyben van Swieten utóda, Störk protomedikus és tanulmányi referens részesítette a nagyszombati orvosi karnak mind az öt tagját, a legfőbb része Winterlnak jutott; a tanszékek közül is az övével bántak el a legmostohábban. De lelkiismeretességét, odaadó ügybuzgóságát és páratlan kötelességszeretetét mi sem jellemezhetné jobban annál, hogy segédszemélyzet híján, feleségével és cselédjével végezte előadása kísérleteit s hogy a kellő dotáció elmaradását a maga fizetéséből pótolta s ezzel magát többé ki nem hevert, nyomorhoz vezető anyagi gondokba taszította.¹⁴ Ásványvizeink elemzését tárgyzó könyve két kiadást ért meg (1781 és 1784) s azonkívül is nagyszámú jeles munkája látott napvilágot.

Idealismussal fűtött életét e nagyérdemű, zaklatott életű férfiú 1809 nov. 24-én fejezte be. Egy évvel halála előtt részesült a királyi tanácsosi címmel való kitüntetésben s már csak a halálos ágyon érte a szentpétervári császári sebész-orvosi

egyszerűbbek két elemből állanak, pl. K_2O , vagy SO_3 , ezek azután megint kettenként egyesülnek és létesítik a sókat, pl. kaliumsulfat = $KO_2 + SO_3 = K_2O \cdot SO_3$. Ez a magyarázat Berzelius nevéhez fűződik.

Ezzel az elmélettel, bármily tetszetősnek látszott is, még sem lehetett összeegyeztetni a halogen elemek savjainak szerkezetét (sósav, HCl stb.), mert bennük nincs oxygen. Ezért abban az időben elvben a savak és sók két csoportját voltak kénytelenek megkülönböztetni, mégpedig a halogensavakat és az oxysavakat, illetve a haloidokat és az oxysókat. Ezt a felfogást az elemzési adatok kifejezési módjában is következetesen érvényesítették, mert például a K_2SO_4 elemzési adatait nem akként írták, hogy 44·8% kalium (K) és 55·2% sulfat (SO_4) van benne, hanem 54% kaliumoxyd (K_2O) és 46% kénsavanhydrid (SO_3). Az analitikai adatoknak ily kifejezési módja annyira átítatta a szakemberek felfogását, hogy még ma is minden téren ezt a teljesen irrationalis kifejezési módot használják, például víz, kemikáliák, talaj, műtrágyák, élelmiszerek adatainak a csoportosítására, ami a gyakorlatban egészen absurd adatokra vezet, bár ezeket kiirtani, kivált éppen a gyakorlatban, már alig lehet, mert az emberek fogalmi mérlegelése is teljesen ehhez az irrationalis kifejezési módhoz idomult.

¹⁴ Az orvoskari levéltár is őriz egy lehangoló okmányt: Winterl bejelentését, hogy a neki kölcsönadott összegnek 1785 júliusával esedékes 100 frtnyi részletét már másodízben nem képes a karnak a kitűzött időben törleszteni, miért is erre újabb haladékot kér. 71/1784—5. Fjk. 1.—197/71.

társaság díszoklevele. Élete folyamán a göttingeni, heidelbergi és jenai természettudományi társulatok választották tagjukúl.¹⁵

Trnka Vencel római szent birodalmi lovag, krzowitzi nemesi előnévvel, 1739 okt. 21-én született Taborban. Alsóbbfokú iskoláit Magyarországon végezte. 1758-ban Bécsbe ment a bölcsészeti tanfolyam hallgatására. Orvosi tanulmányait Prágában, majd Bécsben végezte. 1769-ben van Swieten a katonai kórház segédorvosi állásába helyezte. Egy évvel később, febr. 19-én elnyerte a doctori diplomát s még ugyanabban az évben a nagyszombati egyetemre neveztetett ki a bonctan tanárának. 1785-ben tanszéket cserélt, az általános kórtant, majd további csere alapján 1786-tól fogva a belgyógyászatot adta elő 1790-ig. Három ízben volt dékán, 1786/7-ben pedig rector. Tudományos munkáinak száma 40 körül mozog; ezek közül 14 tekintélyes terjedelmű kötet különböző betegségek történetével foglalkozik, számos régi adatot mentve meg a feledéstől. 1901-ben F. Loeffler „Eine neue Behandlungsmethode des Carcinoms“ című közleményében (Deutsche med. Wschr. No. 32.) kimutatta, hogy a ráknak malaria-beoltásokkal való gyógyításával — ezzel az „új“ módszerrel — már Trnka is komolyan foglalkozott. Tanárkodásának ideje alatt mintegy negyven dissertatio készült, melyeket hálásan szerető s általa ugyancsak szeretettel támogatott tanítványai írtak. 1790-ben Trnka elbetegesedett s előadásait abbahagyni volt kénytelen. 1791 máj. 12-én halt meg.

Plenck József Jakab 1735 nov. 28-án született Bécsben. Életpályájául a sebészetet választotta s 1758-ban a hadseregbe állott be tábori sebésznek, 1763-ban avatott sebész-, majd

¹⁵ Ama megjegyzéssel szemben, mely szerint Winterl „előadása telítve volt alchemiai vonatkozásokkal“ (A magy. gyógyász. tud. társ. értesítője 1933. 13. old.), Than Károlyt idézzük: „Dem überwuchern den alchimistischen Treiben in Ungarn hat eine strenge Verordnung Maria Theresias 1768 den Todesstoss gegeben. Nach dieser Verordnung war, die Chemiker ex professo ausgenommen, andern die Ausführung chemischer Operationen nur auf Grund einer vom k. k. Münzamt ausgestellten Legitimation gestattet. Zuwiderhandelnden wurden die Apparate konfisziert, ja sogar denselben Freiheitsstrafen auferlegt“. (Beiträge aus der Gesch. d. Chemie. 1909. 265. old.). Nehezen tehető fel, hogy Winterl ezen van Swieten javaslatára kiadott rendelkezés ellenére továbbra is alchimistákat nevelt volna az egyetemen.

pedig szülész-mesterré, s ettől kezdve gyakorlattal és irodalommal foglalkozott. 1766-ban a syphilisnek higanynyal való orvoslásáról írt s e francia és angol nyelvre is lefordított munkájával tette nevét ismertté. 1768-ban jelent meg a „Szülészeti alapvonalai” című könyve, mely hét kiadást ért meg s hosszú időn át úgy bel-, mint külföldön a legkedveltebb tankönyv volt. Nyilván ezen irodalmi működése volt van Swieten figyelmének felhívója, kinek ajánlatára 1770-ben a nagyszombati egyetemre neveztetett ki Plenck a sebészet tanárává. Főtárgya mellett még a szülészetből és szemészetből is tartott hat-hetes tanfolyamokat. Plenck kiváltságos tehetségű ember volt. Élvezetes elevenességű és amellet nagyrészt 2—4 kiadást megért alapos tankönyvek egész sorát írta az orvosi tudománynak csaknem összes szakmai részére. Legjelentősebb munkája az 1776-ban Nagyszombatban írt dermatológiája, a „Doctrina de morbis cutaneis”, mely először, mégpedig külső megjelenési formájuk szerint foglalja rendszerbe a bőrbajokat, melyeket 14 osztályba sorozott.

1783 nov. 2-án elvesztettük Plencket: a Josephinumba helyezték át a botanika és a chemia tanárává s az összes kórházi és katonai gyógyszertárak főfelügyelőjévé. 1797-ben az uralkodó a magyar nemesség adományozásával tüntette ki. Szorgalmas, tartalmas és termékeny életét 1807 aug. 24-én fejezte be Bécsben. Plenck sem dekáni, sem rectori tisztséget nem viselt, ezekre — nem lévén orvosdoctori oklevele — nem is volt megválasztható.

III.

AZ
ORVOSI KAR NAGYSZOMBATBAN
(1770—1777).

Az orvosi facultás öt tanára 1770 októberében megjelent Nagyszombatban, hogy a kezdet nem csekély nehézségei s a később következő évek mostohaságával viaskodni kényszerülten megkezdhessék példaadóan lelkiismeretes és odaadóan buzgó működésüket.

November 7-én tartotta meg az orvosi facultás az első kari ülést, melyen Prandt Ádám Ignácot, az élet- és gyógyszer-tanárát, választották dékánná és Shoretich Mihályt kari seniorrá, a karok megválasztott dékánjai pedig a december 12-iki ülésen gróf Keglevich Zsigmond esztergomi kanonokot rectorrá. Ez az utóbbi választás a bécsi egyetemmel való conformálás értelmében történt meg, de nem azéban a dékánválasztás. A bécsi egyetemen ugyanis — mint már említettük — van Swieten kizárta a tanárokat a rectori és dékáni tisztségekből, nehogy tanítói kötelezettségüktől elvonassanak s a szigorlatokon kettős minőségben lehessenek jelen. Ezeket a tisztségeket van Swieten a kar „külső tagjai“-ra bízta, hogy mi jogon, erre a kérdésre a bécsi egyetem történetéhez kell felvilágosításért fordulnunk. Eredetileg minden doctornak köteleességszerűen kellett tanítania; ezért is hívták „doctor“-nak (docere = tanítani)¹. 1429-től fogva már akkora volt a számuk, hogy csak egy részüket hagyták meg tanítónak, a többiek azon-

¹ Hogy mennyire a „docere“ értelmében használták minálunk is néhány éven át a „doctor“ kifejezést, ezt abban az időben láthatjuk, amikor a magyar nyelv használatára kötelező 1844 : II. t.-c. alapján a szak kifejezésekben is a magyar nomenclaturára tért át az egyetem, „tanároknak“ nevezvén a doctorokat, s a tőlük való megkülönböztetésül pedig a professorokat „tanítóknak“. Bugát Pál 1848-ban fel is jegyezte az egyik actán: „... a tanár név zavart csinál, mert mindenütt doctor helyett vétetik, mint jegyzőkönyveinkben, úgy a névsorban is kellene a tudor nevet használni“. OL. Orvoskari. 1848. 25/a, melléklet.

ban szintén tagjai maradtak a facultásnak, feltéve, hogy az abba való bekebelezésre (incorporatio) jelentkeztek és bizonyos illetéket a kar pénztárába lefizettek. 1554-ben hivatásos és fizetésben részesített professorok vették át a tanítást s a „külső tagok“ végleg megszűntek tanítani, de nem szűntek meg a „doctor-collegium“ tagjai maradni s magukat oly történelmi jogok birtokában tudni, melyekkel több-kevesebb élességgel, de szinte állandóan szembe kerültek, sőt szembe is szálltak az övékéénél annyiaval ifjabb „tanári collegium“-mal. A van Swieten-féle rendelet, mely szerint a rectori és dekáni tisztségeket csakis külső tagokkal volt szabad betölteni, aggálytalan intézkedés volt a maga idejében és Bécsben, mert hiszen e tisztségeket semmiféle executiv hatalommal nem ruházták fel, mindössze csak anyagi haszonhoz juttatták a szigorlati díjak révén birtokosaikat. A későbbi ausztriai kormányok gyengesége volt, hogy 1849-ben egyenrangúsították a doctori collegiumot a tanárral, ami tekintélyének súlyát természetszerűleg emelte; viszont azonban az egyenrangúság elvénél fogva a tanári collegiumnak is megadták a jogot, hogy a maga kebeléből is válasszthasson dekánt, minek következtében a bécsi egyetem 1872-ig két dekán működött egyidejűleg az orvosi karon.

Minálunk a külső tagok respectálása sohasem fajult el a túlzások e caricaturaszerűségéig, azonban így is több ízben fellángoló és áldatlan pártharcok okozóivá lett,² de csak 1816-tól kezdve, amikor Stifft dr. államtanácsos és orvostanulmányi referens minden jogalap nélkül, csupán a „conformetur“ elvére való hivatkozással a magyar egyetem orvosi és jogi karára nézve is elrendelte a Bécsben régóta kötelezővé tett dekánválasztási eljárást, úgy, hogy egy időn át Pesten is kizárólag a külső tagok sorából volt szabad a dekánnak kikerülnie, jóllehet a későbbi tanulmányi rendek sohasem hatálytalanították ama 1770. évi rendelkezést, mely a dékáni tisztségre úgy a tanári, mint a külső kar tagjait jelentette ki megválaszthatóknak.³

² L. Győry: A „conformetur“ elvének keresztülvitele a nagyszombati egyetem orvosi karán. Berzeviczy emlékkönyv. 1934.

³ „De politico-oeconomica Scholas administrandi ratione generatim. (1770). § 9. . . . pro Decanis facultatum Viri etiam extra Professoratum constituti, ad hoc tamen munus qualificati eligi possunt“. OL. Regnicol. levéltár. 1770. Lad. 000. Fasc. B. N°. 4.

A nagyszombati egyetem orvosi karának első dekánja s utána is még számos dekán, nem a „külső tagok“ közül választott, hanem csakis a tanárok közül, aminek azonban egy magától adódó oka volt: a nagyszombati orvosi karnak nem voltak, de nem is lehettek még külső tagjai s mire a facultásból ilyenek kikerülhettek volna, az egyetemet nemsokára el is helyezték Nagyszombatból.

Az 1770/71-iki első tanévet nov. 8-án reggel nyolc órakor ünnepélyes keretek közt nyitották meg s másnap megkezdődtek az előadások. Az orvosi karon háromhetes késéssel, nov. 29-én kezdték meg a tanítást, mert a helyiségek nem állottak idejekorán készen. Végre elkészülvén, az élettan, kórtan, gyógytan és gyógyszeratan tanszéke a királyi convictusban, a növény- és vegytan az Albertinumban, az anatómiáé és sebészeté a trinitariusok kolostorában nyert elhelyezést,⁴ ahol másfél évig — 1772 májusáig — maradtak, mialatt Hildebrandt építész a véglegeseknek szánt épületek átalakításával s az orvosi kar részére emelt új épülettel elkészült.

A tanári fizetések rendszeres kiutalásáról már július 11-én történt intézkedés s ugyanakkor a tanrend megszerkesztéséről is. Eszerint előadattak: minden iskolanapon, vagyis csütörtök és vasárnap kivételével naponta d. e. 8-9-ig pathologia és praxis medica (Shoretich), 9-10-ig physiologia (Prandt), 10-11-ig anatomia (Trnka), d. u. 2-3-ig materia medica (Prandt), 3-4-ig chyrurgia⁵ (Plenck), 4-5-ig chemia (Winterl).⁶

Voltaképen nem „előadásokat“, hanem helyesebben szólva: felolvasásokat (praelectiones) tartottak az egyetemen, mert csakis felolvasni és diktálni volt szabad a tananyagot, előírt vagy engedélyezett könyvekből, amelyektől eltérni vagy elkalandozni tiltva volt a tanárnak. Így volt ez a többi karon s így volt az orvosin is az elméleti tantárgyaknál, míg a betegség melletti gyakorlati klinikai oktatás mégis csak túrni kényszerült módot és alkalmat nyújtott egyéni nézetek kifejtésére.

⁴ OL. Helytartótanács. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. 5629: 1770. N°. 2.

⁵ A chirurgiát körülbelül a XIX. század kezdetéig úgyszólván mindenkor „chyrurgia“-nak írják.

⁶ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. II.

Ami a tankönyveket illeti, a felsőbbség nem magukat az egyes használandó könyveket határozta, hanem az engedélyezett szerzőket nevezte meg, akiknek valamennyi munkáját szabad volt használni. A chemiát és botanikát kivéve, a többi tárgyat van Swieten a nagy leydeni mesternek, Boerhaavenak rendszere szerint rendelte tanítani⁷ akinek „*Institutiones de methodo medendi*” című művét, 1741-72 közt, tehát három évtizeden keresztül tartó szorgalommal, a maga magyarázataival, „*Commentaria in omnes aphorismos Hermannii Boerhaavi de cognoscendis et curandis morbis*” cím alatt ő maga kiadta. Van Swieten ezen Commentárja hosszú időn át egész Európában a legtöbbet forgatott orvosi könyv volt. Az egyetemek túlnyomó része elfogadta mint hivatalos tankönyvet, az orvosok pedig újrafatanulmányozásából tökéletesítették az egyetemen szerzett ismereteiket. Ezt a nagy munkát olvasták (1784-ig Bécsét kivéve!) úgyszólván egész Európában, sőt még akkor is, amikor van Swieten már rég halott volt; még 1787-ben is úgy írnak róla, hogy „*weilen bisher kein Werk zum Vorschein gekommen, welches in so einer eingeschränkten Verfassung und mit so einer meisterlichen Schreibart die Wesenheit aller Grundsätze der ganzen medizinischen Wissenschaft darstellte*”; sőt még 1848-ban is azt írja róla Morwitz, hogy „*van Swietens Commentaria verdienen . . . auch jetzt noch dringend empfohlen zu werden*.”⁸ Az Institutiókon és a Commentáron kívül Albinus, Schaarschmidt és Winslow anatómiái, Vogel gyógyszerertana, Heister sebészete és Crantz szülészete is az első, már 1770-ben engedélyezett tankönyvek sorában foglaltak helyet. Nem mindennapos bizalom jele volt Winterlnek úgy a személye, mint a tudása iránt, hogy a két új tárgy: a chemia és botanika tanítását illetőleg az utasítás úgy szólt, hogy a tanár a saját rendszerét (*systema proprium*) követheti, vagyis a legjobb tudása és meggyőződése szerint adhat elő.⁹

A tanítás ingyenes volt s csak II. József hozta be a tandíjfizetési kényszert.

⁷ OL. *Fundamentalia*. Fasc. 17. 5629: 1770. No. 1.

⁸ *Geschichte der Medicin*. Lipcse 1848. — I. 379.

⁹ Az approbált szerzők nevét a leczkerendekben tették közzé s használatos munkáikkal együtt czímjegyzékbe foglalta őket a *Merkur von Ungarn* (II. 398) és Hőgyes Milleniumi emlékkönyve. (116 l.).

Az orvostudományi tanfolyam tartama egyelőre nem volt megállapítva, ami könnyen megérthető van Swietennek előttünk már ismeretes felfogásából, mely a tanulmányi idő tartamát a tanulók egyéni tehetségétől és szorgalmától tette függővé; csakhamar azonban 5 évesben állapított meg a tanfolyam.

A tanév november havában kezdődött; 1773-tól fogva helytartótanácsi rendeletre: november 1-én.¹⁰

Az orvosi pályára jelentkezőtől megkivánták, hogy az általános műveltséget nyújtó (a mai gymnasium felső osztályainak megfelelő) bölcsészeti tanfolyam elvégzéséről bizonyítványt mutasson fel. A sebészet hallgatása az orvostanhallgatókra nézve csak 1786-tól fogva volt kötelező; mindaddig a tanszék csakis sebészek képzésére volt hivatva. A sebészi tanfolyam 2 éves tartamú volt. Az egyetem ezenkívül még bábákat és gyógyszereszeket is képezett, az előbbieket rövidebb cursusokban, az utóbbiakat egyelőre egy-éves tanfolyamon. A szülésetet, mindaddig, amíg önálló tanszéket nem kapott, a sebészprofessor tanította.

Az orvoskari professorok még meg sem kezdték az 1770/71. tanévben előadásait s máris megvitatják, összefoglalják és a consistorium nov. 25-ikén tartott ülése elé viszik a királynő elé való terjesztés végett az újonnan felállított kar érdekében tett javaslataikat és kérelmeiket.¹¹ Kérik, hogy a többi karokhoz hasonlóan az orvosi kar is ajándékoztassék meg jogarral, dekáni vállköpennyel (epomis decanalis) és pecséttel; hogy továbbá az orvoskari házgondnoknak, a chemiai, valamint a bonctani szolgának valamelyes fizetés utaltassék ki. Kérik a legfelsőbb intézkedést, mely az orvosi tanulmányokat végezni szándékozó ifjakat visszatartsa a külföldi egyetemek felkeresésétől, egyrészt mert azokat most már itthon is végezhetik, másrészt, hogy a pénz ki ne folyjék a külföldre. Kérik, hogy a facultás tekintélyének öregbítésére s a hallgatók számának növelésére, nemkülönben sikeres előmenetelük érdekében a magyarországi és az erdélyi tanulókat is megillető ösztöndíjak Bécsből ide a karhoz utaltassanak át. Ugyancsak a nagyszombati orvosi kar méltóságának és tekintélyének az érdekében kérik,

¹⁰ Codex II. 642.

¹¹ OL. Helyt. Fund. Lad. D. Fasc. 17. 5629: 1770. No. 5.

hogy „az egész keresztény világ“ orvosi karaihoz hasonlóan ruháztassék fel a nagyszombati orvosi kar is a rendes privilegiumokkal, jelesen azzal, hogy egy orvos se folytathasson gyakorlatot az ország területén vagy kapcsolt részeiben, aki nem itt avatott doktorrá, s hogy azok is, akik tisztiorvosi állásra törekcsenek, vizsgázásra az orvosi kar elé járulni tartozzanak, azok pedig, kik jelenleg már ily állást töltenek be, amennyiben nem szabályosan promoveáltak, szigorlataikat a kar előtt megismételni köteleztessenek. Továbbá a megyéknél fix javadalmozással alkalmazott sebészek a kar előtt megismételt vizsgával tartozzanak készülségüket egy félévén belül — javadalomvesztés terhe alatt — igazolni. Kérik az intézkedést, hogy mivel Nagyszombatban a város szűk kiterjedése s lakói csekély száma következtében a boncolatokhoz szükséges hullák nem kaphatók, Pozsony és Nyitra megyék, melyekben gyakran fordulnak elő kivégzések, a bonctani kamrába küldjék el a kivégzettek holttesteit. Kérik a felség rendelkezését, hogy a nagyszombati polgári kórház (nosocomium civium) olymódon rendeztessék be, hogy abban a gyakorlati belgyógyászat és sebészet professorai betegágy mellől taníthassák hallgatóikat. Jelentik, hogy a chemia tanára semmiféle pénzösszeg felett nem rendelkezik, melyre a legszükségesebb kísérletek elvégzésére múlhatatlan szüksége volna; mindössze 100 forintja állott erre a célra rendelkezésre, melyet még Bécsben kapott, ez azonban nemcsak hogy egykettőre elfogyott, de a sajátjából is már 35 forint 39 krajcárt költött. Emellett túlszűk a laboratoriuma, ennek a kéménye rosszul van elhelyezve, folyóvize nincs, stb., stb. Az anatomia és a sebészet tanárai is elpanaszolják, hogy a hullák kifőzésére és macerálására nincsen helyiségük s intézkedést kérnek. Végül panaszt emel a kar, hogy a helybeli hóhérnak apja mesterségét folytató fia a bonctani és sebészeti előadásokat látogatja s attól lehet tartani, hogy az amúgy is kevés hallgató¹² emiatt el fog maradni, jóllehet ismeretes a kar előtt a felség 1756 máj. 31-én közzétett rendelete, mely az „efféle emberek“ fiait sem zárja ki a tanulni vágyók sorából; az adott esetben azonban arról van szó, hogy a hóhér fia maga is gyakorolja az apja mesterségét.

¹² Összesen 6 beírt hallgatója volt az orvosi tanfolyamnak az első évben.

Az imhol ismertetett kari felterjesztés a helytartótanács útján felkerült Bécsbe, a magyar udvari kancellária elé, mely azt 1771 jan. 14-én mutatta be az államtanácsnak a saját véleményes javaslataival kiegészítve.¹³ Az államtanács szükségét látta, hogy az orvosi gyakorlatúzés kérdésének a saját szempontjai szerint való elbírálására az udvari tanulmányi bizottságot is meghallgassa, ami az 1771 márc. 23-iki ülésjegyzőkönyv tanúsága szerint meg is történt,¹⁴ a bizottságnak azonban semmi lényegbeli észrevétele nem volt a felterjesztés ezen pontja ellen.

A kancellária, valamint az államtanács tárgyalásait, nemkülönben a nézetek mikénti kialakulását s a végső conclusiókat felesleges lenne részletesen ismertetni, mert eredményeik összefoglaltan abban az egyébiránt másféle utasításokat is tartalmazó rendeletből világlanak ki, melyet „Statuta Universitatis Tyrnaviensis“ néven adott ki a magyar helytartótanács 1771 máj. 6-án.¹⁵ E helyütt csakis az orvosi karra vonatkozó intézkedő rendelkezéseket vagyunk hivatva érinteni, melyeket azonban mai nomenclaturánk szerint alig nevezhetnénk „statuta“-nak.

A rendelet újra megragadta az alkalmat, hogy kifejezésre juttassa a „conformetur“ Ariadne fonalaszerű elvét: „Universitas Tyrnaviensis sub altissimo nomine Regio et gloriosis auspiciis restaurata, tum in tradendí norma, cum vero omnibus aliis Universitati Viennensi per totum conformetur“, s azután pontonként foglalkozik a kar imént ismertetett kérelmeivel, melyeket túlnyomórészt, itt-ott némi módosítással, megértőleg teljesít is.

Csupán a bécsi ösztöndíjak átengedésére nézve nem kap a kar kedvező elintézkést, mivel ez az alapítók intentióiba, a „mens testatoris“-ba ütközhetnék.

Az elutasításnak ezen indokolása mögött a háttérben egy másik, nem emlegetett oka, talán a voltaképeni ok is lappangott, melynek az államtanács ülésén Bourguignon udvari tanácsos hangos kifejezést is adott: Ha az ösztöndíjakat a nagyszombati egyetemnek engednék át, a magyarországi és erdélyi tanulók

¹³ StR. 329: 1771.

¹⁴ StR. 1349: 1771.

¹⁵ Cod. II. 579, Merkur v. Ungarn: 1787. 105.

elmaradnának a bécsi egyetemről, holott a politikai vonalvezetés, a „linea politica“ értelmében ezeket Bécsbe kell vonzani, hogy itt — miként a többi örökös tartományokbeli alattvalók — azonos „üdvös“ alapelvekre neveltessenek. — A féltékenykedésnek első megnyilatkozásával állunk itt szemben, mely a nagyszombati egyetem gátolatlan kibontakozását nem jó szemmel nézte.

A Nagyszombatban nyert diplomák érvényessége tekintetében az a nagyfontosságú rendelkezés történik, hogy a jövőben azok az orvosok, tisztí orvosok és sebészek, akik a magyar királyság területén kívánnak gyakorlatot folytatni, a nagyszombati egyetemen tartoznak vizsgázni, csupán a bécsi egyetemen approbált orvosok úzhatnak minden újabb vizsga nélkül Magyarországon is, úgy mint a birodalom bármelyik tartományában vagy országában gyakorlatot. A már állásban levő tisztí orvosoktól újabb vizsga letétele nem kívántatik, csak abban az esetben, ha valamely nagyobb működéskörű állásra pályáznak. A sebészek és bábák csak újabb vizsgázás után folytathatják gyakorlatukat. A kórházhiányra nézve is történik elvi intézkedés. A városra komolyan hatni kell, hogy a saját szegénybetegei részére kórházról és gyógyszerszolgáltatásról gondoskodjék, melyben azután a klinikai oktatást is le lehet bonyolítani. Helyesnek és megvalósítandónak rendelik azt is, hogy az orvosi kar pecsétet kapjon „Sigillum Facultatis Medicae Universitatis Tyrnaviensis“ körirattal, s ennek megfelelően a többi három kar is, valamint egy ezeknél nagyobb maga az egyetem. A pecséteken hátul Mária Terézia ábrázolandó, ki mint „az egyetem fundatrix“-je, kezében tartja az egyetem épületét s azt isten anyjának ajánlja fel. Elrendeltetett, hogy Pozsony és Nyitra vármegyék a kívánt értelemben kapjanak utasítást a hullák szállítását illetőleg. A chemia tanárának kísérletezési célokra 300 forint utalandó ki, a bonctan és a sebészet tanárai által szükségelt kamrák, cellák és folyóvíz az egyetem új épületében létesítendő s ezzel az építés vezetője bízandó meg. A chemia és az anatomia tanárai megkapják az egyetemi pénztár költségére a kért szolgát s egy külön rendelet gondoskodik 400 forint kiutalásáról a sebészeti műszerek, kötőszerek és eszközök beszerzésére.¹⁶

¹⁶ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. I. 2877: 1771.

Ami a hóhér fiának az előadásokon való megbotránykozást keltő megjelenését illeti, jöllehet az 1756. évi legfelsőbb rendelet a hóhérok fiait és leányait tisztos személyeknek minősítette, mégis tekintettel arra, hogy ő maga is űzi az apja mester-ségét, tudatni kell vele, hogy választania kell, mert a két foglalkozás egyidejűleg nem fér meg egymással.

A kari jogar s a dékáni epomis beszerzése az egyetemi pénztár terhére szintén engedélyeztetett. Egy később, szept. 4-én kelt rendelet¹⁷ pótlólag úgy intézkedett, hogy a jogart gyakorolt bécsi művészek tervezzék meg a bécsi norma szerint.¹⁸ Közben, július 6-i rendelettel, az orvosi kalapot, a biretumot is megkapja a facultas.¹⁹

Vissza kell itt térnünk röviden arra a jelentőségteljes rendelkezésre, melyet az orvosi kar történetével foglalkozók nehézményezni szoktak, nem tartván méltányosnak, hogy a bécsi diplomák Magyarországon is, a magyar diplomák pedig csak Magyarországon voltak érvényesek. Bizonyos, hogy ez a rendelkezés nem felelt meg a „conformetur“ elvének, azonban az éle semmikép sem irányult ellenünk, mert ez a rendelkezés az örökös tartományok összes egyetemeire vonatkozott, nemcsak a nagyszombatra. A bécsi orvosi diploma mindenütt érvényes volt, de egyetlenegy más egyetem diplomájának sem volt érvénye Bécsben. Így rendelkezett már az 1749 február 7-én kelt és 1755 március 27-én megismételt legfelsőbb elhatározás,²⁰ mely kibocsátásának dátumával igazolja, hogy nem irányulhatott a nagyszombati facultás ellen. A bécsi orvosi kar e kiváltságosságának a magyarázata nyilván abban rejlik, hogy a bécsi egyetem a van Swieten által végrehajtott újjászervezés folytán oly európaszerte elismert és irigyelt magaslatra lendült fel minden tekintetben és vonatkozásban, hogy a birodalom megannyi egyeteme boldognak érezhette magát annak csak az elgondolására is, hogy azzal valamikor conformált helyzetbe juthatna. Érthető tehát, ha a bécsi facultáson szerzett diplomákat magasabb értékűeknek minősítették, mint azokéit,

¹⁷ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. I. 5629: 1770.

¹⁸ Codex II. 587. — Merkur v. Ungarn. 1787. 109.

¹⁹ Merkur v. Ungarn. 1787. II. 136.

²⁰ Die älteren Statuten 220.

melyek — mint elsősorban a nagyszombati — még csak vergődő küzkdések árán tudtak egy-egy lépést tenni fejlődésük útján. A magyar érdek szempontjából pedig határozottan hasznunkra vált ez a rendelkezés. Vajjon hogyan segítettünk volna a kar alapításának legfőbb indítékát képező orvoshiányon, ha nem kötjük le valamikép a közegészségügyileg elhanyagolt hazai földhöz a különösen eleinte úgyis csak gyér számmal graduált orvosainkat? S vajjon mi más mód kínálkozott volna erre, mint az, hogy diplomáik érvényességét kötötték le olykép, mint ahogyan az a birodalom többi egyetemén történt.

De nemcsak az örökös tartományok kellő orvosi ellátásának a veszélyeztetése előli védekezés is volt az indoka annak, hogy a másutt graduáltak elől a Bécsben való gyakorlatúzás elzárattott, hanem magának, Bécsnek, e fejlett culturájával és nagyobb kereseti lehetőségeivel erős vonzóerőt gyakorló városnak védelme is egy nem kívánatos orvosbeözönlés elől, mely az általános orvoselosztódást is aránytalanná tette volna. Ezek az aggályok még sokáig fennállottak s ha közben-közben szüneteltették is őket s a diplomák korlátlan viszonyosságát ki is mondták, nemsokára újra érvényesülésre jutottak, így például még 1814-ben is.²¹

A „Statutumok” — mint láttuk — úgyszólván minden kérését méltányolták és teljesítették a facultásnak s még ugyanazon napi kelettel (1771 máj. 6), a helytartótanács körrendeletet intéz a vármegyékhez, városokhoz és szabad kerületekhez („districtus separatas portas habentes”), melyben az elmondottak értelmében közli velük, hogy kinek szabad Magyarországon orvosi gyakorlatot űzni s hogy kiknek kell a nagyszombati egyetemen újra vizsgázni. Egy másik leiratban Pozsony és Nyitra vármegyék hullaküldésre köteleztettek s ugyancsak leiratban hivatott fel Nagyszombat városa, hogy kórházról gondoskodjék.²² Mindezt belátásra bíró, kellően kitanító magyarázatok kíséretében.

²¹ „Concursus Practicorum in Urbe Vindobonensi . . . magnus sit, quodve inde inaequalis distributio per provincias oriatur, et salutare esse, ut status publicus de aequali eorum distributione disponat”. OL. Lit.-pol. 1814. Fons 8, pos. 93. B melléklet.

²² OL. Helyt. Sanitatis. Idealia No. 3. 2554: 1771.

Lépésről-lépésre történt a facultás kiépítése és tanszékek felszerelése. Minden igénylést, s néhány forintnál sem drágább, de nélkülözhetetlen kellékek beszerzésének engedélyezését aprólékosan kidolgozott indokolással kísért felterjesztésekben kellett kérelmezni, melyek a hivatalos fórumokon keresztül igen sokszor a királynőig is eljutottak, aki a legjelentéktelenebbnek látszó ügyet is közeli érdeklődésében részesítette. A közpénzekkel való igen pedáns, közmegnyugvást keltő gazdálkodásnak számos példájával találkozunk az egyetem régi actáiban, s ebben jó példával jár elől maga a királynő, aki gondosságában annyira megy, hogy concret esetekből folyólag intézményes rendelkezéseket tesz. Így történt például Plenck, a sebészet tanára esetében, aki az imént említett sebészeti kellékek átvétele után, azok kifizethetése végett — mégpedig Fekete György gróf alkancellárnak, mint az egyetem főigazgatójának előzetes tudomásával — a 400 frtot a kezeihez kérte kiutaltatni, ami meg is történt; a számla azonban az illetékes instantiákat megjárva, a királynőig jutott el, aki az eddig történeteket, tehát a pénz kiutalását is, jóváhagyta azzal, hogy a consistorium kérje be a szállított tárgyak pontos jegyzékét s azt mutassa be a helytartótanácsnak. E rendelkezése kapcsán azonban általános érvényű rendeletet bocsájtott ki, mely szerint a jövőben a professorok ne szerezzenek be semmit, aminek elkerülhetetlenül szükséges voltát a consistorium és a helytartótanács előzetesen nem igazolta.²³

Sajnos, az administratio ezen körülményes lelkiismeretességét nem követte az ügyek intézésének kellő gyorsasága, ami több ízben okozott üzemzavarokat a facultás életében. Így például, amikor Winterl a chemiai tanszéke számára már hónapokkal előbb kért összegből 200 frt előleget óhajtott kiutaltatni, az egyetem főigazgatója előbb még van Swietenhez fordult azzal a kérdéssel, vajjon a Winterl által kért chemiai segédeszközök csakugyan szükségesek-e a tanításhoz és csak a megnyugtató válasz beérkezése után adta ki az utasítást a kért

²³ „...in futurum autem nullus professorum quidquam fieri curet, quin primo coram consistorio, ac hujus medio coram Excelso Consilio procurandorum inevitabili necessitatem remonstraverit, eatenusque facultatum obtinuerit“ — OL. Helyt. Fund. Lad. D. Fasc. 17. I. 2877: 1771.

200 frt kiutalására. Ez a válaszkérés és válaszadás a posta útján, Nagyszombattól Pozsonyig, Pozsonytól Bécsig, majd ezen az úton vissza, természetszerűleg is késleltette a kérelem végleges elintézését, úgy, hogy egy teljes félévre (1771 június 10-től december 26-ig) volt szükség, amíg a főigazgató van Swieten hozzájárulását kézhez véve, ezt gondosan az ügyiratba bejegyezve, a 200 frtos részlet kiutalására az engedélyt megadta,²⁴ s újabb hetek teltek el, mire Winterl azt csakugyan kézhez is kapta. Eközben pedig a nagyszombati kémiai műhelyben kifogytak a kellékek, az épület berendezésén dolgozó munkások nem kapták meg a bérüket, megállott a munka, Winterl pedig sürgető beadványok írásával volt kénytelen az idejét tölteni.

Sajnos, nehézkes volt és lassú az administratio, de utóbb még lassúbbá tette a közöny, sőt a teljes hiánya annak a jóindulatnak, mely életrehívásának első phasisaiban oly örvedetesen nyilatkozott meg a mértékadó helyek felől a facultás irányában. Túlgyorsan veszítette el a nagyszombati orvosi kar megalkotóját, van Swientent, aki körülbelül 1771 közepétől fogva már oly súlyosan beteg volt, hogy kezét lassankint levenni kényszerült kedvelt alkotásáról és bő teret nyitni a vezetésben helyettesének Störknek, aki azt van Swietennek 1772 jún. 19-én bekövetkezett halála után végleg átvette s ettől fogva csak még súlyosabbá, hovatovább szinte elviselhetetlenebbé tette azt a veszteséget, mely a nagy férfiú elköltözésével szakadt a nagyszombati orvosi karra. Közöny, jóindulathiány s az egyetemek történetében alig ismert, bántó sértegetésektől sem visszariadó rosszindulat — íme ezek az állomások, melyeket a Störk-regime alatt az orvosi karnak végig kellett járnia, súlyosbítva két további lehangoló körülménnyel: nem akadunk egyszer sem a nyomára, hogy a magyar kancellária megtalálta volna a módját az egyetem megvédésének; viszont látnunk kell — a maga helyén rá is fogunk mutatni, — miként hangolta Störk Mária Teréziát ellenünk, nem átválván őt önmagával és uralkodói nyilatkozataival is ellenkezésbe sodorni.

Az osztrák orvostörténelem tisztelettel és elismeréssel szokott megemlékezni Störkről s működésének három évtize-

²⁴ „... consului etiam D. Baronem a Svitten, et quod ad studium quod tradit (Winterl), et diversis instrumentis et sumptibus opus habeat, verum est“. OL. *Fundamentalia*. Lad. D. Fasc. 17. I. 88: 1771.

déről s méltán, mert alkotó vágyát teljességgel a bécsi orvosi kar továbbfejlesztésének szentelte, a nagyszombatit pedig nemcsak nem fejleszteni, de természetes fejlődésében is inkább akadályozni törekedett. A magyar törtéíráás ezért csak keserűséggel gondol vissza reá.

Már Störk igazgatásának idejére esik mindaz, amikről a következőkben lesz szó, elsősorban a fűvészkert létesítésének s a klinikai oktatás bevezetésének, mint a van Swieten-i tervezet két fontos tartozékának, évekig tartó megfeneklése.²⁵ A bekövetkezendő események megannyi okmányai a nagyszombati orvosi kar nehéz sorsának, de egyben tanuságtételei annak az odaadó nemes küzdelemnek, melyet a van Swieten szellemétől áthatott első öt professor vívott meg a kar érdekében. De volt még egy hatodik küzdő is: a kari igazgató, Gilgenburgi Gilg János, a nagyszombati tiszti orvos, van Swieten volt tanítványa. Sehol erről a férfúíróról máskép, mint megemlíttésszerűleg nem esett még szó. Neve is alig maradt fenn, pedig a kar történetében hálás megbecsülésre érdemes szerepet töltött be. Ha majd később látni fogjuk, hogy a kari igazgatóknak a magasabb tudományos képzettségtől egészen távolálló egyike-másika mily leckéztető, hatalomfitogtató módon viselkedett a kormányzat által alájuk rendelt professorokkal, akkor kétszeres érde-

²⁵ Hogy a botanikát a chemiával együtt mennyire fontosnak tartotta van Swieten s hogy mily meggyőző magyarázatokkal igyekezett azoknak a leydeni minta szerint való felvételét a tanítandó tárgyak sorába elérni, a „Plan pour la Faculté de Medecine“-t magába foglaló, 1749 jan. 17-én a császárnéhez intézett felterjesztéséből látható. „Mais pour avoir une instruction complète il nous manque encore deux choses: La Botanie et la Chymie, on peut pas douter de l'utilité de ces sciences pour la medecine. Mais encore les apothécaires ne peuvent jamais estre bien instruits dans leur art, sans bien connoitre les plantes medicinales et sans avoir bien appris les préparations des remedes chymiques... Un seul Professeur pourroit faire ces deux choses: l'esté la Botanie, et pendant l'hyver la Chemie. Je conviens qu'un jardin botanique, son entretien, le jardinier etc., la construction d'un laboratoire chymique, les gages convenables pour un Professeur habile **demandront** quelque dépense. Mais j'ose espérer que Sa Majesté pour l'**utilité** de ces sujets, pour la gloire de son regne et pour l'**avancement des sciences**, nous laissera rien manquer de ce qui peut **servir à ce fin**“. Mária Terézia e javaslatra ezt a megjegyzést írta: „**Je m'en charge** sous votre direction“.

méül tudandó Gilgnek, hogy együtt érzett a tanárokkal, jogos óhajtaikkal azonosította magát, igazukért bátran síkra szállt és Störk túlkapásai ellen velük együtt hadakozott. Pedig a jelek után ítélve Gilgnek az őt alkalmazó várossal szemben sem volt egészen zavartalan a helyzete. A város vezetősége nem egészen jó szemmel látszott nézni Gilg egyetemi elfoglaltságát, mert új esküvel akarta kötelezni városi tisztjének ellátására, amire jogalapot az 1770 dec. 17-én kibocsátott, az egész össz-birodalomra érvényes Generale Normativum in Re Sanitatis rendelkezéséből vélt meríthetni, mely a megyei és városi tiszt orvosokat szolgálati eskü letételére kötelezte.²⁶ Gilg átlátott a helyzeten s a helytartótanácsához kérvénnyel fordult a város felszólításának hatálytalanítása végett, melyben arra utalva, hogy az esküt még 17 év előtt történt szolgálatbalépésekor letette, aggályait fejezte ki az iránt, hogy a megkívánt újabb eskü őt kari igazgatói tisztjének kötelességszerű gyakorlásában akadályozni is alkalmas lehetne. Gilg kérelmét nemcsak pártolta, hanem mellékletként csatolt külön felterjesztést is tett ez ügyben 1772 júl. 6-án az egyetemi consistorium is, melynek meleg hangja Gilg megbecsülésének s a vele való harmonikus együttműködésnek is szép bizonyítéka s megnyugtató documentuma.²⁷ Egyéb, legalább is actaszerűen kimutatható további bosszantgatásoknak nem is találjuk többé nyomait azon még elkövetkezendő öt év folyamán, amíg még Gilg töltötte volt be a kar igazgatói tisztjét.

1771 jún. 10-én indult az útjára Winterlnek egy hiánypótlást sürgető előterjesztése, melyben körülményesen kifejtette a botanikus kert létesítésének elodázhatatlan szükségességét²⁸ s alig hat hét múlva, július 18-án, értesíti a helytartótanács az egyetemet a királynő engedélyéről, hogy báró Schwartzner János Lajos kanonoknak Nagyszombat város felső kapuján kívül, a lazaretumtól nem messze fekvő parochiális

²⁶ Codex II. 535.

²⁷ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 3114: 1772.

²⁸ „Cum . . . in territorio Tyrnaviensi exiguis pratis, sylvis sterilibusque pascuis proviso *exercitium in botanicis fieri non possit*, . . . inevitabilis sequitur necessitas *construendi hortum botanicum*“. — OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. I. 3656: 1771.

kertje a hortus botanicus céljaira megvásárolható.²⁹ Ez a kert,³⁰ melytől a gazdája nyilván szabadulni akart, valójában hasznavehetetlen legelő volt, mely az év bizonyos szakaiban víz alatt állott, viszont se kútja, se árka, se kerítése nem volt, de már az ezekre, valamint a beültetésére kért költségeket nem adták meg, miért is az ily módon hasznavehetetlennek bizonyult kertet a magyar kancellária most már zöldségtermelésre kívánta volna felhasználni. Mindössze a kémiai szolga részére utaltak ki havi 12 forintot, minek fejében a kert körüli összes teendőket kellett ellátnia. Ilyen körülmények között Winterlnek mi oka se lehetett örülni a „fűvészkertnek“. Winterl és a kar panaszai felhallatszottak a királynőhöz, aki végül 1774 szept. 5-én bizottságot küldött ki a bajok megállapítására s amely szemügyre vévén a kertet, azt a rendeltetésére csakugyan alkalmatlannak s ezért legcélszerűbben elárverezendőnek találta és helyébe az 1773-ban felosztatott Jézus-társaság nagy, erdővel borított telkét hozta megvásárlásra javaslatba. A bizottság elgondolása szerint ennek az árnyas része a tanárok és tanulók részére sétánynyá, a másik pedig fűvészkertté volna átalakítandó, melyben nemcsak Winterl, de a botanikus kertet most már a maga tantárgya, a természetrajz részéről is sürgető Piller Mátyás professor is taníthatná a gyakorlati növénytant. A bizottság javaslata elfogadásra talált, de 1775 vége felé járt már az idő, mire megkezdődhetett a régi kertből a növények átszállítása. Minden egyéb felszerelés és berendezés azonban hiányzott. Winterl mindent elkövetett, hogy a helyzeten segítsen s az egyetemi forumok által támogatott beadványokkal fordult a felsőbbbséghez, ezek azonban Bécsben siket fülekre találtak. A rosszindulattal határos közöny a tárgyáért küzködő, lelkiismeretes férfiút végül is oly elkeseredett lelkiállapotba kergette bele, hogy 1776-ban új felterjesztéssel fordult a helytartótanács tanulmányi bizottságához, melyben újra és újra elmagyarázza, miért van feltétlen szükség botanikus kertre s aztán ezekkel a megrázó szavakkal fejezi be beadványát: „De ha az elmondott súlyos érvek mérlegelését az egyetem consistoriumának belátására, igyekezetére és lelkiismeretére bízom is, hiszen nem az én gondjaimra vannak bízva, két motivum engem is közlelő

²⁹ Codex II. 586.

³⁰ Merkur v. Ungarn 1787. 1011, 1036.

érint s ezek készítetnek arra, hogy szavamat felemeljem. Az egyik az a már hat év óta lelken ülő, hovatovább elviselhetetlen tétlenség, mely nékem, a dologtalansághoz nem szokott embernek a legnehezebb munkánál is rosszabbul esik s testemet-lelkemet kimeríti; a másik a lelkiismeretem folytonos furdalása: vajjon mennyi azoknak az orvosoknak és gyógyszerészeknek a száma, kiket, jóllehet a botanika elemeivel sincsenek tisztában, kénytelen voltam képesíteni s akik most az én bizonyítványaim alapján garázdálkodnak embertársaik közt, amíg csak élnek! Nem lennék becsületes ember, ha tovább is hallgatnék. Hiszen az örökös rabság kényszerű tétlensége miben sem különbözik az én helyzetemtől, amelyben tudományomból folyton csak felejték, pedig ezzel keresem a kenyeremet és táplálom a családomat. Ám nem hiszem, hogy ne következnek el az idő, amikor az egyetem vezetői is be fogják látni a botanikus kert szükségességét. A jogtudósok szerint a büntett az igazság anyja; a gyógyszeres körül elkövetett hibák majd Magyarországon is belátásra fogják bírni az embereket, hogy a botanikáról komolyabban kell gondolkodni. Akkor az orvosok is nagyobb bizalommal és biztossággal fogják gyakorolhatni praxisukat. De ha a viszonyok javulása még sokáig elhúzódna, én szomorú végemet látom magam előtt: a távoli jövőben, ha tudományommal szemben elfásultam, a hosszú tespedés kifárasztott, az évek meggyengítettek, — vajjon mi sors fog várni reám?“ Ez a „document humain“ mégis csak elérte, azaz elérte volna a maga hatását, mert Winterl felszólítást kapott újabb előterjesztés megtételére. Ez azonban rövidesen tárgytalanná vált annak következtében, hogy időközileg elhatároltatott az egyetem elhelyezése s Budára költöztetése.

Ugyancsak ez a jún. 10-i felterjesztés még egy másik fontos kérdést is tartalmaz. Hivatkozva a királynő elhatározására és elpanaszolva, hogy miként az anatomusnak nem állnak hullák rendelkezésére, miként a chemikusnak nincsen laboratoriuma, a botanikusnak nincsenek növényei, a sebésznek nincsenek

³¹ OL. Helyt. 1776. Coll. Tyrn. F. 29. Winterl küzdelmeinek egyéb megdöbbentő részleteit is körülményesen ismerteti Gombocz Endre: „A botanikus kert és tanszéke története“ (Bpest 1914) c. kitűnő monographiája (4—13. oldal).

operáló eszközei és műszerei, úgy a praxis medica tanárának nincsen berendezett kórháza, melyben hallgatóit a beteggyógyításra tapasztalatilag kitaníthatná, s egyben aggályait fejezi ki a felterjesztés az iránt, hogy e sokféle hiány nagyon megapaszthatná az orvosnövendékek számát. E felterjesztésnek annyiban meg is volt a maga foganatja, hogy a királynő szept. 9-én elrendelte Nagyszombat városának, hogy a belgyógyászat és a sebészet tanárainak módot és alkalmat adjon arra, hogy a városi „kórházban“ gyakorlatilag oktathassák az ifjúságot tárgyaikra. Egyben utasítást kapott a helytartótanács is a rendeletnek tárgyalások útján való szorgalmazására és végrehajtására.

Nagy dologról volt itt szó, nem kisebbről, mint arról, hogy Nagyszombat korábban fog a rendszeres betegség mellett tanítás céljait szolgáló klinikával rendelkezni, mint az összes németországi egyetemek, ahol még a XVIII. század legutolsó éveiben is csak oly módon ment végbe a medikusok gyakorlati kiképzése, hogy a tanárok a magánbetegeikhez vitték magukkal őket. De a kórházaktól is távol állott még a klinikai célokra való felhasználhatóságuk gondolata. Ne felejtjük azonban, a kórházak eredetileg nem hygienikus elgondolások folytán jöttek létre, hanem a vallásos emberszeretethek szüleményei voltak; erre utalnak régi elnevezéseik is, mint például az a VII. században alapított „Hôtel Dieu“ Párisban s a „San-Spirito“ Rómában. Ez a felfogás maradt meg évezredes érintetlenségében igen sok helyen, Nagyszombatban is, ahol a kórházat — helyesen — nem is hívták kórháznak (csak az acták beszélnek több ízben helytelenül „nosocomium“-ról), hanem xenodochium-nak, elszegényedett emberek „vendégházának“.

A királynő rendelkezéseitől fogva jóval több, mint két év telt el, míg az első határozott lépés a xenodochiumnak tanítási célokra való felhasználhatóvá tétele érdekében megtétetett. Több kisebb jelentőségű leirat után végre 1774 jan. 14-én erélyes hangú parancsot kapott a „kórház“ vezetősége, hogy birtokállományáról és bevételeiről tájékoztató jelentést tegyen. Ebből a jelentésből azután kiderült, hogy tűzvészek, járványok és ellenséges pusztítások annyira lerontották ezt az intézményt, hogy 1746-ban mindössze csak 4109 frt készpénzvagyona s néhány gazdasági telke maradt. Rendeltetése szerint a xenodochium 12 elszegényedett polgár befogadására és ellátására

volt berendezve s nem is tekintette azt Nagyszombaton senki kórháznak. Csak utóbb, az épület bővítésekor rendeztek be egy betegszobát is 5 ágygyal. 1746-tól kezdve 1774-ig az intézet jövedelme a telkek bérletéből évi 660 forintot tett ki, amely a 12 szegény polgár ellátására elegendő is volt, de nem a most tervezett klinikai oktatáshoz szükséges berendezésekre.

A városnak e szegényházon kívül még egy lazaretuma is volt, melybe a polgárjoggal nem bíró szegényeket helyezték el, s amely csak olyképp tudta fenntartani magát, hogy a hét bizonyos napjain alamizsnát gyűjtöttek a számára. Az ápoltak tehát itt is, ott is, oly egyénekből tevődtek össze, akik elsősorban a szegénységük okán nyertek elhelyezést s nem a betegség miatt. Kétségtelen tehát, hogy a klinikai oktatáshoz szükséges változatos beteganyag nem telhetett volna ki az ápoltakból s így végül is, 1775 márc. 6-án az úgynevezett „hallei módszer“ bevezetése határozottatott el, melynek értelmében április 26-án ki is ment a rendelet: a nagyszombati kórházban két ágy rendezendő be arra, hogy abban állandóan 3—4 beteg fekszenjen, akiket a tanulók következetesen megfigyelni kötelesek, a tanár pedig naponta meglátogatni s rajtuk a gyógyítás módjait magyarázni tartozik. A felmerülő költségeket az egyetemi pénztár a várossal történendő megállapodás szerint fizesse.³²

A rendelet ezen utolsó része kellemetlen helyzetet teremtett, mert a város mindenképen elhárítani igyekezett magától az ezen megállapodással rája eső kötelezettségeket.

Hogy, mindent összevetve, komoly klinikai oktatásról nem lehetett szó Nagyszombatonban, alig szorul további magyarázatokra, de kétségtelenül szintén egyik okául szolgált annak, hogy az egyetem majdan elhelyeztessék Nagyszombatról. Az áldatlan helyzeten csak Shoretich professor buzgalma segített valamelyest, aki magánórákban is oly beható oktatásban részesítette hallgatóit a belbajok felismerésében és gyógyításában, hogy a lehetőség szerinti jó orvosokká nevelődtek mellette.³³

³² Merkur v. Ungarn 1787. 1043.

³³ Egyik kortársa írta Shoretichről, illetve tanítványairól, hogy „ungeachtet die medizinische Schule durch 7 volle Jahre kein praktisches Hospital hatte, in Erkennung der Krankheiten sehr vorsichtig und geschickt wurden“. — Merkur v. Ungarn 1786. I. 613.

Az 1772. év is még mindig a berendezkedés jegyében folyt le. A mindedig vendéghelyiségekben szétszórta folyó tanítás végül május 13-án, a királynő születése napján, közös fedél alá került: elkészült az orvosi kar háza is, melynek gondnokává, „éjjel-nappal őrzőjévé“ Gnad József neveztetett ki.³⁴

Az anatómiai tanításához szükséges s a Trnka tanár által 22 pontban taxative felsorolt eszközök és műszerek beszerzésére is csak ekkoron került sor, egyben erre a célra 250 frt kiutalását kérve.³⁵

Az úrnapi körmenet, a Theophorica processio, rendjének szabályozását május 27-i felterjesztésében kérte az egyetem a felségtől, akinek rendeletéből a magyar cancellaria 1773 jún. 25-én kelt leiratával adta ki az erre vonatkozó részletes utasításokat,³⁶ melyek mindenben a bécsi egyetemen bevezetett rend mintájára, az orvostudományi dekánnak is kijelölte a maga helyét, illetve elhelyezkedését, melyet a körmenetre kiküldött királyi biztosok kíséretében, de egyéb ünnepi alkalmakkor is, mint például az ünnepélyes dissertatiók alkalmával, pontosan betartani köteles volt; ezen felül arra nézve is utasítást kapott, mikor jelenjék meg epomis-szal, a dekáni kis vállköpenyvel, mikor anélkül.

Az úrnapi vagy a Szent István-napi s egyéb ünnepi körmenetek alkalmával az egyetemi magistratus is kivonulván, a dekánek nem párosával, hanem egyenkint, egymást követve haladtak a menetben, elsőnek a bölcsészeti, másodiknak az orvosi kar dekánya, akiket a jogi, majd a hittudományi kar dekánya s végül a rector követett. Az egyes dekánek köré a notabilitások különböző körei csoportosultak, így a jogi kar dekányját a kerületi tábla ülnökei s az orvosiét a többi honoratior követte, az orvostudományi professorok csoportjának a helye pedig a bölcsészeti kar dekánya mellett jelöltetett ki.³⁷

³⁴ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 2193: 1772.

³⁵ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 2952: 1772.

³⁶ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 3049: 1773. (A mintául szolgáló bécsi úrnapi körmenet rendjének leírását l. Merkur v. Ungarn 1787. 148.).

³⁷ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 2419: 1773.

1772-ig az orvosi karnak nem volt védőszentje. A jogi karé Szent Ivo volt, kinek ünnepét 1697-ben ülték meg először nagy fénynyel és pompával. Ünnepén minden évben a tanulók egyike tartott szónoklatot s annak költségeit is fizetni tartozott, mely néha 100 aranyra is rúgott. Amikor nem akadt ily tehetős tanuló, a káptalan fizette a költségeket, amely körülbelül 20—30 frt-ot szokott volt kitenni.

Nemcsak a vallásos érzület, de a bécsi facultással való conformálás is megkívánta, hogy a nagyszombati orvosi kar is megtegye a kellő lépéseket valamelyik szent védelme alá való helyezettése iránt. A külföldi példák szerint elsősorban Lukács evangelista, az orvos, vagy a Diocletianus által kivégzett két arabs martyr s Szent Cosmas és Damian jöhetett szóba. A nagyszombati orvosi facultás az utóbbiakat választotta, akiket a bécsi orvosi kar is szentjeiként tisztelt és nevük napját 1429-től fogva évente szept. 27-én egyházilag megülte. A nagyszombati kar 1772 elején, közelebbről keltezetlen³⁸ felségfolyamodványban kérte, hogy örökre Cosmas és Damian védelme alá helyezzessék,³⁹ amihez a királynő jún. 4-én hozzájárult s egyben elrendelte, hogy az orvosi karnak is évente 35 frt utaltassék ki az egyetem pénztárából a felmerülő ünnepi költségekre.⁴⁰ Az ünnepélyes oratiót az orvosi karon is valamelyik hallgató szokta volt mondani, beszédét azonban előzetesen a pozsonyi censurához tartozott a dekán, saját véleményének rávezetésével, bemutatni. Így például 1773-ban Schweger Ignác másodéves medikus mondotta az ünnepi beszédet a Keresztelő Szent János-templomban.⁴¹ Egy másik, 1775-ben tartott s jól megőrzött hosszú beszéd eléggé szép apologiája ugyan az orvosi hivatásnak, de meg nem nevezett szerzője teljesen tájékozatlannak mutatkozik be Cosmas és Damian kiléte felől.⁴²

Ez az örök időkre tervezett éventei ünnepség nem sokáig tartotta fenn magát, mert II. József a többi egyházi jellegű

³⁸ Némi időbeli tájékoztatást nyújt, hogy a folyamodvány április 26-án vétetett tárgyalás alá.

³⁹ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. II. 1892: 1772.

⁴⁰ Merkur v. Ungarn II. 133.

⁴¹ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 1773.

⁴² OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 2747: 1775.

cselekményekkel együtt ezt is megszüntette, ami sajnálatosnak mondható, mert az orvosok együvé tartozásának eme évenkénti megnyilatkozása egyúttal a kartársi érzület élesztője is volt.

1772-ben történt meg a nagyszombati orvosi karon először, hogy protestans ember, Ugróczy Mihály, nem érve be a licentiatussal, a doctori fokozat elérésére megkísérelte az erőtlen küzdelmet az impedimentum religionis Protestantium ellen. Ha sikerül Ugróczy vállalkozása, voltaképen az a helyzet állott volna ismét elő, mely a bécsi egyetemen régebben, 1568-tól 1581-ig, már fennállott. Az 1568 febr. 4-én kiadott császári decretum ugyanis kimondotta, hogy az ágostai hitvallás nem akadály a doctori fokozat elérhetésének. Hogy ez a határozat mekkora engedményt jelentett az ágostaiaknak, azt eléggé megvilágítja az a körülmény, hogy a bécsi acta facultatis Theologiae 1524. évi III. könyve még csak mint „pessima secta Lutheriana“ beszél róluk. 1581 júl. 2-án azonban már egy másik császári elhatározás jelent meg, mely szerint senki sem volt promotióra bocsájtható, mielőtt a római katolikus hitre meg nem esküdött. (Meg kell jegyeznünk, hogy a protestans egyetemek is megkövetelték a saját hitükre való eskütételt az akadémiai fokok elnyerése előtt.) 1649 jan. 19-én III. Ferdinánd meghagyta a bécsi egyetemnek, hozzon örök szabályt arra, hogy senki sem kaphat egyetemi gradust vagy hivatalt, aki az 1647-ben a tartomány védőpatronájává tett Szeplőtlen Szűzre meg nem esküszik, illetve a conceptio immaculatá-t el nem ismeri s annak nyilvános védelmére nem hajlandó. Az egyetem máj. 11-ére elkészítette a statutumot, melyet a császár 17-én Pozsonyban jóvá is hagyott.

III. Ferdinánd lényegében ugyanezt a rendelkezését juttatta érvényre a nagyszombati egyetemen az 1656 december 2-án kiadott „constitutio“-jában, ugyancsak kimondván, hogy a szeplőtlen fogantatásra teendő eskü nélkül doctoratust senki sem kaphat. Ezzel természetesen a protestánsok itt is ki voltak zárva a doctorrá avatztatás lehetőségéből. Az 1749. évi egyetemi reform alkalmával szóbakerült ugyan az akatholikusok promotiója, de ismét csak elutasító értelemben. („Die Akatholiken können nicht vor glider der universität genohmen werden, sondern als licentiatu zu tractirn.“) Ez alól csak akkor volt

kivétel, ha az illető valamelyik tartományi fejedelemtől „protectionale“-t mutatott fel. 1760 febr. 14-én javaslatot tett a bécsi tanulmányi bizottság, hogy az ágostai és a református hitvallásúak is elnyerhessék a doctoratust, aminek azonban csak 1778 szept. 11-én lett meg a foganatja — bár azzal a rendelkezéssel, hogy diplomáikat nem az egyetem nevében a rector, hanem a karéban a kari igazgató írja alá — s így az első magyar ágostai hitvallású, Bécsben végzett orvos, Conradi József, 1779-ben már akadálytalanul el is nyerhette a doctoratus⁴³. II. József 1781 okt. 13-án kiadott türelmi rendelete csak még hatékonyabbá tette ezt a rendelkezést.

Lássuk, a gyakorlati életben hogyan festett a helyzet 1772-ben, Ugróczy Mihály kérelmének idején?

Az orvosi gyakorlat folytatásához a doctoratus nem volt feltétlen szükséges, arra teljesen elegendő volt a licentiatus. „Licet“, vagyis szabad volt tehát az orvosi praxis a protestánsok részére, nem kaphatták meg azonban a tanítás jogát s így nem nyerhettek tanszéket sem, sőt a karba való bekebelezést sem kérhették. A középkori egyetemeken, így Bécsben is, a van Swieten-előtti korban akkora költségekbe került a doctori promotio, hogy igen sokan csakis azért érték be a licentiatussal, mert ezeket a költségeket viselni nem tudták. A két fokozat tehát az orvosi gyakorlat szempontjából nem jelentett különbséget,⁴⁴ elannyira nem, hogy például az orvoskari dekanatusban őrzött promotiós könyvben, mely az 1770-től 1895-ig felavattak lajstromát tartalmazza, semmiféle megkülönböztető bejegyzéseket nem tettek a mindenkori dekánek, úgy, hogy ebből a könyvből semmiképp sem lehetne megállapítani, vajjon doctorrá vagy licentiatussá avatták-e az illetőket. A gyakorlat-űzés szempontjából lényegtelen volt az a megkülönböztetés is, hogy a doctorokat az egyetem, a licentiatusokat a kar avatta azokkal.

⁴³ „...anno 1779 omnium primus e numero August. Confess. addictorum in Unversitate Vindobonensi gradum Doctoris Medicinae obtinuisse...“ Weszprémi: Succinta med. Hung. et Transilv. biographia IV. 56.

⁴⁴ „...iisdem prope privilegiis, quae Jura Universitatis indulgere possunt“. Codex II. 630.

Nem annyira ambícióról, mint inkább hazafiúi és felekezeti önérzetről tesz bizonyosságot nemes Ugróczy Mihály felségfolyamodványa, amelyben nemcsak a maga, de összes hitsorsosai részére is kérelmezte a doctori fok elérhetésének a jogát. A folyamodvány (jelentéktelen kihagyásokkal, szószerinti fordításban) így hangzik: „Kegyeskedjék cs. k. apostoli Felséged megengedni legmélyebb hódolattal tett kérelmem előterjesztését; orvostudományi tanulmányaim elvégzése után az újonnan felállított nagyszombati egyetemen „*omni cum laude et approbatione*“ tettem le szigorlataimat, most azonban, hogy amikor néhány nappal utóbb a Suprema Doctoratus Laurea elérése érdekében a disputatiókat megkezdeni óhajtottam, az ottani orvosi kar a protestánsokra vonatkozó akadályt (*impedimentum religionis*) állította eléembe, mely szerint a doctori fokot nem nyerhetem el. Minthogy én magyar nemes (*nobilis Hungariae*) vagyok s a mi vallásunk az egész magyar királyságban nem csak szabad, türt és tisztelt vallás, de hitsorsosaink régóta nagy dicsőséggel töltenek be a doctorinál magasabb tisztségeket is, nem is említve, hogy a legmagasabb parancscsal kibocsátott szabályzatok a nem-katholikusoknak a katolikusokéival egyforma jogok és szabadságok élvezetét biztosították; ezért kegyeskedjék Felséged még azt is mérlegelni, hogy mi is ép oly hű alattvalók és hazafiak vagyunk, mint a katolikusok s hogy ha ezeket a tisztségeket el akarjuk érni, kénytelenek vagyunk az országot itthagyni; s mivel tanuló ifjúságunk száma csekély, ezért az örökös tartományoknak nem kis kárára szolgál, hogy évente tekintélyes összegek jutnak ki a külföldre és költenek el idegen helyeken. Ha azonban hitsorsosainknak szabad lenne ezekhez a tiszteleti állásokhoz eljutniok, mekkora hasznát látná ennek a tudomány s maga az egyetem is . . . Legalázatosabb kérésem ezért az, kegyeskedjék Felséged legmagasabb parancsával a nagyszombati orvosi karnak utasítást adni, melynek alapján nekem és összes hitsorsosaimnak a doctoratus fokozatát megadhasza úgy, amint az a paduai egyetemnek meg van engedve. Stb., stb. Ugróczy Mihály, soproni magyar nemes.”⁴⁵

A folyamodvány feljutott Mária Terézia elé, aki teljes méltánylást tanúsított a kérelem iránt, minek eredményeként

⁴⁵ Codex II. 626.

a magyar királyi kancellária aug. 28-án intézkedésre hívta fel a helytartótanácsot, hogy úgy Ugróczynak, miként a többi nem-katholikusoknak, amennyiben a szigorlatot sikeresen letették, vallásukra való tekintet nélkül és minden akadály elhárításával, adja meg az egyetem a doctori fokozatot.⁴⁶

Az egyetem consistoriuma nem nyugodott meg a legfelsőbb döntésben s okt. 31-én felterjesztéssel élt a királynőhöz, melyben — elvileg semmikép sem kifogásolhatólag — azt a kérelmét adta elő: tegye újabb megfontolása tárgyává a királynő a döntést, szem előtt tartván, hogy a nagyszombati egyetemnek a bécsivel azonos normák szerint kell eljárnia, így a jelen esetben is. A királynő eleget is tett a consistorium előterjesztésének és december 2-án kelt leiratával úgy rendelkezett, hogy Ugróczy is, valamint a többi nem-katholikusok a jövőben is a bécsi normák szerint promoveálandók, ami azt jelentette, hogy továbbra is csak a licentiatusi fokozatot érhatték el.⁴⁷

A doctorrá avathatás felekezeti impedimentumait sokkalta egyszerűbben és sikeresebben hárította el önmaga a saját útjából az ágostai hitvallású Reineggs Jakab, aki e végből, sőt ezen is túlmenő aspiratiói kedvéért, áttért a római katolikus hitre. Reineggs Jakab személyében jelenik meg az első „sub auspiciis” promoveált orvos, ki Nagyszombatban végezte és fejezte be 1773-ban a tanulmányait. Reineggs — három évi nyilván megfeszített igyekezetű tanulás után — sikeresen tette le az előírt szigorlatokat, ami a nagyszombati orvostudományi kar fennállásának legelső éveiben, szabályszerű alapon, a tanévek számára való tekintet nélkül bármikor történhetett meg van Swieten ismert álláspontjának értelmében, mely szerint nem a tanéveknek, hanem a tudásnak a mennyisége az, mely eldönteni hivatott, vajjon a doctori fok elnyerésére éretté vált-e már valaki vagy sem. Reineggs érettnek bizonyult az annak megállapítására rendelt szigorlati alkalmával és sietett is jelenteni a királynőnek, hogy ő lesz az első, aki mint a nagyszombati orvosi kar neveltje, el fogja érni a doctori fokot és úgy látja, hogy jövő szerencsáját alapozhatná meg azzal,

⁴⁶ OL. Helyt. Sanitatis. Lad. A. Fasc. 33. No. 25. 4012: 1772.

⁴⁷ Codex II. 630.

ha a királynő legfelsőbb auspiciumai alatt védelmezhetné doctori dissertatióját.

A királynő jelentést tétetett magának az udvari kancellária által, mely Reineggs folyamodványának indokoló szavait idézve,⁴⁸ a következő előterjesztést tette: „Ilynemű kérelmek a felség legfelsőbb nevének s az iránta való hódolatnak tiszteletben tartása végett csak nagy-ritkán szoktak figyelembe vétetni s akkor is csak oly kiváltságos személyeknél, akik vagy előkelő származásukkal, vagy a tudomány terén erősen kitűntek, vagy amikor azt több egyéb ritka körülmény tette indokolttá. Ámde Reineggsnek sem a személye, sem a származása, sem pedig egyéb kiváló tulajdonságai nem ismereteseek a kancellária előtt, viszont azonban azt is jelentette a folyamodó, hogy áttért az egyedül üdvöztető, igaz római katolikus hitre, tehát convertita lett; a kancellária a felségre kívánja bízni a Reineggs kérelme feletti döntést.” A királynő nem volt megelégedve a javaslattal, mély hitbuzgóságában nyilván határozott és kedvező javaslatot várt, ami kitetszik az ügyiratba sajátkezűleg beleírt utasításából.⁴⁹ Ilymódon Reineggs bátor kérése meghallgatásra talált, amint ezt a nagyszombati nyomdában 1773-ban kinyomatott doctori dissertatiójának címlapja is tanúsítja.⁵⁰ Reineggs nem sokáig maradt Magyarországon. A nyugtalanvérű braunschweigi ifjú, ki Nagyszombatba jött el orvosi tanulmányainak végzésére, utóbb Oroszországba vándorolt ki s a Kaukázusról írt terjedelmes ismertető munkát.

A doctori dissertatiók, illetve disputatiók rendje s ebben az uralkodónak az auspiciumai alatt tarthatni kért disputatio solemnis-é is, illetve ezeknek Nagyszombatra is érvényesnek

⁴⁸ „... damit aber sein zukünftiges Glück mit mehreren und dauerhafteren Ansehen begleitet seyn möchte, bittet derselbe demüthigst, ihme allergnädigst zu erlauben, damit er seine Dissertation unter Euer Kays. Königl. Apost. Mayst. aller höchsten Auspicis vertheidigen dürfe“. — OL. Udv. kancellária 1280: 1773.

⁴⁹ „Das ist schlecht gerathen. Wegen disen werde eine a parte note schicken. Judex Curiae solle ... in Presburg das protectorat behandeln“. OL. Udv. kancellaria 1280: 1773.

⁵⁰ „Systematis chemici ex demonstrationibus Tyrnaviensibus pars naturalis et experimentalis theoretica, quas in Universitate Tyrnaviensi pro consequenda prima doctoralis medicinae laurea publicae disquisitioni submitti“.

kimondott bécsi mintája már 1772 júl. 23-án érkezett meg az egyetemhez.⁵¹ Ezek a disputatiók korántsem voltak üres alakiságok, hanem épp oly komolyan vétettek, mint a szigorlatok. Aki nem állotta meg kellőképen a helyét a tanulótársaival, vagy a tanárral való vitatkozásban, nem is kapta meg a doctori fokozatot, csupán a licentiatust, mely az illetőt eleve kizárta a tanítás jogából.

Ugyanebben az esztendőben, 1772-ben, az orvostudományi kar fennhatósága alá helyeztetett a gyógyszerészképzés s ezzel kivonatott a céhek hatásköre alól. A tanfolyam egyelőre csak három hónapig tartott. Ezzel véget ért az 1759 máj. 29-én kiadott rendelet által körülírt állapot, mely szerint a gyógyszerészek képeítői az illetékes tiszt, orvosok voltak.⁵²

Az elmondottakból kitetszőleg a lefolyt esztendő nagyrészt még szintén csak a berendezkedés jegyében állott, a mi azonban oly lassan haladt előre, hogy távolról sem sikerült megközelíteni a sikeres oktatáshoz elengedhetetlenül megkívánható állapotot. Az alapítástól fogva mindezideig lefolyt idő nem is lehetett ezért az intensív tanítás kizárólagos ideje, már azért sem, mert nagyrészt a szigorlatoztatások foglalták le a tanárok idejét. Egyre-másra jelentek meg az egyre fokozódó erélyes hangon tartott, de lényegben azonos tartalmú rendeletek, hogy Magyarországon más nem folytathat orvosi vagy sebészi gyakorlatot, vagy foglalhat el hivatali állást, csak az, aki — hacsak nincsen Bécsben szerzett oklevele — a nagyszombati egyetem orvosi karán szerezte meg az oklevelet. Ez azonban nemcsak a jövőre vonatkozott, hanem visszahatólag az országnak máris működő orvosai és sebészei nagy számára. Hogy ez a rendelkezés mekkora elfoglaltságot okozott a facultás tanárainak, könnyen elgondolható, s némi könnyebbiséget csak az jelenthetett számukra, hogy az orvosokat és sebészeket folyton nógatni kellett, hogy szigorlati kötelezettségüknek tegyenek eleget. Erre mutat éppen az alaprendelet nem hosszú időközökben való többszörös megismétlése. Az 1772 aug. 1-én kiadott udvari decretum már addig megy el a rendelkezés

⁵¹ Merkur v. Ungarn 1787. 138.

⁵² Codex II. 362.

erélyes hangnemében, hogy a szigorlatnak a nagyszombati orvosi karon való megismétlését elmulasztó orvosokra kimondja, hogy azok sehol meg ne tűressenek. De úgylátszik, még ennek az intézkedésnek sem lehetett meg a megkívánt eredménye, mert egy fél év sem telt el, s 1773 jan. 22-én ismét megjelenik a helytartótanács azonos rendelkezése, mégpedig ama, magyarázatul szolgáló tapasztalat közlésével, hogy az orvosok és sebészek nyilván azért maradnak el a szigorlattételtől, mert a nép a tudatlan egyéneket jobban kedveli, mint a képzett férfiakat.⁵³ A sok nógatásra nekikészülők közt találjuk a pozsonyi zsidó hitközség orvosát is, dr. Oppenheimer Sámuelét is. Érdekében maga a hitközség fordult a helytartótanácsához 1772 december havában, elmondván, hogy Oppenheimer, minek utána Utrechtben megszerezte az orvosi oklevelet s nyolc éven keresztül Kopenhágában „dícséretes módon“ gyakorlatot folytatott, a pozsonyi zsidó hitközség orvosává választatott meg. Hivatkozással immár a fennálló rendelkezésekre, melyek csak a „belföldi“ diplomák birtokosainak engedik meg az orvosi gyakorlatot, Oppenheimer részére azt kéri a hitközség, hogy szigorlatát s az azt követőleg szokásos disputatiót a nagyszombati orvosi kar előtt megismételhesse s hogy ennek sikere esetén a gyakorlat folytatására feljogosító oklevél a számára kiállíttassék. Kéri egyben, hogy ezen cselekmények tartamára nagyszombati tartózkodása elől az akadályok elgördíttessenek.

A pozsonyi egészségügyi bizottság december 19-én foglalkozott e beadvánnyal s azt javasolta, hogy mivel Nagyszombatba a zsidóknak nincs szabad bejáratuk, ezért Oppenheimer Bécsbe menjen szigorlatozni, hacsak a felség könyörületből nem kíván vele kivételt tenni és őt Nagyszombatba beengedni. A királynő könyörületes volt s így a helytartótanács 1773 jan. 28-án arról értesíthette Pozsony vármegye törvényhatóságát, hogy Oppenheimer Nagyszombatban teheti le a szigorlatot s ezen idő alatt — de semmivel sem tovább — a városban tartózkodhatik, a város tehát ezen idő alatt ne éljen a kiutasítás jogával. Ugyanerről a helytartótanács Nagyszombat városát is utasítólag értesítette „a zsidókat a saját területéről való kiutasítási

⁵³ „... vulgi niquissimo iudicio semper idiotas viris doctis praeferri ... iuvatur“. OL. Helyt. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. III. 579: 1773.

jogának egyébként teljes épségbentartása mellett⁵⁴. A döntés vétele után Oppenheimer dr. új kérvényt nyújtott be (ismét keltezetlenül) a helytartótanácshoz, melyben arra utalva, hogy Nagyszombatban nincsenek hitsorsosai, akiknél lakhatnék és élelmezkedhetnék, szolgálja részére is tartózkodási engedélyt kér, hogy legyen, aki számára főzzön. Végül kéri, hogy mindkettőjük mindennemű ott-tartózkodási illetékek és szolgáltatmányok alól felmentessék. — Közben az egyetem is megkapta a miheztartási utasításokat, de a consistorium március 7-én kényszerülve érezte magát kérdést intézni a helytartótanácshoz, miként kell eljárnia a részben, hogy Oppenheimernek aligha lesz keresztlevele, holott a fennálló rendelkezések szerint ilyen fel kellene mutatnia? A helytartótanács minden akadályt elhárítván a kérvényező útjából, az egyetemi consistorium április 23-án már azt a jelentést tehette, hogy Oppenheimer a szigorlatot sikerrel letette s már csak a szokásos disputatio van hátra.⁵⁵ Ezen esetre kissé körülményesebben kellett kitérnünk két szempontnál fogva: egyrészt, mert az első kari nostrificációval állunk szemben, másrészt, mert Oppenheimer az első zsidó, akit a nagyszombati orvosi kar graduált.

Egyébként 13 év múlva, 1785 végén, újra felbukkant Oppenheimer, amidőn a pesti egyetemen jelentkezett, hogy itt újra megvizsgáztassa magát. Az így nyert bizonyítvánnyal aztán Bécsbe ment, hogy ott kezdjen orvosi gyakorlatot. A bécsi egyetem azonban az engedély megadása ellen nyilatkozott abban a gyanúban, hogy Oppenheimer nem merte magát Bécsben megvizsgáztatni. Ő azonban nem hagyta annyiban a dolgot és a császárhoz, II. Józsefhez fordult, aki meg is adta neki az engedélyt 1786 február 12-én tett rendelkezésével,⁵⁶ amely egyébiránt teljes összhangban állott azzal az intézménnyel

⁵⁴ OL. Helyt. Sanitatis. Idealia No. 3. 477: 1773.

⁵⁵ OL. Helyt. Sanitatis. Lad. A. Fasc. 33. N°. 24.

⁵⁶ „Dem Juden Oppenheimer ist, da er neuerdings in Pesth geprüft und von der dasigen Universität der von ihm in Utrecht erhaltene Doctorgrad bestätigt worden, die Befugniss zu ertheilen, sowohl hier, als in den gesammten Erbländen praestitis praestandis und gegen Entrichtung der Toleranzsteuer die praxim medicam unbeschränkt auszuüben“. Wolf: Studien zur Jubelfeier der Wiener Universität. Wiener med. Wschr. 1865. 479.

legfelsőbb elhatározással, mely a bécsi diploma felsőbbrendűségét megszüntette s a többi egyetemen szerzettekkel egyenlő hatályúvá minősítette.

A „Constitutio Normativa Rei Sanitatis anni 1770“ 1773 ápr. 3-án megjelent „Explanatio“-ja a nagyszombati gyógyszerterek vizsgálatairól is gondoskodott s azokat úgy, mint Bécsben az orvosi karra, illetve egy bizottságra bízta, melynek az orvosi kar igazgatója, a dékánja, a chemia és botanika tanára s a polgári gyógyszerészek két seniorja voltak a tagjai. A vizsgálat minden évben legalább egyszer volt megejtendő. Mellesleg jegyezzük meg, hogy az „explanatio“ szerint az egész országban már 1773-ban annyi gyógyszerter működött, hogy a meglevők szaporítása csak súlyos okok fennforgása esetén engedélyeztetett.⁵⁷

Az orvosi karnak csak valamelyest is kielégítő berendezkedése a kezdet éveiben inkább csak remények táplálását eláruló felterjesztések és kérések tárgya volt. Még az 1772/73. évi tanévbeszámoló is tátongó hiányokról tett tanúságot: a chemiai tanszék annyi pénzt se kapott, hogy kísérletezésre rendezkedhessék be Winterli; a botanikus kert sem volt beültethető; de a legfőbb baj a klinikai kórház hiánya volt. Pedig — mondja a beszámoló — „az összes professorok szorgalommal igyekeztek tanítani és megtenni, amit csak lehetett, s az orvosi tanfolyam hat medikusa is szorgalmasan látogatta az előadásokat.”⁵⁸

Minden Störkön mult, Ausztria protomedikusán s az orvosi tanulmányi ügyek legfőbb intézőjén, aki van Swietennek az 1772. év nyarán bekövetkezett halála után ennek ugyancsak nagy hatalomra és Mária Terézia bizalmára szert tett utóda lett. Störk valósággal elhanyagolta azokat a kötelezettségeket, melyek a nagyszombati orvosi kar felállításának s az ehhez fűzött sokszoros biztatásoknak és ígéreteknek önmaguktól is értetődő következményei lettek volna. Pedig egy van Swieten szellemétől inspirált, hagyományait ápoló, idealismustól fűtött tanári kar állott Nagyszombatban cselekvésekre készen, mely

⁵⁷ „Nullum pharmacopolium novum absque gravi causa et praevia impetranda facultate erigatur.“

⁵⁸ OL. Helytart. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. III. 4622: 1773.

azonban várni és egyre jobban kitolódó időkre várakozni volt kénytelen, vajjon mikor kapja meg a tanításhoz szükséges, többszörösen meg is sürgetett kelléket. Nem csoda, ha ezek a lelkiismeretes emberek végül is megelégtették a már szinte hallhatóvá vált csendet s végül is összeírták az orvosi kar égető hiányait, melyeket az egyetemi tanács 1773 május 14-én egyenesen a királynőhöz intézett felterjesztésében a hullahiányon kezdve a klinikai ágyak hiányáig sorra szed s a siralmas helyzet megszüntetését kéri. A válasz, amelyet Störk szerkesztett s amelyhez — sajnos — a királynő jóváhagyását és július 2-án az aláírását is sikerült megszereznie, a legmegdöbbentőbb okmányok egyike, melynek leckéztető hangja teljesen szokatlan az egyetemek történetében⁵⁹. Tanszékenként közli a május 14-i felterjesztésben előadott panaszokra vonatkozó válasz-megjegyzéseket és utasításokat. — A belgyógyászat tanára, kellő érvekkel kifejtve, mekkora hátrányt jelent a gyakorlati oktatás szempontjából a kórházi betegágyak hiánya, azt a választ kapta, hogy ebből a hiányból semmikép se következik, hogy a tanár katedrájáról ne magyarázza reggelenként a betegségek felismerésének, délután pedig a gyógyításuknak módjait, úgy, amint az a legjobb eredménnyel a többi örökös tartománybeli egyetemen szokott történni. Ezért a belgyógyászat tanára mindaddig, amíg a xenodochium kellőleg felszerelve nem lesz, a felhozott példa szerint tartozik eljárni.

E válasznak igaza volt abban, hogy másutt sem tanítottak akkoriban mindenütt betegágy mellett, mert Németország egyetemein is a XVIII. század végéig csak elméletileg tanították a katedráról a belgyógyászatot. De nem ezt lett volna szabad összehasonlítási alapul venni, hanem kizárólag a Bécsben dívó tanító módszert, ahol ebben az időben már 6 férfi és 6 női betegágy szolgált a „conformetur“ elvének jogos alapulvételére a nagyszombatiak részére. E válasz tehát visszaesést, sőt kitérést jelentett a van Swieten-féle jószándékot kötelezettséggé emelő királyi ígéret elől, melybe a királynőt belevinni illetlen eljárás volt, mely nemsokára kitörni is késznek bizonyuló elkeseredést váltott ki a nagyszombati professorokban.

A chemia tanára, Winterl, az akkoriban új, de végleg ma sem mellőzött Berzelius-féle dualistikus elmélet egyik korai

⁵⁹ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. II. 3215: 1773.

követője és hirdetője, ismételt beadványokban is ecsetelte tanszéke mellőzhetetlen berendezésének a hiányát s a kísérleteknek az eredménytelenül kérelmezett anyagiak híján való kivihetetlenségét. A néki szóló válaszban tudtára adatott, hogy sok egyetemen még annyi se áll a chemia részére rendelkezésül, mint a nagyszombatin s e tárgyat ennek ellenére is szabatosan és csinosan („*exacte et pulchre*“) tanítják; ott azonban kerülük az üres, hasznavehetetlen és furcsa kísérleteket („*experimenta vaga, inutilia et curiosa*“).

Mint a botanika tanárához, aki a fűvészkertért és megfelelő növényekkel való beültetéséért, nemkülönben egy üvegház felépítéséért harcolt, az a válasz érkezett Störktől Winterl részére, hogy efféle kertet úgyszólván sehol sem kérnek, de nincs is szükség rá, mert az előrelátó természet mindenütt termel növényeket és füveket s ezért a szorgalmas tanárok előadásaikban világos és tiszta magyarázatokat adnak elő, majd ezután a jól kitanított növendékeket kétszer egy héten kiviszik a mezőkre s azoknak a szemük elé kerülő növényeket a rendszer alapján mutatják be és magyarázzák meg.

Az anatomus és sebész professornak arra a panaszára, hogy egy teljes éven át egy hullát sem sikerült kapni,⁶⁰ kijelentett, hogy a jövőben ezek a tanárok az állatbonctant (zootomia) vegyék igénybe; t. i. így tanítottak a régi korban és így tanítanak ma is a tudomány jelesei („*sic docuit antiquitas, sic docent boni in arte*“).

Mindezeken kívül az egész tanári kart is kileckéztette a leirat a következő gúnyosan fölényes mondatban: „Ügylátszik, új rendszereket alapítanak a nagyszombati orvosi kar tanárai s a már jól megalapozott doctrinákat figyelembe se veszik; erre vallanak a Nagyszombatban megjelent orvosi dissertatiók is, miért is azok a jövőben a helytartótanács útján a királynő elé terjesztendők lesznek.“

Ezen leirat hatása alatt két dolog történt. Mindenekelőtt az orvosi kar igazgatója, Gilg János dr. felségfolyamodványt terjesztett fel 1773 szept. 8-án,⁶¹ melyben hivatkozva a nagyszombati facultásnak a bécsivel való conformálását kimondó

⁶⁰ Hozzátehetnék volna, hogy 1770—1773-ig összesen csak három hullára tudott a tanítás szert tenni.

⁶¹ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. II. — 4808: 1773.

legfelsőbb elhatározásra, az orvosi ügyek országos directorává, esetleg protomedikusi címmel való kinevezését kéri, hogy ilyen módon kellő tekintéllyel láthasson a fennálló bajok orvoslásához s ne kényteleníttessék összes panaszaival „a felség füleit megtölteni“. Kéri, hogy a dissertatiókat és a kar egyéb nyomdai termékeit ne az állami censura, hanem úgy, mint Bécsben, maga a facultás censurázhassa. Sürgeti a nagyszombati kórház alkalmassá tételét betegek felvételére s a tanítás lehetővé tételére, mert a helyzet az, hogy az abban levő 13 ágyat elaggott szegények foglalják le. A kórház megfelelő átszervezése beteghez is, de hullához is juttatná a sebészeti műtétet és a bonctan tanárait. Végül rámutat, hogy a birodalom összes egyetemein a kari igazgatók a felség „tanácsosai“, miért is kéri, hogy ez a jelleg neki is megadassék, mert enélkül a hatóságok előtt nincs meg a kívánatos tekintélye. Kéri továbbá, könnyítene a királynő az ő csekély keresetű, nehéz sorsán is, melyet terhes hivatása okoz neki, hogy aztán életét mindvégig teljes igyekezettel és buzgalommal szentelhesse a kar ügyeinek.

Majdnem egy évig hevert Gilg János felségfolyamodványa a hivatali fiókokban, míg végül a helytartótanács tanulmányi bizottsága elé került, mely 1774 aug. 12-én gróf Balassa Ferenc alatt tartott ülésében Klobusiczky József helytartósági tanácsos referatuma alapján tárgyalta meg Gilg folyamodványának egyes pontjait. A bizottság a felség elé terjesztendő terjedelmes jegyzőkönyvet vett fel e tárgyalásairól, melyeken igen röviden összefoglalhatólag: Gilg összes előterjesztéseinek vagy az elutasítását vagy azok feleslegességét állapították meg, annak az odavetett hangoztatása mellett, hogy hiszen „Nagyszombatban csak csekély számban vannak hallgatók“.⁶²

Szerencsére a tanulmányi bizottság ezen elutasító álláspontját nemsokára homlokegyenest ellenkező, méltányos nézetek alapjára helyezkedő javaslat váltotta fel, amiről közelebbről későbbben lesz szó.

Gilg dr. az itt elmondottakon kívül még egy felterjesztést tett, mert az öt tanárt ért támadást ő sem kívánta megválaszolatlanul hagyni. Felszólította ezért őket, írja meg ki-ki a maga védekező ellenvetéseit és megírta ő maga is összefoglaló jelen-

⁶² OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. I. 1774.

tését, melyben a tanárok védelmére kel és Störknek megfelel. A nagyszombati orvosi facultás korai történetének ma is igaz becslésünkre méltó documentumai ezek a nyárspolgári duzzogástól mentes, bátor szókimondású, de azért — minden sérelem ellenére is — a felsőbbbség iránti csorbíttatlan tiszteletet tanusító magatartásnak.⁶³

Rendre, egymásután emelnek szót az egyes professorok a maguk eljárásának és kifogásolt tanítási rendszerüknek védelmére: 1. „Én, Shoretich Mihály, a kórtan és a praxis tanára, előadom az élettan kivételével a nagy Boerhaave institutióinak összes egyéb részeit, — a többi császári-királyi egyetem példája szerint — kétéves tanfolyamban. Ha van szöveg, közbeszövöm a kórtant, — amire szöveg nincs, Boerhaave aphorismáihoz és báró van Swieten Commentárjaihoz igyekszem alkalmazkodni.“ A leiratban kifogásoltakra nézve Shoretich kijelenti, hogy előtte semmiféle előadási szabályzat nem ismeretes s hogy parancsszerűleg követte azt a szabályzatot, melyet magánúton kapott Bécsben van Swietentől s amely szerint Boerhaave Institutióit tartozik előadni úgy, hogy amit a kathedrán elméletileg ad elő, azt a betegség mellett gyakorlatilag demonstrálja. Ismételten sürgette ezért a betegségeket. De nem tartotta helyesnek a tanulókat korábban foglalkoztatni a gyakorlati kérdésekkel, mielőtt az elméletiekkel kellőleg meg nem ismerkedtek. „Hónapról-hónapra várom-lesem a kórházat, ugyan ki ne várná?“

2. „Én, Prandt Ádám Ignác, a physiologia s a materia medica professora, a Boerhaave-féle Institutiók Commentárjaiban foglaltak szerint tanítok,“ s előadja, hogy azt a rendszert követi, amely szerint ő maga is hallott előadni a régi, nagy hírű bécsi egyetemen, melylyel a nagyszombati egyetem conformálttá tétetni rendeltetett. Pontonkint halad előre, az elsőől az utolsóig, de hozzáteszi azt, amit a hírneves Boerhaave halála óta a chemikusok, az anatomusok és a gyakorlati emberek mint újat felfedeztek, s amiket 30 esztendő folyamán olvasott, jónak megismert és hasznosnak látott. Hetenkint egyszer kikérdez, úgy amint az Bécsben szokás . . . A materia medicát is úgy magyarázza, amint azt a szerzőtől, Crantztól Bécsben hallotta. Végigmegy a három kis köteten és minden egyes gyógyszerről külön beszél s hatásuk, adagolásuk és a legmegfelelőbb kiszol-

⁶³ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. II. 3215 : 1773.

gáztatási formák ismertetésén kívül minden egyéb tudnivalót hozzáfűz, mindazt is, ami a könyv legutóbbi kiadása óta új dolog. E tárgyból kétszer examinál — bécsi norma szerint — hetenkint, amikor a tanulók gyakorlatoznak, helyreigazítatnak, oktattatnak.

3. Winterl József jelentése elmondja, hogy a botanikát nem áll módjában növénykertben tanítani, mert nincs növénykertje. Mivel pedig Nagyszombat közelében hegy, rét, erdő és mocsár, melyekben a különböző növények megteremnének, legalább is három óra járásnyira nincs, ezért, hogy tanítványai mégis csak tanuljanak valamit, derült napokon a saját lovain kiviszi őket a távolabbi helyekre s a kiszedett növényeket Linné rendszere szerint ismerteti. Most azonban értesülvén a felség óhajáról, hogy a hallgatók hetenkint kétszer a mezőkre tereltesse ki, még ugyanazon a napon kiküldte a kertészt munkásokkal együtt a nagyszombati terméketlen mezőkre, ám csak egy mező bizonyult a hallgatók szempontjából hasznavehetőnek. Boerhaavera hivatkozik és annak szavaival igyekszik bizonyítani a fűvészkert hasznát és végül idézi Jacquin-nak van Swietenhez intézett szavait, melyek szerint a bécsi botanikus kert létesítése európai hírűvé tette az egész bécsi egyetemet.

Mint a vegytan tanára, a következőkben foglalja össze Winterl e tárgyú előadásainak anyagát: *Cognitio corporum. — Theoria naturae agentis per adhaesiones, repulsiones, ignem et subtilium materierum interventum. — De elementis terrarum. — De inflammabilium rerum elementis. — De elementis salium. — De elementis metallorum. — De organicorum (vegetabilium quam animalium) elementis in genere primum ac deinde in specie. — De elementorum adhaesionibus et repulsionibus specialissime. — De mutabilitate materierum corpus animale constituentium. — De depuratione, appropriatione, correctione et compositione, sc. arte pharmaceutica ad principia reducta. — Ez az anyag — teszi hozzá — mindent felölel, ami Boyle-tól fogva mindeddig igaznak ismertetett el. Hevesen panaszkodik azonban, hogy nincs berendezett laboratoriuma, hogy nincs kémiai tűzhelye, éppen csak a helye van kijelölve s csaknem egy egész oldalt tesz ki a hiányzó kellékek felsorolása, melyek nélkül a vegytant komolyan tanítani nem*

lehet. „Vehementer oro“ — írja, hogy mindezen hiányok pótlása mihamarabb engedélyeztessék.

4. Trnka Vencel, az anatomus elmondja, hogy hullák hiányában általa régebben előállított spiritus-praeparatumokat használ a tanításra. A zootomiát illetően az a nézete, hogy az az anthropotomiát pótolni nem tudja, bár elismeri annak hasznát az élő állatokon, amelyeken be lehet mutatni a szív, a belek stb. mozgását, a nedvek vándorlását az edényeken át s ilyenmű demonstrálásokra csakugyan használ is békát vagy nagyobb állatokat. Nem hiszi azonban, hogy a zootomia általános bevezetése meg tudná szüntetni a nagyszombati bajokat.

5. Plenck József, a sebészet és szülészeti tanára kijelenti, hogy számára iskolakönyv nincs előírva s hogy a saját könyveit használja az előadásaihoz. Hullahiány miatt az összes sebészeti műtéteket elméletileg magyarázza el, a megfelelő műszerek és kötézőszerek bemutatása mellett. Egyes műtéteket, mint például a koponyalékelést, élön volt alkalma demonstrálni.

Az öt tanárnak röviden itt ismertetett jelentését a sajátja mellé csatolva, Gilg János kari igazgató is megszólalt s nov. 10-én a következő felterjesztést tette: A facultás annak idején azt az utasítást kapta, hogy mindenben a bécsi kar normáit kövesse; ennek az utasításnak mindenki megfelelni törekedett. Azonban csak „többszörös könyörgésekre“ sikerült megkapni a bécsi eskümintákat, a különböző rendszabályokat, a szokások rendjét, ámde ezeket, a parancs ellenére, nem vehették át változtatlanul, mert azok kizárólag csak Bécsre voltak vonatkoztathatók.⁶⁴ Változtatni kellett a bécsi oklevél szövegén is, mely birtokosát a praxis exercendi-re azon az alapon jogosította fel, hogy az a kórházban, fekvő betegeken mutatta be készségét, míg a nagyszombati diplomákat mindenkor a sikeres dissertatiók alapján állították ki.⁶⁵

Mint már említettük, 1771-ben a nagybeteg van Swieten már Störk kezébe tette volt le a maga hatalmát s a maga kötelességeit, úgy, hogy mindezen mulasztásokért egyedül

⁶⁴ Így például a sebészek és fürdősök esküje arra kötelezte ezeket, hogy ünnepek alkalmával a dekant a lakásáról elkísérik „a Szent István templomba“.

⁶⁵ OL. *Fundationalia*. Lad. D. Fasc. 17. III. 3114: 1772.

Störknek kell viselnie — az utókor előtt is — a felelősséget, aki nemtörődésében annyira ment, hogy az első évben a kar ellátmányát is elfelejtette kiutalni, most pedig az ostor nyelét megfordítva, a kar többszörös felelősségrevonásával és korholásával látszott eltakarni kívánni a saját mulasztásait.

Jelentése folytatásában Gilg védelmére kel a professoroknak és Störk állításával szemben kijelenti, hogy azok soha új rendszereket nem állítottak fel, miként ezt egyenkinti vallo-másaik igazolják. Kijelenti, hogy a chemia tanára semmikép sem haszontalan kísérleteket végzett, mert még kiképzett egyéneknek is módot adott nehéz kérdések megoldására. A bonctan tanárának dicséretére hozza fel, hogy két gyermek és három felnőtt egyén hulláiból praeparatumokat készített, melyeket ő maga segített neki nagytitokban a bonctani kamarába szállítani. Ezeken tanította Trnka a gyakorlati anatómiát tanrenden kívüli időben is, míg a rendszeresített órákban magyarázatokat adott elő. A gyakorlati orvostanra berendezendő kórház a hullahiányon is segíteni lesz hivatva, mert az elméletileg kiképzett tanulók vágynak kitapasztalhatni, miként igazolódnak be a tanultak a gyakorlatban s éppen ezért más egyetemekre törekszenek kijutni, melyek jobban vannak felszerelve és kórházakkal ellátva; itt, Nagyszombatban nagyon csekély a hallgatók száma. — Jelenti továbbá Gilg, hogy a kapott rendelkezésekhez fogja magát a jövőben tartani a botanika tanára, azonban a tanulók tanulatlanok fognak maradni, mert itt nincsenek rétek és erdők. Nyáron is csak kevés növényt lehet találni a nagyszombati mezőkön; a földeket bevetik s a jó gazda nem tűri meg a sokféle növényt. Rét is alig van itt s tulajdonsaik nem jó szemmel nézik a botanikust és tanítványait, amíg a növények virágzanak, s nem szeretik, ha összetapossák a füvet. Erdő pedig egyáltalán nincs Nagyszombatban. — A zootomiával csak az állat-orvostan érheti be. A régi kor, az antiquitas, csakugyan állatokat boncolt, hogy legalább némi fogalma legyen az állati test szerkezetéről, de csak azért, mert emberi holttestbe nem volt szabad belevágni. A „viri in arte boni“ manapság az állatok testeit kísérletezésre, valamint összehasonlító élettani vizsgálatokra használják fel, de sohasem a rendes boncolatokra. A kizárólagos állatboncolás tévutakra visz. És mit lehet várni attól az orvostól, aki a kutya bonctanát

össze tudja hasonlítani más állatokéval, és mit attól, aki beteget sem látott, aki nem ismeri meg a betegségek kezdetét, lefolyását, végét, tüneteit, a krisist, stb., stb. Miféle orvosok is kerülhetnek ki az olyan egyetemekből, melyek kellő támogatásban és segítségben nem részesülnek!

Egy kedvezőbb jövő iránti bizalmának meglobogtatásával fejezte be Gilg kari igazgató a felterjesztését s azt 1773 nov. 10-i keltezéssel útjára bocsátotta, hogy aztán odafenn Bécsben jó időre ez is megfenekeljék.

Winterl azonban nem érte be a nyilatkozattétellel és Gilg által részesült védelemmel. Egyáltalán ő volt az összes tanárok közt az, aki a tespedő helyzetben a legkevésbé tudott megnyugodni. Minden visszautasítás, minden kifogásolás és dorgálás anteusi erőt és elszántságot öntött beléje, úgy, hogy a Gilg-féle nov. 10-i felterjesztés után már a következő hónapban még egy ilyet menesztett Bécs felé. Ügyes taktikára vall, hogy követelésszerűen pattogó kérelmeit arra alapította, hogy a bécsi normákhoz való alkalmazkodás iránti parancsnak kíván eleget tenni, de egyben rámutatni kénytelen, hogy túlságosan kevés a pénz arra, amit a chemia és a botanika e szerinti tanításának a céljaira kap. Winterl magához a királynőhöz intézi folyamodványát,⁶⁶ melyben felpanaszolja, hogy mindössze 600 frtot kapott a laboratorium berendezésére és mindössze két ízben 300 frtot a chemiai tanfolyamra, meg a botanikus kertre. Ám, ha 300 frt Bécsben sem elegendő magára a chemiára, úgy annál kevésbé elegendő az Nagyszombatban, ahol a kellékanyagok csak hallatlanul magas áron vagy egyáltalán nem is kaphatók s ez esetben Bécsből kell meghozatni őket; még ha a vám alól mentesítené is a felség, akkor is a meg hozataluk Pozsonyig vizen, onnan Nagyszombatig száraz úton, rendkívüli módon megnöveszti az árukat. E mellett Bécsben minden azonnal kapható lévén, nem szükséges, hogy mint Nagyszombatban. a kellékeknek minden fajtájából készletek tartassanak raktáron. Ami a botanika fűvészkert híján való tanításának nehézségeit illeti, Winterl ugyanazokat mondja el, amit Gilg is már elpanaszolt, de hozzáteszi, hogy 2000 aranyra van szüksége, hogy a fűvész-

⁶⁶ „Attamen perpaucā haecce subsidia nequaquam hactenus sufficientiunt pro utroque hoc studio ad normam Universitatis Viennensis tradendo . . .“ OL. Lad. D. Fasc. 17. I. 163: 1773.

kertet a szükséges épületekkel (melegház stb.) megalakítsa és bevesse, amiben egy kertész fizetése is bennfoglaltatik. Mindezek után könyörög („supplex oro”), építtessék meg a laboratorium s e célra munkások rendeltessenek ki. Kéri továbbá, hogy mindkét tárgya részére évi 300—300 frt utaltassék ki, mégpedig mindenkor a szünidő előtt, mert a vacatiót óhajtaná felhasználni arra, hogy Bécsbe menjen s ott vásárolja meg a Nagyszombatban nem kapható anyagokat.

Hogy mi lett a sorsa úgy a Gilg-féle ötmellékletes, mint a Winterl ezen dec. 31-i beadványának, csak nagykésőre derül ki s akkor is nem várt módon és helyen. A nagy írásbeli szócsata után ugyanis, mely Störk és a nagyszombatiak közt folyt le, az ügynek nem alaptalanul azt a folytatását lehetne feltételezni, hogy Störk vagy újabb leirattal, vagy helyesebben most már az áldatlan állapot megjavítását célzó alkotó intézkedésekkel fog felelni, — de nem ez történt, s nem ott folytatódtak a tárgyalások, ahol az előzmények után várható lett volna. Hónapok sorának hosszú csendje után, melyet csak 1774 márc. 8-án szakít meg Gilg dr. kari igazgatónak az összes bajokat tömören és szinte követelésszerűen recapituláló felterjesztése,⁶⁷ Mária Teréziának egy rendelkezésére akadunk, melyet közelebbi szemügyrevétel után a nagyszombati orvostári felterjesztésekkel összefüggésbe sikerül hozni. Az 1774 szept. 5-én kelt nagy horderejűnek látszó rendelkezés ez, a királynőnek az egyetem főigazgatójához, gróf Fekete Györgyhöz intézett kézirata, melyben megbízza őt, hogy Ürményi József, kancelláriai tanügyi előadónak imént kinevezett udvari tanácsossal együtt tegyék beható vizsgálat tárgyává, miként lehetne a nagyszombati egyetemet már a következő tanévtől kezdve olyképp megreformálni, hogy az a jövőben valamennyi Magyarországon felállítandó egyetemnek mintájául szolgálhasson⁶⁸ s evégből hallgassák meg a szakemberek, a tanárok kívánalmait, bírálják el azokat s aztán tegyenek jelentést.⁶⁹

⁶⁷ OL. Fundationalia. Lad. D. Fasc. 17. I. 2465: 1774.

⁶⁸ „... in quantum Tyrnaviensis Universitas pro exemplo et speculo reliquarum omnium in Regno Hungariae clementer stabilendarum altiorum Cathedrarum deservire debeat“.

⁶⁹ Merkur v. Ungarn. 1787. 642.

Ezen biztató csengésű, reménygerjesztő rendeletnek, mely a nagyszombati egyetem példaadóvá fejlesztésének útját ismét a bécsi normákhoz való alkalmazkodásban jelölte ki, a két királyi biztos gyorsan és lelkiismeretesen felelt meg: kívánságaik bemondására felhívták a facultásokat s azoknak minden egyes tanárát, majd pedig e jelentések egybegyűlte után, híven összefoglalva a „postulatumokat“, már okt. 24-én meg is tették a jelentésüket a királynőnek.⁷⁰ Az orvoskari tanárok postulatumait azonban hiába keressük, nincsenek felsorakoztatva; kiderül azonban, hogy a Gilg kari igazgatónak s az öt orvos-tanárnak még a múlt évben Störk elé terjesztett jelentéseit a királynő gróf Fekete György egyetemi főigazgató elé utalta, hogy azokat a nagyszombati egyetem nagygyáfejlesztését célzó további teendőkre vonatkozó javaslatételhez felhasználhassa. De felesleges is lett volna ezeket velük újra elmondatni, mert hiszen a múlt év végén Gilg és a tanárok igen világosan határozták meg a kar s a tanszékek érdekében tett felterjesztéseikben kívánságaikat. A királynő rendelkezésére tehát ezek a Störk elé juttatott beadványok Fekete és Ürményi királyi biztosokhoz küldettek meg, akik ilyformán kellőleg tájékozottak lévén, feleslegesnek tartották a „postulatumokat“ újra bekérni.

A királyi biztosok okt. 24-i jelentésének a királynő által is „örömmel“ elfogadott⁷¹ pontjai az 1775 márc. 6-án kiadott rendeletben jelentek meg, mely újra kimondja a már unostiglan hangoztatott vezérelvet, mely szerint a nagyszombati egyetemet „conformálni“ kell a bécsivel. A rendelet az orvosi kart érintő ügyek közt mindenekelőtt a kari igazgató személyi kérelmét intézi el — a helytartótanács tanügyi bizottságának javaslatával szemben — kedvezően. Jóllehet a kari igazgatók semmiféle fizetést ezen tisztjük után nem kaptak, Gilgre nézve kivétel tétetett: a királynő elrendelte, hogy évi 400 forint utal-

⁷⁰ OL. Magy. kancellária 4023 : 1774.

⁷¹ A királynő a jelentésbe a következő elismerő sorokat írta bele: „Dem consilio und der canzley von neuem vorzeigen nicht saattsam genug erkennen geben über dise wohl und einsichtige ausarbeitung und das selbe wider alles verhoffen noch heuer zu hand komme... Das übrige wird die canzley durch die beedien commission vornehmen. kan schon alles aprobirt und mit freuden gesehen, das nichts bessres häfts können gefunden werden. MT”.

tassék ki a részére az egyetemi pénztárból s egyben megadta neki a „tanácsosi“ címet. A királynő — Störknek nem a bécsi, csupán a nagyszombati orvosi karra vonatkoztatott nézetével szemben — felette szükségesnek mondja a gyakorlati klinikai oktatást, s az ehhez szükséges kórházi beteganyag előteremtése végett erősen szorgalmazza a Nagyszombat városával kötendő megfelelő megállapodást. A kémiai laboratórium (Winterl 1774 dec. 31-i felségfolyamodványa értelmében) kellő felszerelésére és folytatólagos üzembentartására évi 300 forintot s egy ammanuensis vagy laborator tartására évi 144 forintot kap. Gondoskodni kell a botanikus kertről is, annak bekerítéséről, nemkülönben a szükséges növényekkel való beültetéséről. A kertész zsoldja 2 forinttal megtoldandó, egy segédje részére havi 10 forint kiutalandó. — A rendelet elismeri, hogy sikeres anatómiai oktatásról hullák nélkül nem lehet szó s ezen segítettő, Pozsony és Nyitra vármegyéket újra fel kell hívni, hogy a télen kivégzettek hulláit küldjék meg az egyetemnek. A királynő tehát a magyar biztosok javaslatára szakított azzal a mondással, hogy a „boni in arte viri“ beérik az állatok boncolásával s a nagyszombati kar nagy elégtételére szolgálhatott, hogy a királynő revidálta a Störk befolyására elfoglalt és aláírásával szentesített álláspontját. A rendelkezések végrehajtásával a jelentést tevő királyi biztosok bízattak meg.⁷²

A királyi biztosok imént ismertetett javaslatai sok jó szándékról tesznek bizonyosságot. A királynő magáéivá is tette őket, de még a királyi szó hatalma is megtört a nagyszombati helyi okokon. A szomszédos vármegyékben nem történt annyi kivégzés, mint amennyire az anatómia és a sebészet tanárainak a sikeres tanítás érdekében szükségük lett volna. Nagyszombat városa pedig konok magatartást tanúsított továbbra is s a passiv resistentia már-már passiv renitentiába csapott át. A város kétségtelenül jószívű polgárai szívesen hoztak könnyűrekes áldozatokat elszegényedett lakos-társaik részére az államhatalom által mindig nosocomium néven emlegetett xenodochiumban, sőt a nem nagyszombati szegények részére is a lazarethumban, semmikép se voltak azonban hajlandók csak néhány ágyat is klinikai oktatás céljaira átengedni, jóllehet az így adódó ápolási költségtöbbletet az egyetemi pénztár

⁷² Merkur v. Ungarn. 1787. 1012. l.

vállalta volna. A botanikus kert ügye sem tudott megérlelődni. Mindezek következtében Nagyszombat egyre alkalmatlanabbnak bizonyult arra, hogy az egyetem otthonául szolgáljon.

1774-ben Störk Antal, a „comes archiatrorum“ néven emlegetett studii medici praeses, új tanulmányi és szigorlati renddel ajándékozta meg a monarchia összes orvosi facultásait, melyet hol a Störk-féle 1774. évi, hol 1775. évi tanulmányi rendnek nevez az irodalom. E megjelölések egyike ellen sem tehető észrevétel, mert az 1774 aug. 9-i keltezésű és okt. 3-án legfelsőbb jóváhagyást nyert rend 1775-ben látott nyomtatásban napvilágot és lépett életbe.

Bécsben s a vele conformált vagy conformálandó egyetemeken mindedigélé van Swietennek 1749-ben készített tanulmányi rendje állott érvényben, amely amellet, hogy az egyetemi oktatás az állam imperiuma alá helyeztetett, a legmesszebbmenő tanszabadságot biztosította, nem is annyira a tanárok, mint a tanulótság részére. Az állam, illetve az uralkodó által kiválasztott és kinevezett tanárok csak engedélyezett tankegyetemekből taníthattak, de egyeseknek, mint például Winterlinnek és Plencknek megengedettett a „systema proprium“ követése. A tanulók azonban a hallgatandó tantárgyaknak semmiféle sorozatos egymásutánjára nem voltak kényszerítve és teljesen a tehetségüktől és szorgalmuktól függött, mennyi idő, illetve hány év alatt végzik el a tanfolyamot, a készség megbízható próbakövéül pedig a teljes mértékben szószerint, vagyis szigorúan kezelt szigorlatok s az ezekkel szigor dolgában nem kevésbé enyhén elbírált dissertatiók voltak hivatva szolgálni.⁷³ Störk tanulmányi rendje lényegileg nem sokat változtatott a van Swieten-félén, éppen csak a nagyvonalúságtól fosztotta meg, a tanulmányi rendből inkább szabályzat lett, mely az orvosi tanulmányok kötetlenségét szüntette meg s tekintet nélkül az egyes tanulók tehetségére és szorgalmára, avagy ezek merő ellentétére, mindenki számára kivétel nélkül öt esztendőben állapította meg a kötelező tanulmányi időt s a

⁷³ van Swieten „Plan“-ja szerint: „Pourvu qu'on soit rigide dans l'examen, on peut sans le moindre risque laisser le temps des études non limité“.

hallgatandó tárgyra nézve meghatározott sorrendet állapított meg, az úgy kétségtelen javára.

Amidőn a következőkben a bécsi orvosi facultásnak a nagyszombatra is érvényesnek nyilvánított⁷⁴ tanulmányi rendjét (Studienordnung) vagy szervezetét (Verfassung) főbb vonásaiban ismertetni fogjuk, ezzel együtt kissé közelebbi betekintést is nyújtunk a tanítás és tanulás akkori menetébe. A facultás állott: az igazgatóból, mint elnökből, a dekán, senior és tanárokból. Az elnököt az uralkodó nevezte ki, megbízatása állandó jellegű volt. Ő a kar ügyeinek kormányzója. Gondoskodásának fontos tárgyát kellett képeznie, hogy a tanszékeket mennél alkalmasabb és szorgalmasabb tanárok töltsék be, hogy ily módon az orvosi studium ne csak rendben fenntartassék, de a lehetőség szerint fejlesztessék és tökéletesíttessék is. Ezért a tanárok a tanulmányi ügyekben az elnök fennhatósága és felügyelete alá tartoztak. A dekánt évente a kari tagok szavazattöbbséggel választották. Aki e tisztséget már egy ízben viselte, több ízben is megválasztható volt. A professorok sem rectorrá, sem dekánná nem voltak választhatók, nehogy az azzal járó teendők által hivatásukban megzavartassanak vagy attól elvonassanak⁷⁵. Tanszék-üresedés esetén az arra jelentkező s alkalmasnak mutatkozó egyént az elnök hozta kinevezésre javaslatba a felségnél. Ki volt mondva, ha többen jelentkeznek, ezeket a dekánnak és tanároknak jelenlétében vizsgának vetik alá, hogy ily módon megváltják, ki a legkiválóbb köztük. Senki azonnal nyilvános rendes tanárrá nem volt kinevezhető, csak az után, hogy képességeiről — egy-két évig, mint kisebb fizetésű lector — bizonyosságot tett.⁷⁶ A tanulók, mint a multban,

⁷⁴ StR. 1203 : 1775.

⁷⁵ Ez az intézkedés Nagyszombatban nem volt keresztülvihető, mert a városban — Gilget kivéve — még olyan orvosok se voltak, akik a városi tisztiorvosi állás betöltésére alkalmasnak tartattak. Csak 1816-tól fogva kényszerítették Bécsből az orvosi és a jogi kart, hogy ne a saját köréből, hanem a „külső“ vagy bekebelezett doctorok közül választassék a dekán.

⁷⁶ Nálunk az 1775 után kinevezett tanárok sem működtek két évig mint lectorok, hanem sokszor tetemesen hosszabb ideig mint rendkívüli tanárok vártak rendessé váló előléptetésükre.

úgy továbbra is szabadon és díjtalanul látogathatták a nyilvános collegiumokat.

A tanárok saját jegyzeteikből való évszázados diktálását az új tanulmányi rend végleg megszüntette⁷⁷ és könyvek használatát szorgalmazta, mint amelyek a tanulók emlékezőképességét jobban támogatják. A tanároknak meghagyatott, hogy a kiválóbb szerzők műveinek olvasására buzdítsák a hallgatókat. Így például eddigelé a tanárok Boerhaave-nek csak az Institutióit ismertették, de egyéb munkáit nem. A tanárok nem voltak kötve a könyvek szószerinti szövegéhez, hanem teljesen szabad mérlegelésük szerint, kiváló tudósok legújabb felfedezéseivel kibővítve adhatták elő tárgyaikat. A tanulmányi rend szavai szerint ugyanis az orvostan nem szolgál, hanem liberalis tudomány s akik vele foglalkoznak, nem tartoznak mások véleménye előtt meghajolni; ehelyett maguk kísérleteznek s a következtetéseket a természettel megegyező módon vonják le, akkor is, ha azok az előadásokhoz használt könyvek szerzőjétől elütnének. Ha pedig a tanár maga óhajtana könyvet írni az előadásaihoz, ezt megtehetette, csupán a kinyomatás előtt a kar elnökének be kellett mutatnia.

Az orvostudományi karon felvételt kérő ifjak a teljes bölcsészeti tanfolyam elvégzését tartoztak igazolni, amiből ki kell tűnnie, hogy elsősorban a kísérleti physikában, a mathesisben és a természetrajzban, nemkülönben a görög nyelvben kellőképpen kiművelték magukat. Felvételük után öt tanulmányi év várt rájuk, melyek alatt a tanárok a következő tárgyakat a következő módon adták elő:

Az anatomia tanításához a Schaarschmidt-féle táblák és Winslow könyve voltak használatosak. Télen a tanár a hullákon mutatta be a sectiones et demonstrationes anatomicae-t, nyáron

⁷⁷ Úgy látszik, az egyetemek tanárainak egy része még sokáig megmaradt a diktálás kényelmes módszere mellett, mert II. József 1790 febr. 9-én — néhány nappal halála előtt — súlyos kifogás tárgyává tette a diktálás „gyalázatos” szokását. („Mehrere Lehrer . . . beschwerten die Schüler mit der schändlichen und schädlichen Nach- und Abschreibung ihres mündlichen Vortrags“). A kifogás bizonyára legkevésbé az orvostanárokat illethette, mert tárgyaik túlnyomó része amúgy sem volt alkalmas a lediktálásra. (Idézve Billroth: Über Lehren . . . c. munkájának 191. oldaláról.)

pedig a száraz bonctant (osteologia stb.) tanította. Azon hallgatókkal, kik a bonctan iránt különösebben érdeklődtek és maguk is boncolni óhajtottak, a professor külön is foglalkozni tartozott. Az anatómiai előadások befejezése után a szem-betegségekkal, azok felismerésével, gyógyításával és műtéteivel kellett a bonctan tanárának foglalkoznia.⁷⁸ A chemiát télen adta elő a tanár Boerhaave *Elementa chemiae* című művének, Spielmann és Marherr munkáinak s a tanár saját jegyzeteinek alapulvétele mellett, s nemcsak az orvosok és gyógyszerészek, de a metallurgia és oeconomia szükségletei szempontjából is. Az előadásokat kísérletekkel (*operationes chemicae*) kellett kísérni. A botanikát nyáron ugyanaz a tanár tanította, aki télen a chemiát adta elő, hogy ilymódon szemléltetőleg is megismertethesse az e célra létesített botanikus kertben a növényeket.⁷⁹ A tanítás alapjául Linné *systema sexuale*-ja szolgált e három könyvvel: *Regnum vegetabile Systematis naturae Linnaei*, *Ejusdem genere plantarum*, *Ejusdem plantarum species*. Elrendeltetett, hogy a fűvészkertben külön csoportosítva ültetendők el a hivatalos növények, vagyis azok, amelyeket az orvosok a rendelvevényeikben írnak elő; mindegyik növény mellé latin és német felírású névtáblát kellett illeszteni. A fűvészkert tanulmányozásának kiegészítésül szolgáltak a kirándulások oly helyekre, ahol a természet szabadon is megtermi a használatos növényeket.

A *physiologia* Boerhaave *Institutiói*, van Swieten *Commentarii*, Haller *élettana* vagy Marherr *Praelectiones physiologicae*-ja alapján volt tanítandó. Az utóbbi könyvet főleg azoknak a hallgatóknak ajánlották, akik már előzetesen is tájékozódni akartak a tárgy felől.

A *materia medica* vagyis a gyógyszer-tan tanítását az egészséges, valamint a beteg embereknek szolgáló tápanyagok és

⁷⁸ Ettől a nagyszombati egyetemen eltértek s az oculistikát meghagyták Plencknél, a sebészet tanáránál, aki azt már kezdettől fogva, 1770 óta, tanította.

⁷⁹ Ugyanaz a Störk, aki az imént még a környéken teendő kirándulásokkal teljesen pótolhatónak s ezért feleslegesnek ítélte a botanikus kertet Nagyszombat részére, most, amikor a tanulmányi rend elkészítésekor elsősorban Bécs lebegett a szemei előtt, semminemű kételyt nem táplált már annak szükséges volta iránt!

eledetek ismertetésével vezette be a tanár, figyelemmel az évszakokra, melyben azok megteremnek. Ezután a természet három világa által szolgáltatott gyógyszereket, indicatiókat és adagolásukat, nemkülönben a felismerésük módját (pharmacognosia) ismertette Boerhaave s a segédkönyvek szerzői, Crantz, Cartheuser és Vogel szerint. Előadta a tanár a méregtant is és pedig a mérgeknek nemcsak a szervezetet pusztító, hanem bölcs alkalmazás mellett a javára fordítható hatását is, valamint az ellenmérgeket. Végül pedig egy intőbeszédet kellett mondania az orvosoknak és a gyógyszerészeknek s őket komolyan óvni a rendelvények körül előforduló tévedésektől.

A pathologia szintén Boerhaave Institutiói és van Swieten Commentárjai szerint adatott elő. A tanár lelkére volt kötve, hogy teljes buzgósággal igyekezzék a hippokratesi tanok igazságait megerősíteni. Előadásaiban megismertette a betegségek okait, tüneteit, a differentialis (discernens) kórjeleket, gyógy módjait, a kórjóslatot. Tanítania kellett nemcsak az elvesztett egészség mikénti helyreállítását, de a meglevőnek megóvását is: a helyes életmód szabályait. Kórtani ismereteiket Bécsben a Mária Terézia bőkezűsége által alapított gyakorlati iskolában: a praxis clinica kórházában, betegágyak mellett bővítették tovább a hallgatók, ahol a betegségek lefolyását észlelhették s azokról a tanár felügyelete és magyarázatai mellett naponta folytatólagosan írt kórtörténetet vezettek mindaddig, amíg a beteg meggyógyult vagy meghalt. Az utóbbiak holtteste azon hallgatók jelenlétében, akik az illetővel betegsége alatt foglalkoztak, boncolat tárgyává tétetett, mely a legkörülményesebben megállapítani törekedett a betegség, valamint a halál okát, továbbá, hogy helyes volt-e mindaz, ami a kór lefolyása alatt a gyógyítás érdekében történt. A szorgalmas hallgatóknak meg volt engedve, hogy napjában több ízben is megjelenhessenek a kórházban betegeik észlelésére és kikérdezésére, hogy ily módon a betegségek lefolyásának megannyi phasisát megismerjék, de a gyógyításba csakis a tanár jelenlétében és felügyelete alatt folyhattak bele. A tanulnivaló orvosjelölteknek és orvosoknak is szabad bejárat biztosított a város összes kórházaiba, melyeknek orvosai a kért oktató felvilágosításokat megadni tartoztak. Tulajdonképeni tárgyán kívül a törvényszéki orvostan fontosabb részeit is elő kellett a kórtan tanárának adni.

Az ötéves tanfolyamban a következő kötelező tantárgyak adattak elő:

Az első évben: anatomia, chemia, és botanika.

A második évben: az előbbi tárgyak ismétlése mellett a physiologia.

A harmadik évben: a physiologia ismétlése mellett a pathologia és a materia medica.

A negyedik évben: a pathologia és materia medica ismétlése mellett a hallgató engedélyt nyert a klinikai kórház látogatására.

Az ötödik évben: a klinikai kórház látogatása mellett a sebészet és szülészeti, ezenkívül pedig azoknak a tárgyaknak ismétlése, melyekben a hallgató ismeretei hiányosaknak látszottak.

A doctori szigorlatok arra voltak hivatottak, hogy a jelölt beigazolhassa, hogy mindaz, amit tanult, csakugyan „vérévé is vált”; de feltétele volt az orvosi gyakorlat üzésének is. A doctori fok elérésére két szigorlatot kellett letenni. Az első szigorlaton a jelölt az anatomia, chemia, botanika, physiologia, pathologia és materia medicából vett vizsgálat alá, amelyen jelen voltak a kari elnök, a dekan, négy professor. A második, tisztán gyakorlati szigorlatot néhány nappal az első után kellett letenni s azon az előbbi examinátorokon kívül a karnak két idősebb külső, tapasztalt gyakorló orvostagja is megjelent. Ez alkalommal nehezebb, komplikált betegségek gyógyításáról folyt a kérdezés. Mindkét szigorlat alkalmával nem annyira oly kérdéseket kellett feltenni, melyeknek megválaszolása a jelölteknek csak az emlékező tehetségét, hanem a körültekintő, nyugodt és helyes ítélőképességét is alkalmas volt megvilágítani. Ha a jelölt mind a két szigorlaton megfelelt, a nyilvános inauguralis disputatióra bocsájtott, melyre legalább is három havi készülődési időt kapott. A disputatio az egyetem falain belül folyt le és négy med. doctor mint oppugnansok állottak meg kívánt komoly ridegséggel vele szemben. Ezen, harmadik szigorlatnak tekintendő actuson a dekannak s valamennyi tanárnak jelen kellett lennie. Ha a jelölt mindezen a vizsgálatokon keresztül esett, kitűzetett a nap, amelyen a rector, a kancellár, a négy kar dekanjai, az avató tanár s a kar jegyzője összegyűltek s a felségtől nyert jog alapján, a szokásos

szertartások közt, a doctori fok annak összes jogaival és kiváltságaival a jelöltnek átadták.

A sebészet mesterségének tanítására egy nyilvános rendes tanár bízott meg, aki a facultásban a legifjabb orvostanár után foglalt helyet. A május havában kezdődő és a következő év márciusában befejeződő tanfolyamra bárki jelentkezhetett s a helybéli sebészeknek megvolt a joguk hozzá, hogy arra legényeiket és tanoncaikat beküldjék s hogy azokat mindennap kikérdezzék, meggyőződést szerzendő, vajjon alkalmazottaik jól haladnak-e s a jövőben be fognak-e válni. Az anatomia lévén a sebészet alapja, a tanár előadta az osteológiától kezdve az egész, úgynevezett száraz bonctant, folytatva azt hulla-demonstrációkon, közbevetve a vonatkozó élettani megjegyzéseket s a törvényszéki orvostani tudnivalókat. Mindezek befejeztével a sebészeti tudnivalók következtek. A sebészet történetének rövid ismertetése után a tanár magára a tárgyra tért át, elmagyarázva mindazt, amit a sebésznek tudnia kell (daganatok, sebek, fekélyek, törések, ficamok stb.) a kórjelzéstől kezdve a gyógyításig. Ezt követőleg a műtéteket mutatta be a tanár hullákon, miközben a sebészi eszközöket, műszereket és kötőszereket s használatuk módját demonstrálta s az elméletileg már elmondottakat megismételte. Hogy pedig a sebészjelöltek maguk is gyakorlatot szerezhessenek a műtétekben, ezért novembertől márciusig minden hó utolsó hetét arra fordította a tanár, hogy a képzetebb hallgatókkal magukkal is végeztetett műtéteket a hullán. Az illetőnek a saját magyarázatai mellett kellett ezt végeznie s ha közben tévedt volna, a tanár megállította a műtétet s a helyes útra terelte őt. A jól beváló s gyakorlati ügyességgel rendelkező jelölteknek a tanár megengedte, hogy a felügyelete alatt betegeket is operálhassanak. Az erre való előkészületre egy hónapnyi időt kapott a jelölt, hogy ez alatt ideje legyen az elvégzendő műtetre könyvekből is készülni. Mindezekon kívül a fontosabb és gyakoribb belső betegségek felismerésére és gyógyítására is kitanítottak a leendő sebészek, jóllehet ebbéli tudásukat künn az életben csak abban az esetben volt szabad igénybe venniök, ha nem állt orvos a beteg rendelkezésére.

Sebészeti vizsgákat, számszerint kettőt kellett a sebészjelölteknek letenni, ezekre azonban senki sem jelentkezhetett,

aki kellően hosszú ideig nem látogatta a kórházakat. Az első vizsgán az anatómiából s az elméleti és gyakorlati sebészetből, majd pedig a leggyakoribb belső betegségek tudnivalóiról kérdezték ki a jelöltet. A második vizsgán a sebészi műszerekről és azok neveiről, használatukról, nemkülönb a kötőszövetekről s eszközökről kellett felelni és azután, ha hulla nem volt, hullát pótolni hivatott phantomokon kellett egy-két műtétet végeznie a jelöltnek az examinátorok, vagyis a kari elnök, a dekán, a bonctan és sebészet tanára és két sebész-senior színe előtt. A vizsgák teljes sikerülte esetén a jelölt eskütételre bocsájtatott s megkapta a magisteri oklevelet, mely őt a sebészet gyakorlatának folytatására jogosította fel.

Gyógyszerészet. Az állam fontos érdeke lévén, hogy a nyilvános gyógyszerterek csakis szabályszerűen elkészített, friss gyógyszereket áruljanak, ezért senki sem lehetett gyógyszertertulajdonos vagy provisor, akit az orvosi kar meg nem vizsgáztatott és nem approbált. Az orvoskari elnök teendői közé soroltatott, hogy a gyógyszertereket a dekán, a chemia és botanika tanára s a céh két seniora által megvizsgáltsa.

A gyógyszerési pályára lépőknek latinul kellett tudni. Az orvosi karra történt beiratkozásuk, majd pedig az után, hogy mesterségük alapelveit és a napi munkához tartozó kézi ügyességeket elsajátították, a chemiai, botanikai s gyógyszerterani előadások látogatására kaptak engedélyt.

A gyógyszerésznek a két félévig tartó tanfolyam befejezése után négy vizsgát (examen) kellett letennie. Az első vizsga tárgya a növénytan volt. A jelölt elé nagyszámú frissen szedett füveket tettek, melyeket nemcsak hivatalos, de botanikai néven is meg kellett neveznie. Meg kellett mondania, melyik fűnek melyik része a használatos s hogy mit készítenek belőlük a gyógyszerterban, s hogy mely évszakban kell őket gyűjteni, s mint kell jó és hatékony állapotban megtartani és megőrizni. — A második vizsgán a gyógyszertertanból és a gyógyszerészetből kellett vizsgázni. A jelölt elé a természet mindhárom világából származó gyógyszereket raktak, amelyeket hosszas gondolkodás nélkül meg kellett ismernie. Magyarázatát kellett tudni adnia, hogy mi módon lehet a jól elkészített gyógyszereket az állottaktól, kifogástalanokat a hamisítottaktól megkülönböztetni s az utóbbiakat megvizsgálni. — A harmadik vizsgán a chemiá-

ból és a gyógyszerészi műveletekből és a gyógyszerertári eszközökből, a súlyokból és mértékekből felelt a jelölt, aki, ha mind e három vizsgát jól kiállotta, összetett gyógyszerkészítményeket kellett előállítania a dispensatorium előírásai szerint, amit egy erre kijelölt gyógyszerertárban végzett el az elnök, a dekán, a chemia és botanika tanára s a gyógyszerész céh (gremium) azon két előjáró tagja jelenlétében, akik már az előző három vizsgán is jelen voltak.

Szülészet (bábamesterség). A bábamesterség tanítására egy nyilvános tanár volt kinevezendő, aki előadásait a női medence és a belső és külső női nemi részek ismertetésén kezdte, megmagyarázva mindazokat a változásokat, melyek ezekben a részekben a terhesség kezdetétől fogva a befejeztéig végbemennek; ezután a terhességet és annak jeleit ismertette, majd pedig az egész szülésetet elméletileg előadta. Ezután a rendes és a rendellenes szüléseket mutatta be nyitott medencén, majd pedig phantomon, esetleg egy erre alkalmas halott testen, az összes műfogások demonstratiója mellett. Bemutatta továbbá a szülészetben használatos összes műszereket s alkalmazásuk javallatait és módját s végül kioktatta a bábákat, miként kell viselkedniök és eljárniök a terhes, a szülő és a gyermekágyas nőkkel, az újszülöttekkel, csecsemőkkel, dajkákkal szemben az életrend, ápolás, kezelés tekintetében s hogy mit kell tenni gyanus nőszemélyekkel, gyermekgyilkosokkal, törvénszéki szemle esetén végzendő vizsgálatok alkalmával. Elméleti bevezetésül Crantz, a gyakorlati részben Plenck és Steidele munkái szolgáltak tankönyvvül. — A bábatanfolyamot évente háromszor kellett megtartani. Előrehaladottabb képzettségű bábák vagy szülésszek gyakorlati tanításban is részesítendőek voltak élő terheseken és szülőnőkön, s amidőn a képzettség kellő fokáig eljutottak, vizsgára bocsáttattak. A vizsgán az elnök és a dekán jelenlétében a tanár az imént felsorolt egész tananyag minden részéből kikérdezte a bába- vagy a szülész-(accoucheur) jelölteket, akik ezután néhány nehezebb műtétet maguk is elvégezni tartoztak. Akik mindenben jól megfeleltek, oklevelet nyertek. A szülészetre más férfi mint orvos-, vagy sebésznövendék nem volt bocsátható. Városi vagy körsebéssznek (chirurgus urbis aut circuli) csak szülész oklevéllel bírók voltak kinevezhetők.

Mindazok az orvosjelöltek, sebészek, gyógyszerészek, bábák vagy szülésszek, akik az előírt vizsgákon nem tudták képzettségüknek elegendő bizonyítékait szolgáltatni, arra utasítottak, hogy az előadásokat egy vagy két évig újra hallgassák, hogy ezalatt mindazt elsajátítsák, amiben hiányos képzettségüknek találtattak. Ezután ismét vizsgáznunk kellett, ezúttal azonban vizsgadíjakat fizetniük nem kellett.

A szemészet számára is egy nyilvános tanár alkalmaztatott, aki a szem és tartozékainak legfinomabb anatómiáját, az összes szembetegségeket és gyógyításmódjukat vagy a kínálkozó beteg szemeken vagy az e célra készült műszemeken tanította, s a műtéteket és a hozzájuk használatos műszereket kellő magyarázatok kíséretében bemutatta.

Rendkívüli előadások. A tanév folyamán sok sebész és bába érkezett az egyetem székhelyére avégből, hogy alapos oktatásban részesüljenek. Mivel azonban a rendes tanár meg nem szakíthatta a már megkezdett tanfolyamot, ezért egy fizetéses rendkívüli tanár volt alkalmazandó, aki naponta több órán át magánoktatást tartott.

A magánoktatás teljesebbé tételére minden orvosnak, sebésznek és gyógyszerésznek a kar elnöke megengedhette, hogy egy tetszése szerinti tárgyból rendkívüli előadásokat tarthasson. Ezzel az engedéllyel hosszú időn át senki sem kívánt élni.

A Störk-féle tanulmányi renddel egyidejűleg állapítottak meg újra a szigorlatok és vizsgák díjai is. Az orvosdoctor-jelöltek szigorlati díjai a következők voltak:

	Forint
Az első szigorlatért: az elnök, a dekan és a négy tanár mint examinátorok mindegyike részére 1, összesen 6 dukát arany	25.48
A második szigorlatért: ugyanazok és két vendégexaminátor részére összesen 12 arany	51.36
A nyilvános disputation megjelenő elnök, dekan és négy tanár részére összesen 6 arany	25.48
A kar pénztárába szegény özvegyek és árvák segélyezésére 3 arany	12.54
A kari jegyzőnek 6 forint	6.—

Átvitel :

Áthozat :

A dissertatio bírálataért a censornak 1 arany	4·18
Az egyetem kancellárjának a szeplőtlen Szűzre szóló eskü felolvasásáért 1 arany.....	4·18
A rectornak, a kancellárnak, a dekánnak a promotióért egyenkint 1, összesen 3 arany	25·48
A promotornak 1 arany	4·18
Az egyetemi pedellusnak 1 arany	4·18
A diploma doctorale-ért 6 forint	6—
A rectornak a diploma pecsétjéért 4 forint	4—
Összesen.....	183·42

A gyógyszerészek vizsgadíjai az elnök, a dekán és a tanár részére vizsgánként 1—1, összesen 3, illetve 4 vizsga után 12 arany	50·16
Az összes vizsgákon jelenlevő két gyógyszerész részére 3 arany.....	12·54
A kari pénztárnak 3 forint.....	3—
A kari jegyzőnek az eskü felolvasásáért 1 arany ...	4·18
A diplomáért 6 forint	6—
A dekánnak a diploma pecsétjéért 4 forint	4—
Összesen.....	79·88

A sebészek vizsgadíjai:

Az első és a második vizsgáért, az elnök, a dekán, a két tanár és a két polgári sebész senior részére egyenkint 2, illetve az utóbb nevezettek részére 1, összesen 10 arany.....	42·60
A kari jegyzőnek az eskü felolvasásáért 1 arany ...	4·18
A kari pénztárnak 3 forint	3—
A diplomáért 6 forint	6—
A dekánnak a diploma pecsétjéért 4 forint	4—
Összesen.....	59·78

NB. Ha falusi sebészek vizsgáztak, kiknek nem volt elég pénzük a díjak megfizetésére, a kar a felét vagy az egész díjat is elengedte.

A szülészek vizsgadíjai:

A vizsgáért, a jelenlevő elnök, a dekán és a lector artis obstetriciae részére egyenkint 2, összesen 6 arany	25.48
A kari pénztárba 3 forint	3.—
A kari jegyzőnek az eskü felolvasásáért 1 arany ...	4.18
A diplomaért 6 forint	6.—
A dekánnak a diploma pecsétjéért 4 forint	4.—
Összesen.....	42.66

A bábák vizsgadíjai:

A vizsgáért az elnök, a dekán és a lector részére egyen- kint 6 forint, összesen 18 forint	18.—
A kari pénztárba 3 forint	3.—
A kari jegyzőnek az eskü felolvasásáért 4 forint ...	4.—
A diplomaért 6 forint	6.—
A dekánnak a diploma pecsétjéért 4 forint	4.—
Összesen.....	35.—

Ezt a díjszabást⁷⁹ már nem sokkal a megjelenése után több törvényhatóság nehezményezte, túl magasaknak ítélvén főleg a sebészekre vonatkozó díjakat. A helytartótanács azonban 1775 máj. 1-én kelt köriratában megállapította, hogy a díjszabás teljesen azonos magasságú tételeket tartalmaz, mint a bécsi és a többi örökös tartományokbeli egyetemekéi.⁸¹ De megállapította és közhírré tette egyben azt is, hogy a nagyszombati orvosi facultás eddig is méltányosságot gyakorolt, mint pld. Kis Ferenc orvosnövendék esetében, ha a jelölt úgy tehetség mint szorgalom tekintetében kiváló volt, s a jövőre nézve is elvárta a kartól, hogy hasonló esetekben a díjszabás feléért vagy akár ingyen is, fogja a jelölteket vizsgáztatni.⁸²

A Störk-féle tanulmányi és szigorlati rend több tekintetben csak értelme s nem szó szerint nyert bevezetést a nagy-

⁷⁹ Merkur v. Ungarn. 1787. 734. — Codex II. 682. — Iohn: Lexikon der k. k. Medizinal-Geseze. Prag. 1798. VI. 303. Az előbbi két helyen az arany 4 frt 18 kr., az utóbbiban 4 frt 12 kr. értékben van számítva. Különös, hogy az összeadási műveletek egyes részei mind a három helyen hibásak.

⁸¹ Hofkammerarchiv. Cameralia. No. 30. 80 : 1775. és N°. 30. 91 : 1775.

⁸² Codex II. 681.

szombati és a többi örökös tartománybeli egyetemen. Így pld. Bécsben egy külön lectorra, míg Nagyszombaton a sebészet tanárára, Plenkcre bízott a szülészeti tanítása. A rendkívüli előadásokra nálunk jó időn át nem került a sor és akkor is egyideig csak a „correpetitorok“ intézménye útján.

Az új tanulmányi rend megteremtette továbbá a tanárjelöltek (repetentes) intézményét, azzal a célzattal, hogy a tanárok oldalán, 200 forintnyi évi díjjal, kiváló tehetségű s kitűnő végzettségű ifjak nevelődhessenek a tanszékek leendő betöltésére. Az orvosi karon is tervbe vétetett egy ily repetensi stallum, a kar azonban ebben a formában nem tartott igényt rá, hanem azt kérte, hogy az összeg az utolsó szigorlat alkalmával négy szorgalmas orvostanhallgató közt osztassék szét. (*Stipendia gradualia*). E kérelemnek az 1775 ápr. 26-iki leirat eleget is tett⁸³ A repetensi intézmény egészen 1806-ig maradt fenn, amidőn az ez évben kiadott tanulmányi rend eltörölte.

Az új tanulmányi rendben még egy intézkedés volt, mely a nagyszombati orvosi karon, a kellő egyének hiánya következtében, egyelőre még időszerűtlen maradt. Ugyanis azok az orvosdoctorok, akik a facultás tagjaiul felvétetni óhajtották magukat, a bekebelezésért („*incorporatio*“) száz aranyat tartoztak fizetni az orvos-özvegy-alapra, nemkülönben a kari üléseken való megjelenhetés jogáért egy aranyat. Az első ilyen százegy aranyat befizető kari külső tag 1777-ben, Budán, a nemsokára tanárrá kinevezett Rácz Sámuel dr. volt. Minálunk ez a facultásban kezelt özvegy-alap soha sem tudott különösebb vagyona és jelentőségre szert tenni, szemben Bécscsel, ahol ennek az alapnak hatalmassá válása hosszú időn keresztül megakadályozta a „belső“ és a „külső“ kar szétválását s a tanításnak, mint önálló hivatásnak, kiszabadítását az azzal szakszerűen nem foglalkozó gyakorló orvosok beletelegyedése alól.

Az orvosi facultásával egyidejűleg a többi három kar megreformált tanulmányi rendje is életbelépett. Ezek közül csak a bölcsészeti karról kell néhány szóval megemlékeznünk és csak annyiban, hogy a bölcsészeti tanfolyam a többi háromnak, tehát az orvosinak is előkészítő iskolája volt, mely ugyanazt az encyklopaedikus műveltséget volt hivatva az ifjúságnak

⁸³ Merkur von Ungarn 1787. 1048. l.

nyújtani, melyet később a nyolcz osztályosra kiegészített gymnasium felső osztályai nyújtottak. A bölcsészeti tanfolyam azonban még egy okon érdekli a többit s így az orvosit is. Egy külön tisztség szerveztetett ugyanis, a paedonom-é („pályaválasztási tanácsadónak“ neveznék ma), aki az egyetemre kerülő ifjak szellemi s lelki világát kellőleg megfigyelve, irányító tanácsokkal látta el szüleiket vagy nevelőiket aszerint, hogy melyik pálya, illetve hivatás látszott legvalószínűbben ki-ki tehetségének vagy hajlamainak megfelelőnek.⁸⁴ A paedonom működésének megtámasztását látszik szolgálni a cs. k. udvari tanulmányi bizottságnak 1776 jan. 5-ikén kelt előterjesztése, hogy az egyetemre csak a sikeres gymnasialis előképzettség felett rendelkező ifjakat lehessen felengedni.⁸⁵

Az egyetemi s általában a tanulmányi ügyek részére (a mai belügyministeriumnak megfelelő hatáskörrel bíró) m. kir. helytartótanácsban egy külön osztály — a departamentum litterarium — szerveztetett s az egyetem consistoriuma ide terjesztette fel a facultások előterjesztéseit. Minden csak némileg is fontosabbnak látszó ügyet a helytartótanács Bécsbe továbbított a m. kir. udvari kancelláriához, melynek tanulmányügyi előadója 1774—1782-ig Ürményi József udvari tanácsos volt. A magyar kancellária a cs. k. államtanács elé vitte az ügyeket, melyeket az legfelsőbb fokon az uralkodónak mutatott be gondosan megérlelt és körültekintően megindokolt kész javaslat és kiadmány-tervezet mellett.

A tanulmányi rend reformjának esztendejében a nagyszombati egyetemi tanszékek betöltésének módozatai is pontosan kidolgoztattak. Mindaddigé az 1770. évi „politicoeconomica scholas administrandi ratio“ II. §-a értelmében a megüresedett tanszékek oly módon töltettek be, hogy az

⁸⁴ Merkur von Ungarn 1787. 755.

⁸⁵ „... Allerhöchst gedacht Ihre May. hätten auf einen allerunterthänigsten Vortrag allergnädigst zu resolvieren geruhet, dass zu gutem Fortgange der höheren Wissenschaften künftighin alle aus den lateinischen Schulen in die Philosophie treten wollende Lehrlinge erst nach einer in Gegenwart deren Philosophischen Lehrer vorzunehmenden Prüfung, ob sie der lateinischen Sprache und der übrigen für die Gymnasien vorgeschriebenen Gegenstände mächtig sind, zugelassen werden sollen“. (Kink i. m. II. 580.)

egyetem elnöke hármast jelölést terjesztett fel a helytartótanács útján a felség elé, aki a jelöltek egész élete folyásának, erkölcsi, érdemeik és képzettségüknek figyelembevételével nevezte ki a kiválasztott tanárt.⁸⁶

Az 1774 márc. 4-ikén Pozsonyban kelt legfelsőbb elhatározás szerint a jövőben az összes tanszékek pályázat útján voltak betöltendőek a következő rendszer szerint:

1. Az üresedésben levő tanszéket mielőbb köztudomásra kell hozni.

2. A fizetést általában ugyan a rendes mérték szerint, azonban a kinevezendő tanár tehetségéhez és hírnevéhez képest is kell megállapítani s az a netáni érdemek arányában meg is növelhető.

3. Minthogy a képzettség jó erkölcsök nélkül inkább rontólag hat, ezért senki se bocsáttassék pályázásra, akinek az életmódja kétes.

4. Ki kell zárni a pályázásból azokat is, akik hitelt érdemlően nem tudják igazolni, hogy szakmájukat csakugyan jól értik s azt jól is tudják a gyakorlatban alkalmazni, mert felesleges próbálkozások csak haszontalanul töltenék az időt.

5. Egyforma képesítésű pályázók közül az egészségeseket és javakorbelieket előnyben kell részesíteni a gyengélkedőkkel és öregekkel szemben, főleg azért, mert az utóbbiaktól már nem remélhető, hogy tovább képezik magukat, sőt ennél is kevésbé az, hogy annak a nagy fáradozásnak vetik alá magukat, mely a tanszékkal egybe van kötve („*ingens illud fatigium, quod cum cathedra conjuncta est*”), ha annak dicséretes módon meg akarnak felelni s minek következtében a tanulmányi pénztárt („*studiorum cassa*”) terhelik meg.

6. A pályázati vizsga áll ama feleletekből, melyeket különböző kérdésekre könyv használata nélkül kell adniok az összes pályázóknak: egy írásbeli dolgozathoz, a nekik egyidejűleg tollba mondott kérdések megfajtáseként s a szóbeli feleletből, hogy ily módon a rendszeresség, a kifejezésmodor szabatosága és az irány biztossága megállapíthatassék. Azokat az egyéneket, akiknek jelenlétében a pályázás megtartandó lesz, Magyarországra nézve Ő Felsége fogja legkegyelmesebben kinevezni.

⁸⁶ OL. Regnicolaris levéltár. Lad. ooo. Fasc. B. No. 4.

7. Ha azonban kiváló tulajdonságaiknál fogva ismert és valóban hírneves férfiak kérnék a vizsgák alól való felmentésüket: amennyiben a hozzájuk fűzhető remény azt jogossá is teszi, ezt velük a pályázat meghirdetésekor közölni lehet.⁸⁷

Megdöböntő ügy foglalkoztatta 1775 márc. 15-én tartott ülésében a gróf Csáky György elnöklete alatt álló bécsi gazdasági vegyes bizottságot. Kiderült ugyanis, hogy a törvényhatóságok kevés kivétellel („exceptis admodum paucis jurisdictionibus”) önkényesen félremagyarázták a nagyszombati egyetem 1771 máj. 6-iki „Statutumait” s hogy tisztiorvosaik a sebészek, gyógyszerészek és bábák vizsgáztatásának jogát a maguk részére „usurpálták”, e vizsgáknak az egyetemen letett vizsgákkal való egyenjogosultságát hirdették s nagyobb nyomaték kedvéért az egyetemről, illetve a facultásról becsmérőleg nyilatkoztak, a jelölteket az ottani vizsgázásról lebeszéltek, viszont a náluk vizsgázóknak mindenféle előnyöket ígértek. A tisztiorvosok e tűrhetetlen eljárásának bizonyos jelentések tápot látszottak adni. Így pld. Vracsnán Mátyás balassagyarmati sebész — Nógrádmegye törvényhatóságának 1774 júl. 29-ikén kelt jelentése szerint — azt panaszolta, hogy a sebészi vizsga letételére Nagyszombatba utazott, azonban az ottani elszállásolási és ételmezési költségein felül még több mint 100 forint vizsgadíjat követeltek tőle, ami őt annyira elrettentette, hogy felháborodva hazautazott. Hasonló panasz szept. 20-án Hajdumegyéből is érkezett. A nov. 11-én elrendelt és 24-ikén megszorgalmazott vizsgálat eredményeként az egyetemi consistorium dec. 20-án közmegnyugvásra azt jelentette, hogy a nagyszombati kar a vizsgadíjak tekintetében is teljesen a bécsi karhoz igazodik, de kimutatta, hogy az arraszorultaknak a díjakat vagy egészben vagy felerészben el is szokta engedni. Sőt felhasználta a kar ezt az alkalmat, hogy jó tanácsdal lássa el a jelölteket, miként készüljenek előre a vizsgákra, elvárva a mesterektől is, hogy tanoncaikat és legényeiket maguk is oktatásban részesítsék, amire főleg azért szükséges, mert Nagyszombatban — szemben Béccsel — nyilvános correpetitorok nem voltak.⁸⁸

⁸⁷ Codex II. 648.

⁸⁸ Hungarn. Cameralia. No. 30. 91. 1775.

A gyógyító személyzetben való nagy hiány indította Mária Teréziát arra, hogy 1775 jan. 26-án kelt elhatározásával az 1781 máj. 12-ikén alapított jogi és orvosi kart nélkülöző kolozsvári „Báthory-egyetemet”, helyesebben szólva „főtanintézetet”, egy bonctant, sebészetet és szülészetet tanító intézettel kiegészítse, melyben közel másfél évtizedig mindössze egy tanár: Laffer József sebész- és szülésmester tanított. Ekkortájt szerveztették a második rendes tanszék, az állatgyógyászaté, mely Fuhrmann Péterrel töltetett be. 1794-ben már négy professor működött a II. József által Lyceum Regium Academicum Claudiopolitanum-má leminősített intézetben. 1798-ban Eckstein János dr. neveztetett ki az elhunyt Laffer hármastanszékére. Eckstein 1808-ig működött Kolozsvárott s innen került a pesti egyetemre a pathologia chirurgica újonnan szervezett katedrájára.⁸⁹ Innen kelteződik az a később mind gyakrabban megismétlődő, a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézetnek, illetve majdan az 1872: XIX. tcikk által felállított egyetem orvosi facultásának egyre növekvő tudományos súlyát igazoló örvendetes tények sorozata, miszerint a Nagyszombatban alapított egyetem, physikai és szellemi eltulajdoníttatásának időpontjáig, 1918-ig, Kolozsvárott működő tanárokkal töltötte be számos megüresedett tanszékét.⁹⁰

Régi egyetemi szokás módjára a nagyszombatban is megtörtént 1776 nov. 30-án az egyetemi tanárok, a segédtanító személyzet, a bekebelezett külső kari tagok és a tanuló ifjuság nemzetségekbe (nationes) csoportosulása. Ki-ki szabadon választhatta, melyik nemzetségbe kíván belépni, azonban egyikből a másikba átlépni nem volt szabad. Négy nemzetség állítatott fel: magyar, német, horvát és cseh. Az orvoskari tanárok közül Winterl és Plenck a német, Shoretich és Prandt a horvát, Trnka pedig a cseh nemzetséghez csatlakozott. A nemzetségeknek a szorosabb gyűvétartozás érzetének ébrentartásán kívül

⁸⁹ Maizner János: A kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet történeti vázlata. Kolozsvár 1890.

⁹⁰ Kolozsvárról kerültek fel többek közt: Lenhossék József, Jendrassik Jenő, Margó Tivadar, Balogh Kálmán, Török Aurél, Gener-sich Antal, Schulek Vilmos, Plösz Pál, Ajtai Sándor, Hőgyes Endre, Fodor József, Bókay Árpád, Klug Nándor, Buday Kálmán stb.

évente egyszer jutott fontosabb hivatalos szerep, amennyiben az általuk kiküldött procuratorok választották az egyetem rectorát. Az orvostanárok közül Prandtót választotta a horvát nemzetség procuratorának.⁹¹

Egy állatorvosi tanintézetnek az ország szívében való felállítását Mária Terézia van Swieten szellemi hagyatékaként már 1776-ban kezdte tervbe venni, tehát ugyanazon időtájt, amikor az 1778-ban már meg is nyílt bécsinek a terveivel kezdett foglalkozni. Az intézettel szerves kapcsolatban terveztetett az állatgyógyászat egy tanszéke s amennyiben az hosszú ideig az orvosi karhoz tartozott, ennyiben a kari történetet is közelről érdekli. A királynő ugyanis 1776 jan. 2-án kelt kézjeggyével ellátott üzenetet (Handbillet) küldött gróf Esterházy Ferencnek, a magyar kancellárnak, melyben felhívta őt, hogy foglalkozzék „egy bizonyos“ Wolstein János Amadéval együtt állatorvosi iskola létesítésével, legcélszerűbben Ó-Budán.⁹² E pársoros intézkedés két szempontból érdemli meg érdeklődésünket. Először is azért, mert nyilvánvalónak látszik, hogy az első állatorvosi intézet megalapítójának, az alforti Claude Bourgelat-nak tanítványát, a német tudományos állatorvostan nagynevű megalapítóját, a bécsi iskola megszervezőjét és tanárát eredetileg a magyar iskola élére és tanárául szemelte ki Mária Terézia. Másodszor azért, mert az intézet székhelyéül Ó-Budát nevezte meg a királynő, ami azért bír jelentőséggel, mert az egyetem Nagyszombatról való elhelyezésének szándéka 1776-ban már meglehetősen meg volt érlelődve s a szóba került elgondolások közt ott szerepelt Ó-Buda is, mely kincstári hely (Camerallort) volt. A terv egyelőre nem tudott megvalósulni; attól kezdve azonban, hogy az egyetem Budára helyezése csakugyan meg is történt, az állatorvosi tanintézet leendő székhelyeként is Budát látjuk

⁹¹ Fejér i. m.: 97. l.

⁹² „Wäre auf die errichtung einer veterinärschule das augenmerk von nun an zu richten, wozu in der person eines gewissen Wollstein zum professor ein tüchtiger mann vorfindig ist, und vielleicht in Altofen die beste gelegenheit für das civile als das militare vorhanden wäre“. H. Kretschmar: Die oesterreich. Zentralverwaltung. II. Abtlg. 2. Bd. Bécs 1925. 385.

emlegetve, mint pld. a lótenyésztés feljavításáról szóló, 1777 nov. 14-én kiadott legfelsőbb rendeletben.⁹³

Az 1776. évnél tartunk, de mielőtt tovább haladnánk, vessünk egy rövid pillantást a van Swieten által megreformált bécsi orvosi facultásra és vegyük ellenőrző vizsgálat alá, mennyiben sikerült a nagyszombati karban, a megszervezésének és kialakításának lefolyt hat esztendeje alatt, a „conformetur“ elvét keresztülvinni. A szabatos összehasonlítás kedvéért a bécsi állapotokat is az 1776. évben fennálló kialakultságuk szerint kívánjuk szemügyre venni.

1776-ban megy végbe a „trón-csere“: az immár európai hírűvé vált, „orvosi iskola“ magaslatára fellendült, bécsi orvosi kar elveszítette van Swieten kiváló tanítványát és tanzéki utódját, de Haën-t, a ki szakítva az előző idők polypragmatis kezeléssel és emberéleteket kockáztató drasztikus gyógymódjaival, a hippokratesi physiokrátiában, a vis medicatrix naturae-ban bízó therapiát vezette be a gyógyítás terén s amiért bízvást nevezhetjük őt Skoda méltó elődjének. Halála után Stoll Maximilian, a hontmegyei tisztiorvos vette át a bécsi iskola vezetését, mely virágzásának teljességét érte el az ő működésének ideje alatt. Aprioristikus feltevésektől tartózkodó, vérbeli hippokratikus orvos volt Stoll, aki a klinikai oktatást a legszélesebb alapokra helyezte s egyetemi tanári kötelezettségein túl a Szentháromság-kórház főorvosi teendőit is elvállalta, hogy ily módon 180 ágyból válogathassa ki a tanítás céljaira alkalmas betegeket, mi mellett oly nagy súlyt helyezett az elhaltak autopsziájára, hogy azt már magyarországi hivataloskodásának éve (1772—74) alatt is sűrűn gyakorolta az akkor uralkodó „malignus lázjárványok“ (feltehetőleg typhus exanthematicus) folyamán. Az anatómiát és szemészetet akkoriban Barth adta elő, aki főleg az utóbbi szakma művelésével tette közismertté a nevét elannyira, hogy volt esztendő, amidőn klinikáján nem kevesebb mint 300 hályogműtétet végzett. Az iskola egy másik erősen kimagasló tagja, Nic. Jos. Jacquin volt, aki négy évi nyugatindiai kutató tartózkodás után, 1760-ban, az akkor alapított selmeci bányászati iskola, majd nem-sokára a bécsi orvosi kar tanárává neveztetett ki a chemia és

⁹³ „...ad Scholam veterinariam Budae erigendam...“ Codex II. 747.

botanika tanszékére. Az általa létesített s pénzt nem kímélő áldozatosságot igényelt bécsi botanikus kert példaadóvá vált egész Európában. A sebészetet és szülészetet Steidele adta elő, aki főleg az utóbbi szakma terén vált ki s a kinek kitűnő szakmunkáit Szeli Károly, valamint Gellei Mihály fordították le magyarra. De bármily jeles egyének voltak is a bécsi facultás tanárai, ahhoz, hogy Bécsben egy nagyhírű, sok tekintetben úttörő orvosi iskola fejlődhessék ki, sok más egyéb is kellett. Kellett és meg is volt hozzá mindaz, ami Nagyszombatban hiányzott. Szükség volt arra a megértő készségre, mely nem sajnálja sem az erkölcsi, sem az anyagi támogatást ott, ahol azok hiánya megbénítja a tanárok működését és cselekvési készségét.

A hamupipőke módjára kezelt nagyszombati orvosi kar összes tagjaiban annyi ügyszeretet, annyi önfeláldozásra kész vágy élt, hogy szinte magától tolul fel a kérdés: mit tudtak volna e férfiak alkotni, ha a sors nem Nagyszombatban, hanem Bécsben engedte őket élni és működni! Értéküket eléggé demonstrálja, hogy e tanárok egyikét-másikát külföldi tudományos társulatok és akademiák választották meg tagjaikul, Plencket pedig — felismervén értékét — elvitték tőlünk, Bécsbe helyezték át. Ámde Nagyszombatban nem voltak hullák az anatomia s a sebészeti műtéttan tanítására; nem volt botanikus kert, nem volt megfelelő kémiai laboratórium; komoly klinikai oktatásról sem lehetett szó, mert a nagyobb erővel is bezzeg sikeresen megbirkózni tudó bécsi centralistikus hatalom gyengének mutatta magát a kis Nagyszombat városával szemben, mely a kívánt célra nem volt hajlandó kórházát berendezni.

Ezen áldatlan állapotokon való változás segítő keze éppen nem onnan nyúlt ki, ahonnan leginkább várhatónak kellett volna lennie. Az orvosi tanulmányi ügyek legfőbb intézője, Störk, tétlenül szemlélte a nagyszombati orvosi kar vergődését s ha tétlenségét itt-ott meg is szakította, oly rosszindulatú elfogultságnak adta jeleit, aminőkkel az eddig elmondottakban is már alkalmunk volt találkozni. Pedig még csak a hozzá nem értést sem lehet a mentségére felhozni, mert a bécsi orvosi iskola felvirágoztatásában Störknek igen nagy része volt s nem érdemtelenül kapta meg utóbb az uralkodótól a báróságot s nem érdemtelenül öröközték meg a nevét a Bécsben készült orvostörténetek.

IV.

AZ ORVOSI KAR BUDÁRA
MAJD PESTRE HELYEZÉSE
S TÖRTÉNETE A II. RATIO
EDUCATIONIS MEGJELENÉSÉIG
(1777—1784—1806).

1777 máj. 6-án adta ki Mária Terézia főleg az orvosi kar szempontjából nagyjelentőségű rendeletét, mely a nagyszombati egyetemet kiszabadította a fejlődési lehetőségét fojtogató légkörből és ugyancsak Niczky Kristóf grófot, az egyetem Budára helyezése eszméjének első megpendítőjét bízta meg, hogy Szabó András esztergomi kanonok és Kempelen Farkas (a híres sakkozó-gép feltalálója) kir. kamarai tanácsos közreműködésével telepítse át az egyetemet Budára.¹ Kempelen műszaki ügyességére nagyon számított a királynő, mert a költözködés egész tartamára minden egyéb teendőitől rendeltileg mentesíttette őt.

Hogy Nagyszombatot nem volt az a hely, mely egy studium generale eredményes működéséhez szükséges lett volna, már Pázmány Péter előtt is világos volt, de számára a török megszállás következtében nem voltak meg a választék kellő lehetőségei aziránt, hogy egyházmegyéje területén hova helyezze el az egyetemét. Mindaddig, amíg ez nem állott több karból, mint a theologiai és a bölcsészeti, Nagyszombatot is teljesen megfelelt. Pázmány azonban a jövőre is gondolt, lelki szemei előtt láthatta egykoron teljes egyetemmé kibővülő akademiáját s olyképp rendelkezett alapítólevelében, hogy amennyiben az idők során az ország felszabadul a török járom alól, az egyetem

¹ Hogy minő hirtelenséggel történt ez a máj. 6-iki végső döntés, ezt kellően megvilágítja a tanulmányi bizottságnak az ápr. 21-én tartott ülésének határozatából folyó s az egyetem consistoriumához intézett leirata, melyben ezt felhívja, hogy a nagyszombati xenodochiumnak a klinikai tanítás céljaira való alkalmatossá tétele érdekében új tárgyalásokat indítson az illetékes tényezőkkel s aztán készítsen költségelőirányzatot, a kari igazgató pedig megfelelő terveket. Ezen rendelkezés kiadására azonban már nem került sor, az ülésjegyzőkönyv végén a „votum” olvasható, mely feleslegesnek jelenti ki az intézkedést, mivel „az egyetem legközelebb Budára fog áthelyeztetni”. — OL. Coll. Tyrnav. 1777. N°. 31.

megfelelőbb városba is áthelyezhető lesz. A jogi lehetőség tehát fennállott, de a sok közt egy sem volt oly súlyos érv a lehetőség felhasználására, mint az orvosi kar származási helye. Minden egyéb ok mintha csak ezt az egy fő érvet támogatta volna. Már az egyetem megnyitása évében, 1770-ben merültek fel kifogások nem kevésbé mértékadó helyről, mint a trón várományosa, József részéről, aki magyarországi körútjában júl. 16-ikán meglátogatta a nagyszombati egyetemet, de onnan elégedetlenül távozott az ott tett tapasztalatok miatt. Négy éven keresztül teljes csendben érik az elhelyezés gondolata, míg végül az udvari tanulmányi bizottság elé érlelődött, mely 1774 júl. 30-iki ülésében széleskörű megvitatás tárgyává tette a kérdést. A bizottság és különösen az abba a magyar kancellária által kiküldött Ürményi József nyomtatékosan állapította meg, hogy Nagyszombatot az egyetem elhelyezésére semmikép se bizonyult alkalmasnak s az ország is csak akkor húzhatná az egyetemből a kellő hasznot, ha az központi fekvésű helyen és pedig Pesten állíttatnék fel, ami főleg a theologia és az orvostan szempontjából lenne sokkal előnyösebb. A tárgyalási iratok végén a királynő resolútiója olvasható, amelyvel az előadott véleményt elfogadja, de az áthelyezésre Budát alkalmasabbnak tartja.² 1776-ban ismét Ürményi József fejtegette a Ratio Educationis tervezetéhez mellékelt pro memoriájában, hogy az egyetemet az ország szívébe („in medietullio Regni“) kellene áthelyezni, mert az orvosi facultas Nagyszombaton még befektetések árán sem tudna soha felvirágozni. Ezzel szemben Budán van polgári s a Várban katonai kórház s úgy ezek, mint a kivégzések, az anatomia tanításához elég anyagot tudnak szolgáltatni. A botanika is jól lenne művelhető itt. A budai egyetem Erdély, a Bánság, sőt Galícia számára is képezhetne orvosokat.³ Végül egy háromtagú bizottság kiküldésére és annak helyszíni szemléjére került a sor, melynek eredményeként gróf Niczky Kristóf, a bizottság elnöke, 1776 dec. 22-ikén már be is mutatta végleges javaslatát, mely az áthelyezés legnyomatékosabb érveit éppen az orvosi kar

² Archiv des Kultusministeriums (Bécs). Ungarische u. Siebenb. Studien- u. Stiftungsangelegenheiten. 1774. 176—179.

³ OL. Udvar. canc. 3873 : 1776. — Friml A.: Az 1777-iki Ratio Educationis. Bpest 1913. 16. l.

tespedő állapotából merítette, mely nem hogy vonzaná, hanem inkább elriasztja a tanuló ifjúságot, tudván, hogy a nagyszombati oklevelek birtokosait a törvényhatóságok nem szívesen alkalmazzák tiszti orvosokul, miért is sokan inkább a külföldi egyetemekre törekcszenek, ahol a Nagyszombaton hiányzó klinikai gyakorlat be van vezetve.⁴ Niczky rámutatott, hogy az egyetem Budára helyezése ezen a hiányon is segíteni tudna, mert ott van a „collegia practica” részére felhasználható polgári kórház a bécsi kapu alatt s a botanikus kert berendezésére is megvan a hely és mód. A magyar kancellária 1777 jan. 3-án tárgyalta a Niczky-féle javaslatot s azt teljes egészében pártolólág terjesztette az államtanács elé, mely azt az áthelyezéssel járó előrelátható költségek magassága miatt aggodalmaskodó gróf Hatzfeld államtanácsos kivételével egyhangulag szintén a magáévá tette.⁵

Az elől idézett királyi rendelettel befejeződött orvosi karunk nagy reményekkel kezdődő, nehéz küzdelmekkel folytatódó és súlyos csalódásokkal befejeződő első hétesztendő időszak. 1777 aug. 24-én értek véget az előadások s ezzel lezárult az egyetem (Universitas Tirnaviensis) nagyszombati élete. És felhangzott a diákság búcsúnótája, a „Vale ergo parva Roma”⁶, hogy azután nov. 9-ikén újra összegyűljenek, de most

⁴ OL. Udv. canc. 6273 : 1776. — Pauler Tivadar : A budapesti m. kir. tudomány-egyetem története. Bpest 1880. 112. l. Fináczy Ernő. A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. 2 kötet: Bpest 1899—1902. II. 144.

⁵ StR. 26 : 1777.

⁶ A sok mélabús-tréfás dal és vers közt egy tán még nem ismeretset őriz Esztergomban a primási levéltár is, melynek 48 strófájából néhányat itt mutatunk be:

Hic Lyceum generale
Scientiarum pedale
Toti Regno figitur.

Religiosi cassantur,
Claustra, templi occupantur
ex mandato Regis.

En decretum Regis fertur
Universitas transfertur
Budam Arcem Regium

Ergo Urbs haec quae multorum
Juvenum et Alumnorum
fuerat vivarium

Sed spreto favore Legis
Cassatoque Belae Regis
tanto Privilegio.

Nunc Senum et confractorum
Militum Invalidorum
facta est Caemeterium.

már Budán, az azon napon megnyílt „Universitas Budensis“ új tanévére.

A Budára érkezett egyetemet a királynő 1777 szept. 26.-ikán kiadott különböző általános érvényű rendelkezései várták,⁷ többek között az, hogy a királynő az egyetem ünnepélyes instaurációjának napját 1778 máj. 13.-ában állapítja meg.

A tanév elején megtörténvén az egyetemi tisztségek betöltése, a később ismertetendő új tanulmányi rendtartás értelmében nem a nemzetségek procuratorai, hanem a dékánok választották a rectort. Soron az orvosi kar lett volna, az instaurációs ünnepély sikerét azonban jobban vélték biztosítva látni azzal, ha a hittudományi karból választják a rectort⁸ s így Hubert Ferencet, e kar seniorát választották azzá, ami ellen az orvosi kar alaki kifogások okán felszólalt. Az egyetem instaurációs ünnepe azonban elmaradt, illetve az 1779-1780.-iki tanévre halasztatott s minthogy ezáltal a megbolygatott sorrend szerint ismét az orvosi karra került a rectori méltóság betöltése, ennek másodszori mellőzésétől eltekintettek s Winterlt választották azzá. A kari igazgatók kinevezése is megtörtént. Shoretich felmentetett a bölcsészeti kar igazgatói teendői alól, az orvosi kar igazgatójává pedig Veza Gábor katona-orvos és Pest-Pilis-Solt megyék tiszti főorvosa neveztetett ki Gilg János helyébe, aki csak az esetben lett volna hajlandó Nagyszombatot elhagyni, ahol 21 éven át töltötte be a városi tiszti orvosi állást és látta el hét éven keresztül 400 forint „douçeur“⁹ ellenében a kari igazgatói tisztelet, ha a királynő 2000 forint fizetést engedélyez a számára. A királynő nem ezt választotta, hanem azzal a kikötéssel, hogy Gilg a nagyszombati katonai alapítvány körül felmerülő orvosi teendőket elvállalja, 500 forint évi nyugdíj kiutalását rendelte el a kincstár terhére. Amidőn e rendelkezést a magyar kancellária útján a magyar kamara megkapta, ez öt pontba foglalt érveivel megokolva

Datur Judaeis facultas
Urbem intrandi libertas
quo cum praejudicio.

Archivum primitiale novum, Intraneorum protocolli II. N°. 2.

⁷ Codex II. 728.

⁸ Merkur v. Ungarn 1786. 530.

⁹ Gilg kifejezése.

arra kérte a királynőt, hogy Gilg nyugdíját ne a kincstár, hanem a jól dotált egyetemi alap fizethesse. A királynő hozzájárult az érveléshez; most azonban a kancellária remonstrált s rámutatva, hogy a felség Gilg neje iránti méltányosságból állapította meg a nyugdíjat 500 forintban, aki Nagy ezredesnek a leánya,¹⁰ hogy továbbá a részben a katonai alapítvány körüli teendői után húzná Gilg e nyugdíjat, a leghatározottabb hangon tiltakozott annak az egyetemi alapra való hárítása ellen,¹¹ már csak azért is, nehogy ez praecedensül szolgáljon más kari igazgatóknak. A királynő végül is oly módon oldotta meg a kérdést, hogy Gilg nyugdíjának folyósítására három éven át a kincstárt, azután pedig az egyetemi alapot kötelezte. A kar kénytelen volt immár kipróbált jó barátjától megválni, aki mindenkor annak érdekeit képviselte, azokért férfiasan helyt állott, akkor is, amikor ezzel annak tette ki magát, hogy Störk előtt ingrata personává válik.

¹⁰ Nem látszott egészen érdektelennek utánajárni a kérdésnek, vajjon mik lehettek azok a Gilg dr. neje, Nagy ezredes leánya iránti méltányosság okai, melyek Mária Teréziát arra indították, hogy Gilgnek 7 évi szolgálat után magasabb nyugdíjat utaltasson ki, mint amennyi a fizetése volt. A felvilágosítást a „ganz gehorsamste Auskunft“ adja meg, melyet a Hadtörténeti Levéltár (Generalkmdo 1780. 17—41. jelzet alatt) őriz s amelyből megtudjuk Galanthai Nagy László ezredesről, hogy a „besagter Obrister . . . stund bey dem damals Bethlehemischen (sic!) Hussaren Regimente“ és 1762-ben vonult vissza 1000 frt nyugdíjjal s hogy semmiféle vagyon felett 1779 nov. 2.-án Nagyszombatban bekövetkezett halálakor nem rendelkezett, mert amit szülőitől örökölt, azt mindjárt szolgálata kezdetén el is pusztította („verwüestet“). Két anyától született tíz élő gyermek maradt utána, kik közül a legifjabb, Klára, Gilg dr. felesége volt. Az egyik fiú, László, ki 14 évig szolgált a Gyulai Sámuel-yalogezredben, 1762-ben megsiketült és a pesti rokkantak házában helyeztetett el, ahonnan azonban Nagyszombatba, testvére házába szökött meg és semmiféle módon sem volt rábírható, hogy onnan Pestre visszaszállítsák. — Az elmondottak minden további commentár nélkül is magyarázhatóvá és tisztelnivalóvá teszik Mária Teréziának a Nagy család iránt megnyilatkozó méltányosságát a Gilg dr. nyugdíjának megállapítása körül.

¹¹ „... daher kann diese Pension auf keine Art dem Studien-Fond aufgebürdet werden“ — írja a kancellária a királynőhöz intézett felterjesztésében. — Hofkammerarchiv. Hungarn. Cameralia. N°. 29. 94, 161 : 1777.

A különböző szükséges előkészületek, az egyetemi választások megtörténte és a kinevezések tudomásulvétele után megkezdődvén az előadások, Buda városának eddig csendes életébe immár rendszeresen belelűktet az egyetemi élet erős ütőerője. Székesfővárosunknak soha sem lesz szabad elfelejtenie, hogy az egyetem idehelyezése következtében vált az ország első kultúrközpontjává.

Az orvosi kar előadói termei a királynő által nagylelkűen az egyetemnek felajánlott királyi várpalota mellett egy önálló épületben helyeztetek el.¹² Az orvos- és sebészeti gyakorlati kiképzés céljaira a városi tanácsossal történt megegyezés alapján a budai polgári (a mai „rég Szent János”) kórház rendeztetett be olyképp, hogy az érdekelt két tanárnak, Shoretich és Plencknek, egymástól deszkafallal elválasztott két kórszobát bocsátottak rendelkezésül. A botanikus kert is megkapta 1778-ban a maga, ha nem is megfelelő elhelyezését a mai Koronaőr-utca vagy Krisztina-körút, Márvány- és Pálya-utcák által körülhatárolt területen.¹³

Az egyetem fejlődésképes állapotba vagyis Budára helyezésével körülbelül egyidejűleg történt az ország tanulmányügyének általános rendezése is, Mária Terézia áldásos kormányzatának egyik legnagyobb és mélyrehatóbb cselekménye. XIV. Kelemen pápa ugyanis 1773 júl. 21.-én kelt „Dominus ac Redemptor noster” brevejével feloszlatta a Jézus-társaságot, Mária Terézia pedig az ugyanazon év szept. 20.-án kiadott Abolitionis Societatis Jesu decretum aulicum-ával a feloszlátást az egész monarchiában végre is hajtatta. A magyar oktatásügyet igen közelről érintette ez a rendelkezés, mert kétszáz éven keresztül a jezsuita-rend volt az, mely az ifjúság nevelését a legelső foktól kezdve — az orvosi kar kivételével — fel az egyetemig, főleg az élet gyakorlatibb követelményeit szem előtt tartó piaristákkal szemben¹⁴ — szinte féltékenyen védett monopóliumának

¹² Ezen épület utóbb Budavár ostroma közben leégett s helyébe a szintén már nem álló, úgynevezett „Stöckl-Gebäude”-t építették.

¹³ Gombocz Endrének sikerült e területet nagy valószínűséggel megállapítania azon elterjedt nézettel szemben, hogy a fűvészkert a mai Városmajor helyén feküdt, idézett munkájának 19. stb. oldalán.

¹⁴ Így például a piaristák a kereskedelmi levelezést s a kettős könyvtárat is tanították iskoláikban.

tekintette. A királynő tehát elsősorban azt a légüres tért kívánta megszüntetni, melybe a magyar oktatásügy a Jézus-társaság felosztása következtében jutott, amidőn annak kidolgozására 1773 nov. 26-ikán a helytartótanácsot felszólította, majd pedig 1774 jan. 25-ikén kelt legfelsőbb kéziratában gróf Esterházy kancellárt¹⁵ tájékoztatta körülményesen mindazon kívánalmairól, melyekkel a készülő tanulmányi rendtartásnak számolnia kellett. Ezek voltak az első lépések az 1777-iki Ratio Educationis felé, melynek tervezője és megteremtője Ürményi József volt, a magyar udvari kancellária tanügyi előadója, munkatársai pedig Terstyánszky Dániel udvari kamarai levéltárnok s Makó Pál, a bécsi Theresianum tanára.

1776 jún. 5.-én mutatta be Ürményi a királynőnek a Ratio kéziratának első és második részét, minek alapján júl. 5-ikén a királynő elrendelte a további teendők sürgős megbeszélését, nem mulasztván el a kancellárhoz intézett kéziratában a munka feletti megelégedésének melegen méltató s egyben nemzetünk iránti szeretetének nem kevésbé meleg szavakban kifejezést adni.¹⁶

Nem sok az, ami a Ratióban közvetlenül vonatkozik az orvosi facultásra. Feltehető, hogy a mű befejezésében ígért, de soha meg nem jelent II. és III. kötet lett volna hivatva tartalmazni az arra vonatkozó irányításokat és utasításokat. Ennél jóval több az, ami más okból köti le figyelmünket. Lélekemelő és példavételre buzdító olvasmány a Ratio, mert kerek egységbe harmonikus egészszé foglalta a közoktatásnak mind a három fokozatát, az elemi iskolától kezdve a középiskolán

¹⁵ Fináczy ezt teljes terjedelmében közli id. művének II. köt. 444. és köv. lapjain. A Ratio Educationis keletkezésére, további sorsára vonatkozó felette értékes és nagyrészt önálló kutatások alapján megírt részleteket illetőleg ugyancsak e kötetre kell utalnunk.

¹⁶ „Diese Ausarbeitung des Ürményi . . . finden alle sehr wohl und grossgedacht und auch wohlfeil, nur ist zu sehen, wie selbe ehestens könnte zu Stande kommen . . . Diese so heilsame Sache, die seinem Kanzler-Amt, nebst andern vielen, gewiss viele Ehre macht, wäre zu betreiben, damit diese wackere und einsichtige Nation auch jene Hilfsmittel bekommt, die so viel andere seit einigen Jahren vor sich schon haben, und sie dadurch auch gegen selbe das Gleichgewicht erhalte, und uns der Trost, dass wir die erste Anleitung dazu gegeben, auch in unsern finstern Gräbern erfreulich seyn kann“.

keresztül az akademiákig és az egyetemig. Fogaskerékszerűen illeszkedtek egymásba ezek a tagozatok s aki az egyiket megérintette, nem tehetette ezt anélkül, hogy a többit meg ne mozgítsa, főleg a közép- és a felsőfokú oktatásban. Nem fordulhatott volna elő a Ratio érvényének idején, hogy egyfelől a rátermettség minden kellékének híján levők szellemi és erkölcsi proletariátust szaporító serege sok időn át visszatartóztathatlanul lephesse el az egyetemeket s hogy másfelől félművelt és műveletlen szülők „köz“-kívánatára s a „túlterhelést“ kelleténél erősebben hangoztató szülők és orvosok ijesztgető nyilatkozataira s a magyar érettségi bizonyítványnak már Billroth által is kíméletlen őszinteséggel feltárt csúfjára¹⁷ egyre-másra könnyítsenek a középiskolák tanrendjén és az „érettségi“ definitióján. A Ratio egységének megtervezői a közép- és a felsőoktatás igényeit mindenben egymáshoz mérték s a kettő nem kerülhetett egymással akkora ellentétbe, mint később, amikor a Ratiót már más törvények váltották fel.

Tárgyunk körén kívül esvén, nem szólhatunk itt közelebb-ről azokról az emelkedett szellemű paragraphusokról, melyek az iskola és a szülői ház közti meghitt viszony ápolását a szülők megnyugtatását célzó intézkedések keretében tárgyalták, sem azokról a testnevelési intézkedésekről, melyekkel hazánk messze megelőzte a maga korát és Dániát, mint „az iskolai torna őshazáját“, mely pedig csak 1828-ban rendszeresítette törvényesen a testnevelést.¹⁸ Ismertetni fogjuk azonban a Ratió azon intézkedéseit, melyek a többi karokkal együtt az orvost is érdekelték és amelyek részben 1806-ig, a II. Ratio megjelenéséig, részben még azontúl is érvényben maradtak. Meglehetősen nehézségekbe ütközünk azonban, ha pontosan meg akarnók határozni a Ratióra nézve, hogy mi értendő „érvény“ alatt. Mindenekelőtt, ha annak mélyebben rejlő okait nem is vizsgáljuk, rá kell mutatnunk, hogy a Ratio hatálya nem terjedt ki Erdélyre és nem a protestáns iskolákra, amiből már önkényt is kitetszik, hogy a Ratió nem volt törvény, hanem codex vagy canonja volt a magyar tanügynek.

¹⁷ Billroth: Aphorismen. Bécs. 1886. 27.

¹⁸ Wein J.: A Ratio educationis és a magyar testnevelés. Testnevelés 1934. 7. sz.

A Ratio Educationis totiusque rei literariae per Regnum Hungaricum ac Provincias eidem adnexas¹⁹ 9. §-a szerint a közoktatási ügyek királyi elhatározásnak vannak fenntartva s azokat a királyi helytartótanács intézi, mégpedig egy külön tanulmányi bizottság segítségével, mely hetenkint egyszer, szükség esetén gyakrabban is ülést tartozik tartani úgy a tanulmányi mint a pénzügyi kérdések megoldására, amiről mindenkor jelentést kell tennie a tanácsnak, mely a tanulmányi rendszer pontos végrehajtásáról és ellenőrzéséről gondoskodik. A megüresedett tanszékekre a legkiválóbb férfiakat ajánlja. Maga állapítja meg, mely ügyeket fog a király elé terjesztteni. A 14—24. §-ok foglalkoznak a királyi egyetemmel s annak politikai igazgatásával. E téren semmiféle lényegbe vágó újítást nem tartalmazott a Ratio a fennálló szabályokhoz képest. Megszüntette ugyan a consistoriumot, de ugyanazzal a hatáskörrel ruházta fel az egyetem királyi tanácsát, úgy hogy lényegileg csakis elnevezéscseréről volt szó. Ez a tanács (Regius Universitatis Senatus) az egyetem elnökéből és a négy kari igazgatóból tevődött össze s hetenkint legalább egy ülést tartott. Itt hirdették ki a királyi rendeleteket és tanácskoztak a végrehajtásukról. A határozatokat a tanács a kir. helytartótanácsához terjesztette fel. Örködött a tanárok működése, a tanuló ifjúság fegyelmi ügyeinek s a gazdasági ügyeknek hűséges intézése felett s ezekről időszakos jelentéseket tartozott felterjesztteni. Gondoskodni tartozott továbbá, hogy az egyetem történetét keletkezésétől fogva valamely illetékes szakember megírja és pontosan tovább vezesse. Az előzetes könyvbírálat ugyancsak a tanács teendői közé tartozott.

Az egyetem akadémiai hatóság (Academicus Universitatis Magistratus) — Európa egyéb egyetemeinek módjára a következőkből állott: a rector és titkára, a négy kar dékánjai és négy seniorja. A rector magnificus tiszte választás útján azokat a tanárokat illette meg egy-egy év tartalmára, kik a többiek közül tudásukkal vagy méltóságukkal kitűntek. A dékánokat évenként a saját karuk választotta. A rector titkárát, állandó jellegű tiszte töltvén be, a király nevezte ki. Ezen hatóság

¹⁹ Az 1777-iki Ratio Educationis-t dr. Friml Aladár kitűnő fordításában és tanulságos bevezetésével 1913-ban jelent meg a Kornis Gyula szerkesztette Paedagogiai Könyvtárban.

hatáskörébe tartozott a peres ügyek elintézése, a fegyelem és a rendfenntartás s az egyetem közrendje feletti felügyelet. A karok elnökeit azaz igazgatóit a király nevezte ki. Az igazgató egyúttal királyi közoktatási tanácsos (*regius in re literaria consiliarius*) is, mindazon előjogokkal bírt, melyeket a többi királyi tanácsosok Magyarországon élveztek. Teendői voltak: a kari ülések egybehívása, a könyvek és az egyéb kinyomatásra szánt dolgozatok feletti előzetes bírálata, az üres tanszékek betöltésének véleményezése, a tanárok köteleességteljesítésének gondos ellenőrzése, mi végből gyakran és váratlanul megjelenni tartozott az előadásokon, azért is, hogy a tanítás és tanulás módszeréről tudomást szerezzen. A hanyag tanárokat először barátságosan, majd szigorúbban meginteni s végül a tanácsnak feljelenteni tartozott. Elnöke volt a karbeli nyilvános vizsgáknak és szigorlatoknak s a tanároktól átvette a félévi minősítéseket a tanácshoz való bemutatás végett. A kari dekánonkra tartozott a tanuló ifjúság fegyelmének a gondozása, az ellene vétők büntetése vagy javítása. Az egyetemi tanárok királyi jóváhagyással neveztettek ki. Az egyetemi tanács az üres tanszékre három jelöltet ajánlott a helytartótanács útján a királynak, az illetők életrajzának, jellemének, érdemeinek, tudományos készségének stb. pontos ismertetése mellett.

A 64. § kimondta, hogy vallása miatt senkinek semmiféle nehézségek ne támasztassanak, a béke és egyetértés megzavarói szigorúan büntetessenek. A 116. §: Az oktatás célja nem tudósok, hanem hasznos és tevékeny honpolgárok képzése. A 198. § az orvostan tanárok számát ötben állapította meg. A 202. § az egyetemi tanárok kiszemelését tárgyalta. Tanszéki-üresedés esetén az egyetemi tanács az illetékes, hogy a megfontolva jelöltek terjessze a helytartótanácsnak, a kinevezés királyi elhatározás dolga. Az orvosi kar jelöltjeinek kiszemelésénél főleg azok voltak tekintetbe veendőek, kiknek szaktudásáról és tanítási készségéről a közvélemény vagy a megjelent munkáik tanuskodtak. Mindig meghallgatandók voltak annak a karnak a tanárai is, amelyhez a jelölt tartozni fog s ezenkívül figyelembe kellett venni, vajjon a jelölteknek valláserkölcsei feddhetetlenségét, valamint előadó képességét és tanítási rátermettségét elegendő bizonyítékok igazolják-e. Az 5. § olyan fizetéseket vagy tiszteletdíjakat állapított meg az egyetemi tanárok részére,

melyek egyrészt gondtalan megélhetést biztosítottak, másrészt hivatali kötelességeikkel megfelelő arányban állottak. A 216. § a tanszékek betöltésénél szóba hozható férfiak körét tágította azzal, hogy nemcsak Magyarország s a többi örökös tartományok polgárait tekinté meghívhatóknak, hanem műveltségükről és tudományos előadásaikról híres külföldi egyéneket is, föltéve, hogy lemondanak egyéni magánérzületükről, melytől a tanügynek teljesen mentnek kell maradnia.

Az orvostanári ivadékot illetően ez többek közt a vármegyékben és városokban található orvosok nagy számától reméltetett, akiknek az alkalmaztatása a legjobb alkalmat nyújtotta a maguk bővebb kiképzésére és tökéletesítésére.

A 242. § a tanítási szüneteket az összes iskolatypusokra, tehát az egyetemre vonatkozólag is egységessé tette. Az addig szokásos heti két pihenőnap (recreatio) egyetlen napra, csütörtökre korlátoztatott. A nagy szünidő (vacatio) szept. 8-tól nov. 1-ig tartandóknak rendeltetett el.

Az országos tanulmányi rendtartás megalkotása és az egyetem teljessételete s Budára helyezése Mária Terézia kormányzatának kétségtelenül a legjelentősebbek közé tartozó cselekménye volt. A magát „jó magyar asszony“-nak nevező nagy királynő számos jelét adta hosszú uralkodása alatt a magyarok iránti szeretetének, melynek gyökere nyilvánvalóan abban a hálában rejtőzött, melyet az 1741. évi pozsonyi országgyűlésen, szorongattatásának nehéz napjaiban a „vitam et sanguinem“ dynastiamentő készségét felajánló magyarok iránt táplált. Ennek az ő nemes érzületének voltak köszönhetőek az ő egyéb nagyszabású alapításai is: a Vácott felállított Theresianum, a bécsi magyar testőrség, osztrák tanácsadói ellenére a Bánságnak Magyarországhoz csatolása, a nagyszámú elemi iskola és gymnasium, a jogi akademiák, az árvaházak stb. stb. E szeretete mellett ékes bizonyosságot tesznek az ő híven feljegyzett szó- és írásbeli nyilatkozatai is. A jelek azonban odamutatnak, hogy Mária Teréziának magának is a legtöbb örömet az egyetem studium generalévá terebélyesedése és a Budára helyezésével kapcsolatos további kiépítése, valamint a Ratio megalkotása szerezte. Erre mutat az is, hogy 1778 máj. 13.-ára, a születése napjára óhajtotta kitűzni ezen emlékezetes

alkotásainak megünneplését. Ennek a szándékának azonban a körülmények útját állották, első sorban az, hogy az építkezési és műszaki munkálatok nem készültek el, így pld. az orvosi ház is Kempelen Farkas ápr. 4.-én kelt tájékoztató jelentéséből kitetszőleg meglehetősen hiányos állapotban leledzett²⁰ s végleges rendbehozatalát a túlköltekezések miatt késleltették. Kempelen ugyanis az előirányzott 4005 forint helyett az említett időpontig 5761 forint 44 krajcárt költött el. Csak decz. 15.-én ad Szabó András hittudományi tanár, az átköltöztető és építkező bizottság ellenőrző tagja befejezéshez közeli helyzetről jelentést.²¹ A királynő nem sajnálja a pénzt, új és új összegeket engedélyez, köztük 15.000 forintot, melynek egy része a fűvészkertre, majd 2467 forintot, mely a kerítésre, 3000 forintot, mely a múzeumokra fordítandó, nem is említve azokat a tekintélyes összegeket, melyekről a többi facultások történetei hivatvák megemlékezni. „Alles von und auf dem Universitätsfonde zu nehmen, einmahl der Bauerey alda ein ende nehmen“ — írja sürgetőleg 1779 ápr. 3.-án a királynő az egyik felterjesztésre.²² Végül minden elkészült annyira, hogy az egyetem ujjaalakításának és a tanügy országos megszervezésének befejezése csakugyan megünnepelhető volt. A királynő megkoronáztatásának 40. évfordulójára, 1780 jún. 25.-ére tűzetett ki az országos ünnepély, melynél fényesebbet Pest-

²⁰ „Das medizinische Haus, welches schon ganz unter Dach ist, müssen noch einige Zimmer oder vielmehr Praeparaten oder Vorrathsgemächer zum unumgänglichen Gebrauch der Professoren auf der vordern Seite aufgesetzt werden... Dann ist das ganze Gebäude auswendig zu verputzen, die Fussböden zu legen, Thür und Fenster anzuschlagen und Ofen zu setzen“. OL. Cancellaria. Ad 2896: 1778.

²¹ „Domus haec penes Palatium Regiae Universitatis super muro vetere structu et ad unam condignationem elevata omnibus commoditatibus, quas artis medicae in scholis tractatio poscit, sat superque provisa est. Anatomia suum auditorium, theatrum, culinam, cellarium, conclavia, scrobem caementariam; chemia suos furnos, liquatoria, cellare, culinas, depositoria; chyrurgia separaturn auditorium, cubile, culinam; pathologiae et physiologiae praelectiones suas aequae distinctus scholas habent. Adsunt praeterea: auditorium commune pro examinibus publicis, aliquot conclavia pro professoribus eorumque instrumentis et materialibus“. — L. Fináczy i. m. II. 362.

²² Pauler i. m. 124.

Buda Mátyás király és Beatrix menyegzője óta nem látott.²³ Még ezt megelőzőleg, márc. 25-ikén adta ki a királynő egyetemünk Magna Chartáját: a Diploma Inauguralét,²⁴ mely egyéb nagyjelentőségű általános rendelkezései közt új pecsétet adományozott az egyetemenk és újakat minden egyes facultásnak. Az orvosi kar pecsétjének leírása fordításban a következő:

„A körbe helyezett pajzsot vízszintes egyenes vonal két részre vágja; a felső piros mező ezüst kettős keresztet foglal magába, mely zöld hármashalmon középen elhelyezett egyszerű arany koronából emelkedik ki, vagyis ez Magyarország czimere, a keresztet felséges nevünknek arannyal írott kezdőbetűi, M. T. fogják közre; az alsó részben pedig a budai egyetem régi jelvénye, nevezetesen kék mezőben jobbfelé kinyujtott és aranyszélű, fekete kötésű csukott könyvet felmutató, ezüst szegélyű aranyruhas kar, a pajzstalpon a Duna folyam foglal helyet; a pajzson Magyarország koronája nyugszik; a pajzstartók: az egyik oldalon hosszúra növesztett ősz szakálú Aesculapius, hosszú, nyestprémes zöld köpenybe öltözve, mindkét kezével egy görcsös botra támaszkodva, amelyre természetes színű kígyó tekerődzik, utalással az orvosi tudományra; a másik oldalon a Gyógyulás, vörös szalaggal ékesített fehér fejdíszes, fehér köpenynyel és togával fedett férfi személyében ábrázolva, hirdetvén ugyanezen tudomány célját; a pecséten köralakban ez a felírás látható: A BUDAI KIRÁLYI EGYETEM ORVOSI KARÁNAK PECSÉTJE.“

A június 25-iki nagy ünnepség volt nagy királynőnk utolsó öröme, utolsó műve. Öt hónappal utóbb már halálos ágya előtt állunk. November 23-án még csak gyengélkedett, de már 28-án búcsút vett gyermekeitől, köztük Józseftől, ajánlva neki a magyar nemzetet. Utána még a magyar cancellárt hívatta. „Esterházy — mondá —, én meghalok, mondja meg nemzetének, hogy hálával emlékeztem róla utolsó perce-

²³ Ezen ünnepségekről képek is készültek, kettő az egyetem rectori hivatalának falát díszíti. Az ünnepély lefolyását, melyen az egyetemet Winterl rector és orvoskari professor képviselte, közli többek közt Győry: A nagyszombati egyetem orvosi facultásának első évei. (Orvosképzés 1931.)

²⁴ Teljes terjedelmében közzé teszi Fejér i. m.: Documenta 39—53. 1. és Hőgyes i. m. IX. 1.

mig.²⁵ November 29 hajnalán Magyarország nagy királynője megszűnt élni. Hálás egyetemünk 1781 óta évente gyászistentisztelettel üli meg második alapítójának halála napját, de különös kegyelettel az orvosi kar tartozik dicső emlékét ápolni, melyet ő hívott életre és törekedett felvirágoztatni.

Az egyetem Budára helyezésével az orvostanhallgatóknak betegség melletti gyakorlati kiképzése is lehetővé vált, a sebészek tanfolyamán pedig rendszeressé tétetett, mégpedig hazai nyelven, az elméleti orvostan tanítása, mely a belgyógyászat alapelemeivel ismertette meg a sebészhallgatókat. E tárgyra Rácz Sámuel dr.-t nevezte ki a királynő 600 frt fizetéssel rendkívüli tanárrá. Életéről röviden annyit, hogy 1744 március 30-án Pesten született református székely szülőktől, később a jezsuiták befolyására áttért a katolikus hitre, egyetemi tanulmányait 1773-ban Bécsben végezte, majd Nagybányára került mint kir. kamarai és városi tiszti orvos, ahol 1777-ig az egyetemre történt kineveztetéséig működött. Rácz Sámuel nagyterjedelmű irodalmi működést fejtett ki s a magyar nyelven való tanításnak lelkes harcosává vált. Már nagybányai orvos korában 1776-ban s újra 1778-ban kiadott „Orvosi oktatás“-ával megkezdte irodalmi tevékenységét a tanárkodása ideje alatt 1778-ban kiadott Störk-féle hasontárgyú munkának első s ugyanennek 1780-ban kiadott második részének magyarba ültetésével. „A borbélyi tanításoknak első darabja“-ban 1794-ben a boncztan, élettan, gyógyszerzetan, kórtan, sebeszet és szülészet, a másodikban a törvényszéki és rendőrségi orvostan tárgyait öleli fel a vonatkozó törvényes rendeletekkel. 1789-ben adta ki „a physiologiának rövid summája“ című, utóbb latinra is lefordított munkáját. 1801-ben jelent meg a 2 kötetes „Orvosi praxis“-a. Ezekén kívül még több kisebb munkát is írt. „Borbélyi tanításai“-val végleg kiszorította Miskoltzy Ferenc 1742-ben megjelent „Manuale chirurgicum“-át, mely az egyetemi oktatást nem nyert sebészeknek hosszú időn át vezérlő kátéja volt. Mint a sebészi tanfolyam tanára még akkor is tovább tanította 1786-ig 200 frt jutalomdíj mellett a belgyógyászatot, amikor 1783-ban a bonctan rendes tanárává nevezetett ki. 1784-ben a kórtant is előadta mint rendkívüli tárgyat.

²⁵ Toldy Ferenc: Mária Terézia. Emlékbeszéd. Buda 1872. 30.

1792-ben az élettanra és felsőbb bonctanra cserélte fel tanszékét. Négy ízben viselte a dékáni tisztelet, közben rectorrá is megválasztották. Meghalt 1807 február 24-ikén Pesten. Az izzólelkű honfiút Csokonai Mihály versben üdvözlötte. Rácz Sámuel kinevezésével az orvoskari tanárok száma az eredeti ötről immár hatra emelkedett.

Rácz kinevezését követőleg a sebészek képzettségének mértékét is rendelet szabta magasabbra, amennyiben alkalmazni csak olyan sebészt lehetett, aki az egyetemen a szülészettől is approbáltatott.²⁶

Az 1778/79-iki tanévben megjelentek az első tanársegédek is, számszerint kettő, az egyik az orvosi gyakorlat, vagyis a belgyógyászat, a másik a sebészeti gyakorlat tanárai mellé évi 100 frt, s azonkívül egy prosector a bonctanhoz 50 frt fizetéssel.

Egyetemünk Budára helyezésével alkalomszerűnek látszott az 1770. évi egészségügyi szabályzat 1773-ban kiadott, de nem eléggé nyilvánossá vált végrehajtási utasításának ama pontját is emlékezetbe idézni, mely az egyetemi városokra nézve kimondta, hogy az ottani gyógyszerterek vizsgálatára az orvosi facultás van hivatva.²⁷ A tanulmányi bizottság még ezen utasítás megjelenése előtt a Nagyszombatban maradt Gilghez fordult ezirányú felvilágosításokért, aki nyomban meg is adta a választ, hogy a gyógyszerter-vizsgálatokat Nagyszombatban ő mint kari igazgató, a dekan s a chemia és botanika tanára végezték.²⁸

Mária Terézia elhunytja után fia II. József, akit 1765 augusztus 18-án német császárnak választottak meg s aki apja halála után anyjának az osztrák örökös tartományokban regenszársa lett, tíz évre elfoglalta a trónt. A világtörténelem aligha mutathat fel nála melegebbszívű, emberszeretőbb uralkodót, akinek lelkét csak egy nagy cél töltötte be: boldogítani, jól tenni, hasznosat alkotni. Jót akarásának sürgős valóra váltása érdekében azonban mindenkor a legrövidebb, sokszor lélek-

²⁶ Codex II. 771.

²⁷ Codex II. 769.

²⁸ OL. Helytartótan. levélt. Acta Universitatis Budensis 1778 N°. 32.

tanilag legnehezebben járható utakat választotta, nem törődve sem a nemzet, sem az egyház, sem az egyének érzékenységevel s ugyancsak nem reformjai egyike-másikának időszerűtlenségével. Idealismusa és a realis élet közt szakadékok tátongtak, melyeknek áthidalásához nem értett, sőt azt nem is kereste. Hogy mily módon, milyen a felháborodásig menő ellenérzéseket támasztó módon hajtotta végre József jóhoz is vezető elgondolásait, az egyetemet is erősen érintő nyelvrendelete alkalmas demonstrálni, mely a latin helyett a németet tette meg hivatalos nyelvvé. Fokozta e felháborodást a nemzet önérzetének a feletti megbántódottsága, hogy amennyiben már a király a latin nyelv kiküszöbölését szükségesnek tartotta, azt a német nyelvvél s nem a magyarral rendelte el felcserélni. Az 1784 március 4-iki legfelsőbb elhatározást ismertető, május 18-án Pozsonyban kiadott helytartótanácsi rendelet azzal a sértő éllel magyarázta a latin nyelv használatának kiküszöbölendőségét s a németnek használatbahelyezését, hogy nemzeti nyelvünk tökéletlen, a latin nyelven írt törvényes rendelkezéseket pedig a nemzet maga se érti meg. Az alkotmányunkat semmibe vevő központosító törekvés azonban leplezetlen őszinteséggel ütközik ki a rendelet következő soraiból: „Hogy mily előnyökkel járna a közjog szempontjából, ha az egész monarchiában csak egyetlen egy nyelv állana használatban és ha csak ebben az egyben intéztetnének az ügyek, mi által a monarchia összes részei szorosabban kapcsoltatnának egymáshoz, ezt mindenki könnyen beláthatja.“ E rendelet hatását nem nehéz elképzelni, s azt az elkeseredésig fokozta az a bántó tapintatlanság, mely annak végrehajtását a magyar nemzet érdekében („zur Ehre der ungarischen Nation“) követelte, szinte keresztülvihetetlenül rövid határidő kitézése mellett. Nem annyira a főnemesiség Bécs felé tekintető része, nem is a fő városok német telepítésű lakossága s az iparúzó polgárság és munkásság, de annál inkább a nemzet gerince, a vármegyék keretében megnyilatkozó köznemesség, felháborodással fogadta a rendeletet s amit eddigelé nem tett: most már féltve őrzendő kincset látott nyelvében, melynek ápolása közben nemzeti önérzete is megerősödött. II. József elgondolása szerint Magyarországnak három év leforgása alatt germanizálva kellett volna lennie. Ez iránti elszántságát ugyancsak élesen világítják meg azok a

megjegyzések, amelyeket a vármegyéknek a német nyelv hivatalossá tétele elleni tiltakozását bemutató magyar udvari kancellária felterjesztésére írt: „A kancellária megkímélhette volna magát ezen előterjesztéstől, mert nem az az ember vagyok, aki a szappanbuborékokat golyóknak nézi . . . Aki nem akar alkalmazkodni vagy segítségül lenni, az előtt nyitva áll az ajtó, a kancellártól kezdve az utolsó vármegyebeli emberig.” E szavak szokatlan keménységére némi megértő magyarázatot nyújt az, hogy az államtanácsnak éppen magyar tagja: Izdenczy József ismételten is bizalmatlanságra hangolni igyekezett a királyt a magyar kancellária javaslatai iránt. Dicséretére válik az akkori nemzedéknek, s culturalis érzékének megvilágítására alkalmas, hogy nemzeti nyelvének a magyar kancellár, gróf Esterházy által is támogatott tüzes védelme mellett is belátja a német nyelv ismeretének a nem hivatalos használatban való nagy értékét. Nyelvünk halhatatlan érdemű újítoja, Kazinczy Ferenc is arra törekszik, hogy nemzetével a német irodalmat megismertesse.

Mielőtt a német nyelv közhasználatát II. József a magyar ember természetével nem számoló parancsban elrendelte volna, már az egyetem újjáalakításának időpontjától kezdve egyre-másra jelentek meg a hivatalos és nem hivatalos buzdítások, melyek ellen senki sem emelt szót, sőt enyhe optativus alakjuknál fogva sokan meg is szívlelték a német nyelv ismeretének terjesztésére irányuló jó szándékot. Az 1770-ben megjelent *Norma studiorum tractandorum pro singula facultate* ban olvassuk: „Cum . . . Hungarica lingua in regno hocce principalis esset, Germanica vero perquam utilis, imo fere necessaria.” Az 1777-ben kiadott első *Ratio Educationis* egész kis fejezetet (102. §) ír a német nyelv rendkívüli használatáról („de singulari linguae Germanicae utilitate”). Egy 1774 jún. 20.-án megjelent udvari kancelláriai rendelet is csak kedvcsináló és lélekpuhító szándékkal írja, hogy a német nyelv ismeretének hiánya a legfőbb oka annak, hogy országunkban sem ipar, sem kereskedelem nem tud felvirágozni. Parancsról, ellenérzéseket kiváltó parancsról 1781-ig nincs szó.²⁹ Ám ha

²⁹ 1781 nov. 29-én írja II. József: „Übrigens ist die deutsche Sprache die wahre Landes- und Muttersprache, in welcher man so gut Recepte schreiben in der Medicin . . . kann . . .”. (Kink i. m. I. 547.) —

az elkövetkező évek alatt ezek az ellenérzések még itt-ott ki is ütköztek, a 80-as évek végén már teljesen a német nyelv értékének és hasznának a tudata járja át a lelkeket; feljegyzések és levelek tanuskodnak róla, hogy nem tartották már művelt embernek, ki a német nyelvet nem bírta. Talán nem is eléggé méltatott magatartást tanúsított ezekben az években nemzetünk, amidőn vérig sértve a saját nyelvét mellőző német nyelvrendelet által, mégis belátta, hogy műveltségét és látókörét tágítja, ha a németet elsajátítja, mert ezzel hazájának is javát tudja szolgálni.

A nyelvrendeletnél sem kevésbé messze kiható következményeket vont maga után II. József 1781-ik évi türelmi patense, mely az akatholikus, vagyis az ágostai és helvét hitvallásúakat és a nem egyesült görög keletieket is felruházta több-egyebek közt a doctorrá avathatás lehetőségével, amennyiben őket az eskünek a maguk vallásával ellenkezésben álló részei alól dispensálta, sőt 1782 jún. 3.-án a szeplőtlen fogantatásra teendő esküt teljesen eltörölte. Ezekkel a rendeletekkel a király a doctori fokozat elérhetésének legfőbb akadályát szüntette meg nemcsak az akatholikusokra, de a zsidókra nézve is, s az utóbbiakra vonatkozóan 1782 jan. 12.-én kelt elhatározásával kimondotta, hogy közülök a kiváló tehetségűek és tudományos téren magukat kitüntetőik szintén elnyerhetik a jogi és orvosi doctoratust.³⁰

A szeplőtlen fogantatásra tett eskü eltörlésében téves lenne valami egyház- vagy vallásellenes szándékot látni II. József részéről, mert hiszen a „szeplőtlen fogantatás“ sokkal később: csak 1854-ben vált dogmájává a katolikus egyháznak, s a dominikánusok — mesterük Aquinoi Szent Tamás kijelentései nyomán — annak idején meg is tagadták az arra

Az 1783 jún. 2-án kiadott néhány soros legfelső elhatározás, mely a tanítás nyelvéről a németet rendelte el, még csak minden commentár nélkül jelent meg, sőt az egyedüli orvosi karra nézve úgy rendelkezett, hogy abban csak lassankint, fokozatosan kell csak áttérni a német nyelv használatára. (Kink i. m. II. 590.) — 1784-ben azonban már imperative kimondott az egyetemre nézve is, hogy „omnes ad scholam admittendi linguam germanicam calleant“ és „nemo, nisi linguae germanicae gnarus in numerum Doctorum cooptabitur“. (Fejér, i. m. 127.)

³⁰ Kink i. m. II. 589, 590.

vonatkozó esküt, amiért a bécsinek anyja, a párisi egyetem a XII. században ki is zárta őket a maga kebeléből. A bécsi egyetem hosszú időn át egyáltalában nem követelte ezt az esküt, éppen azért nem, mert nem akarta az értékes dominikánusokat kizárni és csak 1649-ben III. Ferdinánd rendelkezésére mondta ki, s a bécsi egyetem példájára a többi egyetem is, a szeplőtlen fogantatásra teendő eskü kötelező voltát. II. Józsefet ebben a kérdésben inkább feltehetően ugyanaz az elv vezérelte, mely a szeme előtt lebegett 1783 nov. 22.-én kelt elhatározásában,³² amikor a túrt vallásúakat is „indistinctim“ feljogosította, hogy egyetemi tanszékekre pályázzanak, vagy amit két évvel később így is formulázott meg: „sine religionis discrimine“. De már az 1782. i. lf. elhatározás 4. pontja, melynek a későbbi rendelkezések csak szerves kiegészítői voltak, világosan megjelölte az elvet, melyet II. József követni kívánt: „A tanszékek betöltése a legnagyobb gonddal és körültekintéssel történjék, tekintet nélkül nemzetiségre és felekezetre és, kivéve ha világhírű kiváló férfiakról van szó, mindenkor pályázat útján“.³³ Ez a rendelkezés is a pályázóknak sokszor túlkicsiny körét volt hivatva tágtani, hogy ily módon a legalkalmasabb minősítésű egyének választathassanak ki, még ha esetleg az akatholikusok közé tartoztak is. II. József e rendeletére s annak intencióra még sokáig történtek hivatkozások, még 1821-ben is, amidőn Koháry herceg magyar kancellár, jóllehet intransigens katolikus álláspontot foglalt el, praecedensekként sorolta fel azokat a tanszékeket, melyek II. József óta megfelelő katolikusok hiányában protestáns egyénnel töltettek be s hozzáfűzi, hogy az egyetemnek, e célja és rendeltetése szerint oly magas és fontos tanintézetnek az érdekei ellen való lenne, ha egy üresedésben levő tanszék valamely kitűnően alkalmas akatholikus mellőzésével egy kevésbé alkalmas katolikus pályázóval töltetnék be.³⁴

1782 jan. 12.-én kelt tehát a legf. elhatározás, mely szerint a kiváló tehetségű zsidók is megkaphatták a jogi és orvosi doctoratust, s egy hónap múlva, febr. 21.-én, már meg is jelenik

³¹ Kink i. m. I. 380.

³² StR. 4198 : 1783.

³³ Billroth i. m. 181.

³⁴ StR. 2579 : 1821.

nemcsak a Pázmány alapította egyetemnek, de a monarchia területén lévő összes egyetemeknek az első zsidó doctorrá-avatottja,³⁵ az ó-budai születési Oesterreicher Manes József, az „ubique locorum“, vagyis a bárhol való orvosi gyakorlatúzés jogával. E tény előzményeit is ismernünk kell, megcsodálva azt a nagy önbizalmat és hihetetlen szívósságra valló elszántságot, melylyel Oesterreicher, aki 1780 február 3.- és 5.-én tette le az előírt szigorlatokat s 21.-én a dissertatiójával is elkészült, végül is két évig tartó küzdelmének eredményeként el tudta érni, hogy nemcsak a maga, de hitsorsosai számára is megadatott a doctori fokozat elérésének a joga. Mert hogy a jan. 12.-iki lf. elhatározás létrejöttében Oesterreichernek talán nem is egészen csekély szerepe volt, az összes körülmények mérlegeléséből eléggé ki fog tetszeni. Nyomban a szigorlatainak befejezése után Oesterreicher doctorrá (nem licentiatussá!) avattatását kérte az egyetemtől. Hogy az egyetem Oesterreicher eme kívánságának teljesítése elől mereven elzárkózott, az csak természetes; nemcsak a jogalap hiányzott hozzá, de egyenesen akadályul szolgált a doctorrá avatáskor a szeplőtlen fogantatásra teendő eskű. Oesterreichert azonban ez nem riasztotta vissza s az 1781 aug. 20—27.-ig a katonai tábor megszemlélésére („in castris“) Pesten tartózkodó király elé járulva, átnyújtotta kérvényét,³⁶ melyben előadta, hogy a felség kegye útján kívánja elérni azt, amit tőle az egyetem megtagadott: „a gradus doctoralis-szal való jutalmazását bőven szerzett ismereteinek“. A kérvényben még elmondta, hogy sok pénzébe és fáradságába került a budai vizek analysisét tárgyzó s oly „kitűnő“ inauguralis dissertatiója, „a minőhöz foghatóra még eddigelé egy jelölt részéről sem volt példa“.³⁷ Kéri tehát a felséget, hogy a zsidó ifjúság bátorítására, az egyetem ellenkezésével szemben, immár a nyilvánosság előtt terjeszthesse elő disputatióját s hogy azt követőleg a doctori méltóságot elnyerhesse. A királytól, aki a kérelmet határozottan teljesíteni kívánta, a helytartótanács-

³⁵ „Primus, qui qua hebraeus in aliqua Universitatis Monarchiae Austriacae Doctoratus gradum adeptus est“. Orvostári promotiós album. 1782. 57. sz.

³⁶ OL. Acta Univ. Budensis. 1781. Fons. 33, pos. 33—35.

³⁷ „... dergleichen man bisher noch von keinem Kandidaten der Arzneikunst ein Beispiel hat“.

hoz került a kérvény, mely jelentéstételre hívta fel az orvosi kart, s ez 1782 jan. 7.-én meg is tette a jelentését,³⁸ reámutatva, hogy nem a kar, hanem a fennálló törvényes rendelkezések voltak az akadályai Oesterreicher doctorrá avatásának, melynek értelmében még az akatholikusok, jóllehet ezek keresztények („qui tamen Christiani sunt”), sem avathatók doctorrá, csupán licentiatussá s ezt is csak a promotio nyilvános formalitásai nélkül; és hogy nem a kar akadályozta meg Oesterreicher disputatiójának nyilvánosságát, hanem ő maga; a nap ugyanis kitűzetett, de a fennálló szabályok ellenére a jelölt még két nappal elébb se küldte meg a tanároknak a dissertatióját, melynek még a cenzurázásáról, kinyomatásáról se gondoskodott, stb. stb.; s hogy a kar ezért a maga jószántából új napot tűzött ki, ekkor azonban Oesterreicher a licentiatusi diplomát egyenesen visszautasította. Mindezek elmondása után a kar a szembekerülő kérdések egész sorát sorakoztatta fel a jan. 7.-iki jelentésében, melyekkel nyilvánvalóan tanácstalanul állott szemben, két malom közé szorítva: egyfelől a királyi óhaj mint parancs, másfelől a törvényes rendelkezések által való megkötöttség. S végül azt kérdezi a kar a helytartótanáctól: ha ezek után az eddigelé mindig csak licentiatussá promoveált ágostaiak és helvét hitvallásúak fogják és pedig joggal az Oesterreicher példájára hivatkozva kérni a doctoratust, vajjon akkor miként kell eljárnia, tekintettel arra, hogy a protestánsok már Nagyszombatban is kérték, hogy a katholikusokkal egyformán kaphassák meg a doctori oklevelet, amit akkoriban a felség elutasított?³⁹

Aközben, hogy az egyetemet és a dicasteriumokat az Oesterreicher-ügy foglalkoztatta, jelent meg a türelmi patens, majd az 1782 jan. 12.-iki lf. elhatározás, s a gyors értesülésű Oesterreicher már 9 nappal később, jan. 21.-én, határozott hangú, rövid beadvánnyal fordult a helytartótanácsához, melyben a budai egyetemet utasítani kéri, hogy őt a kancellár és a négy kari dekán jelenlétében s a saját hitvallása szerint módosított eskü mellett doctorrá avassa.⁴⁰

³⁸ OL. Acta Univ. Budensis. 1782. Fons. 8, pos. 1-3.

³⁹ Nyilvánvaló célzás az Ugróczy-esetre. L. 67. old.

⁴⁰ OL. Acta Univ. Budensis. 1782. Fons. 8, pos. 2.

A helytartótanács jan. 28-án a felség akaratára is hivatkozva erélyesen felhívta az egyetemi tanácsot a kérelemnek immár akadálytalan teljesítésére,⁴¹ s ugyanilyen irányban írt le az ápr. 12.-én gróf Balassa Ferenc elnöklete alatt összeült tanulmányi bizottság is, alkalmazkodásra és szófogadásra intve a tanácsot.⁴² Minden úgy történt, ahogy a rendelkezés szólt, ez pedig úgy szólt, amint azt Oesterreicher Manes József eredetileg, vagyis még abban az időben formulázta meg, amidőn arra a jogalap még teljesen hiányzott, s mindenesetre feltűnő, hogy ennek a hiánya miatt nem az Oesterreicher kívánsága részesült visszautasításban, hanem hogy intézményes jogalapot teremtett hozzá II. József. Ez a kivételes elbánnás azonban kérdéseket vet fel s azt a feltevést látszik igazolni, mely szerint Oesterreicher II. Józsefnek politikai szolgáltatásokat teljesítő „confidense” volt, akinek azonban a befolyása is csak addig tartott, ameddig a király élt. Főcélját: doctorrá avatását ha teljes mértékben el is tudta érni Oesterreicher, siker által koronázott eljárásának szokatlan erőszakossága s az egyetemi hatóságokhoz miatta intézett leiratok megrendszabályozás-szerűen hangzó tónusa az egyetem határain is túlterjedőleg sok ellenszenvet keltettek s tán ez a magyarázata annak, hogy II. József halála után egy-kettőre kiűtötték Oesterreichert dús jövedelmi forrásából, a budai keserűvizek bérletéből.

A szeplőtlen fogantatásról szóló eskü megszűnván, önmagától szűnt meg a licentiatús is, úgy, hogy a sikerrel levizsgázott nem-katholikusok ezután már kivétel nélkül akadálytalanul doctori diplomát nyerhettek. Utóbb, 1785 ápr. 27-én József az egész promotiós esküt eltörölte s helyébe az ünnepélyes fogadalmat (sponsio solemnis) rendelte el.⁴⁴ Ezt megelőzőleg a kari védőszentek ünnepélyeit — a collegialis összetartozásnak ez erős kapcsát — ugyancsak betiltotta József. 1784 nov. 11.-én főleg Sonnenfels József bécsi professornak, a liberális gondolkodáson is túlsapó szabadoossági irányzat vezető alakjának a

⁴¹ Orvostári levéltár No. 7. 1782. és Acta Univ. Budensis. 1782. Fons. 9, pos. 11—13.

⁴² OL. Acta Univ. Budensis. 1782. Fons. 9. pos. 7, 15.

⁴³ StR. 2579 : 1821.

⁴⁴ O. kari ltár. Fjk. 1. 192/34. 1784/5.

sürgető javaslatára a rectorok és dekánok vállköpenykéjét (epomis, humorale) törölte el József, ugyanakkor, amikor a bírakat talárjaiktól fosztotta meg. 1785 ápr. 24.-én eltörölte az inau-guralis dissertatiókat a helyükbe május 20.-iki elhatározásával a betegség melletti gyakorlati vizsga letételét vezettette be, amelyen a jelölt több beteget megvizsgálni, bajaik kóroktanát, tüneteit, szövödményeit, gyógymódját és diatáját megállapítani s ezt követőleg a betegségek teljes lefolyását végigkísérni tartozott, ami után írásba foglalta a jelölt a kórtörténeteket, kiterjeszkedvén a mutatkozó tünetekből megállapítandó kór-jóslatra is. Amennyiben az írásbeli dolgozatokat is megfelelők-nek találták az igazgató, a dekán és a tanárok, a jelölt a doctori fokozatot elnyerte, ellenkező esetben arra utasított, hogy a gyakorlati collegiumokat egy ideig újra hallgassa s azután újra vizsgálzzék.⁴⁵

A királynak 1783 szept. 21.-én kiadott egyik igen liberális és főleg a magyarok által 13 év óta óhajtott — jóllehet a már korábban kifejtett okoknál fogva közegészségügyünknek nem a javára szolgáló — elhatározása volt, hogy a monarchia összes egyetemeit egyenlőknek tekinteni rendelte s ennek folyomá-nyaként az azok bármelyikén felavatott doctorokat is egyforma előjogokba helyezte s az orvosi gyakorlatúzés jogának kölcsö-nösségét kimondta.⁴⁶

1784 július 20.-án karonként szabályoztatott a tanárok fizetése. Az orvoskari rendes tanároké meghagyatott abban az összegben, amelyben azt még van Swieten javaslatára Mária Terézia állapította meg, t. i. 1200 forintban. A rendkívüli tanárok fizetése 600 forintban állapított meg. Minden kar seniora részére 200 forint pótlék vétetett fel, a következő 2-3, esetleg 4 tanárnak mint proseniornak 100.⁴⁷ Kihirdette-tett a királynak a helyettesítés díjazására vonatkozó rendelkezése is, mely szerint annak a tanárnak, aki egyidőre egy mási-kat helyettesít, a helyettesített fizetésének a fele adandó a

⁴⁵ OL. Helytartótanács. Litt.-pol. Distr. Budens. 1785. Fons. 2, pos. 202-3. — Orvoscari levéltár. Fjk. 1. 192/32. 32/1784-85. és Codex III/1. 558.

⁴⁶ Kink i. m. II. 593.

⁴⁷ OL. Helyt., Litt.-oeconom. 1785. Fons 1, pos. 173.

helyettesítés idejének arányában. Továbbá: az, aki két hivatalt visel, melyeknek a viselésére egyébként két külön egyén volna szükséges, a kisebbik fizetés felét kapja. Ez a rendelkezés alkalmaztatott értelemszerűleg a két tanszéket ellátó tanárookra is.⁴⁸ A tanársegédek évi fizetése 100 forint volt, de 1787-ben 150-re emeltetett, amit Trnka és Stáhly professorok sürgetéseinek köszönhettek, akik 1786 dec. 27.-én kelt jelentésükben rámutattak, hogy még a szolgák is 144 forint évi fizetést kapnak, jóllehet azoknak nincs oly nehéz szolgálatuk, mint egy kórházi assistensnek, aki állandóan a betegek mellett köteles tartózkodni s mellékesen egy fillért sem kereshet, miért is előfordult az, hogy az assistensek az év folyamán napokon keresztül csak kenyéren és vizen éltek, mert többre nem telt. A két klinikai assistens 150 forintos fizetése még így is nagyon szerénynek volt nevezhető a Josephinumban alkalmazott segédek 200 forintos fizetéséhez képest.⁴⁹ Az assistensek után 1787 máj. 6.-án kelt felterjesztésében az öt ápoló fizetésjavításának az ügyét vette a kezébe-szívére az emberséges Trnka. 1786 novemberében nyílt meg az Újvilág-utcai egyetemi kórház, kezdetben két ápolóval, kiknek a havi fizetése 6 forintban volt megállapítva, tehát oly csekély összegben, hogy azok 14 nap mulva ott akarták hagyni a kórházat s csak abban a reményben maradtak meg, hogy fizetésük emelése dolgában történni fog valami. A kórházban mellékjövedelemre nem lehetett számítani, mert csupa szegény ember feküdt benne, s „a konyhán egy kanál levest sem kaptak az ápolók fizetség nélkül“. Trnka rámutatott, hogyha nem emelik az ápolók fizetését, akkor nem lehet számítani rá, hogy valaha is csendes, hű és józan ápolókat lehessen kapni s így „facérokat, iszákosokat, veszekedősöket, csalókat, tolvajokat és efféle gazembereket“ kell alkalmazni, akik sehol se maradnak meg. És szívtelenség lenne a szenvedő betegeket is efféle emberekre bízni. Trnka előterjesztését az egyetemi tanács is a magáévá tette, annál inkább, mert a kevésbbé megerőltető szolgálatot teljesítő egyetemi háziszolgák fizetése is csak nemrégén emeltetett

⁴⁸ OL. Helyt., Litt.-oeconom. 1784. Fons 1, pos. 303. és 1785. Fons 1, pos. 172.

⁴⁹ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1786. Fons 2, pos. 285. és 1787. Fons 2, pos. 68.

6-ról 12 forintra. Az előterjesztés meghozta az ápolóknak is a megélhetés minimális eszközeit.⁵⁰

1783 jan. 31.-én kelt legfelsőbb meghagyás alapján a doctori szigorlatok díjai olcsóbbakká tétettek. Az orvosi, nemkülönben a sebész-doctori szigorlat díja 100 forint volt, a gyógyszerészi magisteriumé 30, a szülészié 20, a bábaké 4 forint 16 krajcár. A kar azonban, miként ez pl. az 1785/86.-iki kimutatóból is kitűnik, sok jóindulattal kezelte a szorgalmas szegénysorsúakat, amennyiben ezeknek vagy a fél vagy az egész díjat elengedte.⁵¹

A kar külső vagy bekebelezett tagjai, a doctores collegiati vagy in facultatem recepti, vagy membra, commembra extranea vagy ingremiata, akik a karba való bekebeleztetésük révén megkapták a jogot arra, hogy rectorrá vagy dekánná választhatók lettek, bekebeleztetési díjként az orvos-özvegyi alapba folyó 100 aranyat, vagyis 430 forintot fizettek, azonban jó ideig nem jelentkezett orvos, aki ekkora összeget lett volna hajlandó áldozni a dékánná választatás vajmi kétes kilátásaira.

Az 1784/85. tanévtől kezdődőleg a király beszüntette az összes iskolákban az eddigi tandíjmentességet és tandíj (didac-trum) szedését rendelte el, hogy az így befolyt összegből szegény szorgalmas egyetemi hallgatók ösztöndíjban részesíthessenek. Az 1785 márc. 30.-án kiadott rövid szabályzat szerint az évnegyedenként előre kifizetendő ösztöndíjnak három osztálya volt: évi 260, 200 és 160 forintos osztálya. Az ösztöndíjas ifjú egy állandóan viselendő jelvényt (signum e pectore pendens) tartozott hordani a nyilvánosság előtt és évente két ízben vizsgázní: husvét táján és a nagy szünidő előtt, melynek eredményéhez képest részesült osztályzatban: I. classis cum eminentia, I. classis, II. és III. classis, s ösztöndíját elvesztette, ha az I. osztályzatnál rosszabb minősítést kapott.⁵²

A sebészi tanfolyam díja 18, az orvosié 50 forintban állapítottat meg s az összeget tíz havi részletekben is lehetett befizetni.⁵³ De már 1785 január 12-ikén újabb rendelkezést

⁵⁰ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1787. Fons 2, pos. 141.

⁵¹ Merkur v, Ungarn I. 818.

⁵² Orvostari ltár. Fjk. I. 192/27: 1784/85. és Fjk. I. 210/50: 1785/86.

⁵³ Codex III/4. 782., Fejér i. m. 127.

tett a király, leszállítván az orvos-sebészi tanfolyam díját egységesen 15 forintra. E jószándékú rendszer azonban így sem vált be, mert a hallgatók számának nemkívánatos megcsappanását vonta maga után, miért is az államtanács tagjai közül többen vissza szeretnék volna állítani a tandíjmentességet. A nagy vita eldöntésére statisztikai adatok beszolgáltatása rendeltetett el, s az így leszűrt eredményekhez képest a király elfogadta az államtanács javaslatát, melyszerint a tandíj elengedtetett azoknak, kik több mint három gyermeket tanítottak egyszerre.⁵⁴ Az általános tandíjmentesség intézményesen csak 1790-ben állíttatott helyre.⁵⁵

A dolog historikumához tartozik, hogy a tandíj intézményes bevezetését megelőzőleg 1784 nov. 8.-án tájékoztató jelentés megtételére hívatott fel az orvosi kar a szegény néposztályból kikerülő sebészhallgatók tandíjfizetésére vonatkozólag s a felség abbéli készségének jelzése mellett, hogy a nevezettek közül a kiválóaknak hajlandó lenne elengedtetni a tandíjat, sőt ezeket esetleg ösztöndíjban is részesíttetni. Az orvosi kar jelentése tele van aggályokkal, de ma már nem látni tisztán, mi felett aggályoskodott jobban, a tandíj miatt-e vagy a tandíj elengedéséért? A jelentés ugyanis azt mondja, hogy az orvos-sebészi tanfolyam katolikus hallgatói valamennyien szegények, évente alig akad egy is, ki a tandíjat meg tudná fizetni; a jobbmóduak ugyanis a jogi studiumra mennek. Viszont az akatholikusok — akár útlevél nélkül, egérúton — többnyire a külföldre mennek, hol bőségesen várnak rájuk alapítványok. Ezért ha a jó előmenetelű sebészhallgatóknak elengedik a tandíjat, jelentősen megapad a tandíj-jövedelem forrása, melyet még az a körülmény is apaszt, hogy sokan vannak, kik nem az egész éven át hallgatnak, hanem jórészt magánúton készülnek el. Az orvosi kar e jelentésén bajos volt okulni, mert erősen félti a tandíjjövedelmet, melyről azonban azt mondja, hogy évente alig akad egy-egy sebészhallgató, aki a tandíjat meg tudná fizetni.⁵⁶ A következőkben abban adtak igazat a karnak, hogy a tandíjkényszer

⁵⁴ Hock-Bidermann : Der oesterreichische Staatsrath. Bécs 1879. 524. l.

⁵⁵ Codex III/I. 596.

⁵⁶ Orvostari lt. Fjk. I. 190/I. 1: 1784/85.

nem vált be és egy időn túl tovább nem is volt fenntartható. Ezen inkább administratív jellegű intézkedéseken kívül s már nemcsak trónralépte után a közoktatásügy belső tartalma felé fordítá érdeklődő figyelmét II. József s e végből tájékoztató jelentés bemutatására szólítá fel gróf Esterházy Ferenc kancellárt, a ki aztán Ürményi Józsefet bízta meg annak elkészítésével. Az 1781 jan. 27.-én elkészült terjedelmes jelentés, mely a Ratio Educationis beható ismertetését is tartalmazta, teljességgel megnyervén a tetszését, a király a Ratiót márc. 27-ikén megerősítette.⁵⁷ Ennek ellenére a Ratióval semmikép se egyező módosítások, változtatások és reformok egész sorát indítá meg II. József, melyeknek egynémelyike valósággal a sarkaiból forgatta ki az egyetem szervezetét, míg egy másik része felmérhetetlen áldást jelentett a köz s az egyénre nézve. Még ma is csak nehezen megbocsájthatónak kell tartanunk azt az 1782 jan. 28-iki parancs-elhatározást, mely az egyetem ingók és ingatlanban fekvő egész vagyonának, az „egyetemi alapnak“ önállóságát megszüntette s azt a helytartótanácsához tartozó m. kir. udvari kamara, vagyis a kincstár kezelésébe utalta át.⁵⁸ Viszont azonban magunk előtt látjuk a népei javát és boldogulását a szíven hordó királyt, ki fáradságot nem kímélő módon igen sokszor személyesen is a végére jár a fennálló bajoknak és hiányoknak, melyeken rendszerint lázas türelmetlenséggel, legszívesebben azonnal szeretne segíteni, mintha csak érezné, hogy a végzet mindössze a két keze ujjain elszámlálható esztendőket mért ki a maga és jócselekedetei számára. Sajnos, bár mint természetes reactio érthető, hogy a magyar történetírás és az iskolai oktatás hosszú időn keresztül főleg a gravamenes politika szemszögéből mérte le II. József alakját s nem eléggé domborította ki lelkének nagyszámú nemes vonásait. Pedig ha más egyéb sem maradt volna vissza utána, mint az a két levél, melyet az egyetemi kórház meglátogatása után a látottakon való felháborodásában írt Esterházy Ferencnek, akkor is elegendő bizonyítékai birtokában volnánk II. József emberszeretetének, jótakarásának és segítő készségének s az ennek útjába álló akadályok elhárítására mindenkor lecsapni kész erélyének. Egyetemünk orvosi kara

⁵⁷ Fejér i. m. Doc. 63.

⁵⁸ Codex III/1. 38.

iránti érdeklődésének már anyja életében adta jelét József: elégedetlenül tért vissza a kar fejlődését lehetetlenítő nagyszombati milieuból. Trónra lépése után, az 1781 aug. 20–27-ig terjedő Pesten tartózkodása alkalmával a 23.-ának délutánjából harmadfél órát szentelt az egyetem meglátogatására, megtekintve többek közt az orvoskar helyiségeit s a megkezdett átalakítási munkálatokat. Ennél azonban jelentősebb volt az a látogatása, melynek tapasztalatairól s az ezekhez fűzött következtetésekről az ugyanegy napon, t. i. 1783 ápr. 27.-én gróf Esterházy Ferenchez intézett, imént említett két levele szól.⁵⁹ A harag hangján szólal meg a király, aki a klinikai kórház tűrhetetlen állapotán felháborodva kíméletlenül megfenyegeti az egyetem felettes dicasteriumait,⁶⁰ megtorló intézkedéseket helyezve kilátásba és elrendeli, hogy Ürményi bizassék meg a meglevő intézmények szemügyrevételével, bár máris úgy látja, hogy egész új berendezésekre lesz szükség.

A másik levélben a király a kancellárral közli, hogy az összes egészségügyi közintézményeket a legrosszabb állapotban találta. A budai kórház a helyszűke miatt egészségtelen s általában rossz, a pestihez képest azonban még „isteni“, mert az utóbbiban uralkodó rendetlenség és piszok minden képzeletet felülmul. Azután a maga elgondolásait fejtegeti; a király szerint az egyetemi kórházi gyakorlatnak nincsen többre szüksége, mint legfeljebb hat kis szobára mégpedig egy a férfi és egy a női belbetegek, egy-egy a sebészi betegek, egy a gyermekágyasok és a hatodik a bábatanulók részére. Mind-

⁵⁹ OL. Helyt. Udv. kanc. 4124 és 4125 : 1783.

⁶⁰ „Die beständige Überlegungen und die Personalitäten der Jesuitismi besonders, wodurch der sogenannte Senat geleitet, die Studien Commission in Pressburg, das Locumtenential Consilium, dann endlich die Kanzley hemmet und verhindert alle Entschliessungen, darüber wird also nothwendig seyn, wenn man betrachtet das ansehnliche Geld, so diese Universität und Academie kostet . . ., dass man eine neue Einrichtung brachte, und dasjenige mustere, so zu musteren ist; diejenige Grundsätze fortsetze, so allein die wahren und nothwendigen sind, und eine wirkende Nachsicht auf deren Befolgung einleite, weil sonst Ich dieses so wichtige Geschäft nothwendig von der Dicasterial Direction abziehen und durch eine besondere Commission verwalten lassen müsste, samt der Administration aller dem Studien Fundo gewidmeten Einkünften“.

egyik szoba 4 ágyat tartalmazzon.⁶¹ Ezeken kívül szükség van konyhára és néhány egyéb célú mellékhelyiségre. Mindezek megvalósítására vagy bérelni vagy vásárolni vagy pedig újonnan építeni kell fenn a Várban, közel az egyetemhez, mert a kórház, nagy zsúfoltsága, rendetlensége és távolsága miatt, a nagyfontosságú klinikai gyakorlatokra nem használható fel sikerrel. A királyi parancsnak Ürményi 1783 utolsó és 1784 első hónapjai folyamán pontosan eleget tett s a vizsgálat főleg az orvosi karon oly sok hiányt s akkora elmaradottságot állapított meg, hogy II. József az egész magyar tanügyet helyesnek látta a magyar udvari kancellária hatásköréből kivonni s azt a bécsi tanulmányi bizottság teendői közé sorozni. Ebben az elhatározásában azonban nagy része lehetett a kormányzat centralistikus irányzatának. Ürményi a kapott rendelkezéshez képest a Várban keresett hajlékot a klinikai tanítás számára s arra az Erdődy grófok házáat (a mai Verbőczy-utcában) találta megfelelőnek; az egyetemi kórház odatelepitésére azonban már nem került sor. Ez az eset is II. József elhatározásainak hirtelenségét jellemzi; mire rendelkezéseit valóra válthatná, már mások a tervei, mások az elgondolásai, melyek az előbbieket felborítják. Így most is, amidőn 1783 dec. 9-ikén elhatározá, hogy úgy az ország lakóinak, mint a kormányzatnak érdekében a Pozsonyban székelő kir. helytartótanácsot a többi fő dicasteriumokkal, elsősorban a magyar udvari kamarával és a kir. curiával együtt az ország központjába, Budára, a Várba helyezi, az ilymódon kiszoruló egyetemet pedig — az egyelőre Pozsonyban elhelyezendő theologiai kar kivételével — Pestre telepíti át. Az áthelyezésnek tehát nyilvánvalóképp nem az egyetem érdekei képezték a voltaképeni indítékát, jöllehet ezeknek is a javára szolgált. De hatalmas lendítő erő birtokába jutott Pest sz. kir. város is, mely úgy a lakosok számának, mint a város bevételeinek gyorsan beálló erős szaporulatában mutatkozott meg. 1786-1790 közt — írja

⁶¹ A bel- és sebészklínikai ágyak számát tehát összesen 16-ban tervezte a király ugyanakkor, amikor ezeknek az ágyaknak össz-száma Bécsben még mindig csak 12 volt, igaz ugyan, hogy az „Allgemeines Krankenhaus“-ban elhelyezve, melynek igen tekintélyes anyagából a klinikus tanárok szabadon válogathatták ki az ágyaikra tanítási célokra áthelyezendő betegeket.

Schuster János orvostudományi professor⁶² — akkorát fejlődik Pest, hogy egy egész új város épül benne: a Lipótváros, „Berlinéire emlékeztető pompás utcáival“. Hatalmas városfejlesztő, jólét-fokozó rugót nyert tehát a város az egyetemben, viszont azonban annak a 300 éves jubileuma alkalmával tett nagylelkű alapítványát megelőző hosszú időn keresztül a legtöbbször kitért az egyetem méltányos óhajainak megértő teljesítése, az elismerésnek és hálának maguktól kínálkozó alkalmai elől. A tanítás, valamint a tanárok és a hallgatók lakása szempontjából is előnyösebb volt az egyetem pesti elhelyezése a budainál, melyet hegyi fekvésénél fogva — a csak 1853-ban megnyílt Albrecht- (ma Hunyadi János-)út hiányában — kocsival se lehetett megközelíteni. Az új elhelyezés csak egy egyénnek és az általa képviselt közérdekeknek a szempontjából volt hátrányos: a protomedikus szempontjából, aki mint helytartótanácsi referens Budán, s mint az orvosi kar igazgatója Pesten kellett hogy hivataloskodjék. Ám amint beköszöntött a tél, amint megindult a Dunán a jégzajlás, a negyven hajón nyugvó hajóhíd kivonatott a használatból s a két város, Pest és Buda, néha hetek tartamára megközelíthetlenné vált egymás számára.

Ami a Pestre áthozott orvosi facultás elhelyezését illeti, az Újvilág- és a Hatvani- (a mai Semmelweis- és Kossuth Lajos-)utca sarkán álló „jezsuita ház“ szemeltetett ki a részére, az 1784/85-ben végzett átalakítások alatt azonban átmenetileg a felosztott pálosok egykori kolostorépületében (a mai Prohaszka Ottokár-utca 7. sz. alatt) kapott vendégjogot.

Az előadások 1784 nov. 5-ikén vették a kezdetüket s most már az egyetem végleg megszűnt „budai egyetem“ lenni, helyét azonban nem a „pesti“, hanem a „királyi magyar egyetem“ (Regia Scientiarum Universitas Hungarica) foglalta el.

Már az eddig felsorolt rendelkezések is jelentős változásokat jelentettek az egyetem életében, ám csak ezután következtek el az egyetem egész szervezetét gyökeresen átalakító, nemkülönben az általános egészségügy céltudatos kiépítésének előfeltételeként az orvosi tanulmányú gyeterősen érintő reformok.

Előzetes elgondolások és elmélyedések, lelkiismeretes szerzett tapasztalatokból levont következtetések egymást kie-

⁶² Geschichte der Stadt Pest. 1806. 117.

gészítve és módosítva keltek melegvérű életre II. Józsefnek gátakat és gátlásokat nem ismerő kezdeményezései és türelmetlen sürgetései nyomán. Használni, boldogítani akaró törekvéseiben megnyilvánuló emberiessége másutt sem találhatott erősebb és tisztább visszhangot adó területre, mint aminő az egészségügy s az ezzel kapcsolatos sociális gondoskodás s a király lelkébe belepillantva könnyen érthetővé válik, hogy az egészségügynek gyakorlati, vagyis a legrövidebb úton elérhető áldást fakasztó igényei lebegtek a szemei előtt, mint zsinórmérték, melyhez a leendő orvosok egyetemi kiképzésének a módját utólag szabta hozzá. II. József nem kedvelte az úgynevezett világboldogító elméleteket, mert gyakorlatilag, tettekkel kívánt használni, segíteni. És nem kedvelte az egyetemeken a tudósokat; féltette tőlük az ifjúságot és a közrendet, hiszen a birodalmak nyugalma felkavaró francia forradalmat is encyklopaedista tudósok idézték fel. Pedig II. József még nem is tudhatta, amit csak a XX. század tudott meg a nagy revolúcióról, hogy világforradalmi utórezgései az első nagy kitörésnél is megrázkódtatóbbaknak bizonyultak. Nem tudósnak a kitermelésében látta tehát József az egyetemek rendeltetését, hanem derék, erkölcsös polgárok és jó államhivatalnokok és alattvalók kinevelésében s óva intette az egyetemi tanárokat, hogy ne is akarjanak tudósokat kitermelni.⁶³ Viszont azonban azt kívánta, hogy csakis a „legmegválogatottabb tehetségek” bocsájtassanak az egyetemre. Ám, ha ennek a kíváncsolomnak az egyetemek csakugyan eleget tesznek, szükségképp annyira megapad a hallgatóság száma, hogy jóval kevesebb egyetemre lesz szükség. S ezért II. József nem is a minősítésen könnyített, hanem birodalmának néhány egyetemét bezárta, másokat pedig merőben gyakorlati irányzatú lyceumokká alakított át azzal a szándékkal, hogy végül is mindössze a bécsi, prágai, egy galíciai s a pesti egyetem tartassék fenn, nem több. Az új lyceumok közt találjuk a kolozsvári „Universitas”-ból lett lyceum regium academicumot is.

⁶³ „... er nehme sich nicht vor Gelehrte bilden zu wollen”. Kink i. m. I. 550. — 1781 november 29-én írja II. József: „... da die weesentliche Studien in Universitäten für die Bildung der Staatsbeamten nur dienen, nicht aber bloss zu Erzielung Gelehrter gewidmet sein müssen” ... Kink i. m. I. 547.

Az orvos-sebészi tanulmányok 1786-ban keresztülvitt nagy reformjának, a „Reformatio Studiorum Josephina“-nak voltaképeni kiindulópontjául Ürményi Józsefnek a király 1783 ápr. 27-iki levelében foglalt rendelkezéseiből megejtett nagy egyetemvizsgálata és erről szóló jelentése szolgált. Tanszékről-tanszékre, tárgyról-tárgyra tért benne át a lelkiismeretes királyi vizsgálóbiztos, concret tapasztalatokat összevegyítve gondos észlelésekkel s bejelentve a legsürgősebb anyagi szükségleteket is. A király a jelentést áttanulmányozta s a maga szándékainak hozzávetésével egy 1784 máj. 26-ikán kibocsátott legfelsőbb elhatározást⁶⁴ érlelt ki, melynek az orvos-sebészi tanulmányokra vonatkozó s itt röviden ismertetendő intézkedései a két év múlva életbeléptetendő új tanulmányi rendben vették figyelembe.

Eszerint a bonctan tanára 60 forintot kapjon anatómiai készítmények előállítására. A sebészet tanárának 500 forint utalandó ki sebészeti eszközökre és kötőszerekre, valamint szülészeti készülékekre a tanár által felterjesztett jegyzék alapján.⁶⁵ A botanika és chemia tanárának 300 forint juttatandó hasznos chemiai kísérletekre. A különös tehetségűnek („singuláribus talentis provisus“) vázolt Kitaibel Pálra, a botanika és chemia tanárának 400 forint évi fizetéssel ellátott adjunc-tusára vonatkozólag, aki különös odaadással szentelte magát a tanulmányainak, azt az óhaját fejezi ki a király, hogy támogatni kell őt a tanárságra való előkészülésében. A belgyógyászat tanárát, Shoretich Mihályt, ösztökélni kell, hogy a Magyarország különböző klímájú részeiben gyűjtött gyakorlati orvosi észleleteiről megírni ígért munkáját mihamarabb készítse el és adja át a nyilvánosságnak. Shoretich és Plenck professorok megállapították, hogy a budai kórház annyira egészségtelen helyen fekszik, hogy sokan ott putrid betegségeket szenvednek azáltal, hogy ott sem légjárás, sem a szennyes víznek elfolyása nincs, miért is a kórház egészségesebb helyre való elhelyezésére a várost rá kell bírni, de nem a Várba, melynek az odatelepitendő kormányshékek befogadására is alig lesz elég háza. A megfelelő hely az orvosi kar közreműködésével állapíttassék meg. A fűvészkert és az állatorvosi iskola egy területen legyen s

⁶⁴ StR. 341 : 1784. — Fejér i. m. Doc. 67. — Codex III/1. 102.

⁶⁵ OL. Udv. kanc. 2036 : 1784.

erre Pesten helyet kell keresni, esetleg a felosztott szerzetesrendek valamelyikének kertjében. Az egyetemi gazdasági kertet is egyesíteni kell a fűvészkerttel. Winterl professor döntse el az érdekeltekkel, vajjon a legújabban felosztott Ferencziek rendjének kertje nem lenne-e alkalmas. Wolstein professor meghallgatandó az állatorvosi iskola felállítása dolgában, Tolnay Sándornak pedig az állatgyógyászat folytatólagos elsajátítására 200 forint adandó. Az *anatomia* tanára ezentúl a legújabb felfedezéseket is tartalmazó Leber-féle tankönyvet használja, az *élettan* tanárának pedig azon bejelentése, hogy Haller tartalmas *Physiologiae Elementa* c. művéből compendiumot készít, tudomásul vétetik. A repetensi intézmény egy ösztöndíját a theologia adja át az orvosi karnak s ezen összeg két kitűnő szegény orvostan- és két sebész-hallgató közt tanulmányi segélyként szétosztandó. Az orvosi karnak meghagyatik az eddigi egy 200 forintos ösztöndíja s az továbbra is a gyakorlati orvostan és sebészet két tanársegéde vagy két kiváló hallgató közt osztassék fel. Foglalkozni kell a királyi biztos azon javaslatának a közelebbi részleteivel, miként tétessék anyagilag is lehetővé a repetensek, adjunctusok, rendkívüli tanárok és fiatalabb rendes tanárok részére külföldi egyetemek és könyvtárak meglátogatása. Mivel elsősorban az orvosi és bölcsészeti karon olyan tanárok is vannak, kik külföldi egyetemekeket látogattak, ezek felszólítandók, hogy a külföldi tudósokkal vegyék fel a levelezést és kezdeményezzék egy tudós társaság megalapítását.⁶⁶ Gyűjteni kell a Magyarország és kapcsolt részeinek még ismeretlen természeti kincseit s e végből tudós férfiak utazzák be az országot, jelesül a botanika, természetrajz és kísérleti természettan tanárai adjunctusaikkal közköltésen, s amit ily módon összegyűjtöttek, dolgozzák fel tudományosan és adják ki illusztrálva az egyetemi nyomda költségére. Az orvosi facultást figyelmeztetni kell, hogy a szigorlatok körül teljes szigorral járjon el.

⁶⁶ A lánglelkű piarista, Révai Miklós 1784 „elején” készített és mutatott be II. Józsefnek tervezetet egy magyar tudós társaság létrehozására, állítólag „sikertelenül”. Nem lenne tán érdektelen nyomára menni, vajjon II. József fenn megtárgyalt máj. 24-iki rendelkezésének ez a pontja nem Révai „sikerének” tudandó-e be?

II. József itt ismertetett rendelkezéseihez néhány megvilágító szót fűzünk. Mindenekelőtt megállapítható az, hogy a király nem szűkíteni, hanem bővíteni kívánta az egyetem hatáskörét és emelni a súlyát. A külföldjárástól való régi félelem nem él már benne, nem idegenkedik az e célra menő pénz exportálásától s felvilágosultságában nem fél a nyugati eszmék importálásától sem. Csak a tanszabadság elharapódzásától látszott tartani akkor, amidőn 1783 jan. 20-ikán elrendeltette,⁶⁷ hogy az előírt tankönyvektől a legcsekélyebb eltérés sem engedhető meg, hacsak nem az udvari tanulmányi bizottság előzetes hozzájárulásával. Természetesen ez a rendelet a legjobb akarat esetén sem tudott érvényesülni a betegágy melletti klinikai tanításnál, de viszont éppen itt nem okozhatott senkinek semmiféle aggodalmakat. A tanulmányi bizottság ismét nagy súlyt helyezett rá, hogy Pesten ugyanazokat a tankönyveket használják, mint Bécsben, s hogy ne a Plenck-féle anatómiai, sebészeti és bábaképző könyvek tartassanak meg hivatalos tankönyvekkül, hanem a conformálás kedvéért („der Gleichförmigkeit wegen“) Pesten is áttérjenek Heister Chirurgisches Vorlese-Buch-jának, Leber anatómiájának és Steidele-nek „Magyar bábamesterség“ címe alatt már 1777-ben lefordított könyvének a használatára.⁶⁸ De végül győzött Störk javaslata s a király 1784 aug. 25-ikén megengedte, hogy Plenck professor összes könyvei, amelyek a budai egyetemen az előadások alapjául szolgáltak, „ezen az egyetemen“ továbbra is használathassanak.⁶⁹

Visszatérve II. József rendelkezéseire, azt látjuk, hogy az állatorvostani intézet felállítása és e tárgy tanítására is megtétettek az előkészületek. Az intézet leendő első igazgatójának, Tolnay Sándornak Bécsben történő kiképeztetése folyamatba tetetett, sőt ennek időtartama meg is hosszabbított, a bécsi Wolstein János professor pedig még 1783 nyarán az egyetemnek Pestre helyezése által tárgyalanná vált budai helyszíni szemlére s tájékoztatások megadására leíratott. S ugyancsak Wolstein

⁶⁷ Klink i. m. I. 549.

⁶⁸ OL. Litt.-pol. Distr. Budensis. 1784. Fasc. 7, pos. 193.

⁶⁹ K. k. Kabinets-Archiv. 3243 : 1784.

két munkájának magyar fordítását is elrendelte a király,⁷⁰ aminek az ezzel megbízott Tolnay Sándor eleget is tett. A király azonban attól a szándékától, hogy az állatorvosi intézetet a fűvészkerttel egy helyen állíttassa fel, későbbben elállott, viszont elzárkózott mint meg nem indokolható kívánságtól a természetrajz tanárának abbéli óhaja elől, hogy tárgya számára egy külön fűvészkert létesíttessék.⁷¹ Az utóbbi elhelyezésére az erre kiszemelt Ferenciek kertje vétetett igénybe, mely azonban csak két évi előkészítés után, 1786-ban volt rendeltetésének átadható. A közbeneső időben a maga nélkülöző szegénységét előkészítő, határtalanul áldozatkész Winterl a sajátjából tartott fenn a Józsefvárosban egy botanikus kertet.

Nem érinthette azonban kellemesen az orvosi kart II. József minden egyéb tekintetben hálásan üdvözölt intézkedéssorozatának az a pontja, melyben komoly hangon figyelmezteteti a kart, hogy a szigorlatokat csakugyan szigorúan kell vennie. Főleg a fiatalabb alapítású egyetemek közt mindig és minden országban akadtak olyanok, melyek a szigorlatok könnyűvé tételével igyekeztek vonzóerőt gyakorolni s hallgatóik számát növelni. Ha felütjük a kar promotiós albumát, megállapíthatjuk, hogy fennállása óta 1784-ig 82 egyént avatott az orvosi kar doktorrá vagy a praxisra nem kevésbé feljogosító licentiatussá s ezek közül 14 külföldi volt, tehát kereken a felavatottak 17%-a s ezek közt is többen, kik egyetemi városokból (Bécs, Prága, Göttingen stb.) valók voltak. Nem feltehető, hogy ez az aránylag nagyszámú külföldi más okon jött volna ide, mint az egyetem enyhébb szigorlatoztatási módjába vetett remény által idevonzva. Nem először hangzott el az orvosi kar felé a szigorlatoztatásra vonatkozó intelem, de ezúttal is megnyugtató eredmény nélkül, úgy hogy néhány év eltelte után, 1789 febr. 25-ikén újabb, de most már keményhangú leiratot intéztetett II. József a facultáshoz, melyben a többszörös tapasztalatokra hivatkozva erősen kifogásolja, hogy olyan egyének, kik más egyetemeken sehol sem mernék magukat a szigorlatoknak alávetni, e végből egyenesen Pestre utaznak,⁷²

⁷⁰ Codex III/1. 51.

⁷¹ OL. Udv. Canc. 2036 : 1784.

⁷² Nemcsak az orvosi, hanem a jogi kar szigorlatai is hasonló okon kifogásoltak. Pauler i. m. 244.

miért is örködni kell a helytartótanácsnak, hogy a jövőben ezen az államot és országot s az egyetem hírnevét felette hátrányosan érintő visszaélés megszűnjék.⁷³

Ha ezután nem is adott többé alkalmat ennyire kemény hangon tartott leiratokra, mégis új és új figyelmeztetést kapott a kar 1793-ban⁷⁴ és 1808-ban: a diplomák kölcsönös érvényességének szabályozására folyamatba tett tárgyalások alkalmával is felhangzott még osztrák részről, hogy a II. József által megállapított, de közben eltörölt kölcsönösség helyreállításába készségesen beleegyeznek, „ha a magyar nemzet, a saját érdekében is, több szigort és elővigyázatosságot fog az orvosi szigorlatok körül tanúsítani.”⁷⁵ Még évtizedek múlva is felhangzik a regnicolaris bizottságban, hogy a szigorlatok nem eléggé szigorúak.⁷⁵

⁷³ „... dagegen ist aber derselben (der med. Facultät zu Pest) nachdrücklich einzubinden, dass sie bei der Prüfung der Aerzte und Wundärzte genauer zu Werke gehe, indem die wiederholte Erfahrung zeigt, dass mittelmässige Subjecte, die auf anderen Universitäten es nicht wagen würden, sich zu den strengen Prüfungen zu stellen, geradezu nach Pest reisen und nach einigen Wochen als graduirte Aerzte zurückkommen, und daher hat die königl. Statthalterey mit allem Ernste und Eifer zu sorgen, dass diese dem Staate, dem Lande, und dem Ruhm der Universität sowohl, als dem Vertrauen, welches öffentlichen Lehranstalten immer unterlegt, und ungeschwächt erhalten sollte, höchst nachtheiligen Unfug gesteuert werde“. Codex III/1. 552. — „Gleich als weyl. Kaiser Joseph allen Universitäten ganz gleiche Rechte eingeräumt hatten, gingen jene Individuen, welche an der Wiener Universität rejicirt worden waren, welche sich zu schwach fühlten, um hier approbirt zu werden, nach Pest, und kamen in wenigen Wochen mit Diplomen zurück. Dies verschaffte die strengen Prüfungen auch an der Wiener Universität, weil man sah, dass Strenge nichts nütze“. Ezeket írja báró Stifft, az orvosi tanulmányügyek legfőbb referense Bécsben 1812 szept. 2-án kiméltelenül keményszavú commentár kíséretében s három konkrét eset részletes felsorolásával, melyek közül az egyiknek Pesten szerzett oklevelét Bécsben törvényesen meg kellett semmisíteni. StR. 2566 : 1812.

⁷⁴ Cod. III/1. 701.

⁷⁶ StR. 3678 : 1806.

⁷⁵ „... examina rigorosa quidem dicuntur, ac non semper etiam sunt“. Opinio Exc. Regnic. Deput. pro pertract. . . . System. Operatis. 1830. 95. 1.

Függetlenül Ürményi javaslatainak valóraváltásától, egyéb intézkedéseket is tett a király, ugyancsak 1784 folyamán, melyek az egyetem, illetve az orvosi kar fejlesztését szolgálták. Évi 400—600 forint fizetéssel és két évre szóló kinevezéssel tanársegédek alkalmazott a vegytan, bonctan, élettan és természetrajz tanárai mellett és correpetitorokat a sebészek és a bábák számára.

Új tanszéket is kapott 1784-ben a kar: átvette a bölcsészeti kartól a leíró vagy különös természetrajz (*historia naturae specialis*) katedráját, mi alatt az állat- és ásványtan volt értendő, de nem a növénytan is, melyet még 1816/17-ig a vegytan tanára adott elő. A bécsi minta szerint történt a természetrajz ezen áthelyezése, ahol ezt már 1780-ban végrehajtották s ahol a tárgy tanára, tekintet nélkül seniumára, szintén a rendes orvostanárok után foglalt helyet⁷⁷ és dekánná választható nem volt.⁷⁸ A tanszékekkel együtt jött át az orvosi karra Piller Mátyás tanár is, egy nagy ásvány-, növény- és őslénytani gyűjtemény birtokosa, aki mellé Maindl Antal neveztetett ki tanársegédnek a szokásos két esztendőre, melynek leteltével Mulser József vette át a tisztelet. Ugyancsak 1784-ben neveztetett ki a chemia és botanika tanárának segédjévé a „singularibus talentis provisus” Kitaibel Pál is. A természetrajz áthozatala az orvosok természettudományi gondolkodásának kétségtelenül megerősítőjévé vált.

A facultás beléletében is a tanszékek ellátása körül — az eddigi megbolygattatlan rend után — mozgalmas változások mentek végbe az 1783/84. tanévben. Az 1770-ben kinevezett régi tanári kar során rést ütött II. József azon rendelkezése, melylyel 1783 nov. 2-ikán a sebészet, szemészet és szülészet kitűnő tanárát, Plenck Józsefet Bécsbe helyezte át a katonai gyógyszerárak igazgatójává és kiszemelve a szervezés alatt álló, rövidesen „Josephinum” néven emlegetett katonai orvossebészeti akadémia⁷⁹ növény- és vegytani és sebész-

⁷⁷ Bécsi egyetemi levéltár. Univ. Regist. I. 225.

⁷⁸ OL. Helyt. Litt.-pol. Distr. Poson. 1786. Fons 2, pos. 21.

⁷⁹ 1781 április 3-án határozta el II. József, hogy a katonai egészségügyi szolgálat tökéletesbítésére magasabb minőségű orvossebészeket fog kiképeztetni. A Brambilla igazgatása alatt öt tanárral ellátott tanintézet, a „Josephinische med.-chir. Akademie” 1785 nov. 7-én nyílt meg.

tanárának, utóbb ezen akademiának életfogytiglani titkárává kinevezte.⁷⁰

A Plenck távozásával megürült sebészeti tanszékre, melyhez még a szemészet és szülészet tanítása is hozzátartozott, pályázat hirdettetett meg, melynek eldőlteig a felség Rácz Sámuel professorra bízta a tanszék teendőinek ellátását.⁸¹ A pályázatban hárman vettek részt: 1. Knauer Antal, a sebészet és szülészet helyettes tanára Bécsben; 2. Stáhly György, katonaeorvos, a Josephinumban rendkívüli tanár; 3. Albrecht János, a sebészet és szülészet mestere Pozsonyban. Nem pályázott, hanem a felséghez folyamodványt nyújtott az állás elnyeréseért Molitor Boldizsár, a gróf Esterházy Miklós gyalogezred sebésze. A király az egyetem rectorának küldte meg e folyamodványt, a kar véleményének kikérése s majdan jelentéstétel végett. A kar loyaltásból olybá vette a kérvényt, mintha Molitor szabályosan pályázott volna, legérdemesebbnek azonban Stáhly Györgyöt minősítette, akit a császári protochirurgus Brambilla is melegen ajánlott, előnyül tudván be magyar születését s a magyar nyelv bírást, amit a hallgatók nagy részének magyar nyelvű volta miatt igen fontosnak tartott. Az egyetemi tanács is magáévá téve a kar javaslatát, 1784 márcz. 15-ikén a helytartótanácsához terjeszté fel az ügyet a király döntésének kikérése végett,⁸² aki a Plenck József áthelyezése következtében megürült tanszékre ápr. 14-ikén a kar ajánlottját kinevezte.

A tanfolyam előírt tartama két év volt, de eltartott 3—4 évig is, míg a növendékek az összes sebészi gyakorlatokat elvégezték. Az akadémia jogot kapott sebész doctorok és mesterek kreálására is, sőt 1812-ben egyetemi tanrendet és egyenjogúsítást kapott. 1820-ban az előadásokat megszüntették, 1822-ben az akademiát bezárták, 1824-ben ismét megnyitották, ismét egyetemi rangban; 1848-ban megint bezárták, illetve az egyetembe olvasztották; 1854-ben újra megnyitották s 1874 júl. 16.-án végleg feloszlatták. — A József-akadémia tanárai közt európai nevű tudósokra is akadunk, mint például Barth, Jäger, Stellwag, Duchek, Pitha, Schroff, Chiari, C. Ludwig; de Spáth és Gustav Braun is ott működtek, Semmelweis gyarló ellenfelei; a 20-as évek tanári karában találjuk Töltényi Szaniszlót, a hazájából kiszorult természetphilosophust.

⁸⁰ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons 2, pos. 7.

⁸¹ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons 2, pos. 54, 303.

⁸² OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons 2, pos. 5, 56.

Stáhly György, orvos-sebész-doctor és szülész-mester, 1755-ben Pesten született egy Donaueschingenből hazánkba vándorolt család sarjaként. Tanszéki teendőin kívül 1802 okt. 2-ikán az országos szemorvos (protooculista Regni) tisztje is reá ruháztatott. 1797-ben a fiumei járvány körüli céltudatos működéséért a király a magyar nemességgel tüntette ki. A nemesi felkelés alatt és után elterjedt ragályos betegségek elleni intézkedések megszervezése végett felsőbb meghagyásra az adriai tengerparti városok katonai kórházait kellett meglátogatnia, a roppant fáradságokkal járó utazás azonban teljesen aláásta az egészségét s 1802 okt. 26-ikán, 47 éves korában Pesten meghalt. A dekáni tisztet három ízben viselte.

Az idézett tanévben egyéb tanszékváltozások és cserék is voltak. Prandt, az eddigi tárgya, a gyógyszer-tan mellé a kórtant vette át, mely alól az elbetegesedő Shoretich tehermentesített, de meghagyatott nála az eddig is általa tanított belgyógyászat. Rácz Sámuel Plenck tárgyait vette át mint helyettes, folytatván anatómiai és élettani előadását s eleget téve korábbi megbízatásának: az elméleti orvostan tanításának a sebészek tanfolyamán.

1784 ápr. 6-iki kelettel egy beadvány érkezett az orvosi karhoz, s ápr. 15-ikével egy még részletezettebben megírt azonos tárgyú beadvány az egyetemi tanácshoz, melyekben egy Mócsy Károly nevű budai sebész- és szülész-mester arra kér engedélyt, hogy a bécsi és más egyetemek mintájára, azok részére, kik a költségek hiánya miatt az egész tanévet nem tölthetik az egyetemen, mint correpetitor alkalmaztassék, vagyis engedélyt kapjon arra, hogy a sebészet tanárának nyilvános collegiumait a sebészekkel és szülészekkel privatim ismételhesse s ezért a szokásos díjazást kérhesse. Kéri ezt abban a tudatban, hogy a sebészetet helyettesként előadó tanár nagy elfoglaltsága miatt magáncollegiumokat nem érne rá adni.⁸³ Mócsy kérelme a szokásos hivatalos úton felment a felséghez, aki azt — tekintettel arra, hogy a correpetálás a bécsi egyetemen is dívik, hogy továbbá a kérelmezőben arra elég rátermettséget

⁸³ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons 2, pos. 89 és 175.

lát — teljesíteni rendeli,⁸⁴ meghagyja azonban, hogy hat aranynál többet a jelentkezőktől nem szabad igényelnie.⁸⁵ Mócsy nemsokára e correpetíók céljára — és a maga rátermett-ségének igazolására — egy magyarnyelvű szülészeti könyvecskét is adott ki a bábák részére, melyre a helytartótanács a törvényhatóságok figyelmét felhívta.⁸⁶ Kevéssel utóbb, 1785 febr. 28-ikán Stáhly György, a sebészet és szülészeti tanára, maga is azt kérte,⁸⁷ hogy magáncollegiumokat tarthasson a tárgyaiból s az egyetemi magistratus részéről felhangzott elfogultsági aggályokat igyekezve cáfolni, fő érvül azt hozta fel kérése mellett, hogy a tanításhoz szükséges eszközökkel és egyéb kellékekkel, kezdve a hullákon, csak maga a tanár rendelkezik. Azt az ugyancsak kifejezésre juttatott vélelmet pedig, hogy Bécsben tilos a tanároknak maguknak az ilynémű előadások tartása, nem volt nehéz a Bécsből idekerült s az ottani gyakorlatot jól ismerő Stáhlynak megcáfolnia. Ezt a gyakorlatot egy 1784 máj. 26-ikán kiadott legfelsőbb elhatározás jogerőre is emelte s a rendes tanárokat szerény díjazás ellenében rendkívüli collegiumok megtartására („extra ordinaria collegia erga moderatum honorarium“) felhatalmazta. Stáhly egyébként a szegénysorsúaknak ingyen ígérte a leckéket adni. Mócsyval együtt immár ketten nyerték el a nevezett tárgyakban való correpetálás jogát, miért is az ugyancsak eziránti kérvényt benyújtó harmadiknak: Andrejovits József sebész-mesternek ajánlatát ezúttal tárgytalannak tekintették; 1792-ben azonban mégis elnyerte a correpetitorságot, melyet 1797-ig látott el közmegelegedésre.⁸⁸ A correpetálás és magánleckeadás feltevélei tisztáztatván, elég gyakori szokássá vált, hogy azokra egyes tanárok vállalkoztak. Így 1787-ben Rácz Sámuel már egy folyóirat borítéklapján hirdette anatómiai magánkursusát.⁸⁹

⁸⁴ Az egyébként nem érdemetlen Mócsy a maga türelmetlenkedésével és vádaskodásával nem kis kavarodást idézett fel az egyetemi hatóságok körében. Lásd az OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons. 2, pos. 89, 90, 102, 103, 146, 147, 175, 176, 239, 240. jelzet alatti iratokat.

⁸⁵ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fasc 2, pos. 103.

⁸⁶ Codex III/1. 122.

⁸⁷ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1785. Fons 2, pos. 130.

⁸⁸ OL. Litt.-pol. 1798. Fons 9, pos. 5, 210.

⁸⁹ Merkur v. Ungarn a 94—95. oldalak közti lapon.

Nem vehető rossz néven, hogy nemcsak jól felkészült fiatalabb egyének, tanársegédek és a karon kívül állók, hanem a tanárok közül is többen nemcsak tárgyaik intensivebb elsajátíttatása érdekében, hanem fizetésük összegének merev állandósultsága s ezzel szemben a pénz vásárló erejének egyre fokozódó gyengülése⁹⁰ következtében helyzetükön javító okok miatt is szívesen igyekeztek a correpetálási jogosítványt elnyerni, amit azonban a felsőbbség nem mindig nézett jó szemmel. Elvi aggályok is merültek fel a tekintetben, hogy a correpetálás elfogulttá teheti a tanárt a szigorlat alkalmával, ezt azonban Stáhly azzal az érveléssel vélte megdönthetni, hogy ő mint sebésztanár csupán 1 szavazatot képvisel a szigorlatokon⁹¹. 1792 októberében azonban a helytartótanács az összes rendes tanárokat intézményesen eltiltotta a correpetálástól, aminek alapján Winterl dékán Stáhly sebészeti magánleckéit Rumbach Sebestyén dr.-ra ruházta át, az anatómiai leckeiket pedig Szening Jánosra bízta, jóllehet ő maga azon a nézetten volt, s ezt nov. 13-án felterjesztett véleményezésében kifejezésre is juttatta, hogy magánleckék adására senki sem lehet alkalmasabb, mint az illető tárgyaknak a tanárai.⁹² Stáhly a dékán ezen nyilatkozatára hivatkozva a magáncursusok megtartásának engedélyét továbbra is a maga részére meghagyni kérte és pedig nem 3, hanem 6 arannyal való díjazás ellenében, mely utóbbi összeg — nézete szerint — csak Szeningre és Rumbach dr.-okra vonatkoztatható. A helytartótanács teljesítette Stáhly kérését, ebből azonban és még egyéb belejátszó körülményekből egy olyan csúnya, nyomdafestéktől is irtózó perpatvar keletkezett Stáhly és az egyidejűleg sebészeti adjunctussá kinevezett Szening közt, hogy annak elintézéséből egy vaskos iratcsomó keletkezett⁹³. Az ügynek további nem éppen épületes folytatásaként Schraud Ferenc, a sebészek tanfolyamán az előkészítő orvostudományoknak 1792-ben kinevezett tanára is nemsokára a kine-

⁹⁰ Ez időtájt a tanári fizetés is már csak a felét érte annak, amit 1770-ben ért. „*Pretia victualium respectu priorum annuorum nunc duplo aut plus etiam accrevisse*“. OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 110.

⁹¹ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1785. Fons 2, pos. 130.

⁹² OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 78. pag. 111.

⁹³ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1793. Fons 9, pos. 78.

vezése után beleegyeledett a magánleckék tarthatása iránti követelésekbe, de a kar részéről meghallgatásra nem találván, a helytartótanácsához sérelmező beadványt nyújtott be, melyben fennen hivatkozva a maga lelkiismeretességére s főként elfogulatlan és szigorú vizsgáztató eljárására,⁹⁴ a maga részére is reclamálta a magánleckeadás jogát. Kérvényét az egyetemi magistratus a helytartótanácsához terjesztette fel, kísérő jelentésében „gravi hoc ex incidenti” rámutatva, hogy Schraud soha meg nem jelent a szigorlatokon s ezért a hallgatók érdeke is azt hozza magával, hogy a kérelem figyelembe ne vételessék.

Sok ütközésre, vetélkedésre és féltékenykedésre adott okot állandóan a correpetálás ügye, úgy hogy végül is a helytartótanács megelégedte ezt az áldatlan állapotot és 1798 június 5-én tartott ülésének határozatából folyólag kiadta rendelkezését, mely a correpetálás jogát most már valamennyi díjazásban részesülő egyéntől („cunctis salarisationis medicae facultatis individuis” megvonta;⁹⁵ ám ennek a tilalomnak sem volt meg a végleges foganatja, miként a későbbiek folyamán látni fogjuk.

1784 jan. 21-én ült össze a van Swieten Gottfried⁹⁶ elnöklete alatt álló udvari tanulmányi bizottság az államtanács magyar tagjaival, hogy együtt tanulmányozzák át Ürményinek a végigvizsgált budai egyetemről szóló s általunk lényege szerint már ismertetett jelentését, hogy ennek a figyelembevételével közös jelentést tegyenek a magyarországi tanulmányügy jobb karba helyezése iránt. A bizottság mindenekelőtt kíváncsúnak jelentette ki, hogy mindaddig míg Magyarországon a bevezetni szándékolt új tanulmányi rend életbe nem lép és meg nem erősödik, az összes ilyenmű ügyek, mielőtt a helytartótanács elé terjesztetnének, egy külön felállítandó bizottság által tárgyalassanak meg, melyben a facultásoknak a tisztjük alól felmentett igazgatói is helyet foglalnak. A király fel szeretne volna használni az egyetem áthelyezését.

⁹⁴ „... ne vel minima a me laxitas in privatis examinibus apud me faciendis committeretur“. OL. Litt.-pol. 1793. Fons. 9, pos. 9. pag. 109—110.

⁹⁵ OL. Litt.-pol. 1798. Fons. 9, pos. 92.

⁹⁶ Apjához semmi tekintetben sem hasonló fia van Swieten Gerhard-nak.

nek alkalmát arra is, hogy egyes tanárok kirekesztessenek az egyetemből s ezért az összes tanszékekre pályázatot óhajtott kiírni. A bizottság azonban rámutatott, hogy érdemeket szerzett férfiakat igen érzékenyen érintene, ha mellőzésben részesülnének s ha más egyetemeken soha nem hallott módon utólagos pályázat bizonytalan kimenetelű kényszere alá vetetnének nők és gyermekekkel megterhelt tanárok. A bizottság meggyőzte a királyt, aki erre elejtette szándékát⁹⁷. Ime egyik példája ez is annak a sok esetnek, hogy az akkori absolutizmusnak semmi ellenmondást nem tűrő, mindenkor szolgál meghunyászkodást követelő, dictatori mivoltáról elterjedt vélelmek kellő értékükre leszállíttassanak. Számos acta bizonyítja, hogy senkivel őszintébben, s ha kellett, vagyis ha az igazság avagy a referens meggyőződése úgy hozta magával, ellentmondóbban sem lehetett beszélni, mint Mária Teréziától kezdve I. Ferenc Józsefig összes uralkodóinkkal.

Márc. 10.-én adta ki II. József az egyetem szervezetét megváltoztató elhatározását, amely a javasolt bizottságot (*commissio litteraria separata*) felállíttatta s abba a helytartótanácsnak is egyik tagját kiküldötte. Az egyetem királyi tanácsának fennmaradását a király még csak arra a rövid időre engedélyezte, amíg az egyetem Budán marad; az egyetemi magistratust pedig azzal a hatáskörrel ruházta fel, aminővel a bécsi egyetemi consistorium bírt, tehát többek közt az egyetemi személyzet és ifjúság fegyelmének fenntartásával s a fegyelmi vétségek megtorlásával, míg — az egyetemi bíraskodás eltörlése következtében — a polgári és büntető ügyekben a nemes származásuakat a vármegyei, a nem nemeseket pedig a városi igazságszolgáltatás hatálya alá helyezte. A kari igazgatók feleslegeseknek lévén minősítve,⁹⁸ teendőiket az évente a tanárok sorából választandó kari dekánonoknak kellett átadniok,⁹⁹ az

⁹⁷ StR. 341 : 1784.

⁹⁸ Még élesebben fejezi ki magát a király egy másik elhatározásában: „... experientia testetur, quam plurimum directores facultatum incremento et majori perfectioni litterarum maximum posuisse impedimentum ...“ L. Pauler i. m. 210.

⁹⁹ „... singulis annis e numero Professorum pro singula Facultate eligendo concredi“, amivel a külső tagok leghőbb ambíciói szenvedtek hajótörést, legalább egyelőre.

azidőszert még működő igazgatókat pedig egyelőre az imént említett, előzetesen tanácskozó bizottság tagjaivá nevezte ki a király.¹⁰⁰

Az egyetem szervezetének reformjával az egyetemi elnök és a tanulmányi főigazgató, nemkülönben a kancellári méltóság sem került többé betöltésre, hanem gróf Niczky Kristóf személyében protectort és curatort kapott az egyetem. A kari igazgatói tisztség eltörlése azonban nem sokáig maradt érvényben az orvosi karon, mert a régi igazgató — mint látni fogjuk — már 1787-ben ismét elfoglalta a helyét.

Ami az orvos- és sebészképzés reformját illeti, a legnagyobb tisztelettel kell II. Józsefre visszaemlékeznünk, mert e reformra vonatkozóan fennmaradt feljegyzései és kezdeményező akaratnyilvánításai megkapóan igazolják, hogy ez a nagyszerű ember mily aprólékos részletekig hatoló alapossággal foglalkozott az egészségügygel s az orvostudással, mily éleslátással tudta felfedni a fennálló hiányokat, miként vitatkozott sokszor nehezen cáfolható érveivel a szakemberekkel s miként engedte magát el is téríttetni, ha sikerült őt meggyőzni. Mindenekelőtt kelletlenül állapította meg, hogy a sebészetet a multban erősen elhanyagolták az orvosok s hogy elégtelen kiképzésben részesültek maguk a sebészek is, a széles néprétegek ezen „orvosai“. A király mind a két hiányon segített: az orvos- és a sebészképzést egyesíteni rendelte s számukra ő maga egy lényegileg közös tanrendet dolgozott ki, mely éppen csak abban mutatott eltéréseket, hogy az orvosnövendékek többet foglalkoztak a chemiával, gyógyszerzattal s a belgyógyászattal, a sebészek pedig behatóbban a sebészettel s az ahhoz tartozó tárgyakkal. Ilyformán megszűnt az a visszás helyzet, melyben orvos és sebész, egymástól szétválasztva, egymást sokszor meg sem értve, teljesítették hivatásaikat. Hogy valaki az orvos-sebészi tanfolyamra felvétessék, ki kellett mutatnia, hogy a hároméves bölcsészeti tanfolyamot elvégezte.¹⁰¹ Egy kétéves tanfolyamot is hagyott meg az uralkodó alsóbbrendű sebészek és falusi „orvosok“ kiképzésére, akik kisebb előképzettségükönél fogva csak a legszükségesebb mértékre összevont gyakorlati igényeknek megfelelni hivatott módon voltak kikép-

¹⁰⁰ Fejér i. m. Docum. 66.

¹⁰¹ Codex III/1. 304, 317.

zendők. A király a magasabb orvos-sebészi tanfolyam, a „norma studii altioris” tartamát mindenképen meg akarta rövidíteni s azt az eddigi öt évi tanulmányi időről három évre vélte leszoríthatónak. Ezen erősen megrövidített tanterv ellen azonban az udvari tanulmányi bizottság — hivatkozva a leydeni és a nyomán alakított bécsi orvosi iskolára, mint példaadó mintákra — határozott állást foglalt, úgy, hogy végül is meggyőzetvén, abban állapodott meg a király, hogy az egyesített orvos- és sebészképző tanrendet 4 éves tanfolyamban taníttatja,¹⁰² amibe azonban a gyakorlati szülészeti elsajátításának ideje nem volt beletudva. Ezen új tanulmányi rendet a magyar kancellária 1786 jún. 18-ikán kelt leiratával közölte a hazai illetékes hatóságokkal s az orvosi karral.¹⁰³ Eszerint az orvosok és sebészek egyesített tanulmányi rendje a következő volt:

Első év, első fele: anatomia, melyet egy prosector ad elő, chemia és természetrajz; második félév: általános és különös sebészet, botanika és folytatólag a természetrajz.

Második év: élettan, összekötve a magasabb anatómiával, sebészeti műtét-, eszköz- és köttan, szülészeti.

Harmadik év: általános kórtan és gyógyszer-tan, ezenfelül az említett tantárgyak egyikének-másikának az ismeretek megerősítése céljából ismételt hallgatása.

Negyedik év: orvosi és sebészi gyakorlat betegség mellett.

Mindezek befejezése után a hallgatók a gyakorlati szülészeti elsajátítására, tapasztalataik bővítésére és gyakorlati ügyességük tökéletesítésére a kórházba bocsájtattak.

Meg kell itt jegyeznünk — s erre nézve az érdekelteknek nyilván szükségessé vált felvilágosítására egy ilyenmű magyarázó rendelet két ízben is kibocsáttatott, — hogy csakis a tanulmányi rend egyesített, de nem a szigorlati rend is, úgy hogy az orvosdoctornak nem kellett a sebészi s a sebésznek

¹⁰² II. Józsefnek az orvos-sebész tanulmányok reformját illető elgondolásait, úgy amint azokat ő maga papírra vetette. Soha világítani meg nem szűnő példaadások ezek arra, hogy miként merül bele egy hatalmas uralkodó a népének javát szolgálni hivatott egészségügyi intézkedések terveibe s azok részleteibe. Teljes terjedelmükben közli Kink. i. m. I. köt. II. rész 288-293 l.

¹⁰³ OL. Helyt., Litt.-pol. Distr. Poson. Fons 8, pos. 132. — Orvoskari ltár. Fjk. 1. 203/118. 1785/6. — Codex III/1. 259.

nem az orvosi doctoratust megszereznie; aki pedig mind a két oklevelet óhajtotta megszerezni, mindkét csoportbeli szigorlatokat kellett letennie.¹⁰⁴

A polgári és falusi sebészek új, kétéves tanulmányi rendjük szerint az első félévben együtt vették az anatómiai cursust az orvosokkal és sebészekkel s ugyanúgy a második félévben az általános és különös sebészetet; emellett egy külön tanár rövid, de alapos oktatásban részesítette őket az elméleti orvostanból. A második évben ismét együtt hallgatták az orvosokkal és sebészekkel a sebészi műtét-, eszköz- és köttant, valamint a szülészetet, de e mellett az egész éven át a betegágynál foglalkoztak az orvosi és sebészi gyakorlattal. A gyakorlati kiképzést nem az orvosokkal együtt kapták, hanem az elméleti orvostanból nyert kiképzésükhöz mérten szintén külön, azoktól elválasztva. Ha a jelöltek mindezek után megszerezték már a kellő ismereteket, a gyakorlati szülészettel kellett foglalkozniok s ismereteiket még egy ideig a kórházban bővíthették.

A tantárgyakat illetőleg az új tanulmányi rend a következő rendelkezéseket tartalmazta. Az élettant a felsőbb bonctannal kapcsolatosan kellett tanítani s holttesteken demonstrálni az anatómiai vonatkozásokat; kísérletezésekre fel voltak használandók élő állatok is, élettani magyarázatok kíséretében; tankönyvül Haller physiologiája járta. A kórtant és a gyógyszeriant ugyanazon évben s egyazon tanár adta elő. A klinikai gyakorlat (praxis clinica vagy medica vagyis belgyógyászat) két collegiumba osztva volt tanítandó betegágy mellett: az egyik az orvosok és sebészek számára az egész gyakorlati anyagot felölelőleg, a másik a polgári és falusi sebészek számára, azonban csak a mindennaposan előforduló belső betegségekre szorítkozva s a hallgatók képességeihez mérten.

A bonctant az élettan tanárához beosztandó prosector volt hivatva tanítani és ő készítette elő a tanár demonstratióihoz a szükséges anyagot. A sebészet tanára segédet kapott, aki mindenben a hallgatóknak a kezére járni s a holttesteken gyakorlati magyarázatokkal szolgálni volt hivatott s aki a tanár netáni megbetegedése esetén az előadásokat is meg tudta tartani. Ezenkívül önálló rendkívüli tanszék engedélyeztetett,

¹⁰⁴ Codex III/I. 314 és 498.

melynek tanára a polgári és falusi sebészeket rövid és alapos elméleti belorvostani oktatásban részesítette.¹⁰⁵

Az új tanulmányi és tanrend bevezetését célzó eme rendelet kiegészítéseképpen a facultás jelentéstételre szólíttatott fel: miként véli a jelenlegi tanárok közt a tananyagot felosztani; továbbá felhivatott, hogy megfelelő egyéneket keressen és hozzon javaslatba, akikre a prosectori és a segédi tisztt rábízható lenne.

E felhívásnak a kar megfelelővén, a király azt változtatás nélkül elfogadta s ekkép a tanárok beosztása — az 1786 nov. 8-iki legfelsőbb elhatározás értelmében — a következőkép alakult ki:¹⁰⁶ Stáhly marad a sebészet tanszékén, melléje Széni János adatik mint segéd. Rácz, a bonctan tanára, átveszi az élettant egyesítve a felsőbb bonctannal s megkapja segédül, illetve prosectorul: Hauptmann Károlyt. Prandt, az élettan tanára, átveszi a kórtan és a gyógyszer-tan tanszékét. Winterl megtartja a chemiát és a botanikát. Trnka átveszi a klinikai collegiumokat orvosok és sebészek részére. Stipsics jelöltetik ki az elméleti orvostani tanításra a polgári és falusi sebészeknek. Hauptmann részére 600, Széni részére 400 forint fizetés engedélyeztetik. A természetrajzi előadásokat továbbra is Piller professor tartja meg.

Az új tanszékelosztásban Shoretich neve többé elő nem fordul. A törékeny szervezetű, de kötelességeit önmagát nem kímélő módon teljesítő, lelkiismeretes tanár 1786 márc. 3-ikán 45 éves korában meghalt. A nagyszombati orvosi kar első gárdája — Plenck áthelyezése után — immár a második tagját veszítette el benne. Shoretich halála után rövidesen egy Weisz

¹⁰⁵ Az esztergomi főszékesegyházi könyvtár „Mss. Batthyanya. Litt. II. c. nr. 29” jelzet alatt őrzi Sonnenfels Józsefnek, a bécsi egyetem jogtud. karának tanára terjedelmes kéziratát e czím alatt: „Vortrag des Hofrathes Sonnenfels über die Einrichtung der Studien in den Kayserl. Königl. Deutschen, Böhmischen und Hungarischen Erb-ländern. 1785”. A szakember előtt jól ismert, maguktól értetődő dolgoknak folytonos magyarázgatása arra enged következtetni, hogy úgynevezett művelt köröknek tartott legalább másfélórás előadásról van itt szó, melyet az életbeléptetendő új orvos-sebészi tanulmányi rendről állított össze a magát hallatni szerető Sonnenfels.

¹⁰⁶ Orvostud. I. Fjk. 1. 204/37. 1785/6. — OL. Helyt., Litt.-pol. 1786. Fons 7, pos. 245. — Cod. III/1. 313.

János nevű orvos-doctor nyújtotta be folyamodványát a helytartótanácshoz, kérve, hogy a megüresedett tanszékre kinevezessék. A kérvény egyszerűen ad acta tétetett, mert rövid „vacat” után az arra kiszemelt Trnka vette át Shoretich örökét, a gyakorlati orvostan (praxis medica) tanszékét.¹⁰⁷

Hasonló sorsra jutott Pfisterer Andrásnak, Buda város tisztí orvosának, a későbbi protomedikusnak felségfolyamodványként benyújtott pályázata is, mely csak jóval a király halála után került elő a leveles ládájából.¹⁰⁸

Meg kell azonban állanunk az új tanszékelosztást elrendelő leirat azon szavai mellett, hogy „Stipsics jelöltetik ki” a sebészek részére felállított, belgyógyászati ismeretekre oktató elméleti orvostan tanszékére. E tárgy tanszékének felállítását és behatőbb tanítását az életnek a polgári és falusi sebészek iránt támasztott igényei tették szükségessé. Ezek a nem teljesen képzett, de primitív előképzettségüknél fogva tökéletesen ki nem is képezhető gyógyító személyek nagyon sok helyen és nagy körzetekben egymagukban működtek s tőlük telhetőleg pótolni törekedtek a hiányzó orvost. A lakosságnak tehát kényszerűségeken is hozzájuk kellett fordulnia belső bajaiban s ezért nagyon is indokolt volt, hogy ezzel a körülménnyel számolva a tanterv egy külön tanszék felállításával a mindennapos belső betegségek felismerésére és gyógyítására is kitanítani igyekezett az alsóbbrendű polgári és falusi sebészeket, de azzal az időnkint meg-megismételt figyelmeztetéssel, hogy belbajok gyógyításával csakis hirtelen szükség adtán és az esetben szabad foglalkozniok, ha orvos nem áll rendelkezésül, kétes és aggályos esetekben pedig feltétlenül módot kell találniok arra, hogy orvos is közrevonassék, akit viszont a rendeletek külön figyelmeztettek arra, hogy „barátságosan” oktassa ki a sebészt netáni tévedéseire és elkövetett hibáira.¹⁰⁹

A sebészek részére rendszeresített elméleti orvostant (más néven: pathologia medica pro chirurgis), ezt a belgyógyászatra tanító tárgyat 1784 júniusa óta adta elő az anatomia

¹⁰⁷ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. Fons 7, pos. 99.

¹⁰⁸ OL. Kincstári osztály. Hungarica aus der Privatbibliothek S^r. Majestät. Gotthardi's Notizen über ungarische Angelegenheiten 1791-ből. Fasc. 14.

¹⁰⁹ Codex III/1. 530.

tanára, Rácz Sámuel. Nemsokára azonban, szept. 3-ikán, Stipsics Ferdinánd Károly, a Szent Rókus kápolna melletti kórház dirigens primarius meglepetésszerűleg kérvényt nyújtott be a Rácz által ellátott tanszék nekijuttatásáért. Rácz, értesülvén Stipsics ezen váratlan törekedéséről, felháborodva fordult az egyetemi tanácshoz, kijelentvén, hogy a reábízott hivatalról nem kíván lemondani s azt meg akarja tartani, míg csak a legfőbb úr azt neki megengedi.¹¹⁰ Még alig ültek el a hullámok, 1785 febr. 7-ikén új beadvánnyal állott elő Stipsics dr., melyben arra hivatkozva, hogy Rácz professort nagyon elfoglalják az anatómiai előadásai, azt kérte, hogy a sebészeknek ő tarthassa az előadásokat a pathológiából és therapiából. Kérését még azzal indokolta, hogy „ennek a teljesítésétől függ egész jövő boldogsága” s hogy az orvostant is csaknem kizárólag azért tanulta s gyakorolja most is a kórházban, hogy azt mint egyetemi tanár adhassa elő embertársai javára.¹¹¹

Stipsicsnek ezen egyaránt gyerekes szövegezésű, mint incollegiális beadványai nem hozták meg számára a kívánt eredményt, meghozta azonban a legfelsőbb rendeletre ápr. 18-ikán kiírt és jún. 8-ikára kitűzött pályázat,¹¹² mely a következő szöveget tartalmazta:

1. A pályázó 2—3 beteget kap, akiket a dékán és a rendes tanárok jelenlétében megvizsgálni, a betegség okát, tüneteit, mellékkörülményeit és elnevezését megállapítani, a gyógy módokat kijelölni s végül a betegség további következményeire és kimenetelére vonatkozó, részletesen kifejtett véleményét nyilvánítani tartozik. 2. A kiosztott betegek egyikének bajáról előadást kell tartani. 3. Ugyanerről a betegségről kórtörténetet kell írnia s elbírálásra átnyújtania. Ha több pályázó van, valamennyi ugyanazokat a feladatokat oldja meg. A pályázati vizsgákat mindenkor azon a nyelven kell megtartani, amelyben a tárgy a hallgatóságnak elő fog adatni s az elbírálásnál azt kell mérlegelni, vajjon az előadás világos, alapos és könnyen érthető volt-e? A jelenlévő dékán és tanárok az írásbeli dolgo-

¹¹⁰ OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1784. Fons 2, pos. 237.

¹¹¹ „... von dem Schicksale seiner Bittschrift seine ganze zukünftige Glückseligkeit abhänge...” OL. Litt.-pol. Distr. Budens. 1785. Fons. 2, pos. 95.

¹¹² OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1786. Fons 7, pos. 101 és 146.

zatokat is elbírálják s véleményüket a dolgozatok mellékelésével a helytartótanácsához felterjesztik.¹¹³ Stipsics tehát 1786 dec. 12-ikén az elméleti orvostan rendkívüli tanárává neveztetett ki 600 forint évi fizetéssel,¹¹⁴ Rácz Sámuel pedig a nov. 8-iki legfelsőbb elhatározás szerinti új tanszék-elosztás értelmében a boncztan és élettan egyesített tanszékét vette át.

Stipsics Ferdinánd Károly 1754 ápr. 25-ikén született Székesfehérvárt, egy 1662-ben nemesi rangra emelt család sarjaként. 1774-ben avatták Nagyszombatban. 1774—80-ban Nagy-Hontmegye, 1780—92-ben Pest város tiszti orvosa és kórházi igazgató-főorvosa (primarius dirigens). Ebben a minőségében s ennek egyelőre megtartása mellett nyerte el mint rendkívüli, s 1786-ban mint rendes tanár, az elméleti orvostan tanszékét, melyet 1791/92-ben az általános kór- és gyógyszer-tanéval cserélt fel. „Anginae pectoris omen“-e által sürgetve kérte 1818-ban nyugalombahelyezését s 1820 márc. 25-ikén halt meg Pesten. Hét ízben választatott dekánna s három ízben rectorrá.¹¹⁵

A sebészek kiképzésének idejét két évben megállapító új tanulmányi rend életbelépésével körülbelül egyidejűleg egy méltányossági rendelkezés is napvilágot látott.¹¹⁶ Még mindig voltak az országban olyan sebészek, akiknek még a nagyszombati időkben kellett volna letenniök az előírt, akkor még egyszerűbb s könnyebb minősítő vizsgát, de azt a sok figyelmeztető rendelet ellenére se tették le. Ezeknek a sebészeknek nagy, talán túlnyomó része már öregedő vagy élemedett emberre vált, kiknek életkörülményeik vagy koruknál fogva nehezükre esett volna egy-két évig tartó tanfolyamot végighallgatni, miért is a felség — ez iránt benyújtott kérelmük kedvező elintézéséeként — 1786 okt. 31-iki rendeletével ezeket a sebészeket az új tanulmányi rend e követelménye alól mentesítette

¹¹³ Codex III/1. 227.

¹¹⁴ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1786. Fons 7, pos. 212 és 261.

¹¹⁵ Pontos önéletrajzát megírta, amikor a királyi tanácsossággért folyamodott, melyet az 500 forintos taxa elengedése mellett 1807-ben meg is kapott. — OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 15, 216, 282, 432.

¹¹⁶ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1786. Fons 2, pos. 195, 258. — Codex III/1. 312.

AZ ORVOSI KAR HÁZA A HATVANI ÉS UJVILÁG UTCA SARKÁN

s tőlük mindössze vizsga letételét kívánta meg. E kedvezmény természetesen csakis a vidéki sebészekre vonatkozott. A sebészi vizsgákat azonban most már kizárólag csak az egyetemen lehetett letenni, szakítva az 1770. évi rendelkezéssel, mely a törvényhatósági tiszti orvosokat is felhatalmazta a már működésben volt sebészek, gyógyszerészek és bábák vizsgáztatására. A törvényhatóságok azonban parancsot kaptak, hogy a vizsgára kötelezettek névsorát 14 napon belül állítsák össze és terjesszék fel a helytartótanácshoz.¹¹⁷

Megtörtént most már 1786 július és augusztusában az orvosi karnak a volt pálos-kolostorban való ideiglenes elhelyezkedéséből az Újvilág- és Hatvani-utca sarkán álló házba, a „directorialis épületbe“ való átköltöztetése. Ez az épület eredetileg kórháznak épült s ez volt Pest város első kórháza, a polgári ispotály („Bürgerspital“), mely azonban kétszer is leégett, úgy hogy a város a mai Veres Pálné- (akkoriban Kórház-utca) és Kaas Ivor-utca sarkán álló „Kecskeméti-ház“ helyén állott épületbe helyezte át a kórházat, az Újvilág-utcai épületroncsot pedig 1751-ben telkestül eladta a kalocsai érseknek, aki azt rendbe hozatta s a jezsuita rendnek engedte át otthonul. A rend 1772-ben történt feloszlatása után a királyi ügyigazgatóság vette át az épületet, melyet végül is némi átalakítások után a Budáról Pestre helyezett orvosi kar rendelkezésére bocsájtották.

Az Újvilág-utcai épület semmikép sem volt új rendeltetésének megfelelőnek nevezhető, sem a betegek elhelyezése, sem a tanítás érdekei szempontjából. És ezt már akkor is látták az illetékes körök, miként ez, az orvosi karnak közvetlenül a mégis megtörtént odahelyezése előtt, a helytartóság jún. 27-ikén kelt azon előterjesztéséből is kiviláglik, mely a 16 beteg és 4 reconvalescens ágyon lebonyolítandó klinikai oktatást a pesti Szent Rókus kápolna melletti kórház igénybevételével, esetleg az egyetemi és a városi kórház egyesítésével vélte leg-helyesebben megoldhatni.¹¹⁸ Ebből a tervből azonban nem lett semmi s ezzel be is fejeződtek azok a sikertelen tárgyalások, melyeket a helytartótanács a kórház felettes hatóságával, a városi tanácscsal folytatott, a mely csak egyetlen egy okot

¹¹⁷ Codex III/1. 224.

¹¹⁸ OL. Litt.-pol. Distr. Posen. 1786. Fons 2, pos. 33, 44, 57, 280.

tudott felhozni az elzárkózódása mellett, melyet aztán a helytartótanács is helytállónak ismert el: a Rókus-kórház távoli fekvését.¹¹⁹ Ilyformán a kar mégis csak az Újvilág-utcai házban helyeztetett el a lehető legkórházellenesebb viszonyok közé. A legszebb termeket az első emeleten a természetrajzi gyűjteményeknek juttatták. A kórtermek legnagyobb része a második emeletre került; szűkek, alacsonyok s kitéve az oda-tűző napnak oly meleg volt, hogy nyáron „az egészség veszélyeztetése nélkül nem lehetett bennük előadásokat tartani s a betegek is a maguk verejtékében heverték.” A szülészet, szemészet s az anatomia helyiségét nem lehetett szellőztetni a szomszédos kémiai laboratóriumból kiáradó átható szag miatt. A sebészeti helyiségek a földszinten szintén célszerűtlenül voltak elhelyezve, mert a hétköznapi utcai láрма állandóan zavarta az előadásokat.¹²⁰

A király egyike volt a még üzembe se helyezett egyetemi kórház első látogatóinak s a tökéletlen helyzet első felháborodottja. 1786 aug. 18-ikán levélben közli¹²¹ Niczkyvel az ott tett tapasztalatait és azokból folyó kifogásait, elmondván, hogy a kórodai felszerelést, nemkülönben a botanikus kertet is, mily tökéletlen állapotban találta. Nyomban el is rendelte, hogy az ágyakat sürgősen fel kell szerelni s hogy azok mindegyike 6 láb hosszú, 3 láb széles legyen és olajfestékkal vonassék be; hogy dupla garnitúrában minden ágy részére egy szalmazsák, egy matrác, egy paplan, négy lepedő, egy fejkendő, egy fejtábla s a különböző edényneműk, asztalok, székek stb. szerzendők be. A botanikus kert rendbehozatalára is oly messzemenően részletes utasításokat adott ki II. József, hogy még ma is meg kell csodálnunk szakszerű szabatos ismereteit és tisztelettel meghajolnunk emberséges lelkiismeretessége előtt, melylyel király létére nem habozott a beteg emberek legaprólékosabb testi szükségleteiről is gondoskodni. A király szorgalmazásának meglett a fogamatja. A közeledő tanév készen találta a klinikákat, az előadások nov. 5-ikén megkezdődhettek. Azonnal 1308 forint és 33 krajcárt utaltatott ki a hiányos felszerelések pótlására; az ápolásra és élelmezésre pedig 3115 forint 06

¹¹⁹ A tárgyalásokat közli: Cod. III/1. 290.

¹²⁰ StR. 1755 : 1846.

¹²¹ OL. Litt.-oeconom. 1786. Fons 8, pos. 56, 57, 58.

krajcárt előlegként. Magához az épülethez tapadó hiányok azonban nem javítható bajai maradtak az orvosi karnak azon egész hosszú idő alatt, míg csak végleg ki nem szabadulhatott e minden kulturát megcsufoló helyzetéből.

Az 1786. esztendő visszahozta a facultások igazgatóit, kiknek hivatalát a király egy szinte bántóan hangzó érvvel két év előtt törölte el. A lefolyt időköz azonban más belátásra bírta II. Józsefet, mert úgy látta, hogy kari igazgató hiányában a tanárookra, a „doctores facultatis“-ra, sok olyan munka szakad, mely őket a tanítás körüli teendőktől vonja el,¹²² amennyiben a közegészségügy körébe tartozó kérdésekkel is kénytelenek voltak foglalkozni, amit egyébiránt ők maguk is nehézményeztek.¹²³ Ez okból az uralkodó a többi örökös tartományban dívó példa szerint 1786 aug. 21-ikén országos főorvosi (protomedicus) állást szervezett. A helytartótanács egészségügyi referenseként és tanulmányi bizottságának ülnökeként működni hivatott országos főorvosra hárult egyúttal az orvosi tanulmányok legfőbb felügyelete és irányítása is.¹²⁴

1787 jan. 29-ikén az orvosi kar jelölése alapján Veza Gábor¹²⁵ királyi tanácsost, Pest, Pilis és Solt vármegyék physikusát, a budai várórség orvosát nevezte ki protomedikussá az uralkodó s reábizta a pesti és budai közkórházak legfőbb igazgatását is, illetményeit 1500 forint törzsfizetésben és 500 forint személyi pótlékban állapítva meg.¹²⁶ A kari ügyek intézése, mely egykor a kari igazgatók teendői közé tartozott, ezúttal meghagyatott a dekán hatáskörében. Veza 1799-ben bekövetkezett haláláig töltötte be az orvoskari igazgató tisztét s megértő és támogató működésével sok jó barátot és tisztelőt szerzett magának a tanárok körében.

Az állatgyógyintézet felállításának már említett előkészületei a bécsi Wolstein János professor 1783-ban elkészített s azóta

¹²² Codex III/1. 348.

¹²³ Codex III/1. 554.

¹²⁴ Codex III/1. 299.

¹²⁵ A róla írók legtöbbször Vezza-nak írják a nevét. Ő maga Veza-nak írta.

¹²⁶ Codex III/1 338.

a helytartótanácsnál őrzött részletes tervei szerint s munkáinak lefordíttatása, valamint az intézet vezetésére kiszemelt Tolnay Sándornak az oktatásra való alapos kiképzése végül 1787-ben minálunk is lehetővé tette, hogy a nemzetgazdaság és a hadvezetés szempontjából egyaránt fontos intézet megszerveztessék s azon egyelőre legalább az elméleti tanítás meginduljon.

Új tudományág volt az állatorvostan még ebben az időben, melynek megalapozását és kiépítését elsősorban azok az Európa-szerte pusztító állati járványok tették szükségessé, melyek az államok gazdasági jólétét sokszor gyökerükben támadták meg. Franciaországot illeti meg az ocsudás érdeme s az abból levont következtetések tetteváltása, amennyiben a francia kormány a Claude Bourgelat 1762-ben Lyonban felállított állatgyógyintézetének példájára Alfortban még egy éspedig államilag fenntartott hasonló intézetet állított fel 1766-ban. A külföldi államok feltűnően nagy számmal küldték ki Alfortba megbízottaikat — így Ausztria is 1769-ben a már több ízben emlegetett Wolsteint, aki két évet töltött künn, — hogy az intézetet és működését tanulmányozzák s tapasztalataikat értékesítés végett hazahozzák. Ennek a folyamánként gyors egymásutánban keletkeztek állatgyógyászati tanintézetek Európa nagy városaiban s ezek közt 1777-ben Bécsben. A korábban elmondottakból tudjuk, hogy már Mária Terézia is tervezgette, hogy az országot jólétének e világosan felismert hathatós tényezőjével — mégpedig Budán — megajándékozza. Elgondolása azonban csak II. József uralkodása alatt tudott — az előkészületeket igénylő esztendők leforgása után — valóra válni. 1787 febr. 6-ikán már közhírré tette egy legfelsőbb elhatározás alapján kibocsátott rendelet az intézet küszöbön álló, egy júl. 5-ikén megjelent rendelet pedig annak már meg is történt megnyitását azzal a miheztartás végett közölt meghagyással, hogy a jövőben sem a vármegyék, sem a városok nem alkalmazhatnak orvost vagy sebészt, aki az állatgyógyászati előadásokat nem hallgatta s erről jó bizonyítványt felmutatni nem tud.¹²⁷ Tolnay Sándort, mint az állatorvostan febr. 15-ikétől számítólág 600 forint évi fizetéssel kinevezett tanárát, jún. 18-

¹²⁷ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1787. Fons 7, pos. 160, 162. — Codex III/1. 333, 368.

ikán installálta Stáhly György dekán.¹²⁸ A magyar nyelven tartott előadásoknak eleinte csak a lovak, szarvasmarhák, juhok és sertések betegségeire volt szabad szorítkozniok.¹²⁹ A szükséges műszerek és könyvek beszerzésére 549 forint 58 krajcár engedélyeztetett.¹³⁰ A félévre terjedő elméleti tanfolyamon az orvosokon és sebészeken kívül négy hónapon át a gazdasági alkalmazottak is s egy külön egyéves tanfolyamon a patkoló kovácsok vettek részt. Mindjárt az első tanfolyamon 21 pestmegyei gazdász jelent meg, akik sikeresen le is vizsgáltak s bizonyítvánnyal elláttattak, aminek a serkentő példájára a helytartótanács a szomszédos vármegyéket is felhívta, hogy az 1788 márc. 15-ikén kezdődő következő tanfolyamra az írástudó gazdákat küldjék fel.¹³¹

A gyakorlati kiképzés s a hozzá való költséges nagy apparatus beállítása Tolnay többszöri sürgetésére végül 1790 febr. 1-én lépett életbe,¹³² aminek az elősegítésében talán része van annak a kedvező benyomásnak, melyet 1789 nov. 27-ikén tett látogatása s az intézetnek s egész üzemének tüzetes szemügyrevétele alkalmával nyert a király.¹³³

Az állatgyógyászati tanfolyam elvégzése az 1788 aug. 28.-án kelt legfelsőbb elhatározás szerint kötelező volt mindazon orvosokra és sebészekre, akik valamely megyei vagy városi állásra folyamodtak,¹³⁴ az 1789 febr. 19-iki legfelsőbb elhatározás azonban ugyanezekre vonatkozólag már csak annyit állapít meg, hogy ezen állások betöltésénél „ceteris paribus” azok részesítendőek előnyben, akik ezen tanfolyam sikeres elvégzéséről tudnak bizonyítványt felmutatni.¹³⁵ Az előbbi rendelkezés azt is kimondta, hogy a vármegyék küldjék fel a tanfolyamra sebészeiket és pedig olymódon, hogy ilyenkor két-két sebész egymást felváltva és helyettesítve egymás után

¹²⁸ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1787. Fons 7, pos. 110, 111, 160, 161, 168.

¹²⁹ OL. Litt.-pol. Distr. Poson. 1787. Fons 7, pos. 145.

¹³⁰ Ibidem pos. 32.

¹³¹ Ibidem pos. 17, 18.

¹³² OL. Litt.-pol. 1788. Fons 7, pos. 204. — Codex III/1. 576, 593.

¹³³ OL. Litt.-pol. 1789. Fons 7, pos. 124.

¹³⁴ Codex III/1. 510.

¹³⁵ Codex III/1. 551.

jöjjön Pestre, amiért számukra az utiköltségeik megtérítése és egy forint napidíj engedélyeztetett. A felsorolt intézkedések ékesen bizonyítják, hogy a mértékadó körök az állatgyógyászatnak az ország jóléte szempontjából nagy fontosságát teljes mértékben felismerték s hogy pedig Tolnay Sándorban nemcsak nagybuzgalmú, de elsőrendű képzettségű szakemberre akadt a kormányzat, felterjesztéseinek lánczolatos sora is igazolja, melyekben az intézet megszervezésére és kiépítésére vonatkozólag állította össze céltudatos javaslatait.¹³⁶

Egy 1786 márc. 15-ikén a bécsi sebészeti akademiának, az úgynevezett Josephinumnak, II. József ezen kedvencz alkotásának az alapítása idején kibocsátott s az összes egyetemeknek és hatóságoknak szigorú miheztartás végett tudomására hozott s utóbb is több ízben megismételt, évtizedeken át érvényben maradt rendelet minálunk is sok méltatlankodást okozott. A rendeletnek ezen évtizedeken át való többszöri megismétlése nyilván ama passiv resistantia-színezetű, kedvetlen végrehajtásnak tudható be, melyben azt már megjelenésekor részesítették. II. József ugyanis ennek a sebészeti akademiának ugyanazokat az előjogokat adományozta, melyek az örökös tartományok egyetemeinek a sebészképzés tekintetében adattak, amennyiben elrendelte, hogy mindazok, akik ennek az akademiának évfolyamait végighallgatták és az előírt vizsgákat megfelelően letették, promoveáltassanak, s miként az egyetemeken, sebészmesteri vagy doctori oklevelet kapjanak. Elrendelte továbbá, hogy ezeket az itt promoveált sebészeket megfelelő szolgálathoz kell juttatni és gondoskodni róla, hogy úgy a katonaságnál mint a polgári életben mindenütt akadálytalanul működhessenek.¹³⁷

E rendelet csakugyan nagy sérelmet jelentett az egyetem négy éves tanfolyamát hallgatni köteles sebészdoctorok szempontjából, mert a józsefi sebészakadémia tanfolyama csak két észtendőös volt s a felvételhez sem volt szükség a hároméves bölcsészeti tanfolyam elvégzésének igazolására; a viszonyosság pedig annyira nem volt meg, hogy a hadi egészségügyi szol-

¹³⁶ OL. Litt.-pol. Distr. Posen. 1787. Fons 7, pos. 144, 145. — Litt.-pol. 1788. Fons 7, pos. 18, 204. — Litt.-pol. 1789. Fons 7, pos. 124.

¹³⁷ Codex III/1. 221.

gálatban az egyetemvégzett sebészdoctores egyáltalán nem kaphattak katonai rangot. A rendelet hatálya jóval túlélte II. Józsefet s 1812-ben újra kilobbantott egy erősebb méltatlankodást minálunk is, de — jóllehet a magyar kancellária is pártfogása alá vette a panaszügyet — eredményt az egyetem felterjesztése nem tudott elérni.¹³⁸

II. József a tanulmányi szünetek és szünidők beosztását, a „feriarum ratio“-t is célszerűsítő szabályozás alá kívánta vonni s magát az egyetemet s azok egyes facultásait véleményes nyilatkozattételre hívta fel. Az egyetemi senatus mindenekelőtt a bécsi szokások és rendeletek iránt érdeklődve, az orvosi karra nézve azt a felvilágosítást nyerte, hogy Bécsben a collegiumok úgy délelőtt, mint délután az egész héten át folynak, szombat és vasárnap kivételével. Az orvosi karnak tehát, szemben a többivel, melynek két szabad napja volt, egyetlen hétköznapja maradt csak szabad, amit a kar keveselt és több ízben nehézményezett s végül is nem ok és alap nélkül kapta a választ, hogy egyetlen másik karnak sincs annyi teendője, annyi vizsgálja és szigorlata, mint éppen az orvosi karnak.¹³⁹ Az 1787/88-iki tanévvel kezdődőleg II. József az eddigi szeptember-október havi „ősi szünidőt“ július-augusztus havára eső nyári szünidőre változtatta át.¹⁴⁰

1788 folyamán veszteség is érte az orvosi kart: nov. 10.-én meghalt Piller Mátyás, az állat- és ásványtan tanára, egy az örökösök által 50.000 forintra becsült, a természetnek mind a három világából származó, nagyértékű gyűjteményt hagyva maga után. Ez a „collectio Pilleriana“ éveken át tartó egyezkedések után végül 1797 dec. 2-ikán került az egyetem birtokába, mint nemkülönben Anna Mária főhercegnőnek a hagyatéka, az a nagy természetrajzi gyűjtemény, melynek csak maga a lajstroma 13 kötetre rúgott. Az ily módon hatalmasan megnövekedett természetrajzi múzeum további gyarapí-

¹³⁸ StR. 2566 : 1812.

¹³⁹ Orvostári Levéltár: Fjk. I. 190/3, 1784/85 és OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 115.

¹⁴⁰ Merkur v. Ungarn 1786.. 287.

tására a király évi 200 forintot engedélyezett,¹⁴¹ mint ahogy az anatómiai múzeumot is a firenzei Fontana-féle viaszkészítményeknek egy sereg másodlatával gazdagította. Egy gazdag növénygyűjteménnyel (herbarium) is szaporodott a természetrajzi múzeum, melyet báró Migynd hagyományozott az egyetemnek.¹⁴²

Piller utódául 1789 aug. 27-ikén a király az 1757-ben Reichenbergben született, Prágában tanult med. dr. Schönbauer József Antalt nevezte ki, aki egyetemünk orvosi karán, közben kétszer a dekáni s egy ízben a rectori tisztségre is megválasztva, 1807 dec. 27-ikén bekövetkezett haláláig, hazánk szempontjából is elismerésre méltó működést fejtett ki a magyarországi madarak s a bánsági legyek és szunyogok ismertetését tartalmazó munkáival. Ugyancsak neki köszönhető, hogy II. József azon rendelkezését, mely szerint tudományos feldolgozás céljából gyűjteni kell az ország ismert és még ismeretlen természeti kincseit, a maga nagy tudományos és gazdasági horderejében felismerte s ennek megvalósítására mindent meg is tett a maga részéről.

Az 1791/92. tanévtől fogva önálló collegiumnak bevezetett therapia specialis tanítása is Schönbauerre hárult, a ki azt 1806/07-ig tanította.

Vonzó feladat lenne, de e munka voltaképeni tárgykörén kívül esvén, mellőznünk kell II. Józsefnek az egyetemmel, illetve orvosi karával kapcsolatos alkotásainak ismertetése közben mindarra is kiterjeszkedni, amit ez a nagyszívű uralkodó a közegészségügy terén alkotott s aki méltán mondhatta el magáról néhány nappal a halála előtt, midőn a hadseregtől búcsúzott: „Sohasem hagytam semmit figyelmen kívül, bármit találtak is ki a beteg és sebesült emberek gyógyítására, könnyítésére és életbentartására; minden egyes ember értékes volt előttem.” Alkotásainak egy része önmagától továbbra is szilárdan megállott, de azáltal, hogy II. József csaknem az összes rendelkezéseit röviddel a halála előtt visszavonta, zavaros állapotba jutott az ország, melyből azt kivezetni s ismét rendet csinálni az 1790/91. évi, Buda sz. kir. városában

¹⁴¹ Codex III/4. 790.

¹⁴² Pauler i. m. 294—297.

1790 jún. 6-ikán megnyitott, majd Pozsony sz. kir. városába áthelyezett országgyűlés leendett hívatott.

Az állam törvényes alkotmányát 1790 jan. 28-iki elhatározásával külön is, kifejezetten, még maga II. József állította helyre s ennek folyományaképp szüntette meg márc. 5-én kelt elhatározásával utóda, II. Lipót a hivatalos élet minden vonatkozásában, tehát az egyetemen is, a német nyelv használatát, helyébe egyelőre a latint rendelve el, azzal az örvendetes kilátással azonban, melyet az idézett törvénycikk 16. §-a nyújtott: „Ő Szent Felsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv (*lingua peregrina*) nem fog használtatni, hogy pedig a magyar hazai nyelv (*nativa lingua Hungarica*) jobban terjedjen és csinosodjék, a gymnasiumokon, akademiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni, hogy azok, akik e nyelvet nem tudják s meg akarják tanulni, avagy akik azt már tudják s magukat benne tökéletesíteni kívánják, alkalmat nyerjenek bármelyik irányban kívánságuk teljesedésére; a kormányszéki ügyek pedig most még latin nyelven (*idiomate latino*) lesznek tárgyalandók.“ Ugyanekkor, jan. 28-ikán törölte el a király végkép a tandíjfizetést is. A tanulmányi ügyek kormányzatát, amelyet II. József alatt császári udvari bizottságok intéztek, ismét a magyar és erdélyi udvari kancellária, illetve a helytartótanács hatáskörébe utalta vissza II. Lipót azzal a közelebbi utasítással, hogy a felterjesztett ügyeket előzetesen bizottságilag kell letárgyalni, ennek megtörténte után pedig a tanács plenuma elé vinni,¹⁴³ egyebekben pedig az 1791 jún. 4-iki legfelsőbb elhatározással visszaadta az egyetemnek mindazokat a jogokat, melyeknek II. József előtt birtokában volt.¹⁴⁴

Az említett országgyűlés — nehogy együttléte úgy a magánosok, mint az adózó nép terheltetésével hosszabb időre elhúzódjék — nem kívánt a szabályozásra és kidolgozásra váró összes ügyekkel végezni, hanem a le nem tárgyalhatott ügyeket országos bizottságok (*deputationes regnicolares*) megtárgyalására bízta azzal a meghagyással, hogy e tárgyalások eredményét törvényerőre emelés végett az 1792-re Budára

¹⁴³ Codex III/1. 596.

¹⁴⁴ Codex III/4. 790.

kitűzendő országgyűlés elé terjesszék. A hetedik, a tudományi vagy tanulmányi bizottság, a *deputatio litteraria*¹⁴⁵ feladatává tétetett az egész oktatásügy új szabályozása, egy új *Ratio Educationis* megalkotása.¹⁴⁶

Az említett törvénycikk 67. §-a ugyanannak a *regnicolaris* bizottságnak a feladatai közé sorozta a hazai nyelv kimívelésére szükséges eszközök és módok tervezetének az elkészítését.

Bizonyos jelentőséggel bírt az egyetemre nézve az 1790/91. XXVI. törvénycikk is, melynek 8. pontja kimondotta azt, hogy „mind a nagyobb, mind a kisebb közhivatalokra nézve elrendeltetik, hogy azok a magyar haza iránti érdemekkel és a törvény által kívánt tulajdonokkal díszlő honfiakra minden vallási különbség nélkül („*nullo interposito religionis discrimine*“) ruháztassanak“. Ezzel a törvényes rendelkezéssel megújított az 1608. évi bécsi és az 1647. évi linzi béke tartalma, mely a vallás szabad gyakorlatát biztosította. Az evangélikusok a törvényes eskünek „a boldogságos Szűz Máriára, Szentekre és Isten választottaira“ záradéka alól felmentettek, egyben kimondván, hogy „a katolikusok alapítványai ezentúl a katolikusok, az evangélikusokéi az evangélikusok javára fordíttassanak.“ A továbbiak során több ízben is látni fogjuk, miként idéztettek és alkalmaztattak ezen törvénycikkben foglaltak

¹⁴⁵ Ezen bizottság elnöke: Ürményi József, kir. személynök, — tagjai: Mandich Antal, prisztinai püspök, — Szabó András novii püspök, budai prépost, — gróf Brunswik Antal v. b. t. t., helytartósági tanácsos, Bars vármegye főispánja, — gróf Török Lajos, a tanügy és iskolák igazgatója a kassai kerületben, — báró Prónay Gábor, Gömör megye főispánja, — báró Podmaniczky József helytartósági tanácsos, — Novák Chrysostom, bakonybéli apát, — Somogyi János, nádori ítélőmester, a felség tanácsosa, — Luby Károly, Szatmár vármegye alispánja és követe, a felség tanácsosa, — Vay István, Szabolcs vármegye követe, — Kellemes Melczer László, aranyask. vitéz, Borsod vármegye helyettes alispánja és követe, — Péchy Mihály, Kisszeben város követe, — ezeken kívül még a helytartótanács mellett fennálló tanulmányi bizottság.

¹⁴⁶ Az első bizottság, a *deputatio publico-politica*, az egészségügy rendezésével bízott meg, melyhez alapul szolgált Fáy Pál tornamegyei alispán kitűnő és alapos tervezete (*projectum*), melyet a Linzbauer-féle Codex teljes terjedelmében közöl (III/1. 612—639). Közli továbbá (641—660) a büntető törvénykönyv tervezetének az orvosokat érdeklő részét.

protestáns egyének folyamódásai alkalmával valamely tan-
székre.

Hogy a magyar nyelv terjedésének érdekében s átmenetileg a latin használatára hozott törvényt előzményszerű indítékok, külső események is szorgalmazták, erre elég sok példát lehetne felhozni csak magáról arról az egy területről, melyet az orvosi facultás képvisel. Még II. József életében, tehát a kérelem-teljesítés legkilátástalanabb idején, 1789 augusztus 9.-én az alsó sebészi tanfolyam 34 hallgatója arra kérte a helytartó-tanácsot, hogy úgyis mint tanuló-, úgyis mint vizsganyelv, a német helyébe a magyar engedélyeztessék számukra. Kérték továbbá, hogy az élettan tanára Rácz Sámuel adja elő nekik magyarul a bonctant is, valamint Stáhly György a sebészetet. Ezt a kérelmet valószínűleg maga Rácz professor sugalmazta, egyfelől azért, mert ő volt a leglelkesebb és legkorábbi zászlóvivője a magyar nyelv érdekében felvett küzdelemnek, másfelől pedig feltehetőleg a végből is, hogy az alája rendelt prosectorától, a magyarul nem értő Hauptmann Károly Frigyesztől megszabaduljon.

Hauptmann nevénél rövid időre meg kell állanunk. Hogy az élettan és a sebészet tanárai (Rácz Sámuel és Stáhly György) tárgyaikat teljesen felöllelhessék, a sebész mellé egy segéd, az anatomia tanításával is megbízott élettantanár mellé pedig 1786-ban 600 frt. fizetéssel egy prosector alkalmaztatott, aki köteles volt évente egy anatomiai tanfolyamot tartani, valamint mindazt előkészíteni, amire az élettan tanárának előadások közben szüksége volt.¹⁴⁷ Ez a prosector Hauptmann volt, aki más nyelvet nem beszélt, csak a németet („*unius linguae vir*“). Az emlékeként fennmaradt iratok hanyag, megbízhatatlan, összeférhetetlen és rossz jellemű embernek mutatják be Hauptmannt. A megőrzött iratok hatalmas kötege szólal meg előttünk,¹⁴⁸ melyek vissza nem fizetett kölcsöneiről, csalásairól, a rendőrséggel és bírósággal való összeütközéséről, a letartóztatás előli szökési kísérleteiről, azok meghíúsításáról s végül is 1790-ben egy évi fizetéssel való végkielégítés mellett

¹⁴⁷ OL. Litt.-pol. 1788. Fons 7, pos. 34.

¹⁴⁸ OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 125, 126, 153, 186, 202, 203, 204, 217. — Még 1793-ban is foglalkoztatják az egyetemet Hauptmann bűnös üzelmei: Fons 9, pos. 20, 385.

való hirtelen felmentéséről szólnak. Hogy már ezt megelőzőleg is mily rossz hírneve volt Hauptmannak, mivel se bizonyítható jobban, mint az egyetemi kóroda élelmezése tárgyában 1788 aug. 30.-án a helytartótanácsához intézett jelentéssel, melyben a jelentést tevő Trnka tanár a legelőnyösebb ajánlattevő Fasser Anna Rozinának, Hauptmann feleségének, csak azért nem merte az élelmezést odaítélni, mert férjét a köztudat gyanusnak tartotta arra, hogy feleségének a boncteremből szerzett emberzsírt fog szállítani a kórodai főzészhez szükséges vaj és zsír helyett való felhasználás végett.¹⁴⁹ Az ezen kitérésben foglaltak, köztük Hauptmann magyar nyelvismeretének teljes hiánya, eléggé megmagyarázzák úgy a hallgatók, mint Rác óhaját, hogy Hauptmann mellőzésével magyarul előadó, kifogástalan egyén tanítsa bonctanra a sebész-hallgatókat. Kérésüknek azonban csak részben lett meg a foganatja. 1790 máj. 10.-én — most már 60 aláírással — köszönetüket fejezik ki a sebész-hallgatók a helytartótanácsnak, hogy „a chirurgiát magyar nyelven is taníttatni kegyesen megparancsolni méltóztatott, de azonban — írják — megszorodtunk, hogy az anatómiai még az német prosector úrnak kezében maradt.” „Keresni kellene magyar prosectort” s újra kérik, hogy az anatómia tanítása, nemkülönben a prosectori fizetés „T. Rác Sámuel úrnak adassék, mely patronusunknak magyarul való tanításával ezideig is éltünk, most is élünk és kívánunk élni, . . mivel maga is ajánlotta hozzánk való kegyes úri favorát.” Végül magyar nyelven írt könyvek kiadását kérik és szorgalmazzák.¹⁵⁰

A 60 aláírásos kérvényt a kar véleményezés végett kiadta két tanárnak: Stipsicsnek és Stáhlynak, akik azonban elle-nezték a kérés teljesítését, sőt Rác „zelus patrioticus“-át sarkastikus megjegyzések tárgyává tették, amivel bizo-

¹⁴⁹ „Es wäre der Anna Hauptmannin sehr leicht für das Krankenhaus um 10 Kr. zu kochen, indem sie den Vorteil in Händen hätte statt der Butter und des rinden Schmalzes sich der Menschenfette beym Kuchen zu bedienen, welche ihr Gemahl Friedrich Hauptmann, der in dem nemlichen Gebäude als Lehrer der Anatomie wohnt und arbeitet, ihr in einer hinlänglichen Menge zu verschaffen im Stande wäre“ — írja Trnka. — OL. Litt.-pol. 1788. Fons 8, pos. 147, 148, 149.

¹⁵⁰ OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 122.

nyára hozzájárultak ahhoz, hogy Rácz a király nevében egyetlenségek szítása miatt szigorú megintésben részesült.¹⁵¹ A magyar nyelvű tanítást mellőzni javasló¹⁵² hyperloyalitásuk azonban teljesen célt tévesztett, mert közben már útban volt az egyetem felé a helytartótanács leírata, melyben elrendeltetett, hogy Stáhlly, Stipsics és Tolnay professorok és Szening adjunctus az előadások órájának felén át latinul, másik felében pedig magyarul („patrio idiomate“) adjanak elő.¹⁵³

Az orvostanhallgatók 1789 okt. 6.-án nyújtottak be kérvényt, melyben azért „könyörögnek“, hogy latinul tanítsák a természetrajzot, ne német nyelven, melyet nem értenek. Maga Schönbauer tanár is szívesen teljesítené óhajukat.¹⁵⁴

Hasonló értelmű kérvényeket természetszerűleg nemcsak az orvosi karhoz tartozó hallgatók terjesztettek fel, melyek ha magukban nem is, de a többiekkel együttesen mégis csak jelentőségre kellett hogy jussanak. És csakugyan, az I. Ferenc uralkodása elején, 1792 jún. 26.-án közhírré tett „lex patria“-nak „a magyar nyelv tanításáról és használatáról“ szóló 7. §-a „az 1790/91:XVI. t.-c. céljának gyorsabb elérése végett“ a magyar nyelv tanításáról olykép intézkedik, hogy az „az ország határai közt ezentúl rendes tantárgy legyen, hogy ilymódon bizonyos idő lefolyása alatt lassankint közhivatalt az ország határain belül csak olyanok nyerjenek, kik... a hazai nyelv ismeretét is tanárok bizonyítványával igazolni tudják. Azok a külföldiek azonban, kik a közműveltségi tudományok tanulása végett látogatják a magyar egyetemet... és nem szándékoznak valaha az országban alkalmaztatást nyerni, a magyar nyelv tanulásának kötelezettsége alól mentessenek fel.“ Már ezentúl a tanszéki pályázatok is úgy hirdettetnek meg, hogy a pályázóknak magyarul kell tudniok.¹⁵⁵

A Hauptmann dicstelen távozásával megürült prosecturát nem mint ilyet javasolta a kar betölteni, hanem mint ugyancsak 600 forinttal javadalmazandó rendkívüli tanszéket. Még a

¹⁵¹ Pauler i. m. 259.

¹⁵² OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 123, 124, 183 és mellékl.

¹⁵³ OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 122.

¹⁵⁴ Orvostári ltár. Fjk. I. 318/230., 1788/89.

¹⁵⁵ Codex III/1. 685.

pályázat kiírása előtt folyamodványt nyújtott be annak elnyerésére Mühr József dr. sopronmegyei főorvos, utóbb Szening János, Stáhly tanársegéde, Lootz Mátyás és Báró János, Pesten graduált doktorok. A tanszéket 1790 nov. 1-én a hallei egyetem tanítványa, Báró János nyerte el, azt azonban soha el nem foglalhatta, mert 1791 júl. 13.-án bekövetkezett halálával végződő betegsége mindvégig megakadályozta benne.¹⁵⁶ Ennek következtében betegeskedésének tartama alatt helyettesítéséről kellett gondoskodnia, amivel 1790 nov. 29-től fogva Szening János bízott meg.¹⁵⁷ 1791 szept. 18-án újra kiíratott a pályázat az üresedésben maradt tanszékre, s arra mindenekelőtt a helyettesítő Szening, továbbá a magyarul nem értő Mühr József és Rumbach Sebestyén dr. folyamodtak,¹⁵⁸ aki régebben négy évig működött mint prosector Rácz tanár mellett. A kar ugyanebben a sorrendben jelölte őket, Rácz azonban egy 3 oldalas különvéleményt nyújtott be Szening jelölése ellen, melyben valósággal lecsepülte e szerint „tudatlan“ folyamodót, nem alaptalanul hozva fel azonban azt, hogy Szening a bölcsészeti tanfolyamot nem végezte.¹⁵⁹ A helytartótanács nem fogadta el a jelölést s kifogásolta, hogy a jelöltek nem pályáztak, hanem csak folyamodtak s ezért aug. 3-án megint kiíratta a pályázatot az azóta megjelent lex patria intentiói s egyben a legutóbbi sikertelen pályázatkírás tanulságai értelmében, külön is megmondva azt, hogy a pályázni óhajtóknak el kellett légyen végezniök a bölcsészeti tanfolyamot s hogy tőlük a magyar nyelv ismerete megkívántatik.¹⁶⁰ A pályázat eredményeként a bonctan rk. tanári székét mégis Szening János sebész-doctor nyerte el, köteleztetett azonban, hogy az orvosdoctori oklevelet utólag megszerezze s hogy mindaddig csak a „lector“ cím illesse meg. Szening 1797-ben szerezte meg a med. doctori fokozatot s ezzel együtt a rk. tanári hivatalt.

Szening János 1757 jún. 7.-én Győrött született. Mint fiatal ember a katonaságnál sebészkedett. 1782-ben a sebészet

¹⁵⁶ StR. 3180 : 1790 és 5263 : 1791.

¹⁵⁷ OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 14. és fons 3, pos. 277.

¹⁵⁸ OL. Litt.-pol. 1792. Fons 9, pos. 83.

¹⁵⁹ OL. Litt.-pol. 1792. Fons 9, pos. 84.

¹⁶⁰ Codex III/1. 685.

tanára mellé segédnek, majd pedig adjunctusnak neveztetett ki, közben megszerezte a sebész- és szülézmesteri és 1791-ben a sebészdoctori oklevelet. A nemesi felkelő seregben törzsorvosi rangban teljesített szolgálatot. 1803/04. tanévtől kezdve a bonctan mellett még a szülészetet is tanította s innen kezdődik nálunk is az a szerencsétlen kapcsolat a nevezett két tárgy között, mely az anyák beláthatatlan seregének az életébe került. Szening 1806-ban, dekánságának évében halt meg február 13.-án. Irodalmi téren semmi se maradt fenn utána.

1791 május 12.-én a halál közel egy évi betegeskedés után elragadta a facultás egyik igen értékes és lelkiismeretes tagját, Trnka Vencelt, a belgyógyászat (praxis clinica, praxis medica) r. tanárát s a kar seniorát. Halála után Rácz Sámuel tanár, aki Trnka után következett az idősségben, a maga részére kérte a senioratust. Kérését a kar, a magistratus s a kancellária egyaránt pártolta. A senioratus odaítélése eddigelé az udvari tanulmányi bizottság jogkörébe tartozott, amelyhez nem kellett legfelsőbb jóváhagyást kérni. A magyar kancellária Rácz esete kapcsán immár azt kérte, hogy a jövőben további felterjesztések mellőzésével ő maga ítélhesse oda a seniorságot a mindenkor következő tanárnak. II. Lipót 1791 aug. 21.-én hozzájárult a kancellária előterjesztéséhez. Ugyanakkor azonban nem járult hozzá a király Rácz Sámuel ama másik kéréséhez, hogy az élettan tanítását felcserélhesse Trnka örökével: a praxis clinicával. A kancellária már öregnek tartotta Ráczot ahhoz, hogy új tárggyal való foglalkozásra térjen át s fiatalabb erőnek a kinevezését javasolta.¹⁶¹ A király ekkép döntvén, a helytartótanács a pályázatot máj. 27.-én jún. 15.-ére kiíratta, ez azonban nem hozván meg a kívánt eredményt, a pályázóknak a jó választáshoz szükséges szélesebbkörű részvételét biztosítandó, nov. 8.-án dec. 26-iki lejárattal új pályázatot tétetett közzé királyi felhatalmazás alapján a feltételek olyszerű bővítésével, hogy a tanszékre nemcsak a személyesen jelentkezni kötelezettek, hanem oly hírneves, kiváló egyének is pályázhattak, akik a megjelenésben bár akadályozva, mellékelendő dolgozataikkal igazolják rátermettségüket a tanszék elnyerésére.¹⁶² Közben azonban megkez-

¹⁶¹ StR. 3743 : 1791.

¹⁶² Codex III/1. 662, 668.

dődött a tanév s e fontos tárgy előadásának nem volt szabad fennakadnia, miért is a pályázat eldőlitéig a természetrajz tanára Schönbauer József kapott megbízást annak helyettesi minőségben ideiglenes ellátására. A kar 1792 február 5.-én tartotta meg a tanszékre jelölő ülést, melyre egyik „arbiter“-ül a köztisztviselőben álló öreg gyakorló orvost, dr. Glosius Sámuelet is meghívta.¹⁶³ A kar jelölését az egyetemi magistratus is magáévá tette. I. helyen ajánlották Prandt Ignác rendes, II. helyen Stipsics Ferdinánd rk. tanárt s III-on Benkő Sámuelet, Borsodmegye tiszti főorvosát. A helytartótanács lényeges változtatást tett a jelölő javaslaton, mert nézete szerint a tanszéket oly egyénnel kell betölteni, aki hosszabb praxis felett rendelkezik s ezért I. helyen Pfisterer Andrást, Buda város tiszti főorvosát, II-on Benkő Sámuelet és III-on Büky Józsefet jelölte; az utóbbinak érdekében Bácsmegye karai és rendei a febr. 6.-án Szabadkán tartott közgyűlés határozatából folyólag pártoló felterjesztést küldtek fel a helytartótanácsához,¹⁶⁴ mint látható: nem egészen eredmény nélkül. A helytartótanács jelölését azonban a magyar udvari kancellária nem találta megnyugtatónak s az orvosi kar, valamint a külön evégből kirendelendő censorok újra való meghallgatását rendelte el, minek eredményeként sorrend szerint Prandt, Stipsics és Schraud Ferenc, Csongrád és Csanád vármegyék s Szeged sz. kir. város t. orvosa kerültek a jelölésbe, amivel a kari igazgató Veza Gábor is egyetértett, azzal a további elgondolással, hogy amennyiben Prandt elnyeri a tanszéket, az ő helyére Stipsics, ennek a helyére pedig Schraud jöjjön, akinek a pályázati vizsga alkalmával megmutatkozott kitűnő elméleti és gyakorlati ismereteit, előadói készségét és jeles dolgozatait Veza különös melegséggel emelte ki. A helytartóság ezek ellenére megmaradt az eredeti álláspontján, mert elvileg ellene volt a nem pályázó professorok fokozatos előléptetésének,¹⁶⁵ lévén a legfelsőbb intentio is az, hogy a pályázat alkalmával különösen kitűnő férfiak előnyben része-

¹⁶³ OL. Litt.-pol. 1792. Fons 9, pos. 44.

¹⁶⁴ OL. Litt.-pol. 1792. Fons 9, pos. 61.

¹⁶⁵ „...da von einer Lehrkanzel zur anderen bei einer wohlgeordneten Universität sehr Vieles streite“. OL. Canc. 3719 : 1792, előirat: II.328 : 1791.

síttessenek a nem pályázókkal és a vizsgák alól magukat mentesíteni törekvő folyamodókkal szemben. A tanulmányi bizottság is elfogadta a Prandt—Stipsics—Schraud-féle terna-combinatiót, de azzal a módosítással, hogy ha Prandt előlépne, helyére ismét hármasjelölés: Stipsics—Schraud—Pfisterer, s ha Stipsics nyerné el a kórtani tanszéket, megint hármas jelölés: Schraud—Pfisterer és Mühr József lépjen. Mühr folyamodványa ugyanis a lf. kézjeggyel volt ellátva s nevezett kiváló képzettségű tiszti főorvos volt Krassó, majd Sopron s legutóbb Komárom megyében. — A helytartótanács továbbra is kitartott a maga álláspontja mellett, rámutatva, hogy fokozatos előléptetések esetén Schraud egy oly kathedrát fog betölteni, amelyre nem is pályázott, miáltal a pályázat-kiírásoknak a komolysága fog a nyilvánosság előtt csorbát szenvedni. Trnka örökre még mások is pályáztak, jelesül Etienne András erdélyi physikus, Dorics István és Lange Márton, előbbit az illyr udvari kancellária, utóbbit gróf Bánffy György, Erdély kormányzója ajánlotta, ami azonban figyelembe vehető nem volt, mert pályázataik elkésve érkeztek be.

Ferenc király az orvosi kar s a vele egyetértő országos főorvos javaslatát fogadta el, a tanulmányi bizottság módosításával. Ezen értelemben a helytartótanács ápr. 27.-én értesíté az egyetemi magistratust, hogy a felség a praxis clinica tanszékére Prandtót, az így megüresedett kór- és gyógyszer-tani tanszékére Stipsicset s ennek a helyére Schraud Ferenczet nevezte ki. Egyben Szeged városa utasítást kapott, hogy Schraudot sürgősen mentse fel hivatalos teendői alól s küldje fel Pestre.¹⁶⁶ Mellőzve a pályázati szó- és írásbeli vizsgán feltett kérdéseknek és az egyes pályázók feleleteinek és dolgozatainak ismertetését, csak kivonatossan ismertettük és mégis terjedelmesre növe a belgyógyászati tanszék betöltése körüli eljárást, hogy megnyugvásra szolgáló módon demonstráljuk, mily komoly lelkiismeretességgel kezelték az illetékes forumok ezt a nagyfontosságú ügyet. A jövőben is látni fogjuk, hogy amennyiben e forumok bármelyike és bármely okon el akart térni a tárgyalagos alapról, mindig akadt köztük több is, mely ha kivételesen sikertelenül is — igazságkereső erélylyel szállt síkra a legérdemesebbek célhozjuttatásáért. Ha pedig Kovachich Márton

¹⁶⁶ OL. Litt.-pol. 1792. Fons 9, pos. 44.

György történetírónk 1787-ben a protectióról panaszskodik¹⁶⁷, ezzel szemben oly esetekkel is találkozunk, amikor hatalmas tekintélyek, maguk az uralkodók is, eredménytelenül foglaltak előzetes állást valamely nem a legérdemesebb pártfogoltjuk érdekében.

A sebészhallgatók elméleti orvostani oktatására újonnan kinevezett Schraud Ferenc 1761 máj. 14.-én Pesten született. Az orvosi pályára van Swieten Gottfried biztatására lépett s tanulmányait Lembergben és Bécsben végezte. 1786-ban promoveálva, Szegedre ment orvosnak, ahol 1790-ben városi és megyei tiszti főorvosnak neveztetett ki s innen került fel Schraud Pestre 1792-ben 400 frt fizetésben részesített rendkívüli tanárnak a sebészek részére rendszeresített elméleti orvostani tanszékre, s egy évvel később az 1793-ban felállított állam-orvostanira is. Egyetemi teendőin kívül mint Pest városi tiszti orvos is teljesített szolgálatot. 1794-ben a szerémi pestis kitörésekor kitűnő szolgálatokat tett a járvány behurcolásának meggátlása körül s ezért az uralkodó a magyar nemességgel tüntette ki, — majd mint az egész monarchia rei pestilentialis medicus dirigens-e a bukovinai járvány alkalmával teljesített hasonló szolgálatainak elismerésül a királyi tanácsosi címet kapta meg. Dekánná három ízben választatott meg. 1802-ben megvált a tanári állásától, országos főorvossá és a kar igazgatójává neveztetvén ki, ezekben a tiszteiben is nyomot hagyó tevékenységet fejtett ki. 1806-ban typhusjárványos vidékre rendeltetett ki, miközben maga is megkapta a bajt s útközben halt meg Kismartonban márc. 18.-án. Irodalmi működésében számottevő, főleg loimologiai forrásmunkákkal gazdagította az orvosi tudományt.

A tanulmányügyek regnicolaris bizottsága a II. Lipótnak az 1790/91-iki országgyűlés törvényes rendelkezését szentesítő s 1791 márc. 11.-én kibocsátott decretumából folyólag csakhamar összeült a bajok orvoslása, a közoktatásügy rendbehozatala, valamint az 1777. évi Ratio Educationisnak a kor igé-

¹⁶⁷ „... es haben aber die Zeugnisse über den Fortgang in den Berufswissenschaften und die Fähigkeiten noch nicht so viel Gewicht erhalten können, als Privatgunst und Verbindungen“. Merkur von Ungarn. II. 658.

nyeihez, de egyben a kormányzat intentióihoz is kellőképp simuló reformja, de voltaképpen egy egészen új Ratio megalakítása végett. A bizottság azonban nem készült el a hatalmas anyagot felkaroló munkálataival a kitűzött, vagyis az 1792-ben összeülő budai országgyűlés idejére s csak 1793 febr. 12.-én fejezte be 43 ülését foglalkoztató munkáját. Az Országos Levéltárban egy tekintélyes fasciculus¹⁶⁹ egybegyűjtve őrzi azokat a „projectumok-“ és „postulatumokat“, melyeket a karnak, ha nem is az összes, tanárai nyújtottak be a regnicolaris bizottságnak. De nemcsak az egyetem tanárai használták föl a fel is kínált alkalmat a felszólalásra, hanem a protomedikus, sőt egy „auctor anonymus“ is, ki még II. József életében írta meg s azóta is csendben melengette a dekán által 1791 szept. 29.-én „plannum confusum“-nak nevezett „opellum“-át; ezen, tájékoztatlan-ság és hozzá nem értés bátorságával és jó szándékával megírt tervezettel épp oly kevésbé fogunk foglalkozni, mint ama további három értéktelen tanulmányi rend-tervezettel, mely az előbbihez mellékelve foglal helyet a nagy acta-kötegetben. Ám ki vitathatná el az örvendetes tényt, hogy a tanulmányi rend reformja iránt szélesebb körben is megvolt az érdeklődés, nemcsak az illetékesekében!

Különlegességénél fogva és keserű misanthropikus hangja miatt egy elaboratum kapja meg figyelmünket: Winterlé, a botanika és chemia tanáraé, a következő címmel: „Defectus principales universitatum omnium.“ Ebben Winterl három fejezetre bontva mondja el a maga fanyar véleményét a szerinte az összes egyetemeken a tanszéketöltés körül dívó eljárásról, a szigorlatokról stb. Az első fejezetben a tanszékekre való kiválogatás nagy nehézségeiről szól. Úgy látja, hogy a legnagyobb elmék sokszor magánúton kénytelenek kenyerüket megkeresni, nem fedezi fel őket senki, kiművelődésük eszközeitől meg vannak fosztva. Akik róluk bírálatot mondani volnának hivatva, nem ismerik őket, még kevésbbé a belső értéket. De a bírálók részrehajlók: kinek-kinek meg van a maga „favoritja“. Gyengefejú bírálók csakis gyengefejúeket pártolnak s ellenségei a tehetségeseknek. A hatalmasoktól függ a szegény, ezek pedig alárendeltjeik ítéletére támaszkodnak,

¹⁶⁸ OL. Regnicolaris ltár. Lad. 000, Fasc. C, N°. 20, 21 és 22 és nagyszámú mellékletei.

viszont ez utóbbiak az ők visszhangjai. Gyakran titkos meg-
egyezés forog fenn: do, si des. Ez a sorsa a professoroknak is.
A második fejezetben a tanári hivatás betöltésére való nevelődés
eszközeinek teljes hiányáról („defectus absolutissimus“) érte-
kezik Winterl. Elsősorban a serkentő tényezők hiányoznak.
Igaz ugyan, hogy a lélekben gyökerező serkentettség feles-
legessé tesz minden egyéb ilyen eszközt, ám sok buzgó tanár
buzgalma is gyorsan elernyed, ha remunerációkkal nem ser-
kentik. Leginkább azonban a restek kíméletlen, ellenséges
indulata hat ernyesztőleg, mert a törekvőket sokan üldözik.
Meg kellene állapítani a buzgó tanárok érdemeit, de erre nincs
megbízható módszer; mert a hírnév csalékony és jobban
szerezhető meg álnok úton, mint érdemekkel; a tanulók tet-
szése pedig — s Németországban ettől függ a tanárok szeren-
cséje — csak lanyha mértéke az érdemnek, mert a buzgó
tanár az összes rest tanulók ellenszenvét vonja magára,
a restek pedig mindenütt túlsúlyban vannak. Ha pedig a tanár
rest és szorgalmas tanulókkal kerül össze, akik esetleg nála
is többet tudnak, akkor ezek rosszul járhatnak, mert a tanár
szavazatától függ a szigorlat eredménye és a promotio. A taná-
rok kiadott könyvei felett írt bírálatok részleghajlók; ki ne tudná,
hogy a recensensek pénzt várnak a szerzőktől. Néha az a tétel
áll fenn, hogy „figulus figulum odit“. Az illető physiognomiá-
jából és szokásaiból levont ítéletek is megbízhatatlanok. Szóval
az érdem elbírálásához minden mérőlépték hiányzik s ezért
jutalmakat csakis a kor, a szolgálati idő, a család nagysága és
az ezekhez hasonló körülmények tekintetbevételével helyes
adni. Végül a szigorlatokról, mint a sikeres előmenetel elbíráló
eszközének elégtelenségéről mondja el nézetét Winterl, azt
tartván, hogy a legnagyobb idiota is, aki nem hallgatott sem-
miféle előadást és egy könyvet se olvasott el, négy órán keresz-
tül úgy examinálható, hogy approbatióját elérje, ha pld.
ilyen kérdéseket kap: mi a tej? mi a szem? mi egészségesebb,
a friss vagy a rothadt hús? stb. Viszont kaphat olyan merőben
elméleti kérdéseket, melyekre a világ összes tudósai sem
tudnak meggyőzően megfelelni, sőt amelyeket az illető nem is
köteles tudni. A vizgáztatónak nincs megtiltva, hogy a jelölt-
nek néhány nappal a szigorlat előtt azokra a kérdésekre terelje
a figyelmét, melyeket feltenni készül a szigorlaton. Könnyű

aztán e néhány kérdésre kitűnően megfelelni, melyeken túl az illető semmit sem tud. Végül is a vizsgáztató szabad ítéletén múlik, visszaveti-e a jelöltet, avagy elfogadja a rossz feleleteket. Így aztán a szigorlatok megbízhatósága Molière komédiájává válik. Ami az inauguralis dissertatiókat illeti, a közvélemény előtt is ismeretes, hogy azokat sokszor készpénzért a tanár állította össze, a jelölt pedig csak a nevét adta hozzá. Ezen tökéletlenségek kiküszöbölésére azt ajánlja Winterl: írják meg a tanárok a maguk egész tárgyát kérdések és válaszok alakjában, úgy hogy ez egyúttal tankönyvvül is szolgáljon. Minden kérdés számoztassék meg s a szigorló egy zsákból húzzon számokat és ezek képezzék a felteendő kérdéseket. A szigorlók 10 számot húzzanak; a tanszékre pályázók 100-at. Ilymódon mindennemű összejátszás ki lesz zárva. A szigorlók azonnal írják le a feleleteiket s ezt kell kinyomatni. Így válik meg legjobban, mit tudnak a tanítványok, de viszont is áll, hogy „bene instructus discipulus est argumentum bene docentis professoris“.

Ezekben foglaltuk össze röviden Winterlnek kelletlen desillusiókat keltő elaboratumát, de erősen alá kell húznunk, hogy Winterl nem a mi egyetemünkről, nem a mi orvosi karunkról, hanem az összes karokat felölelőleg a fennálló összes egyetemekről vélt ily sötétszínű képet festetni, — de nem hisszük, hogy joggal. Ha egyben-másban igaza is lehetett Winterlnek, — hiszen pld. a dissertatiók értékéről a felelőtlen közszáj még ma sem szokott kedvező nyilatkozni, — ha tehát egy pár fekete ecsetvonás vaskos felkenése indokolt is lehetett, maga az egész összkép mégis csak túlságosan sötét s tán nem is annyira a korbeli egyetemekről tár elénk hű tükröt, mint inkább Winterl lelkivilágának a borújáról, amelyet a tárgyaért folytatott szakadatlan és kiseredményű, a saját vagyonát teljesen felemésztő s a családi életét is feldúló küzdelmek idéztek fel ebben a páratlanul lelkiismeretes és buzgó, külföldi akademiák által is méltányolt tanárban.

Egyes tanároknak a regnicolaris bizottsághoz beterjesztett „postulatumaíra“ térve át, ezeket a következőkben ismertetjük. RácZ Sámuel, az élettan tanára, 1791 szept. 19-ikén kelt beadványában két szobát és egy konyhát kért a kísérletek céljára, valamint a szükséges taneszközöket. Továbbá (nyilván a

Hauptmann-nal tett rossz tapasztalatai alapján) azt kérte, hogy assistensét maga választhassa meg, fogadhassa fel és bocsáthassa el s hogy az illető akár doctor, akár sebész, akár medikus vagy akárki más is lehessen, aszerint, hogy kinek tudja hasznát venni. 1792 dec. 26-ikán egy második beadvánnyal fordult Rácz az országos bizottsághoz, melyben tíz pontba foglalt érvekkel szorgalmazza a latin helyett a magyar nyelv használatát a tanításban, a szigorlatoknál s az oklevelek kiállításánál. Szokása szerint a sebész-hallgatókat is megszólaltatta a magyar nyelvű tanítás érdekében s kérvényüket mellékelte a maga beadványához. Ennél a kérvénynél semmiféle más okmány sem illusztrálhatja jobban azt a nagy sérelmet, melyet II. Józsefnek a minden más mint német nyelven való tanítás eltiltása jelentett a tösgyökeres magyarság részére. A sebészeknek ez a beadványa irálya szerint könyörgésnek, de ha nem az irányt nézzük, hanem a lényegi tartalmat: vádiratnak nevezhető. „Moetissimo fato nos subjectos esse, tristes lugemus“ — jajdulnak fel a nyelvüktől eltiltott sebész-magyarok s rámutatnak, hogy a húsz év óta fennálló egyetemen mindig idegen nyelven tanítottak s innen van, hogy azok a németek, kik a maguk hazájában nem tudtak boldogulni, csapatostul özönlöttek be s a haza fiaitól elvették a kenyeret; viszont a magyarok kényszerítve voltak németül vagy latinul tanulni és vizsgázni, jóllehet egyik nyelvet se értették. Ezért a szegény magyar nem tudott boldogulni a saját hazájában s az egyetemen csak a pénzét élte fel, tudományt azonban nem kaphatott érte, amint ezt több vármegye meg is állapította. Végül, nagy nehézségek közt, elnyerték a magyarok a sebészet magyar nyelvű tanításának és vizsgáztatásának az engedélyét, de csak a pénzük árán, mert mialatt a németek a maguk nyelvén mindent ingyen megkaptak, addig a magyaroknak az (1789-ben) engedélyezett magyarnyelvű magánórákat meg kellett fizetniök. Amikor azonban Stáhly professor a magyar magánelőadásokon túl magyarul szigorlatoztatni is kezdett, a németek tiltakoztak, mintha csak az ő hazájuk lenne Magyarország s nem a magyaroké. Nagyon szomorú az, — folytatják a kérvényezőök — hogy a magyarok a saját hazájukban vagy a kenyérkeresetüktől fosztatnak meg, vagy oly egyetemre kényszerülnek járni, amelyen a magyaroknak nem tartanak ingyenes magyar collegiumokat.

Vétessék el a pesti egyetemről annak a magyar neve, ha az német s ha ott németül tanítanak, jöllehet az egyetem részéről semmi akadálya se lenne a magyarnyelvű tanításnak. „Gemit pauperculus Hungarus“, mert kenyeren-vízen kell élnie, rongyosan öltözködni, hogy le tudja fizetni a magyarnyelvű magánórákért járó aranyakat. Kérdik: ha a sebészet tanára magánleckéket adhat magyarul pénzért, ha az adjunctus magyarnyelvű ismétlő órákat tarthat pénzért, ha Stipsics tanár magyarul is előadhat pénzért: miért ne legyen szabad ezeknek az uraknak nyilvános magyarnyelvű előadásokat is tartani? Csak a német kaphasson meg mindent ingyen?! Ezért arra kéri a regnicolaris bizottság útján a karokat és rendeket, hassanak oda, hogy az állam ne a jövevényeket pártolja s a katonaságnál is ne helyezték a magyar sebészeket a „vagabundi extranei“ elé, mert amíg németül fog folyni a tanítás, addig csak németek fogják a sebesülteket ellátni és nemcsak a katonaságot, hanem a vármegyékben is a polgárokat, s mivel ezek nem értik meg a beteg magyarokat, ezért sok ember marad gyógyulatlanul s hal meg idő előtt.

A méltán elkeseredett hangú beadvány nem hozta meg a közvetlen eredményt, de mégis feltehető, hogy ez a panasz is egyike volt azoknak a kis cseppeknek, melyek idők teltevel, nagysokára megtöltötték a hordót, meghozva a magyar egyetemnek és növendékeinek a maguk nyelvük akadálytalan használatához való jogát.

Ezt a törekvést csak gyengíteni volt alkalmas Stáhly György sebészprofessornak az orvosi karhoz s a kar által a regnicolaris bizottsághoz benyújtott, a sebészképzésnek olyirányú tökéletesbítését szorgalmazó „tervezete“, mely a sebészeket a belső bajok gyógyításában is annyira kiképezni óhajtotta, hogy orvos hiánya esetén is, ami vidéken igen gyakran fordul elő, meg tudják állani a helyüket. Ennek a tervezetnek ugyanis mindjárt az első pontja a latin nyelv ismeretét kívánja megköveteltetni a sebészhallgatóktól, amely nélkül nem értenék meg még az adjunctusoktól is latinul tartani követelt előadásokat. Jöllehet Stáhly maga is elsajátította a magyar nyelvet, donaueschingeni származása érzéketlenné tette őt hallgatóinak leghőbb óhaja, a magyarnyelvű nyilvános tanítás iránt s e tekintetben szemben állott tanártársával, a tősgyökeres magyar

Rácz Sámuellel, de szembeállítható a saját fiával is, egyetemünk majdani díszével, Stáhly Ignáccal, akit földünk assimiláló ereje lelkes magyar emberré formált.

Visszatérve Stáhly György tervezetére, annak további részletezését mellőzve, csupán a végső conclusiót említjük meg: szükséges lenne szerinte egy országos sebész (protochirurgus) tisztjének a felállítása, melyet Stáhly hajlandónak nyilatkozott elfogadni „a haza javára“, mégpedig eleinte ingyen, később, ha látják, hogy beválik: megfelelő díjazásért. Stáhly előtt az osztrák példa lebegett. Bécsben csakugyan működött egy ilyen protochirurgus Brambilla személyében, ennek azonban a fő hívatása a II. József nevére elnevezett sebészeti akademiának előbb a megszervezése, majd pedig igazgatása volt. Nem csodálható tehát, ha a döntésre hivatott felsőbbbség figyelmen kívül hagyta Stáhly ajánlatát.

Az említetteken kívül Stipsics és Tolnay tanárok is nyújtottak be tanszékeik fejlesztésére irányuló javaslatokat a regnicolaris bizottsághoz. Az előbbi többek közt engedélyt kért arra, hogy sebészhallgatóit a bajok ismeretébe és therapiájába az egyetemi kórház beteganyagán bevezethesse. Ez az óhaja tehát tetteváltását jelentette volna a Stáhly-féle irányú javaslatnak. Igen részletesen s helytálló indokolásokkal adta elő a maga melegen szíven hordott szakmájának kiépítésére vonatkozó előterjesztését Tolnay Sándor, az állatgyógyászat tanára, meg nem félemlítve attól a „súlyos büntetéssel“ való fenyegetéstől, melyben egy ízben már része volt, amikor tárgyának sikeres taníthatása érdekében felsorolta mindazokat a kellékeket, melyekre az állatgyógyászati iskola felállításához s annak célirányos működéséhez szüksége lett volna.¹⁶⁹ Tolnay ezúttal sem mutatkozott kíváncsiabban túlkövetelőnek, de azzal, hogy

¹⁶⁹ Ezen kellékek közé tartozott volna a beadványok 5. pontjában megnevezett egy szoba és konyha a távoli városrészben levő tanintézetben a maga szállásául; a megtorlással való fenyegetés erre is vonatkozott. A helytartótanács ugyanis meghagyta az egyetemi magistratusnak, hogy „dem Lehrer der Thierarzneykunde Alexander Tolnay auftragen solle, dass er sich hiernach auf das Pünktlichste unter schwerer Ahndung benehmen und keine ungegründete Forderungen in Bezug auf die Gelegenheit für das Institut selbst und sein Absteigquartier machen solle“. — OL. Litt.-pol. 1789. Fons 3, pos. 342.

a „conformetur“ elve alapján a bécsi állatgyógyászati iskolának 1787 ápr. 21-ikén kiadott normájára és szervezetére mint követendő példára hivatkozott, minden eshetőséggel szemben sikeresen kivédte magát a további rosszslás elől.

Egy 26 oldalas tervezetet nyújtott be az orvosi kar s egy ennél is terjedelmesebbet Veza Gábor országos főorvos, az orvos-sebészi tanulmányok mikénti rendezéséről. A két tervezet közt lényegi eltérések nincsenek s a Vezáé egyetértőleg (coincidenter) készült a regnicolaris bizottságnak a szóbanforgó tárgyat megvitató albizottsága munkálataival, amelyből azonban e helyütt mindössze csak azt említjük meg, hogy a regnicolaris bizottság — némi meglepődésünkre — továbbra is beérte a II. József által ötről leszállított négy évi orvos-sebészi tanulmányi idővel, de két éves kórházi gyakorlatot kívánt meg a négy év befejezte után azoktól, akik városi vagy megyei tisztí orvosi állásra szándékoztak pályázni. A kimerítő elaboratummal, a tanári postulatumokkal együtt — ismétlések elkerülése végett — akkor fogunk foglalkozni, amikor majd rákerül a sor a megtárgyalására, a rajta végzendő módosítások és javításokra, bővítések és törlésekre.

A II. Ratio által legalizálandó tanulmányi rend valóban nagy apparatussal készült. Egy ismert nevű egyénekből álló széleskörű bizottság rakta le solid alapjait és Szerdahelyi György kanonok, egyetemi tanár, mint a tanulmányi bizottság tagja dolgozta ki oly nagy körültekintéssel s az egységet is biztosító módon a részleteit, hogy ennek az elismerésére részesült a Szent István renddel való kitüntetésre s hozatott javaslatba egy jobb jövedelmezésű kanonokságra.¹⁷⁰ Foglalkozott azonban a tervezettel az orvosi facultás és az egyetemi magistratus is, megtárgyalta 1801-ben a m. kir. helytartótanács, hozzászólt a magyar udvari kancellária, majd pedig hat egyházi tekintély, 1802-ben a püspökök pozsonyi értekezlete, beható tárgyalás alá vette az államtanács s végül maga a király is hozzászólt. Hogy egy ily széleskörűen s a nagyfontosságú kérdést minden oldaláról ennyire megvilágító módon tárgyalt ügy végleges tető alá juttatása — a szinte szokásos közbeeső elpihentetésekkel — számos év sorát vette igénybe,

¹⁷⁰ StR. 1413 : 1805.

ezért nem is csoda, hogy az új Ratio csak hosszú idő múlva jelenhetett meg. Maga a regnicolaris bizottság sem készült el munkálataival a kitűzött időre, vagyis az 1792-iki budai országgyűlésre; utolsó vagyis 43. ülését 1793 febr. 12-ikén tartotta; ennek a késelemnek azonban csakis méltánylást érdemlő oka volt: a nagy munkának alapos elkészítésére irányuló lelkiismeretes törekvés. Ám ki kételkednék benne, hogy az 1793-tól 1806-ig terjedő hosszú időt jóval meg lehetett volna rövidíteni s a sok tervezetet a sok forumon át gyorsabban is keresztülhajtani. Ez feltehetőleg így is lett volna, ha II. Lipót 1792 márc. 1-én nem fejezi be életét és rövid uralkodását, mely alatt nemzeti kíválmaink iránti megértésének úgy a nyelvrendeletével, mint a közoktatásügynek a bécsi mintától függetlenítenő s a magunk igényeihez szabott rendezésének engedélyével emlékezetreméltó tanújelét adta. Lipót után azonban Ferenc király lépett uralomra s vele együtt a minden lendületnek és minden önálló törekvésnek szárnyát szegő, kicsinyes és gyámkodó szellem, mely az egyetemektől ismét csak „derék polgárok” nevelését várta el, nem többet. Ebben a nyomasztó atmosphaerában kellett a Rationak érlelődnie. Évek során át nem is történt semmiféle jelentősebb lépés ezen a téren, éppen csak a tanácskozások folytak tovább bátortalan, megszakításokkal lassított ütemben, de amellet el nem vitatható alaposággal és körültekintéssel. Végül, nagysokára, 1801 dec. 3-ikán jött meg a parancs,¹⁷¹ hogy a regnicolaris tanulmányi bizottság munkálatainak most már az államtanács elé kell kerülni. Időszerűnek azonban innen is csak egy kérdésnek a többiek közül kiszakított megtárgyalását és végleges eldöntését látta a király: az egyetem Pesten való meghagyásának vagy elhelyezésének a kérdését. Ez a kérdés az 1792. évi országgyűlés elé vitele óta a legszélesebb köröket, úgyszólván az ország egész lakosságát érdekelte. A törvényhatóságok rendre hallatták a szavukat, feliratokban foglaltak állást az áthelyezés mellett vagy ellene; egy részük megállott a Pestről való elhelyezés elvi kíválmánál, mások viszont bizonyos városokat (Buda, Nagyszombat, Esztergom, Vác, Eger) neveztek meg és pártoltak, mint az egyetem székhelyéül legalkalmasabb

¹⁷¹ StR. 4204 : 1801.

helyeket és végül egy sora a törvényhatóságoknak, élükön Pest-Pilis-Solt megyével és Pest városával, az egyetem helyénmaradása mellett nyilatkozott.

A Pestről való elhelyezés gondolatát eredetileg az vetette fel, hogy az egyetemi ifjúság erkölcsének egyre fokozódó romlására itt nyílt a legtöbb veszélyeztető alkalom s mint minden nagy városban, úgy itt is nagyon nehéz volt az ifjúságra felügyelni; de emellett sokan a felvirágzó kereskedelemmel együtt járó szabadsággal nem is látták megegyeztethetőnek azt a szigorú rendet és fegyelmet, mely az ifjúság nevelése szempontjából szükséges.

Messze vezetne, ha az egyetem elhelyezése kérdésében megindult tárgyalásokat végig kísérnők a regnicolaris bizottságnak az elhelyezést javasló állásfoglalásától kezdve, ama tíz éven át, míg az az idézett parancs következtében, a közbeeső forumok pro vagy contra véleményezéseivel, az államtanácsig felkerült.¹⁷² Csupán annyit említünk meg, hogy az orvosi tanulmányok érdekei is szóba kerültek, jelesül a tanulmányi bizottságban, ahol Veza országos főorvos igyekezett az orvosi intézeteknek és kórodáknak csakis nagy városban kielégíthető igényeit a Pesten való megmaradás érdekében hangoztatni; Veza azonban utóbb az elhelyezést javaslóknak behódolt. A helytartótanácsban báró Podmaniczky József szállt síkra az elhelyezés ellen, többek közt szintén az orvosi kar érdekeire való hivatkozással, de Vezánál több erélylyel és kitartással.

A nagy tárgyalási anyag felkerülvén az államtanácshoz, az úgy véleményezésével Izdenczy József államtanácsos, előadásával pedig Somogyi János állam- és conferentia-tanácsos bízott meg.¹⁷³ Izdenczy helytálló érvekkel nyilatkozott „votum“-ában az áthelyezés ellen. Pesten — úgymond — a szükséges épületek már állanak, teljesen [?] be is vannak rendezve, a meglevő kényelmes elhelyezkedést az egyetem nem találná meg sehol másutt; a költözködés igen költséges lenne, melyet az illetékes alapok nem bírnának el; a „pesti“ veszélyek pedig nem helyhez kötöttek, hanem az ifjúság korai nevelésének hibáiból származnak, utóbb pedig abból, hogy a tanárok a

¹⁷² A tárgyalások menetét behatóan ismerteti: Pauler i. m. 303-310.

¹⁷³ Somogyi János: *Opinio de Loco Universitatis et Academiarum*. Kézirat a lovászpatonai Somogyi-levéltárból.

tanítás óráin kívül nem törődnek az ifjúsággal s a tanárok felett sem gyakorol senki felügyeletet. Szóval: maradjon meg az egyetem a helyén, az erkölcsök javításához pedig másféle utakat kell keresni. Mindenekelőtt az iskolákat nem szabad tovább szaporítani s a szülőket sem kényszeríteni, hogy gyermekeiket iskoláztassák.¹⁷⁴ A felsőbb iskolákba csak tehetséges, jó és szorgalmas ifjakat szabad bebocsátani; nagyon sok tehetségtelen ifjú kerül ki a parasztok és kézművesek köréből csak azért, mert hiuságukat sérti, ha a fiú az apja mesterségét folytatja; ezekből lesznek később a zugirászok és a falusi jegyzők, szóval azok a veszélyes egyének, akik az állam nyugalalmát és boldogulását veszélyeztetik. Ezért mindenekelőtt a latint ki kell vonni az elemi iskolákból, mert a sok paraszt és munkás ha már egyszer latint tanult, tovább is akar tanulni. Helyes lenne azonban a szegénysorsú kis-nemest is egy kategóriába sorozni a polgárral és paraszttal, azonban ez nem lehetséges, mivel Magyarországon minden nemesnek egyformák a jogai. Parasztnak-munkásnak a gyermekei csak akkor mehessenek fel a középiskolába, ha az elemi iskolát kikutatással (eminenciával) vagy 1-es osztályzattal végezték. De lehetőleg maradjanak meg az értékesebb ifjak is a paraszti sorban, mert az állam jobban jár száz jó munkással vagy paraszttal, mint azzal, ha közülök egy alapos tudóssá lesz. Azt mondhatná azonban valaki, hogy a tehetség minden társadalmi osztályban egyformán van szétszórva, tehát nem méltányos, hogy a nemesember és a gazdag polgár előnyben legyen a szegény polgár és paraszt felett, — ez azonban téves nézet, mert a nemesembernek százféle útja-módja van, amelyen gyermekeinek megszerzi a boldogulást s ha ezek nem haladnak eléggé a tanulmányaikban, vagy maga tartja el, vagy katonának küldi őket, de semmi esetre sincs rákényszerülve, hogy gyermekeiből zugirászok vagy csalók váljanak.

Izdenczynek ezt a véleményét teljes egészében magáévá tette a nádor, sőt egyes hosszú részleteit szó szerint átvette. S vajjon ki tagadhatná, hogy Gutenbergnek a találmánya nemcsak áldást hozott elsősorban a cultura terén az emberiségre,

¹⁷⁴ „... eine grosse Frage, ob es für den Staat besser sey, dass alle seine Unterthaten lesen und schreiben können oder nicht, und da ich eher der letzten Meinung beyfalle...”

hanem, mint embereket és nemzeteket összeveszejtő eszköz, igen sok szerencsétlenséget is okozott. A nyomdafestéket megtűrő papiros épp úgy terjeszteni alkalmasnak bizonyult a műveltséget, mint a tévtanokat és a ponyvairodalmat. A nádor is kereken kimondta a nézetét: „nem jó, ha sokan tudnak írni-olvasni“.

Az egyetem áthelyezésének kérdését végül is gordiusi csomó módjára metszette át maga a király. Az áthelyezésnek úgyszólván egyetlen fő indítéka az ifjúság erkölcsének a megőrzése volt. Ennek pedig I. Ferenc sokkal rövidebb és egyszerűbb módját találta meg az egyetem költséges és üzemét egy időre megbénító áthelyezésénél.¹⁷⁵ 1802 jan. 23-ikán Pálffy grófhhoz, a magyar kancellárhoz intézett legfelsőbb kéziratában¹⁷⁶ a tíz éves tárgyalásokat feleslegesítő módon megparancsolta, hogy 1. a vásár- és ünnepnapi exhortatiókra a jövőben nagyobb súlyt kell helyezni s azokat az iskolák összes osztályaiban legalább heti 2 órán át kell gyakorolni és vizsga tárgyává tenni. 2. A lelkészek alapos hitoktatásban részesítsék a gyermekeket, a parasztoknak pedig magyarázzák meg, hogy gyermekeik számára mily előnyöket jelent, ha szorgalmasan tanulnak. 3. A tanárok — az egyetemiek is — csak

¹⁷⁵ Az egyetemnek Pesten való meghagyása legerősebben az esztergomiak reményeit sujhatta, mert ezek abban a reményben, hogy előbb-utóbb „visszakapják“ az egyetemet, 1765 óta erre rendszeres gyűjtést rendeztek, évente kirótt járulékokat szedtek a „szegény lakosságtól“, úgyhogy 1790-ben már 25.831 forintjuk gyűlt be erre a célra. Ezért ezen év máj. 25.-én felterjesztéssel fordult az esztergomi bíró és község-tanács a helytartótanáchhoz, előadva mindazokat az okokat és tényeket, melyek — nézetük szerint — Esztergomot teszik legalkalmasabbá az egyetem befogadására, s amelyeket egy poetatollú egyén az orvosi kart odavonzani alkalmasoknak tartott érveket is felölelőleg sorakoztatott fel körülbelül képen: Ennek a tiszta levegőjű városnak vannak kertjei, mezői, szőlői. A sok környéki helység és a termékeny falvak népei bejárnak a hetivásárra. Számos, történetet felidéző emléke van a városnak. A füleket a legtisztább vizek csobogása s a Kis-Duna dombos szigetén tanyázó madarak csicsergése gyönyörködteti, a mezőkön és erdőkben illatot árasztanak a virágok és az orvosi gyakorlat céljait szolgáló füvek és növényeken kívül a keserűvizek és a sók (magnesia) is ezt a célt szolgálják. Stb. stb. — OL. Litt.-pol. 1790. Fons 3, pos. 144—5.

¹⁷⁶ StR. 4204 : 1801.

ideiglenesen alkalmazandók egy évig és csak az esetben nevezhetők ki véglegesen, ha úgy tudományos, mint erkölcsi tekintetben megfelelőeknek találtattak. 4. A parasztok és munkások gyermekei csak akkor mehetnek fel a latin iskolába, ha kitüntetéssel vagy I. osztályzattal végezték az elemi iskola osztályait. Ezen erkölcsjavító ideológiának a kiegészítéseként tűnik fel az 1802 márcz. 17-ikén kiadott rendelet, mely egyszersmindkorra („pro semper“) megtiltotta az ifjúságnak, az orvostanhallgatókat és jogászokat sem véve ki („nec Medicinae Studiosis, nec Juristis exceptis“), hogy színházba s tánctermebe járjon. Eddigélé ugyanis ez meg volt engedve, ha az ifjak szülőik társaságában keresték fel e helyiségeket; mivel azonban ehhez a kikötéshez nem alkalmazkodtak, ezért most végleg letiltattak róla.¹⁷⁷

A következő évben, 1803-ban, sorra került az államtanácsban az orvosi tanulmányok reformtervezetének a megtárgyalása a regnicolaris bizottság elaboratuma alapján.

Ez a bizottság 1802 július havában készült el a hozzája benyújtott feljebb említett javaslatok vagy kívánalmak figyelembevételével készült tervezetével s azt e hónap 30-ikán terjesztette a kir. helytartóság elé, mely a tanulmányi bizottság véleményezésének alapulvétele mellett az 1803 máj. 17-ikére kitűzött és a folytatólagos üléseken tárgyalta le a tervezetet.¹⁷⁸ A tárgyalások alaposságát jellemzi, hogy az azokra meghívott orvoskari tanárok közül kettő: Prandt és Winterl, nem járván pontosan az első ülésekre, a tárgyalók sorából töröltettek és véleményeik külön benyújtására köteleztettek. A vegyes bizottság mindenekelőtt azt állapította meg, hogy a pesti egyetemről kikerülő orvosok nincsenek elég jól kiképezve s ha már régebben is 5 éves kiképzésre volt szükség, úgy annál inkább van ennyi időre szükség most, amikor a lefolyt időszak alatt számos új tantárgy került a tanrendbe.¹⁷⁹ A tanulmányi időnek voltaképen 5 év is alig elégséges, 6-ra volna szükség,

¹⁷⁷ Codex III/2. 23.

¹⁷⁸ OL. Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 72.

¹⁷⁹ Az 1786 óta rendszeresített új tárgyak ezek voltak: különös természetrajz (állat- és ásványtan), gyakorlati sebészet, sebészi általános és különös kórtan, sebészi műtétan, műszer- és kőttan, törvényszéki orvostan, orvosi rendészet, állatgyógyászat.

melynek utolsó 2 éve alatt klinikai vagy kórházi gyakorlatot is kellene folytatnia mindazoknak, akik praxist úzni vagy tisztí orvosi állást betölteni szándékoznak. A regnicolaris bizottság a klinikát helyezte előnybe, mert a kórházakban nincs aki magyarázzon, nincs aki kikérdezzen s a homályos okon elhaltak hulláit nem bonczolják. A tanulmányi bizottság viszont a kórházak mellett foglalt állást, nehogy az egyetemi alapot nagyon megterheljék a szegény betegek ápolási költségei. Az 5 avagy 6 éves tanfolyamot illetőleg szükségesnek tartotta a bizottság, hogy ez csak abban az esetben vezettessék be, ha az az örökös tartományokbeli egyetemekre nézve is egyidejűleg ugyanígy állapíttatnék meg, mert ellenkező esetben rosszul járna a magyar egyetem: az orvosi pályára lépők másfelé mennének, ahol gyorsabban tudnak végezni. Az orvosi tanfolyam első, kezdő tárgya az orvostani encyclopaedia, befejező tárgya pedig az orvostan bölcsészeti története (succincta historia medicinae philosophica) legyen. A gyógyszerstan (materia medica) tanára ne csak a jó és legjobb gyógyszereket ismertesse, hanem a silányakat is meg a hamisítványokat; hasonló módon tanítson a chemia tanára is a gyógyszerészeti vegytan tanításánál. A sebészet tanárát mentesíteni kell a szülészet és a szemészet tanítása és az ezekkel járó három betegosztály ellátása alól, melynek előadását két kisebb fizetésű előadóra, „lector“-ra kell bízni. A regnicolaris bizottság egy a botanika iránt különös hajlammal bíró, tanfolyamot végzett egyént ösztöndíjban kívánt részesíttetni. (Aligha tévedünk, ha azt hisszük, hogy ezt az ösztöndíjat ismét a már II. József által mint „*talentis provisus et peculiari in studium botaniae et chemiae inclinatione propendens*“ és évi 400 forintos ösztöndíjban részesített Kitaibel Pálnak, a növénytan tanára segédének szánták.) A tanulmányi bizottság ezt a javaslatot elvetette azzal az indokolással, hogy ez a kellemes tudomány („*angenehme Wissenschaft*“)¹⁸⁰ könnyen akad kedvelőkre, akik különösebb nehézségek nélkül képezik ki magukat benne. A klinikai oktatás hasznosabbá tételére naponta egy órát az idült betegségekkel való foglalkozásra szenteljen a tanár. Határozatba ment, hogy

¹⁸⁰ „*Studium amoenum*“ az elterjedt „*scientia amabilis*“ kifejezés egy variánsa.

az adjunctusok a jövőben ne korlátlan időre, hanem csak három esztendőre neveztesse ki. Ettől az intézkedéstől egyfelől azt várták, hogy többen fognak törekedni ennek az állásnak az elnyerésére, másfelől pedig a be nem vált egyénektől könnyebben lehet megszabadulni. Azok az adjunctusok, akik a három éves szolgálat alatt minden tekintetben kitüntetik magukat, tovább is megtarthatók állásukban s rendkívüli tanárokká nevezhetők ki. A tanárok elsősorban adjunctusaikban igyekezzenek jó utódjaikat nevelni. Tanársegédek alkalmazhatók: a belklinikán, a sebészeti klinikán és az állatorvostanon.

A regnicolaris, valamint a tanulmányi bizottság tervezetét és itt ismertetett javaslatait a helytartótanács a magáévá tette, nem járult azonban hozzá a regnicolaris bizottság azon kívánságához, hogy azoknak a magyar sebészhallgatóknak, akiknek nem volt alkalmuk latinul megtanulni, ingyenes magán-collegiumokban adják elő a tanárok a sebészeti tanfolyam tantárgyait. A helytartótanács azon az állásponton volt, hogy azok az „ignoransok“, akik a Magyarországon erősen elterjedt, az elsajátításnak bő alkalmai felett rendelkező latin nyelvet nem sajátították el, nem érdemlik meg, hogy a tanárok terhére eshessenek; ezért ezek másutt kell, hogy megkeressék az alkalmat a számukra szükséges magán-correpetitiókra.

Az orvosi tanfolyam tanrendjét a tanulmányi bizottság tervezete értelmében fogadták el, s elvetve Veza protomedikusnak 4 esztendőre beosztott tanrendjét, a következő 6 éves tanfolyam-rendet hozták javaslatba:

- I. év: Orvosi encyclopaedia, állattan, ásványtan, elméleti növénytan, elemi chemia.
- II. év: Gyógyszertani chemia az orvostanhallgatók igényeinek megfelelőleg, gyakorlati növénytan, kísérleti élettan és felsőbb bonctan demonstratiókkal.
- III. év: Általános kórtan, orvosi és sebészeti gyógyszer-tan, vényírástan, sebészet.
- IV. év: Különös kór- és gyógytan, különös tekintettel a súlyos és chronikus megbetegedésekre, sebészeti műtét-, eszköz- és köttan, szülészet.
- V. év: Klinikai praxis, állatorvostan.
- VI. év: Klinikai praxis, orvosi rendészet, törvényszéki orvostan, az orvostan bölcsészeti története.

Ami a IV. év tananyagában a chronikus megbetegedéseket illeti, a helytartótanács rámutatott, hogy egy régebbi legfelsőbb elhatározás értelmében az ilyenmű bajokban szenvedőket nem szabad felvenni az egyetemi kórodákra, mert a felvételük lehetőségével járó ágyszaporítás igen sok pénzbe kerül s ezért — a prágai egyetem mintájára — egy új, gyakorlati klinikai professura szervezését hozta javaslatba, melynek tanára Pest város szegénysorsú betegeihez járna a tanulókkal, hogy ezeket a helyszínén tanítsa, velük észleltetve és magának referáltatva a betegségek lefolyását. A szükséges gyógyszerek költségeit az egyetemi alap fizetné. Ezt a javaslatot azonban a magyar udvari kancellária helytelenítette; nem látta helyesnek, hogy egy tanár praktizálni járjon a hallgatókkal a legszegényebb néposztály betegeihez, akik a külvárosokban laknak s ezért már a felkeresésük is túlsok időt venne igénybe.

A sebészi tanfolyam 2 éves tanrendjét a következőkép állapították meg a bizottságok és fogadta el a helytartótanács.

I. év: elemi bonctan, sebészi institutiók, vagyis sebészi gyógyszer-tan, műtét-tan, sebészi eszköz- és köttan, élettan és általános kórtan.

II. év: Az elméleti institutiók folytatása, sebészi kór- és gyógytan, sebészi klinika, szem- és fogbetegségek, belgyógyászati praxis a mindennapos életben előforduló betegségekre való tekintettel. November közepétől augusztus végéig állatorvostan, melynek előadásán necsak az orvosnövendékek és a sebész-hallgatók, hanem a patkoló kovácsok és oly egyének is vegyenek részt, kik lovak, szarvasmarhák és egyéb állatok felett felügyeletet gyakorolnak.

A kancellária az említett egy pont kivételével magáévátette az összes javaslatokat és az egész tanulmányi tervezetet s maga is szükségesnek tartotta, hogy ez mindenütt egyidejűleg vezettessék be s e végből a cseh-osztrák udvari kancelláriával érintkezésbe is lépett.

Ezt a nagy tárgyalási anyagot 1803 okt. 21.-én terjesztette a magyar kancellária az államtanács elé,¹⁸¹ ahol az Somogyi János állam- és conferentiatanácsosnak osztatott ki vélemény-

¹⁸¹ StR. 4033 : 1803.

nyezésre. Somogyi sokallotta az orvosi tanulmányok idejének 6 évre való felemelését, azt tartván, hogy az iskola eleget tesz a hivatásának, ha lefekteti azt a szilárd alapot, melyre a magasabb eruditio épülete később ráhelyezhető. Fontos azonban, hogy az egész birodalomban mindenütt egyforma legyen az egyetemi kiképzés rendje és tartalma.

A felség — elfogadva a két kancellária közös és az államtanács által is jóváhagyott javaslatát — a magyar kancelláriának 1804. aug. 11.-én azt az utasítást adta, hogy „Magyarországon ugyanaz a tanulmányi rend vezettessék be, melyet nemrégiben a német örökös tartományoknak írtam elő”¹⁸² s tegyék hozzá: amely a parancsot követőleg a lehető leggyorsabban, még 1804-ben életbe is lépett a bécsi egyetem orvosi karán. Abban a szakkérdésben, hogy a belgyógyászat miként volna tanítandó, a prágai minta szerint-e vagy a magyar helytartótanács által javasolt második tanár kinevezése útján-e, Stifft osztrák proto-medikust kellett meghallgatni, aki az utóbbi alternatíva ellen nyilatkozott s ezt azzal indokolta, hogy egy második belgyógyász-tanár kinevezése esetén könnyen előállhatna az a nem kívánatos helyzet, hogy a két tanár különböző alapelvek és nézetek szerint tanít. Ez a rendszer csakugyan megvolt Prágában, de a várákozásnak annyira nem felelt meg, hogy azt a cseh gubernium rendeletére már be is szüntették. Stifftnek eme véleménynyilvánítása erősen késett, úgyhogy csak 1805. szept. 11.-én volt a magyar kancellária abban a helyzetben, hogy azt az előadmányához felhasználhassa s az államtanács elé terjeszthesse, ahol Somogyi államtanácsos további néhány nap múlva, szept. 19.-én, a Stifft véleménye alapján olyképp fogalmazta meg a kiadandó rendelkezést, hogy egyazon tanár két éven át adja elő a klinikai ismereteket és a különös gyógytant, mégpedig olyképp, hogy az acut betegségeket az első, a chronikusokat a második évben exponálja s a kórodában a lehetőség szerint ugyanazokat a betegségeket demonstrálja, mint amelyekről a katedrán értekezett.¹⁸³

Több mint 12 hónapig várt ez a gondos pontossággal elkészített s a tanulmányi rendnek mindenütt követendő

¹⁸² StR. 4513 : 1804.

¹⁸³ StR. 3937 : 1805.

azonosságát újra hangoztató rendelkezési tervezet, amíg végül 1806 okt. 6.-án a király elfogadta. Miért kellett ennek így sokáig várnia és késlekednie? Nincs erre más magyarázat, mint az, hogy a bécsi felső körök, elsősorban maga a császár-király, nem szívesen látták, hogy itt egy a magyarok testére szabott tanulmányi rendtartás, a Ratio, készül — 1792 óta! —, mely egyben-másban talán észszerűségénél fogva nehezen elutasíthatólag elüthetne a bécsi rendtartástól, rést ütve a számtalanszor, de többnyire csak mézes madzagként meglobogtatott „conformetur“ elvén. Szinte mosolyt csal ajkunkra, milyen gyerekes eszközökkel támasztgatták néha Bécsnek kétségbe amúgy se vont fölényét, ha szemügyre vesszük a következő chronologiai curiosumot is. Az 1791/92. évi országgyűlésből kiküldött magyar regnicolaris bizottság és a vele együtt dolgozó magyar szervek voltak azok, melyek kezdeményezőleg keveselték az orvosi tanulmányok eredményessége szempontjából a 4 éves tanfolyamot. Magyar részről indult meg tehát a lehetőleg 6-ra, de végül is 5-re emelendő évek számának a nagysokára meg is történt elrendelése. És mégsem a magyar egyetemen vezetik ezt be először, hanem a bécsin, hogy aztán nyomban elmondhassák, hogy a magyar egyetemnek a bécsihez kell igazodnia, a bécsi mintához való conformálás jegyében Pesten is 5 évesnek kell lennie az orvosi tanfolyamnak.

Ha itt most megállunk, hogy feltegyük a kérdést, vajjon az 1791/92. évi országgyűlés óta lefolyt másfél évtized alatt mit is alkotott az a hatalmas apparatus, amely a regnicolaris bizottság munkálatainak egy új Ratio educationis-szá érlelésére volt hivatott, akkor az orvosi facultást érdeklő részeire vonatkozólag ki kell mondanunk, hogy a vállvetve nagy lelkiismeretességgel és alapos sokoldalúsággal végzett munkának igen silány volt a kézzelfogható eredménye. Mindössze a tanfolyam tartamának a régi 5 évre való visszaállítása nevezhető ennek. De ezzel is még jó ideig kellett várnia a magyar egyetemnek, mert csak az 1808/9. tanévben, tehát az azt ismételtlen s Magyarországra külön is elrendelő Ratio napvilágot látta után két évvel sikerült az ötéves tanfolyamot megindítani.

Különösképp hat az ügyek szemlélőjére, hogy még 1806 novemberében is a bécsi és a magyar orvosi tanulmányi rend egyenlősítésének apróbb részletei felett folyt Bécsben a tár-

gyalás, amikor az új Ratio már meg is jelent volt, az a Ratio, amelyről csakhamar az a nézet kapott lábra és gyökeresedett is meg, hogy annak orvostanulmányi rendje pontosan a bécsinek a mása. Maga Stifft is így hitte ezt. Ennek a téves nézetnek kell tulajdonítani azokat az itt-ott heves összeütközéseket, melyek az eljövendő évtizedek során, többnyire mind a két fél jóhiszeműsége mellett, a Ratio-beli meg az összes egyetemekre vonatkozó általános érvényű tanulmányi rend bizonyos, sokáig fel nem ismert divergentiáiból állottak elő.

Még egy kérdőjel mered elénk. Ha a Ratio, illetve annak az orvos-sebészeti tanulmányokat taglaló része, teljesen a fennálló bécsi és a többi örökös tartományokbeli egyetemek mintája, vagyis a folyton hangoztatott „conformetur“ elve szerint volt elkészítendő, illetve egyszerűen megfogalmazandó, vajjon miért foglalkoztatták azt az előttünk ismert nagy apparátust egy oly feladattal, melynek másfél évtizeden át fáradságosan kitermelt eredményeit a „conformetur“ dictatori elvével végül is csak egyszerűen lehangolták? Lehangelő lenne, mindegyre pontos s a lelkekbe látó választ keresni.

Magával a Ratióval későbbben behatóan fogunk foglalkozni. Most pedig, minekutána annak előkészítését megszaktatlanul letárgyaltuk, visszatérünk a 90-es évek egyéb ismertetendő mozzanataira.

A diplomák korlátlan viszonyosságának elve a Habsburg-monarchia egész területén II. József halála után elhomályosulni kezdett. Az orvosi gyakorlat űzésében csorbítottan viszonyosság állott még fenn a pesti, prágai és krakói egyetemen végzetek diplomái között, Bécs azonban egy 1792 március 2.-án kihirdetett rendelkezés alapján új szigorlatot követelt az ott letelepedni óhajtó, de nem ott graduált orvosoktól: meg kellett ismételniök a második, vagyis a gyakorlati szigorlatot, s a sebészeknek is egy gyakorlati, a szülésznek pedig az első, a gyógyszerészeknek pedig a harmadik vizsgát. Az újra megvizsgáztatottaknak nem új oklevelet szolgáltatottak ki, hanem a kari igazgató, a dekán s a kar seniorjai által aláírt bizonyítványt.

A pesti egyetem orvostanhallgatóitól indult ki a kérelem, melyet a magyar kancellária 1792 jún. 28.-án terjesztett a felség elé, hogy számukra újabb szigorlatozásnak kényszere nélkül szabad gyakorlat engedélyeztessék az összes örökös tartomá-

nyokban, ha pedig ez nem engedélyeztetnék, ez esetben Magyarország területén is csak azok folytathassanak gyakorlatot, akik a magyar egyetemen tettek szigorlatot.¹⁸⁴ Az orvostan-hallgatóknak ezt a kérését az összes magyar forumok nyomatékosan támogatták, a cseh-osztrák kancellária azonban továbbra is fenntartani óhajtotta a megszorítást, mert nézete szerint ellenkező esetben hanyag és tehetségtelen tanulók egyik egyetemről a másikra mennének át abban a reményben, hogy itt előnézőbb vizsgáztatásra számíthatnak. Az államtanács a magyar kancellária előterjesztését fogadta el, visszautasítva a cseh-osztrák kancellária okfejtéseit, kimondván, hogy a tanulmányi ügy a törvény szerint közvetlenül a király felügyelete alatt áll Magyarországon is, épp úgy mint a német örökös tartományokban. Az államtanács a magyar álláspontot tette a magáévá, kijelentvén, hogy sem itt, sem ott, még csak feltételezni sem szabad, hogy a szigorlatoknál részrehajlás vagy engedékenység gyakoroltatnék, mert ha így volna, azt a leghatározottabban meg kellene akadályozni. „Nur aus Vermuthungen von Möglichkeiten lässt sich eine Universität gegen die anderen nicht diskreditiren“ — írja az első votans: Eger államtanácsos, azt tartván, hogy a világon mi sem lehet méltányosabb, mint hogy az egyenlő elbánás elve alapján a német egyetemek graduáltjainak ugyanazt a szigorlatot kelljen a pesti egyetemen megismételniök, amelyet azok a magyaroktól követelnek meg, természetszerűleg véve ki kölcsönösen azokat, akik már előzetesen praxisban voltak. Az uralkodó is ebben az értelemben döntött 1792 nov. 3.-án.¹⁸⁵

Nem sok idő telt el, hogy báró Störknek, az ausztriai protomedikusnak a kezdeményezésére a viszonyosság még teljesebbé tételét. 1793 máj. 23.-án ugyanis Störk dr. rámutatott arra, mekkora visszatetszést kelt, egyazon uralkodó alatt élő nemzet kölcsönösen zárja ki egymást az egyetemeiről; de megállapítja azt is, hogy ennek a helyzetnek elsősorban Bécs látja kárát. Itt ugyanis igen sok magyar végzettségre sikeresen a tanulmányait és szerezte meg a doctori fokozatot s a magyar nemzet ezeket a Bécsben graduált orvosokat különösen becsülte, sőt a legtöbb tisztí orvosi állást ezekkel töltötte be. Bécsnek

¹⁸⁴ StR. 3530 : 1792.

¹⁸⁵ StR. 3678 : 1806.

lenne tehát elsősorban az érdeke, hogy ezeknek az ott végzetteknek minden akadály nélkül megengedjék a Magyarországon való gyakorlatúzás, aminek azonban folyományszerű feltétele az lenne, hogy a magyarokkal szemben is hasonlóan járjanak el. Störk tehát a korlátlan kölcsönösség álláspontjára helyezkedett. Előterjesztéséhez az államtanács is hozzájárult s azt jún. 21.-én a király is jóváhagyta azzal a feltétellel azonban, hogy Magyarországon is kellő szigorral fognak a jövőben eljárni a doctori szigorlatoknál;¹⁸⁶ ez ügyben a magyar udvari kancelláriánál „barátságos” lépést kell tenni, ami júl. 7.-én csakugyan meg is történt.¹⁸⁷ Az egyenrangúsítás azonban sohasem terjedt ki a paduai egyetemre, mert ez az osztrák fennhatóság alatti idején se volt a német örökös tartományok egyetemeivel egyenlően szervezve.¹⁸⁸ A paduai orvosdoctori oklevelekhez még a XIX. század második felében is a másodrendűség jellege tapadt.

Az oklevelek kölcsönös érvényességének elve természetesen azzal a következménnyel is járt, hogy a bécsi és a pesti tanulmányi és szigorlati rendszerek egyezésének kötelező voltát az eddiginél is erősebben hangoztatták, aminek azonban a keresztülvitele sokkal inkább csak az írott rendelkezések terén történt meg, nem annyira a magyar egyetemnek, illetve orvosi karának a bécsiével egyező vagy akár csak hozzája fogható tudományos felszerelése és szintre emelése tekintetében. Ily körülmények közt annál nagyobbra kell értékelni azokat a semmiképen se gyakori kivételeket, amikor a pesti egyetem valamely concret esetben elsőbbségbe jutott a bécsivel szemben, akár a magunk meg nem akadályozott kezdeményezéséből, akár a kormányzó hatalom jóvoltából, vagy akár — mert arra is van példa — a magunk vonakodása ellenére.

Egy ilyen örvendetes kivétel volt az államorvostan tan-székének felállítása 1793-ban, melylyel a pesti egyetem sok évvel megelőzte a német örökös tartományok egyetemeit.¹⁸⁹

¹⁸⁶ OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 326. — Codex III/1. 701.

¹⁸⁷ StR. 2206 : 1793.

¹⁸⁸ Codex III/2. 235.

¹⁸⁹ Neuburger, bécsi orvostörténelem-professor „Entwicklung der Medizin in Österreich“ c. munkájában azt írja: „Weit ging Österreich... in der Staatsarzneikunde voran. Bereits 1805 wurde in Wien,

Mindaddig nálunk is mint nem kötelező, külön meg sem hirdetett melléktárgyat, részeire bontva és főtárgyaikba mintegy beolvasztva adta elő három tanár az államorvostant, mely volta-képen gyűjtőneve volt a törvényszéki orvostannak (medicina forensis) és az orvosi rendészetnek (politia medica). A törvényszéki orvostan sebészi részét Stáhly, a sebészet tanára, a belorvostant Schönbauer, a therapia specialis tanára, s az orvosi rendészetet Stipsics, a kór- és gyógyszer-tan tanára tanította. Az orvosi rendészet vagy rendőrség alatt az egészségügyi rendeletek ismertetése volt értendő s nevét onnan kapta, hogy a szóbanlévő rendeletek számontartása s a végrehajtásukról való gondoskodás a rendőrség kötelessége volt. A közigazgatásilag előírt közegészségügy tanításáról volt tehát szó, a még akkor kiépítetlen, úgyszólván ismeretlen egyéni és socialis hygiene nélkül.

Mindenesetre feltűnő, hogy éppen ezt a tárgyat nem Bécsben önállósították először, nemcsak azért, mert minden haladást és újítást itt volt szokás legelőbb meghonosítani, hanem azért is, mert itt működött ennek a szakmának a voltaképeni megteremtője Frank Péter, a bécsi közkórház igazgatója, aki még ma is figyelemreméltó, továbbemlékedésre ösztönző, 1779—1819 közt rendre megjelentetett, hatkötetes s utóbb két pótkötettel kiegészített, a törvényszéki orvostant is felölelő „System einer vollständigen medizinischen Polizey“ c. nagyszerű munkájával ugyancsak rászolgált volna arra, hogy ennek a tudományágnak rendszeresített tanszékről való oktatója legyen. Hogy Frank Péternek nem sikerült ezt a tanszéket Bécsben mint önálló tanszéket betölteni és pedig oly időben, amikor az a pesti egyetemen már fennállott, erre semmiféle tárgyilagos okot nem találunk, de annál inkább személyit, sőt személyeskedőt. Stifft báró protomedikus s az orvos-

1807 in Prag eine ordentliche Lehrkanzel für gerichtliche Medizin und Medizinpolizei geschaffen“. Ha tehát az osztrákok messze elől jártak az államorvostani tanszék felállításában, mennyivel messzebb járt elől ebben Magyarország! De miként a bécsi tanszék csakugyan 1805-ben, febr. 24-én, úgy a prágai nem 1807-ben, hanem 1808-ban jan. 23-án állíttatott fel. (Mediz. Jahrb. des k. k. österr. Staates 1812. I/2. 40. old.). A tanszék nálunk is, odaát is, rendes tanszék volt, de odaát is úgy mint nálunk 1000 frttal javadalmazott rendkívüli tanárok töltötték be.

tanulmányi ügyeknek Ferenc császár bizalmából teljhatalmú intézője, semmikép se engedte Frankot érvényesülni, annyira nem, hogy az hátat fordított Bécsnek s Göttingenben, Páviában, majd pedig Vilnában keresett és talált magához méltó elhelyezkedést, ahonnan csak 1808-ban tért vissza, amidőn azonban az államorvostan tanszéke már be is volt töltve.

1793 nov. 2.-án adta ki a helytartótanács az államorvostannak eddig három tanár által mellékesen előadott, vagy tán inkább csak érintett három ágának egyesítése és egy tanár által önálló tárgyként leendő előadására a rendeletet.¹⁹⁰ A választás az előző évben kinevezett Schraud Ferencre, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan professorára esett, azon az alapon, hogy a többi tanár vagy napi 2 órás előadásokkal volt megterhelve vagy bár csak 1 órát tartottak (Prandt, Winterl és Rác), de egyéb katedrai teendőkkel is voltak elfoglalva az előadáson kívül. Schraud lévén tehát a valamennyiök közt legkevesebbé elfoglalt tanár, ő kapta a megbízást az államorvostannak kötelező tárgyként való tanítására, aminek aztán ő is, utódai is olyképp feleltek meg, hogy az első félévben a törvényszéki orvostant, s a másodikban az orvosi rendszetet adták elő.¹⁹¹ Ezenkívül vasárnaponként az életmentést és elsősegélynyújtást kellett az államorvostan tanárának előadnia, nemcsak a medikusoknak, hanem a közönségnek is.

Schraud nemcsak előadta a tárgyát, de két év múlva már az egyetem nyomdájában való kinyomatására engedélyt kért „Aphorismi de politia medica” című tankönyve részére. A könyvet a bécsi orvosi facultás bírálata alapján visszaküldték a pesti karnak azzal az ellenvetéssel, hogy az nem tankönyv („Vorlesebuch”), hanem csakis a hallgatóinak könnyebbségére („zur Erleichterung seiner Zuhörer”) írt munka, amivel ugyan semmi újat se mondtak a fontoskodó bécsiek, minthogy a könyv címlapján maga Schraud is feltüntette: „auditorium commodo concinnavit”. A pesti kar, amely igen helyesen, a könyvnek nemcsak a tartalmát, hanem a célját is tekintetbe veendőnek találta, nem tágított s új ajánlással vissza-

¹⁹⁰ OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 387-8.

¹⁹¹ E szerint igazítandó helyre Hőgyes Milleniumi emlékkönyve (III. stb. old.), amely szerint nálunk a törvényszéki orvostant csak 1873/4-től fogva tanították.

küldötte a kéziratot Bécsbe, ahonnan az azzal a megjegyzéssel bár, hogy a könyv nem tartalmaz semmi újdonságot vagy egyéb különösebb figyelemreméltót, a kinyomtatás ellen tett észrevételek elejtésével érkezett vissza,¹⁹² s a 182 oldalt kitevő munka nemsokára napvilágot is láthatott.

Schraud munkáinak megjelentetését nagyon megkönnyítette a helytartótanács ama rendelkezése, mely azoknak kinyomtatására az egyetemi nyomdát kötelezte s e tekintetben egy újabb nagy lépést jelentett, hogy a helytartótanács 1795 február 6.-án felhívta az összes egyetemi tanárokat, adnák ki nyomtatásban az előadásokat, melyeknek az ingyenes kinyomtatására intézményesen felhívta a nevezett nyomdát.¹⁹³ A törvényszéki orvosok és bírák együttműködéséről írt munkája 1797-ben Lipcsében is megjelent s e téren még egy harmadik könyvet is kiadott Schraud 1802-ben, melyben a törvényszéki orvostan elemeit tárgyalta.

Nemsokára a régi mellett új tanszékének elfoglalása után Schraud az egyetemi magistratus által is támogatott kérvényt nyújtott be rendes tanárrá leendő előléptetéseért; mivel azonban mint tisztí orvos (physicus secundarius) Pest városánál is teljesített szolgálatot, a helytartótanács fizetésének csak 1000 forintra való felemelését hozta javaslatba, rendkívüli tanári mivoltának megtartásával, s a felség is így hagyta jóvá a javaslatot. 1797 febr. 24.-én panaszbeadvánnyal fordult Schraud a magistratus útján a helytartótanácsához, melyben erősen sérelmezte, hogy a facultás — eredeti ígérete ellenére — soha sem hívja meg az üléseire sem őt, sem a másik rendkívüli tanárt (Tolnayt) s hogy a dekánságból is következetesen kizárja őt, így legutóbb is, amikor már csak ő volt az egyetlen a tanárok közt, aki még nem viselte ezt a hivatalt. A kar a panaszbeadványt véleményezésre Rácz professornak adta ki, aki a legélesebben kelt ki Schraud kérelmei ellen, meggyanúsítva őt, hogy a dekánságra csak a szigorlati díjakra való sóvárgása miatt törekszik. „Tristis avaritia“ — mondja közben Rácz és nem restelli minden concretum említése nélkül ezt a mondatot

¹⁹² StR. 2528 : 1795. és 3884 : 1795.

¹⁹³ Codex III/4. 790. — Ezt az üdvös intézkedést Sauer Ignác orvostanár „az egyetemi tanárok irodalmi munkásságának anyagi akadályairól“ 1863 jún. 25.-én tartott rectori beszédében feleleveníteni kérte.

is beleírni a véleményezésbe: „Ut taceantur illa, quae ad privatorum sunt notitiam.” Hogy egy ilyen alattomos, sokat s voltaképen semmitmondó vád mily sokáig képes továbbélni s az utókor előtt besötétíteni érdemes emberek emlékét, azt eléggé demonstrálja Pauler lesujtó ítélete, melyet az egyetem történetéről írt munkájának 327. oldalán mondott Schraudról, merőben Rácz nyomán, akiről nem vette figyelembe, hogy a kifejezetten nem-jóindulatú emberek közé tartozott, aki túlkönnyen és keményen ítélkezett másokról és aki az előtte szigorlatozókat is kérdéseivel inkább megzavarni, mint támogatni igyekezett, s aki mindezekért nem egy ízben, így Schraud feletti ítélkezéseért is, felsőbb helyről erős „figyelmeztetés”-ben részesült. Rácz vádját nem volt nehéz megcáfolni. Eltekintve attól, hogy a dekánság nemcsak a velejáró jövedelmekért, de a díszéért is méltán ambitionálható tisztség, az adott esetben Schraud — Rácznak gyanúsításával szemben — kimutatta, hogy nem egészen 20 (húsz) forint esett a dekánra, és esett volna reája, ha dekánná választják, egy egész év alatt a szigorlatok után. 20 forint! ennyicske! („tantillum”) — teszi hozzá Schraud. Ez az acta azonban úgylátszik elkerülte Pauler figyelmét. Nem is vette számba a magistratus Rácz elfogult véleményét, melyhez sajnos még néhány más tanár is csatlakozott, és 1797 dec. 16.-án kelt felterjesztésében méltányosnak találta, hogy a rendes tanári teendőiket végző Schraud 1000 forintnyi fizetése a rendes tanárok által élvezett 1200-ra emeltessék fel, de helyénvalónak látta, hogy Schraud döntsön, melyik állását kívánja megtartani: az egyetemi-t vagy a városi, mely utóbbi csakugyan erősen elfoglalta őt a város egész területén szétszórta fekvő szegény betegek látogatásával, nemkülönben a községi üléseken való megjelenésének kötelezettségével mint centumvir. — Ügyének elintézését nem várhatta be Schraud, mert kiütvén a szerémi pestis, őt küldték ki, mint azt az orvost, akiben a felsőbbség legjobban megbízott, hogy tudásával és rátermettségével a nagy arányokat öltött járvánnyal szemben a legcéltudatosabban és sikeresebben fog tudni eljárni. Felhatalmazta azonban Schraud Veza protomedikust annak az 1798 ápr. 6.-án meg is történt bejelentésére, hogy a pestis lezajlása után hazajövet már nem fogja elfoglalni a városi állását, amit nem sokkal később, máj. 6.-án,

ő maga is loyálisan bejelentett a helytartótanácsnak, megismételve rendes tanárrá leendő kinevezése iránti kérelmét, ami végül is olyképp oldódott meg, hogy megkapta a rendes tanári címet, jelleget és fizetést „ad personam“, a tanszéke azonban továbbra is „rendkívüli“-nek hagyatott meg. További rövid idő múlva ez a kérdés se kellett többé hogy foglalkoztassa Schraudot, mert nagy érdemeinek s önfeláldozó működésének gyümölcseként 1799-ben országos főorvossá és tanulmányügyi bizottsági ülnökké nevezte ki őt a király a sok többi folyamodó közül, kik közt Rácز Sámuel is szerepelt, akinek egyébként nemsokára önmagának is módja és alkalmá nyílt megtapasztalhatni a megrágalmaztatás bántó érzéseit: volt assistense dr. Rusinszky Lajos feljelentést nyújtott, be a helytartótanácsához, melyben bemutatta azokat a „naevusokat“, melyek szerinte Rácznak úgy a „moralis karakterén“ mint tudományos előadásain éktelenkedtek s amelyeket végül is a helytartótanács éppen erősen eltűzött „momentosus“ voltuknál fogva hagyott figyelmen kívül.¹⁹⁴

Minthogy az államorvostan a pesti egyetemen 1793-ban kötelező és szigorlati tárggyá tétetett,¹⁹⁵ ennek következtében szept. 1-én új szigorlati rend bevezetése vált szükségessé.¹⁹⁶ Ezen szabályzat a következő 3 szigorlatot írta elő, amelyeknek sikeres letétele szükséges volt az orvosdoctori fokozat elnyeréséhez:

I. szigorlat. Különös természetrajz (állat- és növénytan), főleg oly részletek kiválogatásával, melyek az orvosi szakmában

¹⁹⁴ Az itt ismertetett Schraud-féle ügyre vonatkozó levéltári okmányok ezek: StR. 3110 : 1795, 3300 : 1798. — OL. Litt.-pol. 1797. Fons 9, pos. 38, 39, — 1798. Fons 9, pos. 69, 154. — Sanitatis No. 13, 99. — Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 45. — Már 1788-ban figyelmeztette a helytartótanács Ráczt, hogy őrizkedni kell az olyan kellemetlenkedésektől, melyek a tanárokat csak lealacsonyítják, sőt megbízta a kari igazgatót, hogy időnkint nézzon utána, nehogy újabb okot adjon Rácز ilyenmő panaszokra. OL. Litt.-pol. 1788. Fons 8, pos. 228.

¹⁹⁵ Bécsben a „Freimüthige Betrachtungen über den mediz. Unterricht an der hohen Schule zu Wien“ anonym szerzője még 1795-ben is panaszkodik, hogy az ottani orvosi karon nem tanítják a törvénytörvényszéki orvostant, az orvostörténelmet stb. — Puschmann: Die Medicin in Wien . . . 1884. 187. l.

¹⁹⁶ OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos. 326. — Codex III./1. 703.

is előfordulnak. Növénytan: a jelölt több friss növényt kap, amelyeket a közönséges és a botanikai nevükön kell megneveznie, hatóerejüket megvilágítani s azon részeiket vagy a belőlük előállított készítményeket megállapítani, melyek a nyilvános gyógyszerárakban készen tartatnak. — Felsőbb anatomia, kapcsolatban az élettannal: a jelöltnek a belső szervekről s az emberi egészséges test egyéb részéről bonctani és élettani magyarázatokat kell tartania. — A belső és külső megbetegedések általános és különös kórtana, kóroktana, esélyei, differentialis jelei. — Általános és részletes gyógyszeratan: a jelöltnek ismernie kell a gyógyszerek hatását, adagolását, használatuk indicatióit és contraindicatióit és tudnia kell, hogy egy egyébként helyesen javalt gyógyszer mikor kell a legnagyobb elővigyázattal rendelnie, nehogy a beteg ártalmára váljék. — A törvényszéki orvostan elméleti alapelvei.

II. szigorlat. A chemia és gyógyszerészeti orvosságok gyakorlatilag bemutatandó elkészítése, hatásuk, adagolásuk és javallataik. — Különböző bonyolult, úgy a belorvostanba mint a sebészetbe vágó esetek gyakorlati elbírálása a helyes gyógy mód és a vények előírásával. — A járványos és ragályos betegségek lefolyásának, gyógyításának, a megelőző és befejező rendszabályoknak és a közigazgatási intézkedéseknek ismertetése. — Törvényszéki orvosi véleményezések s láttelek kiállítása a bíróság használatára gyakorlati esetek kapcsán.

III. szigorlat: kizárólag a betegágy mellett. A jelöltnek 2—3 beteg osztatik ki, akiket a tanár közvetlen felügyelete alatt és az összes hallgatók jelenlétében szakszerűen kikérdezni, betegségük okait megállapítani, az esélyeket és a körülményeket kideríteni, ezekután a kórjelzést meghatározni, s végül a gyógyszeres és diaetás kezelést elrendelnie kell. A jelölt napról-napra feljegyzéseket vezet betegeiről s végül latin nyelven megírja a teljes kórtörténeteket, melyeket bírálatra átdad a tanároknak.

Ha a jelölt mind a három szigorlaton kivívta az általános megelégedést, elnyeri a *gradus medicus*-t s a jogosítványt arra, hogy mesterségét és tudományát valamennyi cs. kir. örökös tartományban gyakorolhatja. Ha pedig a jelölt nem bizonyul eléggé felkészültnek, egy vagy két évre a nyilvános tan-

folyam újrachallgatására visszavetették; ezen idő letelte után — szigorlati díj fizetése nélkül — újra kell szigorlatoznia.

Minthogy a törvényszéki orvostan alapelveinek ismeretét a sebészekről is megkívánták s e végből a sebészhallgatók tanrendjébe is felvették, a sebészi szigorlatok szabályzata is, mégpedig a következőképen módosult:

I. szigorlat: Anatomia, főleg ama testrészekre tekintettel, melyeken leggyakrabban fordulnak elő sebészi megbetegedések és műtétek. — Az általános és különös sebészet alapvonalai. — A külső betegségek okai és tünetei, a különféle gyógy módok, külső szerek és műtétek. — A sérültek és halottak törvényszéki szemléje, sebészi véleményezés a sebek halálosságának kérdésében, látéletek. — A mindennapos közönséges belbajok felismerése és gyógy módjaik.

II. szigorlat: A sebészi műszerek és kötözőszerek helyes ismerete és gyakorlati alkalmazása.

Ha a jelölt mind a két szigorlaton kitűnő jelét adta képességének, elnyerte az oklevelet. Ha hiányos képzettségűnek bizonyult, a hiány pótlására egy évre visszavetették s azután — szigorlati díj lefizetése nélkül — újra kellett szigorlatoznia. Ha a jelölt ezen ismétlés alkalmával a hiányok szorgalmas és teljes pótlásáról tett bizonyosságot, elnyerte az oklevelet; ellenkező esetben a sebészetre alkalmatlannak nyilvánított.

1794 márc. 21.-én tett közzé a helytartótanács a külföldi egyetemeket látogató tanuló ifjúság útleveleinek a kiadását megszorító lf. elhatározást. Nem csodálhatjuk, ha Ferenc király, aki a francia forradalom legerősebb tobzódása idején jutott a trónra, legalább is szigorú ellenőrzés alá kívánta fogni azokat az ifjakat, akik ezekben a forradalmas években a külföldre igyekeztek tanulmányaik végzése vagy kiegészítése céljából, s a lehetőség szerint megakadályozni azt, hogy a bevallott tanulmányokon túl másféle, nem kívánatos tudásanyaggal teleszívódva térjenek vissza hazájukba. Ezért a helytartótanács hozott terjesztendő folyamodványaikban pontosan meg kellett nevezniök külföldi látogatásuk helyét, célját és szándékolt tartamát, visszatértük után pedig mindezt hiteles bizonyítványokkal igazolni tartoztak.¹⁹⁷ Az Országos Levél-

¹⁹⁷ Codex III/1. 706.

tárban évről-évre egybegyűjtött hatalmas kérvény-kötegek tanúskodnak az útlevel-kérelmezők nagy számáról, kik közt túlnyomólag a Hollandiába igyekező református theologusok vannak képviselve, s lényegesen kisebb számmal az orvosok és orvostanhallgatók.¹⁹⁸

1791-ben Kitaibel Pál, Winterlnnek, a chemia és botanika tanárának adjunctusa, valamint Mulser József, Schönbauernek, az állat- és ásványtan tanárának a segédje kérvényt és munkatervet terjesztettek elő, melyben az országnak a természetrajzi ismeretek bővítése céljából való beutazására, nemkülönben egy 1792 májusától októberig tartandó tanfolyam rendezésére kértek engedélyt és költséget. A helytartóság ezt az ajánlatot Schönbauer professzorral bíraltatta meg, aki a költségeket okozó tanfolyamok helyett egy természetbúvárok társulatának az életrekeltését hozta javaslatba, amelyben a két adjunctus alkalmazást is nyerhetne. A kancellária is helyeselte Schönbauer eszméjét s annak megtárgyalását a regnicolaris bizottságra bízni javasolta.¹⁹⁹ Az egész ügy azonban jó időre elaludt. Az ügybuzgó Schönbauer azonban megtalálta a módját, hogy miként gyűjtessenek össze az ország természeti kincsei, a „rariora naturae producta” s 1794 november 14.-én a helytartótanácsnak bemutatta azt a Winterlrel együtt kidolgozott útmutatását, mely a törvényhatósági tisztii orvosokat kitanítja, mit kell gyűjteni és mit miként conserválni. A tervezet, melyet 1795 márc. 16.-án a király jóváhagyott, ápr. 3.-án küldetett szét az összes törvényhatóságoknak ezen cím alatt: „Instructio pro Physicis, aut iis, quibus animus est historiam naturalem Hungariae excolendi; et quibus, res naturales in suo territorio colligendi, negotium committitur”. Rendkívüli szabatsággal írja elő ez az útmutatás a teendőket és pedig csoportonként a természet mindhárom világára vonatkozólag, nem feledkezve meg a gyűjtött természeti termékek gyakorlati hasznára írá-

¹⁹⁸ Példa kedvéért hozzuk fel a legelsőik közt kérvényezőik közül a „nobilis Michael Kováts, med. doctor, Helv. Confessionis addictus”-t, ki 3 évi hatályra kiállítandó passualis-t kért mint „amplioribus adhuc eadem Studia sua accessionibus aucturus”. OL. Litt.-pol. 1794. Fons 14, pos. 10.

¹⁹⁹ StR. 2127 : 1792.

nyuló figyelem felkeltéséről sem.²⁰⁰ A lelkes két tanár, Schönbauer és Winterl egy másik részletes „instructiót” is összeállított, mely az ország ásványvizeinek felkutatására, leírására és vegyi megvizsgálására tanította ki a tiszti orvosokat.²⁰¹ Az eredmény minden téren nagyon szomorú volt. 1798 végéig szóló jelentésében azt írja Winterl, hogy az összes eddig beküldött növények elterjedt, közönséges („triviales et vulgarissimae”) növények voltak, melyek nem érdemelnék meg a megőrzést. Az egyetlen Genersich Sámuel lőcsei orvos, volt szepesmegyei physikus, küldött be hetven ritkább növényt, senki más. Schönbauer jelentése sem kedvezőbb. Mindössze Pillmann tiszti főorvos, Schaikner iskolatanító és Jerney kassai orvos küldött be néhány ásványt.²⁰² A tiszti orvosokhoz intézett felhívás és instructió 1798 máj. 8.-án történt megismétlésének sem volt különösen haszna, csak annyi, hogy Winterl a Genersichén kívül még három nevet jegyezhetett fel 1800 decz. 30-ikán kelt jelentésében, kik a fűvészkertet küldeményeikkel gyarapították.²⁰³ Íme, ezzel a szánalmas eredménytel járt az idegenből ideszakadt két derék és kötelességismerő tudósunknak a magyar haza érdekében gondosan kiterveit és szorgalmazott actiója! Megmutatkozott azonban, hogy a jelzett célokat csak úgy lehet elérni, ha akad valaki, aki maga utazza be az országot s akinek erre az ahhoz szükséges költségeket is megadják. Visszatértek tehát Kitaibel ajánlkozására s amidőn 1797 júl. 24-iki folyamodványában arra kérte a helytartótanácsot, hogy 2-3 hétre a mátrai hegyekbe utazhasson tímsós és egyéb ásványvizek vizsgálatára s a fűvészkert részére növényeket hozhasson, ez ellen most már semmi észrevétel nem tétetett.²⁰⁴ 1799 jan. 21.-én pedig 200 forinttal emeltetett a fizetése avégből, hogy az ország természeti kincseinek gyűjtésére utazásokat tegyen s hasonló célból 1801 júl. 30.-án egy botanikus útjára 800 forintot kapott, melyből 300 forint a szükséges műszerek vásárlására volt fordítandó.²⁰⁵

²⁰⁰ OL. Litt.-pol. 1794. Fons 28, pos. 64. — Codex III/I. 721.

²⁰¹ Codex III/I. 712.

²⁰² OL. Litt.-pol. 1799. Fons 21, pos. 5, 9, 17.

²⁰³ Codex III/I. 877.

²⁰⁴ OL. Litt.-pol. 1797. Fons 9, pos. 124.

²⁰⁵ StR. 2371 : 1801.

De nemcsak a természetrajz körébe vágó érdekességek és ritkaságok érdekelték az orvosi kart, mert kérelmére 1799 aug. 13.-án a helytartótanács körrendeletet bocsátott ki, melyben felszólítja az ország orvosait és sebészeit, hogy a facultásban levő „collectio praeparatorum pathologico-chirurgicorum” részére küldjék be „hűségesen” az érdekesebb sebészi és szülészeti eseteiknek, gyógymódjaiknak és műtéteiknek ismertetését, nemkülönben ritkább boncz-tani, illetve kórboncz-tani készítményeiket azok leírásával.²⁰⁶ Erről a „sebészi múzeumnak” is nevezett gyűjteményről a helytartótanácsnak 1795 febr. 6-iki intézkedéséből értesülünk először, amely a sebészet és szülészet tanárának adjunctusa, Szening János részére 46 forintot utal ki azon fáradozásaiért, hogy a sebészeti tanszék kezelésére bízott készítményeket rendbehozza s karbahelyezze. Stáhly professor tanúsítja, hogy adjunctusa mily jól megfelelt e megbízatásnak s egy hosszú elenchusban sorolja fel a múzeumban őrzött tárgyakat, melyek közt a „praeparata cerea” feltehetőleg a II. József által a karnak ajándékozott Fontana-féle gyűjteményből eredő viasmásolatok lehetnek.²⁰⁷

Az ország területén még mindig igen tekintélyes számmal működtek, hivatalos alkalmazásban is, a sebészek, ezért a helytartótanács minden lehetőt megtett, hogy a haladó igényeket megközelítőleg egészítsenek ki már alapjuktól fogva is szűkreméretezett ismereteik. Rövid egymásutánban, 1791 máj. 31-ikén, majd jún. 14.-én ment ki a két rendelet, mely a megyei törvényhatóságoknak meghagyta, hogy állatgyógyászatból vizsgát nem tett sebészeket alkalmazniok nem szabad, hogy továbbá a megyei tisztí főorvosok az összes sebészeket tanítsák ki a járványos betegségek ismeretére s az ellenük teendő intézkedésekre. 1792 júl. 27.-én pedig elrendelte a helytartótanács, hogy 1793 ápr. 1-én kezdődőleg néhány hónapi kiképzésre közkiöltségen rendeltessenek fel mindazok a sebészek Pestre, akik a szülészetből és az állatgyógyászatból még nem vizsgáztak; egyben a sebészek panaszainak méltány-

²⁰⁶ Codex III/1. 836.

²⁰⁷ OL. Litt.-pol. 1795. Fons 9, pos. 11.

lásával közhirrre tenni rendelte, hogy a vizsgabizonyítványokat díjtalanul fogják megkapni.²⁰⁸

Az állatgyógyászati ismeretek széleskörű tejesztése érdekében az 1799 aug. 30-ikán kelt legfelsőbb elhatározással a patkoló kovácsok is bevonattak az állatorvosi tanfolyamok hallgatói sorába s a törvényhatóságok rendeletet kaptak, hogy egyiküket-másikukat kisebb elfoglaltságuk, vagyis télvíz idején, jan. 15-iki kezdettel küldjék fel Pestre.²⁰⁹ Ezeket a tanfolyamokat is maga a szakmáját a szíven viselő, lelkes Tolnay Sándor rk. tanár tartotta, minek fejében fizetése 600-ról 800 forintra emeltetett, tekintve, hogy azokért a kovácsoktól nem volt szabad tandíjat szednie. A tanfolyamok elvégzése után kiállítandó bizonyítványok számukra is díjtalanul voltak kiszolgáltatandók, sőt úti- és tartózkodási költségeik megtérítéséről is gondoskodás történt.²¹⁰

A sebészek nemcsak az egyetemi kiképzetésük körüli állandó gondoskodás tárgyai voltak, hanem más irányban is eleget foglalkoztatták a felsőbbiséget. Ezeknek egy része félműveltnek is alig nevezhető, subintelligens és submoralis elemekből állott, akiket a hatóságok nem győztek eleget — külön rendeletekkel is — figyelmeztetni és óvni, hogy belgyógyászati praxist ne űzenek, hacsak nem első segély nyújtásaként orvos hiányában. Hasonló figyelmeztetésekre egyébiránt a gyógyszerészek is elég okot adtak; akadtak köztük, akik orvosi tanácsokat osztogatva kuruzsoltak.²¹¹ Megtörtént nem egyszer az is: utólag jöttek rá, hogy a sebészek az előírt bölcsészeti előtanulmányok nélkül vétették fel magukat a tanfolyamukra, melyeket elsősorban a kísérleti természettan elsajátítása végett tartoztak elvégezni. Így történt pld. 1792-ben is, miként ez az orvostanhallgatók november 28.-án kelt s a vétkes sebész-hallgatókat megrendszabályozni kérő beadványból kitetszik. A vétkesek névsorában szerepelt Eckstein Ferenc is, a későbbi professor. A helytartótanács a panaszt illetőleg úgy rendelkezett, hogy a hiányos előképzettség pótlásának kötelezettsége mellett engedte meg nekik a továbbtanulást.²¹²

²⁰⁸ Codex III/1. 662, 684.

²⁰⁹ Codex III/1. 837.

²¹⁰ Codex III/1. 667.

²¹¹ Codex III/1. 835.

²¹² OL. Litt.-pol. 1793. Fons 9, pos 56-57, 421.

Facultásunk történetének folyamán nem egészen ritka dolog volt, hogy önmagukban túllontúl bízó, tájékozatlan orvosok bukkantak fel, akik hol szabályosan belekapcsolódva tanszéki pályázatokba, hol pedig egyenesen a maguk részére rendszeresítendő katedrákra aspiráltak. Egy ilyen konok tanszék-követelő volt Gellei Mihály Rafael dr., Bácsmegyének tiszti főorvosa, aki 1795-ben vagy talán még 1794-ben, a kor szokásához képest keltezetlen kérvénnyel fordult a helytartótanács-hoz, melyben idült betegségek gyakorlati-klinikai tanszékének a felállítását szorgalmazta, az egyetemi kórodában levő 12 ágynak 18-ra szaporítása után. E 6 ágyra vétetnének fel az örökölt, a gyógyíthatlan, a ragályos, a tüdővészben szenvedő, az orthopaed kezelést igénylő és a gyermekbetegek, szóval azok a betegségnemek, melyeket nálunk nem tanítanak — Gellei szerint, kit a magyarokat fűtő szent hév tüzelt, hogy orvosi téren is felülmuljuk a külföldieket („sacer ille, qui Hungaros animat ardor, in re medica quoque exteros convincere“). A véleményezésre felhívott orvosi kar 1795 ápr. 7-iki ülésében „hallucinálásnak“ s a kórodai kimutatások által megcáfoltnak mondja Gellei azon állítását és érvét, hogy az általa felsoroltakhoz hasonló betegségeket nem láthatnak a medikusok a tanítás folyamán, de felette károsnak is, ha a gyakorlati oktatásban az idült betegségeket elválasztanak a hevenyeketől. Hasonló értelemben nyilatkozott Veza is, az országos főorvos.²¹³ Gellei nem nyugodott meg a döntésben s 1796-ban a regnicolaris bizottsághoz fordult ajánlatával, de ismét eredménytelenül.²¹⁴ Még egy harmadik ízben is — ezúttal utóljára — felbukkant Gellei neve, aki most már nem 6 ágyat, hanem egy egész intézetet kért s annak élére önmagát, a chronikus betegségek gyakorlati oktatására, azonban 1802 aug. 21.-én megint csak elutasításban részesült Bécsben is.²¹⁵

A Gelleiéhez hasonló esetekkel a kar további történetében is találkozhatunk. Hozzávetőleg 1848-ig ugyanis azt látjuk, hogy a tanszéki pályázatok kiírásakor legtöbbszörre a vármegyei és városi törvényhatósági tiszti főorvosok köréből is jelentkeznek pályázók — érthetőleg, mert hisz ők képezték azt a reservoirt,

²¹³ OL. Litt.-pol. 1795. Fons 9, pos. 13.

²¹⁴ OL. Litt.-pol. 1796. Fons 9, pos. 80.

²¹⁵ StR. 88 : 1802.

amelyből az 1777-iki Ratio CCXVI. §-a is ily alkalmakkor méríthetni számított. Már az eddig, 1795-ig, kinevezett orvoskari tanárok közt is ott találjuk Ráczot, Stipsicset, Schönbauert, Schraudot, akik a tiszti orvosi szolgálatból kerültek katedráikra és méltán, mert ezeknek az orvosoknak a csoportja volt már csak az állásukhoz fűzött követelményeknél fogva is a legképzettebb rétege az ország orvosainak. Az egyetem orvosi facultásának mindössze 25 éves fennállása alatt még nem volt elég alkalma és módja, hogy minden megüresedő tanszékhez elegendő, arravaló utódokat neveljen. De mint minden igaz ügynél, úgy itt is előállottak a kinövések és eltvelyedések, miként azt a Gellei-eset is mutatja, amelyek arra vallanak, hogy az általános s annál inkább a szakszerű műveltséghez tartozó átértése az egyetemi szellemnek még nem hódította meg a maga területét, amelyen ösztönszerűleg is tisztában van vele mindenki, hogy önös mellékízű rögeszmékké dagadó, fonák elgondolásokkal az egyetemet boldogítani és zaklatni nem lehet.

1795 jún. 19.-én a II. József által megszüntetett inau-guralis dissertatiók és nyilvános disputatiók a Mária Terézia-korabeli rendelkezések szerinti állapotba visszaállítottak,²¹⁶ újra teret nyitva azon kételyeknek és bizalmatlanságnak, melylyel a közvélemény az írásbeli munkák, mint szerzőik minősítésének próbakövei iránt viseltetett. A rendelkezés lakonikus rövidsége nem enged betekintést indító okainak megismerésébe.

A napoleoni háborúk az orvosi kar életébe és szerkezetébe is többé-kevésbé belenyúltak, mert a József főherceg nádor főparancsnoksága alá helyezett mind a négy nemesi felkeléshez, jöllehet közülök csak egy került activitás sorára, a karnak több tagját vezényelték ki. 1797 aug. 1-ével Stáhly György sebész-professor felsőbb rendeletre a nemesi felkelő sereghez mint főorvos vonult be szolgálattételre az adjunctusával, Eckstein Jánossal, és segédjével Eckstein Ferencsel együtt.²¹⁷ Rácz

²¹⁶ Codex III/4. 790.

²¹⁷ OL. Litt.-pol. 1797. Fons 9, pos. 133.

Sámuel már korábban, májusban jelentkezett a főhercegnádornál, hogy a Balassagyarmaton tartandó generalis congregatióra kimehessen, ott a megszervezésre vonatkozó teendőkről tájékozódhassék s a felkelő seregbe vonatkozó orvosi intézkedéseket megtehesse.²¹⁸ Az egyetemi tanárok jövedelmük 12%-át az insurrectio pénztárába lefizetni köteleztették, ami alól Rácz felmentést kért és kapott, mert Ignác fiát a pesti sereghez saját költségére bevonultatta. Az orvoskari tanárok megleghangú bizonyítványokat állítottak ki Ignác szorgalmáról és előremeneteléről, úgyhogy az 1800. évi felkelésben való újjáalakos részvételének elismeréséül egy ösztöndíjat is kért a fia részére Rácz.²¹⁹

Stáhly távolléte idejére Szening János, a bonctan tanára bízott meg a sebészet tanításával, úgy ezúttal, mint 1799-ben is, Stáhlynak május havában kezdődő haemoptoés megbetegedésének hónapjai alatt.²²⁰ Az 1800-iki nemesi felkelés idején azonban hat hónapon át Schraud helyettesítette az egyetemen Stáhlyt s mivel Eckstein János a kolozsvári lyceum bonctan-, sebészet- és szülészeti-tanárává neveztetett ki 1799 végén, ezért Szening vezényeltetett ki Eckstein Ferencsel együtt „stabilis medicus“-nak Stáhly György, most már „insurrectionalis protomedicus“ mellé, azzal a parancscsal, hogy a főhadiszálláson kórházat létesítsenek.²²¹ Nemsokára, közelebb-ről 1801 márc. 31.-én már úgy írja alá a nevét Stáhly: „Obristerfeldarzt im Insurrectionshauptquartier zu Laxenburg“.²²² Szening helyettesítésével Bene Ferenc correpetitor Ecksteinével Ágoston Elek tanársegéd bízott meg.²²³

Az utóbbi években Szening többízben és hosszabb időn át helyettesítvén Stáhlyt s mert az insurrectióban is jól megállotta a helyét, főleg azonban mert 1790-től fogva az anatomia rendes tanszékét látta el mint rendkívüli és helyettes tanár, érthető, ha 14 éves egyetemi multjára hivatkozva előbb

²¹⁸ OL. Litt.-pol. 1797. Fons 9, pos. 81.

²¹⁹ OL. Litt.-pol. 1801. Fons 9, pos. 142.

²²⁰ OL. Litt.-pol. 1799. Fons 9, pos. 11.

²²¹ OL. Litt.-pol. 1800. Fons 9, pos. 302.

²²² OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 141-3.

²²³ OL. Litt.-pol. 1800. Fons 9, pos. 307; 1801. Fons 9, pos.

azzal a kéréssel állott elő, hogy a jövőben hívassék meg a kari ülésekre s adassék meg számára a szigorlatoztatási jog a saját tárgyából, az anatómiából,²²⁴ majd pedig azzal, hogy rendes tanári fizetésben részesüljön.²²⁵ Előbbi kérelmét a kar javaslatára a helytartótanács azzal az indokolással utasította el, hogy a rendkívüli tanárok Bécsben sem hivatnak meg a kari ülésekre, a második kérés teljesítése elől pedig úgy tért ki, hogy 1801 dec. 1-én 200 forint személyi illetményt utaltatott ki Szening részére, akit azonban az elintézésnek ez a módja nem elégített,²²⁶ sőt az akkori nagy pénzértéktelenedés folytán nem is elégíthetett ki.

A magánleckeadások, a correpetálások körül újra kelletlen zsörtölődések és féltékenykedések adódtak elő, melyeket rendszerint a helytartótanácsnak kellett eldöntenie. Végül, 1799 máj. 7.-én ez a kérdés is szabályozást nyert a személyi részzsel és a díjazás megállapításával együtt. Számszerint öt tantárgycsoport kapott correpetitort: 1. A gyakorlati bonctan, gyakorlati sebészeti műtétan és akologia. Correpetitora Stáhl György volt, lemondása (1798) után Eckstein János, majd 1800-tól Eckstein Ferenc. 2. A gyógyszerészi chemia és botanika. Ennek az 1794 óta alkalmazott correpetitoraként Mulser József adjunctus meghagyatott, 1806 márc. 22.-én bekövetkezett halála után pedig Schuster János foglalta el a helyét. 3. Elméleti sebészet, szülészet és bonctan. Correpetitora Andrejovits József mag. chir. 4. Elméleti és gyakorlati állatorvostan. Correpetitora továbbra is Tolnay Sándor tanár. 5. Sebészeti institutiók (belkórtan, sebészi törvényszéki orvostan, orvosi rendészet). Correpetitor Rumbach Sebestyén dr., 1799-től Bene Ferenc.²²⁷ A correpetitorok köteleztettek, hogy 3 aranynál többet ne követeljenek, a szegénysorsúakat pedig ingyen oktassák. A felsőbb anatómiával összekötött élettanhoz nem tervezett a kar correpetitort állítani, mert ezeket az előadásokat csakis orvosnövendékek hallgatták, akik az

²²⁴ OL. Litt.-pol. 1800. Fons 9, pos. 58.

²²⁵ OL. Litt.-pol. 1801. Fons 9, pos. 223.

²²⁶ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 220.

²²⁷ OL. Litt.-pol. 1798. Fons 9, pos. 210 és 1799. Fons 9, pos. 74, 75, 82, 157, 160, 161.

előadás nyelvét értették s így a magyar nyelven tartott correpetálásokra nem szorultak. Mindamellet erre is jelentkezett pályázó egy Lamberti Felix nevű med. dr. személyében, kérve a correpetitori állást a maga részére rendszeresíttetni. Lamberti egy év előtt adjunctusi állásra is folyamodott, de már akkor is óvta a protomedikus a kart és a helytartótanácsot, nehogy ez a rágalmozásairól ismert egyén (calumniator) kineveztesse.²²⁸

A sebészeket illetőleg most az volt a helyzet, hogy azok részére, akik a latin nyelv ismeretének hiánya miatt nem tudták elvégezni a két éves tanfolyamot, magáncorrepetitorok rendszeresítettek, akik az egész anyagot három hó alatt adták elő, ami természetesen elégtelen volt s a betegek kárára ment. Ezért e tanfolyampótló cursusokat a felség beszüntetni rendelte s a helytartótanács 1803 jún. 14.-én kelt rendelete útján csakis azoknak a sebészeknek engedélyezte, akik több éves gyakorlat felett rendelkeztek és igazolni tudták, hogy csakis a latin nyelv ismeretének hiánya miatt nem végezhatték a két éves tanfolyamot; egyben azonban az eddigi 3 hónapos magáncursus tartama is 2 esztendőre terjesztetett ki.²²⁹ A sebészjelölteknek a latinban való járatlansága végül is ahhoz a természetellenes helyzethez vezetett, hogy a nyilvános egyetemi tanfolyamon 1806-ban már csak négy sebészhallgató vett részt, a többi mind a magánleckéket hallgatta.²³⁰

Miként a correpetitorok, úgy a tanársegédek tisztje is sokáig nem volt pontosan szabályozva. Az egyetemi magistratus — megelégtelve azokat a tanársegéd-szabályzat-tákolmányokat, melyeket átlag két éves időközökben igényelt ki valamely pillanatnyilag adódó kisebb-nagyobb incidens — 1796 dec. 13-ikán tartott ülésében elhatározta, hogy az orvosi karral mindenre kiterjeszkedő szabályzatot készítet a belgyógyászat és a sebészet assistentiája részére. A kar Rác Sámuel bízta meg a tervezet elkészítésével, mely a következő 7 pontba foglalta a tanársegédek személyéhez és működéséhez fűzött követelményeket. 1. A jelölendő tanársegéd gyakorlott férfiú legyen a betegségek felismerésében és gyógyításában,

²²⁸ OL. Litt.-pol. 1798. Fons 9, pos. 210 és 1799. Fons 9, pos. 74, 110.

²²⁹ OL. Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 95, 96, 206, 207.

²³⁰ StR. 3678 : 1806.

a gyógyszerek helyes megválasztásában, a belorvosi és sebészi betegek, a terhesek, szülők és gyermekágyasok szokatlanabb eseteiben, a pontos és takarékos diéta előírásában, a betegek és az örök csalásainak felfedezésében. A tanárok teendőit távollétük alatt az egyetemi kórházban bennlakni tartozó assistensek kötelesek ellátni. 2. A tanársegéd legyen szorgalmas, hűséges, józan, türelmes, éber, vallásos, kitűnő erkölcsű és cselekedeteinek pontos végrehajtója. 3. Előre nem látott esetek végett a nap és éj túlnyomó részét a kórházban töltsse, ne látogassa a színházakat, mulatozásokat, bálakat és egyéb szórakozásokat. 4. Tartsa magát távol a csuszamlós dolgoktól („*materia lubrica*“), a formás nőktől („*feminae formosae*“), legyenek azok üdülők, terhesek vagy szülők, sőt maga őrizze őket éjjel-nappal. 5. A tanároknak pontos, hű jelentéseket kell tennie a betegekről és bajaikról, azok lefolyásáról, a gyógyszerek észlelt hatásáról, miért is jól képzettnek kell lennie és hűnek a tanárok iránt. 6. Mindezeket a facultás előre nem tudhatja, miért is ha egyben-másban tökéletlenebbnek bizonyul a tanársegéd, hivatalból legyen elbocsátható, anélkül, hogy ezért vádat emelhessen. 7. Nem célszerű az assistensek gyakori változtatása, de nem is szükséges, mert csak nehezen formálódik ki még az olyan jelölt is, kiben az összes kellékek már eleve is megvoltak. Az assistensek felvételének, elbocsátásának vagy továbbra való visszatartásának joga az illető tanárookra bízandó.²³¹

Egy felette méltányos intézkedéssel bővültek az assistensek kiválasztásának a feltételei ugyancsak még 1797-ben azzal a rendelkezéssel, hogy különös figyelemben kell részesíteni azokat a folyamodókat, akik a szerémi pestis alkalmával teljesített orvosi szolgálataikkal kitüntették magukat.

Az adjunctusok kötelezettségeire nézve nem készült szabályzat; ezek mindössze egy mondatba lettek volna összefoglalhatók: a tanárt betegsége vagy egyéb akadályoztatása esetére minden tekintetben helyettesíteni és pótolni, egyébként pedig hivatalos teendőiben segítségére lenni. Jellemző, hogy nem a tanszékekhez kinevezett adjunctusokról van mindig szó, hanem az illető tanárok személye mellé rendelt adjunctusokról.

²³¹ OL. Litt.-pol. 1797. Fons 9, pos. 1.

1799 jan. 9-ikén meghalt Veza Gábor, Magyarország legelső protomedikusa és a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnöke és egészségügyi referense. Ennek a két hivatalnak együttes ellátása Veza személyében központosult, ami azonban alig lett volna még továbbra is fenttartható, mert mind a két hivatal egy-egy egész emberre való elfoglaltságot jelentett, fokozott mértékben járványok idején, melyek magukban is teljesen le tudták kötni az országos főorvos munkaidejét, megakadályozva őt a helytartótanács heti ülésein való megjelenésben is. Ilyformán elérkezettnek mutatkozott az alkalom, hogy az 1787 jan. 29-iki legfelsőbb elhatározásnak megfelelőleg a két hivatal elkülöníttessék egymástól. Az országos főorvos ügyköre már magábanvéve is egyre nagyobbra bővült s ezenfelül még az új tanulmányi rend, a készülődő második Ratio kidolgozásában is részt kellett vennie. Felmerült a kérdés, vajjon a kinevezendő új protomedikus megkapja-e s vállalnia kell-e az orvosi kar elnöki és tanulmányi igazgatói teendőit? hogy továbbá a helytartótanácsi ülnöki tisztt ne bízássék-e a jövőben külön egyénre? A két tisztség szétválasztására ott volt a bécsi példa. Störk protomedikus nem volt tagja a tanulmányi bizottságnak, elődei, Ferro és Quarin báró sem. A kétféle teendő más-más minősültséget is igényelt s alig volt remélhető, hogy azokat ugyanaz az egyén egyformán jól tudja ellátni. A tárgyalások is ezzel az eredménnyel végződtek. A két tisztség tehát szétválasztatott. Veza mint országos főorvos 1500 forintot kapott a kincstártól és mint helytartótanácsi assessor 500 forintot a tanulmányi alaptól. A szétválasztástól kezdve a főorvos továbbra is 1500, az ülnök pedig a többiével egyenlő 1000 forintot kapott.

A protomedikus állásra pályázat meghirdetése rendeltetett el. Pályáztak a következők: az egyetemi tanárok sorából Winterl, Schraud, Stipsics, Prandt és Rácz, továbbá Büky József biharmegyei, Benkő Sámuel borsodmegyei, Szlaby Ferenc szalamegyei, Lissovény Sámuel zólyommegyei főorvosok, Pfisterer András és Palkovits András, Buda városi és Kolbány Pál Pozsony városi physikus, valamint Pancera Gáspár gráczai orvos, összesen 13-an. Ezek közül Kolbány Pálnak ajánló levele volt: udvari decretumban ajánlotta őt kinevezésre maga az uralkodó.

Ami Winterl folyamodását illeti, érvelése igen mély betekintést enged ezen érdemes férfiú lelkületébe: nemcsak a maga kedvéért kéri a protomedikusságot, hanem azért is, mert Kitaibel már régen vár a tanszék aperturájára; hozzáteszi azonban, hogy amennyiben Bécsből Plenck József, egykori tanártársa találna folyamodni, ez esetben ő visszalép, mert őt érdemesebbnek tartja önmagánál („ejus merita meis eminentiora esse sponte agnoscam“).²³²

A helytartótanács a következő minősítést állította össze a kiválasztandó jelöltre vonatkozólag: legyen az illető bölcs és jólelkű, érett megfontolású, másokhoz szerényen közeledő, tudományáról híres, a többi orvos bizalmának birtokosa s végül oly férfiú, aki a magyar királyság alkotmányát jól ismeri. Egyben megállapította, helyesebben: kijelentette a helytartótanács, hogy a felsorolt tulajdonságok együttesen csak kevés pályázóban vannak meg, de a legteljesebb mértékben megvannak a nem pályázó Closius Sámuel dr., volt pestmegyei főorvosban, aki bár igen öreg ember, azonban teljesen egészséges s akit az elmondott tulajdonságokon felül a szelídlelkűség és nyájasság, nagy tapasztalat és kitűnő adminisztráló tehetség stb. jellemeznek. Closius dr. annyira kiváló, hogy a helytartótanács a szokásos terna-jelöléstől is eltekintett. Ami Schraudot illeti — a helytartótanács nézete szerint — meg kell vele értetni, hogy érdemei máris elismerésre találtak: mint rendkívüli tanár a rendes tanári fizetést kapja és megkapta a magyar nemességet és a királyi tanácsosi címet is díjmentesen, mint az „összes örökös cs. k. tartományok“ pestis-főorvosa 600 forint évi fizetést húz, pestis-dolgozata is 100 forinttal jutalmaztatott — s mindezt három év leforgása alatt. A többi pályázó is mind 1200—1800 forinttal javadalmazott állást tölt be, tehát ezeken sem esik semmiféle sérelem, ha nem neveztetnek ki.

Ugyanez a pályázók lajstroma szolgált a másik tisztségre, a tanulmányi bizottsági ülnöki állásra való jelölés alapjául is, s ez utóbbira első helyen Pfisterert, másodikon Benkőt s a harmadikon Palkovitsot hozta javaslatba a helytartótanács. Az uralkodó ajánlottja, Kolbány Pál dr., egyáltalán nem szerepelt a jelöltek sorában; a helytartótanács jelentése szerint azért

²³² OL. Sanitatis 1799. Fons 18, pos. 1-4.

nem, mert a javaslatba hozottakat látta a legméltóbbaknak valamennyi pályázó közt, Kolbány dr. érdemeiről pedig teljességgel semmit sem tudnak („... die Verdienste aber, so wie die übrigen Eigenschaften des Kolbani sie gänzlich misskennen“). Hogy a király megnyugvással vette tudomásul pártfogoltjának érdemesebbeknek minősítették javára történt mellőzését, ezen csak azok a közügyek iránti felelősséget nem ismerők lepődhetnének meg, akik még nem jutottak annak a tudatára, mekkora károkat okoz, erkölcsi téren is, az értékes elemek félretolása a protegált kevésbbé értékesek kedvéért. I. Ferenc 1799 júl. 12-ikén a kancellária javaslatát fogadta el: országos főorvossá Schraud Ferencet és helytartótanácsi ülnökké az ezen tanács által ajánlott Pfisterer Andrást nevezte ki.²³³ A kinevezés hatálybalépése azonban csak három év múlva rendeltetett el.²³⁴

Már az előbbi tárgyalások során merült fel és intéztetett is el a kérdés, hogy amennyiben az orvosi facultásnak nem lesz a kar elnökségét is betöltő tanulmányi igazgatója, a dekan vezetése alá állíttassék a kar. Ezzel együtt azonban a nyilatkozattételre felhívott regnicolaris bizottság helytelenítette a dekáni tisztt betöltésekor eddig dívott eljárást, amely a dekanok sorrend szerinti váltakozását tette rendszerré s a jövőre nézve a dekan szabad választhatását óhajtotta kimondani. Az eddigi eljárás mellett ugyanis olyanok is kerülhettek e tisztség sorára, akik arra kevésbbé voltak alkalmasak vagy méltók, míg a szabad választástól az volt remélhető, hogy mindenkor a legérdemesebbet juttatja a dekáni székbe. A király ezt a javaslatot is elfogadta s az előbbi ügygyel együtt 1799 júl. 12.-én kiadta, azonban a kinevezési okmányok, az intézkedések és az azok közzétételére vonatkozó rendelkezések csak 1802 ápr. 23.-án expedíáltattak, anélkül, hogy az ügyiratokban a hosszú megfenekeltetésnek magyarázatáról értesülnénk. Nem lehetetlen azonban, hogy a végső rendelkezések azért késleltettek ily sokáig, mert Bécsben is sokat tanakodtak azon, hogy vajjon a II. József által beszüntetett tanulmányi igazgatói tiszttet visszaállítsák-e vagy sem. S végül 1802 ápr. 29.-én Bécsben

²³³ OL. Udv. kanc. 7021 : 1799 és 3616 : 1802. — Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 122.

²³⁴ Codex III/2. 24.

megtörtént a döntés, mely a német örökös tartományok egyetemlein újra bevezeti a kari tanulmányi igazgatókat, a pesti egyetemre vonatkozólag pedig ugyanakkor, mindössze 6 napi eltéréssel — ápr. 23.-án — az igazgatói tisztet továbbra is mellőzni rendeli, ami az annyira hangoztatott „conformetur“ elvét pillanatnyilag s a pesti egyetem javára ugyancsak meg-ingatta.

Illetékes magyarázat erre vonatkozólag nem maradt ránk, a cs. kir. udvari tanulmányi bizottság levéltára azonban meg-őrzött egy feltevéseket valószínűsítő promemoriát, melyben a bécsi egyetemi gymnasium retorika-tanára a felső tanulmányokra bocsátott tanulószám hiányos ismereteit s főleg a fogyatékos latin tudását tette erős kifogás tárgyává. Ezt a panasz az osztrák udvari kancellária azzal a megjegyzéssel terjesztette a császár elé, hogy az a többi osztrák gymnasiumra is áll és hogy ennek az erélytelen vezetés az oka. Ez a latin tudás hiányát felpanaszoló promemoria volt az alapja s kiindulási pontja, hogy a császár a régi kari igazgatókat az osztrák gymnasiumokban vagyis bölcsészeti karokon s a többi karon is visszaállítsa.²³⁵ Ezzel szemben Magyarországon efféle panaszra nem volt s nem is lehetett ok. Itt a latint szinte második anyanyelvként beszélték s csak kissé is műveltebb körökben nemcsak a férfiak, de a dámák is. A latin nyelv ismeretének fogyatékosága, mely miatt a német örökös tartományokban a kari igazgatókat visszaállították, enemű intézkedésre nem szolgáltatott okot s ezért azok nem is állítottak vissza minálunk. Amíg a „conformetur“ elvén erős rést ütő kétféle intézkedés okaira egyéb magyarázatot nem találunk, be kell hogy érjünk ezzel a feltevessel, esetleg mint további ezirányú magyarázatkeresések serkentőjével.

Az orvosi kar tanulmányi ügyeinek igazgatása a dékánra szállván át, a gyámkodás lehetőségének a biztosítására a protomedikusra bízott az ezen ügyek főfelügyelete („superinspectio“), a kari üléseken s a szigorlatokon való részvétel jogával s az ezek után járó díjakban való részesítés mellett. A kar belső ügyeibe nem volt szabad beleavatkoznia, de jogában állott észrevételeit a helytartótanáccsal közölni. Hatáskörébe

²³⁵ Klink i. m. I. 606.

utaltatott továbbá a kinyomatásra bemutatott kéziratok revíziója, valamint a könyvek censurázása.²³⁶

1799-ben — tehát egy évvel Jenner első közlésének megjelenése után — Magyarországon is megindultak az első himlőoltások. „Hell János sopronmegyei és Riegler Zsigmond békésmegyei főorvosok voltak ezen áldásthozó kis műtétnek legelső propagálói“ — írja Magyary-Kossa Gyula²³⁷ és mások²³⁸ de közelebbi időpontot senki sem jelöl meg. A legelső propagálók sorából azonban semmikép sem hagyható ki Lenhossék Mihály, akkoriban Esztergom megyei főorvos s bár szabatosan nem bizonyítható, de az egybevetett kalendáriumi adatok alapján ki sem zárható, Lenhosséknak egy mondatából pedig valószínűsíthető, hogy az említett két társát Lenhossék meg is előzte. Ugyanis már 1799 ápr. 6.-án tárgyalás alá vette a helytartótanács a tiszti főorvosi jelentést, mely szerint Esztergom megye több részében szerencsés eredménnyel kísérelték meg az ott dúló himlőjárvány ellen a gyermekek oltását, miért is a helytartótanács máj. 21.-én körrendeletet bocsátott ki a törvényhatóságokhoz, hogy hathatósan ajánlják és terjesszék a himlőoltást s hogy erre úgy az orvosokat, mint a sebészeket taníttassák ki.²³⁹ Nyilvánvaló, hogy oly oltásokat, melyeknek szerencsés eredményéről Lenhossék úgy számolhatott be hogy azokat a helytartótanács már április 6.-án tárgyalás alá vette, ha esetleg nem is előbb, de bizonyára 1799 legelején kezdte meg. Az ő prioritása mellett hozhatók fel azok a sorok is, melyekben 1829-ben mint protomedikus a himlőoltásról írt nagyterjedelmű munkájában,²⁴⁰ megemlékezve Riegler Zsigmond békésmegyei tiszti főorvosról, mint a himlőoltás egyik első terjesztőjéről, hozzáfűzi: „Szeméremézetem tiltja, hogy néven nevezsem azokat a hazai orvosokat, kiknek e téren nagyobbak az érdemeik.“ Hogy az egyetemi körökben 1801-ig nem akadt senki, aki a himlőoltással foglalkozni kezdett volna, ennek valószínű oka az, hogy Bécsben Stifft még az 1800. évi

²³⁶ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 123. — Codex III/2. 27, 53, 54.

²³⁷ Magy. orv. emlékek I. 171.

²³⁸ Gyógyászat. 1873. 554.

²³⁹ Codex III/1. 834.

²⁴⁰ Teljes terjedelmében közli a Codex III/3. 305—354.

nagy himlőjárvány alatt is, mely a város gyermekeinek egy harmadrészét elpusztította, mindent elkövetett, hogy az oltások bevezetését sürgető mozgalmakat elfojtsa és csak Frank Péter kezdeményezésére és fáradozásával sikerült a bécsi kormányt az oltás üdvös voltáról meggyőzni és végül 1802 márcz. 20.-án egy olyan ajánló körrendeletet vele kiadatni, aminőt már 1799 ápr. 6.-án bocsátott ki a magyar helytartótanács. Bene Ferenc, egyetemünknek e kiváló tanára volt az első, aki a himlőoltásokat 1801 aug. 27.-én Pesten, és Streitt János dr. Buda városi tiszti orvos, aki azokat két nappal később Budán kezdte meg. Erdélyben Eckstein János, a kolozsvári sebészi lyceum tanára vezette be a himlőoltást.²⁴¹ Bene a következő év februárjáig több mint 200 gyermeket részesített szerencsés eredményű oltásban,²⁴² minek széleskörű és helyes irányú terjesztésére 1802-ben egy „Rövid oktatást a mentő himlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról” adott ki, melyet júl. 6.-án a helytartótanács meleghangú rendeletben ajánlott a törvényhatóságoknak²⁴³ s ezenkívül oltóanyag-termelő intézetek létesítését is oly eredményesen szorgalmazta, hogy 1804-ben már hat városban: Budán, Pesten, Pozsonyban, Zágrábban, Kassán és Gyulán termeltek himlőoltó anyagot és ugyanezen évben intézkedés történt az orvosok és sebészek kellő kitanítására, valamint a polgárok felvilágosítására és az oltásra való rábeszélésre.²⁴⁴

Az egybehangzó feljegyzések szerint Magyarországon, főleg a kiegyezés előtti időkben, mindig sok volt a szembeteg, aminek az okaihoz kétségtelenül hozzájárult a szembetegekkel való intézményesen megszervezett törődésnek eleinte a hiánya, majd pedig a fogyatékosága. A szemészetet a sebészet és szülészet tanára nálunk is tanította ugyan, sőt mintha Stáhly Györgynek hovatovább ez vált volna a három közül a kedvenc tárgyává; ennek az érdekében követett el minden lehető, képezte ki és tökéletesbítette magát a szemészeti műtétekben, elsősorban a szerte elterjedt hályognak depressio, depositio

²⁴¹ StR. 3707 : 1808.

²⁴² J. Schuster: Geschichte d. Stadt Pesth. 1806.

²⁴³ Codex III/2. 24.

²⁴⁴ Zsoldos János: Constitutio rei sanitatis in Hungaria . . . I. 122.

és extractio műtéteiben; a különböző műtétekhez szükséges műszereket a sajátjából szerezte be és küzdött azért, hogy ne csak a klinikán jelentkező szembetegek részesülhessenek szakszerű kezelésben és műtétekben, hanem az ország egész területén élő, elsősorban szegénysorsú betegek is. Az örökös tartományok egyetemein mindenütt működött már egy szemészetet is tanító tanár, így Bécsben is a híres Barth, s ezek többnyire az illető ország egész területére kiterjedő hatáskörrel együttal országos szemészek (oculista, protooculista) is voltak.

Más helyütt már meg kellett emlékeznünk róla, hogy nemcsak hazai születésű kuruzslók ámították hiszékeny népünket, hanem más országokbeliek is átlépték határainkat s a külföldi „tudós” nyimbusával fogadtatva csaltak ki pénzt önzetlennek hirdetett tevékenységük áldozataitól. E külföldiek közt nemcsak diplomátlan kuruzslók voltak, volt köztük okleveles doctor is, mint a báró le Febur Vilmos, aki hazánkban, a gyanútlan bizalom e szűz talaján, oly biztonsággal tudott mozogni, hogy nemcsak az értelmetlen nép, hanem egy ideig az illetékes tényezők bizalmát is meg tudta nyerni. 1790-ben jelent meg első ízben Magyarországon és azután is többször, s ittartózkodásainak nyomait okmányok őrzik, melyek egybevetéséből elég hű képet kapunk róla és itteni tevékenységéről, amelylyel közelebbről kell foglalkoznunk, mert saját bemondása szerint a pesti egyetemen szemészeti előadásokat tartott és 1802-ben megjelent „Theoretisch-praktische Abhandlung von der Augenentzündung und den verschiedenen daraus entstehenden Augenkrankheiten” c. Frankfurtban kiadott könyve címlapján „ehemaliger Professor zu Pest”-nek nevezte magát. Már itt kell megállapítanunk, hogy az ezirányban felkutatott levéltárak egyikében sem volt semmiféle adat található, mely ezt igazolná, mint ahogy a tanrendekben sem volt feltalálható Febur „professor” neve és előadáshirdetése. Az első adatok 1790-ben szólnak meg Feburról. Özv. Horvát Mihályné Balogh Magdolna szombathelyi lakos, júl. 18.-án panaszos írást nyújtott be Vas vármegyéhez, mely szerint „félév előtt bizonyos báró le Febur nevezetű doctor ezen Szombathely városában is mesteriségének gyakorlása végett beszállván, magát ... leginkább szemgyógyítónak kiadván, sok hályog miatt világtalan személyeket gyógyító szer végett magához hódítván, engemet is hályog

által nagyon meghomályosodott látásom helyrehozása végett orvosi gondjai alá oly móddal, hogy minek előtte orvositásra célzó kezeit elsőben reám teendő, 50 forintokat letegyek néki s aztán úgymond elkezdí a gyógyítást, obligálván magát, hogy addig gyógyítja, míg a szemem világa helyre nem jött, fölveti légyen, én pedig mind ekkoráig a világtalanságnak súlyos és terhes állapotától szüntelen szorongattatván, hogy csak előbbi látásomhoz valamennyire s ha nem teljességgel is visszajuthassak.“ Horvátné azután elmondja, hogy azonnal leolvasta Le Febur kezéhez az 50 forintot s az másnap el is jött, „megkezdte a mesterségét“ és egy borbély kezére bízta a további kezelést, ő maga pedig a következő napon Bécsbe utazott, „ahol lakni szokott“ s vele többet nem törődött. Szeme világát azóta végleg elvesztette, teljességgel világtalanná lett. Rajta kívül még három más, névszerint is felsorolt asszony is így járt. Végül is azt kérte Horvátné, hogy „a fortélyosan és ingyen kicsavart 50 forintot“ szerezzék neki vissza és le Febur „értetlen mesterséginek gyakorlása végett az föl s alá való csavargástól és onnan következőket illetlen s uzsoráskodó megszolgált bér színét viselő fizettetésektől legalább Magyarország magát ójja bölcs tanácsadásával megfeddeni.“ Horvátné ezen beadványa mellett beterjesztette Lakatos József szombathelyi sebész júl. 21.-én kelt nyilatkozatát, melyben tudomására adta mindenkinek akit illet, hogy le Febur a Posz-Vargáné szemeiről a hályogot levenni óhajtván, annak „szemében operálódván, szemének belseje egész vérbe fordult és instrumentumát kihúzáván a szeméből az többé nem látott és mai napig se lát.“ Vasvármegye közönségének, az „Universitas Comitatus Castriferrensis“-nek aug. 30.-án a helytartótanács-hoz intézett jelentése is az iratok közt van, melyben elmondja, hogy le Febur megjelent a megyében, diplomáit mutogatta s a szembajos betegeket rábeszélésekkel és ígéretekkel arra csábította, hogy bízzák rá magukat. Négy asszony jelentkezett, de ezek mind elveszítették a szemük világát. Kéri a helytartótanácsot, hogy a kicsikart honorarium visszaszerzésében Bécsben járjon el s ójja a népet a hasonló megtévesztésektől. A helytartótanács október 12.-én leírt a vármegyéhez, terjesszék fel le Febur személyi adatait, hogy ily módon megkönnyítse felkutatását, amire Szalay Imre dr., Vas megye

főorvosa megírja, hogy ő nem ismerte le Feburt, ám lakóhelyén Bécsben, az oculisták közt lehetne felvilágosítást kapni felőle, de mint személyi adatot mondja be róla, hogy szemfényvesztő, csavargó, sikkasztó (agyrta, circumforaneus, defraudator).²⁴⁵

Már Horvátné panaszából is megállapítható, hogy le Febur vándor-praxist folytatott. Szombathely előtt Győrben járt, talán még másutt is, utána pedig ismét Bécsbe vonult vissza, mint csapat-papot hagyva ott a vakra operált négy hályogos asszonyt, akik közül a sebész feljegyzése szerint kettőnek nemsokára hypopyonja fejlődött. Ügylátszik, le Febur maga is okosabbnak látta, hogy szombathelyi kártevői után jó ideig ne mutakozzék Magyarországon. 1794-ig nincs is róla semmiféle adat, feljegyzés; ekkor azonban, ápr. 21-én kérvényt nyújtott be a helytartótanácsához, melyben mint dr. med. et chir. és Bécsben approbált szemész és cs. kir. oculista mutatkozik be s elmondja, hogy magától József császártól kapott szóbeli engedélyt, hogy államának összes városaiban szabadon gyógyíthat és végezhet műtéteket, a szegényeknek ingyen. Az ausztriai tartományokat nagyrészt már végigjárván, most Lembergől érkezett ide, a szegényeken való segítség vágya által vonzva. Ezért azt kéri, értesíttessenek az összes vármegyék a megérkezéséről és pedig négynyelvű (magyar, latin, német és szláv) nyomtatványokon, ezek pedig hívják fel rája a szem-betegek figyelmét. Kéri továbbá, hogy Buda és Pest városi tanácsai gondoskodjanak a számára kórházaikban megfelelő helyről, ahol a betegeket fogadhatja. Egy héttel később Vezánál, az országos főorvosnál jelentkezett le Febur, akinek ismét elmondta a József császár szóbeli engedélyét („oralis assicuratio“) és beszélt egy (be nem mutatott) az összes államokra érvényes oklevélről („diploma intraregnanum“) s kívánságainak támogatását kérte tőle. Veza jelentést tett erről a látogatásról: arra való tekintettel, hogy nálunk az egyetlen Stáhly az, aki a szemészettel teljesen felkészülten foglalkozik, őt azonban a tanítás és a kórodája teljesen lefoglalja, jó lenne, ha le Febur is kap engedélyt a felette nagyszámú szem-betegek gyógyítására, mert oly férfiú benyomását teszi, mint aminőnek a tanúsítványai mutatják („pro eo viro, qualem se quoque per

²⁴⁵ OL. Sanitatis. 1790. Fons 29, pos. 4, 5. — 1791. Fons 26, pos. 1.

attestata sua legitimat, haberi posse videatur“). Ennek a jelentésnek az alapján a helytartótanács a tőle kért összes intézkedéseket megtette. Két havi ittlét után, mely alatt — állítása szerint — kétezer szembeteg fordult meg le Febur kezén, nagyrészt lobos, scrophulotikus és syphilitikus és „a mások által rosszul kezelt“ betegek, akikkel „nagyszerű“ eredményeket ért el, mert „a már majdnem teljes vakokat is látókká tette“, jún. 26.-án bejelentette a helytartótanácsnak, hogy még négy hónapig szándékozik maradni; intézkedést kér azonban, hogy a törvényhatóságok minden beteget 3—4 arannyal lássanak el, hogy fenntarthassák magukat s az előírt gyógyszereket megvásárolhassák. Végül a maga részére is naponta két forintot s a segédkező borbélynak havi 15-öt kér. A helytartótanács júl. 1-én kimondta, hogy a szokatlan kérésnek nem tesz eleget.²⁴⁶ A következő évben, 1795 végén, a rendőrségi iratok közt találkozunk le Febur névvel: december 25-ikén útlevelet kért a hajdú-városokba, Kolozsvárra, Nagyszebenbe s Temes, Arad, Csanád, Csongrád vármegyékbe, 4 havi érvényességi tartammal, majd 1797 április havában: Komárom, Győr, Moson, Sopronon át Bécsbe és vissza Magyarországra, 6 hónapra, mindkét útjának célját a szemorvoslásban jelölve meg.²⁴⁷

1796 novemberében érkezettnek látta le Febur az időpontot, hogy eddig szerzett érdemeit csokorba kösse s joggal mutatva rá az ország nagyszámú szembetegeinek hiányos orvosi ellátására, az örökös tartományok példaira is méltán hivatkozva, országos szemorvossá leendő kineveztetését kérelmezze a megfelelő fizetéssel. Kérvényét Bécsből leküldték szakszerű véleményezés és javaslattétel végett a helytartótanács útján az egyetemhez s az orvosi kar 1797 márc. 24-iki, a tanács pedig 28-iki üléséből folyólag azt jelentette, hogy mindenké előtt nagyon kérdéses, vajjon le Feburnak megvan-e a szükséges képzettsége és képessége a kért tisztség ellátására; azonban szükség sincs rá; a karban van szemészettel is foglalkozó sebésztanár, aki számtalan vidékről feljövő beteget is gyógyít és operál, de minden megyében is ott vannak a jól operáló

²⁴⁶ OL. Sanitatis. 1794. Fons 21, pos. 2-8.

²⁴⁷ OL. Politiae. 1795. Fons 3, pos. 354. — 1797. Fons 3, pos. 99.

sebészek. Ezen vélemény alapján a helytartótanács jún. 7.-én elutasította le Febur kérelmét,²⁴⁸ aki ezzel be is fejezte további érdeklődését és Magyarország felé való orientálódását. Bécsbe szóló útlevél-kérelme az utolsó életjel, melyet róla őrzünk, illetve amely róla feltalálható volt s nem ok nélkül tételezzük fel, hogy Bécsből többé nem is jött vissza, nem lévén már további ösztönző oka hozzánk visszajönni.

Feburnek itteni dicstelen szereplése és országos szem-orvossá való kineveztetésének szorgalmazása a szemészet ügyének, ha közvetve is, előmozdítójává vált. Mindenekelőtt bátrabbá tette Stáhlyt a tekintetben, hogy az új alkotásokra és kezdeményezésekre eléggé alkalmatlan háborus idővel nem számolva, az országos szemészi állás megszervezését most már maga is javaslatba hozta, de annyiban mégis okosan számolt az idők nehézségeivel, hogy annak betöltésére egyelőre ingyen vállalkozott, csakis az „Alma Pax” visszatérte után várt jobb időkre halasztva díjazás iránti kérelmét. És pontosan ugyanazon a napon, amikor Febur ajánlkozásával foglalkozott a facultás, vagyis 1797 márc. 24.-én, a jelzett feltételek mellett benyújtotta a kérvényét.²⁴⁹ Hogy ez a kérvény mennyire függvénye volt Febur actiójának, még az a külső körülmény is mutatja, hogy az Országos Levéltárban nem az egyetemi ügyeket tartalmazó „Litterario-politica”-okmányok közé, hanem a Febur viselt dolgait őrző „Sanitatis” jelzet alá került.

Stáhly kérvényét a kar szintén még aznap: márc. 24.-én s a magistratus 28.-án vette melegen pártoló tárgyalás alá. Mind a két egyetemi hatóság telítve volt még ezekben a napokban a Febur iránti jogos, és szavaikból erősen kiérezhetőleg felháborodott ellenszenvvel; de anélkül, hogy bármelyikük is kiejtené Febur nevét, Stáhlyt pártoló érveik élet ellenébe is fordították. Már maga Stáhly is elsőbbségbe helyezését kérte a népet (a „misera et idiota plebecula”-t) megtévesztő francia és olasz csalók és csavargók („extrigeni Italici et Galli erronei et vagabundi”) fölé, akik mindig csak utaznak, holott az utazásokra csak a szünidőket helyes fordítani, amit a kar ezzel a Feburra célzó mondattal told meg: utazni, faluról-falura

²⁴⁸ OL. Sanitatis. 1796. Fons 40, pos. 2. — 1797. Fons 20, pos. 1, 2, 6.

²⁴⁹ OL. Sanitatis. 1797. Fons 20, pos. 3, 4.

csak a csavargó külföldiek szoktak („circumire de pago ad pagum circumforanei exteri tantum solent“).

A továbbiak Stáhly önzetlen javaslatainak értelmében következtek be — ha nem is a kívánatos gyorsasággal — de legalább a jókedvű és eredményes munkát egyedül biztosítani alkalmas nyugodt atmoszféraát megteremtő ígéretek birtokába helyezve őt. A helytartótanács 1798 nov. 27.-én érdemük szerinti meleg méltánylással fogadta Stáhly javaslatait s országos szemészsze („oculista publicus per Regnum Hungariae et Partes adnexas“) leendő kineveztetése iránt a szükséges lépéseket megtenni határozta.²⁵⁰ A kinevezés azonban csakugyan váratott magára; a napoleoni háborúk ismét lekötötték az ország minden figyelmét, Stáhlynak is ott kellett hagynia 1800-ban hosszú hónapokra az egyetemet, hogy a nemesi felkelő sereg egészségügyi szolgálatába álljon. Gyorsabban, még 1799 nov. 25.-én teljesítettett azonban egy másik javaslata, hogy t. i. a szembetegek részére az egyetemen kórház állíttassék két szobával, 3 férfi s 3 nő ágygyal, amennyiben a felség évi 1000 forintot engedélyezett az egyetemi alap terhére az ápolási költségekre, felhatalmazva Stáhlyt, hogy amennyiben a legmesszebbmenő takarékoság szem előtt tartása mellett sem mutatkoznék az összeg elegendőnek, a betegektől is kérhet pénzt. Egyben pedig biztosította a felség a felkelő sereg egészségügyével elfoglalt s oda értesítendő Stáhlyt, hogy a béke helyreállta után („restituta Alma Pace, felicioraque tempore“) fizetésben részesülő országos szemész-főorvossá fogja kinevezni.²⁵¹ 1801 máj. 1.-én adatott át a közhasználatnak a két szembeteg-szoba: az egyetemi szemgyógyintézet (Augen-Heilungs-Institut bei der kön. Universität zu Pest).²⁵² 1802 júl. 9.-én előterjesztést tett a magyar kancellária, melyben a helytartótanács pártoló javaslatára is hivatkozva, Stáhlynak Magyarország protooculistájává való kinevezését s a kincstár terhére 500 forint külön fizetésben való részesítését kérte, amit a király szept. 29.-én teljesített is. Közben, márc. 23-ikán Stáhlyt meleg dícséretében is részesítette a helytartótanács.²⁵³

²⁵⁰ OL. Litt.-pol. 1798. Fons 9, pos. 199.

²⁵¹ OL. Litt.-pol. 1800. Fons 9, pos. 9, 10, 39, 40, 338.

²⁵² StR. 2804 : 1802.

²⁵³ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 62.

Stáhlly György nem sokáig örvendhetett fáradozásai gyümölcsének: még azon év októbere 26.-án „graviore corporis malo“ elhunyt. Halála után rövidesen megtörténtek a szükséges intézkedések: az orvosi kar és az egyetemi magistratus okt. 30.-án Eckstein Ferenc adjunctust jelölte ki a megüürült tanszék helyettesítésére, s nov. 16.-án elrendelte a helytartótanács, hogy a megüresedett tanszékre pályázatot kell kiírni s azt a helyi, valamint a bécsi ujságokban közzétenni.²⁵⁴ 1803 jan. 14.-én pedig kiszabták és kiutalták az özvegy nyugdíját: évente 333 forint 20 krajcárt. Stáhlly után temérdek adósság maradt, melyről az özvegy a városbíróval együtt rendkívül pontosan részletezett jegyzéket készített. A hitelezők hosszú lajstromában szerepelt a rövidárús, cipész, szabó, vászonkereskedő, nyerges, órás, üveges, kőfaragó, Müller gyógyszerész, Eckstein Ferenc dr., Offenheimer Izrael pénzkölcsönző, az anyós, a sógornő és egyéb rokonság, összesen 15.622 forint 33 1/2 krajcárral kamat nélkül.²⁵⁵ A napoleoni háborúk következtében előállott nagy pénzértéktelenedés áldozatai közé tartozott Stáhlly is, mert az idő rövidsége miatt nem tudott segíteni rajta a király jóakarata sem, akinek parancsára 1801-ben elnyerte a budai Rudasfürdő bérletét.

Stáhlly halála után az orvosi kar kezdeményezésére 1803 júl. 16.-án a helytartótanács javaslatot tett aziránt, hogy a szemészet tanításával egy külön egyén bízássék meg, amit a helytartótanács is helyeselt azzal a takarékosági módosítással, hogy a tanításért az egyetemi alapból játó 500 forinton felül a kincstár részéről élvezett 200 forint szüntettessék meg. Ezt a javaslatot azonban a magyar udvari kancellária ellenzésére a király 1803 jan. 11.-én elejtette. Elfogadta azonban azt, hogy a pályázat ne a tanszékre, hanem az országos szemészi (oculista Regni) állásra írássék ki, hogy továbbá a sebészet és szülészet tanítása a jövőben választassék szét a szemészettől, „mert aligha fogna még egy oly rátermett („tüchtig“) egyén akadni, mint aminő Stáhlly volt“, aki mindezeket a tárgyakat egymaga tudta előadni és tanítani.²⁵⁶

²⁵⁴ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 211.

²⁵⁵ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 263.

²⁵⁶ StR. 108 : 1802. — OL. Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 127—8.

A pályázat ilyen értelemben íratott ki aug. 2.-án nov. 7-iki lejárattal²⁵⁷ s a következő eredménnyel: Összesen hárman pályáztak: 1. Peterka József, Kiskunmegye rendes orvosa, 34 éves, aki, főleg később, számottevő irodalmi munkásságot is fejtett ki, többek közt latinra fordítván Rácz Sámuel „Physiologiáját”. 2. Ágoston Elek dr. chir. et obstetr., vizsgázott szemész és az egyetemi sebészi kórodán tanársegéd, 30 éves. 3. Koritáry György dr. med. et ocul., 32 éves. Ezekon kívül beküldött kérvényekkel folyamodtak az állásért: 1. Stiller György dr. med. et ocul., gyak. orvos és 2. Flemming Frigyes dr. med. et ocul. Berlinből.

A kar, a tanács, a tanulmányi bizottság és a helytartótanács egy véleményen voltak, hogy mindent egybevetve Ágoston Elek felel meg legjobban az összes igényeknek. Jó szemész, jó tanár, jó előadó, jó gyakorlati és elméleti képzettséggel s a nyelvek kellő ismeretével, aki úgy az írás-, mint a szóbeli pályázati vizsgán kiválóan megfelelt. S bár abban is megegyezett mind a négy véleményező testület, hogy „kizárólag” Ágoston dr.-nak volna juttatandó az állás, mégis helyénvalónak látták, hogy Koritáry „jó képzettségét, ügyességét, sikeres műtéteit” méltatólag kiemeljék s ötödiknek a magyar kancellária is, mely ugyancsak Ágoston dr. jelölése mellett foglalt állást, Koritáry részére egy 300 forinttal javadalmazott új állást óhajtott szerveztetni olykép, hogy Ágoston dr. maradjon állandóan Pesten a tanszéken, Koritáry pedig utazza be az országot s ott kezelje és operálja azokat a szembetegeket, akiknek nincsen költségük a felutazásra. Érthetetlen ma már, hogy miként tudott Koritáry ekkora pártolásra szert tenni, különösen ha egy kissé közelebbről szemléljük a kivoltát. Sokat árul el belőle az a külön folyamodvány, melyet közvetlenül juttatott el — még a pályázat kiírása előtt! — a helytartótanácsához s amelyhez 9 csodakúráról szóló, dicshymnusokat tartalmazó bizonyítványt mellékel²⁵⁸ ez az alig egy éves orvosi oklevél 34 éves birtokosa. Az államtanács az első forum, amely tisztába jött Koritáryval. Somogyi János államtanácsos kereken kijelentette, hogy a 300 forint csak tanárok fizetésére fordítható („nicht aber für derley vagabunden Okulisten“);

²⁵⁷ Codex III/2. 49.

²⁵⁸ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 229.

s hogy a pályázati actákból is megállapítható, hogy Koritáry tökéletlenül képzett szemész, aki még a szemészeti műszereket se tudja kellőképpen megkülönböztetni s hogy komoly gyakorlati ismeretek hiányában végezte azokat a műtéteket, melyek közül néhány sikerült neki; egyszóval, hogy Koritáry egy közönséges „charlatan”. A király 1804 márc. 8.-án kinevezte Ágoston Elek dr.-t azzal a toldalékkal: „Koritáry kérése egyszerűen mellőztessék”.²⁵⁹

Ágoston Elek életéről keveset tudunk. Születése helye és éve is ismeretlen. 1800-ban mint tanársegéd kezdte működését előbb a belgyógyászat, majd a sebészet tanszéke mellett. 1804-ben országos szemésszé és tanárrá történt kineveztetését követőleg 1806-tól fogva a szülészeti tanításával is megbízott, mely tárgynak rendes tanárává 1200 forint fizetéssel 1808 márc. 15.-én neveztetett ki, a szemészi állásának teendői után húzott 700 forint fizetésének épségben tartása mellett.²⁶⁰ Működésének semmiféle irodalmi nyoma se maradt fenn. 1809 nov. 15.-én halt meg.

Stáhly elhalálózása és Ágoston dr. kinevezése közti időszak alatt Eckstein Ferenc dr. helyettesítette a tanszéket s az ezért járó díjazás utolsó részlete 1804 júl. 24.-én utaltatott ki a kezeihez.²⁶¹

Stáhly György másik két öröke: a sebészet és a szülészeti tanszékeire 1802 nov. 2-iki lejárattal szintén kiíratván a pályázatot, arra a következők pályáztak, illetve folyamodtak: 1. Gutten József dr. zalamegyei orvos, 2. Eckstein János, a kolozsvári sebészlyceum tanára, 3. Wimmer József, gráci sebész-tanár, 4. Ecker Sándor, freiburgi sebész-tanár, 5. Kern Vince, laibachi sebész-tanár, 6. Szening János, az anatomia tanára Pesten, 7. Eckstein Ferenc, a sebészet tanárának adjunctusa. A pályázatról 13 nappal lekészt Probst György, tábori orvos Erdélyben s ezért kérvénye figyelembe nem is vétetett.²⁶²

A kar az 1803 máj. 23-iki ülésén megállapítván, hogy az összes jelentkezők közül csak kettő tud magyarul, a többiek mellőzésével első helyen Szening Jánost, második helyen

²⁵⁹ StR. 717 : 1804. — OL. Litt.-pol. 1803. Fons 256-7.

²⁶⁰ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 117, 186-7.

²⁶¹ OL. Litt.-pol. 1804. Fons 10, pos. 87, 162.

²⁶² OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 1.

Eckstein Jánost jelölte s egyben azt a javaslatot tette, hogy miként Bécsben, úgy Pesten is választassék el a szülészeti s sebészettől s kapja meg azt az anatomia tanára, aki ezzel egyidejűleg rendes tanárrá léptetessék elő.²⁶³ A javaslat — sajnos — mindenütt elfogadásra talált, hiszen nemcsak Bécsben, hanem a legtöbb külföldi egyetemen is az vált szokássá, hogy a bonctant és a szülészeti egyazon tanár tanította. Nem a kórbonctani irányzat beköszöntése volt tehát az oka, miként azt rendszeren hirdetni szokás, hogy a szülőintézetekben és klinikákban a gyermekágyi láz otthonossá kezdett válni, hanem jóval korábban és függetlenül ezen irányzattól az ép bonctan tanításának végzetes egykézre bízása a szülészettel.

1803 szept. 13-ikán közölte a helytartótanács az egyetemmel a király elhatározását, melylyel Szening Jánost az anatomia és szülészeti, Eckstein Ferencet pedig, a sebészet eddigi adjunctusát, e tárgy rendes tanárává kinevezte.²⁶⁴

Eckstein Ferenc (ehrenbergi) 1769 márc. 28.-án Alsó-Kubinban született. 1793—97-ig Stáhly György mellett tanársegéd, 1795 okt. 27-ikén sebészeti, nov. 28-ikán szülészeti s 1797 aug. 1-én orvosdoctori oklevelet nyert s ezután Kőszeg város tiszti orvosa lett. 1799-től a sebészet és szülészeti adjunctusa és helyettes tanára s 1803 szeptemberétől a gyakorlati sebészet rendes tanára s a sebészeti egyetemi kóroda igazgatója. 1809-10-ben a nemesi felkelés kórházainak főorvosa s mint ilyen kiadta e kórházak működéséről szóló jelentését 1810-ben. Úgy tanári, mint katonai érdemeiért 1812-ben a magyar nemességgel, 1826-ban a királyi tanácsosi címmel, majd pedig a Lipót-renddel tüntettetett ki. Pest és Somogy megye táblabíróvá választották.

Kern Vince, „a laibachi lyceum díszé“, nemsokára bő kárpótlást nyert folyamodásának sikertelenségeért: 1805-ben meghívást kapott a bécsi sebészeti tanszékre, melynek klinikáját európai szintre emelte s 1807-ben megalapította a sebészi műtőintézetet, melyben magyar orvosok is évtizedeken át nyertek kiképzést.

²⁶³ OL. Litt.-pol. 1799. Fons 9, pos. 76-7., melléklet és 1803. Fons 9, pos. 17, 66, 100.

²⁶⁴ OL. Litt.-pol. 1803. Fons. 9, pos. 153-4.

1802-ben Schraudnak országos főorvossá történt kinevezésével két kathedra is üresedésbe jutott: az államorvostan és a sebészek részére rendelt előkészítő elméleti orvostan, az *institutiones medicae* tanszéke. Még a pályázat kiírása előtt, június havában kérvényt nyújtott be az utóbb a pályázásban is résztvevő Bene Ferenc, a sebészet *correpetitora* és Mulser József, a természetrajz tanárának *adjunctusa*; kérvényeik azonban hivatalból a pályázatokhoz csatoltattak. Pályáztak: Petrovits Máté, a horvátországi Kőrös megye hites orvosa, sebész dr., Büky József, Bihar megye főorvosa és Oesterreicher Manes József, füredi orvos. A helytartótanács elfogadva az orvosi kar és a tanács javaslatát, I. helyen Bene, II-ikon Petrovits, III-ikon Büky dr.-okat jelölte. Oesterreichert illetőleg a helytartótanács megemlítette, hogy kineveztetése szóba se jöhet zsidó hiténél fogva, nehogy azonban e miatt a II. József kívánságára elnyert füredi (balatonfüredi) orvosi állását elveszítse, ajánlani kész őt a birtokos uraságnál, hogy továbbra is megtartassék állásában.²⁶⁵ Mindezt a kancellária is magáévá tette s a király 1803 jan. 31.-én Bene Ferencet nevezte ki az államorvostan, valamint a sebészek részére rendelt elméleti orvostan rendkívüli tanárává.²⁶⁶

Bene az orvosi kar történetében kimagasló helyet foglal el. A védhimlőoltásnak buzgóbb terjesztője nem volt nála. „Rövid oktatás a mentő himlő eredetéről, természetéről és beoltásáról” 1802-ben írt, majd bővítve 1816-ban újra kiadott munkáját a helytartótanács német, tót, oláh és horvát nyelvre is lefordíttatta s kiosztatta. Belgyógyászatát, az „*Elemente medicinae practicae*” c. munkáját, melyet fia adott ki öt kötetben, az olasz és orosz egyetemen is használták. Az *Elementa polittiae medicae* (1807) c. munkájában külön fejezetben és szakszerűen foglalkozik a gyermekek testi nevelésével és iskolai tornáztatásával. Több egyéb munkáján kívül az egyetemi könyvtár kiadatlan kézíratait is őrzi. Bene nevéhez fűződik a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek az életrehívása is, amire vonatkozó indítványát az orvosi kar 1840 júl. 25.-iki ülésén terjesztette elő. Az 1841 májusában megtartott első vándorgyűlés programját is Bene készítette el

²⁶⁵ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 109, 131, 137, 150.

²⁶⁶ StR. 4608 : 1802.

Bugát Pállal együtt. A franciák 1824-ben emlékéremmel tisztelték meg. Tanítványai valósággal apjukként tisztelték és szerették őt. Hallgatóinak kiképzése érdekében minden tőle telhetőt megtett. Délutáni magánrendelésein mindenkor két-két hallgatója jelen lehetett s tanítványait kivitte magával a városi magángyakorlatába. Jellemző, hogy Doleschal Gábor dr. volt egyetemi tanársegéd „Életem, eszményeim s 42 éves orvosi gyakorlatom” cím alatt 1882-ben Miskolcon megjelent munkájában, melyben az összes volt tanárait nemtelenül lekicsinyelte és nevetségessé tette, az egyetlen Benével mégis kivételt tenni kényszerülve érezte magát.

A vállalt köteleességek iránti felelősségérzet megnyilvánulásának kell tekintenünk, hogy Bene Ferenc nemsokára tanzékenek elnyerése után kérelmet nyújtott be a helytartótanácshoz, melyben abbeli óhajának adott kifejezést, hogy két évi tanulmányútra szeretne menni, hogy a külföldön teendő tapasztalatait hazájába átültesse és értékesítse. Az orvosi facultás melegen támogatta Bene kérelmét s helyetteséül Mulser Józsefet jelölte ki. A helytartótanács az 1803 aug. 9-ikén tartott ülésében tárgyalta az ügyet, de végleges állásfoglalás előtt Bene nyilatkozatát rendelte beszerezni, mely egyetemnek volnának azok, melyeket meglátogatni óhajt.²⁶⁷ Bene nyilatkozott: Halle, Berlin, Würzburg, Göttingen, Páris és London azok a helyek, ahol botanikát, chemiát, anatómiát és klinikai intézeteket óhajtana tanulmányozni. A király, tekintettel arra, hogy Bene vállalkozása a pesti egyetem szempontjából „dicséretesnek és haszonhozónak” mondható, 1805 jún. 28.-én engedélyezte azt. Az engedély igénybevételére azonban csak 1807-ben került sor; aug. 2.-án ment az egyetem jelentése a helytartótanácshoz, hogy Bene „ad visenda externa instituta medicae” elutazott első állomására, Bécsbe.²⁶⁸

A tanulmányút megkezdésének e késlekedése feltehetőleg abban találhatta az okát, hogy időközileg Pest város tanácsa a polgári kórház orvosi állását ajánlotta fel Benének, aki 1806 február havában (keltezetlen) kérvénynyel fordult a helytartótanácshoz, hogy az ajánlatot elfogadhassa. Kérte pedig ezt azon

²⁶⁷ OL. Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 158-9. — 1804. Fons 10, pos. 11, 72.

²⁶⁸ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 277 ¹/₂.

alapon, hogy tanszéke mellett, mely naponta két óráját vette igénybe, ráérne a kórháznak is élni; hogy nincs szabály, mely ezt tiltaná; hogy ő már két ízben is helyettesítette az elhalt kórházi orvost egyetemi teendőinek sérelme nélkül; hogy a betegek is jól járnának egy olyan orvossal, aki tisztjénél fogva kénytelen az orvosi tudománnyal haladni s hogy az orvosnövendékek is jól járnának, mert a kórházi beteganyag nagyobb, és több alkalmat nyújt az egyeteminél s végül, hogy módjában lenne az egyetem kórtani múzeumát is gyarapítani. Bene hivatkozott Páris példájára, ahol Pinel, — Halléra, ahol Reil, — Berlinre, ahol Hufeland is ily junctimszerűleg működnek. Bene kérelme felett némi aggályokat táplált ugyan a magistratus, főleg a hatóságok összeütközésének nehezen elkerülhető volta miatt, kívánsága mégis teljesítettett s 1806-ban elnyerte a városi kórház igazgatói és az ezzel együtt járó városi tisztí főorvosi állást, melytől azonban alig két év után visszavonult, hogy teljesen az egyetemnek szentelje idejét.²⁶⁹ Körülbelül csak két évvel az engedély elnyerése után indult el tehát Bene a tervezett külföldi tanulmányútjára.²⁷⁰

A Bene által elnyert tanszékre pályázók egyike, Petrovits Máté ugyanazon időben egy második kérvényt is nyújtott be: abban az esetben, ha Bene nyerné el a tanszéket, a maga részére kérte az általa betöltött correpetitoratust.²⁷¹ A helytartótanács azonban pályázat kiírását rendelte el erre a tisztségre is, melyre Petrovitson kívül még más négyen is jelentkeztek, névszerint Bácsmegyei János, Strichovsky Ferenc, Szunerits Ignác és Schuster János med. dr.-ok, az utóbbi a botanika és chemia tanársegéde,²⁷² akit a szerencséje megkímélt a pillanatnyi sikertől, úgyhogy pályáját megszakíttatlanul folytathatta az 1803 júl. 1-én elért, 300 forinttal fizetett adjuncturán keresztül egyetemi tanárra való kineveztetéséig. A Bene kineveztetése által megüresedett correpetitorságra Szunerits Ignác neveztetett ki 1803 máj. 19-ikén azzal az utasítással, hogy cursusaiért 3 aranyat szabad igényelnie.²⁷³

²⁶⁹ OL. Litt.-pol. 1806. Fons 8, 51-2, 66, 143.

²⁷⁰ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 402.

²⁷¹ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 200.

²⁷² OL. Litt.-pol. 1803. Fons 9, pos. 59.

²⁷³ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 5, 47.

Az állatorvosi intézet adjunctusságában is történtek változások ez időben. Ezt a tisztséget „extra statum“ Pohl Ignác sebész töltötte be, a „*vir unius linguae*“, akinek éppen nyelvismereti fogyatékosága miatt csak korlátozott hasznát lehetett venni a különböző ajkú hallgatóközönség oktatása körül s ezért Tolnay kezdeményezésére a helytartótanács 1802 aug. 5.-én felkérte az országos főorvost, Schraudot, helyezné el valahol megyei sebésznek Pohlt. Augusztus 17-ikén azonban Schraud a vármegyei önkormányzat tiszteletben tartására való válaszában megírta a helytartótanácsnak, hogy óhaját nem teljesítheti, Pohl érdekében a kívánt lépéseket meg nem teheti, mert a megyei törvényhatóságok a protomedikus közbenjövete nélkül maguk választják a gyógyszeremélyzetet és befolyást nem is tűrnének.²⁷⁴ Tudomására jöhetett a Pohllal való meg nem elégedettség Stulfa (később: Széky) Péter dr.-nak, az egyetemi kórház 3 év óta klinikai assistensének, s ama tapintatosnak hangzó ürügy alatt, hogy „értesülése szerint az állatorvosi intézet reform előtt áll“, a maga részére kérte az adjunctusi állást, felhozván, hogy magyarul, latinul, németül és szláv nyelven beszél, hogy résztvett 1800-ban az insurrectióban és felmutatta Dugonics András bölcsészeti dekánnak 1793 nov. 4.-én kiállított s minden tárgyból „kitűnő“ osztályzatról tanúskodó bizonyítványát.

Végül is maga Pohl tért ki az állásából: az egyetemi magistratus 1803 máj. 17.-én jelenti, hogy meghalt. Június 17-én az orvosi kar Stulfát ajánlotta adjunctussá való kinevezésre, ami július 29.-én meg is történt, 400 forint fizetés megállapítása mellett.²⁷⁵ Pohl halála nagy tragediát jelentett hátrahagyottai: özvegye és három gyermeke részére, kik közül az utolsót még a szíve alatt hordta. A 15 éves szolgálatra visszatekintő ember a haláláig sem tudta elérni, hogy a kinevezettek statusába belekerüljön s hátrahagyottairól méltán jelenthette a magistratus a helytartótanácsnak, hogy „ezek éhezni fognak“. A helytartótanács kegyképen egy egész havi fizetést és évi 100 forintot utaltatott ki nyugdíjúl a család részére.²⁷⁶

²⁷⁴ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 141-3. — Fons 23, pos. 6.

²⁷⁵ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 90, 111, 141, 233.

²⁷⁶ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 148.

1801 ápr. 24.-én az egyetemi magistratus előterjesztést tett a helytartótanácsnak, melyben az egyetemi épületek felügyeletéről és biztonságáról kér felhatalmazást gondoskodhatni, tekintettel, hogy azokban sokan laknak is. Főleg az orvos-ház (domus medica) volt az, melyben „igen sokan“ laktak s akikre fel kellett ügyelni, főleg éjjel, a tűzveszély miatt is stb. Erre a felvigyázói állásra házgondnoki (curator domus) címmel Fuchs Györgyöt kívánta a magistratus alkalmazni, aki már tíz év óta mint házi famulus, hűségével és megbízhatóságával jól bevált s akinek eddigi havi 10 forintnyi fizetéséhez (salarium) 4 forint havidíjat (menstruum) hozott javaslatba, melyből azonban csak 3-at engedélyezett a helytartótanács.²⁷⁷

1802-ben Kitaibel Pál adjunctusnak, a már II. József tanácsadói által fiatalon is nagyra értékelt tudósnak, eddigi kiváló érdemeinek²⁷⁸ jutalmazására és nagy családjára való tekintettel, a király szept. 1-től kezdve megadta a rendes tanári címet és fizetést. A chemia és botanika tanszéke továbbra is Winterlé s halála után Schuster Jánosé maradt. Egészen kivételes volt tehát az a helyzet, melyet ily módon Kitaibel az egyetemen elfoglalt, mert előadásokat soha nem tartott, csakis tudományos célú utazásainak és laboratoriumi munkásságának élt.²⁷⁹ Kitaibelről méltán mondhatták életrajzírói, hogy európai

²⁷⁷ OL. Litt.-pol. 1801. Fons 9, pos. 88, 131-2. — StR. 2136: 1801.

²⁷⁸ Az érdeklődők figyelmét felhívjuk Szathmáry László: „Kitaibel Pál, a magyar chemikus“ c. dolgozatára (Magy. Gyógyszerésztud. Társ. értesítője 1934. évi 4. szám) és Gombocz Endre már idézett munkájára, melyek behatóan részletezik érdemeit, nemkülönben az itt csak röviden érintett adatokat. Az előbbi szerző mint chemikust, az utóbbi főleg mint botanikust méltatja Kitaibelt, aki mind a két szakmában egyaránt kimagaslott.

²⁷⁹ Hogy vajjon egy korai, de követésre a monarchia egyetemlein később se talált példájával állunk-e szemben a kormányzat bölcseségének, amely Kitaibelnek kivételes méltánylást érdemlő esetében megbecsülte és gondtalanítani igyekezett e kiváló tudományú férfiút nemcsak anyagiakban, de az előadástartás által igényelt idő és lekötöttség alóli felszabadításával: nehezen dönthető el. Szathmáry azt mondja, hogy „Kitaibel előadást sohasem tartott, *fejsőbb hatóság engedélye folytán* tisztán laboratoriumi munkájának élhetett“ (5. old.), Gombocz pedig: „Kitaibel . . . életében az egyetemen elő nem adott. Hogy ez hogy volt

viszonylatban is kiváló tudós volt. A jómódú, eredetileg Kühtaibel nevű sopronmegyei gazdálkodók fia 1757 febr. 3.-án született Nagymartonban és 1785-ben szerzett orvosi oklevelet. 1784 máj. 26.-án Winterl mellé kerülve már mint adjunctus kezdte meg tudományos működését, melynek folyamán ő fedezte fel a chlormeszet, ezt a ma is legerősebbnek elismert desinficienszt, melyt 1847-ben egy másik magyar: Semmelweis kezdett használni a gyermekágyi láz megelőzését célzó eljárásában. Felfedezte a tellurt, továbbá a hydrogen-ferrocyanidot, elsőnek állította elő a nehéz fémeknek zsírsavakkal képzett sóit, ő redukálta először a kaliumplatina-chloridot platinszivacsá, megelemzett 150 magyar ásványvizet, tervezett, berendezett és jövedelmezővé tett gyáratk stb. Továbbá tőle ered egy földrengésnek, az 1810 jan. 14-ikén bekövetkezett mórinnak, az első leírása, nevéhez fűződik növények elnevezése stb. Hogy a külföld is mily nagyra értékelte Kitaibelt, azt az egyetemi könyvtárban őrzött tíz oklevél bizonyítja, melylyel az őt taggá választó tudós társaságok tisztelték meg őt. Hátrahagyott kéziratainak egyik részét a bécsi udvari könyvtár őrzi, becsesebbikét pedig 1818-ban József nádor szerezte meg a Magyar Nemzeti Múzeum részére.

Egy eredménytelensége mellett is feljegyzésre méltó tervről kell megemlékeznünk: Schraud Ferenc országos főorvos 1802-ben mindenkép azon fáradozott, hogy egy természet-, gazdaság- és orvostudományi társulatnak vesse meg az alapját s tervezetét ezen cím alatt foglalta össze: „Institutio Societatis Hungaricae pro Scientiis Historia Naturalis, Oeconomia et Medicina“.²⁸⁰ A későbbi budapesti királyi orvosegyesület alapításának egy korai gondolatát tartalmazta e tervezet, mely hogy mindjárt akkor valóra nem vált, épp oly sajnálatos, mint

lehetséges, még nem sikerült kiderítenem: annyi bizonyos, hogy *sem a helytartótanácsnak, sem a cancellariának nem volt róla tudomása*. Az a körülmény, hogy a tanrendekben Kitaibel neve nem szerepelt, Szathmáry nézetét erősíti; Gomboczét pedig az, hogy amint Schuster egyik jelentéséből a helytartótanács a helyzetről értesült, erélyesen követelte, hogy Kitaibel is tanítson, ami elől azonban Kitaibelnek — hol a gyenge szemekre, hol pedig a vérköpésére való hivatkozással — következetesen sikerült kitérnie.

²⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1802. Fons 9, pos. 120.

az, hogy nem talált a kellő visszhangra Winterl, Kitaibel és társainak ama folytatólagos, a régi fonalakat 1807-ben újra felvevő tervezete, a „*Planum Societatis Hungaricae ad excolendam Physicam, Oeconomiam et Medicinam erigenda*.”²⁸¹ Mind a két esetben hiányzott a kartársak megértése, melyet az idők nehézsége látszik menthetővé tenni.

1804-ben a II. József által a doctorrá avatások alkalmához elrendelt „fogadalom” helyébe I. Ferenc az esküt állította vissza, s ennek szövegébe záradék felvételét rendelte el, mely szerint az eskütévő kinyilatkoztatni tartozott, hogy nem tagja semmiféle titkos társulatnak. Erre az esküre 1806-tól fogva az egyetem tanárai, tisztviselői és szolgálai is köteleztettek,²⁸² sőt 1807-ben az egyetem összes tagjainak újra hitet kellett tenniük erre.²⁸³

Az 1803. esztendő társadalmi rangemelést hozott az egyetemi tanároknak és a diplomás orvosoknak: szept. 6.-án közzétette a helytartótanács, hogy a királynak az 1802. évi II. t.-cikk értelmében kifejezett parancsára a medicinae doctorok a honoratiorok sorába, tehát azon magasabb szellemi műveltséggel és társadalmi állással bíró nem nemesek közé felvétettek, kiknek a teljesítményei után nem bérfizetés, hanem tiszteletdíj (*honorarium*) járt.²⁸⁴ Egyetemünk fennállása óta ez már a második intézményes kitüntetés, mely a tanárokat érte; az elsőben akkor részesültek, amidőn az 1784 márc. 21.-én kelt udvari decretum kimondotta, hogy nemcsak a tanároknak, de a feleségeiknek és özvegyeiknek is joguk van a törvényszék előtt ülőhelyek elfoglalására.

1805-ben érkezett el tudományos és gyakorlati téren egyaránt magasanívelő, de társadalmilag is megbecsült, bár tövisektől sem kímélt életpályájának első állomására Stáhly György fia: Stáhly Ignác, aki harmadmagával — Gallor Mihály, magyarul nem tudó trencsényi gyakorló orvossal és Frankenburg Mihály végzett sebészszel — folyamodván a

²⁸¹ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 9, pos. 459 ¹/₂.

²⁸² L. Pauler i. m. 304, 329, 370, 381.

²⁸³ Codex III/4. 791.

²⁸⁴ Codex III/2. 50.

sebészet tanárának adjunctusa állására, ezt a királynak 1806 febr. 25-én kelt elhatározásával elnyerte.²⁸⁵ Egyben azonban meghagyatott neki, hogy ismereteinek tökéletesbítésére keresse fel a külföldet, s erre a célra 2000 forintot utaltak ki neki bankópénzben az egyetemi alapból s melléje egy „instructiót” adtak, mely szerint Benéhez szegődve utazzék, vele teljesen egyformán költekezve, mert hisz utazásuk célja egy, s hogy ismereteinek gyarapodásáról jegyzeteket kell készítenie s tapasztalatait igyekezzék meghálálni. Mindezek a Stáhllyt Bene társaságában útnak indítani hivatott rendelkezések 1807 szept. 16-áról vannak keltezve,²⁸⁶ Bene azonban — miként ezt az ezen rendelkezéseket kiadó helytartótanács aug. 2-iki jelentéséből megtudjuk — ekkor már útnak indult volt. Úgy látszik, a két acta két egymástól vastag fallal elválasztott hivatali szobában készült, ősi praecedensül a későbbben is hasonló módon elintézett actáknak.

Stáhlly Ignácnak egyetemi pályafutásával (1806—1840) állomásonként fogunk megismerkedni, egyéb fontosabb életrajzi adatait pedig a következőkben közöljük. Született 1785²⁸⁷ júl. 31.-én Pesten; ugyanitt végezte az egyetemet is, ahol 1803-ban szemézmester, 1804-ben sebészdoctor és 1806-ban orvosdoctor, valamint szülézmester lett. 1840-ig működött az orvosi kar különböző tanszékein, s ekkor országos főorvossá, 1843-ban az orvosi tanulmányok igazgatójává nevezetett ki, 1848-ban pedig a kereskedelemügyi ministeriumba hivatott meg, mint az orvosi ügyek osztályának vezetője. A Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben tiszteleti tagjává, Pest városa pedig József nádor sikeres gyógyításáért 1846 decz. 4.-én díszpolgárává választotta s halála után egyik utcáját a nevére nevezte el. Meghalt 1849 ápr. 28.-án Pesten.

Stáhlly nem sokáig maradt adjunctus. A Szening halálával megüresedett elemi bonctan tanszékére kiíratván a pályá-

²⁸⁵ StR. 2521 : 1805.

²⁸⁶ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 356.

²⁸⁷ Magyar nyelven írt életrajzai mind 1787-et, a németnyelvűek mind 1783-et írnak születési évül. A Pest-belvárosi plébániahivatal e könyv írójának a megkeresésére szíves volt a régi anyakönyvekből megállapítani, hogy „Stáhlly Ignác György, med. prof. és Trettner Regina fia, 1785 júl. 31.-én született és kereszteltetett meg”.

zat, ezt 1808 szept. 22.-én Andrejovits József dr.-ral szemben ő nyerte el.²⁸⁸ Ágoston halála után több mint egy éven át a szülészet tanításával is Stáhly bízott meg.²⁸⁹

²⁸⁸ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 439. és 1809. Fons 8, pos. 100.

²⁸⁹ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 8, pos. 343.

V.

A II. RATIO
EDUCATIONISTÓL (1806)
1848 MÁRCIUSÁIG.

Az 1806. esztendő a hosszú évek fáradságos munkájával készült II. Ratio Educationist végül napvilágra érte. Ez az új tanulmányi rend két feladat megoldását tűzte ki az orvosi tanulmányok rendeltetéséül: az emberek egészségének megőrzését és a megbetegedett vagy sebesült emberek egészségének helyreállítását.

Az orvostan (*ars medica, ars salutifera, ars saluberrima*¹) studiumát a sebészivel együtt a Ratio 5 esztendőben állapította meg, mint amely időtartam alatt a tehetséges jelöltek sikeresen elsajátíthatják a sokszerű tananyagot, de egyben megjegyzi, hogy a közepes tehetségűek részére távolról sem lesz elegendő az 5 esztendő. Ezzel visszatért a Ratio a II. József által elrendelt 4 éves tanfolyam bevezetése előtti állapotra. Az első 3 évben a tantárgyak elméletileg voltak tanítandók, a további 2 év a klinikai gyakorlatnak és gyógytannak volt szentelve a következő tanrend kötelező sorrendje szerint:

I. év: Bonctan. Chémia. Növénytan. Különös természetrajz. Általános és különös sebészeti kórtan.

II. év: Élettan. Felsőbb bonctan. Sebészi műtéttan, eszköz- és köttan. Szülészet.

III. év: Kórtan. Gyógyszertan. Szemészet.

IV. év: A heveny és idült betegségek gyógytana, vagyis orvosi és sebészi gyakorlati tanítás a betegágynál. Állatorvostan (a tanulók tetszésére bízva, hogy e tárgyat esetleg az V. évben vagy a tanfolyam befejezése után kívánják hallgatni.)

V. év: A klinikai gyógytan folytatása. Az első félévben orvosi rendészet, a másodikban törvényszéki orvostan, amely azért helyezettett a tanfolyam végére, hogy a hallgatók az orvostan többi tárgyainak ismeretében annak eredményesebb hasznát lássák.

¹ A XVIII. század 20-as éveiben találkozunk „ars” helyett a „scientia” névvel: „scientia salutaris”.

Miként a hittudományi és jogi, úgy az orvosi facultásra magukat felvétetni készülő orvos- vagy sebészjelöltek is előzetesen 4 grammatikai osztályt és 2 évi humanoriákat, majd pedig az egyetem bölcsészeti karán vagy valamely lyceumon avagy akademián 2 év alatt a teljes nyilvános rendes bölcsészeti tanfolyamot kitüntetéssel vagy első osztályzattal elvégezni tartoztak. (Ez az utóbbi 2 év utóbb a gymnasiumi 6 osztályhoz csatoltatott s így állott elő a 8-osztályú gymnasium.)

A felsőbb sebészi tanfolyam (chirurgia altioris ordinis) első négy éve azonos volt az orvosival, az V. évben azonban az orvosjelöltek csak a belbajos, míg a sebészjelöltek csak a sebészi bántalmakban szenvedő betegekkel foglalkoztak.

A külföldiek (akik alatt a monarchián kívül lakók voltak értendők) akadálytalanul hallgathatták mint vendégek vagy rendkívüli hallgatók az orvosi vagy felsőbb sebészi tanfolyamot, ezt azonban a részükre kiadott bizonyítványokban külön fel kellett tüntetni; egyébként ugyanazoknak a feltételeknek teljesítése kívántatott meg tőlük, mint a belföldiektől. Ha pedig külföldön doctorált egyén a hazai doctorok sorába óhajtotta magát felvétetni, köteles volt két éven át a különös gyógytant hallgatni s a klinikai demonstrációkon jelen lenni.

Volt ezenkívül egy alsóbbrendű sebészi tanfolyam, 2 illetve 3 évi tartammal. Azok a sebészjelöltek ugyanis, akik valamely sebészi műhelyben eltöltött tanonckodásukból (ex tirocinio) jöttek a tanfolyamra szakmájuk teljes kitanulása végett s hogy itt a városi vagy vidéki sebészkedésre jogosultságot szerezzenek, a következő tanulmányokat végezték két év alatt:

I. év: Bonctan. Általános és különös sebészi kórtan. Elméleti orvostan.

II. év: Sebészi műtét-, eszköz- és kórtan. Sebészi és szülészeti gyakorlat. Gyakorlati kiképzés a betegágy mellett, főleg tekintettel azokra a mindennaposoknak nevezett heveny és idült betegségekre, melyek a nép körében leggyakrabban fordulnak elő. Különös és főleg sebészi gyógytan. Csakis e két év sikeres elvégzése után került sor a szemészet és az állatorvostan tanítására. Azon sebészjelölteknek, akik nem tanonckodtak, hanem mindössze az elemi iskolát végezték, 3 évig kellett tanulniok és pedig olykép, hogy az első

évet kétszer végezték és csak azután bocsáttattak a másodikra. Ami a tanítás nyelvét illeti, latinul adták elő a dogmatikát, vagyis az orvosi és sebészi tanulmányok elméleti részét, a szülésetet pedig s az alsóbbrendű sebészi tanfolyam tárgyait a hazai főbb nyelveken (magyarul, latinul, németül és szlávul). Minden következő évre csak az esetben volt szabad felengedni a hallgatókat, ha az illető évben végzett tárgyakból legalább is első osztályzatot kaptak; a másod-osztályzatot (*secunda classis*) nyertek az illető évet ismételni tartoztak s akinek másodszorra sem sikerült jobb osztályzatot kapnia, azt végleg kizárták a tanfolyamból. Évközben, mégpedig minden hét egy bizonyos napján a tanárok kikérdezték a tanulókat, hogy ily módon ellenőrizték a szorgalmukat és előmenetelüket s ez alól csak a chemia és botanika tanára volt kivéve, aki e két tárgyának tananyagát egy-egy félévre szorítva volt kénytelen előadni s ezért ritkábban foglalkozhatott kikérdezéssel. Ezenkívül félévi vizsgákat is kellett tenniök a hallgatóknak, melyeknek sikeres kiállása nélkül nem lehetett feljebb menni. Ezen félévi vizsgákra vonatkozólag az volt az utasítás, hogy szigorúak, könyörületesség és személyi tekintetek érvényesülése nélkül valók legyenek, legfőképen az első éves orvostanhallgatókra nézve, mert amennyiben egyeseknek az értelmisége hiányosnak mutatkoznék, mindjárt itt, a tanulmányok kezdetén, végleg visszautasítandók voltak, hogy az állam a tudatlan és veszélyes orvoskodóktól eleve is megszabaduljon. A tanárok kötelessége volt éberén ügyelni, hogy a kellő minősültség felett nem rendelkezők se fel ne vétessenek a tanfolyamokra, se ott előre ne mehessenek s ha hibát követett el a tanár, 20 frt büntetéspénzt kellett fizetnie a szegények pénztárába vagy a tanulmányi alapba. A szigorlatokra is csak a tanfolyam rendszeres befejezését igazoló bocsáttattak s az e feletti felügyelet a dekan kötelességei közé tartozott, aki annyiszor volt 20 frt bírsággal büntetendő, ahányszor az e téren fennálló szabályok ellen vétett. A szigorlatokon az illetékes vizsgáztatók elejétől végig jelen lenni köteleztettek, hogy jól megalapozott, mások bírálatától független ítéletet mondhassanak a jelöltek készségéről, nemcsak a magok, hanem a többiek által feltett kérdésekre adott feleletek alapján. Vizsgáztatóknak, kívánságukra, a városi gyakorló orvosokat is

bizonyos meghatározott rend szerint meg kellett hívni. A jelöltek tudásának biztos megítélhetésére elrendeltetett, hogy a kérdéseket világosan kell feltenni s hogy sügni nem szabad; a feleleteket figyelmesen és hallgatagon, közbeszólás nélkül kellett végighallgatni, akár helyesek, akár zagyvák (*heteroclitae*) voltak. A gyakorlati szigorlaton a vizsgáztatók gyakorlati eseteket kellett hogy feladjanak, melyekkel a jelölt úgy foglalkozzék, mintha betegség mellett álló orvos lenne; mondja el a gyógyeljárást s a leginkább használni szokott gyógyszereket s írja fel ezeket vények alakjában. A feleleteket befolyásolni semmikép sem szabad. Az egészség őrzőiről és emberek életéről van szó s itt nincs helye a számalomnak s az elnézésnek; legyen ezért kemény a szigorlat is, a bírálat is, mert ezektől függ a polgárok egészsége. A szigorlati elnök tartozott gondoskodni, hogy a szigorlatok körüli eljárás pontosan az előírásokhoz képest betartassék s ha attól valamelyik tanár el találna térni, az esetek súlyosságához és számához képest egy időre fosztassék meg szigorlatoztatási jogától, hogy ezzel a szabályzatok tiszteletére intessék. Ha pedig a szigorlaton megjelenni felhatalmazott külső doctorok egyike követne el szabálysértést, akkor az egyszersmindenkorra kizárandó a szigorlatoztatástól. Végül kimondotta a Ratio, hogy a császári ház uralma alatt álló más egyetemen („*in alio Athenaeo*“) visszavetett jelöltek semmi szín alatt sem bocsájthatók szigorlatra a magyar egyetemen.

Ezek a mihez tartási utasítások nemcsak az orvos- és sebészjelöltek, hanem a gyógyszerészek és bábák szigorlatoztatására is vonatkoztak.

A gyógyszerészeti tanfolyamra csak oly jelentkezők vétettek fel, akik latinul tudtak s ugyancsak latin nyelven tartattak számukra az előadások. A tanfolyamon tanított tárgyak voltak a természetrajz, vegytan és növénytan. A tanfolyam tartamáról nem szól a Ratio.

A szülészeti tanfolyamra mindkét nembeli hallgatók iratkozhattak be. Az oktatás — mint már említve volt — az országban dívó nyelveken tartatott meg.

A Ratio a correpetálások körül is gyökeres rendet teremtett, amennyiben 50 frt büntetés terhe alatt szigorúan megtiltotta a tanároknak, hogy a saját tárgyaikból magánleckéket

adjanak akár a maguk tanítványai, akár mások számára. Ha pedig valamelyik tanár nem a maga tárgyaiból, hanem másokból kívánt előadásokat tartani, erre felsőbbbségétől előzetes engedélyt kellett kérnie.

A Ratio külön fejezetben sorolta fel az egyetem által szükségelt segédintézményeket (*adminicula Scientiarum*), melyek közül az orvosi kart érdeklők voltak: a botanikus kert a növények mindenféle fajtájával, melegházzal, telelő helyiséggel, a vízi növények részére tóval s ügyes kertésszszel és ennek segédeivel; az egyetem költségén fenntartott kórház (*nosocomium*), melybe a tanítási célokra kiválasztott betegek nemcsak azért vétettek fel, hogy orvoslásban részesüljenek, hanem főleg azért, hogy a tanulók a gyógy módok használatára kioktattassanak; a jól berendezett vegytani műhely (*officina chemica*), az anatómiai és sebészeti *theatrum*, felszerelve nemcsak műszerekkel és kötöző anyaggal, de a császári bőkezűség ajándékával: anatómiai készítményekkel; az állatgyógyászat épülete és egyéb számos egyéb intézménye, mely már a múltban is nagy haszonnal működött, azóta is egyre erősödött, napról-napra több reményt nyújtva, hogy elsősorban Magyarországon üdvös és hasznos hatást fog kifejteni.

A II. Ratio a következőképen állapította meg az egyetem szervezetét: elnököt (*praeses*) állított az élére, emellé pedig egy őt mindenben helyettesíteni feljogosított s kancellári hatáskörrel felruházott másodelnököt („*Alter*“) rendelt. Az elnök hivatása volt az egyetem szabályos működésének ellenőrző felügyelete. A részére kiadott részletes utasításból kiemelendők a tanárok működésének ellenőrzését illető, közelebbbről részletezett kötelességei: személyesen tartozott alkalmoszerűleg és váratlanul meggyőződni az elnök arról, hogy a tanárok a kitűzött órákban pontosan megjelennek-e az előadásaikon? hogy azokat nem rövidítik-e meg, vagy nem mulasztják-e az ifjúság kárára? hogy a doctori szigorlatok részrehajlatlanul és teljes szigorral folynak-e? hogy az egyetemre érkező sebészekről és bábáktól magán ismétlő leckékért nem préselnek-e ki a tanárok illetéktelenül pénzt („*extorquentur pecuniae*“)? csakis olyanokat avatnak-e orvosokká és sebészekké, akikre a polgárok élete nyugodtan rábízható? stb. Végül azonban e rendőri utasításokként hangzó rendelkezésekkel szemben intést

is kapott az elnök, hogy alárendeltjeinek a szabadságát el ne nyomja. Az elnök évente tájékoztató és minősítő jelentéseket tartozott a helytartótanácsához felterjeszteni az egyes tanárokról és működésükről.

Az egyetemi magistratus (magistratus Universitatis academicus) a rector, a négy kari dekan és ugyanannyi seniorból állott s eddigi hatalmát tovább gyakorolta. A tanácskozás alá kerülő ügyek előadói a dekanok, akadályoztatásuk esetén a seniorok voltak. Véleménykülönbségek felett szavazattöbbség döntött. Így kerültek a rector által aláírt ügyek jegyzőkönyvbe foglalva az elnök láttamozásával a helytartótanács elé. Azon elv alapján, hogy a magistratusba a legkiválóbbaknak kell jutniok, a rectort és a négy dekánt minden kötöttség és kor-előny nélkül titkos szavazás útján kellett választani. Nehogy az egyébként is tudományosan elfoglalt tanárok ezekkel a hivatalokkal is megterheltesse, tudományos érdemekkel bíró más férfiakat is fel lehetett venni a kari testületbe; az itthon avatottak 6, a monarchia más egyetemén avatottak 12 aranyat tartoztak fizetni bekebelezési díjúl. Ezen összegek a kari tagok közt voltak szétosztandók. Ugyanez állott magukra a tanárookra nézve is, ha a karba felvétetni óhajtottak. Az ekként bekebelezett doctorok jogot kaptak a rectori és dekáni méltóságra való megválasztatásra.

Mindegyik kar a dekanjának elnöklete alatt tartotta az üléseit, melyekre minden megkülönböztetés nélkül az összes „collegák” meghívandók voltak; ezekben tárgyalattak meg a facultás ügyei; a jegyzőkönyveket a kar legifjabb ülnöke vezette, aki azokat a dekan által történt láttamozás után a magistratushoz terjesztette fel. Ezekben az ülésekben tanácskoztak azoknak az érdemessége felől, akik a doctori címre és díszre igényt tartottak, valamint azokéről, akik a megüresedett tanszékekre pályáztak. A doctori fokozat jelvényei a hozzájuk fűződő méltóság megőrzése érdekében az addig megszokott formáknál valamelyest ünnepélyesebben voltak átnyujtandók. Az előbbeni kari igazgatók teendői a dekanokra szállottak át, akik az ifjúság erkölcsére és fegyelmére tartoztak

* Zavarólag hatott volna a magistratust „tanács”-nak lefordítani, amely alatt mindig a senatust értettük és fogjuk ismét érteni, amidőn az újra fel fog állíttatni.

felügyelni s az általuk elkövetett kihágások és vétségek esetében vagy magok bíraskodtak, vagy a súlyosabb esetekben a kari ülés vagy a magistratus elé terjesztették az ügyet. A deká-noknak jelen kellett lenniök a kari nyilvános vizsgákon, akadályoztatásuk esetén a seniorok helyettesítették őket; ugyan-csak ők kezelték a kari pénztárt s felügyelni tartoztak, hogy a tanárok tanítói kötelességeiknek rendszeresen eleget tegye-nek. Az orvosi karban a főfelügyeletet (*superinspectio*) az országos főorvos gyakorolta, aki a kar belső ügyeibe ugyan bele nem avatkozhatott, de jogában állott nemcsak az egész-ségügyi, hanem az orvosi tanulmányi ügyekben is a maga észrevételeit megtenni s azokat a helytartótanács elé terjesz-teni; miért is kívánatosnak jeleztetett, hogy a dekán az országos főorvossal („*archiater*“) egymás dolgait támogató tanácsko-zásokat folytasson.

Az egyetemi tanároknak szóló utasítás kimondta, hogy kötelességeik közé tanítványaiknak nemcsak az oktatása, de az erkölcsaik, valamint az egész iskolai fegyelem feletti őrködés tartozik. Ha a tanárt akár egészségi, akár egyéb igazolt okok kötelességei teljesítésétől visszatartották, akadályoztatá-sát felsőbbbségének bejelenteni tartozott, mely helyettesítéséről gondoskodott. Az egyetemnek nem az lévén a rendeltetése, hogy az ifjúságot a tudományosság legfőbb magaslatáig fel-vezettesse, ezért a tanárnak az a hivatása, hogy szakmájának fő elemeit nem kívánatos elkalandozásoktól mentesen magya-rázza, hogy ilymódon a szorgalmasabb tanítvány az illető tudománynak egész területét megismerhesse s az irodalmi források és tudományos eszközök felhasználásával tovább képezhesse magát. Fontos e szerepe a tanításnál a könyvnek, mely se túlbő, se hiányos ne legyen, hanem olyan, hogy a maga használata előírt idején a tartalma haszonnal legyen elsajátítható. A könyvek megválogatása nem a tanár mérle-gelésére van bízva, hanem a kir. helytartótanácséra s ennek a hivatása, hogy megválogassa, melyiket rendeli el használatba vétetni. A tanár a könyv szerzőjének nyomait köteles követni; magyarázza s ne cáfolja, hanem példákkal tegye érthetővé a könyv tartalmát, alkalmazása módját; ne keverjen bele magasröptű okoskodásokat s az elmét feleslegesen fárasztó, idegenszerű fejtegetéseket és részletezéseket. Szükséges, hogy

a tanár készüljön az előadására, mert bármennyire képzett is, az előzetes szellemi elmélyedés útján új érveket és példákat fedez fel s mindent tisztábban lát maga előtt kibontakozni. Hassa át a tanár lelkét a tudat, hogy a reája bízott ifjakkól nem tudósokat, hanem derék és erkölcsös polgárokat kell nevelnie s ezért méltatlanul gondolkoznék, ha a tanítással kimerítettnek tekintené a kötelességeit s ha nem törődnek az ifjúság erkölcsiével és fegyelmezésével. Helytelenítendő az az oktatás, amelynél a tanulók a tanár magyarázatait leírni kénytelenek. E hiba elkerülése végett szükséges, hogy a tanár gyakrabban tegyen velük próbát, vajjon mindent jól megértettek-e? s ha szükséges, ismételje meg velük az előadottakat. A tanulóknak megengedettett, hogy tanáraik elé járulva az előadottak felől felvilágosítást kérjenek. A hallgatók előmeneteléről a tanárnak jegyzéket kellett vezetnie, minden kikérdezés után bejegyezve a kiérdemelt osztályzatot.

A Ratio az ügyszökhöz méltó komolysággal és körültekintéssel, az addigi tapasztalatok felhasználásával újra szabályozta a tanszéketöltés módját. A múltba visszapillantva ugyanis beigazoltak látták azt, hogy a pályázás módja könnyen juttatott közepes embereket a tanári hivatalokba érdemes férfiak mellőzésével, akik a pályázás eredményének kockajátékszerű kísérletezésének nem kívánták alávetni magukat. A pályázáshoz előírt vizsgára (tentamen) sok kiváló egyén nem volt hajlandó felutazni; visszatartotta őket a hivataluk, az utazás nehézségei vagy a költségek hiánya az amúgy is bizonytalan tartott eredményű vizsgán való megjelenéstől. Ennek egy további következménye volt az, hogy az ifjúság nem ritkán hónapokon át volt kénytelen nélkülözni oktatóit. A II. Ratio mindezen tapasztalatok latbavetésével a tanszéketöltésnek egy megfelelőbbnek vélt módját léptette életbe, melyből azonban a pályázati vizsga sem maradt ki végleg. A Ratio utasítása értelmében valamely egyetemi tanszék megüresedését a kir. helytartótanács kihirdette s ha nem akadt sem hazai, sem külföldi meghívásra érdemes férfiú, ez esetben úgy a törvényhatóságok útján, mint magánúton és a hírlapokban közhírré kellett tenni a pályázatot a megüresült tanszékre, közölve, hogy a pályázóktól miféle kellékek kívántatnak meg s milyen javadalmazásban részesül a tan-

szék. A pályázatok záros határidő mellett a helytartótanács-hoz voltak beterjesztendőek, ahonnan véleményezés és jelentés-tétel végett az egyetemi magistratushoz küldettek meg, amely a facultás szakvéleményét is természetsszerűleg kikérni tartozott. Ezután került sor bizonyos esetekben a jelöltek vizsgáztatására. Végül a szabályosan kiválasztott legkiválóbb jelöltek az uralkodó előtt kinevezésre javaslatba hozattak. Ez a kiválasztás a következő elvek szerint történt: Elsőbbséggel bírtak azok, akik nemcsak közelismerés mellett már betöltöttek valamely hasonló tanszéket, hanem kiadott tudományos munkáik révén is kitűntek s mindkét körülményről elegendő bizonyítékokat mutattak be. Ezek után azok vétettek számba, akik bár még nem bocsátottak közre semmiféle munkát, a tanítás terén azonban különös méltánylásban részesültek s ezt hiteltérdemlően igazolni tudták. Harmad-sorban következtek azok, akik a tanítás terén ugyan még nem működtek, de rátermettségüknek és kiadott munkáikkal képzettségüknek bizonyítékait szolgáltatták. Akik végül sem a tanítással, sem a megbíráltatásukat lehetővé tevő más módon még nem tűntek ki, a kitűzött időben az egyetemen megjelentek, hogy a szóbanlevő tanszakekből megvizsgáltassanak s amennyiben a vizsga alapján nem nyernék el az illető tanszéket, a vizsga mégis arra szolgáljon, hogy a jövőben új folyamodás esetén, annak az egyetem által kiadandó tanusítványára hivatkozhasanak. Ha pedig a bírálók az itt előírt szabályoktól eltérni helyesnek látnák, nehogy ez pártoskodásnak tűnhessék, sorolják fel s fejtsék ki mindazon okokat, amelyek őket az eltérő véleményadásra készítették; e nélkül a rendet megbolygatni a jelöltek ajánlása körül senkinek sem szabad, nehogy olybá tűnhessék, „mintha nem annyira embe-reket keresnének a hivatalok, mint inkább hivatalokat az emberek számára“.

A Ratio külön is megemlékezik azokról az eszközökről és serkentésekről, melyekkel értékes egyéneket remélt a tudományos foglalkozások részére megnyerni, ami nem volt könnyű feladat, főleg az orvosi karon. A Ratio idejében a magyar s főleg a nemesi ifjúság a katonaság, a vármegye, a kormányzati és az igazságszolgáltatási hivatalok felé törekedett; a tudományos pálya s a tanító hivatás még a művészi pályáknál is kevesebbe-

ket vonzott maga felé. Az orvosi pályára való buzdításul a Ratio tervbe vette, hogy a kiválóbb orvostanhallgatók egy vagy két hírnevesebb med. doctor társaságában államköltségen külföldi egyetemek látogatására küldessenek ki s annál szükségesebbnek tartotta a mi ifjainknak ezt a külföldjárását (peregrinatio), mennél kisebbnek látta a reményt, hogy orvosi téren itthon is elérjék a tökélynek azt a fokát, amelyen a külföldet állani látta. További serkentésnek tekintette a Ratio, hogy a tanszékekre törekvő ifjak tanulmányainak befejezése után is támogattnának mindaddig, míg szakmájukban kiművelték magukat s ettől kezdve mindaddig, míg a tanszéket el nem érik, megfelelő alkalmazást kapnának. Az öregedő tanárok kötelességein is könnyíteni lehetne ily módon, sőt kellene is, szóval mindent meg kell tenni, hogy az ifjúság értékes részének „a hajlamuk tüze felszítottassék“ s előttük kíváncsabbá tétessék az egyetemi tanári pálya, melyről a Ratio nagy elismeréssel emlékezik meg s azon van, hogy „ennek az állásnak a méltósága az összes magyar birodalmi karoknak és rendeknek jobban a figyelmébe ajánltassék“, mert „a tudomány és az ifjúság nevelése körül kiváló érdemeket szerzett férfiak bármely polgári jutalomra, kitüntetésre éppen olyan alkalmasak és teljesen ugyanoly mértékkel vétetnek számba, mint akik a birodalmi kormánysszékeknél teljesítettek kiváló szolgálatot“. Ezeknek a férfiaknak „nagy tisztelet és megbecsülés előjoga jár ki“.

Ezekben ismertettük kivonatossan a Ratiónak az orvosi kart is érdeklő általános részleteit s ha ezek után az e kart közvetlenül érdeklő leglényegesebbik részét, az új 5 éves tanulmányi rendet vesszük szemügyre, hogy azt a február 17.-én kiadott 1804. évi bécsivel összehasonlítsuk, akkor azt látjuk, hogy a kettő egy pont kivételével azonos, vagyis hogy a Ratióét az 1804. évi bécsi tanulmányi rendről egyszerűen lemásolták. Ez az egy pont, melyben a két tanulmányi rend eltér egymástól, az volt, hogy a nálunk 1793 óta előadott államorvos-tant (törvényszéki orvostan és orvosi rendészet) ott szerepelt a Ratio tárgyai közt, míg az ausztriai egyetemek tanulmányi rendjében hiába keresnénk azt, mert Bécsben is csak 1805-ben vezették be és rendszeresítették ezt a tárgyat. Az osztrák tanulmányi rendnek éppen ez a hiánya volt az egyik oka annak, hogy

1810-ben ismét új tanulmányi rend léptetett életbe. Jegyezzük meg azonban mindjárt itt, hogy az 1804. évi tanulmányi rend volt és maradt meg alapnak továbbra is, s azon később már nem változtattak, csak toldottak, időről-időre, a kiképzés felmerülő új igényei szerint 1810, 1813, 1818 s 1833-ban.³

Ha ezekután méltató szemmel tekintünk végig a Ratióról elmondottakon, mindenekelőtt az egyetem szervezete az, mely megkapja a figyelmünket. Az egyetemi magistratus fölé helyezett egyetemi tanácsról (senatus) s a kormányzat érdekeit képviselő kari igazgatókról nincs többé szó s amennyiben ezeknek a jogköre a dekánonkra szállt át s a magistratus elnökségét az ugyancsak a karok által választott rector töltötte be: az egyetem most már maga kormányozta magát, autonómiájának teljes birtokába jutott, még az egyetemi vagyon tekintetében is, amelyet maga a Ratio is, de már azt megelőzőleg az 1802 jan. 23-ikán kelt királyi legfelsőbb elhatározás is az egyetem kezelésébe visszaadott. Az egyetem elnöke az egész közoktatásügy kinevezett feje volt, aki jogait és kötelességeit magának az uralkodónak a nevében gyakorolta.

Mint a kart kiegészítő testület jelenik meg a II. Ratióban a bekebelezett külső doctorok társulata, a collegium doctorum, melynek tagjai rectorrá és dekánná választhatók voltak. Egyelőre ugyan nem került a sor a nem belső kari tagoknak e tisztségekre való megválasztására, de egy évtizeddel később Stifft báró ellenmondást nem tűrőleg facultativ megválaszthatóságukat a tanárokat imperative mellőző megválasztandóságuknak állította oda. A későbbiek folyamán végig kellend kísérnünk a belső és külső kari tagok ama áldatlan harcát-háborúságát, mely e kérdés mikénti kezelése körül hosszú időn át, még Eötvös József báró második ministerségéig is eltartott.

Egészen különösen fest az az ellentét is, melyet a Ratio az egyetemi tanár és az egyetemi tanári pálya közt állít fel. Szebb, melegebb apologiát alig olvashatunk, mint azt, melyet a tanári hivatásról s annak fennköltségéről olvashatunk benne. Ezzel szemben lépten-nyomon ott vannak a 20 és 50 forintos bírságolások, melyeket a Ratio minden hibáért vagy tévedésért ró

³ Kink i. m. I. 609.

ki az egyes tanárookra és a dekánnra. S míg egyfelől még erősen hangsúlyozza a Ratio az egyetem egyedüli rendeltetéseként a derék és erkölcsös polgárok („probi, beneque morati cives“) nevelését, több helyütt — de szinte aggódva, hogy nem kerül-e szembe a hivatalos állásponttal — a tudomány művelésének kíváncsias voltáról beszél. Helyes célokat bátorítanul érintő megnyilatkozások ezek, melyek azoknak is dícséretére válnak, akik azokat a Ratio szövegébe mintegy becsempészték, azoknak is, kik azokat benne meghagyták s nem törölték. Bátorítólag hathatott, hogy Bécsben is ingadozni kezdenek. Egy 1805 júl. 12-ikén kelt legfelsőbb kézirat elvül mondta ki, hogy a jövőben az eddiginél magasabb és bővebb szellemi kiképzést kell az egyetemi tanulósnak nyújtani, de már az 1813 jún. 8-ikán kelt legfelsőbb elhatározás ismét csak a régi hurokat pengeti: „egyes tanárok túlmessze mennek buzgalmukban, miért is figyelmeztetni kell őket, hogy a tanítás célja nem az és nem is lehet az, hogy tudósokat képezzen ki.⁴ Európa egyéb részeiben sem alakult még ki az egységes felfogás, mert míg egyfelől Napoleon is 1808-ban megbízható, jól használható hivatalnokok képzését jelölte meg az egyetem egyedüli hivatásának s ezek orvosi facultásait szakiskolákká alakította át, a tudományos kutatást a párisi orvosi akademiára bízván, — addig ugyanabban az időben a porosz tanügy élén Humboldt Vilmos nem hivatalnokokat, hanem önálló gondolkodású, a tanszabadság éltető légkörében mozgó tudósokat kívánt elhelyezni az egyetemi tanszékekben s nem rajta mult, hanem a napoleoni háborúkat követő idők politikai viszonyainak a visszahatásán, hogy Németországban az orvosi és a természettudományok mezején három évtizeden át csak virágok, az exact tudományokat táplálni nem képes Schelling-féle természetbölcseleti irányzat eszmevirágai nyílhattak.

Az ügy érdekét szolgáló újítást jelentett a II. Ratio 161. §-ában körülírt módja a tanszékek betöltésének. A régi rendelkezés, mely azt kizárólag pályázáshoz kötötte, nem vált be s célirányosabbnak látszott, hogy egyes kiváló egyének megnyerése érdekében a meghívás útján való tanszékbetöltés lehetősége is számításba vétessék. A szóbanforgó 161. §. egyébként

⁴ Kink i. m. I. 602, 606.

azonos volt a német örökös tartományok egyetemein dívó „Normal-Vorschriften“ megfelelő rendelkezésével. Mi sem természetesebb, mint hogy elég gyakran akadtak magukban vagy okkal vagy a nélkül bízó egyének, kik a vizsgáztatással járó és nem feltétlenül szükségesnek mondott pályázatok alól kivonták magukat s e helyett — ha hiába is reméltek „meghívást“ — kérvényt nyújtottak be valamely tanszék nekik-ítéléséért. Ezen kérvények hol tekintetbe vétettek, hol nem. De tény az is, hogy bár Bécsben állapították meg a pályázás elvi mellőzhetőségét, mégis — ha nem is mindig — ott akadtak fenn rajta, ha valaki dispensáltatni kívánt alóla, illetve a vele járó szó- és írásbeli vizsga alól.⁵

A Ratio a maga teljességében ki sem volt még dolgozva, annál kevésbbé életbeléptetve, amidőn 1802 márcz. 17-ikén a helytartótanács közhirré tette a királyi elhatározást, mely szerint a nagy műnek még a befejezése előtt, de a még érvényben levő rendelkezések megzavarása nélkül, egyes tervbevetett főbb intézkedéseket máris életbe kell léptetni. Az első pont az egyetem elnökének és helyettesének a kiszemelése volt. Az előbbi tisztségre Ürményi József országbíró, az utóbbira Petrovics József septemvirt nevezte ki a király. Egy további öröndetes lépés a magyar nyelv ápolása és fejlesztése irányában történt. Szótárakat és más egyéb magyar nyelvművelő műveket sürget a rendelet, melynek megjelentetését azzal kívánta megkönnyíteni, hogy azoknak a kinyomatására az egyetemi nyomdát, az egyetemi alapot pedig arra kötelezte, hogy a szerzőket pénzbeli jutalmakban részesítse.⁶ Előszöke ez már annak az 1805: IV. törvénycikknek, mely az 1792: VII. törvénycikk továbbfejlesztéseként, a hazai nyelv (lingua patria) teljesebb kiművelésének előmozdítását rendelte el s megengedte, hogy a törvényhatóságok a magyar kir. helytartótanáccsal magyarul is levelezhetnek.

⁵ Így pl. Sauer Ignác esetében, aki 1841-ben a belgyógyászat megüresedett tanszékére törekedett, de arra nem pályázott, hanem folyamodott, amire az államtanács referense azt a megjegyzést tette a votumában: „Ob Sauer sich nicht genützt hätte, wenn er sich dieser Prüfung unterzogen und bey derselben ein jenes seiner Kompetenten übertreffendes Elaborat geliefert hätte, ist ein zunächst in seinem Interesse liegende Frage.“ StR. 2182: 1841.

⁶ Codex III/2. 23.

Azokkal a több helyről felhangzott s még a 30-as években is megismételt nézetekkel szemben, melyek a magyar nyelvnek tudományos célokra való kiművelhetésével szemben tamáskodó álláspontra helyezkedtek, már néhány év eltelte után — 1810-ben — maga a helytartótanács adta meg a hivatalos czáfolatot és pedig Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály „magyar fűvészkönyv”-ének megjelenése alkalmából, amidőn a szerzőket meleg dícséretben részesítette fáradságos munkájukért, melylyel elsőként törték meg a botanikában, annak magyarul való megírásával a nyelvi nehézségeket, megmutatva, hogy ez a nyelv bármely tudomány szak megírására teljesen alkalmas.⁷

1806-ban jelent meg tehát az új Ratio s november 4.-én tette közhirrre a helytartótanács annak érvényre emelését.⁸ És mégis mit láttunk? A Ratio tényleges érvényre emelkedése két esztendő t késik. Az átszervezési munkálatok nem eléggé gyors ütemben haladtak előre s jöllehet azokat a felség 1807 máj. 31.-én erélyesen megsürgette, a helytartótanács csak az 1808 márc. 9.-én tartott ülésén mondhatta ki, hogy az új tanulmányi rend, illetve az „új studium medico-chirurgicum” az 1808/09. tanévtől kezdve lesz bevezethető a pesti egyetemen.⁹ Az 1808/09.-iki tanrend az első, mely már a Ratio által előírt 5 éves tanfolyamot hirdeti meg.

A tanfolyamnak egy évvel való meg bővítése érthetőleg kelle tlenül érintette első sorban a IV.-éves medikusokat, miként ez abból a kérvényből is kitetszik, melyet az 1808/09. tanév elején, nov. 27.-én nyújtott be a helytartótanács hoz, kérve az 5-ik tanév elengedését. Hivatkoztak rá, hogy Bécsben is elengedték az utolsó esztendőt a hasonló helyzetben volt orvostanhallgatóknak, hivatkoztak 24—27 év közti életkorukra, nemkülönben a szülőikre, akik nem tudnák őket tovább támogatni és hivatkoztak végül arra is, hogy nagy részüket odahaza már biztos állások várják, melyeket bizonyára másokkal töltenének be, ha kérelmük meghallgatásra nem talál.¹⁰

⁷ „... ostenderintque linguam hanc ad amplissimas quasvis scientias excolendas idoneam esse...” Cod. III/2. 295.

⁸ Codex III/2. 221.

⁹ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 95.

¹⁰ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 515.

Hogy miként intéződött el a kérvény sorsa, arra adat nem került elő. A méltányosság is, a bécsi analogia is joggal tételezetheti fel, hogy a kérő szó nyitott fülekre talált. A következő, vagyis az 1809/10. tanévben ismét kérvényt nyújtottak be, de most már az V.-ik éves hallgatók, engedtetnék meg nekik az év folyamán az első szigorlat letétele, tekintettel arra is, hogy az insurrectióban résztvettek; nem mulasztják el azonban, hogy egy mélabús mondattal el ne mondják: „hisz régen is elegendő volt a négy éves cursus“.¹¹

A Ratioval úgyszólván egyidejűleg hivatott életre az udvari tanulmányi bizottság. Szinte feltűnő ez az egyidejűség. Mintha csak az önkormányzati jogánál fogva szabadabb szellemi megmozdulásokra alkalmat nyújtó Ratio ellen is kereste volna a kormányzat a szükségesnek tartott féket: a császár 1808 márc. 25-ikén Ugarte gróf első kancellárhoz intézett kabinetiratával felélesztette és jún. 25-ikével újra működésbe hozatta az udvari tanulmányi bizottságot,¹² melyet fennhatóságává tett a pesti egyetemnek is. Csak további rövid időbeli kérdéssé vált, hogy ismét a kormányzat érdekeire ügyelő igazgatók ültetessenek a karokba, a választott dekánok fölé, akik az egyetemi autonómiában rejlő függetlenségnek a kellő perczben ellensúlyozóivá tudtak válni. A magyar egyetemnek a Bécsből való függésbe helyezése legszemléltetőbben a tanszéki pályázatoknál mutatkozott, melyeket a pesti tanárok véleményeztek ugyan, de a végleges elbírálás és döntés joga az udvari tanulmányi bizottság tagjainak, vagyis a bécsi tanároknak, a kezeibe tétetett le. Sőt további néhány év leforgása után 1812-ben, annyira átterelődött megint Bécsbe a tanszéketöltések fontos kérdésébe való beleszólások bővülése, hogy a pályázatokat nemcsak Pesten, hanem Bécsben is meg kellett hirdetni, eleinte még csak esetenként kiadott rendelkezések alapján, 1820 jan. 31-től fogva intézményes alapon.¹³ Ezzel azonban mindaz, ami a magyarokat lelkesítő tartalmazott a II. Ratio, az olvasó szemét gyönyörködtető, de a lelkét hidegen hagyó bengáli tűzijátékká alakult át.

¹¹ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 10, pos. 86.

¹² Mediz. Jahrbücher des k. k. oest. Staates 1811. I. köt. 1. rész, 3.

¹³ Codex III/2. 594.

A Ratió magán soha semmiféle intézményes változtatást vagy módosítást nem tettek. Hagyták élni, de — *sit venia verbo* — gondnokság alá helyezték. Egy sereg új tanulmányi és szervezeti rend lépett 1806 óta is életbe Bécs rendeletei alapján s ezekhez kellett mindenkor alkalmazkodnia a pesti egyetemnek is, tekintet nélkül a Ratio rendelkezéseire. A Ratiót nemcsak 1849-ig tekintették a magyarországi köznevelés hiteles alapjának; érvénybenlétét, vagyis azt, hogy határozmányai — amennyiben azok másképp intézkedő törvényes rendeletek következtében hatályon kívül nem helyeződtek — „ma is érvényben vannak“, a magyar királyi közigazgatási bíróság 1898 jún. 28.-án kelt 107. sz. döntvényében kimondta.¹⁴ A Ratio 158. §-ában gyökerező kinevezési jogára pedig mint élő jogra úgy az 1907/08., mint az 1909/10. tanév rector magnificusa hangsúlyozottan hivatkoztak.¹⁵

A Ratio életbeléptetésével egyidejűleg foglalta el a helyét az újra felállított udvari tanulmányi bizottságban a már több ízben emlegetett Stifft András József dr. A József-akadémia újjászervezéséről 1794-ben írt talpraesett munkája terelte rá Störk báró figyelmét, aki őt Bécs második városi orvosaként alkalmaztatta. 1796-ban udvari orvos, 1798-ban a császár személyi orvosa, 1802-ben udvari tanácsos és Störk halála után 1803-ban a császár első orvosa, az orvosi tanulmányi ügyek aligazgatója, orvoskari elnök, protomedikus, orvosi könyvcensor, 1808-ban udvari tanulmányi bizottsági ülnök s e bizottságban a monarchia egészségügyi s orvostanulmányi, sőt nem-sokára az összes egyetemi ügyeknek referense, 1811-ben az állam- és értekezleti tanácsban referens, 1813-ban valóságos belső titkos állam- és értekezleti tanácsos.¹⁶ Íme, ezek a lépcsőfokok jelzik Stifft gyors előmenetelét egyre tekintélyesebb és befolyásosabb magaslatozok felé. Korlátlanak mondható hatalmát azonban nem is annyira magas hivatali polcainak, sem pedig egyéni kiválóságának köszönhetette, hanem inkább annak az önfeláldozó és tettekkel bizonyított hűségének, melylyel

¹⁴ Egyet. Almanach 1924/25. 143.

¹⁵ 6595/1906-07. és 2317/1909-10. rectori számok alatt. Lásd az 1907/08. és 1910/11. évi „Egyetemi beszédek“-et.

¹⁶ Medic. Jahrbücher des k. k. oesterr. Staates. 1811. I. kötet, III. rész, 13.

a császár és háza iránt viseltetett. Stiff t valamennyi hadjáratába elkísérte a császárt s életveszélyes betegségeiből szerencsésen ki is gyógyította. Az uralkodó kegye 1814-ben a bárósággal tüntette ki őt. Az 1827: VIII. törvénycikk 40. §-a szerint pedig „azon kiváló és gyöngéd szeretetnek, melylyel a magyar nemzet most uralkodó legjobb fejedelmének szent személyét környezi, új bizonyítékát akarván adni, a karok és rendek“ Stiff t bárót „mint a királyi felség személye körül érdemesült férfiút, minden díjfizetés nélkül, törvényes leszármazóival együtt, az ország honfijává fogadják“. Csak van Swietenével lehet összehasonlítani azt a korlátlan hatalmat, melyet az uralkodó bizalma Stiff tnek is a kezébe helyezett s Mária Terézia sem viseltethetett nagyobb bizalommal van Swieten iránt, mint I. Ferenc Stiff ttel szemben. Míg azonban az előbbi arra használta fel befolyását, hogy a tehetségeket felkarolja s érdemeiket jutalmazza, addig Stiff t éppen ellenkezőleg, a tehetséges egyéneket elnyomni igyekezett, ha csak álalázatossággal földig nem hajoltak meg előtte.¹⁷ Még oly tekintélyek is, minők pld. Hildenbrand, Raimann bécsi tanárok voltak, nem átallották Stiff tet így apostrophálni: „Vir nobilissimus atque ad cineres usque colendus“.¹⁸

¹⁷ Puschmann: Die Medizin in Wien . . . 188. l.

¹⁸ Wiener med. Wschrift 1871. 689. — Annál nagyobb antiservilismussal merészelt az udvari kamarai levéltár igazgatója, az osztrák költő Grillparzer 1831-ben „Warschau“ c. költeményében Stiff t személyére célozni. A 33 strófás versből kiragadjuk a következőket:

Dort tönt kein Wort durch späterwachte Lüfte,
Scheu krieucht das Denken in sich selbst zurück,
Die Brust vernieten krummgebogene *Stifte*
Und gänzlich stumpf gilt dort für ganzes Glück.

Gleichwie in Dantes dunkeln Schauderorten
Die Inschrift lehrt, dass da kein Rücktritt sei,
Steh' inschriftweis an dieses Landes Pforten
Gemeinheit eingeprägt und Heuchelei.

Dem Throne nah sitzt dort ein Mann seit Jahren,
Die glatte Stirn in Venusdienst gebleicht,
Dem Einfäll' lustig durchs Gehirne fahren,
Die ihm ein anderer auf Systeme zeucht.

Stb. stb.

Stifft ármánykodásai és tűrhetetlen kellemetlenkedései következtében kényszerült Bécsot otthagyni Rust János, a kitűnő sebész, aki azután a porosz egészségügy reformatora lett s úgy a berlini egyetemen, mint a hadseregben a legmagasabb tisztségeket foglalta el. Az elkedvetlenített és külföldre távozni kényszerültek közt volt a már korábban említett Frank Péter is, a nagy klinikus és alapvető hygienikus, a van Swieten által megalapított első bécsi orvosi iskolának utolsó még életben maradt tagja, aki hivatva lett volna ezt az iskolát nemcsak a maga személyében, de congenialis társak összehangolásával és tanítványok nevelésével fenntartani és így áthidalni azt a szakadékot, mely az első bécsi orvosi iskolát időbelileg elválasztja a Rokitansky által 1834-ben útjára indított második iskolától. Természetesen ezúttal is voltak jobb idegrendszerű, keményebb kötésű egyéniségek, mint pld. Boer a nagy szülész, aki magas koráig tudott a tanszéken ellenállni Stifft őt sem kímélő üldözésének.

Egy ily egyénnek az irányítása, mondhatjuk parancsnoklása mellett, mint aminő Stifft volt, csakugyan nem virágozhattak a Habsburg birodalom egyetemei. Azt a 33 évet, mely alatt a Stifft-regime a tanulmányi ügyekre nehezedett, méltán nevezhetnénk az orvosi facultások tudományos jégkorszakának. Minden önállóbb tudományos megmozdulásra rossz szemmel tekintett Stifft és nem a szerves fejlődés elősegítése, hanem a szervesetlen, bürokratikus rend öncélú elvének merev fentartása — ez volt a mindenképen követendő főcél 1836-ig, Stifft uralmának és életének végéig.

Frank Péter életrajzából tudjuk meg, hogy 1806-ban szóbakerült egy tébolyda felállítása Magyarországon, amelynek véleményezésénél a Frank-féle elveket fogadván el helyesnek, kimondatott, hogy azt semmi szín alatt se szabad a bécsi „bolondok tornyának“ a mintájára berendezni.¹⁹ Tudjuk, hogy a tervből nem lett semmi s hogy évtizedeknek kellett elmúlnia, míg hazánkban az első magán- s azt csak később követőleg állami tébolyda állítatott fel.

Kötelességteljesítésének áldozataként 1806 márc. 18.-án meghalt Schraud Ferenc országos főorvos. Helye az okt. 3.-án

¹⁹ Puschmann i. m. 232.

kelt legfelsőbb elhatározással Pfisterer Andrással, Buda város tiszti orvosával, a helytartótanács tanulmányi bizottságának ülnökével töltetett be a királyi tanácsosi cím egyidejű megadása mellett s 2000 forint fizetéssel.²⁰ Lelkiismeretes és ügybuzgó tisztviselőt nyert Pfistererben az országos egészségügy és az orvoskari tanulmányügy, akinek érdemeit az uralkodó a Lipót-rend adományozásával jutalmazta és akinek a pozitív érdemeiből mit sem von le a professorokkal szemben itt-ott tanúsított hatalomfitogtatásszerű magatartása, mint ama csalódottság utórezgései, melyet dugába dőlt tanszék-aspirációi keltettek benne.

A napoleoni háborúk várható folytatásának a következménye volt, hogy a kormányzat a katonai kórházak ügyét is nagyobb érdeklődése tárgyává tette s hogy mindenekelőtt a kellő számú sebész-személyzetről gondoskodni kívánt. E végből 1806 febr. 18.-án a helytartótanács rendeletet bocsátott ki, mely szerint azokat a sebészhallgatókat, akik ezekben a kórházakban működtek és működésükről kedvező tanúsítványt mutattak fel, a pesti egyetemen három havi tanfolyam hallgatása után a sebészi fokozatok elérhetése végett a szokásos vizsgákra kellett bocsátani. A sebészi pályákra igyekvő ifjúságot a katonai kórházi szolgálatra mindenképen buzdítani a hatóságok kötelességévé tétetett.²¹

Rácz Sámuel 1807 febr. 24.-én bekövetkezett halálával megüresedvén a kar prosenioratusa, valamint a felsőbb anatomia és élettan tanszéke, az előbbire a tanártestület Stipsics Károlyt ajánlotta, amit a felsőbbség jóvá is hagyott.²² A tanszékre Stulfa Péter med. dr., az állatgyógyászat tanárának adjunctusa nyújtotta be folyamodványát, a hivatalos pályázat kiírása előtt. Kérelmét szép mellékletekkel támogatta: összes tanulmányait kiténtetéssel végezte Pesten; 1801-ben a dunántúli insurrectióban résztvett; a józsefvárosi putrid járvány ellen

²⁰ Codex III/2. 280.

²¹ Codex III/2. 201.

²² OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 96.

önfeláldozóan küzdött, a szegényeket ingyen látogatta stb.²³

²³ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 53.

Az orvosikar azonban javaslatot tett, hogy a kettős tárgy tanszéke választassék el s az élettanra az annak helyettesítésével (1806 febr. 20-tól 1808 okt. 31-ig)²⁴ megbízott Bene Ferenc, az államorvostan és az elméleti orvostan tanára, a bonctanra pedig Szuszits György, med. et chir. dr., adjunctus neveztessék ki.²⁵ A magyar kancellária erősen pártolta Bene kinevezését, mert Bene a régi két tárgyat is hajlandó volt megtartani s a kancellária bízott munkáerejében. A felség ez iránti aggályait sikerült Stifftnek eloszlatni,²⁶ aki csak azt kötötte ki, hogy Bene kinevezése ne szolgálhasson praecedensül a tanszékek pályázat nélkül való betöltésének,²⁷ amely kikötésének éppen az orvosi karra alkalmazott jogalapja, mint legfelsőbb elhatározás csak nemrégiben, április 26.-án látott napvilágot,²⁸ de a Ratio rendelkezéseivel is egybehangzó kíváncsi volt. Közben Bene is meggondolta magát, kijelentvén, hogy jelenlegi tanszékei mellett meg kíván maradni. Az ügy ezen fordulata után a helytartótanács augusztus 7.-én leírt az egyetemhez, hogy a pályázat kiírassék,²⁹ ami 1808 szept. 13.-án meg is történt, ezen résztvettek: Petrovits Máté (Mátyás), volt Krassó-megyei főorvos és Menner Ignác med. dr.-ok, és nem pályáztak, hanem kérvényt nyújtottak be: Lenhossék Mihály dr., Esztergom megyei főorvos, aki a bécsi Prohaska tanár ajánló levelét mellékelte, valamint az öt nyelvet, csak a magyart nem beszélő sziléziai Weidenauban született Hofrichter Benedek dr., akinek élettani munkáit állítólag a bécsi tudományos akadémia adta ki. Az orvosi kar egy jelöltet se ajánlt kinevezésre. Petrovicsot azért nem, mert tájékozatlannak találta őt az élettan terén s mert a pályázathoz mellékelte „Physiologia“ c. könyvéről megállapította, hogy az csaknem szó szerinti másolata Rác Sámuel „Notio generalis vitae corporis humani“ címen hat év előtt megjelent könyvének. Menner Ignác nem vétet-

²⁴ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 424.

²⁵ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 74.

²⁶ StR. 1974: 1807.

²⁷ StR. 2596: 1807 és 2610: 1807.

²⁸ „... ne ullus ad cathedram in facultate medica promoveatur sine concursu“. OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 132 és 1809. Fons 8, pos. 357.

²⁹ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8. pos. 132., 291-2.

hetett számításba, mert időközileg elutazott Oroszországba. Ami a két kérvényezőt, Lenhossékot és Hofrichtert illeti, az előbbiről a kar nem látta beigazoltnak, vajjon eléggé járatos-e az anatomia subtilisben? az utóbbiról, vajjon az élettanban járatos-e? Emellett egyikükről sem lehet tudni, milyen az előadásuk. Így állván az ügy, a kar és a tanács új pályázat kiírását látta szükségesnek, a tanulmányi bizottság azonban kijelentette, hogy az üresen álló tanszéket nem lehet még tovább is betöltetlenül hagyni, egyébiránt is a két kérvényező jeles ember, tanszékre alkalmas, miért is első helyen Hofrichtert, másodikon Lenhossékot hozta kinevezésre javaslatba s a terna-jelölés alakiségének is megfelelni óhajtván, harmadik helyen Petrovitsot ajánlotta.³⁰

A helytartótanács teljesen magáévá tette a bizottság nézetét és javaslatát, a magyar kancellária azonban kizárólag Lenhossék mellett foglalt állást, mert élettani képzettségéről az „*Instructio in methodologiam physiologiae*“ c. dolgozata, a boncztanban való jártasságáról pedig Prochaskának, a bécsi anatómiai tanárnak az ajánló levele nyújt elegendő bizonyosságot. Neve külföldön is ismert, tagja a göttingeni és a mainzi tudós társulatoknak. Az ország nyelvének a bírása is előnyére szolgál. Stifft is a kancellária véleményét tette magáévá, miért is a király helyettesítésében Rainer főherceg 1808 nov. 29.-én Lenhossék Mihályt nevezte ki a felsőbb anatómia és az élettan tanárává.³¹

Lenhossék Mihály Ignác megalapítója és első képviselője egy családnak, mely három nemzedéken keresztül vált egyetemünknek Európaszerte elismert díszére. Született Pozsonyban 1773 máj. 11.-én, atyja Linoschegg Ferenc, asztalosmester volt. Mihálynak az érettségi bizonyítványában jelenik meg először a Lenhossék név. Nemsokára promotiója (1799 után Esztergommegye főorvosává választották meg, ahol a himlőoltás terjesztése terén jelentékeny érdemeket szerzett. 1808 szept. 25.-én a magyar nemességgel tüntettetett ki. 1805 és 1815-ben két-két évre dekánná, 1817-ben rectorrá választották. 1819-ben Bécsbe neveztetett ki az élettan tanárá-

³⁰ OL. Litt.-pol. 1807. Fons 8, pos. 391 és 1808. Fons 8, pos. 266.

³¹ StR. 4056: 1808.

nak. 1825-ben visszatért hazájába, melynek protomedikusává, helytartótanácsi ülnökké, valamint az orvos-sebésztudományi kar elnökévé és tanulmányi igazgatójává neveztetett ki. Ekkor orvosi magángyakorlattal is foglalkozott, előkelő kliensei közé tartozott József nádor és gróf Széchenyi István. Nagyszámú jeles dolgozatai közül főleg az élettani és pszichológiai irányúak s ezek közt is a „Darstellung des menschlichen Gemüthes“ című két kiadást ért kétkötetes, valamint a „Physiologia medicinalis“ című ötkötetes munkája váltak ismertekké és méltányoltakká. Meghalt 1840 febr. 11.-én „tüdőszélhűdés“-ben, özvegyet és hét árvát hagyva nélkülözésekkel teljes sorsban hátra, kik közt a második gyermek József volt, utóbb szintén nagynevű tanára az orvosi karnak.

Ugyancsak 1808-ban prosector rendeltetett Stáhly mellé. Ezt az állást is pályázat útján töltötték be s június 9.-én jelenté a dekán, hogy abban ketten vettek részt: Schulz János, esztergomi születésű 24 éves dr. med. és Frankenburg Jakab, phil., med. ac chir. dr., 27 éves. A kar s a magistratus Schulzot ajánlotta első helyen, mert bár Frankenburg is teljesen megfelelt a pályázati vizsgán, azonban néhány órával gyorsabban készült el a dolgozatával, praeparatumai is kifogástalanabbak voltak. A helytartótanács azonban megfordította a dolgot, kijelentvén, hogy Frankenburg azért lett későbbben kész a dolgozatával, mert sokkal alaposabban dolgozta ki a feladott kérdést, ítélete is érettebb, nyelvismerete is nagyobb. A prosectori kinevezést tehát Frankenburg nyerte el 600 forint évi fizetéssel.³² Mint látni fogjuk, Frankenburg később a szülészet tanárává neveztetett ki, egyetemi működését azonban már korán (1814) megszakította a halál. Nevét irodalmi alkotások sem őrzik.

Az anatomia tanárainak prosectorral való ellátása azoknak az 1808 aug. 23.-án kiadott helytartósági rendelettel életbe léptetendő intézkedéseknek az egyik mozzanata volt, melyek szerint felállítandó volt egy theatrum anatomicum a kellő műszerekkel és praeparatumokkal. A prosector mind a két tanárnak a rendelkezésére állott, úgy Stáhlynak, az anatomia elementaris, — mint Lenhosséknak, az anatomia subtilis és

³² OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 212. — StR. 2975: 1808.

egyben élettan tanárának, melyekre vonatkozólag az idézett rendelet a kísérleti alapon való művelésüknek a bevezetését mondta ki.³³

Mivel pedig az udvari tanulmányi bizottság úgy találta, hogy az anatomia, mint „az orvostan legfontosabb ága“ fejlesztésének a különböző egyetemeken erősen útját állja az, hogy „a lealázó cím“ miatt értékesebb egyének csak ritkán vállalkoztak a prosectororságra, ezért 1809 máj. 6.-án azt a felség által is utóbb elfogadott előterjesztést tette, hogy az egyetemeken és a lyceumokban működő boncoló mestereknek (prosector) és bonctani tanítóknak a rendes egyetemi tanári rang adassék meg. A tanulmányi bizottság e javaslatának — legalább is a pesti egyetemen — az állotta útját, hogy nem számolt az azzal járó magasabb javadalmazással, amire az államtanács rá is mutatott.³⁴

1807-ben Ferenc császár lovag Kern Vince dr.-nak, 1805 óta bécsi sebészprofessornak az ajánlatára felállíttatta Bécsben a ma is virágzó sebészi műtőintézetet, mely ama hosszú időn keresztül, míg a pesti egyetemen is nem sikerült hasonló intézetet felállítani, számos magyar ifjút képezett ki műtő-orvossá (opérateur). Az említett év február 9-ikén hívta fel Ferenc császár az osztrák kancellárt,³⁵ hogy a műtőintézet megteremtésére tegye meg a szükséges intézkedéseket, ami meg is történt olyképen, hogy az intézet felállításával és vezetésével Kern tanár bízott meg s céljául tűzetett ki az 5 éves magasabb vagy a 2 éves alsóbbrendű sebészi tanfolyamot kitüntetéssel végzett sebész-doctorok, illetve sebész-patronusok további tökéletesítése szakmájukban. Hat ilyen 300 forintos ösztöndíjjal ellátott állomás szerveztetett teljes ellátással a kórházban, de azzal a kötelezettséggel, hogy a műtői kiképzésben részesültek nem fogják elhagyni az örökös tartományokat. A műtőnövendéki tanfolyam két éves volt s ez alatt a résztvevők úgy élő, mint holt testeken gyakorolták a sebészi műtétet, megdöböntő módon: egyugyanazon az ágyon. Így volt

³³ „Studium anatomiae practicae et physiologiae experimentalis inducatur.“ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 192.

³⁴ StR. 49: 1809.

³⁵ Medic. Jahrbücher 1811. I. köt. II. rész, 52. old.

ez 1867-ig, amikor Billroth, bécsi tanszékének elfoglalása után, végét vetette ennek az addig senki által se kifogásolt állapotnak.³⁶ Miként kapcsolódott be a bécsi intézetbe magyar orvosdoktorok műtökké való kiképzése, későbbben látni fogjuk.

1806-ban már közkézen forgott a II. Ratio, életbe azonban csak az 1808/09. évi tanrenddel együtt lépve, e közbeneső idő alatt megvolt az alkalom rá, hogy egy s más továbbfejlesztessék benne s hogy elsősorban azokkal a kellékekkel bővíttessék ki a magyar orvosi facultás is, melyekkel a bécsiek mögött elmaradt. Hogy ezekben a háborús években elsősorban azoknak a hiányoknak a pótlására törekedett a kormányzat, melyek a hadi egészségügy terén éreztették hátráltató hatásukat, csak természetes, s ezért a sebészeknek alaposabb kiképzése látszott előtte a minden egyebeket megelőzni helyes kíváncságnak, miért is javaslattételre hívta fel a pesti orvos-sebész facultást s a többi egyetemi és felügyeleti hatóságokat, miként volnának a sebésztanulmányok legcélszerűbben berendezendők, illetve fejlesztendők. Ha végigtekintünk ezeknek a tárgyalásoknak a menetén, szinte szembeötlő, miként vegyül beléjük mint különleges hazai nehézség, a nyelvkérdés, melytől az örökös tartományokbeli egyetemek meg voltak kímélve. Nálunk azonban a sebészeknél, nemkülönben a bábáknál folyton számolni kellett azzal, hogy vagy latinul, vagy németül, vagy magyarul nem értenek s hogy olyanok is vannak köztük, kik csakis a szláv nyelvek valamelyikét értik. Kíváncsámban a facultás kissé túllőtt a célon, mert nem kevesebb, mint négy sebész tanszékot hozott javaslatba. Szerinte úgy az elméleti, mint a gyakorlati orvosi institutiókra egy-egy tanárra volna szükség, kik közül az egyik az első évben az elméletet, a másodikban a kórházi gyakorlatot adná elő; a másik tanár az első évben adná elő a gyakorlatot s a másodikban az elméletet. Mind a két tanár egy órát magyarul, egyet németül tartana. A sebész kórtant, a műtéttant és a műtéti gyakorlatokat szintén két tanár tanítsa, ugyancsak felváltott sorrendben és két nyelven. A gyakorlati szülészetet magyarul, németül és szláv nyelven a szemész Ágoston Elek tanítsa, az ugyancsak három nyelven tanítandó

³⁶ Billroth i. m. 198. old.

elméleti szülészetre pedig új tanárt kellene kinevezni. Pfisterer, az országos főorvos joggal sokallotta, hogy mindjárt négy sebésztanárt kíván a kar; a mindössze csak elemi iskolát végzett hallgatókat is összezavarná ez a sokszerűség, de feleslegesnek mondja a magyarnyelvű tanítást is, mert magyar sebészeti könyvek sincsenek megírva. A szülészetnek úgy az elméleti, mint a gyakorlati részét egy kézre kellene bízni, az erre ajánlkozó Ágostonéra. Miként Pfisterer, úgy a tanulmányi bizottság, majd Bécsben Stifft is teljesen elegendőnek vélte, ha két tanár közt oszlik meg a sebészet anyaga, de ezek ne váltakozzanak, hanem az egyik mindig az elméletet, a másik mindig a gyakorlatot adja elő. Ezt a nézetet vallotta a magyar kancellária is, de merőben csak takarékosági alapon.³⁷ Végül 1807 aug. 31.-én a király elrendelte, hogy a sebészetet és szülészetet úgy a sebész-, mint az orvostanhallgatók részére magyar, német és szláv nyelven kell tanítani, egyben pedig fel kell hívni a tanárokat, hogy siessenek munkáikat magyarra és szláv nyelvre lefordítani, melyeknek megjelentetése a pesti egyetemi nyomda kötelességévé tétetik.³⁸

Az itt vázolt előzmények teremtették meg az új tanszéket, az elméleti sebészetét (*chirurgia theoretica* vagy *pathologia chirurgica*), mely a Ratio életbelépésével egyidejűleg, vagyis az 1808/09. tanévben került bele a tanrendbe s amelyre 1808 febr. 3.-án kiíratván a pályázat, arra személyesen jelentkezett: Strauss Mihály med. dr. budai orvos és írásbelileg Eckstein János, a bonctan, sebészet és szülészet tanára a kolozsvári sebész lyceumban; szabályosan pályázott Andrejovits József, a tárgy correpetitora, s végül Peterka József, a kiskunsági főorvos. A pályázat eredménye nem lehetett kétes, annyira kimagaslott Eckstein János valamennyi jelentkező közül hosszú és értékes multjával. 7 évig volt a sebészet pesti tanára mellett adjunctus és 9 évig működött Kolozsvárt, közben két évig szolgált a nemesi felkelő seregben mint törzsorvos; a Fiumében kitört járványban is kitüntette magát, melyet „meg akart fékezni”; Erdélybe ő vezette be a himlőoltást s amellet sok nyelvet is beszélt.

³⁷ „Um die Auslagen für entbehrliche Professoren zu ersparen, so hätte einer so viel als thunlich ist, vorzulesen.“

³⁸ StR. 3077: 1807.

Eckstein Jánost 1808 okt. 22.-én nevezte ki „királyi mandatum“ alapján Rainer főherceg.³⁹ Sajnos, ez az értékes férfiú nem sokáig tölthette be tanszékét, mert már 51 éves korában, 1812 jún. 12.-én meghalt. Egy félévi tanárkodásának elteltével, 1808 dec. 30.-án Eckstein János kérvényt nyújtott be, hogy a sebészek szigorlatain ő is résztvehessen s a díjak reá eső részét megkapja. Indokolásul felhozta, hogy nős, három gyermeke van, a drágaság igen nagy s 1200 forintnyi fizetésén kívül semmi egyéb jövedelme nincs s hogy a kérelem teljesítése esetén sem remélhet 30 forintnál magasabb jövedelmet a szigorlatok után. Hogy Ecksteinnek külön kérelmeznie kellett a sebészi szigorlatokon való megjelenés jogát, azzal magyarázandó, hogy ezeken a szigorlatokon egy bizottság szokott volt megjelenni, melynek tagjai voltak a proto-medikus, a dekán, a gyakorlati sebészet, valamint az anatomia tanára és két sebész-mester; az utóbbiak feladata volt a sebészet elméleti részének a kérdezése. Eckstein kérelme kapóra jött, mert a két sebész-mester ellen panaszok hangzottak fel, hogy nem rendelkeznek a kellő ismeretek felett, amiért eddig is csak szükségből túrték meg őket. A kar és a magistratus pártoló felterjesztésére a helytartótanács 1809 ápr. 18.-án hozzájárult, hogy a két sebész-mester egyidejű felmentése mellett Eckstein János nyerje el a tárgyból való szigorlatoztatás jogát.⁴⁰

Az 1808. év folyamán rendeletileg történt gondoskodás, hogy a Ratio életbeléptetésével egyidejűleg a gyógyszerészek és a sebészek tanulmányi rendjei is kibővítettessenek. Elrendeltetett ugyanis, hogy az 1808/09. tanévtől kezdve az alsóbb sebészet hallgatói (a leendő chirurgi rurales) a gyógyszerészetből (pharmaceutica) és szülészetből is kötelező kiképzést kapjanak.⁴¹ Továbbá 1808 okt. 25.-én elrendelte a helytartótanács, hogy amennyiben a sebészi tanfolyamra szláv nyelvű, latinul nem értő jelentkezők akadnának, úgy ezeknek a nyelven is meg kell tartani az előadásokat. Ugyanakkor elrendelte, hogy a jövőben 16 évesnél fiatalabb egyéneket nem szabad

³⁹ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 248-9. — StR. 3707: 1808.

⁴⁰ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 26, 95.

⁴¹ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 531.

az alsóbb sebészi tanfolyamra felvenni.⁴² A gyógyszerész tanfolyamra nézve a Ratio kimondotta, hogy az arra beiratkozó hallgatóknak latinul kell tudniok. De már az 1808/09. tanév elején kitűnt, hogy mindössze 7 gyógyszerészhallgató jelentkezett a tanfolyamra, akikről Winterl már egy hét múlva megállapította, hogy annyira nem értenek latinul, hogy az előadásokból semmit se értettek meg. A kis hallgató-létszám pedig abban lelte a magyarázatát, hogy az ily latinul nem értők lehetőleg nem a pesti egyetemre iratkoztak be, hanem Bécsbe mentek, ahol a tanítás nyelve német volt s ahol olcsóbban is tudtak élni. A kar most már komolyan kezdett foglalkozni e visszas állapottal, melynek két ellenszerét vélte javaslatba hozhatni: vagy ne legyen szabad Magyarországon gyógyszerész tanoncznak oly ifjút felvenni, aki nem sajátította el a humaniorákban a latint legalább „jó“ eredménnyel; vagy adassanak elő németül a gyógyszerészképző tárgyak (a természetrajz, chemia és botanika). Az egyetemi magistratus 1808 nov. 28.-án tartott ülésében az utóbbi alternatívát tette magáévá s ilyirányú felterjesztésére elrendeltetett, hogy a gyógyszerészet, úgy mint a sebészet, magyar és német nyelven taníttassék.⁴³ Ám nemcsak a latin nyelv, hanem a chemia és botanika terén is sok gyógyszerészhallgató teljesen tudatlannak bizonyult a vizsgákon. A megejtett vizsgálat megállapította, hogy ezek a nevezett tárgyak hallgatása nélkül végezték a tanfolyamot, miért is a helytartótanács 1808 júl. 14.-én elrendelte, hogy a gyógyszerészjelöltek ne kaphassanak absolutoriumot anélkül, hogy e tárgyak hallgatását ne igazolnák.⁴⁴

A szülészeti tanfolyamok ideje és tartama is rendezés alá került. 1808 júl. 30-án tett felterjesztésében elmondta a magistratus, hogy a bábáságra készülő asszonyok gyakran nem tudták, mikor kezdődnek a tanfolyamok, amiből mindenféle házi kellemetlenségek és bajok származtak, miért is e kérdést szabályozni kellene. A helytartótanács erre úgy rendelkezett, hogy a jövőben évenként két bábatanfolyam tartassék, az első nov. 1-től márc. 31-ig, a második ápr. 1-től aug. 31-ig. Megtoldotta azonban e rendeletet még azzal,

⁴² OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 396.

⁴³ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 516.

⁴⁴ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 378-9.

hogy a jövőben a tanfolyamra jelentkező asszonyok vagy gazdáiktól, vagy még inkább a lelkészüktől tisztos életüket és erkölcsösségüket igazoló hiteles tanusítványt hozzanak magukkal.⁴⁵

1807 dec. 27.-én meghalt Schönbauer József, a természetrajz (állat- és ásványtan) és a különös gyógytan (therapia specialis) tanára s ennek következtében két tanszék üresedett meg egyszerre. Elhatároztatott ezúttal, hogy a két tanszékre külön írássanak ki a pályázatok, ami a helytartótanács 1808 febr. 3-iki rendeletére így is történt. Az eredmény eldőltségig a természetrajzi tanszék helyettesítésével Reisinger János, Schönbauer adjunctusa, a therapia specialiséval pedig Petrovits Máté dr. correpetitor bízott meg. Egyben elrendeltetett, hogy a természetrajzi múzeum leltározassék⁴⁶ s ez a Bene dekán elnöklete alatt összeállított bizottságra bízott, mely azonban — az elsőnek elkészült leltár elkallódván — csak 1812 szept. 28.-án készült el feladatával. — A természetrajzi tanszékre pályáztak: Schuster János med. dr., a chemián 1802 óta tanársegéd, Reisinger János med. et chir. dr. adjunctus, Schönbauer Vince, a váci siketnéma intézet orvosa és Genersich Sámuel lőcsei tisztiorvos. Az összes véleményező forumok bizalma Schuster felé irányult, miért is első helyen őt, másodikon Reisingert jelölte s így a természetrajzi tanszéket 1808 dec. 20.-án az előbb nevezett nyerte el.⁴⁷

Schuster János 1777 máj. 4.-én Pécsen született. 1802 febr. 10.-én a vegytani tanszék mellett segéd lett 200 forint fizetéssel s márc. 16.-án orvosdoctorrá avatták. 1804-ben egy évi tanulmányútra ment ki Németországba s főleg Berlinben Klaproth mellett töltött hosszabb időt. 1806 máj. 27-től 1808 szept. 16-ig a gyógyszerészek correpetitora volt, 1808 szept. 26.-án pedig a kolozsvári lyceumban a chemia, mineralogia és metallurgia tanárává neveztetett ki. Itt érte már

⁴⁵ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 290-1. — Codex III/2. 259.

⁴⁶ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 240. — A leltár, melyet Reisinger készített el, a benne felsorolt anyag gazdagságánál és értékességénél fogva megérdemelné, ha ma élő szakember méltatólag foglalkoznék vele.

⁴⁷ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 14, 14^{1/2}, 28, 30, 329, 518. — StR. 4236: 1808.

három hónap múlva a pesti egyetemre történt kineveztetése. 1809-ben orvosi szolgálatot teljesített a nemesi felkelő sereg-nél, miközben maga is typhusba esett. Tudományos pályájá-nak további kibontakozásáról állomásonként lesz szó. Meghalt 1838 máj. 19.-én s tanítványai vállaikon vitték sírhelyére. Ez a sokat betegeskedő ember nagy és számottevő irodalmi műkö-dést is fejtett ki. Elődjének a munkáit is kiadta, mégpedig 1807-ben Berlinben két kötetben Winterl dualistikus chemiai rendszerét és ugyancsak két kötetben 1829-ben Kitaibel Magyarország hydrographiáját tárgyazó munkáját. Magyarul igen rosszul beszélt s mégis „Bugátot is megelőzte egy sziget-nek, a vegytani műnyelvnek meghódításában“ — mint Toldy Ferenc mondá Bugát felett tartott gyászbeszédében.⁴⁸ Sok fában fúró-faragó ember volt Schuster. Egyik kantátéja kottára kiszedve is megjelent, Pest város történetét is megírta.

Schönbauer másik tanszékének, a sebészek részére rendelt therapia specialis vagy medicina clinica-nak a betöltésére irányuló pályázaton résztvettek: 1. Szunerits Ignác dr., a sebészi előkészítő institutiók correpetitora, 30 éves, győri születésű. 2. Strauss Mihály dr., 27 éves, Budáról. 3. Petrovits Máté dr., ezidőszerinti helyettesítő, 36 éves, Vukovárról. 4. Lübek János Károly dr., hontmegyei orvos, 32 éves, Bazin-ból és 5. Polyánkay Ignác dr., 25 éves, Ungvárról. A pályázók-on kívül mint kérvényezők jelentkeztek Lenhossék Mihály dr. orvoskari tanár és Stulfa Péter adjunctus. Ez utóbbiakra vonat-kozálag csakhamar kimondatott, hogy a pályázástól való el-zárkózásuk indokolatlan volt. A pályázati határidő kitűzését is jóval megelőzve, kérvénynyel fordult a helytartótanács-hoz Bosányi András dr. is, melyben a különös gyógytant az igaz-gatása alatt álló Szent Rókus kórházban mint a tárgy tanára előadhatni kérte s ennek támogatására rámutatott e kórház nagy beteganyagára s az itt meglevő kedvező alkalomra, mely a gyógyítás egyszerű eszközeinek az elsajátíthatását teszi lehetővé az orvosnövendékek számára; a kórházban himlőt is

⁴⁸ Néhány általa gyártott műszó: villó (phosphor), gyuló (hydrogen), bűzlő (brom), savító (oxygen), hamany (kalium), mészany (calcium), timany (aluminium), dárdany (antimonium), horgany (zincum), higany (hydrargyrium), stb. Mellesleg említjük meg, hogy Schuster idejében 54 elem volt ismeretes a chemiában.

láthat a medikus s az oltást is gyakorolhatja; a kórháznak sok jó könyve is van, villanyozó gépe és több physikalis gyógyeszköze; végül hozzáteszi Bosányi, hogy magát a tanszékre képesítettnek és méltónak tartja.⁴⁹ A helytartótanács elutasítandónak véleményezte a kérelmét, rámutatva, hogy Bosányi egy nagy kórház igazgatásának teendőivel van elfoglalva, ennél többet vállalni meghaladná az erőit, már pedig a tapasztalat azt mutatja, hogy lelkiismeretesen nem lehet egy napon többet, mint legfeljebb 40 beteget ellátni és erre is csak kiváló elméjű és egészséges orvos képes, akik közé pedig Bosányi alig sorolható. Mindezek mellett Bosányi már azért sem jöhetett szóba, mert az előírt nyilvános pályázatnak nem vetette alá magát.⁵⁰

Végeredményében a pályázók egyikét sem találták a tanszékre alkalmasnak, miért is a pályázat új kiírását javasolta a facultás, ami a helytartótanács nov. 15.-én adott engedélyével 1809 márc. 31-iki határidővel meg is történt mégpedig az utasítás értelmében meghirdetve a magyar és német pesti és bécsi lapokban s azzal a kikötéssel, hogy a pályázóknak bírniok kell a latin, magyar, német és szláv nyelvet.⁵¹

Mivel azonban a therapia specialis tanszéke már túl-hosszú időn át volt betöltetlen, ezért a helytartótanács a pályázat eldőlteig terjedő hónapokra a nov. 15-iki intimatumával gondoskodni kívánt az ellátásáról s a helyettesítéssel Petrovits Máté dr.-t, a folyamodók egyikét bízta meg. Ez az intézkedés akkora resensust keltett a facultásban s ennek jogosultságáról még a protomedikust is annyira meg tudta győzni, hogy megtörtént a szokatlan eset: Pfisterer felfüggesztette a helytartótanácsi intimatumot s annak kihirdetését megtagadta. Petrovits dr. a helytartótanácsához fordult; „kijátszásának” nevezte az eljárást és sérelmének orvoslását követelte. Az orvosi facultás dec. 23.-án tartott ülésén remonstrált a nov. 15-iki intimatum ellen s határozatilag kimondta a helyettesi működéséből már kiismert Petrovitsnak teljes alkal-

⁴⁹ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 402.

⁵⁰ „... experientia teste autem constat, quod medicus exquisitae mentis et sanitatis, de qua supplicans gloriari vix potest, ad summam 40 aegros bene quotidie providere possit.” — OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 488-9.

⁵¹ OL. Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 417-8.

matlanságát a tanszéknek akár csak ideiglenes ellátására is. A magistratus pedig az 1809 jan. 3-iki ülésen beható részletezéssel mutatta ki a kar álláspontjának helytálló voltát, kérve, hogy akár Stulfára, akár bármely más tanárra bízassék a helyettesítés, csak éppen a tájékozatlan és alkalmatlan Petrovitsra ne s egyben a legnagyobb aggályainak adott kifejezést, hogy amennyiben az mégis reája bíztnék, az egyetem tekintélyén fog csorba esni s a betegek fognak károsodni. A helytartótanács nem vette figyelembe az érvelést s erélyesen megparancsolta, hogy Petrovits a tanszéket „absque omni mora” elfoglalja, Stulfa pedig maradjon meg az állatorvostan tanára mellett. Egy hét múlva, jan. 10.-én már azt jelenté a rector a helytartótanácsnak, hogy Petrovitsot előtte való nap a dekan s a hallgatóság jelenlétében bevezette helyettesi tisztségébe, de egyben kéri, hogy azt a sebet, melyet Petrovits megbízása folytán a tudomány legérdemesebb férfiai oly fájdalmasan éreztek, jóakarattal gyógyítani méltóztassék; a magistratus academicus lelki fájdalma annál nagyobb a nov. 15-iki intimatum fenntartása miatt, mert tárgyilagosan igyekezett kifejteni a Petrovits dr.-t alkalmatlanná minősítő érveket. Ezen expialó felirat vétele után a helytartótanács jan. 24.-én felvilágosításszerűen értesíté a magistratust, hogy az intimatumban foglalt döntését az egyetemnek két egymásnak ellenmondó jelentése alapján hozta meg, amennyiben egy régebbi alkalomkor dícsérően nyilatkozott Petrovitsról; Stulfát pedig azért nem vette figyelembe, mert a fennálló rendeletek ellenére csak kérvényt nyújtott be, de nem pályázott a tanszékre.⁵²

A márc. 31-iki pályázaton résztvettek: a multkor lemaradtak közül Polyánkay és Stulfa, továbbá Petrovits Máté, és Sobay György, Szeged városi orvosa. Andrejovits József csak kérvényt nyújtott be. A facultás Ágoston tanár referatuma alapján ismét azt találta, hogy a pályázók egyike sem felel meg tökéletesen az igényeknek, hogy azonban az elméleti képzettség szempontjából Polyánkay, míg a gyakorlati képzettségből inkább Stulfa jöhetne számításba. Ennek következtében a kar első helyen Polyánkayt, másodikon Stulfát és

⁵² OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 28, 28¹/₂, 48-50, 204-5.

harmadikon Sobayt hozta javaslatba.⁵³ A magistratus nagyobb súlyt helyezvén a gyakorlati minősítésre, Stulfát ajánlotta első helyen. A tanulmányi bizottságban megoszlottak a vélemények. A helytartótanács és a kancellária a magistratus sorrendjét fogadta el, Andrejovitsra pedig külön kimondta, hogy mint szembeteg nyugdíjas mellőzendő. A Petrovits dr.-ról szóló bírálat megsemmisítő volt: „Diagnosai, prognosisai és therapiája egyaránt veszélyt jelentenek”.⁵⁴ Az államtanács hajlandó lett volna Stulfát, Tolnay adjunctusát kinevezésre ajánlani, ettől azonban eltekinteni kívánt azért, mert tudta róla, hogy Tolnay tanár törődöttsége miatt az állatorvosi intézet összes ügyeit ő intézi. Az államtanács a többi pályázók egyikét sem tartván megfelelőnek, megint új pályázat kiírását látta szükségesnek, amit a király 1809 aug. 2-án el is rendelt,⁵⁵ de 1810 jan. 9.-én pályázat mellőzésével Stulfát ugyancsak az államtanács nov. havában tett előterjesztésére mégis csak kinevezte a *therapia specialis* rendes tanárának.⁵⁶ E szokatlan vélemény- és rendelkezésváltoztatásnak megvolt a maga ugyancsak szokatlannak mondható oka. Petrovits Máté ugyanis, a tanszék helyettese, aki nyilván már értesült róla, hogy nem őt ajánlják a tanszék végleges betöltőjéül, a maga vigaszára („pro majori consolatione sua”) a helytartótanácsból azt kérte, hogy a nemsokára, vagyis az 1809 aug. 17.-én délután kezdődő félévi szigorlatokra meghívassék. A véleményezésre felhívott kar javaslatára Petrovits praecedens híján elutasított a kérésével. A kar azonban helyénvalónak látta ezt az alkalmat felhasználni, hogy Petrovitstól, mint semmiképen be nem való helyettestől megszabadulni törekedjék s a végből Bene dekán jelentését is

⁵³ Ha valaki közelebbről óhajtana érdeklődni ama rendszerint felülmúlhatatlan lelkiismeretesség iránt, melylyel az orvosi kar a pályázási actusokat vezette, az tekintsen bele a megőrzött vizsgajegyzőkönyvekbe. S ha e célra éppen a szóbanforgó ügynek actacsomóját javasoljuk áttekinteni, azért van, mert az iratok példás hiánytalanságuk és épségük, valamint síma olvashatóságukkal szinte maguk kínálkoznak az említett célra. — Litt.-pol. 1808. Fons 8, pos. 265 és 265^{1/2} jelzet alatt betekinthetők.

⁵⁴ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 204-5.

⁵⁵ StR. 1848: 1809.

⁵⁶ StR. 4318: 1809. — OL. Litt.-pol. 1810. Fons 8, pos. 34, 35, 35^{1/2}.

felterjesztette, aki három oldalon át ismertette tapasztalatait Petrovits tudásáról és eddigi működéséről. Közli, hogy hallgatói semmit se tudnak jól, hogy az orvosi tudománynak még az elemeivel sincs tisztában s hogy téves nézeteket tanít, melyek a betegek súlyos ártalmára vannak s hogy ilyformán eléggé demonstrálta a különös gyógytan tanítására való teljességgel alkalmatlanságát. Kéri ezért a helytartótanácsot, távolítsa el Petrovitsot a helyettesítéstől s tegyen oda rátermett férfit. A kar még egy pár lesújtó kifejezéssel tetézve a maga részéről is kérte, hogy Petrovitstól a téves és káros tanok további hirdetésének joga megvonassék.⁵⁷ Az egyetemi magistratus nem szívesen továbbította a karnak ezen felterjesztését, sőt Petrovitsot igyekezett védelmezni, felhíva a kart, hogy ne ítélje meg őt ily kedvezőtlenül. A helytartótanács azonban a szept. 19.-én tartott ülésében, nem tudván elzárkózni az orvosi kar által előadottak elől, Petrovits mielőbbi leváltását sürgette és „statim“ jelzéssel a magyar kancelláriához felterjesztette. A leváltás csakugyan megtörtént,⁵⁸ az 1809/10-i tanév megkezdődött anélkül, hogy a therapia specialisnak előadója lett volna s ezért a kancellária is sürgős intézkedést kért. Ez volt tehát az oka, hogy a felség is megváltoztatta a tanszék-pályázat kiírása iránti rendelkezését és hogy Stulfát rövid úton kinevezte.

Stulfa Péter 1769 máj. 26.-án Nyitrán született. Mint bölcsészhallgató Ürményi József gyermekei mellett nevelősködött. 1799 novemberében segéd lett a különös gyógytani tanszék mellett s 1800-ban promoveáltatott orvosdoctorrá. Résztvett mint orvos az insurrectióban. 1803-ban az állatorvostan tanárának adjunctusává neveztetett ki s itt működött 1810-ig, a sebészek részére rendelt gyógytani tanszékre történt kinevezetéséig, ez utóbbi tanszéken pedig 1821-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig. 1817-ben a magyar nemesség adományozásával tüntettetett ki, mely alkalommal nevét Székly-re változtatta. Semmiféle irodalmi tevékenység nem

⁵⁷ „... exoretur, ne in scandalum scientiae, ac detrimentum et juventutis scholasticae et ipsius humanitatis viro adeo ignoranti ultro quoque facultas concedetur publice principia medicinae et erronea et perniciose docendi.“ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, 299-300.

⁵⁸ StR. 4318: 1809.

fűződik a nevéhez. Mindvégig a sebészek tanfolyamán működ-
vén, sem dekánna, sem rectorrá meg nem választották.

Stulfa kinevezése nyilvánvalóvá tette, hogy a karnak 1784-ben a Hatvani-utcai épületben való elhelyezése óta történt néhány tanszék-szaporítás máris szűkké tette az „orvosi házat” s törnie kellett a karnak a fejét, hogy melyik teremben tarthatná Stulfa az előadásait s végül is azt a megoldást látta legmegfelelőbbnek, hogy Benével alternáljon olykép, hogy az egyik az első félévben az elméletet, a másik a másodikban betegség mellett a gyakorlatot tanítsa. Ebbe a javaslatba a helytartótanács nem egyezett bele s azt kívánta, hogy az épület kisebbik kapujának a bejáratától balra fekvő két szoba rendeztessék be Stulfa részére.⁶⁰

Stulfának tanárrá való kineveztetésével az állatgyógy-
intézet adjunctussága ürült meg s pályázat útján Brunkala Románnal töltetett be, aki 1782-ben Oravkán, Árva megyé-
ben született s 1804 szept. 12.-én megszerezvén a sebészmesteri oklevelet, az állatorvosi tanulmányokra adta magát, melyeket Pesten is, s megismételve Bécsben is „kitűnő” eredménnyel végzett. Ezután a keszthelyi Georgikonban tanított, ahol három éven át az állatorvostan összes tárgyait tanította s Festetics György gróf uradalmában folytatott gyakorlatot. Brunkala 1810 szept. 12.-én kelt kineveztetésétől kezdve később mint rendes tanár korán befejezett élete végéig az állatorvostan terén működött.⁵⁹ A 400 forintos fizetésben részesülő adjunctusra nagy feladat várakozott. Tolnay Sándor professor ugyanis, előrehaladt kora miatt, nem tudta már kellőképen ellátni az egyre fokozódó igényeket támasztó tanszékének teendőit s így Brunkalára nemcsak az intézet irányítása, hanem a tanítás munkája is várt, melyet megsokszorozott a három-
nyelvű előadások időt emésztő megtartása.

Végzetes esztendő tört hazánkra az 1809.-i esztendővel. A nemesi felkelést újra és sürgősen fel kellett állítani. A máj. 21—22-iki diadalmas asperni csata után Napoleon seregei átkeltek a Dunán, megszállották Bécset s újabb csapatokkal megerősítve János főherceget Felső-Itáliából Magyarországra

⁶⁰ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 8, pos. 34, 35, 35¹/₂.

⁵⁹ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 13, 17, 18.

szorították. Győr alatt gyűlt össze 40.000 francia s vele szemben ugyanannyi magyar. Jún. 13—14.-én ütközött meg a két ellenséges sereg, mely a franciák győzelmével végződött. Amily hirtelenséggel zúdult az ellenség az országra, épp oly sürgősen kellett a sebesült- és betegellátásról s a hadikórházak felállításáról gondoskodni. A veszély vártára már máj. 4.-én küldött József nádor, mint a felkelő sereg legfőbb kapitánya egy sajátkezű levelet az elnöklete alatt álló helytartótanácsához az iránti intézkedés végett, hogy az egyetem mentse fel tanári kötelezettségei alól Eckstein Ferencet, a gyakorlati sebészet tanárát, mint akit a nemesi felkelés legfőbb orvosává (proto-medicus insurrectionalis) fognak kinevezni, amit az orvosi kar tudomásul véve, Eckstein Jánost bízta meg helyettesítésével.⁶¹ A helytartótanács júl. 15.-én elrendelte, hogy a kar engedje át a házát (domus facultatis medicae) insurrectiók kórház céljaira, mire a kar már 3 nap múlva jelentette, hogy a ház alsó szárnyában (tractus) 8 ágyat, 2 konyhát és 2 dolgozó helyiséget, a felső emeleten pedig 14 ágyat s 2 konyhát már ki is ürített a kívánt célra. Ezenkívül a felhagyott fűvészkert melegháza is az insurrectio főorvosának rendelkezésére bocsátatott. Ilyformán természetesen az összes gyakorlati előadásokat be kellett szüntetni, az elméleti tárgyak előadását pedig a tanárok magánlakásukban folytatták. Aug. 10.-én a helytartótanács az egyetem főépületének a kiürítését és a tábori kórházak rendelkezésére bocsátását rendelte el, mire a magistratus ugyane hó 14.-én a szigorlatok gyors befejezése iránt intézkedett, de minden intézkedést megtett az irányban is, hogy a tanuló ifjúság egészsége megóvassék s a betegségektől, elsősorban a febris nosocomialis rémétől, megvédessék.⁶² Eckstein Ferenc a maga kitűnő szervezőképességéről tett bizonyosságot, mert néhány hét leforgása alatt Győr, Pápa, Kismegyer, Bábolna, Komárom, Mária Nostra, majd Esztergom, Pest, Bodajk és Mórban a teljesen felszerelt kórházak ezer beteg befogadására készen állottak s a nádor által jóváhagyott kórházi szabályzat szerint kifogástalan rendben működtek. A nádor több ízben tartott szemlét a kórházak felett s a mindenütt

⁶¹ OL. Gremiale. 1809. Fons 32, pos. 1. — Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 212, 226.

⁶² OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 281, 290.

tapasztalt rend és tisztaság felett megelégedésének látható jeléül Ecksteinhez dícsérő iratot intézett, az egész kórházi személyzetet pedig egy havi fizetésüknek megfelelő összeggel jutalmazta.

A hadikórházak működéséről Eckstein a következő évben jelentést tett közzé,⁶³ mely a kórházak szervezetét is ismerteti. Eckstein az egész hadi egészségügyi szervezetet a kórházakkal együtt hat törzsorvos közt osztotta meg. Mindegyik kórháznak megvolt a maga igazgatója, papja, 3 fő- és 12 alorvos, 3 gyakornok, 1 gazdasági tiszt és 1rnok, 2 gyógyszerész, 1 élelmezési-vállalkozó (traiteur) és megfelelő számú cselédség. Az összes kórházakban 1809 júniusától 1810 jan. 15-ig 4322-en vétettek fel, köztük 593 „sebes” és 3729 beteg, kik közül 1074 typhusban szenvedett. A felgyógyultak száma 3811, a meghaltaké 411 volt, amely szám azonban meg sem közelítette a harcban elesetteket, mely 3031-re rúgott.⁶⁴ A typhus állandóan sok gondra adott okot. Már a győzelmes asperni ütközet után is annyira megtelt Pozsony városa sebesült és beteg katonákkal, hogy csakhamar kiűtött köztük a typhus.⁶⁵ Az ezen bajban megbetegedettek közt találjuk Bene Ferencet, aki ingyen ajánlotta fel szolgálatait a hadi kórházakban, nemkülönben Stáhlyt és Schustert. Rajtuk kívül Reisinger is törzsorvosként működött, nemkülönben Windisch Lipót, Stipsics veje, Nyitra megye főorvosa, aki azután a megye kérelmére jutalmul kapta a magyar nemességet s utóbb a Rókus-kórház igazgatójává és Pest város első főorvosává választott meg.⁶⁶ Windisch később mint volt „felkölt-seregi stáborvos” ismertető emlékezést írt tábori orvosi működéséről s a szóbanlevő hagymáz dúlásáról.⁶⁷

Az 1809-iki insurrectióval befejeződtek a francia háborúk, I. Ferenc nemsokára Pannonhalmán találkozik Napoleonnal,

⁶³ Relatio officiosa generalis de nosocomiis pro nobili insurgente militia hungarica anno 1809 erectis et administratis cím alatt jelent meg nyomtatásban.

⁶⁴ Orvosi Tár 1831. IV. 163-193.

⁶⁵ Med. Jahrbücher des k. k. oest. Staates. 1812. I. IV. 151.

⁶⁶ Orvosi Tár. 1842. 20. szám.

⁶⁷ „A tábori ragadós hagymáz hazánkban 1809. Visszatekintéssel némelly felkölt-seregi kórházak történeteire.”

aki 1810-ben nőül veszi Ferenc leányát, Mária Lujzát s 1811 márciusában megszületett a „római király“, mint békéltető kapocs a két uralkodó közt.

A helytartótanács 1809 szept. 27-iki hozzájárulásával az egyetem természetrajzi múzeuma értékes gyűjteménynyel bővült. Böhm Mór elhunyt pénzügyi tisztviselő után egy rovargyűjtemény maradt, melyet az örökösök műszerekkel és könyvekkel együtt 1500 forintért kínáltak az egyetemnek megvételre, melyt az Schuster Jánossal, a természetrajz tanárával s a természetrajzi múzeum igazgatójával, valamint az adjunctusával, Fabriczki Lajossal nézette és becsülte meg, akik a vételárat megfelelőnek találták, amit a jelentésükhöz mellékelte gazdag gyűjtemény-katalogus ma is igazolni látszik.⁶⁸ A nevezett múzeum ugyanezen évben összeállított teljes leltára,⁶⁹ nemkülönben a hortus botanicusé⁷⁰ a ma élő utódok figyelmére is teljes mértékben érdemes emlékei a kornak, amelyben összeállítottak. Ugyane szempontból bír érdeklődéssel a klinikai kórház két évvel később összeállított inventariuma is,⁷¹ de míg amazok a bőségükkel lepnek meg, ez utóbbi éppen csak a legszükségesebb tárgyakra szorítkozó szerénységével kelt lehangoló benyomást.

Az 1809. évről összeállított pontos adatok állanak rendelkezésünkre arra vonatkozólag, hogy az egyetem rendes dologi kiadásaira fordított 25 ezer forintból mennyi esett az orvostudományi intézetek működésére, miért is ezen adatokat általános tájékoztatás kedvéért közöljük. Belgyógyászati és sebészeti klinikák: 9340, szembetegek kórháza 1248, kémiai laboratorium 1090, fűvészkert 1422 frt. A személyi kiadások, vagyis a tanárok, hivatalnokok és alkalmazottak fizetése 69.484 frt-ot tett ki. Az összkiadás tehát 94.488 frt-ra rúgott.⁷²

A két Eckstein testvér, János és Ferenc professorok, elérkezettnek látták az időt, hogy a nemességgel való felruhá-

⁶⁸ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 180-1, 301-2.

⁶⁹ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 355.

⁷⁰ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 12, pos. 2.

⁷¹ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 1.

⁷² M. v. Schwartner: Statistik des Königreiches Ungarn. II. kiadás. 1811. 370.

zásukért („pro conferendis sibi Literis Armalibus“) folyamodjanak a felséghez, aki azonban elutasítja a kérést „ob meritorum insufficientiam“, s másféle javaslatokat vár „majdan“ jutalmazásukra. A helytartótanács 1809 febr. 17 és márc. 14.-én, további érdemek szerzésére buzdítva, értesített a két Ecksteint folyamódásuk eredménytelenségéről.⁷³ Nem kellett azonban túlsokáig várniok, hogy megkapják nemcsak az egyetemen, hanem a harctéren is megszolgált kitüntetésüket, mert amikor Eckstein János 1812 jún. 12.-én meghal, az „ehrenbergi“ nemesi előnévvel parentáltatik el és fivére, Ferenc is birtokában van már ugyanennek a nemesi előnévnek. Jánosnak kitüntetésben való részesítésére feltehetőleg siettetőleg folyhatott be az egyre hatalmasodó elbetegesedése feletti részvét. Mindenesetre feltűnő lehetett, hogy a mindenkor lelkiismeretes férfiú, tanév közben megszakítva előadásait, 1811 jún. 16.-án négyheti szabadságot kért, hogy Balatonfüred vizében és fürdőiben keressen enyhülést szenvedéseire, melyeket előrehaladt „mellbetegsége“, idült bélbaja és aranyeres véresei okoztak neki.⁷⁴

A teljes egyetem megalapításakor, 39 év előtt, az orvostanári tanárok 1200 forint évi fizetést kaptak ércpénz értékben. A papírpénz, a bankó, azóta fokozatosan elvesztette comparatív értékét, a hajdani 1200 forintnak már csak 266 frt 40 kr. felelt meg 1809-ben. „Pedig a tanár az egyetlen az államban, aki sorsának a javulását nem remélheti. Iskolatársaiból 39 év után tábornokok, püspökök lettek, akik állandó előmenetelükkel kárpótláshoz jutottak, mialatt a tanárok, belátva az állam helyzetét, némán tűrtek.“ Ezeket a resignált szavakat írta a chemia és botanika immár közel 70 éves tanára, Winterl, bevezetőül abba az etiquette-szokás szerint keltezetlen, de azért megállapíthatólag 1809 szept. havában megírt felségfolyamodványba, melyben öt hónap óta elsúlyosodott betegsége által tetézett leszegényedése miatt segítséget kér a királytól. A továbbiakban elmondja, hogy házi berendezésének sok darabját már pénzzé tette, hogy ruhái rongyokká váltak s hogy még tűzfát sincs módjában vásárolni. Ezért nem is a pénz-

⁷³ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 105.

⁷⁴ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 181.

romlás arányához képest kéri az eredeti fizetésének a hat-szorosát engedélyezni, hanem 1200 helyett 3000 forintot, a 400 forintos pótlékának meghagyása mellett.⁷⁵ Winterl felségfolyamodványa hű visszatükröztetője az akkori idők gazdasági viszonyainak. A napoleoni háborúkat hazánkban is nagy gazdasági válság követte, melyet az angliai ipari túltermelés által előidézett általános európai válság csak még súlyosabbá tett. Méltán várhatta Winterl, hogy elszomorító sorsán könyörölni fognak, mert elszegényedéséhez az a nagy áldozatkészség is hozzájárult, melylyel magánvagyonának tekintélyes összegeit fordította mostohán dotált tanszékének jobb ellátására. Az egyetemi tanács szeptember 26-án meleg pártolással továbbította a kérvényt, mielőtt azonban az elintéztetett volna, Winterl 1809 nov. 9.-én meghalt. Halálával az egyetem egy buzgó, lelkiismeretes, tanítványainak sorsát a szívéen viselő tanárt veszített el, akinek a nevét a tudományok története is híven megőrizte.

A fizetés elégtelensége feletti panaszok, a segítség után kiáltó folyamodványok nem ritka jelenségek már s nemcsak Winterl hallatja kérő hangját. Stipsics professor tanító működésének 27-ik évében, a *Ratio Educationis* 287. §-ára hivatkozva,⁷⁶ legalább 300 forinttal kéri feljavítani a fizetését a nagy drágaság miatt, amit a felség részben, 200 forint „*salarium-augmentum*” engedélyezésével teljesít is.⁷⁷ Andrejovits József dr., a kiöregedett *correpetitor* is esd, hogy 600 forintot kitevő nyugdíja ötszörösére emeltessék⁷⁸ stb. stb. A legkisebb többletkiadás zavarba hozza az embereket. Egy 7 forint 33 krajcárt kitevő összeg, az udvari pénzügyi hatóság (*taxatoratus officium camerae aulicae*) által az *adjunctusi* kinevezési okmány után kirótt illeték, oly érzékenyen sújtotta Weleczky János dr.-t, hogy annak elengedéséért kérvényt nyújtott be. A kérvény felment a királyig (!), aki jelentést tétetvén magának, a fennálló törvényes rendelkezések alapján, melyek szerint a kinevezési

⁷⁵ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 336.

⁷⁶ „*Aequum erit sane, professores illos ad loca magis honorifica et subsellia paulo opulentiora transferre...*”

⁷⁷ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 183-4. — Litt.-pol. extr. 1813. Pos 14-17, 29.

⁷⁸ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 345.

illeték alól senki sem mentesíthető, kénytelen volt a kérést elutasítani.⁷⁹ Stamborszky Jakab dr., egy hónappal assistenssé történt kineveztetése után lemond erről az állásról, mert a nagy drágaság miatt („e respectu enormis charistiae”) nem tud a fizetésből megélni.⁸⁰ Az orvoskari pedellus is könyörög, hogy a szülésmester és bábák okleveleiért 8 forintot követelhesen, mert nem tudja többé azokat 6 és 4 forintért kiállítani, hisz maga a pergament is többbe — 6-7 forintba — kerül. A helytartótanács, ha nem is enged a hagyományos áron változtatni, de megengedi, hogy a pecsét elhelyezéseért külön 1 forintot számíthasson fel a pedellus.⁸¹ E felhozott különböző példákat, melyek magukban is élesen megvilágítják az egyetemi személyzetet se kímélő nehéz gazdasági helyzetet, az évek haladtával tovább lehetne szaporítani, mert a drágaság fokozódása csak az 1816-iki második, hivatalosan elrendelt devaluatio után jutott el addig a magas pontig, mely megszámlálhatatlan existenciáknak a tönkremenetelét jelentette.

Winterl hivatalainak betöltése a személyi változások egész sorát vonta maga után. Ezúttal azonban nem pályázat iratott ki, hanem a helytartótanács és a kancellária által egyformán helyeselt s a kar és a magistratus által 1810 jan. 10.- és 12-ikén egyértelműleg készített javaslat alapján történt a tanszékek betöltése, amit ápr. 18.-án a király is elfogadott, kimondván, hogy a chemia és a botanika tanszékei szétválasztatnak s az előbbit Schuster János, a természetrajz tanára nyeri el azzal az utasítással, hogy tárgyát a jövőben ne egy félévig, hanem két féléven át tartozik előadni. A botanika tanszékére és a fűvészkert igazgatójává Kitaibel Pál nevezetett ki, a megüresedő természetrajzi tanszékre pedig az addigi adjunctus, Reisinger János. Végül az így megüresedett adjuncturát Polyámkay Ignác kapta meg, figyelemmel arra a kedvező minősítésre, melyben nemrégiben a különös gyógytani tanszékre való pályázása alkalmával részesült.⁸²

⁷⁹ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 124, 268, 284.

⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 174-5.

⁸¹ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 60-1.

⁸² OL. Litt.-pol. 1809. Fons 8, pos. 410. — 1810. Fons 8, pos. 24, 42-3. — StR. 969: 1810.

Reisinger János 1784 máj. 24.-én Győrött született. 1807-ben történt promoveálása után Szegeden telepedett meg mint gyakorló orvos, de még ugyanebben az évben a pesti egyetemen a természetrajz tanárának adjunctusává neveztetett ki, Schönbauer halála után pedig a tanszék helyettesítésével bízott meg. Az 1809-iki insurrectióban mint törzssorvos vett részt, 1810-ben pedig a különös természetrajz (állat- és ásványtan) tanárának neveztetett ki s mint ilyen működött 1848-ig, nyugdíjaztatásáig. Meghalt 1852 febr. 12.-én. Jelentősebbnek alig nevezhető természetrajzi dolgozataiba Reisinger szerette beleszőni politikai nézetét, melyek egyéniségét tudományos mondanivalóinál is jellegzetesebben tükröztetik vissza. Így pld. az egyik dolgozatában Magyarország történetének saját-maga-készítette beosztását ismerteti. Az első 800 év szerinte „a durvaság korszaka” volt, ezt követte az „enyhítés korszaka”; e közben „a népek zsírjából hizlaltatott nemesség-ről” s egyéb hasonlókról beszél⁸³ Reisinger János, ennek a magyar nemesség egyik sarja által alapított egyetemnek egyik rendes tanára.

Gróf Széchenyi Ferenc 1802-ben megalapította az ország első tudományos és közművelődési intézményét, a Magyar Nemzeti Múzeumot azzal a cselekedetével, hogy nagyértékű könyvtárát, kézirat-, térkép- és éremgyűjteményét az országnak adományozta. József nádor főherceg kezdeményezésére az adományozást törvénybe iktatták s az 1808: VIII. törvénycikk a vármegyéket felszólította egy a múzeum széleskörű kibővítését szolgáló alap gyűjtésére s azzal a célzattal, hogy „a magyar nyelv művelése s a nemzeti irodalom és ipar ezen intézmény által is előmozdítassék.”⁸⁴

A fentnevezett alap egybegyűjtése még kezdetét se vette, amidőn egy jelentősnek mondható összeggel a botanikus kert új elhelyezésére már eleve meg is terheltetett. 1809-ben ugyanis helyet cserélt a botanikus kert, amennyiben a mai Szép-utcai házak helyére 1784-ben Budáról áthozott kertet arra az Ország-úti (mai Múzeum-körúti) telekre vitték el, melynek helyén

⁸³ Orvosi Tár. 1848. II. 65.

⁸⁴ Codex III/2. 25.

hajdanában Mátyás király kertje állott,⁸⁵ s ahol ma az egyetem természetrajzi és vegytani épületei állanak. Az áthelyezés előzménye az volt, hogy Grassalkovich Antal herceg 1808 elején az államnak ajánlotta fel a maga kertjét, hogy azon építtessék fel a Magyar Nemzeti Múzeum és helyeztessék át a botanikus kert s viszont cserébe kérte az akkori botanikus kertet.⁸⁶ A király beleegyezett a cserébe, kötelezte azonban Grassalkovichot, hogy családi majoratusát a kertek érték-különbözetével: 8929 forinttal kárpótolja, de viszont a leendő múzeumi alapra hárította, hogy ugyanekkora összeget Grassalkovichnak apránként kifizessen.⁸⁷ Csak jóval a csere megtörténte után nyert megállapítást, hogy a Grassalkovich-féle kert átalakítása fűvészkertté nem volt szerencsés megoldás. Kitaibel az 1810 jan. 19-iki ülésen bemutatta a facultásnak a maga gondos elaboratumát: „super horti botanici statu, quo is erat anno 1809” s egy egész sorozat hiányát állította össze az új fűvészkertnek. A régi kertből való átplántálások is egyre folytak még s ezekre a helytartótanács 3000, 4 munkás részére pedig havi 33-33 forintot engedélyezett.⁸⁸ 1811 jún. 4.-én a kar előterjesztésére a magistratus további 3000 forintot kért ugyane célra, melyre 1809 okt. 10 óta már 9658 forint 33 krajcárt költöttek volt.⁸⁹ 1812 jún. 10.-én megint 3000 forintra volt szükség, de ebben az összegben egy aquarium terve is bele volt értve. Ezt is kiutalta a helytartótanács júl. 21.-én.⁹⁰ 1814-ig nem kevesebb, mint 40.000 forint ment rá a kert felszerelésére, melyről egyre jobban bebizonyosodott, hogy a talajviszonyoknál, elsősorban a talaj nedvességénél fogva nem bírt rendeltetésének kellőleg megfelelni. Az 1838-iki árvíz végül annyira megrongálta a fűvészkertet, hogy újabb áthelyezésének szüksége immár elkerülhetetlenné vált, ami azonban csak 1864-ben volt végrehajtható.

⁸⁵ F. Schams: Vollständige Beschreibung der k. Freystadt Pest in Ungarn. 1821.

⁸⁶ StR. 925: 1808.

⁸⁷ StR. 1289: 1808, 55: 1809, 445: 1809.

⁸⁸ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 12, pos. 2, 3, 8, 9, 13.

⁸⁹ OL. Litt.-pol. 1811. 12, pos. 9.

⁹⁰ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 190.

A feltorlódott nagy költségek fedezésének egy megdöbentő módjáról értesülünk:⁹¹ nem az egyetemi alapot terheltek meg vele, hanem az egyetemi tanároknak 1770 óta egy ízben sem emelt s egyre szűkösebbé váló fizetését csonkították meg éveken keresztül. A költségfedezésnek ez a módja csakis bénítólag játszhatott közre az egyetem fejlődésére, mert hisz ezek után a tanárok bármely költségesebb indítvánnyal érthetőleg tartózkodtak előállítani.

1809 elején Ágoston Elek, a szülészet és szemészet tanára, erős elfoglaltságán könnyítendő, egy adjunctus (adjutor) és egy assistens kinevezését kérte. A kar pártoló javaslatával szemben a magistratus az adjunctus szükségességét nem ismerte el. Így ment fel az ügyirat a helytartótanácsra át a kancelláriáig, melynek április 7.-én tett előterjesztése alapján a felség is csak egy assistens beállítását engedélyezte.⁹² És itt felmerül a kérdés, vajjon csakugyan az erős elfoglaltság s nem-e inkább Ágostonnak erős elfoglaltságot már el nem bíró szervezete volt az oka a szokatlan kérelemnek, mely egyszerre két segéderőre szorul? Ezen feltevés mellett látszik szólani az, hogy Ágoston rövid idő múlva már annyira elbetegesedett, hogy még ugyanazon év nov. 15.-én meg is halt.

Szinte érthetetlen lassúsággal történnek az előintézkedések Ágoston utódlására vonatkozólag. 1810 szept. 25.-én veti fel a helytartótanács a kérdést, vajjon nem akadna-e a működő orvostanárak közül valaki, aki megfelelő remuneratio mellett a saját tárgyán kívül a szülészetet is tanítaná? és ha nem akad: vajjon Andrejovits József dr., aki már több tanszékre sikertelenül folyamodott, nem lenne-e alkalmas arra? A kar a feltett kérdésekre megadta a válaszokat: a tanárok közül senki se óhajtotta vállalni a szülészetet, mert ez az elméletileg is tanítandó és gyakorlatilag is demonstrálandó tárgy, melyet több nyelven is kell előadni, a napnak több óráját is leköti, külön tanárt igényel, aki azonfelül még a női- és a gyermekbetegségeket is előadja. Bécsben és az osztrák tartományokban önálló tárgy volt a szülészet, sőt az elméletet is, a gyakorlatot is egy-

⁹¹ Lásd Gerenday József: Versuch e. Geschichte d. ungarischen Botanik. 1865.

⁹² StR. 1343: 1809.

egy tanár tanította, pedig ott nem kellett annyiféle nyelven előadni. Ami Andrejovitsot illeti, a kiérdemült sebész-correpetitort, ezúttal se mondott a kar enyhébb véleményét róla, mint legutóbb.⁹³ Mindezek alapján azt kérte a kar, írássék ki a pályázat a szülészeti tanszékére,⁹⁴ azzal a kötelezettséggel, hogy a kinevezendő tanár a női- és a gyermekbetegségeket is előadni tartozik.

A pályázat mind a két tárgyra kiíratván, mindkettőre együttesen pályázott: Frankenburg Jakab med. et chir. dr., boncoló mester (prosector) az anatómián, és folyamodott: Andrejovits József csak a szülészetre és Peterka József dr., kiskunsági főorvos mind a két tárgyra. A kar tagjai egyhangúlag az általuk igen előnyösen ismert Frankenburgot hozták javaslatba rendes tanárnak, de csakis a szülészettől; a szemészet ellátását a nagy egyéni operáló készséggel rendelkező Stáhly Ignác professorra kérték bízni. Miközben a kar e javaslata a maga forumait járta, nov. 1-én az eddigi helyettes tanár, Eckstein Ferenc lemondott s a kar javaslata alapján a helytartótanács hozzájárult ahhoz, hogy a szemészet további helyettesítése Stáhly kezén maradjon meg, a szülészeti pedig Frankenburgnak adassék át.⁹⁵ A szülészeti és szemészeti szétválasztását illetőleg az egyetemi magistratus kifejezetten a karral való egyetértését hangoztatta, azonban megemlítette, hogy takarékosabb lenne, ha a két tárgy, a szülészeti és a szemészeti, továbbra is egyesítve marad s a kettős tanszékre Frankenburg neveztetik ki, aki egyébként is bizonyosságot tett róla a pályázáskor, hogy mind a kettőre megvan a megkívánható képessége. A magyar kancellária ezt a mellékes megjegyzést tette előterjesztésének alapjává s a tanszék kettéválasztása ellen nyilatkozott. A helyzetet Stifft mentette meg, aki az orvosi karunk szempontjából mindenkorra emlékeztetés 1812

⁹³ Andrejovits hályogműtéten esett át, convex üveget hord, a betűt épp hogy megismeri, el van hízva, kezei pöffedtek, „papillae sensitivae stupore adficientur, atque tendines et musculi rigescunt, morositas senilis,” stb.

⁹⁴ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 13, 35. — 1811. Fons 8, pos. 2.

⁹⁵ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 35. — 1811. Fons 8, pos. 59, 142, 258, 304, 374.

márc. 27-ikén kelt véleményezésében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a szemészet, minthogy az különös operatív készséget és nagy gyakorlatot igényel, ne köttessék össze más tárggyal, hanem külön rendes tanár által taníttassék, ami annnyival könnyebben vihető keresztül, mert a tanár fizetésének a költsége jelentéktelen, amennyiben évente csak három hónapon át kell előadnia. Önkényt folyt ebből, hogy Stifft a szülészeti számára is a Frankenburg által elfoglalandó önálló tanszék felállításához járult hozzá, aki azonban a szláv nyelvet nem bírván, az esetre, ha ily nyelvű nők jelentkeznének, ezeknek a tanítására egy helyettes vagy adjunctus lesz beállítandó. A király 1812 ápr. 7.-én írta alá Stifft javaslatát.⁹⁶

Emlékezetes marad a magyar szemészet történetében Stifftnek itt közölt véleménye és a királynak azt megerősítő rendelkezése, mert ha mi idehaza eleget teszünk a királyi parancsnak és nem igyekszünk nyilvánvaló személyi tekintetekből sorozatos módon elodázni, szinte kijátszani a királyi parancsot, akkor Magyarország ma elmondhatná magáról, hogy egyetemén hat évvel előzte meg a világ összes egyetemeit a szemészetnek mint kötelező tárgynak rendes tanárral való előadásával. Sajnos, mint látni fogjuk, nem így történt.

Külön kérdés és fontolgtatás tárgyává tetetett, mi történjék az Ágoston által betöltött „magyar királyság szemorvosa” állásával. Stifft feleslegesnek jelentette ki ennek az állásnak további fenntartását, mert az egyetem évről-évre több tanulót képez ki a szemészetből, akik a királyság egész területén jól elláthatják a szembajosokat, kik közül a szegénysorsúak az egyetemi kórház szemészeti osztályán (nosocomium oculisticum) ingyenes ápolásban részesülnek. A király a kancelláriának 1811 júl. 19-iki előterjesztésére ilyen értelemben döntött s az országos szemorvosi állás végleg töröltetett,⁹⁷ amiben erősen közrejátszhatott, sőt döntő súlylyal eshetett a latba a „conformetur” elve, minthogy Bécsben ilyen hivatal egyáltalán nem létezett. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy országos szemorvossá leendő kineveztetését, már az ezen állás megszüntetését elrendelő királyi határozat megjelenése előtt Eckstein Jánosnak, majd a bécsi dr. med. és ophthalmoiatriae magister

⁹⁶ StR. 964: 1812.

⁹⁷ StR. 2355: 1811.

Schmidt Jánosnak, ezen állás elnyeréseért benyújtott folyamodványai azzal az érveléssel utasítottak el, hogy Ausztriában sincs ilyen szemész.⁹⁸

Ami a szemészeti tanszéket illeti, a facultás az imént ismertetett örvendetes felhatalmazást tartalmazó parancsnak nem tett eleget s egy bántó, de megérdemelt bécsi rendelkezést provokáló érveléssel próbálkozott az elől kitérni. Azon ürügy alatt, hogy a pályázók száma amúgy is kevesbedik, továbbá, hogy egy önálló szemészeti tanszék igen érzékeny költségeket róna az egyetemi alapra, azt a javaslatot tette a kar, hogy ne állíttassék önálló tanszék a szemészet számára, hanem bízassék meg 400 forint fizetéssel továbbra is az anatomia tanára, Stáhly Ignác, annak a tanításával. A közbeeső fórumok szívesen pártolták a takarékosnak tűnő javaslatot, sőt az államtanácsban az első votans szintén, azonban Stifft felbosszantott stýlusban tartott votumában kioktatta a kart, hogy a tudomány csak nyer, ha egy tanár csak egy szakmával foglalkozik, mert az ilyen többre viszi, mint az, aki többfélével kénytelen az idejét tölteni; azok az érvek pedig, melyekkel a külön tanár kinevezése ellen és 400 forint remunerationak Stáhlynak juttatása mellett hozakodik elő az orvosi kar, maguktól elesnek, mert ez a 400 forint a szemészet önálló rendes professorának is elégséges fizetés, minthogy évente csak 3 hónapon át adja elő a tárgyát. Mivel pedig a kar állítása szerint a pályázók csak csekély számban jelentkeznének, ezért köteleztessék az egyetem, hogy a pályázatot a bécsi lapokban is megjelentesse. A felség 1812 okt. 17 -én kelt legfelsőbb elhatározása alapján a szemészet önálló tanszékére újból ki kellett írni a pályázatot a Stifft által diktált módokat mellett.⁹⁹ A pályázás napja 1813 ápr. 13.-ára tűzvetvén ki, arra ketten jelentkeztek: Schmidt János és Eder Mátyás dr.-ok. Az előbbi számos elismerő iratot mellékelte sikeres kúráiról és műtéteiről, többek közt a „Vereinigte Ofner-Pester Zeitung“ 1812 jún. 16-iki 48. számát, mely dicsőítőleg emlékezik meg róla, miként adta vissza Rabus ipar-tulajdonos 70 éves és hályogja miatt 15 éven át vak anyjának 10 percig tartó műtéttel a szemevilágát.¹⁰⁰

⁹⁸ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 63, 140, 143.

⁹⁹ StR. 3169: 1812.

¹⁰⁰ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 154.

A pályázat eredménye azonban megint negatív volt. A kar kijelentette, hogy egyik pályázót sem ajánlhatja kinevezésre¹⁰¹ s megmaradt az eredeti álláspontján: megint csak Stáhllynak kívánta juttatni a szemészet előadásának a jogát s a 400 forintos remunerationt. Ezekután érthető a felháborodás Bécsben a kar makacssága felett. Már a magyar kancelláriánál megtörik a kar szándéka s leiratot javasol intézni az egyetemhez, mely szerint „tudja meg az orvosi kar egyszersmindenkorra, hogy a legfelsőbb elhatározásokkal nem lehet szembeszállni“, a felség úgy kívánta, hogy a szemészet szakmájára egy külön tanári állás rendszeresíttessék s amennyiben Schmidt és Eder dr.-ok nem kaphattak megfelelő calculust s ezért a tanszékre nem voltak előterjeszthetők: új pályázatot kell kiírni. Az államtanácsban az első két votans: Atzél és Bedekovich magukévá tették a kancellária javaslatát s az utóbbi még hozzátette, hogy a pesti orvosi facultás a jövőben sem fog alkalmas pályázót találni, bárki pályázzék is, mert most már nyilvánvalónak tekinthető az az igyekezete, hogy egy bizonyos már meglevő tanár kapja meg az oculistika tanszékét. Stifft kemény szavakban bélyegzi meg a kar eljárását: „Feltűnő, hogy a pesti orvosi facultás és egyetem ellene szegül az összes határozatoknak, melyeknek végrehajtását Felsőged ismételten kiadott legmagasabb parancsaival elrendelni méltóztatott, és minden alkalommal ugyanazokat az ellenvéleményeket adja elő. Ugyanez történik meg újra a szemészeti tanszéknek külön tanárral való betöltése alkalmával, amelyet azonban a facultás — nem törődve a fennálló és ismételten kibocsájtott elhatározásokkal — minden áron egy más tantárgy tanárának kíván átadatni. A második votans (Bedekovich) megjegyzése ezért teljesen indokolt, hogy a pesti orvosi kar sohasem fog egy pályázót se a szemészeti tanszék betöltésére alkalmasnak találni.“ Végül azt ajánlja Stifft, hogy a pályázati dolgozatok rendeltessenek fel a bécsi orvosi kar bírálatainak beszerzése céljából, mert Schmidt János dolgozata valóban alkalmasnak látszik arra, hogy tanszékre minősítse szerzőjét. Az uralkodó okt. 14.-én kelt elhatározásával elfogadta az előterjesztést, a pályázati dolgok felküldetnek az udvari tanulmányi bizottsághoz bírálatra¹⁰² s három hónap

¹⁰¹ „... wegen der nicht hinlänglich an Tag gelegten Fähigkeiten.“

¹⁰² StR. 3097: 1813.

leforgása után együtt vannak a bizottság tagjainak: a két bécsi professor (Prochaska és Mayer) véleményei, melyeket az ottani kar is a magáévá tesz és Schmidt dr.-t kinevezésre ajánlja e szavakkal: „Írályának eleganciája s a logikus felépítés becsületére válik a szerzőnek; Schmidt tudományosan képzett férfiúnak bizonyult s ha tovább is képezni fogja magát, az államot nagyobb reményekre is feljogosítandja.“ A magyar udvari kancellária sem táplált ezek után többé aggályt Schmidt dr. kinevezése ellen, csupán rámutatott arra, hogy nevezett nem bírja a magyar nyelvet annyira, amennyire ez egy rendes tanártól elvárható, jöllehet Schmidt megígérte, hogy a magyar nyelvben tökéletesíteni fogja magát. 1814 márc. 11-ikén a király kinevezte Schmidt János dr.-t a szemészet rendes tanárává. Stifft azonban egy másik előterjesztést is fűzött ehhez: intessék meg a pesti orvoskar, hogy a jövőben tartózkodjék minden önkényeskedéstől és netáni mellékcélzatok érvényesítésétől.¹⁰³

Schmidt, sajnos, nem foglalhatta el a tanszéket. Már máj. 10.-én jelenti a rector, hogy Schmidt meghalt s felhívja az orvosi kart, tegyen előterjesztést a tanszék betöltésére nézve.¹⁰⁴ Ez meg is történik a helytartótanács útján, mely azonban a kar javaslatára nem állotta meg, hogy legalább alternative meg ne kérdezze, vajjon mégis ne Stáhly Ignác, a bonctan tanára bízassék-e meg, új pályázat mellőzésével, a szemészet tanításával? A magyar udvari kancellária látva, hogy már megint ellenindítványt terjeszt fel a helytartóság, jöllehet ismeri a határozott legfelsőbb utasítást, mely szerint a szemészet tanszéke önálló tanárral töltendő be, a Stifft által is jóváhagyott azt az előterjesztést tette, hogy úgy a helytartótanács, mint az orvosi facultás utasíttassék rendre; egyben pedig rendeltessék el a tanszék betöltésére a szabályszerű pályázat kiírása. Így döntött a király is 1814 szept. 2.-án.¹⁰⁵

Folyamodványaikat az 1815 márc. 2.-ára kitűzött pályázatra benyújtották: 1. Peterka József, 2. Fodor András 35 éves sebészdoctor, 5 éven át volt dobokamegyei főorvos, egy bába-könyv szerzője és 3. Neurohr Mátyás, volt Verőce-

¹⁰³ StR. 258: 1814.

¹⁰⁴ Orvoskari lt. Fjk. 1, 703/76; 1813/14.

¹⁰⁵ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 202, 345-6. 471-2.

megyei főorvos. A kar Peterkát és Fodort, mint akik „megfelelni nem tudtak“, Neurohrt pedig, mint aki sem a szemészethez nem ért, sem a magyar nyelvet nem érti, alkalmatlannak s így a pályázatot eredménytelennek jelentette ki, de egyben azt a javaslatot tette, hogy a legutóbb graduált doctorok, vagy a kiválóbb ötödéves orvostanhaligatók közül kettőt-hármat célszerű lenne főleg a szemészeti műtétek elsajátítása végett egy esztendőre közkhölségen Bécsbe küldeni s hazatértük után ezeket pályázásra felhívni. A helytartótanács más nézetten volt s Neurohrt kinevezésre hozta javaslatba, rámutatva, hogy Prochaska és Beer bécsi professorok avatták szemésmesterré. Bécsben sem az egyik, sem a másik javaslatot el nem fogadták s a kancellária augusztus 25.-én értesítette a helytartótanácsot, hogy új pályázatot kell kiírni a szemészetre, 3 hónapos határidővel és olykép, hogy Bécsben is lehessen vizsgát tenni. Erre új iratváltás indult meg. Az egyetem, valamint a helytartótanács felette aggályosnak tartotta a rendelkezés utóbbi részét s egy szeptember 19.-én kelt felterjesztésükben rámutattak, hogy a pesti pályázók joggal tarthatnának tőle, hogy a bécsiek előnyökhöz fognak jutni s általában is úgy festhetne a helyzet, mintha a magyar egyetem csupán affiliatiója lenne a bécsinek, különösen ha ki nem mondatik a kölcsönösség, mely szerint a bécsi tanszékekre Pesten is lehet pályázni. E felszólalásnak annyiban volt meg az eredménye, hogy a kancellária november 17.-én kelt értesítése szerint a pályázatokat bár a jövőben is be lehet Bécsben nyújtani, de a bécsi tanárok nem mondanak véleményt, csupán pontos informatiókat adnak a szóbeli vizsgák lefolyásáról, az írásbeli pályázatokat pedig egyszerűen megküldik Pestre s dönten a pesti tanárok lesznek hivatva.¹⁰⁶ Ezekután a pályázat a szemészeti tanszékekre újra kiirattván, arra ketten és pedig mind a ketten Bécsben jelentkeztek: a legutóbb már pályázott és meg nem felelőnek minősített Fodor András, továbbá Fabini János 26 éves, erdélyi származású „gyenge testalkatú orvos“. A bécsi orvostanulmányi aligazgató jelentése szerint mindketten sikerrel vizsgáztak, de jobb előadása miatt Fabinit ajánlotta, míg a pesti kar s az egyetemi magistratus Fodor mellett foglalt állást¹⁰⁷

¹⁰⁶ StR. 2220: 1814.

¹⁰⁷ Orvoskari Lt. 272: 1816.

mert a magyar nyelv tudása az előadások miatt feltétlenül szükséges, Fabini pedig a magyar nyelvben nem eléggé jártas. A helytartótanács is, az udvari kancellária is a jelzett okból szintén Fodort ajánlotta a szemészeti tanszékre. Stifft azonban rámutatott arra, hogy Fodor nem is foglalkozott szemorvoslással s hogy a megye, meg magánosok által kiállított bizonyítványai nem minősítenek egyetemi tanszékre; Fabini pedig Beer, a nagynevű bécsi szemészprofesszor oldalán képezte ki magát jeles szemésszé, mint annak segéde. A király 1817 márc. 14.-én Fabinit nevezte ki a szemészet professorává.¹⁰⁸

Az orvosi kar ezúttal sem nyugodott meg a legfelsőbb parancsban, jöllehet már eddig is azt tapasztalhatta, hogy a király alig kapható elhatározásainak visszavonására, legkevésbé a rosszul indokolt esetekben. A kar kifejtette, hogy az országnak azért volt oly kevés képzett és súlyosabb műtétek végzésére is alkalmas sebész, mert a sebészetet latinul tanították, azok pedig ezt a nyelvet nem értették s három hónapos magáncursusokra szorultak, ahol azonban csak a könnyebb sebészi gyógymódokat tudták velük elsajátíttatni. Így lesz a szemészettel is: ha Fabini fogja elfoglalni a szemészeti tanszéket, mindazok a magyarok, akik csak az anyanyelvükön értenek, ki lesznek zárva a szemészet elsajátíthatásából s mivel a szembetegek is nélkülözni fogják az itthoni szakszerű segítséget, kénytelenek lesznek a külföldre menni. Kéri tehát a kar, hogy a magyarul tudó Fodor András neveztessék ki a szemészet tanárává. A kar oly meggyőzően fejtegette mindezt, hogy javaslatát a magáévá tette az egyetemi magistratus, a helytartótanács, sőt a magyar kancellária is, amely március 24.-én az államtanácsához tett előterjesztésében meleg szószólójává lett a kar felfogásának és kérelmének, melyet azonban Stifft helytálló érvekkel cáfolt meg, kifejtvén, hogy Fodor soha nem foglalkozott érdemileg a szembetegségekkel; hogy teljesen téves az a nézet, miszerint a szemészetnek nem magyarul való tanítása károkat fog okozni, mert ez a tárgy csakis a latinul értő orvostanhallgatókra kötelező („Zwangsstudium“), de nem az a sebészek számára; s végül, hogy az erdélyi magyar Fabini igenis beszél magyarul és csak túlzott szerénységből nyilatkozott úgy, hogy szüksége van még néhány hónapra, míg

¹⁰⁸ StR. 1268: 1817.

előadásait magyar nyelven tarthatja meg. Igazat kell adni Stifftnek, aki votumát ezekkel a szavakkal fejezte be: „A pesti egyetem nagyon is szerencsésnek mondhatja magát, hogy egy olyan kiváló egyént kapott, aminő Fabini, mert nélküle továbbra is fennmaradt volna az a helyzet, hogy azok a magyarok, akik műtő-szemészek akartak lenni, Bécsbe kényszerülnek utazni.” A felség — említeni is felesleges — 1817 ápr. 28.-án kelt elhatározásában megmaradt Fabini kinevezése mellett („firmiter inhaereo“).¹⁰⁹

Alig ült még néhány hónapig a tanszékben Fabini, 1817 szept. 16.-án felterjesztéssel élt a helytartótanácsához, melynek első súlyos mondata máris sejtetni engedi, hogy megbántódottságában fordul igazságtévesért,¹¹⁰ panaszt emelve tanártársa, Lenhossék Mihály ellen, aki magának követelte a szemészeti szigorlatokat, mégpedig a régi szokás jogán s azon a címen, hogy Bécsben is Prochaska, az élettan tanára szigorlatoztat s a híres Beer csak mint censor van jelen, s mert a szemészet rendes tárgy ugyan, de előadója, miként a fizetése mutatja, csak rendkívüli tanár s mint ilyen nem examinálhat, s végül mert Lenhossék — a saját állítása szerint — teljesen birtokában van a szemészet elméleti és gyakorlati ismereteinek. Fabini — kari határozat alapján — a felsőbbbség döntését kérte és intézkedését Lenhossék követelése ellen, a következő ellenérvek felsorakoztatásával: 1. A szemészet tanszéke 1809 óta üresedésben volt, tehát a szigorlatoztatásnak is szünetelnie kellett volna. Mi jogon szigorlatoztatott tehát e három év alatt Lenhossék? s ha tette, csak mint az examinátor helyettese tehette „per abusum et malam consuetudinem“. Igaz, hogy Bécsben Prochaska szigorlatoztat, ám ő az oculistikának is rendes tanára, melyből rendszeres előadásokat tart, így tehát mint szemész van jelen s nem mint physiologus. Lenhossék esete tehát nem azonos Prochaskáéval, mert ő kizárólag physiologus, Prochaska pedig szemészprofessor is. Beert csak azért nem hívják meg, mert ő ma még rendkívüli tanár, de azonnal

¹⁰⁹ StR. 2783: 1817. — OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 156-7. 208.

¹¹⁰ „Quemadmodum honesti viri est, nemini injuriam inferre: ita ingenuum quemvis decet, insurgere contra omnem injuriam sibi inferendam.“

meg fogják hívni, amint Prochaska visszavonul s az élettant szétválasztják a szemészetből. „Érthetetlen — írja tovább Fabini —, hogy Lenhossék engem rendkívüli tanárnak tesz meg, holott a szemészet kötelező, rendes tárgy, annak ellenére, hogy a fizetése nem egyenlő a többi rendes tárgy tanárainak fizetésével, de nem egyenlő a rendkívüliekével sem. S ha Lenhossék nem ismer el engem szigorlatoztatásra jogosultnak, akkor bármelyik más tanár is épp annyi joggal követelhetné a helyettem való szigorlatoztatást. De mindenütt úgy szokott lenni: a tárgya szerint illetékes tanár az, aki szigorlatoztat is. Nagyon kételkedem („valde dubito“), hogy Lenhosséknak megvolnának a szükséges ismeretei a szemészetből; erről senki se tud, hiszen még csak nem is vizsgázott és approbáltatott a szemészetből, e tárgyat soha még csak nem is suppléálta, jöllehet a tanszék éveken át üres volt, pedig ezzel kétségtelenül megbízott volna, ha értett volna a szemészethez. Lenhossék soha életében nem operált szemet, hogyan lehessen tehát ítélete a jelöltek operatív felett? De ha tudna is operálni, akkor sem illetné, mint az élettan tanárát, a szemészeti szigorlatok megtartásának a joga, hiszen ez alapon én is joggal követelhetném magamnak az élettani szigorlatokat“. Ezeket írta felterjesztésében a nyilván nagyon elkeseredett Fabini, mert végül nemcsak döntést kér az ügyben, hanem Lenhossék elbizakodottságának megfékezését is („hujus viri arrogantiam refrenare“).

A helytaróság szept. 23.-án Pfisterer protomedikusnak, mint a tanulmányi bizottság ülnökének javaslatára Fabininak továbbra is megadta ideiglenesen, majd pedig nov. 10.-én véglegesen az immár a király által is jóváhagyott examinatori jogot.¹¹¹

Fabini mint tanár s mint szakmájának művelője nemcsak bevált, de díszévé vált egyetemünk orvosi karának. Életrajzírója feljegyzi róla, hogy kineveztetésekor minden modern fegyverét a bécsi iskolának, alapos ismereteket, módszeres önálló kutatásra való képességet, fejlett műteti technikát hozott magával.¹¹² A Beer professor mellett eltöltött assistensi működése valóban érdemessé tette a professurára; szemészeti

¹¹¹ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 292^{1/2}, 3589-.

¹¹² Biró Imre: Fabini Theophil János. Orvoseképzés. 1932. 4. sz.

könyve latinból magyar, olasz és holland nyelvre is lefordított s Paduában és Utrechtben tankönyvvül használtatott. Érdemei elismeréseül 1840-ben a király a magyar nemesség adományozásával tüntette ki.

A szülészeti tanszékének a betöltése sokkal símábban folyt le, mint a szemészeté. A király már 1812 április 7.-ikén kinevezte e tárgy tanárául Frankenburg Jakabot¹¹³ s okt. 17.-ikén engedélyt adott arra is, hogy Stulfa Péter bízassék meg 300 forint fizetés ellenében a szülészeti szláv nyelvű tanításával.¹¹⁴

Az a mindössze két esztendő, melyet a sors szűkmarkúságából Frankenburg a tanszék birtokában tölthetett el, nem tűnt el egészen nyomtalanul, mert mindenképen tökéletesíteni kívánta a vezetésére bízott szülészeti intézetet, melyben — az ő közlése szerint — még azok a műszerek és eszközök sem voltak meg, melyekkel a fennálló rendelkezések szerint a megyei és városi törvényhatóságok orvosainak kellett ellátva lenni. Bizonyos, hogy a szülészeti tanszék nyugodt kibontakozását erősen hátráltathatta az a körülmény, hogy 12 év alatt 4 tanár váltotta fel egymást, pedig a szülészeti az utolsó 30 év alatt nagyot haladt és eszköztára is erősen gazdagodott új találmányokkal. Frankenburg 19 pontban lajstromba is foglalta a szükséges műszereket és eszközöket, azzal a kérelemmel, hogy legalább e legszükségesebbek 39 bankó forintért beszereztesse.

Az egyetemi szülészeti intézetben ez időtájt évente 80 szülész és ugyanannyi bába nyert kiképzést mindössze 6 ágy mellett s a tanév 10 hónapja alatt 70 szülést lehetett csak lebonyolítani, mert a tehesség különböző stadiumaiban levőknek is helyet kellett adni a tanítás céljaira. E részben előnyben volt a városi Rókus-kórház, ahol éppen még egyszer annyi szülés mehetett végbe ugyanannyi ágyon, mert itt az asszonyokat csak a terhesség utolsó heteiben vették fel. Sok asszony épp ezért, látva a Rókus-kórháznak a maguk szempontjából előnyösebb voltát, ide ment tanulni, de természetesen nem a kíváncsi eredménynyel, úgy hogy kikerülve az életbe, nem egyszer maguknak is kuruzsló asszonyok tanácsához kellett fordulniok.

¹¹³ StR. 964: 1812. — OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 126.

¹¹⁴ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 350-1.

Frankenburg a szülészeti tanításának eredményesebbé tételére 1813. júl. 20.-án memorandumot nyújtott be a karhoz, melyben mindenekelőtt a tanítás áttételét szorgalmazta a Szt. Rókus-kórház bővebb lehetőségei közé. Kérte továbbá egy assistens beállítását, aki azonban az újszülöttek gyógyításához is ért, nehogy ezeket betegség esetén a kórházba kelljen átszállítani. Javasolta továbbá, hogy az assistensek csak két évig maradhassanak a helyükön, hogy ily módon minél többen képeztesse ki s ekképen mihamarabb megszűnjék az az állapot, hogy Pest és Buda száz és néhány bábája közt alig lehessen keresve is találni egyet, aki valóban járatos a mesterségében. Bábára, mégpedig állandóra, szintén szüksége volna az intézetnek, s az évente kétszer tartandó tanfolyamokra anyanyelvük szerint csoportosítva küldendőek be a bábajelöltek; különösen a szláv nyelvűek minden rendszer nélkül szoktak jelentkezni s ha jön a nyár, hazasietnek. Egyébként szlávnyelvű bábákban van a legnagyobb bőség; belőlük lesznek a legjobb bábák („ad partum tamen exactissime assistere slavicae foeminae possint“). Szükséges lenne, hogy a törvényhatóságoknál alkalmazott s azon időkből megmaradt sok régi sebész, amikor még nem volt rájuk nézve kötelező a szülészeti magisteriuma, pótlásra felrendeltessenek, de ne csak ezek, hanem az a sok többi is, akik büntetlenül szüléskednek kiképzés nélkül. Az ifjúság is azért nem törődik a szülészettel, mert tudja, hogy nincsen kötelezve a szülésmesteri oklevél megszerzésére. Így történik aztán, hogy még nagyobb megyékben is alig akad egy-egy képzett szülész, aki a bonyolultabb esetekhez is hozzá merészelne nyúlni. Frankenburg a bécsi rendszerre, vagyis a „conformetur“ elvére hivatkozva kérte, hogy a jövőben a pesti egyetemen se adassék ki előbb a sebésmesteri oklevél senkinek, mielőtt a szülészeti szigorlatot sikerrel le nem tette, hogy tehát csak közös „magister chirurgiae et artis obstetriciae“ oklevelek adassanak ki.

A helytartótanács nov. 30.-án elfogadta Frankenburg előterjesztését teljes terjedelmében, azt pártfogólag továbbította s felhívta a magistratust, hogy a Szent Rókus-kórháznak a szülészeti tanításához leendő igénybevétele érdekében indítsa meg a tárgyalásokat a pestvárosi tanácsccsal és Bosányi kórház-

igazgatóval.¹¹⁵ Az eredmény minden tekintetben negatív volt; sem Pest város tanácsa nem állott kötélnek s Bécsben sem volt hatással a „conformetur“ elvére való hivatkozás: négy év múlva Birly professornak egy nagyjában azonos kérelmet kellett benyújtania mindazon hiányok pótlása iránt, melyek Frankenburg kérvényében mint ilyenek szerepeltek.

Túlszerények, szinte mikroszkopikus értékűek voltak azok az összegek, melyeket az orvosi karhoz tartozó intézetek kaptak évi ellátmányul: az anatómiai múzeum 50, a természetrajzi 100 s az állatorvosi tanintézeté 100 forintot. Emellett egyre sürgősebbé vált már a gyakorlati bonctani, a műtősebészképző és egy önálló szülés- és bábaképző intézet felállítása, melyeknek a fenntartására szintén pénzre volt szükség; de itt is előrevetette magát a gond árnyéka, vajjon meglesznek és elégségesek lesznek-e az arra fordítható összegek?

Efféle bénító gondolatok vehettek erőt 1813-ban az orvosi tanártestületen, de szerencsére ezeknél is jobban a tespesztő helyzeten való segítség akarata, amidőn a szept. 13-iki ülésen a kar egyhangúlag elhatározta, hogy egy egyetemi gyógyszerár létesítésére kér engedélyt a helytartótanáctól és pedig avégből, hogy az annak üzeméből befolyó tiszta jövedelmet a tudomány oltárára teszi le: abból segíti meg a már fennálló s a még létesítendő intézményeket. Az elgondolás lényegileg azon alapult, hogy a felállítandó gyógyszerár azt a 120—150%-os nyereséget, melylyel a városi gyógyszerészek dolgoztak, nem magának tartja meg, hanem az említett célokra áldozza. Ezenkívül azonban a tudományos haszon is ott lebegett a facultás szeme előtt. Az egyetemi gyógyszerárban nyernének ugyanis tudományos felügyelet és irányítás mellett alkalmazást a tehetségebb gyógyszerészek s az egyetemi hallgatók is jobb kiképzésben részesülhetnek, ha az egyetem gyógyszerárában ismerkedhetnek meg a gyógyszerattal s a vényírástannal, az ars formulandi-val, a tanárok vezetése mellett. Azonkívül úgy remélték, hogy a gyógyszerkönyv eszméje is itt fog leggyorsabban és legjobban megvalósulni.

A gyógyszerár tudományos felügyelete a chemia és botanika tanárára, a gazdasági felügyelet a provisorra lett

¹¹⁵ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 325—6.

volna bízandó. A kidolgozott költségelőirányzat szerint a gyógyszer-tár felállítása és berendezése az épületben szükségessé váló átalakításokkal együtt 30.000 frt.-ba került volna, ami azonban idővel, főleg a jobb viszonyok beálltával meg is térült volna a kar számításai szerint. Végül kijelenté a kar, hogy az egyetemi gyógyszer-tár létesítésének igazi akadály a nincsen, legfeljebb a gyógyszer-tártulajdonosok félelme és nyereségvágya fog mint ilyen jelentkezni.

Az egyetemi magistratus okt. 27.-én foglalkozott az orvosi kar gyógyszer-tári tervezetével s azt felette üdvösnek tartotta, miért is arra kérte a helytartótanácsot, hogy azt engedje megvalósítani; amennyiben pedig a gyógyszer-tár azonnali felállítása nem sikerülne, mert a szükséges befektetésekre nincs meg a pénz, vagy ha úgy találatné, hogy a meglévő gyógyszer-tárak száma elegendő, akkor őriztessék meg a terv a jövőre s az új patikanyitási engedély az egyetemi gyógyszer-tár részére tartassék fenn.

A magistratus felterjesztése a kar tervezetének melléklésével felérkezvén a helytartótanács-hoz, itt nov. 30.-án röviden úgy intéződött el az ügy, hogy kimondatott: „Többféle mérlegelés alapján, főleg azonban az egyetemi alapnak kivált ezidőszerinti felette szűkös voltánál fogva, a felterjesztésnek nem lehet helyet adni.“

Íme megfellebbezhetetlenül így esett kútba az orvosi karnak egy igen üdvös és úgy a tudomány, mint a gyakorlat érdekei szempontjából megvalósításra érdemes tervezete: az egyetemi gyógyszer-tár felállítása 1813-ban. 1907-ig kellett várni, hogy a ma működő egyetemi gyógyszer-tár életre hívás-sék, de már nem az 1813. évi magasröptű elgondolások megvalósítására.¹¹⁶

1813-ban új tanulmányi rend lépett a pesti egyetem orvosi facultásán életbe, conformiter a már 1810-ben Bécsben bevezetettel, mely mindazokat a tárgyakat hozzávette az eddigiekhez, melyeket időközileg már tanítani kezdtek. Ez a tanulmányi rend még jobban eltávolodott a Ratióétól, amelyet

¹¹⁶ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 332. — Részletesen tárgyalja az ügyet Győry T.: „Egyetemi gyógyszer-tár felállításának tervezete 1813-ban“ c. közleményében. Orv. Hetilap, 1936. 7. sz.

sem nem hatálytalanítottak, sem kellőleg nem respektáltak a kormányzó körök. Az új rend a következő tárgyak hallgatását írta elő:

I. év: Bevezetés az orvos-sebészi studiumba. Különös természetrajz (állat- és ásványtan). Elemi anatomia. Nővénytán.

II. év: Felsőbb anatomia és élettan. Bonctani gyakorlatok.

III. év: Általános kór- és gyógytan. Semiotika. Gyógyszertan. Vényszerkesztéstan. Elméleti sebészet. Műszer- és köttan. Elméleti szülészeti. Diaetetika.

IV. és V. év: Belső bajok, illetve sebészi megbetegedések. Különös kór- és gyógytan és gyakorlati tanítás a betegágynál. Elméleti és gyakorlati szemészet. Állatgyógyászat. Törvénszéki orvostan. Orvosi rendészet.

Az alsóbbrendű, vagyis a polgári és falusi sebészeket képző kétéves tanfolyam növendékei részére kötelező tárgyak voltak az I. évben: Tanulmányi bevezetés. Anatomia. Élettan. Általános kór- és gyógytan. Elméleti sebészet. Gyógyszertan és vényszerkesztéstan. Diaetetika. Sebészi köttan. A II. évben: Sebészi műtéttan. Törvénszéki orvostan. Szülészeti. Állatgyógyászat. Belbajosok és sebészi betegek klinikája.

Gondoskodás történt egyidejűleg az iránt is, hogy az orvos-sebészi tanfolyam tananyaga demonstrációkkal és gyakorlatok végzésével érthetőbbé tétessék. E végből a tanulók tanáraik vezetése alatt részt vettek botanikus kirándulásokon, dolgoztak a kémiai laboratóriumban, maguk is végeztek tetemboncolásokat, sebészi műtéteket a hullán s ezért a monarchiának azon egyetemei, ahol anatómiai intézetek még nem álltak fenn, ilyeneknek a létesítésére szólítottak fel, így a pesti egyetem is. Az orvos-sebészi karon a tanítás a hét öt napján át folyt, a hétköznapok közül a szombat szabadon maradt. Az egyes tantárgyak naponta egy órán adattak elő, csak a klinikai tárgyak képeztek kivételt, ezeket napi két órán át tanították, melyek közül az egyik óra az elméletnek, a másik a gyakorlatnak volt szánva.

Az orvosdoctori oklevél elnyerhetésére a jelöltnek két általa megfigyelt és kezelt beteg kórtörténetét kellett bemutatni

s magát két szigorlatnak alávetni, mely a tanulmányi rendben előforduló tantárgyakra terjedt ki, s azután egy dissertatiót benyújtani és thesisait négy opponens ellen védelmezni. A sebészdoctori diploma elnyerésére teendő szigorlat abban különbözött az előbbtől, hogy a belgyógyászat helyett a sebészen volt a kiképzés súlya s a jelöltnek két műtétet kellett a hullán bemutatnia. Ha egy *medicinae doctor* a *chirurgiae doctor* fokozatát is elérni óhajtotta vagy viszont, csak kiegészítő vizsgát tartozott tenni. A kétéves tanfolyamot végzett sebészjelölt legfeljebb sebészmester (*magister chirurgiae*) lehetett. Külön mesteri oklevelet kaphatott a vizsgázott szemész is, de csak az esetben, ha már sikeresen befejezte az orvosi vagy sebészi tanfolyamot és külön szakvizsgákhoz, illetve szigorlatokhoz volt kötve a szülészek, bábák és a fogászok minősítése. A szigorlatokon a jelenlevő examinátorok mindegyike egy negyedórán át feleltette a jelöltet. A szigorlati osztályzatok ezúttal szabályoztattak. Eddigélé ugyanis az orvosi kar felavatott doctorainak az orvoskari dekanatusban őrzött albumában 1797-től kezdve mindenféle kifejezés vegyest szerepelt a *calculusok* közt éspedig: *praeclare*, *eminenter*, *praestanter*, *excellenter*, *praeclare et eminenter*, *primae classis*, *valde bene*, *sat bene*, *mediocriter*. A kifejezések közt *synonymák* is akadnak s már ebből látni, hogy nem *terminus technicusok* voltak. Az új tanulmányi rend csak négy approbáló osztályzatot ismert és engedett meg: *valde bene*, *bene*, *sat bene*, *sufficienter*. Ha a szigorlat nem approbáltatott (*reprobatio*), azt meg kellett ismételni, első ízben új díj lefizetése nélkül, másodszorra díj ellenében. Harmadszori ismétlés után a jelölt többé nem bocsáttatott vizsgára (*suspensio*).

Ami a szigorlati díjakat illeti, az orvosdoctori fokozathoz szükséges szigorlatok közül az elsőnek a díja 35 frt volt, ebből mindegyik examinátort 5 frt illette, a maradék összeg a kari pénztárt. A második szigorlat díjából, 63 frt-ból 9 examinátor 6—6 frt-ot, a többit a vendégvizsgáztatók, köztük a *proto-medicus* kapták. A *dissertatio censurázásáért*, amit felváltva végeztek a tanárok, 4 frt 30 kr, a *disputatió*n való jelenlétért pedig a dekánnak, *protomedikusnak* és felváltva négy tanárnak egyenkint 4 frt 30 kr, tehát összesen 27 frt járt. A felavatás díja 69 frt 30 kr-t tett ki s ebből az összegből a *rector*,

a négy dekánt, a promotort és az egyetemi pénztárt 31 frt 30 kr, a kari jegyzőt 6 frt, az özvegyi alapot 13 frt 30 kr, a pedellust 4 frt 30 kr illetve, a diplomáért 10 frt s a rectori pecsétért 4 frt járt. Az összes szigorlati és avatási költségek tehát 199 frt-ra rúgtak. A sebészdoctores szigorlati és avatási összköltségei 195 frt 30 kr-t tettek ki.

Azok a sebészdoctores, akik az orvosdoctores fokozatot óhajtották elnyerni, a két különbözeti vagy kiegészítő szigorlat díjaként összesen 114 frt 30 kr-t kellett lefizetniök, az orvosdoctores fokozatot elnyerni óhajtó sebészdoctores pedig szintén a két különbözeti szigorlatért 110 frt-ot. A sebészi magisterium elnyerésére leteendő két szigorlatért és az oklevélért 102 frt 30 kr járt. A szülészeti (obstetricator) fokozatot elnyerni óhajtók, kiknek a tanfolyam elvégzése után vagy phantomon vagy hullán szülést kellett levezetniök, ha ennek megfeleltek, szigorlatra bocsáttattak, melynek díja a diplomáéval együtt 39 frt 30 kr-t tett ki. Ugyanerre köteleztettek a bábák (obstetrix) is, azzal a különbséggel, hogy a szigorlaton eszköztanból nem kellett felelniök. Az általuk fizetendő díj 34 frt 30 kr volt. — A szigorlati díjak alól fel voltak mentve azok, akiket a községek vagy uradalmak küldtek fel az egyetemre. Az igazoltan szegény sebészek, szülészek és bábák szintén díjelengedésben vagy féldíj fizetésének kedvezményében részesültek. — A szemészek (oculista) szigorlataira csakis oly approbált orvos vagy sebész volt bocsátható, aki a szemészet tanárától legalább első osztályzatot kapott. Az első szigorlaton az elméleti és gyakorlati szemészetből kellett a jelöltnek felelnie, a másodikon egy vagy több műtétet hullán végeznie. A költségek, a diplomát beleértve, 47 frt 18 kr-t tettek ki. — A fogászoknak (dentista) szigorlatra bocsáttatásukhoz a kétéves alsó sebészi tanfolyam sikeres elvégzését kellett igazolni. A szigorlat tárgyai voltak: a száj bonctana, a fogak és a környező részek kór- és gyógytana, a fogászati eszközök alkalmazásának ismerete. A szigorlat és a diploma díja 55 frt 54 kr-ra rúgott. — A gyógyszerészek tanulmányaik befejezése után két gyógyszerkészítményt tartoztak a nyilvánosság előtt a chemiai laboratoriumban előállítani, minek sikeres megtörténte után szigorlatra bocsáttattak, melynek tárgyai voltak a botanika, a gyógyszerismeret (notio materialium

pharmaceuticarum), a chemia és a természettudományok. A szigorlat és az oklevél összesen 86 frt-ba került.¹¹⁷

Ezen itt ismertetett 1810. évi bécsi tanulmányi, valamint szigorlati rend közül az utóbbinak a pesti egyetem orvosi karán való azonnali bevezetése 1813. nov. 9.-én rendeltetett el a helytartótanács útján, a tanulmányi rendre vonatkozólag pedig kimondatott, hogy az is sürgősen vezetessék be, azonban előzetesen a kar véleményét is meg kell hallgatni.¹¹⁸ A kar ezt az alkalmat annak a szorgalmazására használta fel, hogy az alsóbb sebészi tanfolyam töröltessék el, nehogy a nép továbbra is a sok hiányos képzettségű egyénre legyen szorulva.¹¹⁹ A facultás e kérelme nem talált meghallgatásra. A visszautasításnak két okára lehet gondolnunk, mindenkéltől arra, hogy addig, amíg Bécsben fenntartották az alsóbb sebészi tanfolyamot, a „conformetur“ elvéből folyólag a pesti egyetem se remélhette annak eltörlését; másfelől azonban a még mindig fennálló nagy orvoshiány, melyet majd csak egy negyedszázad letelte után váltanak fel — ekkor azonban már Európaszerte — az orvostúltermelés iránti panaszok, csakugyan meggondolandóvá tette az alsóbb sebészi tanfolyam végleges beszüntetését.

Az elmondottakból tisztán kiviláglik az is, amit megemlíteni további összetévesztések végleges kiküszöbölése végett nem mellőzhetünk, hogy a hol 1810-nek, hol 1813-nek nevezett tanulmányi rend nem két különböző, hanem egyúgyanaz a tanulmányi rend volt, téves lenne tehát továbbra is 1810. évi és 1813. évi tanulmányi rendről beszélni, hiszen voltaképpen épp annyi joggal az 1816. évről is lehetne beszélni, ha az új tanulmányi, nemkülönben szigorlati rend tényleges bevezetésének időpontját tekintenénk mérvadónak. A bevezetés ekkora késedelmességének nem annyira az okairól, mint inkább a tényéről ama felette éles bírálatból értesülünk, melyben a kart a késedelem miatt Stifft részesítette.¹²⁰

¹¹⁷ Linzbauer: A magyar korona országainak nemzetközi egészségügye. 1868. 127-136. l.

¹¹⁸ Linzbauer i. m. 126.

¹¹⁹ Rupp N. I. Beszéd . . . 1871. XIII. l.

¹²⁰ StR. 268: 1816.

Az 5 éves orvossebészi tanfolyamra való felvételnek előfeltételül továbbra is a rendes bölcsészeti tanfolyam sikeres befejezését kellett igazolni, mely Pesten 2 esztendeig (Bécsben 3-ig) tartott és hiába folyamodott Müller Pongrác, az egri irgalmasrend priorja ennek elengedése iránt, a helytartó-tanács 1813 jún. 25.-én elutasította a kérelmet.¹²¹

Az új tanulmányi renddel kapcsolatban egyes tanszékeknek intézetekkel, másoknak meg taneszközökkel a bécsi minták szem előtt tartása mellett való felszerelése a tanítás sikeresebbé tétele érdekében már 1810-től kezdve folyamatba tetetett. Az első a bonctan volt, melynek mind a két tanszékét egyaránt szolgálni hivatott berendezésére a kar legelőbb tett javaslatot, sőt a költségvetést is bemutatta, azt remélve, hogy az már az 1810/11. tanévben üzembe állítható lesz. A helytartótanács azonban nem intézkedett, hanem különösképen 1810 szept. 25.-én a kart kérdezte meg, hogy hányadán áll az institutum anatomicum practicum ügye s mi hiányzik még az életbeléptetéséhez?¹²² A kar tehát újra ismertette az előző tervezetét, a „planum“-ot, melynek első része a facultás épületének az új igényekhez mért átalakítására s mikéntjére nézve tartalmazott 1899 frt 30 kr költséget maguk után vonó pontos javaslatokat. A szükséges műszerek és eszközök költség-előirányzata 3417 frt-ot tett ki.

A facultás sürgős döntést kért, mert — mint írja — az árak napról-napra emelkednek, az iparosok és munkások vonakodnak a mostani pénzérték szerint aláírni kötelezettségeiket s mennél későbben történik intézkedés, annál drágább lesz minden, miért is a műszerek bevásárlását illetőleg legcélszerűbb lenne, ha az illetékes tanár (Lenhossék) kellő mennyiségű pénzzel ellátva mielőbb felküldetnék Bécsbe.¹²³ Mindennek magyarázatául emlékezetünkbe kell idéznünk, hogy 1810 vége felé járunk, előestéjén az 1811-ben bekövetkezett devalvációnak, mely egyötödre szállította le a forint vásárló erejét. — A hivatali apparatus összes lépcsőfokait fel- és ugyanazokat lefelé megjárta actát a kar jól megindokolt sürgetése sem tudta gyorsabban járóvá tenni s 1811 ápr. 16.-áig

¹²¹ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 3, pos. 116.

¹²² OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 13.

¹²³ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 13. — 1810. Fons 8, pos. 390.

tartott, amíg a helytartótanács arról értesítette az egyetemet, hogy az anatómiai intézet felállítása, felszerelése s az ezzel kapcsolatos átalakítási munkálatok a benyújtott tervezet értelmében engedélyeztetettek, mire a facultás 3000 bankó frt kiutalását kérelmezte, mint az iparosokkal való megegyezéshez szükségelt előzetes összeget és 4000 frt-ot a megkezdendő munkálatokhoz.¹²⁴ Lenhossék is csak nagysokára, a magistratusnak 1811 aug. 25.-én benyújtott sürgetésére indíttatott 2000 frt-nyi elszámolandó előleggel útnak Bécs felé a szükségelt műszerapparat és eszközök bevásárlására.¹²⁵ — A kellő mennyiségű hullaanyagról is idejekorán kívánt a kar gondoskodni s nem tartván az anatómia tanításához elegendőeknek a polgári kórházak hulláit, nov. 2.-án a helytartótanács közbenjárását kérte a legfelsőbb hadvezetőségnél, hogy a pesti és budai katonakórházak is szolgáltassák be a hulláikat az anatómiai intézetbe.¹²⁶ Rövidesen elkészültek és felterjesztettek az intézet szabályai („Statuta instituti anatomici practici”), nemkülönben a vaskos terjedelmű beszámoló meg az elszámolás a végzett munkálatokról s legvégül az egyetemi magistratus javaslata, hogy Lenhossék professornak meleg köszönet fejeztessék ki az intézet létesítése körüli sikeres fáradozásaiért.

A nov. 7.-én elkészült szabályzat az elemi bonctan és az élettan tanárainak az igazgatása alá helyezte az intézetet; az előbbi alá a tanítás körüli teendők, az utóbbi alá a gazdasági administratio tartoztak. Vigyáznioi kellett, nehogy a tanterembe („theatrum anatomicum”) rothadó vagy egyéb okból ártalmas hullák kerüljenek. Helyettesük a prosector, ennek a felügyelete alatt tanulnak és boncolnak a hallgatók. A hullákat a famulus szerzi be, darabolja részekre, eltemeti a nem használható részeket, tisztán tartja az üzemet és segítségükre van a hallgatóknak, s akit tűrhető sorsot („sors tolerabilis”) biztosító fizetésben kell részesíteni. A tan- s egyúttal boncterem dec. 1-től ápr. 30-ig tartandó üzembn, az év többi részében már erős lévén a rothadás. A boncterem délután 5—7-ig tartandó nyitva, még pedig a II-od és V-öd éves medikusok és a II-od éves sebészhallgatók számára, kiknek asztalok állanak ren-

¹²⁴ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 319-20.

¹²⁵ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 253.

¹²⁶ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 366-7.

delkezésül, melyek körül 2—4 dolgozó hallgató foglalhat helyet, akik viaszgyertyával, szivaccsal stb. kell hogy ellássák magukat. A boncteremben csendnek kell lennie s a hely szentségéhez („sacrimonium loci“) képest kell viselkedni. A bonctani cursus végeztével a hallgatók bizonyosságot tesznek tudásukról és praeparatumokat tartoznak készíteni, melyek ha jól sikerülnek, a bonctani muzeumban megőriztetnek.¹²⁷

A munkálatok befejezésére vonatkozó kérelem elintézéséhez csak egy egyszerű jóváhagyás kellett volna, de nem kevesebb, mint egy esztendő telt el újra, amíg ez meg is történik. 1812 júl. 25-éig várt a facultás, türelmes megadással, ekkor azonban hosszú, indokoló magyarázatokat tartalmazó, sürgető felterjesztéssel élt és pénzt kért a munkálatok befejezésére. Szept. 22.-én a helytartótanács még mindig nem utalta ki a kért összeget, hanem megindokolandó elszámolásának és a bonctani muzeum leltári elenchusának beterjesztését rendelte el, aminek nov. havában való megtörténte után a felség is hozzájárult az eddig történtek és ezután történendők jóváhagyásához.¹²⁸ Ez az elenchus a magistratus 1813 máj. 17-iki jelentése szerint nemsokára 34 értékes bonctani, köztük több injectiós készítmény leltárával bővült meg, melyekkel Kieninger Boldizsár prosector ajándékozta meg az egyetemet.¹²⁹ A júl. 31.-én tartott kari ülés a prosector részére kidolgozott utasítást terjesztette fel jóváhagyás végett, mely a már korábban megállapított s fentebb ismertetett teendőkön felül a következő köteleességeket róta ki reája: A felállítandó sebészi műtő-intézetben repetálni tartozik a növendékekkel az anatómiát, valamint a tanárok előadásait; élő állatokat boncol az élettan tanárának utasításai szerint; bonctani praeparatumokat készít borszeszben vagy szárazon való megőrzésére; adandó esetben kőrboncolatokat végez a magánpraxis részére is; a múzeumot hetenkint kétszer nyitva tartja idegen látogatók részére; tudományát gyarapítani, fellebbvalóit

¹²⁷ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 368-9., 370, 373. — Fons 43, pos. 3, 8^{1/2}.

¹²⁸ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 224, 254. és számozatlan positio.

¹²⁹ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 141, 196.

tisztelni tartozik. 1814-be csapott át az idő, mire márc. 15.-én a magistratus megkapta az annak jóváhagyásáról szóló értesítést.¹³⁰

A prosectornak szóló utasítás már kórboncolatokról is szól, számol tehát azzal az 1811 okt. 8.-án az udvari tanulmányi bizottság kezdeményezésére kiadott rendelettel, mely az összes orvosi facultásoknak és lyceumoknak meghagyta, hogy a lehetőség szerint kórbonctani kabinetek felállítását szorgalmazzák, melyek az anatomia tanárának gondjaira bízandók, akinek kötelességévé tétetett a hullákban talált mindennemű curiosumok gyűjtése, a gyakorlati szakmák tanárai pedig a kezük ügyére esett ritkaságok („Spiele der Natur”) beszolgáltatására, nemkülönben a megfelelő daraboknak az előadásai-
kon leendő felhasználására hívtak fel.¹³¹

A szemészeti tanszék is 1000 bankó forintot kapott az 1810/11. tanévtől kezdve a most már „institutum oculisticum” fenntartására és felszerelésének kibővítésére,¹³² azonban már 1812 ápr. 3.-án kérvényt nyújtott be Stáhly Ignác, mint a szemészet helyettes tanára, hogy az ez évi ellátmány jelentősen emeltessék, mert ennek a terhére kellett fizetni az assistenst és egy betegápolónőt („curatrix aegrorum”). A magistratus magáévá téve a kérelmet, a drágaságra való hivatkozással 2000 frt-ot hozott javaslatba, a helytartótanács azonban szept. 24.-én kelt leiratában rámutatott arra, hogy az élelmiszerek és egyéb cikkek valamelyest már olcsóbbakká lettek, miért is „valutalis” értékű 250 frt-ot engedélyezett, ami nagyjában megfelelt az eddigi ellátmány értékének.¹³³

1815 nov. 28.-án a helytartótanács jóváhagyta Lenhossék tanárnak 180 frt áron egy microscopium solare bevásárlását az intézet részére.¹³⁴

1813 szept. 23.-án az orvosi kar egy műtősebészképző intézet („institutum operatorio-chirurgicum”) felállításának kérelmét terjesztette elő gondosan kidolgozott tervezet mellé-

¹³⁰ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 341. — 1814. Fons 8, pos. 112-3.

¹³¹ Medic. Jahrbücher des k. k. oest. Staates 1812. I. IV. 15.

¹³² OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 161.

¹³³ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 344.

¹³⁴ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 482-3.

kelésével.¹³⁵ A magyar udvari kancellária ápr. 22.-én kelt leiratában tudatja, hogy a felség elvben hozzájárult annak létesítéséhez, de elvárja, hogy a kar a bécsi ilyenmű intézet mására „conformálandó” tervezetet mutasson be.¹³⁶ Ezen engedélyt a király a sürgetés egy felette szelíd alakjának tetsző módon 1815 jan. 17.-én meg is ismételte.¹³⁷ Csak ezután készül el a facultás végleges tervezete: A tanulók a bonctan s az elméleti és gyakorlati sebészet tanárainak vezetése mellett alapos kiképzésben részesítendőek a bonctan, a sebészi akologia és a műtéttanban. Összesen 6 növendék választandó ki, tanulmányi előmenetelük és testalkatuk figyelembevételével egy-egy tanfolyamra, melynek tartama egy év legyen. A tanár hat műtetre alkalmas betegről gondoskodjék, akiket a jelöltek a tanárok felügyelete alatt önállóan kezeljenek s róluk kórtörténeteket vezessenek. Egyidejűleg gyakorolniok kell a bonctant, abból egy félév letelte után vizsgát tegyenek s ezenkívül legalább 3 sajátmaguk készítette bonctani készítményt mutassanak be. A második félév végén ugyane tárgyból az orvosi kar előtt tegyenek vizsgát. Az oktatás nyelve magyar és német legyen, a sebészi tanfolyam 3 évesre emelése esetében azonban a latin nyelv tudását is meg kell követelni a tanulóktól. A műtőintézet elhelyezésére a Szent Rókus-kórház látszanék alkalmasnak, ahol sok a beteg és nagy a választék, mégpedig olykép, hogy valamelyik kórterem 3 szobára osztassék fel, ahol a 6 beteg, az assistens és az ápoló nyerjen elhelyezést. Szükség lesz még egy teljes sebészeti és kötöző felszerelésre, de kell még: élelmezés, orvosság, ruházat, tüzelőfa, ruhajavítás és hullaanyag. A kórház csupán a bútorzatot, élelmezést, ruhákat, tüzelőfát, a termet és az ápoló fizetését adná, míg az egyetemi alap viselné a teremátalakítás, a műszerek, edények, orvosságok és javítások s a hullaszerzés költségeit. Mindez az első évben 900 frt-ot, a következőkben pedig 600 frt kiadást jelentene. A növendékeknek kilátás biztosítandó állami állásokra. A tanítás ingyenes legyen, csupán az assistens kapjon némi jutalmat.

¹³⁵ OL. Litt.-pol. extr. 1813. Pos. 27.

¹³⁶ OL. Litt.-pol. 1814. Fons 8, pos. 147.

¹³⁷ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 121.

A pesti orvosi karnak ezt a tervezetét a bécsi kar és a műtőintézet tanárainak a véleményezésére bocsátották, főleg azon szempontból, vajjon azonos-e az a bécsi intézet szervezetével. A bécsi véleményezők rá is mutattak, hogy egy egyéves tanfolyam elégtelen, mivel ez Bécsben is, Prágában is két évig tart s 6 beteg sem elegendő a kiképzésre. Megjegyzés tárgyát képezte azonban az a különös helyzet is, mely előállana akkor, ha a műtőintézet a Rókus-kórházban állíttatnék fel, mert az egyetemnek is meglévén a maga sebészeti kórháza, egyszerre két helyen folynék a sebészek tanítása. Mind ezek meghallgatása után a felség szept. 29.-én kellő átdolgozás végett visszajuttatta a tervezetet a pesti orvosi karhoz,¹³⁸ mely ennek rövidesen megfelelően, az átdolgozott tervezetet a magyar kancellária már dec. 22.-én bemutathatta az államtanácsnak, a maga részéről is kimondatni javasolván, hogy a műtőtanfolyam tartama két évre emeltessék fel s mivel továbbá sebészeti intézeteket két helyen tartani fenn, meg nem engedhető, viszont az egyetemi épületnek a kibővítésére egyáltalán nincsen hely és mód, ezért az új intézet a Rókus-kórházban lenne legcélszerűbben elhelyezendő s evégből a tárgyalások Pest városával folyamatba teendők. A 6 műtőnövendék mindegyike számára évi 200 frt ösztöndíj s a drágulás tartamára évi 100 frt pótlék vétetett tervbe, de nem az ezen célra igénybe nem vehető egyetemi alap terhére, hanem egy másféle, még csak ezután megállapítandó forrásból. Így döntött a felség 1816 febr. 21.-én.¹³⁹ De még e döntés előtt megindultak az előzetes tárgyalások a várossal a műtőintézet elhelyezése dolgában. Az orvosi kar, illetve annak a Pfisterer elnöklete alatt kiküldött, Lenhossék és Eckstein professorokból álló bizottsága igen gondosan kidolgozott kész tervekkel óhajtotta megkönnyíteni a tárgyalásokat, amelyek azonban vontatottan s kellenlenül folytak egy esztendőnél is hosszabb időn át, míg végre 1817 márc. 24.-én Veidinger János consul, Boráros János stb. senatorok aláírásával egy terjedelmes remonstrálást nyújtott át a város, melyben kifejté, hogy a Szt. Rókus-kórház épületének szerkezete nem tűr meg át-

¹³⁸ StR. 5674: 1815.

¹³⁹ StR. 268: 1816. — OL. Litt.-pol. 1816. Fons 8, pos. 61.

alakításokat,¹⁴⁰ hogy továbbá az nem is annyira kórház, mint inkább szegényház s hogy az alapítványtevők szelleme ellen való lenne, ha a kórházba a műtőintézetet befogadnák.¹⁴¹ Ilyen módon a jó szándékkal felkarolt ügy három évi huza-vona után dugába dőlt, műtőintézetnek pedig ama alternative javasolt elhelyezésére, hogy részére egy külön épület emel-tessék, a nehéz gazdasági viszonyok közt nem kerülhetett sor s tárgyalanokká lettek az egyetem elnökének is az 1816 dec. 28.-án közölt gondoljai, hogy a műtőintézet növendékeinek az ösztöndíjai csakugyan a megyék házi pénztárából teremtes-senek-e elő, ami mellett két érvet hozott fel, először azt, hogy ügyes és jól képzett sebészekből éppen a megyéknek lesz a legtöbb hasznuk, másodszor pedig azt, hogy megye sok van, stipendista pedig csak hat lesz, így tehát nem nagy összegek fognak egy-egy megyére esni. De tárgyalanná vált Stifft ellenvéleménye is, aki azért nem fogadta el Ürményi javasla-tát, mert abból a szegény népnek kevés, a nemes embernek viszont sok előnye származnék, miért is erre igénybeveendő alapul a magyar kancellária által igénybe nem vehetőnek jelzett egyetemi alap szolgáljon.¹⁴²

A műtőintézet ügye egy ideig pihent, aztán újra elő-vették, azonban semmikép se tudták előre vinni. Az egyetem egyre szerényebb igényű javaslatokat tett a városnak, de mindig csak siket fülekre talált. E részben Pest város szögesen ellentétes magatartást tanúsított Európa nagyszámú városaival, így Béccsel szemben is, ahol mindenütt szívesen fogadták be a klinikákat és nem áldozatos szívességből, hanem a maguk jól felfogott érdekének tudatában. 1820 jan. 28.-án a sebészet professora, Eckstein Ferenc próbálkozott meg egy memo-randummal: *Projectum, qualiter candidatorum Institutii Ope-ratorio-Chirurgici constabiliendi, donec ejusdem constabi-litatio vel coordinatio Clinicorum cum Nosocomio Civili ad Sanctum Rochum in effectum deducta fuerit, Institutio in-*

¹⁴⁰ Mialatt e sorok íródtak, közlik a lapok, hogy a város átalakítá-sokat, hozzá- és ráépítéseket készül végeztetni a Szt. Rókus kórházban lehetőleg még az 1936. év folyamán.

¹⁴¹ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 116. Az ügyirat mellékletként tartalmazza a kar figyelemreméltó tervezetét s a város tiltakozó feliratát.

¹⁴² StR. 6327: 1817.

choari ac suscipi posset? — Ebben a tervezetben már csak 1 nagyobb szobát kér Eckstein, illetve az orvosi kar rendelkezésül bocsátani, melyben azután az egyetem költségén állíttatnék be 6—8 ágy s a sebésztanárnak meg kellene adni a jogot, hogy a kórházban fekvő betegek közül szemelhesse ki az ezen ágyakon kezelendő operálandókat. „Ha pedig még ezt a szobát is megtagadná” — írja tovább Eckstein —, az esetben a kiválogatandó betegeket „valamely megfelelő helyen” operálnák a műtőnövendékek. A kari igazgató is pártolta a tervezetet, sőt annak sikerében annyira bízni látszott, hogy a kijelölendő 6 műtőnövendék részére a stipendiumok kiutalását kérte, ami ápr. 19.-én meg is történt: a felség 300 frt-ot engedélyezett a műtőnövendékek mindegyike részére, de csak attól az időponttól kezdve, amidőn az intézet meg fog nyílni és működését megkezdí.¹⁴³ Csupán Pest városával nem lehetett zöld ágra vergődni. Az egyetemi kiküldöttek két ülést is tartottak, júl. 3. és 29.-én, a városi megbízottakkal, Máthé György titkárral és a bizottsági tagokkal, akik azonban csak szabódtak s a megejtett helyszíni szemlén („inspectio ocularis”) mindenképen demonstrálni igyekeztek a kórház szűk voltát, úgy hogy végül is kimondatták a bizottsággal, hogy „az összműködésnek nem sikerült alkalmas módját megtalálni.”¹⁴⁴

A Bécsben székelő udvari tanulmányi bizottság a maga jogkörében 1812 júl. 17.-én megengedte, hogy a német örökös tartományok egyetemei a chemiából is doctorokat kreálhassanak, akik a szokásos díjak lefizetése ellenében az orvosi kar külső tagjai közé is felvétethettek, rectorrá s dekánná azonban nem voltak választhatók. Doctorrá avatásuk előfeltételeként a bölcsészeti tanfolyam sikeres elvégzését kellett igazolniok s elsősorban azt, hogy ezen tanulmányaik során logikát, természetrajzot, matematikát, physikát és technológiát hallgattak. Az idézett rendelet alapján a pesti orvosi kar 1813 júl. 6.-án azt a kérelmét terjesztette elő, hogy számára is adassék meg a chemiai doctori fokozat adományozásának a joga s helytálló érvekkel fejtegette a chemia intensivebb s a doctoratus

¹⁴³ OL. Litt.-med. 1820. Pos. 82.

¹⁴⁴ OL. Litt.-med. 1821. Pos. 16.

elérhetése által erősebben serkenthető művelésének hasznát a közre nézve.¹⁴⁵ Az orvosi kar azonban erősebb követelmények támasztását kívánta előfeltételként kimondatni: annak az igazolását, hogy a folyamodó a humanoriákat s az idézett rendeletben megnevezett tárgyakon felül a kétéves bölcsészeti tanfolyam alatt még a különös természetrajzot, botanikát, chemiát és gyógyszerészetet első osztályzattal végighallgatta s ezen tárgyakból egy elméleti és egy gyakorlati vizsgát sikeresen kiállott s egy chemiai dissertatiót készített. A kar kimondatni kérte, hogy a doctor chemiae fokozat csakis igen jó („valde bene“) osztályzatú felelet esetén legyen elnyerhető. Mindezt abbéli igyekezetével indokolta a kar, hogy Magyarország ne maradjon el a chemiai technologia terén Anglia, Francia-, Porosz- és Csehország mögött.¹⁴⁶ A király elvileg hozzájárult az orvosi kar kérelmének a teljesítéséhez, de annak életbeléptetését nov. 8-án kelt elhatározásával akkorára rendelte halasztani, amikor majd az új tanulmányi rend is életbelép.¹⁴⁷

A Schraud halála óta be nem töltött orvoskari elnök és tanulmányi igazgató¹⁴⁸ tisztjét 1815 októberében Pfisterer András, az országos főorvos, újra betöltetni kérelmezte s ezzel megindította azt a folyamatot, melynek eredményeként a következő évben nemcsak az orvosi, hanem utóbb a többi facultás élére is a bécsi és prágai egyetemi szervezettel való conformálás jegyében a Ratióban biztosított önkormányzat feladásával kari igazgatók állítottak. Nyilvánvaló, hogy Pfisterer dr. a maga érdekében indította meg ezt az actiót, mert 1806-ban országos főorvossá neveztetvén ki, az ugyanezen időben megjelent Ratio rendelkezései értelmében, mely a dékánokra bízta a karok igazgatását — szemben elődjével —, nem nevezetett ki az orvosi kar igazgatójává, mint ahogy a többi pesti

¹⁴⁵ „... ut altior cultura in chemia et uberior perfectio Opificorum, Fabricarum et Manufacturarum earum obtineatur“.

¹⁴⁶ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 194. — 1814. Fons 8, pos. 1-2.

¹⁴⁷ StR. 3653: 1813.

¹⁴⁸ Az ügyiratok, sőt rendeletek is igen gyakran nem szabatosan, de a rövidség kedvéért e voltaképen kettős, de mindig egy személy kezében lévő tisztséget „kari igazgató“-nak mondják; a rövidség kedvéért mi sem idegenkedünk tőle.

kar élére sem állítottak többé igazgatót. Ezáltal azonban megszűnt e téren a conformitás a pesti egyetem és a bécsi s német tartományokbeli egyetemek közt, melyeken az igazgatói hivatalt 1802-ben ismét helyreállították. Pfisterer előterjesztését az egyetem elnöke, Ürményi József nem helyeselte, mert az orvosi facultás feletti főfelügyeletet megfelelő kezekben látta az egyetem alelnökének kezeiben, nemkülönben magáéban az országos főorvoséban, és mellőzendőnek találta kari igazgatóvá való kinevezését már csak azért is, mert a többi facultásoknak sem voltak directoraik. Ürményi véleménye mellett azonban ott feküdt a bécsi orvoskari aligazgatóé, akit nyilván Stifft szólaltatott meg a Pfisterer javaslatának támogatására, melynek érvényre emelkedésével dictatori hatalmának kezes instrumentumait remélhette megszerveztetni a kinevezés alapján működő kari igazgatók személyében, úttörőként legelőször az orvosi s ezt követőleg a többi karban. A kari directorok ugyanis hozzávetőleg ugyanazt a bizalmi és hatalmi állást töltötték be a facultásokban, mint a főispánok a vármegyékben. Már eddig is láthattuk s a jövőben is így maradt: már említett okoknál fogva I. Ferenc legbizalmasabb emberei közé tartozott Stifft, akinek a szakszerű javaslataival, mondhatni: akaratával szemben semmiféle más magas functionarius nem tudott egykönnyen versenyre kelni. Még ugyanabban az esztendőben, decz. 22.-én tette meg a Pfisterer-féle javaslathoz vonatkozó előterjesztését a magyar udvari kancellária, egyelőre még kerülve a határozott állásfoglalást, de híven rámutatva Ürményi határozott ellenzésére. Az államtanácsban — szakkérdésről lévén szó — Stiffté volt a döntő szó, aki a javaslati előadmányt „igen helyes“-nek mondomta, de gyakori szokása szerint, a többi államtanácsos jellemző tárgyalási módjától, előkelő tonusuktól elütő modorban ezúttal is fegyelmetlenül kitörésekre ragadtatta magát a pesti egyetemmel szemben, „amely — úgymond — kari igazgatók hiányában közvetlen felügyelet nélkül van; innen ered az a sok rendetlenség, mely mindeddig az orvosi karon előfordult; innen van az erős ellenállás minden határozott renddel szemben és innen az, hogy a bármennyiszer is megismélt megbízások és rendelkezések teljesítenek maradnak, mert nincs senki, aki a rendelkezések keresztülvitele

felett őrködnék s mert a tanárok részére kényelmesebb az önkényes eljárás, mint a törvényekhez való alkalmazkodás ... Ezért sürgősen szükséges, hogy a pesti egyetem jelenlegi szervezete megszüntetessék s miként a német lyceumokban és egyetemeken, úgy ott is, tanulmányi igazgatók alkalmazassanak. Az orvosi karra vonatkoztatva, ez azonnal kinevezhető, mert van egy bevált protomedikus, aki egyúttal mint kari elnök és orvostanulmányi igazgató működhetik". A felség 1816 febr. 21.-én írta alá a jelentős okmányt: „Protomedicum et Consiliarium Pfisterer Praesidem facultatis medicae ac studii medico-chirurgici directorem denomino”.¹⁴⁹ Így érte el célját s így lett nemcsak az orvosi kar, de az egész magyar egyetem áruelőjává, Bécsnek és Stifft önkényének kiszolgáltatójává Pfisterer András. Hogy micsoda lelki rugók játszhattak közre ebben, — egyikére-másikára talán rávilágíthatunk. A Bécs iránti servilismus s annak el is várt, meg se is tagadott ellenértékei (pld. Lipót-rend „a járványok alkalmából tanúsított buzgóságért”) — az egyik rugó; bosszútétel a tanári karon, mert tanszéki aspiratióit nem támogatta — a másik rugó. Stifft részéről pedig nemtelen megleckéztetése a karnak és a szokott olcsó hatalomfitogtatás, mely messze túllőtt a facultás által csakugyan megérdemelt megintésen, a szemészeti önálló tanszék felállítását évek során át megakadályozó magatartása miatt, amelyre Stifft feljebb idézett kitörése félre nem ismerhető célzásokat tartalmaz.

Pfisterer nem azonnal, hanem „különböző megbízatásai” és gyengélkedése miatt csak október havában installáltatott és dec. 1-én foglalta el új hivatalát. Az orvosi karban a júl. 1-én tartott ülés alkalmával hirdettetett ki Pfisterer kinevezése s az okt. 2-iki ülésen iktatta be őt a hivatalába az egyetem elnöke, előzetes beszéd kíséretében, melyben az orvosi facultást méltatta meleg szavakkal. Utána a dekan, Lenhossék Mihály mondott a kar nevében köszönetet az elnöknek, majd az új kari elnöknek és tanulmányi igazgatónak a jóindulatába ajánlotta a kart, mire ez is köszönő beszédet mondott a dekánnak.¹⁵⁰ Pfisterer kinevezése azzal az utasítás-

¹⁴⁹ StR. 268: 1816. OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 61.

¹⁵⁰ Orvostudományi Értekezések. Protocollum praesideale anni MDCCCVII (tévesen kikaligraphálva MDCCCXVI helyett).

sal volt megtoldva, hogy jogköre azonos leend a prágai egyetem kari igazgatóéival. Tehát nem a bécsiéval. Ennek az a magyarázata, hogy a prágai s a pesti orvosi karnak csak igazgatója volt, Bécsnek pedig emellett egy aligazgatója is, akire az annyiaval nagyobb egyetemen a teendők sokszerűbségénél fogva szükség is volt. A bécsi kar igazgatója tehát az aligazgatóval együtt töltötte be azt a hatáskört, melyet a prágai igazgató volt hivatva, és példáján a pesti kar igazgatója leendett hivatva egymagában ellátni. A prágai szabályzatnak a kari igazgató teendőit tárgyaló részét Űrményi József, az egyetem elnöke, 1816 dec. 28.-án a kancelláriához tett jelentésében közölte a következő pontokban: Az igazgatóknak jelentéseiket és egyéb levelezésüket közvetlenül a helytartótanácshoz kell küldeniök; az egyetemi magistratus a jövőre nézve felmentetik a karok által eddig eléje terjesztett ügyek megtárgyalása alól. Minden általános érdekű ügyet a kari igazgatók közös értekezleteken tárgyalnak meg. A tanév elején mindegyik igazgató hirdesse ki a karát érdeklő szabályzatokat és rendeleteket. Egyedül az igazgatók illetékesek a fennálló vagy felállítandó új tanszékek betöltésére javaslatot tenni. Az igazgatók dolga a pályázatok irányítása. Kötelesek censurálni a tankönyveket, az egyetemi beszédeket, stb. Tartoznak a tantermeket többször meglátogatni, a tanárok tanításmódját s a tanulók előmenetelét megfigyelni s mindkettőjük erkölcsreire felügyelni.¹⁵¹

A prágai szabályzat egyszerű átvételének elrendelése nem ment egészen símán s nagy szóharc fejlődött ki a magyar kancellária és a referens Stifft között az Űrményi jelentésében közölt szabályzatnak egyes pontjai felett, melyeket a kancellária nem tartott alkalmazhatóknak a magyar egyetem igazgatóira, amennyiben ellenkezésben álltak a Ratio educationis-szal és a Mária Terézia-adományozta egyetemi kiváltságokkal. A kancellária kifejezte abbeli aggodalmát is, hogy ebből az ügyből könnyen országos „sensatio“ támadhatna s a következő országgyűléseken a rendek is felszólalhatnak, így első sorban a kari igazgatóknak közvetlenül a helytartótanáccsal, az egyetemi elnök mellőzésével elrendelt levelezése miatt. A kancellária akkora súlyt tulajdonított ennek a prágai szabályzatnak, illetve a magyar egyetemen való alkalmazásának, hogy

¹⁵¹ StR. 6327: 1817.

az ügy megbeszélésére értekezletet hívott össze a német tartományok részéről kiküldött udvari tanulmányi bizottság vélemény-nyilvánításra felkért ülnökeinek részvételével, akik közlelről ismertette egyetemeik szervezetét, becsülésre érdemes nyíltsággal maguk állapították meg, hogy a pesti egyetem szervezete nem teljesen azonos azokéival, úgy hogy amennyiben a directoratusok Magyarorszáiban felállítatnak, egyet-mást meg kellene változtatni, vagy conformálni, ami azonban a magyar alkotmánynyal esetleg összeütközésbe jutna. Ily jellegzetes magyar intézmény volt pld. az egyetemi elnök. Az értekezlet magyar tagjai is aggályoskodtak a Stifft által erőszakolt, prágai mintára működni hivatott kari igazgató-intézmény fölött, mely szerintük is vajmi könnyen csíholhatná ki a karok és rendek felfigyelést és érzékenységet s rámutattak, hogy a Mária Terézia uralkodása alatti kari igazgatók nem levelezhettek közvetlenül a helytartótanáccsal, hanem csak a magistratus útján. Általában aggályosnak tartottak minden lényegesebb eltérést az országgyűlés rendeletéből készült és a legfelsőbb approbatióval ellátott Ratiótól. Annál kevesebb aggályai voltak Stifftnek, aki tovább is kitarzott az egyetem önkormányzati méltóságait semmibe vevő álláspontja mellett s azt fejtegette, hogy az egyetemeket vezető méltóságokból összeállított testületek (Pesten a magistratus, Prágában a senatus, Bécsben a consistorium) mindenkor több-kevesebb hátrányt jelentettek az egyetemekre nézve, mert nem kitűnő tudás és képzettség juttatta az egyeseket e testületekbe, hanem egyéb okok, mint pld. az, hogy valaki a karának seniorja volt. Ezért az egyetem vezetése és felügyelete legcélszerűbben az általa javasolt rendszer mellett s oly férfiak kiszemelésével lenne biztosítható, akik az időikkel s a tudomány szellemével együtt tudnak haladni s önálló véleményük van, melyet az illetékes szakember véleményének melléklésével a helyi hatóságnak (a helytartótanácsnak) terjeszt fel. Mert mi haszna van annak, ha tudományosan képzett férfiak véleménye egy oly collegium elé kerül, amelynek legtöbb tagja tájékozatlan az iránt, amit a vélemény tartalmaz s akik egymást váltogatják, de a tudomány haladását nem ismerik. Feleslegesen sok már a véleményező forumok száma, az intrigáknak is útjaik nyílnak s a szenvedélyek eredményes játékot űznek. Végül ezeket írja

Stiftt: „Szembeszökő, hogy a sokszor és rosszul alkalmazott formulával: „a nemzet előtt sensatiót fog csinálni“ a jelen esetben elsősorban a magyar udvari kancellária fog a legjobban visszaélni. De vajjon mit törődik vele egy nemzet, hogy a tanulmányi igazgatók a maguk véleményeit és a tanulók névsorát közvetlenül terjesztik-e fel a felső hatósághoz, avagy a senatus útján teszik ezt. Amit annakidején a bold. Mária Terézia ő felsége teljes joggal elrendelt, azt kellene — apró módosítással — Felségednek is elrendelni. Nagy ellenmondás az, egyfelől elismerni, hogy a tanulmányi ügyek kezelése királyi jog, másfelől fenyegetőzni, hogy *sensatio* támad abból a módosításból, hogy a kari igazgatók közvetlenül fordulnak a helytartótanácsához. Az alkotmányt az is sérti, ha a király jogait, nemcsak az, ha a rendekéit érintik.“ Hogy az absolutismus korszakában nem a magyar aggályok győztek, hanem Stiftt közjogi színvaksága érvényesült, senkit nem ejt csodálkozásba. A prágai directorok szabályzata legelőször a pesti egyetem orvosi karán, majd pedig az 1819 aug. 30.-án kiadott legfelsőbb elhatározással valamennyi karra nézve érvényessé tétetett.¹⁵²

Hogy a kari igazgatói állás sürgős visszaállítása elsősorban az orvosi kar ellen irányult, abból látható, hogy a többi igazgatót csak jóval később nevezték ki, így pld. a bölcsészeti karét 1819 szept. 6.-án,¹⁵³ jöllehet a kancellária ugyanazon a Pfisterert kinevező actán kapta az utasítást, hogy a többi kar igazgatóira nézve is tegyen javaslatot. Ezen az orvosi karral szemben gyakorolt eljárás szinte a megrendszabályozás benyomását kelti, ha azt látjuk, hogy a fenti intézkedéssel egyidejűleg, egy actán s minden alkalmi ok adódása nélkül, Stiftt az orvoskari tanárokat kizárta dekánná választhatásukból.

A kari igazgatók visszaállítását tárgyaló actán, de annak tárgyával semmiféle összefüggésben, *deus ex machina*-szerűleg írta Stiftt: „Épp oly szükséges a rendelkezést megújítani, hogy az orvosi karnak egy tanára se tölthesse be a dekáni állást“, a király pedig kiadja a rendelkezést: „... serio

¹⁵² „... correspondentia atque pertractatio rei literariae directoribus studiorum incumbens eadem prorsus ratione, quae in ditionibus Meis germanicis obtinet, directe cum Consilio Lttli fovenda est.“ — StR. ad 6327: 1817.

¹⁵³ Szentpétery Imre: A bölcsészettud. kar története. 215. l.

invigilandum est, ut nullus professorum facultatis medicae in futurum munere Decani fungatur¹⁵⁴. Első kapásra megállapítható, hogy Stifft a „conformetur“ örve alatt a dekanválasztás bécsi eljárását kényszeríti itt rá a pesti egyetemre, mely mindeddigelé, mégpedig 1770-től kezdve 1806-ig mint egyedüli legalis: a tanárok közül való dekanválasztás járta. A Ratio 154. §-a távolról sem kívánta érinteni a tanárok ezen jogát, de megengedte, hogy nagy elfoglaltságukon könnyítendő, rajtuk kívül más érdemes szakférfiak is rectorrá és dekánná legyenek választhatók. Itt tehát jogbővítésről volt szó, nem jogfosztásról, sőt a Ratio idézett szakasza annyira nem volt imperativ jellegű, hogy az azt követő évtized folyamán egy tanárnak se jutott eszébe a rendelkezés nyújtotta könnyítést igénybe venni és senkinek sem a „más érdemes szakférfiak“ közül a dekánságot magának követelni. Szinte megdöbbenő az a könnyedség, melylyel Stifft a Ratio rendelkezésein ezúttal is túltette magát, évtizedek során át szűnni nem akaró s a kar békéjét újra s újra veszélyeztető viszályoknak hintve el a magvát. De vétkes tájékozatlanságnak is bizonyosságát adta Stifft, amidőn a pesti egyetemre vonatkoztatva a tanárokat a dekánságból kirekesztő rendelkezésről úgy beszélt, hogy azt most „megújítani“ szükséges; mert ilyféle rendelkezés a pesti egyetemen soha sem állott fenn.

Az orvosi kar felterjesztéssel élt a rendelkezés ellen s a magistratus magáévá téve a kar álláspontját, a következőket adta elő: A dekan teendői oly sokszerűek, hogy azokat senki sem tudja ellátni, aki hosszabb időn át nem kíséri figyelemmel vagy nem vesz részt a teendőkben. Bécsben s Prágában a doctorok a legrégebbi idők óta bekebelezett tagjai a karnak, részt vesznek az ülésekben s annyian vannak, hogy bő alkalom nyílik a szerencsés dekanválasztásra. Másképp áll a dolog Pesten, mert bár az oktatásügyi szabályzat (Ratio) 154. §-a határozottan kimondja, hogy a karba más doctorok is felvehetők, mégis azóta egy se kebelezette be magát s így nincsen senki, aki a hivatalt jól betölteni tudná, ami annál szükségesebb lenne, mert Pfisterer protomedikus, az új kari igazgató, egyúttal a helytartótanácsban az országos tanulmányi bizottságnak is

¹⁵⁴ StR. 268: 1816. — OL. Litt.-pol. 1816. Fons 8, pos. 61.

tagja s így annyi munkával van elhalmozva, hogy nem marad ideje a facultás ügyei részére, utóbb is hónapokon át kellett hivatalos ügyekben távol lennie, a közügyek pedig arra kényszerítik, hogy Budán lakjék, miért is sohasem marad ideje, hogy az egyetemen hosszasan tartózkodjék, sőt télvíz idején, jégzajláskor nem is fog átjöhetni Pestre s a dekánnak kell majd őt helyettesíteni. Szükséges, hogy a dékán tájékozott legyen az összes előadott tárgyakban, hogy ilymódon a félévi vizsgákon, valamint a szigorlatokon helytálló ítéletet mondasson. A városi gyakorló orvosok azonban annyira el vannak foglalva, hogy az orvosi tudomány elméleti részeit nincs idejük elsajátítani, vagy hiányzik bennük a tapasztalat, vagy legalább is a szükséges külső tulajdonságok („wenigstens die äusserlichen Eigenschaften zu diesem Amte“). A felsorolt okok alapján a magistratus felhatalmazást kért, hogy legalább egyelőre, mindaddig, míg a bekebelezett doctorok közt a dekánatusra alkalmasok nem akadnak, továbbra is a tanárok töltessék be ezt a hivatalt.¹⁵⁵

A helytartótanács és az országos tanulmányi bizottság a felhozott érveket oly súlyosaknak látták, hogy a kérelem teljesítését egyhangúlag javasolták, a magyar kancellária pedig 1816 szept. 6-iki előadmányában „az igen súlyos és való tényeken nyugvó érveket“ a legkegyelmesebb meghallgatásra ajánlotta. Október 7.-én került az ügy Stifft elé, aki most már gyanúsításokkal kevert útszéli stylusban a következőket jegyezte bele az actába: „Ismét egy bizonyíték arra, hogy mily nehéz a pesti egyetemen rendet teremteni, különösen amikor a haszonlesés is belejátszik, mint ez esetben, ahol a dekáni díjak élvezetéről van szó. Rágalom az, hogy a pesti és budai orvosok közt nincsen alkalmas a dekáni teendők vezetésére . . . és teljességgel nem igaz, hogy a dekánnak kellene a tanulmányi igazgatót többször helyettesíteni, a vizsgákon megjelenni és ítéletet mondani, mert a fennálló tanulmányi szabályzatok értelmében a dékán ki van zárva a tanulmányi ügyek vezetésébe való befolyásvétel elől“. Az október 3.-án kiadott legfelsőbb elhatározás így szólt: „1816 febr. 21.-én kelt elhatározásom mellett továbbra is megmaradok („resolutioni Meae firmiter

¹⁵⁵ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 9.

inhaereo"); ezért a helytartótanácsot fel kell hívni, hogy felelősség terhe alatt ügyeljen arra, hogy a dekáni tisztséget mihamarabb az előírt módon oly med. doctor vegye át, aki nem tanár."¹⁵⁶

A keményhangú legfelsőbb rendelkezésnek most már rövid idő múlva eleget tett a kar, amennyiben a két törvényhatóság közvetítésével felhívta a pesti és budai orvosokat, hogy magukat az orvosi karba bekebeleztessék, illetve ezt kérelmezzék. November 22.-ig 19 jelentkezőt vett fel a kar s azokat egy külön albumba beírta. December 10.-én ejtetett meg a titkos dekánválasztás az összes tanárok és ingremiált doctorok jelenlétében, melyen „longe maximo votorum numero” Palkovits András dr-t, Buda városának főorvosát választották meg az 1816/17, majd egy év múlva újra a következő tanévre dekánná. A Lenhossékot felváltó új dekánt a karnak magnificus praesese erősítette meg. A választó ülés lefolyásáról az egyetemi magistratus a dec. 17-iki üléséből folyólag jelentést tett a helytartótanácshoz, szükségesnek jelezve, hogy az új dekán mielőtt hivataloskodását megkezdéné, esküt tegyen. Mivel eddigelé ilyen eskü nem volt előírva a tanár-dekánoknak, egy ilyennek a fogalmazványát is elkészítette a magistratus, melyet a helytartótanács el is fogadott és érvényre emelt.¹⁵⁷

Palkovits kétéves dekánsága majdnem nyomtalanul múlt el, csupán Pfisterer mondott róla actaszerűleg megőrzött véleményt, mely szerint a dekán teendőiben nem nagyon volt járatos („in den Geschäften des Decans nicht sehr bewandert war”). Ez a vélemény feljutott a királyig, akinek a rendeletére jelentést kellett tennie egy Seitz nevű orvosnövendék kárára elkövetett tévedés ügyében. Az ügy kivizsgálása két és fél évig tartott; nagyon megnehezítette, hogy Palkovits már 1819 júl. 27.-én elköltözött az élők sorából. Az ő dekánsága alatt történt, hogy az említett Seitzről szigorlati díjul 50, illetve 52 forintot szedtek be. A hallgatók sokallották az összeget, helyesbítést kértek. Az ügyből az összes forumokat megjáró

¹⁵⁶ StR. 7045: 1816.

¹⁵⁷ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 9. — Ezek mellett az iratok mellett csatolva fekszik az orvostudományi dekáni juramentum s a doctorokat bekebelező „testimoniales” szövegmintája.

acta lett, mert Lenhosséknak az volt a nézete, hogy a beszédett összeg „egyáltalán nem túlzott“, a magyar kancellária referense azonban „túlnagy követelés“-nek minősítette azt, sőt pontosan ki is számította, hogy „az adott esetben“ csak 27 forintot lett volna szabad kiszabni a szigorlatért s 10-et az oklevélért, hogy tehát az akkori dekán a szabályszerű összegnél „jóval többet“ vett át Seitztől.¹⁵⁸ Ez a kétségtelenül jóhiszemű kis tévedés, bármily nagy ügygyé dagadt is utóbb, Palkovits jellemét besötétíteni bizonyára nem alkalmas, de annál alkalmasabb igazolni azt, hogy a dekánsághoz is érteni kell s hogy a hirtelenében beléje csöppent egyének arra nem okvetlenül bizonyultak alkalmasoknak.

Nemsokára az orvosi facultás az által, hogy a tanárokat a dekánságtól eltiltó rendelkezés a jogi karra is kiterjesztetett, fegyvertársat kapott ebben a karban a külső-tag-dekánok kötelező választandósága elleni elvi remonstratiójában, amelyben 1818 jan. 1-én I. Ferenc kiadta a parancsot: „azt akarom, hogy államaim egy egyetemének jogi és orvosi karán se ruháztassék a dekáni és jegyzői tiszt tanárra, hanem, hogy erre mindenkor egy más egyén választassék meg.“¹⁵⁹ A továbbiak során látni fogjuk, mint vette fel a hosszú időn át fellángoló küzdelmet a jogi kar is, egyértelműleg az orvosival, a „conformetur“ rosszul alkalmazott elvének az egyetemre való reáerőszakolása ellen.

Miként a külső orvosdoctorok mint dekánok nem váltak be kellőleg, épp úgy a gyógyszerészmesterek sem, mint szigorlati vendégvizsgáztatók. 1812-ben megállapítást nyert, hogy a botanikából és chemiából sohasem éltek kérdező jogukkal, illetve köteleességükkel, aminek az volt a következménye, hogy ezeket a tárgyakat a gyógyszerészjelöltek mind kevesebb szorgalommal tanulták, azokból a szigorlatra is alig készültek, miért is a facultás április 8.-án előterjesztést tett aziránt, hogy a két feleslegesen jelenlenni szokott vendégvizsgáztató gyógyszerészmester helyett a természetrajz tanára jelenhessék meg a szigorlaton s egyben amazoknak leváltását kérte, amit a magistratus is és augusztus 18.-án a helytartótanács is

¹⁵⁸ StR. 7045: 1816. — StR. 6586: 1822.

¹⁵⁹ StR. 3740: 1817. — 9531: 1817. — OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 82.

magáévá tett.¹⁶⁰ Az orvosi szigorlatokra csak az 1819/20. tanévtől kezdve kellett kültagot, ezúttal Beer János budai gyakorló orvost, vendégvizsgáztatónak meghívni.¹⁶¹

Egyébiránt a kari igazgató kinevezésével a dekánek teljesen elvesztették befolyásukat az eddig általuk vezetett kar tanulmányügyeinek az irányításába, valamint az egyetemi ifjúság fegyelmi ügyeinek kezelésébe, Stifft tapintatosan hangzó kifejezése szerint: „a dekáni teendők megkönnyítettetek“. A pesti orvoskari dekán ezutáni hatáskörét és kötelességeit szabályozó, 1816 dec. 10-ikén kiadott rendelet előírta: 1. A dekán jelen lesz az orvosok, gyógyszerészek, sebészek, szülészek, szemészek, fogászok és bábák vizsgáin s ezeken a magnificus director távolléte esetén elnököl. 2. Vizsgáztatja a jelölteket, sorrend szerint ő maga utolsóként; bejegyzí az osztályzatokat s a vizsgaeredményt, melyet utóbb a jelöltekkel is közöl. 3. Az igazgató távollétében a nyilvános disputatiókon elnököl, majd átnyújtja a jelölteknek a teljesített cselekményekről kiállított tanúsítványt, mely a doctorráavatás céljából a rectorhoz juttatandó. 4. Jelen van az összes promotiókon, melyekre az illetékes tanárokat meghívja. 5. Az igazgatóval együtt állapítja meg, vajjon a jelölt szigorlatra és disputatióra bocsátható-e, kitézi a napot és órát, míg a promotiók időpontjának megállapítása a rector dolga. 6. Aláírja a rectorral és a promottorral a doctori diplomákat s a jegyzővel a sebészek, gyógyszerészek stb. okleveleit. 7. Vezeti a promotiós jegyzőkönyvet: külön albumba jegyzi be az összes felavatottakat, személyi adataikat, a szigorlatok napjait s a nyert osztályzatokat. 8. Az igazgató távollétében elnököl a kari üléseken, azokra a tanárokat és a még szükséges személyeket meghívja s a jegyzővel összeállított jegyzőkönyveket aláírja. 9. A kari elnökkel s az illetékes tanárokkal s egy-egy budai és pesti gyógyszerésszel megvizsgálja a facultás nevében a gyógyszerházakat s teljesíti az egyéb netán adódó különleges functiókat, melyekkel a felsőbb-ségek valamelyike által megbízatik, híven s a kar iránt megnyilvánuló tisztelet megóvásával. 10. Kéteyek felmerülése esetén, főleg kezdetben, kérjen tanácsot az elnöktől vagy az

¹⁶⁰ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 120.

¹⁶¹ Rupp i. m. 36.

igazgatótól s lépjen érintkezésbe a volt dekánnal, aki őt minden tekintetben informálni, elháríthatatlan akadályoztatása esetén pedig helyettesíteni fogja.

Az insurrectiókban, legfőképen az utolsóban, nagyon megritkult a sebészek sora; sokan pusztultak el febris nosocomialisban, minek következtében mindenfelé érezhető hiány mutatkozott a sebészekben. Az így előállott helyzet természetesen sokszorozott megélhetési lehetőségeket nyújtott, amit több „josephinista“, vagyis a József császár által alapított s nevére elnevezett sebészképző akadémia neveltjei is kihasználni igyekeztek, kisebb minősítésüknél fogva sok sérelmet okozva a polgári sebészeknek, nemcsak hazánk területén. Az első ilyen próbálkozó, akinek az esete hosszas tanácskozások és intézkedések kiinduló pontjává lett, Beutelschmied József emeritált katonai fősebész volt, ki 1810 júl. 20.-án kérvényt nyújtott be a helytartótanácshoz, amelyben elmondja, hogy a Josephinum elvégzése után 10 évig szolgált a báró Alvinczy és 22 éven át a Benyovszky gyalogezredben, mindenütt a mellékletekben tanúsított megelégedésére felsőbbbségének. Kéri ezért, engedjék meg neki, hogy a sebészi tanfolyam ismétlése nélkül a polgári praxis gyakorolhatása céljából elnyerendő sebész-mesteri fokozatot a facultás előtt leteendő szigorlat alapján megszerezhesse. E kérelem teljesítése elé mi akadály se gördült volna 1806 előtt, de az új Ratio új helyzetet teremtett. Addig ugyanis azok a sebészek, akik megelégedésre szolgáltak a hadseregben, a sebészi tanfolyam alól felmenttettek s mindössze néhány havi magán-correpetitiót kellett venniök, mely után a sebész-mesteri szigorlatra bocsáttattak s a magister-oklevelet megkapták. 1806-ban a Ratio végleg eltörölte a correpetitiókat s az ilyen folyamadókat a rendes sebészi tanfolyamra utasították. A helytartótanács „méltányosságból“ a régi eljárás szerint szerette volna Beutelschmiedet dispensáltatni a két éves cursus alól, sőt a jövőre nézve intézményesen kimondatni, hogy mindazok a — nagyrészt családok és magukat családotól a drága városban két éven át fenntartani nem bíró — sebészek, akik legalább 10 évig megelégedésre szolgáltak a katonaságnál, mindössze csak szigorlatot tenni tartozzanak.

A helytartótanács ezen javaslatát, mivel a Ratióval ellentétben állott, nem fogadta el a kancellária s ilyformán október 16.-án Beutelschmied elutasított a kérésével,¹⁶² s ugyan ezen a napon a felség aláírta az elhatározást, mely szerint a jövőben nem szabad a polgári életbe átlépő katona-sebészeket felmenteni a sebészi tanfolyam végighallgatása alól. Nyitva hagyatott azonban a kérdés, vajjon vonatkozzék-e ez az intézkedés a Josephinumban végzett sebészekre is? Erre vonatkozólag a helytartótanács véleményének a meghallgatása rendeltetett el, amely mindenkire egyaránt kötelezőleg kívánta értelmezni a rendeletet, tehát a josephinistákat sem kivenni alóla.¹⁶³ Az egész kérdés-complexust végül is az 1811 febr. 11.-én kiadott helytartótanácsi rendelet szabályozta, mely szerint azok a sebészek, akik a bécsi Josephinumban a két éves cursust elvégezték ugyan, de nem approbáltattak, csak az esetben bocsáthatók szigorlatra, ha a két éves cursust a pesti kir. egyetemen újra hallgatják; azok pedig, akik a Josephinumban már approbáltattak, Pesten az állatorvostanból és a szülészetből kiegészítő szigorlatot tartoznak tenni. Az ezredek stabális fősebészeire nézve még fenntartatott Mária Terézia 1770 szept. 17-iki rendelkezése, mely szerint mindaddig, amíg ezredükkel valahol időznek, ott praxist folytathatnak.¹⁶⁴ Ezt az utóbbi pontot a helytartótanács sok példányban kinyomatta és 1811 márc. 5.-én a törvényhatóságoknak tudomásulvétel, mihez tartás és terjesztés végett megküldötte¹⁶⁵. Már ebből a szokatlan intézkedésből is kitűnik: bizonyos enyhe erőszakra volt szükség, hogy e sebészek praxisának útjából az akadályok elháríttassanak, sőt nemsokára még tovább bővült az e jogkörbe beerőszakoltak száma, amidőn az 1812 okt. 14.-én kiadott legfelsőbb elhatározás kimondta, hogy „a József-akademiában promoveált katona-sebészeket ugyanazok a jogok illetik meg, mint az egyetemeken végzett orvosokat és sebészeket¹⁶⁶ s az 1812 dec. 2-iki helytartótanácsi rendelet a szolgálatból kivált josephinista sebész-mesterek és doctorok valamennyiére ki-

¹⁶² OL. Litt.-pol. 1810. Fons 8, pos. 211-2, 319-20.

¹⁶³ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 8, pos. 397-8.

¹⁶⁴ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 61. — Codex III/2 392.

¹⁶⁵ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 189.

¹⁶⁶ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 342.

mondta a praxis-űzés teljes szabadságát, most már egy fokozott szigorúságú záradék kíséretében.¹⁶⁷

A Josephinumot végzett katona-sebészeknek ez az erőszakos előtérbehelyezése nemcsak féltékenységet keltett az egyetem-végzett okleveles sebészekben, sőt még érthetőbben az orvosokban, hanem méltó felháborodást az igazságtalan elbánás miatt, mely intézményesen érte őket már 1786, vagyis a sebészakadémia felállítása óta, melynek alapító levele szerint az akademiának már akkor megadattak mindazon kiváltságok és előjogok az orvostan sebészeti ágára nézve, melyek az egyetemeket illették meg. Az akademiának tehát megvolt a joga, hogy növendékeit a sebészet mesterévé és doctorává promoveálhassa, ezeknek pedig megvolt a joguk, hogy a birodalom területén bárhol s nemcsak a katonaságnál, hanem a polgári életben is, praxist folytathassanak s az összes közhivatalokban alkalmaztathassanak, melyek sebészek részére rendszeresítettek. Ezeken a tényeken nem változtatott az a rendkívülien nagy különbség sem, miszerint hogy valaki az egyetemen magisterré lehessen, a humaniorákat kellett elvégeznie s azután kiváló előmenetellel a sebészi tanfolyamot végigtanulnia; hogy pedig chirurgiae doctorrá avattassék, az 5 éves orvossebészi tanfolyamot és ezt megelőzőleg a 2 vagy 3 éves bölcsészeti abszolválnia. Ezzel szemben a Josephinumban minden előképzettség híján levő egyének részére egy 2 éves tanfolyam állott fenn, amelyen persze lehetetlenség volt ezeket az elemeket még a legkezdetlegesebb ismeretekre is tökéletesen megtanítani. A helyzet fonákságát még az is tetézte, hogy a katonai egészségügyi szolgálatban az egyetemen graduált sebészdoctor sem kaphatott katonai rangot, mert ehhez kizárólag csak a kétéves Josephinumbeli primitív elemi kiképzés útján tehette magát alkalmassá.¹⁶⁸

A josephinista sebészeknek aránytalanul nagy tevékenységi körét 1813-ban sikerült egy kissé szűkebbre szorítani azzal, hogy a belbetegségek gyógyításától büntetés terhe alatt

¹⁶⁷ „... nunmehr alle jene Hindernisse, welche den an der Josephinischen Akademie promovirten Militair Aerzten hinsichtlich ihrer Civilpraxis hierlandes gemacht werden wollen, beseitigen... zu wollen.“ — OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 380.

¹⁶⁸ StR. 2566: 1812.

mindenütt ott eltiltattak, ahol graduált orvosdoctorok voltak. Nagykesőre tehát reájuk nézve is érvényesítették az a rendelkezés, mely a polgári sebészeket régi időktől fogva kötelezte.

Az állatorvosi tanintézetben serény és hasznos munka folyt, de távolról sem érdeme szerint méltányolva, még kevésbé oly mértékben fejlesztve, aminőt az intézet méltán várhatott volna, ha az illetékes körök belátják, hogy az arra fordított befektetések az egész ország mezőgazdaságának a javára szolgálnak, sőt bőségesen meg is térülnek. A lelkes és kitűnő szakember, Tolnay Sándor, nem mulasztott el egy alkalmat se, hogy a rája bízott intézet fellendítését ne szorgalmazza; erről 1811-ben gondosan kidolgozott s a bécsi mintához conformálódó tervezetet készített és terjesztett fel a helytartótanácsához, mely azt június 29.-én kellő pártolással továbbította a kancelláriához. Ebből a tervezetből azt láthatjuk, hogy az intézetnek távolról sem volt meg a kellő számú tanítószemélyzete s hogy az intézet helyiségei sem voltak megfelelőek, sem elég nagyok és tágasak s végül arról is meggyőzi Tolnay e tervezet tanulmányozóját, hogy néhány ösztöndíj statuálása nélkül alig lesz lehetséges eredményeket elérni.¹⁷⁰ Magának Tolnaynak a fizetése is még mindig csak 600 forint volt, hiába kérte ő maga 1810-ben annak felemelését 1200 forintra,¹⁷¹ ezt csak 1815-ben tudta elérni,¹⁷² de ezt is csak úgy, hogy törzsfizetésül meghagyatott a 600 forint s az 1799, 1807 és 1815-ben megadott 200—200 forintos személyi pótlékok összesítése adta csak ki a többi 600 forintot, ami nyugdíjba vonulása esetén számottevő különbözetet jelentett volna a kárára. Nagyszorgalmú és túlterhelt adjunctusának, Brunkala Románnak 400 forintos fizetését sem sikerült Tolnaynak 600-ra feljavíttatnia, a király 1815 ápr. 28.-án kimondta, hogy azon nem kíván változtatni („nihil mutandum est“). 1817 elején Brunkala maga nyújtott be kérvényt, hogy „professor artis veterinariae secundarius“-nak kinevezve rendes tanári

¹⁶⁹ Cod. III/2. 379.

¹⁷⁰ Ol. Litt.-pol. 1811. Fons 22, pos. 1-3, 7 (az utóbbi positióban fekszenek Tolnay kidolgozott tervei).

¹⁷¹ OL. Litt.-pol. 1810. Fons 22, pos. 9.

¹⁷² OL. Litt.-pol. 1814. Fons 8, pos. 294.

fizetésben részesíttessék. Méltán hivatkozhatott rá, hogy Bécsben négy tanár működik az állatorvosi intézetben s rajtuk kívül nagy számmal assistensek, correpetensek és pensionariusok, akik mind csak egy — s nem mint a pestin három — nyelven adnak elő. Emellett azonban temérdek munka szakadt Brunkalára Tolnay előregedése s utóbb elbetegesedése következtében, mely 1818 ápr. 26-ikán ki is oltotta életét. Brunkala kérvénye nem részesült a megérdemelt fogadtatásban, bár nagy érdemeit s főleg azt, hogy nagy uradalmak igen előnyös meghívásait rendre visszautasította, csakhogy a tanszék mellett megmaradjon, a helytartótanács is kidomborította: mégis az 1817 máj. 31.-én kelt lf. elhatározás azzal utasította el a kérést, most már másodízben, hogy annak teljesítését megelőzőleg az oktatásügyet conformálni kell a béccsel.¹⁷³ Hogy Tolnay már 1811-ben benyújtotta s meghonosítani is kérte a conformáló tervezetet, arról a referensek — úgy látszik — megfellebbeztek.

Tolnay halála után 1818 júl. 21.-én Brunkala Román bízott meg az állatgyógyintézet vezetésével és az állatorvostani tanszék helyettesítésével,¹⁷⁴ aki kitűnő bizonyítványainak mellékelésével folyamodványt nyújtott be, melyben a maga részére kérte annak végleges betölthetését. Mellette foglalt állást a kar, a magistratus s a helytartótanács is, a kancellária azonban 1819 febr. 18.-án elutasítólag közli, hogy a tanszékre pályázatot kell kiírni, melyet a helytartótanács szept. 14.-én csakugyan ki is íratott.¹⁷⁵ Brunkala ime a rendelkezések kétféleségének ütközői közé került, mert míg a Ratio 161. §-a értelmében jogosan „folyamodott“, az 1813-iki lf. elhatározás szigorúan kimondotta, hogy tanszékekre nem folyamodni, hanem pályázni kell. Az ügy ilyformán újabb s újabb elodázást szenvedett, úgy hogy 1820 márc. 18.-ára újra kiíratott a pályázat az állatorvostani tanszék betöltésére.¹⁷⁶ Pesten nem jelentkezett senki, Brunkala Bécsben jelent meg,

¹⁷³ StR. 1940 : 1815. — OL. Litt.-pol. 1817. Fons 22, pos. 4. — 1818. Fons 8, pos. 123-4.

¹⁷⁴ OL. Litt.-med. 1818, pos. 7.

¹⁷⁵ StR. 2590: 1822. — OL. Litt.-med. 1818, pos. 61-62. — 1819, pos. 34, 190.

¹⁷⁶ OL. Litt.-med. 1820, pos. 42.

talán a *captatio benevolentiae* szándékával, amit ennyi nehézség és akadály után rossz néven se lehet venni a már tíz év óta becsületes munkát végző, a tanszéket is két év óta egymagában is megelégedésre ellátó adjunctustól. Brunkala pályázati dolgozatait a bécsi orvosi kar elbírálás végett megküldte a pestinek, majd innen visszaküldettek Bécsbe, ahol dec. 27.-én a kari aligazgató magáévá téve Veith J. Emanuelnek, az állatorvostan kitűnő tanárának (a későbbi ünnepelt bécsi egyházi szónoknak) és három kartársának meleg ajánlását, Stifft előterjesztésére végül — *post tot casus, post tot discrimina rerum* — 1821 febr. 21.-én elnyerte 1200 forint fizetéssel az állatorvostan tanszékét,¹⁷⁷ azzal a megjegyzéssel, hogy csak azokra a kari ülésekre hívassék meg, amelyekben állatorvosi tárgyokról van szó. A pályázati iratoknak két egyetemen, vagyis a bécsin is minden esetben kötelező elbírálását az 1820 jan. 31.-én kelt lf. elhatározás alapján s azzal az utasítással rendelte el márc. 7.-ikén a helytartótanács, hogy a felségnek úgy a pesti, mint a bécsi tanárok véleményeit egyenkint, tehát nem összesítve kell bemutatni.¹⁷⁸

Brunkala nem sokáig élvezhette nehezen kiküzdött, de jól megérdemelt professuráját, mert már néhány hónap múlva: aug. 12.-én meghalt s az elárvult tanszékre újra pályázat kiírását kellett elrendelni.¹⁷⁹

Az egyetemi magistratus 1812 júl. 30.-án jelentést tett Eckstein Jánosnak, az elméleti sebészet tanárának jún. 12.-én bekövetkezett haláláról s hogy a megüresedett tanszék helyettesítésével további intézkedésig Weleczy Jánost, a gyakorlati sebészet tanárának adjunctusát bízta meg, aki 1811 máj. 28 óta működött ebben a minőségben; egyben kérte, hogy a tanszék betölthetése végett a pályázat kiírathassék,¹⁸⁰ ami okt. 29.-ére engedélyeztetett. Hárman pályáztak: Bognár János Imre med. dr., gyöngyösi városi orvos, Polyáncay Ignác, a természetrajz tanárának adjunctusa és Weleczy János.

¹⁷⁷ StR. 817: 1821. — OL. Litt.-med. 1821, pos. 90, 100, 132, 150.

¹⁷⁸ Codex III/2. 594.

¹⁷⁹ OL. Litt.-med. 1821, pos. 167, 243.

¹⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1811. Fons 8, pos. 159, 240, 268, 289. — 1812. Fons 8, pos. 186.

A tanári kar bírálata szerint a pályázók egyike se vált be. Kérvényező is jelentkezett, Andrejovits József dr. személyében, aki felől a kar ezúttal sem volt más véleményen, mint a mult alkalmakkor: nem tud operálni, nincs reális tudása, a tudomány haladásával nem tart lépést. Ily körülmények közt a facultás az elemi bonctan tanárát, Stáhly Ignácot javasolta kinevezni, illetve áthelyezni.¹⁸¹ Ezt a javaslatot a helytartótanács nem fogadta el, hanem új pályázat kiírását rendelte el, amelynek azonban egyedül csak Weleczky vetette alá magát, mert senki más nem pályázott. Stáhly azonban ezúttal is készségesen ajánlkozott a sebészeti katedra átvételére, amit a facultás is melegen támogatott és Stáhly kineveztetésének feltételezésében a bonctan tanszékére is kérte a pályázat kiírhatását, azonban már a magistratus is nagy aggályokat táplált a bonctani tanszék huzamosabb betöltetlenül maradása iránt s 1813 dec. 17-iki felterjesztésében Weleczkynek lectorrá való kineveztetését jevasolta 400 forintnyi adjunctusi fizetésének 200 forinttal való megtoldásával és a gyakorlati sebészet tanárának, Eckstein Ferencnek a felügyelete alatt.¹⁸² A kancellária lényegben hozzájárult a magistratus javaslatához, de elvi aggályokat adott elő aziránt, hogy a lectori állás ismeretlen, más tanszékeknél sincs bevezetve s hogy ily módon a lectori fizetés sincs rendszeresítve. Ennek következtében 1814 jún. 15.-én összeült az államtanácsí conferentia s a következő határozati javaslatban állapodott meg: „Amennyiben Weleczky János, a pesti egyetem sebészeti tanszékének adjunctusa ugyane tanszék lectorává nevezetnék ki, ez voltaképen azt jelentené, hogy egy magasabb hivatalt egy alsóbb fokot betöltő egyén látna el, minek következtében a magasabb fokú fizetés fele járna neki. Ez az eset tulajdonképen nem is képzelhető el, mégis a conferentia azt hiszi, hogy az adott esetben ekképen lehetne eljárni s arra kéri Őfelségét, hogy az államtanácsnak ezen szótöbbséggel hozott határozatát megerősíteni kegyeskedjék. (Aláírva: „Gróf Zichy minister“.)“ Így történt, hogy a felség Weleczky Jánost az elméleti sebészet lectorává 1814 apr. 27.-én kinevezte,¹⁸³ júl. 28.-án pedig az államtanácsí

¹⁸¹ OL. Litt.-pol. 1813. Fons 8, pos. 4, 4¹/₂, 54-5.

¹⁸² OL. Litt.-pol. 1814. Fons 8, pos. 5, 6.

¹⁸³ StR. 606: 1814. — 1119: 1814.

conferentia által fizetést utaltatott ki a számára,¹⁸⁴ amiről a magyar kancellárai másnap azzal a meghagyással értesítette a helytarótanácsot, hogy egy év letelte után az orvosi kar jelentse, vajjon Weleczy kinevezhető-e már rendes tanárnak avagy mit kellene csinálni? („aut quid aliud fieri debeat?“) Ezen próbaév letelte után a kar is, a magistratus is 1815 szept. 5.-én felterjesztéssel élt, melyben „dignissimus“-nak minősítette és rendes tanárrá ki nevezni kérte Weleczyt,¹⁸⁵ aminek a felség nov. 30.-án helyt adott¹⁸⁶ s ezzel egy mindvégig, illetve 1847-ben történt nyugalmaztatásáig, példás lekiismeretességgel működő, tisztelettel és szeretettel övezett tanárral ajándékozta meg az egyetemet. Súlyosan progrediáló látásgyengülése miatt mindentől visszavonulva, 1854 máj. 12.-én Bécsben fejezte be életét.

Nem érdektelen, hogy az imént tárgyalt tanszék betöltésére vonatkozó első combinatiók alkalmával, 1812-ben, amidőn a kar Stáhly áthelyezését kísérelte meg javaslatba hozni, az ily módon esetleg majd megüresedő bonctani tanszék elnyerésére prosectori minőségben Kieninger Boldizsár, a bécsi egyetemen az anatomia rendkívüli tanárává 1811-ben kinevezett sebész-mester kérvényt nyújtott be, melynek érdemi tárgyalására a fejlemények értelmében bár nem kerülhetett a sor, de azt mutatja, hogy Kieningernek valami jó embere lehetett a karban, aki sietett őt az esetleg megnyíló esélyekről értesíteni. Kieninger, ki 1817-ben prosectorrá neveztetett ki,¹⁸⁷ 2 évvel később, 1819-ben csakugyan elnyerte ambíciója tárgyát, a bonctani tanszéket.

1812-ben megint szőnyegre került az orvosi diplomák viszonyosságának a kérdése. Az elmondottakban addig foglalkoztunk már ezzel a kérdéssel, amikor II. József elrendelte az érvényességük teljes paritását, úgy, hogy a pesti egyetem által kiállított diploma épp úgy jogosított a Bécsben s általában a német örökös tartományokban való praktizálásra, miként az ott kiállítottak a Magyarország területén való orvosi gyakorlatra. Hogy ezen a nemzet prestige-je szempontjából örven-

¹⁸⁴ StR. 1119: 1814.

¹⁸⁵ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 354-5.

¹⁸⁶ StR. 6998: 1815.

¹⁸⁷ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 220-1, 252. — OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 318-9.

detes intézkedés nem csak előnyt jelentett, hanem kedvezőtlen következményeket is maga után vonni alkalmas volt, ezt korábban már kifejtettük. És ismertettük azt is, hogy már nemsokára II. József halála után miként kezdett elhomályosulni a diplomák érvényének viszonyossága, míg azután 1804-ben ismét a legridegebb fölénybe látjuk helyezve a bécsit a többi egyetemekéi felett. Ez már Stifft műve volt, aki a felséggel szigorúan elrendeltette, illetve erősen actualizáltatta a korlátozás iránti régebbi rendelkezést, mely szerint ama Pesten promoveált orvosoknak, akik Bécsben kívántak praktizálni, új szigorlatoztatásnak kellett ott alávetniök magukat. A pesti orvosi facultás nem hagyta szó nélkül ezt a korlátozást, de nem látszott észre vagy figyelembe venni a sérelmességének azt a nagy enyhítését, hogy a rendelkezés a német tartományok valamennyi egyetemére épp úgy vonatkozott, mint a pestire, s kezdeményezésére a magyar udvari kancellária 1806 szept. 19.-én feliratban kérte annak eltörlését s a viszonyosság helyreállítását. Erre a kérelemre hat éven át nem jött semmi válasz, nem történt semmiféle intézkedés, úgy hogy a kancellária 1812 júl. 31.-én újra előterjesztette a kérelmet. A helyzet tisztázását még a Josephinumot végzetek praktizálási joga körül felmerülő kérdések is sürgették. Az államtanácsban Somogyi és Atzél államtanácsosok s Majláth gróf minister votumai egymást fedve vagy kiegészítve, a korlátozásnak vagy a teljes megszüntetését, vagy pedig azt kívánták, hogy a Bécsben graduált doctorok szintén tegyenek szigorlatot Pesten. Általában kíváncsiaknak tartották, hogy minden elkerültessék, ami a különböző királyságok és tartományok rivalizálásait felkelthetné, „mert ezek ártanak a legjobban az államnak“. Ezekkel a megjegyzésekkel ellátva került az ügyirat a következő votans, Stifft báró elé, aki a legmervebben megmaradt az eddigi helyzet további fenntartása mellett. Ezen álláspontjának fejtegetése közben a pesti egyetemmel szemben oly megjegyzésekre ragadtatta magát Stifft, hogy csakis iránta kíméletes az, aki azokról a feledés fátylát fel nem vonja. Az orvosdoctori oklevelet disparitását kimondó rendelkezéseket ezek után továbbra is fenntartani határozta 1812 okt. 17.-én a király.¹⁸⁸

¹⁸⁸ StR. 2566: 1812.

1813 jún. 1-én a helytartótanács közhírré tette a legfelsőbb elhatározást, melynek értelmében mindazok az egyének, akiket valamely külföldi tudós társulat tagjává választott, ezt a megtsiszteltetést mielőtt elfogadnák, legfelsőbb helyen hozzájárulás végett bejelenteni tartoznak.¹⁸⁹ Kiegészítést nyert e rendelet az 1820 jan. 10.-én kelt legfelsőbb elhatározással, mely külföldi egyetemek doctori okleveleinek elfogadását is az uralkodó engedélyétől tette függővé.¹⁸⁹

1814-ben, aug. 9-iki legfelsőbb elhatározással egy concret esetből kifolyólag¹⁹⁰ a „honoris causa“ oklevelek ügye vétezt szigorú elbánás alá. Ilynemű diplomát ugyanis csak oly egyéneknek volt szokásban kiadni, akiknek arra az általuk betöltött hivataluknál fogva (pl. tudományos intézetek főnökei, tanulmányi szakok referensei stb.) szükségük volt, de amelynek rendes úton való megszerzésére már alig voltak kötelezhetők.¹⁹¹ Az orvosi és a jogi karon mindig igen takarékosan jártak el ezekkel a tiszteletbeli doctoratusokkal, de annál bőkezűbbek voltak a bölcsészeti és a theologiai karon, úgy hogy végül is már senki sem tartotta érdemesnek e két karon a rendes úton szerezni meg a doctori oklevelet.¹⁹² A fent említett lf. elhatározás szigorúan meghagyta, hogy az előírt szigorlatok alól senkit sem szabad felmenteni, sem pedig a tiszteleti oklevelet kiadni legfelsőbb engedély nélkül. Erre a rendelkezésre annál inkább volt szükség, mert Stifft rámutatott, hogy ennek a címnek az értékét máris lejáratták, sőt attól tartott, hogy a tiszteleti doctorok még jobban elszaporodhatnak azzal is, ha mindegyik professor évente csak 1 egyént talál, akinek a „tiszteleti doctor“ cím megszerzésével kedvezni akarna.¹⁹³ Hogy azonban ennek a rendelkezésnek sem volt meg a teljes kívánt eredménye, erre vall, hogy azt 1820-ban újra ki kellett hirdetni.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Codex III/2. 306, 580.

¹⁹⁰ StR. 1223: 1814.

¹⁹¹ OL. Litt.-pol. 1820. Fons 8, pos. 25.

¹⁹² StR. 1223: 1814.

¹⁹³ StR. 5759: 1819.

¹⁹⁴ Codex III/2. 594.

1813-ban 43 évi szolgálatra tekinthetett vissza az első nagyszombati orvostanárak már csak egyedül élő tagja: Prandt Ignác, aki testi törődöttségére hivatkozva, az egyetemi kórház vezetése körüli teendői alól való felmentését kérte, de azzal, hogy belgyógyászati előadásait tovább is folytatni óhajtja. A közbecsülésben és szeretetben álló, de önkritikáját vesztett tanár nehéz helyzet elé állította a facultást, mely egy idő óta úgyis aggódó szemekkel látta, hogy a második tanulmányi év elvégzése után egyre több orvos hagyta el a pesti egyetemet s ment Bécsbe tanulni, mert Prandt előadásai mind kevésbé elégtették ki őket. A tanári kar azonban a köz érdekét tekintette elsőnek s egyetértőleg a magistratussal, Prandtnak az összes kötelezettségei alól való felmentésére és végleges nyugalombahelyezésére tett javaslatot. Egyben Bene Ferenc ajánlatát vélte elfogadandónak, aki az eddigi tantárgyain felül, külön díjazás nélkül, hajlandónak nyilatkozott a gyakorlati orvostan (praxis medica) tanítására is. Az egyetem elnökének Bene túlterhelését illető aggályait a magistratus Bene minden tekintetben nagy kvalitásaival sikeresen eloszlatta, az államtanácsban azonban másképp határoztak. Stifft ugyanis azt az álláspontot foglalta el, hogy az egyetemi kórház igazgatásával is kapcsolatos belgyógyászati tanszéket semmiféle más katedrával nem helyes összekötni. Ezenfelül a Bene kinevezése esetén felszabaduló, általa Prandt betegeskedése tartamára 1813/14 óta vállalt különös gyógytani tanszékre a kar Polyámkay Ignácnak, a természetrajz tanára adjunctusának kinevezését javasolta. Erre nézve azonban Stifft pályázat kiírását tartotta a tanszék megüresedése esetén elrendelendőnek. A király 1813 okt. 22.-én ily értelemben döntött.¹⁹⁵

A kar a király döntését nem respektálta s megint csak azt javasolta, hogy a megürült gyakorlati orvostani tanszék Bene Ferencnek adassék, de lehetőleg a törvényszéki orvostan és orvosi rendészet tanszékének a megtartásával. A király azonban nem volt hajlandó rendelkezéseinek a megváltoztatására és 1815 jún. 6.-án kelt legfelsőbb elhatározásával kijelentette, hogy a korábbi rendelkezéseihez szilárdan ragaszkodik („firmiter inhaereo“) és ehhez képest vár új javaslatot.¹⁹⁶

¹⁹⁵ StR. 3345: 1813.

¹⁹⁶ StR. 669: 1815.

Az eddigi fejlemények mellett nem mehetünk el minden szó nélkül. Az absolutistikus uralomról elterjedt közfelfogás elgondolásaival merőben ellentétben állónak mutatkozik, hogy az egyetem — s mint láttuk: nem is első ízben — a király rendelkezése alól sem vonakodik kivonni magát, ha — akár okkal, akár tévesen — valamely javaslatát helyesnek tartotta. Ezen a tényen mit sem változtat az a másik tény, hogy az egyetemnek ez az eljárása, sőt többszöri ismétlődése mégis csak maga ellen hangolta elsősorban ügyeinek a legmagasabb kormánysszékben működő referensét, Stifft bárót, aki viszont a felséget igyekezett felbőszíteni a pesti egyetem ellen, miként ezt Stifftnek írásban is lefektetett véleményezéseiből láthatjuk, melyekben nem egyszer esik epés elítélő szó a magyar egyetem szófogadatlanságáról és panasz a megrendszabályozhatatlanságáról, néha oly útszéli hangnemben, hogy az államtanács jónevelésű tagjai igyekeztek visszatartani a királyt a túlerős kifejezéseknek a legfelsőbb elhatározás szövegében való meghagyásától. Sajnos, a facultás több ízben maga idézte fel — nem a menthetetlen hangnemet — hanem a jogos kritikát, amikor például éveken át igyekezett megakadályozni a szemészet önálló tanszékének a felállítását, az adott esetben pedig a belgyógyászat tanszékének önállósítását, illetve szétválasztását a törvényszéki orvostan kathedrájától, nyilván személyi okokból, mert hiszen ezek a tanszékek a multban nem voltak összekötve egymással. Éveknyi késedelmet jelentett ezúttal is a kar ellenállása, mert az 1813-ban megüresedett tanszék betöltésére a sok iratváltás miatt csak 1816 febr. 16.-án kerülhetett a sor, amidőn a felség a gyakorlati orvostan és különös gyógytan tanárává Bene Ferencet kinevezte, a törvényszéki orvostan és orvosi rendészetnek eképen megüresült tanszékére pedig, de egyben a sebészek részére rendelt elméleti orvostannak már 3 év óta Polyánekay Ignác által helyettesített tanszékére a pályázat kiírását elrendelte.¹⁹⁷

A törvényszéki orvostan és orvosi rendészet¹⁹⁸ (medicina forensis s. legalis et politia medica) tanszékére hárman pályáztak: Varga István dr., Sümeg megye főorvosa, Böhm Károly dr.

¹⁹⁷ StR. 379: 1816.

¹⁹⁸ Ezután rövidség kedvéért rendszerint csak a „törvényszéki orvostan“ tanszékéről fogunk szólni.

pesti és Bognár János dr. gyöngyösi gyakorló orvos. Pályázat nélküli „megválasztatását” kérte Petrovics Mátyás (Máté) füredi orvos.¹⁹⁹ Valamennyien alkalmatlanoknak bizonyulván, az orvosi facultás egyiküket sem ajánlotta kinevezésre, hanem azt javasolta, hogy új pályázat írássék a ki pályázók elkészülésére fordítandó ro hónap leteltével lejáró határidővel. A magistratus más nézetten volt s Böhm vizsgáját elfogadta azzal az érveléssel, hogy „más tanároknak sincsenek kezdetben tökéletes ismereteik, azokat csak később szerzik meg s Böhm tehetségétől el is lehet várni, hogy ezeket megszerzi”. Ezért a magistratus júl. 23-iki felterjesztésében Böhmöt javasolta kinevezni, esetleg egyelőre lectornak. A helytartótanács és a tanulmányi bizottság is Böhm mellett foglalt állást s a kancellária is úgy látta, hogy „Böhm vizsgája jobban sikerült volna, ha a kérdéseket érthetőbben adják fel neki”.²⁰⁰ A király azonban a feltűnő pártolás²⁰¹ ellenére az orvosi facultás javaslatára nyúlt vissza és 1816 szept. 2.-án új pályázat kiírását rendelte el, melyben a multkoriak vettek részt. Most már a király is erősen érdeklődött Böhm iránt, amire az látszik mutatni, hogy nem érte be a szokott formájú javaslatával, hanem szokatlan módon a pályázók vizsgadolgozatairól is külön jelentést kívánt. A rövid idő múlva megtartott pályázaton Böhm Károly dolgozata találtatott a legjobbnak s ő maga „a törvényszéki orvostanban tökéletesen járatosnak”, miért is a felség 1816 dec. 30.-án őt nevezte ki, nem lectornak, hanem tanárnak,²⁰² épp jókor, mert 1817 elején Bene egészségi állapota erősen megrendült, úgy hogy a kar jan. 19.-én felterjesztéssel élt és Bene gyengélkedése tartamára a törvényszéki orvostan tanszékének helyettesül Schuster Jánost, a különös gyógytanének pedig Reisinger Jánost javasolta megbízni. Ezt a javaslatot azonban Böhm időközileg leérkezett kinevezési okmánya, nemkülönben Benének talpraállása tárgyaltanná tette.

¹⁹⁹ StR. 7328: 1816. — OL. Litt.-pol. 1816. Fons 8, pos. 212.

²⁰⁰ StR. 6444: 1816.

²⁰¹ Böhm 1805-től fogva a pesti papnevelő intézet orvosa volt, valószínű tehát, hogy egyházi férfiak pártolták őt egyetemi ambícióiban.

²⁰² StR. 9136: 1816.

²⁰³ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 32.

Az imént tárgyalt pályázatban résztvevő Bognár János dr. ama komolyabb tudás nélkül való orvosdoctorok közé tartozott, akik ha ritkán is, de még mindig elég sokszor kísértettek, amikor tanszékek betöltéséről volt szó. Ez a fogyatékos készültségű, a helyesírással is küzködő egyén annyira nem tudott semmire se megfelelni a pályázatnak úgy szóbeli, mint az írásbeli vizsgáján, hogy a jelölésnél egyáltalán számba se vették. Bognár azonban nem nyugodott meg a mellőztetésében és beadvánnyal fordult az „inclita (!) facultáshoz“, amelyben elmondta, hogy az examinálás napjára virradó éjszakájának 10 órájától kezdve lázas lett s ez volt az akadályozója, hogy a „medicina forensis“ (!) írásbeli vizsgáján nem tudott megfelelni s az orvosi rendészetnek is csak egy részéből készülhetett el. Miért is azért esedezik, hogy amint az egészsége teljesen („ploenarie“!) helyreáll, pályázhassék újra.²⁰⁴ Bognár primitív esetének rövid ismertetésével elintézettnek fogjuk tekinteni a többi hasonlót, ez az egy példa azonban szolgáljon annak az illusztrálására, hogy ebben az időben egyes orvosoknak miféle fogalmaik voltak az egyetemi tanszékek betöltéséhez s az arra való minősültséghez fűzött követelményekről.

A Benének más tanszékre való átlépésével üresedésbe jutott kathedrára: a sebészek részére rendelt elméleti orvostanra az 1817 nov. 1-iki legfelsőbb elhatározás értelmében kiírt pályázatra Pesten csak Polyánkay Ignác dr., a természetrajz adjunctusa jelentkezett, Bécsben Milunovics Sándor dr., a bécsi belgyógyászati tanszéken assistens és a már több ízben tanszékre alkalmatlannak minősített Petrovics Mátyás dr.; írásbelileg jelentkezett Peterka József dr., miért is számba nem vétetett. A pesti orvosi kar első helyen Polyánkayt, a másodikon Milunovicsot s a harmadikon Petrovicsot jelölte, a bécsi kar pedig első helyen Milunovicsot, másodikon Polyánkayt, a harmadik helyen Petrovicsot. A magyar kancellária a bécsi javaslatot tette magáévá, azonban Petrovics jelölésének teljes elejtésével, akinek egy írásbeli dolgozatát a bécsiek már két évvel előbb is igen kedvezőtlenül bírálták el, megállapítván, hogy a lélegzésre vonatkozó ismeretei hiányosak, a betegségek beosztását zavarosan ismertette, a betegségeknek

²⁰⁴ Orvostudományi Értekezések. Fjk. I. 776/195: 1815/16.

a természet ereje segélyével való gyógyulásáról hiányos fogalmai vannak, a görcsös köhögésről írt rész is rossz s „egyáltalán büntetésre méltó és orvoshoz nem illő, hogy e betegséget görcsenyhítő szerrel akarja meggyógyítani”.²⁰⁵ Úgy látszik különben, hogy Stifft szabadulni szeretett volna e szokványos tanszékfolyamodótól, mert a zimonyi vesztegzár-orvosi állást ígérte oda neki,²⁰⁶ bár eredménytelenül, mert Petrovics mint vesztegzárorvos sem szűnt meg konokan aspirálni a megmegürülő tanszékekre. A felség 1818 aug. 2.-án Milunovics Sándort nevezte ki a szóbanforgó tanszék tanárává,²⁰⁷ aki azonban állását nem foglalhatta el, mert nemsokára meghalt s új pályázatot kellett kiírni 1819 aug. 31.-ére.²⁰⁸ Pesten nem jelentkezett senki, miért is a pályázati kérdések lepecsételve Bécsbe küldettek, ahol a következők vetették alá magukat a vizsgáknak: Schordann Zsigmond dr., a betöltendő tanszéknek két év óta helyettese, Schimko Theophil dr. és Szathmáry József dr.; nem pályáztak, hanem kérvényeztek: Polyánkay Ignác, Genersich Sámuel és Petrovics Mátyás vesztegzár-orvos. A pesti és a bécsi orvosi kar véleményei abban megegyeztek, hogy valamennyiök közt Schordann a legérdemesebb. „Tudományos tájékozottsága, logikus gondolkozása, ismereteinek bősége, a discussiók találó kritikája, a részletek pontos tudása s az irodalomban való széleskörű tájékozottsága révén messze túlszárnyalja a másik két pályázót”, — írja róla a pesti kar, a bécsi pedig a három vizsgakérdésre adott feleleteit ismertetvén, megállapítja róla, hogy tudományos képzettsége és olvasottsága, alapossága, a tudomány haladásával való lépésttartása, kitűnő előadása stb., stb. első helyen való jelölésre a legnagyobb mértékben alkalmassá teszik őt. Genersich nem jöhetett számításba, mert kizárólag a botanika terén tüntette ki magát, Petrovics pedig egyáltalán nem. Schimko közepes eredménnyel vizsgázott, Szathmáryban pedig még csak a nyomát se sikerült felfedezni annak,

²⁰⁵ StR. 9136: 1816.

²⁰⁶ StR. 2196: 1818.

²⁰⁷ StR. 4366: 1818. — OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 20-1. — Litt.-med. 1818., pos. 14-15.

²⁰⁸ StR. 906: 1819. — OL. Litt.-med. 1819., pos. 113, 250.

hogy az iskolai kézikönyvek anyagán felüli tudással rendelkeznek. Polyánkay kérvénye figyelembe nem vétetett, jöllehet éveken át volt helyettes tanára a tárgynak s aki ezúttal is arra hivatkozott, hogy egy ízben már — újabb vizsgáztatását feleslegesítőleg — sikeresen vizsgázott. A király Stifft javaslatára 1820 jún. 25.-én Schordann Zsigmondot nevezte ki a sebészek részére rendelt elméleti orvostan tanárává.²⁰⁹

Schordann (szül. 1794 júl. 22.-én Nagy-Lévárdon) 1815 szept. 15.-én Lenhossék Mihálynak, az élettan tanárának segédjeként kezdte meg egyetemi pályafutását, 1818-ban a sebészek részére rendelt elméleti orvostan, majd pedig 1820/21-től az élettan tanszékén mint helyettes adott elő. 1820-tól rendes tanári minőségben az elméleti orvostan tanszékére tért vissza, ahonnan 1822-ben az élettani tanszékre ment át, amelyet 1856-ig töltött be, amidőn súlyos gerincbaja miatt nyugalomba vonult, mely 1862 ápr. 11.-én oltotta ki életét. Az orvosi kar fejszobrát bírni óhajtván, alakminta hiányában a képzőművészetekben is mester Arányi Lajos kórbonctan-tanárt kérte fel a szoborminta elkészítésére, aki e célból fel-ásatta Schordann 28 hónap óta földben fekvő tetemét s fel-adatának a kortársak ítélete szerint kitűnően megfelelt.²¹⁰ Schordann végrendeletileg az orvosi facultás könyvtárának adományozta összes orvosi és természettudományi könyveit, az élettani intézetnek 2 Pössl-féle összetett górcsót, 6250 forint értékű kötvényeket a Szent Rókus-közkórháznak, 6000 forintot érő hagyományt a pesti Josephinumnak, 200 forintot szét-osztatott Pest város házi szegényei közt, 100.000 forintot pedig egyetemi s egyéb célokra (utazási ösztöndíj, élettani intézet, váci siketnéma intézet, szegény ifjaknak szigorlati és felavatási díjak, idővel, de perlés tárgyává nem tehető visszafizetés kötelezettségével, adomány a Lipót-templom építési tőkéjéhez). Igazi tudós volt, aki folyton olvasott, tanult és utazott. Ismerősei „portentum scientiarum” és „museum ambulans”-nak nevezték. Tudományának maradandó irodalmi emlékei, sajnos, nem maradtak.

²⁰⁹ OL. Litt.-med. 1819. Pos. 264. — StR. 3561: 1820. — Orvos-kari ltár. Fjk. I. 877: 32. 1819/20.

²¹⁰ Gyógyászat, 1864. 344, 479. old.

Rövid kétévi tanárkodás után, az 1814/15. tanév kezdete alatt, meghalt Frankenburg Jakab, a szülészet — az *ars obstetriciae theoretica-practica* — tanára s a megüresedett tanszékre kiíratott a pályázat a következők részvételével: Rácz Ignác med. dr., Pest város orvosa, Windisch Lipót med. et chir. dr., Nyitra megye főorvosa és Petrovics Máté med. dr., füredi fürdőorvos. Az orvosi kar egyiküket sem találta alkalmasnak a tanszék betöltésére s e helyett azt javasolta, hogy teljesíttessék Stáhly Ignác ajánlata, mely szerint a bonctan mellett elvállalná a szülészet tanszékét is, vagy pedig — Stáhly ajánlatának addig tartó igénybevételével — új pályázat írássék ki egy év után, hogy ezalatt a pályázóknak alkalmuk legyen elkészülni a vizsgákra. A helytartótanács egyelőre renumeratio ellenében Windischre óhajtotta bízni a tanszékét, mert Stáhly nem tudna egyidejűleg két tanszéknek kifogástalanul megfelelni, de maga is új pályázat kiírása mellett foglalt állást, amit a kancellária 1815 nov. 10-én el is rendelt.²¹¹ Ezúttal is az első alkalomkor jelentkezettek vettek részt a pályázaton, miért is az tárgytalannak tekintetett s 1816 jún. 18.-án kelt helytartótanácsi rendelettel ismét új pályázat íratott ki,²¹² amely aug. 27.-én egy időpontban, délután 2 órakor volt megtartandó Pesten is, Bécsben is. Idehaza jelentkezett az előbb említett Windisch Lipót és Gebhardt X. Ferenc pesti med. dr., Bécsben pedig Birly Ede, a bécsi szülőintézet assistense. A pesti kar a következő sorrend szerint candidált: első helyen Gebhardt Ferenc X., másodikon Birly Ede, harmadikon Windisch Lipót.²¹³ Hogy a bécsiek is igazságosan és a magyar igényeket is méltányoló módra jártak el, azt igazolja az a körülmény, hogy Birlynek meghagyták, szolgál-tasson bizonyosságot magyar nyelvismeretéről, mire az a latinul megírt pályázati dolgozatának utolsó oldalán a következőket írta: „Mivel a’ kívántatik tőlem, hogy abból a’mit itten deák

²¹¹ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 372-3, 443-4.

²¹² OL. Litt.-pol. 1816. Fons 8, pos. 200, 259, 268.

²¹³ Ez a sorrend olvasható az Orvostudományi levéltár 1816. évi 273. számú ügyiratában, míg a helytartótanács 1816. évi Litt.-pol. Fons 8, pos. 395-6. actájában a jelölési sorrend ez: I. Gebhardt, II. Windisch III. Birly. — Hogy melyik a helyes, melyik a téves sorrend, meg nem állapítható már.

szóban írtam, valamit fordítsak magyarra: tehát az utolsó feleletből egy néhány rendet meg fogok fordítani, hogy abból kitessek, mennyiben feleltem el Bétsben a' hazai nyelvemet:..."

A király 1816 dec. 23.-án a három pályázó közül a szülészettől legképzettebbet, Birly Ede Flóriánt nevezte ki e tárgy tanárának.²¹⁴ Az 1787 dec. 6.-án Hódságon született férfiú ugyanis Bécsben a maga korának legnagyobb szülész, Boer mellett assistenskedett, aki sokat betegeskedvén, a nyári félévekben Birlyre bízta az előadások megtartását, akinek abbeli kérelmét, hogy maga is önállóan tarthasson rendkívüli előadásokat a szülészettől, csak azért nem teljesítették, mert ez azt a látszatot kelthetné, mintha a rendes tanárral nem lennének megelégedve; megengedték azonban Birlynak, hogy magánórát adhasson a lakásán.²¹⁵ 1814-től 1816 végéig működött Birly Boer mellett, aki joggal mondhatta el magáról: „Ott kezdtem, ahol még nem volt szülészet.” Boertől tudták meg a világ összes orvosai, hogy a terhesség, a szülés és a gyermekágy élettani folyamatok, melyek mellett az orvos csak mint a természet szolgája szerepel, akinek egyéb feladata sincs, mint az ártalmak távoltartása s csakis rendellenességek eseteiben hivatott beavatkozni. Boer dinamikus iskolájából került volt ki Németország szülésztanárainak túlnyomó része, abból a mi Birlynk is, aki tanszékreleptének mindjárt az első esztendejében, alig néhány havi széjjeltekinvés után, 1817 júl. 17.-én szülészeti intézetének javítása és bővítése érdekében memorandumot²¹⁶ terjesztett elő, melyben azt javasolta, hogy az intézet 12 terhesre rendeztessék be, kik közül 4 jótévő emberek s a pesti jótékony nőegylet áldozatkészségének a terhére tartatnék; úgy az elméleti, mint a gyakorlati szülészeti tanfolyam minden félévben tartassék meg s a szünnidő alatt is folytattassék; határozottassék meg, mely nők jöhetnek számba a tanításnál; külön assistensre van szükség; a bába kapjon lakást az intézetben; a szükséges műszerek szereztessenek be. Birly javaslataira elrendelte a kancellária, hogy azokkal foglalkozni kell s ennek eredményéről költségelőirányzat mellé-

²¹⁴ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 110.

²¹⁵ J. Fischer: Geschichte d. Geburtshilfe in Wien. 1909. 197. old.

²¹⁶ „Propositiones ad emendandam in Reg. Universitate Hungariae rem obstetriciam“.

kelésével jelentés készítendő.²¹⁷ Az országos főorvos nagyjában helyeselte a javaslatot, de sokallotta a 12 ágyat, elegendőnek tartott 10-et; a nőegylet ajánlatának elfogadását az egyetemhez nem illőnek minősítette, de mert azt a városi kórház elfogadhatná, ezért ide kell elhelyezni a szülő-intézetet. A kancellária felhívásához képest a helytartótanács bizottságot küldött ki az ügy tanulmányozására, mely a dekánból, a bonctan és a sebészet, az építészet és az egyházjog tanáraiból állott s mely 1818 júl. 21.-én tette meg a jelentését, mindenekelőtt kérdőre vonás tárgyává téve, hogy az eddig engedélyezett 6 ágy helyett 8-at találtak az intézetben.²¹⁸ Kiderült, hogy e 2 ágytöbbletet Birly a sajátjából tartotta fenn. A helytartótanács ezért az önhatalmú eljárásért megfeddeni javasolta Birlyt („der dessenhalben einen Verweis zu erhalten hätte“), a kancellária azonban nem volt ezen a nézetén, mert belátta, hogy arra a két ágyra nagy a szükség. De nem részletezzük a tárgyalásokat és a különböző hosszas és aprólékos, részben jelentésségtelen hozzászólásokat, hanem egyenesen az államtanácsnak, illetőleg Stifftnek az előterjesztésére térünk rá, aki a szöveget a fején találta el, amidőn rámutatott, hogy az orvoskari gyakorlati intézetek mind olyanok, hogy azokban voltaképen sem tanítani, sem tanulni nem lehet, mert az összes helyiségek oly kicsinyek, hogy bennük csak kevés ágy fér el, s hogy nincs ez ellen más segítség, mint az összes intézetek behelyezése a városi kórházba. Amíg ez meg nem történik, addig a pestinek a többi egyetemmel való conformálása nem fog sikerülni, sem a gyakorlati orvostani oktatást csakugyan gyakorlativá tenni. Stifftnek ezen szavai aranyigazsággént jellemezték orvosi karunk hosszantartó tragikumát, mert egyfelől az adott helyzet tarthatatlanságát tüntették fel, másfelől helyesen állapították meg a helyzeten való segítségnek azt a módját, mely elől Pest városa következetesen kitért, valahányszor e segítség megadására felkérte. A segítségnek az

²¹⁷ OL. Litt.-pol. 1817. Fons 8, pos. 228-9, 296-7, 396.

²¹⁸ „Quo jure? an altiori indultu? vel autoritate et mandato solum professoris Birly 8 lecti intertenentur?“ Birly pedig „quod vero tandem punctum illud ingeniosum attinet“, azzal felelt, hogy gyakran áll elő a szüksége annak, hogy még 1-2 szülőnőt fel kell venni. — OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 198-9.

a legközvetlenebb módja, hogy a gyakorlati intézetek részére új épületek, önálló klinikák létesíttessenek, alighanem még csak eszébe se jutott a mértékadó köröknek, de nemcsak költséges voltánál fogva, de még inkább azért sem, mert hisz a többi egyetem is a közkórházakat — így Bécsben a II. József alapította és mindmáig is erre a célra igénybevett „Allgemeines Krankenhaus“-t — használta fel a klinikai tanításra. Meg nem értő rideg konoksággal csak Pest város vaskalapos vezetősége viseltetett az egyetemmel szemben a legrégibb időktől kezdve, miként arról további mondandóink során is esetről-esetre meg fogunk győződhetni.

Ami a Birly sajátjából fenntartott két ágy miatt javasolt feddést illeti, ezt Stifft néhány rövid szóval elintézte: „Ein eigener Einfall der Statthalterey ist es, dass dem Prof. Birly ein Verweis erteilt werden solle...“, egyébként pedig Birly összes többi igényléseit teljesíteni valóknak minősítette.²¹⁹ S így a király 1819 szept. 1-én megengedte, hogy a szülészeti intézet részére a szükséges műszerek beszereztesse s hogy a szüléset tanára mellé egy kétévenként váltakozó assistens rendeltessék s megismételtette az utasítást, mely szerint az orvos-sebészeti intézetekkel együtt a szülészeti is a polgári kórházban helyeztessék el s az ezirányban megindítandó tárgyalások befejeztéig a lehetőség szerint az egyetemi épületben bűvítessenek ki a szülészeti intézet helyiségei. Tárgyalás alá került az a kérdés is, mily beosztás mellett tartassanak meg különböző nyelveken a szülészeti tanfolyamok úgy a bábák, mint a férfi hallgatók részére. A felség e tekintetben elrendelte, hogy a jövőben ne az egész éven át folyjék a kétnyelvű tanítás, hanem hogy az első félévben (semester hyemalis) németül, a másodikban (s. aestivus) magyarul kell tanfolyamot tartani.²²⁰ Felette kellemetlen összeütközésre adott alkalmat a felvetődött kérdés: fenntartassék-e a bábák számára továbbra is a szlávnyelvű tanfolyam, melyet egy 1815 dec. 12.-én²²¹ kiadott helytartótanácsi rendelet²²² léptetett életbe a szláv

²¹⁹ StR. 7205: 1818.

²²⁰ OL. Litt.-med. 1819., pos. 6, 7, 46-7, 201. — StR. 5321: 1819.
— Codex III/2. 569.

²²¹ Az egyetemi magistratus tévesen 1812-t mondott.

²²² Codex III/2. 471.

(tót) nyelvű nők részére s amelynek a megtartásával Stulfa (most már Széky) Péter bízott meg. Széky immár az 1818/19. tanév első felében megtartott szlávnyelvű előadásai után járó remunerációjának kiutalását kérte, az egyetemi magistratus pedig ez alkalomból kimondta, hogy ezekre az előadásokra a jövőben nem lesz többé szükség, mert a tanfolyamok megindítása óta alig akadt oly szlávajkú női személy, aki vagy magyarul vagy németül ne értett volna.²²³ A magyar kancellária Széky nézetén volt s a tanfolyam fenntartása mellett nyilatkozott, úgyszintén Stifft, aki 1818 nov. 9.-én kelt votumában önmagát is felülmúló, szokatlan modorban azzal érvelt, hogy „Magyarországban több ember beszél csak szlávul, mint csak magyarul, nem lehet tehát kétséges, hogy Pesten szláv nyelvű bábaoktatásnak is kell lennie, ami ellen az egyetemi magistratus állást foglalt... Szégyenletes („schändlich“), hogy a magistratus most már bebizonyított, nyilvánvaló hazugsággal él, hogy célját, vagyis egy hasznos, sőt nélkülözhetetlen intézménynek a megszüntetését elérje.“ Stifftnek egyideig sikerült az uralkodót is felbőszítenie, mert a resolutio altissima-ból kitetszőleg hozzájárult ahhoz, hogy rosszaságát („displientia“) fejezze ki a magistratusnak a nyilvánvaló hazug felterjesztése („de aperte falsis prolatis“) felett. Ez a passus azonban az actában ki van húzva s ott olvashatjuk az illetékes államtanácsai osztály kérelmét, hogy a felség tekintsen el ettől, „mert hisz az egyetemi tanács mindössze csak véleményét mondotta el, melyet nyíltszívűséggel nyilváníthatni, ne vétessék el semmiféle hatóságtól“.²²⁴

²²³ OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 185-7.

²²⁴ StR. 7379: 1818. — OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 156-7, 185-7. — Hogy Stifftnek volt-e igaza, avagy az egyetemi magistratusnak, erre vonatkozólag hadd álljon itt Kovács Alajos úrnak, az Országos Központi Statistikai Hivatal igazgatójának szíves közlése, mely szerint „Stifft államtanácsos a szláv nyelvű bábaképző tanfolyam megszüntetésére vonatkozó kérelem megtagadásakor valószínűleg Magyarország helyiségeiről 1773-ban készült hivatalos összeírásnak az eredményeire támaszkodott. Ebben az évben ugyanis összeírás készült Magyarország összes községeiről s többek közt megállapítás tárgyát képezte az is, hogy az egyes községekben a lakosság elsősorban milyen nyelvet használt. A községekről törvényhatóságok szerint is készült összeírás, amely azt mutatta, hogy az összes szláv vagy szláv fajú községek száma meghaladta

A nagytudományu chemikus és botanikus Kitaibel Pál gyenge szervezete 1815-ben felmondani kezdte a szolgálatot. Az 59 éves férfiú, ki ekkor 31 éves szolgálatra tekintett vissza s a gyakran ismétlődő haemoptecája miatt több mint 20 éven át állandóan a legmesszebbmenő kímélet alatt állt, most már látásának akkora gyengülését tapasztalta, hogy felmentését kérte a botanika előadásának s a demonstratióknak megtartása alól.²²⁵ Az egyetemi magistratus márc. 30.-án pártolólág továbbította a kérvényt és Schuster Jánost hozta javaslatba helyettesül. Július 11.-én a helytartótanács, majd pedig a kancellária azon a nézetten volt, hogy az egyetemi alapot nem lehet vég nélkül megterhelni helyettesítési díjakkal, miért is „nem marad egyéb hátra”: Kitaibelt nyugdíjazni („jubiláltatni”) kell.²²⁵ De dec. 5.-én oda módosította a helytartótanács a nézetét, hogy Kitaibelt a tanítás alól fel kellene menteni, de a botanikus kertre nézve kárt jelentene, ha Kitaibel végleg elhagyná a helyét.²²⁵ Az államtanácsban bölcs elinté-
zést nyert az ügy. A botanikát Schuster Jánosra, a chemia tanárára bízták 300 frt mellékfizetéssel, Kitaibelt pedig teendői alól 2000 forintos fizetésének különös kegyképen („ex singulari gratia”) meghagyása mellett felmentették, azonban arra kötelezték, hogy költséges utazásainak gyümölcsét meg-
érlelje: Magyarország physiographiájának és florájának meg-
írását befejezze. Együttal elrendeltetett, hogy a jövőben úgy a chemiát, mint a botanikát nem egy, hanem két féléven át kell előadni s ezért az utóbbi tanszékre külön pályázat lesz

ugyan a magyar községek számát, itt azonban erősen figyelembe kell venni, hogy ennél az összeszámlálásnál a több ezer lakosú magyar község ugyanúgy egy egységgel szerepelt, mint a pár száz lakosú felvidéki tót község”. Kovács Alajos szíves közléséből azt látjuk, hogy se Stifft, se a magistratus nem rendelkezett a ki-ki állításához szükséges statistika felett, mely azt mutatná, hogy miként oszlott meg százalékosan anyanyelv szerint a lakosság; de látjuk azt is, hogy homlokegyenest más eredményt kapunk az anyanyelvek számbeli elterjedtségére vonatkozólag, ha a községek lélekszámát helyezzük előtérbe, amely esetben az igazság rögtön a magistratus oldalára áll, Stifft állítása pedig mindössze az egyéb animositásainak a sorát gazdagítja.

²²⁵ OL. Litt.-pol. 1815. Fons 8, pos. 169 (ebben a fasciculusban található Kitaibel saját kimerítő élet- és munkarajza kineveztetésétől fogva), 259, 440.

kiírandó. Így szólt a lf. elhatározás 1816 febr. 13.-áról.²²⁶ Ezzel a rendelkezéssel a pesti egyetemen is megvalósítottatott az, ami már 1810 óta járta a német tartományok egyetemein, ahol az egyazonévi szept. 24.-én kelt lf. elhatározás szerint a chemia és botanika közös tanszékét szétválasztották s azok mindegyike külön tanárt kapott, tekintettel arra, hogy „az újabb időkben a chemia és a botanika oly nagy terjedelmet értek el és akkorát haladtak, hogy nehéz lenne egy férfit találni, aki mind a két tudományszaknak teljesen eleget tudna tenni“.²²⁷

A Kitaibelre kirótt munka távolról sem készült el teljesen. Gyenge, fáradt teste csakhamar végkép felmondta a szolgálatot: 1817 dec. 13.-án meghalt. A boncolat megállapította, hogy „belső része, különösen pedig jobb veséje egészen meg volt romolva“. Irodalmi hagyatékát és természetrajzi gyűjteményét a nádor 7000 forintért a Nemzeti Múzeum számára vásárolta meg özvegyétől;²²⁸ a megkezdett hydrographia befejezését a helytartótanács Schuster János, a mar-morographiáét pedig Reisinger János tanárookra bízta.²²⁹

A botanikai tanszékre 1816 szept. 13.-ára kiírt pályázatban hárman vettek részt: Adler József, 27 éves, r. kath. orvos, Genersich Sámuel evang., lőcsei városi orvos, több tudós társaság tagja és Haberle Károly Konstantin, erfurti születésű, 52 éves, latin, német, francia, angol, olasz és spanyol nyelveket beszélő phil. dr., több tudós társaság tagja. Az orvosi kar a pályázati vizsga alapján egyedül Haberlét ajánlotta kinevezésre, aki kiváló természetrajzi tudását számos külföldi utazáson gyarapította. Nagyszámú kiváló növény-, ásványtani és meteorológiai munkát adott ki. Az összes forumok helybenhagyó véleményei után a felség 1817 márc. 17.-én Haberlét kinevezte a botanika tanszékére.²³⁰

²²⁶ StR. 459: 1816.

²²⁷ Medic. Jahrbücher des k. k. österr. Staates. 1811. I., II. 55.

²²⁸ OL. Litt.-pol. 1818. Fons 8, pos. 4. (Mellékelve a bő katalogus és magyarázat.)

²²⁹ Codex III/2. 599.

²³⁰ OL. Litt.-pol. 1816. Fons 8, pos. 409. — 1817. Fons 8, pos. 112. — StR. 1450: 1817.

Haberle Károly Konstantin 1764 febr. 11-én Erfurtban született, a mainzi egyetemen a bölcsészeti, majd Freiburgban a jogtudományokat hallgatta s 1805-ben Erfurtban nyert phil. dr. oklevelet, előszeretettel azonban mindig a természettudományokkal foglalkozott és sokat utazott. 1801-ben Freiburgban ismerkedett meg báró Podmaniczky Károlylyal, a későbbi híres mineralógus és bányászszal, aki később Pesten a legjobb barátja és pártfogója volt. Nyolc éven át WeimARBAN ÉLT Haberle és képezte magát tovább az ásvány-, növény- és rovartanban s meteorológiában. Tudományos híre is oly nagy volt már ekkor, hogy hat tudós társaság választotta meg tagjának. 1813 nov. 20.-án Budára tette át a székhelyét, ahol három évig mint magántudós dolgozott s Aszód tájának a floráját összegyűjtötte és feldolgozta. 1817-ben nyervén el az egyetem botanikai tanszékét, 1821 márc. 13.-án a „honoris causa med. dr.” oklevelet kapta meg.²³¹ Időközileg újabb s újabb külföldi tudós társaságok választották tagjukká. 1832 jún. 1-ére virradó éjszakán a lakásán gyilkos kezek oltották ki a tudományok művelésének, a botanikus kert fejlesztésének és szeretett hallgatóinak szentelt életét. A Kitaibel után a botanikus kertben talált 4500, nagyrészt szabadon tenyésző növényfaj helyett Haberle 10.000 fajt hagyott hátra.

Úgy az orvosok, mint a sebészek alaposabb kiképzését célozta két rendelet, melyeknek kibocsátására az orvosi kar 1814 febr. 18.-ikán tett javaslatot.²³² Az első javaslat eredményeként 1816 jan. 23.-ikán tette közzé a helytartótanács a lf. elhatározást, mely az alsóbbrendű sebészek tanulmányi idejét két évről háromra emelte fel, hogy ily módon azoknak több alkalmuk legyen hullaboncolatokban és sebészi műtétekben gyakorolni magukat.²³³ A második javaslatot valóra váltotta az 1817 okt. 21.-én kibocsátott rendelet, melynek értelmében nem két, hanem mint régebben, ismét három éves bölcsészeti tanfolyamot kellett elvégezniök azoknak, akik az orvosi facultásra fevétetni óhajtottak.²³⁴ Ez a rendelet ama

²³¹ OL. Litt.-pol. 1820. Fons 8, pos. 174.

²³² OL. Litt.-pol. 1814. Fons 8, pos. 23.

²³³ Codex III/2. 475.

²³⁴ Codex III/2. 517.

külföldiekre is kiterjesztetett, akik azzal a szándékkal iratkoztak be az orvosi tanfolyamra, hogy majd annak befejeztével Magyarországon folytassanak orvosi gyakorlatot.²³⁵ Ez az intézkedés azonban nem volt sokáig érvényben, mert 1825 decemberében ismét a két éves bölcsészeti tanfolyam állíttatott vissza.²³⁶

A budai és pesti gyógyszerterek évi vizsgálatára vonatkozólag az 1816 nov. 22-iki lf. elhatározás, lényegében az eddigi eljárás folytatólagos fenntartása mellett, részleteiben olyképp intézkedett, hogy azokat az orvosi facultás elnöke és dekánja, a chemia és botanika tanára, valamint a gyógyszerészet két előljárója tartsa meg, akik közt a díjak olyképp osztandók meg, hogy azokból az első három egyén mindegyike $\frac{1}{4}$, a két gyógyszerész pedig együttesen $\frac{1}{4}$ részt kap.²³⁷

Számos adat van rá, hogy az orvosi facultás tagjai mennyire a szívéükön hordták és szorgalmazták a himlő elleni oltást, különösen Bene Ferenc és Lenhossék Mihály. Az előbbinek e téren szerzett nagy érdemeiről már alkalmunk volt megemlékezni, Lenhossékairól is, aki 1815/16-ban elfoglalván a dekánságot, 1816 jan. 23.-án felkérte a tanárokat és az adjunctusokat („Spectabiles Domini Professores et Clarissimi Domini Adjuncti”), közölnék vele, ki-kí hány gyermeket oltott be 1815 folyamán és mily eredménnyel. A beérkezett válaszokat a következő táblázat tünteti fel:

Bene Ferenc beoltott 23 gyermeket, ezek közül 21 rendes lefolyású, kettő nem fogamzott meg; Reisinger János beoltott 8 gyermeket, ezek közül mind rendes lefolyású; Stáhly Ignác beoltott 17 gyermeket, ezek közül 16 rendes lefolyású, 1 nem fogamzott meg; Stulfa Péter beoltott 6 gyermeket, ezek közül mind rendes lefolyású; Weleczky János beoltott 40 gyermeket, ezek közül mind rendes lefolyású; Polyánkay Ignác beoltott 6 gyermeket, ezek közül mind rendes lefolyású.²³⁸

Bene annyira a szívéen hordta a védhimlőoltás ügyét, hogy 1817/18-ban kísérletképp („in forma tentaminis”) klinikai ambu-

²³⁵ OL. Litt.-med. 1821, pos. 81, 117.

²³⁶ OL. Litt.-pol. 1823. Fons 8, pos. 165. — 1825. Fons 8, pos. 374.

²³⁷ Codex III/2. 503.

²³⁸ Orvoskari ltár. 88: 1815/16.

latoriumot rendezett be főleg azzal a célzattal, hogy abbai minél szélesebb körökre kiterjeszkedő oltásokat lehessen végezni.²³⁹

A még Mária Terézia által megállapított, de most már igen szűkösre devalválódott fizetésben részesülő tanárok megnyugtatóására alkalmas lf. elhatározás tétel között 1817 ápr. 5.-én, mely kimondta, hogy nyugdíjazásuk alkalmával a netán másutt eltöltött szolgálatuk is beszámítandó lesz.²⁴⁰ De erkölcsi megbecsültetésük tekintetében is történtek cselekedetek, amennyiben az 1819 jún. 28.-iki lf. elhatározás a pesti egyetem tanárainak rangsorát a német tartományok egyetemeinek tanáraiéhoz hasonlóan olyképp állapította meg, hogy azok közvetlenül a felség tanácsosai után rangsorozódtak, nyilvános alkalmakkor pedig ők is, feleségeik is ülőhelylyel voltak megtiszteltetendők.²⁴¹

Ugyancsak 1819-ben adományozta I. Ferenc az egyetemnek a ma is ünnepi alkalmakkor használatos rectori és dekáni díszjelvényeket: az 1 $\frac{1}{2}$ m hosszú, áttört művű aranyláncon függő, aranykoronás zománcozott aranycsillagot, mely a király képével ellátott emlékérmét zárja körül. Ezeket a díszjelvényeket az egyetem elnöke a május havában tartott díszülésen személyesen akasztotta a rector és dekánok nyakába, akik feljogosítottak, hogy azokat minden ünnepélyes alkalommal hordhatják, amikor is a pedellusok fekete hivatalos öltönyben tartoztak megjelenni.²⁴²

1818 júniusában a klinikai épületben levő gőzfürdő-szoba mellett, melyben a gőzt izzó vasgolyók leöntésével állították elő, egy kénes füstölő készüléket (Schwefelräucherungsapparat) állítottak fel, melynek gyorsan ható gyógyereje iránt nagy volt a bizalom. Az első 15 hónap alatt 64 beteg közül 31 meggyógyult, 19 lényegesen javult, 8 beteg elmaradt és 6 még kezelés alatt maradt. Ezt a gyógytényezőt azonban csak szegény betegek vehették igénybe a klinikán, míg a tehetősek az arra berendezkedett Fabini és Nicolaides dr.-ok magán-

²³⁹ OL. Litt.-med. 1819., pos. 18.

²⁴⁰ OL. Litt.-med. 1818., pos. 38.

²⁴¹ Codex III/2. 567.

²⁴² Codex III/4. 791.

rendelőjében, illetve lakásán részesülhettek ebben a kezelésben. (Egy füstölés ára 3 forint volt.)²⁴³

Semmiképen sem nevezhető egyetemfejlesztésnek, mert tisztán csak a „conformetur“ elvének szolgálatában történt, hogy 1819-ben az adjunctusi állások eltöröltettek s az épp akkor szolgáló adjunctusok assistensekké minősítették át. Ezzel megszűnt a pesti egyetem orvosi karán egy oly neme az állásoknak, melyet a bécsi s a többi német tartományokbeli egyetemek orvosi facultásai egyáltalán nem ismertek. A két kategória közt az volt a különbség, hogy míg az adjunctusok s a velük egyenrangú bonctani prosector véglegesített hivatalt töltöttek be, miért is őket a felség nevezte ki, addig az assistenseket csak bizonyos évekre, legutóbb már csak kivételesen indokolt esetekben meghosszabbíthatólag 2 évre, a helytartótanács jóváhagyásával az egyetemi magistratus alkalmazta. Az új rendelkezés, melyet a kancellária felsőbb parancsra 1819 márc. 22.-én terjesztett elő, két egyénnel kivételt tett s meghagyta továbbra is — „míg állásba nem juthatnak“ — adjunctusnak 11 évre visszatekintő érdemeire való tekintettel a tanszékek helyettesítésére igen alkalmasnak bizonyult Polyáncay Ignácot, prosectornak pedig Kieninger Boldizsárt, bizonyára azért, mert erre az állásra csak igen nehezen lehetett megfelelő egyént megnyerni.

Hogy a bécsi egyetemhez való conformálást anyagi okok is támogathatták, szinte bizonyosra vehető, ha nem is történik róla említés. Az assistensek ugyanis évi 150 és 200 forint ösztöndíjban részesültek, az adjunctusok pedig a szolgálatba beszámítandó 400 forint fizetést húztak. A bécsi orvosi karon működő assistensek ugyanakkor szintén 400 forintot kaptak, csak a természetben működő kapott 300 forintot s a prosector 1000 forintot s emellett természetbeli lakásban, világításban és fafűtésben részesültek, az egyetlen elméleti sebészeti assistenst kivéve, aki 60 forint lakáspénzt kapott. Prágában három assistensnek 300, 3-nak pedig 400 forint volt a javadalmazása, természetbeni ellátással, a sebészeti assistens még 18 font gyertya járandósággal. A pesti assistensnek fizetését a jövőre nézve 300 forintban állapították meg, természetbeli lakással

²⁴³ Ofner Zeitung 1819. 84. sz.

és fűtéssel, „hogy ne szoruljanak hivatásuktól elvonó munkásságra“. A pestiek részére tehát 100 forinttal kisebb járandóság állapított meg, mint a bécsieknek, jóllehet ezekben az időkben a bécsi élet olcsóbb volt, mint a pesti. Assistenteket kaptak a következő tanszékek: botanika, chemia, természetrajz (Polyánkay kiválása után), a két belgyógyászat, a sebészet, szülészeti, szemészet s az anatomia (Kieninger kiválása után).²⁴⁴

Az orvoskari igazgató szükségesnek látta, hogy valamennyi assistens pontosan megkapja a maga tárgya szerinti szolgálati utasításait s evégből a bécsi orvosi karhoz fordult, melynek tanárai az általuk egyenkint és szakmánként kidolgozott „utasításokat“ meg is küldték. Ezeknek az alapulvétele mellett dolgozta ki Pfisterer a 15 oldalas „instructio officiosa“-t az anatomia és élettan, a természetrajz, chemia, botanika, az orvosnövendékek, valamint a sebészek részére rendelt belorvostan, a sebészet, szemészet s a szülészeti tanárainak assistensei s végül a szülészeten működő bába részére.²⁴⁵

1819 nov. 10.-én a helytartótanács közzétette a legfelsőbb elhatározást, mely szigorúan („generaliter et severe“) megtiltotta Hahnemann-nak 1810-ben megjelent „Organon der rationellen Heilkunde“ c. munkájával terjesztett homoeopathias módszer alkalmazását,²⁴⁶ sőt ugyancsak 1819-ben, okt. 21.-én udvari decretum jelent meg, mely ezt a tilalmat a sebészekre nézve is kiterjesztette. Az „Organon“-ban foglalt tévtanok ebben az időben még nem találtak túlerős visszhangra s orvosi facultásunkról meglelégedéssel állapítható meg, hogy az egy med. dr. Hoffner Józsefet, az 1826—41-ig az állatorvostan tanárát kivéve,²⁴⁷ nem akadt köztük soha se homoeopatha. A 70-es években kinevezett két homoeopatha tanár se volt közülök való, hanem közülük kívülről beerőszakolt egyén.

Amit 1813 óta több ízben, de mindig csak esetenként eszközölt ki az uralkodónál Stifft, sőt az első egy-két esetben az eljárás célszerűségére hivatkozó óvatossággal, az most 7 évi gyakorlat után intézményes erőszakká tétetett: az 1820

²⁴⁴ StR. 2809: 1819. — OL. Litt.-med. 1821., pos. 32.

²⁴⁵ OL. Litt.-med. 1821., pos. 210, 213, 821. — 1822., pos. 126.

²⁴⁶ Codex II/2, 570.

²⁴⁷ Orvosi Tár 1839. I. III.

január 31.-ikén kelt lf. elhatározás alapján elrendeltetett, hogy a jövőben megüresedő tanszékekre való pályázatokat nemcsak Pesten, hanem Bécsben is meg kell tartani s hogy a pályázati kérdéseket mindenkor a bécsi kar aligazgatója állítsa össze s a feleleteknek úgy a bécsi, mint a pesti orvosi kar részéről történt bírálatait nem összesítve, hanem külön-külön kell a felség elé terjeszteni.²⁴⁸ Ez a rendelkezés — ha nem is mondhatni, hogy a tanszékek kárára, — mindenesetre azonban a Ratio educationisban lefektetett egyetemi autonomia újabb súlyos sérelmére, a bécsi körök befolyásának még tágabb kaput nyitott s még erősebben a bécsi egyetem járószalagjára fűzte a magyar egyetemet.

Az egyetemi magistratus kénytelen-kelletlen tudomásul vette a sérelmes rendelkezést, de az uralkodó elé terjesztendő feliratban a jövőre nézve ennek a kiegészítését kérte, kifejtván, hogy nem elegendő a jelölteknek csupán az ismeretei felől, hanem az egyéb tulajdonságairól is tájékozva kell lenni, miért is a jövőben ezekre is terjeszkedjenek ki az eddigelé Bécsből leküldött iratok, mert nagy érdekléssel bír tudni, hogy annak az egyénnek, aki a magyar királyság legelső tudományos intézményében nyilvános tanár kíván lenni, mi a vallása, hogy folyt-e a korábbi élete, milyen hírben áll, polgártársainak mi a véleménye róla, hol van az illetősége, milyen korú, milyen az egészségi állapota, ami különösen fontos az orvosi facultásban, és miféle nyelveken beszél, mert esetleg több nyelven kell tanítania.²⁴⁹ Az egyetem e kívánsága teljes mértékben figyelembe vétetett s ettől kezdve a bécsi orvosi kartól a kívánt adatokat tartalmazó pályázati bírálatok érkeztek.

A rendelkezés hatása alatt azonban egy visszás, szinte lealázó szokás alakult ki a pályázókban a bécsi tanárok jóindulatának megnyerése céljából, jóllehet nincsen okunk feltenni, hogy erre a captatio benevolentiae-re csakugyan szükség lett volna. A pályázók azonban feltették róluk. Tudva azt, hogy pályázni Pesten is, Bécsben is lehet, egyre gyakrabban utaztak fel a magyar pályázók a pesti kar mellőzésével Bécsbe, hogy a rendszerint három napon át tartó szó- és írásbeli vizsgákat az ottani tanárok színe előtt tegyék le. Találkozni fogunk

²⁴⁸ Codex III/2, 594.

²⁴⁹ StR. 480: 1821.

nemsokára pályázásokkal, ahol kivétel nélkül az összes jelöltek Bécsben jelentkeztek, köztük Gebhardt Ferenc is, akinek a magyar érzelmeit éppen ezért és politikai megbízhatóságáért kissé túlzó elismeréssel szokás emlegetni. Vajjon mi más ösztönözhetette mindezeket a magyarokat, hogy elkerüljék a közeli hazai kart és szekéren tegyék meg a fáradságos hosszú utat Bécsig s onnan vissza,²⁵⁰ ha nem az, hogy fejet hajtsanak a bécsi kar urai előtt s ezzel jóindulatú hangulatot teremtsenek maguk iránt, reményük szerint bizonyára Stifftben is. Pedig a bécsi tanárok ezt nem várták el. Semmiféle jelét a részrehajlásuknak, sem kedvező, sem kedvezőtlen értelemben, nem lehet kimutatni, sem atekintetben, hogy hol pályáztak az illetők, sem arészben, hogy a maguk embereit indokolatlanul helyezték volna előnybe.

Az 1817-ben a szemészet tanárává kinevezett Fabini csakhamar a tanszékének elfoglalása után megmutatta, mily jól járt az egyetem vele, mert csakis az ő következetes fázódásainak volt köszönhető, hogy a szemészet úgyis mint tudomány, úgyis mint gyakorlati tárgy, a maga méltó helyét egyetemünkön elfoglalja. Mert ne tévesszük szem elől, hogy Fabini az oculistikának minden más szakmával való kapcsolatból kiszabadított, önállósított tárgyként való előadására jól lehet rendes tanárnak neveztetett ki, de azt 400 forint fizetés mellett évente két 3 hónapos cursusban tanította. De még e szűkre szabottaknak tűnő keretek is tágasaknak nevezhetők, ha szemügyre vesszük a szemészet szakmájának helyzetét a német örökös tartományok egyetemein, ahol az mindenütt az élettan tanárának képezte a melléktárgyát, így Bécsben is, ahol Prochaska Györgyre, az élettan rendes tanárára volt bízva a szemészet tanítása s amidőn a kormány 1812-ben Beer György József dr.-t rendkívüli tanárának kinevezte, ez a kinevezés csakis az akkor már szárnyait erősen csattogtató

²⁵⁰ A Bécsbe való felutazás nehézségeire jellemző, hogy a bécsi kari aligazgató Schordann pályázati dolgozatának kisebb hiányait azzal mentegette, hogy „a gyorsan és megszakítatlanul megtett utazás fázadalmi miatt testileg és szellemileg ki volt merülve”. — StR. 3282: 1821. — Az első gőzhajó, a „Franz I.”, csak 1830 szept. 4.-én tette meg az első útját Pestről Bécsbe.

kiváló nagy tehetségnek szült s nem a tanszak önállósítását jelentette, ami Bécsben csak 1818-ban következett be, Beer tanárságának rendessé alakítása mellett és csak egy évvel később, mint Pesten s mint tanítványával, Fabinivel. De ne higyjük, mintha akár Fabini, akár Beer a szemészet egész területére terjeszthette volna ki a működését, mert a szemebajok belső kezelése a belgyógyász hatáskörében, a manualis segély nyújtása pedig a sebészet tanáráéban maradt, a szemész-professor pedig csak az előbbiek által előírt rendelkezések alkalmazását és kivitelét volt hivatva tanítani, s bizonyos a műtéteket, túlnyomórészt a szürke hályogét, gyakoroltatni. Ezekkel az alapelvekkel megkötve kellett útnak indulnia a szakmájában az új tanárnak, Fabini azonban már a tanári székfoglalójának megtartása alkalmával e gátakat áttörni alkalmas programot adott a szemészet eredményes tanítására. De nem elégíthette ki Fabinit egyéb tekintetben sem a szemészet tanítására és tanulására vonatkozólag fennálló helyzet: Mindenekelőtt a hallgatóság összetétele és a tanrend összeállítása, melynek értelmében az I. éves sebész- és a II. éves orvostanhallgatók az elméleti, a II. éves sebészek és a IV. éves orvostanhallgatók a gyakorlati szemészetet hallgatták, az utóbbiak mint kötelező, a sebészek mint tetszésükre bízott studiumot. Az elméleti előadások télen s a gyakorlatiak nyáron, mégpedig mindig hetenkint kétszer (egyszer magyarul, egyszer németül) tartattak. Fabini még a tanszéke elfoglalásának évében memorandumot készített, melyben részletesen előadta elgondolását, miként kellene a szemészet studiumát megfelelőbben megszervezni, mint ahogy az eddig történt. Mindenekelőtt a medikusok részére egy egész évre óhajtott kiterjeszteni a szemészetnek úgy elméletileg mint gyakorlatilag való tanulását, az előbbi heti 3, az utóbbi heti 1 órában s latin nyelven. Továbbá a szemészet tanárának 400 forintnyi fizetését a többi rendes tanárokéival egyenlő 1200 forintra kérte felemelni.²⁵¹ Pfisterer mint kari director szolt hozzá Fabini előterjesztéséhez s annak minden pontjában talált valami kifogásolni valót, sőt Fabini fizetésemelésének mértékét is

²⁵¹ Egy ugyanezt a kérelmet tartalmazó, a királyhoz írt memorandumának eredetije az I. sz. szemklinika birtokában van, írja Biró Imre „Fabini Th. J.” c. dolgozatában. (Orvosképzés. 1931. 4. sz.)

leszállíthatónak véleményezte 900 forintra, de azzal a javaslattal, hogy adassék meg neki a kir. szemorvos (königl. Augenarzt, oculista Regni) cím. A magyar kancellária 1818 febr. 9.-én tett előterjesztésében, majd pedig az államtanács kisebb módosításokkal, lényegükben elfogadták Fabini javaslatait, sőt Stifft az új önálló tanítási ág részére szervezeti szabályzat megalkotását s egy önálló külön klinika felállítását látta sürgősen szükségesnek. Az eddigi néhány hónapot maga Stifft is kevésnek tartotta, viszont sokallotta, hogy egy egész esztendőre terjedjen a szemészet tanítása, mert ebben az esetben szerinte a tanárnak felesleges elméletek elmondásával és kártékony elkalandozásokkal kellene az időt kitöltenie, ami a növendékeket a lényegtől elvonná, de ezenkívül még az idegenek, akik sűrűn szokták látogatni a szemészeti klinikát s akik mégsem időzhetnek ott egy álló esztendeig, arra kényszerülnének, hogy magánoktatást vegyenek a tanártól, ami azonban a nyilvános oktatásnak válnék kárára, mert a professorok bizonyára túlszívesen („allzugerne“) tartanának fenn bizonyos részleteket a magánoktatás számára, hogy azt ily módon vonzóbbá és jövedelmezővé tegyék. Fabininak, mint professor ophthalmologiae publicus ordinarius-nak a fizetését Stifft is 1200 forintban óhajtotta megállapítani, de ezenkívül egy különálló s 500 forinttal javadalmazott országos szemorvosi állást is szervezni, tekintettel arra, hogy ennek a teendőit a tanszéki teendőivel elfoglalt szemésztanár nem tudná ellátni. A király 1818 ápr. 15.-én jóváhagyta Stifft előterjesztéseit s az országos oculistára vonatkozólag új előterjesztés megtételét rendelte el.²⁵²

Stifft fenti javaslataiban s indokolásukban két mozzanatot látunk, melyeknél nem kell időznünk, csak rájuk mutatnunk, mert annyira jellemzőek Stifftre. Az egyik az, hogy mennyire féltette és óvta a szemészetet attól, hogy „a tanár felesleges elméletek elmondásával tölthetné az időt“, vagyis, hogy tudományos irányban taníthatná azt; a másik: az a súlyos gyanúsítás, hogy a tanárok a jövedelmezőség kedvéért túlszívesen követhetnek el incorrect dolgokat is. Ez a rossz-hiszemű feltevés annál inkább feltűnő, mert semmikép sem állítható, hogy Stifft magáról következtetett volna: előnytelen

²⁵² StR. 1940: 1818.

jellemvonásai közt sohasem szerepelt az anyagiak körüli incorrectséggel való vádolhatása.

Az 1818 máj. 18-iki legfelsőbb elhatározás Stifft javaslatára csakugyan kettéválasztotta a szemészet tanítását az országos szemorvos (oculista Regni) teendőitől s egyben közzététette az ugyancsak általa szorgalmazott és meg is fogalmazott szabályzatot, mely szerint a jövőben 1. egy egész tanév folyamán egymással párhuzamosan az elméleti és gyakorlati szemészetet kell elő adni. 2. A szemészet hallgatására az V.-éves orvostanhallgatók köteleztetnek. 3. Az alsóbb sebészi tanfolyam hallgatóira nézve a szemészet hallgatása nem kötelező, de jogosultak azt önszántukból hallgatni. 4. Az előadásokat heti 5 órában rendes tanár tartja. 5. Akik szemészetből szigorlatra jelentkeznek, tanúsítani tartoznak, hogy azt két féléven át szabályosan és mint rendes hallgatók látogatták s hogy sikeresen végeztek a tanár szeme láttára hályogműtétet. 6. Az alsóbb sebészi tanfolyam hallgatói a két féléves szemészeti cursusra csak ez esetben bocsájtatnak, ha a kétéves sebészi tanfolyamot szabályosan elvégezték. 7. A szemészet a pesti egyetemen latinul adatik elő.²⁵³ 8. Az egyetemi kórházban klinikai iskola állítandó fel, melyben a betegek az egész tanév alatt felvétetnek s melynek közelében az előadások tartatnak.²⁵⁴

Megtörténvén a szemészeti klinika (okulistisch-klinisches Institut, schola clinica) felállítása, Fabini összeállította a teljes szemészeti műszerfelszerelés lajstromát s annak beszerzésére 797 forint 30 krajcár engedélyezését kérte, nemkülönben egy külön szolgálát is. A kért összeg kiutaltatott, de a szolgát nem kapta meg az intézet.²⁵⁵ Assistensül a helytartótanács 1819 máj. 4-iki leiratával Bugát Pál dr. neveztetett ki.

Az országos szemorvos teendőinek megállapítására a facultás hivatván fel, ez az 1821 jún. 7-iki ülésen foglalkozott a kérdéssel, feltételül állítván fel, hogy a kinevezendő egyénnek szemészmesternek s a szembajok gyógyítása terén elméletileg és gyakorlatilag jól képzettnek kell lennie, az országban használatos nyelveket értse, ne legyen előrehaladt korú s utazásokat

²⁵³ Az indokolásra vonatkozó közelebbi adatok: OL. Litt.-med. 1818., pos. 26-7.

²⁵⁴ Codex III/2. 530.

²⁵⁵ StR. 2809: 1819.

tűrő egészséges szevezettel kell bírnia.²⁵⁶ Kiíratván a pályázat, a három jelentkező közül Bugát Pál dr., a szemészet tanárának segéde nyerte el az állást, aki a vizsgán „dicséretes ügyességgel” bal kézzel végezte a hályog-extractió műtétét. Hivatalba lépése után, júl. 22.-én az országos főorvostól azt az utasítást kapta Bugát, hogy tartsa magát a csehországi és galíciai országos szemorvos részére kiadott utasításhoz s hogy 3 hónapon át Budán mint székhelyén tartózkodjék, az év többi részében pedig utazza be az országot, szaktanácsokban részesítve a szembeteg lakosságot és műtéteket hajtva végre az arra szorulókon.²⁵⁷ Végül az 1822 júl. 5.-én kelt lf. elhatározással a magyar országos oculista is külön „instructiót” kapott.²⁵⁸

Az egyetem elnökének, Ürményi Józsefnek a bölcsességén mult, hogy még erősebben élére ne állíttassék egy kínos ügy: Stáhly Ignác tanár ügye, egyetemünknek e mindenkori díszé, rectora, a M. Tud. Akademia tiszteleti tagja, a város díszpolgára, az ország első orvosa, akiről a halála után a város utcát nevezett el s az Akademia főtitkára, Schedel (Toldy) Ferenc, mint „a legnagyobb szorgalom és pontosság bélyegzettjéről” emlékezett meg. — 1818 dec. 11.-én Pfisterer András az esedékes kari igazgatói jelentésében többek közt azt írta, hogy „az orvoskari tanárok általában szorgalmasok, bár akadnak egyesek, akik elmulasztják előadásait, ezt azonban előzetesen az okok bejelentésével és helyetteseik megnevezésével be szokták jelenteni. Stáhly azonban bizonyos ürügyek alatt mulasztott s így nem kímélhető meg a kötelelességmulasztás vádjától”. Nem kétli azonban Pfisterer, hogy Stáhly a hivatalától való felfüggesztése és fizetése letiltása által reája rótt érzékeny büntetésének hatása alatt magába fog szállani és meg fog javulni.

Aki az egyetemet, az alma matert, tiszteletben tartja, akinek tiszta fogalmai vannak az egyetemi tanár hivatásának méltóságáról s egyben súlyos erkölcsi felelősségéről, az semmi

²⁵⁶ OL. Litt.-med. 1821., pos. 97.

²⁵⁷ OL. Litt.-med. 1821., pos. 143, 155.

²⁵⁸ Cod. III/3. 34. — Az orsz. szemorvos a helytartótanács, ill. a protomedikus fennhatósága alá tartozott s az egyetemhez nem lévén köze, vele tovább nem foglalkozunk.

esetre se kelhet védelmére Stáhlynak, ha beigazolódna róla, hogy a sorozatosan s indokolatlanul mulasztó tanárok közé tartozott, mert az ily mulasztások megrontják az ifjúságot, a kötelességtudásról táplált fogalmait elhomályosítják, a tekintélyekbe vetett hitét megrendítik. De vajjon bizonyosak lehetünk-e afelől, hogy a hivatali felsőbbbségét éreztetni szerető Pfisterer teljes tárgyilagossággal ítélte Stáhly felett? Miért nem indokolta közelebről, miért nem teregette ki pontosan és correct módon, hogy mik voltak azok a mozzanatok, amelyeket az előadásai elmaradását kimentő tanárokkal szemben „okokul” elismert s az ugyanazon járatban jelentkező Stáhlynál „ürügyeknek” nevezett, akiről egy lélegzetvétellel később, hogy jóindulathányát eltakarja, az elismerő dícséret hangján kezd beszélni.

Pfisterer jelentése felkerülvén az egyetem elnökéig, Ürményi a maga jelentése kíséretében továbbította azt a kancelláriáig s ebben elmondta, hogy korábbi években ő maga is adott engedélyeket az előadások rövid megszakítására, Stáhlyt illetőleg pedig soha semmi kedvezőtlen dolgot nem tudott és nem is hallott, mostani büntetésénél pedig tovább menni nem látszik megokoltnak. Ezzel az ügy le is zárott, amennyiben azt az államtanácsban concret módon nem is tárgyalták; mindössze nagy általánosságban a kari igazgató hívatott fel, hogy a tanároknak „ürügyek alatt” kért előadás-megszakításokra ne adjon engedélyt.²⁵⁹ Stáhly az egyetem elnöke által felmentetvén, amit a király is 1820 márc. 10.-én jóváhagyólag tudomásul vett, fizetésének beszüntetett $\frac{2}{3}$ -át újra folyósították s ismét elfoglalhatta tanszékét, melyben a felfüggesztés tartama alatt a magyar nyelvű előadásokon Böhm, a törvénytudományi orvostan tanára, a németeken pedig Kieninger prosector helyettesítették.²⁶⁰

Sajnos, nem sok idő múlva, 1820 vége felé, Stáhly megint bajba került, de ezt már csak saját maga okozta magának, tettlegességgel utasítván rendre egy Sch... Antonia nevű nőszemélyt, amiben (s ez jellemzi a helyzetet) a város alkapitánya, Urbán József is segítségére volt. Stáhly vád alá került, állásától felfüggesztették, fizetésének $\frac{2}{3}$ -át letiltották s Pest

²⁵⁹ OL. Litt.-med. 1818., pos. 31. — StR. 33: 1820.

²⁶⁰ OL. Litt.-med. 1820., pos. 97.

megye bírósága (sedes judiciaria) el is ítélte, mégpedig a váci siketnéma intézet javára befizetendő pénzbírságra. A helytartótanács azonban nov. 20.-án kelt jelentésében fiatalos szilajságnak („juvenilis solum impetus”) minősítette a cselekményt s Ürményi is menteni igyekezett Stáhlyt, a felség kegyeibe ajánlva őt e szavakkal: „Stáhly csorbíttatlan erkölcsével és szorgalmával hibáját meg nem történtté fogja tenni s erre nekem fogadalmat tett”. A tanárok is segítségére mentek társuknak azzal a kijelentéssel, hogy a kiváló tehetségű („praeexcellētibus talētis praeditus”), kitűnő képzettségű férfiú bizonyára sikeresen fogná előadásait a hallgatóság javára folytatni, miért is kéri, hogy tanszékebe helyeztessék vissza, meg nem fosztva attól a jogtól, hogy más tanszékre is pályázhassék. Végül is a kancelláriának 1823 febr. 14.-én kelt leírata szerint a felség „határtalan kegyelme és jósága” megengedte, hogy a köztiszteletre méltó férfiú („vir aestimatione publica bene meritus”) hivatalába visszahelyeztessék, mire a helytartótanács márc. 26.-án elrendelte, egyelőre csak kétesztendei hatálylyal s további magaviseletétől feltételezetten, teljes fizetésének újrafolyósítását és jún. 24.-én a felfüggesztés tartama alatt levont összegeknek kiutalását.²⁶¹

1818. ápr. 9.-én lf. kézirattal a pontos egységesítés érdekében az összes egyetemek tanulmányi rendjének a revisiója rendeltetett el,²⁶² melynek számba kellett vennie azokat a változásokat, melyek a legutóbbi tanulmányi rend életbelépte óta lefolyt évtized folyamán részint mint egyes tantárgyak (pld. a chemia, botanika) terjedelmének és előadásuk tartamának bővítése, részint pedig mint új önálló studiumok (pld. a szemészet, szülészet, fogászat), s részint mint szervezeti változások, (pld. a sebészti tanfolyam 3 évesre bővítése, a bölcsészeti 2 évesre leszállítása) formájában jelentkeztek. Nem újításokat hozott tehát ez a revisio, csupán egyformákká igyekezett tenni az egész monarchiában az összes tanulmányi rendeket, köztük tehát a magyar Ratiót is, amire nézve 1819 jún. 19.-én iratott alá a magyar kancelláriának szóló lf. elhatározás.²⁶³ 1824-ig

²⁶¹ OL. Litt.-med. 1821., pos. 53, 244. — 1823., pos. 60, 110.

²⁶² Kink i. m. I. 608.

²⁶³ StR. 630: 1819.

tartott, míg ezen, az orvosi karra nézve lényegesebb belső tartalommal bírónak nem nevezhető conformálás végbement.

1818 okt. 10.-én Stipsics Ferdinánd Károly dr., az általános kórtan és gyógyszer-tan tanára nyugalomba vonulván, két kéréssel fordult a helytartótanács-hoz: hogy 6 évi megyei főorvosi s 13 évi pesti kórház-igazgatói és tiszti főorvosi szolgálata az 1817 ápr. 5.-iki udvari rendelet alapján nyugdíjába beleszámíttassék, annál inkább, mert ebből a nagy elfoglaltságából kifolyólag lett ő mellbajos, arthritikus és lithikus és a sok előadástartásból asthmás („anginae pectoris omen"); kérte továbbá, állíttassék fel számára a kari vicedirectoratus. Utóbbi kérésének támogatásául Stipsics nemcsak a „conformetur" elvére hivatkozott s arra utalt, hogy az örökös tartományok egyetemlein kari aligazgatók is működnek,²⁶⁴ hanem arra is, hogy jól ismeri a különleges pesti egyetemi viszonyokat és az ország különböző nyelvein is beszél. A facultás és a magistratus pártolásával került a kérvény a helytartótanács-hoz, mely azonban a második kérelmet nem méltányolta, mert a kért hivatal felállítása Pesten teljesen felesleges lenne, a felmerülő teendőket az igazgató, a dekán s a jegyző jól el tudják végezni s mind e három tisztséget külső egyénekkel, nem a tanárok sorából választottakból töltik be s így szükség esetén az igazgató sem kénytelen tanárra bízni a helyettesítetetését. A felség is ily értelemben döntött 1819 márc. 10.-én.²⁶⁵ Az első kérést illetőleg ápr. 10.-én pedig a helytartótanács, összes járandóságainak beszámításával, 1700 frt.-ban állapította meg Stipsics nyugdíját.²⁶⁶

Ha tárgyilagosan, minden személyi vonatkozástól eltekintőleg vizsgáljuk, vajjon indokolható szükség volt-e a pesti orvosi karban az igazgatón kívül még egy aligazgatóra is, úgy erre a kérdésre határozott igennel kell felelnünk. Nem álláshalmazás, hanem állásokkal járó teendőkkel való túlterhelés volt az, ami a protomedikus mint kari elnök és tanulmányi

²⁶⁴ Ez tévedés volt, mert csakis a bécsi egyetemen működtek aligazgatók is; a többin úgy mint a pestin csak igazgatók voltak.

²⁶⁵ OL. Litt.-med. 1818. Pos. 38, 81-2. — StR. 935: 1819.

²⁶⁶ OL. Litt.-med. 1819. Pos. 97.

igazgató vállaira nehezedett, aki még emellett a helytartótanácsban is ülnök és a tanulmányi bizottság referense volt. Mint kari igazgatónak nemcsak az orvosi kar, hanem a magistratus ülésein is jelen tartozott lenni, ahol akár a helytartótanácshoz ment, akár a helytartótanáctól jött: minden ügy megfordult. Ez alól a bécsi kari igazgató tehermentesítve volt, mert a kari üléseken az aligazgató kötelessége volt résztvenni. De nem is itt volt a helyzet fonák súlypontja, hanem abban az incompatibilitásban, melybe a kari igazgató léptenyomon belebotolhatott, melyet azonban csodálatosképen soha nem hallunk emlegetni, még kevésbé panasz vagy vád tárgyává tenni. Pedig nem is kell messzire mennünk példakért, éppen a Stipsics katedrájának a helyettesítése körül adódó események rikító példát szolgáltatnak az összeférhetlenség fennforgására. A gyógyszer-tanszéknek ideiglenes ellátásával ugyanis Pfisterer, a kari igazgató, a maga hivatali jogkörében Gebhardt Ferenc dr.-t, a kar külső tagját és jegyzőjét bízta meg, ami ellen a facultás remonstrált s az intézkedés megsemmisítését kérte a helytartótanáctól, melyben azonban mint ülnök és tanulmányi bizottságának orvostári referense Pfisterer volt, akinek most döntés alapjául szolgálандó véleményt kellett nyilvánítani arról, vajjon a kari igazgató szóbanlevő intézkedése helytálló-e vagy sem. Mondanunk sem kell, hogy Pfisterer helytartótanácsi ülnök jóváhagyta Pfisterer kari igazgató intézkedését s a kar tiltakozását figyelmen kívül hagyta.²⁶⁷ Már ebből az egy példából is kitetszik, hogy az aligazgatói hivatal felállítása indokolt lett volna, de lett volna arra még egy más ok is, az t. i., hogy a helytartótanácsi referensnek hivatali székhelyén, Budán kellett laknia, kari igazgatói teendőitől tehát a Duna választotta el, mely télen hol zajlott, hol befagyott, úgy hogy Pfisterer — miként ezt kötelességmulasztásának mentségére egy ízben maga hozta fel — néha heteken át el volt vágva Pesttől s nem jelenhetett meg az egyetemen.

A Stipsics nyugalombavonulásával megüresedett tanszékre 1819 nov. 6-ikára iratott ki a pályázat. Addig is az általános kórtanra helyettesül Lenhossékot, az élettan tanárát, a gyógyszer-tanra pedig az imént említett Gebhardt külső

²⁶⁷ OL. Litt.-pol. 1819. Pos. 250.

tagot bízta meg a kari igazgató. Hogy e rendszerint egymáshoz kapcsolt két tárgy tanszékének betöltése milyen gondokat okozott Stifftnek, mint a végső fokon való döntés előterjesztőjének, saját szavaival demonstrálhatjuk: „Az orvostan és a tudományok mai állása mellett felette nehéz egy teljesen alkalmas egyént találni a kórtan és gyógyszer-tan tanszékéhez. Philosophusnak kell lennie a szó teljes értelmében, kiváló ismereteket kell magában egyesítenie az anatomia, physiologia, chemia, pharmacia s az általános és a részletes orvostanból, nem szabad hypothesisek és systemák iránt elfogultnak lennie (ami manapság annyira el van terjedve az orvosok közt, és ami oly sok áldozatába került az emberiségnek!), a latin nyelvet nemcsak folyékonyan beszélnie, de igazi szellemét is teljesen ismernie kell, mert előadásai és fejtegetései mindenképen helytálló logikát és szabatossgot igényelnek, amit a rosszul megválasztott kifejezések vagy egészben vagy nagyobb-részt lerontanak.”²⁶⁸

Ugyanazon napon vizsgáztak a pályázók, mégpedig Pesten az előttünk már ismeretes gyenge minőségű Peterka József dr., Bécsben pedig a következő dr.-ok: Jockliczke József, Schimko János Gottlieb, Auer Károly Gábor, Christen Kristóf és Rátz István. A pesti kar jelöltjei — a jelölés helyének sorrendjében: Jockliczke, Schimko, Auer voltak, a bécsi kar azonban mindössze az első helyen jelölt Jockliczkeben tudott egyhangúlag megállapodni, a többiekben nem. A pályázókön kívül kérvényező is jelentkezett, ismét az érdemes, de nyakas Polyánkay, aki nem volt hajlandó másodízben megvizsgáztatni magát, de aki emiatt 8 ízben kérvényezett hiába. Időközileg Jockliczke ugyanezen tárgynak prágai tanszékére neveztetett ki, úgy hogy a magyar kancellária új jelölést állított fel a kari véleményezések figyelembevételével, első helyen ajánlván Schimko dr. pozsonyi, azelőtt trencsényi gyakorló orvost, aki főleg az 1809/10-iki nagy, háború utáni kiütéses typhus alkalmával tűnt ki, ahol díjtalanul vállalt szolgálatot. Az államtanács is Schimko jelölése mellett foglalt állást, azonban Alagovich püspök udvari tanácsos, az egyházi ügyek referense, különvéleményt adott be ez ellen, tekintettel arra, hogy Schimko evangélikus hitvallású s ezt azzal indokolta, hogy „a pesti egyetem katolikus alapít-

²⁶⁸ StR. 6182: 1820.

vány s el sem képzelhető, hogy az első alapító bármit is nem-katholikusok részére alapított volna"; hogy továbbá az egyetem dotatiójának öregbítése 1776-ban egyházi beneficiumok odaajándékozásával történt, s aki Mária Terézia lelkületét, vallásosságát s a katolikus hit iránti buzgóságát ismeri, nem teheti fel róla azt a szándékot, hogy nem-katholikusok tanszékhez juthassanak. Igaz ugyan, hogy 1782-ben a türelmi rendelet alapján két evangélikus professor került az egyetemre, de ezeknek a halála után rendelkezés történt, hogy ennek a bajnak eleje vétessék („... damit dieses einmal angefangene Übel nicht weiter greife“), s csaknem 30 évig nem-katholikus egyén nem is kért és nem is kapott tanszéket. Az utóbbi három év óta azonban, amióta az előírt pályázási módszer járja, Schimko már a harmadik akatholikus, aki „a törvény kifejezett tartalma ellenére“ tanszékért folyamodik s aki a katolikusok nagy bánatára csakugyan javaslatba is hozott. Mivel az 1791. évi XXVI. törvénycikk, mely kimondja, hogy kath. alapítványoknál csak katolikus, evang.-nál csak evangélikus egyén jöhet szóba, amúgy is akkora kedvezményeket nyújt az akatholikusoknak, aminőt azok még remélni se mertek, ezért Alagovich arra kéri a felséget, hogy az idézett törvénycikknek érvényt szerezni kegyeskedjék. A magyar alkancellárt, Almásy grófot Alagovich püspök érvelései annyira meggyőzték, hogy maga is a különvélemény mellett foglalt állást, annál is inkább, mert a német örökös tarományok egyetemein sincsenek evangélikus tanárok, hacsak ő felsége ezt a véleményt nem fogná a tanulmányi ügy fejlesztésének akadályául tekinteni, mert ez esetben a legképzettebb férfiak egyszersmindenkorra kizáratnának a pesti egyetemen valamely tanszék elérhetése elől, ami mégis csak erős megfontolást érdemel.²⁶⁹

A kiélezett helyzetből Stifft, az illetékes referens, vezette ki az államtanácsot, amennyiben Schimko első helyen való jelölését egyszerűen elejtette s helyébe Auer Gábor Károlyt,

²⁶⁹ „... wenn nicht vielleicht diese Meinung die Rücksicht der Beförderung des Studienwesens als entgegenstehend von Eurer Majestät anerkannt werden sollte, indem die gelehrtesten Männer von der Erlangung eines Lehramtes an der Pesther Universität auf immer ausgeschlossen werden müssten, was denn doch eine besondere Beachtung verdiene.“

a bécsi kórház segédorvosát ajánlotta, akit a király 1821 márc. 3.-án ki is nevezett az általános kórtan és gyógyszerstan tanárává,²⁷⁰ aki azonban néhány hónap múlva, szept. 12.-én meghalt²⁷¹ s új pályázat kiírása vált szükségessé.

A sebészek részére rendelt elméleti orvostani tanszéken Schordann nem sokáig maradt meg, mert már 1821 okt. 21.-én az élettan tanszékére neveztetett ki tanárnak.²⁷² Ezen gyors változásnak a magyarázatául szolgáló előzménye az volt, hogy Lenhossékot, az élettan és felsőbb bonctan tanárát 1819 végén meghívták a bécsi egyetem hasonló tanszékére Prochaska utódául²⁷³ s ily módon nemcsak a maga tanszéke üresedett meg, hanem az általa helyettesként ellátott kórtané is.²⁷⁴ Az élettani tanszékre, melyre a pályázat 1820 júl. 29.-re tűzetett ki, 3-an pályáztak, mégpedig Bécsben Schordann és Purkinje János, az anatomia tanára a prágai egyetemen, Pesten pedig Rátz István dr., gyakorlóorvos. Egybehangzó volt a két orvosi kar véleménye abban, hogy Schordann nem mindennapi tudományos képzettségéről tett bizonyosságot s ezért első és „legelső” helyen őt jelölték, második helyen pedig Purkinjét, akiről a bécsi kari aligazgató a következő referatutumot adta: „Az első kérdés megválaszolásánál sokat hagyott észrevétlenül, amit okvetlenül érintenie kellett volna, a 2. és 3. kérdésnél általános szemlélődésekbe és metaphysikai speculatiókba tévedett s a feladat helyes megfejtésén túltette magát; mind e hiányok ellenére sem ismerhető félre, hogy e pályázó mégis arra törekedett, hogy az emberi szervezet természetébe mélyebben belehatoljon s látni, hogy élettani ismereteit sikeresen gyarapította. Előadási módja egyszerű, sokszor homályos és kevésbé rendezett”. Szó szerint közöltük a kari aligazgató véleményét, melylyel Schordann mögé helyezte Purkinjét, mert ez a Pestre folyamodó Purkinje a később világhírűvé vált physiologus volt, aki 1823-ban elnyerte az élettan boroszlói

²⁷⁰ OL. Litt.-med. 1821. Pos. 66-7. — StR. 480: 1821.

²⁷¹ OL. Litt.-med. 1821. Pos. 189.

²⁷² StR. 3282: 1821. — OL. Litt.-med. 1821. Pos. 95, 241.

²⁷³ OL. Litt.-pol. 1820. Fons 8, pos. 20-1.

²⁷⁴ OL. Litt.-med. 1820. Pos. 49, 120, 155.

tanszékét és intézetének igazgatóságát, melyet tudományos búvárlatai által Németország első élettani intézetévé emelt s amelyet mindenfelől nagy számban kerestek fel a tudomány-szomjas kutatók és hallgatók. 1849-ben Purkinje visszakérült Prágába s 1865-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók pozsonyi nagygyűlésében is tevékeny részt vett s ott megígérte, hogy megtanul magyarul s jövőre előadást is fog e nyelven tartani. Az ekkor 78 éves tudósnek nem adatott meg, hogy jó szándékát beválthassa.²⁷⁵ A jelölésnél a bécsi tanárok egy része harmadik helyre tette volna Rátz István dr.-t, azonban Bécsben Mataschek aligazgató és Lenhossék kijelentették, hogy Rátz dr. még a harmadik helyen se hagyható meg, sőt fennen hangoztatott bomlasztó elvei miatt annál is inkább végleg ki volna zárandó minden nyilvános tanszékről, mert összes ismeretei néhány természetrajzi közhelyből és értelmetlen szavalatok áradatából állanak s önhittségében a feltett kérdéseket még kifigurázni is megkísérelte. Mint az aranymezők felé törekvő kalandorok, úgy próbálkoznak még mindig nemcsak tudatlan, de szintén kalandorokhoz hasonló egyének egyetemi tanszékekre jutni; Rátz is ezek közé tartozott.

Schordann neveztetvén ki az élettan tanárának, ezek után a Széký Péter nyugalmalépésével a sebészek részére rendszerített klinikai orvostan megüresedett tanszékének a betöltése vált esedékessé. A pályázaton Pesten senki sem jelentkezett, hanem mind a négy jelölt Bécsben kérte megvizsgáztatását mégpedig: Gebhardt Ferenc dr., a tanszék helyettese, aki már előzetesen, a pályázat kiírása előtt is nyujtott be folyamodványt a tanszék elnyeréseért,²⁷⁶ Tognio Lajos dr., ugyane tanszék assistense Bécsben, Csorba József dr. Sümeg megyei főorvos és Schuster János dr. Pestről. Folyamodványt nyujtott be Polyánkay, minek következtében ezúttal is tárgytalannak tekintették kérését. Csorba — bár őt is levizsgáztatták — figyelembe még se vétetett, helvét hitvallású lévén, de egyébként is egyértelmű volt a nézet, hogy teljesen alkalmatlan. Gebhardtot a pesti tanárok túlnyomó többsége Schuster és Schordann referatumaik alap-

²⁷⁵ Gyógyászat. 1869. 528. l. — 1935-ben adták ki Purkinje költői műveit, köztük magyar költemények cseh fordításait (Mittlg. zur Gesch. d. Med. 1936, 320. l.). Purkinjétől származik a „protoplasma“ szó is.

²⁷⁶ OL. Litt.-med. 1822. Pos. 40.

ján első helyen jelölte, mivel a feltett kérdéseket szabatosan oldotta meg, tudományosan és rendszeresen felelt, latinitása tiszta és értelmes. A bécsi tanárok szerint Gebhardt egyes részletekben felületes volt, latin irálya közönséges („gemein“). Tognióról a pestiek megállapították, hogy írásbeli dolgozatában a két első kérdést épp oly jól megoldotta, mint Gebhardt, de a harmadikat nem oldotta meg oly jól, mint amaz s hogy több latin nyelvhiba is fordul elő benne; a bécsiek megdicsérték a latinságát s a számárhurutról adott feleletéről úgy nyilatkoztak, hogy monographiaszerű tökéletességével már egymagában is érdemessé tenné őt a tanszék elnyerésére; mindezeknél fogva első helyen Togniót jelölték, amit a pestiek közül Bene is magáévá tett. Wawruch professor idegen kéz javítását vélvén felfedezni Gebhardt dolgozatában, erről jelentést tett, mire a bécsi udvari kancellária tanulmányi bizottsága vizsgálat tárgyává tette a vádat s megállapítván ennek az alaptalanságát, Wawruchot meginteni és utasítani javasolta, hogy a jövőben a rábízott tudományos bírálat határait át ne lépje. A magyar udvari kancellária rámutatott, hogy a szóbanlevő tárgyat túlnyomórészt magyarok hallgatják s ezért a tanártól is elvárható a magyar nyelvnek nemcsak az ismerete, de a kifejezésbeli könnyedség és folyékonyság, sőt a szólásmódok ismerete is, amik felett pedig Tognio nem rendelkezik, de nem is rendelkezhetik, mert csak nemrégén kezdte meg a magyar nyelv tanulását. Stifft Tognio pártjára állt, Schusterre és Schordannra kimondván, hogy véleményeik nem számítanak, mert más tárgyakkal foglalkoznak, sőt türelmetlenül kimondta rájuk a sentenciát, mely szerint önmagukat bélyegezték meg („sie haben sich wirklich gebrandmarkt“) azzal, hogy Togniót nem az első helyen jelölték! Ami pedig Tognio nyelvismeretét illeti, Stifft hivatkozott Marton nevű tanítójának tanúsítványára, mely szerint Tognio 1821 dec. 1 óta magyarul tanul s „már csak néhány hónap kell hozzá, hogy folyékonyan beszéljen.“(!) Stifft természetesen Togniót hozta kinevezésre javaslatba, a király azonban tudomásul véve, hogy Gebhardt úgy erkölcsileg, mint politikailag is nem kevésbé megbízható, mint Tognio, uralkodóhoz méltó pártatlansággal 1823 márc. 16.-án úgy döntött, hogy Togniót csak az esetben nevezi ki, ha a magyar nyelv ismerete nem feltétlenül szükséges a tanszéknél, ellen-

kező esetben Gebhardtot.²⁷⁷ E kérdés eldöntése Lenhossékra s egy dr. Németh nevű hivatalnokra bízott, akik a bécsi Kussenits udvari tanácsos jelenlétében Togniót megexaminálták s aztán jelentették, hogy Tognio magyar nyelvismerete nem bizonyult kielégítőnek. Ilyformán Gebhardt kinevezését a király 1823 november havában véglegesen érvényre emelte.²⁷⁸

Gebhardt 1791 jan. 23.-án Pakson született, 1814-ben doctorált s 1815 nov. 1-én Bene mellett assistens, 1816-ban az orvosi kar kültagja és 1818-ban jegyzője lett. 1820—23-ig a kari igazgató megbízásából s a tanártestület akarata ellenére a gyógyszer-tan helyettes tanáraként működött, 1823-ban rendes tanárává neveztetván ki, az első volt, a ki kineveztetésének követelményével élve, magyarul tartotta meg székfoglaló előadását. 1824-ben védhimlőoltó-intézetet állított fel, mely utóbb kormányrendelettel „központi oltóintézet” nevet kapott s továbbra is Gebhardt igazgatása alatt az ország orvosait díjtalanul látta el oltóanyaggal. 1830-ban a legelső orvosok közé tartozott, kiket a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósága rendes tagnak nevezett ki, akkor még 500 forint fizetéssel. 1840-ben magyar nemességet nyert. Meghalt 1869 okt. 27.-én. Munkái közül „A különös orvosi nyavalya és gyógytudományos alapvonatjai” c. két kötetes munkájával (1828—30) nagyobb lendületet adott az orvosi tudomány magyar nyelven való művelésének.

A magyar nyelvnek megbecsülése tűnik ki a királynak Tognióval szemben Gebhardtot kinevező elhatározásából, mert ne feledjük, volt oly idő is, amikor az a körülmény, hogy a sebészhallgatók nem értettek latinul s beadványokkal ostromolták a helytartótanácsot, hogy az általuk egyedül értett magyar nyelvű előadások bevezetését rendelné el, teljességgel figyelmen kívül hagyatott s a hallgatók magánleckék hallgatására és fizetésére voltak kényszerülve.

A király rendelkezése mintha már számolna a nemzeti érzésnek a 20-as években mutatkozó ébredésére. E felbuzdulás első szerény fecskéi közül való az a felirat, melyet 1820 máj. 6.-án intéztek a helytartótanács-hoz a Veszprém vármegyei

²⁷⁷ StR. 8129: 1822. — OL. Litt.-med. 1823. Pos. 109-10.

²⁷⁸ StR. 7858: 1823. — OL. Litt.-med. 1823. Pos. 204, — 1824. Pos. 35.

karok és rendek, melyben felpanaszolja, hogy Fleischmann Anna bábának az egyetem németnyelvű oklevelet állított ki s az iránt könyörögnék, hogy „méltóztassék odautasítani ezen Magyar Universitást, hogy kiadandó Bizonyság Leveleit vagy Hazánk anyai, vagy legalább diplomatica nyelven adja ki“, mert „hogy idegen Országi Nyelven adja ki Bizonyság Leveleit, ez az egész világon példa nélkül való“.²⁷⁹

1820-ban Nagyszombat városa felterjesztéssel élt, melyben az egyetemnek Pestről való visszahelyezését vagy esetleg Esztergomba helyezését kérte. A kancellária ápr. 21.-én véleménynyilvánításra leküldte a kérvényt a helytartótanácsához, mely az egyetem meghallgatása után elutasító választ adott. Az elutasító javaslatnak a legsúlyosabbnak látszó e) pontját az orvosi kar szolgáltatta: elviselhetetlen („insupportabilis“) költséget okozna az egyetemi klinika, az állatorvosi tanintézet, a botanikus kert s a különböző gyűjtemények áttelepítése. Ezzel az ügy, amely váratlan hirtelenséggel bukkant föl, épp oly gyorsan ismét le is tűnt.²⁸⁰

1821 okt. 26.-án terjesztette fel a magistratus a helytartótanácsához az orvosi karnak egy memorandumát, melyben a bécsi mintát megközelítőleg egy orvosi folyóiratot, az „Acta physico-medica edenda per Collegium medicum Pesthiense“ megjelentetését hozta javaslatba. A beadvány helytálló okokkal fejtegette, mennyire szükséges lenne egy időszaki kiadvány, mely az új tudományos igazságokat, az új felfedezéseket, az egyetemi kórházban tett észleleteket s az érdekesebb kórtörténeteket tartalmazná, tanulságára az orvosoknak és sebészeknek. Tárgyalási nyelvül a latint ajánlották, a külföldi olvasókra való tekintettel, kik a magyart nem értik s amely nyelv egyébként sincs még szakszerűleg kimívelve, hiányzanak benne a terminus technicusok. A folyóirat hasábjai nyitva állának nemcsak a tanároknak, hanem a kar kültagjainak, a hivatalos és bármely más művelt orvosoknak s évente 6 kötetben jelennek meg. E szaklap kérdése a helytartótanács nov. 13.-iki ülésén,

²⁷⁹ OL. Litt.-med. 1820. Pos. 78.

²⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1820. Fons 8, pos. 65¹/₂.

majd újra 1823-ban szőnyegre került, de elsősorban anyagi fedezet híján onnan le is vették.²⁸¹

Nemcsak valamely szakszerű folyóiratnak a hiányát érezték a kar tagjai s velük együtt a gyakorló orvosok nagy része is, hanem egy tudományos egyesületét is, mely a személyes érintkezés és az eszmecserék révén lett volna hivatva a tudományt ápolni, s lehetőleg előbbre is vinni. Egy ilyenmű társulat azonban egyideig még váratott magára, jóllehet a próbálkozások itt sem hiányoztak. Szinte curiosumszámba megy a Németországban is elismert nevű késmárki orvosnak, Fischer Diánielnek, Liptó megye és a Szepesség physikusának ily irányú törekvéseit valóra váltani igyekvő módja: 1730-ban Pesten az augusztus havi vásáron nyomtatott cikket osztogatott szét, amelyben honfitársait egy tudós társaság megalakítására szólította fel s ezt megismételte a novemberi vásáron is, amikor egy lépéssel továbbhaladva, a társulat által kiadandó orvosi és természet-tudományi folyóirat eszméjét is erősen hangoztatta. Cikkét ezután Lipcsében és Frankfurtban is osztogatta, hogy a német tudósokat támogatásra megnyerje.²⁸² Tudjuk, hogy minden erőfeszítése ellenére is Fischer Dániel igyekezete sikertelen maradt, épp úgy, mint az a „Societas erudita Posoniensis“, melynek alapítói közt orvosok is helyet foglaltak, mely azonban 18 havi próbálkozó fennállás után szintén megsemmisült. 1771-ben Tersztyánszky Dávid udvari agens, az I. Ratio Educationis egyik létrehozója, kissé több sikerrel kísérlete meg egy „societas litteraria“ életrehívását, melynek tagjai közt találjuk Weszprémi István debreceni orvost is. Ez a társaság „Kais.-Königliche privilegirte Anzeigen“ c. alatt folyóiratot is adott ki, mely sok egyéb értékes tudományos cikkeken kívül orvosiakat is tartalmazott. Sikertelenek voltak Winterl fárado-

²⁸¹ OL. Litt.-med. 1821. Pos. 237.

²⁸² Schuster J.: Geschichte d. Stadt Pest. 1805. 110. l. — Valószínű, hogy Schuster az évszámban tévedett, mert 1732-ben — és nem 1730-ban — jelent meg Fischer 4 oldalas buzdító röpirata: „Epistola invitatoria, Eruditio Pannoniae dicata, qua ad Acta Eruditorum Pannonica, res et eventus naturales, ac morbos patrios exponentia, edenda perhumaniter invitatur.“ Ezen röpirat tartalmát behatóan ismerteti Weszprémi István „Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia“ c. művének I. cent. 45. oldalán.

zásai 1784-ben, amikor a természettudományok s köztük az orvosinak is feldolgozására óhajtott társulatot megszervezni.²⁸³ 1802-ben azonban, márc. 6.-án, ismét összeverődött egy lelkes csapat, megint Winterl, s rajta kívül Schedius, Schraud, Kitaibel vezetése alatt még több más karbeliek és karonkívüliek részvételével, hogy minden állami támogatás nélkül egy tudós társulatot (Societät der Wissenschaften) alapítsanak, mely a természettudományokon kívül a gazdaságtant s az orvostant is ápolná. Az eszmét az egyetemi magistratus is helyeselte s mégis hat évig tartott, míg az egyébként mindig expeditiv államtanács végleges állást foglalt a tervezettel szemben. A vonatkozó acták áttekintése eleve is azt a benyomást kelti az olvasóban, hogy a jó szándék elutasításban fog részesülni s hogy már csakis arról lesz szó, mi címen-ürrügön történjék meg az. S amidőn a létesíteni óhajtott társulat terveinek elsőrendűleg az anyagi megalapozottsága iránt érdeklődik az államtanács, és amidőn Kitaibelék azt jelentik erre, hogy sikerült már maecenásokat az ügynek megnyerni: ekkor váratlanul azt a felfedezést teszi az államtanács, hogy a kérvényezők sorában nem található Mitterpacher Lajosnak, a természetrajz, mezőgazdaságtan és technologia tudós tanárának a neve, „ami csak azt jelentheti, hogy ő nem bízik az ügy sikerében“, s ezzel a diplomatikus körülírással bár, a terv elejtésére kényszeríti az 1808 máj. 29.-én aláírt lf. elhatározás Winterlt és társait.²⁸⁴

Semmiféle tettreváltás, csupán hosszas, közben-közben szunnyadó bizakodás előzte meg a Magyar Tudományos Akadémia felállítását, melyet jóllehet legelső sorban a magyar nyelv művelése érdekében rendelt felállíttatni a karok és rendek által megszavazott 1791. évi LXVII. t.-cikk, azonban épp úgy helyet adott a tudományok többi ágának, tehát az orvosinak is. Végül ezt az intézményt is az ébredező nemzeti érzület teremttette meg abban az időben, amikor gróf Széchenyi István veszi a gyepíőt a kezébe nemzetünk boldogulása és európai szintre emelése érdekében. Amidőn ugyanis az 1825-iki országgyűlésen felsőbüki Nagy Pál nagyhatású beszédében

²⁸³ Wallaszky P.: *Conspectus reipubl. litterariae in Hungaria*. 1808. 403. l.

²⁸⁴ StR. 2948: 1802, 4732: 1806, 1124: 1808.

szóba hozta az Akademia felállításának 1791 óta tespedő ügyét, gróf Széchenyi István, a fiatal huszárkapitány, egyévi jövedelmét — általános becslés szerint 60.000 forintot — ajánlotta az Akademia megalapítására, bőkezű további adakozásra adva ezzel példát. Ily előzmények hatása alatt keletkezett „a hazai nyelv művelésére felállítandó tudós társaságról vagy magyar akademiáról” szóló 1827: XI. törvénycikk, mely kimondotta, hogy „a karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek nemcsak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére is irányulván”, stb.

Így keletkezett — kizárólag a nemzet fiainak áldozatkészségéből — nemzeti művelődésünknek az egyetem mellett legfőbb irányítója, serkentője és pártfogója: a Magyar Tudományos Akademia, 20 esztendővel előzve meg a császár anyagi támogatásával felállított bécsi „császári tudományos akademiát”.

Az Akademia 1832 szept. 8.-án tartotta az első közgyűlését, de az igazgató-tanács által Pozsonyban 1830 nov. 17.-én évi 500 forint fizetés mellett kinevezett tagok közt már ott találjuk az orvosi kar egyik volt rendkívüli tanárát: Schedel (Toldy) Ferencet, mint az Akademia főtitkárát (*Eruditae Hungaricae Societatis actuarius*).²⁸⁵

²⁸⁵ Az orvoskari tanárok és magántanárok közül 1830—1935 közt a következők voltak az Akademia tiszteleti, rendes és lev. tagjai: 1830: Schedel (Toldy) Ferenc (r.), Bugát Pál (r.), Gebhardt Ferenc (r.); 1831: Bene Ferenc (t.), Schuster János (r.); 1832: Hoffner József (l.); 1835: Schöpf Ágoston (l.); 1839: Stáhly Ignác (t.); 1858: Arányi Lajos (l.), Balassa János (t.); 1859: Sauer Ignác (l.); 1863: Jendrassik Jenő (r.) Markusovszky Lajos (l.); 1864: Lenhossék József (r.), Poór Imre (l.), Zlamál Vilmos (r.); 1868: Batizfalvy Sámuel (l.), Czermák János (kültag); 1878: Fodor József (r.); 1879: Mihalkovics Géza (r.), báró Kétly Károly (l.); 1880: Plósz Pál (l.); 1880: báró Korányi Frigyes (l.), Thanhoffer Lajos (l.); 1882: Hőgyes Endre (r.); 1889: Antal Géza (l.); Schulek Vilmos (r.); 1890: Klug Nándor (r.); 1891: Laufenauer Károly; 1892: Genersich Antal (r.); 1896: Ónodi Adolf (l.), Bókay Árpád (l.); 1897: Lenhossék Mihály (t., utóbb az Akademia alelnöke); 1898: Jendrassik Ernő (r.); 1899: Pertik Ottó (r.); 1902: Tangl Ferenc (r.); 1909: Udránszky László (l.); 1910: Hutyra Ferenc (r.); 1912: Preisz Hugó (r.); 1913: Buday Kálmán (r.); 1914: Krompecher Ödön (l.), Schaffer

1822 novemberében az állatorvosi intézetnek „teljesen a bécsinek mintájára” való kiépítését célzó tervezetet készített el az orvosi kar által e célra kiküldött bizottság. Ez a nagy körültekintéssel és alapos részletességgel készült vaskos terjedelmű elaboratum mindenben az optimumot kívánta volna megvalósítani, így hát előrelátható volt, hogy megvalósulására nem lesz mód. Már Pfisterernek dec. 26.-án kelt véleményező jelentése is csak a legkezdetlegesebb javítások és pótlások eszközzésére szorítkozik s mindössze ennyi az, ami engedélyezett és elrendeltetett.²⁸⁶

A sebészek részére rendelt elméleti orvostant (institutiones med.-chir. pro chirurgis) az élettan tanárává kinevezett Schordann még továbbra is ellátta helyettesként, 1823-ban azonban ennek a végleges betöltéséről is gondoskodás történt. Az aug. 24.-ére kiírt pályázatra a pesti karon megint nem jelentkezett senki, mind a négy magyar pályázó Bécsbe utazott, hogy az ottani megvizsgáztatásnak vessék alá magukat, mégpedig: Bugát Pál Antal, aki egyideig a sebészek részére rendelt gyakorlati orvostan tanszéke mellett segédeskedett s $2\frac{1}{2}$ éven át a szemészet tanszékét látta el mint helyettes, továbbá Gernya József, Bécsben műtőnövendék, Csausz Márton dr. med. és Viszanik Mihály, a bécsi közkórház másodorvosa. Bécsben a kari aligazgató, Hermann és Hartmann referens-tanárok, Pesten a kari igazgató, Schuster és Schordann referens-tanárok jelöléseit fogadták el a karok s így Bécsben első helyen Csauszt, másodikon Bugátot, harmadikon Gernyát s negyedik helyen Viszanikot, Pesten első helyen Bugátot, másodikon Csauszt jelölték, a másik kettőt mint érdemtelenet mellőzték. A bécsi és a pesti orvosi kar bírálata a jelöltek készségéről nagyjában egyező volt. Bugát és Csausz annyira kitűntették

Károly (r.). 1918: Kenyeres Balázs (r.) 1918; Magyary-Kossa Gyula (l.), Vámosy Zoltán (l.); 1922: Verebely Tibor (r.), Zimmermann Ágoston (r.); 1923: Bókay János (l.), Jakabházy Zsigmond (l.); 1924: Moravcsik E. Emil (l.); 1928: Orsós Ferenc (l.); 1932: Herzog Ferenc (l.); 1933: Győry Tibor (l.); 1935: báró Korányi Sándor (t.).

Az Akadémia orvostagjainak munkásságáról összefoglaló tanulmányt írt 1926-ban Marek József „A m. tud. Akadémia és az orvosi tudomány fejlődése az utolsó száz év alatt” címen.

²⁸⁶ OL. Litt.-med. 1822. Pos. 196. — 1823. Pos. 39, 131.

magukat a vizsgán feleleteikkel és dolgozataikkal, hogy a bécsi aligazgató nehéznek találta a választást, melyikök jelöltségük első helyen. Végül is Stifft választása volt a döntő, melynek értelmében a király 1824 aug. 6.-án, tehát úgyszólván egy évvel a pályázat lefolytatása után, Bugátot nevezte ki tanárnak.²⁸⁷

A pályázatban résztvevő Viszánikról röviden csak annyit, hogy ezen szatmári születésű, 1822-ben Bécsben promoveált segédorvosról a pesti kar igen kedvezőtlen jelentést adott, írásbeli dolgozatát annyira felületesnek jellemezte, hogy emiatt nem érdemelte meg, hogy a jelölésénél figyelembe vétség. Ilymódon Viszánik továbbra is megmaradt Bécsben, ahol később ny. r. tanára lett az elmeorvostannak s mint ilyen a bolondok tornyában (Narrenturm) megszüntette a bilincsek és a cellák használatát, gondoskodott arról is, hogy az elmebetegeket foglalkoztassák és munkakedvet ébresszenek fel bennük, és ő alapította a gyógyultan elbocsátott elmebetegek támogatására alakult egyesületet is, úgy hogy Wurzbach is mint az osztrák elmeügy újjászervezőjéről emlékezik meg róla.²⁸⁸

Az 1793 ápr. 12.-én Gyöngyösön, kisiparos szülőktől született Bugát Pál, a legmarkánsabb egyéniségek közé tartozik az orvosi kar történetében. Féktelen, szilaj vérmérséklete sok elnézésre szorult, amit meg is adtak neki tudományos érdemeiért és izzó magyarságáért, melyet Széchenyi István is méltányolt, mert ama 24 egyén közt, kiket bizalmára méltatott s a „Hitel” közeli megjelenésének titkába beavatott, Bugát nevét is ott találjuk.²⁸⁹ Jellemvonásai közt látjuk a gyűlöletet és a gőgöt. Mai demokratikus korunk nem méltányolja már a gőgöt, semmiféle formájában, a parasztgőgöt sem, melynek sűrű megnyilatkozásai szövődnek bele Bugát irodalmi dolgozataiba is.²⁹⁰ Bugát az egyenlőségért küzdött, de maga nem

²⁸⁷ StR. 1553: 1824. — OL. Litt.-med. 1824. Pos. 155.

²⁸⁸ Lásd Zsakó I.: Viszánik Mihály, a magyar származású bécsi elmeorvos. Bpesti Orv. Ujság. 1936. 27-28. sz.

²⁸⁹ Feljegyzésem Viszota Gyulának 1935 febr. 4.-én a M. T. Akadémiában tartott előadásából.

²⁹⁰ „Minden atyámfiak merő parasztemberek lévén, nekem magamnak is parasztnak lennem, legnagyobb büszkeségem, honnét egykoron egy nemes barátom azt mondá: barátom te büszkébb vagy paraszt létedben, mint én nemes levelemben.” Orv. Tár. 1848. I. 227.

állt be a sorba, származásánál fogva különbnek érezte magát. Gyűlölte az úri osztályt, amiben csak Reisinger János vetelkedett vele, gyűlölte a vagyonos osztályt²⁹¹ s kíméletlenül ásta alá a tekintélyek tiszteletét, megdöbbenő hangon támadva legjobbjainkat: Balassát, Stáhlyt, Sauert, Zlamált stb.²⁹² Az ilyféle lelki beállítottság szinte önmagából termelte ki azt az elkeseredett hangulatot, melyet a megérdemelt jutalmazások legkisebb késedelme is ki tud váltani. Tény, hogy a sebészek részére rendelt elméleti orvostan tanszékének betöltése több mint egy esztendei halogatást szenvedett, Bugát azonban be nem várva a közeli döntést, sértődötten Selmec- és Bélabányára ment orvosnak, majd pedig el akarta hagyni hazáját s Oroszországba áttelepedni, mely mintegy másfél évtized óta állandóan csábította ki a magyar orvosokat, úgy hogy a király eleinte minden odaszóló útlevél kiadásának megtagadását rendelte el, majd pedig ezen rendelkezést azzal hatálytalanította, hogy esetenként magának tartja fenn a döntést.²⁹³ Bugát útlevél-kérelmét szintén megtagadta a felség, de viszont nemsokára kinevezte őt az elméleti orvostan tanárának. Bugát erről a tanszékről érthetetlen módon mint „csak félértékű, jelenben éppen haldokló tanszék“-ről beszél.²⁹⁴ Hiszen ez a katedra igen sokoldalú, ambíciókat kielégítő ismereteket igényelt a tanár részéről, aki az élettan, az általános kór- és gyógytan s a gyógyszer-tannal volt hivatva megismertetni a sebészeket. „Haldoklónak“ sem volt a tanszék nevezhető, hiszen magát Bugátot még 1848-ban is ott találjuk benne. A „félértékű“ kifejezés legfeljebb azzal magyarázható, hogy ennek a tanszéknek a tanára nem volt feljogosítva szigorlatoztatni és szigorlati díjakban részesedni.

²⁹¹ Követelte, hogy „a dologtalanok, hova én a munkátlan öröklőket, ámitókat, csalókat és ... tétkoldusokat és szájhősöket is számítom, halálra éheztesse nek“. — „A statusnak nincs nagyobb fenéje a nagyon meggazdagodott polgároknál ... Részemről, ha a bajon másképp nem lehetne segíteni, még a török antigazdagodási zsinórselymet is elvállalnám.“ — Egyelőre Bugát azzal a reménnyel nyugtatta meg magát, hogy „elkövetkezendőnek az aranykalászu évek, midőn nem lesznek a pór véres verejtékén felhízott gazdagok“. Orv. Tár. 1848. II. 117.

²⁹² Orv. Tár 1848. I. 327, II. 117.

²⁹³ Codex III/2. 293, 299.

²⁹⁴ Orv. Tár 1848. I. 234.

Bugát egyéni gyarlóságai semmiképen sem kisebbsíthetik hazafias és tudományos érdemeit. Toldy Ferencsel ő indította meg 1831-ben és folytatta Flór Ferencsel 1833-tól 1848-ig, majd 1861-től 1864-ig az első orvosi magyar folyóiratot, a „Magyar Orvosi Tár“-t, 1841 máj. 28-án pedig, az orvosok és természetvizsgálók Pesten tartott első nagygyűlésén életre hívta a magyar természettudományi társulatot, alapszabályokba is foglalt céljául tűzve ki: „a) a természeti tudományokat művelni, különösen hazánkat természettudományilag vizsgálni; b) minél nagyobb mértékben részesíteni hazánkfiait a természeti tudományok jótékonyágában.“ E ma is virágzó királyi magyar társulat Bugátot választotta első elnökévé, ki azt 1848-ig töltötte be, mialatt a társulatot erősen virágzóképpé tette. Az 1848-iki honvéd bizottmány az ország főorvosává nevezte ki Bugátot, de már 1849-ben az osztrák kormány által elrendelt igazoltatás alkalmával törhetetlen hazafiasságáért („als eifriger Ultra für die einseitigen magyarischen Tendenzen seit jeher bekannt“)²⁹⁵ Virozsil Antal rector elnöklete alatt működő igazoló bizottság által a legkedvezőtlenebbül minősítettett. minek következtében tanári állását többé el nem foglalhatta s nyugdíjigényét is elvesztette. 1861-ben az általa egykor oly kíméletlenül támadott Sauer professor követett el mindent nyugdíjának megszerzésére, de sikertelenül. 1850-től fogva 1865 júl. 9.-én bekövetkezett haláláig Bugát főleg a nyelvészkedési tevékenységét folytatta tovább azzal a céllal, hogy megalkossa a magyar tudományos műnyelvet. Igen sok szót gyártott, melyeket nyelvünk be nem fogadott s csak a szerzőjüket tette általa fájdalmasan érzett gúny tárgyává, vagy amelyeket nyelvünk utóbb kilökött magából; de gyártott temérdek olyat is, melyek véglegesen közkinccsűvé váltak,²⁹⁶ úgy, hogy méltán mondhatta el róla Toldy: „ezer meg ezer szava el van foglalva“ s hogy „helyesen szólni Révai, szépen Kazinczy, műszabatosan Bugát tanította e nemzetet“. Sokat foglalkozott Bugát összehasonlító nyelvészettel is, tüzetesen

²⁹⁵ OL. Geringeri iratok. 3981: 1849.

²⁹⁶ Ilyenek pl. láz, lob, genny, ev, tályog, izom, ideg, mirigy, dúc, sejt, szálág, gátor, rekesz, tömlő, agy, agyacs, agykér, csipesz, tömesz, kutasz, hajlam, roham, étvágy, stb. (Idézve Toldy Ferencnek Bugát felett tartott gyászbeszédéből.)

kutatva a finn nyelvnek rokonságát a magyarral. Finnországba tervezett tanulmányútja a hosszas rákészsülés ellenére is elmaradt.²⁹⁷

Az Auer Károly váratlan halálával újra üresedésbe jutott kettős tanszékre, az általános kórtan és gyógyszertanéra, csak 1823-ban íratott ki a pályázat s a magyar kancellária nov. 24.-én terjesztette elő annak eredményét. Bugát erre a tanszékre is concurrált, ezúttal Pesten; a többi öt Bécsben jelentkezett, mégpedig a multkori pályázaton Gebhardtal szemben lemaradt Tognio Lajos, — továbbá Moos Károly dr., a bécsi közkórház másodorvosa, — Csausz Márton dr., magyarországi illetőségű orvos, — Viszánik Mihály dr., a magyar származású bécsi másodorvos és Mühlibach Miklós Tivadar dr., gyakorló orvos a svájci Luzernben. A pesti kar három referense nem tudott megegyezni. Bene egyik pályázót se tartotta megfelelőnek, Schuster Bugátot, Schordann Togniót helyezte az első helyre. Pfisterer kari igazgató Schuster véleményéhez csatlakozott s Togniót illetőleg rámutatott annak hibás latinságára, írásbeli dolgozatainak kevés biztonságáról tanúskodó számtalan correctióira. A helytartótanács ehhez képest első helyen Bugát, a másodikon Moos, a harmadikon Tognio és Csausz jelölésével terjesztette fel a kancelláriához az iratokat. A bécsi orvosi kar egyhangúlag Togniót jelölte az első helyen s Bugátot kitűnő reproductiv emlékezőtehetségeért megdicsérve, az önálló orvosi gondolkodás hiányát állapította meg nála, miért is második helyen jelölte őt, harmadikon pedig Csauszt. Stifft dec. 11.-iki referatumban Togniót hozta előterjesztésbe, arra figyelmeztetve, hogy Tognió a mult alkalommal az elméleti orvostan tanszékére kizárólag csak hiányos magyar nyelvismerete miatt nem volt kinevezhető, a szóbanforgó tanszék tárgyai azonban kizárólag latinul adatnak elő. A felség 1824 aug. 6.-án Togniót nevezte ki az általános kórtan és gyógyszertan tanáranak,²⁹⁸ ugyanazon a napon, melyen Bugát nyerte el a maga katedráját.

Tognio Lajos 1798 jan. 15.-én Bécsben született, atyja Trencsén megyében körorvos volt. 1820-24 a bécsi közkór-

²⁹⁷ OL. Közokt. 1846. Fons 8, pos. 98.

²⁹⁸ StR. 7858: 1823. — OL. Litt.-med. 1824. Pos. 142.

házban működött mint alorvos. Pesti tanszékét 1824-től (1848/49 kivételével) élete fogytáig töltötte be. Meghalt 1854 nov. 9.-én Pesten. Tognióról több feljegyzés maradt fenn, mely őt mint „hostis patriae“-t alkalmas bemutatni. De vajjon csak úgy, minden fentartás nélkül ismerjük-e el ennek a szörnyű jelzőnek Tognióra alkalmazott jogosultságát, amikor az izzólelkű magyar, Bugát, mint „érdemes“ és „nagylelkű“ emberről emlékezett meg róla az Orvosi Társban (1841. 352. l.), aki iránt „örök hálával és tisztelettel“ tartozunk? Magyary-Kossa Gyula — nyilván ily feljegyzések alapján — a „Magyar Orvosi Emlékek“-ben két helyen²⁹⁹ is közli, hogy Tognio javaslatára történt az 50-es évek elején a német nyelvnek hivatalos erőszakolása az orvosi karon. Valójában — mint annak idején látni fogjuk — 1849 decemberében az egész egyetemre vonatkozó intézményes rendelkezések adattak ki a német nyelv hivatalos használatának kötelezővé tétele tárgyában. Kétségtelen, hogy a tőlünk lelkileg nagyon távol született Tognio sem érzelmileg, sem politikailag nem velünk tartott, nyelvünket sem bírta eléggé, úgy hogy csak természetes, ha a forradalom után megalakult első magyar ministerium őt máról-holnapra elmozdította tanári állásából. De legyüretvén a forradalom, az absolutismus kormánya visszahelyezte Togniót az állásába, sőt mint bizalmának letéteményesét dekánná nevezte ki, mely tisztségben 5 évig meg is tartotta, mialatt elég alkalma nyílt elmozdításának sérelemként érzett tényét nem jóindulatra valló tényekkel viszonzni. De mennél súlyosabbak e tények, annál inkább követelhető meg azoknak okmányszerű kétségtelenítése, nem érve be az oly naplószerű feljegyzésekkel, mint aminők Arányi Lajos tanártársáéi, akivel személyes rossz viszonyban állott. Megkívánható ez az orvosi kar éppen azon tagjával szemben, aki — még ha nem is hazaszeretettből — de bámulatos szorgalmával s az ügy iránti el nem vitatható odaadásával oly értékes munkát végzett hazánk javára, hogy csak fájlalni lehet a felsőbbség támogató készségének hiányát, melynek a Tognio által végzett munka gyümölcsozttatése iránt nem volt érzéke. Mert Kitaibelt és Schustert is beleszámítva, Tognio tette a legtöbbet ásványvizeink érdekében, amióta

²⁹⁹ I. 33, II. 259.

ezzel a kérdéssel egyáltalán foglalkoztak. 11 éven át szakadatlanul kutatta és elemezte ásványvizeinket, önfeláldozóan, saját vagyonának tekintélyes részét reászánva. Kilenc évi munka és vesződés után 1842-ben „Magyar- és Erdélyország orvosaihoz és természetvizsgálóihoz“ felszólítást bocsátott közzé, melybe azonban már az elkeseredés hangja is belevegyült. E felszólítást érdemes végigolvasni, Linzbauer teljes terjedelmében közli is.³⁰⁰ Kiderül ebből, hogy ez a tudós idealista mennyit tett, fáradt és költött az előtte oly kedves ügyért „a sikerülhetés édes reményében“ és kiderül az is, mily egykedvű fogadtatásban részesültek kezdeményezései és kérelmei. További két évi kutató munka után végül kifáradt és „a mostoha körülmények által elkedvetlenítve“, „a teljességgel elégtelen segély“ miatt a tervezett nagy hydrographia helyett mindössze „Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről“ (kb. egy ívnyi terjedelemben) jelent meg tollából.³⁰¹ Ezek után Tognio, ki ásványvizeink tanulmányozása érdekében kilenc hosszú utazást tett hazánkban, ki 519 ásványvizünket quantitativ és qualitativ elemzésnek vetette alá és mindezt a saját maga költségére, megszűnt kedvenc tárgyával foglalkozni s visszavonult. „Szerencsésebbek végezzék be a kezdett munkát, én azt nem tehettem; s adná Isten minél előbb megtörténnék!“

Mindezek után ha Tognióról s működéséről mást mint elítélő kritikát alig olvashatunk s ha tudjuk is, hogy az absolutismus szolgálatában állott s hogy érzelmeinkben osztozni nem tudott, ám az, amit hazánk érdekében tett, ami szellemi és anyagi áldozatokat hozott, nem szabad, hogy a mérleg másik serpenyőjére rá ne helyeztessék.

Pfisterer kari igazgató egészségi állapota 1824-ben annyira megrendült, hogy az eddig megszakítatlanul húzott ígát nem bírta tovább. „Gravior et periculosa infirmitas“-ról szól a dekán jelentése. Ha megkíséreljük végigtekinteni kötelezettségeit s élete összes körülményeit s hozzá azt is, hogy hivatali teendőit Pfisterer mindenkor kifogástalan lelkiismeretességgel végezte, akkor meg fogjuk érteni, ha egészségének összeroppanásáról értesülünk. Laknia Budán kellett, a helytartótanács

³⁰⁰ Codex III/5. 448 skl.

³⁰¹ Codex III/5. 504.

székhelyén, de naponta át kellett járnia Pestre az egyetemre s az orvosi kar épületébe, s látogatnia kellett az állatorvosi intézetet, a fűvészkertet, stb. a város különböző pontjain. Orvosi praxist egyáltalán nem ért rá folytatni, ami talán oly anyagi helyzetbe juttatta volna, hogy kicsit tarthasson továbbra is, de hatodik gyermekének megszületése után nem telt többé erre a célra s egyéb közlekedési eszköz híján gyalog járva róttá az igen nagy távolságokat. A protomedikusi állás kötelezettségei sem voltak alkalmasak egészségének kímélésére. Az ország még nagy kiterjedésű volt és Pfisterernek sokat kellett utaznia, ki egészen a tengerpartig, melyet elég gyakran veszélyeztetett Törökország felől a pestis.³⁰² Július 21.-én megroppant az agyonfárasztott férfit s a kari igazgatói tiszteletet át kellett adnia a dekánnak, Beer János dr.-nak³⁰³ s már aug. 13.-án meg is halt.³⁰⁴

Pfisterer utódává a felség orvoscari elnökké, tanulmányi igazgatóvá s egyben országos főorvossá 1825 szept. 2.-án Lenhossék Mihályt nevezte ki, aki okt. 23.-án Markovits Pál rector által egyetemi hivatalába be is iktattatott de nemsokára át is telepedett Bécsből Pestre.³⁰⁵

Azok az indokok, melyek a helytartótanácsot a klinikai oktatásnak a Szt. Rókus kórházba való áthelyezését szorgalmazó 1818 nov. 18.-iki rendeletének kiadására készítették, immár egyre fokozódó mértékben sürgették a klinikák kiszabadítását a rendkívülien szűkös és egyébként is előnytelen keretekből. Új építkezésekre nem gondolt senki, hiszen az egész monarchiának, sőt a többi országoknak is úgyszólván valamennyi egyetemén igen jól vált be az a rendszer, mely a klinikai oktatásra a közkórházakat használta fel. Éppen csak Pest városa tett kivételt, mely barátságtalan magatartásával és kicsinyes érveivel következetesen ellene szegült az ilyenmű megoldásnak, amely pedig kellő elrendezés mellett nemcsak az egyetemnek, hanem a kórháznak is előnyére szolgált volna. Az eddigi visszautasítások ellenére is újra megkísérelni óhaj-

³⁰² OL. Litt.-extraord. 1822. Pos. 10-11. 13-14.

³⁰³ OL. Litt.-extraord. 1824. Pos. 7.

³⁰⁴ Codex III/3. 109, 123.

³⁰⁵ OL. Litt.-med. 1825. Pos. 214-5.

totta a helytartótanács a két intézmény összeegyeztetését s e végből 1825 nov. 8.-án Lenhosséknak királyi biztosi hatáskörrel megbízást adott, venné fel egy bizottság élén az 1818-iki rendelet alapján megindított, de eredménytelenül végződött tárgyalások fonalát Pest városával, miként lehetne az egyetemi klinikákat a Szt. Rókus kórház osztályaival egyesíteni, avagy a klinikákat oda teljesen áthelyezni. Hogy erre mennyire szükség volt, azt a bizottság által felvett helyzetkép is megmutatta. A Hatvani-utcai épületben az administrációs személyzetten felül bennlakott a szülész, a prosector, továbbá hét assistens és a bába; a tantermek a hallgatók számának megszorodásával túlszűfoltakká váltak; a disciplinák is megtöbbszörözödtek 1784 óta s egyes tárgyak három nyelven adattak elő; előadóterem mindössze három volt az egész épületben, úgy hogy mindegyikükben reggel 6-tól késő estig folytak az előadások gyertya- vagy lámpafény mellett; a Hatvani-kapu felé tekintő földalatti épületrész akkora zajnak volt kitéve, hogy az abban folyó bonctani előadásokat a hallgatók meg sem értették. A bonctani szobák közé volt szorítva a nagycsaládú szülész, továbbá a prosector nedves, többször is sikertelenül restaurált lakása. Nem volt megfelelő terem a kari ülésekre, szigorlatokra, kari levéltárra, mindezek számára csak egy földalatti, lármás és szűk szoba állott rendelkezésre. A klinikák is oly szűkek voltak, hogy a hallgatóságnak itt is csak a fele fért el s ezek sem látták mind a műtéteket és boncolatokat.

Egy másik, igen részletesen kidolgozott összeállításban a bizottság helyszíni szemlék alapján a Rókus-kórházat és férőhelyeit ismertette s megállapította, hogy a felső emeleten még sok üres szoba van. Majd behatóan megtárgyalván az áthelyezésnek mindkét oldalú, sőt a kórházra nézve 4000 frt.-nyi megtakarítást is jelentő előnyeit, ily értelemben terjesztette fel Lenhossék a jelentést, melynek sorsát azonban már eleve is azzal látjuk megpecsételve, hogy a város John Lajos nevű megbízottja azt nem írta alá s referátuma alapján a városi tanács azt a határozatát közölte a királyi biztossal, hogy termenként legfeljebb 8 ágyat adhatna át a tanítás céljára, azonban még ez is kibírhatatlan (intolerabilis) kiadástöbbletet jelenthetne, mely könnyen veszélyeztetheti, sőt romlásba is

(ruina) döntheti a kórházat.³⁰⁶ A Rókus kórház kapui tehát ezúttal sem nyíltak meg az egyetem előtt s a klinikák tovább szűntek a következő ismét sikertelennek bizonyulandó kísérletig és azontúl.

Az állatorvostan katedrája Brunkala Román halála (1823) után egyideig betöltetlen maradt s a helyettesítéssel a nagykanizsai származású Kozarits György tanársegéd bízott meg. Csak 1825-ben rendeltetett el a pályázat kiírása jún. 11.-ére. Pesten ismét nem jelentkezett senki, Bécsben pedig a veszprémi születésű Hoffner József, 32 éves med. dr., a bécsi állatorvosi intézet „pensionarius”, aki a pályázaskor sikeresen levizsgázván, 1826 jún. 2.-án az állatorvosi intézet igazgatójává és az állatorvostan tanárává neveztetett ki³⁰⁷ s aug. 5.-én magyar nyelven megtartotta a beköszöntőjét.

Hoffner hivatalba lépésével kb. egyidejűleg az állatorvosi intézet a Rókus-kápolna mellett levő s rombadőlni készülő házából kiköltözni kényszerült. Már úgy volt, hogy az intézet a József-utcában fog elhelyeztetni, a pontos tervrajzok el is készültek már,³⁰⁸ azonban mégsem ide, hanem a terézvárosi Dohány- és Síp-utcák sarkán levő 355. sz. házban, majd pedig 1840 júl. 25.-én a Stáció-utcai 599. sz. alatti házba helyeztetett el.³⁰⁹

Mint már említettük, 1818 jan. 1.-én a jogi karra is kiterjesztette a felség az addig csak az orvosira kimondott tilalmat, mely szerint tanárt nem volt szabad dekánná választani. 1825-ig némán engedelmeskedett a jogi kar, akkor azonban a külső tagok dekánskodásával tett kedvezőtlen tapasztalatokra hivatkozva hét pontban jól megindokolt felterjesztéssel élt a tilalom megszüntetésének kérelmével.³¹⁰ Ismét jellemző Stifftre

³⁰⁶ OL. Litt.-med. 1825. Pos. 205-6. — 1826. Pos. 47-8. — 1835. Pos. 9.

³⁰⁷ OL. Litt.-med. 1825. Pos. 110, 134, 174, 189. — 1826. Pos. 28, 61.

³⁰⁸ OL. Litt.-med. 1826. Pos. 149.

³⁰⁹ Thanhoffer L.: Az állatorv. tudomány és állatorv. tanintézetünk története. Bpest, 1888. 49. l.

³¹⁰ StR. 4205: 1825.

a votum, amelylyel a helytartótanács és a kancellária, valamint az Ürményi által is pártolt kérés elutasítandóságát indokolta a felség előtt. „A jogi kar kérelmét bizonyára követné az orvosié . . . A fődolog azonban úgylátszik az, hogy a tanárok megint húzni akarnák a dekánra eső avatási díjakat s hogy a szigorlatokon egy terhükre eső idegen tanútól szeretnének szabadulni, hogy aztán a kényük-kedvük szerint jár hassanak el,“ s végül is elhitetvén a felséggel, hogy az egész actio kizárólag csak a tanárok anyagi hasznát tartja szem előtt („damit das Utile einiger Professoren gesteigert werde“), 1827 júl. 22.-én a király elutasította a kérelmet a már jól ismert formulával: „Resolutioni Meae . . . firmiter inhaereo“. ³¹¹ — Néhány rövid évnvi csend után, az 1830/31. tanév végén, újra kérelem ment fel a felségig, de most már nem a tanárok, hanem a jogi és orvosi karok igazgatói, tehát a kormány bizalmi férfiai éltek felterjesztéssel a tanárok dekánná választhatása érdekében, ráutalva a tett tapasztalatokra, melyek a külső egyének kötelességtudását meglehetősen kétes világításban mutatják be, úgy hogy dekánkodásaik alatt a rend s a tanuló ifjúság fegyelme is jelentősen alászállt. A kari igazgatók felterjesztését pártolólág továbbította az egyetem elnöke, gróf Cziráky országbíró, a helytartótanács s a magyar udvari kancellária. ³¹² Hogy az ellentmondásokat nehezen tűrő Stifftet miként érintette ez az egyértelmű állásfoglalás, kitetszik felbőszült hangú megjegyzéseiből: „nem igaz“, hogy a rend és fegyelem fenntartása a dekán hatáskörébe tartozik, mert ez a tanárok dolga, akiket csak a haszonkeresés vezérel. („Nur das Utile ist es, was die Professoren so oft zur Wiederholung dieser Vorstellung treibt, nämlich damit stets ein Professor von den rigorösen Prüfungen doppelte Taxen ziehe.“) Az államtanács egyik igazságos lelkű, nemesen gondolkodó tagja, Jüstel József Alajos prépost, utóbb v. b. t. t., annak a nézetének adott kifejezést, hogy amennyiben csakugyan tévedésen alapszik a facultások azon többször hangoztatott érve, hogy a rend és fegyelem fenntartása a dekán dolga, akkor ezt egyenesen meg kellene mondani, vagy pedig kérdést kell intézni, mire alapítják ezt az állítást? Stifft ezt feleslegesnek tartotta s röviden ezt írta: „Ez a kérdés már

³¹¹ StR. 5192: 1826.

³¹² StR. 5304: 1831.

számtalanszor letárgyaltatott.“ V. Ferdinánd azonban Jüstel javaslatát fogadta el s elrendelte a való tényállás megállapítását. Maga az egyetemi elnök vette a kezébe az ügyet, megállapítván, hogy a kari igazgatók nem tévedtek, a Ratio Educationis 157. §-a teljességgel nekik igazat adólag intézkedik.³¹³

Íme, az összes egyetemekre, tehát a pestire is érvényes bécsi rendelkezésekkel nyíltan és élesen került szembe a magyar Ratio, őszinteségre kényszerítő helyzetet teremtvé. Most már kétségtelenné vált, hogy Stifft évek hosszú során át rá se hederített a Ratióra, viszont a magyarok éppen ehhez igazodtak. Csakis így kaphatjuk meg a magyarázatot is ama egyre megújuló kérelem-rohamoknak, hogy tanár is lehessen dekán, s az egyre megismétlődő, gyanúsító rágalmakkal erősített visszautasításoknak.

Csodálatosképen Stifft most sem adta meg magát s minden lelkiismereti aggályt félretélva, mindössze a régi gyanúsítások nomenclaturáját szaporítva, újra azzal állott elő, hogy a tanárok csakis azért kívánnak dekánok lenni, hogy kettős hasznot húzhassanak („um nebst ihren eigenen Sporteln auch jene des Decans zu beziehen“). Érvei azonban már végleg kifogytak, az államtanács pedig az egyetemi elnök álláspontját fogadta el, kijelentvén, hogy Stifft rendelkezését a pesti egyetemen végrehajtani nem lehet, mert ez az érvényben levő Ratióba ütközik. Az elintézés azonban csaknem három évig késleltették; feltehetőleg az agg Stifft személye iránti tekintetből bevárták azt az időpontot, amidőn már elbetegesedve, visszavonult az ügyek intézésétől. A kérelemteljesítő rendelkezés³¹⁴ 1835 dec. 15.-én adatott ki, éppen egy félévvel Stifft elhalálózása előtt.

Közel húsz esztendőn át gyakorolt önkényességnek vetette V. Ferdinánd a végét, amikor sokszoros felterjesztések, kérések után visszaadta a jogi és orvosi facultások dekánjainak a magyar oktatásügyi rendtartásban lefektetett jogukat: a dekánná választhatóságot. Jellemző azonban, mily védtelenül állott egyetemünk Stifft dictaturájával szemben, mely a tanárok természetszerű kívánságát nemcsak hogy következetesen meg-

³¹³ StR. 153: 1833.

³¹⁴ „Indulgere volo, ut Decani in Facultate juridica et medica ad Universitatem Pestienssem e professoribus, prout id penes reliquas facultates viget, deligantur.“

tagadta, de tette ezt mindenkor oly megalázó megjegyzések kíséretében, melyek nem jutván közvetlenül a megrágalmazottak tudomására, se visszautasíthatók, se megtorolhatóak nem voltak.

A király engedélyével a legalis állapot helyreállt. Nem jelentette ez azt, hogy ezután csakis tanárok, hanem azt, hogy tanárok is választható kdekánná. A Ratio Educationis is így szólt. A magyar kancellária is megerősítettetni kívánta a tisztázott új helyzetet s felterjesztést³¹⁵ tett, de most már abban az értelemben, hogy a tanárok ne kizárólag a maguk részére foglalhassák le a dekánná választhatóságot. A király 1836 márc. 28.-án csakugyan ebben az értelemben erősítette meg korábbi engedélyét.

A két érdekelt fakultás tanárai tudomást vettek a király döntéséről, ám a kar külső tagjai, az ú. n. bekebelezett doctorok, semmikép sem akartak belenyugodni, hogy a jövőben a tanárokkal osztakozzanak a dekánságban s új beadványnyal fordultak a helytartótanácshoz, mely agresszivitásával nem kis izgalmat okozott mindenfelé. A magyar kancellária tanulmányügyi bizottsága hosszas fejtegetések után kijelentette, hogy a külső tagok joga a dekánsághoz éppúgy el nem vitatható, mint a tanároké; felmerült azonban a kérdés, vajjon a fennforgó idők és körülményekre való tekintettel ez a jog nem lenne-e egy időre felfüggesztendő vagy módosítandó? De felmerült az az aggály is, hogy a külső doctorok a következő választásokat „tumultuosus” jelenetekbe fogják fullasztani. Pálffy grófnak, a magyar kancellárnak az volt a nézete, hogy a dekánválasztást úgy kell szabályozni, hogy a megválasztandó egyén úgy tudományos képzettség, mint a fegyelem kezelése tekintetében teljesen meg kell, hogy a hivatásának feleljen. A pesti egyetem viszonyai teljesen elütnek az örökös tartománybeliekétől. Pesten hiányzik egy nagyobb rendőrség, a városi helyi igazgatóságok hatásköre is korlátolt s az orvosi kar igazgatója Budán lakik. Mindezeknél fogva az ifjúság tudományos előmenetele és fegyelmezettsége sok kívánnivalót hagy hátra. A szükségkép helyreállítandó rend sem rendelkezhető könnyen felizgatható kedélyek felügyelete alá, miért is egyetért az országbíróval: a közigazgatás érdeke az, hogy az orvostudományi dekáni tisztség oly férfúra bízassék, aki már a kormánytól nyert s

³¹⁵ StR. 1237: 1836.

általa meg is fosztható hivatalánál fogva a legfelsőbb intentiók végrehajtására érzi kötelezve magát. Ebbe a kategóriába azonban azok, akik nem professorok, azért nem tartozhatnak, mert a dekáni méltóságot, mint a collegiális tagok bizalmából nyert kitüntetésüket, a közigazgatás befolyása nélkül érték el. Vehessenek ám részt a dekánaválasztásban a külső kari tagok is, dekánná azonban csakis tanárok legyenek választhatók. Ilyformán továbbra is megmarad a külső tagok választó joga, a megszorítás pedig, mely őket éri, ugyanolyan, mint amely hosszú időn keresztül a tanárokat érte. Végül kimondandó volna az is, hogy a dekánnak Pesten kell laknia.

A nagyradagadt, sokféle érdekeket összekúszáltan érintő ügy végső döntése az államtanács elé került: az ügy referense azonban ekkor már nem Stifft volt, aki 70 éves korában, 1836 jún. 14.-én meghalt, hanem a már előbb említett, előkelő gondolkodású, főpap: Jüstel államtanácsos, aki kimerítő indokolás után rendelkezést kért az egész dekánaválasztási kérdéscomplexus végleges tisztázhatására. V. Ferdinánd 1837 okt. 7.-én ki is adta ilyértelmű rendeletét.³¹⁶ A kérdés teljesen a Ratio Educationis rendelkezései értelmében tisztáztatott, két évtized csunya harcainak elkerülhető voltát demonstrálva, melyeket a fennálló rendelkezéseket vagy nem ismerő vagy figyelmére nem méltató Stifft lelkiismeretlenül idézett fel. Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy az ügy végleges tisztázása a végleges békét is meghozta. Lesz alkalmunk még látni, hogy abban az általános forrongásban, mely 1848-ban a lelkeket magával ragadta és mindenféle újításokat és reformokat óhajtott létesíteni, a gyakorló orvosi rend is elérkezettnek látta az időt, hogy vélt jogait feléleszsze, sőt erősen körülbástyázandó formákban állandósítsa is.

A nemzeti érzület ébredezésének korszakába jutottunk el. Arad megye az 1825-iki országgyűléshez felirattal fordult, melyben a magyar egyetemnek a bécsitől való függetlenítését s a tanszékeknek kizárólag a pesti egyetemnél benyújtható és lebonyolítandó pályázat útján való betöltését törvényileg kimondatni kérte.³¹⁷ Közvetlen hatása volt-e ennek a felirat-

³¹⁶ StR. 4847: 1837.

³¹⁷ Hajnik Imre rectori székfoglalója. Egyetemi beszédek 1889/90.

nak, avagy attól független megrezdülése a nemzet lelkének, egyre megy: az 1825. évi országgyűlés a magyar tanügyet a magunk testére-lelkére szabott módja szerint kívánta berendezni és evégből a bécsi központ dictaturája alól kivonni, amely több mint félszázadon át váltig hangoztatta a „conformetur“ elvét anélkül, hogy annak előnyeiben részesítette volna a pesti egyetemet, inkább Prokrustes ágyának tekintvén azt, melybe egyetemünket elég gyakran ok- és jogtalanul beleszorítani-törni igyekezett. A Béctől való függetlenítés óhaja hatotta át a magyar országgyűlést is, melynek határozatához képest az 1827: VIII. t.-cikk elrendelte, hogy az „1791: LVII. t.-cikk alapján kidolgozott rendszeres munkálatok tárgyalására egy számos tagból álló bizottság küldessék ki, amely albizottságokra oszolva az említett törvénycikk elvei szerint végezze a munkálatokat s azok véleményezését s azokat a következő országgyűlésre nyujtsa be.“ A kiküldött albizottságok közt találjuk a közoktatásügyit (subdeputatio in litterariis), melynek elnökségével gróf Cziráky Antal országbíró, az egyetemi ügyek előadásával pedig báró Mednyánszky Alajos bízott meg,³¹⁸ aki a kari igazgatókat megbízta, hogy a maguk facultásainak tanulmányi rendjére vonatkozó észrevételeiket és javaslataikat terjesszék elő mihamarabb. Lenhossék 1828 febr. 28.-án nyujtotta be 70 folio-oldalas elaboratumát, az „Animadversiones“-t, mely az 1806. évi „Nova Ratio“-t vette tárgyalási alapul, de figyelemmel az 1810. évi tanulmányi

³¹⁸ Az eredeti kéziratot előadói előterjesztéseket tartalmazó két kötetet a báró Eötvös-collegium könyvtára őrzi. A második kötet 3. része tartalmazza a kari directornak, Lenhossék Mihálynak az orvosi kar tanulmányi rendjére vonatkozó javaslatát. Az albizottság tárgyalási jegyzőkönyvét az Országos Levéltár őrzi Acta Deput. Litt. Lad. ooo. Fasc. F. No 1. jelzet alatt. Ez 1829-ben nyomtatásban is megjelent „Protocolum Consessuum Sub-Deputationis Regnicolaris in Literariis ad mentem Articuli VIII. 1827 exmissae“ cím alatt s 1830-ban került ki a sajtó alól az „Opinio Excelsae Regnicolaris-Deputationis motivis suffulta pro pertractandis in consequentiam Art. 67: 1790/1. elaboratis Systematicis Operatis Art. 8: 1827 exmissae circa Objecta Rei Literariae“, melyet kivonatolva Linzbauer Codex is közöl a III/4. 875. stb. lapon. Az albizottsággal, összetételével s működésével körülményesen foglalkozik Kornis Gyula: „A magyar művelődés eszményei“ c. 1927-ben megjelent kétkötetes munkájában.

rendre is. Az igazgatók, köztük Lenhossék, nemcsak a saját facultásaikra, hanem az egyetem szervezetére vonatkozólag is felhívtak véleményadásra, mégpedig az egyetemi alapot kímélő takarékoság szem előtt tartásával. A takarékoság követelményeit volt hivatva szolgálni az albizottság végleges véleményébe, az „Opinio“-ba is felvett két pont, melyek szerint a tanárok számának újabb időkben, főleg az orvosi karon bekövetkezett megsokszorozódása csökkentést igényel, ami oly módon vihető a tudomány ügyének károsodása nélkül keresztül, hogy bizonyos disciplinák, melyek ezidőszert külön-külön tanár által adatnak elő, egymással összekapcsoltsanak. A második pont szerint az orvoskari assistensek létszámát kell korlátozni, mégpedig a következő tanszékekre: anatomia, természetrajz, chemia, elméleti sebészet, szülészet, sebészek részére rendelt belgyógyászat, orvostanhallgatók részére rendelt gyakorlati belgyógyászat, gyakorlati sebészet, állatorvostan. Az érvényben levő tanrendnek máris dívó tárgyain lényeges változtatásokat nem tett Lenhossék javaslata, inkább csak sorrendieket látott szükségesnek, pld. hogy a chemia a II. évből az I-be téessék át s hogy az általános kórtan az általános gyógytan előtt hallgattassék. Egyes tárgyakra, jelesen a szülészetre, szemészetre és állatorvostanra az eddiginél nagyobb súlyt kívánt helyezni, vagyis azokat kötelezőkké nyilvánítani. Erősen rávilágított azonban a hiányzó tárgyakra, melyeknek mielőbbi rendszeresítését szorgalmazta. Ilyen hiányzó tárgyak voltak: 1. az összehasonlító bonc- és élettan a hozzája tartozó bonctani intézettel; 2. az ennél sem kevésbbé fontos kórbonctan (anatomia pathologica), mely az elemi bonctan tanárára volna bízandó; 3. az általános orvostörténelem és irodalom (historia pragmatica medicinae cum literatura medica); ezt a felette hasznos rendkívüli tárgyat (extraordinarium hoc studium utilissimum) külön fizetés ellenében (erga peculiarem remunerationem) a tanárok valamelyike adhatná elő; 4. a nőgyógyászat és gyermekgyógyászat, kötelező doctrínákként, melyek közül az előbbi a szülészet tanárára lenne bízandó; 5. a diaetetica pro sanis, melyet mindenütt az általános pathologia tanárára, — s a diaetetica pro aegris, vagyis a fulladók s egyéb életveszélybe kerültek részére nyújtandó segélyadás, melyet a közegészségtan (medicina publica) tanárára szokás

mindenütt bízni; 6. a parabolanologia, a betegszolgálat, mely a kar assistenseinek valamelyikére bízható; 7. a botanika tanára képezzen ki egyéneket, akik a vásárokat egészségi és közbiztonsági okokból felülvizsgálják s akik főleg a mérges növényeket és gombákat felismerik; 8. az állatorvosi tanintézet a húsvizsgálatra tanítson ki arravaló embereket; végül a himlőoltással kell tisztában lennie s ezt igazolni is minden szigorlatra jelentkezőnek.

Gyökeres revisio alá vette Lenhossék a sebészképzést, mely a kor igényei mögött messze elmaradt volt. A helyzet akkortájt még mindig az volt, hogy a sebészdoctorokon kívül sebézmesterek, valamint polgári és falusi sebészek képeztettek az egyetemen; az utóbbiaknak írni és olvasni kellett tudni, hogy a kétéves tanfolyamra felvétessenek s az életbe kilépve csakis ott folytathattak gyakorlatot, ahol borbélyműhely (officina tonsoria) volt. Az ezeket szabályozó 1810. évi tanulmányi rend életbelépte óta lefolyt idő alatt a sebészhallgatók száma az egyetemen a négyszeresre szökkent fel, ami a közre nézve nagy hátrányokkal járt: temérdek embert vont el más hasznos foglalkozástól. De nemcsak a monarchia egyetemei és lyceumai, hanem a bécsi Josephina Academia is messze a szükségleten felül termelte a sebészek nagy számát, akik azután nem találták meg a maguk foglalkozási körében a megélhetés módját, tovább tanulni is megszűntek s nemsokára elzüllöttek (evilescent) és tiltott mesterségekre adták magukat. Mindez arra mutat, — írja Lenhossék — hogy tulságosan könnyen vétetnek fel a sebészi tanfolyamra oly emberek, akikből minden rátermettség hiányzik, kiknek értelmiségük hiányos, elméjük csiszolatlan. Ehhez még hozzájárul egy nagyobb figyelemre méltatandó baj: a zsidóság elszaporodása ezen a pályán. Az utóbbi időkből évente 70 héber egyén vétette fel magát a sebészi tanfolyamra, úgy hogy körülbelül a harmadrésze az összes sebészeknek izraelitákból áll, akik országszerte veszélyeztetik az orvosi mesterséget.³¹⁹ Mindennek ellenszeréül

³¹⁹ „Promanat praeterea . . . et alius, majore certo attentione dignum malum. Judaica enim natio, omne fugiens laboriosum vitae genus, hac nimium abutitur opportunitate, ut legem tolerantiae effugere et ingenitum sibi quaestus ac lucri faciendi studium hac sub larva persequi valeat. Negari quidem non potest, nonnullos reperiri Hebraeos, qui praemissis

Lenhossék a kétéves sebészi tanfolyamnak magistereket képző három évesre emelését tartotta szükségesnek, a felvételnél minden irányú megnehezítése, elsősorban a kétnyelvű, azaz a magyar és német tanításnak megszüntetése és kizárólag a nagyobb előképzettséget nyújtó humaniorák elvégzése útján elsajátítható latinnak, mint előadási nyelvnek bevezetése mellett. A magyar nyelvet — úgymond Lenhossék — ápolni kell, de más iskolákban, nem a sebészeti tanfolyamon.

1828 jan. 29.-én ült össze először a regnicolaris albizottság gróf Cziráky Antal kir. országbíró elnöklete alatt a kir. Curia épületében s az 1829 febr. 4. és okt. 28.-án tartott III. és VI. ülésen tárgyalta Lenhossék javaslatait, melyeket az albizottság elnöke, Mednyánszky báró teljességükben magáéivá tett. Az utóbbi ülésen még a tandíj (didactrum) kérdése került szóba, mint oly eszköz, melylyel a magasabb kiképzésre nem alkalmas ifjakat vissza lehetne tartani az egyetemtől. Az elgondolás szerint a négy grammaticalis osztály látogatása még díjmentes maradna, a humanitási osztályokban azonban s az egyetem három világi karán mérsékelt tandíj volna bevezetendő.

Csak a legfőbb vonásaiban emlékeztünk meg Lenhossék reform-elaboratumáról s a regnicolaris albizottság tárgyalásairól, mert az a sok időt és nagy szellemi energiát igényelt munka, melyet ez az elaboratum s az albizottság munkálatai jelentettek, sohasem került vissza az országgyűlés elé s így értékesíttetlenül maradt. Másfél évtized múlt el, míg aztán 1843-ban a fiókja aljából szedte elő a munkálatokat Mednyánszky báró, most már mint a budai tanulmányi bizottság elnöke, azzal a szán-

studiis praeliminaribus, majores faciant in medica facultate progressus; plurimi tamen sunt, qui penitus rudes et nullius rationis morumve cultus sint capaces, ut adeo inter eos, qui anno quovis ob malum in studiis calculum aut pravos mores demissi debent, longe major Judaeorum cernatur numerus. Si igitur consideretur, quod recentioribus temporibus quovis anno ultra 70 hebraei ad cursum chirurgicum accedant, ut tertia fere omnium chirurgorum in facultate medica formatorum pars, Israelitarum respiciat nationem; major haec proportio in oculos incidit, et patet una popularium securitatem in indiscrimen adduci, cum chirurgi Judaei, virtute legis patriae et benignae Resolutionis (dd^o 4. febr. 1826, nr. aul. 1601.) nullius ceteroquin publici muneris capaces, per Regnum circumoberrant et salutari abutuntur arte.“

dékkal, hogy az ott lefektetett javaslatok a kizárólag még csak Bécsben életbeléptetett 1833. évi tanulmányi rendnek a pesti orvosi facultáson való bevezetése előtt netán felhasználhatók, az új rendben értékesíthetők legyenek. Ám ez a jó szándék is rövidesen tárgytalaníttatott I. Ferenc 1804 aug. 11.-én kelt rendelkezésének³²⁰ felidézésével, amely a Mária Terézia-féle „conformetur“ elvét újra megerősítette, kijelentvén, hogy Magyarországon a német örökös tartományokbeli orvos-sebészképzést kell bevezetni.³²¹ Mennyi temérdek fáradságot lehetett volna megtakarítani, mennyi bizakodó remény foszlánnyá válását elkerülni, ha nem 1843-ban, hanem 1828-ban, az oktatásügyi reformmunka megkezdése előtt hangzik fel a királyi rendelet megtorpanást parancsoló idézése! Amint látni fogjuk, a tanulmányi rend fejlesztő módosulásai ezután is csak a bécsi minta csapásain haladhattak előre, de itt is csak ólom-lábakon és évtizedes késésekkel olyankor, amikor a fejlesztés anyagi befektetéseket igényelt.

1827 márc. 22.-én Lenhossék tanulmányi igazgató jelentést tett a helytartótanácsnak, hogy Eckstein Ferenc, a gyakorlati sebészet tanára, súlyos beteg lett s hogy ezért tanszékének nov. 1.-től fogva való ellátásával a saját hatáskörében Stáhly Ignácot bízta meg. Mivel pedig ez erősen tetézte amúgy is nagy elfoglaltságát, ezért olyképp intézkedett, hogy Stáhly csak magyarul adjon elő, németül pedig Kieninger Boldizsár, a prosector; a hullán végzendő műtét-gyakorlatokat pedig és az akologia magyar és németnyelvű tanítását Weleczy Jánosra, az elméleti sebészetét pedig a természetrajz tanárának adjunctusára, Polyánkayra bízta.³²² Eckstein egészségi állapota a közbeeső nyári hónapok alatt sem javult s ezért a helytartótanács a szept. 18.-án tartott üléséből folyólag a nyugdíjaztatása iránt megtette a kellő intézkedéseket.³²³ Eckstein 1833 nov. 5.-én fejezte be életét s csaknem eddig Stáhly mint helyettes működött, hogy azután — otthagya az anatómiát — véglegesen vegye át a gyakorlati sebészet tanszékét, a méltányosság-

³²⁰ StR. 40: 1804.

³²¹ StR. 640: 1848.

³²² OL. Litt.-med. 1827. Pos. 17, 34.

³²³ OL. Litt.-med. 1827. Pos. 95.

nak és elismerésnek olyatén megnyilvánítása mellett, mely Stáhlyt csakugyan megillette. Maga az egyetem elnöke, gróf Cziráky Antal kérte az adott esetben a pályázat mellőzését, „tekintettel Stáhly kipróbált képességeire és érdemeire, melyek sokkal több biztosítékot alkalmasak nyújtani, mint a csak valószínűségekkal biztató pályázás.” A magyar kancellária is, a fennálló rendelkezések épségben tartása mellett arra kérte a királyt, hogy külön dispensációval mentse fel Stáhlyt a pályázati vizsgák alól. Még Stifft is ily értelemben referált,³²⁴ mire a felség 1833 márc. 18.-án rövid úton kinevezte Stáhlyt a gyakorlati sebészet tanárává s egyben az ilykép megüresedett elemi bonctan tanszékére elrendelte a pályázat kiírását.³²⁵ E tanszéket az 1827/28. tanév elejétől, vagyis attól kezdve, hogy Stáhly a gyakorlati sebészet tanszékét mint helyettes látta el, Csausz Márton töltötte be, szintén helyettesi minőségben s általános megelégedésre. Az aug. 1. és 2.-ára kiírt pályázaton Csauszon kívül Rupp N. János 26 éves, 2 év előtt graduált dr. med. vett részt. A pesti kar s az igazgató szerint „szerencsés emlékezőképesség, mélyreható ítélet, a fejtegetések könnyedsége” jellemezték Csausz vizsgáját, aki a helytartótanács szerint „nyugodt kedélyű, illedelmes modorú, mintaszerű életmódot folytató, kitűnő egészségű és virágzó korban levő egyén”. Egyhangú volt a bírálat Pesten is, Bécsben is, mely első helyen jelölte Csauszt. Ruppot a pestiek második helyre, a bécsi aligazgató pedig harmadik helyre jelölte s méltán váltotta ki Jüstel államtanácsi referensnek csodálkozását, hogy két jelölt közül az egyik egyént a harmadik helyre lehessen helyezni. A király 1834 okt. 29.-én Csauszt nevezte ki az elemi bonctan tanárának.³²⁶

Csausz Márton 1796 aug. 8.-án Felső-Bányán született. 1820 máj. 6.-án promoveáltatván, mint gyakorló orvos Pesten telepedett le, ahol az 1831-iki cholera alatt teljesített odaadó szolgálatot, naponta 80-nál több beteget látogatva. 1838-ban úgyszólván egész Európát és Algirt beutazta. 1848 máj. 1-én

³²⁴ „In jedem Falle wäre es herabwürdigend, einen solchen Mann und vieljährigen, rühmlich bekannten Professor einem Konkurse zu unterziehen.“

³²⁵ StR. 1749: 1831.

³²⁶ StR. 4749: 1831. — 4905: 1834.

báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi ministeri tanácsossá s az egyetem alelnökévé nevezte ki, mely tiszttét 1849 febr. 1-ig viselte. 1859 márc. 27.-én nyugalomba vonulván, a cs. k. tanácsosi címet kapta meg. Meghalt 1860 szept. 14.-én. Végrendeletében 1000 frtot az Akademiára s 12.000 frtot a tanári karnak hagyott, hogy ennek 5%-os kamataiból évente 4 orvostanhallgató és 2 sebészhallgató részesüljön támogatásban.

A Mednyánszky báró elnöklete alatt működött regnicolaris tanügyi albizottság munkálatai és javaslatai ha félre is tétettek s intézményes megvalósításukra nem is került a sor, a bennük rejlő üdvös gondolatok eleven ereje mégis csak egyben-másban hatni kezdett, megkeresve részükre a megvalósulásnak a bécsi egyetemről könnyen lemintázható formáit is. Lenhossék Mihály 1828. évi elaboratuma a rendeseken kívül még hét oly tárgyat sorolt fel, melyeknek tanítását nagyon kívánatosnak jelezte. És íme, már a következő évvel megindul néhány komoly és törekvő fiatal orvos, akik késznek nyilatkoztak bizonyos tárgyaknak az orvosi karon leendő díjtalan előadására, köztük mint első a módosi (Torontál m.) származású, 1827-ben Pesten promoveált Wekerle György dr., aki a bécsi közkórháznak gyermekeket és nőket ápoló osztályát több mint egy éven át „igen szorgalmasan“ látogatta, résztvett a kórboncolatokon s megtanulta a védhimlőoltást. Wekerle kérvénnyel fordult a facultáshoz, hogy díjtalanul nyilvános előadásokat tarthasson latin, magyar és német nyelven a gyermek- és női betegségek tanából. Lenhossék, mint tanulmányi igazgató, kedvezően fogadta és referálta az ajánlatot, megmagyarázva a helytartótanácsnak, hogy „a gyermekek és a nők betegségeit különleges okok szokták előidézni, különlegese a tüneteik is, s a betegség minémősége a betegek kora és neme szerint igazodó kezelést igényel, és amily hasznos, sőt fontos eme betegségek pontos ismerete, az idő rövidsége miatt ezek behatóan nem taníttathatók; óhajtható ezért, hogy miként évek óta Bécsben, úgy Pesten is a nevezett betegségekben pontosan járatos férfi rendkívüli előadásokat tarthasson“. Szó szerint közöltük Lenhossék magyarázó szavait, melyek demonstrálni hivatvák, hogy e kiváló orvos már nem az intuitióval dolgozó „paediatrica sentimentalis“, hanem a természettudományi alapra helyez-

kedő, önállósult gyermekgyógyászat talaján állott. A továbbiakat öt pontba foglalta Lenhossék: „1. Wekerle ismertesse előadás-tervezetét s azokat a szerzőket, akikre támaszkodni kíván. — 2. Az előadásokat a kijelölendő legalkalmasabb időben és helyen tartsa. — 3. A IV. és V. éves medikusok s a már végzettek maguk választhatják meg, hogy mikor akarnak beiratkozni. — 4. A tárgy előadása egy év alatt teljesen befejezendő. — 5. Wekerle köteles lesz az egyetemen, illetve az orvosi karon követett rendszerint az igazgatónak idejében átnyújtani hallgatóinak katalógusát, ezeket időközönként kikérdezni, a tanév végén a nyilvános vizsgát megtartani, a szokásos beszámoló jelentéseket a hallgatókról híven megtenni, azok tanulmányi előmenetelét s magaviseletét lelkiismeretesen bejegyezni s végül a kiállítandó bizonyítványokat a kar elnökével aláírtni.“

Az orvoskari magántanári habilitációs szabályzatok első megfogalmazásával állunk itt szemben, melyet a felsőbb hatóságok hozzájárulása után Stifft is magáévá tett s így a lf. rendelkezés is 1829 okt. 27.-én ily értelemben adott ki.³²⁷ Wekerle tehát az összes feltételeknek megfelelően, 1830 dec. 4-től fogva a gyermek- és nőgyógyászat díjtalan előadására „qua lector extraordinarius“ kineveztetett s kettős tárgyát 1835 december havában bekövetkezett haláláig lelkiismeretesen elő is adta³²⁸ s ezzel úttörőjévé vált azon intézménynek, mely mint magántanárság intézményesen vonult be később az egyetemre.

Wekerle példáját 1832-ben Schedel (1847-től Toldy) Ferenc med. dr. et artis oculist. magister, a M. T. Akademia titoknoka követte, aki a makrobiotika és diaetetika tárgyköréből kérte, hogy mint „extraordinarius docens“ taníthasson. Lenhossék 1833 jan. 27.-én terjesztette fel pártolólag a kérvényt a helytartótanácshoz, hozzátéve, hogy ez az a „disciplina, quae vitae prolongandae et sanitatis conservandae Regulas pro objecto habet“ s amelyet Schedel e disciplina „Stator“-ánál, Hufelandnál tanult Berlinben. A kancellária júl. 16.-án tudatta, hogy a felség Schedelnek megengedte tárgyának magyar és németnyelvű előadását „in qualitate professoris publici extra-

³²⁷ StR. 5555: 1829.

³²⁸ OL. Litt.-pol. 1836. Fons 8, pos. 9.

ordinarii“.³²⁹ Hivatalos beiktatása 1834 ápr. 5.-n ment végbe.

A „professor extraordinarius“ abban az időben nem felelt meg terminus technicus-szerűleg a mai rendkívüli tanárnak, még akkor sem, ha melléje még a „publicus“ szót is odaírták, de megfelelt a szó belső értelmének: a facultáson vagy ordo-n kívül álló tanár (professor extra ordinem)-nek. Az „ordo“ kifejezés a „facultas“ helyett ma már nem használatos, de fennmaradt a használatban az „ordinarius“ és az „extraordinarius“ kifejezés. A régi altdorfi egyetem mindig „ordo“ néven szokta volt nevezni a négy kart: a hittudományit (venerandus ordo), a jogit (magnificus o.), az orvosit (gratiosus o.) s a bölcsészeti (amplissimus o.). Amikor Schedel extraordinarius docenssé való kineveztetését kérte, a „docens“ alatt se értették a mai „magántanárt“, hanem a szó régi általános értelmében vett tanítót, amely kifejezést viszont a 48-as években a mai értelemben vett egyetemi tanárra applikálták nálunk, míg a mai doctor-t „tanár“-nak szokták volt nevezni. Wekerle, Schedel s az utána következő rendkívüli tanárok semmikép se azonosíthatók tehát a mai rendkívüli tanárokkal, már csak azért sem, mert kivétel nélkül nem rendszeresített és nem kötelező tárgyakat adtak elő, minden díjazás nélkül, de viszont a tanári eskü letételének kötelezettsége mellett.

Azon apró lépések egymásutánjában, mely nagysokára a magyar nyelv jogainak teljes kibontakoztatásához vezetett, útközben találjuk „a nemzeti nyelv (lingua nationalis) használatáról“ szóló 1830: VIII. törvénycikket, melynek 1. §-a szerint „a királyi helytartótanács azon törvényhatóságoknak, melyek magyar felterjesztéseket küldenek, nemcsak ugyanazon nyelven válaszoljon, hanem ezekhez többi intézményeit is, a körlevelek kivételével, magyar nyelven adja ki és küldje el“; a 4. §. pedig elrendelte, hogy „a jövőben az ország határain belül közhivatalokra senki se legyen alkalmazható, aki a magyar nyelvet nem tudja; nem értvén ide a tényleg működő egyéneket.“ 1833-ban indultak meg az egyetemi doctoravítás magyar nyelvű cselekményei. A később nagy szerepekhez jutott, izzó magyarlelkű Flór Ferenc az első, aki az orvosi facultás-

³²⁹ OL. Litt. extraord. 1833. Pos. 12, 81.

ban a „Kisdedápolás“-ról írt doctori értekezést magyarul írhatta meg s felavatása ünnepén magyar nyelven védelmezhetette dissertációjának összes tételeit, ami mint szokatlan esemény nagyszámú magyar érzelmű vendég jelenlétében nagy díszszel ünnepeltetett meg. Mindamellett a magyar nyelv térfoglalása nem ment végbe azzal a gyorsasággal, amint azt a vármegyék hazafias türelmetlensége elvárta volna s így 1836 szept. 12.-én Gömör vármegye felirattal fordult a kormányzathoz, mely szerint „nem kis megütközéssel kénytelenek tapasztalni, hogy a nemzeti nyelv gyarapodására és pallérozódása tekintetében a törvény ellenére az Iroványok és Diplomák még mindig Latán (!) nyelven hangzanak.“ 1837 szept. 26.-án pedig Temes vármegye ír fel s „örömmel látja, hogy a procatori bizonyítványok már magyar nyelven adatnak ki a tek. kir. Tábla által, de az orvosi, sebészi és bábai bizonyítványok még most is Deák nyelven.“ Mindkét megye sürgős intézkedést kért.³³⁰ 1837-ben a kolozsvári sebészi tanintézet megszervezésekor felállítandó három tanszékre kiírt pályázat már határozottan kikötötte, hogy a pályázóknak a magyar nyelvet tökéletesen (perfecte) bírniuk kell. 1841-ben, jún. 22.-én pedig a helytartótanács utasítást kapott, hogy összes rendelkezéseit magyarul kell írnia.³³¹

Innen kezdve sűrű egymásutánban érkeznek a törvényhatóságok, hol alázatos, hol követelésszerűen hangzó felirataik, melyekben a magyar nyelv jogaiért szállanak síkra. 1841 dec. 13.-án Bars vármegye írt fel a helytartótanácsához, jelentvén, hogy „Ekker János zsarnócai kovácslegénynek baromorvosi diplomája kihirdetés végett benyújtván, váratlanul és keletlenül lepettünk meg, hogy a Pesti M. Kir. Egyetemi orvosi kar ebbéli oklevelét máig is idegen német nyelven szerkezteti.“ Kérik kötelezni a kart, hogy „a Nemzet akarátjának és törvényeinek hódolva, kiadásait ezentúl magyar nyelven szerkeztesse.“³³² 1841 jún. 21.-én Komárom vm. többrendbeli orvosi és sebészi oklevelek latin nyelvét kifogásolta,³³³ mire a helytartótanács jelentéstételre hívta fel az

³³⁰ OL. Litt.-pol. 1836. Fons 8, pos. 136, — 1837. Fons 8, pos. 183.

³³¹ Codex III/5. 129, 186, 427.

³³² OL. Litt.-pol. 1842. Fons 8, pos. 28.

³³³ OL. Litt.-med. 1841. Pos. 47.

egyetemet s végül is nyomatékka kiadta a rendelkezést, hogy a jövőben a szülész- és az állatorvosjelöltek mindaddig németül kiállított oklevelei a jövőben magyarul megfogalmazva adandók ki.³³⁴ 1843 júl. 8.-án Győr megye kérte, hogy „miután a Magyar Nyelv hazánkba Diplomaticai nyelvre emeltetett, az orvosi kar pedig Deák nyelven adja ki az oklevelet“, „tessék azt a törvénynek megtartására szorítottani“.³³⁵ 1844 dec.-ben Temes megye újra felírt, hogy a sebészi oklevelek ne latin, hanem magyar nyelven legyenek szerkesztve.³³⁶ Mutatis mutandis ebben az értelemben írtak fel a helytartótanácsához 1845-ben Zemplén és Bihar megye, 1846-ban másodszor is Bihar, továbbá Borsod, Győr, Veszprém, Szabolcs, Torontál és Heves megye, 1847-ben Moson, Komárom és Torontál megye.³³⁷ Voltak e megyék közt egyesek, mint pld. Veszprém megye közönsége, mely kereken kijelentette, hogy idegen ajkú nyelven írt oklevelet többé nem fog kihirdetni.³³⁸

A vármegyék nem mindegyike tett azonban különbséget az oklevelek közt s nem vette észre, hogy a doctori diploma nemzetközi érvényén esnék csorba, ha az nem latinul állítatná ki; ezért ezeknek a megyéknek, pld. Biharnak, a helytartótanács kiadta a miheztartási utasítást, hogy „az egész tudományos világszerte elfogadott és használt nyelven kiadandó és a fennálló törvényekbe egyáltalán nem ütköző tudori okleveleket előfordulandó esetekben illető tekintetbe venni el ne mulasszák.“³³⁹

1830 jún. 25.-én fényes ünnepélyvel ülte meg az egyetem a Mária Terézia által történt újjászervezésének s orvosi kara felállításának félszázados emlékét. Ezúttal is az orvosi karon lévén sor, a rectori méltóságot Stáhl Ignác viselte, aki erre az alkalomra négy aranyat érő emlékérmeket veretett s 12-t a legjobb értekezések szerzői közt osztott ki a négy karban.³⁴⁰

³³⁴ OL. Litt.-pol. 1842. Fons 8, pos. 52, 52'.

³³⁵ OL. Litt.-med. 1843. Pos. 104.

³³⁶ OL. Orvoscari. 1845. Pos. 32, 67'.

³³⁷ OL. Orvoscari. 1846. Fons 8, pos. 14, 76, 82, 196, 115, — 1847. Fons 8, pos. 17, 37, 171, — 1848. Fons 8, 19, 29.

³³⁸ OL. Orvoscari. 1846. Fons 8, pos. 228.

³³⁹ OL. Orvoscari. 1846. Fons 8, pos. 76'.

³⁴⁰ Codex III/3. 391.

Az orvosi kar nyertesei Barra István I-ső, Kaiser József V-öd és Horváth József IV-ed éves medikusok voltak.³⁴¹

1835-ben ismét ünnepet ült az egyetem, alapításának kétszázados és Pesten való megtelepülésének félszázados ünnepét, mely alkalomra Fejér György egyetemi könyvtárnok megírta az egyetem történetét.³⁴² Ennek a nyomán — de egyéb adatokkal kibővítve — sorakoztatjuk fel az orvosi facultás intézményeit 1830-ban.

A természetrajzi múzeum az orvoskari ház I. emeleti három szobájában és a folyosóján elhelyezve, 40.000-nél több ásványt és 8000-nél több állatot (emlősöket, madarakat, két-éltűeket s rovarokat) és mintegy 20.000 db. ásványt és kőzetet tartalmazott. Túlnyomórészt a Mária Anna főhercegnő és Piller Mátyás professor gyűjteményei voltak ezek, melyeket 48.000 frt-ért vásároltak meg. A rovarok közt volt a Böhm-féle hagyatékából vásárolt gyűjtemény is egy külön szekrényben, mely Buda és Pest környékének a rovarait tartalmazta. Mindezekről több katalogus is készült, míg végre Reisinger János, a gyűjtemények fő őre, egy tökéletesett állított össze. Néhány száz lépésnyire a kar Újvilág-utcai házától, a Hatvani kapun kívül, a Józsefvárosban terült el 3249 □ ölnyi területen a botanikus kert, felszerelve nagy melegházzal és hűtőházzal. Volt ezenkívül egy kisebb, mindössze 280 □ ölnyi területet elfoglaló botanikus kert az egyetemi könyvtár töszomszédságában. Ezekben a kertekben 1830-ban 7000 féle növényt termesztettek. A Mygind báró-féle herbarium, kiegészítve a Crantz, Rochel, Bouchard és Haberle-féle gyűjteményekkel, 17.000 növényt tartalmazott. A kari épületnek ugyancsak I. emeletén volt elhelyezve a kémiai laboratorium és az anatomiai theatrum 3 szobával és 2 dolgozó helyiséggel. 4 helyiséget foglalt el az anatomiai, kórbonctani és élettani múzeum, ezek közül kettőben a firenzei Fontana Felix által készített és II. József által 1789-ben ajándékozott gyűjtemény volt elhelyezve. A gyakorlati orvostani (belgyógyászati) klinika két termében összesen 13 ágy állott, 7 a férfiak, 6 a nők részére. Itt állott a Galesius-féle kénegfüstölő készülék is. Ezenkívül egy szobában a sebészek belgyógyászati kiképzésére szolgáló

³⁴¹ Codex III/3. 409, III/4. 791.

³⁴² Codex III/4. 754.

8 ágy állott. A sebészeti gyakorlati klinikai oktatás részére 3 teremben 9 ágy állt rendelkezésül. A szülészeti klinika 3 szobájában 15 ágy volt felszerelve, a szemészetinek 2 szobájában 9 ágy. Egy külön szoba 4 szekrényében a divó sebészeti mű- és kötszerek voltak kiállítva, köztük a Dietrichstein Anna hercegnő által 1814-ben ajándékozott Wolfson-gyűjtemény. Az állatorvosi intézet a Terézvárosi Sip-utcában állott, 40 ló részére szolgáló istállókkal, takarmány-növények kertjével és patkoló kovácsműhelyvel.³⁴³

Ha európai viszonylatban s a gyakorlati orvoscépzés szempontjából óhajtanánk értékelni a pesti egyetemi klinikák férőhelyeinek számszerűségét, akkor ugyancsak a 30-as évek körül azt látjuk, hogy a 3000 ágygyal rendelkező bécsi köz-kórházban is csak 12—12 ágyat különítettek el a belgyógyászati, illetve sebészeti klinika részére s az 1832-ben alapított zürichi egyetemen két kórteremben szintén összesen 24 ágy állott. Tübingennek 8 ágya volt, félévenként 25—30 beteggel, Marburgnak, Königsbergnek 6, Göttingennek 15 ágya. Mindezek a klinikák azonban nagy kórházakban voltak elhelyezve, aminek abban állott a nagy előnye, hogy a demonstrálandó beteganyag a tanítás céljainak megfelelőleg volt kiválogatható s bármikor kicserélhető. A pesti klinikák annyiban voltak tehát a külföldiekkel szemben hátrányos helyzetben, hogy a város vezetőségének konok ellenállása következtében nem állott mögöttük a nagy kórház.

Az a nagy körütekintéssel és alapos részletességgel készült — már említett — vaskos elaboratum, mely az állatorvosi intézetnek „teljesen a bécsinek mintájára“ való kiépítési tervzetét tartalmazta, 1822 óta hevert a helytartóság félretett

³⁴³ A feltüntetett klinikai ágyszámokkal körülbelül azonos számot mond Horn Vilmos dr., német orvos, aki 1830-ban tett európai utazása közben Magyarországot és fő városainkat is meglátogatta, de hozzáteszi, hogy a férőhelyek száma 72-re bővíthető. A kórházainkról, a fűvészertről, az állatorvosi tanintézettről és egyéb egészségügyi intézményeinkről nyújtott kép felette érdekes részletekkel bővíti ki fent közölt vázlatunkat. Horn könyve 1831-ben Berlinben jelent meg e cím alatt: *Reise durch Deutschland, Ungarn, Holland . . . in Rücksicht auf medicinische u. naturwissenschaftliche Institute u. s. w.* (I. kötet, 316-338. lap.)

iratai közt. Néhány javítás és pótlás engedélyeztetett, de semmivel sem több. Azóta nyolc év telt el s az intézet mind kevésbé tudott megfelelni rendeltetésének. Végül is Hoffner tanárnak, az intézet igazgatójának kezdeményezésére az orvosi kar 1830 szept. 30.-án felterjesztéssel élt, melyben rámutatott az intézet földművelésügyi szempontból való elsőrendű jelentőségére s nemkülönben arra, hogy annak állapota sem patkoló kovácsok, sem állatorvos-mesterek képzésére többé nem felel meg, miért is sürgős intézkedésekre volna szükség, hogy az a bécsi intézetéhez hasonló viszonyok közé helyeztessék s hogy egyúttal az oktató személyzet létszáma is emeltessék.

A tanulmányi igazgató a maga ügyköre szempontjából az állatorvosi iskola mielőbbi kiépítését sürgette, az egyetem elnöke pedig, az egyetemi alap elégtelenségére utalva, a sósó-jövedék bevételeinek igénybevételét javasolta az állattenyésztés gyakorlati céljait szolgáló szükségletek előteremtésére. Ugyanily szellemben nyilatkozott a helytartótanács is a szükséges anyagi eszközök előteremtését illetőleg, a magánosok adakozását sem vonva ki a számítási lehetőségekből. E felterjesztésben azonban nem mulasztotta el a helytartótanács rámutatni, hogy az orvosi facultás épületei egyáltalán szűkekké váltak már az évről-évre növekvő hallgatóság részére s hogy ezek is már csak nagyobb költségekkel járó átalakításokkal és javításokkal lennének helyrehozhatók.

Másfél évig nem kapott az egyetem sem választ, sem utasítást, miért is az orvosi facultás 1832 ápr. 6-iki üléséből folyólag felterjesztését megismételte.³⁴⁴ Az ügy másféle módon nyert elintéztést, mint ahogy a kérelem szólt. A felség nov. 21.-én országos állatorvosi tiszttel (Regni veterinarius) rendelt felállítani, reábizni kívánván az állatorvosi ügy érdekében teendő további intézkedéseket.³⁴⁵ Ezzel azonban ismét megtorpant az egész ügy, mert csak négy év múlva, 1836 aug. 2-ikán hatalmazta fel a felség az egyetemet, hogy a felállítandó „baromorvosi hivatalt” pályázat útján betöltse³⁴⁶ és

³⁴⁴ Codex III/4. 471.

³⁴⁵ Codex III/4. 535.

³⁴⁶ Codex III/5. 170.

még további két évnek kellett eltelnie, míg végül 1838 júl. 24.-én a pályanyertes elfoglalhatta a szóbanlevő hivatalt.

1831 jan. 1-ével megindult az első magyar nyelvű orvosi folyóirat, a havonta megjelenő „Orvosi Tár“, Bugát Pál tanárnak és Schedel (Toldy) Ferenc bekebelezett doctornak a szerkesztésében s elsősorban az orvostan gyakorlati szakmáinak a művelésére irányuló szándékkal és collaborálásra hívta fel az orvoskari tanárokat, a kar külső tagjait az összes orvosdoctorokat, hatóságokat és magánosokat stb. A helytartótanács jóindulatúlag támogatta a lap terjesztését, amennyiben a szerkesztők kérésére már 1830 nov. 23.-án hozzájárult annak a censura ellenőrzése mellett való megjelentetéséhez s minek utána az orvosi kar és a protomedikus annak hasznos voltát elismerte, a helytartótanács a törvényhatóságoknak is meghagyta, hogy az „Orvosi Tár“ megjelenésére az érdekeltek figyelmét felhívja s terjesztését elősegítse.³⁴⁷

Sok értékes közlemény jelent meg az Orvosi Tár-ban, mely mint első magyarnyelvű folyóirat hazafias missiót teljesített és sok okos impulsust is megpendített. A facultással is bizonyos összeköttetést tartott fenn a szerkesztőség, így pld. a kari ülések jegyzőkönyveit is közölte, azonban a tanártestületnek több tagja állandóan távol tartotta magát a lapban való szerepléstől, ugyanazok, akiket Bugát különböző cikkeiben meglehetősen hevesen támadni szokott. Az Orvosi Tár hosszabb megszakítással s már 3 év múlva szerkesztőtárs-változással 1848-ig tartotta fenn magát, a forradalom után azonban az osztrákok által hazafias magatartásáért üldözőbe vett Bugát leszorult a nyilvános életről s így az Orvosi Tár szerkesztéséről is, melynek éppen ő volt az életető eleme. Ilymódon 1857-ig az „Orvosi Hetilap“ megindulásáig ismét magyar folyóirat nélkül maradt az orvosi közönség. Közben, 1845-ben Schöpf Ágoston „Orvossebési évkönyvek“ cím alatt megalapította a második magyarnyelvű folyóiratot, ez azonban kellő pártolás hiánya miatt már a következő évben megszűnt.

Az 1831-iki cholerajárvány Magyarországot sem kímélte meg rettenetes pusztításaitól, melyeknek emléke Linzbauerben

³⁴⁷ Codex IV/4. 392, 416.

még 30 év után is úgy élt, hogy Codexének folytatólágosságát megszakítva, zsíros betűkkel nyomtatva közbevetette: „Sequitur funestum illud tempus, quo de charae Patriae limitibus — ignoti hucdum formidolosissimi una ac truculentissimi Morbi — appropinquatione et Rex paternus, optimus et Populus pertimescebat.” A cholera 1830 november vége felé közeledett hazánk északi határaihoz s az ismeretlen betegség mint minde-nütt, úgy nálunk is felkészületlenül találta az orvosokat, akik eleinte még a baj ragályosságával sem voltak tisztában. A mihez-tartási rendszabályok kimerítő ismertetése — mely a cholera ragályos voltát tekintette a teendők alapjául — még ugyanazon év dec. 30.-án jelent meg s egyben a helytartótanács kijelölte a teljhatalmú ministeri biztosokat: a galíciai határra gróf Majláth Antalt, Zemplén megye főispánját, Erdélynek Mármaros és Bereg megyével érintkező határait báró Perényi Zsigmondot és a fiumei tengerpartra Ürményi Ferenc ottani kormányzót s utóbb még Pestre és Budára báró Mednyánszky Alajost, ellátva őket pontos utasításokkal. Egyben felkérte az egyetemet, hogy az előbbi két biztos mellé a facultásnak egy-egy tagját jelölje ki. A kar Majláth gróf mellé Tognio, Perényi báró mellé Bugát kiküldését javasolta, amit a helytartótanács meleg elismerő szavak kíséretében vett tudomásul.

1831 júniusában Galicia felől látszott Magyarország elsősorban veszélyeztetve a cholera által. Júl. 3.-án az orvosi kar rendkívüli ülésre gyűlt össze s azon megállapította, hogy a Tiszaújlakon át jún. 13.-án betört baj csakugyan cholera. Júl. 5.-én a helytartótanács kiadta a rendeletet, hogy az egyetemi ifjúságot mielőbb haza kell bocsátani s evégből a szigorlatokat is sürgősen lebonyolítani. Júl. 26.-án elkészültek a tanári kar széleskörű és körültekintő javaslatai annak az elvi kijelentése mellett, hogy a cholera egy fajlagos contagium által előidézett ragályos betegség.

A kar ezen határozott állásfoglalását nemcsak tudományos szempontból kell értékelnünk, hanem azért is, mert meggyőződését nem rendelte alá Stifftnek, aki a cholera nemragályos voltát hirdette s ebbeli nézetében sok helyütt parancsszóval szüntette meg a már felállított vesztégzárakat, amit udvaroncai olyképp írtak a javára, hogy ezen intézkedésével sikeresen meg tudta szüntetni a lakosságban lábrakapott

pánikot. Feltűnő azonban s igen nagy tudományos toleranciára vall, hogy 1831-ben az egyik doctorandust, a későbbi professor Rupp Jánost „a cholera nem ragadós voltáról” írt dissertatiója alapján avatták doctorrá.

A kar a teendők sikeresebb fogatosítására Pest város 5 kerületének (Bel-, Lipót-, Teréz-, József- és Ferencváros) 22 körre való felosztását javasolta, egyben megnevezve a 22 orvost is, akik a cholera-orvosi teendőket a szintén néven nevezett 28 orvos segédlete mellett elvállalták. Megnevezte továbbá a kar azokat a kórismézésben és a további teendőkben tapasztalt „idősebb orvosokat”, akik mint tanácsadók (*medici districtuales consulentes*) voltak hajlandók rendelkezésre állani. Ezen 12 tanácsadó orvos közül 8 egyetemi tanár volt, névszerint Schuster, Reisinger, Fabini, Schordann, Hoffner, Birly, Széky, Csausz. Aug. 30.-án Bene Ferenc is megajánlotta magát, hogy a Pozsonyt veszélyeztető járvány dolgában a helyszínén intézkedjék. Júl. 21.-én a tanári kar elhatározta, hogy mindkét nembeli ápolókat (*parabolani*) képez ki otthonukban fekvő betegek számára s ezt Bräuer József dr.-ra bízta, aki ily módon érdemeit megszerezte arra, hogy később a parabolanologia egyetemi előadásával megbízzassék.³⁴⁸ — A cholera sokáig dühöngött az országban; csak 1832 máj. 22.-én jelentették ki hivatalosan, hogy megszűnt dúlni. A járvány egész tartama alatt minden tekintetben, tanácscsal és tettel, helytállottak a kar tagjai, amiről a kar irattárában őrzött s még közelebbi feldolgozásra váró „Choleralia” c. vaskos irattömeg is ékesen tanúskodik.

Miként minden nagy járványnak, úgy az 1831-32. évi cholera nyomában is vérengző pórlázadások³⁴⁹ ütötték fel a fejüket Zemplén és még néhány megyében, az urakat vádolva a kutak elmérgezésével, aminél azonban nem kevésbé megdöbbenő, hogy Reviczky Ádám, az aulikus magyar kancellár, József nádorra fogta rá, hogy e lázadásokban benne van a keze.

³⁴⁸ Codex III/4. 14, 22, 129, 149, 159, 164, 169, 196, 266, 302, 305, 361, 365, 452.

³⁴⁹ E lázadásokat ismerteti: Gyógyászat-Államorvos. 1884. 466. s 730. l.

1832 jún. 1-ére virradó éjjel meggyilkolva találták a növénytan tanárát, a világhírű tudóst, Haberle Konstantin Károlyt.³⁵⁰

³⁵⁰ Hogy ki volt a rablógyilkos, „mely istentelen kéz vagy kezek foszták meg munkás és hasznos életétől 68-ik évében Haberle C. Károlyt, a fűvészség rendes tanítóját, aki maga volt a megtestesült szelídség, aki elől vigasztalás nélkül el nem ment a szűkölködő” — hiába kérdezte a „Hazai s külföldi tudósítások” következő, 44-ik száma (345. old.), s a többi lapok („Jelenkor” 348. old., stb.). Későbbben sem derült ki sohasem, ki fojtotta meg az öreg tudóst. A megdöbbenő hír vétele után József nádor azonnal utasította az egyetemet, hogy a részletes nyomozásban működjék közre a városi kapitánynyal. — Ennek a történetével tüzetesen foglalkozott Sikabonyi Angyal Pál dr., egyet. ny. r. tanár s az ő szíves közlésének köszönöm a következő részleteket: „A meggyilkolás előtti napon történt, hogy egy Majovszky János nyitrai születésű első éves orvostanhallgató, akit csendháborításért Haberle megdorgált ismételtelen, azt a kijelentést tette, hogy ha újra gorombáskodik vele a professor, akkor ő nem fogja többé látni a napot. A gyanu persze rögtön ő ellene irányult. A ténykörülmények nagyon is furcsák voltak. Majovszky évfolyamának bohóca volt, habajkás viselkedésén sokat mulattak társai. Akármi történt az előadás alatt, mindent ráfogtak. Az ifjúkoráról is kisült, hogy már Egerben apró tolvajlásokért (huszasokat és egy borotvát lopott) megkorbácsolták és kicsapták. A szobatársa a máj. 31.-ről jún. 1.-re virradó éjszakáról azt vallotta, hogy Majovszky 9 óra körül két gyertya mellett, amint még sohasem látták, teljesen felöltözve tanult. A szobatársa lefeküdt s reggel Majovszky nem az ágyban feküdt, hanem a földön. Kérésére azt a választ kapta, hogy Majovszky korán akart felkelni tanulni s ezért feküdt a földre. Ruhája és nadrágja el volt szakadva, a bal kezének egyik ujja sérült volt. A korán reggel tartott anatómiai előadásról a szobatársa visszatérve Majovszkyt az ágyban fekvé találta. Gyanussá tette a dolgot az a körülmény, hogy Majovszky állandóan a gyilkosságról beszélt. („Meg lehet-e látni valakinek a szemén, hogy gyilkolt?”) A tett színhelyére is elment s ott az egyik hivatalnoknak kijelentette, hogy ha ő volna a tettes, csak nem lenne bolond, hogy ott megjelenjék. A tartózásait a gyilkosság utáni napokban kifizette. Letartóztatásakor ellentmondó vallomásokot tett, megelőzőleg mindenáron alibit keresett. A biztonság, mely a vizsgálatot lefolytatta s az egyetemi bíróság Majovszkyt felmentette. Figyelembe vette, hogy a gyanúsított írta Haberle emlékére a gyászdalt, hogy nem nyert bizonyítást Majovszkynak a házon kívüli tartózkodása, semminemű bűnjelet sem találtak a gyanúsítottnál. A felmentő ítéletet 1832 jún. 30-án hozták. A nyomozás más irányban sem produkált semminemű elfogadható gyanujelet.” — Angyal Pál ezen szíves közlését utóbb „Az egyetemi bíróság előtt tárgyalt büntető perek” című,

E tragikus módon megüresedett tanszékre a pályázat okt. 27.-ére tűzetett ki s azon hárman jelentkeztek. Sadler József pozsonyi születésű, 41 éves dr. med. és mag. pharm., a botanikus kert praefectusa, a múzeum természetrajzi osztályának öre, akit a kari igazgató nyomban Haberle halála után a helyettesítéssel megbízott. Sadlert az egyetemi körök jól és előnyösen ismerték onnan is, hogy mint a kar külső tagja két évig viselte a dekáni tisztelet. Rajta kívül pályázott még: Heuffel János, Krassó megye főorvosa és Mály József Károly helyettes szegényorvos Grácban. A kar egyhangúlag jelölte első helyen Sadlert „kitűnő és logikus előadása“, másodikon Heuffelt „tisztá és logikus“ és harmadikon Mályt „nem egészen logikus, könnyed“ előadása alapján. Az írásbeli dolgozatok közt is Sadleré volt a legjobb s a kar dícsérőleg emlékezik meg széles ismereteiről, erkölcsösségéről, szelíd modoráról, melyet mint dekán is tanúsított, nagy külföldi összeköttetéseiről (már ekkor tagja volt a jenai, regensburgi és moszkvai tudós társaságoknak) s hozzáteszi, hogy e ritka tulajdonságainál fogva a nádor-főherceg fiait tanítja botanikára. A bécsi egyetem is mindenben egyetértett a pesti jelöléssel, de figyelmeztetett rá, hogy Heuffel protestáns, ami alatt kétségtelenül azt értette, hogy ki nem nevezhető. Stifft báró is elfogadta a jelölést s a király 1834 febr. 11.-én kinevezte Sadlert a botanika tanárává.³⁵¹

Sajnos, a nagytudományú és sokoldalú férfiú alatt, aki időt lekötő múzeumi állását továbbra is megtartotta, Haberle pompás botanikus kertje elgazosodott, úgyszólván tönkrement, amihez persze az 1838-iki árvíz is hozzájárult.

Körülbelül egyidejűleg azokkal a munkálatokkal, melyeket az egyetemi oktatás reformjával megbízott regnicolaris albizottság abban az ábrándban végzett, hogy lehetséges lesz a bécsi körök beleszólása nélkül rendezni s majdan intézni is a magyar egyetem tanulmányi ügyeit, utasítást kapott a bécsi orvostudományi igazgató, hogy a bécsi orvosi facultás összes tanárainak közrevonásával készítsen egy nemcsak a

1934 máj. 14-én tartott rectori székfoglalójában is ismertette s Majovszky versét is közzétette.

³⁵¹ StR. 7523: 1833. — OL. Litt. extraord. 1834. Pos. 5. -

bécsi, hanem a monarchia valamennyi orvos-sebészi tanintézetére vonatkoztatandó tanulmányrend-javító tervezetet (Verbesserungsplan). Ez a tervezet el is készült, de a regnicolaris albizottság munkálatainak teljes figyelmen kívül hagyásával. A maximum, amit e tekintetben elérni sikerült, egy bejegyzés volt, melyet az államtanács referense írt bele az egyik actába s amely szerint a magyar tanulmányi ügyek lényegükben a német tanulmányi rendhez kell, hogy igazodjanak s ehhez képest vehetők csak figyelembe a regnicolaris bizottság munkálatai.³⁵² Vaskos iratcsomó őrzi³⁵³ a bécsi tanárok tárgyalásainak a teljes anyagát, érdeklődést és egyben tiszteletet gerjesztve az összes közreműködők iránt, akik a reájuk bízott feladatnak a legnagyobb körültekintéssel és elmélyedő szakszerűséggel tettek eleget. A munkálatok 1827 nov. 25.-ére elkészültek s a tervezetet, minekutána megjárta az összes felsőbb forumokat, 1833 márc. 31.-én a felség is elfogadta. A végrehajtási rendelkezések egyik pontja szerint az új tanulmányi rendet — a nova organisatiót — a magyarországi és erdélyi udv. kancelláriával is közölni kellett, ami 1833 aug. 27.-én a helytartótanács részéről meg is történt azzal az utasítással, hogy az új rend, mely az osztrák tartományok egyetemein már 1833 okt. 1.-én bevezetendő volt,³⁵⁴ a „conformetur“ elvénél fogva (in ejus conformitate) a pesti egyetemen is, szintén az okt. 1.-vel kezdődő tanévvel lépjen életbe³⁵⁵ s addig is alaposan tárgyalassa le az orvosi kar az új tanulmányi rendet s tegye meg a megjegyzéseit és javaslatait, aminek a kar meg is felelt.³⁵⁶ Hogy a kar javaslatai Bécsben is megtárgyaltassanak s a jóváhagyás is még oly időpontban érkezzék vissza, hogy az új tanulmányi rend okt. 1.-ével csakugyan érvényre lépjen, ehhez túlrövid volt (aug. 27—szept. 30) az idő. Nem is lépett az életbe sem ezúttal, de későbbben sem soha a pesti egyetemen, melynek az

³⁵² „Die ungarischen Studien sollen sich im wesentlichen nach den oesterreichisch-deutschen Studien richten und in dieser Tendenz sollen jene Studien von der Regnicolardeputation gewürdigt werden.“

— StR. 1580: 1839.

³⁵³ StR. 2607: 1831.

³⁵⁴ OL. Litt.-med. 1833. Pos. 78.

³⁵⁵ OL. Litt.-med. 1833. Pos. 79.

³⁵⁶ OL. Litt.-med. 1833. Pos. 80, 129.

előírt továbbfejlesztés eszközeit sokkal nehezebb volt elérnie, mint a bécsi egyetemnek. Egyébként nem érdektelen, hogy az egyhónapos lejárattal sürgetett tanrendbevezetésre maga a bécsi igazgató jelenti ki 1839-ben(!), hogy további tárgyalásokra van még szükség a német és olasz egyetemekkel, mielőtt az egész kérdés közmegnyugvást keltő módon lenne elintézhető.³⁵⁷ Sőt még 1848-ban is még mindig arról folyt a szó, vajjon megérett-e az idő arra, hogy az 1833. évi tanulmányi rend a magyar egyetemen is bevezetessék.³⁵⁸ Az 1848/49-iki események azután teljesen más fordulatot adtak az ügynek. S éppen ezért nem is ismertetjük a sok teret elfoglaló új tanulmányi és szigorlati rendet teljes terjedelmében, amely egyébként is nem sok novumot tartalmazott az 1810-iki tanrenddel szemben, mely tovább is megmaradt alapnak. A tanulmányi rendben gyökerező haladást jelentett azonban a bécsi egyetem számára a szemészet tanításának szélesebb alapra helyezése, az elméleti sebészet háttérbe szorítása a gyakorlatival szemben, a körbonctan bevezetése s az életmentés tanítása. Minálunk parancsszó nélkül is megvalósult ezen pontok egyike-másika. Így Stáhly 1833. júl. 30.-án a sajátmaga jószántából kérte, hogy a gyakorlati sebészetet behatóbban taníthassa s hogy evégből már a IV. éves medikusok is bevonassanak a sebészet studiumába, hogy továbbá két éves felváltás mellett két tiszteletbeli assistens állíttassék a sebészet tanára mellé s hogy végül naponta három órát fordíthasson előadásainak megtartására, lehetővé téve ezzel, hogy a túlsúfolt hallgatóság megoszolják.³⁵⁹

Felette üdvös hatással volt az orvosok és sebészek szellemi szintjének emelésére az a lf. elhatározás, mely a pesti orvoskari tanártestület javaslata alapján s a helytartótanácsnak 1833. júl. 23.-án tett előterjesztésére az orvosi tanulmányokat megelőző bölcsészeti tanfolyamot ismét 3 évesre emeltette, a falusi sebészekre nézve pedig kimondotta, hogy felvételük előtt igazolniuk kell a humanoriáknak legalább is első osztályzattal való elvégzését.³⁶⁰

³⁵⁷ StR. 1580: 1839.

³⁵⁸ StR. 640: 1848.

³⁵⁹ Codex III/4. 565.

³⁶⁰ OL. Litt.-pol. 1833. Fons 8, pos. 164^a.

Az egyetemi klinikák tűrhetetlenné vált elhelyezése arra indította a protomedikust, hogy túltéve magát Pest városának a legutóbbi, 1826. évi tárgyalásain tanúsított rideg elutasító magatartásán, újabb kérelemmel közeledjék a város polgárságához. Ebben az 1833 nov. 22.-ről keltezett kérelemben már teljes mértékben számolt a város azon álláspontjával, hogy a kórházat klinikai célokra nem engedi felhasználni s ezért azt a javaslatot tette, hogy a városi kórház egy 100 ágyra berendezendő új épülettoldalékkal egészítsék ki az egyetemi tanítás céljaira. Megígérte az országos főorvos azt is, hogy a polgárság birtokosi jogaiba az egyetem nem fog beleszólni, sem az igazgatásba, sem az adminisztrációba. Ebben az egyetemi épületrészben jobb ellátást és étkezést kívánt bevezetni, ami „ha közismertté válik, bizalmat fog gerjeszteni a közönségben s ez új alapítványokat fog tenni” stb. stb. A *captatio benevolentiae* minden eszközét felhasználta Lenhossék, hogy meglágyítsa a város vezetőségét, de keserű mosolyra fanyarodik a szánk, amidőn többek közt ezt olvashatjuk az átiratában: „Ha elgondoljuk azokat a nagy jótéteményeket és kedvezményeket, amelyekben a kir. tudományegyetem immár több mint 40 év óta részesíti Pest sz. k. várost, akkor ezen város nemesen érző, az emberiség javáért buzgólkodó, minden jóért, tudományokért és művészetekért tettekkel is áldozni kész polgárságától az is elvárható, hogy mindenkoron tanúsított előzékenységét, a cs. k. apostoli felség lf. akaratát teljesítve, ebben az annyira üdvös ügyben is gyakorolni fogja.” Az átirathoz egy beható, pontos tervezetet mellékel Lenhossék, miként lehetne a 100 ágyas új épületrészt felhasználni az egyetem céljaira.

Pest város tanácsa az átirat vétele után, dec. 30.-án, ülést tartott, melynek határozatából a protomedikust arról értesítették, hogy óhaját nem teljesíthetik; a kórházat a polgárok jótékonysága hozta létre s kezdettől fogva nemcsak betegek gyógyítása, hanem sinlődő szegények eltartása volt a rendeltetése, miért is csak a jogon való erőszaktételel lehetne ezen változtatni, ami az intézmény „dissolutióját” vonná maga után. Akik a rendeltetésénél továbbmenő követelményeket támasztának a kórház iránt, annak vesztét okoznák (ruinam causaturi essent), miért is a tanács azt kéri, hogy az alapítók intenciói továbbra is tiszteletben tartathassanak, mert ezek

mindeddig pontosan fizették be járulékaikat s félő, hogy változások esetén nem így lenne.³⁶¹ Ezzel a szűkkeblű válaszzal a klinikák áthelyezésének a kérdése ismét jó időre lekerült a napirendről s a tanítás folyt tovább, a culturát és emberieséget egyaránt megcsúfoló módon.

Wekerle György példáját nemsokára egy másik fiatal, nagytehetségű orvos követte: 1835-ben Schöpf Ágoston, győri születésű 30 éves med. dr. az orvostörténelem előadásának engedélyezéseért folyamodott, amit a karnál, a kari igazgatónál és magistratusnál is még melegebb pártolásban részesített 1835 aug. 15.-iki felterjesztésében gróf Cziráky Antal, az egyetem elnöke.³⁶²

A magyar kancellária a regnicolaris bizottságot is idézi, mely e tárgyat a rendkívüli, sőt azok részére, kik valamely tanszékre készítik elő magukat, a rendes studiumok közé sorolta. A ministerconferentia referense, Jüstel udvari tanácsos szintén méltánylólag fejtegette az orvostörténelem tudományos értékét.³⁶³ A király 1835 dec. 12.-én teljesítette Schöpf

³⁶¹ OL. Litt.-med. 1835. Pos. 9.

³⁶² „Spectata insigni illa utilitate, quae per publice tradendam Historiam Medicinae et Chyrurgiae pragmaticam Studii hujus Alumnis absque onere Universitatis accessura est, — considerato item eo, quod Doctrina haec in exteris Institutis Literariis jam ubique introducta inter praecipuas disciplinas referatur, et ipsa quoque Regnicolaris Deputatio in Literariis exmissa necessitatem hujus agnoverit, — disciplinam hanc in Regia quoque Scientiarum Universitate Pestiensis cum summa auditorum utilitate introducendam se censere... et memorato M. D-i A. Schöpf facultatem praemissam Historiam in qualitate Professoris publ. extraordinariū secundum Planum per eundem confectum extraordinariis gratuito... praelegendi concedendam opinari.” — OL. Litt.-med. 1835. Pos. 21., Litt.-pol. 1835. Fons 8, pos. 121.

³⁶³ „Der angetragene Unterricht beabsichtigt eine Erudition zu verschaffen, welche zwar an sich nicht praktisch, aber, wenn der Unterricht zweckmässig erteilt wird, sehr dazu geeignet ist, die Kenntniss der Mittel eines sehr gründlichen Studiums der Medicin und Chirurgie zu bereichern, und die richtige Aussicht durch gründliche Vergleichen zu erleichtern. Dieser Vortheil ist nicht unbedeutend und immerhin der Beförderung werth...”

kérelmét³⁶⁴ s az 1836 márc. 12.-én tartott kari ülés tudomásul vette Schöpf kinevezését a „historia pragmatica medicinae et chirurgiae“-re „in qualitate professoris extraordinarii“, aki júl. 10.-én le is tette a tanári esküt.³⁶⁵

Ugyancsak még 1835-ben, dec. 31.-én, Schöpf egy orthopaed intézet felállításáért folyamodott, aminek engedélyét 1836 febr. 17.-én el is nyerte.³⁶⁶

Ezt a kitűnően vezetett intézetet, melyet számos külföldi beteg is felkeresett, az 1838 márc. 13-iki nagy árvíz teljesen elpusztította. Vele együtt Schöpf vagyona is tönkremenvén, a társadalom jótékonyágának sikeres mozgósításával egy gyermekkórház létesítésére fordította töretlen energiáját s s ennek köszönhető, hogy a kórház — a mai Stefánia-kórház egyenes elődje — 1839 aug. 16.-án az Ötpacsirta-utcában (a mai Esterházy-utca 6) meg is nyílhatott. Schöpf Ágoston már szakított az intuitióval dolgozó „paediatrica sentimental“-szal s természettudományi alapon kezdte művelni a gyermekgyógyászatot, miként azt főművéből „A gyermekgyógyászat tankönyvé“-ből megállapíthatjuk, melyben nyilván Skoda hatása alatt, a hippokratesi „vis medicatrix naturae“ iránti bölcs bizalma nyilvánult meg. A gyermekgyógyászattal való gyakorlati és tudományos foglalatosskódása érthetővé teszi, hogy az első alkalmat felhasználni igyekezett, hogy e tárgyat az egyetemen előadhassa. Wekerle Györgynek 1836 őszén bekövetkezett halála erre megadta neki a reménybeli lehetőséget: folyamodványt nyújtott be az orvosi karhoz, melyben a Wekerle elhalálózásával előadni megszűnt tárgy taníthatását a maga részére kérte, felhozván, hogy nemrégén megnyílt orthopaed intézete alkalmas lesz a tanítás sikerét előmozdítani; egyben abbeli hajlandóságának is kifejezést adott, hogy mindaddig, míg arra ki nem neveznek tanárt, az orvostörténelmet is készségesen elő fogja adni.³⁶⁷ Schöpfön kívül Bräuer József dr., Pest város tb. tiszti orvosa is a maga részére kérte e „kathedrát“, s Hoffmann Károly dr. a „lector-ságot“. Flór Ferenc személyében egy negyedik jelentkező is

³⁶⁴ StR. 6648: 1835.

³⁶⁵ O.-kari ltár. 1835/36. évi ülés-jegyzőkönyvek, 26. és 60. sz.

³⁶⁶ Codex III/5. 119.

³⁶⁷ Orvoskari 1843/44-ik évi ülésjk. 65-ik sz. mell.

akadt, de annyira elkésetten, hogy kérelme számításba nem vétethetett. Lenhossék, a kari igazgató, Schöpf kérelmének teljesítése ellen nyilatkozott: Schöpföt ünnepélyesen vezették be az orvostörténelem tanszékébe s az ily ünnepségek nagyon lekicsinyeltetnének, ha az ő terve valóvá lesz („was bei jetzigen Zeiten behutsam zu verhüten ist“). De ezenkívül Schöpf tévedésben van, ha azt hiszi, hogy intézete nyerne azzal, ha a tanszéket megkapja, mert a testi fogyatkozásban szenvedőkkel nem lehet a nyilvánosság előtt foglalkozni, szeméremérzetüket a hallgatók közrevonása által megbántani. A tantárgyak párosítása sem javasolható, mert az orvostörténelem művelése oly sok időt és oly sokoldalú tudományos foglalkozást kíván meg, hogy Schöpf nem vállalhat egynél több tanszéket s ezért maradjon meg az eddigi tárgya mellett. A kari igazgató ezen javaslatát minden forum s a felség is elfogadta, úgy hogy Schöpf — egyelőre még — nem nyergelhetett át az orvostörténelemről a nő- és gyermekgyógyászatra. Az utóbbi tárgyakat illetőleg Lenhossék azt javasolta, hogy a gyermekgyógyászat Bräuerre bízassék, a nőgyógyászatra pedig pályázat hirdetessék. Az egyetem elnöke azonban és a helytartótanács, valamint a kancellária is mind a két tárgy előadására Bräuert alkalmasnak találta e ezen értelemben döntött a király is 1837 ápr. 11.-én,³⁶⁸ amidőn őt díjazatlan rendkívüli tanárrá kinevezte. Az egyetemi tanrendekben Bräuer is, Schöpf is „ny. rk. tanár“-ként szerepel.

1835 márc. 2.-án meghalt I. Ferenc és 1836 jan. 16.-án követte őt hűséges tanácsadója és orvosa, Stifft báró, akinek elköltözésével Türkheim báró vette át a kari aligazgatói teendőket. Alatta szabaddá vált a pálya a tehetségesek és haladni kész alkotók számára. Az állam-, illetve most már a tehetségtelen Lajos főherceg vezetése alá helyezett conferentia-tanácsban mint az egyetemi ügyek referense a bölcs ítéletű és nemes gondolkodású Jüstel József Alajos prépost, utóbb v. b. t. t., foglalta el véglegesen Stifft helyét.

Az igazság úgy kívánja, hogy Stifft elmulása alkalmából felvessük a kérdést, mit köszönhetett neki a monarchia orvosi

³⁶⁸ OL. Litt.-pol. 1836. Fons 8, pos. 8, 51, 51¹, 53, 79. — StR. 1419: 1837.

tanulmányi ügye. És itt el kell ismerni, hogy Stiff minden fontosabb tudományszaknak megszerezte a maga külön tanszékét vagy tanárát. A bonctant szétválasztotta az élettantól, a botanikát a kemiától, a sebészetet az elméletin felül gyakorlati tanszékhez juttatta, a belgyógyászat elméleti tanszéke mellé egy therapiait állított, önállósította a szemészetet, a szülészetet, új tanszéket emelt a törvényszéki orvostannak s a maga kora közegészségtanának: az orvosi rendészetnek. A bonctanhoz bonctermet és múzeumot rendezett be, Bécsben műtőintézetet állított fel s fejlesztette az állatorvosi tanintézetet s az assistensek számát szaporította. Mindezek az intézkedések azonban bürokratikus jellegűek voltak. Stiff belátta a fontosságukat, de arra nem gondolt, hogy az új tanszékeket a tudomány haladásának melegágyaivá tegye meg, sőt ellenkezőleg állandóan azon örködött, hogy a tanárok mereven ragaszkodjanak az előírt tananyaghoz. E részben annyira ment, hogy a kiváló tehetségeket elűldözte a helyükről, mint ahogy pld. a legkiválóbbikat, Frank Johann Pétert, egyáltalán lehetlenné tette a hazájában. A pesti egyetemen Polyánkay Ignác adjunctus esett Stiff áldozatául, többek közt azért, mert — miként Frank — neki nem tetsző gyógyászati rendszer hivévé szegődött. I. Ferenc rendőrállamának az orvosi tudományra alkalmazott mása volt ez a Stiff-regime, mely nem tűrte meg a szabad mozgást és félt az önállóan gondolkozó egyéniségektől. Csoda-e hát, ha ebben a tudományos gyümölcsök érlelésére alkalmatlan légkörben meg tudtak feledkezni Auenbruggernek 1761-ben Bécsben tett alapvető felfedezéséről: a mellkasi szervek kopogtatásáról, melyet Stiff uralomra jutása előtt még Stoll Maximilian klinikáján szorgalmasan gyakoroltak, de azután feledni engedtek annyira, hogy azt 1808-ban nem a Stiff klinikusai emelték ki a feledés sutjából, hanem Napoleon házi orvosa, Corvisart. Csakis így történhetett meg, hogy nem Bécsben indult meg a bécsi Auenbrugger felfedezésének a felkarolása és első kiépítése, hanem Párisban.

A véletlen műve, hogy ugyancsak 1761-ben látott napvilágot egy másik halhatatlan alkotás, az agg Morgagninak egy emberéleten át gyűjtött kórbonctani észleleteit tartalmazó munkája, melyben az élet folyamán észlelt kórjelenségeket a hullán tapasztalt leletekkel összehasonlítva, a kóros folyamatok-

ról hű képet igyekezett adni. Morgagni örökségét egyfelől Bichat vette át, majd utóbb Bichatét Andral és Cruveilhier, másfelől Laënnec és Piorry az Auenbruggerét, s ezen férfiak harmonikus összedolgozásából teremtdött meg a kórbonctani alapon nyugvó physikalis semiotika és diagnostika, mint friss hajtás, melyet a kedvező körülmények a 40-es években Bécsbe ültettek át, hogy itt Rokitansky és Skoda kezeinek ápolása alatt terebélyes fává tökéletesedjék. S e két vezető egyéniség közé egy sereg más férfiú is csoportosult az egyetemen, támogatva az új irányzatot, Európa orvosainak Mekká-jává avatva Bécset és orvosi facultását.

Alig képzelhető el, hogy Stifft, ha él, segédkezet nyújtott volna az új irányzatnak, mely a „jó hivatalnokokat és erkölcsös polgárokat nevelni“ hivatott tanulmányi rendszer keretei közt csakugyan nem fért el. Sok mentséget foglal ez magába Stifft iránt, aki maga is kötve volt e kormányzati elv által. De a külső politikai viszonyok sem kedveztek a bécsi és a többi egyetem felvirágzásának Stifft idejében, amely teljesen összeesik a 19. század első harmadával, tehát azzal az idővel, mely alatt az exact tudományok Németországban a Schelling-féle természetbölcseleti irányzat hatása alatt erősen visszafejlődtek. Ennek az irányzatnak pompázó elmevirágai ékessé és gazdaggá tették a philosophiát, de szegényebbé a természet- és vele együtt az orvosi tudományt. Németország felől tehát nem volt mit várnia a komoly orvostannak, mert annak exact alapjait ingatta meg ez a minden empiriát félretelő természetbölcseleti irányzat s annak kinövései: a legkülönbözőbb tévtanok és speculativ rendszerek. Annál lüktetőbb igazi tudományos élet folyt künn ezalatt Franciaországban, ahol Désault vezetése alatt a sebészet, s mint már említők, Bichat és Laënnec kezdeményező munkálkodásából kiindulólág a kórbonctan alapjára helyezett belgyógyászati diagnostika indult meg világútjára. Ámde elég sok időnek kellett letelnie, amíg Bécs megszűnt félni a francia szellemi áramlatoktól; a nagy francia forradalom utórezgései s az 1830-iki júliusi események elzárkózásra készítették Metternichet minden szellemi áramlattól, amely francia földről hatolhatott a Habsburg-birodalomba. Csak a 40-es években kaphatott ezért innen termékenyítő impulsusokat a Bécsben művelt orvosi tudomány és alakulhatott ki a máso-

diknak nevezett orvosi iskola, folytatva és lendületesen kiépítve amit a franciák megkezdték. Stifft halála után már senki által fel nem tartóztatva, sőt Türkheim báró protomedikus és tanulmányi aligazgató által lelkesen támogatva, a maga teljes dicsfényében vonul be ez a Rokitansky és Skoda köré csoportosuló iskola, hogy az észlelet és tapasztalatszerzés alapjaira helyezze az egész orvosi tudományt. Ez a két nagy orvos együttesen teremtette meg a különböző szervi és szöveti elváltozásoknak a megértését a mindenkor azonos semiotikai jelekkel, szemben a multtal, amidőn a betegség mellett tett alkalmi tapasztalatok igen gyakran nem egyeztek meg a kórtan aprioristikusan megconstruált bölcsészeti elgondolásaival. A kórbonctannak könnyű szerrel sikerült olyan kórfolyamatokat felderíteni, melyekről a bölcsészeti kórtannak halvány fogalmai sem voltak. Rokitansky nagyságát mutatja, hogy őt magát sem elégitette ki teljesen a saját maga kórbonctani rendszere. Észrevette, hogy vannak általános (ma úgy mondanánk: constitutionális) megbetegedések, melyeknél anatómiailag lokalizált elváltozásokat találni nem sikerül és amennyiben sikerül, az általános megbetegedés következményei azok. Ezekre a chemiától várt Rokitansky magyarázatot, de persze a maga idejében csak a folyékony vérre gondolhatott. Így jött létre az ő humoropathológiája vagy krasistana. Viszont tanítványának hiányosságait azzal kívánta eloszlatni, hogy az orvosi chemia, a kísérleti kórtan s a szövettan tanszékeinek a fellállítását sürgette. Ez a krasistan, nemkülönben a chemiához való appellálás volt az, mely miatt Virchow a kíméletlenségig erősen támadta Rokitanskyt, apodictice kijelentvén, hogy „nincsenek általános megbetegedések, csupán szerv- és sejt-betegségek vannak“; pedig korunk constitútiós tana, az immunbiológia, a vércsoportok tana, az endokrinológia, mind igazolni alkalmasak Rokitansky elgondolásait.³⁶⁹

Kissé hosszasan időztünk a bécsi orvosi iskola megalakulása mellett, nemcsak annak jelentősége miatt, de azért is, mert ennek az iskolának a tanítványaiból kerültek ki azok a jeles, buzgó magyar orvosok, akik itt szerezték ismereteiket és

³⁶⁹ Virchow: Die neue Auflage von Rokitansky's allgemeiner path. Anatomie. Wiener med. Wschr. 1855. 401. l. — M. Neuburger: Rokitansky. U. o. 1934. 14. sz.

igyekeztek a mostoha viszonyok nehézségei közt, sokszor eredménytelenségre kárhóztatva, hazánkba is átplántálni mindazt, amit fogékony elmével mint a bécsi iskola neveltjei elsajátítottak.

Ami a fentebb érintett orvostani rendszereket és azt a kérdést illeti, hogy hazánk orvosai közt melyeknek voltak követői, szabatos választ adni nem tudunk. Tekintetbe kell vennünk, hogy nem valamennyi magyar orvos végezte a pesti egyetemen a tanulmányait és azt is, hogy a tanulmányukvégzett orvosok pályájuk közben is szabadon csatlakozhattak az aránylag elég sűrűn felbukkanó rendszerek egyikéhez vagy másikához. De cserben hagynak az egykorú feljegyzések is. Így Schlesinger Ignác, pesti gyakorló orvos s a facultás külső tagja 1840-ben azt írja, hogy a pest-budai orvosok egy része még humoralpathologus, a nagyobbik része a Brownismus híve³⁷⁰; Jankovich Antal pedig 1838-ban oda nyilatkozott, hogy bizonyos gyógyrendszerekhez kevesen kötik magukat.³⁷¹ Ami a homoeopathiát illeti, a felség 1837 febr. 6.-án feloldotta az 1819 nov. 16-iki tiltó rendeletet s gyakorlatát szabaddá tette.³⁷² Hogy miféle befolyásokra történt ez, valamint az is, hogy Bugát Pál a fennálló tilalom idején 1830-ban megtorlatlanul fordíthatta le és hozhatta forgalomba Hahnemann „Organon“-

³⁷⁰ Medic. Topographie der kön. Freistädte Pesth u. Ofen. 136. l.

³⁷¹ Pest u. Ofen... in medicinischer... Hinsicht. 215. l. — Hogy még a kortársak adatai is sokszor mennyire eltérőek, egy más példával is megvilágíthatjuk. A kitűnő Flór Ferenc, a Szt. Rókus kórház igazgatója, a M. T. Akadémia tagja azt mondja, hogy a 40-es években „alig lehetett 30 orvos Pesten“ (Gyógyászat, 1868. 437. l.), ezzel szemben Rechnitz János pesti gyak. orvos szerint 1846-ban „az orvosok... a roppant elszaporodás által méltóságuktól egészen meg vannak fosztva“ s „Aesculap ifjoncai nagyobb részint... nem folyamodnának oly becsutelenítő eszközökhöz, ha a kor viszonyai s a szomorú körülmények súlya nem kényszerítené őket erőszakosan“. „Sehol az egész civilizált Európában nincsenek az orvosok oly túlságos nagy számmal, mint Pesten. Bécsben... 400.000 lakos és 100.000 idegen mellett 400 orvostudor; Pesten, hol 90.000 lakos, majdnem 300 orvostudor, nem számítva a sebészeket.“ (Orv. Tár 1846, 305. l.) — Häufner 104 orvosról beszél 1843-ban (Buda-Pest... 183. l.), Jankovich pedig már 1838-ban azt mondja róluk, hogy $\frac{2}{3}$ részük sem tud a rendjéhez méltó módon megélni.

³⁷² Codex III/5. 193.

ját, nem volt megállapítható.³⁷³ E helyütt nem kívánunk tudományos értékének a kérdésével foglalkozni egy gyógy-módnak, melynek fő szülőgondolata a chinin lázokozó képessége (!) volt. Viszont el kell ismerni, hogy közvetlen ártalmait nem voltak a homoeopathiának, szemben a Brown-féle és a Broussais-féle vérontó rendszerrel, melyről azt volt szokás mondani, hogy több vérbe került, mint a francia nagy forradalom a napoleoni háborúkkal együttvéve. A homoeopathiának ez a kíméletessége volt az, amely abban a korban magyarázhatóvá tette széles körökben észlelhető vált terjedését. E tekintetben a fonák tudományos alapról kiépített homoeopatha rendszer ugyanazon vérpocsékolástól eredő riadalom szülötte volt, mint az a szolid tudományos alapon nyugvó exspectativ gyógyeljárás, melyet Skoda inaugurált Bécsben s amelyet a gyógykezelési polypragmasiához szokott orvosi és nem-orvosi közönség „nihilismusnak” nevezett el és Skodát abba a hírbe hozta, hogy „exspectativ módon küldi át az embereket a másvilágba”.

A már vázolt, közben igen heves összeütközések, melyek a dekán-kérdésben egyre élesebben állították szembe a bekebelezett gyakorló orvosok csoportját az orvostanári karral, erősen kifejlesztették bennük a kar ellen hangolt együvértartásuk érzületét, melynek a hatása alatt elhatározták, hogy szakművelődésük, nemkülönben egymásközi collegialitásuk ápolására egyesületbe tömörülnek. Evégből 44 orvos aláírásával 1837 dec. 1.-én folyamodvánnyal járultak a helytartótanács elé, hogy az okt. 14.-én megalakult „gyakorló orvosok pesti tudományos egyesületét” (*Societas litteraria Pestinensis Medicorum practicorum*) megalakíthassák s hogy abba mindenkit felvehessenek, aki „az osztrák birodalom tartományainak” (!) valamely egyetemén az orvosdoctori fokozatot megszerezte.³⁷⁴ Íme, így indult meg az útjára a „Budapesti kir. Orvosegyesület”. Az említett 44 orvos közt egyetlen egy egyetemi tanár se akadt és csak 1843-ban lépett be az 1841 dec. 14. óta jóváhagyott alapszabályokkal működő és „királyi” jelzővel felruhá-

³⁷³ Az „Organon” magyar nyelven való megjelenése után nyomban megírta és kiadta kitűnő orvos-írónk, Kovács Mihály az „Antiorganon”-ját.

³⁷⁴ Codex III/5. Mant. CVI.

zott egyesületbe Balassa János és Sauer Ignác, a facultás e két nagytekintélyű tagja, majd példájukat követve lassankint mások is, helyreállítván a békés viszonyt a két tábor közt — legalább az Orvosegyesület falai közt.

Az Orvosegyesület életrehívását nemsokára követte a magyar orvosok és természetbúvárok egyesülése és a Természettudományi Társulat megalapítása, mindkettő 1841-ben, aminek az előzményei az 1840 júl. 25.-én tartott dekánválasztó orvoskari ülésre nyulnak vissza, amidőn Bene Ferenc tanár a következő indítványt tette a tudományosság előmozdítása ügyében: „Mivel az orvosok összejöveteli fölséges, nehézvoltú és terjedelmes tudományunk és művészségünk előmozdítására oly nagy hatást gyakorolnak, mint ezt Európa, Amerika és Ázsia orvostársaságainak eredményei bizonyítják; — és mivel országunkban is több ily egyesületek, nevezetesen Budapestén is alakultak már; — továbbad, mivel, ha ezen társaságok szorosabb kapcsolatokkal tartatnak össze, mind egyes tudományunkra nézve annál érettebb gyümölcsökkel biztatnak; — és végre, mivel az egyes társulatok életműves összetartására az orvoskar már felsőbb helyekről adott törvények által is helyben lévén hagyva, e célra legalkalmasabb eszköz lenne: — azért célainkkal legmegegyezőbb volna, ha a társult tagok (membra collegiata) évenként kétszer jönnének össze, még pedig egyszer Pesten májhó közepe táján, egyszer váltogatva országunk más és más városában september közepekor; mi által a tagok országunkkal megösmarkedhetni bő alkalmat nyernének.“ Az ülésen elhatároztatott, hogy az indítvány bővebb megtárgyalására 1841 május havában Pesten az orvoskar által összehívandó értekezleten alkalom fog adatni. Íme, ez volt a kiindulópontja a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek, a német Naturforscher und Aerzte Versammlung-ok mintájára, melyek ekkor már 18.-ik összejövetelüket tartották.

A tervbevett ülés 1841 máj. 29., 30. és 31. napján meg is tartatott s az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek életrehívása elhatároztatott. Az üléseket megelőző napon pedig, máj. 28.-án az ismerkedési estén Bugát az ország minden részéről összesereglett társak közt, élőszóval előadott indokolás mellett egy aláírási ívet körözött, melyet 134-en írtak alá s ily módon egy rövid óra alatt megalakította a nagyjelentőségre

szert tett Természettudományi Társulatot, mely az 1844 okt. 22.-én leérkezett lf. engedély alapján megkapta „a királyi” jelzõt.³⁷⁵

Az itt felsorolt s hovatovább már százados multa visszatekintő alakulatok jól megalapozott életrehívásával az orvosi kar és rend is kivette a részét a nagy nemzeti fellendülés alkotó munkájából, mely, bárhova nézzünk, az egész vonalon megmutatta, hogy tehetséges nemzetünk rövid esztendőök leforgása közben mi mindent tudott megteremteni, amidőn évszázadokon keresztül guzsbakötött szárnyait bontogatnia megadatott számára. Széchenyi István nagy kezdeményezéseinek, már be is fejezett nagy alkotásainak és nagyot termő sugalmazásainak korszakában vagyunk. A nemzet minden külső és felső támogatás nélkül, a Széchenyi lelkesítése és korholásai által kicsiholt önerejéből termeli ki reális és ideális törekvéseinek eszközeit. A M. T. Akadémia már működik, felépül a Nemzeti Színház, Batthyány megalapítja a Gazdasági Egyletet, Kossuth az Ipar-egyletet, Fáy András az Első Hazai Takarékpénztárt.

A nemzet boldogulásának kedvező idők járása meghozta a magyar nyelv használati jogosultságának diadalát is: „a magyar nyelvről és nemzetiségről” szóló 1844: II. tcikk kimondta, hogy nyelvünket bevezeti a törvényhozásba, a bíróságoknál, a helytartótanácsnál s a 9. §. elrendelte, hogy az ország határain belüli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen“.

A törvény folyományaként adta ki 1844 júl. 24.-én a helytartótanács a rendelkezést, hogy a jövő, vagyis az 1844/45. tanévtől kezdődőleg „egyes kivételekkel” a magyar nyelvet kell a közoktatásba bevezetni.³⁷⁶ Ezeknek az egyes kivételeknek a méltányosságát nem lehet el nem ismerni, legalább is addig a határig, amíg vissza nem éltek vele. Hisz nemcsak az orvosi, hanem a többi karon is működtek oly jeles tanárok, akik nem tudtak elég jól magyarul s akiknek ezért egyelőre megengedték a latin nyelven való tanítást. Más elbírálásban részesítette azonban a helytartótanács azokat a tanárokat, akik vagy kénye-

³⁷⁵ Kátai Gábor: A k. m. Természettud. Társulat története. 1868. — Emlékkönyv a k. m. Természettud. Társ. félszázados jubileumára. 1892.

³⁷⁶ „... jam nunc lingua Hungarica pro vehiculari studiorum (nonnullis exceptis) introducatur“. — OL. Litt.-med. 1844. Pos. 160.

lemszeretetből, vagy a nemzettel való együttérzésük hiányossága miatt szabódtak a magyar nyelvű tanításra áttérni. Így Reisinger János a természetrajz tanára aug. 8.-án javaslatot nyújtott be, engedtetnék meg neki, hogy egyideig még latinul adhassa elő az ásvány- és állattant, minthogy ezeknek a szakmáknak a magyar terminológiája még bölcsőben fekszik s majd csak 1846/47-től kezdve térne rá e két tárgy magyarnyelvű tanítására. A helytartótanács nem fogadta el Reisinger javaslatát, találóan mutatva rá, hogy a többi tárgy terminológiája sincs külön állapotban. A helytartótanács egyben elrendelte, hogy a disciplinák terminológiájának kidolgozására a kari igazgató bizottságot állítson fel.³⁷⁷

Az 1844/45-iki tanév kezdetén ugyan már az „ordo praelectionum”-ot a „leckék rendje” váltotta fel, voltak azonban további nehézségek is, melyek az 1844: II. t.-c. azonnali életbeléptetésének útjába állottak s melyekről Stáhly kari igazgató okt. 1.-én tett jelentést a helytartótanácsnak. Így mindjárt az első rendelkezések közzététele után úgy orvostan-, mint gyógyszerészhallgatók jelentkeztek, akik kijelentették, hogy nem értenek magyarul („qui proderunt se linguam hungaricam nec intelligere, tanto minus uti posse”); mások ismét, jelesül hét I.-éves medikus: Roncsevics Vazul és társai azt kérték, hogy vizsgáikon a rákészülés nyelvén, vagyis latinul felelhessenek, amit az igazgató teljesített is. Eckstein Frigyes dr. gyakorló-orvos-dekán túlságosan egyszerű formulával vélte az összes nehézségeket kiküszöbölhetni: javaslatot készített, mely szerint 1844/45-ben maradjon csak meg a kétnyelvű tanítás.

Mindezt a helytartótanács tovább jelentette Bécsbe, de maga is hozzáfűzte, hogy amennyiben kizárólag magyar lesz az

³⁷⁷ OL. Litt. extraord. 1844. Pos. 7. — Azt, amit elvégezni Reisinger feladata lett volna, — azt, amivel egy bizottságot bíztak meg: megbízás nélkül, tisztán hazafiasságból és a tudomány szeretetéből, egy kiváló magyar orvos-író, a M. T. Akademia nagyérdemű és ünnepelt tagja, Kovács Mihály dr. végezte el, anélkül, hogy arról Reisinger tudomást is vett volna, amennyiben már 1822-ben elkészítette 4 kötetes latin-magyar-német szövejtő lexicon mineralogicumát, azután a háromnyelvű növény név- és műszótárt 1845-ben, majd a chemia, állattan, anatomia stb. onomatológiát 1846-ban.

előadások nyelve, külföldiek többé nem fogják egyetemünkön végezni tanulmányaikat, viszont nyomban rámutatott Bécs előtt, hogy a nemzeti érzés napról-napra való erősödése mellett már csak a magyar nyelv használata írható elő.³⁷⁸ A helytartótanács ezen nézetével a bécsi orvoscari aligazgató is egyetértett s az egynyelvű tanítás mellett foglalt állást. A döntés azonban sokáig váratott magára. A ministerconferentia 1846 nov. 27.-én foglalkozott a nyelvkérdéssel s egyhangú nézete az volt, hogy még fenn kell tartani a kétnyelvű előadást, mert a gymnasiumból kikerülő tanulók közt még sokan vannak, akik nem tudnak eleget magyarul. Várni kellene tehát az 1849/50. tanévig, amikor a bábaoktatást kivéve, át lehet majd térni az egynyelvű vagyis a csak-magyar tanításra. A király is így hagyta jóvá az előterjesztést.³⁷⁹ Az 1844: II. t.-c. ílymódon elérte ugyan a célját: minden tárgyat magyarul kellett tanítani, — de nem érte a teljes intentióját: a csakis magyar nyelvű tanításnak azonnali hatálylyal való bevezetését. A magyar nyelv kizárólagos használatára azonban mégsem kellett az 1849/50. tanévig várni, meghozta azt az 1848 március Idusa, hogy aztán rövidesen rá afféle túrt előadási nyelvvé alacsonyították le.

Az 1838. esztendő catastrophalis jelentőségű volt: pestis mutatkozott az ország több helyén, Pesten pedig az árvíz okozott rettenetes károkat emberéletben és vagyonban. Így többek közt elsöpörte Schöpf orthopaed intézetét, de kárt okozott az egyetemi templomban, a könyvtárban s a Hatvani-utcai orvosi házban is, az utóbbi helyen még azzal is, hogy temérdek ember idemenekült és segített az árvíznek megrongálni az épületet úgy, hogy egy 3 tagú tanári bizottságot kellett megbízni a javítási munkálatok megállapításával és ellenőrzésével.³⁸⁰

³⁷⁸ „... urgente moderni aevi genio, nationalique semet in dies magis crescente spiritu unica tantum lingua patria ad exemplum aliarum Monarchiae Universitatum pro vehiculari publicarum praelectionum lingua praescribenda.” — OL. Litt.-med. 1844. Pos. 160, 191.

³⁷⁹ Min. Konferenz. 2687: 1846.

³⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1838. Fons 8, pos. 204.

1840 febr. 12.-én súlyos veszteség érte a hazai orvosi tanulmány-, valamint közegészségügyet: Lenhossék Mihály kari igazgató és országos főorvos elköltözött az élők sorából. Ezen alkalmából megtörtént az általa egy személyben betöltött két hivatal szétválasztása. A kari igazgató tisztje az 1841 febr. 6.-án kelt lf. elhatározással Bene Ferencsel³⁸¹, a kar seniorjával töltetett be, aki egyúttal a bölcsészeti kar igazgatója is volt. Illetményei az egyetemi alap terhére 1500 forint fizetésben és 150 forint irodai átalányban állapították meg. Benének a fennálló rendelkezések szerint seniori minőségében nyomban Lenhossék halála után, automaticæ kellett ellátnia a kari igazgató teendőit s így az ezzé történt kineveztetésekor zökkenésmentesen vehette át azokat. A protomedikus hivatala ugyanekkor Stáhly Ignáccal töltetett be, a kincstár terhére folyósítandó 2000 forint fizetés ellenében.³⁸² Az egymással itt-ott szembekerülő két tisztségnak e szétválasztása tiszta helyzetet teremtett s ezenfelül is csak javára szolgált az amúgy is egy-egy egész embert igénylő mindkét fontos munkakörnek. Sajnos, ez a kedvező helyzet nem sokáig maradt fenn így, mert Bene Ferenc a protomedikus és három professor által 1841 máj. 6.-án kiállított orvosi bizonyítvány tanúsága szerint minden fárasztó munkát kerülni kényszerítő, súlyos chronikus tracheobronchitis-szel elbetegesedett s helyettesítésre szorult, amivel a kar seniorja, Reisinger János bízott meg. 1842 végével Bene kiszolgált és jól megérdemelt nyugalomba helyezetését kérelmezte, ami a helytartótanács 1843 febr. 7.-i leirata szerint a Lipót lovagrend kiskeresztjének adományozása kíséretében engedélyezett számára.³⁸³ Tisztjét pedig ismét egyesítették a protomedikuséval: a kari igazgatói teendők Stáhly Ignác teherbíró széles vállaira helyeztettek.³⁸⁴

Skodának korszakalkotó klasszikus műve, az „Abhandlung über Perkussion und Auskultation“ csak hosszas érlelés után, 1839-ben jelent meg nyomtatásban; e két vizsgálati eljárással azonban már ezt megelőzőleg ismerkedtek meg Skoda osztályán

³⁸¹ Codex III/5. 319, 413, 414.

³⁸² OL. Litt.-pol. 1840. Fons 9, pos. 26. — 1841. Fons 8, pos. 42.

³⁸³ OL. Litt.-pol. 1843. Fons 8.

³⁸⁴ OL. Lit.-med. 1841. Pos. 27, 29.

a különböző országok odaseregülő ifjai, köztük egyre növekvő számban magyarok. A hallgatódzás divatba hozta a stethoskopot is, melyet 1832-ben a bécsi Müller Frigyes dr. demonstrált először a Bécsben megtartott „Deutsche Naturforscher- und Aerzteversammlung“-on, különösebb érdeklődést azonban iránta felkelteni nem tudott. Felmerül a kérdés, ki vezette be minálunk az említett két physikaliz vizsgálati módszert, nemkülönben a stethoskop használatát? A magyarok közül 1831-ben „Samuel Landshut Hungarus“ volt az első, aki inauguralis dissertációját „de stethoscopio et eius pro diagnosi applicatione“ tárgyról írta s ebben a plessimetréről is megemlékezett. Ugyanebben az évben már hirdette a lapokban Schmid András, hogy boltjában a Kígyó-utcában, a báró Bruder-háznál „hangtömeszeket“ lehet kapni, Laënnec-félét 3, Piorry-félét 12 bankó forintért. Nálunk 1841-ben még nem honosodott volt meg a hallócső s Bugát ebben az évben panaszozza, hogy „nálunk... a hallgacsók nem-igen vannak divatban, azért is nem, mert practikai oskoláinkban nem vezetnek be a gyógytanulók a hallgacsőveli élésre“, „mert kényelmesebb sthetoskop (sic!) nélkül diagnosist csinálni, de millyet?“³⁸⁵

A kopogtatás és hallgatódzás elterjedését nagyon a szíven viselte Eckstein Frigyes, a János professor fia, aki „Utazási töredék“-ében feljegyezte, hogy „Ottani (bécsi) mulatásom rövid idejét [7 napig tartózkodott Bécsben] különösen dr. Skodának a kopogtatás (percussio) és hallgatódzás (auscultatio) fölötti magány leckéire igyekeztem használni“.³⁸⁶ Ugyancsak 1841-ben Dabasi Halász Gejza dr. dissertált e két módszerről. Az Orvosi Tár 1841. II. 21. lapján egy magát meg nem nevező szerző ír „A természetani mellvizsgálatról“ és megjegyzi, hogy „nem lehet eléggé csudálnom, hogy ezen vizsgálódás sajátosságai oly kevés pontossággal adattak elő“. 1842-ben Schöpf Augustz (sic!): „A mellbetegségek biztosabb megismerése és gyógyítása a Hangtömesz, Kopogtató és Bonczvizsgálat használatával“ címen adott ki jól tájékoztató könyvet.

A magyar okleveleknek az örökös tartományokbeliekkel való szabatos conformálása érdekében a helytartótanács 1840

³⁸⁵ Orv. Tár. 1841. 334. l.

³⁸⁶ Orv. Tár. 1841. 2. l.

szept. 29.-én közölte a lf. elhatározást, mely szerint a jövőben nemcsak a doctorok és magisterek okleveleiben, hanem az összes többiekben is a „Dominus“ és „Domina“ a név elé odateendő. A többi kar okleveleiben ugyanis a „Dominus“ nem hiányzott. A címzések ezek voltak: a theológián: Admodum Reverendus, Ornatissimus ac Doctissimus Dominus, s ha az illető szerzetes: Dominus helyett Pater. — A jogi karon: Ornatissimus, Consultissimus ac Doctissimus Dominus. — A bölcsészeti karon a doctorok: Ornatissimus ac Doctissimus Dominus, a papok: Admodum Reverendus, a szerzetesek és clericusok: Reverendus, Ornatissimus et Doctissimus Dominus vagy Pater. — A geometrák: Ornatissimus ac Doctissimus Dominus. — Az új rendelet értelmében az orvosi kar okleveleiben is kijártak a megfelelő címek és pedig a med. et chir. doctoroknak: Ornatissimus, Expertissimus ac Doctissimus Dominus, a magistereknek: Ornatus ac Perdoctus Dominus, a polgári sebészeknek és fogászoknak: Ornatus ac Doctus Dominus, a bábáknak: Honesta mulier.³⁸⁷ Ennek a rendeletnek nemsokára egy meglehetősen furcsa hatása mutatkozott: miatta elvesztette előfizetőinek egy részét az „Orvosi Tár“. E folyóirat „többrendbeli olvasói panaszra fakadoztak“, mert nem kapták meg összes kijáró címeiket, értve alatta az oklevelekben használandókat (lásd 22. szám), s nemsokára már azt közölte a szerkesztőség, hogy sokan csak a nekik nem tetsző vagyis hiányos címzés miatt hagyták el a Tárt. (25. sz.)

Bene Ferenc kari igazgatóvá történt kinevezésével megürült belgyógyászati tanszékre a kancellárnak 1841 febr. 24.-én kiadott rendelkezése alapján³⁸⁸ júl. 31.-ére kiíratott a pályázat azzal a kikötéssel, hogy annak elnyerésére a magyar nyelv tökéletes tudása is kívántatik. Nem kevesebb mint 11-en tartottak igényt a betöltendő tanszékre. Folyamodványt nyújtottak be: Horacsek Pál dr., leMBERGI orvos, — Schöpf Ágoston, győri születésű med. et chir. dr., az orvostörténelem rk. tanára, az Akademia tagja, a pesti gyermekkórház igazg.-főorvosa, — Wachtel Dávid, nagykanizsai születésű dr. med., temesi kincstári tiszti orvos, — Wagner János, komáromi szül.

³⁸⁷ OL. Litt.-med. 1840. Pos. 4. 49.

³⁸⁸ OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 92.

dr. med., — Zomborcsevics Vince, szabadkai szül. dr. med. et chir., Szabadka város t. orvosa. Pályázatot nyújtottak be: Gebhardt Ferenc dr., a sebészek részére rendelt belgyógyászati tanszék professora, — Sauer Ignác, veszprémi születésű dr. med., a bécsi Inquisiten-Spital és Kriminal-Gefangenhause főorvosa, aki 14 éves közszolgálatra tekintett vissza s beszélt a magyar, német, latin, francia és olasz nyelveket, — Helm Tivadar, bécsi szül. dr. med., a bécsi orvosi facultás külső tagja, — Eckstein Frigyes kolozsvári szül. dr. med., a pesti kar külső tagja, gyak.-orvos Pesten, több nyelvet beszélő, „szerencsés kutató-orvos“, — Pólya József dr. med., Pest város tb. főorvosa és a polgári kórház főorvosa, — Jankovics Antal dr. med., a nádor-főherceg udvari orvosa (Hofarzt), elismert nevű orvos-író.

Oldalakat venne igénybe, ha végig kellene tekinteni a jelölési módok 13-féleségű permutációján, mert sem a pesti, sem a bécsi kar tagjai nem tudtak egyöntetűen magok közt sem megállapodni s a felsőbb forumok mindegyike is homlok-egyenest másképp értékelte az egyes jelölteket. Míg a pesti Bugát mint pályázat-bíráló valamennyi pályázóra kimondta a sentenciát, hogy egyikük se válik be („keiner taugt“), addig a magyar kancellária — nem törődve sem a tudományos forumok, sem a helytartótanács véleményével — a legnagyobb képzettségű Sauert jelölte első helyen, amihez báró Türkheim, a bécsi kari aligazgató is hozzájárulván, a felség 1843 jan. 21.-én Sauer Ignácot, bécsi kórházi osztályos főorvost nevezte ki a belgyógyászat tanszékére.³⁸⁹

Magyarázó válaszra vár, miért nem jelölte első helyen a magyar véleményezők egyike sem a veszprémi születésű és a Skoda osztályán nevelődött Sauert, holott valamennyi pályázó közül 14 éves közpályán töltött multjával és mint bécsi kórházi activ osztályos főorvos, észrevehetőleg kitért a többiek közül. Ennek nyilván az a magyarázata, hogy a pesti egyetem két fő véleményezője: a kari igazgató is, az országos főorvos is, társuknak, a sebészek belgyógyászatanárának, Gebhardtnak az ambícióit óhajtották támogatni, aki ezen a

³⁸⁹ Min. Konferenz. 6267: 1842. — OL. Litt.-med. 1843. Pos. 31. — Litt.-pol. 1843. Fons 8, pos. 66.

helyen jól bevált volt, jóllehet Sauerrel, aki már modern szellemben nevelődött, nem vehette fel a versenyt. Hogy a helytartótanács sem állott Sauer oldalára, hanem Jankovicsot jelölte első helyen, ennek még inkább személyi okai voltak: Jankovics a helytartótanács elnökének, a nádor-főhercegnek volt az udvari orvosa. Már eleve sejteni lehetett a bécsi hangulatot, mert a ministerconferentia úgy Gebhardtot, mint Ecksteint elutasította abbeli kérésükkel, hogy a pályázati cselekmények alól felmentessenek, míg Sauer ebbeli kíváncsiát teljesítette.³⁹⁰ A helytartótanácsban, a kancelláriában s a minister-conferentiában egyaránt nem jó benyomást tett Gebhardtnak a „transponálás“ iránti óhaja s az utóbbi forum kerekén ki is mondta, hogy a csere csak a személy, de nem a tudomány érdekét volna hivatva szolgálni.³⁹¹

Sauerrel (szül. 1801 okt. 1.) nagyon jól járt az egyetem. A 18 éves távollét nem homályosította el meleg hazaszeretetét, aminek a márc. 11.-én végbement hivatalbaiktatásakor bizonyítékát is adta, amidőn a rector őt latinul üdvözölte, ő pedig nagy lelkesedést keltve magyarul válaszolt. Klinikai előadásait a bécsi iskola szellemében tartotta, vizsgálati eredményeit a hullán ellenőrizte, bevezette a rendszeres vizeletvizsgálatot és a mikroszkopozást. A tudomány művelése közben is hazafias szempontok lebegtek szemei előtt, így az 1863 febr. 16.-án tartott „A népesedés akadályai Magyarhonban“ című akadémiai székfoglalójában, melyben a honfoglalás korabeli hypothetikus számbeli adatokon kezdve, a II. József által 1784-ben elrendelt első népszámlálás adatait (Horvátország és Szlavóniával együtt, de Erdély nélkül 7,008.574 főre rugott akkor Magyarország lakossága) s az 1857-iki számlálás eredményét (12,703.591 fő) egybevetve, intelmesen mutatott rá, hogy a magyarság szaporodása nem volt oly kedvező arányú, mint a szomszédos népeké. Megállapította továbbá, hogy lakosságunknak csak $\frac{1}{5}$ -része éli túl az 50. életévét.

³⁹⁰ Min. Konferenz. 2182: 1841. — OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 46, 90, 158, 169.

³⁹¹ „... diese Bitte im Interesse der Person, nicht aber im Interesse der Wissenschaft gegründet ist, welche bey dem vorgerückten Alter dieses Verminderung seines Geschäftes mit pecuniärem Gewinn suchenden Mannes nicht gewinnen würde.“

BALASSA JÁNOS

Stáhly Ignác protomedikussá történt kinevezésével s a belgyógyászatával egyidőben üresedett meg a sebészet tanszéke is s amazzal egyidejűleg iratott ki 1841. júl. 31.-ére a pályázat a betöltésre. Stáhly azonban teljes lélekkel kívánván új elfoglaltsági körének megfelelni, felmentését kérte tanszékének az új tanár kinevezéséig való ellátása alól s helyettesül volt assistensét, Piskovich Jánost, a pesti polgári kórház sebész-főorvosát hozta javaslatba, amit a helytartótanács máj. 11.-én el is fogadott.³⁹²

A pályázaton a következők vettek részt: 1. Balassa János, szentlőrinci születésű, 29 éves, evang., dr. med. et chir., magister obstetriciae, diplomás operateur, a bécsi közkórház sebésze. 2. Flór Ferenc, nagyvárolyi szül., 32 éves, kath., dr. med. et chir., mag. obst., az orvosi kar külső tagja, Pest város tb. physikusa, a pesti polgári kórház főorvosa. 3. Lippay Gáspár, keszthelyi szül., 34 éves, kath., dr. med. et chir., mag. obst., operateur és országos oculista. 4. Piskovich János, lugosi szül., 35 éves, kath., dr. med. et chir., a pesti Szt. Rókus kórház sebész-főorvosa s a szóbanforgó tanszék helyettesítője. 5. Stockinger Tamás, pesti szül., 39 éves, kath., dr. med. et chir., a gyakorlati sebészet tanárának assistense. — Látjuk, hogy a hazai értékelés szerint eléggé komoly nevek hordozói pályáztak a megüresedett katedra birtokáért, mert közülök később még ketten is jutottak tanszékhez.

A pályázás két phasisban folyt le tíz egyetemi tanár jelenlétében. A bírálat eredményeként szótöbbséggel *aequo loco* első helyre candidáltatott Balassa és Piskovich, a másodikra Stockinger, a harmadikra Lippay és Flór. Különvéleményt jelentett be Csasz Márton, a bonctan tanára, aki a pályázók igyekezetének általános megdicsérése után abbéli nézetét fejtegette, hogy voltaképen egyikük sem felel meg teljes mértékben a kívánalmaknak, majd a következő jelölési sorrend mellett foglalt állást: 1. helyre ajánlta Piskovichot, aki a feltett kérdések közül az elsőt és a másodikat megoldotta, ügyes és tapasztalt sebésznek bizonyult, a harmadik kérdésre, bár röviden, de szintén megfelelt; a 2. helyre Balassát ajánlotta, aki a második és a harmadik kérdést szorgalmat tanúsító

³⁹² OL. Litt.-med. 1841. Pos. 25.

módon oldotta meg s a sebészet terén a legtöbb ismeretet árulta el; 3. helyre tette Flórt, aki főleg bonctani ismereteit demonstrálta; a 4.-ikre logikus feleleteire, választékos irányára és megfelelő ismereteire utalva, Stockingert; Lippay minden indokolás nélkül az 5. helyre került.

Gebhardt professor szerint is a pályázók közül egyik sem felelt meg teljesen. Egyébként 1. helyre Piskovichot, a 2.-ra Balassát és a 3.-ra Stockingert ajánlja. Weleczky János professor szerint egyik pályázó se vált be annyira, hogy egyáltalában candidáltathassék.

Bene Ferenc, a kar igazgatója, valamennyi pályázóról elismerte, hogy a feltett kérdéseket dícséretes módon oldotta meg, de csak kettőt tartott ajánlhatónak: Balassát és Piskovichot.

Stáhly Ignác protomedikus felhívta a figyelmet arra, hogy a pályázóknak csak rövid idejük volt a themák kidolgozására, hogy közülük még egy se volt professor, hogy megannyian törekvő fiatal emberek, úgy, hogy ternajelölésre is megvan a lehetőség, mégpedig az első helyre Balassa, aki testestől-lelkestől („mit Leib und Seele“) sebész, „az összehasonlíthatatlanul nagy mester“ (Wattmann) oldalán nevelődött s egész idejét — magánpraxis híján — tanszékének és műtőnövendékeinek fogja szentelni s így egy oly intézetet megteremteni, aminő a bécsi műtőképző. Második helyre Piskovichot, harmadikra Stockingert hozza javaslatba. Ezek után a tanszék ügye a tanulmányi bizottság elé terjesztetett, amely Piskovichban látta nemcsak a legidősebb pályázót, de a legérdemesebbet is, majd a helytartótanács elé, melynek mindenkor súlyosan latba eső véleménye szerint Balassát semmiképp se lehet Piskovich elé helyezni, miért is őt az utóbbival szemben szintén csak a második helyre ajánlotta, a harmadikra pedig Stockingert.

Minekutána a tanszéki pályázatok elbírálása magyar részről az összes illetékes hatóságok meghallgatásával megtörtént, a bécsi orvosi facultás elé került az ügy megtárgyalásra. Bármennyire lehangoló az erre való visszaemlékezés is, az igazság nevében mégis el kell ismernünk, hogy nem egyszer, így az adott esetben is, mégis csak a történések előnyére vált, hogy a döntés Bécsben és nem itt nálunk történt. Ha végigtekintünk még egyszer a sebészeti tanszék pályázóinak külön-

bőző értékelésén, aligha szállhat meg az a nyugodt érzés, hogy Balassa kerül ki győztesként, különösen mivel a magyar helytartótanács is Piskovich mellett foglalt állást. Nem kívánjuk Piskovich dr. érdemeit kisebbiteni, ám bizonyos az, hogy neve szinte nyomtalanul tűnt el a feledés homályában, mert egy inauguralis dissertatio, egy 3 oldalas Rókus kórházi jelentés s egy az „Orvosi Tár“-ban megjelent rövid meteorológiai cikk kivételével semmiféle tudományos nyom nem maradt fenn utána. Bécsben is megszólaltak a professorok. Berres, a bonctan tanára nem győzte Balassa kiváló tulajdonságait, nagy körültekintését, alapos tudását, nagy tapasztaltságát és jó felfogását dicsérni, miért is első helyre őt ajánlotta, Piskovichot a másodikra. Hasonlóképen ítélte Schroff, a gyógyszerstan tanára, nemkülönben Wattmann, a sebészprofessor, Balassa mestere, ki őt ritka képességű, nagy jártasságú operateurnek nevezi, kinek igen jeles dolgozatai jelentek meg a bécsi szaksajtóban s akinek főleg a második vizsgathesise oly jól sikerült, hogy „megérdemelné a nyomtatást“. A bécsi kar aligazgatója szintén Balassát ajánlotta első helyen. Utalva arra, hogy a magyar országos főorvos, Stáhly, a szóbanforgó tárgy kitűnő professora, valamint Bene, a kari igazgató, ugyancsak Balassát jelölték első helyen, idézi báró Türkheimnek, a bécsi kar aligazgatójának szavait, melyek szerint „a pesti egyetemnek gratulálni lehetne, ha egy ily kiváló egyéniséget meg tudna nyerni magának“.

Az elmondottakat per longum et latum fejtegető ügyiratot immár a magyar kancellária felterjesztette az államtanács-hoz, melynek tagjai egyenkint jegyezték be a véleményüket. Az ügy előadója Jüstel prépost, a ministerconferentia referense, 1843 febr. 11.-én kapta kezébe az actát és 12.-én már el is készítette votumát. Szerinte más, mint Balassa és Piskovich nem is jöhet szóba. Igaz, hogy Piskovich elismeréseméltó, hosszabb sebészi gyakorlat felett rendelkezik, mint Balassa, az utóbbinak azonban magasabb a tudományos képzettsége. Egyébként is a tanári állás nem annyira korábbi érdemek jutalmazására, mint inkább a tudomány és a tudományos képzettség előreviteléhez kell, hogy serkentő eszközül szolgáljon. Ebből a szempontból mérlegelve a pályázókat, Balassát kell előnyben részesítenie.

Eddig a megállapodásig eljutva, aggályok szállják meg a referenst: a véleményező hatóságok mind hallgatással mellőzték azt a körülményt, hogy Balassa nem katolikus, hanem lutheránus. Aggályait nem oszlatják el az általa idézett 1791. évi XXVI. tc. 8. §-ának a rendelkezései, melyek szerint a nyilvános állásokra „nullo interposito religionis discrimine“ nevezhetők ki az egyébként érdemes egyének. Jüstel aggodalmaskodik: vajjon az egyetemi tanárok is beleértendőek ebbe a rendelkezésbe? Egy sebész teendői bizonyos, hogy függetlenek a felekezetiségtől, azonban a sebész mint professor beletartozik abba a testületbe, mely nincs felmentve a katolikus istentiszteleteken való részvétel alól. Lehet-e ily körülmények közt lutheránus embert kinevezni e testületbe? Bevallja: nem mer biztos ítéletet alkotni erről s ezért a magyar viszonyok pontos ismerőjét, a magyar kancellárt kívánja megszólaltatni, tőle kérni tájékoztatást. Ha a kancellárnak nincsenek e részben aggályai, ő is — a katolikus főpap — Balassát kívánja első helyen javaslatba hozni a királynál.

Hartig tanácsos meggondolandónak tartja Jüstel alternatív javaslatát. Ha kérdés intéztetnék gróf Majláth kancellárhoz, ez sajnos — alig maradna titokban s a mostanában észlelhető felekezeti szenvedélyesség mellett a protestánsok és az egész úgynevezett liberális párt már a kérdés felvetését is könnyen a jogaik megsértésének minősíthetnék, talán az országgyűlésen is ily értelemben pertractálhatnák. Egyébként emlékezik, hogy a prágai egyetemen a század első évtizedének a végén egy Meisner nevű tanár működött, aki lutheránus volt. Ha mindezen aggályok elkerülése végett a kiváló Balassa helyett a második helyen ajánlott Piskovich neveztetnék ki, a mellőzés motivumait bizonyára kitalálnák és szóbeszéd tárgyává tennék. Ügylátszik, ezek az aggályok Purkhart államtanácsost is megszállták, azonban merőben más következtetéseket vont le belőlük, mert a pesti bírálatokra, elsősorban a magyar helytartótanácsára hivatkozva, elejteni javasolta Balassát, illetve első helyen nem őt, hanem Piskovichot jelölte.

A referens két alternatív Resolutio Altissima-tervezetet készített, melyek így hangzottak: „Cathedram Chirurgiae in Universitate Pestiensis vacantem Dni. (sic!) Joanni Balassa — Joanni Piskovich — benigne confero.“ Vagy: „A. H.

Schreiben an den Ungar. Hofkanzler Graf Majláth. Lieber Majláth! Ich erwarte von Ihnen die wohlbegründete Aufklärung, ob alle Verhältnisse und Verbindlichkeiten der Professoren an der Pester Universität wohl erwogen die Anstellung anderer als katholischer Glaubensgenossen als Professoren an dieser Universität zulässig und rathsam ist. Ferdinandus m. p. Wien, den 18. März, 1843.³⁹³

Az acta első kiadmányában a „Joanni Piskovich“, továbbá a második kiadmányában az egész „Allerhöchstes Schreiben“ keresztül van húzva. A keresztülhúzást végző tinta félreismerhetetlenül azonos színű a király névalírásának tintájával s a rendszerint tétovázonak és erélytelennek jellemzett V. Ferdinándot ezúttal éppen ellenkező oldaláról mutatja be.

Alig vette még birtokba Balassa a tanszékét, melynek elnyerése nagyon boldoggá tette („ter me beatum sentio“) s alig tette le a „szent fogadalmat“ (sancta sponsio), folyamodványt nyújtott be, melyben előadásainak megkezdése alól egy időre felmentést kért, hogy az év végéig utazásokra fordíthassa az idejét, hogy főképp Párisban s Berlinben tágíthassa látókörét. Nemes gondolkodásának szép jele, hogy az évvégi szigorlatoztatások alól is felmentést kért, nehogy a tanulók képességeinek elbírálásánál netán a lelkiismeretével kerüljön ellenkezésbe.³⁹⁴ A távolléte alatt való helyettesítésével ismét Piskovich Jánost kérte megbízni. Mindehhez a hozzájárulást elnyervén, a felség megengedte, hogy Balassa részére a külföldre szóló útlevel kiállíttassék.³⁹⁵

A bécsi évek gazdag tapasztalatainak újabb bővítésével tért vissza Balassa külföldi útjáról s most már végleg elfoglalván a helyét, nemcsak a hazai tudományos sebészet alapjait vetette meg, hanem — utóbb más érdemes férfiaknak is a közreműködésével — egy magyar orvosi iskoláét is, mely célkitűzéseiben, tagjainak idealistikus tetterekészségében, nem állott mögötte a bécsi iskolának, melynek szelleme szülte volt.

³⁹³ StR. 666: 1843. — OL. Litt.-med. 1843. Pos. 41a.

³⁹⁴ „Res vero perardua et conscientiae foret, discipulos, quorum facultates mentis et cognitiones ob temporis brevitatem ex asse dignoscere possibile haud foret, rigori tentaminis subicere et censurare.“

³⁹⁵ OL. Litt.-med. 1843. Pos. 45, 108. — 1844. Pos. 34. — Közoktatásügy. Orvoskari. 1845. Pos. 85, 167.

Sajnos, csakis a szellemiek tekintetében mondhatta ennek magát a magyar iskola, mert boldogulhatásának úgyszólván minden egyéb feltétele hiányzott ekkor és ezután is még elég hosszú időn át. Maga a sebészeti klinika — a többiekkel együtt — még mindig ott vergődött beszorultan a Hatvani-utcai kezdetleges és antihygienikus épületben, a helytartó-tanácsban pedig többnyire számvevőégi szempontok nehezettek a szárnyaló tervekre s bénították meg ezeket. Még a gyógyászati segédeszközök beszerzése is sokszor nehézségekbe ütközött, miket a sok új felfedezés tett szükségessé, melyek éppen Balassa tanári működésének ideje alatt merültek fel. A gyógyításnak ezen új segédeszközeit Balassa mindig a leg-sürgősebben igyekezett betegei javára alkalmazásba venni. Szolgáljon erre a következő példa: Amikor az aether sulfuricus-szal való altatás híre Bostonból megérkezett Európába, megindultak a kísérletek, először Londonban, azután Párisban, majd Bécsben. Nálunk Balassa 1847 jan. 8.-ára tűzte ki a kísérleteket, melyeket óvatosságból először egészségeseken végzett, amire vetekedve ajánlkoztak a fiatal orvosok, kik közül négyen meg is történt a próba. Jan. 11.-én már több betegen műtétet is végzett Balassa. A jó eredmények híre gyorsan terjedt, mert febr. 27.-én már két műtétet végzett altatással Cseresnyés Sándor dr., Veszprém-megye főorvosa, Pápán. És Cseresnyéssel egyazon napon végzi Schuh Bécsben a Balassa által már több ízben alkalmazott és kipróbált aether-narcosist, „megelőzve az összes német sebészeket”.³⁹⁶ Összegezve és a magyar szempontból megfogalmazva: Balassa, sőt az ő példáján induló Cseresnyés is, megelőzte az összes német sebészeket.³⁹⁷ A gyermekgyógyászatba Schöpf vezette be az

³⁹⁶ Neuburger: Die Entwicklung der Medizin in Österreich. Bécs, é. n., 60. l.

³⁹⁷ A narcotizálás terén még egy recordról számolhatunk be. A Természettudományi Társulat 1847 dec. 7-ikén tartott kisgyűlésének jegyzőkönyvében (Orv. Tár, 1848. 112. l.) olvashatjuk, hogy „Kovács Sebestény Endre a legközelebb külföldön tett új fölfedezésre, nevezetesen a chloroformra, mint kénégenyt pótló szerre figyelmezteti a jelenlevőket, kiemelve a szernek a kénégeny fölötti amaz előnyét, minélfogva alkalmazása egyszerűbb, ereje bódítóbb, eredménye sikeresebb és nem veszélyes”. Ennek a hírnék a jelentőségét az adja meg, hogy a Soubeiran által

aethernarcosist. Az Orvosegyesület pedig 1847 márc. 1.-ei ülését ennek a felfedezésnek és eddigi eredményeinek meg-tárgyalására szentelte.³⁹⁸

De nemcsak a narcosis, hanem Semmelweisnek a sebészetre is nagyjelentőségű felfedezése, a szem-, majd a gégetükör orvosi használatának felfedezése, a galvanocaustika és- punctura, az electrolysis, a gyógyszerek bőr alatti alkalmazása, az écrasement, — ezek mind Balassa idejében s éber figyelmét felköltve gazdagították a magyar orvosi tudományt is, miként arról irodalmi munkásságában is meggyőződhetünk.

Balassa nagy alkotásairól az események rendjén egyenkint fogunk megemlékezni, ehelyütt azonban nem hagyhatjuk említetlenül azt a kitüntető kegyességet, melylyel áldott emlékü királynénk viseltetett Balassa iránt. Erzsébetnek 1868-ban az volt az akarata, hogy következő gyermeke Magyarországon lássa meg a világot s az 1868 ápr. 22.-én született Valeria főhercegnőből „magyar királyleány“ nevelődjék. A királyné szülésénél a Várban Balassa volt jelen, aki segédjéül Diescher tanárt vitte magával. A királyné nagyon megszerette Balassát s ennek több jelét is adta, így pld. Valeria születése után a nevének kezdőbetűjével ékesített gyémántgyűrűvel ajándékozta meg. Hall osztrák városka is ez alkalomból díszpolgárává választotta Balassát. Amidőn a nagy férfiú meghalt, a királyné

1831-ben feltalált chloroformot James Young Simpson edinburgi nagy-hírű szülész 1847 nov. 4.-én próbálta ki hosszabb előzetes tudományos kísérletezések után élő emberen, jelesül egy szülésnél, amiről a „Lancet“ ugyanazon évi dec. 11-iki számában számolt be „Account of a new anaesthetic agent“ c. közleményében. — Szinte a csodával határos tehát az a gyorsaság, melylyel az első chloroformos narcosis híre és értékelése Angliából hozzánk eljutott. A chloroformhatás alatt levezetett nov. 4.-iki edinburgi szülést követőleg, de a dec. 11-iki első angol közlést is megelőzve, tartotta Kovács-Sebestény Endre főorvos a referáló előadását a chloroform narcosisról, eléggé alig méltányolható jeleként az érdeklődés ama lépéstartásának, mely az akkori orvosaink tudomány-szeretetére oly szép világitást vet. (L. Győry T.: A chloroform bevonulása a magyar orvosi gyakorlatba. Socialis orvostudomány. 1835. 52. l.)

³⁹⁸ Orv. Tár. 1847. 107, 133, 165. — Nemsokára már az aether beszívására szükséges készüléket Pesten a Sebestyén-téren egy esztergályos gyártotta, aki a vásárlói jelentkezésekor egyik vagy másik inasát aether-bódulatba ejtette. (174. l.)

annyira meg volt indulva, hogy az udvari ebéd-től távolmaradt s könnyeivel gyászolta meg kedvelt orvosát s fényképeit magával vitte Bécsbe.³⁹⁹

A belgyógyászati és sebészeti tanszékek megüresedésének idején, 1841 febr. 16.-án meghalt Hoffner József, „a barom-orvosi tudományok tanítója és a barom-orvosi intézet igazgatója” s kettős állására febr. 25.-én kiíratott a pályázat előbb aug. 4.-ére, majd okt. 16.-ára, ismét azzal a kikötéssel, hogy a szabad lakással és 1200 pengő frtnyi fizetéssel egybekötött állást csak a magyar nyelvben tökéletesen jártasak nyerhetik el.⁴⁰⁰

Hoffner halála nem érte váratlanul az egyetemet. Több éves betegeskedésének rosszrafordulása végre is arra indította Bene kari igazgatót, hogy jan. 21.-én Hoffnernek minden kötelezettség alól való felmentését s a teendők ellátására Zankó József első tanársegédnek az adminisztráció kívül a németnyelvű, és Doleschal Gábor második segédnek a magyar-nyelvű oktatással való megbízatását hozta javaslatba.⁴⁰¹ A helytartótanács elfogadta a javaslatot, azonban Zankó, aki hat évig működött Hoffner oldalán, másfelé neveztetett ki s így a tanszék és az intézet ellátásáról másképp kellett gondoskodni, főleg azért is, mert ez utóbbit a kari igazgató siralmasan lezüllött és állatorvosok képzésére teljességgel alkalmatlan állapotban, „in statum desolatum deplorabilem conjectum, pro institutionibus veterinariis perficiendis plane ineptum”-nak találta. Ezért addig is, míg a kiírt pályázat el nem dől, Zlamál Vilmos, országos állatorvos megbízását hozta javaslatba.⁴⁰² Zlamál eredetileg a katonaságnál szolgált mint tábori sebész és innen kapta a parancsot, hogy Bécsben az ottani tanintézet két éves tanfolyamán az állatorvostanra képezze ki magát. Innen visszakerülván Temesvárra a katonasághoz, itt kapta meg 1838-ban a rendelkezést, hogy a kelet felől közeledő marhavész elleni intézkedések megtételénél álljon a magyar hatóságok szolgálatára. Ennek köszönhette,

³⁹⁹ Wiener med. Wschr. 1868. 1627. 1.

⁴⁰⁰ Codex III/5. 413, 414.

⁴⁰¹ OL. Litt.-med. 1841. Pos. 12.

⁴⁰² OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 151.

hogy 1838 júl. 24.-én országos állatorvossá neveztetett ki,⁴⁰³ s egyben az intézetben előadónak. 1841-ben a morva származású férfiú már folyékony magyar nyelven tartotta előadásait. Zlamál mindenütt annyira bevált, hogy szinte önmagától adódott a javaslat, mely Hoffner elhanyagolt intézetének a rendbehozatalát a pályázat eldőltségéig is az ő közrevonásával óhajtotta elérni. A pályázati vizsgák nagykésőre, 1843 júl. 4.-én tartattak meg a következők részvételével: 1. Lautner Ferenc 32 éves med. dr., 1841 ápr. 27 óta az állatorvosi rendészet és járványtan mindazideig meg nem erősített tanára a lemergi egyetemen, ahol már 5 év óta szolgál. Pályázatában kijelentette, hogy nem érti a magyar nyelvet, de mire kineveznék, addigra megtanulja, sőt a magyar nyelv egyetemi tanárának a bizonyítványára is hivatkozott, mely szerint „kitűnő” vizsgát tett le a magyar nyelvből. (!) (Lautner már 1841-ben is adott be a pesti állásért kérvényt.⁴⁰⁴) 2. Bruszt Elek, 58 éves mag. chir. et obstetr., az állatorvostan tanára a kolozsvári lyceumban, ahol 25 év óta szolgál. 3. Abay István, 30 éves dr. med., vizsgázott állatorvos és a pesti intézet segéde. 4. Zlamál Vilmos, 38 éves mag. chir., obst. et ocul., approbált állatorvos és Regni veterinarius. 5. Pap Ignác, 41 éves mag. chir. et obst., „az állatorvos-tant is tanulta”. 6. Doleschal Gábor, 28 éves med. dr., aki a pesti intézet assistense volt még abban az időben, amikor a helytartótanács a szóbanlevő tanszék betöltésére javaslatot tett, azóta azonban a helytartótanács rendeletére ezen állásából egy hamis orvosi bizonyítvány kiállítása miatt elmozdítottatott,⁴⁰⁵

⁴⁰³ Codex III/5. 303.

⁴⁰⁴ OL. Litt.-med. 1841. Pos. 79.

⁴⁰⁵ A Doleschal által kiállított bizonyítványról azt jelenti a kancellária, hogy „pluribus sub obtutibus crisi obnoxium, sphaeram medicam cum manifesto officii abusu excedens et iudicio facultatis medicae inofficiosum, inadaequatum et falsum”. StR. 3674 : 1843. — Feltehető-e az efféle bizonyítványokat osztogató egyénről, hogy azok a jellemfestések, melyeket „Életem, eszményeim stb.” c. könyvében a maga medikus éveiben működött professorokról írt össze, csakugyan hűek-e s nem tartalmaznak-e bosszúszerű adatokat azokkal szemben, akik őt viselt dolgaiért megbüntették? Lealázó és kifigurázó megjegyzéseket és jellemzéseket tartalmazó torzképek ezek, s bár történezszt nem illethetünk váddal, ha egykorú adatokat idéz, mégis sajnálom, hogy Magyary-Kossa Gyula „Orvosi emlékek” című nagyszerű munkája I. kötetének

az egyetemi tanács útján szigorú megrovásban részesítettet s a jövőre nézve a betegek megvizsgálása s az orvosi bizonyítványok kiállítása körül esküjének lelkiismeretes betartására — orvosi oklevelének egyébkénti megvonása és a magángyakorlattól való eltiltásának terhe alatt — nyomatékosan felhívott.

A pesti orvoskarbeli bírálók Zlamált jelölték első helyen, a kari igazgató — közelebbi indokolás nélkül — Lautnert. E véleményeltérés tisztázására a budai tanulmányi bizottság kivételesen az országos főorvos meghallgatását határozta el, jöllehet annak a kari ügyekbe közvetlen beleszólási joga nem volt. Stáhly Zlamál mellett foglalt állást kiváló szakérdemeiért, a tanszék helyettesítése közben bebizonyított képességeiért és buzgalmaért s kitűnő pályázati dolgozatáért, kinevezése ellen azonban az az aggály merült fel, hogy nem rendelkezett doctori oklevéllel, ami azonban Stáhly szerint is áthidalható volt azzal, hogy számára az ad honores doctori diploma kiszolgáltassék. A bécsi állatorvosi intézet igazgatója s az ottani orvoskari tanárok egynek kivételével Doleschal jelölték első helyen, de kizárólag a képességeinek méltánylásaként, mert — miként a kancellária megállapítá — Doleschal „officii abusus“-ai csak utólag jutottak tudomásukra. Külön feljegyzésre méltó, hogy a magyar kancellária Lautnert jelölte első helyen, Jüstel pedig, a nem magyar referens, Lautner jelölése ellen foglalt állást azon az okon, mert semmikép se látta igazoltnak, hogy a magyar nyelvet a megkívánható és ígért mértékig elsajátította volna, de érdemeit se tartotta elegendőknek. Ezzel szemben Zlamálról mint nagyon tiszteletreméltó („sehr ehrenhaft“) egyéniségről emlékezett meg Jüstel, aki a helyettesítés alatt is magyarul tanított s az állatorvosi irodalom terén messze felülmúlta Lautnert, ismeretei pedig elsősorban Magyarországnak szempontjából mutatkoztak igen értékeseknek. Abay csak most kapta meg az oklevelet, tehát túlfiatall, Bruszt meg már túlóreg egy új tanszék elfoglalására, Doleschal pedig egyáltalán nem méltó a tanszékre. Jüstel referatuma alapján a felség 1843 szept. 7.-én Zlamál Vilmost nevezte ki

20—25. lapjain, csakis ezeket a Doleschaléit közli, melyek a legkedvezőtlenebb benyomásokat keltik az olvasóban a 30-as évek orvoskari tanáraitól.

az állatorvostan tanárává⁴⁰⁶ s egyben felmentette a sok utazást igénylő s ezért az intézet igazgatásával és a tanszékkal meg nem férő országos állatorvosi tiszttól. Ezt a IX. napidíj osztályba sorozott, 600 frttal díjazott állást pályázat útján 1844 júl. 4.-én Heitzmann Márton, a bródi határőrvidéki ezred fősebesze és állatorvosa nyerte el.⁴⁰⁷

A chemiának és botanikának ugyanazon tanár által való előadása, amiként az 1770-től 1817-ig járta, 1838-tól fogva takarékoságból ismét egy emberre bízott, amennyiben a botanika tanszékére kinevezett Sadler József a chemiának Schuster János elhalálozásával megüresedett katedrájának igeiglenes ellátásával is megbízott. Ez az ideiglenesség már-már az állandósulás bélyegét hordta magán, amennyiben 1841-ig húzódott el, amidőn végre is elrendeltetett a pályázat kihirdetése, amelyen 8-an vettek részt: Engel József bécsi születésű marosvásárhelyi kórház-orvos; Linzbauer Ferenc budai születésű főorvosa a Jászságnak, ki 3 évig a chemia tanszéke mellett assistens volt; Bartha Károly, szentegyházai szül., a vakok intézetének orvosa; Czelechowsky Ignác morva szül., 14 év óta a Hessen—hamburgi ezred sebesze, aki magyarul nem tudott; Sangaletti Ede, bécsi születésű s ottani gyakorló orvos, aki a bölcsészeti tanfolyamot Pesten végezte, s már korábban, de eredménytelenül a chemia prágai tanszékére folyamodott; Wagner Dániel, breznóbányai születésű chemiae dr., aki 5 évig bérelt gyógyszerért Pozsonyban, az utóbbi 4 évben pedig a pesti chemiai laboratoriumban segédeskedett; Bachmann József pozsonyi szül., aki 1½ évig működött a selmecbányai ásvány- és földtani tanszéken mint helyettes és 5 évig mint bányászati tisztviselő, magyarul azonban nem tudott; Nendtvich Károly, pécsi születésű assistens 3 év óta a chemia tanára mellett.

A magyar kancellária 1841 jan. 14.-én közölte, hogy a felség Sangalettit nevezte ki a chemia tanárának⁴⁰⁸ és nem-sokára, márc. 29.-én azt is, hogy kérelmére a király az 1841/42. tanév végéig fizetéstelen szabadságidőt engedélyezett neki

⁴⁰⁶ Min. Konferenz. 3674: 1843.

⁴⁰⁷ Codex III/5. 503, 537.

⁴⁰⁸ OL. Litt. pol. 1841. Fons 8, pos. 18. III.

Európa híresebb chemiai laboratoriumainak kiképzése tökéletesbítése céljából való felkeresésére, mely időre továbbra is Sadler bízott meg a helyettesítéssel.⁴⁰⁹ Sangaletti minden oldaláról jellemző sorokat írt a hadvezéri nagyságánál sem kevésbé kiváló chemikusunk: Görgei Arthur 1847-ben István öccséhez Prágából, ahol az osztrák katonaságtól való kiválása óta chemiát tanult: „... biztosíthatlak, hogy az utolsó is közülünk idevaló vegyészek közül, valamennyi pesti chemikust, Sangaletti egyetemi tanárt kivéve, zsebre vágja. Sangaletti pedig lusta és anticipált babérokra az emésztés álmát alussza.”⁴¹⁰ Görgei Arthur szavait látszik megerősíteni a tény, hogy Sangaletti után semmiféle irodalmi tevékenység nyoma nem maradt fenn, csupán laboratoriumi eszközök, melyeket az egyetem megvásárolt tőle.

Az államorvostan tanszéke 1841-ben valósággal krízisbe jutott Böhm Károly tanár hosszan elhúzódó betegségével s csak 1846-ban jutott nyugvópontra a végleges tanár kineveztetésével. 1841 márc. 26.-áról szól az első jelentés, hogy Böhm Károly, a törvényszéki orvostan és az orvosi rendészet tanára súlyosabb természetű idült bronchitisszel és állandó rekedtséggel megbetegedett. A szintén betegen fekvő kari igazgatót helyettesítő senior, a kari „vice-gerens“, ifj. Bene Ferenc gyakorló orvost hozta Böhm helyettesítésére javaslatba, amihez a helytartótanács nov. 2.-án hozzá is járult. Bene évente újra megismételt megbízások alapján 1845 júl. 23.-ig teljesítette a suppleálást,¹¹⁴ jöllehet Böhm Károly nyugalombahelyezése (ad statum quietis repositio) iránt már 1843 máj. 16.-án történt meg a lf. elhatározás. A nov. 11.-re kitűzött pályázaton⁴¹² résztvettek: Dantsek József aponyi (Nyitra m.) születésű med. dr., — Gottwald János, Tolna megye főorvosa, Kron Frigyes, med. et chir. dr., — Rupp János, az orvosi kar

⁴⁰⁹ OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 75, 110.

⁴¹⁰ Idézve Magyary Z.: A magy. tud.-politika alapvetése c. könyve nyomán, 69. l.

⁴¹¹ OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 193. — Litt.-med. 1841. Pos. 18. — 1844. Pos. 47, 104, 104a. — OL. Orvoskari. 1845. Pos. 74a, 81a. — O. kari ltár. Fjk. 1. 1171/195: 1841.

⁴¹² O. kari lt. Fjk. 1. 1240/203: 1843.

külső tagja, — Schmidt János, 14 év óta Pest megye főorvosa, — Stockinger Tamás, pesti dr. med. et chir., — Török József barsi dr. med. chir., „kálvinista“, — Bugát Pál, a sebészek professora, aki pályázás mellőzésével kérte a tanszékét a maga részére. — A kari igazgató szerint Schmidt és Kron nem lettek volna pályázásra bocsáthatók, mert a 40 éves korhatárt már túllépték. Ő is, a véleményező tanárok is (Csausz, Sauer, Balassa) Ruppot helyezték az első helyre, aki Balassa szerint „lényegesen felülmúlta pályázó társait“. — Bugátot illetőleg a kari igazgató sok méltánylandó körülményt hozott fel: tanszékét 20 év óta lekiismeretesen tölti be, 2 éven át dekán volt, rendes tagja a Magyar Tudós Társaságnak, több művet adott ki és fordított le magyarra, műkifejezéseket állított össze, amivel lehetővé tette, hogy több orvosi tárgy magyarul adathatott elő. Figyelembe vehető, hogy Bugát, miként a sebészek részére rendelt tantárgyak többi tanárai, szigorlati díjakban soha nem részesült s végül, hogy mint veterán valóságos tanár nem helyezhető egy sorba az ujonccal („Neulinge“). A lf. elhatározástól kell függővé tenni, vajjon Bugát kineveztessek, avvagy valamely más módon jutalmaztassék-e.

Mellőzve a 2. és 3. helyen való jelölések összes permutációinak hosszadalmas bemutatását, csupán a korhatáron túllevő s ezért a szabályok értelmében figyelembe se vehető Schmidt dr.-nak a candidatusok közé való protectiós beszorításáról néhány szót! Egy Bodó nevű rokonának az érdemeire hivatkozva, aki 48 éven át kezelte a politikai alap pénztárát és az apjáéra, ki 50 évig szolgált „irodalmi téren“, Schmidtet második helyen jelölte a kari igazgató. Maga a nádor-főherceg is szót emelt Schmidtnak a korhatár alól való felmentése érdekében, megnyugtatta az egyetemet, hogy „Schmidt minden tekintetben meg fog tudni felelni a tanszéknek“. A magyar kancellária, ha nem is teljesen, de a 3. jelölési helyre szorította vissza Schmidtet. Az igazságkereső Jüstel préposton azonban minden protectio ereje megtört s döntő véleményét oda formulázta, hogy érdemleges választás csak két egyén közt lehetséges: vagy a mindenképen kiváló Rupp pályázó, vagy a pályázat mellőzésével folyamodó Bugát közt. Már a véleményező hatóságok közül is többen jegyezték meg, hogy Bugátnak idejekorán kellett volna kérnie a tanszékét s nem a pályázat

napjának kitűzése után; ezzel sok idő lett volna megtakarítható s a pályázó is megkímélhető a céltalan fáradozás leverő hatásától. Jüstel nem akarta mellőzni vagy félreismerni a Bugát mellett szóló figyelemreméltó momentumokat, azonban nézete szerint ezeknek nem szabad szerepet játszani egy annyira fontos tanszék betöltésénél, aminő a törvényszéki orvostan, mely nemsokára még fontosabbá fog válni, amikor Magyarországon a büntető bíraskodás szabályoztatni fog. Erre a tanszékre tehát a legkiválóbbik pályázót kell kiválasztani s a rendelkezésre álló adatok szerint Rupp az. Jüstel javaslata értelmében a felség 1845 ápr. 15.-én Rupp János dr.-t nevezte ki a törvényszéki orvostan és az orvosrendészet — vagy amint a helytartótanács nevezé: „az orvosi bábta és közpolgári orvosi rendszertartás” tanárának.⁴¹³

Mellesleg jegyezzük meg, hogy ezen amúgy is nagyon elhúzódott ügyet még két hónappal (febr. 10-ápr. 15) feleslegesen késleltette az, hogy a pesti hatóságok valamelyike elfelejtette Bécsbe továbbítani a pályázati mellékleteket⁴¹⁴

Mint láttuk, komoly és jól képzett orvosok voltak az első jelentkezők, akik nem rendszeresített, vagy a későbbi nomenclaturával kifejezve: rendkívüli tantárgyak díjtalan előadására vállalkoztak s akiket kinevezési okmányaik is a kifejezés logikai és nem terminus technicus-szerű értelme szerint: rendkívüli tanároknak neveztek. Ezek — bár eskütételre köteleztettek — a mai magántanároknak feleltek meg. Működésüket külön jóváhagyott szabályzat nem irányította, de vállalt és engedélyezett kötelezettségeiket épp úgy be kellett tartaniok, mint a rendes tanároknak s pld. arról, hogy fél évekre megszakíthatják teendőiket, még csak szó sem esett s ilyen megszakításokat nem is találunk a félévi tanrendekben. Minősítési feltételek sem voltak megállapítva s így nem csoda, hogy már néhány év eltelte után megjelentek a láthatáron az önismeret híján levő próbálkozóak, köztük elsőnek 1841 vége felé egy fogász, akinek az *ars dentistica* magisteri diplomáján még alig száradt meg a tinta s merész lendülettel mindjárt rendes

⁴¹³ Min. Konferenz. 3569: 1846. OL. Orvokari 1845. Pos. 73.

⁴¹⁴ Min. Konferenz. 6225: 1844. — 1355 1845. — OL. Orvokari 1845. Pos. 73.

tanárságot kért a fogászatból. Turnovsky Frigyes med. dr. ezen kérelmét a kari igazgató felterjesztette a helytartótanács-hoz, további utasításokat térve. A helytartótanács 1842. jan. 11.-én azzal a kijelentéssel utasította el Turnovsky dr. kérvényét, hogy egy egyetemi tanárnak jól elkészült egyénnek kell lennie, erre pedig a kérvényezőnek nem volt ideje, mert csak néhány hónap előtt szerezte meg a dentista-mesteri oklevelet. Ezen határozat vétele után Turnovsky dr. kiutazott Párisba, ott egy fogászati tanfolyamot Ribail, ottani rk. tanárnál végighallgatott s visszajöve, most már a rendkívüli professurával is beérve, újra beadta a kérvényét kineveztetése iránt. A kari igazgató nem támogatta a kérelmet, mert Turnovsky képzettségét most sem találta elégségesnek ahhoz, hogy a szenvedő emberiség hozzá fordulhasson segélyért és nem elegendőnek egy egyetemi tanár képzettsége iránt támasztandó követelményekhez. A kari igazgató visszamenőleg megállapította, hogy Turnovsky a tanulmányai folyamán egyáltalán nem tanúsított különösebb szorgalmat, képességének is csak gyenge bizonyítékait szolgáltatta. A tanulmányi bizottság is hasonló módon bírálta el Turnovsky kérelmét, akit legalább is addig kívánt visszautasítani, míg a rendkívüli tanárok működésére és minősítésére vonatkozó szabályzat el nem készül. A kancellária is így ítélte, de utasítani kérte a helytartótanácsot, hogy a bevezetendő (az 1833. évi bécsi) tanrend megtervezése közben vegye figyelembe a fogászat rk. tanszékét is. A visszautasítást javasló, lényegben azonos vélemények Jüstel elé kerülve, ez a lelkiismeretes referens még utólag azt is kibogozta, hogy Turnovsky elsőízbeni visszautasításának dátuma 1842. jan. 11.-ike volt, a képzettségét tanúsító bizonyítványt pedig jan. 27.-én állította ki Ribail! Ezek után csak természetes, hogy a királyt képviselő Lajos főherceg 1843. ápr. 28.-án azzal a lf. elhatározással zárta le az actát, hogy a folyamodó kérelmének nem tehet eleget („petito supplicantis deferre non constitui“).⁴¹⁵

Rövidesen ezen balul végződő kísérlet után egy komoly képzettségű egyén, Nedelko Demeter med. dr. kérelmezte,

⁴¹⁵ OL. Litt.-pol. 1841. Fons 8, pos. 212. — Litt.-pol. med. 1842. Pos. 7a. Min. Konferenz. 1722: 1843.

hogy a fogászatból ingyenes előadásokat tarthasson. A kari igazgató elvileg nem zárkózott el a fogászat taníttatása elől, de pályázat kiírását tartotta szükségesnek, melybe mások is bekapcsolódhatnak. Türkheim, a bécsi kar igazgatója, a folyamodó Nedelko dr.-ban megfelelő képzettségű egyént látott, ezért a fogászati tanszék azonnali betöltését kívánta, amelyhez azonban, lévén az rendkívüli tanszék, semmiféle pályázatra nincs szükség. Türkheimot a bécsi udv. tanulmányi bizottságban szótöbbséggel leszavazták, de a mindig igazságosan és bölcsen megnyilatkozó Jüstel prépost ezeket írta a referatumban: „Nem látom be, hogyan lehet valakit, aki ingyen akarja teendőit ellátni, pályázásra felhívni. Amíg nem szerveznek egy fogászati tanszékot, addig csak örülni kell, hogy arra díjazás nélkül egy jó tanítót lehet kapni.“ Erre a felség 1843 dec. 30.-án megengedte Nedelko dr.-nak, hogy „a pesti egyetemen a fogászatból ingyenes előadásokat tarthasson“.⁴¹⁶

Nedelko máj. 17.-én jelentést tett, hogy előadásait megkezdte úgy a doctoroknak, mint az orvostan- és sebészhallgatóknak s egyben felsorolta, miféle eszközökre és egyéb kellékekre (köpeny stb.) lesz szüksége. Kérte továbbá, hogy senki ne bocsáttassék szigorlatra, aki nem mutat fel tanusítványt arról, hogy a fogászati tanfolyamot a kellő gyakorlati készség megszerzésével el nem végezte.

Nedelko képesítését követőleg egy Pfeffermann Ignác nevű egyén is kérvényt nyújtott be, mely szerint a fogászat technikai részét óhajtaná tanítani. Stáhly kari igazgató bizalmatlanul fogadta Pfeffermann ajánlatát, aki a maga arravalóságát semmivel sem tudta igazolni s végül is a nyilatkozattételre felszólított Nedelko jelentése alapján megállapította, hogy Pfeffermannra semmi szükség nincs, mert Nedelko a fogászat teljes területére kíván kiterjeszkedni.⁴¹⁷ Nemsokára ezután a rendkívüli tanári címmel való felruházását kérte Nedelko, mi ellen sehol semmi észrevétel nem tétetett s így a felség 1844

⁴¹⁶ OL. Litt.-med. 1843. Pos. 103a. — 1844. Pos. 19, 94. — Min. Konferenz. 5877: 1844.

⁴¹⁷ OL. Litt.-med. 1844. Pos. 39a, 91.

⁴¹⁸ Min. Konferenz. 2126: 1844.

máj. 25.-én „placet“-tel látta el a kérést.⁴¹⁸ Nedelko Demeter (utóbb Döme) 35 évig tanította a szakmáját s 1881 ápr. 22.-én halt meg.

Körülbelül Nedelkóval egyidejűleg Arányi Lajos dr., a belgyógyászat emeritált assistense, kérte a kórbonctan díjtalan előadhatását a rendkívüli tanári címmel, mégpedig „egyelőre, azaz a kórbonctan rendes tanszékének felállításáig“. Meghallgattatott az országos főorvos is, aki jelentésében behatóan méltatta e tudományág jelentőségét, sőt elkerülhetetlen szükségességét, nemkülönben magát a kérvényezőt: ritka tehetségét, kiváló egyéni tulajdonságait, melyeket még annak tanuló korából ismert, oly mértékben, hogy őt a ritka jelenségek („seltene Erscheinungen“) közé sorolja, aki azóta is egyre tökéletesítette magát, elannyira, hogy még pályázat se lenne kiírandó, mert Arányi „senki mással össze nem hasonlítható, senki őt felülmulni nem tudná, még csak elérni se“. És mivel a pesti egyetemen a kórbonctani tanszék hiányzik, ezért Arányi megbízatása e hézag kitöltésére lenne alkalmas. A budai tanulmányi bizottság és a helytartótanács is csatlakozott a „jól megindokolt“ véleményhez. Türkheim báró pedig „szintén csak jót mondhat“ Arányiról, miért is a magára még mindig várható új tanulmányi rend megjelenéséig helyes lenne a kórbonctant pályázatot nem igénylő rk. tanszékről tanítani, melyre Arányi volna kinevezendő, „akinek már maga a személye is elég biztosíték“. Jüstel is Arányi „általánosan elismert kitűnő képzettségével“ indokolta pártoló előterjesztését, minek alapján a felség 1843 dec. 30.-án megengedte, hogy Arányi a rendkívüli tanári címmel felruházza, a kórbonctanból díjtalan előadásokat tarthasson.⁴¹⁸

Szándékosan idéztük nagy részletezéssel az Arányiról elhangzott véleményeket és túlzó superlativusokat, mert ezzel eleve is ellensúlyozni óhajtjuk azokat a bántó és méltánytalan kritikákat, melyekkel egy bizonyos párt őt működésének utolsó éveiben illette s rossz hírét még Bécsbe is felszalajtotta. A „Wiener med. Wochenschrift“-nek a 60-as években megjelent „pesti levelei“ sorra tanuskodnak erről az elidegenítő

⁴¹⁸ OL. Litt.-med. 1843. Pos. 70. — Min. Konferenz. 5813: 1843.
— OL. Litt.-med. 1844. Pos. 18.

eljárásról. Még abban az esetben is, ha működésének utolsó éveiben Arányi, aki minden más tudomány szakot is fel akart érdeklődésével ölelni és egyre több időt szentelt kedvenc eszméjének, a leégett és összeomlott régi vajdahunyadi vár restaurálása terveinek, miközben a saját szakmájának haladásáról, főleg a szövetten rohamos fejlődéséről kezdett már elmaradni: a mérleg másik serpenyőjét hatalmas súlyok nyomták lefelé. A Rokitsansky oldalán nevelődött Arányinak köszönhetette az egyetem, hogy a kórbonctan jelentőségére felhívta figyelmét s hogy annak ingyenes tanítására évek során át készségesen vállalkozott, sőt a saját költségén rendezte be az első kórbonctani intézetet és ugyancsak a maga pénzén bérelt helyiségben gazdag múzeumot állított fel. Ő írta meg az első magyar kórbonctan-tankönyvet, melynek német kiadása is megindult, de sajnálatosképp be nem fejeződött. Számos kórbonctani magyar műszoát alkotott. Az utána következő generációkat józan tudományos irányban nevelte, boncjegyzőkönyvei pedig a tökéletesség mintaképei voltak. Ezekre tűzte ki egyik alapítványát is, melyet később több más is követett. Tudományos közleményei elég gyors egymásutánban jelentek meg, főleg a „Gyógyászat“ hasábjain, köztük az életmentésre vonatkozók, melyet a leckerendekben meghirdetett külön előadásokban is tanított. Lelkes tanító volt, aki tanítványainak érdeklődését is fel tudta szítani. Mint hazafi Arányi példaadóan viselkedett, önvédelmi harcunk sikeréért nagy áldozatokat is hozott. Nagy összeget adott az ifjúság katonai kitanítására és felfegyverzésére, a magyar forradalmi ifjúság üdvözlétére megjelent osztrák egyetemi hallgatókat megvendégelte s általában erős rokonszenvet árult el a forradalmi párt iránt. Arányi jellemén csak az ejt némi szeplőt, hogy az 1849 szept. 11.-én összeülő egyetemi tanácsülésen, az osztrák hatalom részéről elrendelt igazoltató eljárás alkalmával, azzal a kijelentéssel védekezett a rebellisség vádja elől, hogy mindazt amit tett, csak színlelésből (Heuchelei) tette. Pedig Arányi nem akkor színlelt, hanem itt: az igazoltató bizottság előtt. Ezt azzal bizonyíthatjuk, hogy amikor Széchenyi István, a persona ingrátissima, meghalt, Arányi azonnal felajánlotta a nagy halott iránti tiszteletéből kifolyólag annak díjtalan bebalzsamozását, amit még maga a család sem mert abban az időben

Bécs nem-tetszésétől való féltében elfogadni. És annak ellenére, hogy Arányi ekkora odiumot volt hajlandó magára venni, mégis akadtak, akik Arányiban Bécs által honorált confidenst láttak. Ezt a ráfogást végleg levehetjük emlékéről, mert a pontosan számontartott confidensek lajstromában Arányi neve nem fordul elő.⁴²⁰

Az orvostörténelem tanára, Schöpf Ágoston csak 1843-ig adta elő a tárgyát, melyet önhatalmúlag beszüntetvén, végleges felmentését kérte alóla, hogy helyette a vezetése alatt álló gyermekkórházban gyakorlatilag taníthassa „a gyermekbetegségek gyógyítását” mint rendkívüli tanár. Az orvosi kar és az egyetemi magistratus a kérelem teljesítése mellett nyilatkozott, a kari igazgató azonban pályázatot kívánt kiírni; a helytartótanács várni kívánt az új tanulmányi rend életbeléptéig; a kancellária feleslegesnek nyilvánította a pályázat kiírását, mert rendkívüli tanszéknél erre nincs szükség; a budai tanulmányi bizottság ellene volt a kérelemnek, minthogy a gyermekkórház magántulajdon s fennmaradása kétes, amennyiben az alapítók hat évre kötelező díjfizetésétől függ; hisz még az sem biztos, hogy a kórház vezetése mindig Schöpf kezén marad-e s megtarthatja-e előadásait. A helytartótanács nem tartotta az egyetem szervezetével összeférőnek, hogy Schöpf egy magánkórházban tanítson; ehhez a nézethez a kancellária is csatlakozott annyiban, hogy Schöpf mint „kir. professor” nem működhetik egy magánintézetben, míg viszont nem kifogásolható, ha a jeles folyamodó a Mária Dorottya főhercegnő védnöksége alatt álló gyermekkórházban magánelőadásokat tart. A minister-conferentia referense, Jüstel prépost 3 pontba foglalva döntötte el a kérdést: 1. Schöpf nem kényszeríthető, hogy a neki engedélyezett tanítást tovább folytassa. 2. A tan-

⁴²⁰ Ezirányú kérdésünkre Bittner Lajos prof. úr, a bécsi házi, udvari és állami levéltár igazgatója, szíves volt Z. 1206/1935. sz. a. közölni: „... besitzen wir in den Akten des Informationsbureaus gerade aus den Fünfziger-Jahren eine Serie von alphabetisch nach Korrespondenten geordneten Berichten, unter denen Arányi, falls er Berichte eigesendet hätte, wohl vertreten sein müsste. Es ist jedoch kein Stück von seiner Hand vorhanden. Auch sonst wird er in diesem Bestand (Informationsbureau) nirgends genannt“.

szék nem jár fizetéssel, tehát pályázat kiírása felesleges. 3. Schöpf egy magántársaság által felfogadott, önkényes elbocsátásnak kitett orvos, ami nem alkalmas arra, hogy e magánkórházban Schöpf rendkívüli tanári címmel működjék. Ha azonban akadnak, akik vele akarják magukat taníttatni, s amennyiben ezt Schöpf vállalja s az intézet megengedi, akkor ez ellen kifogást nem lehet emelni, viszont ehhez nem kell a lf. felhatalmazás. A felség így fogadta el a javaslatot 1844 jan. 27.-én.⁴²¹

Az ügyek ezen fordulata mellett az egyetemen az orvostörténelemnek nem volt többé előadója, ezért a helytartótanács közhírré tette, hogy amennyiben jelentkező akad, pályázat („csődület”) mellőzésével csak „könyörgő-levelet” és előadási terv-vázlatot kell benyújtania. Erre két orvosdoctor („orvos-tanár”) folyamodott: Stockinger Tamás és Wagner János. Stáhly 1845 febr. 2.-án hosszabban megindokolta, hogy „az okszerű orvostani történetek előadása az orvos-sebész hallgatókra nézve nyomatékos fontosságú” s azután rátérve a két pályázóra, kijelenté, hogy: „egyikük sem felelt meg egészen; de másrésről már magában oly nehéznek találom a feladatot, hogy annak kielégítő megoldását inkább a több éveken által folytatott oktatásból, mint elméleti előkészülettől igényelhetőnek vélem.” Ám a pályázók mindketten „komolyan forogtak az orvosi tanulmányok ezen tágas osztályában, látszik, hogy világos eszmévé vált náluk feladata a kérdésbeni tanszéknek, főképp pedig, hogy meg nem elégedtek valami más szerzőnek majmoló leírásával”. Rámutatott még Stáhly, hogy az orvostörténelem előadása többféle ritka nehézséggel („mancherlei seltene Schwierigkeiten”) van egybekötve, melyekkel e gyermekkorát élő tudomány küzdeni kényszerül s ezért teljesen alkalmas egyént igényel. Ezek előrebecsátása után első helyen Stockingert ajánlotta, aki négy évig mint assistens szolgált mellette, második helyen pedig Wagnert.⁴²² A helytartótanács is magáévá tette a Stáhly előterjesztésében foglaltakat s a felség 1845 júl. 1.-én megengedte, hogy Stockinger

⁴²¹ Min. Konferenz. 6566: 1843. — OL. Orvoscari. 1844. Pos. 43. — 1845. Pos. 26a.

⁴²² OL. Orvoscari, 1845. Pos. 26.

a pragmatikus orvos- és sebésztudomány történetéből rendkívüli tanári minőségben díjtalan előadásokat tarthasson.⁴²³

A következő jelentkező, aki a törésekről és ficamokról, a tájbonctanból és a sebészi műtéttanból óhajtott előadásokat „in qualitate privatis docentis” tartani, Kovács Sebestény Endre med. et chir. dr. volt, a sebészet tanárának azelőtt assistense. Stáhly 1844 dec. 7.-én pártolólág terjesztette elő a kérelmet, egyben kifejtve a magántanári intézmény jövőbeli szabályozásánál felhasználható elgondolásait. Az orvosi tudomány immár akkora nagygyá növekedett — írja Stáhly — hogy a rendes tanárok alig tudnak már megfelelni az összes tudományágak („ramificationes”) követelményeinek, sőt nem is lenne helyes, ha ezeket mind egy tárgyba foglalnák bele. Éppen ezért igen üdvös, hogy rendkívüli tanárok és docensek is alkalmaztatnak, aminők a külföldön már igen elterjedten működnek. Ezeknek a collegiumaik bár nem kötelezők, de elvégzésükről bizonyítványt kapnak a hallgatók. Általános elvül kell majd kitűzni, hogy csak teljes értékű egyének nevezhetők ki s védekezni kell azok elől, akiket csak a professori cím sarkal. Ezek a docentes privati és az extraordinariusok képezik a „seminarium futurorum professorum”-ot, a jövőben azonban csak az előbbi címen, vagyis docentes privati címén adassék tanítási engedély, mégpedig először csak 3 évre, amely idő alatt megváltik, hogy az illető érdemessé tette-e magát az engedélynek ismét csak 3 évre való avvagy végleges elnyerésére, esetleg most már a rendkívüli tanári címmel való felruházással egybekötöten. A magántanárjelöltek vizsgáztatás alá vonandók. Működésük a kari igazgató felügyelete alá helyezendő, aki az évi jelentésben róluk is referáljon. A helytartótanács nem fogadta el Kovács Sebestény Endre kérelmét és Stáhly pártoló javaslatát, mert megállapította, hogy az előadni szándékolt tárgyköröket az elméleti és a gyakorlati sebészet tanárai előadják.⁴²⁴

1844 végén egy Virágh József nevű doctor „lélek-diaetetica és hidegvízgyógytan” cím alatt kívánt előadásokat tartani. A helytartótanács felhívására Stáhly 1845 május 22.-én

⁴²³ Min. Konferenz 2373: 1845. — OL. Orvoskari, 1845. Pos. 97.

⁴²⁴ OL. Litt.-med. 1844. Pos. 146a, 195a.

azt jelentette, hogy „Virágh előadásait majd előkészületi ismeretek hiánya miatt; majd pedig a szorosan orvosiakbani idegensége s járatlansága végett nem csak feleslegeseznek, sőt nyilván ártalmasaknak lenni vélem“. Virágh nem nyugodott bele a Stáhly véleményezésén alapuló elutasításban és támadó hangon tartott sérelmező beadványt nyújtott be a helytartó-tanácsához, Stáhly azonban „Virágh folyamodót ezúttal is a különös hangulaton szerkesztett kérésétől elmozdítandónak vélte“. Virágh most sem nyugodott meg és „rakoncátlan, szenvedélyes és faragatlan elménckedéssel és gáncsoló kifakadásokkal kicifrázott, szerénytelen és alkalmatlan szorgalmazást“ terjesztett elő, mely újabb indokok hiányában ismét elutasítatott. Virágh most már könyörgésre fogta a dolgát, Stáhly pedig — a tárgyilagosság kedvéért — Sauerrel is elbíraltatta a kérvényt, de most is csak az elutasítandóság eredményével.⁴²⁵ Kereken két éven át foglalkoztatta magával Virágh az egyetemet és a hatóságokat, két évig tartott, míg végre indokolatlan törekvéseitől, kellemetlenkedéseitől sikerült megszabadulni.

1845-ben még egy ilyen használhatatlan jelentkező akadt, egy Bartha Károly nevű orvos, aki „népszerű orvosi s erre alkalmazott természetismerettudományok“ címen óhajtott „nyilvános díjitalan előadásokat adni“. Szemben Virághgal, Bartha minden további ellenkezés nélkül le volt szerelhető.⁴²⁶

Schedel Ferenc 1846-ban az egyetemi könyvtár igazgatójává neveztetvén ki, lemondott az ép- és hosszélettan (diätetika és makrobiotika) előadásáról s amidőn ezt a kari igazgató közhírré tette, e rendkívüli tanári állomásra hárman folya-modtak: Oszovenszky Károly, Török József és Wagner János dr.-ok. Stáhly mint kari igazgató 1846 szept. 26.-án mondott véleményt róluk, magasra kiemelve közülök a 35 éves, komáromi születésű, evangélikus Wagner János, aki ekkor már a budapesti kir. Orvosegyesület alelnöke tiszttét töltötte be. Stáhly melegen méltatta úgy a szorgalmát, mint a buzgalmát, „melyek nála igen szerény modorral és észrevételt nem szenvedő jellemmel ékesítve találtnak“ s mielőbbi kineveztetését kérte,

⁴²⁵ OL. R. Librorum, 1844. Fons 10, pos. 88. — OL. Orvokari, 1845. Pos. 46, 75, 75a. — 1846. Pos. 58, 72a.

⁴²⁶ OL. Orvokari, 1845. Pos. 115.

nehogy „a közhasznú tanszék továbbá árván maradjon“. A felség 1847 jan. 26.-án kinevezte Wagnert.⁴²⁷

1847 elején Jacobovics Móric (néha Miksának, néha Móricnak írta a nevét) felségfolyamodványt nyújtott be, melyben „engedelemért esedezik, hogy a bőr, nemzőrészek, bujasenyv és a kézművesek kórainak célzott tanítási módját“ előadhassa. E folyamodvány a lf. kézjeggyel ellátva küldött le a kari igazgatóhoz, aki ez ügyben 1847 márc. 25.-én tett jelentést a helytartótanácsnak, melyben egyfelől megdicséri Jacobovics szorgalmát, aki a Rókus-kórház betegszobáiban az igazgatóság engedélyével gyakorlati előadásokat szokott tartani, — másfelől s „nem kevésbbé pedig a lf. kézjegyzet eránt jobbágyi mély alázattal s kellő tisztelettel viseltevén“, jóindulatúan ajánlotta „Jacobovics kérésének teljesítését, ... tekintvén, hogy fontos, elszigetelhető tárgy felől tartandók az előadások“. Elmondja itt Stáhly, hogy Jacobovicsot régóta ismeri, „ritka elmébéli tehetséggel ékesített, kitűnő magaviseletű ifjú volt, ... aki a hazai homokban rejlett hangyaszombékot elhagyván“, Bécsben képezte ki magát, „... s ha a folyamodó malom garadjába öntött tiszta búza az új malomkőnek némi feleslege és élénk forgása végett talán kevés homokkal vegyítettnek is: kis vártatva ... minden igénynek megfelelend“. A felség még azon év szept. 3.-án megengedte, hogy Jacobovics Miksa mint fizetés nélküli rk. tanár magyar nyelven nyilvános előadásokat tarthasson.⁴²⁸ Dec. 20.-án tartotta meg Jacobovics dr. „székfoglaló beszédét“, melyben többek közt azokról a hatásokról értekezett, amelyeket a bőrön, majd pedig az egész szervezetben az ipari foglalkozások idéznek elő.⁴²⁹ Ezen előadásnak jelentőségét ad az, hogy a pesti egyetem orvostudományi karán már 1847-ben foglalkozott egy külön „extraordinarius publicus“ az ipari megbetegedésekkel, amivel egyetemünk erősen megelőzte a külföldi egyetemeiket.

Az 1847/48. tanév leckerendben még nincsenek meghirdetve Jacobovics előadásai. Ezután szüneteltek az előadások,

⁴²⁷ OL. Orvoskari, 1846. Pos. 122. — 1847. Pos. 31.

⁴²⁸ OL. Orvoskari, 1847. Pos. 54, 173a.

⁴²⁹ Orvosi Tár, 1848. 3.

a következő, vagyis 1850/51. tanév első felében Jacobovics heti 3 órában magyar és német nyelven tartandó „Dermatopathologia et syphilidologia“-t hirdetett a tanrendben. Az előadások színhelye azonban már nem az orvostudományi épület egyik terme, hanem a Szt. Rókus kórház. Az egyetemi tanács ugyanis 1850 febr. 28.-án arról értesítette Jacobovicsot, hogy előadásait megkezdheti ugyan, de azokra a kari épületben nincs hely. Erre Jacobovics a város vezetőségéhez fordult s elérte, hogy Terczy polgármester a Rókus kórházban „poliklinikát“ rendeztetett be számára, melyben a syphilis és a bőrbetegségek, valamint az iparúzóknak idült betegségeiről szóló előadásait megtarthatta.⁴³⁰ 1851/52-től fogva Jacobovics neve már nem szerepel a lekerendekben; a dermatopathológiát Sauer adta elő heti 1 órában. Jacobovics ugyanis Bécsbe telepedett át, ahol nagy keresettségű orvosi gyakorlatot folytatott. Végrendeletében nagyobbsszegű alapítványt hagyott a pesti orvosi karra szegénysorsú orvostanhallgatók segélyezésére.

Közbevetőleg jegyezzük meg, hogy már Jacobovicsot megelőzőleg az 1845/46. tanév második felében Rupp János rendes tanár szerdánként reggel 8—9-ig egy „privatumot“ hirdetett a lekerendben: „De iis, quae respectu politico-medico curanda sunt, ut civium sanitas per exercitium artificorum quam minime adficientur“, jelölve annak, hogy a munkaártalmak csakugyan korán kötötték le az orvosi karunk figyelmét.

Ugyancsak 1847 elején Pomutz Konstantin dr. az „elme-gyógytanból“ kért engedélyt nyilvános rk. előadások tartására. Stáhly kari igazgató jún. 10.-én jelenti: „A jelen korban, midőn t. i. az észbetegek orvoslására különös figyelem fordítatik“, továbbá „orvos-törvényszéki kérdések“ miatt igen kíváncsi, hogy az elme-gyógytan részére legalább egy rk. tanszék rendszeresítették, különösen mert a „Vácon felállítani szándékolt tébolydának létesülése ebbeli szándékomnak gátat vetett — írja Stáhly — pedig ezen oktatás legcélszerűbben kötetnék össze a tébolyda használatával vagy legalább annak orvosi személyzetével“. Pomutzot illetően, bár képes-

⁴³⁰ OL. Budai helytartóság, 5955: 1850 és 6867: 1850.

ségeiben nem kételkedik Stáhly, mégis úgy látja, hogy célszerű lenne addig várni, amíg a tébolyda ügye teljesen nem tisztázódott, miközben Pomutz a magyar nyelvben tökéletesbíthetné magát, amire hogy szüksége van, folyamodványának megfogalmazásából kitetszik. A helytartótanács is a várakozás álláspontjára helyezkedett, mindaddig, míg az országos tébolyda felállítatik, mert csak „az után lehet célszerűen és a közoktatás gyakorlati érdekeivel egybehangzólag intézkedni.” Mindezek ellenére a felség okt. 26.-án Pomutz Konstantin dr.-nak engedélyt adott az elmeegógytanból tartandó nyilvános rk. előadásokra.⁴³¹

Ami a „Vácon felállítani szándékolt tébolydát” illeti, ez alatt a Schwartz Ferenc dr. által a helytartótanács felhívására 1850-ben csakugyan ott felállított magán-elmeegógyintézet volt értendő, melynek tervezése már ott kezdődött, amidőn a nevezett Schwartz dr. Német- és Franciaország tébolydáinak tanulmányozására annak a megbízatásnak birtokában utazott ki, mely azután az 1852-ben Budára költöztetett váci intézet felállításához vezetett, keresztezve Stáhllynak kétségtelenül megfelelőbb elgondolásait.

Schöpf Ágoston, „a gyakorlati gyermekgyógyászat magán-oktatója” 1847-ben érkezettnek látta az időpontot, hogy a tőle 1844-ben megtagadott „tanári címmel díszíteni” kéri magát s egyben évi fizetést is kért. Kettős kérelmét felség-folyamodványban terjesztette elő, mely megkapta a lf. kézjegyet. A kancellária 1847 máj. 8.-án a helytartótanácsból kért véleményt, a felség azonban a kir. főtárnokmestert hívta fel, hogy Schöpfnek a pesti szegény gyermek-kórházban teljesített működéséről jelentést tegyen, aki viszont aug. 3.-án Ürményi Ferencet kérte fel, hogy a tájékoztatást beszerezze. Ürményi okt. 3.-án válaszolt s megírta, hogy 1839, vagyis a nevezett kórház megnyitása óta Schöpf fizetés nélkül és megelégedésre működik. Csüggedetlen munkássága, buzgósa és önzetlensége pártfogást érdemel. A helytartótanács okt. 19.-én jelenti „Ő Felségének”: a gyermekgyógyászat kiegészítő része az orvos-sebészti tanulmányoknak s előadása annyiival is inkább szükségessé vált, mert „az elméleti gyermek- és nőkörtan rk.

⁴³¹ OL. Orvoskari, 1847. Pos. 57, 185.

tanárának [Bräuernek] a hallgatósága ...közelébb annyira meggyérült, hogy a saját nyilatkozata szerint előadásaival felhagyni kénytelenítettvén, egészen parlagon maradandott a gyógytan ezen fontos osztálya, ha e hiányt Schöpf Ágoston ... nem pótolja vala". A kari igazgató azt indítványozta tehát, engedessék meg Schöpfnek a gyakorlati gyermekgyógyításból és a gyermekkorbonctanból a nyilvános lecketartás s minden orvosnövendék köteleztessék a szigorlaton való megjelenés előtt igazolni, hogy a gyermekgyógyászati tanfolyamot jó sikerrel elvégezte. Ami a kért tanári címet illeti, ezt Schöpf már mint az orvosi történettan rk. tanára is viselte s így csak a tárgy címe volna felcserélendő. A fizetés engedélyezése is méltányos lenne, annál inkább, mert Schöpf vagyonának legnagyobb részét egyedül azért veszítette el, mivel tekintélyes pénzüsszegeket fordított orthopaed-intézetének felállítására, majd pedig 1839-ben a gyermekkórház alapítására s „honunk jelen körülményeinél fogva még ekkoráig hasonló vállalatok nem-igen sikerülhettek". Hogy a fizetés, illetve rendes évdíj honnan volna kiutalandó, nehéz kérdés, mert az egyetemi alap túl nem terheltető; a tanulmányi bizottság 500 forintot javasolt, amelynek egy része megtérülne azzal, hogy az eddigelé az egyetemi kórházban felvett gyermekek a jövőben a gyermekkórházban lesznek felveendők, a szükségelt gyógyszereket pedig a pesti szegény gyermekkórház-egylet fizetné; többet ez sem adhat, mert „gyenge pénzbeli állapotban van". A helytartótanács, tekintettel arra, hogy a segédtanítók is 800 forintot kapnak, Schöpfnek se volna kevesebb adandó. Végül pedig az elméleti nő- és gyermekkórtan tanára az utóbbi tárgykör előadása alól felmentendő volna. A felség az összes javasolt intézkedéseket jóváhagyta.⁴³²

1842 febr. 24.-én meghalt Kieninger Boldizsár prosector, az elemi és felsőbb bonctan s élettan tanárainak adjunctusa. Az utóbbiak ez alkalomból azt a kérésüket adták elő, hogy ne tartassék fenn a prosectori állás, hanem helyette két assistensi állás szerveztessék, az egyik prosectori címmel s évi 300 frt. fizetéssel és 60 frt. lakbérrel, a másik mint az élettan tanára-

⁴³² O. kari lt. 1843/44. évi ülésjk. 65. sz. melléklet.

nak az assistense, 200 frt. és 40 frt.-tal, két év tartamára. A kari igazgató pártoló javaslata ellenére a helytartótanács nehézségeket támasztott, a második assistensi állás rendszeresítése elől egy 1819-ben kelt rendelkezésre hivatkozva, elzárkozott, jóllehet ez nem is került volna költségdöbbletbe, mivel Kieningernek 600 frt. volt a fizetése. A helyzetet a bécsi orvostudományi igazgató és Czermak, az élettan bécsi tanára mentette meg, akik rámutattak, hogy az élettan óriási haladása egy külön segéd alkalmazását teszi szükségessé. Úgy a chemia, mint a mikroszkópia tökéletesbülése az élettan művelésének is új irányt szabott. Nem éleseszű physiologusokra van már szükség, hanem kutatásra, kísérletezésre, mindenkor a megingathatatlan igazság alapulvétele mellett. Nem szóval tartani, hanem meggyőzni kell a hallgatókat. Az assistenstől is többet kell már megkövetelni; ismernie kell a chemia haladását, a physika újabb elméleteit s ezért még a két éves alkalmaztatási idő sem elegendő alaposabb kiképzésére, miért is azt további két évvel lehessen meghosszabbítani. A legfőbb forum referense, Jüstel előtt is ismeretes lévén az élettan rendkívüli erőfeszülése, a pesti tanári kar kívánságát pártolta, megjegyezvén, hogy ha a bécsi egyetemen nincs is a két szakmának két fizetett külön assistense, „de ez nem lehet akadálya annak, hogy Pesten ne legyen“. A felség 1843 máj. 30.-án ebben az értelemben döntött.⁴³³

1843-ban keltezés nélkül a már korábban említett Eckstein Frigyes dr. a helytartótanácsához fordult azzal a kérelemmel, engedtetnék meg neki, hogy a Bécsben magáévá tett üdvös rendszerrel, t. i. a hallgatózási és kopogtatási rendszerrel, mely hazánkban, különösen pedig Pesten, a kórházakban még nem igen alkalmaztatott, a városi polgári kórházban egy a kórházi igazgató felügyelete alatt levő betegteremben, minden díj vagy jutalom nélkül foglalatzkodhassék. Piskovich János, a Szt. Rókus kórház igazgatója máj. 1.-én kelt véleményező jelentésében pártolásban részesítette Eckstein eszméjét, minthogy „ma már nélkülözhetetlen eljárásokról van szó“. E véleményezés Neumayer Tódor városi tanácsnok elé ment, aki okt. 30.-án

⁴³³ Min. Konferenz. 2091: 1843.

jelenti a tanácsnak, hogy „a kórház nem tanulási és orvos-kiképzési színpad, hanem saját orvosai által teljesített működés intézete“. Eckstein ajánlata tehát mellőzendő, mert az igazgató maga veendi a „mellgyógyítási új rendszert“ gyakorlatba. Azonkívül is van a kórházban oly orvos, Flór Ferenc dr., aki Ecksteinnel egyidejűleg tanulta Bécsben az eljárást. Idegen orvos beengedése a kórházba a betegek bizalmát is megingatná, és: „a mellbetegségek köztudomás szerint általában véve, bármi hosszas orvosoltatás mellett, kigyógyíthatlan nyavalyák lévén, és így ezeknél a kérlelhetlen halálnak kimaradhatlanul bekövetkeznie kellettén, . . . az Eckstein által rendelkezésre bocsátani kért két kórterem halál kamara hírébe fog kerülni, melybe csak irtózással vétetnék fel a betegek magukat“.⁴³⁴

Eckstein, ha nem is érte el a maga célját, mégis csak felhívta a kórházigazgató és Flór dr. figyelmét a két nagyfontosságú vizsgálati módszernek a város legnagyobb kórházába való bevezetésére. Az egyetemen Sauer Ignác vezette be őket, aki a bécsi orvosi iskola tanítványa volt, disszertációja szintén a „doctrina de auscultatione et percussione“ volt s ezen módszereket Skoda mellbetegosztályán sajátította el. Sauernek Bécsben az volt a híre, hogy egész Magyarországon ő az első, aki ezeket a vizsgálati módszereket gyakorolta és tanítványai közt behatóan terjesztette.⁴³⁵

A budai tanulmányi bizottság egy vaskos elaboratumba foglalva össze az új Systema Litterariumnak mind a négy facultásra vonatkozó tervezetét, azt a helytartótanács elé terjesztette, mely 1843 jún. 6.-i ülésében kezdte meg annak tárgyalását. Miként már elmondottuk, az 1833-ban készült új orvossebési tanulmányi rend Bécsben a legrövidebb idő alatt hatályba lépett s bár több ízben kapott a pesti orvosi kar sürgetést, hogy azt szintén s mielőbb vezesse be, az anyagi eszközök és egyéb physikai lehetőségek híján e felhívásoknak eleget tenni nem tudott. Említettük, hogy ez az 1833-iki tanulmányi rend túlnyomórészt az 1810-ikinek az alapjait tartotta meg. Az az elaboratum, mely most a helytartótanácsot volt foglalkoztatandó, úgyszólván teljesen a bécsivel volt

⁴³⁴ OL. Sanitatis. 1843. Fons 33, pos. 1, 3. — Codex III/5. 485, 504.

⁴³⁵ Wiener med. Wschrift. 1863. 750.

azonos, mert hisz azonosnak kellett lennie, de mégis figyelemmel volt úgy az 1806. évi Nova Ratióra, valamint a regnicolaris deputatio munkálataira, jelesen Lenhossék protomedikus 1828. évi nagy tanulmányi reform-elaboratuma, figyelemmel anynyiban, hogy az ezekben foglalt megszívlelendő eszméket és javaslatokat nem imperativ, hanem optativ stylusban tartva terjesztették a felsőbbbség elé. Ismétlésekbe kellene bocsájtukunk, ha mindezen, előttünk már ismert javaslatokat újra felsorolnók, ezért csak azokra szorítunk e helyütt, amelyek tíz éves tapasztalatok felhasználásával mint új eszmék jelentek meg, avvagy régiebbeknek fokozott hangsúlyozásával keltik fel érdeklődésünket. Nyomatékosan mutatott rá ez az elaboratum arra a közre nagy veszélyt jelentő állapotra, mely a szükségset messze meghaladólag sokszorozta meg a lazaképzettségű és erkölcsű chirurgusok számát, amely csakis a 3 éves tanfolyam bevezetésével lenne ellensúlyozható. Sürgeti az elaboratum a tandíj bevezetését, mely eleve visszatartaná az orvosi tanulmányoktól a nagyrészt tehetség és szorgalom híján levő szegénysorsúakat, akik fenntartásuk eszközeit és a szigorlati díjakat egyéb elfoglaltságokkal keresik meg, meg nem engedhető utakon járnak és demoralizálódnak, sőt könnyörületből még enyhébben vizsgáztattatnak is. Szemészek és fogászok csak a rendes tanfolyam bevégezése után képesíttessenek, mert ellenkező esetben könnyen kuruzslásra vetemednek. Az összes szigorlatokat meg kellene szigorítani, az inauguralis dissertatiók komolyságát megóvni. Helyes lenne egyetemi gyógyszerterát felállítani, a gyógyszeretan és a gyógyszerárvizsgálat is abban tanítható legsikeresebben. Rendkívüli tan-székeket kellene szervezni a Lenhossék által már felsorolt tárgyak részére s ezeknek elsajátítására egy 6.-ik tanulmányi év bevezetése volna szükséges. A gyógyszerészek tanulmányi idejét két esztendőre kellene felemelni.⁴³⁶

A helytartótanács lelkiismeretesen végigtárgyalta a tanulmányi rendet, de céltalan munkát végzett, mert az a pesti orvosi karon nem lépett életbe a legközelebbi esztendőkből és még kevésbbé 1848-ban s az azt követő időkben.⁴³⁷ Az elabora-

⁴³⁶ OL. Litt.-extraord. 1843. Pos. 12a.

⁴³⁷ Hogy az új tanulmányi rend létrejötte iránt mily sokan érdeklődtek, ennek öröndetes bizonyítéka az a 14 vaskos elaboratumtervezet,

tum felkerült ugyan Bécsbe a magyar kancelláriáig s a minister-conferentiáig, ahol Jüstel néhány bölcsen elgondolt módosítást is javaslatba hozott, sőt a király is elfogadta 1848 márc. 28.-án az új tanulmányi rendnek tervezett elaboratumot,⁴³⁸ de már ekkor új világ köszöntött az országra, mely a megkezdett iránytól messze eltérített mindent. Mint látni fogjuk, az új tanulmányi rend tervezetével kapcsolatban egy szinte hirtelen elhatározással sikerült még a botanikus kert ügyét célhoz juttatni, azonban már nem sikerült a Hatvani-utcai rozogakari épület ügyét megoldani. Ez az épület már régóta összeomlással fenyegetett s a helytartótanács már 1841-ben ministeri biztost bízott meg Stáhly protomedikus személyében a bajok megállapítására s a teendők iránti javaslattételre. Stáhly több egyetemi tanár közrevonásával látott neki a helyszíni szemléknek s a segítség módjainak megállapításához. Ekkori jelentéséből eléggé vigasztalan képet kapunk a Hatvani-utcai épületről. Egy tűzeset és az 1838-iki árvíz annyira megrongálta az épületet, hogy már ekkor is összeomlásától kellett tartani, úgy hogy csak tekintélyes összegű költség árán lehetett volna rövid időre helyrehozni, de még ezenfelül átalakításokra is lett volna szükség. A botanikus kertről is megállapította a Stáhly-féle bizottság, hogy az Ország-út melletti fekvésénél fogva a növényeket por lepi el és kiszárítja; talaja is, vize is rossz, az 1838-iki árvíz pedig teljesen tönkretette a kertet, a szomszédságában emelt nagy épület pedig elállja előle a napot. „A botanikus kertet nem lehet tovább itthagyni” — volt a végső sententia. A kari épületet illetőleg Stáhly alternatív tervekét készítette a helyzet sanálására: 1.) A legkevésbé költséges mód szerinte, de egyben a legcélszerűbb is, a klinikák áthelyezése lenne a Szt. Rókus kórházba, — 2.) az épület földszintes szárnyának kétemeletesre felépítése, 3.) — az épület eladása és újnak az építése, vagy az áthelyezendő botanikus kert helyén vagy az egyetemi könyvtár melletti saroktelken. — A botanikus kert részére három telek jöhet szóba: 1., az 5220 □-ölnyi Derrai-kert a Józsefvárosban, mely 39.199

melyet az Orsz. Levéltár őriz „Közokt., Orvokari 1848. Pos. 35” jelzet alatt. Ezenkívül még Stáhlynak egy jelentése a sebészeti tanfolyam rendezéséről is hasonló sorsra jutott és pos. 83 alatt őriztetik.

⁴³⁸ Min. Konferenz 640: 1848.

frtba kerülne; 2., a 15.000 □-ölnyi, 30.000 frt.-ért eladó Almássy-féle telek a Teréz-városban s 3., a Ludoviceummal szemben levő Festetich-kert, mely 28.099 □-öl területen áll, kitűnő földje és vize van, egy jókarban levő ház áll rajta és jó kerítés szegi körül, ára 66.592 frt 52 kr., de egy nagy hátránya van: messze esik a várostól, azonban más városokban is így van. A nagy távolságot enyhíteni is lehetne, ha a város, mely mindeddig még sohasem tett semmit az egyetem érdekében („die Stadt, welche noch nie etwas für die Universität gethan hat“), az odavezető út kijavítására rá lenne bízható. A felmerülendő költségek pontosan nem állapíthatók meg, mert az egyetem elhomályosult fényét csak alapos segítő eszközökkel lehet helyreállítani („da der verlorne Glanz der Universität nur durch gründliche Heilmittel wieder hergestellt werden kann“). Egy új épület 300.000 frtba kerülne, a botanikus kert 66.592 frt. 52 kr.-ba, egy üvegház 20.000 frtba, viszont az eddigi kert eladható lenne 56.883 frt-ért. Ha pedig a klinikák a Rókus kórházba helyeztetnének át, az összköltség a botanikus kert ára és 48.892 frt lenne. A kérdés az, honnan lehet előteremteni a pénzt? Az alapítványi pénztár szerint az egyetemi alapnak évente 74.831 frt (bécsi W. W.=Wiener Währung) és 118.073 frt cm. (cm=Conventionsmünze) jövedelme és 61.965 frt (W. W.) és 113.709 frt cm. kiadása van, vagyis évente bevételi többlete 12.866 frt (W. W.) és 4.364 frt cm. A tanulmányi alap bevételi többlete évente 112.182 frt (W. W.) 22.076 ft. cm.-re rúg s előleget nyújthatna az egyetemi alapnak. A leg-sürgősebb teendő az lenne, hogy az orvostári épület rendbehozataláig, a nyár végéig, a facultás a Ludoviceumba helyeztessék át. A botanikus kert átköltöztetése két évet igényelne. — A budai tanulmányi bizottság gyökeresen óhajtott segíteni s ezért minden reparatura-költséget felesleges kiadásnak minősített; az orvosi kar számára új épület emelését tartotta szükségesnek, a felszabaduló botanikus kert helyén. A helytartótanács is nagyjában elfogadta a bizottság nézetét, nemkülönben a nádor-főherceg is, a magyar kancellária is,⁴³⁹ mely a szokott hivatalos úton a király elé terjesztette az egész tárgyalási

⁴³⁹ Min. Konferenz 1755: 1846.

anyagot. A végtelenül jóindulatú V. Ferdinánd 1846 júl. 16.-án elrendelte, „hogy a tudományok, melyek az ország boldogulásával mindenkor egyenes viszonyban állanak, jobban virágozhassanak és gyümölcsözhessenek“, a gazdasági bizottmány kötelessége legyen „az alakítandó tudományos intézetek felől véleményét a helytartótanács elé terjesztetni“ s egyben azt is kijelentette, hogy az orvostudományi intézeteket a volt füvészkert telken kell felépíteni.

A gazdasági bizottmány lelkiismeretesen eljárta megbízatásában s arra a kérdésre, vajjon az egész terv megfelelő-e, akként felelt, hogy „benső meggyőződésénél fogva kénytelenítetik nemmel felelni“, mert a tervbe vett „alakulások“ módja felette költséges s a célnak nem is egészen megfelelő. A botanikus kert helye nem alkalmas a klinikák számára, mert ezeket egy nagy kórházban vagy legalább is annak közelében kell elhelyezni, ahol alkalom van a kórház nagy beteganyagából kiválogatni a szükséges tananyagot. Pesten a polgárság nem engedte meg az előbbi szándék megvalósítását, azonban Rottenbiller Lipolt alpolgármester értesítése szerint eladna a kórház közvetlen közelében egy 1008 □ ölnyi tért 6800 frtért a szükséges épület emelésére, mely egy corridorral összeköthető lenne a kórházzal. Ez a terv már annyiban is sokkal előnyösebb lenne, mint a füvészkertben való építkezés, mert ez zajos hely: tözsomszédságában van a magyar színház s ha itt operákból vagy színjátékokból próbát tartanak, nagy lármája van, épp úgy mint az előtte elvonuló Ország-úton (mai Múzeum-körúton), ahol hetenkint kétszer hetivásárt és évente négy országos vásárt tartanak, amikor a kocsik szakadatlanul zörögnek és az emberek zajonganak. A Szt. Rókus kórház mellé emelendő klinikai épülettel a város is jól járna, mivel az ide átutalt betegek költségei alól mentesül s helyibük másokat vehet fel; az egyetem pedig szintén jól járna, mert a lábadozó betegeket visszaküldheti a kórházba s így ápolási díjaik nem őt terhelik. Ugyanebben az épületben elférnének a bonc- és kórbonctani meg a törvényszéki orvostani intézetek; a várostól csekély költségen megszerezhetők a tanításhoz szükséges hullák; elférne továbbá a kórházi konyha és vendéglő, az assistensi és szolgálai szobák s a tanárok részére egy megszálló szoba. De a polgári és az orvosi rend is azt követeli meg, hogy

a klinikák ne legyenek a város népesebb részében, hanem inkább annak a szélén, már csak az összehalmozott betegek kigőzölgései és a gyakortai temetések kellemetlen látványa miatt. A javasolt mód sokkal olcsóbb is s nem terhelné meg az egyetemi alapot. El kellene ugyanis adni a fűvészkert 3287 □ öles telkét s mivel a városi telekbíró értékelése szerint 1 □ öl 25—35 frtot ér, ezért 30 frtot véve alapul, 98.610 frt folynék be annak eladásából, amiből a kórház melletti telek árát leszámítva, 91.810 frt maradna meg, ami bőven elégséges az építkezésre, sőt felesleg is maradna. A klinikai épületen kívül szükség lenne az orvoskari elméleti intézeteket (természettudományi, gyógyszergyűjtemények, chemiai műhely, könyv- és irattár, szobák, pincék stb.) magába fogadó épületre is, melyet szintén nem lenne szabad a zajos fűvészkerti telekre helyezni. Ennek az épületnek a költségére is fedezetet nyújt a király parancsára eladandó Hatvani-utcai épület ára, melyért máris 120.000 frtot ígértek. Az új 26 holdas botanikus kertből bizvást el lehetne adni 20-at, hiszen a külföldi egyetemek hasonló kertjei rendszerint csak 2, ritkán 4 holdnyi területet foglalnak el. A bécsi, berlini és müncheni botanikus kertek nagy kiterjedésűek ugyan, ezek azonban nem egyetemi, hanem mindenféle egyéb növényt magukba foglaló országos intézmények, míg az egyetemi fűvészkertbe sokkalta kevesebb növény való, vagyis csak azok, amelyek orvosi, sebészi, gyógyszerészeti, mezőgazdasági vagy művészeti szempontból hasznosak vagy károsak.

A gazdasági bizottságnak ezen itt csak vázlatosan ismertett előadmányát négyen írták alá: Reisinger János, Jedlik Ányos, Tipula Péter és Pálma Elek biz. tollvivő. De bármily lelkiismeretes és hasznosnak ígérkező munkát végzett is a bizottság, másfél év telt el a sürgetések ellenére,⁴⁴⁰ mire vele 1848 jan. 9.-én elkészült és mire a sok instantián keresztül a király elé került volna, március lett belőle, kiinduló időpontja az eleinte oly örvendetes, majd pedig végzetes megrázkódtatásoknak, melyek semmikép sem voltak alkalmasak a gondosan előkészített tervezetnek nyugalmas légkört igénylő keresztül-

⁴⁴⁰ OL. Közokt. 1848. Pos. 35 mellett elfekvő ügyirat 1847 nov. 16.-áról keltezve.

vitelére.⁴⁴¹ Az orvosi facultás még további három éven át volt kénytelen sinlődni a Hatvani-utcai rozoga épületében, hogy azután oly megoldást nyerjen az épület ügye, mely távolról sem közelítette meg a már jogosaknak elismert kívánalmakat, csupán a botanikus kert részére felkínált Festetich-kert 70.000 frt áron való megvásárlása történt meg Reisinger ellenzése dacára, de Sadler meggyőző indokolására⁴⁴² a király 1847 márc. 13.-án kelt jóváhagyása alapján.⁴⁴³

A sebész-műtőképző intézet felállításának régóta tervezett és több ízben szorgalmazott megoldását főleg az hátráltatta, hogy a Szt.-Rókus kózháznak klinikai célokra való igénybevétele elől ismételten elzárkózott Pest város tanácsa s ennek következtében a meglevő helyiségek teljes alkalmatlansága visszaszorított minden oly gondolatot, amely e helyiségeknek akár csak a legkisebb szaporításával is járt volna. A kor szelleme azonban, a minden vonalon meginduló fellendülés, végül is követelőleg sürgette, hogy a gyakorlati sebészet magasabb igényeit is kielégíteni képes doctorok kiképzésére rendszeres alkalom nyujtassék. Eddig is megtörtént, hogy egyik-másik tehetségesnek és tanultnak bizonyult fiatal orvos bejutott a bécsi műtőintézetbe, így pld. 1839-ben Balassa, nemkülönben Lippay stb., rendszeres és az állam által támogatott intézményes gondoskodásról azonban eddig nem volt szó. Ezért átmenetileg, „addig, amíg a kir. pesti egyetemen is fel fog állíttatni a sebész-műtői intézet (institutum operatorio-chirurgicum)“ a király 1843 jún. 20.-án megengedte, hogy két magyar egyén, akik az orvosi doctoratust megszerezték s az anatómiából és a gyakorlati sebészetből kitűnő eredménnyel szigorlatoztak s ezenfelül reversálissal kötelezik magukat, hogy a tanfolyam elvégzése után visszatérnek a hazába, a bécsi műtőintézetbe küldessenek fel a két éves műtői cursusra az egyetemi alapot terhelő évi 360 frtos ösztöndíj élvezete mellett.⁴⁴⁴

Évről-évre elég szép számmal pályáztak törekvőbb ifjú orvosaink erre a kiküldetésre s az 1845 febr. 8.-án kezdődő

⁴⁴¹ OL. Közokt. 1848. Orvokari. Pos. 161.

⁴⁴² OL. Közokt. 1847. Fons 8, pos. 39. — OL. Orvokari. Pos. 67.

⁴⁴³ Min. Konferenz 685: 1847.

⁴⁴⁴ Codex III/5. 498.

kétéves cursusra jelentkező 9 folyamodó közül a magyar kancellária jan. 28.-i leirata szerint a két ösztöndíj egyike Markusovszky Lajos dr.-nak adományoztatott,⁴⁴⁵ aki ezzel a lépéssel indult meg azon az úton, melyen a sebészet professurájához tervezett eljutni, de amelynek kapuját elzárta előle nem-katholikus hite, a közügynek nagy előnyére, mert mint az orvosi oktatásügy reformatora és maradandó alkotások megteremtője, soha el nem homályosuló emléket hagyott maga után egyetemünk történetében.

Ugyancsak 1843-ban, a febr. 28.-án kelt lf. elhatározással megengedtetett, hogy addig, míg az országban kellőképp megszervezett állatorvosi intézet („debite organisatum institutum veterinarium“) fel nem állítatik, két orvos-doctor küldessék fel a bécsi intézetben tartott kétéves tanfolyamra évi 350 frtos ösztöndíjjal, hogy azután ennek befejeztével akár mint tanárok, akár mint törvényhatósági orvosok és gyakorló falusi állatorvosok alkalmaztassanak. Ezen rendelkezés 1844 jan. 30.-án azzal a helytartótanácsi rendelettel pótoltatott meg, hogy az ösztöndíjas doctorok reversalist tartoznak adni arról, hogy a tanfolyam befejezése után visszatérnek a hazába és magukat az állatgyógyászat gyakorlatának szentelik.⁴⁴⁶

Az 1844/45. tanévre szóló dekánválasztás előtt a külső tagok újra kétségbevonni próbálták a Ratio Educationis világos rendelkezéseit és újabb döntések ellenére a tanárok decanabilis-ságát, úgy, hogy végül is az orvosi kar szept. 17.-én felirattal kérte, hogy a fennálló szabályoknak érvény szereztessék s a tanító kar a külső orvosi kar túlköveteléseitől megóvassék. A rector nov. 12.-én újra jelenté a helytartótanácsnak, hogy az okt. 13.-iki ülésen a külső tagok botrányt idéztek elő s a tanárok kénytelenek voltak 16 új tagnak felsőbb engedély nélkül való felvételét eltérni, akik szintén mint nyilvánvaló ellenségek („aperti hostes“) vonultak be az ülésre, bízva benne, hogy a helytartótanács meg fogja őket védeni. A rector a 16 új tag felvételének megsemmisítését, a tanárok sértett jogainak helyreállítását s végül a bujtogató egyén („irritator“) példateremtés

⁴⁴⁵ OL. Litt.-med. 1844. Pos. 70, 156, 193. — Orvoskari. Pos. 25, 25a

⁴⁴⁶ Codex III/5. 483, 521.

kedvéért való kizáratását, nemkülönben a pártütésnek és vakmerőségnek legfelsőbb helyen való jelentését s végül a rend erélyes helyreállítását kérelmezte.⁴⁴⁷ Erre a kancellária nov. 26.-án leiratban utasította a helytartótanácsot, tegye meg a szükségesnek látszó hathatós intézkedéseket, hogy a fennálló rendelkezések tiszteletben tartassanak s a két kar közt felborult egyetértés helyreállíttassék.

1845 júl. 25.-én elkövetkezett a „dekánválasztási ünnepély“, melyről a kari igazgató aug. 11.-én azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy az a legnagyobb rendben és csendben folyt le. Titkos szavazás mellett 34 szavazattal Havas Ignác „gyógytanár“ (=dr. med.) külső tag választatott meg, míg Sauer nyilv. rendes „tanító“ (=professor) 13, Gebhardt Ferenc tanító 10 és Tognio tanító 1 szavazatot kapott, 2-en nem szavaztak.⁴⁴⁸ A következő évi, 1846 júl. 25.-én megtartott dekánválasztáskor a 43 megjelent szavazó közül 41 ismét Havas Ignácra szavazott.⁴⁴⁹ Hogy Havasnak a dekánságba juttatása miféle szenvedélyeket kavart fel a választást megelőzőleg, hogy a külső tagok miféle előkészületi eljárásokat tartottak megengedhetőnek, erről megdöbbenő módon tanúskodik a karnak 1847 évi júl. 25.-én tartott dekánválasztó ülése,⁴⁵⁰ melyen a lelépő dekán, Havas Ignác többek közt ezeket mondta: „Sokat tanultam s tapasztaltam e két év alatt, különösen pedig a tanár urakat tisztelni s becsülni tanultam, kiknek nehéz fontos állása joggal igényel tiszteletet s kitüntetést. És e részben ezelőtti véleményemet s gondolkodásomat megváltoztattam. Másrészt, a többi tagtársak közül tapasztalatokat tettem, hogy nem kell csodálkozni, ha ennekelőtti gondolkozásomat erántuk megváltoztatván — ezentúl másképp gondolkodom, mint ezelőtt.“⁴⁵¹

Nagyobb elégtételt a hosszú időn át büntetlenül megtépzott önérzetű orvoskari tanárok csakugyan nem kaphattak, mint aminőt a Saulusból Paulussá vált Havas dr. férfias

⁴⁴⁷ OL. Litt.-med. 1844. Pos. 76^a, 103^a, 103^b, 194, 202.

⁴⁴⁸ OL. Litt.-med. 1845. Pos. 107.

⁴⁴⁹ OL. Orvoskari. 1846. Pos. 99.

⁴⁵⁰ Ezen ülés jegyzőkönyve az Orvosi Tár 1847. évf. 250-256. lapjain is megjelent.

⁴⁵¹ Orvosi Tár 1847. 268.

önbeismerése és annak nyilvános hangoztatása nyújtott számukra.

Az egyetemi tanárok önértékét egyébként az is kedvezőtlenül befolyásolhatta, hogy a sokszoros drágulás ellenére 1770 óta fizetésük összege nem változott. Most is, mint akkor, 1200 frt volt az évi fizetésük, bár 73 év előtt 2 frt annyit ért, mint 1843-ban 100 frt conventiós moneta. Ezért az egyetem összes tanárai 1843 febr. 19.-én a rector elnöklete alatt összegyűltek s keserű panaszt emeltek fizetésük szűkös volta miatt, melyet írásba foglalva, helyzetük javítását kérték. Ezúttal nem eredménytelenül, amennyiben a rendes tanárok fizetése 1500 conv. frtra emeltetett fel. Ez alkalommal kimutatás készült azokról az összegekről, melyeket az egyetemi alapból húzott a négy kar tanító személyzete, mégpedig: a tanárok salariumi összev. 52.000 frt.-ot, a seniorok és prosenioroké 1700 frt., egyéb egyetemi személyeké 6663 frt 20 kr-t, a nyugdíjak pedig 5000 frt.-ot tettek ki.⁴⁵²

Az orvosi facultás kezdeményezésére az egyetemi tanács 1846 okt. 13.-án az ismételten megkísérelt, de rendszeresen vizsgálata is utasított óhaját terjesztette elő, hogy a Pesten avatott orvosdoktorok Bécs városában minden újabb vizsga kötelezettsége nélkül szabadon úzhassék gyakorlatukat, avvagy — amennyiben ez nem lenne lehetséges — a Bécsben promoveált orvosok is, ha Buda-Pesten óhajtanak működni, a pesti kar előtt leteendő vizsgákra szoríttathassanak. A kérelem nem vétetett figyelembe. A kormány ezúttal is megmaradt régi álláspontján s azért követelte meg az újabb „colloquiumot“, hogy a birodalmi fővárosba seregesen tóduló orvosok száma a díjfizetéssel egybekötött „próbátét“ által nehezítettén, az ottani letelepedés gyéríttessék.⁴⁵³

A nyelvészkedő Bugát Pál, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan tanára, a Magyar Tudós Társasághoz fordult abbeli kérelmével, támogatná őt a magyar és a finn-lapp nyelv rokonságának kikutatására tervbe vett utazásában. Schedel (Toldy) Ferenc titoknok és Széchenyi István másod-

⁴⁵² OL. Litt.-pol. 1843. Fons 8, pos. 155.

⁴⁵³ OL. Orvoskari. 1846. Pos. 179^c.

elnök azonban 1846 ápr. 13.-án arról értesítették Bugátot, hogy „a M. T. Társaság sem jelen, sem legközelebbi jövőendőbeni állapota nem engedi“, hogy segítyt adjon. Felkérték azonban a helytartótanácsot, hogy Bugát kérélmét támogatná, aki 1846 ápr. 16.-án maga is igen részletes tudományos fejtegetésekkel érvelő beadvánnyal⁴⁵⁴ fordult a nevezett kormány-székhez, melyben elmondja, hogy a finn nyelv tanulására két évet áldozott s most már „arra tökéltte magát, hogy Stockholm és Helsingforsba utazván, emütt végső célját érje“: összehasonlító tanulmányokat tegyen. Bugát négy hónapra tervezte (jún.—szept.) utazását s erre az időre teljes előlegezett fizetést és „még valamely csekély segedelmet“ kért, bejelentvén, hogy távolléte alatt Arányi Lajos két nyelven is ugyanazon órákban vállalta helyettesítését. A kérelem felment a királyig s a kancellária Szent Iván hó 9.-én értesítette a helytartótanácsot, hogy a felség a kérelem teljesítéséhez hozzájárult.⁴⁵⁵

A nagy apparátussal beharangozott utazásból nem lett semmi. Mire a bemutatott program értelmében meg kellett volna Bugátnak kezdenie az utazást, eszébe jutott, hogy közeledik a vizsgák és szigorlatok ideje, melyeken itthon akar lenni, — ezek befejezése után pedig már az egészségébe ütköznék, hogy a „legzordonabb hónapokra“ kiutazzék. Ezen bejelentést aug. 11-i ülésén a helytartótanács tudomásul vette, de elrendelte, hogy amennyiben Bugát ismét ki akarna utazni, új kérvénnyel kell élnie.⁴⁵⁶

Bugátnak a finn nyelvvel való hosszas foglalkozása és beszámoló fejtegetései során egy árva szóval sem emlékezett meg e részben nálánál sokkal kiválóbb, szintén magyar és szintén orvos-elődjéről, a XVIII. században élt Gyarmathy Sámuelről, Hunyad megye főorvosáról, aki nemcsak hogy elsőnek derítette ki a finn és magyar nyelv rokonságát, de „*Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata*“ c. munkájával a szakirodalomban világszerte elismerten „az összehasonlító nyelvészet apja“ lett.

⁴⁵⁴ Ezen beadványban foglaltakat kérésemre Szinnyi József úr, a finn nyelv nyug. egyetemi professora szíves lévén elbírálni, annak tudományos értékét mindenben megfelelőnek találta.

⁴⁵⁵ OL. Közokt. 1846. Fons 8, pos. 35, 36, 98.

⁴⁵⁶ OL. Közokt. 1846. Fons 8, pos. 133.

Nem ismerte Bugát ezt a nyomtatásban is hozzáférhető munkát? avagy, ha ismerte, miért nem emlékezett meg róla? Mind a két esetben hibát követett el: vagy felületességből nem vett tudomást e munkáról, vagy féltékenységből nem akart tudomást venni róla.

Az 1844/45. tanévről szóló, minden részletre kiterjeszkedő évi jelentésében a kari igazgató többek közt Weleczy Jánosról, az elméleti sebészet tanáráról megírta, hogy kötelességeinek „eleget tesz, de az előbb haladó kor és annak következtében gyengélkedő szemei az oktatásban ezen egyébiránt szorgalmas tanítót hivatalos eljárásában észrevehetőleg hátrálni kezdik”.⁴⁵⁷ Weleczy szemei ekkor már annyira rosszak voltak, hogy „a legközelebb ülő tanulót se tudta felismerni, miért is ezek mindenféle helytelenséget engedtek meg maguknak s a tanítást is megzavarták.”⁴⁵⁸ Ezen jelentés alapján 1846 júniusában Weleczy „jubilatióját” felsőbb parancsra a helytartótanács folyamatba tette, a kari igazgató pedig Stockinger Tamásra, az orvosi történettan ny. rk. tanítójára bízva a helyettesítési teendőket, aki azt díjazás nélkül vállalta el ápr. 27.-étől fogva a tanév végéig.⁴⁵⁹ A következő tanévben az elméleti sebészet már nem szerepelt a tanrendben, mert e tárgy most már végleg töröltetett a tanulmányokból.⁴⁶⁰ Aug. 16.-án Stáhlly javaslatot tett az iránt is, hogy Weleczynek 39 évi szolgálata után a teljes fizetése adassék meg nyugdíjul s megismételte 3 év előtt tett előterjesztését a királyi tanácsosi címmel való kitüntetésé iránt, hogy ily módon Weleczy „a tanárok és a világ előtt teljes tisztelettel lépjen le, . . . nehogy a hallgatóságban azon szerencsétlen eszme keletkezzék, hogy a rakoncátlanságoknak és feltett szándékkal véghez vitt botrányoknak sikerült legyen egy királyi tanárt hivatalától, anyagi élvezetétől és minden tisztelettől megfosztani. Ez az elegendő vagyon nélküli és talán majdan család világtalan atyjának vigasztalására” lehetne.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Min. Konferenz 3569: 1846, 6130: 1847.

⁴⁵⁸ OL. Közokt. 1846. Fons 20, pos. 26. — OL. Orvoscari 1846.

Pos. 19.

⁴⁵⁹ OL. Orvoscari 1846. Pos. 55.

⁴⁶⁰ OL. Orvoscari 1847. Pos. 69.

⁴⁶¹ Orvoscari 1846. Pos. 56.

Elfogadásra talált Stáhly azon további javaslata is, hogy Weleczy csak a tanév lefolyta után helyeztessék nyugalomba és hogy amennyiben egészségi állapota megengedi, a szigorlatokon továbbra is részt vegyen.⁴⁶² 1847 febr. 11.-én kapta meg Weleczy a királyi tanácsosi címet, az érte járó díjak kegyből való elengedésével s a felség hozzájárulását ahhoz is, hogy a teljes fizetésének megfelelő nyugdíján kívül a prosenioratusi beneficium, valamint a 300 frtnyi személyi pótlék is meghagyassék, azzal az indokolással, hogy azt ne most veszítse el, amidőn kora miatt más jövedelmek lehetőségétől megfosztva, jól megérdemelt nyugalomba vonul.⁴⁶³

Részletesen ismertettük itt Weleczy János nyugdíjaztatásának körülményeit, mint szép példáját annak, hogy az érdekeseknek bizonyult egyetemi tanárok mekkora erkölcsi megbecsültetéssel s mily messzemenő, szinte gyengédnek mondható tapintattal menttettek fel teendőik alól.

Weleczy nyugalomba vonulásának első hírére, 1846 ápr. 26.-án, Gebhardt Ferenc, a sebészek részére rendelt orvosi gyakorlat, azaz belgyógyászat tanára és Bugát Pál, az „észlepi gyógytudomány“, vagyis elméleti orvostan tanára a kari igazgatótól azt kérték, hogy a „seborvosi szoros próbatételeken“, vagyis szigorlatokon részt vehessenek, miként ez az ausztriai egyetemeken az 1834-ben életbeléptetett ú. n. 1833-iki tanulmányi rend alapján dívik. Eddigél Weleczy jelent meg ezeken a szigorlatokon s Gebhardt és Bugát azt mondják, hogy ők 12 évig nem kérték azt, „nehogy Weleczy professor úr iránt gyöngédtelenek legyünk és érdektől elkapatva lenni látszassunk“. Ezen idő alatt azonban rossz tapasztalatokat tettek, mert a hallgatók az általuk előadott tudományok megtanulásához nem egész erővel fogtak, tudva, hogy ők nincsenek jelen a szigorlatokon.

Stáhly nem minden megjegyzés nélkül fogadta a kérelmet s mindenképp előttrámutatott arra a körülményre, hogy a belgyógyászok részvétele a sebészek szigorlatain azért volt mellőzendő, nehogy a sebészek felhatalmazva gondolják magukat a belső betegségek gyógyítására is. Továbbá, ha mind a két

⁴⁶² OL. Közokt. 1846. Fons 20, pos. 26.

⁴⁶³ Min. Konferenz 166: 1847. — OL. Orvoskari 1847. Pos. 152ⁿ.

tanár meghívatott volna a díjazással járó szigorlatokra, ez oly többlet-költséget jelentett volna az ügyis eléggé megterhelt ifjúság részére, melyet az el nem bír. Ezért Stáhly azt javasolta a helytartótanácsnak, hogy a kérelmező két tanár felváltva hívassék meg a szigorlatokra, díjaik pedig az orvosi kar pénztárába befizetett szigorlati díjak azon részletéből fizetessenek, melyek eddig a kari igazgató, a dekán és a tanárok közt fél-évenként felosztattak. Gebhardt és Bugát kérelmével és annak teljesítésével tárgytalanná vált Weleczkynek a tanév végéig való részeltetése a szigorlatokban; úgylátszik, Gebhardt és Bugát kezdeményező lépésére a finom lelkületű férfiú maga tért ki előlük; legalább erre vallanak Stáhlynak Weleczkyre vonatkozó búcsúztató szavai: „csak kötelességeinek élt, mel- lékkeseret elhárításával“. Nem érdektelen azonban, hogy a helytartótanács Gebhardt és Bugát kérelmének teljesítésével nemcsak 1847 febr. 11.-ig, Weleczky végleges nyugalomba helyezéséig várt, hanem csaknem még egy egész további esztendeig, és csak 1848 jan. 11.-én járult hozzá, hogy a kari igazgató által javasolt módok mellett elnyerjék a szigorlatoztatás jogát és előnyeit.⁴⁶⁴

Szokatlan kérelem foglalkoztatta 1847 őszén az egyetemi hatóságokat és a kormányzégeket. Tognio Lajos a pesti, és Ruchinger József a prágai egyetem ny. r. tanárai az általános kórtannak és gyógyszerertannak, tanszékeik cseréjére kértek engedélyt. A kancellária szept. 16.-án jelentéstételre hívta fel a helytartótanácsot. A jelentést okt. 20.-án Stáhly kari director készítette el, kijelentvén, hogy Ruchingert nem ismeri, az ő folyamodványához tehát nem is tud hozzászólni. Togniot illetőleg azonban általános vonatkozásban is kinyilatkoztatja, hogy a legjelesebb tanerők közé tartozik s Ruchinger felett megvan az az előnye, hogy „már 23 év óta Pesten működik mint kórtani tanár, kinek minden betegségek honn ülő okainak tudomására kelletik vala jutnia (és valóban jutott is), mint gyógyszerertanár pedig a honi és a nép között divatozó gyógy- szerekkel megismerkedvén, az általa tapasztaltakat hallgatóinak mindenkor jó sikerrel közölte légyen. Ruchinger József — ide

⁴⁶⁴ OL. Orvostari 1846. Pos. 97. — 1848. Pos. 40.

áttétetvén — mindezeket idővel szinte magáévá teendi, ez kétséget nem szenved. Tehát mintha mi sem hátráltatná a szorgalmazott cserét“. Azonban Togniot „mint természetvizsgálót tekintve: ha meggondolom, mennyire ösméri Magyarországot és minden természetményeit, — mennyire vitte légyen (pedig csekély vagyonszállásának feláldozásával) a honi ásványos vizek vegytani vizsgálatát és ezen irányban gyűjteményeit, — el kelletik ösmérnem, hogy oly egyén, melyben annyi természettudományi, névszerint vegytani, fűvészeti higgadt ösmerek bőséges olvasottsággal és élénk ítélő erővel párosulva létezne (legalább tudtomra) Magyarországon nem egykönnyen található — mindezeket nagyobb figyelemre méltatván merem állítani: hogy annyszor nevezett pesti egyetemi tanár, mint magyar természet vizsgáló, legalább kezdetben, kipótolhatatlan. Hogy ennyi legdicséretesb, leghasznosb és ritka jó tulajdonok mellett mégis azon rendíthetetlen hazaszeretet, mely őt minden kedvetlenségek legyőzésére bírhatná, hiányzik, annyival inkább sajnós, minthogy bizonyára egyedül csak betegesen felcsigázott érzékenysége és egy idő óta megzavart egészségi állapota következtében felmerült ál-nézeteknek tulajdonítható... Egyébiránt őszintén meg kelletik vallanom: hogyha nevezett Tognio Lajos egyetemi tanár innen eltávozik, benne a jeles tanárt, az igen jeles magyar természetvizsgálót, a legjobb szívű, jámbor és jó jellemű embert soha nem szünetek sajnálni — mind a mellett alázatos véleményem oda terjed: miszerént a két tanár által szorgalmazott csere megengedtesék; mert attól két család boldogsága függvén, nézetem szerént ott minden tevékenység lebilincseltetik, hol annak gyakorlatára az okvetlenül kívánt jó kedv, öröm és elégedettség hiányzik — mint orvosnak pedig el kelletik ösmérnem, hogy Tognio... egészségi állapotjára a csehországi éghajlat valószínűleg jótévéleg hatand, főképp ha óhajtsa legkegyelmesebb teljesítése által egyszersmind elégtelenségének is vége szakasztatnék.“

E felterjesztésre válaszul a helytartótanács nov. 2.-án leírt Stáhlyhoz, bírná rá Togniót szándéka megváltoztatására s tudja meg elégedetlensége okát. Stáhly nov. 24.-én hosszú jelentést tett. Elmondta, hogy Tognióval „felmagasztalt ingerültségénél fogva“ szóbelileg nem lehet érintkezni, miért is

levélben fordult hozzá, melyre Tognio válaszolt ugyan, de meghagyta, hogy azt felbontatlanul kell felterjesztenie. Elégületlenségének testi és lelki okai vannak. Eleinte szenvedélyesen vadászott, sokat szórakozott, vidám, erős, egészséges volt, de néhány év óta mindezt elhagyta, könnyvei, irományai közé temetkezett vagy chemiai műhelyébe zárkózott s ezóta ingadozó lett az egészsége és levert a kedélye. Ki nem puhatolható magán-kellemetlenségei is voltak, magángyakorlat folytatása sem sikerült neki, deán is szeretett volna lenni, de csak egy szavazatot kapott. A magyar ásványvizek vizsgálatában idő, erő és vagyon feláldozásával igen jeles munkásságot fejtett ki, de úgy látta, hogy ezt nem eléggé méltányolták. A magyar nyelvben — bár annyit tud, amennyit tanszékének ellátása és egyéb hivatalos teendői igényelnek,⁴⁶⁵ — de még sem eléggé jártas lévén, sehol sem tudott úgy fellépni, mint a latin vagy a német nyelvvel. Mindezeknél fogva egyre ingerültebb és érzékenyebb lett, sok őszinte barátját elidegenítette magától, de ezek is félvén a kellemetlen érintkezéstől, maguk is eltávoloztak tőle, amit ő szándékos sértésnek és tiszteletlenségnek minősített. Egy ízben a kari ülésen is összeütközései voltak. Mindezek ellenére azonban képzettsége, tudománya, tapasztalatai, speciális Magyarországra vonatkozó természettudományi ösmereit sem lehet eléggé méltányolni. Ám Tognio a külföldön véli megtalálhatni nyugalját“.

A helytartótanács a Stáhly jelentéseiben foglaltakat végig mérlegelve úgy látta, hogy Tognio távozásával az egyetem egyik legkiválóbbik tanárát veszítené el s ezért kérelmét nem pártolta, annál kevésbbé, mert Ruchingerről megállapítást nyert, hogy egy szót sem ért magyarul, holott ennek ismerete „az újabb törvények s a naponta terjedtebb közkívánatok, sőt alapos követelések“ értelmében immár nélkülözhetetlen kelléke lett az egyetemi tanárnak.⁴⁶⁶ Ily módon akarata ellenére visszatartottuk Togniót, hogy a következő évben magunk távolítsuk el a tanszékről. Habent sua fata — homines.

⁴⁶⁵ A jelentésnek ebben a mondatában sok jóindulat, de kevés őszinteség rejtett, mert mint később a saját nyilatkozatából értesülni fogunk: Tognio nem tudott magyarul előadni.

⁴⁶⁶ OL. Orvoskari. 1847. Pos. 151, 174, 186.

Az 1846/47. tanév elején Rupp tanár kérelmére Stáhly orvoskari tanulmányi igazgató a törvényszéki orvostan és kórbonctan mellé egy közös assistensi állás szervezését hozta javaslatba azzal az indokolással, hogy a törvényszéki orvostan tanára sokszor kénytelen törvényszéki boncolatokat és boncolati vizsgálatokat végezni, látteleket kiállítani, nyilatkozatokat fogalmazni vagy másokéit felülbírálni; a kórbonctan tanára pedig nagy elfoglaltsága mellett jegyzőkönyv-naplót is köteles vezetni, ami teendői közben zavarja. Minthogy az egyetemi alap túl van terhelve, ezért az alkalmazandó assistens egyelőre nem kapna fizetést.

A helytartótanács és a tanulmányi bizottság elismerte a kérelem indokoltságát, sőt helyénvalónak látta, ha díjazott segéd állíttatnék be. A magyar udvari könyvelőség nem tett észrevételt a javaslat ellen, csupán felhívta a figyelmet arra, hogy az egyetemi alap az 1845-ben felállított kórbonctani tanszék által és a tanárok meg az egyetemi hivatalnokok illetményeinek emelése következtében erősen meg van terhelve, míg bevételei ezzel arányban nem emelkedtek, miért is az alap kímélése végett az új tanulmányi rend bevezetéséig csakis egy díjtalan assistensi állás lenne rendszeresítendő. Ennek ellenére a magyar udvari kancellária feltétlenül elrendelendőnek látta, hogy egy 300 frt fizetéssel, 600 frt lakáspénzzel és a szokásos fűtési átalánnyal dotált állás szerveztessék az egyetemi alap terhére. A ministerconferentiában Jüstel is ekként vélekedett, azzal a megjegyzéssel, hogy „az egyetemi alap el kell hogy bírja ezt a jelentéktelen összeget”. A király 1847 ápr. 10.-én hagyta jóvá a rendelkezési tervezetet.⁴⁶⁷

1846/47. tanév végén a bonctan tanárának assistense, Lenhossék József dr. kérvényt nyújtott be, hogy állásában mindaddig, míg egy másik állást nem kap, meghagyassék. A kérelem szokatlan volt, mert az assistenseknek két évi kiképzési tartam („Bildungsperiode”) letelte után távoznik kellett, hogy újaknak adják a helyüket. Lenhossék máris a rendszeresített időn túl hagyatott meg a helyén, mert kérvényének benyújtásakor már 5 óta volt assistens s kitűnő tulaj-

⁴⁶⁷ Min.-Konferenz 1129: 1847.

donságainál fogva először a kari igazgató hosszabbította meg az első két évet újabb kettővel, majd pedig a helytartótanács is egygyel, főnökének meleg elismerő ajánlatára. Az 1840-ben végző és 1841-ben med. et chir. dr.-rá, magister oculisticae et obstetriciae-vá promoveált fiatal ember, aki minden vizsgáját és szigorlatát „eminens” osztályzattal tette le s ezután Bécsben még tovább képezte ki magát az anatómiából és physiológiából, 1842-ben pályázat útján nyerte el a pesti egyetemen a bonctani assistentiát, sőt nemsokára a Természettudományi Társulat bonctani szakosztálya elnökévé választotta. 1845-ben Lenhossék az innsbrucki anatómiai tanszékre is pályázott s a pályázati vizsgán „kitűnően” megállotta a helyét.

Stáhly melegen karolta fel a nagyraihivatott ifjú kérelmét, rámutatva, hogy magángyakorlatokkal sohasem volt ideje foglalkozni, most pedig ha elveszítené az állását, kenyértelenül anyjának, a volt nagyérdemű protomedikus özvegyének kellene terhére esnie, ez pedig szerény viszonyok közt él több gyermekével. A magyar kancellária is pártolta a helytartótanács által is támogatott kérelmet és Lenhossék javára írta, hogy — szemben a többi tárgy mellett működőkkel — mint a bonctan assistense kötelező pályázat útján nyerte el az állását, ami jobban elmélyedő gyakorlati és elméleti ismereteket igényel; hogy továbbá már tanszéki pályázatnak is alája vetette volt magát, s végül azt javasolta, hogy tekintettel apja érdemeire és anyja szűkös viszonyaira, még további két évig hagyassék meg az állásában. A felség különös kegyből („e peculiari gratia”) 1847 okt. 26.-án hozzájárult az előterjesztéshez.⁴⁶⁸

1847 szept. 19.-én Stáhly kari igazgató előterjesztéssel élt a helytartótanácshoz, hogy a Ratio Educationis 281. §-ának szellemében engedélyeztessék a most már 15 főből álló tanári karnak a meglevőn felül még egy, szintén 100 frttal javadalmazott „öregbiki” (prosenior) állomás, melyet Schordannnak kért juttatni, „kit mint polgárt és gyakorló orvost korlátlanul illetik dícsérnem” — írja Stáhly s a helyzet megvilágítására felhozta, hogy eddigelé az orvosi karban egy 200 frttal dotált seniori és egy 100 frtos proseniori állás esett a 15

⁴⁶⁸ Min.-Konferenz 4857: 1847.

tanárra, míg a bölcsészeti kar 13 tanárára 3 prosenior („másod-idősb“). A kérelem nem ütközött akadályba, a helytartótanács okt. 6.-án azzal a megjegyzéssel teljesítette, hogy „az osztó igazsággal megegyeztetetőbb kívánat nem lehet annál“.⁴⁶⁹

Az 1847. esztendő az orvosi karnak érzékeny veszteséget is hozott: nov. 30.-án meghalt Fabini János, a szemészet kiváló tanára, aki Európa egyik legkitünőbb intézetévé fejlesztette a vezetése alatt álló szemészeti klinikát. A kari igazgató a megüresedett tanszéket egyelőre a klinika „segéllőjére“ bízta, de már rövid idő múlva négy egyén szorgalmazta, hogy a helyettesítés reá bízassék, mégpedig az 1840 ápr. 7.-én első országos szemészsze kinevezett Lippay Gáspár és az orsz. másodszemész Keményi József, továbbá Arányi Lajos, a kórbonctan rk. tanára és Kanka Károly, pesti orvos és szeméssz-mester. Stáhly mellőzte Arányit, mert a saját tanszéke foglalta le teljes idejét, Kanka pedig minden képzettsége mellett is a két országos szemorvosnak „fájdalmas és rossz következtű lealacsonyítása nélkül választható nem lévén“, a két Regni oculista közül a hosszabb szolgálattal rendelkező Lippayt bízta meg a helyettesítéssel.⁴⁷⁰ A pályázat pedig kiíratott 1848 márc. 31.-ére, de nem tartatott meg, amire vonatkozólag márc. 19.-éről Stáhly a következőket jelentette: „a m. k. tudományos egyetem orvosi kara a felállítandó pályakérdések eránt eleve értekezendő, összeült, azonban az nap a város kebelében nagy ingerültség létezvén, sőt a tanuló ifjúság részéről a csődtartás ellen, minthogy az nem a ministerium által rendeltetett, írásba foglalva óvást is függesztvén ki az orvoskari épületben, tanácsosnak véltem annak tartásától elállani és azt annyival inkább későbbre halasztani, minthogy a kérdéses tanszék... Lippay Gáspárra lévén bízva...“ stb. Tekintvén az adott súlyos körülményeket, nehogy valamely további ingerültség és innen könnyen eredhető botrányra új gyanú-anyag szolgáltatassék, „szent kötelességének“ tartotta Stáhly megkérni a helytartótanácsot, hogy ha nem is örök időre, legalább ez alkalommal az eddig szokott pályakérdéseknek Bécsből való

⁴⁶⁹ OL. Orvoskari 1847. Pos. 88.

⁴⁷⁰ OL. Orvoskari. 1847. Pos. 197.

leküldetése lehetőleg kerültessek és hivatkozva „soha meg nem szegett hűségére és tárgyavatottságára“, a pályázati kérdések megválasztása reája bízassék. Ezen javaslathoz a helytartó-tanács márc. 21.-én hozzájárult⁴⁷¹ s a pályázatot elhalasztva, a helyettesítés folytatásával továbbra is megbízta Lippayt,⁴⁷² aki ebbeli teendőit 1849-ig látta el, ekkor azonban az első felelős magyar ministerium elmozdította az állásából, minthogy a hódoló felirat aláírását megtagadta.

⁴⁷¹ OL. Orvoscari 1848. Pos. 47.

⁴⁷² Orvosi Tár 1848. II. 98.

VI.

1848 MÁRCIUSÁTÓL
AZ 1867-ES KIEGYEZÉS IDEJÉIG.

Kedvező előzmények után köszöntött reánk „1848“, hazánk történetének e messze kiható esztendeje, mely meghozta alkotmányunk helyreállítását az első magyar felelős minis-
teriummal együtt, meghozta a teljes szabadságot is az egész vonalon és mindezt forradalom s egy csepp vér hullása nélkül, támogatva az uralkodó egyre megértőbb jóindulata által. Különösen az ezen korbeli történetíróink mindezt a márciusi mozgalmak vívmányaként hirdették, néhány lendületes nap éreményének, holott ha közelebbről — csak a magunk szűk érdeklődési körébe vágó elmondottak végiggondolásával — szemléljük az eseményeket, lehetetlen meg nem látnunk, hogy régóta elvetett, nagyrészt már ki is kelt magok gyümölcseit hullatták a márciusi napok nemzetünk ölébe. Felesleges lenne újra felsorolnunk mindazokat az intézkedéseket, eseményeket és alkotásokat s újra idéznünk az 1844. évi törvénycikket, mely a magyar nyelvet is teljes jogaiba ültette, hogy Bene Ferenc 1847-ben elhangzott szavait igazoljuk, melyekben „a nemes cél felé sebes léptekkel haladó édes hazánk“-at apostrophálta.¹ S nem jellemző-e, hogy már ekkor ott tartottunk, hogy a túlnyomó többségében aulikus összetételű helytartótanács vonja kérdőre az izzó magyarlelkű Stáhlly kari igazgatót, miért nem gondoskodott még a vegytan magyar nyelvű előadásáról? és nem első esetben történik meg, hogy a válasz-jelentés még további türelmet kénytelen kérni, mert nemzetünknek most már felülről is szorgalmazott önállósulási-
sával és emelkedésével nyelvünk fejlődése nem tudott eléggé

¹ Codex III/5. 854.

lépést tartani.² Kell-e vajjon erősebb bizonyíték ahhoz, hogy nemzeti törekvéseink jogosultságát most már az uralkodó is teljesen elismerte, mint az 1847 nov. 12.-én a pozsonyi primási teremben elhangzott országgyűlési megnyitó beszéd, melyben a király évszázadok után először szólt magyarul a nemzetéhez s amelynek hallatára magyar szem nem maradt szárazon?

Elkövetkezően az 1848 márciusa, folytatódtak a nagyszerű események. A minden magyar lelkét lelkesedéssel elkapó nagy események hatása alatt március 16.-án az egyetemi tanács beszüntette az előadásokat s márc. 22.-étől fogva a helytartótanács által már évek óta szorgalmazott magyarnyelvű tanítás kizárólagosságát rendelte el. A helytartótanács nem jó szemmel nézte a szünnapok engedélyezését, amiről az egyetemi tanács márc. 18.-án értesülvén, nyomban elrendelte, hogy az előadások újra megkezdessenek és hogy Stáhly Ignác és Havas József helytartótanácsosok „a körülményekhez képest intézkedjenek” a tekintetben is, hogy az előadásait magyar nyelven folytatni nem tudó orvoskari tanárok ideiglenesen felmentessenek s tárgyaik tanítását a magyar nyelvben tökéletesen jártas helyettesek vegyék át. E rendelkezés következményeként Sadler a botanika, és Schordann az élettan tanára késznek nyilatkozott előadásait azonnal magyar nyelven megkezdni, Tognio pedig márc. 21.-én beadta nyugdíjaztatása iránti kérvényét, melyben elmondta, hogy „már a legszilárdabb akarat és legnagyobb igyekezet mellett többé képes nem vagyok a magyar nyelvet akép sajátommá tenni, hogy a jelen kor kívánatainak megfelelőleg előadásaimat magyar nyelven valaha is tartani képes lehetnék”. Stáhly Wagner János dr.-ra bízta Tognio tanszékét. Sangaletti, a chemia tanára márc. 20.-án megírta, hogy három nap alatt nem tud a magyarra áttérni: „e váratlan események szülte kíváncsiságot életbe léptetni képtelennek érzem magamat”. Helyébe Stáhly Nendtvich Károlyt, a József ipartanodai vegytan-tanárt hívta vissza tudományos utazásáról, aki a tanszékét ápr. 4.-én el is foglalta és „előadásait a legnagyobb tetszéssel megkezdette”.³ Erre a tanszékre a kiváló chemikus, Görgei Arthur is bejelentette volt az igényét

² OL. Orvoskari. 1848. Pos. 25.

³ OL. Orvoskari. 1848. Pos. 47, 66¹.

s Eötvös József báró azt kedvezően is fogadta,⁴ a bekövetkezendő események azonban messze elsodorták Görgeit egyetemi ambícióitól. Reisinger János, bár jól tudott magyarul, szintén kérte nyugalomba helyezését.⁵

Az 1848:III. tc. által létesített „független felelős magyar ministerium” törvényalkotásai közül messze kimagaslik „a magyar egyetemről” szóló 1848: XIX. tc., melynek legfelsőbb jóváhagyását az ápr. 3.-áról kelt magyar királyi udvari kancelláriai leirat tudatta a fenséges nádor főherceggel és Magyarország s a hozzákapcsolt Részek főtisztelendő, tisztelendő, tiszteletes, tekintetes és nagyságos, nagyságos, vitézlő és nemes, okos és érdemes Karaival és Rendeivel. E törvény kimondta, hogy „az egyetem egyenesen a közoktatási minister⁶ hatósága alá helyeztetik”; hogy „az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrésztől a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; másrésztől, hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik” s „hogy ezen elvnek az egyetemnéli alkalmazása a közoktatási miniszterre bízatik, tudósítását ez és egyéb e részben teendők iránt benyújtván”.

Az 1848: XIX. tcikk tehát kimondotta az egyetemek bölcsőjéből, Bolognából eredő 900 éves tanítási és tanulási szabadságot. A tanár tehát előadásai közben nem volt többé kötve a Bécsben előírt cenzurázott könyvekhez s a tanuló is bármely szerző szerint szabadon tanulhatott s tanárait is maga választhatta meg. A törvény a minister közvetlen fennhatósága alá helyezvén az egyetemet, egyszersmind a bécsi befolyás alól kiszabadította azt. Az egyetem immár magyar nemzeti intézménynyé vált, mely a törvény alapján a tanszékek betöl-

⁴ Konek F.: Arthur v. Görgey, Chemiker-Zeitung, 1916 júl. 8. sz.

⁵ OL. Orvoskari. 1848. Pos. 157.

⁶ A miniszterek kinevezéséről szóló, 1848 ápr. 7-én Bécsben kelt királyi levél szerint V. Ferdinánd br. Eötvös Józsefet „vallás- és nevelésügyi miniszterre nevezte ki, azonban az 1848: III. tc. 14-ik §.-ának e) pontja, valamint az 1848: XIX. tc. is „közoktatási miniszter”-ről szól.

tésénél befolyását érvényesíthette. A törvény megjelenése után s annak kiegészítésére készültek el az egyetem 292 §-ból álló „alapszabályai“, melyek pontosan megállapítják az egyetem szervezetét, továbbá a tanítói személyzet, a tanuló ifjúság s az egyetemi tisztviselők kötelességeit és jogait s még egyéb fontos intézkedéseket is tesznek, melyek közül az orvosi kart közvetlenül érdekli a 60. §, mely az általános chemiát és a különös természetrajzot (az állat- és ásványtant) az általános tudományi, vagyis a bölcsészeti karba helyezi át. A 126. § a jogi és az orvosi karok közös tudományaként emlegeti a törvényszéki orvostant. A 47. § tabula rasa-t csinál a külső orvosi karral, melyre nézve kimondatott, hogy mint egyet fennállhat továbbra is, de hivatalos befolyást az egyetem ügyeibe nem gyakorolhat. A 284—290. § az egyetemi betegápoló intézetről szól, mely az egyetemmel összekapcsolva a hallgatóknak akár a klinikákon, akár a szabad orvos választás elve mellett orvosi segélyt és ápolást nyújtani hivatott. Rendkívül fontos elvet tartalmaz a 130. §, mely figyelmezteti a facultásokat, hogy „az egyetem nem ápoló intézete a gyenge tehetségeknek vagy szorgalomhiánynak a kétségtelen tehetség rovására, hanem azért áll fenn, hogy a bár kevesebb számú, de jeles tehetségűeket készítse el az állami magasabb hivatalokra“. E §-t, mely a régi, főleg II. József által hangoztatott elvet ismétli meg, megnyugtatóan egészíti ki az 1. §, mely szerint „az egyetem oly állodalmi intézet, melyben a tanuló ifjúság a középtanodákban nyert ismereteinek alapján a tudományok mélyébe avattatik“. Ezen szakasz fogalmazásából egyébként könnyen kiérzik az, hogy a bölcsészeti kar megszűnt a többi karra előkészítő tanfolyam lenni s tananyagának megfelelő részei a középiskolákba vitettek át, melyeknek tanulmányi ideje ilyformán két évvel, vagyis nyolc osztályosra meghosszabbított. A 113. § bevezeti a 10 pengő forintnyi „iskolai díjat“, melyet az egyetemi polgár félévénként tartozik fizetni, mely alól azonban a „jeles“ osztályzatot kiérdemlők mentesek.

Alig lehet a véletlen műve, hogy a magyar egyetemi törvénnyel egészen egyidejűleg, 1848 április havában, Feuchtersleben báró, a mi Eötvös József bárónkkal rokonlelkű bölcsész-költő, az elmegyógyászat tanára és bécsi orvoskari tanulmányi aligazgató, Töltényi Szaniszló bécsi orvos-tanár segítségé-

vel⁷ 21 pontba foglalt reformtervezetet nyújtott be, melyet aztán további három hónap múlva ő maga, most már mint a ministerium alállamtitkára, az egész egyetem reformjára bővített ki. Ez a reform oly sok elvet és intézkedést tartalmaz, amelyekkel azonosak a magyar egyetemi törvényben is jelentkeznek, hogy valóban nem látszik lehetetlennek a feltevés, hogy mind a két alkotás Eötvös és Feuchtersleben ha nem is hivatalos, de talán baráti collaborálásának szülötte. Feuchtersleben tervezete Ausztriában életbe is lépett, amennyiben azt az 1849 júliusában közoktatásügyi ministerré kinevezett Thun Leo gróf átvette s nemsokára Magyarországon is érvényre emelte. Feltevésünket csak erősíteni látszik az a tény is, hogy Eötvös egyetemi törvényén éppen a lényegét illetőleg nem sokat változtatott a forradalom leveretése után nálunk is bevezetett Thun-féle rendszer, melynek egyes részletei a két magyar Ratio Educationisból voltak átvéve, legalább is megengedve a kérdés felvetését, vajjon nem Eötvös szellemi befolyására került-e oda?

Az 1848. évi egyetemi törvényben kimondott tanszabadság a szabad kutatás, az egyetem függetlenítése s a részére megadott önkormányzat, miként sok egyéb más 48-as gondolat, mint pld. a sajtószabadság, a nyílt véleménynyilvánítás, mind ez a liberalismus szülötte volt. Ez a liberalismus teremtette meg azt a közhangulatot és irányzatot, mely az egyetemeket is úgyszólván Európaszerte modernékké és nagyokká tette s így csak sajnálni lehet, hogy egy alapjában és tisztántartottságában oly áldásos világnézet, melynek az emberiség oly sokat köszön, végül is az önméheben hordott korlátozatlanságnak, zabolátlanságnak és kiméletlenné vált antisocialis szabadosságának kellett, hogy áldozatul essék.

Az egyetemi törvény megjelenése után két feladat háramlott az orvosi karra: a saját szervezetének újjáalakítása és az orvostanulmányi reform elkészítése. Balassa János elnöklete alatt tettek folyamatba a tanári kar tárgyalásai, akit a vallás- és

⁷ Az Oesterr. med. Wochenschr. 1848-iki évfolyama számos cikket tartalmaz Töltényi tollából, melyek a censura tudomány- és művészet-ártó hatásáról, a rendőri felügyelet káros befolyásáról s a tanszabadság korlátozottságának bénító voltáról szólnak.

közüktatásügyi minister 1848 júl. 5.-én nevezett ki az illetékes ministeri osztály „tanácsnokává“ s egyben az orvosi kar igazgatójává s az erről szóló okiratot e szavakkal küldte meg számára, hogy: „kinevezésének elfogadása után Önnek lehetőségét az álladalom szolgálatára a közoktatásnak orvosi részeiben úgy veszem igénybe, hogy ön e mellett egyetemi tanári hivatalát is viselni fogja“.⁸ Már előbb, ápr. 27.-én Stáhly Ignácot országos főorvossá és osztályfőnökké nevezte ki Klauzál Gábor, a földművelési, ipari és kereskedési minister,⁹ egyidejűleg a közegészségügynek átvételével. Balassa vezetése alatt már júl. 13.-án elkészült a tanári kar „az orvosi kar alakítása tárgyában“ felterjesztendő elaboratumával, melyben kimondták, „hogy hivatásukat abban tudják, miszerint az állam egészségügyének ellátására alkalmas és értelmes egyéneket képezzenek ki. Az orvosi kar tagjai: a rendes, rendkívüli és magántanárok. Legyen a karnak a kormány által kinevezett igazgatója és elnöke, kinek teendői: a tanulmányok szellemére és kezelési mivoltára a kormány nevében felügyelni, a tanszék körüli teendőkre és javítandókra nézve a tanárokkal együtt a szükséges javaslatokat felterjeszteni, a tanárok kinevezésébe véleményezőleg befolylni, a segédeket kinevezni, a szigorlatokat kezelni, azokon az aligazgatóval közösen elnökölni. Az igazgató lehessen egyszersmind tanár is. Legyen a karnak aligazgatója (ú. n. dekánja). Főfeladatai: A növendékek tanulmányi folyamára felügyelni, a kimaradtakat a névsorból törölni, a szigorlatokat közvetlenül kezelni, azokon az igazgatóval közösen elnökölni, a fegyelmi tanácsülésekben ülnökölni. Az aligazgató tanár ne legyen, mert felsorolt teendői annyira igénybe veszik idejét, hogy emellett mással alig foglalkozhatik, — s mert a fegyelem körüli működése kedvezőtlen visszahatással lehetne tanári körére, a növendékek pld. a tanáron bosszulahatnák meg azt, amit a dekán — bár igazságosan — rájuk hárított. Az aligazgatót szintén a kormány nevezze ki, melynek tetteiért felelős. Legyen a hivatala állandó, mert a kétvétenként megújított választásnak káros változatosság és járatlanság a következménye. Legyen a karnak jegyzője és irnoka is, ezeket

⁸ Orvosi Tár. 1848. II. 97.

⁹ Codex III/5. 904.

is a minister nevezze ki. A tanári kar és az igazgatók kezeljék a szigorlatokat, mert felelősséget csak így vállalhatnak az állammal szemben. Nem szükséges tehát, hogy a szigorlatokhoz nem-tanárok is hivatalból meghívassanak, minthogy azok amúgy is nyilvánosan tartatnak. A tanári testület, mely eddig a tanításon kívül közegészségügyi és törvényszéki esetek bírálatát is végezte, önként mentesül immár e teendők alól az által, hogy a felelős közegészségügyi minister szakértő orvosokat vett maga mellé, akik ezen az országos főorvos alá rendelt munkaköröket fogják ellátni, jöllehet a tanári testület a jövőben is szívesen fogja a néha igen bonyolult eseteket felülvizsgálni s azokról tudományos véleményét megadni¹⁰.

Az orvosi kar „átalakítási tervezetével“ a külső orvosi kar is foglalkozott a jún. 12.-én Stáhly elnöklete alatt összehívott orvosi közgyűlésen, ahol kimondották, hogy „az orvoskar magába foglalja az egész magyar orvosi rendet, ennél fogva tagja minden bekebelezett okleveles orvostudor, sebészmeister és tulajdon gyógyszerházzal bíró gyógyszerész“, aki a 3 arany bekebelezési díjat lefizette. Tárgyalásaikon elsőrendűleg azt követelték, hogy a szigorlatokon és a tanszékek betöltésére vonatkozó tárgyalásokban részt vehessenek.¹¹

Az itt elmondottak minden magyarázat nélkül is mély betekintést engednek abba az áldatlan viszonyba, melyet a külső orvosi kar újra fellángoló illetéktelen ambíciói teremtetek meg közte és a tanártestület közt. Érthetetlen s indokainak megállapíthatatlansága miatt az is marad, hogy Stáhly, a kari igazgató miért pártolta a tanári testülettel szemben a mások dolgába ismételtelen belenyúlni törekvő külső kart, melyet a márciusi események hatása alatt 23.-ára összehívott s amelyen kiadták a facultásról a jelszót: „ezen intézet nem zárt testület többé!“ Az Orvosi Tár márc. 26-iki száma bombastikus lelkesedéssel írta erről az ülésről, hogy „e szabadszellemeű intézkedés egyszerűsmind a nyilvánosságnak, mint a haladás egyedüli biztosítékának talpkövét is megveté“. Jún. 12—14-ig naponta ülészetek a külső doctorok s felkéretlenül elkészítették a Schmidt János dekan elnöklete alatt megtárgyalt fennemlített „átalakítási tervezetet“.

¹⁰ OL. 1848. Orvoscari. Pos. 146.

¹¹ Gyógyászat. 1867. 806.

A politika nagy eseményei azonban egy időre teljesen maguk felé terelték a figyelmet s így a karnak ezen tervezete nem került döntés alá. A külső kar tagjai azonban türelmetlenek lettek s dec. 12.-én összeülvén, Schmidt János dekán és Halász Geyza kari jegyző aláírással ultimatum-szerűen hangzó átirattal fordultak Balassához, melyben kereken kijelentették, hogy amíg az új kar rendezése meg nem történik, „minden marad a törvényes szokásban” s a dekán tartja meg az elnökséget. Ezután így folytatták: „Amennyiben Ön, orvostudor úr, az utódja Stáhlynak, és ha a kormánytól orvoskari elnök és igazgatónak kineveztetett, akkor foglalja el a helyét s a fennálló törvényes szabályok és törvényes szokás szerint járjon el hivatalában. Ha pedig nincs ilyen kineveztetése és felhatalmazottsága, úgy hagyja az egyetemi orvoskar dekánját s illetőleg elnökét közremunkálni, minden tárgyakat s iratokat azonnal kiadván, a netalán ezután érkezendőket a dekánhoz utasítván. Még akkor is, ha tévedésből azokra Ön neve íratnék. Az egyetemi orvoskar... megvárja, hogy ezen jóindulatú felszólításnál többre szükség ne legyen ezen tárgy ügyfelies végképeni tisztába hozatalára.”

Balassa ezen hozzáintézett jellemző hangú átiratot dec. 18.-án mellékletként a közoktatásügyi miniszterhez felterjesztette azzal a kérelemmel, hogy a hozzá küldendő leiratokban munkakörének megfelelőleg a szokásban volt címe: „orvossebész tanulmányi igazgató és orvoskari elnök” is megjelöltesse, hatásköre is pontosan körülírassék, „nehogy egyébként buzgalmas működésre ösztönző állásom az eddigi orvoskari jogcivódás terére szoríttatva, lehetetlenné váljék”. A miniszterium sürgősen, már dec. 20.-án megadta a körülményes választ, melynek végső sorai így hangzottak: „Miatán a közoktatási miniszter... Önt az egyetemi orvosi kar igazgatójává kinevezte, ezen címével bírja Ön és meg fogja tartani az egyetemi orvoskar élén a kormányzás és elnöklés minden jogait teljesen és függetlenül, azon felelősség mellett, melylyel egyedül a közoktatási miniszteriumnak tartozik. A dekán hivatala... még csak ideiglen állván fenn, mint ilyen a kar kormányában Önnek rendelkezése alatt teljesíti hivatalos teendőit. Ön ezen rendelet vételével az egyetemi orvoskart

gyűlésbe fogja hívni s ott ezen rendeletet kihirdetteti azon hozzátétellel, hogy a ministerium törvényes organumainak kétség alá vételét a törvényes rend elleni merénynek fogja tekinteni.¹²

Egyidejűleg az orvosi kar átalakítási tervezetével készült el a tanári kar „az orvos-sebészi tanulmányi reformra” vonatkozó javaslatával, de abban nyíltan kifejezésre juttatott tudatban, hogy a javaslat egyes részeinek megvalósítására hosszabb időre lesz szükség. Nehogy azonban a sürgősséget igénylő tennivalók, elsősorban a klinikai ágyak szaporítása, sokáig várassanak magukra, figyelmen kívül hagyta a javaslat a Rókus-kórház mellett levő katonai laktanyának Pest város által felajánlott, de kórodai célokra hasznavehetetlennek talált épületét s a régi orvostári épület bővítését hozta javaslatba, úgy a belgyógyászati, mint a sebészi kóroda ágyszámainak 8 újjal, vagyis mindegyikének 22-re való emelését (a bécsiek ekkor 24 ágygyal bírtak), nemkülönben a szülészeti és szemészeti kórodákeit 6—6 ágygyal. Az általános kór- és gyógyszerertannak kórodával való ellátását is kérte a javaslat, mégpedig vagy az egyetemi épület megfelelő megbővítése, vagy a Rókus-kórházban egy osztálynak e célra való berendezése útján.

A tanszékeket illetőleg a következő módosítások javasoltattak: Az eddig előadott általános kórtan helyett annak csakis a kórodákra előkészítő technikai része taníttassék gyakorlatilag (betegvizsgálati módszerek, kórtünetek ismerete, hallgatódzás és kopogtatás, stb). Az általános kórtan választassék szét a gyógyszerertantól, ehhez pedig csatoltassék a gyógyszerárutan, mely a gyógyszerészeknek félévi tanfolyamban adassék elő. Az állat- és ásványtan tanára nyugdíjazandó lévén, oly módon töltessek be, hogy a két tárgy elválasztásával az állattan köttessek össze az élettantól elválasztandó összehasonlító bonctannal s ilykép az élettannak is tágabb tér nyíttassék. Minthogy az állat- és az ásványtan a bölcsészeti karon is taníttatnak, az orvosi kar azonos tárgyaival egy-egy tanszékké egyesíthetők lesznek. Ugyanígy lehet eljárni a fűvésztannal is. A kórbonctan, mint az orvosi tudomány legfontosabb alapja, két éven keresztül adassék elő. A gyermekgyógyászat mint rendes tárgy

¹² OL. Közokt. Orvostári. 1848. Pos. 159.

léptetendő életbe. Az elméleti sebészeti tanszék fölösleges és céliránytalan, ezért szüntettessék meg. A köréből fennmaradó kötszer- és műszertan gyakorlatilag taníttassék egy rendkívüli tanár és a sebészi tanszék segédje által. A műtő-sebész képzés a jövő tanévtől fogva Bécsből tétessék át Pestre, addig is a két magyar növendéket itt kell továbbképezni. A sebészi tanfolyam, mely az állam igényeinek nem felel meg s így káros, miként a külföldi államokban, úgy nálunk is fokozatosan megszüntetendő. A gyakorlati sebészet két éves rendes tantárgy legyen és úgy, mint a szemészet, szülészet és fogászat, az orvosi szigorlat tárgyává teendő. Az orvostudományi könyvtárt, mely részint alapítványok, részint szigorlati pénzfölöslegek útján keletkezett, Schordann professor lakásából az egyetemi épületbe kell szállítani s eddigi fenntartásának és bővítésének költségeit a tanulmányi pénztárból a nevezettnek megtéríteni. A sebészi tanfolyam megszűnésével kórápolók képeztesse. A gyógyszerészi tanfolyam terjesztessék ki 2 évre, a szükségelt tanok szaporításával. Az állatorvosi intézetnél egy második tanszék állíttassék fel, az eddigi segédek díjjai egy adjunctus fizetésére fordíttassanak. A Bécsben kiképzés alatt álló növendékek Pestre tétessenek át és segédi működést teljesítsenek.¹³

A tanári kar javaslata mellett a külső orvosi karból kiküldött választmány is készített tervezetet „az álladalmi, közegészségi és orvosi ügy rendezéséről“, melynek megtárgyalására igen bölcsen a kari igazgatót és tanárokat is bevontak a választmányba. Ennek a tervezetnek a II. fejezete foglalkozik az „Oktatási rendszer“-rel, mely „két tanfolyamra“ osztatik. Az elméleti tanfolyamba soroltatnak a következő tanulmányok: elméleti és összehasonlító bonctan, élettan, orvosi és gyógyszerészi vegytan, általános kórtan mutatóanyagokkal és kórodával, gyógyszerészet, orvosi természettan (állat-, ásvány-, növénytan), kórbonctan. Mind e tárgyak egy egész éven át adatnak elő. A gyakorlati tanfolyam tárgyai: gyakorlati orvostan (belgyógyászat) kórodái előadásokkal, sebészet kórodával; e két tárgy két éven keresztül taníttatik, továbbá szemészet kórodán, szülészet intézetben, lélektan intézetben, orvosi rendőrség, törvényszéki orvostan, gyermekgyógytan, ezek féléven át tanít-

¹³ OL. Orvostudományi. 1848. Pos. 157.

tatnak. Mindezek elvégzése után következik a kórházi gyakorlat, egy egész évig kórházi osztályon, katona-orvosok katonai kórházakban. A 6.-ik évben teljesítendő kórházi gyakorlat mellett a „szigorú próbatétek“ is elvégezhetők. A felsorolt tanulmányok mindegyike egy külön rendes tanár által adatik elő, főleg gyakorlati irányban. Szükséges azonban még a következő tanokat is képviseltetni: orvosi történet és előkészítő tanfolyam, összehasonlító és tájbonctan, éptan (hygiene), sebészi köt- és eszköztan, ficamok és csonttörések kezelése, bujassenyv és nemi részek bántalmai s bőrbántalmak tana, mellbetegségek tana, a természettani, különösen a kopogtatás és hallgatódzás vizsgálati rendszere, fogászat; ezek mind fizetéses rendkívüli tanárok által adatnak elő. Ezeken kívül tökéletes tanítási szabadság adatik mindenkinek, ki magában képességet érez s ki ki a tudományt hivatása szerint szabadon választhatja a rendesek, rendkívüliek és bármely részletes tanok közül; ezek képezik a magántanítókat. A rendes tanárok segédek és melléksegédeknek kapnak, kik 3 évenként változnak.

Az oktatási rendszerről szóló fejezet a következő mondattal végződik: „Felszólíttatván hasonszenves ügyfeleink részéről, kötelességünknek ismerjük itten nyilatkoztatni, hogy ezen rendszer képviselőre találván, ez az egyetemnél személyesíthetetik s ha szükség, az országos kórház felállíttatván, ebben osztálylyal is láttassék el.“

A tervezet az oktatási rendszeren kívül foglalkozik még a kari igazgató teendőivel, a magántanítókkal (docens), a taniszékek betöltése módjával: a meghívással és pályázással, a tanulmányi rendszabályokkal s a szigorlatokkal.¹⁴ A tervezet többi része a közegészségügyet tárgyalja, tehát ismertetendőink körén kívül esik.

Ha ezek után egy futó visszapillantást vetünk az itt ismertetett s a tanári és az ú. n. orvosi kari párhuzamos két-két javaslatra vagy tervezetre, mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy a bekövetkezendő események valamennyiüknek valóra válását megakadályozták s így mindössze történeti értékük maradt fenn. Sem az orvosi kar újjászervezéséből, sem a tanulmányi reformból nem lett semmi. Az utóbbinak néhány

¹⁴ OL. Orvostudományi 1848. Fons 9, pos. 80. — Codex III/5. 905.

pontjánál azonban mégis meg kell állanunk, vagy azért, mert azok jóval későbbben és más alkalmak kapcsán, tán az eszme eredetéről meg is feledkezve, de mégis életbeléptek, vagy azért, mert kilenc évtized előtt történt sürgetésük dacára mindmáig sem léptek még életbe.

A legfeltűnőbb és jelentősebb követelmény a kötelező kórházi gyakorlattal eltöltendő 6-ik tanulmányi esztendő volt. Jellemzően sürgette ezt az Orvosi Tár (1848. évf. I. 23.) ezekkel a szavakkal: „Már magában a két évtized óta nagy számmal szaporított új tanulmányok s tanszékek az eddigi 5 éves rendszert morális és materialis lehetetlenséggé teszik.“ Az akkor sürgetett intézkedések közül a sebészképző két éves tanfolyam eltörlése csak 1872-ben sikerült, az általános kórtan és a gyógyszerstan elválasztása csak 1883-ban s az általános kórtannak kórodával való ellátását 1887-ben Hőgyes Endre is szorgalmazta. A 48-as időknek néha szilaj szabadosságig felcsapó szabadság-mámorában fogant meg a külső orvosi kar tervezetének az a pontja, mely így hangzott: „Magánytanító (Docens) lehet minden oklevelezett orvos, csak vállalkoznia kell.“ Közvetlenül ezen mondat után egy „gyakorlati próbatét“-ről van ugyan szó, ez azonban merőben csak arra szolgált, hogy a docensek közül az, aki e próbatétet megállotta, „a rendes tanárokéival hasonló érvényességű bizonyítvány kiadására“ hatalmaztatott fel, míg az előadás megtartásának a jogalapja az egyszerű „csak vállalkoznia kell“ volt. A határt nem tartó egyenlősítésnek köszönhetően a „hasonszenves ügyfelek“ is a messzemenően előzékeny meghívást a maguk képviselésére.

Még csak annyit, hogy a 48-as tervezetben felállítani javasolt fizetések rendkívüli tanszékeket rendre felállította a későbbi kor, egyet: az orvostörténelmet kivéve. Az orvostörténet tanártestületben ugyan erre is tett javaslatot 1906-ban Bókay Árpád, 1911-ben az állami költségvetés be is állította a fedezetet az extraordinariatus felállítására, azonban ekkor az indítványozó visszavonta javaslatát¹⁵ s ily módon az 1848-as oktatási tervezet ezen legutolsó teljesítettlen pontjának megvalósítása ismét a jövő zenéjévé vált.

¹⁵ L. Orvostörténet 1935, jubil. szám 352. 1.

Az új ministerium működésének első hónapjaiban kormányzáshoz nem szokott gyakorlatlanságnak találkoztunk egyes kisebb jeleivel, úgy a hatásköri illetékesség, mint a fogalmazás annyira szükséges szabatosága körül. Így pld. nem-kívánatos hatásköri összeütközésre kellett hogy vezessen az a meg nem gondolt intézkedés, mely két azonos ügykörű állást töltött be: kineveztek egy országos főorvost és kineveztek egy osztályvezetőt a ministeriumban is a közegészségügy vezetésére. Vagy: éppen azidőtájt, amikor a közoktatásügyi ministerium átvesszi és jóváhagyni készül a tanári kar tanulmányi reformjavaslatát, mely a gyógyszerészképzés időtartamát 2 évre emelte fel, Klauzál kereskedelemügyi minister, akinek a tárcájához a gyógyszerészet ügye tartozott, de nem a gyógyszerészképzése, június 10.-én rendeletet bocsájtott ki, mely szerint „a gyógyszerészet tanulási ideje 3 évre terjed” s aztán ezzel további ellenmondásban így folytatja, hogy „ha azonban a tanítvány a második év lefolyta után magában elegendő képességet érezend, próbatételt követelhet, mit tőle megtagadni nem lehet”. Az akaratlan hatásköri túllépéseket és a rendelet-fogalmazás szabatoságának hiányait más ily példákkal is sikerülne illusztrálni a ministerium működésének szárnybontogatásai idején, ezek azonban nem tehettek nagyobb károkat s könnyen helyreigazíthatók voltak.

Nyilván a külső orvosi kar ismertté vált álláspontja alapján kezdték többfelől felütni a fejüket a homoeopathák, kik közt külföldiek is szivárogtak be az országba, honosításra és a hasonszenvészeti gyógymód gyakorolhatására kérve engedélyt. Egy ungmegyei concret eset kapcsán hozta meg Klauzál Gábor bölcs döntését, hogy „az orvos meggyőződésénél fogva akár minémű gyógymód szerint űzheti az orvosi gyakorlatát, ha pedig a tudományos jogosságát ekkép bebizonyítani képes nem lenne, mint kuruzsló, az ezentúli kontárkodástól azonnal szigorúan tiltassék el.”¹⁶ Klauzál ezen döntése teljesen azonos felfogást árult el az 1876: XIV. tc. rendelkezésével, mely a gyógymódok megválogatását szintén az orvos egyéni felelősségére bízta, fenntartva az állam kérdőrevonó jogát műhiba esetén.

¹⁶ Codex III/5. 930.

Egy békóiból kiszabadult, szabadon lélegző nemzet boldogulásának és felvirágzásának alapjait rakták le az összes, gyors egymásutánban hozott törvények, köztük az egyetemi törvény, s ugyanezt a célt igyekeztek szolgálni az egyetemi szabályok, a minden téren megindított s több-kevesebb meggondoltsággal elkészített reformjavaslatok is, melyek közt a tanári kar tanulmányi javaslata méltán sorolható a legkitünőbb és előrelátóbb alkotások közé. Ma már csak fájdalommal tekinthetünk vissza a küszöb előtt ólálkodó közeli eseményekre, melyek mint jégeső a dús termést, elverték a nemzetnek most már senki által sem gátolt továbbfejlődésének sokoldalúan kínálkozó lehetőségeit. De túlhamar elérkezett a végzetes időpont is, amidőn nem hallgatva „a legnagyobb magyar” intelmeire, megtagadtuk ősi hűségünket s megszegtuk alaptörvényeinket. A dynastia iránti hűségének világító példáit szolgáltatta a multban nemzetünk: megmentette, sőt hatalmassabbá tette Mária Terézia trónusát s megingathatlan királyhűségében még a rideg I. Ferencről sem fordult el, amikor Napoleon önálló királysággal megkínálta, és tíz nappal az 1847 nov. 12.-én magyarul elhangzott királyi megnyitó beszéd után Kossuth is „törhetetlen hűségéről” szónokolt. De épp oly mélyen, mint a dynastikus érzület, a törvénytisztelet és az adott szó szentsége is nemzetünk lelkének mélyében gyökerezett. Alaptörvényeink közé tartozott az 1723. évi *pragmatica sanctio*, mely erős kapocscsal fűzte össze Magyarországot Ausztriával s ezt az 1848: III. tc. 2. §-a is érvényben levőnek ismerte el, amit Kossuth több ízben is, úgy szokott volt megformulázni: „közös barát, közös ellenség”. A *pragmatica sanctio*ból folyó kötelezettségének nemzetünk mindenkor fenntartás nélkül eleget is tett, úgy 1848-ig, mint utóbb is, a monarchiának a világháborút követő feldarabolásáig.

1848-ban alkotmányunk helyre volt állítva, nemzeti törvényeinket a király ápr. 11.-én szentesítette s e hó 15.-étől az első felelős magyar ministeriumban Batthyány, Széchenyi, Deák, Kossuth, Klauzál, Eötvös, Szemere és Mészáros személyében oly férfiak vették gondjaikba az ország kormányzását, aminő garnitúrát másodszor már aligha tudnánk valaha is kiállítani. Ahelyett azonban, hogy ezt a nagyszerű helyzetet

javunkra fordítottuk volna, nem törődve tisztos hagyományainkkal, nem törődve a vak által is látható kockázatokkal, nem a bekövetkezendő és alig orvosolhatóknak bizonyult társadalmi bajokkal s a nemzet gerincét alkotó köznemesség sorsával, oly meredek lejtőre tévedtünk, melyen nem volt megállás a — világosi mezőig.¹⁷ Szeptember havában már nyakig merültünk a forradalomba, melynek hogy mi eredménye volt várható, ezt Széchenyi István a „Kelet népe“-ben és a „Politikai programm töredékek“-ben a legapróbb részletekig előre megmondta. Széchenyi „a kétségbeesés rimáncodó hangján beszélt siket füleknek“ s hozzátette: „hogyha a jövőendő neki adand igazat, e győzelem feletti fájdalomában meg kell örülni“. Ami meg is történt.

Olaszországból már február elején jöttek a hírek felkelési mozgalmakról, Lombardia és Velence elszakadási kísérleteiről s március elején már a párisi forradalomról is. Márc. 13.-án már vér folyt Bécsben, Metternich lemondott s a császár megadta a bécsieknek az alkotmányt, aminek szinte elmaradhatatlan folyománya volt, hogy néhány nap múlva Magyarország is megkapta a felelős ministeriumot. Ezt külön „kivívni“ nem kellett. Széchenyi éles politikai tekintetével felismerte a helyzetnek javunkra való alakulását és hogy Bécs után ha Prága is fellázad, az uralkodó számára nem marad más, mint kényszerképen ott keresni támaszt, ahol ez őszintén kínáltatik, tehát Magyarországon. Széchenyi szavai nem találtak meghallgatásra. Már ekkor Kossuth a *pragmatica sanctio* megtagadására kezdte hangolni híveit s nemsokára a clubok is tüzelni kezdték az országot, hogy a felkelő olaszok ellen a

¹⁷ E munkának a forradalomra vonatkozó ezen részéhez Kossuth iratain kívül Széchenyi István, Kemény Zsigmond, Kovács Lajos és Károlyi Árpád munkáit vettem alapul, elannyira, hogy fontosabb megállapításoknál igyekeztem az eredeti szövegekhez — néha szó szerint is — alkalmazkodni. Az első három élő tanuja és résztvevője volt a kor történelmének, mégpedig oly helyen, ahonnan közvetlen betekintést nyerhettek az eseményekbe és az események mögé is, melyeket felelősségük teljes tudatával megírt munkákban örökítettek meg az utókor s a történelem ítélőszéke számára. Károlyi Árpád hatalmas terjedelmű és tartalmú Batthyány-kötetei pedig számos új és megdöbbentő adattal egészítették ki ama kor történetét.

hadsergnek szaporítására kért 40.000 katonát Magyarország tagadja meg. Pedig a ministerek erre vonatkozólag egyhangú állásfoglalása értelmében Batthyány már ígéretet tett a királynak, aki viszont megígérte, hogy annak beváltását követőleg azonnal átteszi az udvartartás székhelyét Budára, sőt azt is, hogy az országunkat fenyegető Jellasich horvát bánt megfékezi és letéteti. Maga Kossuth is részt vett a ministerek állásfoglalásának egyhangúságában s a kormány éppen őt bízta meg azzal, hogy ezt az országgyűlésnek bejelentse. Itt azonban Kossuth, ministertársainak kínos meglepetésére, egy számos feltételektől függővé tett oly magyarázatát adta a *pragmatica* sanctióban lefektetett közös védelmi kötelezettség-vállalásunknak, mely illusoriussá tette magát, ebbeli kötelezettségünket. Ettől fogva Kossuth a maga útját járta tovább, mint azt a „Március Tizenötödike“-ben megjelent cikkei bizonyítják, melynek júl. 30-iki számában még a márciusi törvényekkel is szembe szállott, felborítva teljesen a solidaritást ministertársaival s átengedve magát a radikálisoknak, kik most már egészen a magukénak vallják őt. Szept. 13.-án kimondotta Kossuth: „Mai naptól kezdve nem szorítják kezemet a ministeri collegialitás békói.“

Pedig a forradalmat az ország zöme nem kívánta. Maga Kossuth írta meg 1862-ben, hogy Deák Ferenc és egész nagy pártja, a teljes főrendi kar, minden megyei és minden városi törvényhatóság s a határozati párt egy része, tudni se akart forradalomról. Annál nagyobb actiót fejtettek ki az eltanult bécsi mintára a különböző, részben titkos clubok, melyek a nagy tömegek és a csőcselék mozgósításához jól értettek s ezeket egy Madarász László nevű egyén pedig, kit később Kossuth rendőrfőnökévé tett meg, a kormánypárt ellen izgatta. A pesti kávéházakat és az utcákat nagy számmal ellepték a hősködő fiatal emberek, az Arany János szavai szerint „hazájukat ordítva szeretők“, kik tekintélyes összegre rugó fizetésekben részesültek. Sok pénzt emésztett a rendszeresített kémrendszer is, melynek erkölcsi kártevései ellen élesen fakadt ki emlékirataiban Mészáros Lázár akkori hadügyminister. Pincéikben hatalmas fegyverkészleteket tartottak elrejtve, melyekről sem a hadügyminister, sem a ministerelnök nem tudott, de költségeit Kossuth mint pénzügyminister fedezte. A sajtó is követte

a clubok példáját, megkezdte az izgatást s a népgyűlések a tömeget tüzelték a forradalomra. Mindez oly közhangulatot teremtett a népben, mely a más nézetten levőket, az „árulókat“, félretolta s melynek végül a kormány sem tudott ellenállni. A főváros rendjének és biztonságának fenntartására nem volt meg a karhatalmi erő s ezért az izgatás és a terror egyre fokozódott. Nem a nemzetben, hanem a nép nagy tömegeiben találta meg Kossuth is azt a hatalmas támaszt, mely retorikájának páratlan varázslatossága által felhevülve, követte őt a század nagy eszméiért való lelkesedésében, semmi aggályt nem érezve a saját fajaért. Könnyű lélekkel vágta szemébe a hagyományokat is tisztelő osztályoknak: „Veletek, ha lehet, de ha kell: ellenetek!“ Orgiákat ült a demagogia és Kossuth is egyre kevesebbet törődött a ministertársaival történt megállapodásokkal, úgy hogy a túlkíméletes Batthyány már Bécsbe készült e megaláztatások ellen segítséget kérni, de Deák engesztelékeny befolyása mindig helyreállította, ideig-óráig, a megbékélést, míg azután szeptember havában a bomlás végleg bekövetkezett. Ime „így támadt a legirtózatosabb belháború hazámban, melynek leírhatatlan siralmi az örülés borzalmaival kábítják el az emlékezetet“. E szavak nem máséi, hanem Kossuth szavai 1858-ból!... Ide kellett tehát jutnia egy nemzetnek, mely nem hallgatva Széchenyi intelmeire, megtagadta a törvénytiszteletet, — melynek irányítását a fanatizált utca, a szónokló termek karzatja, a kémrendszerrel dolgozó terror vette át, s amelyeknek gárdáját a fanatizált, de épp úgy a jóhiszemű polgárok tömege is képezte, mely csakugyan abban a hitben élt, hogy a jog alapján áll s hogy mindenki áruló, aki a közfelháborodásban és ellenállásban hangos szóval nem vesz részt. Kossuth is nem a szándékában, hanem a felfogásában tévedett. Érzelmi politikát folytatott s mint meggyőződéses szabadkőműves, világboldogító, demokratikus eszmék diadalra juttatásának a szekerébe fogta ritka nagy rábeszélő tehetségét és elbűvölő ékesszólását s az általános emberiségért folytatott küzdelmében, teljes érzéketlenséggel e nemzet hagyományai és aktuális érdekei iránt, a háttérbe szorította saját nemzetének particularis, de egyben létérdekeit. De nem kevesebb súlylyal esik szerencsétlenségünk serpenyőjébe Bécs viselkedése. Batthyány már békésen megegyezett

volt a tőlünk elszakadt horvátokkal, magával a bánnal, Jellasich-csal, de a Latour gróf személye köré csoportosuló camarilla rávette Jellasichot, hogy e megegyezést semmisnek tekintse s hogy ellenünk jöjjön. A bán meg is indította 40 ezer főnyi hadseregét, melynek átkelését a Dráván nem sikerült megakadályoznia az 5 ezer főből álló magyar seregnek s így nyitva állt előtte az út Budáig. De mintha minden a világon ellenünk esküdt volna! Az olaszok, akiknek hálásaknak kellett volna lenniök, hogy miattuk és értük tagadtuk meg törvényben lefektetett kötelezettségeinket, e hála helyett még hazug ráfogásokkal tüzelték a horvátokat ellenünk, akik vak jóhiszeműségükben annyira mentünk, hogy Széchenyi, Eötvös, maga Batthyány, sőt az aulikusnak semmikép se nevezhető Szemere is, a „bécsi ármánykodást“ a legendák közé utalták. De vajjon azok, akik a húrokat már nyugodt fejlődésünk és zavartalan önállósulásunk idején kezdték túlfeszíteni, vajjon számoltak-e azzal, hogy a bekövetkezendő fegyveres megtorlást feltétlenül el is tudjuk hárítani? Ha valaki, akkor Kossuth, mint pénzügy-minister jól tudta, hogy a háborúskodásra szükséges eszközök legfontosabbika, a pénz, épp úgy hiányzott, mint a másik kellék, a fegyveres erő. Az állampénztár készlete 400 ezer forint volt 1848-ban. És volt 18 ezer rendes hadseregbeli katona, ezeknek is nagy része idegen nemzetiségű, a magyar állam iránt hűség kötelezettsége nélkül. A kormány karhatalmi ereje csakis a nemzetőrségben rejtett, melyet a városok állítottak. A pesti nemzetőrség 1500 főből állott, de ezek közül csak 500 tudott fegyvert kapni a budai fegyvertárból. Ez volt a helyzet, melyből a forradalom terére kiléptünk, amit Kossuth így fejezett ki: „Az 1723-iki törvényből reánk hárult kötelezettséget elvileg is megtagadva . . . az uralkodó ellen forradalmi térre léptünk.“

Szeptemberben még tárgyalásokat kívánt megindítani a bécsi kormány s evégből leküldte Pestre a magyar Lamberg grófot, ezt azonban szept. 28.-án az utcára terelt s felingerelt tömeg legyilkolta, ami most már a forradalom erőszakos leveretésének elrendeléséhez vezetett. 1849 ápr. 14.-én Kossuth kimondta a detronizálást s az Ausztriától való elszakadást, a dynastia pedig az orosz cárhoz fordult segítségért. Olaszországban Radetzky verte le a forradalmat, minálunk pedig

elkövetkezett történelmünk gyászos napja, az aug. 13-iki világsi fegyverletétel. Haynau szabad kezét nyert Magyarországon, az új osztrák alkotmány pedig, mely csak egy császári államot ismert el, hazánkat a birodalomra nézve meghódítandó és megrendszabályozandó országgá s ennek sikeres végrehajtása után tartományná súlyosztotta le. Ime idejutottunk. Prédájává lettünk a legnemtelenebb bosszúnak, mely nem riadt vissza a megtorlásra használt leghitványabb és becstelenebb, közben pedig a nevetségesbe fúló eszközök igénybevételétől. Kötél, bitófa, börtön, számkivetés, meggyalázás, vagyonelkobzás, a mindennapi élet vérlázító, szakadatlan zaklatása, — íme, ez lett a magyarok megszámlálhatatlan ezreinek a sorsa. És ha feltesszük a kérdést, így kellett-e ennek jönnie és miért kellett így jönnie, akkor magától Kossuthtól kapjuk meg a választ, aki turini emigrációja alatt gondolatban még egyszer végigélte és végigmérlegelte a nemzet nagy tragédiáját, mely őt magát is hontalanná tette: „Minden szerencsétlenség, mely hazánkat érte, oda vezethető vissza, hogy a nemzet nem őt (Széchenyit), hanem engem követett a válság óráiban.“ Kovács Lajos, Széchenyi leghívebb embere, közben ministeriumának vezetésében is helyettesítő munkatársa, amidőn Kossuth e súlyos szavait még egyszer emlékezetbe idézi,¹⁸ egyben hozzászól: „Kezébe Isten kifürkészhetlen akarata oly kockát adott, melyen ezerek és ezerek élete fordult meg s e kockákat merészen vetette el, és a játszma elveszett, — mi kifogyhatatlan anyag rejlik ezekben a magába szállásra, engesztelődésre . . .“ S ezt az engesztelődést meg kell találnunk és meg is találjuk abban az egy, de igen sokat jelentő mondatban: Kossuth is csak jót akart, csupán feltevései voltak tévesek, mert túlbecsülte nemzetének erejét és alábecsülte a bécsi camarilla határtalan elszántságát s így a következményeket mérlegelni nem képes, rövidlátó idealismusában nem tudta megvalósítani leghőbb óhaját: szétörni a monarchia egységét. Ezt megvalósítani csak messzelátó politikát űző, feltámadásunkat is lehetetleníteni törekvő legelszántabb ellenségeinknek sikerült, 1918-ban.

¹⁸ Kovács L.: Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve. Bpest, 1889. II. kötet. 304. l.

Lamberg meggyilkolását nyomon követte, okt. 3.-án, Jellasich teljhatalmú királyi biztossá való kineveztetése s az országgyűlés feloszlatása. A Ház azonban Kossuth indítványára továbbra is együttmaradt s a honvédelmi bizottmány élén kormányozta az országot. Kitört a forradalom s a helyzetet súlyosbítólag a cholera is, mely már május végén fenyegetett Oláhország felől. Júl. 3.-án mutatkoztak az első esetek Brassóban és vidékén, majd aug. 9.-én Gyöngyösön s okt. 20 körül Buda-Pesten, miért is a honvédelmi bizottmány okt. 27.-én egy kizárólag csak a cholerával foglalkozó bizottmányt neveztetett ki Pólya József dr. elnöksége alatt, melynek tagjai Sauer Ignác és Eckstein Frigyes voltak.¹⁹

Az 1848/49. tanév megnyitása elhalasztott, az ifjúság nagy része fegyverbe állt s a tábori igazgató-főorvossá kinevezett Stáhly helyébe máj. 1.-én a kereskedelemügyi ministerium egészségügyi osztályának tanácsadójává és az ország főorvosává kinevezett Sauer tanár az országos nemzetőrségi tanács elnökétől, Baldaccitól, máj. 21.-én azt a felhívást kapta, hogy 10 önkéntes honvéd zászlóaljhoz 10 fő- és 30 alorvos alkalmazására tegyen előterjesztést, amelyet Sauer jún. 14.-én már be is mutatott a kiszemeltek névsorával együtt.²⁰ Csausz kari alelnök (dekán) is eleget tett a hozzáintézett felhívásnak, jelentvén, hogy „az egyetem szent kötelességének tartotta“, miszerint ha a városi kórházak nem bizonyulnának elegendőknek a táborból érkező betegek és sebesültek befogadására, az orvoskari kórodákon kívül a II. és III. emeleten levő termeket is rendelkezésre fogja bocsátani.²¹ Okt. 2.-án Balassa és Stáhly már jelenthette a ministeriumnak, hogy az egyetemi kórodák sebesült és beteg magyar harcosok részére be vannak rendezve. Okt. 24.-én intézkedés történt, hogy „hadi akadémia hiányában“ rövid tanfolyam rendeztessék tábori orvosok és sebészek, nemkülönben a tábori kovácsok számára. Az előbbi tanfolyam nov. 15-iki kezdettel s tavaszig tartólag Balassa vezetése alatt volt megtartandó, az utóbbi pedig Zlamálé alatt,

¹⁹ Codex III/5. 920, 926, 931, 932, 943, 945.

²⁰ Gyógyászat 1867. 455.

²¹ OL. Közckt. 1848. Fons 9, pos. 195.

mindkettejük assistenseinek segédlete mellett.²² Nov. 17.-én Stáhly tábori igazgató-főorvos aláírásával „a Hadügyminister a Közoktatási ministeriumnak“ átírt, kérve, hogy kezdessen meg azonnal az egyetemen a betegápolásról nyilvános népszerű előadásokat, mégpedig félévente két tanfolyamot.²³ A közoktatási minister, dec. 6.-án kelt értesítése szerint, a kívánt intézkedéseket megtette. Nov. 27.-én a honvédelmi bizottmány is megkereste a ministeriumot, hogy a hadi kórházakban nagyon nélkülözött jól képzett ápolószemélyzet kiképzésére utasítsa Bräuer József rk. tanárt, aki „főkötelességének tartsa“ az elméleti és gyakorlati betegápoló előadások haladéktalan megkezdését. Egyidejűleg a hivatalos lapban jelentkezésre buzdító felhívás tétetett közzé. Dec. 17.-én Balassa orvskari igazgató jelentést tett a közoktatási ministernek, hogy az előadások folyamatbatételéről Stáhlyval egyetértőleg már intézkedett.²⁴ Dec. 22.-én Balassa kérelmet terjesztett fel a közoktatási ministerhez, melyben arra való hivatkozással, hogy a közbejött háborús körülmények miatt az egyetemi kórodákat bővítő építkezések elmaradtak, az orvskari épületben elhelyezett állat- és ásványgyűjtemények, nemkülönben a lakószobáknak²⁵ berendezett helyiségek kiüríttessenek.²⁶

1849 jan. 5.-én a császári hadsereggel Pestre bevonult Windischgraetz „ideiglenes polgári közigazgatást“ nevezett ki, mely febr. 14.-én tudatta az egyetemmel, hogy a múlt évi április havában megszüntetett, illetve a ministeriumnak helyet adó helytartótanácsot visszaállította, fennhatósága alá helyezve az egyetemet, melynek királyi biztosává gróf Cziráky János neveztetett ki. Új reményeket megcsillogtató fordulatot vettek azonban az ügyek Görgei Arthur diadalmas fegyvertényei folytán, melyek Windischgraetzel távolításához vezettek, aki ápr. 14.-én ki is vonult az országból, mire a máj. 2 óta vallás- és közoktatásügyi minister Horváth Mihály 18.-án rendeletet küldött az egyetemhez, mely szerint valamennyi tanárnak s az egész személyzetnek kötelessége igazolnia magát aziránt,

²² OL. Közokt. 1848. Fons 8, pos. 205.

²³ OL. Orvskari. 1848. Pos. 139.

²⁴ OL. Orvskari 1848. Pos. 144, 154.

²⁵ Itt lakott ugyanis Sadler prof. muzeumi ör.

²⁶ OL. Orvskari. 1848. Pos. 161.

„hogy a bitor kormány Pesten mulatása alatt azzal semmi összeköttetésben nem állottak s magokat általában hazafi kötelességök szerint viselték, . . . csak azok tarthatván számot arra, hogy hivatalukban meghagyatnak s megerősíttetnek, kik ilyképen magokat teljesen igazolandják.”²⁷ Hős honvédségünk máj. 21.-én Budát is visszafoglalta, bizakodás lett urrá a lelkeken, míg aztán júl. 19.-én Haynau Pestre érkezett s megkezdte kíméletlen hóhérmunkáját.²⁸ Szomorú, csüggesztő évek szakadtak nemzetünkre, az egyetemre is. Az ország kormányzata br. Geringerre, mint Magyarország császári polgári főbiztosára bízott, aki „ideiglenes” egyetemi tanácsot nevezett ki, élén mint rectorral Virozsil Antallal, akit nyugdíjas állapotából szólítottak vissza s aki 1860 márc. 31.-ig maradt az egyetem kinevezett rectora. Az erre vonatkozó rendelkezést aug. 20.-án küldte meg Geringer Virozsilnak, meghagyván neki, hogy az előbbi egyetemi magistratust hívja össze, mely átadni köteles teljes hivatali hatalmát az ideiglenes egyetemi senatusnak, mint az állami intézményt képző egyetem egyedüli törvényes hivatali szervének, melynek az egyetemen mindenki engedelmeskedni tartozik. E rendelkezésnek Virozsil aug. 25.-én eleget téve, azt jelentette, hogy a régi magistratus összes tagjai s az attól függetlenül működő kari igazgatók is minden vonatkozás nélkül tudomásul vették a rendelkezést. Csupán az orvosi kar volt igazgatója, Balassa János nem adhatta át az iratait, mert időközileg a haditörvényszék rendeletére börtönbe vettetett.

Virozsil a jelentést csak nov. 3.-án terjesztette fel Geringerhez, mert közben az igazolási eljárás is elrendeltetett,

²⁷ Idézve Szentpétery Imre: A bölcsészettud. kar történetéből. 382. l.

²⁸ Ez a születésénél fogva (a beteglelkű hessen-casseli nagyherceg és egy zsidónő fattyuja) terhelt egyén, aki asszonyokat is megbotoztatott s akit Olaszországban még ma is ki nem égett gyűlölettel „bresciai hiénának” neveznek, akit ismeretessé vált embertelenségei miatt az angolok tetteleg bántalmaztak, akitől utóbb a dynastia is elfordulni látszott, e feletti felbosszantottságában felcsapott magyarnak: Szatmármegyében birtokot vásárolt, állandóan magyar ruhában járt s ott élte le háboríttatlanul életét. Beszédese példája ez annak, hogy mint tudunk mi magyarok felejtetni. Haynau birtokát leánya örökölte, melyből sikerült majoratust csinálni.

melyet Virozsil a senátussal együtt le is folytatott s az erről szóló terjedelmes beszámolót is csatolni látta helyesnek. Tisztázandó volt, kik írták alá a forradalmi kormányhoz intézett hódoló feliratot (Huldigungsadresse). Az igazoló jelentéseket írásban kellett mindenkinek benyújtania, melyek aztán a cs. k. haditörvényszékhez is megküldettek a purifikáló eljárás céljaira. 1849 okt. 20.-án kimondatott, hogy a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt 1848-ban nyugdíjazott egyetemi tanárok állásaikba visszahelyezendők, a tanárokat pedig — úgy a ténylegeseket, mint a nyugalmazottakat — igazoló eljárás alá kell vonni. Ez az eljárás (purificatio) kiterjesztetett az egyetem egész személyzetére, le az állatorvosi tanintézeti suhanc lovászyerekig.

Virozsil az összes egyéneket bűnösségük foka szerint három osztályba sorozta. Azok a bűnösök, akik szegénységi bizonyítványt mutattak fel, a kapott rendelkezéshez képest fizetésük egyharmadát kapták, minek következtében előfordult, hogy a másod- és harmadfokú bűnösök pénzhez jutottak, a kisbűnös első fokúak pedig nem, amiért az előbbieket kigúnyolták a jómódúakat.²⁹

A teljes egyetemi személyzetre kiterjeszkedő, osztályozva minősítő „bizalmas” táblázatból, melyet az előbbi jelzet mellékleteként őriz az Orsz. Levéltár, az orvosi facultás tagjaira vonatkozó jellegzőbb részeket közöljük a következőkben:

Birly, Csausz, Zlamál, Rupp tanárok megannyian: I. osztályzat.

Schordann: loyalis, hű érzelmű („wohlgesinnt”).

Gebhardt: I. oszt., dícséretesen válik ki.

Bugát, volt egészségügyi főnök: III. oszt., erősen terhelt. Kezdetről fogva buzgó túlzója az egyoldalú magyar törekvéseknek. A márciusi események óta minden politikai tüntetés meleg részvevője. Tagja az uralkodó politikai cluboknak... A forradalmi kormányt Szegedre követte, eddig nem került elő.

Sauer, a királyság volt orsz. főorvosa az első magyar ministerium alatt: II. oszt., compromittálva a forradalmi párt iránti túlhevesen kimutatott rokonszenve, valamint népszerűségkeresése, a lázongó ifjúsággal való barátkozása s ehhez

²⁹ OL. Geringeri iratok 3981: 1849.

intézett nyilvános beszéde által, melynek orsz. főorvosi állását látszik köszönhetni. Amikor aztán tudtán s akaratán kívül ettől az állástól elmozdított, nyilván ekkor ráeszmélhetett „a haza boldogítására“, miért is politikai érzelmei ma már alig kétesek.

Balassa, volt kari igazgató: II. oszt. A bukott politikai és vallási párthoz kezdettől fogva fennállott benső kapcsolatai és érzelmei miatt erősen gyanus. Debreceni (bár állítása szerint hivatalos) útja, hivatali önkénykedései, nem előnyösen ismert s általa egyetemi szolgálatba becsusztatott egyének elöretolása és pártfogolása, a forradalom ügyével való rokonszenvezése, terhére szólnak. Egyébként mint orvos és operateur nagyhírű és kiváló tagja az egyetemnek.

Nendtvich, az ipari iskolából lépett elő egyetemi tanárrá. Szóval és tettel, nyíltan hirdetett radikális-demokratikus, illetve forradalmi érzelmei miatt Windischgraetz hg. által is kérdőre vonatott. A forradalmi kormány által történt kinevezése óta sem változtak érzelmei s a hírhedt politikai clubokkal, melyekben mint szónok kiváló szerepet játszott, most is összeköttetést tart fenn. A bukott kormány menekülése után ő is eltűnt s csak nemrég tért vissza állítólag szabadsági utazásáról, melyet (politikailag hasonló érzelmű) apjához tett Pécsre. Tehetséges s épp ezért annál veszélyesebb egyén, amennyiben a közvélemény nyomán ismertetett jellemzése közelebbi kivizsgálás esetén is valónak bizonyulna.

Arányi: II. oszt., jöllehet saját bemondása szerint nem írta alá a hódoló feliratot, mégis részvétele a politikai tüntetéseken, a lázongó ifjúsággal való barátkozása, az ezekkel végzett gyakorlatoztatás, s egyéb feltűnő cselekedetei meglehetősen gyanússá teszik őt a forradalmi párttal való bensőséges rokonszenvezésre, avagy ha mindez — saját írásbeli vallomása szerint — csak az ifjúság javára felvett álarc lett volna, ez esetben ravasz színlelés (Heuchlerei) és politikai szélhámosság (Charlatanerie) terheli őt, ami jellemének épp oly kevésbé válik becsületére, mint az imént vázolt magatartásának mentiségére.

Lippay Gáspár helyettesítő tanár: I. oszt.

Schöpf rk. tanár: III. oszt. Nendtvich-hel azonos magatartású egyén, ettől csak annyiban különbözik, hogy a forra-

dalmi kormánynyal való menekülése óta még nem került elő, hogy igazolásával — a többiekhez hasonlóan — teljes ártatlanságban tüntesse fel magát.

Bräuer rk. tanár: A feliratot — igaz, hogy akkor távol volt — nem írta alá, de egyébként is loyális és hű érzelmű.

Nedelko és Stockinger rk. tanárok — I. oszt.

Wagner rk. tanár — távol volt, tehát a feliratot nem írta alá, azonban a márciusi eseményekkel és a forradalmi párttal szemben sok rokonszenvet mutatott.

Jacobovics rk. tanár: II. oszt. forradalmi párthoz összeköttetések és rokonszenvek fűzték.

Nyugalmazott tanárok: Reisinger, Weleczky, Tognio, Sangaletti, Polyánkay, mind loyálisak és hű érzelműek. (Togniohoz még ezt a szót is odaírták: „mit Auszeichnung“, s ebben ezt a bécsi embert csak az egyedüli magyar Gebhardt multa felül „mit rühmlicher Auszeichnung“).

Az assistensek közül Kovács Sebestény Endre a III. osztályzattal minősített, mert részt vett a hódoló feliratot megfogalmazó tanácskozásban, a márciusi napokban feltűzte az ifjúságot s a forradalmi párt körül szerzett érdemeiért egy eddig nem létezett, számára szervezett 1500 frttal javadalmazott egyetemi titkári állással bőségesen jutalmaztatott. Lenhossék József, Gerenday József, Galambos Márton és Szabó Alajos (későbbben egyetemi tanárokká lett) assistensek I. oszt.-ot nyertek. (Szabó különösen megérdemelte ezt az osztrák I.-est, mert Zlamál Vilmosnak lett feljelentője, árulója és megrágalmazója.) Markusovszky Lajos III.-ast kapott osztályzatul.

Feltűnően kedvezőtlen személyi leírást kapott az egyetemi könyvtár igazgatója s egyben az Akadémia titoknok, Toldy Ferenc, az orvosi kar volt rk. tanára, „kinek politikai érzelmeiben nem mindig lehet megbízni“, amit azért említünk itt külön, mert csodálatosképp nemsokára az osztrák kormány magyarországi bizalmasa, confidense, lett.

Virozsilnak az egyetemi senatus hozzájárulásával összeállított eme classificatiója, mely — mint láttuk — a hallomásból vett adatokat sem hagyta figyelmen kívül, nemcsak az egyetemen, hanem az Újépületben (Neugebäude) székelő katonai törvényszék előtt 1850-ben megindított purificatiós eljárás alapjául is szolgált.

A három legsúlyosabban vádolt egyén nyugdíjától is megfosztatott; Bugát, Schöpf és Nendtvich kitért az igazoló vizsgálat alól; a két előbbi csak hosszabb idő eltelte után került elő, de Bugát a tanszékét vissza nem kapta, nyugdíjától is megfosztatott. E tanszéket, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan katedráját, rendkívüli tanárként Diescher Jánossal, a chemiáét pedig a magyar uralom által felmentett Sangalettivel töltötték be; Schöpf hazafias lelkesedésében a magyar Merei nevet vette fel és Manchesterbe menekült ki, ahol gyermek-kórházat alapított, de nemsokára meg is halt. Arányi és Balassa fel voltak függesztve, az utóbbi egy időn át kaszánya-börtönben elzárva; mindketten hónapokon át nem taníthattak, miközben Balassát Stockinger helyettesítette, míg Arányi tárgyának előadása szünetelt.

Az általános kórtan és gyógyszertan tanszéke Wagner János kiemelésével visszazállott Tognióra, akit egyúttal a dekáni teendőkkel bízott meg az osztrák kormány, amely tisztet, 1854 nov. 9.-én bekövetkezett halálát rövid idővel megelőző elbetegesedéséig látta el, hogy aztán a Virozsilék által a még Togniónál is előnyösebben minősített Gebhardt Ferenc vegye át 1860-ig, a magyar provisorium beköszöntéig. Végleges betöltésére várt a szemészet is s az új rendszernek ugyancsak első teendői közé tartozott az első magyar ministerium által elmozdított s a bécsi kormány által Fabini halála után helyettesítéssel megbízott Lippay Gáspárt 1850 júl. 23.-án „végleges, rendes tanár“-rá kinevezni.³⁰ Hogy mi alapon nyerte el Lippay a tanszékét, erre kinevezésének actája pontos választ ad. Loyalis érzelmeinek („loyale Gesinnung“) és a hatalmon levő törvényes („rechtmässige“) kormányhoz való ragaszkodásának figyelembevételével, az egyetemi tanácscsal és a magyarországi teljhatalmú cs. biztossal egyetértve, az előírt pályázat mellőzésével neveztetett ki Lippay a szóbanlévő tanszékre, „melyre méltóbb egyén alig is akadhatna“. 1874-ig működött Lippay a pesti egyetemen, de ez a negyedszázad tudományos téren semmikép sem igazolta „méltó“ voltát. „Tanárkodása olyan korszakot jelent a szemészet tanítása

³⁰ Min. Konferenz 2518: 1850.

történetében, melyre nem esik jól visszatekinteni... Szakmájában nem volt a feladatához való képzettsége.”³¹

Arányi 1850 márc. 29.-én helyeztetett vissza állásába s kezdhette meg szünetelő kórbonctani előadásait, fizetését is csak ezen időtől kezdve kapta meg³² „az igazolási eljárás előreláthatólag nem kedvezőtlen eredményének feltételezésében”.

Balassa 1850 szept. 25.-én helyeztetett szabadlábra és nyerte vissza tanszékét. Bűne az volt, hogy 1848 okt. 11.-én levelet írt Kossuthnak, melyben két magyar cs. k. tisztelet ajánlott valamely különleges megbízatásra. Emiatt Balassa hivatalától felfüggesztetett s a katonai törvényszék három havi kaszárnya-börtönre ítélte őt, ez a büntetés azonban Haynau előterjesztésére kegyelmi úton részben elengedtetett, Geringer pedig 1850 februárjában — a purificatio kedvező eredményének feltételezésében — hivatalába visszahelyezendőnek ítélte. Az igazoltatási eljárás azonban nem igazolta teljesen Balassát, úgy hogy végleges elbocsátása a pesti katonai törvényszéktől tetetett függővé. Geringer közbelépett a katonaságnál is, de sikertelenül. Az igazoltató bizottság szótöbbséggel hozott elutasító ítéletét 3 vádpontra alapította: 1. az említett levelet Balassa Kossuthhoz csakugyan megírta, 2. a felkelők javára tábori orvosok kiképzését szolgáló tanszék sürgős felállítását kezdeményezte, 3. orvoskari igazgatói állását a „rebellisek” uralma idején is megtartotta. A katonai törvényszék most már csak a legfelsőbb kegyelemtől kívánta függővé tenni a továbbiakat, de újra kidomborította mindazt, ami Balassa ellen szól, mire az államügyész különvéleményt adott be, s Balassa eltévelyedéseit („Verirrungen”), miként Geringer is, sokkalta enyhébb színben tüntette fel; mindketten abbéli meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy ezek Balassának egyébkénti magatartásával és érdemdús működésével teljes engesztelődést nyertek, amennyiben a Kossuthhoz írt levele miatt már kiállotta a börtönbüntetést s újra alkalmaztatásra érdemesnek ítéltetett. A felkelők orvosi ápolásáról való gondos-

³¹ Id. Imre József szavai. (Idézve Bartók Imre: „A szemorvoslás... története Magyarországon” c. közl. után. Gyógyászat 1931. k. ny.)

³² OL. Budai helytartóság 5662: 1850, 11.410: 1850.

kodása humanitásból történt, mert ugyanily segítségben a császári tiszteket is részesítette, amiért Windischgraetzről dícséretet s a tiszti kartól hálaíratot kapott. Hogy a rebellisek érdekében többet nem tett, az kiderül a magyar forradalmi lapok szemrehányásaiból s heves támadásaiból, melyek szerint Windischgraetz alatt a császáriakat sokkalta gondosabban ápolta, mint a felkelőket. Ami a kari igazgatói tisztet illeti, ezt 1848-ban oly időben nyerte el, amikor a magyar kormány még törvényesen elismert volt, a forradalmi kormánytól azonban sem előléptetést, sem fizetést nem fogadott el, annak esküt sem tett. Mint kari igazgató azért nem szűnt meg tovább is működni, mert megmenteni igyekezett az egyetemnek reája bízott értékeit. Balassa végleges elmozdítása a tanszékétől érzékeny, sőt pótolhatlan veszteséget jelentene az egyetemnek s a tudománynak. A közoktatásügyi miniszter maga is kíváncsún tartotta Balassa rehabilitálását s az igazgató bizottság által ráért hivatalszűrés-büntetésnek lf. kegyelem útján való elengedését hozta javaslatba, ami — mint már említettük — Ferenc József teljesített is.³³

Zlamál Vilmos, aki tanítványaiból nemzetőri századot alakított, két esztendeig fel volt függesztve állásától és családjával együtt hihetetlen zaklatásoknak kitéve, úgy a katonai törvényszék, mint Prottmann auditor és zsandárai részéről.³⁴

Mindez már a Bach-regime és Thun Leo gróf közoktatásügyi ministersége alatt történt. Ez a Bach Sándor báró, a márc. 13.-iki bécsi forradalom egyik fő előharcosa, aki az első közt tisztelgett Kossuthnál, 1849-ben nagy pálforduláson ment keresztül. Ő lett a szuronyokra támaszkodó hatalom s a szabadelvű eszmék elnyomója. Thun gróf, aki eredetileg a szlávok védelmezője volt az elnémesítés ellen, mint a germanizálás apostola foglalta el 1849 júliusában a miniszteri széket, melynek a pesti egyetem is 1850 márciusában alája rendeltetett. Egyetemünk rectori beszédei közt eleget találunk (Pauler, Jendrassik, Fröhlich, de főként Toldy beszédét), melyek Thun grófnak a pesti egyetem fejlesztése körüli érde-

³³ Min. Konferenz 3191: 1850.

³⁴ Győry T.: Emlékezés Morvai Zlamál Vilmosra. (Közl. az összehasonl. élet- és kórtan köréből. XXII. köt., k. ny.)

meit kissé túlzottan vitték be a köztudatba, ezeket azonban Szentpétery a kellő mértékre redukálta anélkül, hogy Thun tényleges, de a hirdetettnél mégis csak kisebb érdemeit csorbitotta volna.³⁵ Thun oldalán dolgozott a helyzeti energia kedvezése s oly eszméket valósíthatott meg, melyeket már br. Eötvös József egyetemi törvénye és szabályai is megvalósítani óhajtottak, elsősorban az Ausztriában már Feuchtersleben és munkatársa Töltényi Szaniszló által sürgetett tanítási és tanulási szabadságot. A nagyjelentőségű magántanári intézményt is Thunnak adatott meg bevezethetnie, de emlékezzünk rá: 1848-ban már mi akartuk bevezetni; s hogy az Akademia rendes tagjaira is kiterjesztethessék a *venia legendi*, a megfelelő tanerők szaporítását célzó ugyancsak magyar elgondolás volt, mely utóbb Thun érdemeinek csokrába került bele. A legfontosabb elv és cél azonban, mely II. József idejét támasztotta fel az emlékezetben, a német nyelv uralmának a bevezetése s általában az egyetemnek elnémetesítése iránti törekvés volt, ott pedig, ahol ez nagyobb akadályba ütközött, inkább a latin túretett meg, kevésbé a magyar. Az orvosi facultás matrikulás-könyvében 1850 márc. 15.-től kezdve az 1871/72. tanév végéig latin nyelven törtétek a bejegyzések, de a scribe sokszor magyarul írja a latint, ékezetet rakva a „februarius“-ra, stb-re. 1849-ben Geringer táblázatos jelentést kívánt be a tanároktól s az általuk használt előadási nyelvről, amelyet Virozsil nov. 22.-én fel is terjesztett³⁶ s amelyre Geringer helyettese, br. Babarczy dec. 1.-én a következő leiratot intézte a rectorhoz: „Nov. 22.-i jelentéséből megütközéssel („mit Befremden“) láttam, hogy az egyetemen az előadások túlnyomórészt, a bölcsészeti karon pedig kivétel nélkül magyarul tartatnak. Minthogy a magyar nyelvnek ily suprematiája sem a nemzetiségeknek a márc. 4-iki birodalmi alkotmány által kimondott egyenjogúságának alapelve szerint, sem politikai tekintetből nem engedhető meg, azért felhívom Önt, gondoskodjék haladéktalanul arról, hogy a nemzetiségekre s a tanulási és tanítási szabadságra való teljes tekintettel ne csak magyarul tanítsanak, hanem a tanács által kijelölendő

³⁵ A bölcsészettud. kar története. 396. l.

³⁶ OL. Geringeri iratok 3981: 1849.

tárgyakat németül adják elő, vagy amennyiben ez a magyarok többségénél fogva nem lenne lehetséges, a hallgatóság osztassék meg kétfelé, magyar és német tanulmányi csoportokra, avvagy esetleg valami más megfelelő módon történjék gondoskodás. Azok a tanárok, akiknek ily módon több lesz az elfoglaltságuk, vagy fizetésemelésben, vagy kívánságaiknak megfelelő módon elismerésben fognak részesülni. A leckerend ezentúl németül és magyarul állítandó össze.³⁷

1849 szept. 27.-én hagyatott jóvá az ideiglenes egyetem-szervezeti törvény: „Provisorisches Gesetz über die Organisation der akademischen Behörden“, mely Ausztriában 1873 ápr. 27.-én végleges törvényté vált. Az ideiglenes törvény s a vele kapcsolatos egyetemi ügyrendtartás hazánkban is érvényben maradt,³⁸ de 1849—60-ig nem alkalmaztatott teljes érvényben, mert míg az ausztriai egyetemek megkapták az autonómiájukat, a pesti egyetemen az önkormányzatra vonatkozó fejezetek felfüggesztettek, a rector és a dékán nem választás, hanem a teljhatalmú cs. biztos által történt kinevezés alapján foglalták el tisztiüket, ami a magyar nyelv degradálásával, két legerősebb sérelmünket képezte a Thun-féle regime részéről. Azáltal, hogy a kormány a kinevezés útján működő dékánban intentióinak letéteményesét és végrehajtóját bírta, feleslegessé vált kari igazgatóknak az alkalmazása, ami épp ezért tévesen minősített egyesek által vívmánynak. Tíz éven át ismételten kérte az orvoskari tanártestület a szabad választási jogától való megfosztásának hatálytalanítását, e kérelmei siket fülekre találtak, de ébrentartották az ellenszenvet a magyar lelkekben a kormányzat és még azon intézkedései iránt is, melyek elvitathatatlanul előbbre vitték az egyetem ügyét és alapját megteremtették a kiegyezés után fokozottan meginduló, egyetemünk s vele együtt orvosi karunk európai szintre emelő kiépítésének. A nemzeti érzületet sértő rendelkezésekkel csodás párhuzamban működött ez az egyetem tudományos fejlesztése iránt megnyilvánult jóindulat, bár igaz, hogy ezt a jóindulatot részben a regime saját prestigejének az érdeke is sarkalta,

³⁷ OL. Geringeri iratok 5389: 1849.

³⁸ V. ö. N. O. (Nickmann Ottó): A bpesti k. m. tud.-egy. szervezete. 1899.

ami főleg azon intézkedések keresztülvitelének erős sürgetésében nyilatkozott meg, melyektől kedvező hatást, talán némi rokonszenvet is elérni remélt, mint többek közt a tanszabadság bevezetésétől.³⁹

Thun Leo gróf terveibe és szándékaiba jó betekintést enged az a leirat, melyet a minister 1850 febr. 15.-én Geringer báróhoz intézett, felkérvén őt, hogy az egyetemnek megannyi eddigi fogyatékait körülményesen ismertesse, mert azokon segíteni óhajt. A többi egyetemen dívó tanulmányi rendet kívánja Pesten is bevezetni, de nem hirtelenül és erőszakkal, hanem enyhén érlelve. A magántanári intézmény kifejlesztése is ennek megtörténtével kerüljön sorra, hogy az egyetem a jövőben teljesen a tudomány szolgálatának szentelhesse magát. Ennek a célnak szolgálatára hírneves, politikától távol álló, tudós férfiakat kell megnyerni akár a bel-, akár a külföldről, akik latinul vagy az országban használatos valamelyik nyelven tudnak. Egyébként legcélszerűbb lesz, ha Geringer néhány napra Bécsbe küldené „Vicoszil“- (értsd: Virozsil)-t, aki magával vinne valakit a tanárok közül, talán Csauszt, aki anélkül, hogy compromittálva lenne, a magyar lakosság bizalmát élvezzi s amellet felvilágosításaival és tanácsával az egyetem ügyének szolgálatokat tud tenni.

Ebben a leiratban jelenti ki Thun, hogy a tanítási és tanulási szabadság elvét kívánja keresztülvinni a közvetlenül az osztrák közoktatásügyi ministerium alá rendelt pesti egyetemen is. A tanárok dolga lesz arról gondoskodni, hogy minden tudományszak oly tökéletes módon képviseltessék, amennyire azt fejlettségének jelenlegi állása megkívánja. Azok a tanárok, akik erre képtelenek, akik az idők követelményeinek ezirányban eleget tenni nem tudnak, s akik az egyetem működését annak hátrányára („zur Unehre der Wirksamkeit der Universität“)

³⁹ „Die Lehr- und Lernfreiheit ist bis dahin nur auf dem Papier“... „Wenn dieser Zustand lange dauern sollte, mit jedem Monathe, jeder Woche, ja beinahe jeden Tage, wo für die neue von der Regierung so laut ausgesprochenen Reform-Ideen nichts geschieht, gewinnt der alte Sauerteig mehr Raum und mit ihm der Glaube, dass es der Regierung mit der neueren Reform entweder selbst nicht Ernst ist, oder dass sie zu schwach sey, derselben bei uns Eingang zu verschaffen“ — írja Virozsil 1850 febr. 9-iki jelentésében. — OL. Geringeri iratok 2291: 1850.

és az ifjúság kárára megbénítják: eltávolítandók. Viszont hatályos támogatásban fognak részesülni azok a tanárok, akik az ország javára az egyetemnek és saját maguknak becsületére eredményesen fognak működni.⁴⁰ Helyes szándékú, szép szavak ezek, a politikai szempontok azonban továbbra is túlsúlyban maradtak, amint azt a tudomány ápolására hasznavehetetlen, de dícséretesen „gutgesinnt“ Lippay esete mutatja, akit Thunnak még csak eszébe se jutott eltávolítani.

A kapott rendelkezés értelmében Virozsil és Csausz márc. 6—19-ig Bécsben tárgyalt Thun miniszterrel és tanácsosaival az egyetem reformjáról. Az orvosi karra nézve legfontosabb megállapodás a facultás által már 1848-ban ajánlott azon szervezeti változás volt, mely szerint az állat-, ásvány-, növénytan és a chemia tanszékei helyeztessenek át a bölcsészeti karra. Az állatorvosi tanintézet is, leválasztva az orvosi karról, önállósítandónak minősítettett, az állatgyógyászat azonban továbbra is tantárgya maradt az orvostanhallgatóknak. A többi kart is közelről érdeklő elhatározás a bölcsészeti kar átalakítása, illetve önállósítása volt, mely ily módon megszűnt a többi kar előkészítő tanfolyama lenni. A porosz közoktatási rendszer mintául vétele mellett Thun a középiskolák négy grammatikai és két irodalmi (humaniora) osztályát az eddigi bölcsészeti kar két esztendejének odacsatolásával megtoldotta s az ily módon előállott nyolc osztály sikeres elvégzése után nyerendő érettségi bizonyítványhoz kötötte az egyetem valamelyik facultására való felvételt.

Úgy a febr. 15-iki leiratban felsorolt tervek, miként a nemsokára Bécsben folytatott megbeszélések, a közeli időben valóra is váltak, sőt még ezeken felül is történtek reformintézkedések, melyek az egyetem javára szolgáltak. Közben felmerült az a terv is, hogy az egyetem Pestről elhelyeztessék. Geringer 1850 febr. 2.-án felhívta az egyetemi tanácsot, foglalkozzék az egyetemnek Budára, a Várba való elhelyezésének eszméjével, felhívván, hogy Pesten sok az ifjúságot csábító és rontó alkalom, s ezzel szemben Budán az ifjúság feletti felügyelet sikeresebben gyakorolható. De gondolkozóba ejtette Geringert két körülmény, először az, hogy a magyar ifjak a

⁴⁰ OL. Geringeri iratok 3353: 1850.

német Budán kevesebb rokonszenvre fognak találni, másodszor pedig a klinikák elhelyezésének kérdése. Ezért ápr. 27.-én megegyeszer leírt az egyetemi tanácshoz, hogy mielőtt még döntés történne az áthelyezés dolgában, tárgyalják le Terczy Konstantinnal, a pesti polgármesterrel, hajlandó lenne-e segédkezet nyújtani ahhoz, hogy a klinikák kikerüljenek az alkalmatlan rossz épületből és a városi kórházzal kapcsoltassanak össze. Hajlandó-e tehát a város egy megfelelő épületet emelni a kórház mellett és beleegyezni abba, hogy a kórházi betegek a tanításra átengedtesse és azután ismét visszafogadtassanak? A Rókus-kórház hullaanyagának kórbonctani és törvényszéki orvostani szempontból orvosképzési célokra való átengedése iránt is kezdeményező lépések történtek. Máj. 2.-án ment le a leirat a városházára, ahonnan rövidesen megjött a válasz, mely lényegében az 1817-től fogva 1847-ig szinte már megszámálhatatlan esetben, semmiféle érv által meg nem másítható következetességgel elutasító álláspontján ezúttal is megmaradt s megismételte a régi ajánlatot: vásárolja meg az egyetem a kórház mellett fekvő 1019¹/₈ □-ölnyi telket és építsen rá maga.⁴¹

Az egyetem Budára való áthelyezéséből végül is nem lett semmi, amiben némi része lehet annak a cikknek is, mely Bécsben támadta és „érthetetlen“-nek minősítette az áthelyezés tervét, rámutatva az el nem szállítható intézményekre, a botanikus kertre, a muzeumokra s a klinikákra, sőt még arra is, hogy a nagy keresettségnek örvendő Balassát számos pesti beteg, nem lévén pénze kocsira, mely őt a Várba felviszi, nem tudná felkeresni.⁴²

⁴¹ OL. Geringeri iratok 4790: 1830, 6774: 1850, 8926: 1850. — Budai helytartóság 6354: 1850. II.410: 1850.

⁴² Wiener med. Wschrift. 1851. Ezt a ma is fennálló, tekintélyes orvosi folyóiratot 1850-ben Wittelschöfer prof. alapította s első évfolyamától kezdve 1860-ig elég sűrűn megjelenő „leveleket“ közölt a pesti egyetemi és egyéb orvosi viszonyairól. 1860-tól kezdve egyre gyérebben jelentek meg e levelek, míg 1873-tól fogva megszűnt ilyeneket közölni. A levelek egyik részét dr. Brühl írta, ugyanaz a Brühl B. Károly, akit később Thun Pestre helyezett át az állattan és összehasonlító bonctan tanárának, a másik részt egy névtelen írta, akinek a kilétét a mai főszerkesztő, Kronfeld sem tudta megállapítani. Mindkét levélíró s néha-néha

Az 1851/52. tanév kezdetével az 1833 óta Bécsben dívó tanulmányi rend lépett végül életbe a pesti orvosi karon, melynek bevezetése — mint láttuk — a lefolyt 18 esztendő alatt ismételt sürgetés tárgya volt. A „conformetur“ elve tehát a Thun-féle kormányzat idején is gyengületlen érvényét élte a tanulmányi rendtartás terén is, de most is azzal a nagy különbséggel, hogy a pesti orvosi karról, berendezkedéséről és felszereléséről való gondoskodás távolról sem közelítette meg azt az áldozatkészséget, mely a bécsi kart felvirágoztatta és Európa orvosainak és medikusainak vonzópontjává tette.

Az új tanulmányi rend tíz szakaszra oszlik, melyeknek tárgyai: 1. a legfelsőbb orvos-sebészi tanfolyam, 2. a sebészmesterség, 3. a polgári vagy alsóbb sebészet, 4. a szülészet, 5. a szemészet, 6. a fogászat, 7. a gyógyszerész, 8. a chemiai doctoratus, 9. a tetszhalottak élesztése, 10. a szigorlatok.

Az orvos-sebészi tanfolyam 5 évig tart. Tárgyai:

I. év: Bevezetés az orvos-sebészi tanulmányokba. Állat- és ásványtan (naponta 1 óra). Anatomia (2 félévben, naponta 1 óra). Növénytan (nyári félévben, naponta 1 óra).

II. év: Felsőbb anatomia és élettan (1 óra). Általános gyógyszerészeti vegyészet (2 óra).

maga Wittelshöfer is, egymáshoz hasonló leveleket küldözgetett be a folyóiratnak, melyek maró gúny, kellemetlenkedő, „viccelődő“ hang, elevenek és holtak feletti pökhendi ítélkezés dolgában egymást múlták felül. Wittelshöfer arról volt ismeretes nálunk, hogy minden áron a saját pártoltjait igyekezett begyarmatosítani a magyar egyetemi tanszékekbe s aki terveinek útjába állott, azt sárral dobálta, meg is rágalmazta. Példákk erre Csasz, Schordann, Lenhossék (1852-ik évf. 453, 517, 549, 693-ik l.), akik azonban jó társaságban érezhették magukat, mert a megrágalmazottak közt találjuk Rokitskyt is (1863-ik évf. 40. sz.). A magyarországi, nagykanizsai származású Wittelshöfer germanizáló lapja annyira merészkedett beleavatkozni a magyar viszonyokba, hogy még a betegágyak felett kiírt magyarnyelvű diagnosisokat is kifogásolta. (Gyógyászat 1863, 845 l.)

Azok a referatumok, melyek e levelekben a pesti orvosi karról s annak siralmas viszonyairól megjelentek, egyúttal oly bírálatokat is tartalmaztak, melyek a bécsi intéző köröket nem annyira a helyzeten való segítségre hangolni voltak alkalmasak, hanem inkább arra, hogy azokat elriassza.

- III. év: Ált. kór- és gyógytan (1 félév, 2 óra). Gyógyszertan és gyógyszerismer, vénytan, diaetetika (2. félév, 2 óra). Elméleti szülészet (1. félév, 1 óra). Házi emlősök kór- és járványtana (3-szor a héten, 1 óra).
- IV. év: Orvosgyakorlati (belgyógy.) oktatás, betegség melletti gyakorlatokkal (1 óra). Belbajok kül. kór- és gyógytana (1 óra). Sebészeti oktatás betegség melletti gyakorlatokkal (1 óra). Sebészi műtét, hullaggyakorlatokkal (1. félév, 1 óra). Sebészi kül. kór- és gyógytan (2. félév, 1 óra).
- V. év: A IV. év tárgyainak folytatása. Elméleti és gyakorlati szemészet (1 óra). Törvényszéki orvostan (1. félév, 1 óra). Orvosi rendészet (2. félév, 1 óra). Törvényszéki boncolatok, néhány tanuló behívásával, esetenként. Törvényszéki boncolás-gyakorlatok, a tanársegéd felügyelete alatt.

Azok a hallgatók, kik csak orvosdoctorok óhajtottak lenni, a IV. év sebészeti tárgyait hallgatni kötelesek, de ezeket az V. évben nem kell hallgatniok. Akik orvos- és sebészdoctorok kívántak lenni, a nevezett tárgyakat úgy a IV., mint az V. évben hallgatni köteleztettek.

Sebészsmesterség (magister chirurgiae) fokozata csak azokon az egyetemeken szerezhető meg, amelyeken teljes orvos-sebész tanfolyamot tartanak. E tanfolyamra csak olyanok vétettek fel, akik 6 gymnasialis osztályt nyilvánosan és legalább is első osztályzattal végeztek be. A sebészsmesterségre készülő tanulónak a polgári sebész tanfolyam 3. évét két éven át kellett hallgatniok és legalább első osztályzattal bevégezniök s e tárgyakból vizsgázniok.

Polgári, vagy alsóbb, vagy kisebb sebész tanfolyam. A felvételre jelentkezőnek ki kellett mutatnia, hogy 4 gymnasialis osztályt nyilvános tanintézetben első osztályzattal végzett, vagy a 3 elemi iskola bevégezése után 3 évet valamely polgári sebésznél mint tanonc eltöltött.

I. év: Bevezetés a sebész tanulmányokba. Természetan (1. félévben). Általános és gyógyszerész chemia (2. félév, naponta 1 óra). Növénytan (2. félév, 1 óra). Anatomia (mindkét félévben, 1 óra). Boncolási gyakorlatok (egész éven át). A természettant, chemiát és növénytant egy tanár tanította.

II. év, 1. félév: Élettan (a tanév kezdetétől naponta 2 óra, ennek befejezése után: (Ált. orvos-sebészi kór- és gyógytan (a félév leteltéig napi 2 óra).

2. félév: Gyógyszertan, gyógyszerisme, vénytan és diaetika (napi 2 óra). Állatgyógyászat (heti 3-szor 1 óra).

III. év, 1. félév: Orvosgyakorlati tanítás a betegség mellett (1 óra). Kül. kór- és gyógytan (1 óra). Sebészgyakorlati tanítás (1 óra). Kül. sebészi kór-, gyógy- és műtéttan, eszköz- és köttan (1 óra). Műszaki gyakorlatok a hullán a tanár vezetése mellett, esetleg segédje felügyelete alatt. Törvényszéki orvostan (1 óra).

2. félév: Az utóbbi kivételével a többi tárgy folytatása. Sebészi műtét- és kötés-gyakorlatok a hullán. Szemészet (1 óra).

Ezen előírt 3 tanulmányi év befejezése után a tanuló valamely kórházban egy hónapon át egy bel- és egy hónapon át egy külbetegosztályt tartozott látogatni, a rendelő órák alatt jelen lenni s a reája bízott teendőket elvégezni, hogy így a kórházi szolgálatot elsajátítsa.

Azon tanulók, kik nem tanonckodtak valamely polgári sebésznél, hanem közvetlenül léptek e tanfolyamra, nem 2, hanem 3 hónapig köteleztettek a kórházi gyakornoki szolgálat teljesítésére. A szolgálati idő letelte után a tanulók a kórházi osztályos orvostól (Primararzt) bizonyítványt kaptak, mely nélkül a szigorlatokra nem jelentkezhettek.

Szülészeti. Az elméleti oktatás két féléven át tartott. A nők télen, a férfiak nyáron részesültek oktatásban. A gyakorlati oktatás a szülőházban folyt és két hónapig tartott s arra az orvos- és sebész-növendékek csak akkor bocsáttattak, ha szigorlataikat „jó“ eredménnyel tették le.

Szemészet. A szemészeti szigorlatokra csak orvos- és sebészdoctorok vagy sebézmesterek bocsáttattak.

Fogászati szigorlatra nem volt bocsátható, aki nem volt legalább is polgári sebész.

Gyógyszerésztanulmány. A tanfolyamra jelentkezőnek ki kellett mutatni, hogy valamely nyilvános tanintézetben 4 gymnasialis iskolát első osztályzattal végzett s hogy a tanonci oklevél elnyerése után legalább két éven át valamely belföldi nyilvános gyógyszerértárban mint segéd szolgált.

A tanfolyam két évig tartott s tárgyai:

- I. év: Állat-, ásvány- s növénytan.
- II. év: Chemia és gyógyszerészet.

Vegyészeti doctoratus. Az ezen fokot elnyerni óhajtónak ki kellett mutatnia, hogy 6 gymnasialis osztályt és a bölcsészeti tanfolyamot (illetve majd 8 gymn. osztályt) elvégezte s hogy mindazt tudja, amit a gyógyszerésznek tudnia kell. A tanfolyam 3 éves volt. Az első 2 év tárgyai azonosak a gyógyszerészeti tanulmányeival, a III. évben pedig újra kellett hallgatni a chemiát és a gyógyszerésztant.

Ha röviden szemügyre vesszük a tanulmányi rendet, mindenekelőtt a gyógyító személyzet sokféleségének további fenntartása ötlük a szemünkbe. Ez azonban nemcsak nálunk és Ausztriában, hanem Németországban is így volt. Így pld. Württembergben ugyanezen években az orvosoknak 9, s a sebészeknek 20 osztálya volt, más-más kiképzéssel, különböző hatáskörökkel és különböző társadalmi rangfokozatokat jelentve. Az egészségügyi személyzet ezen elaprózódása nemcsak sok surlódáshoz, hanem a lakosság elégtelen gyógyellátásához is vezetett.

Ami a tanulmányi rend többi részét illeti, a felsőbb anatomia és az élettan még nincs szétválasztva, hanem együtt előadott közös tárgyat képez, szemben az 1848-iki magyar javaslat követelményeivel. Az első év természetrajzi tárgyai már önállósítottak s a chemiával együtt a bölcsészeti karon adattak elő. A chemiát Sangaletti, a növénytant Gerenday, az állattant a Bécsből Pestre helyezett Langer Károly adta elő, aki egyúttal az orvosi kar magántanáraként az összehasonlító bonctant is tanította, az ásványtant pedig Szabó József. Mivel pedig ezeket a tárgyakat az orvosi kar növendékei is hallgatták, ezért az 1850 okt. 5.-én kelt ministeri leirat értelmében ezen tárgyak tanárai az orvostudományi kar dekan meghívására a kari üléseken a tárgyaikra vonatkozó közös megbeszélésekre megjelenni köteleztettek.

Az orvossebészeti tanfolyam 5 évig tartott; a magyar javaslatban erősen megérett szükségletként szereplő 6-ik kórházi gyakorlatra szánt esztendőről itt nincsen szó.

Az alsóbbrendű sebészi tanfolyam továbbra is fenntartott, jóllehet a magyar tervezet ama sok kártevés miatt el akarta törölni, melyet a többségük szerint tökéletlen polgári sebészek okoztak a betegeknek. Fenntartásának azon érve, hogy az orvosok ki nem elégítő száma miatt szorult a lakosság a sebészekre, még sok időn át szolgált e tanfolyam fennmaradásának segítségére.

Ha a hazánkban 1813 óta érvényben volt ú. n. 1810-iki tanulmányi rendhez képest főleg a szemészet és szülészet tanszékének kiépítésével, a sebészeti propaedeutikának felállításával, a kórbonctannak szigorlati tárgygyá tételével s a gyógyszerészi tanfolyam 2 évesre emelésével az 1851/52. évi haladást is jelentett, mégis az elmondottak tanúsága szerint anachronismussá vált a magyar ministerium kezdeményezésére kidolgozott 1848-ikivel szemben, ami tüneti jelentőséggel demonstrálja, hogy a forradalom mennyire visszavetette nemzetünket nyugodt, de biztos lépésekkel haladó fejlődésében.

Az új tanulmányi renddel együtt az eddigi szigorlati rend annyiban szigorított, hogy mindazok, akik szigorlatot nem tettek vagy a szigorlat alkalmával akár csak egy tantárgyból is második osztályzatot nyertek, az egész évet ismételni tartoztak s ha ezen alkalommal is második osztályzatot kaptak, a tanulmányok folytatásától a birodalom összes tanintézeteiben eltiltattak. Minden hallgatónak szabadságában állott egy évet kétszer hallgatni, ez esetben azonban minden előadásra eljárni és minden tárgyból szigorlatoznia kellett.

A szigorlatokkal összefüggőleg az oklevélhonosítás (nosterificatio) kérdése is rendezés alá került oly értelemben, hogy az orvos-sebészi doctori szigorlatok egyúttal orvosi gyakorlatra jogosító államvizsgáknak tekintetvén, a külföldi oklevéllel jelentkező egyén köteles volt ugyanazon feltételeknek magát alávetni, melyek a belföldön felavatandók által voltak teljesítendőek. Ez alól ezúttal is kivétettek a bécsi diploma felett rendelkezők, ami ellen 1855-ben a pesti orvoskari tanártestület felszólalt. Virozsil, a rector, magáévá tette a kar felszólalását és febr. 15.-én felterjesztést tett a közoktatásügyi ministeriumhoz, hogy a pesti egyetemen graduált med. doctorok, sebészek és gyógyszerészek a paritás elvénél fogva ne kényteleníttessenek

Bécsben gyakorlatúízhetés végett colloquiumot tenni.⁴³ E kérelem azonban mint korai kívánság („der Zeitpunkt noch nicht vorhanden ist“) elutasításban részesült.

Az 1850 júl. 12.-én kelt ministeri leirat megszüntette a tandíjat és behozta a leckepeznt, mely az illető tanárt illette. A legalacsonyabb leckepeznt minden tárgy után félévénként annyi pengő forintot tett ki, ahány órában az előadatott. A fizetéssel kinevezett tanárok bizonyos előírt óraszámban köteleztettek a legalacsonyabb leckepezntért tartani előadásokat. Ezek voltak a főcollegiumok. Ezeken felül tetszése szerinti magasabb leckepezntért is tarthatott a tanár előadásokat, köteleztetett azonban, hogy legalább minden harmadik félévben fő tárgyának vagy jogosított tárgyának egyes részeiből heti 1-2 órában ingyenes előadásokat (publicum) tartani.

Az egész vagy fél leckepeznt alól felmentést kaphattak a szegénysorsú hallgatók, akik becsületszavukra tartoztak kijelenteni, hogy a mentességre rászorultak, illetve hogy annak elnyerése óta anyagi viszonyaik nem javultak, hogy magaviseletük megrovásra nem fog alkalmat szolgáltatni s hogy legalább egy tanár kitűnő előmenetelükről bizonytságot fog tehetni.

1851-ben a tanárok fizetését szabályozó rendelet bocsátott ki, mely a világi karok rendes tanárainak fizetését 1300 frt-ban állapította meg, két ízben 10 évenként 300—300 frt-nyi fokozatos előléptetéssel. Rendkívüli tanárok fizetéssel vagy anélkül alkalmaztatnak, előbbi esetben fokozatos előléptetés nélkül. Egyébként a rk. tanárok kitűnő szolgálatai azzal nyernek elismerést, hogy rendes tanárokká neveztetnek ki. Ezen rendelet életbelépésével együtt az ezideig fennállott személyi pótlékok eltöröltettek. 1851 máj. 1.-től kezdődőleg a tanári fizetések előlegesen fizettettek ki. Ezen rendelkezésektől eltérőleg a közoktatásügyi minister felhatalmaztatott, hogy kiváló tudósok tanáruul való meghívása esetén a meghívandó tanárral állapodhassék meg a fizetés összege iránt.

⁴³ „Es ist eine Ehrensache der Universität, die Zusage einer möglichst vollkommenen Parität“ — írja Virozsil. OL. Ofner Statth. Abtlg. 3792: 1855.

Ugyancsak 1851-ben a tanárok helyettesítésének módozatai is megállapítást nyertek. E szerint tanárhelyettesek csak akkor alkalmazhatók, ha a tanszék valóban megüresedett, vagy ha előreláthatólag a tanszék egy félévig üresedésben marad. Más esetekben, pld. a tanár megbetegedése esetén a tanszék a tanársegéd vagy egy rokon szak tanára által helyettesítetik. Helyettesítési díjra csak akkor tartható igény, ha az legalább 3 hónapig tartott. Tanársegédek a maguk járandóságának 30%-át, tanárok 50%-át kapják helyettesítési díjként.

A felsorolt intézkedéseket, melyeknek túlnyomó része az 1848. évi szellemi alkotásokat tette magáéivá, csak igen lassan s akkor is csak tökéletlenül követték azok a rendelkezések, melyek az orvosi kar physikai értelemben vett fejlesztését lettek volna hivatva szolgálni. A Hatvani-utcai orvoskari épület állapotával elég sokat foglalkozott a „Wiener med. Wochenschrift“. Ehhez a laphoz fordult egy-egy pesti, néha névtelen levélíró, hogy segítségre hangoló szánalmat keltsen, ebben a lapban pellengérezték ki gúnyos hangú bécsiek intézményeink elmaradottságát. Ennek a lapnak 1851-iki évfolyama (223. l.) szó tárgyává tette siralmas állapotunkat, leírva a szűk, sötét és tanítási célokra teljesen alkalmatlan szobákban elhelyezett klinikáinkat, melyek mögött nem áll semmiféle kórház, mert ez elől Pest városa mereven elzárkózik; 1848-ban a klinikákat helyezték be a nagyobb helyiségekbe, azonban a kar mostani vezetősége (Tognio) visszatelepítette őket a régi rosszakba. Vajjon e cikk hatása alatt történt-e vagy sem, de rövidesen a megjelenése után, július első hetében több napi tanácskozásra Pestre érkeztek a monarchia egészségügyének vezetői: dr. Well közoktatásügyi és dr. Güntner belügyi ministeri tanácsosok, akiknek az volt a hírük, hogy „nem tapadnak a régiekhez, de az újdonság ephemer csillogása sem vakította el a szemüket“, akik végiglátogatták és közelről szemügyre vették az összes egészségügyi és jótékonyági intézeteket s végül összeültek a tanári kar tagjaival az orvosképzés szükségleteinek a megállapítására.⁴⁴ Ennél a megállapításnál azonban egyelőre több nem történt. 1852-ben (757. l.) az említett folyóirat megint helyzetképet adott a Hatvani-utcai épületről, melynek föld-

⁴⁴ Wiener med. Wschrift 1851 júl. 12. sz.

szintjén helyezték el a bonc- és élettant, míg a második emeletre a sokszor járni sem tudó sebészi betegeket. Városházánál a második lépcső szolgálat, amelynek mindkét oldala tele van a jajgató, nyögő betegekkel. A kórszobák keserűséget és felháborodást keltenek; egymással csaknem érintkezve állanak két kis szobában a betegágyak, úgy hogy alig lehet közük férközni; a hallgatóság is csak igen csekély számban fér el a szobákban, melyek tehát teljesen alkalmatlanok a tanításra. Ezért az emberiség, az egészségügy és a tanítás érdeke egyaránt megkövetelné a lehető leggyorsabb segítséget. A cikkíró még mindehhez hozzáfűzte, hogy nem Balassa tehet minderről, „aki az osztrák császárságban (!) a tanártestületek legnagyobb díszé”, mert ő is hiába követelte a segítséget.

Erős remény töltötte el a pesti orvosi kart annak hallatára, hogy a király lejön és személyesen tart szemlét az orvoskari intézmények felett. Ismét semmi eredmény! 1853-ban Tormay Károly, Pest város főorvosa fest képet a pesti „csász. kir.” egyetem karáról s a kari épületről, mely „semmiképp se felel már meg”. A szobák szűkek, elégtelenek, az utca lármás, csupán a szülészeti kóroda bővítettett egy kissé és a szemészet helyeztetett át jobb helyiségekbe; építkezésre lenne szükség stb.⁴⁵ Ugyanebben az évben, 1853-ban majd újra 1855-ben, keserűen panaszkodik Rupp professor, hogy az orvosi kar hiába szorgalmazta egy központi épület létesítését kórodái és egyéb intézetei számára, a „lankadatlan buzgalommal folytatott ezen törekvései eddig eredményre nem vezettek.”⁴⁶

Még az ily kilátástalan viszonyok közt is csoda, hogy az orvosi kar 1855 márc. 20.-án ismét megkísérelte arra az útra térni, mely már annyiszor zsákutcának bizonyult s amelyről eddig mindig csalódva kellett visszafordulnia: újabb kiviteli terveket készített újabb elgondolásokkal, hogy legalább a sebészi betegek felvételére nézve a Szt.-Rókus kórházzal lépjen egyezkedésre. A polgármester azonban máj. 5.-én azt a választ küldte, hogy a kórháznak úgy térbeli viszonyai, mint anyagi erői nem engedik meg a betegek átvételét s erre vonatkozólag szerződés kötését.⁴⁷ Minden maradt tehát a régi ben s ezért

⁴⁵ Schlesinger I.: Medic. Topographie 1853. 117. l.

⁴⁶ Rupp i. m. 61, 76. l.

⁴⁷ OL. Ofner Statth.-Abtlg. 6657: 1855, — 12326: 1855.

nem meglepő, ha a következő 1856. évben másodrangú egyetemnek („eine Universitätsstadt zweiten Ranges, eine Hochschule in partibus“) nevezi a többször idézett bécsi orvosi folyóirat egyetemünket (141. l.). 1858 januárjában ugyanez a folyóirat megállapítja, hogy az orvosi kar állapotában semmiféle haladás és javulás nincs, hogy hiábavaló volt évek során át minden előterjesztés és sürgetés és ily viszonyok közt még szerencsének mondható, hogy az orvosok tudományos buzgó-sága nem apadt el, sőt inkább fokozódott. A központi kórház épületének ügye azonban nem akart előrehaladni, még csak a helyét sem jelölték ki. Végül is a helyzetnek könnyítésére 1858 április havában az Ország-úton (a mai Múzeum-körúton) álló s az állatorvosi intézet részére megvásárolt Kunewalder-féle terményházba (Produktenhof) 1859 május végén a sebészeti és szülészeti klinikák is elhelyeztetek, ahol az eddiginél jóval tágasabb módon s e részben megfelelőbben rendeztetek be. Idekerült még az élettan és az állattan is s végül az orvoskari administratio is. Ilyképen a Hatvani-utcai épületben visszamaradt tanszékek is kedvezőbben voltak elhelyezhetők.

A sebészeti és szülészeti kórodák áthelyezésének megvolt a maga azonnali intézkedéseket követelő előzménye. A túlsúfolt Hatvani-utcai épületben ugyanis orbáncjárvány ütött ki, s ekkor Balassa és Semmelweis az ország katonai és polgári kormányzóját, a budai várban székelő Albrecht főherceget felkeresték azzal a kijelentéssel, hogy amennyiben a Hatvani-utcai orbáncsterjesztő intézetből a legsürgősebben ki nem vonulhatnak, működésüket kénytelenek lesznek beszüntetni. Albrecht főherceg azonnali rendelkezésére, 1859 máj. 5.-én a helytartóság elrendelte, hogy Balassa és Semmelweis tartson szemlét az állatorvosi intézet házában s annak eredményéről öt napon belül tegyen jelentést, vajjon nem férne-e el a sebészet és a szülészet a második emeleten. Az igenlő jelentés értelmében az átköltöztetés máj. 27.-én azonnali hatálylyal elrendeltetett.⁴⁸ Így kerültek át Balassa és Semmelweis kórodái Albrecht főherceg intézkedésére a Kunewalder-házba. De egyebekben is melegen érdeklődött a főherceg az orvosi oktatás kérdései iránt s egy nagy országos kórházat kívánt építtetni, melyben

⁴⁸ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 14022 és 16981: 1859.

A KUNEWALDER-FÉLE HÁZ

a gyakorlati tárgyak lettek volna tanítandók. A terv kivitele azonban több mint egymillió forintba került volna. 1860 márc. 15.-én Balassa, Semmelweis és Czermak tanárokból álló bizottság kapott megbízást, hogy megfelelő, jó épülethelyet kereszenek a kórodák számára 2—300 ágyas kórházzal kapcsolatosan. A bizottság a jún. 20-iki kari ülésen tett jelentést, hogy a Dunaparton két helyet is talált: az egykori sóhivatal (mai Vámház) telkét és az Újépület előtt levőt. A Rókus kórházban akkora volt a tisztaság hiánya, hogy a bizottság azt számba nem vehetőnek találta.⁴⁹ Felmerült továbbá még a Nemzeti Színház mellett fekvő régi fűvészkert és a Fasor egy telke. Mint telek az utóbbi lett volna a legmegfelelőbb, azonban a tanácskozásokon résztvevő orvostanárok egyértelműleg ellene nyilatkoztak, mert a hallgatók érdekeit látták veszélyeztetve. A hely ugyanis távol volt, lóvasút még nem járt s így a hallgatók nagy része nem járt volna el az előadásokra, mert leckeadással megkeresett létfenntartási lehetőségeikből közlekedési eszközökre nem telt volna. Ilymódon az építkezés ügye ismét hosszú időre elodázódott.⁵⁰

Az újonnan bevezetett 1833. évi tanulmányi rendhez s a bécsi helyzettel való conformáláshoz képest az alsóbb sebészti tanfolyam újjászervezendő volt. 1851 jún. 26.-án Thun gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztést tett a felségnek, hogy az elméleti sebészet tanszékének beszüntetése mellett két tárgy, vagyis: az előkészítő kórodai sebészet és a sebészti előkészítő tudományok (propaedeutika) részére új tanszékek állíttassanak fel. Az orvoskari tanártestület azonban határozottan ragaszkodott az elméleti sebészet tanszékének fenntartásához, de azzal a kívánsággal, hogy e tanszék szokásos három tárgyán (természettan, botanika, chemia) kívül a sebészti gyógyszer-tan, sebészti kórtan és hullagyakorlatok is hozzá csatoltassanak. A propaedeutika tanszékére rendes tanári minőségben a kar Stockinger Tamás dr.-t ajánlotta, aki Weleczky nyugalombavonulása óta mint supplens látta el az elméleti orvostan tan-

⁴⁹ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 17026: 1860.

⁵⁰ Gyógyászat 1878. 145. l. — Wiener med. Wschrift 1859. 205, 228. l.

székét fizetési rendkívüli tanári minőségben, de csak 1849 jan. 5-ig, amidőn Windischgraetz herceg, tábornagy a Rókus-kórház igazgatói székébe ültette, ami magában is elégséges tény lehetett ahhoz, hogy az orvosi kar megnyugtassa a felsőbb-séget Stockinger „loyalis érzületeinek kipróbált volta“ felől. Stockinger 1845 óta az orvostörténelmet is előadta s Ferenc József 1851 júl. 27.-én nevezte ki őt a sebészi propaedeutika r. tanárává s egyben magadta a felhatalmazást, hogy az elméleti sebészet anyagát is felölelő sebészi előkészítő tudományok tanszékére egy 1000 frt-tal javadalmazott rendkívüli tanári állás betöltésére javaslat tétessék.⁵¹

A javaslat megtétetvén, Linzbauer Ferenc Xaver dr., az állattannak Reisinger visszavonulása, 1849 óta helyettes tanárát nevezte a felség a szóbanlevő tanszékre rk. tanárnak, aki a maga „gutgesinnt“ voltát a forradalom idején annyira beigazolta, hogy nyilvánosan hazaárulónak bélyegezték, elfogatása esetén kötél által való halálra és összes vagyonának elkobzására ítélték. Vagyonát a népitélet csakugyan felprédálta; életét Windischgraetz mentette meg.⁵² Linzbauer 1837–49-ig a Jászkúnerület főorvosa volt, a forradalom alatt pedig Bécsben, a Rennweg melletti tűzéraktanyában felállított katonai kórházban működött mint orvosfőnök, ahonnan 1849-ben visszakérülve hazájába, loyális viselkedésének jutalmául neveztetett ki helyettes, 1851-ben pedig az előkészítő természettudományok rk. tanárának; mint ilyen azonban csak az 1851/52. tanévnek mindössze az első felében működött, mert szolgálattételre Bécsbe rendeltetett, a cs. k. belügyministerium egészségügyi osztályába, ahonnan csak 1860-ban tért vissza s elfoglalván időközileg Margó Tivadar által helyettesített tanszékét, 1861-ben rendes tanárrá lépett elő s mint ilyen működött 1871 januárjában „a tudomány érdekében elrendelt“ nyugdíjaztatásáig. 1400 frt-nyi nyugdíját ez iránti kérelmére a király 2083 frt 33 kr emelte fel.⁵³ Linzbauer a Bécs melletti Badenben telepedett le a Guttenbrunn 24. sz. a. „Zur Zufriedenheit“-nek elnevezett saját házában, 1888-ban bekövetkezett haláláig.

⁵¹ Ministerrath 2498: 1851.

⁵² Daday András: dr. Linzbauer F. X. (Népegészségügy 1928. 14. sz.)

⁵³ OL. VKM. 10431: 1869, 12459: 1871, 19371: 1871, 12126: 1872.

Linzbauer voltaképpen nem készült a tudományos pályára; e tekintetben a bécsi szakkörök sem voltak megnyugtató véleménynyel eltolva felőle s tanárrá való kineveztetését klerikális pártok befolyásának tulajdonították.⁵⁴ Ennél sokkalta valószínűbbnek látszik, hogy az „összmonarchia“ iránti hűségét kívánták jutalmazni kinevezésével s a nyugdíjmeléssel. És mégis, mindezek ellenére, el kell ismernünk, hogy Linzbauer elévülhetlen nagy szolgálatokat tett szülőföldjének, 7 vaskos kötetre rugó, 850 esztendőnek hazai vagy hazánkra vonatkozó egészségügyi intézkedéseit felölelő Codex sanitario-medicinalis című gyűjteményes munkájával, melyen bámulatraméltó türelemmel és hangyaszigorral dolgozott 24 éven át, közben 9 évig Bécsben. 1863-tól kezdve 3 évig működött Linzbauer a növénytan tanszékén mint helyettes s ez alatt „a fűvészkert rohamos fejlődésnek indult“. Több ezer élő növénynyel szaporította az állományt. Az állattani muzeumot az e célra kért 1000 frt.-on elismeréseméltóan gazdagította.⁵⁵ Kitűnő ismerető monographiát írt a Császárfürdőről is, melynek éveken keresztül orvosa volt. Mindebből az derül ki, hogy Linzbauer ha nem is nevezhető tudományok hivatott képviselőjének, rendkívül lelkiismeretes és kötelességtudó ember volt. Ha tehát a szíve-lelkülete nem is volt a hazájáé, nagyhasznú és odaadóan készséges munkásságának mégis a hazája látta maradandó hasznát.

Orvosi karunk feltűnő korán jelentkező tudományos igényéről tesz bizonyosságot, hogy mindössze két professor különvéleményével szemben már 1850-ben a kórvegytannak óhajtott tanszéket állítani. Feltűnő ez azért, mert az első magántanár Bécsben is csak 1861-ben habilitált az élet- és kórvegytanból, tanszéket pedig csak 1874-ben állítottak Ludwig E. részére. Németországban is csak a 60-as évek legelején juttatta érvényre Hoppe-Seyler ezt a tudományágat. Facultásunk a ministerium elé terjesztette kívánságát. Az ügynek nesztét vette Bécsben egy Weiss nevű doctor s lejött Pestre azzal a reménynyel,

⁵⁴ „Linzbauer, der von allen unseren in medizinischen Angelegenheiten votirenden Körperschaften einstimmig für unfähig zum Dociren erklärt wurde...“ (Wiener med. Wschr. 1865 nov. 20. sz.)

⁵⁵ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 14214: 1857.

hogy itt mint e szakma tanára helyezkedik el. Thun gróf dec. 27.-én közölte, hogy nem támogatja a tanszéket, de támogatja a tárgyat, mert annak szükséges voltát elismeri. A kar dolga lesz Weiss dr. alkalmassága felől dönten. 1851 márc. 3.-án jelenti a kar a ministeriumnak, hogy egyik részük pályázatot kívánna kiíratni, a többiek pedig kétségtelennek látják, hogy a számos dolgozat felett rendelkező Weiss dr.-on kívül más nem is jöhet szóba. A különvéleményt benyújtó két kari tag megmaradt a maga nézetén s ezt azzal indokolta, hogy a pathochemia még nem eléggé fejlett szakma. A helytartóság erre a következőket jegyezte meg: „Aki azt hiszi, hogy a pathochemiát üres ballastnak tekintheti, annak minden tudást, ha nem mutat fel apodiktikus eredményeket, sőt magát az orvosi tudományt is el kell hajítania. Ha azt akarjuk, hogy az orvosi tudomány a lehető legmagasabb tökélyre emeltessék, akkor az csak a physikalis vizsgálati módszereknek a kórbonctannal és a kórvegytannal karöltve haladó legmagasabb fokra fejlesztése útján érhető el, — ezt elnyomni annyit jelentene, mint egy gyermeket megölni azért, mert nem mindjárt mint férfi jött a világra.”⁵⁶

A Thun-ministerium hivatalba lépése óta és jóváhagyásával 1851 máj. 6.-án habilitáltatott nálunk Lenhossék József a tájbonctanból,⁵⁷ s a következő tanévben Margó Tivadar a szövettanból és az előkészítő sebészi tudományokból.⁵⁸

Ezen két első magántanári képesítés után éveknyi szünet állott be, aminek nyilván az volt a nyitja, hogy a ministerium csak 1857-ben közölte miheztartás végett a pesti egyetemmel a Bécsben már 1848 dec. 19.-én életbe léptetett magántanári habilitációs szabályzatot s így a netán vállalkozni kész egyének nem éreztek biztos alapot maguk alatt, amelyen a docentura felé megindulhattak volna. A vállalkozók egy bizonyos csoportjára elriasztólag hathatott dr. Krick Rudolf esete is, aki 1856-ban a syphilidológiából folyamodott magántanárságra. A kar jan. 25-iki ülésében foglalkozott a kéréssel,

⁵⁶ OL. Budai helytartóság 218: 1851. — 3114: 1851.

⁵⁷ OL. Ofner Statth. Abtlg. 6827: 1851.

⁵⁸ A Wiener med. Wschr. 1851 márc. 10. száma tudni véli, hogy Semmelweis is magántanárságot nyert.

azonban mielőtt a lényeg tárgyalására került volna sor, Gebhardt Ferenc és Rupp János tiltakozást nyújtottak be az ágostai hitvallású folyamodó habilitálása ellen. Ezen az alapon Thun gróf márc. 18.-án végleg elutasította dr. Krick kérvényét.⁵⁹

Az elmondottakkal egybehangzóan jelenthette Virozsil 1858 aug. 19.-én, hogy úgy az orvosi, mint a többi karban kevesen jelentkeznek magántanárságra.⁶⁰ A Thun-ministerium alatt az 1858/59. tanévben még csak egy magántanár szerezte meg a venia legendit, dr. Poór Imre, a bőrbajok és bujakörtán tárgyköréből.

Illés Anna egyetemi bába fizetésemelést kért. Illetményei eddig, 1852-ig, a következők voltak: készpénzfizetés 150 frt, szabad lakás (150 frt-ban reluálva) 3 öl tűzifa (40 frt), 25 lat gyertya (10 frt), összesen 350 frt. Szolgálati teljesítménye: évente 400—500 szülésnél való segédkezés. A kérelmet a tanári kar pártolta s a többi egyetemen dívó fizetés összegének magasságára javasolta felemelni, annál inkább, mert Pesten lényegesen nagyobb az élelmi szerek ára. A közoktatásügyi minister a pénzügyministerrel történt megállapodás alapján a törzsfizetésnek 150-ről 240 frt-ra leendő emelését javasolta, amit a király 1852 júl. 12.-én, Budán engedélyezett.⁶¹

Nem ok és szándék nélkül szenteltünk itt néhány sort ennek úgy a kari történet, mint a havi 7 frt-nál is kisebb összeg szempontjából jelentéktelen ügynek, mely azonban rögtön nagy jelentőségűvé lesz, ha mint a sok közül kiragadott példával, annak az illusztrálására használjuk fel, hogy miként élt tovább Mária Teréziának a legapróbb részletekre is kiterjedő uralkodói érdeklődése és habsburgi lelkiismeretessége Ferenc Józsefben is.

⁵⁹ „In Anbetracht des anerkannt katholischen Characters der Pester Universität kann Dr. R. Krick, welcher sich zur evang. Kirche Augsbургischer Konfession bekennt, zum Habilitationsakte als Privatdocent an dieser Universität nicht zugelassen werden.“ Ofn. Statth. Abtlg. 7922: 1856.

⁶⁰ „Privat-Docenten wollen jedoch in dieser Fakultät ebensowenig als in den übrigen gedeihen, wie der Augenschein lehrt.“ Ofn. Statth.-Abtlg. 29412: 1858.

⁶¹ Min. Konferenz 2642: 1852.

Thun minster az elnémetesítés érdekében a megürülő tanszékeket németajkú tanárokkal igyekezett betölteni. El kell azonban ismernünk, hogy ezek az ide áthelyezett tanárok szakmaiknak igen jól képzett képviselői, sőt nagyrészt valamelyik osztrák egyetem tanszékének előzetes betöltői voltak. A bölcsészeti kar első ily kinevezettje Langer Károly dr., a bécsi anatómiai intézet prosectora volt, aki 1851-ben neveztetett ki a pesti egyetem állattani tanszékére s az 1852/53. tanévtől kezdve az orvosi karon a tájbonctant adta elő 1856-ig, amidőn a Josephinumba hivatott meg tanárnak. Egy évi szüneteltetés után, 1858/59-től fogva a Krakóból áthelyezett Brühl K. Bernát lett az utóda Langernak a tájbonctan tanításában is.

Nagy nehézségek és egyelőre igen primitív körülmények közt régi kíváncsi valósult meg 1855-ben a sebészi műtőintézet felállításával. 1854 márc. 8.-án a közoktatásügyi ministerium kérdést intézett az egyetemhez, miképpen lehetne a bécsinek mintájára s az egyetemi alap különösebb megterhelése nélkül egy tökéletes műtőintézetet felállítani és okt. 1.-én már üzembe is helyezni? A budai helytartóság jún. 11.-én válaszolt: jóllehet az orvosi kar régi kíváncsiának a megvalósulását jelentené a műtőintézet felállítása, a fennálló térhiány és a hullák hiánya iránti aggodalom lebírhatatlan akadállyal tűnik fel. A katonai kórházak — kötelezettségük ellenére — beszüntették a hullaküldést, ám ha újra is köteleztetnének erre, a helyőrség létszámának csekély volta miatt sem lehet elegendő hullára számítani. A kar tehát az adott körülmények közt nem látta megvalósíthatónak a ministerium ajánlatát.⁶²

Thun gróf júl. 14.-én újra leírt az egyetemhez s szinte feltűnő, mily biztató hangon igyekezett rábeszélni a kart, hogy a műtőintézet Pesten mindenképpen felállíttassék; aminek az lehetett a háttérben az oka, hogy a bécsi intézetben a magyarok részére rendszeresített két kétéves műtőnövendéki ösztöndíjas helyre újabban egyetlen magyar pályázó se akadt! Aug. 4.-én az orvosi kar, elsősorban Balassa és Stockinger, megint csak aggályok felsorolásával felelt a minster biztatására, ez

⁶² OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 12425: 1854.

azonban okt. 23.-án újra leírt, szinte kérlelve Balassát, hogy — minden helytálló aggálya mellett is — vállalja a műtőintézet megszervezését s kövessen el mindent, hogy a kétéves műtőképző tanfolyam még a folyó évben, akár december havában, megnyíljk. A minister nem győzte hangoztatni, hogy mennyivel előnyösebb lenne a magyarokra, ha a két stipendista Balassa vezetése mellett Pesten végzi a cursust, mert itt többet tanulhatnak, mint Bécsben, ahol egyszerre húsz műtőnövendéket képeznek ki. Nov. 25.-én Balassa, most már időközileg kinevezett műtőintézeti igazgató, a szükségletek részletezésével zárja be a hosszas iratváltást, jelentve, hogy az intézet életbe léptetéséhez ágyszaporításra volna szükség, ehhez azonban új épület kell. Addig pedig úgy lehetne segíteni a helyzeten, hogy az üdülő betegek a Rókus kórházba helyeztessenek át a napi ápolási díj (16 krajcár) megtérítése ellenében. Kellene továbbá egy váróterem, mely a folyosón helyezhető el, — műszergyűjtemény, bútorzat, hulla-asztal és szolgál.⁶³

A kellékeknek csakis felsorolása mellett, de még nem a birtokában, kezdte meg 1855 elején nagy nehézségek közt a sebészi műtőintézet a működését két díjazott műtőnövendékkel, melyhez Balassa nemsokára még két, díjazatlan állás engedélyezését eszközölte ki. Ezek négyen a tanársegéddel képezték a sebészi klinika segédszemélyzetét.

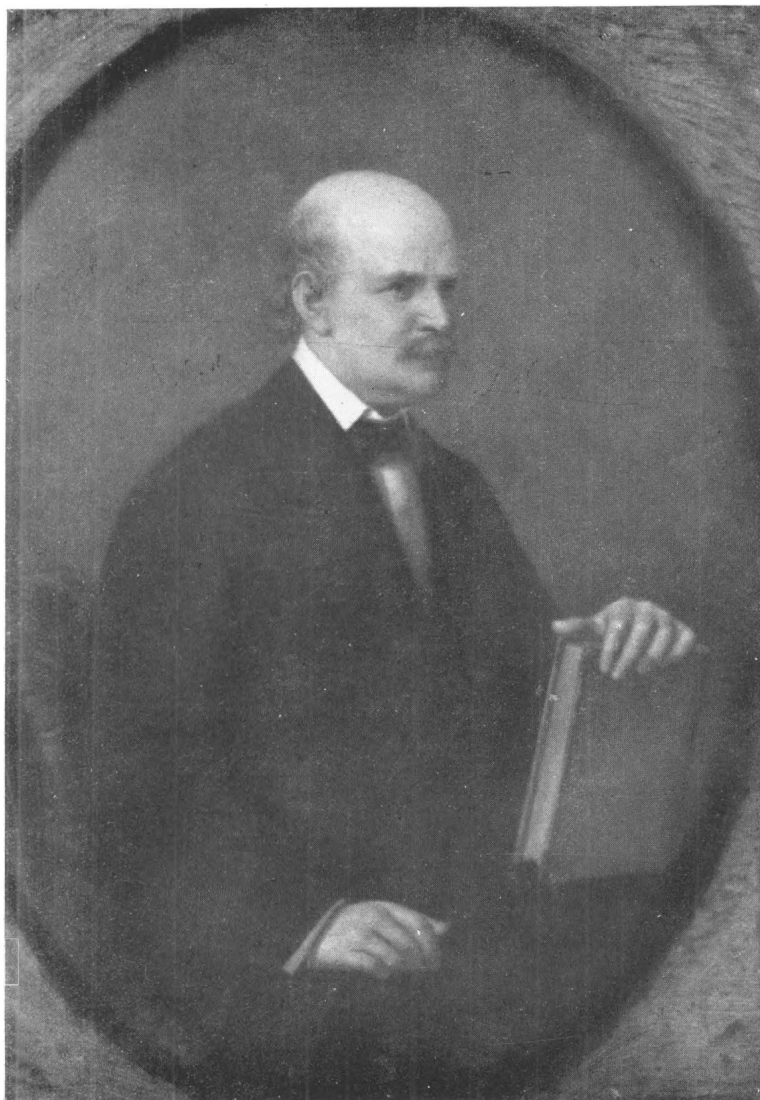
1855 elején két tanszék üresedett meg egyidejűleg birtokosaik, Birly és Tognio elhalálózásával. Birly hirtelenül halt meg 1854 nov. 25.-én s a szülészeti katedrájára kiíratott a pályázat. Közben az elhunyt professor assistense, Walla Ferenc bízott meg a helyettesítéssel. Az utódot illetőleg „mindenütt Semmelweisre gondolnak“ — írja a Wiener med. Wochenschrift (105. l.) pesti levelezője, „aki új korszakot nyithatna meg hazánkban a maga szakmájában“. Célzás ez egyúttal Birly elmaradottságára, mert amily nyeresége volt egyetemünknek az ő kineveztetése a maga idején, amikor a nagy bécsi szülész Boer oldala mellől tért vissza hazájába, és nyeresége a szülészeti intézetnek is, melynek nemcsak igazgatója, de anyagi áldozatokat hozó patronusa is volt : utóbb megszűnt

⁶³ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 16079: 1854, 24485: 1854, 6155: 1855.

lépést tartani a szülészetnek ama ugrásszerű fejlődésével, mely honfitársának, Semmelweisnek nevéhez és 1847-ben tett áldásos és örökigaz felfedezéséhez fűződött. A gyermekágyi láz új kóroktana és elhárításmódja ismeretlen, vagy ami még rosszabb: el nem ismert maradt Birly előtt, nem kisebb mértékben, mint Németország csaknem összes szülései, sőt Virchow előtt is.

A szülészeti tanszékre heten pályáztak: I. Braun Károly, a Trient melletti Alle Laste-i cs. k. szülő- és lelencháznak két év óta aligazgatója, aki $4\frac{1}{2}$ évig szolgált a bécsi közkórház szülészeti klinikáján, több nyelvet beszélt, a magyarban „előismeretei” voltak. 2. Eggenndorfi lovag Pachner Bernát laibachi szülész-tanár és főorvos, aki 9 évig szolgált a bécsi közkórházban s szülészeti osztályán, egy időn át a bécsi szülészeti tanszéken volt supplens, Laibachban eleinte a törvényszéki orvostant és az állatgyógyászatot adta elő s 1842-ben a gyermekgyógyászat tanításával bízott meg. 47 éves kora és a magyar nyelvben való járatlansága miatt pályázata figyelembe nem volt vehető. 3. Pech József, a csehországi Schweinitz városának orvosa. 4. Roth Ignác, pesti gyak. orvos. 5. Semmelweis Ignác, a Szent Rókus kórház főorvosa, aki a bécsi szülészeti klinikán három éven át teljesített működése alatt kifejtette a gyermekágyi láz keletkezési módját, a londoni, amsterdami és kielii szülőintézetek részéről megtisztelő elismerésekben részesült, nézeteit a bécsi tudományos akadémia további kutatásokra érdemesítette. 6. Walla Ferenc, pesti gyak. orvos s a tanszék helyettes tanára és 7. Weber Nándor, a leMBERGI sebész tanintézetben a szüléset tanára.

A pályázatok megtárgyalásakor a tanári kar a helytartóság aziránt felvetett kérdésére, vajjon a kinevezendő tanárnak kell-e magyarul tudnia, tekintettel arra, hogy a szüléset tanárának német és magyar nyelvű előadásokat kell tartania, igenlőleg válaszolt. Ezek után következett a szavazás. Soha történetíró toll nehezebben nem írt le mondatot, mint most azt a tényt, hogy a pesti egyetem orvostudományi kara titkos szavazásban nemzetünk és egyetemünk büszkeségét, a világ egyik legnagyobb orvosát és az emberiség egyik legnagyobb jóltevőjét, Semmelweist leszorította a jelölés első helyéről és arra Braunt helyezte, azt a Braunt, aki nem tudott magyarul,

SEMMELOWEIS I. F.

csupán „előismeretei“ voltak belőle és akit egy évvel későbbben a bécsi egyetemre neveztek ki a szülészeti tanárává, amely hivatásában „Semmelweis tanai elől elzárkózván, működése emberáldozatokat vont maga után“.⁶⁴ A tanári kar csak a második helyen jelölte Semmelweist, harmadikon Wallát. Ezzel a jelöléssel az egyetemi senatus is egyetértett. Egyetemünknek azonban és a magyar szülő asszonyok tömegének javára, áldására, a budai helytartóság elnöksége nem fogadta el az egyetem javaslatát és Thun gróf közoktatásügyi miniszterhez tett jelentésében kifejtette, hogy nem lehet arra számítani, hogy Braun megtanuljon magyarul; a tanári kar javaslatát már csak azért sem fogadhatja el, mert megfelelő belföldi pályázó is van Semmelweis személyében, aki munkásságával már európai hírnevet szerzett s emellett teljesen bírja a magyar nyelvet. A helytartóság ezen javaslatát Albrecht főherceg mint Magyarország polgári és katonai kormányzója is jóváhagyta, Thun gróf pedig azzal mutatta be az egész ügyet a felségnek, hogy semmivel sem lenne indokolható megvágni, míg valaki megtanulja a magyar nyelvet, amikor itt van Semmelweis, aki a legteljesebb mértékben egyesíti magában a tanszék betöltéséhez kívánatos összes kellékeket. Ferenc József Laxemburgban 1855 júl. 18.-án Semmelweis Ignácot nevezte ki az elméleti és gyakorlati szülészeti rendes tanárává.⁶⁵

Tíz év adatott összesen Semmelweisnek, hogy áldásos tanait magyar hallgatók és bábák százai közt terjessze. Tanszékének voltaképeni tárgyát, a szülészeti, a nőgyógyászattal is kiszélesítette. 1863 jún. 22.-én végezte az első ovariectomiát hazánkban. Tanári működését azonban nem tekintette kimerítettnek a szakmájában való foglalkozással s 1861-ben elvállalta a kari könyvtárnoki tisztelet, lemondva az ezen teendőkért rendszeresített 200 frt.-nyi tiszteletdíjról. 1864-ben összeállította az előző év végéig a könyvtár betűrendes és szakos szerinti katalógusát 2 kötetben. Továbbá 1862 márciusában átvette a központi védhimlőoltóintézet igazgatását és nagy buzgósággal állt az ország orvosainak rendelkezésére az oltóanyag beszerzése körül, valamint hetenkint 2-szer d. u. 3 órakor

⁶⁴ Fischer I.: Geschichte d. Geburtshilfe in Wien. 1909. 304. l.

⁶⁵ Min. Konferenz 2384: 1855.

a Hatvani-utcai orvoskari épületben folyó oltások és újraoltásoknál a nagy közönségnek.⁶⁶

Hosszasabb betegeskedés után 1854 nov. 29.-én, dekánsága idején meghalt Tognio is, az általános kórtan és gyógyszer-tanára. 1855 jan. 20.-ára kiíratott a pályázat a tanszékre, addig pedig Diescher bízott meg a tanszéki teendőikkel és Gebhardt a dekánsággal. A helytartóság magáévá tette az egyetem minősítését, mely szerint a jelentkezők közül Brunner Ferenc, a Rókus-kórház volt igazgatója nem rendelkezik a kellő elméleti ismeretekkel; Diescher János, az elméleti sebészet rk. tanára, bár loyális érületű, de tudása elég kívánnivalót hagy hátra, Wagner János, az Orvosegyesület elnöke, a diaetetika és makrobiotika rk. tanára, aki bár nem vett részt a forradalomban, de élénken rokonszenvezett vele, kitűnő ismeretek felett rendelkezik.⁶⁷ A kar és a senatus a következő sorrendben jelölt: Diescher—Brunner—Wagner. Elkésve küldték be kérvényeiket dr. Vallon Graziadio, bécsi belgyógyászati assistens⁶⁸ és Seidl Emanuel, az innsbrucki sebészi tanintézet tanára, s ezért új jelölést kellett végezni, mely az elsőtől annyiban különbözött, hogy a második helyre Brunner helyett Seidl került. A helytartóság elismerte, hogy valamennyi pályázó közül Wagner a legkiválóbb, de két okból is ellene foglalt állást; azért is, mert evangélikus hitű, azért is, mert kételyeket támasztott aziránt, hogy teljes meggyőződéssel és loyaltással viseltetik-e a kormány iránt. A helytartóság nem foglalt szabatos állást, hanem a ministeriumot kérte fel döntésre. Hogy ez az egész jelölési procedura csak szemkitörlésre szánt üres játék volt, ezt az mutatja, hogy Seidl Pestre helyezésének, illetve kinevezésének rendelete jan. 25.-éről van keltezve,⁶⁹ tehát oly időpontról, amikor a jelölési acták a legjobb esetben még csak a helytartóságig juthattak el, de még semmi esetre sem Bécsbe, a ministeriumig.

Seidl is azon tanárok sorába tartozott, akiket rendeletileg helyeztek át a pesti egyetemre, úgymint Wertheim Tivadar,

⁶⁶ Gyógyászat 1861. 280. l., 1862. 348. l., 1864. 400. l.

⁶⁷ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 2142: 1855.

⁶⁸ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 1862: 1855.

⁶⁹ OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 27879: 1855.

akit Sangaletti nyugalmaztatása után a bécsi egyetemről 1854 febr. 13.-án rendelték át a pestire, melyen a chemiának kísérleti alapon való művelését honosította meg. Seidlt nem sorozhatjuk a kimagasló tudósok közé, tudományos irodalmi működésének is csak kevés nyoma maradt vissza s talán igaza volt nem collegialis collegájának Wachtelnek, aki az egyik hivatalos beadványában úgy emlékezett meg róla, hogy „jobban szeretett szórakozni, mint a tudományt növelni”.⁷⁰

Miként többi importált társai, Seidl is csak rövid ideig maradt a pesti egyetemen s nemsokára az alkotmányos élet ébredése után, 1861 májusában távozott Magyarországból, mint az utolsó német tanár, aki pályáját Bécsben kezdte mint szemészeti tanársegéd, Innsbruckban folytatta mint az előkészítő sebészet tanára, azután Pestre, innen pedig Prágába helyeztetett át az általános kórtan és gyógyszer-tanárának, ahol 1872-ben 54 éves korában meghalt.⁷¹

Ugyancsak 1855-ben az orvoskari tanártestület a már 5 év előtt szigorlati tárggyá tett, de már 1844 óta rendszeresen tanított kórbonctan 750 frt-tal javadalmazott rk. tanárának, Arányi Lajosnak rendes tanárrá való előléptetése iránt előterjesztést tett. „Kiváló, eredményes és dícséretes” működéséről emlékezik meg a kari s az azzal egybehangzó tanácsi javaslat, felhözva, hogy Arányi a pesti theologiai seminariumban a pastoral-medicinát, a csendőrlégénységnek pedig a hirteleni életveszélybe jutottak mentését is előadja. A budai helytartóság a Virozsil-féle purifikáló eljárás megállapításait megismételve, azt a megnyugtató kijelentést fűzi hozzá, hogy Arányi most már a szigorú loyaltás látszatát igyekszik megszerezni s a felségnek általa festett arcképeit szokta mutogatni, főleg azoknak, akiknek ítéletétől jövőjének alakulását véli függőnek; jelleme nem szilárd, hanem érdeke szerint igazodva változtatja politikai nézeteit s nem tagadható, most már a kormányhoz pártolt át és régi elvtársaival szakítani látszik. Tudománya területén gyenge, sőt sokszor feltűnően ignorans, de tudományos bizonytalansága még sem akkora, hogy hivatásának ne tudna megfelelni s ezért, ha nem volna rendes

⁷⁰ OL. VKM 21190: 1870.

⁷¹ Gyógy. 1861. 418, 726. l.

tanárra előléptethető, de fizetésének 1000 frt-ra való felemelése engedélyezhetőnek látszik.

A magyarországi kormányzóság elfogulatlanabb és tárgyilagosabb álláspontra helyezkedett s rámutatott, hogy a purifikáló eljárás Arányi javára döntött s ezért a kérdés politikai része eldöntöttnek tekintendő. Ami pedig Arányi tudományos képzettségét illeti, erre nézve Albrecht főherceg a tanári kar nézetét jelentette ki mérvadónak, nem a helytartóságét, de rövid úton Rokitskyt is megkérdezte Arányiról táplált nézete felől, aki azt a választ adta, hogy Arányi, bár nem nevezhető kiváló tudósnak, de jól használható tanító. Tekintetbe vette a kormányzóság azt is, hogy Arányi öt gyermek apja, aki 750 frt-nyi fizetésből nem képes megélni, miért is, ha szolgálatában meghagyatik, 1000 frtra kell felemelni a fizetését. Még a rendőrségi főnököt, Protzmannt is bizalmas jelentésselre hívta fel a helytartóság, aki a következőket közölte Arányiról: „Sógora Rosenthal Konstantin oláh megbízottnak, aki a romániai Rosettivel állt összeköttetésben, akit 1851-ben hűtlenségi cselekedetei miatt letartóztattak s ki a vizsgálat és büntetés alól öngyilkosságával vonta ki magát. Minthogy Arányit sokszor látogatta Rosenthal, ezért ő is a Rosettivel való összeköttetés gyanújába vonatott, amiért 1851 nyarán rendőri házkutatás tartatott nála, mely azonban teljesen eredménytelen volt...” „Egyébként Arányi nem erős jellem, ... erkölcsi tekintetben kifogás alá nem esik.”⁷³ A ministeri conferentia is szótöbbséggel így határozván, Ferenc József 1855 aug. 15.-én hozzájárult a fizetésemeléshez.⁷⁴

Az 1857/58. tanév elején Schordann, az élettan tanára annyira elbetegesedett, hogy működését kénytelen lévén abbahagyni; helyettesítésével Margó Tivadar magántanárt bízták meg. 1858-ban Schordann — 36 évi szolgálat után — nyugalomba küldetett. Nyugdíjából nem törölte a ministerium 100 frt-nyi személyi pótlékát, mert a kormány híve volt („der Regierung stets entschieden anhänglicher Mann”), aki a

⁷³ OL. VKM. 21190: 1870.

⁷³ Ofn. Statth.-Abtlg. 3. eln., 28. eln. és 911. eln.: 1855.

⁷⁴ Min. Konferenz 2826: 1855. — Ofn. Statth.-Abtlg. 20144: 1855.

forradalom alatt „teljesen correct magatartást tanúsított“, a császári ház iránt hódolattal viseltetett, a tudomány haladásával lépést tartani törekedett, arra maga is anyagi áldozatokat hozott és általános tisztelet tárgya volt.

Schordann végleges visszavonulása sürgőssé tette az új tanár kinevezését, mert — a jelentés szerint — a helyettesítés alatt a fontos élettan némileg elhanyagolódott, mulasztások is történtek, melyeket utólag pótolni kellett. Új tanhelyiség keresése is időszerűvé vált már. Thun minister minderre a legalkalmasabbnak Czermak Jánost jelölte meg, aki 1856 ápr. 3-ika óta Krakóban tanára az élettannak és aki Pestre való áthelyezését a legfelsőbb kegy és megelégedés különös jelének tekintené, ahol magasabb fizetéshez és szélesebb munkakörhöz jutna. Czermak kitűnően bevált Krakóban, ahol egy jól berendezett élettani intézet köszönte neki a létezését.⁷⁵ A király a körülményesen megokolt előterjesztés alapján 1858 máj. 30.-án Laxenburgban Czermak Jánost kinevezte a pesti egyetemre az élettan rendes tanárának,⁷⁶ s ezzel egy oly férfiúval ajándékozta meg egyetemünket, aki irányító képességével, oktató tehetségével, úttörő munkásságával és másokat is serkentő példaadásával elévülhetetlen érdemeket szerzett magának azon rövid két év alatt is, melyet mindenki által tisztelve, szeretve töltött körünkben.

Az intézet, melyet Czermak elődjétől átvett, a legkezdetelegesebb tudományos igényeket is alig tudta kielégíteni. Ez azonban távolról sem Schordann hibája volt. Ez a ragyogó tehetségű, kiváló képzettségű, lelkiismeretes tanár kérte és sürgette, hogy intézetét a haladó kor igényei szerint szerelhesse fel. Ez a meg nem értés azonban nemcsak a pesti egyetemmel szemben nyilatkozott meg. 1857-ben maga a közoktatásügyi minister vallja be, hogy az élettan szakmája a többivel szemben egész Ausztriában háttérbe szorult.⁷⁷ Schordann

⁷⁵ Utóbb Prágában is felállított Czermak egy hasonló intézetet, melyből két évvel a távozása után a csehek leánytornaintézetet csináltak. (Wiener med. Wschrift 1865. 811. 1.)

⁷⁶ Min. Konferenz 1785: 1858.

⁷⁷ „Die Physiologie ist bis auf die letzte Zeit... in Oesterreich gegen andere medizinische Doktrinen zurückgeblieben.“ Min. Konferenz 4141: 1857.

maga meghozott minden tőle telő áldozatot, felajánlotta saját értékes könyvtárát⁷⁸ és górcsőveit, csakhogy a hiányokat valamelyest pótolja s végrendeletében is tekintélyes összeget hagyott az egyetemre, illetve az élettani intézetre, hogy azzal többek közt kísérleti célokat szolgáló eszközöket szerezhessen be. Ha Schordannak egy megértő felsőbbbség megadta volna reá a lehetőségeket, ő lett volna egyetemünkön a kísérleti alapon művelt élettani tudomány bevezetője. Éventei külföldi utazásai alatt csaknem sorra látogatta azokat a főleg német egyetemeket, melyek a Purkinje által 1851-ben Boroszlóban létesített önálló élettani intézet példájára létesítették. Ezekben az 50-es években sikerült az élettan terén is a végleges kibontakozás a természetbölcseleti irányzat fasciáló nyüge alól, mely elvont szellemi régiókba felmagasztalt bölcseleti magyarázatokkal igyekezett az élettan problémáiba behatolni, amelyet végül is Purkinje, Goethe barátja, Czermak mestere hozott le a magasságokból és állított rá a materialis, szerves földi világ talajára, megteremtve a modern experimentalis physiologiát.

Amit az értelmetlenség megtagadott Schordanntól, azt a körülmények által megérlelt belátás megadta Czermaknak. Az egy kis szobából álló, szolga felett nem rendelkező, évi 120 frt-tal dotált Schordann-idejebeli „intézet” Czermaknak első kérő szavára néhány hónap alatt nagyszerű intézetté alakult át, melyben 1858 nov. 3.-án már meg is kezdhette az előadásait az új tanár. Ehhez az első sikeréhez kétségtelenül Thun miniszternek az az igyekezete is hozzájárult, hogy az egyetemünkre importált német tanárokat s ezek útján a maga regime-jét is rokonszenvesebbé tegye. Czermak sürgetésére történt, hogy az élettant is mihamarabb kiszabadították a Hatvani-utcai épület kezdetlegességei közül és hogy áttelepítették az intézetet az Ország-út 41. sz. alatti Kunewaldersházba, ahol az a földszinten kapott elhelyezést, mely tanteremből, tanári, assistensi és dolgozó szobákból, laboratóriumból, szolgálatból és mellékhelyiségekből állott. A tanterem 100 hallgató befogadására rendeztetett be. Ezenkívül kutya- és

⁷⁸ Ezzel a könyvtárral vetette meg az alapját Schordann az orvoskari tanártestület könyvtárának.

nyúlistálló is volt az épületben. A kor követelményeit kielégítő módon történt az intézet felszerelése is, úgy hogy Czermak az összes szükséges kísérleteket bemutathatta nemcsak a hallgatóinak, de az érdeklődő gyakorló orvosoknak és a tudomány férfainak is. Eddigél ismeretlen, élénk tudományos élet indult meg az élettani intézetben Czermak kezdeményezésére, mely magával ragadta az ifjabbakat is, köztük főleg Czermak assistensét, Balogh Kálmánt, aki mesterének távozása után átvette annak szellemi örökét, másokat is önálló tudományos munkásságra lelkesítő képességét.

Két nagy impulsus volt az, mely most már a tanári karra felfrissítőleg hatott; az egyiket kétévi ittléte folyamán Czermaktól kapta, a másodikat a Rokitsky—Skoda-féle iskolától Bécsben kapták azok, akik ottan nevelődtek s ezen iskola tudományos elveit itthon is tanszékeikről buzgón terjeszteni igyekeztek. Ilyképen most már ritkulni kezdett a facultásban azoknak a száma, akik a merev dogmatismusból mindvégig nem tudták kiszabadítani magukat. Már csak kb. egy évtizedre volt még szükség, hogy ezek is, vagy a természet rendje szerint, vagy hatalmi szóval átadják a teret oly férfiaknak, akik egyre elismertebb szerepekben vettek részt az európai tudományos concertben. Csak Balassára kell mutatnunk, akit a bécsi egyetem is, a „Josephinum“ is meghívott a sebészeti tanszékre, vagy Semmelweisre, aki a zürichi szülészeti katedrára kapott meghívást. Hogy egyikük sem távozott körünkből és kétségtelenül kedvezőtlenebb körülmények közt itthon maradt, csakis hazafias kötelességérzetükben és missioállásukban találhatja magyarázatát.

Rupp János, az államorvostan tanára azzal a kérelemmel fordult a ministeriumhoz, hogy a sebészeknek is előadhassa az egészségügyi törvényes rendelkezéseket (Medizinalgesetz-kunde), aminek az eredményeként a cs. k. vallás- és közoktatásügyi ministerium 1857 szept. 9.-én a kérelemhez nemcsak hozzájárult, de elrendelte, hogy a törvényszéki orvostan függelékeként az egészségügyi törvényismeretet szigorlat tárgyává kell tenni.⁷⁹ Ugyanezen időben az orvoskari tanártestület

⁷⁹ Ofn. Statth.-Abtlg. 12685: 1857.

felterjesztést tett aziránt is, hogy a kórbonctan rendes kötelező tárggyá tétessék a sebészekre nézve is, azzal az indokolással, hogy sok helyen alkalmaznak sebészt községi orvosul, akinek ebben a minőségben törvényszéki boncolatokat kell végeznie.⁸⁰ A közoktatásügyi minister hozzájárult az előterjesztéshez, de azzal a figyelmeztetéssel, hogy a sebészeket nem szabad túlterhelni, s ezért a kórbonctant is csak szűkebb keretekben szabad tanítani.⁸¹ Ha most hozzávesszük még azt is, hogy a budai helytartóság előterjesztésére Thun minister 1856 márc. 20.-án engedélyt adott Arányinak, hogy törvényszéki orvostani előadásokat tartson a jog- és államtudományi karon, akkor Arányinak e többféle újabb kötelezettség vállalásával előállott nagy elfoglaltsága csakugyan érdemessé tette őt az orvosi kar és az egyetemi tanács előtt, hogy az 1855-ben sikertelenül tett javaslatot megismételjék és őt „sokoldalú érdemeiért” 1857 dec. 17.-én rendes tanárrá való kinevezésre előterjessék. A következő év febr. 3.-án elutasító válasz jött a ministeriumból.⁸²

Az „Orvosi Tár” megszűnésétől fogva az orvosi tudományt és közügyeket szolgáló magyar nyelvű szakfolyóiratunk nem volt. 1850—60-ig a németnyelvű „Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn” igyekezett érdeklődőkre és előfizetőkre szert tenni, szerkesztője azonban, Wachtel Dávid, akkor hagyta abba a lap szerkesztését, illetve fenntartását, amikor egyetemi tanárrá neveztetett ki.

Erősen átértzett szükségletet leendett hivatva pótolni az „Orvosi Hetilap”, melyet 1857-ben indított meg Balassa János szűkebb szellemi körének oszlopos tagja, Markusovszky Lajos, akinek nevéhez a legszorosabban fűződik a magyar orvosi tudomány fejlődésének története, s aki 32 évig állt a lap szerkesztőségének az élén. Az Orvosi Hetilap elsősorban az orvosi facultáshoz tartozó intézetek és személyiségek közleményeinek kívánta szentelni hasábjait, de itt jelentek meg

⁸⁰ Ebben az időben pl. Veszprém megyében 8, Sopron megyében 4, Zala megyében 15 sebész volt községi orvos.

⁸¹ Ofn. Statth.-Abtlg. 36996: 1857.

⁸² Ofn. Statth.-Abtlg. 6792: 1858.

azok a serkentő, irányító és tájékoztató cikkek is, melyeknek túlnyomó részét Markusovszky európai horizontú, termékeny geniusza termelt ki sűrű egymásutánban.

Rövid idő múlva, már 1861-ben, új orvosi lap indult meg az Orvosi Hetilap munkatársai közül kivált Poór Imre dr. szerkesztésében: a „Gyógyászat“, melynek az első számban közölt „Előrajz“-a szerint az volt az irányzata, hogy a lapot „a mind egyenjogú t. orvostársak demokratikus szelleme lengje át“. Ezzel a szerkesztő inkább a gyakorlati iránynyal jegyezte el a lapját, mely dícséretes párhuzamban, egymást kiegészítőleg haladhatott volna az Orvosi Hetilappal, ha Poór is úgy látja jónak. De a Gyógyászat már kezdettől fogva egy ellenlap jellegével indult az útjára. Markusovszky és Poór azon jutottak áthidalhatatlan ellenkezésbe egymással, hogy míg az előbbi Czermakot mindenképen megtartani szeretne volna a pesti egyetemnek, addig Poór ezzel a szándékkal semmiképp se tudott megbékülni, elannyira nem, hogy Markusovszky és lapja mellől elvonult a maga által indítandó lapjához, melynek egyik főprogramjává tette Markusovszky nézeteinek, cselekedeteinek, sőt személyének következetes támadását, sőt lepiszkolását.⁸³

Az 1865-ben Mangold Henrik szerkesztésében megindult „Ungarische medicinisch-chirurgische Presse“-nek kevés köze volt az orvosi karhoz.

1858 április havában betegsége miatt az anatomia tanára Csausz Márton hosszabb szabadságért folyamodott s már november havában kénytelen volt nyugalmaztatását kérni, ami 1859 március havában meg is történt. 1860 szept. 14.-én Csausz 64 éves korában „végelgyengülés“ következtében meghalt,⁸⁴ 35.000 frt-ot hagyván tudományos jótékony célokra s többek közt 12.000 frtot egy alapítványra, melynek kamatai valláskülönbség nélkül szegény magyar orvosnövendékek támogatására voltak fordítandók; könyvtárát az orvoskari tanár-

⁸³ A meginduló Gyógyászatnak nemcsak ezen ízléstelenségeit, de érdemeit is tárgyalja Győry T.: „Orvosi szaklapjaink történetéből“. (Népegészségügy 1934. 23. sz.)

⁸⁴ Statth.-Abtlg. für Ungarn 24385: 1860.

testületnek adományozta.⁸⁵ Császár megbetegedésekor Arányi bízott meg a tanszék teendőinek ellátásával, visszavonulása után pedig sor került a katedra végleges betöltésének a kérdésére, mely váratlanul öröndetes módon intéztetett el. Közel tíz esztendő óta nemcsak az orvosi, hanem a többi facultáson is a megüresedett tanszékeket Thun miniszter német tanárokkal töltötte be, hol a látszat kedvéért pályázat, hol pedig pályázat nélküli, egyszerű áthelyezés útján. Vajjon a dübörgően közeledő magyar világ előlegezett respektálása, avagy a tanszéknyertes Lenhossék József tudományos kiválósága volt-e az ok: így is, úgy is egyaránt öröndetes, hogy Thun már nem küldött idegen tanárt a megüresedett bonctani tanszékre, jóllehet a pályázók közt volt Lamblin egyetemi magántanár Prágából. A magyar pályázók közül Lenhossékon kívül Jendrassik Jenő és az akkor már elismert nevű Margó Tivadar is kimutatta, hogy szövettannal és mikroszkopozással is behatóan foglalkozott úgy, hogy „bármelyikük nyeri is el a tanszéket, biztosítékot jelentenek arra nézve, hogy az jó kezekbe kerül”. Lenhossékot még Thun is nehezen mellőzhette volna, amennyiben 1844-ben az innsbrucki egyetem bonctani tanszékére pályázván, a Bécsben megtartott pályázáson „kitűnő” bizonyítványt nyert. Lenhossék már a folyamodványában kijelentette, hogy az állást nem fogadja el, csakis tudományos képzettségét kívánja ily módon igazolni.⁸⁶ Lenhossékot 1859 szept. 19.-én a kolozsvári orvos-sebész tanintézetnek 1854/55 óta betöltött bonctani és törvényszéki orvostani tanszékéről szólította Pestre a királyi kinevezés, hogy vele is egygyel bővüljön azon kari tagok száma, akik európai viszonylatban is az elsők közé voltak sorolhatók.

1857/58. tanévben lépett életbe a pesti egyetemen a bécsi közoktatásügyi minisztériumnak a magántanárok képzésére vonatkozó 1848 dec. 19.-én kiadott következő rendelete:

⁸⁵ Ebben az esztendőben, Poór magántanár könyvtárnoksága idején, 5300 kötetet tett ki az orvostudományi könyvtár, melyhez nemsokára a Sauer által ajándékozott 1500 kötet jött. Ezenfelül 17.000 forint felett rendelkezhetett a könyvtár (Gyógy. 1861. 280. l.), az egyetemi könyvtár állománya pedig 98.021 kötet volt. (O. H. 1860. 650. l.)

⁸⁶ Zeitschrift für Natur- u. Heilkunde in Ungarn. 1859 aug. és okt. szám.

1. Ki magántanárságot elnyerni óhajt, az az illető tanári testületnél jelentse magát és mutassa be a) orvostudori oklevélét, b) életrajzát, c) előadásainak programját, d) nyomtatott vagy írásbeli értekezését a tudomány azon köréből, melyből előadásokat tartani óhajt.

2. A tanári testület a program alapján megítéli, vajjon a szorgalmazott tantárgy a kar körébe tartozik-e, és a beterjesztett értekezést megbírálja.

3. Ha az előbbiek alapján a magán-tanítói képesítést vizsgálatra alkalmasnak találja, a tanári testület előtt az illető szakértő tagjai által vizsgálat (colloquium) alá veszi.

4. Ha ezen colloquium kielégítő volt, a magántanár-jelölt nyilvánosan tartandó próbaelőadásban mutatja ki további képességeit a szorgalmazott magántanárságra.

6. Mindezek alapján a tanári testület a felett ítélt, vajjon a jelölt a kérelmezett magántanárságra alkalmas-e vagy sem; előbbi esetben véleményét a ministeriumnak terjeszti fel megerősítés végett, utóbbiban azt a jelölttel közli, kinek szabadságában áll ügyét a ministeriumhoz felterjeszthetni.

6. Kitérő, nagyhírű, tudományos férfiaknál a tanári testület a tudori oklevél előmutatásától eltekinthet és ily férfiakat

7. a colloquium és próbaelőadás alól is fölmenthet; az utóbbinak elengedésében az is részesíttethetnék, kinek előadási képessége a tanári testület előtt különben is ismeretes.

8. Minden magántanár csak azon karnál tarthat magán-előadásokat, melynél képesíttette magát, különben szabadságában áll a tanári testületnek oly magántanárnak is megengedni előadások tarthatását, ki más tanintézetnél lett képesítve.

9. A magántanárok hallgatóiktól tandíjt követelni jogosítva vannak.

1859-ben az ausztriai egyetemeken bevezetett gyógyszerész-tanulmányi szabályzat látott napvilágot és tétetett kötelezővé a pesti egyetemen is, mely fő pontjai így hangzottak:

I. Tanítási és szigorlati rend a gyógyszerészmesteri fokra.

Aki valamely ausztriai egyetemen a gyógyszerészi tanulmányokra bocsáttatni s gyógyszerész-mesteri oklevelet nyerni

óhajt, attól megkívántatik, hogy az algymnasiumi tanulmányokat bevégezte legyen; továbbá, hogy a fennálló gyógyszerésztületi rend szerint a gyógyszerészetet tanulta, s a tanlevél elnyerése után valamely belföldi nyilvános gyógyszerárban két éven át mint segéd szolgált legyen.

A tanfolyam két évig tart. A köteles tantárgyak a következők:

Első évben: elemi természettan és ásványtan a téli félévben, — állattan és növénytan a nyári félévben, — továbbá általános szervetlen és szerves vegytan, mindkét félévben; mindezen tantárgy hetenkint 5 órával, a növénytan azonban a nyári félév rövidsége miatt 5—8 órával tartassék.

Második évben: gyógyszerészeti vegytan és gyógyszerismeret a téli félévben; az első 5, a második 3 órával hetenként; továbbá mindkét félévben vegytani gyakorlatok a laboratóriumban, hetenként legalább 10 órával. Az oklevelet a jelölt csak szigorlatok által nyerheti el, amilyen három van, ú. m. két elméleti s egy gyakorlati. Az első elméleti szigorlat tárgyai: a) elemi természettan, b) állattan, c) növénytan, d) ásványtan. A második gyakorlati szigorlatnál: a) két gyógyszerészeti készítmény előállítása, b) egy vegyi elemzés végzése; végre a harmadik szigorlatnál: a) gyógyszerismeret, b) általános szervetlen és szerves vegytan, c) gyógyszerészeti vegytan, d) gyógyszerészeti növénytan.

Az első szigorlat a bölcsészeti, a második és harmadik az orvosi karnál történik. Az első szigorlatnál a bölcsészeti, a második és harmadiknál az orvostudományi dekan elnököl.

.....

Ha a jelölt mind a három szigorlatban eleget tett, gyógyszerészmesteri oklevelet nyer.

.....

A szigorlatokért, felesketésért, oklevélért, mint eddig, 84 frt 30 kr fizetendő le, melyből 3 frt az orvostudományi pénztárba, 4 frt az orvostudományi dekanak, 4 frt 30 kr a jegyzőnek vagy helyettesének, 8 frt 30 kr az oklevélért jut; a többi 64 frt 70 kr egyenlő részekben osztatik ki a szigorlati bizottság elnökei és tagjai között . . .

.....

Ha az egész szigorlat ismételve lesz, a megfelelő teljes díj fizetendő le; ha ellenben csak egy tantárgyból lesz ismételve

a vizsgálat, akkor csak az illető dekán és vizsgáló szaktanárra eső rész.

II. A tanítási és szigorlati rend a gyógyszerésztudori fokra.

Aki a gyógyszerésztudori fokot elnyerni óhajtja, kimutatni köteles, miszerint az azelőtt fennállt 6 osztályú gymnasiumot, s bölcsészeti tanfolyamot valamely nyilvános tanintézetben sikerrel (kitűnő vagy első osztályzattal) bevégezte, vagy hogy a most előírt érettségi vizsgálatot jó eredménnyel letette; továbbá, hogy a gyógyszerészek számára előírt tan- és szolgálati feltételeknek megfelelt, hogy a gyógyszerészi két évi tanfolyamot hallgatta s ezenkívül egy harmadik évben a szerves és szervetlen, valamint elemző és gyógyszerészi vegytan előadásokat a gyógyszerészek számára alkalmazott tanárnál hallgatta s hogy a laboratóriumban szorgalmasan gyakorolta legyen magát. A szigorlatokat a jelölt az I. fejezetben meghatározott szabályok értelmében köteles letenni, továbbá kimutatni, miszerint mindhárom szigorlatnál „kitűnő” osztályzatot nyert; köteles továbbá két vegyi műveletet végezni, melynek tárgyai sorshúzás által jelöltetnek ki. A művelet felett szóbeli előadást kell tartania; ezen vizsgálat alatt valamely vegyi vagy ehhez rokon tárgy felett értekezést köteles kiosztani, s ott hol az már szokásos, néhány vitás pontot védelmezni. A vegyi műveletet a jelölt valamennyi vizsgáló jelenlétében köteles megkezdeni s a szaktanár felügyelete alatt s a jelen lenni kívánók előtt bevégezni.

A szigorlati bizottság ezen nyilvános vizsgálatnál áll azon szaktanárokból, kik a három gyógyszerészi vizsgálatban részt vesznek, a gyógyszerisme tanárát s a vendég vizsgálat kivéve. Minden tanár 9 frt díjat nyer. A felavató, felesketés és oklevél kiadása ugyanazon szabályok szerint történik, melyek az orvosi karnál vannak érvényben.

1859 okt. 29.-én ministeri conferentia ült össze Bécsben, melynek jegyzőkönyve szerint jelen voltak gróf Thun cultus-minister, báró Bruck pénzügyi, gróf Nádasdy igazságügyi, gróf Goluchowsky belügyi, báró Thierry rendőri minister és gróf Seldern tábornok, a hadsereg főparancsnokságának főnöke. Az értekezlet harmadik tárgya „a pesti diákok küldöttsége”

volt. Az értekezlet folyamán előadatott, hogy pesti diákok jöttek Bécsbe, akik mint a pesti egyetemi diákság meghatalmazottai viselkedtek a tanítási nyelv ügyében benyújtott kérvény átadásánál. Ez ügyben tett lépéseiket több ujság is közölte. A ministeri értekezlet magáévá tette a cultusminister javaslatát, hogy a szóbanforgó egyének ellen a pesti egyetemi tanács által megindíttatja a fegyelmi eljárást, nem tartotta azonban törvényesen elvitathatónak az egyetemi diákság abbeli jogát, hogy a felségnek kérvényeket adjon át, aminek azonban a törvényes formák közt kell megtörténnie a hivatalos instan-tiakon át és nem testületileg.⁸⁷

November 19.-én újra összeült a ministeri conferentia, amelyen Albrecht főherceg mint Magyarország főkormányzója referált, közölvén, hogy a rosszérzelműeknek („Übelgesinnte“) mindinkább kitetsző törekvése, a pesti diáksággal politikai szerepeket játszani. Ezért az egyetemi tanács fegyelmi hatalmát volna szükséges megerősíteni, melynek gyakran igen nyers egyénekkel van dolga. A cultusminister meggondolás tárgyává ígérte tenni a továbbiakat⁸⁸ s az értekezlet határozathozatal nélkül széledt szét.

A magyar nyelvnek a tanítás nyelvéül az ifjúság által követelt bevezetését megelőzően más téren történtek a kül-politikai helyzet kedvezőtlenebbé alakulása, főleg az olasz-francia háború balul végződése által sugalmazott engedmények. A budai helytartóság 1860 febr. 1.-én közölte, hogy az ország főkormányzója a közoktatásügyi miniszterrel egyet-értőleg a többi egyetemeknek az 1849. évi szervezeti szabályzatban lefektetett autonóm rector- és dekánválasztó jogát a pesti egyetemre is kiterjesztette.

Ezt követőleg az egyetem tanácsa felterjesztést intézett a közoktatásügyi ministeriumhoz, melyben az összes kötelező tantárgyak magyarnyelvű előadhatását szorgalmazta, amiről Thun gróf eleinte — nyilván az „összmonarchia“ érdekei, de mellesleg a német tanárok sorsa miatt is — erősen húzódozott s a ministeri conferentia aug. 9.-én tartott tanácskozásán azzal az érveléssel igyekezett a pesti és az azonközben hasonló igényeket támasztó krakói egyetem kívánságát elhárítani, hogy

⁸⁷ Min. Konferenz 3795: 1859.

⁸⁸ Min. Konferenz 4052: 1859.

az egyetemek tudományos intézmények, következésképpen a világirodalommal kell foglalkozniok és tudományos jelentőségükből veszítenének, ha egy olyan nemzetiség kizárólagos szolgálatába állíttatnának, mely sem világirodalom felett nem rendelkezik, sem azt megteremteni nem tudná. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a németnyelvűek mellett magyar előadások is ne tartassanak. A kérdés nagy horderővel bír, mert Krakóra nézve is meg kell oldani. Ám ha Pest és Krakó megkapja az engedményt, lassankint az összes többi egyetemen nemzetiségi harc fejlődik ki, mely Csehországra nézve a legveszélyesebb következményeket fogná maga után vonni. Thun elismeri, hogy Pestet illetőleg nehéz lesz ezen állásponton megmaradni, de kötelességének fogja ismerni azt a birodalmi tanácsban (Reichsrat) megvédeni. Az igazságügyminister úgy látta, hogy a fennálló rendszert nem lesz lehetséges fenntartani, a legközelebbi magyar országgyűlés bizonyára felborítaná. A birodalmi tanácsban sem fogja Thun a többséget megkapni. Hasonló nézetten volt a belügyminister is.⁸⁹ A ministeri konferencia szept. 20.-án tartott ülésén Thun bejelentette az egyetem kérelmét, hogy a magyar nyelv már az okt. 1.-én megnyíló új tanévtől kezdve iktattassék a jogaiba. Thun most már azt az álláspontját tolmácsolta, hogy a kérelmet a fennforgó viszonyok közt nem lehet elutasítani, mert különben a legközelebbi napokban botrányok törnek ki Pesten. Mivel azonban tartani lehet tőle, hogy a kormány engedékenysége Prágában aggályos visszahatásokat kelt, ezért a kérdést nem lehet elszigetelten magában megoldani, hanem a Magyarországra vonatkozó többi rendszabálylyal együttesen olykép, hogy a magyar tanítási nyelv engedélyezése ne didaktikai, hanem politikai okok által előidézettnek lássék. Az orvosi karra nézve ez nem is lenne aggályos, de annál inkább a jogira, ahol a tanárok többsége nem tud magyarul. Rechberg gróf miniszerelnök és külügyminister azon a nézetten volt, hogy legjobb lenne a kedélyek izgatottságának tartamára az egyetemet bezárni, ez alatt az ifjúság úgy sem tanul, a döntést pedig halasztani kellene. A belügyminister a magyar tannyelv engedélyezése mellett szólalt fel, az egyetem bezárásával s megnyitásával

⁸⁹ Min. Konferenz 2760: 1860.

elhalasztásával. Bizonyos, hogy Krakóban a lengyel nyelvet fogják tannyelvnek követelni s ezt is meg kell majd engedni. Az igazságügyminister az egyetem bezárását nem javasolta, mert ez bel- és külföldön nagy feltűnést keltene, a nyelvkérdésben azonban engedékenynek kell lenni. A rendőrminister az egyetem bezárását látja szükségesnek. Vilmos és Rainer főhercegek az igazságügyminister nézetéhez csatlakoztak, a császár azonban úgy döntött, hogy az egyetemi előadásokat bizonytalan időre szüneteltetni kell.⁹⁰

Az egyetem önkormányzati jogának helyreállítása után valamennyi kar még a februári hó folyamán nekilátott a dekánválasztásnak. Az orvosi kar a Tognio halála után kinevezett s a purificatio alkalmával még Togniónál is kedvezőbben minősített Gebhardt Ferenc félévközbeni felmentésével a Bécsben nem egészen jó szemmel nézett Sauer Ignácot választotta a főkormányzói rendelet alapján 1½ évre dekánná, Gebhardt pedig nemsokára, jún. 12.-én nyugdíjaztatását kérte.⁹¹

Az 1860 okt. 20.-án kibocsájtott „októberi diploma“ a Bach-rendszer letűnését és egyben Thun bukását jelentette, Magyarország pedig afféle tessék-lássék alkotmányt kapott, melylyel semmikép se lehetett megelégedve, de az előző állapotokhoz képest haladást jelentett. A felség most már elrendelte, hogy ezentúl az ország minden rendű hatóságainál, következésképp a magyar egyetemi hatóságnál is, a magyar szolgáljon hivatalos nyelvül. Ha szemügyre vesszük az 1860/61. tanévre szóló egyetemi tanrendet, azt látjuk, hogy az csakugyan magyarul van szerkesztve s hogy az orvosi karon is magyar az előadások nyelve, azonban nem csakis a magyar, hanem melllette a német és a latin, sőt a tót is. E részben nem látunk riktó különbséget az előző évek tanrendjeivel szemben, melyekben a hivatalos tanítási nyelv a német volt, de nem csakis németül, hanem magyarul, latinul és tótul is adtak elő. Ennek azonban mind a két korszakra egyforma természetes magyarázata van: ekkor is, akkor is alkalmazkodni kellett nemcsak az orvostanhallgatók, de még inkább a sebész- és bábanövendékek egynyelvűségéhez. A főtárgyak voltak azok,

⁹⁰ Min. Konferenz 3185: 1860.

⁹¹ OL. Statthaltereien für Ungarn 2449: 1860.

melyeket most már követelményszerűen kellett magyar nyelven előadni, tehát azok a tárgyak, melyeket eddigelé német tanárok adtak elő, mindössze azzal a méltányos engedménnyel, hogy a végleges intézkedések megtételéig átmenetileg latinul adhatnak elő.⁹² A német tanároknak tehát távozniook kellett egyetemünkről. Ezek közt nem szólunk itt azokról, akik a bölcsészeti kar állományába tartoztak, de tárgyuk közösségénél fogva az orvosi kar alá tartozó hallgatókat is tanították, nem szólunk tehát közelebbről Wertheimről, akit Than Károly, nem Brühlről, akit Margó, és Petersről, akit Szabó József váltott fel,⁹³ hanem Czermakról és Seidlről, akik közül főleg az előbbi-től, igen nehéz szívvel vált el az egyetem, elsősorban az orvosi kar. Czermak hiába igyekezett magyarul megtanulni, — abbeli ajánlata pedig, hogy a saját költségén német előadásait tolmáccsal fogná magyarul közvetíttetni, nemcsak a napisajtó egy részében idézett fel többé-kevésbé kíméletlen támadásokat ellene, hanem orvosi körökben is. De végül maga Czermak sem kívánt itt maradni. Az alkotmányos mozgalom s a mindenünnen kiütköző gyűlölet az uralkodó rendszer iránt, az egyetemnek a magyar nyelv érdekében a királyhoz intézett felterjesztése, az ifjúság elszántan lelkes megmozdulása és bécsi útja, mindez mély hatást tett rá és látva, mennyire gyűlölt az a rendszer, mely őt tanárnak idehelyezte, most már visszatartóztathatlanul leköszönt s aug. 10.-én fel is mentetett az állásától.⁹⁴ Prágába helyezvén át a székhelyét, 12.000 forint megtakarított pénzéből egy magán-életteni intézetet állított fel. 1865-ben Jenába hívták meg tanárnak és hálátlanul nem a bécsi Josephinumba, melyben éppen ekkor üresen állott az élettan tanszéke; Jenából pedig Lipcsébe nevezték ki, ahol 1873-ig bekövetkezett haláláig működött. Czermak jó szívvel és

⁹² Orvosi Hetilap 1860 nov. 18.

⁹³ Ezekre vonatkozólag közelebbi felvilágosítást nyújt Szentpétery Imre bölcsészeti története. 439. l.

⁹⁴ Statthaltereien für Ungarn 15752: 1860. (1860 júl. 1-én váltotta fel a budai helytartósági osztályt a magyarországi helytartóság, Bachot Schmerling, Geringer és Albrecht főherceg pedig tisztjeik alól felmentettek; a helytartóság elnökévé Majláth György, a visszaállított kancelláriáévá báró Vay Miklós, országbíróvá gróf Apponyi György nevezetett ki.)

zokszó nélkül búcsúzott el pesti barátaitól, akiknek egy részével még továbbra is levélbeli összeköttetésben maradt, sőt 1864 szept. közepén Pesten meg is látogatott.

Hogy más idegen professorok, nemcsak Czermak, mily ragaszkodó érzések közt távoztak körünkből, erre további példa Schenzl Guido, aki nálunk a tudományos meteorológiát alapította meg s akit szerzetének parancsa az admonti apátság átvételére rendelt vissza s aki még itt is „bei uns zu Hause“ szokott volt Magyarországról megemlékezni. Vagy Halder Konrád, aki mint a classica philologia első tanára került az egyetemünkre és akit bár szintén marasztottunk, senkinek sem kívánt útjában állani.⁹⁵

A távozó tanárokat elbúcsúztatni még Virozsil rectornak adatott meg, aki szemben az évközben felmentett dékánokkal, csak az 1860/61. tanév végén menesztett tisztségéből. Ezután már a tanév megnyitását, az új tisztikar beiktatását s az egyetem alapításának évfordulóját ismét ünnepélyesen megülik. Mindamellett a közhangulat még izgatott, a nemzeti és tudományos élet még bátortalan, a bécsi közoktatásügyi tanács az egyetem ügyeibe bele-bele ártja magát és Bécs még mindig ellenállásra, dacra ingerli a magyarokat, mely a divatok túlszába is átcsapó akkora nemzeti felbuzdulást idéz elő, hogy Széchenyi István újabb forradalomtól félti nemzetét s rémlátásaiban, beteges önvádjában 1860 ápr. 8.-án saját kezével oltja ki életét. Ilyformán ezek a biztatóan induló, de azután sok bántó mozzanattal megzavart 60-as évek csak előkészítői voltak a későbbi kedvezőbb időknek. Ezekben a mozgalmas időkben a diákság mintaszerű, komoly magatartást tanúsított s az ifjak mindenkor mint tapintatos, de igaz hazafiak viselkedtek. A bécsi egyetemen beiratkozottak 1861-ben lárma és tüntetés nélkül szervezkedtek, hogy tömegesen elhagyják Bécset és a pesti egyetemre jöjjenek tanulmányaikat folytatni, ahol anyanyelvükön hallgathatják, tehát jobban meg is értik a tantárgyakat,⁹⁶ miként azt a statistika is tanúsítja. 1857/58—1859/60 közt 190 körül mozog az évente Pesten beírt medikusaink száma, mely 1860/61-ben 168-ra süllyedt le, hogy aztán 1861/62-ben 260-ra, 1862/63-ban 287-re szökjék

⁹⁵ Egyetemi beszédek 1899/1900.

⁹⁶ Wiener med. Wschr. 1861. 204. l.

fel.⁹⁷ A magyarnyelvű tanítás tehát erősebben vonzotta ifjainkat Pestre, mint a jobban dotált s ezért összehasonlíthatatlanul gazdagabban felszerelt intézetek és taneszközök Bécsbe.

1861 jún. 13.-án a helytartóság felhívta az egyetemi tanácsot, adjon véleményt, hogy az ifjúság kiképzése és a haza szellemi jólétének előmozdítása tekintetéből minő módosítások volnának az egyetem egyes karainál eszközlendők s az egyetemenél fennálló tanrendszerre nézve miféle változások létesítendők. A bölcsészeti kar által kiküldött bizottság javaslata az orvosnövendékek tanulmányaira is kiterjeszkedett s rámutatott, hogy ezeket most már a természetrajz ágai kivételével nem kötelezik bölcsészeti tanulmányok hallgatására s így nemcsak az általános képzettségben maradnak el, melyre nézve azelőtt az orvosi rend tán minden mások felett állt, hanem a nekik szükséges philosophiai és physikai képzettségtől is elesnek. Ezért az orvostól meghatározandó philosophiai előadások párhuzamos hallgatása volna megkövetelendő.⁹⁸

Az orvoskari tanártestület által kiküldött tantervi bizottság (Balassa, Lippay, Semmelweis, Stockinger, Wagner) elkészültén a reábizott feladattal, 1861 júl. 31.-én mutatta be tervzetét, melynek általános részét Balassa olvasta fel s amely szerint minden egyetemnek, így a magyarnak is hivatása fejleszteni a tudományt, mint az emberi műveltség és erkölcsi nemesedés főemelyűjét, másrészt nevelni kellő ismeretekkel bíró hasznos polgárokat s szakembereket a társadalom és állam számára. Legfontosabb az a kérdés: tanszabadság vagy tan-kényszer mellett töltheti be inkább az egyetem e kettős feladatát? A tanszabadság a verseny eszméjén alapul; egy-egy szaktudományt két vagy több tanító képviseli s a tanjelölt választhat köztük; így győz a jobb, a tökéletesb. A tanszabadság nem tanszabadosság, de lehetővé teszi, hogy a növendékek hajlamuk szerint kiválóan egyes tudományoknak szentelhessék munkásságukat s azok egymásutánját aszerint rendezhessék. Ezt kívánja a valódi, magasabb tudományosság tekintete; enélkül önálló, a hazára fényt és dicsőséget árasztó szaktudósokat az egyetem nem művelhet.

⁹⁷ Gyógyászat 1863. 744. l.

⁹⁸ Szentpétery i. m. 440. l.

A tanszabadság szükségképeni kelléke a tandíjaztatás (didactrum), mert nélküle a magántanítói intézmény s eszerint az egyetemi tanerők gyarapodása s a tudomány minden ágainak művelése lehetetlen. Azonkívül az emberi természettől külön nem választható anyagi érdek és jutalom hiányzik, a szorgalom egy hatalmas ösztönétől fosztanék meg s végre is a tudomány és tanszak szenvedne. A tanszabadságnak nélkülözhetetlen folyománya lévén az önkormányzat, az egyetemet mint fő tanintézetet már méltóságánál fogva is megilleti, hogy szabadon választott hivatalnokai által intézhesse ügyeit s a tanszakok tökéletesítése és fejlesztése körül az ügy érdekében szabadon működhessék. Az önkormányzat biztosítja legjobban az egyetemet a mellékérdekek és részrehajlás káros befolyásától s legbiztosabban veszi elejét a legtisztább törekvést gyakran bénító szeszélynek vagy fölfelé való tetszeni vágyásnak, mint azt a directorialis rendszer alatt tapasztalni lehetett.

Ezzel szemben a tankényszer-rendszerben az ösztönző verseny elmarad: a tudomány nem halad, sőt sülyedhet; a tudományt a dogmaticum, az önálló művelődést a dressura váltja fel.

Ami a tanterv részleteit illeti, a tanári testület az orvosi pályára előkészítő tudományok sorában a mathesis és a physika alapos ismeretét sürgette leginkább, mint amelyek nélkül az organikus élet alakjait és tüneteinek törvényeit nem lehet megfejteni vagy megérteni, miért is az orvosi physika a rendes tantárgyak közé volna felveendő. A szülészethez nőgyógyászati osztály, az általános kórtan és az előkészítő sebészet mellé kórodák kívántatnak. A magántanítók vállalkozásában leginkább ajánlandó tárgyak: a körvegytan, ép- és kórszövevény, hygiene, hallgatódzás és kopogtatás, gyermekgyógyászat, bőrgyógyászat, elmebejok, technikai fogászat és fürdészet. A tárgyak minél gyakorlatibb módon tanítandók. Az orvosi tudomány felvirágoztatásához nélkülözhetetlen kellék az országos kórház felállítása.⁹⁹ A tanári kar szerette volna a vegytan-, állat-, növény- és ásványtani tanszékeket a bölcsészeti karról visszakapni, de azután bele nyugodott abba, hogy azok ott maradjanak, de azzal a kívánsággal, hogy e tárgyak

⁹⁹ Orvosi Hetilap (ezután: OH) 1861 aug. 4. és 11. szám, — Gyógyászat (ezután: Gyógy.) 1861 aug. 11. szám.

tanárainak a kinevezésénél az orvosi kar véleménye is kikéressék.¹⁰⁰ A kar továbbá a tájbonctant oly tárgygyá kívánta minősíttetni, melynek hallgatása nélkül az orvostanhallgatók doctori szigorlatra ne legyenek bocsáthatók, vagyis kötelező tárgy legyen.¹⁰¹ A szülészeti kóroda féléven át való látogatásának rendes és kötelező tanulmánynyá nyilvánítását szintén kérelmezte a kar.¹⁰² Mindezekon kívül Markusovszky az Orvosi Hetilap hasábjain az orvostörténelem jelentőségére hívta fel a figyelmet, s nyomatékosan fellépett az érdekében, több ízben is. Erre írja Korányi Frigyes: „Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy Markusovszky jelentőségének a szélesebb körök előtti elismerése ezen fellépése által lett bevezetve.”¹⁰³ Markusovszky azzal is súlyt kívánt adni az orvostörténelem mellett való felszólalásának, hogy az Orvosi Hetilap részéről pályadijat tűzött ki a magyar orvostan történelmét tárgyzó munkára a következő indokolással: „A magyar orvostannak történelme nem létezik. Mi idegenek vagyunk mimagunk körében. Tanuljuk, tudjuk a francia, német stb. gyógytanodák józan és ferde nézeteit, elveit, rendszereit, haladását stb., a mi hazabelieink tevékenységéről mitse tudunk, mitse hallunk; hogy hazánkon kívül e tárgyról nincsen szó, annak elég oka van; de hogy mi saját multunkat és jelenünket elhallgatjuk s kedves mieinket itthon keleti közönnnyel mellőzzük, ezt nem lehet még mimagunk irányában sem rossz néven nem vennünk. Irodalmunk e tátongó hézagán segítve kell lenni: tűzzük ki pályakérdésül az orvosi tudomány hazánkban kifejlődésének történelmét. Nekünk magyarhoni orvosoknak multunk szebb, gyümölcsözőbb volt, mint jelenünk az utóbbi évtizedekben mutatkozott. Valamint a nemzet, melynek történe van, örömmel andalodik el multján s magának abból hazaszeretetet és tetterőt merít: úgy a magyar orvos is büszkébb önérzettel tekintend jelene és jövőjére, ha a történelem tükrében látja, hogy az úttörő elődök hosszú sora vonult el előtte, s hogy a hazai orvosi irodalmat korántsem kezdeni, hanem az elődök nyomdokain folytatni kell. A történelem befolyása az utódok szel-

¹⁰⁰ Gyógy. 1861 okt. 12. sz., Wiener med. Wsch. 1862 jún. 22. sz.

¹⁰¹ Gyógy. 1862. 327 l.

¹⁰² OH 1861 aug. 4.

¹⁰³ Emlékbeszéd Markusovszky Lajos fölött. OH. 1902. 42. sz.

lemére akkora, mekkora a napsugáré az állatok tenyészetére. Nemes ösztönül szolgál a fáradatlan munkásságra, ébresztő és óvó példákban nyújtja az orvosgyakorlati nézetek tökélyeit és hibáit, és igazságot szolgáltat a valódi érdemnek az ingatag popularis aura ellenében, mely sokszor sujtja a szerény érdemhőst, míg a kacér nyeglét emeli. Aki a hazai orvosi tudománynak fejlődését nem ismeri: az idegen marad azon társulatban, melybe őt hivatása helyezte, idegen marad önmagához, nem érdeklik őt a tudományos elvek, rendszerek, nézetek, melyeket elődink vitattak meg; az habár képességei még akkorák volnának is, orvosi közügyekben csak szenvedőleg és gépszerűleg veendő részt, mint az élettelen kerék, mely nem tudja, melyik gépbe csavartatik. Nekünk az orvosi pályakérdéseket a multon kell megkezdenünk. A multnak tudása világot vet a jelenre, és sejteti velünk a jövőt; mert valamint a mult meghozta a a jelent, éppen úgy kebelében hordja a jelen a jövőt.¹⁰⁴

A facultások tantervmódosító és javító javaslatait az egyetemi tanács felterjesztette az azokat elrendelő helytartósághoz, melynek kebelében egy új szervet állítottak fel: az országos tanulmányi bizottságot (commissio studiorum), melynek elnökévé a király báró Sennyeyt nevezte ki. A bizottságnak 4 rendes és 3 rk. tagja volt; az előbbieket a helytartóság kir. ténácsosaiból állíttattak össze, köztük Sauer „országorvos“, az orvosi és közegészségi ügyek vezetője; az utóbbiak kültagok voltak, köztük Szabó József, az ásványtan tanára és a kereskedelmi tanintézet igazgatója. Ennek az ujonnan felállított s a hazai tanügyet intézni hivatott bizottságnak legelső teendői közé tartozott az egyetemi tanács által felterjesztett kari javaslatok elbírálása és az alkalmasoknak találtak valóra váltása iránti intézkedések elrendelése.¹⁰⁵

Tévedés lenne hinnünk, hogy épp oly gyorsan hajtatott végre a karok véleményezésének minden pontja, aminő sürgősen voltak e vélemények a helytartóság elé terjesztendőek. Bizony csak fokozatosan s inkább a természetes evolutio lassúságával bontakoztak ki e módosítások az orvosi karon, néha túllassan. A legindokoltabb és legsürgősebb javaslat kétség-telenül a szülészetnek egyben a fontosságára is rámutató intéz-

¹⁰⁴ OH. 1860 máj. 6.

¹⁰⁵ Gyógy. 1861. 591. 1.

kedés lett volna, hogy ne csak a sebész-, hanem az orvosjelöltek is szigorlatozni kényszeríttessenek belőle; és ennek ellenére négy év eltelte után úgy halt meg Semmelweis, hogy sem ezt nem adatott meg neki elérnie, sem azt, hogy klinikájára néhány ágynyi nőgyógyászati osztályt kapott volna, nem is szólva arról, hogy még 1867-ben is sürgetés tárgyát képezte a szülészetnek kötelező félévi hallgatása az orvosi tanulmányok 5 éves tanfolyama során.¹⁰⁶

1863 decemberében egy új orvosi és egészségügyi referensi állás szerveztetett, mégpedig a m. kir. udvari kancelláriánál, mely ideiglenes minőségben Pomutz Constantin egyetemi magántanárral, a temesvári helytartóság egészségügyi tanácsosával töltetett be.¹⁰⁷

Az egyetemi orvosképzés fajsúlyának javulására mutató két mozzanat bír jelentőséggel és tüneti értékkel. Minálunk is kezd már a 60-as években a specializálódás irányzata meghonosodni, miként ez egy 1860 márc. 26.-án kelt dekáni jelentésből¹⁰⁸ és a Bene-féle utazó ösztöndíj feltételeinek az utódok hozzájárulásával 1862-ben történt olynémű módosításából is kiviláglik, hogy az a díjnyertesek szakmaszerű külföldi kiképzésének céljaira fordítandóknak határozottatott el.¹⁰⁹ Ennek a specializáló irányzatnak az eredménye volt európaszerte, nemcsak nálunk, hogy a tanároknak a különböző szakmák tudásanyagának torlódásával párhuzamosan, végül is felületeséghez vezető sokoldalú foglalkoztatása s a legheterogenebb tanszékek egyikéről a másikára és harmadikára való csere-bere-szerű áthelyeztetése kezdett kimenni a divatból, mindössze a cs. és kir. hadsereg egészségügyi szolgálatában a világháború második évéig tartván fel magát, ahol fogászok belgyógyászai, elsőrangú sebészek csapatszolgálati, bakteriologusok sebész szolgálatokra osztattak be azon elv alapján, hogy a med. univ. dr.-oknak minden szakmához egyaránt kell érteniök.

¹⁰⁶ OH. 1867 nov. 17.

¹⁰⁷ OH. 1863 dec. 22.

¹⁰⁸ „... die nicht genug zu preisende Richtung des Spezialisirens in neuerer Zeit, welche die Männer der Wissenschaft und der Kunst zum unberechenbaren Nutzen der Menschheit eingeschlagen haben.“
OL. Ofn. Statth.-Abtlg. 8819: 1860.

¹⁰⁹ OH. 1862 márc. 16.

A specializálódás eredménye, hogy 1864-ben már „szakorvosok” mutatkoznak, rendszerint még nem egy, hanem két, esetleg három szakmából. Ilyen szakorvos volt pld. az a dr. Grossmann, aki szem- és fülorvosnak nevezte magát.¹¹⁰ Ebben azonban nemcsak a tudomány specializálódásának van része, hanem az orvosi pálya régóta s egyre fokozódó zsúfoltságának, vagy amint már akkoriban nevezni szokták: túlzásúfoltságának, amelyről már 1828-ban felhangzik a panasz a regnicolaris bizottságnak báró Mednyánszky elnöklete alatt tartott ülésein is munkálatain. A megélhetésnek ezzel járó nehezbűlése idézte elő, hogy orvosaink egy részének nem volt semmiféle elfoglaltsága¹¹¹ s hogy egyesek irodákban vagy mezőgazdaságokban helyezkedtek el napidíjasnak,¹¹² miként osztrák kartársuk Ennsben, aki kevés orvosi teendőin felül a levélhordásra is vállalkozott;¹¹³ egy más részük csunya reklámot űzött, melyből a bécsi orvosi lap mutatóványokat látott helyénvalónak közölni,¹¹⁴ vagy a gyógyszerészszel lépett erkölcstelen összeköttetésbe.¹¹⁵ Az orvosok nehéz helyzetén bizonyára valamelyest könnyített tehát, hogy a szakmák kiépítésével és önállósításával több munkaalkalom is nyílt meg előttük.

Egy másik üdvözlendő tény a régen idejét mult alsóbb sebészi tanfolyam eltörlésére irányuló és egyre sűrűbben megnyilatkozó kíváncsi volt. Voltak évek, pld. az 1857—1860 közöttiek, amikor jóval több volt a sebész-, mint az orvostanhallgató, aminek az a magyarázata, hogy minimális előkészítéssel, rövidebb tanulmányi idő alatt és sokkalta kisebb költséggel nyert oklevelet a sebész, amelylyel azután — non jure, sed facto — korlátlan orvosi gyakorlatot űzhetett. Rossz volt ez a lakosság érdekei szempontjából, amelynek nagy része kizárólag ezekre a nagyrészt képzetlenebb egyénekre volt utalva megbetegedés esetén, de előnytelen volt az orvosokra nézve is

¹¹⁰ Gyógy. 1864. 841. l.

¹¹¹ Wiener med. Wschr. 1861 márc. 25.

¹¹² Wiener med. Wschr. 1860 szept. 3.

¹¹³ Wiener med. Wschr. 1860 júl. 6.

¹¹⁴ Wiener med. Wschr. 1860 ápr. 24.

¹¹⁵ „Bizony még megérjük, hogy gyógyszerértáraink így lesznek címezve: med. dr. N. N. és N. N. gyógyszerész feles üzlete.” Gyógy. 1866. 326. l.

akiktől a kenyerüket vették el s akik éppen ezért mindent elkövettek, hogy legalább az alsóbb tanfolyam beszüntetésére hangolják az illetékes tényezőket. Végül 1864-ben a tapasztaltabb sebészek is az orvosok oldalára állottak s megkönnyítették az orvoskari tanártestület 1865 júniusában felterjesztett javaslatát, mely szerint a borbélylegényekből kikerülő sebész-hallgatók 3 éves tanfolyama töröltessék el és csak a 6 osztályt végzettek részére tartassék fenn egy sebész-mestereket képző 4 éves tanfolyam a med. dr.-okkal együtt végzendő 5 éves, chir. dr.-okat képző cursussal együtt.¹¹⁶

Néhány az orvosi facultást a többivel egyaránt érdeklő intézkedésről kell megemlékeznünk. 1863 júl. 15.-én írta alá Ferenc József a magyar kancelláriának s a ministeri conferentia részéről Rainer főherceg által bemutatott javaslatát, mely szerint a jövőben a pesti egyetem tanárai is 30 évi szolgálat után „jubilálhatnak,” vagyis teljes nyugdíjigénnyel vonulhatnak vissza. A király actaszerűen kifogásolta ugyan, hogy a magyar kancellária nem állapodott meg előzetesen a pénzügyministeriummal, de azért nem tagadta meg azonnali jóváhagyását.¹¹⁷

Ami a fizetéseket illeti, az egyetemi rendes tanár 1300 frt, a rendkívüli 1000 frtot kapott egy évre. Ugyanabban az időben egy pesti városi reáliskolai tanár évi fizetése 1200 frt-ot tett ki. A pénz akkori vásárló erejét tekintve, 1300 frt még az élet-szükségletek fedezésére is csak nehezen futotta. Pedig az egyetemi és tanulmányi alapból bőven telt volna nagyobb fizetésekre is, ennek a hozadékait azonban még mindig a bécsi állami kincstárba kellett beszolgáltatni. Így pld. 1865-ben az egyetemi uradalmak jövedelme 51.500 frt, a tőke utáni kamatok 149.627 frtra rúgtak, míg az orvosi karra fordított összeg 66.376 frtot tett ki.¹¹⁸

Ez időben a pesti egyetem orvosi karán 12 rendes és 1 rendkívüli tanár működött. Egy összehasonlító kimutatás azt mutatta, hogy a tanárok számát illetőleg elég kedvező helyzetben voltunk. Ugyanis Bécsben ugyancsak 1862-ben 17 rendes és

¹¹⁶ Gyógy. 1864, 260. l. — OH. 1865 jún. 4, júl. 9.

¹¹⁷ Min. Konferenz 2307: 1863.

¹¹⁸ Gyógy. 1865, 827. l.

11 rk. tanár, Prágában 15—7, Berlinben 12—9, Lipcsében 8—12, Münchenben 13—5 tanár működött, a többi német egyetem orvosi kara azonban nem érte el a pestinek a számát, amennyiben Würzburg 11—3, Bonn 10—12, Tübingen 10—4, Göttingen 9—4, Königsberg 9—1, Heidelberg 6—5, Jena 8—2, Freiburg 7—3, Greifswald 7—2, Giessen 7—2, Erlangen 6—2, Halle 6—1, Marburg 5—3, Rostock 6—1, Boroszló 5—1, Kiel 4 rendes — 2 rk. tanár felett rendelkezett.¹¹⁹

A „Gyógyászat“ szerkesztőségének érdeme, hogy 1861-ben figyelmeztette az illetékes köröket, ne írják tovább is tévesen: „pesti magyar kir. tudomány-egyetem“, mert a „magyar“ melléknévnek e helyütt a „tudomány-egyetem“ főnévvel kell megegyeztetve lennie, tehát „Kir. Magyar. Tud. egyetem“ a helyes név, mivel azt akarjuk és azt kell kimondani, hogy az egyetem magyar, nem pedig azt, hogy az egyetem a magyar királyé.¹²⁰

1863-ban a magyar udvari kancellária az egyetemi elnöki tiszttel óhajtott volna újra betölteni s ezt márc. 10.-én azzal az indokolással terjesztette a ministeri conferentia elé, hogy „az egyetem tanárai közül választott rectorok csak ritkán állanak a közérdeket képviselő pártatlanság álláspontján“, miért is — eltérőleg régebbi nézetétől — azt javasolta, hogy az 1840-ben megüresedett, de be nem szüntetett elnöki állás betöltésével ne várjanak az egyetem újjászervezéséig, „hanem töltsék azt be már most és annyival is inkább, mert Pálffy gróf, a magyarországi helytartó is ezt ajánlja, egyben javaslatba hozva Lonovics József v. b. t. t., septemvir, érseket, aki kiváló képességeivel, ismereteivel és nagy tekintélyével az egyetem újjászervezését is alkalmas lesz előmozdítani s majdan az élre állani. E mellett Lonovics minden pártoskodáson felül áll s a közérdeket is méltányolni tudja.

Az ügy a minister-conferentia elé került, ahol több mint egy évig szándékosan hevertették. Rainer főherceg helyesnek látta döntés előtt Schmerling állam-ministernek a véleményét is kikérni, nehogy „ismét“ oly állás szerveztessék, mely az

¹¹⁹ Gyógy. 1862, 1046. l.

¹²⁰ Gyógy. 1861, 527. l.

egész tanulmányi rendszerrel s az egész birodalomra kiterjedő érvénnyel 1860 okt. 20.-án felállított oktatásügyi tanácscsal (Unterrichtsrat) nincsen összhangban.

Schmerling beterjesztette bekívánt véleményét; a szóbanlevő állás nélkülözhető; sehol a többi egyetemen a javasolt hatáskörrel bíró ilyen állás nincsen; felesleges voltát bizonyítja, hogy 23 évig Magyarországon sem volt betöltve; az új elnök bizonyára nem fogja mondani, hogy az állás felesleges, mert hisz maga kívánta azt magának. És senki nem fogja azt hinni, hogy Lonovics a saját akarata ellenére hozatott javaslatra. Ez pedig azért történt így, hogy benső barátjának és vakon követőjének, gróf Apponyinak, az ultraconservatív párt kimagasló tagjának kedvezzenek és nyújtsanak előnyöket a szóbanlevő állással, amivel az egyetemet is belevonnák a politikai tevékenységbe, melytől eddig távol állott. Nem lenne bölcs dolog Lonovicsot ebbe az állásba juttatni s ezzel hatalmát és befolyását erősíteni, mert Lonovics megbízhatlan egyénnek mutatkozott Deáknál való megjelenésével, s azonfelül még gyávaságának is jelét adta, mert a Deák előtti tisztelgésen való részvételét előbb letagadta, utóbb pedig kimentette, amikor észrevette, hogy abból kellemetlenségei támadhatnak. Mindezek után Schmerling azt az álláspontot foglalta el, hogy az egyetemi elnöki állás ne töltsék be, hanem hogy annak idején az egyetem újjászervezésekor vételessék elő a kérdés. Rainer főherceg is magáévá tette Schmerling nézetét, annál inkább, mivel a rendőrminister szerint feltűnést keltene, hogy ez az ügy titokban tárgyalatott. 1864 ápr. 23.-án Ferenc József félretétette az egész ügyet az egyetem újjászervezésének bizonytalan időpontjáig.¹²¹ Ily módon Schmerling éleslátása és határozottsága megóvta az egyetemet, hogy ürügyet oknak feltüntető politikai aspirációk forgatagába kavarodjék.

1865 jún. 9.-én a király meglátogatta az egyetemet s Budán diőzése alatt megindította a sürgős tárgyalásokat az egyetemi teendők és szükségletek iránt, melyek során az egyetemi klinikákat is felölelő országos kórház ügye szintén beható megbeszélés tárgyává tétetett¹²² — ismét eredmény nélkül.

¹²¹ Min. Konferenz 1188: 1864.

¹²² Gyógy. 1865, 825. l.

Az 1860-tól 1867-ig terjedő provisorium tartama alatt több tanszék cserélt birtokost, első sorban a magyar nyelv-rendelet következtében távozott Czermak és Seidl professorok tanszékei.

Az élettani és felsőbb bonctani (szövetteni) tanszékre pályáztak Diescher János, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan rk. tanára, — Margó Tivadar, a szövetten magántanára, aki 2 évig Czermak mellett is dolgozott és Jendrassik András (recte: Jenő), a kolozsvári sebészeti tanintézetben az elméleti orvostan r. tanára. Az orvoskari tanártestület unico loco Margót hozta javaslatba s a másik két folyamodót mellőzni kérte, mert Diescher tíz éves működése alatt semmi jelét se mutatta be élettani ismereteinek, Jendrassik pedig a thymus-mirigyről szóló jeles dolgozatán kívül semmit sem írt, Margó pedig kiválóan képzett tudós.

A közoktatásügyi ministerium szerint a jelölésnél a pesti orvosi kart az az eszme vezérelte, hogy a tanszék betöltéshez nemzeti szakemberek kelljenek. Ez az elv azonban csak addig helyes, amíg teljesen megfelelő nemzetiiek vannak s ha Diescher nem is, de Jendrassik számításba jő, mert didaktikai tehetsége nem kisebb a Margóénál. Erdélyben, Kapnikbányán születvén, magyarul is tud. Diescher és Jendrassik katolikusok, míg Margó azelőtt nem-egyesült görög-keleti hitű volt. Jendrassik képzettsége is felette áll Margóénak, thymus-dolgozatával a tudományt előre vitte. Mindketten Brücke alatt is dolgoztak s az szintén Jendrassikot helyezte elsőbbségbe, aki politikailag is megbízható. A király 1860 szept. 28.-án Jendrassikot nevezte ki az élettan és felsőbb bonctan rendes tanárává, egyben pedig Margót a Jendrassik kinevezésével megüresedett kolozsvári tanszékre.¹²³

Jendrassik kinevezésével az orvosi kar ismét egy nagyértékű és encyclopaedikus tudású tanerővel szaporodott meg. Kolozsvárra 1857 júl. 11.-én neveztetett ki, ahol a sebészeknek az elméleti orvostant, vagyis a leíró bonctant, élettant, kórtant, gyógyszeriant, törvényszéki orvostant és a tetszhalálra vonatkozó tudnivalókat adta elő. Pestre kerülve, sok nehézséggel kellett megküzdenie : magyarul kellett előadnia az élettant s

¹²³ Min. Konferenz 3111: 1860. — OL. K. K. Statthaltereien für Ungarn. 19323: 1860.

maga vallja be, hogy „saját honom nyelvében elidegenültem“, de másrészt az élettani műnyelv sem volt még szabatosan kidolgozva. Jendrassik maga is gyártott új műszókat, melyek a használatban megmaradtak. Előadásaiiban a fősúlyt a vizsgálati eljárásokra, kísérletezésre és laboratoriumi gyakorlatokra helyezte, ami által hallgatóiba belenevelte a speculatioóktól való óvakodást egész életükre. Modern igényeket ki nem elégítő intézete az országúti állatorvosi intézet épületében volt elhelyezve, de 1873—75-ben tervei szerint felépült az új Esterházy-utcai intézet. Jendrassik az egyetemi tanár eszményképe volt, tanított is, búvárkodott és iskolát is alapított.

A sebészek részére rendelt gyakorlati orvostan („belgyógyászat“) tanárának, Gebhardt Ferencnek 1860 júniusában történt nyugalomba vonulása következtében megüresedett tanszékre „az idő rövidege miatt“ nem íratott ki pályázat, csak jelentkezni kellett rája. Jelentkeztek: Brunner Ferenc, a Szt. Rókus kórház ideigl. igazgatója, Fromm Pál, Pest sz. kir. város kerületi orvosa, — Poór Imre magántanár, — Szabó Vazul, nagyszombati törvényszéki orvos, — Wagner János, a diaetika és makrobiotika rk. tanára, a betöltendő tanszék helyettese. Az orvoskari tanártestület és az egyetemi tanács hármas jelölésében első helyen Wagnert ajánlotta, mint akit már 1841-ben úgy a pesti, mint a bécsi pályázati censorok egy része első helyen hozott javaslatba (Tognióval szemben) a különös kór- és gyógytan tanszékére; 1847-ben Wagner rk. tanárrá neveztetett ki, 1846—48-ig helyettesítette az általános kórtan és gyógyszeratan tanszékét, 1851 és 1855-ben az elméleti orvostan, ill. a gyógyszeratan tanszékére jelöltek közé tartozott s úgy tudományos munkásságánál, mint tiszta jelleménél fogva általános tiszteletnek örvend. A helytartóság ehhez a javaslathoz annál készségesebben hozzájárult, mert kitűnő tulajdonságainál fogva az a körülmény, „hogy ágostai hitvallású, nem szolgálhat akadályul egy gyakorlati tudományos tanszékre való meghívásának“. A kancellária is hasonló nézetén lévén, a király 1861 jan. 8.-án Wagner Jánost rendes tanárrá kinevezte.¹²⁴

¹²⁴ OL. Min. Konferenz 31: 1861.

Wagnerrel kitűnő képzettségű és minden haladás iránt fogékony egyént nyert az egyetem. Mint kész orvos, gyakorlatát félbeszakítva, Bécsbe ment Rokitsansky és Skodához, és ő lett a legelső, talán éppen az első, ki Magyarországon a physikalís vizsgálati módszereket a diagnoszisa alkalmasokká tette s elhalt betegeinek tetemein kórboncolatokat végezett; ugyancsak az első közé tartozott, akik nálunk az uroskopiát, a hőmérőt s a bakteriologiai diagnostikát meghonosították és legelső, aki a typhus gyógyításában a hideg vizet alkalmazta.

1861-ben három rendkívüli tanárnak rendessé való előléptetése került sorra; elsőnek Linzbauer Ferenc, aki 1851 dec. 13.-án neveztetett ki a sebészi előkészítő tudományok rk. tanárává, de csaknem egyidejűleg, okt. 18.-án a belügyminis-
terium egészségügyi osztályába osztatott be rendkívüli szolgálattételre, ahol $8\frac{2}{12}$ évig működött, míg az 1859 okt. 21.-én kelt lf. elhatározással elrendelt létszámrendezés folytán 1859-ben felmentetett s Bécsből hazajött; ettől fogva a sebészeknek rendszeresített természetani tanszéken működött mint rk. tanár. Tanítással $5\frac{6}{12}$ évet töltött el, $20\frac{2}{12}$ évet közegészség-
ügyi (mint a Jászkún kerület főorvosa és 1848/49-ben a bécsi Rennweg-i katonakórház vezető orvosa), valamint közigazgatási szolgálatban (a belügyminis-
teriumban, Bécsben). Ezen időtartam alatt 4 rendes tanszék töltetett be Linzbauer mellözése mellett, aki 1860-ban legfelsőbb kézjegyre érdemesített kérvényt nyújtott be, hogy vagy neveztessék ki rendes tanárrá, vagy kapjon egy állandó állást a közegészségügyi adminisztrációban. Az első kérés a cultusminister javaslatára 1860 máj. 7.-én elutasított, a második a belügyministerhez utaltatott át, de elintézését még nem nyervén, Linzbauer megismételte mind a két kérését, melyek közül az első, a rendes tanárra leendő kineveztetését, sok jóindulattal fogadta a kar is, az egyetemi tanács is, de nemkülönben a magyar kancellária, mely méltányolva Linzbauer kedvezőtlen és javulásra kilátástalan anyagi helyzetét, a kérelem teljesítését javasolta, minek következtében Ferenc József 1861 márc. 28.-án Linzbauert kinevezte a sebészi propaedeutika rendes tanárának.¹²⁵

¹²⁵ OL. Min. Konferenz 1623: 1861.

Ezt a kinevezést követte jún. 20.-án Arányi Lajosé, aki most már akadály nélkül s az összes forumok fenntartás-nélküli elismerése mellett nyerte el a rendes tanári fokozatot.¹²⁶

Egy nappal később a király Diescher Jánost, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan rk. tanárát is kinevezte rendes tanárrá.¹²⁷ Diescher már 23 év óta, 1838-tól kezdve működött a közszolgálat terén, amidőn a szülészet tanára mellé assistens-nek neveztetett ki. 1842-ben Pest város szülészorvosa lett, 1849-ben az elméleti orvostan helyettesítésével bízott meg, 1851-ben e tárgy rendkívüli tanárává neveztetett ki, 1854/55-ben Tognio után és Seidl előtt az általános kórtani és gyógyszer-tani tanszéket helyettesítette.

A Seidl Emanuel elhelyezésével üresedésbe jutott általános kórtani és gyógyszer-tani tanszékre hárman pályáztak. Kátai Gábor, a nagykúnsági kerület főorvosa, aki azonban alig egy éves oklevéllel rendelkezett, — Wachtel Dávid, a soproni helytartósági osztály volt egészségügyi tanácsosa, a Zeitschrift für Natur- und Heilkunde megalapítója; Magyarország gyógyfürdőiről és ásványvizeiről munkát írt, — Margó Tivadar, Kolozsvárott tanár, 1850—56-ig az élettani tanszék mellett assistens volt, 1852—60-ig mint magántanár a szövettant tanította, több tárgyat mint helyettes adott elő, értékes irodalmi tevékenységet fejtett ki. A kar és a tanács terna-javaslat nélkül kizárólag Margót jelölte, s a helytartóság is e mellett foglalt állást. A döntés meghozatala előtt a Wiener med. Wochenschrift (1861, 694. l.) a következő megjegyzést fűzte a pályázathoz: „Szerencsétlenség lenne, ha az egyetem egykori hivatalnokok „Versorgungsanstalt“-jává válnék és Wachtel győzne, aki „Acheronta movebat“ s aki régi szokásához képest másokat befeketít, hogy magát annál jobban kiemelje. Ez a rossz közegészségügyi hivatalnok nem fog győzni, bár kérvénye tele van öndicsőítéssel, Don Quijotte-iádákkal.“ Wachtel azonban győzött, a bécsi óvó szavak ellenére, és magyar segítséggel. A magyar kancellár elismerte ugyan, hogy Wachtel nem foglalkozott a szóbanlevő tárgyakkal, kísérletező és demonstráló képességét sem igazolta, mégis úgy vélte, hogy „ebben a kérdésben az anyagi szempontokat kell tekintetbe

¹²⁶ OL. Min. Konferenz 1910: 1861.

¹²⁷ OL. Min. Konferenz 1915: 1861.

venni“. Wachtel ugyanis rendelkezési állapotban volt, 1470 frt évi fizetést húzott anélkül, hogy munkaereje felhasználtatott, s rövid időn belül a nyugdíj alap terhére esett volna, „ha valahol nem sikerül elhelyezni“. Sajnálatoskép ez a „valahol“ történetesen a pesti orvosi facultás éppen betöltendő tanszéke volt, melyre a király 1862 jan. 2.-án Wachtelt kinevezte.¹²⁸ Wachtel mint tanár nem vált be s ezért — mint látni fogjuk — néhány év múlva kényszernyugdíjazás alá vonatott.

Mint figyelemreméltó tényt jegyezzük fel, hogy a tanári kar 1861 máj. 4.-én tartott jelölő ülésén Wagner tanár mellett szólalt fel, hogy az általános kórtan választassék szét a gyógyszeriantól s mindkét tárgy számára külön katedrát szereztesse, az általános kórtan pedig külön klinikával láttassék el.

Sauer Ignác, a különös kór- és gyógytannak 1843-tól fogva tanára, miként 1848-ban, úgy 1860 december közepén ismét országos főorvossá és helytartósági tanácsossá nevezetett ki, ezen tisztjéről azonban „mivel az ország és a kormány közt megtört bizalom minden közvetítést csekély sikerűvé s a legjobb terveket kivihetetlenekké tette“, már rövid idő múlva, 1862 jan. 15.-én lemondott s helyét Hollán Adolf vette át, aki mint cs.k. egészségügyi tanácsos már Sauer Ignác 1861-ben történt fennemlített kineveztetése előtt rövid időn át a protomedikusi teendőket megbízás alapján látta el.¹²⁹

Sauer lemondása példaadó részjelensége volt annak az országszerte — ha nem is éppen mindenütt — észlelhető dacos lehangoltságnak, mely az alkotmányos érületű hatósági orvosoknak tekintélyes részét visszalépésre indította. Sauer visszavágyott a tanszékebe, azt el is foglalta s 1862/63-ra a közbizalom a rectori méltóságra emelte. Okt. 1.-én tartott beiktató beszédjében a tanszabadság további kiterjesztéséért s a magántanárok munkakörének tágításáért szállott síkra és újra sürgette az országos kórház felállítását, a kórvegytani laboratorium, a tébolyda, a gyermek- és női klinikák stb. létesítését. 1863 jún. 25.-én az egyetem újjáalakításának 83. évfordulóján tartott rectori lelépő beszédeiben pedig a facultásnak ezen idő alatt tett haladásáról számolt be, majd felvetve a

¹²⁸ Min. Konferenz 4129: 1862.

¹²⁹ OL. Praes. d. Ofn. Statth. Abtlg. 690: 1860. — Gyógy. 1862, 61. l.

kérdést: „emelkedett-e tudomány-egyetemünk a szellemi fejlődés ama magaslatterére, melyen több külföldi, mint berlini, párisi, bécsi tudomány-egyetemek díszlenek?“ A „fájdalom, nem“-mel megválaszolt kérdés taglalásánál figyelemreméltó tanulságokat vont le Sauer, tanuságot téve róla, hogy nem hétköznapi elme volt, aki itt az egyetem problémáival részben ma is actualis módon foglalkozott. Ez a szép rectori beszéd Sauernek egyúttal a hattyúdala volt. 1859-ben keletkezett polyarthritis által megtámadott szíve 1863 nov. 17.-én felmondta a szolgálatot. Délelőtt még előadást, délután még szigorlatokat tartott, este 8-kor rosszul lett s 10 órakor kiadta hazájáért, a tudományért és minden szépért-jóért egyaránt hevülő, nemes lelkét. Tanártársa, Arányi boncolta: szíve több mint másfélszeres nagyságú volt, a két- és háromhegyű billentyű elégtelenségével. Hült tetemét szeretett és hálás tanítványai éjjel-nappal díszruhában virrasztották november 20-ig, sírbátételéig és koporsóját is ők vitték a gyászkocsiig, melyet 300 medikus és jogász fáklyákkal és kardos magyar díszruhában vett körül. Nemcsak Pesten, vidéki városokban is tartottak requiemet utána, nov. 21.-én Kecskeméten a gyászmise alatt a város valamennyi harangját megkondíttatták.

Sauer árván maradt tanszékére helyettesként Wagner Jánost, az utóbbiával pedig Gebhardt Lajos magántanárt bízta meg a tanártestület,¹³⁰ az 1864 január havi kari üléséből folyólag a dekáni hivatal kiírta a pályázatot a belgyógyászati tanszékre, melyre tízen jelentkeztek. Az orvoskari tanártestület azonban csakis Wagner Jánost jelölte, valamennyi többi pályázó és a szabályos ternajelölés mellőzésével, mert a kar szerint Wagner az egyedüli, akire a tanszék teljes megnyugvással lenne rábízható s aki „fényes eredménynyel“ helyettesíti a tanszéket Sauer halála óta. Az egyetemi tanács nem fogadta el a kar határozatát, követelte a hármas jelölést. A kar többsége azonban mégis fenntartotta első határozatát, míg a kisebbség a következő ternajelölést állította össze: Első helyen jelölte Wagner Jánost; másodikon Poór Imrét, aki 4 éven e tanszék mellett mint assistens volt alkalmazva, majd a syphilidologia és bőrbajok magántanárává habilitált s ez idő szerint főorvos

¹³⁰ OH. 1864 jan. 17.

a Szent Rókus kórházban; harmadik helyen nádudvari Győry Albert bécsi gyakorló műtő-orvost, aki több közkórházi osztályon négy éven át, majd mint a bécsi lipótvárosi kórház vezető rendelő-orvosa működött és kiváló tudományos tevékenységtől kitűnő bizonyítványokat („ausgezeichnete Zeugnisse hervorragender wissenschaftlicher Capacitäten“) mutatott fel. Helminthológiával is foglalkozott. (Több állatfajt fedezett fel, melyeket Stein a nevére nevezett el *Nyctotherus Gyoerianus*-, *Bursaria Győry*-, *Plagiotoma Gyoeriana*-nak.) — Az egyetemi tanácsban a referens a kari többséghez csatlakozott, a tanács azonban mégis élt a jelölés jogával s Wagnert mellőzve első helyen Pórt jelölte, másodikon Gebhardt Lajost, a gyógytan magántanárát, aki régebben a sebészeknek rendelt hasonló tanszéknek supplense volt, s harmadik helyen Balogh Kálmánt, a kolozsvári tanintézet tanárát. A helytartóság az orvosi karnak Wagnert első helyen jelölő kisebbségi javaslatát tette a magáévá, nem véve figyelembe Scitovszky hercegprímásnak júl. 10.-éről keltezett s a lf. kézjeggyel leküldött felségfolyamodványát,¹³¹ amelyben a feljajdulás hangján vázolja, mily szerencsétlenséget jelentene egy protestáns hitű egyénnek a kinevezése egyetemi tanárrá s hogy ennek bekövetkeztetése mennyire megkönnyítené a jövőre a protestánsok boldogulását. A hercegprímás egyben Poórt jelölte tanárnak „tekintettel különös hasznavehetőségére és mély katolikus érzületére.“ A helytartóság azért sem vette figyelembe a hercegprímás beadványát s a reája illesztett lf. kézjegyet, mert Wagner esetében nem kinevezésről, hanem egy már kinevezett tanárnak egyszerű áthelyezéséről volt szó, mi a protestánsok számát nem szaporítaná. A bécsi tanulmányi tanács (Unterrichtsrath) egyhangú nézete szerint Wagner a legérdemesebb valamennyi pályázó közt, kiváló az exact bűvárlat terén is s még az elhúnyt Sauernél is magasabbra értékelendő. Utána mint legtehetségesebb, Győry ajánlható. („Nach ihm sei sodann Dr. v. Győry als der am meisten Befähigte zu empfehlen.“) Poór nem tehetségtelen ugyan, de hiányzik belőle a tudományos alaposság, dialektikai készsége pedig aggályossá teszi őt („zwar nicht ohne Talent sei, der wissenschaftlichen Gründlichkeit aber entbehre, ja wegen

¹³¹ OH. 1864 jan. 17.

seiner dialektischen Fertigkeit sogar bedenklich erscheine“). A magyar udvari kancellária ezek után egyhangulag első helyen Wagnert, a kancellária többsége pedig második helyen Győryt és harmadikon Gebhardtot, kisebbsége pedig Poórt a második, Győryt a harmadik helyen jelölte. A kancellária továbbá azt a határozatot hozta, hogy a Wagner kinevezésével megüresendő, sebészek részére rendelt belgyógyászati tanszékre Győryt hozza javaslatba, mert pályázat kiírása esetén megint csak ugyanezek az egyének fognak szóba jönni, s mert Győry képességeiről Bécs legnagyobb orvosi tekintélyei a legelőnyösebben nyilatkoztak s végül, mert a tanév vége már közel van s az ügy ezen állásfoglalás nélkül nagyon elhúzódhatnék. A kancelláriában azonban egyesek aggályosnak tartották, hogy az egyetem jelölési joga bármi okon is csorbíttassék s ezért tanszék-üresedés esetére új pályázat kiírását látták szükségesnek. A kancellár által ajánlott Wagner János tanárt a király 1865 júl. 20.-án kinevezte a belgyógyászati tanszékére.¹³²

Ha végigtekintünk e tanszék betöltésének körülményein, a jelölési sorrend sokszerűsége, valamint a végleges döntésnek csaknem két évi kitolódása is sejtetni engedi, mily sokféle befolyás igyekezett itt érvényesülni, ezek közt olyan is, mely az elismerten legkiválóbb jelöltet leszorítani és a más téren szerzett érdemeiért Poórt támogatni igyekezett. Viszont Poórról egyik lesújtó cikk jelent meg a másik után Bécsben. A Wiener med. Wochenschrift 1864 nov. 10-ikén arról a „szellemi kár“-ról ír, melyet Poór phantastikus tudományos eltévelyedései okoznak, amikor a bőrgyógyászatról a belgyógyászatra kalandozik át s hasábokon keresztül (807—811. l.) ismerteti ezeket, pld. abbeli tanítását, hogy az akne, furunculosis, anthrax, herpes, ekzema, psoriasis, erysipelas, rheuma stb. stb. a malaria különböző formái; hogy váltólázakról ír, de hőmérséket soha se végez; hogy „az endocarditis a lázas lépnek a szívcsúcsra gyakorolt nyomásából származik“, stb. stb. „Eine Keckheit, solchen Galimathias aufzutischen“ — mondja mindezekre a cikkíró. 1865 febr. 8.-ától fogva ismét több számon át foglalkozik a nevezett lap pesti levélírója a belgyógyászati tanszék betöltésével s azzal kapcsolatban Poórral is; „der wunde Punkt unserer Universität“-nek nevezi

¹³² OL. Min. Konferenz 1906: 1865.

ezt az ügyet s aggályokkal nézi, mily magas befolyásokat tud Poór a maga részére mozgósítani. Poór azonban nemcsak a maga érdemei útján akart emelkedni, hanem azoknak a leki-csinyítése révén, akik nem vele tartottak. Lapjában (1866., 60., 75., 140., 176., 255. l.) sorozatos cikkekben féktelenül támadta Balassát, amiért ez a jelölés alkalmával ellene volt s a bécsi tanszékre való meghívását is hazugságnak bélyegezte, míg csak előtte be nem mutatja az erről szóló írást! (1866., 764. s újból 804. l.) Az Orvosi Hetilap szerkesztőit és munkatársait „irodalmi haramiáknak” nevezte el (1871., 511. l.), Markusovszkyt „pöffeszkedő, gyalázatos rágalmazó, szemtelen cinkos”-nak (1864., 165. l.), máskor „hazaáruló”-nak (Wiener med. Wschr. 1860., 574. l.). Méltán írhatta Poórrol a bécsi lap (1865., 291. l.): „Böser Mann! Erbärmliche und klägliche Kampfweise wie von Seite Poórs dürfte bei Männern von Bildung kaum ein Analogon finden...” Bécsben még a politikai napilapok is foglalkoztak Poór harcmodorával!

Ha összegezzük ezeket a szemelvényeket, még ma is csak helyeselni tudjuk, hogy Poórnak nem sikerült tanszékhez jutnia, sem ezúttal, sem pedig az újra megnyíló alkalomkor, amidőn a Wagner áthelyezésével megnyílt, sebészek részére rendelt belgyógyászati tanszék betöltésére került a sor. Ezúttal is egy évig húzódott el, míg a tanszék végül betöltetett, ezúttal is a multkorihoz hasonló szenvedelmességeket kiváltva. Hatan pályáztak: 1. Balogh Kálmán, kolozsvári tanár, 2. Gebhardt Lajos magántanár s a tanszék helyettes tanára, Szent Rókus kórházi címz. főorvos, 3. Győry Albert, aki műtői oklevélen felül a multkori sikertelen pályázása óta Bécsben a magántanárságot is megszerezte a hasi megbetegedések tárgyköréből, 4. Korányi Frigyes, aki Bécsben 1851/52-ben műtőnövendék volt, azután szülőhelyén, Nagykállóban telepedett le mint gyakorló orvos s 13 évi működése alatt elterjedt hírnévre tett szert, 1861-ben Szabolcs megye tiszti főorvosává választott meg, 1864-ben Pestre költözött, az ideggyógyászatból habilitáltatott s egy typhusfiókkórháznak, majd pedig 1865-től fogva a Rókus kórházban felállított idegbetegosztály vezetésével bízott meg. 5. Patrubány Gergely, 1863 óta a himlőoltás magántanára s az oltóintézet igazgatója, 1864-től a Császárfürdő rendelő orvosa s végül 6. Poór Imre, magántanár.

A tanári kar 3 tagú bizottságában 2 bizottsági tag jelölése: Gebhardt—Korányi—Balogh, 1 biz. tag jelölése: Poór—Gebhardt—Győry. A tanári kar plenumában a többség Gebhardt—Poór—Korányi, — Balassa és a kisebbség: Korányi—Gebhardt, Poór kizárásával. Az egyetemi tanács a kar többségéhez csatlakozott. A magyar helytartóságban az országos főorvos: Poór—Gebhardt—Korányi, a helytartóság határozata: Korányi—Poór—Gebhardt. A bécsi tanulmányi tanács: Gebhardt—Korányi—Győry. Poór nem alkalmas rá, hogy figyelembe vétessék, mert fonák irányban halad („eine täuschliche Richtung eingeschlagen“) és régóta megdőlt tanokra tér vissza, viszont Győryről kiváló képzettsége és a bécsi orvosi karnak csaknem összes tanárai által kiállított kitűnő bizonyítványai alapján dicsérőleg kell megemlékezni („wegen vorzüglicher Befähigung und der ihm von fast allen mediz. Professoren der Wiener Universität ausgestellten eminenten Zeugnissen rühmlichst erwähnen zu sollen“).

Az udvari kancelláriában Károlyi első kancellár és Szabó udv. tanácsos első helyen Korányit, — Bartos udv. tanácsos Győryt ajánlotta, Bíró püspök udv. tanácsos hármas jelölése: Poór—Korányi—Gebhardt; Beke alkancellár, Gömőry és Eckstein udv. tanácsosok és Hiersch udv. titkár: Gebhardt—Korányi—Győry. Végeredményben a magyar udv. kancellária olyképp formulázta meg az előző sokágazatú véleményeket, hogy Gebhardt Lajosban, a tanszék supplensében állapotott meg, mint a felségnek kinevezésre ajánlandó jelöltben. A kancellária ezen javaslatával szemben az első alkancellár Korányi kineveztetését pártolta, nemcsak a kiválóságánál fogva, de mert a szóbanlevő fontos tanszéknél nemcsak a pillanatnyi igényekre, hanem a jövőre is tekintettel kell lenni és oly egyént választani, aki alkalmas arra, hogy az előrehaladt korú Wagner által betöltött, de kétségtelenül nemsokára¹³³ megüresedő tanszéket átvegye. Ebből a szempontból Károlyi Korányit alkalmasabbnak tartotta mint Gebhardtot, akinek hosszabb tanító működését Korányi érettebb kora és sok éves nyilvános működése mint gyakorló orvos és megyei főorvos bőségesen ellensúlyozta.

Majláth Antal kancellár ezek után alternatív javaslatot készített: a kancellár javaslatára Gebhardtot, az első alkancel-

¹³³ Wagner ezután még 21 évig töltötte be a tanszéket.

lárére Korányit terjesztve a királyi döntés alá.¹³⁴ A király Gebhardt mellett döntött, de utóbb a kinevezetési okmányt megváltoztatták és a felség 1866 júl. 26.-án Balassa jelöltjének, Korányinak adományozta a tanszéket. Hogy ez mint történt meg így, azt megírta Korányi Frigyes hűséges és megértő élettársa, felesége és jó szelleme „Korányi Frigyes kinevezetésének története” cím alatt,¹³⁵ amelyből megtudjuk, hogy Gebhardt Bécsből megkapván kinevezésének hírét, a hivatalos közzététel napjára estélyre hívta meg ismerőseit. E hír hallatára Korányiné anyja rögtön Bécsbe indult, ahol rokonától, az első alkancellártól megtudta, hogy Korányi azért mellőztetett, mert egy ismeretlen kéz bejegyezte az actákba, hogy a protestáns hitre tért át. Ezen tévedés, illetve megtévesztés helyreigazítása után mi akadálya se lett annak, hogy Gebhardt kinevezési okmánya megváltoztattassék s hogy Korányi kapja meg a tanszéket.

Sem korábban, sem később nem kavart fel tanszék-ügy annyi szenvedélyt, nem állított szembe barátságtalanabbul pártokat, mint a két belgyógyászati tanszék betöltése körül úgy a háttérben, mint a pártok szócsövévé vált két folyóiratban, az Orvosi Hetilapban és Gyógyászatban, nyíltan kitört harc, melynek minden jóhiszeműséget nélkülöző elvadultsága e kor szomorú emlékeihez tartozik s amely csak a 70-es évek elején kezdett enyhülni, talán azért, mert a Balassával és legközvetlenebb munkatársaival szemben álló párt kénytelen volt belátni, hogy mind a két belgyógyász-tanár kitűnően megállja a helyét, s hogy egyre szélesebb lesz a kör, egyre nagyobb a tábor, mely a főleg Korányi által képviselt irányzatnak behódolt.

Ez az irányzat három componensnek összeforrásából alakult ki Korányiban bizonyos egyéni egységgé. Tanulmányi tartózkodása alatt érintkezésbe jutott a bécsi orvosi iskola világnagyaival s innen hozta haza magával a kórbonctan ellenőrzése mellett dolgozó exact physikalís vizsgálati módszerek ismeretét és intézményes klinikai alkalmazandóságukat. Ezenkívül fontos irányjelzést kapott Czermaktól is, akitől a kísérleti élettannak nemcsak eszközeit, hanem egész gondolat-

¹³⁴ Min. Konferenz 2708: 1866.

¹³⁵ Orvosképzés 1928, különfüzet 39. l.

világát átvette, amiről elsősorban magántanári tárgykörének, az idegkórtannak művelésénél felhasznált kutató módszerei tanuskodnak. A harmadik tényező a 13 éven át folytatott vidéki orvosi gyakorlat empirikus tapasztalatainak tömegéből került ki, mely harmonikusan egészítette ki Korányi tudományos képzettségét abban az emelkedett értelemben, amelyet párisi tartózkodása alatt Trousseau klinikáján tapasztalt. Ezekkel felszerelve indult meg Korányi tanító működése, iskolát teremtve, tanítványok beláthatatlan seregét nevelve az élet komoly szolgálatára.

1865 aug. 18.-án súlyos veszteség érte egyetemünket, hazánkat, az egész emberiséget: 47 éves korában meghalt Semmelweis anélkül, hogy elérhette volna, hogy a gyakorlati szülészet kötelező tantárggyá emeltessék s hogy klinikáján nőgyógyászati osztály állíttassék fel, jóllehet ezt Bécsben már belátták s az ottani egyetemen meg is valószínűzték. A tanszék betöltésére kiírt pályázaton nyolcan vettek részt, de mivel Bartsch, Kuhn, Mayerhoffer, Gotthardt és Meissner dr.-ok nem bírták a magyar nyelvet, figyelembe nem vették. Így csak hárman maradtak: 1. Diescher János, a sebészek részére rendelt elméleti orvostan tanára, aki eredetileg is a szülészetre képezte ki magát, majd 9 éven át mint Pest városi „obstetricator publicus” szolgált s a szülészeti tanszéken meglegedésre működött mint helyettes. 2. Maizner János, a kolozsvári sebész tanintézet tanára. 3. Fleischer József kórházi főorvos. Az utóbbi két pályázót is „kitűnő” minősítéssel alkalmasnak nyilvánította a tanszék betöltésére Balassa, mint az ügy referense s ehhez az összes fórumok és a bécsi tanulmányügyi tanács hozzájárulván, a király 1866 júl. 14.-én Dieschert Jánost nevezte ki Semmelweis utódává.¹³⁶

A magántanári habilitáció szabályzata, melyet a bécsi egyetemről ültettek át hozzánk az 1857/58. tanévben, lassan, de örömdetesén gyarapodó számban bátorította fel a jelentkezőket s hovatovább tárgytalanná vált Virozsil panasza, hogy nem elegenden érdeklődnek a pesti egyetemen a magántanárság iránt. 1861-ben az orvoskari magántanárok száma 1-re apadt le:

¹³⁶ OL. Min. Konferenz 2570: 1866.

Poór Imrére, a többiekből egyetemi rendes tanárok váltak. Az orvosi lapokban buzdító cikkek jelentek meg, hogy „minden szakművelő, aki előretörekvő akarat mellett kedves hivatást érez magában szakmáját ifjabb honfitársaival közleni, kísérelje meg szakmája mellett mint vezér síkra szállani s tegyen lépést az orvosi tanárkarnál magántanítói (docens) szaktanításjogot nyerni. Ezt tennie egyszersmind hazafias kötelessége a hivatással bíró minden tanképes üggyársnak.”¹³⁷ Az egyetemi tanács is foglalkozott a kérdéssel, mint lehetne a „magántanítói pályát” megkönnyebbíteni és egyben emelni és javaslatot tett, hogy mindaddig, amíg ez szükségesnek fog látszani, a magántanárok 5—600 frtnyi évi díjazással segítettessenek, hogy ily módon magukat külföldi egyetemeken tökéletesbítsék. A tanács ugyanakkor felelevenítette az első ízben már Eötvös József ministersége idején felmerült 1848. évi tervet, hogy a M. T. Akadémia tagjai egyszerű bejelentés alapján tarthassanak előadásokat, amivel azonban nem válnak tanárokká vagy magántanárokká.¹³⁸ 1863-ban, amikor már 6-ra rugott a magántanárok száma, ápr. 27.-én ülést tartottak s érdekeik hatékonyabb érvényesíthetése céljából a kari ülésekre meghívni kért két képviselőt választottak. Így lettek Bókai János és Poór Imre a magántanárok első képviselői.¹³⁹

1860/61-től fogva már minden tanévben egy, néha két orvosdoctor is akadt, akiket magántanárrá habilitált a kar. Az említett tanévben Schwartz Ferenc, a budai elmegyógyintézet tulajdonosa nyerte el a képesítést az elmegyógyászatból s vele egyidejűleg Bókai János dr., a pesti gyermekkórház igazgatója a gyermekgyógyászatból.¹⁴⁰ Utána Patrubány Gergely dr., a Császárfürdő orvosa következett a védhimlőoltás magántanáraként.¹⁴¹ 1862 novemberében Kovács József a sebészeti műtéttan és Balogh Kálmán, a kórélettan és kórszövettan magántanárjai lettek.¹⁴² A „fürdészet”, a balneologia iránt már

¹³⁷ Gyógy. 1861, 381. l.

¹³⁸ OH. 1862 jan. 5. — Gyógy. 1862 jan. 19. — Wiener med. Wschr. 1862, 61. l.

¹³⁹ Gyógy. 1863, 365. l.

¹⁴⁰ OH. 1861 aug. 4 és szept. 13.

¹⁴¹ OH. 1862 aug. 31.

¹⁴² OH. 1862 nov. 16.

1861-ben többoldalú és erős érdeklődés nyilvánult meg. Szekrényessy József ügyvéd, a Rudasfürdő bérloje tett indítványt, hogy a balneológiának az egyetemen tanszék szerveztessék. A helytartóság e „tanszéknek“ magántanár által való betöltését engedélyezte s Pete Zsigmond gyakorló orvos kapott ugyancsak Szekrényessy indítványára felszólítást, hogy a kellő lépéseket e magántanárság elnyerésére tegye meg a karnál. A pest-budai és a vidéki fürdőtulajdonosok és bérlok pedig kötelezték magukat az orvostanhallgatók helyett 1862-től kezdve 3 éven át egy bizonyos összeget „a fürdészeti magántanár“ tiszteletdíjaként fizetni. Pete Zsigmondon kívül 1862 ápr. 3.-áig még két orvos jelentkezett magántanárságért: Grósz Lipót dr., a Rudasfürdő újabban alkalmazott orvosa (utóbb ministeri tanácsos, a közegészségügy vezetője a belügyministeriumban) és Hasenfeld Manó dr., szliácsi fürdőorvos.¹⁴³ Hármuk közül Pete érte el, hogy 1863 októberében habilitáltassék a balneológiából és már 1862 máj. 17.-én meg is kezdte irodalmi működését a Gyógyászat 22. sz.-ban megjelentetett orvosegyesületi előadásával: „A fürdésnek általában, és különösen a tiszta vízfürdőnek orvos-tudományi értéke.“ Hasenfeld nem nyugodott bele a mellőzésbe, illetve elutasításba s előbb a helytartóságot, majd itteni elutasítása után magát a királyt kérte meg, hogy őt magántanári állásba („Private Dozentenstelle“) juttassa. Felségfolyamodványában kiemeli, hogy elutasítása Mózes-hite miatt történt a cs. k. vallás- és közoktatásügyi minister 1853 dec. 13-iki 8959. sz. rendelete alapján, mely a nem-katholikusok alkalmazását a pesti egyetemen korlátozza; „ez azonban — írja Hasenfeld — a Felséged által kimondott elvbe ütközik, mely szerint a vallások egyenjogúsága (confessionelle Gleichberechtigung) áll fenn; az osztrák monarchia többi egyetemein tanítanak izraeliták s az, hogy a pestin már tanítják a balneológiát, nem lehet akadály, mert a bécsi és más egyetemen is ezt a tantárgyat két, sőt több docens is adja elő“. Kéri tehát, mivel a habilitatio actusának jó eredménynyel vetette alá magát, hogy a király adományozza neki a magántanári állást. A helytartóság Hasenfeld elutasítását továbbra is fenntartani javasolta, mert kérvényében semmi újat nem hozott fel, az idézett ministeri rendelet sem

¹⁴³ Gyógy. 1861, 21. l. — 1862, 367. l.

vesztette el a hatályát, s így rehabilitálása a katolikus lakosságot és papságot érzékenyen megbántaná.¹⁴⁴ A kancellária is magáévá tette a helytartóság javaslatát s „nem érintve az összes hitvallásoknak az idők szellemében indokolt igazságos követeléseit, kötelességének tartja ezen alkalomból Ő Felsége figyelmét az egyetemnek mindenkor elismert tisztán katolikus jellegére az alapító és a pártoló intentiója szerint felhívni, amittől csak a múlt század végén és csak a legkritkább esetekben, csupán különös tehetségű a katolikusok kedvéért tekintettek el, izraeliták azonban soha mint professorok vagy akár csak mint docensek nem működhettek és csak rövid idő előtt emelt a katolikus érdekek védelmében a hercegprímás-érsek határozott óvást a másvallásúaknak a kinevezése ellen.¹⁴⁵ A kancellária hozzátette még, hogy kivételképen sem tudná ajánlani a kérelem teljesítését, mert még azt sem lehet mondani, hogy Hasenfeld habilitációja érzékeny hiányt pótolna a pesti egyetemen, mert a balneologia, eltekintve e tárgy csekély jelentőségétől („mindere Bedeutung“) egy derék docenssel már képviselve van a pesti egyetemen s így Hasenfeld kérelme semmikép sem képez sürgős szükségletet. A kancellária a kérés elutasítására kért engedélyt, „annál inkább, mert Felséged a pápa Ő Szentségével kötött, 1855 aug. 18.-án lezárt concordatum függelékének 6. pontjába saját lf. elhatározásából („aus a. h. Eigenen Antriebe“) helyénvalónak („billig“) látni kegyeskedett, hogy a pesti egyetemen a jövőben csakis katolikusok fognak a tanszakmában alkalmaztatni.“ Ferenc József 1864 márc. 31.-én a javasolt értelemben Hasenfeld Manó kérvényét elutasítani rendelte.¹⁴⁶

Hasenfeld azonnal meglátta, hogy a pesti egyetem katolikus jellegére való hivatkozás képezte az elutasítás indoklásának hangsúlyát, mire felment Bécsbe, ahol a nem katolikus jellegű egyetemen a balneológiából sikeresen colloquálván, az ottani 1866-ban rehabilitált magántanárok névsorában megtaláljuk a nevét. Bécsben nyert képesítésére támaszkodva a

¹⁴⁴ „... die Habilitation eines Israeliten nur geeignet wäre die zartesten Gefühle der katholischen Bevölkerung und des katholischen Klerus auf das empfindlichste zu kränken.“

¹⁴⁵ Célzás Scitovszky primás levelére, melyben Wagner János tanári kinevezése ellen tiltakozott.

¹⁴⁶ Min. Konferenz 926: 1864.

67-es kiegyezéssel együtt főleg Eötvös József támogatásával bevonuló liberalizmus légkörében Hasenfeldnek most már sikerült elérnie, hogy az 1867/68. tanévben habilitált pesti magántanárok közt mint a balneologia docense megkezdhesse előadásait.

Petével egyszerre lett magántanár Tóth N. János dr. a gégevizsgálásból, s az első orvosdoctor, akit a jogi kar habilitált, Schmidt György a törvényszéki orvostanból.¹⁴⁷ Ugyancsak 1863-ban nyert engedélyt Gebhardt Lajos dr., hogy a mell-betegségekről tarthasson mint magántanár előadásokat.¹⁴⁸

1867-ig még a következő orvosdoctorok habilitáltattak: az 1864/65. tanévben Korányi Frigyes az idegrendszer kór- és gyógytanából¹⁴⁹ és Batizfalvy Sámuel a testgyógyászatból; 1865/66-ban Barna Ignác a fogászatból, Navratil Imre a gége-tükrészetből¹⁵⁰ és Láng Gusztáv a húgyelemzés és kórszövettanból;¹⁵¹ 1867/68-ban Bolyó Károly az elmegyógyászatból, Fleischer József a szülészeti műtéttanból és a már említett Hasenfeld Manó a balneológiából.¹⁵² A habilitatiókat 1867-ig a helytartóság volt hivatva jóváhagyni.

Az orvoskari tanártestület nemcsak a szorosan vett tanítói kötelezettségének tett eleget. Régóta vette igénybe tudását és készségét a kormányzat más téren is s a kari jegyzőkönyvek és Linzbauer Codex tanúskodnak róla, mekkora elfoglaltságot jelentettek a kar számára a különböző találmányok, gyógyszerkészítmények, nemkülönben az orvostörvényszéki esetek felett adandó véleményezések, melyek már 1862-ben annyira felhalmozódtak, hogy a tanárokat voltaképeni hivatásukban is már-már akadályozták, miért is az a lf. határozat tétetett közzé, hogy a tanári testület csak az elsőbírósági szakértők véleményeinek eltérésekor és oly esetekben vetessék igénybe, amidőn valamely fennforgó ügy különös fontosságánál fogva az elsőbírósági szakértők véleményein kívül az orvoskari tanártestületé

¹⁴⁷ OH. 1863. okt. 25.

¹⁴⁸ OH. 1863. jún. 7.

¹⁴⁹ OH. 1865. okt. 7.

¹⁵⁰ OH. 1866. ápr. 1.

¹⁵¹ OH. 1866. ápr.

¹⁵² OH. 1867. ápr. 6.

is szükségesnek tartatnék.¹⁵³ A 60-as évek elejéig tehát a tanártestület végezte munkatöbbletként mindazt, amit a már nem-sokára életrehívott orsz. közegészségi tanács és később az utóbbiból kiharított igazságügyi orvosi tanács munkakörévé tétetett.

Ezenkívül, mint láttuk, elsősorban az orvoskari tanártestület több tagjának a nemcsak véleményezői, de activ részvételi tevékenysége is, úgy Pestre mint a vidékre vonatkozólag, erősen igénybevétetett, amikor 1831-ben a cholera látogatta meg az országot. A hazai közegészségügy rendezésének tervezetével 1848-ban szintén a kar bízott meg. A kar nemcsak a kormányok megbízatásainak tett mindenkor tárgyilagos készséggel eleget, de amikor Pest vármegye gyökeresen rendezni készült a maga területén a közegészségügyet, a kar szíves hangon adott választ, hogy rendelkezésére kíván állani, a megye pedig az orvosi bizottmányba „kinevezte” a tanárok közül Balassát elnöknek s Bókait meg Lippayt tagoknak.¹⁵⁴ És amidőn 1861-ben új tisztviselők választása rendeltetett el, úgy a megyékre, mint a sz. kir. városokra nézve, ekkor a pesti kerületi orvosok pályázatainak elbírálására bizottságot állítottak fel, melynek elnökévé szintén Balassa professor kéretett fel.¹⁵⁵ Ugyancsak 1861-ben, az alkotmányos élet ébredésekor, amidőn többfelé megindultak „a közigényű reformok fölötti tárgyalások”, az orvosi kar is bizottmányt jelölt ki a maga kebeléből: Balassa elnöklete alatt Lippay, Stockinger, Lenhossék, Semmelweis és Wagner tanárokat.

Egyetemi tanárok karolták fel először egy orvosi könyvkiadó társulat eszméjét is, melyet 1860-ban az októberi diploma megjelenésének ideje táján vetett fel Markusovszky Lajos, amikor nemzeti nyelvünket a király visszahelyezte jogaiba. Markusovszky a „New Sydenham Society” könyvtár példáján felbuzdulva jutott erre a gondolatra, mely magyar orvosi tankönyvekkel és vezérfonalakkal kívánta ellátni nemcsak az orvosokat, hanem a medikusokat is, akik tanáraik előadásait rögzítő jegyzetkészítésre voltak utalva, ami természetesen megbízhatóság tekintetében távolról sem pótolhatta a könyveket.

¹⁵³ Rupp i. m. 87.

¹⁵⁴ Gyógy. 1861, 62. s 79. l.

¹⁵⁵ Wiener med. Wschr. 1861 márc. 25.

Markusovszky a könyvkiadó társulat eszméjét először barátjával, Balassával közölte s már augusztus havában több tanár és gyakorló orvos aláírásával folyamodványt nyújtott be Benedek táborszernagynál, Magyarország kormányzójánál, a társulat engedélyezése iránt. Végül is, sok nehézség után, 1862 dec. 15.-én Pest város tanácsától megjött az értesítés, mely szerint a felség szept. 27.-én megengedte, hogy az alapszabályok bizonyos módosítások mellett életbelépjenek; 1863 április hava lett belőle, mire a végleges engedély megjött, melynek alapján a társulat 1863 szept. 23.-án az orvosok és természetvizsgálók Rupp tanár elnöklete alatt Pesten megtartott IX. vándorgyűlésén megalakultnak nyilváníthatta magát s a tisztikar választását is megejthette. Elnök Balassa lett s egyértelmű határozattal a kiadmányok sorát is megállapították. Niemeyer kór- és gyógytana, Billroth sebészete és Stellwag-Carion szemészete voltak a megjelentetésre kiszemelt első munkák. A titkári teendőket Markusovszky vállalta, aki 18 éven át lett a tulajdonképeni irányítója a társulatnak. Évi jelentései, majd pedig 1803—93-ig elnöki beszédei eszmegazdagságukkal ezen évtizedek orvosi culturájának értékes történeti okmányaivá váltak.¹⁵⁶ A tanárok közül többen már 1861-ben fellelkesülve kilátásba helyezték, hogy tankönyveket fognak írni: Arányi kórbonctant, Lippay szemészetet, Semmelweis szülészetet, Stockinger sebészeti műtéttant. Sauer különös kór- és gyógytana már ekkor sajtó alatt is volt, a Nékám-féle orvosi műszótár pedig már meg is jelent volt.¹⁵⁷ A résztvevők és alapítók is nagy számmal jelentkeztek felvételére, az utóbbiak sorát Csausz Márton nyitotta meg a 200 frt alapító összeg letételével.

Hogy az orvosi könyvkiadó társulat életrehívása mennyire közszükséglet kielégítését jelentette, ezt bizonyítja, hogy eme „orvoshazafias” tervet Patrubány dr. is két ízben megpendítette, egy Keresztessy József nevű pozsonymegyei járási sebész pedig 1861 elején javaslatot készített, hogy az ország 2700 orvosa közül való 1000 színmagyar és 700 magyarul tudó orvos alakítson egy társaságot a Szent István- vagy a Kisfaludy-társaság mintájára, fizessen mindegyikük évenként 4—5 frtot, amiből 30 ívnyi jó, magyarnyelvű orvosi könyvek adatkának

¹⁵⁶ O. H. 1860 dec. 30, 1863 jan. 4, aug. 9, 1864 febr. 1.

¹⁵⁷ Gyógy. 1861, 128. l.

ki.¹⁵⁸ Az orvostanhallgatók is a sürgetők közé tartoztak. 1860 júniusában 141 aláírással lelkes levélben fordultak Markusovszkyhoz, mint az Orvosi Hetilap szerkesztőjéhez, melyben magyar orvosi tankönyvek hiányára és szükségére rámutatva, annak mielőbb pótlását kérték, megajánlva, hogy a cél eléréséhez tehetségük szerint egyenkint és összességben hozzájárulni óhajtanak.¹⁵⁹

1861-ben a sebészhallgatók a szegénysorsú társaik támogatása céljából segítőegylet alapítására 1861-ben engedélyt kértek, melyet a helytartóság 1862 febr. 16.-án meg is adott. 320 frt alapítási tőkével kezdte meg az egylet a működését, de ezt az összeget adománygyűjtés útján legalább is 1000 frtra kiegészíteni tervezték. A helytartóság is pártolásra méltónak találta „a dícséretes szándékot” s ezért 100 frt királyi kegyadományban való részesítését javasolta. A kancellária ezen összegnek az egyetemi alapból való kiutalását ajánlotta, de egyben rámutatott, hogy mily kiválóan kedvező benyomást keltene, ha az uralkodó bőkezűsége és atyai gondoskodása ezenfelül még 100 frtot juttatna a lf. magánpénztárból az egyetemnek. A király 1862 júl. 1.-én a javaslat értelmében rendelkezett.¹⁶⁰

Nyomban a sebészhallgatók segítő egyletének életrekelte után, 1862 április havában az orvostanhallgatók is nekiláttak a magukénak megteremtéséhez.¹⁶¹ Az egylet alapszabályait Szeremlei Mihály IV.-éves orvostanhallgató készítette el „észteni szabatosággal”, míg a sebészekét Linzbauer professor.¹⁶² Végül a gyógyszerhallgatók is követték az előbbi két példát. 1863 januárjában a Népszínház rendezett színi előadást az orvosnövendékek segélyző egylete javára, mely 9 frt 90 krt eredményezett.¹⁶³

1867-ben az orvostanhallgatók egy második egylet életre-hívását határozták el: az önképző egyletét, mely alakuló köz-

¹⁵⁸ Gyógy. 1861. 190, 462. l.

¹⁵⁹ O. H. 1860 jún. 14.

¹⁶⁰ Min. Konferenz 1928: 1862.

¹⁶¹ OH. 1862 ápr. 6.

¹⁶² Gyógy. 1862, 196. l.

¹⁶³ O. H. 1863 jan. 25.

gyűlését máj. 11.-én tartotta; alapszabályait a ministerium dec. 24.-én hagyta jóvá. Ez az egyesület, mely Ádám Endre o. h. következetes buzgólkodásának köszönhetette létrejöttét, három célt tűzött ki maga elé: a társulási szellem ápolását; az orvosi és a természettudományokban való önképzést és a valódi magyaros irány elsajátítását. Az önképző egyesület 1869 nov. 6.-án átiratilag szólította fel a segélyező egyesületet az egyesülésre, amely hosszas viták után 1870 márc. 13.-án meg is történt s a két egyesült alakulat „Orvostanhallgatók segítő és önképző egyesülete” név alatt folytatta és folytatja működését.

Mintegy 15 évi csend és békesség után, mint minden nagyobb fordulat idején, így ezúttal az októberi diploma kiadása után is, a kar bekebelezett külső tagjai a facultás újjászervezését kérték, természetesen a maguk javára, vagyis úgy, hogy az orvosi facultásnak ezidőszere „kivételes” (!) állapota szüntessék meg és korábbi „rendes” (!) működési köre mielőbb állíttassék vissza. A helytartóság a kérvényt 1861 februárjában véleményezésre elküldte az egyetemhez.¹⁶⁴ A külső tagok nemcsak a Stifft által tévesen és erőszakosan meghonosított állapotra emlékeztek vissza, de támaszt véltek nyerni a bécsi facultásban fennálló s általuk analognak feltüntetett helyzetben. A külső tagok Bécsben éveknyi guerillaharc befejezésével akkora befolyásra tettek szert, hogy ott 1864 végén az egyetem történetében soha nem hallott curiosum állott elő: a külső doctorok collegiuma doctordekánt kapott, aki a tanárdekánnal egyidejűleg hivataloskodott, a karnak tehát egyszerre két dekánja volt. Ennek a fonák állapotnak a kieroszakolása indította végre is megszólalásra a bécsi egyetem 58, köztük oly világhírű tanárát, mint Artl, Brücke, Hebra, Hyrtl, Oppolzer, Rokitsansky, Schuh, Skoda stb., hogy „Über die Reform der Wiener Universität” címen emlékiratot nyújtanak át Schmerling állam-ministernek, melyben nemcsak a kettős dekánság intézménye, hanem egyáltalán a külső doctoroknak az egyetemi ügyekbe való beleavatkozása ellen élesen állást foglaltak, rámutatva, hogy a doctorok megszűntek a tudományosság képviselői lenni, aki pedig közülök mégis arra termett, az a helyesen megszervezett magántanári intézmény keretein

¹⁶⁴ Gyógy. 1861 márc. 10.

belül érvényesítheti azt. A nem-tanár dekánek, ill. doctorok részvétele a szigorlatokon demoralizálólag hat, mert a hallgatók szájról-szájra adják feltett kérdéseikből a mulattató példákat, melyek a tudomány tekintélyét ássák alá. A tapasztalat megmutatta azt is, hogy a külső doctoroknak előbbrevalók a külső dolgaik, melyeknek az egyetemiéik áldozatul esnek. Gondolkodási módjuk és felfogásuk csak mélyíti a szakadékot köztük és amazok közt. A tanárok ezért az egyetem újjászervezését ezeknek a heterogen elemeknek a kihagyásával kérték végrehajtani.¹⁶⁵

A pesti egyetemi tanácsnak sem volt semmi oka, hogy a külső tagok szerepéhez jutását pártolja s ezért a kérelem elutasítását ajánlotta. Egyre jobban kilátszott, hogy a külső doctorok a belsőknél nem a nehezebbik munkájából, a tanításból óhajtottak részt venni, hanem a dekánságból és a szigorlatokból. A magántanárságra oly kevesen jelentkeztek közülök, hogy ezzel is csak megerősítették e tételt. Elutasíttatásuk után megint néhány évi csend következett, amíg a 67-es kiegyezés átalakulásából új, de utolsó rohamra merítették alkalmat.

¹⁶⁵ Elgondolható, hogy ezen emlékirat mekkora felháborodást lármát, sőt gúnyt váltott ki a doctorok collegiumában, aminek egy „protestum” alakjában kifejezést is adtak. A Wiener med. Wschrift 1865. évf. sorozatos számokban foglalkozik az ügygyel.

VII.

A KIEGYEZÉSTŐL
A VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSÉIG
(1867—1914.)

1867 febr. 19.-én az országgyűlésben felolvasták Ferenc József kéziratát, mely Magyarországnak megadta az alkotmányt és kinevezte gróf Andrássy Gyula elnöklete alatt a felelős ministeriumot. Az egyetemi ügyek fennhatóságának, a vallás- és közoktatásügyi ministeriumnak élére immár másodízben báró Eötvös József került, az államorvosi és közegészségügy pedig a br. Wenckheim Béla alá rendelt belügyministeriumba osztatott be. Az államorvosi X. osztály ideiglenes vezetése Hollán Adolf dr. eddigi országos főorvosra bízott.

Márc. 21.-én az egyetem tanácsa Rupp N. János orvos-tanár rector vezetése alatt nyújtotta át hódolatát a Budán megjelent királynak, minek utána előzetesen Eötvös ministert üdvözölte. Június 8.-án ment végbe a koronázás. Az egyetem együtt ünnepelt a nemzettel, együtt vonult ki a belvárosi plebánia templomba a hálaadó istentiszteletre s az előadások szüneteltek. Ez alkalomból Balassa János a Lipótrend lovag-keresztjével tüntettetett ki. Ettől fogva sokat megpróbáltatott hazánkra egy korszak következett el, melyet méltán nevezhetnénk el a „ferencjózsefi virágzás“ korszakának. Hatalmas lendületet vett a tudomány, a művészet, az ipar s mindenkinek meg volt a maga kenyeke, a legtöbbnek a kalácsa is. Nem annyira a reformoknak, mint inkább a mult elmaradottságát helyrehozó és sokszor hangoztatott jogos és céltudatos kíváncsalmak teljesülésének a korszaka ez az orvosi facultás életében is, mely teljes mértékben elérte az európai színvonalat ugyanannak a szervezetnek a keretében, melyet 1848-ban, első ministersége idejében tervezett meg törvény alakjában Eötvös az egyetem részére s amelynek nagy haladást jelentő, leglényegesebb pontjait a Thun-féle közoktatásügyi kormányzat vezette be 1849-ben Ausztriában, valamint nálunk is.

Beteljesült próféta szavak hangzottak tehát el Rupp János lelépő rector ajkairól 1867 szept. 30.-án, amidőn a többek közt így szólt: „Az egyetem sorsa ismét teljesen illetékes kezekbe van letéve: törvény veendi azt oltalma alá s a nemzet. . . nem vonandja meg bőkezűségét az intézettől, melytől saját jövőjének oly lényeges sorsa függ. Tanszékeink száma emeltetni fog. . . Intézeteink kiemeltetvén részben szánandó korlátoltságukból, versenyezni fogunk a legvirágzóbb egyetemnek hasonló intézeteivel. . . Új meg új tanerők előteremtésére gond fog fordíttatni, a munkásság felgerjesztetni, . . . az érdem jutalmaztatni. . . Egy új, egy fényes kor küszöbén állunk.“

A cultusminister nemsokára hivatalbalépése után felhívta az egyetemi tanácsot s július havában a rector a karokat és köztük az orvosit, hogy adja elő mindazokat az észerevételeit, melyeknek megvalósítását szükségesnek s ezek közül sürgősen azokat, melyeknek életbeléptetését elodázhatlannak tartja. A felhívásnak a kar megfelelt s nov. 14.-én és 23.-án felterjesztette kívánalmait. Ezek közül csakugyan minden halogatás nélkül teljesítette a minister a karnak két kívánalmát: a gyakorlati szülészetnek egy féléven át minden hallgatóra nézve kötelezővé, valamint a szigorlatok és vizsgák nyilvánossá tételét. Ezen utóbbi kívánalmát a kar már 1863-ban hangoztatta, ekkor azonban meghallgatásra nem talált. A javaslatok többi részét fokozatosan és elég gyorsan teljesítette a minister, amennyiben azok túlnyomó része 1868 végéig csakugyan megoldást nyert. Az élettani intézet 600 frtos ideiglenes évi átalánya véglegesen rendszeresített, két 378 frtnyi ösztöndíjban részesített új műtőnövendéki állás szerveztetett² és a bécsi egyetemnél meglevő állomás ösztöndíja 400 frtra emeltetett;³ a sebészek belkórodája részére 357 frt utalványoztatott, az orvosi belkóroda megnagyobbíttatott, külön szolgát és a górcsővi vizsgálatokra és vegyi kémlelésekre külön gyakor-nokot kapott, 4000 frt utaltatott ki az egyetemi tanítás által is igénybevett Rókus-kórházi boncterem építéséhez való hozzájárulásként, intézeti felszerelésekre és beszerzésekre pedig összesen 3428 frt, miáltal lehetőségessé vált a sebészek részére

¹ OH. 1868 júl. 5., dec. 27., 1869 jan. 3. sz.

² OL. VKM 11238: 1867, — 3381: 1868.

³ OH. 1868 jan. 5.

rendelt elméleti orvostani tanszék mellett élet- és kórtani laboratorium felállítása, mely segédet, szolgát és évi átalányt is kapott. A bonctani személyzet négy 50-50 frttal jutalmazott demonstrátorral szaporodott, minek következtében a bonctani gyakorlatok nagyobb felügyelet mellett és rendszeresebben történhettek s ha mindehhez hozzávesszük a tanársegédek fizetésének az 1868-iki költségvetésbe már beállított 420 frtra és a szálláspénznek 150 frtra emelését, akkor nem vitatható, hogy az orvosi kar fejlesztésére rövid időn belül sok minden történt.⁴ A kívánalmak közül a jövőre maradt a sebészeti és szülészeti kóroda meg az élettani intézet tágítása, az elméleti orvostani tanszék külön tanterme. Minderre azonban csak másfél év múlva nyílt alkalom és mód, amikor az új vegytani intézet már felépült és felszereltetett s az addiginak helyiségei kiürülve az említett célokra fordíthatóak.

A közoktatásügyi minister továbbá leiratban tudatta az orvosi kart, hogy „kötelességének tartja“ a tanuló ifjúság jobbait segíteni, hogy tanulmányaikat a külföld hírnevű intézeteiben kiegészítsék s e célra az állami költségvetésben kíván gondoskodni. Az 1870-iki költségvetésben már 9000 frt szerepelt erre a célra, mely harminc 300 frtos ösztöndíjra osztott fel, melyek közül tíz az orvosi karra jutott.⁵ Az állami támogatáson kívül ott volt a sok nemeslelkű hagyományozás, melyet Bene, Schordann, Csausz professorok szeretetteljes gondoskodásának köszönhetett a medikus ifjúság. Csakugyan nagynak nevezhető azon tehetséges ifjaink száma, akik ezen ösztöndíjak által kisegítették a külföldre, köztük mindjárt az első években, 1867—1870 közt, ma is jól csengő nevek hordozói, mint Genersich Antal, Pertik Otto, Verebély László, Kétli Károly, Schulek Vilmos stb.⁶

De nemcsak a tanársegédek illetményei emeltettek, hanem a tanároké is. Az országgyűlés Eötvös József indítványára 1869-re 12.000 frtot állapított meg a három világi kar részére, melyből az eddigi 1365 frt fizetés lakbérrel együtt 2500-ra egészített ki.⁷ 1870-ben ministeri rendelettel s ő felsége

⁴ OH. 1868 júl. 5., dec. 27., 1869 jan. 3. sz.

⁵ OH. 1870 ápr. 24.

⁶ OH. 1869 aug. 8, 1870 máj. 15., jún. 12., júl. 17.

⁷ Gyógy. 1869, 80. l.

jóváhagyásával a tanári nyugdíjak is szabályoztattak, mégpedig olykép, hogy a tanárok 10 szolgálati év után fizetésük $\frac{2}{6}$ -, 15 év után $\frac{3}{6}$ -, 20 év után $\frac{4}{6}$ -, 25 év után $\frac{5}{6}$ - és 30 év után $\frac{6}{6}$ -át kapják nyugdíjképen.

A jogaiból kiforgatott magyar nyelvet az 1868. évi XLIV. tc. 19. §-a emelte vissza az őt megillető helyre, kimondván, hogy „az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar“. Türelmességünket mutatja, hogy azért a csak németül értő sebészhallgatók kedvéért még egy ideig németül is folyt a magyar mellett a tanítás,⁸ s egyideig még németnyelvű bábakleveleket állított ki az egyetem azok részére, kik azt így kívánták s csak 1869-től fogva kizárólag magyar nyelvűeket, azzal a figyelmeztetéssel, hogy „ki-ki oklevelének hiteles fordítását a hazában használatos bármely nyelven megkaphatja a szabályszerű bélyeg lefizetése ellenében“.⁹ De nemcsak nyelvében, hanem érzületében is magára talált a magyar. A sok példa közül egyet kiragadunk, mert nevelő ereje még ma is itt-ott időszzerű lenne. 1869 febr. 20-iki kelettel dr. Katser a következő „Jelentés“-t küldte be a Gyógyászatnak közlés végett: „T. ügyfeleimnek ezennel tudtára adni bátorkodom, hogy f. é. május hó elejétől fogva a felső-ausztriai halli fürdőben mint gyakorló orvos fogok működni.“ Ezt a jelentést a Gyógyászat a következő folytatással közölte (160. l.): „Mi pedig jelentjük, hogy a Felső-Austria halli hideg jódvizét, ha inni kell, föltaláljuk a magyarhoni cigelkai, zaizoni, közép-vissói, vizaknai, felső-bajomi, királymezői, polhorai, csizi, stb. ásványvizeinkben; ha pedig fürödni kell, itt vannak Mehadia legdélibb jódtartalmú forrásai, főleg pedig a Pozsega vármegyében Daruvár közelében fekvő lippiki meleg gyógyvizeink; ha pedig valakinek éppen a halli víz tetszik, lehet azt palack vagy akó számra hordatni.“

A magyar egyetem által kiállított oklevelek tekintélyének védelmére szólalt fel a képviselőházban 1868 máj. 29.-én tartott ülésén Borsányi Lajos képviselő s azt a kérdést intézte a belügyministerhez: „Van-e tudomása a felől, hogy míg a bécsi és prágai orvosegyetemen tudori fokot nyert orvosok a magyar államterület bármely helyén szabadon és akadály-

⁸ OH. 1868 jan. 19.

⁹ Gyógy. 1869, 64. l.

talanul gyakorolhatják orvosi hivatásukat, a pesti orvosi egyetem által oklevelezett orvosok ezen jog gyakorlásától Bécs városa területét illetőleg eltiltvák; s ha erről a belügyérnek tudomása van, szándékában van-e a lajtántúli kormánynál az érdemben teljes viszonyosságot kieszközölni?“ (Az interpelláció tévesen említette Prágát is.) A belügyminister felvette az érintkezést a bécsi illetékes tényezőkkel, aminek meglelt az az eredménye, hogy a felség a bécsi egyetemnek ősi kiváltságát nemcsak a pesti, hanem az összes többi egyetemekkel szemben 1860 nov. 30.-án kelt lf. elhatározásával megszüntette, eltörölven azon szabályt, melynél fogva más belföldi egyetemeken oklevelezett tudorok, sebészek, szülészek és gyógyszerészek azon esetben, ha Bécsben gyakorlatot űzni kívánnak, egy új vizsgálat letételére köteleztetnek.¹⁰ Az ez ügyben meghallgatott bécsi orvosi kar csak azt a kikötést javasolta tenni, hogy a pesti és a bécsi tanulmányi és szigorlati rendek közt ne legyen jelentékeny különbség.¹¹ Ezen kikötés figyelembevételével a pesti egyetem is alapul elfogadta az osztrák egyetemeken dívó 1850 okt. 8-iki tanulmányi és fegyelmi rendet némi bővítésekkel,¹² de már 1869 máj. 21.-én az orvosi kar szintén, a ministerium felhívására, a tanulmányi reformokra vonatkozó újabb javaslatát terjesztette fel az alábbi szöveggel:

1. A gyógyszerészeti tanfolyam, szigorlatok és oklevelek a jelen állapotban maradhatnak.

2. A szülésznői tanfolyam, szigorlat és oklevél szintén úgy maradhat, mint jelenleg van, ha azonban jövőben remélhető leendő, hogy elég tananyag felett fogunk rendelkezhetni, a bábák részére az orvosokétól elkülönözött szülkóróda felállítása mint kívánatos emeltetik ki.

3. A magyar állami különböző vidékei és társadalmi viszonyainak tekintetbe vétele mellett kétféle orvosi tanfolyam fenntartása ezután is ajánltatik, melyek közül a nagyobb orvostudori, míg a kisebb orvosmesteri tanfolyam nevet viselhetne.

¹⁰ OL. VKM 24581: 1869.

¹¹ Gyógy. 1869, 175. l.

¹² Teljes terjedelemben közli Rupp i. m. 92.

Orvostudori tanfolyam.

4. Az orvostudori tanfolyam és szigorlatok javasolt tervezetének egész terjedelembeni valósítása csak azon esetre ajánlatik, ha a tanártestület által 1869-diki ápr. 6.-án 245. sz. a. felterjesztett építkezések lehetővé teszik a tanintézetek kellő bővítését és ezek szükséges felszerelését; ezenkívül pedig kívánatos, hogy a szigorlatok lényegére nézve a lajtántúliakkal bizonyos megállapodás éressék el. Némely újítások azonban mint olyanok emeltetnek ki, melyek már most is foganatosíthatók.

5. Az orvostudori tanfolyam öt évig tartson.

6. Az orvostudori tanfolyamra csak azok vétetnek fel, kik a középtanodai tanfolyamot jó sikerrel végezték s erről kielégítő bizonyítványokat tudnak előmutatni.

7. Az orvosi tudori tanfolyamon a tanszabadság jelen mértéke ezután is megtartandó, s így az eddig kötelezett tantárgyak, valamint ezek hallgatására kiszabott félévek száma érintetlenül hagyatván, a tanulóknak továbbra is szabadságában állhat a tantárgyakat oly sorrendben hallgatni, mint ez körülményeiknek leginkább megfelel.

8. Az orvosi természettan részére mint sürgetően kívánatos javasoltatik, hogy addig is, míg az orvosi természettan számára külön tanszék állíttatnék fel, az orvosi természettan előadásával az élettan tanára legyen megbízva.

9. Az általános kórtan és gyógyszer-tan részére, melyek eddig egy tanszéken egyesítvék, szintén mint sürgetően szükséges kívánság külön-külön tanszékek és intézetek felállítása javaltatik.

10. Javasoltatik továbbá, hogy a törvényszéki orvostan és orvosi rendőrség, melyek jelenleg az államorvostani tanszéken egyesítvék, különíttessenek el két tanszékre, s külön-külön intézetekkel láttassanak el.

11. Hogy a kórodai előkészítő sebészet tanszékének eléggé tág intézettel és segéddel, nemkülönben az illető tanár az építendő egyetemi kórházban kórosztálylyal láttassék el.

12. Orvosi vegytani és méregtani tanszék felállítása szintén kívánatos, de az csak akkor volna létesítendő, ha betöltésére alkalmas egyén fog rendelkezésre állani, miért is új tanszék

létrehozása végett arról eleve gondoskodni kell, hogy egyének legyenek, kikre az ilyen tanszakokat bízni lehessen.

13. Az anyatudományoktól, mint törzsektől külön vált tudományágak részére, milyenek az idegek kórtana és villamgyógytana, a fülgyógyászat, fogászat, a gégebántalmak, nemkülönben a mellbántalmak kór- és gyógytana, továbbá a bujakórtan, bőrgyógytan, a női betegségek és a gyermekgyógyászat, külön tanszékek rendszerezítése nem szükséges; minthogy azonban célszerű, ha azok külön téren is műveltetnek, azoknak magántanárok vagy rendkívüli tanárok által tanítása a körülmények szerint lehetőleg előmozdítandó, s a művelésük mezéjén szerzett érdemek mint elismerésre méltók megfelelőleg jutalmaztassanak.

14. Az orvostudori tanfolyam bevégezése és a kitűzött szigorlatok sikeres letevése után az illető felavattatván, neki orvostudori oklevél szolgáltatassék ki, mivel kapcsolatban az eddig szokásos orvostudori, sebésztudori, szemész, szülész- és fogászmesteri oklevelek kiállítására szüntettessék meg.

15. Az orvostudori oklevél az orvosi tudományok összes ágaiból feltétlenül szabad gyakorlatra jogosít.

16. Az orvostudori szigorlatokon az orvoskari tanártestület dékánjának elnöklete alatt az orvoskari tanárok mint az állam megbízottai működven, azok ezután is nem csak tudományos, de egyszersmind államvizsgák jelentőségével is bírjanak. Mint-hogy pedig a szigorlatok nyilvánosak, azon követelménynek is elég van téve, hogy a szigorlatok kellően ellenőriztessenek.

17. Az orvostudori szigorlatok száma öt legyen, úgy mint egy természettudományi és négy orvosi.

18. A tanuló a természettudományi szigorlatot a tanfolyam negyedik félévének bevégezése után tehesse le, anélkül, hogy ezen határidő kötelező legyen; egyszersmind pedig enged-tessék meg neki, hogy azt más egyetemen is végezhesse...

19. A természettudományi szigorlat tárgyai legyenek: állattan, növénytan, ásványtan, természettan és vegytan, még pedig egyenként $\frac{1}{4}$ órai vizsgálati idővel.

20. Az első orvosi szigorlat tárgyai legyenek: bonctan elméletileg és gyakorlatilag, a tájbonctant is beleértve, $\frac{1}{2}$ órán át vizsgálva; élettan $\frac{1}{2}$ órai és általános kórtan $\frac{1}{4}$ órai vizsgálati idővel.

21. A második orvosi szigorlat tárgyait tegyék: kórbonctan (tárgyon) $\frac{1}{2}$, továbbá az államorvostan szintén $\frac{1}{2}$ órai vizsgálati határidővel.

22. A harmadik orvosi szigorlat tárgyaül szolgáljon: a belkórda (tárgyon) $\frac{1}{2}$, a gyógyszeratan $\frac{1}{4}$ és az előkészítő sebészet, szintén $\frac{1}{4}$ óráig vizsgálva.

23. A negyedik orvosi szigorlaton végül vizsgáltassanak: sebészet, szülészet és szemészet, mindannyian tárgyon és egyenkint $\frac{1}{2}$ órán át.

.

30. A szigorlatokon a bizottsági tagok kivétel nélkül egyenként 10 forintot kapjanak, mely díj nekik akkor is járjon, midőn a szigorlat ismételtetik. Ami pedig a felavatási díjakat illeti, a rector 8, a dekanok és a pedellus pedig egyenként 3 forint 15 krajcárt, a jegyző 10 forintot és a kari pénztár 30 forintot kapjon, míg az oklevél kiállításáért 10 forint 50 krajcár járjon; ily módon pedig az összes szigorlatok és felavattatás együttvéve 287 forint és 40 krajcárba fognak kerülni.

31. Addig is, míg a szigorlatok a vázolt módon megváltoztatnának, a sebésztudori szigorlatokra csak olyanok bocsátassanak, kik a sebészeti kórodán töltött négy félév alatt legalább két műtett beteget észleltek, s ezekről kórtörténetet nyújtanak be; továbbá szintén két kórtörténet bemutatásával igazolják, hogy a szemészeti kórodán töltött két félév alatt két beteg volt észleléseik tárgya.

Orvosmesteri tanfolyam.

32. Az orvosmesteri tanfolyam a sebészmesteri és polgári sebészi tanfolyam helyébe lépne, melyek megszüntetnének.

33. Az orvosmesteri tanfolyam négy évig tartana s reá olyanok vétetnének fel, kik a gymnasiumi vagy reáliskolabeli hatodik osztályt sikerrel bevégezték s életük 16. évét elérték.

34. A sebészeti, eshetőleg az orvosmesteri tanfolyamon az előadási nyelv az 1868. évi XLIV-ik törvénycikk 19. §-a értelmében a magyar lenne, s a német előadások az első évbeliekre nézve a jelen, a második évbeliekre nézve az 1869/70., a harmadik évbeliekre nézve 1870/1., a negyedik évbeliekre nézve pedig 1871/2. végével teljesen megszűnnének.

35. Az orvosmesteri tanfolyamon a jelenlegi sebészeti tanfolyamon dívó tanulási kényszer megtartatnék kötelezett tantárgyakkal, a tárgyak kiszabott sorrendjével és évi vizsgákkal, mi mellett az illetők a kötelezettekén kívül még más tantárgyakat is hallgathatnának.

36. A természettani előadásokon a természettannak kiválólag azon fejezetei adatnak elő, melyek az élettan, kór- és gyógytanban alkalmazást találnak.

37. Azok, akik az orvosmesteri tanfolyamot bevégezték, s a szigorlatokat sikerrel kiállották, orvosmestereknek nevezessenek.

38. Az orvosmesteri tanfolyam részére az eddigi bevezető természettudományi, elméleti orvostani és belkórodai tanszékeken kívül még a következő tanszékek volnának felállíthatók: épbonctan, kórbonctan, előkészítő sebészet, sebészeti kóroda, szülészeti kóroda és törvényszéki orvostan.

39. Orvosmesteri szigorlat három tartatnék.

40. Az első orvosmesteri szigorlat tárgyai lennének: bevezető természetrajzok (természet-, vegy- és növénytan), bonctan elméletileg és gyakorlatilag, s elméleti orvostan, élet-, általános kór- és gyógyszer-tan. Ezen tárgyak mindegyike félórától vizsgáltatnék.

41. A második szigorlat tárgyait tennék: kórodai előkészítő sebészet $\frac{1}{4}$, belkóroda (tárgyon) $\frac{1}{2}$, kórbonctan $\frac{1}{4}$ (tárgyon) és törvényszéki orvostan $\frac{1}{4}$ órai vizsgálati idővel.

42. A harmadik szigorlaton előfordulnának: gyakorlati sebészet $\frac{1}{2}$, szemészet $\frac{1}{4}$, szülészeti $\frac{1}{4}$ óráig vizsgálva. Ezen tanok mindegyike tárgyon vizsgáltatnék.

.....

44. Az elnöki dekánnak és a vizsgálóknak minden szigorlaton 10 forint szigorlati díj járna; a felavatásért pedig a dekánnak és a jegyzőnek 5-5 forint, a kari pénztár részére 10 forint, az oklevél kiállításáért pedig 10 forint 50 krajcár fizettetnék. Ekként az orvosmesteri szigorlatok az oklevéllel együtt 160 frt 50 krba kerülnének.

45. Az orvosmesterek az egész orvosi gyakorlat űzésére jogosítva lennének.

46. Ha az orvosmesteri tanfolyam és szigorlatok életbe lépnének, a magyar állam területén a lajtántúli sebészeti

intézetekből ezután kikerülő polgári sebészeknek a szabadgyakorlat nem volna megengedhető.

Az itt közölt tanulmányi reformtervet a bölcsészeti karral együttessen kellett volna az orvosi karnak felterjesztenie, de erről lekészt, a bölcsészetiiek nem győzték bevárni s a magok tervezetét amazénak bevárása nélkül 1867 nov. 5.-én terjesztették fel az egyetemi tanácshoz, amely azonban kívárta az orvosi kar 1869 máj. 21.-én benyújtott tervezetét s 1869 júl. 1.-én továbbította mindkettőt a cultusministeriumhoz, minek utána a két facultás javaslatait átvizsgálta,¹³ állást foglalván azon tantárgyak szigorlatostul való hovatartozandósága dolgában, melyeket az orvostan- és gyógyszerészet-hallgatók a bölcsészeti karon hallgattak, amely ez alapon ezen szigorlatoknak hozzája való áttételét szorgalmazta. Az egyetemi tanács állást foglalt s a statusquo mellett tört pácát.

1868 jún. 1.-én báró Eötvös közoktatásügyi minister szabályrendeletet adott ki az egyetemi magántanároknak rendkívüli tanárságra való előterjesztésének kellékei és módja tárgyában.¹⁴

1869 jún. 28.-án az orvoskari magántanárok értekezletet tartottak, melyen kívánalmaikat összefoglalták: ezentúl dekáni közbejövétel nélkül, leldősbjük meghívására tarthassák üléseiket, mégpedig kéthavonként „céljaik, kötelmeik és szabályszerű jogaik“ megbeszélhetésére; a megválasztott magántanári képviselők ezeken az üléseken tudósítsák kiküldőiket a tanártestületben történteokról, melyek ott megvitatatandók s itt adatnának utasítások a képviselőknak.¹⁵ Kérelmük figyelembe nem vétetett, mivel azonban erről külön értesítést nem kaptak, ezt az 1870 ápr. 5. és 7.-én tartott ülésükön a tanártestület hozzájárulásának minősítették. Ezúttal további követeléseiket formulázták meg a küszöbön álló egyetemi reformok alkalmából kívánt figyelembevétel végett. Kívánták, hogy fontosabb tantárgyakra második tanszékek állíttassanak fel pályázat útján;

¹³ Ezzel részletesen Szentpétery Imre bölcsészeti története foglalkozik. (468-472. l.)

¹⁴ Az OH. 1868 nov. 8-iki száma teljes terjedelmében közli a szabályrendeletet.

¹⁵ OH. 1869 júl. 4. — Gyógy. 1869 jún. 28.

hogy magántanárok akként képesíttessenek, hogy a szigorlati tárgyakat ők is ugyanannyi idő alatt adhassák elő, mint a rendes tanárok; hogy a bizonyítványaik is ugyanolyan érvénynyel bírónak minősíttessenek, mint amazokéi; hogy legyen vizsgáztató joguk; hogy a tanári üléseken a magántanárok negyedrészre bírjon székkel, javasló és határozó szavazattal.¹⁶ A cultus-ministerhez is tettek felterjesztést, melyben „hatáskörük illő korlátaín belül” azt követelték, hogy az egyetem theologiai kara adassék át a megalakítandó katholikus autonomiának, a törvényhozás pedig nyilvánítsa az egyetemet állami tanintézetnek, mely öt karból álljon: 1. bölcsészeti paedagogia, nyelvészet és történelem, s tanítóképző kar, 2. jogtudományi, 3. államtudományi, 4. matematikai és természettudományi, 5. orvostudományi karból. Teljes tanszabadság!, megszüntetendő a r. és rk. tanárok közti különbség. A tudomány érdekében a nyilvános tanárok 60 éves korukban nyugdíjazandók és csak korengedély mellett folytathassák előadásait, „mert az egyetem nem nyugdíjintézet, melyben a tanárok csak azért tartanak 30-40 évig előadásokat, hogy egykor majd teljes nyugdíjat élvezzenek. A tudomány terjesztése erőteljes férfiakat követel, a kor mint mindenben, úgy a tudománnyal való foglalkozásban is, a közönbösség bizonyos nemét hozza magával...” Követelték továbbá, hogy „jogaikat és viszonyaikat a törvény által kívánják biztosítva látni s nem nyugszanak meg abban, hogy a törvény egy később e tekintetben kibocsátandó rendeletet helyez kilátásba.” Végül a tanári karhoz intézett, fennközölt követelményeiket ezen, a minister elé terjesztendő beadványukban is megismételték.¹⁷ Ezeket a magántanári értekezleteket mindig Poór hívta össze, mint elnöklő „legidősb”. Ez magyarázza meg a hozott határozatok szertelen radicalismusát és a tonusát. — Most már a régi „magántanító” helyett a „magántanár” van divatban, melyet a hivatalos nyelvhasználat is átvett.

Az 1867 esztendő a szabad mozgás lehetőségét hozta meg úgy a nemzeti érzés, mint az egyetemen a teljes tanszabadság megnyilvánulásában, ám annál korlátozottabb volt minden mozgási lehetőség a szó physikai értelmében. Éppen az orvosi

¹⁶ Gyógy. 1870, 275. l.

¹⁷ Államorvos 1870, 125. l.

és természettudományi tudománysszakok azok, melyeknek szellemi kibontakozásához is hely és tér szükséges. A belgyógyászat fejlődése új helyiségeket: nemcsak több kórágymat, nagyobb városszobát és ambulans betegvizsgáló helyiséget, hanem külön vegyi és mikroszkopizáló és egyéb vizsgálati módszerek részére szolgáló laboratóriumot is igényelt és így volt ez a többi szakmával is. 1867-ben a szükséges tér és helyiségek hiánya kínos problémájává vált az orvosi és a természettudományi tanításnak. Eötvös József ezzel is meg akart bírkózni s már 1867 júniusában kieszközölte a király engedélyét, hogy a régi fűvészkert telkén felépíttesse Than Károly elgondolásai szerint a vegytani intézetet.

Az orvosi kar küldöttségileg kereste fel a ministert a klinikák tarthatatlan állapotán való segítség kérésével. Eötvös azonnal belátta a kérelem indokoltságát és 1868 febr. 6.-án ártírt gr. Wenckheim Béla belügyministerhez az egyetemmel kapcsolatba hozandó országos kórház felépítése, szervezése és leendő kezelése tárgyában s megküldte neki a volt helytartótanácsnak erre vonatkozó terveit és iratait is tanulmányozás végett. Biztató jel volt, hogy most már Pest város is erősen és ismételtén szorgalmazta az egyetemmel kapcsolatos országos kórház megépítését, mert a Rókus és a négy ideiglenes fiókkórház már nem volt elégséges a betegek befogadására. Eötvös is több ízben sürgette Wenckheimot, míg végül abban egyeztek meg, hogy a klinikák kezelése és igazgatása a cultusministert illesse, a belügyminister pedig csak a vagyontalan betegek ápolási díjait fogja fedezni. A részletek megbeszélésére a két minister értekezletet is tartott, melyen az orvosi kar kiküldötteiként Korányi, Rupp és Wagner vettek részt. Eötvös ezek után helyszíni szemle megtartására hívta fel a kart, vajjon a Pest város által 1863-ban adományként felajánlott dohányraktári és sóhivatali telkek a Dunaparton alkalmasak-e az országos kórház odaépítésére. Az orvosi kar a körületekintő szemle eredményeként 1869 ápr. 20.-án jelentette, hogy a szóbanforgó telkek a lehető legelőnyösebben felelnek meg a kívánt célnak. Így tehát a cultusminister júliusban leírt a városhoz, melyet a 9 év előtti adomány átadásának effectuálására kért fel. Most azonban a város általános meglepődésre kijelentette, hogy a dunaparti telkekre vonatkozó jogáról

mégsem kíván lemondani s júl. 27.-én hozott határozatával az Erdősoron ajánlott fel helyet az orvosi karnak, tehát oly messzire a város szívéből, hogy a kar az ajánlatot nem vehette igénybe. A város a dunaparti telek megtagadásának érvéül, illetve ürügyéül főleg azt hozta fel, hogy az odaépítendő kórház nagyon elrontaná a környék levegőjét. Hiába érvelt a minster, hogy ettől nem kell félni, „általán tudva lévén, hogy rendesen nem a városnak a kórházától, de a kórháznak a város elhasznált vagy fertőzött levegőjétől kell tartani“. Eötvös a vonatkozó iratok tanúsága szerint mindent megkísérelt, hogy a várost eredeti ígéretének betartására bírja, de hiába. Közben, április elején értekezletre hívta meg a minster az orvoskari tanártestület tagjait s a bölcsészeti karból a természettudományok és a mennyiségtan tanárait a szükségelt intézetek elhelyezésének megbeszélésére. Ez az értekezlet beható tanácskozások alapján azt javasolta, hogy az intézetek három csoportban állíttassanak fel. Az első csoport 3515 □-ölon a klinikákat s a velük leg-szorosabban összekapcsolt kórosztályokat foglalná magában 350-400 ágygyal s a szükséges tanhelyiségekkel. Ideiglenesen itt helyeztetnék el a „szülde“ is, amelynek azonban halaszt-hatatlanul külön épületet kell emelni. A második csoport 1004 □-ölet igényel azon intézetek részére, melyekben a tanításhoz hulla kell, tehát a bonctan, klinikai előkészítő sebészet, törvényszéki orvostan, sebészi műtőintézet és a hullán végzendő szülészeti gyakorlatokra szolgáló terem részére. A harmadik csoport 2616 □-ölet vesz igénybe s az Ország-úton a régi fűvészkert telkén foglalna helyet a következő intézetekkel: állat-, növény-, ásvány-, természet-, mennyiségtan, kézi csillagda, élettan, elméleti orvostan, általános kórtan és gyógyszer-tan, természet- és vegytan a sebészek számára. Mint látható, a harmadik csoportbeli szakmák részére a hely már ki volt jelölve. Az első csoportba tartozó klinikákat Eötvös, most már megszakítva a várossal folytatott tárgyalásokat, az Üllői-úton, a Köztelekkel szemben levő üres telkeken kívánta felépíttetni, melyek közül kettőt meg is vásárolt.¹⁸ Ezzel azonban meg is akadt az egész ügy 1873-ig, mert jöllehet Eötvös utóda Pauler, 1871/72-ben az orvosi kar sűrű memorandumozása által

¹⁸ OL. VKM 10623: 1871.

sürgetve, hajlandó lett volna az elejtett fonalakat újra felvenni és újabb telkeket megvásárolni, ehhez azonban teljességgel hiányzott a pénz.¹⁹ Eközben pedig egyre tűrhetetlenebbé vált a helyzet a Hatvani-utcai épületben, ahonnan egyes tanszékeket és intézeteket bérelt helyiségekbe kellett áthelyezni. Az élettani intézet, az állattan, a sebészet 8349 frt bér ellenében az állatgyógyászati intézetben volt elhelyezve, ugyanitt a szülészeti és sebészet 5000 frtért, a kórbonctan magánházban 900 frtért; a tanártestület is magánházban volt kénytelen üléseit megtartani, amiért 1500 frt bért fizetett s utóbb a hasonszenvészeti katedra is a Károlykaszárnnyában kapott elhelyezést a bölcsészeti kar mellett, 5000 frt bérért. Összesen 18.749 frt kótyavetélődött el ilyformán a különböző bérösszegek fejében.²⁰ De még mindig ott szorongott a szűk épületben 11 intézet és klinika, a dekanatus és a lakások.

A város, mely az egyetemmel szemben állandóan a meg nem értő, rideg elzárkózás álláspontjára helyezkedett, viszont amikor a maga érdekeiről volt szó, minden tartózkodás nélkül fordult az egyetemhez. Így 1869 júl. 20.-án azzal a kéréssel fordult a belügyminister útján az egyetemhez, hogy a klinikákat a szünidő alatt, augusztus és szeptember havában, mialatt a Lipót-utcai fiókkórház le fog bontatni, hogy helyébe törvényszéki épületet emeljenek, engedje át az egyetem a városnak, mert „ha ezt az egyetem nem teljesíti, semmiféle oly felelősséget, mely a betegek elhelyezésének fennakadásából származhatna, magára nem vállalhat“. Az orvosi kar megtagadta a kíváncsolom teljesítését, kifejtván, hogy a kórodai helyiségek oly szűkek, szellőztetőik sincsenek, hogy mindig tartani kell a járványoktól, ami ellen csak egy óvórendszabály használ: ha nyáron két hónapon át szakadatlan szellőzésnek vetik alá az összes helyiségeket. A helyzetet súlyosbítja még az is, hogy a kórodán nincs hely a sétálásra, csak benn a szobákban s ezért a padlóban nagy mérvben gyűlnek fel a kóroanyagok. Tatarozni is csak nyáron lehet. Ha tehát az egyetem a város rendelkezésére bocsátaná a kórodákat, ez esetben azt két hónapon át pótolni

¹⁹ OL. VKM 4404: 1869, 4733: 1869, 6779: 1869, 7591: 1869, 8768: 1869, 14782: 1869, 22756: 1871. — OH. 1869 ápr. 11.

²⁰ Gyógy. 1871, 703. l.

kellene s így az előadások is annyiival későbbben kezdődhetnének. Egyébként már 1866-ban is ily értelemben intézkedett a helytartótanács, amikor a város a cholera miatt kérte a kórodákat. A cultusminister a belügyministernek adott válaszában mindehhez még hozzátette, hogy „ez alkalommal is kitetszik, hogy mennyire szükséges lenne már az egyetemi orvosi kar céljaira szolgálандó közkórháznak mielőbbi felépítése.²¹

A sors nem adta meg báró Eötvös Józsefnek, hogy jól megalapozott nagyszabású egyetemfejlesztő elgondolásainak gyümölcseit maga érlelhette volna meg. Még az új chemiai intézet épületének felavatását sem érte meg, mely elsőnek készült el az összes intézetek közt, de már csak Pauler ministersége alatt az 1871/72. tanévben adathatott át rendeltetésének s amelyet 1872 febr. 25.-én az országgyűlésnek, ápr. 8.-án Ő Felségének mutatott be Than professor. Ilosvay Lajostól tudjuk, hogy chemiai intézetünk oly kiválóan jól készült el, hogy mintául szolgált a Birgmingham, Champaigne, Roma, Grác, Aachen s Bostonban építendő intézetek tervezeteihez.²² Csoda-e hát, ha nemsokára Toldy Ferenc, a lelépő rector búcsúbeszédében e Hutten Ulrik-szerű kitörésre ragadtatta magát: „Nagy regeneratio szele érződik! Nemzetünk virágzásnak néz elébe! Igenis: hajnallik valahára az egyetem felett!“

Emlékezünk rá, hogy a kültagok intézményét az első felelős magyar ministerium megszüntette. Ezt a helyzetet végleg megerősítette az egyetemi hatóságok szervezése tárgyában 1849 szept. 30.-án kiadott rendelet, melynek 9. §-a kimondja, hogy „a tanári testületből alakul ki évenként az egyetemi tanács, mely áll a rector, prorektor, dekánok és prodekánokból“. E rendeletben szó sem esik többé külső tagokról. A csalódott kívülrekedtek jó ideig nem tudtak magukhoz térni, de sértett önértetük, mint parázs égett tovább a hamu alatt, s amikor a világ, elsősorban a felsőbb hatóságok már rég megfélemedtek a hajdantai külső orvosi karról, az egykori, még életben lévő tagok 1867 februárjában összehívták egymást s folyamodvánnyal keresték fel a magyar udvari kancelláriát, melyben elpanaszolják, hogy immár 1848 óta el vannak zárva

²¹ OL. VKM 14465: 1869.

²² Term.-tud. Közlöny 1934, 596. l.

tudományos és testületi kötelességeik gyakorolhatásától, s mivel működésük le van tiltva, „a pesti egyetemi tanári testület szükséges ellenőrködés nélkül magában működik“. Felhánnyák, hogy már 1861-ben is kérték a helytartótanáctól karuknak helyreállítását, de arra választ nem kaptak. Kérik most már „működésük azonnali megnyitását“, elsősorban azt, hogy mint „vizsgáztató vendégek“ hívassanak meg a szigorlatokra.

A ministerium meghagyásából dr. Havas Ignác, az egykori dékán, 1868 máj. 14.-ére az egyetem tanácstermébe összehívta az orvosi kar volt bekebelezett tagjait. Az ülésen a közoktatásügyi minister helyettese, Tanárky Gedeon államtitkár vetette fel a kérdést: „Szükséges-e a régebben fönnálló rendszert, az orvosi kar szervezetét, a külső tagokat illetőleg továbbra is fenntartani, s ha igen, mely módon lenne az ismét életbe léptetendő s a jövő szervezet fő vonásaiban miként lenne megalapítandó?“

Hosszas tárgyalások indultak meg a feltett kérdések körül. Napokra terjedő, hol epés, hol szenvedélyes kitérésekkel kísért viták folytak a szembekerült két fél közt. A tanári testület álláspontját Jendrassik Jenő fejtette az ő, a mai nemzedék idősbjei előtt még emlékezetes szenvtelen, de vaslogikájú nyugalomával, melynek conclusiója az volt: tanulmányi ügyekkel csak azok foglalkozzanak, akik a tanítás terheit viselik s ezért fizetésben is részesülnek. A kültagok bevonása felesleges, de nem is kívánatos. A felajánlott ellenőrzést a kormány amúgyis gyakorolja, tanármegbízottai útján.

A volt kültagok szónokai „szerzett jogokról“, „fundált jogokról“ beszéltek s minden ellenzékieskedésük mellett sem akartak tudomást venni róla, hogy az, amit ők egyre visszaerőszakolnak, a magyarokkal semmikép se rokonszenvező bécsi államférfi törvényes alap híján levő parancsán alapult, semmi egyében. A követelések súlypontja egyre titkolatlanabbul a szigorlatokban való részesedésre helyeződött. Bécsben és Prágában ez csakugyan rendszeresítve lévén, e két egyetem felvirágzását mindenképen a külső tagok collaborálásával akarták megmagyarázni.

A tárgyilagosság medréből egyre kizökkenő áldatlan viták eredményeit Tanárky államtitkár, ki nagy türelemmel igyekezett irányítani a tárgyalások menetét, ad referendum vette.

A döntés azonban késett. A szigorlatokon osztozkodni kívánó párt azonban végül is megsokallotta a várakozást s 1870 ápr. 24.-én „emlékirattal“ fordult „a kir. magyar orvoskar ügyében“ a közoktatásügyi kormányhoz. Hosszan igyekeztek bizonyítani, jórészt csak phrasisokkal, hogy mindabban, ami az egyetemen rossz, a tanári kar hibás; és hogy minden jobb lenne, ha a karban a külső tagok is bent ülhettek volna. Megcáfolni igyekeztek továbbá mindazt, amit a tanárok a kultagintézmény ellen felhoztak és bizonyítani, hogy „a tanártestület feladata a tudomány fejlődését, tanítását, az orvosok nevelését, képzését, szemmel tartani, ez ügyre is szakértő tanácsccsal, ellenőrködéssel közrehatni“, s hogy ezzel összes feladatukat be is töltik. A volt kultagok minden megmozdulását élénkszerű commentárokkal kísérte szócsövük a „Gyógyászat“, melynek aggressiv, olykor goromba tonusa méltó harmoniába olvadt az actió egész tenorjával. Ez a lap, mely mindenben azonosította magát a volt kultagok követelődzéseiével, röviden „jogbitorlóknak“ nevezi a tanárokat s többek között ezt írja: „Sokáig hallgattunk, eleget túrtünk! De most már itt az ideje... kiméletlenül fellépni a tanári eljárás ellen, mely önérdékből származott ámtáson alapul s nem egyéb, mint visszaélés a ministeri kormány jóhiszeműségével, igazán mondvá, jóságával“ s azt kívánta, hogy felelősségre vonassanak, kik nem engedik, hogy a külső orvosi kar tagjai „jogaikkal“ éljenek, s hogy a kebelükből választandó dekán, jegyző és vendégvizsgáztató mint ellenőrző közegek működjenek. Az utóbbi hivatása lenne a szigorlatok alatt megbírálni, hogy a tanár miként tanított s a növendék mennyit tanult. Végül melegen ajánlja a minister figyelmébe az emlékirat kívánságait s kéri, ne engedje meg, hogy a tanárok magukban, „minden más elem befolyása s minden örökös nélkül tartsák a vizsgálatokat“, hanem „állítsa vissza a tudor-testületet“.

Alig hogy az emlékirat felkerült a ministeriumhoz, további sorsának omenjeként jelentkeznek a bécsi események: Stromayer osztrák közoktatásügyi minister törvényjavaslatot terjesztett a parlament elé az egyetemek reformja tárgyában s ennek egyik pontja szerint a doctori collegiumok Bécsben és Prágában leválasztandók lesznek a karokról, amivel egyben minden befolyásuk és joguk, a vizsgáztatás is megszűnik.

1874 ápr. 27.-én pedig Ausztriában törvénynyé vált a bécsi és prágai doctorcollegium kizárása az egyetem kötelékéből. Az 1870-iki osztrák szigorlati szabályzat máris nem is számolt velük.

Az 1849-ben eltörölt külső doctori kar visszaállításáról ily módon szó sem lehetett; az érdekelteknek végül is észre kellett venniök, hogy az annak legerősebb érvül felhozott osztrák minta is immár megdőlt s a soha fenn nem állott jogok érvényesítéseért folytatott kíméletlen küzdelmük zaja hangtalanul elül s dicstelen történelmi episdóá vált.²³

Eötvös József ministersége idején a tanszékek körül a következő eseményeket kell feljegyeznünk. Diescher János 1866 júl. 14.-én kineveztetvén a szülészet ny. r. tanárává, a sebészek részére rendelt elméleti orvostani tanszék megüresedett s a felosztott helytartóság 1866 okt. 23-iki rendelete alapján a pályázat kihirdtetett. Négyen jelentkeztek: 1. Balogh Kálmán, aki 1859—63-ig az élettannál volt tanársegéd s 1863 óta a kolozsvári orvos-sebész tanintézetben az elméleti orvostan tanára. 2. Gebhardt Lajos, aki 1860—64-ig tanársegéd volt a sebészek részére rendelt belgyógyászati tanszék mellett, 1864—67-ig e tárgy helyettes tanára, magántanár. 3. Kátai Gábor, a Nagykun kerület főorvosa, a Természettudományi Társulat I. titkára. 4. Lang Gusztáv, aki eleinte Bécsben Brücke mellett működött, 1863 óta mint élettani tanársegéd s 1866-ban a kórszövettan és vizeletelemzésből magántanárrá habilitáltatott. Az orvosi kar első helyen 13 szavazat közül 7-tel Baloghot, második helyen 12-vel Gebhardtot és harmadik helyen 12-vel Lángot jelölte. A közoktatásügyi minister előterjesztésére a király 1867 júl. 28.-án Balogh Kálmánt nevezte ny. r. tanárrá.²⁴ A két be nem érkezett jelölt közül Lang Gusztáv Balogh helyére neveztetett ki Kolozsvárra, Gebhardt Lajos pedig még az év végén a rendkívüli tanári cím adományozásával tüntettetett

²³ OH. 1868 máj. 17, jún. 14, 28, aug. 16. — Gyógy. 1867, 275, 351, 365. — 1870, 14. l. — Állam orvos 1870, 57-114. l. — Wiener med. Wschr. 1868, 505. l. — 1870, 1315. l. — OL. VKM 5411: 1873 (igen vaskos iratcsomó, mely az előiratokat is tartalmazza).

²⁴ OL. VKM 7389: 1867, 11609: 1867.

ki; erről a címről s a magántanárságról azonban 1887-ben lemondott, minek utána már 1873-ban maga a minister állapította meg róla, hogy „magántanári habilitációja óta tudományos munkásságának jelét nem adta, önálló dolgozatot éppen közzé nem tett, mindezek után ítélve, egyetemi tanszékre — úgy hogy tudományát művelhesse — komolyan egyáltalán nem készül”.²⁵

1867 jún. 27.-én a tanári kar felterjesztéssel élt, melyben Bókai János, a gyermekgyógyászat magántanára részére a rendkívüli tanárokat megillető fizetésben való részeltetést kérte, felhozván, hogy Bókai 1861-ben a habilitatio cselekményei alól való felmentés mellett lett magántanár, azóta is nagyon bevált a tudomány terén, több száz orvost és sebészt képezett ki a gyermekgyógyászatra és 800 bábát a gyermekápolásra. A mindenütt pártolt előterjesztésnek azonban nem lett meg a foganatja, mert az állami számvevőség közlése szerint az egyetemi alap túl volt terhelve. Erre a tanártestület okt. 12.-én Bókainak a rk. tanári címmel való kitüntetésére tett előterjesztést, melyet Ferenc József 1867 okt. 28.-án Párisban jóváhagyott.²⁶

1868 márc. 4.-én Korányi Frigyes a sebészet részére rendelt különös kór- és gyógytan tanára folyamodványt nyújtott be az iránt, hogy a nyári félév tartamára (mely ekkoron a húsvéti szünidő letelte után kezdődött) szabadságoltassék, hogy „tanulmány tárgyává tehesse a külföld azon egyetemeit, melyeknek szelleme, iránya és búvárlata segítette főleg tudományunkat azon álláspontra, melyet ma elfoglal”. Eötvös József a kérvényre rájegyezte: „helyeslem”. Korányi anyagi támogatást is kért az útjára, miért is 202 frt és 390 franc utaltatott ki részére útisegélyként, s fizetésének (1300 pengő frt, ill. 1365 frt o. é.) a május—július hónapokra eső összegéből 60⁰/₀ a távolléte alatti időre helyettesítésével megbízott Kétli Károly tanársegéd részére levonni rendeltetett; a kari jegyzői teendőikben való helyettesítésével pedig Balogh Kálmánt bízta meg a kar.²⁷ Korányi a kért szabadságidőt Berlinben töltötte,

²⁵ OL. VKM 17367: 1873.

²⁶ OL. VKM. 5673: 1867, 6552: 1867, 13497: 1867.

²⁷ OL. VKM. 5844: 1868, 7471: 1868.

ahol ebben az időben Virchow, du Bois-Reymond, Traube és Frérichs voltak az ottani orvosi facultás kimagasló egyéniségei.

Az 1858 óta Virchow nevéhez fűződő sejt-kórtan²⁸ ebben az időben már elérkezett volt sokáig tartó egyeduralmának tetőpontjára, Korányinak tehát megvolt az alkalmja, hogy saját szemeivel kísérhesse figyelemmel, miként terjeszkedik ki Virchow tekintélyének hatása alatt a sejt-kórtan az orvosi tudomány minden ágára mint domináló elv, mely semmiféle más felfogást, így elsősorban a Rokitansky-féle humoral-pathológiát, még annak értékes és majdan kb. 6 évtized múlva, a constitutiók tanában újra feltámadandó részeit sem tűrte meg a magáé mellett s hol a tudomány érveivel, hol a maró gúny eszközeivel akadályozott meg minden ellenvéleményt, akár csak a Semmelweis tanítását, vagy a praehistoria helyes irányban való fejlődését. A szóbanforgó időben azonban úgyszólván egyértelműleg a sejt-kórtant tekintették az orvosi tudomány nagyjai az orvosi tudomány egyedül üdvözítő szabványának és elsősorban Korányi érdeme, hogy azt hazájába áthozta és elismertette.

Eötvös József culturprogrammjának s jelesül abbeli szándékának híre, hogy a szükséges képest szaporítani hajlandó a rendszeresített tanszékek számát, eljutott a külföldre is. Markusovszky gondoskodott róla, hogy eljusson és azokhoz jusson el, akiket erre céltudatosan kiszemelt. Így a jelen esetben is: 1870 elején egy folyamodvány érkezett a minister kezéhez, melyben a tőketerebesi származású brünni kórházi prosector és bécsi magántanár Scheuthauer Gusztáv dr. felajánlotta

²⁸ Kölliker önéletrajzából tudjuk, hogy miként támadta őt Virchow éveken keresztül ama nézeteiért, melyeket utóbb a sejt-kórtanában ő is igazaknak és a magáéinak hirdetett. De még többet s éppen a leglényegesebb részét a sejt-kórtanának az angol Goodshir 1845-ben Edinburghban megjelent „Anatomical and physical observations“ c. művéből merítette Virchow, miként ezt igen behatóan s a plagium vádjával Ch. Robin „Anatomie et physiologie cellulaires“ (Paris, 1873) c. munkájában teregette ki, különösen az 576. lapon, melyen a Virchow és a Goodshir-féle szövegek egymás mellett vannak lenyomatva. 1878-ban E. Dühring „Neue Grundgesetze zur rationellen Physik und Chemie“ c. munkájának I. kötetében (125—126. l.) szintén foglalkozott e plagiummal, keményen megleckéztette Virchowot, hogy Goodshirt még csak meg sem említette könyvében.

szolgálatait a kórbonctan terén. A minister a folyamodványt véleményezésre leküldte az orvosi karhoz, amiről a pesti közkórház boncnoka, Genersich Antal értesülést véve, szintén belekapcsolódott Scheuthauer aspiratióiba. Scheuthauer a docentura birtokában a Rokitsansky oldalán töltött 15 éves multra, Genersich pedig államköltségen szerzett két évi külföldi kórbonctani és kórszövettani tanulmányaira hivatkozhatott.

Az orvoskari tanártestület 1870 júl. 19.-én és az egyetemi tanács júl. 30.-án a legnagyobb nyomatékkal Genersich mellett foglalt állást. A felség azonban a cultusminister javaslatára 1870 aug. 3.-án Scheuthauert nevezte ki a kórszövettan ny. rk. tanárává a szabályszerinti 1200 frt fizetéssel és a nyugdíjba számítandó 300 frt személyi pótlékkal.²⁹

Scheuthauerrel egy hatalmas tudású és rendkívül sokoldalú tudós került az egyetemre, aki hivatva volt a kórszövettannak immár szintén nagygyá növekedett új tudományát nálunk meghonosítani. Mestere, Rokitsansky, 40 éves volt, mikor ezzel a szakmával s annak műszerével, a mikroskoppal foglalkozni kezdett, míg Scheuthauer a tökély legmagasabb fokára képezte ki magát belőle s tanárrá neveztetvén ki, magával hozta bécsi készítmény-gyűjteményét s ennek a segítségével vetette meg az alapját a pesti egyetemen a kórszövettan tanításának. Kiváló didaktikai tehetségét mutatja az a körülmény, hogy szoros értelemben vett tanítványai közül tizenketten érték el az egyetemi rendes tanárságot, de ezzel szemben irodalmi téren csak keveset termelt s e kevés közt is nemcsak a szakmája tárgyabeli dolgozatok foglaltak helyet. Így pld. 1881-ben alapos művészettörténeti tanulmány jelent meg tőle „Der Germanicus des Louvre — ein Archimedes“ cím alatt. Egy Kleomenes által készített ú. n. Germanicus-szoborról van itt szó, melyet XIV. Lajos Olaszországban szerzett s melyről Scheuthauer meggyőzően megállapította, hogy nem Germanicust, hanem Archimedest örökíti meg abban a pillanatban, amidőn fürdőben a fajsúly mibenlétét felfedezi. Scheuthauer az utolsó nagy polyhistor volt az orvosok közt, aki a tanári karnak Virchowhoz 70. születése napjára intézett üdvözlő iratát ékes latinsággal fogalmazta meg.³⁰

²⁹ OL. VKM. 15773: 1870, 17239: 1870, 19271: 1870.

³⁰ Preisz H.: Megemlékezés Scheuthauer G.-ról. OH. 1894, 44. sz.

Amily különös körülmények közt neveztetett ki 1862-ben Wachtel Dávid az általános kórtan és gyógyszer-tan tanárává, épp oly szokatlan előzmények játszottak közre nyugalombahelyezésében. 1870 ápr. 28.-án ugyanis beadványt intézett Wachtel a cultusministerhez, melyben vádaskodó panasz tárgyává tette, hogy a tanári kar 10 heti óráját a felére szállította le. Elmondja, hogy miként elődei, eredetileg ő is 5 órát adott elő, de ez nem bizonyult elegendőnek. Az óraszám *reductio* 1000 frt évi jövedelemtől fosztotta meg. Kéri tehát a ministert, állítsa vissza a 10 óráját. A beadványnak ezt az érdemi részét a karra szórt általános és egyeseket érintő rágalmak teszik tarkává. Wachtel elismeri és tudja, hogy tárgyát Bécsben is csak heti 5 órában adják elő, de inti a tanárokat, hogy „a bécsi egyetemnek uszályhordozói ne legyenek, ha már vele versenyre lépni nem tudnak“. Szemükre veti, hogy nélküle határoztak s ez sérti a tanszabadságot stb. stb. „A tanártestület csak ismétlődő gyengélkedésének s mindinkább fokozódó nehéz hallásának tulajdonítani hajlandó“ Wachtel eljárását, mindamellettt elégtételt kért a ministertől, aki maga is felháborodott, nem a kérés, hanem a szokatlan vádak és kiszólások felett s meggyőződve róla, hogy Wachtelnek 36 évi összszolgálat van, „a tudomány érdekében mostanlag nyugalmazandó orvoskari tanárok“ közé sorozta Wachtelt (a bölcsészetkaron működő Linzbauerrel együtt), aki „nem is készült voltaképen valamely szaktudomány szabatos művelésére és a tanári pályára“. A király is hozzájárult 1871 jan. 7.-én Wachtelnek 1400 frt-tal való nyugdíjaztatásához, kérésére azonban a következő évben 2500 frtra emeltette a nyugdíjat; ezt azonban már Wachtel nem élvezhette, mert 1872 márc. 16.-án meghalt s így a magasabb különbözetet, ismét királyi engedéllyel özvegye kapta meg.³¹

1870-ben az orvosi kar előterjesztést tett, hogy az orvosi physika részére külön rendes tanszék állíttassék fel. A cultusminister azonban „egyelőre“ csak a tárgy taníttatásához járult hozzá, amivel Jendrassik Jenőt, az élettan tanárát bízta meg, aki ennek meg is felelt, rendes tárgya mellett heti 2 órában adván elő az orvosi physikát. 1872 ápr. 24.-én a minister,

³¹ OL. VKM. 10431: 1869, 21190: 1870, 696: 1871, 21726: 1872.

most már Pauler, leírt az egyetemhez s további javaslatokat kért az orvosi physika tanszékére és egyben az orvosi chemiai katedra netáni felállítására vonatkozólag. Az orvosi kar máj. 14.-iki üléséből folyólag (két év előtti álláspontjától némileg eltérően) abbéli nézetének adott kifejezést, hogy az orvosi physikára még ne hirdetessék pályázat, mert ezen szakma még csak fejlődőben van, dús élet- és kórtani ismereteket s gyakorlottságot igényel, másrészt csak két év óta adatván elő, alig képzelhető, hogy arra valaki már kellőképen rákészült volna. A kar tehát azt javasolta, hogy az orvosi physika egyelőre továbbra is az élettan tanára által adassék elő.

Ami az orvosi chemiát illeti, inkább remélhetőnek látta a kar, hogy arra akadni fog szakember, „mert ez a tudomány már régebben műveltetik csaknem az összes egyetemeken.”

A kar nézetével szemben a minister, most már Trefort, elrendelte, hogy az orvosi physika tanszékére meg kell kísérlni a pályázat meghirdetését, ami megtörténvén, a kar júl. 22.-én jelenthette, hogy mindössze egy pályázó akadt: Klug Nándor, az élettan és az orvosi physika tanárának assistense, aki 1874 augusztusában az orvosi természettan egyes fejezeteiből (hang, fény, meleg) már magántanára is képesítettett, aki azonban mielőtt a rendes tanszéket elfoglalná, külföldre volna kiküldendő kiképzésének teljes megszerzése végett. A minister szept. 30.-án közölte az egyetemmél, hogy az önálló tanszéket most még nem tölti be, mert Klug a feladat megoldására korántsem bír a megkívánható akár mennyiség-, akár természetani ismeretekkel.³² 1876 március havában a kar javaslatára Klug 400 frt utiköltség engedélyezése mellett a külföldi természettani és élettani intézetek tanulmányozására kapott megbízást.³³ Klug ezután továbbra is az orvosi természettan egyes fejezeteiből tartotta magántanári előadásait, az 1870-ben megkezdett kötelező előadásokat azonban Jendrássik tartotta továbbra is évi 800 frt jutalomdíjért 1878-ig, ekkor azonban a minister, a takarékosági kényszerre való hivatkozás mellett, nyilatkozattételre hívta fel az egyetemet, vajjon okvetlenül előadandónak tartja-e továbbra is az orvosi physikát az orvosi karon, s külön tanszéken-e, s ha igen: ki által. A kérdés meg-

³² OL. VKM. 10312: 1872, 13500: 1872, 21338: 1873.

³³ Gyógy. 1876, 195. l.

tárgyalására bizottság küldetett ki, mely azzal okt. 26.-án és nov. 2.-án foglalkozott s 5 igennel 1 nem ellenében arra a megállapodásra jutott, hogy az orvosi természettannak külön tanszéken való tanítását ugyan hasznosnak, de ezidőszert nem elkerülhetlenül szükségesnek s ezért elhalaszthatónak tartja a tanszékkal együtt. A kar plenuma is 10 igennel 2 nem ellenében a bizottság véleményét fogadta el és elhatározta, hogy a bölcsészeti kar kéressék fel, hogy a kísérleti természettan tanárának előadásaira jár hassanak az orvostanhallgatók.³⁴ Ilyformán az 1878/79. tanévtől fogva a physika tanítását báró Eötvös Lóránd átvette Jendrassik Jenőtől.

1868 dec. 9.-én reggeli 4 órakor váratlanul csapás érte az egyetemet s az egész orvosi közügyet: két napi betegség után, átfúródó appendicitis következtében meghalt Balassa János. Május havában még 25 éves tanári jubileumát ülték meg barátai és tisztelői; segédei és műtőnövendékei carrarai márványszobrát, hallgatói Barabással olajképét készítették el s a király a Szent István rend lovagkeresztjével tüntette ki, ő maga pedig négy 125 frtos ösztöndíjat alapított ez alkalomból IV. és V. éves szegénysorsú orvostanhallgatók javára. Ekkor még nem sejthette senki, hogy az 55 éves, erőteljes férfi néhány hónap múlva bevégti pályafutását. Halála mindenfelé lesújtólag hatott, nemcsak itthon a hazájában. Erzsébet királynénkről a bécsiek írták meg, hogy annyira meg volt indulva kedvelt orvosának halálhírének hallatára, hogy az udvari ebédnél elmaradt s könnyeket hullatott a nagy veszteség felett. Hebra előadás közben kapta meg a sürgönyi értesítést, mire megszakitva előadását, mélyen érzett fájdalomba fúló szavakkal parentálta el Balassát. Billroth másnap méltatta hallgatói előtt s meleg „Nachruf“-ot írt Balassáról és „kitűnő munkáiról“. A bécsi orvoskari tanári testület és a medikus ifjúság Dumreicher tanár vezetése alatt két koszorúval jelent meg a díszmagyaros orvostanhallgatók díszőrsége által körülvett ravatalnál és kísérte a hatlovas gyászkozsit a rajta elhelyezett három koszorúval, melyek közül az egyik Billrothé volt. A koporsóról négy szalag nyúlt ki, melyeket felváltva fogtak ministerek,

³⁴ OL. VKM. 1405: 1879.

tanárok s a közegészségi tanács tagjai. Az uralkodóházat Nopcsa báró főudvarmester képviselte. A végeláthatatlan gyászmenet megállott a Deák-téri lutheránus templomnál, bevitték a halottat és Székács superintendens tartotta a gyászbeszédet, aztán tovább: klinikájáig, ahol Osváth Albert medikus beszélt. Végül bezárult a kriptá, magába fogadva egy kivált-ságosan nagy férfiú kihült testét, ki nemcsak egyetemünknek, de egész hazánknak dísze volt s legnagyobb értékei egyike. Mélyen elszomorodott, hálás hallgatói pedig két hónapig gyászban jártak, az azévi báljukat lemondták s az összes egyetemi ifjúsági vígasságokat beszüntették.³⁵

Balassát méltán nevezte el utódja „az önálló magyar sebészet megalapítójának“. A húgykőműtétetről írt dolgozatán kívül a plastikus műtétekről, köztük az orrplastika műtétmódjairól írt munkái nemcsak itthon alapították meg ezen operációk művelését, s épp ily fontosságúak a gégesebészetbe vágó dolgozatai s a laryngofissio műtéte egyenesen Balassa nevéhez fűződik. Kisebb s ugyancsak értékes közleményeit halála után Janny Gyula gyűjtötte össze és adta ki.

Balassa halála után a tanártestület az elhunyt volt tanársegédjét, Kovács Józsefet, a sebészeti műtéttan magántanárát s a Rókus kórházban a női ivarszervek bántalmaiban szenvedők

³⁵ Wiener med. Wschr. 1868, 1627, 1640. l. — Balassát Arányi boncolta. A boncjegyzőkönyvet közli a Gyógyászat 1868, 998. l. — Kivonatosan ideiktatjuk az absolutismus idején néhány évre a pesti egyetemre helyezett Brühl professor „Aus Pest“ c. cikkének Balassáról szóló részletét 1852-ből: „Sowohl wissenschaftlich begabter wie moralischer Charakter... Ein guter, ein treuer, ein eifriger Lehrer... Er geht mit jedem wahren Fortschritte seines Faches, vertritt ihn, fördert ihn, verbreitet ihn... Er thut in jeder Rücksicht, und noch mehr als dies, was er thun soll, als Mensch, als Lehrer, als Beamter, als Heilkünstler. Der Name Balassa wird im goldenen Erinnerungsbuche der Pester Universität mit Recht eingetragen bleiben, so lange sie bestehen wird, als ein Name von gediegenstem, vom liebenswertesten Klange... Alles rühmt seine richtigen Diagnosen, seine gewandten und schonenden Operationsweisen, seine Dexterität und Humanität. — Die an Anbetung grenzende Liebe seiner Schüler, die Fülle seines Auditoriums, das einstimmige Urtheil seiner Hörer über die Prägnanz, Klarheit und Gründlichkeit seiner Vorträge...“ (Wiener med. Wschr. 1852, 757. l.)

kórtermének orvosát bízta meg a tanszéki helyettesítéssel,³⁶ akit azután 1870 márc. 17.-én a király a gyakorlati sebészet ny. r. tanárává nevezett ki. Beretvaéles eszével, szókimondó, ellentmondást nem tűrő nyíltságával nagy tekintélyt szerzett, de ellenszenvet is keltett maga iránt. Balassa mellől kikerülve, pályája kezdetén, kora sebészetének színvonalán álló sebész volt, józan ítélőképessége és conservatív gondolkodása megóvta őt az akkor bevonuló antisepsis túlzásaitól.

1868-ban Linzbauer Ferenc indítványt tett, hogy a következő évben ünnepelje meg az orvosi facultás alapíttatásának száz éves fordulóját s készítsen erre az alkalomra „magyar és latin nyelven a dicső anyakirály arcképével díszített emlékiratot, mely magában foglalja az orvosi kar történelmét, fokozatos fejlődését, tudományos haladását, az egyetem karbeli kormánynokai, dekánai, tanárai s tudorainak névsorát s tudományos működését“;³⁷ 1869-ben, a júl. 13-iki kari ülésben a kar az indítványozót bízta meg a rendezéssel. Linzbauer bemutatta „ünnepélytervét“: a kar alapító okmányának kiadási napja 1769 nov. 7-ike lévén, ez a nap a hálaérzelmek kifejezésének s a lefolyt évszázadokon át működő tanárok kegyeletes emléknovilvántatásának legyen szentelve. Ez a nap az egyetem dísztermében, az egyetemi tanács és a karok jelenlétében, a ministeriumok, tábornokok („hadi ügyvezetők“), az országgyűlés két háza stb. stb. képviselői és küldöttei előtt, a kari ülésterem számára megszerzendő Mária Terézia arcképének leleplezése mellett, a boldogult legkegyelmesebb alapítónénk iránti emlékbeszéd előadásával lenne ünneplendő. Ezen beszéd latinul tartatnék. A második beszéd a száz év alatt működő tanárok életrajzát s a hazai orvosi tudomány előmozdításában tanúsított törekvéseinek hű ábráját adná elő, a tanárok arcképeinek kiállításával. Mindkét előadás a dekán és prodekán, vagy a dekán és egy tanár által tartatnék. Az ünnepély második időszaka a kar betelt valóságos százados napja után, 1870 november első hetére esik s addig még 15 hónap van, ezért a közelebbiek elhatározása a jövő tanév kezdetére halasztandó.

³⁶ OH. 1868 szept. 13, dec. 27.

³⁷ Gyógy. 1868, 88o. l., Wiener med. Wschr. 1869, 1066. l.

Ezen indítványa kapcsán Linzbauer még bejelentette, hogy jan. 28.-án megkezdte összeállítani a kar történetét latin nyelven; s hogy a magyar szöveget a nyelvészet akadémiai legújabb szabályaival kívánván összhangba hozni, azt egyik hírneves akadémiai nyelvész bírálata, illetve javítása alá fogja bocsátani.³⁸

A kar mindezt jóváhagyólag tudomás véve elhatározta, hogy az orvosi egyetem alapításának százados évfordulóját 1870 nov. 7.-én fogja megülni,³⁹ az ünnepély súlypontja azonban utólag az egyetem újjáalakításának szokásos évfordulójára, 1871 máj. 13.-ikára helyeztetett át, amidőn Rupp János dekán nagyszabású beszédben ismertetette az orvosi kar történetének kimagasló pontjait az alapítástól fogva. Ekkorára érkezett meg a király megemlékezése is: Ruppot a III. oszt. Vaskoronarenddel, Stockinger, Lippay, Lenhossék profeszorokat pedig a királyi tanácsosi címmel tüntette ki.⁴⁰

Ennek a jubileumnak az emlékét van hivatva továbbra is állandóan fenntartani a „Markusovszky Lajos-féle egyetemi jubilaris előadások“ intézménye. Ez az eszme az Orvosi Hetilap 1880. évf. 19. számában került először a nyilvánosságra Markusovszky „Pia desideria“ c. cikkében, melyben a lefolyt centenarium alkalmából felhívást intézett a társadalomhoz, hogy ne mindent az államtól várjon, hanem tegyen alapítványt az egyetemi célok elérésére. Az eszme először Bécsben élő hazánkfia, egyetemünk neveltje, Ivanchich Victor dr.-ban keltett visszhangot, aki sietve küldött be 1000 frtot az egyetemi tudomány gyarapítását és az orvosi oktatás tökéletesítését szolgálni hivatott orvoskari alap létesítésére s ezt az összeget utóbb még 2200 frttal megtoldotta. A tanári testület, melynek 1882 febr. 28.-án tartott ülésén olvasta fel a dekán Markusovszky levelét, melyben a gyűjtött alapot továbbfejlesztésre és kezelése végett a testületnek felajánlja,⁴¹ a kari vagyomból 3000, majd

³⁸ Ennek a beígért történetnek nem sikerült a nyomára jönni, talán a véletlennek több szerencséje lesz valamikor, mint a célzatos kutatásnak.

³⁹ Gyógy. 1869, 699. l.

⁴⁰ OH. 1871 máj. 21.

⁴¹ Kari ülésjk. 1882, 352. sz.

ismét 2960 frttal járult az alaphoz, Markusovszky maga 600, Schulek Vilmos és néhány tanártársa 200—500 frttal, Rupp János 1000 frttal⁴²stb., úgyhogy 1895-ben 20.219 frtra növekedett az alap. Ekkor határozta el a kar, hogy az alapot örök időkre Markusovszky nevére fogja kezelni, kamatait pedig egy vagy két éves időszakokban tartandó előadások díjazására és kinyomatására fordítani. Az alapítólevél szerint az előadások tárgyát képezheti az orvosi és a vele kapcsolatos természet-tudománysszakok tanítási és bűvárlati módja és módszere elméletileg és kísérletileg, történelmi, culturalis, gyakorlati vagy bármely más szempontból, akár egy-egy fejezet tekintetében, akár általánosságban, az előadó belátásához vagy a szükséghez képest. 1903-ban megindultak az előadások Than Károly „a chemia újabb haladásáról” szóló tanulmányának bemutatásával s 1906-ban már 55.576 koronára nőtt az alap,⁴³ hogy aztán a világháború után semmivé foszoljék.

Nem lenne helyes, hogy a száz év mesgyéjét mi is a megtett hosszú, nehéz útra való visszatekintés nélkül lépjük át. Meg kell egy pillanatra állanunk, mert revelatióra késztet az alkalom, fel kell vetnünk a kérdést: mennyit váltott be a facultás ezen idő alatt azokból a követelményekből, melyet már maga az alapítatásának ténye fűzött hozzá.

Ez a száz év tele van bűnökkel, de ezekért a bűnökért nem mi tehattunk. Egyetemünk gazdagsága, első statistikusként Schwartner szerint, vetélkedett az oxfordi és cambridgei egyetemekével, ám e vagyon felett nem mi rendelkezhattunk. A Mária Terézia által megállapított orvoskari tanári fizetés fényes dotatió volt nevezhető, ám ez a fizetés mozdulatlanul megmaradt a régi kiméretben és csak nem sok idővel a száz év letelte előtt emeltetett mindössze évi 100 frttal, miközben a pénz vásárló ereje lecsökkent az egyhatodára. Láttuk, hogy ennek következtében mily áldatlan küzdelem fejlődött ki a tanárok közt szánalmas 20 frtos mellékjövedelmekért, ami nem is csoda, ha még visszaemlékezünk rá, hogy

⁴² OH. 1881 máj. 1.

⁴³ Genersich Antal: A Markusovszky Lajos-féle jubilaris előadásokról. — OH. 1906, kny.

MARKUSOVSKY LAJOS

Winterl mekkora nyomorban fejezte be életét, vagy Stáhly Györgyre, aki inségben hagyta vissza családját, vagy Szeningre, kinek annyi pénze se maradt, amelyen eltemethették volna.

1770-től kezdve 1848-ig, és 1849-től 1867-ig megszámlálhatatlan alkalommal hallottuk hangoztatni a „conformetur“ kecsegtető elvét, ezt azonban a bécsi központosító hatalom csak nagyritkán alkalmazta orvosi karunk javára s abban az általa mindig újra és újra jóhiszeműleg feltételezett és hőn remélt értelemben, mely szerint a bécsi orvosi karral való conformálás alatt a berendezkedés és felszerelés alapos fejlesztése is értendő. Egyetemünkön 1848-ig a tudományfejlesztő tanszabadság még tán híréből is alig volt ismeretes, e részben azonban a bécsi s a többi ausztriai egyetemeken se volt más a helyzet. Ám a magyar Ratio Educationis is kimondta a tételt, hogy „az egyetemnek nem feladata tudósokat, hanem az államnak derék és erkölcsös polgárokat nevelni“. És jóllehet e tétel végigkísérte majdnem száz éven át, 1867-ig, egyetemünk működését, mégis azt látjuk, hogy orvosi karunkon mindig akadtak férfiak, akik ezt a rabláncot le tudták oldani, el is dobni maguktól s akik a kar primitív berendezkedése mellett is nem hervadó dicsőséget szereztek e száz év folyamán a magyar egyetemnek, a magyar névnek. Erre az időre esik, hogy a tanárok legnagyobbikán kezdjük: Semmelweis működése. De mindjárt az első nagyszombati öt tanár közt is kettőt találunk, akit a külföld is ismert és elismert. Az egyik Plenck volt, a bőrbajok első tudományos alapon való osztályozója, akinek nagyszámú monographiái Ausztria határain túl is keresett tankönyvek voltak s aki kiválóságának köszönhette, hogy tőlünk magasabb állásba Bécsbe helyeztetett át. A másik Winterl, a dualistikus chemia egyik legkorábbi hirdetője, a botanika előrevivője, külföldi tudományos társulatok tagja, aki nagy vagyonát áldozta fel a tudomány oltárán. Utódának, Kitaibelnek is messze hangzatos neve volt a külföldön. Hét külföldi társulat tagja volt a meggyilkolt Haberle és nálánál sem sokkal kevesebbé Tognio. Bene, Tolnay és Fabini tankönyveit idegen nemzetek fordították le és vezették be a hivatalos használatba. Id. Lenhossék Mihályt kiválósága miatt vezényelték el tőlünk Bécsbe, s fia József egyike lett az Európa-

szerte legismertebb orvosprofesszorainknak. Czermak Jánost azonnal meghívta Jena, amint tőlünk távozni kényszerült. Balassa halálát külföldön úgy siratták, akár idehaza. És nem kicsiny a száma azoknak a tanároknak, akiknek a híre-neve bár nem lépte át hazánk határait, idehaza azonban oly működést fejtettek ki, mely külföldi igényeket is teljesen kielégíteni alkalmas lett volna.

Számos más közlemény is foglalkozott már facultásunk régmúlt idejével, többnyire tárcacikk modorban, vagy „történelminek“ hangzó bevezetésekben, de legtöbbjük csak a felszínről, az általános benyomásokból alkotott képet karunk multjáról, elkövetve azt a súlyos hibát, hogy e karnak általunk is sokszor vázolt szánalmas, a nagy világ szégyenpadjára való állapotát s annak okozóit azonosították ezen állapot mátyrjaival, a tanárokkal, akik pedig sokszor állottak ki viaskodni a kormányhatalommal, Winterlen kezdve egész Semmelweisig. Nem ők voltak maradiak, hanem a viszonyok voltak azok, melyek közt dolgozniok kellett s az igazságtalan utókor sokszor megfélekezük vagy tán nem is tud róla, hogy mi mindent alkottak. A korfestéssel csínján lehet csak bánni, mert megvan a veszélye, hogy a megfestendő korba mindennek bele kell illenie, mindennek illustringuál és érvül kell szolgálnia, hogy az aprioristikusan megconstruált szín egysége meg ne zavartassék. Így esik meg aztán, hogy a rossz milieube rossz, kigúnyolni vagy lenézni való tanárok kellenek és hogy Bécsből is más mint rossz nem jön és nem jöhet. Pedig vigyáznunk kell itt is, nem szabad a bűnnek több súlyát Bécsre raknunk, mint amennyire csakugyan rászolgált. Ismétlésekbe kellene bocsátkoznunk, ha még egyszer részleteznénk, hogy egyes onnan jött és javunkra váló intézkedéseket miként értettünk vagy magyaráztunk félre. Elismerésre, sőt hálára is nyílik alkalmunk Bécs, és ugyanannyi önvádra önmagunk iránt, ha visszagondolunk rá, hogy pld. a szemészeti önálló tanszék Bécsből kínált, majd erőszakolt felállítása elől éveken át mi zárkóztunk el; hogy Semmelweis kinevezését a szülészet tanárává szintén Bécsnek köszönhetjük és ezzel együtt azt, hogy „emberáldozatokat ejtő“, első helyen jelöltünkötől, Braun Károlytól Bécs szabadított meg bennünket. De nem szaporítjuk a példákat, a történelmi igazság útjára ez az egy-kettő is rá tudja vezetni ítéletünket.

Meg kell emlékeznünk az „Országos Közegészségi Tanács”-ról, amelynek rendeltetése bár kívül esik az oktatásügyön s magával az orvosi karral semmi dolga nem volt, annál több azonban a kar tanáraival, mert túlnyomórészt ezekből állított össze mindenkor a tanács, mely a belügyminister fennhatósága alatt s annak a szerveként működött. A helyzetet könnyen érthetővé teszi az a tény, hogy a közegészségügyet a belügyminister adminisztrálta, de a cultusminister ápolta és fejlesztette. Markusovszky Lajosnak, az egyetemi ügyek vezetőjének egész működésén elsőrendűleg vonul végig a közegészségügy kiépítésére irányuló törekvés, melynek szolgálatára a szerkesztésében megjelenő Orvosi Hetilap hasábjait is igen sűrűn felhasználta. E maga elé tűzött feladatában barátja, a sebészprofessor Balassa is készségesen kivette a maga részét. Báró Wenckheim Béla 1868 március 10.-ére széleskörű értekezletet hívott össze, melynek főtárgya az egészségügy országos rendezése s a terv élén az „Országos közegészségi orvos-tudományos tanács” felállítása volt. Négy tervezet mutattatott be a személyesen elnöklő miniszternek: a legrégebb, vagyis a külső doctorok karának 1848-ban készített tervezete, továbbá az orvosok és természetvizsgálók pozsonyi, valamint rimaszombati vándorgyűlésein szerkesztett két javaslat s végül a Balassa, Jendrassik, Korányi és Markusovszky által szerkesztett memorandum. Ezek közül tárgyalási alapul a miniszter az utóbbit választotta, mint amely kimerítő, de az aprólékos részletességet mellőző vázolója volt az összes közegészségügyi követelményeknek, úgyhogy az az egész közegészségügyi haladás kész programjának volt tekinthető. A tervezet a közegészségi tanácsot porosz mintára a belügyminister segítségére mint független s az összes különleges szakmákat felölelő tanácsadó testületet gondolta el, melynek rendeltetése: véleményadás az egészségügy egész területén, törvények előkészítése, egészségügyi hivatalnokoknak kiadandó utasítások és szabályzatok elkészítése; a tervezetet a tanács állapítja meg és ellenőrzi az alkalmazandó egészségügyi személyzet vizsgáit és legfelsőbb instantiája az egészségügyi és törvényszéki orvosi kérdéseknek, ítélműhibák felett, megállapítja az orvosi honorariumokat és javaslatba hozza a gyógyszerészet reformját. A tervezet kimerítően és meggyőzően indokolta, miért nem

lehet mindeme ténykedéseket sem a bürokratiára, sem a tanártestületre, sem az orvosegyesületre, sem pedig az orvosi collegiumra bízni.⁴⁴ A tanács felállítását a felség már ápr. 9.-én jóváhagyata s jún. 14.-én kinevezte elnökül Balassa Jánost, alelnökül Kovács-Sebestény Endrét, kinevezett 10 rendes és 27 rk. tagot. A kinevezések a hivatalos lap júl. 1.-i számában tették közzé a ministeriumok által kiküldött négy kormányképviselőével együtt.

Az Orsz. Közegészségi Tanács júl. 30.-án tartotta a M. T. Akademia épületében első ülését s még ezen év folyamán számos fontos előterjesztést tett (kórházi tervezet, a lipótmezei orsz. tébolyda szervezése, magzatűzés elleni rendszabályok, lelenház, bábaképzők felállítása stb.). Csakhamar súlyos veszteség érte a Tanácsot Balassának az év végén bekövetkezett halálával, kinek helyére az eddigi alelnököt, ennek helyére pedig Rupp Jánost nevezte ki a felség. Az 1869. év működésének főtárgyát az országos egészségügyi törvényjavaslat kidolgozása s egy országos kórház létesítésének tervezete képezte, mely az egyetemi klinikákkal volt kapcsolatba hozandó. A Tanács 1870-ig azon memorandum alapján működött, melyet Balassáék nyújtottak át a miniszternek és ugyanez képezte az alapvázát az 1876. évi XIV. tc.-nek, mely a képviselőház febr. 6.-án tartott 83. ülésének egyhangú határozata alapján volt „még a jelen ülésszak alatt” beterjesztendő. Ennek a törvénycikknek a teljes anyagát a hygiene összes ágainak figyelembevételével a Tanács dolgozta ki a legmesszebbmenő alapossággal és lelkiismeretességgel, szerkezeti szempontból pedig Hollán Adolf dr., országos főorvos és Grósz Lipót dr. osztálytanácsos dolgozta ki, minek megtörténte után a törvényjavaslat újra megküldetett a Tanácsnak, nemkülönben az Orvosegyesületnek, az orvosi lapok szerkesztősegeinek, a vidéki egyleteknek, sőt magánosoknak is, véleménynyilvánítás végett. Ily körülmekintő gondosság mellett készült az 1876. évi közegészségügyi törvényünk, mely egyike a legelőrelátóbb magyar keret-törvényeknek, melyet az idők során legfeljebb módosítani kellett, de nem megváltoztatni, még kevésbbé hatályon kívül helyezni.⁴⁵ Az Orsz. Közegészségi Tanács közel hét évtizeden át

⁴⁴ Gyógy. 1868, 227, 328. 1.

⁴⁵ A kép nem volna teljes, ha hallgatással mellőznénk Poór Imrének

teljesítette a törvényben is körülírt felelősségteljes hivatását s elmondhatta magáról, miszerint nemes hagyományairól soha meg nem feledkezett s mindennemű befolyások elől ridegen elzárkózódva, mindenkor tárgyilagos lelkiismeretességgel csakis az igazságot kereste.

A homoeopathia magyarországi hívei 1844-ben mozgósítani tudták a maguk érdekében a pozsonyi országgyűlés mindkét tábláját, melyek feliratot intéztek a királyhoz, melyben „Kérjük Felségedet, hogy főleg a szenvedő emberiség érdekében az orvosi tudomány a régivel egyaránt üdvös ez újabb nemét az egyetemi tanulmányok sorába felvétetni s tanítására oktatói székkal a megkívántató gyakorlati eszközökkel együtt felállítani méltóztassék.”

A király október 24-én bölcsen kilátásba helyezte, hogy a kérelmet akkor, amikor majd az állam érdeke-java meg fogja kívánni, teljesíteni fogja.⁴⁶ Ezzel a homoeopathia „tudományának” ügye jó időre és érdeme szerint el volt hazánkban intézve. 1863-ban azonban az a kilenc homoeopatha orvos, ki mint ilyen működött Pesten, egyletté állt össze, megválasztva elnökké Balogh Pál dr.-t s titkárrá fiát, Tihamért. Garay János dr. pesti hasonszenvész pedig magántanári jogosítvánnyal folytatólag az orvosi karhoz, amely egyhangúlag elutasította.⁴⁷ A homoeopathák nemsokára szaklap alapítottak, a „Hasonszenvi Lapok” c. folyóiratot s egyletük útján, melynek elnöke most már az 1866 nov. 11.-én elhunyt Balogh Pál helyett Argenti Döme dr. kir. tanácsos lett, 1867 jún. 3.-án kérvényt nyújtottak be az országgyűléshez, melyben azt kéri, hogy minden, az orvosi tanügyet általában s a hasonszenvi tanszéket

azonnal megkezdődő támadásait a Közegészségi Tanács ellen, ha nem is érdemelnek lábjegyzetnél külön helyet. Megalakulása után epés kitörésekben emlékezik meg a „silány alapokon nyugvó” tanácsról, e szerinte „halvaszületett intézmény”-ről, mely úgyszólván sohasem szűnt meg mérges nyilainak céltáblája lenni. Lásd: Gyógy. 1868., 780, 831, 931, stb. l.

⁴⁶ „Objecto erigendae in regia scientiarum universitate Pestiensis cathedrae studii homoeopathiae (cujus intentu D. Status et Ordines substraverant praesentationem) actu jam sub pertractatione constituto altetatum Suam Maiestatem Sacram quod ratio commodi, valetudinis rei publicae poscit, clementer disposituram esse.” Gyógy. 1870., 260. l.

⁴⁷ Gyógy. 1863., 890, 1030. l.

és kórodát különösen illető hivatalos intézkedéseinél méltóztassék a hasonszenvi orvosegyeletet kegyesen meghallgatni. Nov. 12.-én azonos tárgyú beadványt intéztek az egyetemi tanácshoz is, mely azt véleményezésre megküldte az orvosi karhoz. Az egyetemi tanács magáévá téve a kar véleményét, 1863 jan. 9.-én felterjesztette azt a miniszterhez a következő szöveggel: „A hasonszenvi orvosok egyletének éppen oly kevésbé lehet joga követelni, hogy az egyetemi tanügy vezetésébe befolyjon s véleménye iránt mint illetékes testület szinte szabályszerűen megkérdetessék, mint bármely más az országban levő orvosi egyesületnek. A hasonszenvi orvosegyletnek ez annál kevésbé megengedhető, mivel a homoeopathia oly alapon áll, mely elv és rendszerre nézve egészen elüt a természettudományok által mai napig elfogadott és a század összes haladása által igazolt elveitől és módszerétől, minélfogva beavatkozása csak zavart szülne s a tárgyilagos alapról leterelvén a kérdéseket, meddő szóvitákat eredményezne. Az egyetemi tanügyre vonatkozó minden tárgyalásoknál a kormány eddig is az egyetemi tanártestületet tartotta hivatottnak ily kérdésekben véleményt adni, mire az tudományos képzettség alapján történt megválasztása, hivatalos állása és életfeladata, valamint azon körülménynél fogva is képesítve és jogosítva volt, hogy orvosrendőri és törvényszéki kérdéseknél mint felülvéleményező testület működven, alkalma van az orvosi ügy állásáról szerte a hazában meggyőződni...”

Megjegyzí továbbá a tanári kar, hogy a művelt Európa többi államaiban hasonszenvi kóroda eddig sehol rendszeresítve nincs s hogy “tekintetbe véve azon készséget, melylyel az orvosi tudomány és annak képviselői, a tanintézetek, minden haladást ígérő új igazságot és felfedezést felkarolunk, holott a homoeopathia félszázados fennállása dacára az orvosi oskolák és a természetbúvárok által tökéletesen mellőztetik, e körülményben oly érv fekszik, melyet a pesti hasonszenvi egylet véleménye ellensúlyozni hivatva nem lehet.”⁴⁸

E felterjesztés alapján a közoktatásügyi miniszter, br. Eötvös József 1868 jan. 31.-én elutasította a hasonszenvészek kérését: „a kívánt befolyást a kir. magyar tudományos egyetemi

⁴⁸ VKM. 14456: 1867, 512: 1868.

tanügy vezetésébe úgy azon, mint bármely más orvosi egyesület részéről, alaposnak és a tudományegyetem állásával megegyeztethetőnek nem tartom.“

A hasonszenvészeket nem bátortalanította el az elutasítás. Újra mozgolódni kezdtek, felvették a harcot a minister ellen s a „Hazánk“ 1868 dec. 15.—24. sz.-ban, majd az „Ungarischer Lloyd“ 1869 jan. 9.-iki számában a homoeopathiának az allopathiával való egyenrangusítását követelték. (A kifejezés „allopathia“ tőlük ered, az egyenrangusító szembeállítás kedvéért.) Követelték továbbá, hogy az állam mozdítsa elő törekvéseiket: az „öndispositiós“ szabad gyakorlatot, mely szerint a rendelt gyógyszereket ne a gyógyszerterek, hanem ők maguk készíthessék el, továbbá a képviseltetésüket minden államorvosi testületben s végül, hogy az egyetemen tanszéket s klinikát kapjanak és kórházi osztályokat. Mindezen követeléseik teljesítését nem az egyetemtől, hanem az országgyűléstől várják. Ügylátszik, teljesen megfeledeztek a homoeopathák arról, hogy valamely tan helyes vagy nem helyes voltát nem az országgyűlés, de még csak nem is a kormány van hivatva eldönteni. Viszont jól tudták, hogy az egyedül illetékes forum nem fogja komolyan venni ambícióikat. Ügyük most már országos ügyggyé kezdett dagadni, de nem abban az értelemben, ahogyan azt ők szerették volna. Mert megszólaltak rendre a törvényhatóságok, legelsősorban Sárosmegye, mely okos tárgyilagossággal vetette fel a kérdést a hasonszenvészek előtt: miért nem képesítették magukat a homoeopathák magántanárságra? ez megnyitná előttük a tanítás lehetőségét. Miért nem folyamodnak a megüresedett kórház-orvosi állásokra s miért kívánják, hogy hatalmi szóval nyerjék el mindezt? A sárosiak átírtak Pest vármegye és Pest sz. k. város közönségéhez is, foglalna el hasonló álláspontot. Pestmegye egészségügyi bizottmánya 1869 jan. 11.-én tárgyalta a sárosmegyei átiratot a hasonszenvi orvosegyesületnek kérvényével együtt és azonos szellemű határozatot hozott a sárosmegyeivel, melyet megküldvén Pest város tanácsához, ez is magáévátette az átirat tartalmát; az öndispositiót illetőleg pedig rámutatott, hogy az ez iránti kérelem teljesítése a közigazgatási rendelkezésekkel ellentétben állana.⁴⁹

⁴⁹ Gyógy. 1869., 15, 159. l.

1870 jan. 31.-én már a képviselőházat is mozgósítva látjuk. P. Szathmáry Károly tett indítványt, hogy a hasonszenvészetnek „még ez év folyamán tanszék állíttassék s a minister utasíttassék a létrehozására”.⁵⁰ Látni ebből, hogy a homoeopathák céltudatosan s gyengeségük (be nem vallott) tudatában csakugyan nem merték ügyüket az illetékes forum elé vinni és valamelyi-köjük rehabilitáltatását megkísérelni.

A képviselőház febr. 25. és 26.-án vette tárgyalás alá P. Szathmáry Károly indítványát s a költségvetés előterjesztése alkalmával br. Eötvös József közoktatásügyi minster hosszan és meggyőző módon válaszolt.⁵¹ Kifejté, hogy Szathmáry a homoeopathiát és az allopathiát az orvosi tudomány két önálló rendszerének látszik tekinteni, holott csak egy rendszerről lehet szó, magáról az orvosi tudományról. Különbőség köztük csak a gyógymód tekintetében áll fenn, ez pedig az orvosi tudománynak csak egy kis része. Egyazon tudomány egyik ágának két külön rendszeréről lehet mindössze szó. Ha tehát az indítványozó képviselő a homoeopathia részére külön tanszéket kíván felállítani, akkor ugyanazon a joron követelhetne külön tanszéket a hegelianus, a cartesianus s így rendre a többi philosophiai iskolák részére. Ám a tudomány elveivel az sem egyeztetethető össze, hogy valaki azért neveztesse ki tanárnak, mert egy bizonyos rendszer híve s nem azért, mert a tudományban megfelelő helyet foglal el. De nincs szükségük a felmerülő nagy tudományos igazságoknak arra sem, hogy kathedrájuk legyen; így nem volt szüksége a Harvey-féle tannak sem, hogy mindenki átlássa a vérkeringésről szóló felfedezés nagy jelentőségét. A homoeopathia ugyanezekkel az igényekkel lépett fel 1865-ben Franciaországban, ahol a híres Dumas adta elő a senatusban az ügyre vonatkozó jelentését, majd fellépett Angliában, Németországban és fellépett mindenütt, „de én azt látom — folytatá Eötvös — hogy mindenütt éppen azok a férfiak, akik a természettudományok körében első sorban állanak, a homoeopathák ezen kívánságát megtagadják s ez — megvallom — előttem nagy súlylyal bír, éppen azért, mert a természettudományokról van szó, azaz

⁵⁰ Gyógy. 1870., 96. l.

⁵¹ OH. 1870 márc. 13, 20. l. — Gyógy. 1870., 160. l.

oly tudományról, melynek körében én magamat competens bírónak nem tartom. Én tehát az indítványt nem fogadhatom el.”

A képviselők bár türelmesen végighallgatták a pártkülönb-ség nélkül nagyrabecsült ministert, báró Eötvös Józsefet, de correct, bölcs fejtegetései nem győzték meg őket. Nem akartak meggyőzetni. A vitában számos képviselő vett részt, köztük Patrubány Gergely, a későbbi fővárosi t. főorvos, aki szellemesen fejtegette, hogy egyes gyógymódoknak, még a jól beváltaknak is, sehol sem szokás tanszéket felállítani. A számojéd népeknél az orvos a beteg ágya körül táncol és statistikailag kimutatható, hogy emellett a betegnek egy bizonyos százaléka meggyógyul; ám kinek jutna eszébe ennek a gyógymódnak tanszéket nyitni? A képviselőház többsége ideges türelmetlenséggel hallgatta Patrubány éleseszű és tudományosan megalapozott fejtegetéseit, „eláll” kiáltásokkal igyekezvén pótolni az objectív, higgadt ellenérvek hiányát. Végül arra kérte a felszólaló a ministert, hogy szakértőkkel tétessen magának jelentést. A képviselőházi vita vége azonban az volt, hogy a nagy többség a ministert leszavazta s a Szathmáry-féle indítványt magáévá tette.

Ezzel a hasonszenvi gyógyászat tanszéke meg volt teremtvé, tudományos hírünknek nem csekély kárára. Még szerencse, hogy a minister nem csinált az esetből kabinetkérdést, mert nagyon szomorú dolog lett volna, ha az ország 9 homoeopatha orvosának tolakodó követelései miatt veszíti el legnagyobb ministerei egyikét.

A képviselőházi határozat széleskörű felháborodást okozott az egész ország illetékes köreiben. Elsőnek a budapesti kir. Orvosegyesület háborodott fel;⁵² márc. 4.-ére rendkívüli ülést hívott össze Bókai János elnök, melyen felpanaszolta, hogy a képviselőház szakvélemények meghallgatása nélkül tárgyalt szakkérdésekről s felveté a kérdést, mitévő legyen az egyesület: feliratot intézzene-e a kormányhoz, vagy jegyzőkönyvi határozatot hozzon? Poór Imre szerint a képviselőház határozatait tisztelettel kell fogadni, még ha tévesek is; fejezze ki azonban az egyesület sajnálkozását a szakvélemény mellőzésével hozott

⁵² Gyógy. 1870., 178, 204, 245. l.

határozat felett. Korányi Frigyes találóan jegyezte meg, hogy a helyzet olyan, mintha a jogakademiák országos költségén kommunista, a theologiai karon atheista tanszéket létesítenének. Az orvosi kar most olyan tanszéket kénytelen felállítani, melyről a természeti törvényekkel ellenkezésben lévő tanokat fognak hirdetni, ami fogalomzavarokat is fog előidézni. Póór Imre nézetével szemben remonstrálni kíván a történetek ellen, mert nem törvényről, hanem csak határozatról van szó. Pollák Henrik maró gúnnyal jegyezte meg, hogy nem elég a hasonszenvi belgyógyászatot előadatni, állítsanak fel egy egész hasonszenvi facultást, legyen hasonszenvi szemészet is és mutassák meg, mivel pótolják a homoeopathák az atropin becseppentéseket? Hirschler Ignác restelkedésének adott kifejezést, hogy egy törvényhozó testület arra vállalkozott, hogy valamit tudománynya deklaráljon. Az ülés végül is egy e célra kiküldött bizottság javaslatát fogadta el, mely kimondta: „tekintve, hogy a szakkérdések beható tárgyalására a képviselőház nem illetékes, a szavazással való döntés pedig helytelen, a képviselőház a homoeopatha tanszék felállításának illetően elhatározásával a jól felfogott tanszabadság rovására oly tant szabadalmazott, mely a természettudományok elveivel ellenkezik.“

A budapesti Orvosegyesület után rendre zúdultak fel a vidéki egyletek és társulatok, hogy megütközésüknek adjanak kifejezést a képviselőház határozata felett.⁵³

Az Országos Közegészségi Tanács véleménye is kellő időre elkészült⁵⁴ s kifejtette, mily bűn volna az ország filléreivel csarnokot emelni a hasonszenvészet számára akkor, amikor az egyetem tudományos intézetei a legmostohább állapotban sinlődnék és tárgyai azon művelt külföld indokolt lenézésének, mely a tudománynak kincseket áldoz, de melynek világhírű egyetemlein a hasonszenvi gyógytan számára mindeddig tanszék nem létezik. Még az ország vezetőire is igen kétes árnyat vetne a tanszék engedélyezése.

A képviselőház tárgyalásai után a többi egyetemi ügygyel együtt a főrendiház elé került a homoeopathia ügye is, mely

⁵³ Gyógy. 1870., 281, 381, 415. stb. 1.

⁵⁴ Államorvostan 1870., 92, 117, 120. 1.

máj. 9.-én vette azt tárgyalás alá. Eötvös József itt is megkísérelte, hogy a törvényhozókat helyes belátásra bírja, de Károlyi György és Apponyi György grófok a hozzánemértés bátorságával és hevével szólaltak fel a homoeopathia nagyszerűsége mellett s megnyerték a főrendiház többségét az ismét kisebbségben maradó bölcsh. Eötvös Józseffel szemben,⁵⁵ ki most már — nem tehetvén egyebet — a maga rendje-módja szerint leküldte az ügyet az egyetemhez az egyéb odatartozó ügyekkel, a többi három újonnan engedélyezett tanszék (kórszövektan, kórvegytan és orvosi természettan) ügyével.⁵⁶

Az 1870. év végén dec. 31-iki határidővel kiíratott a pályázat a hasonszenvészeti tanszék betöltésére. Mindössze egy pályázat érkezett be, de ennek érdemleges tárgyalásába a tanári kar nem bocsájtkozott s azt azzal a határozott kijelentéssel terjesztette vissza a ministeriumhoz, hogy a tanszék felállítását és betöltését illetőleg mindennemű felelősséget elhárít magától.⁵⁷ 1872 március havában Hauszmann Ferenc dr.-t a király kinevezte a hasonszenvészet ny. rk. tanárának s az egyetem a Károly-kaszárnyában bérelt a tanszék számára helyiséget.⁵⁸

Téved azonban, ki azt hiszi, hogy ezzel a kinevezéssel a homoeopathiák beérték. Hiszen még meg sem volt e tanszékük, midőn a „Hasonszenvi Lapok“ 1870. évf. 3. számában Argenti Döme dr. máris sürgette a másodikat, azt írván, hogy nemcsak a hasonszenvi kórtan számára van szükség katedrára, hanem még egy kell: a hasonszenvi gyógytan részére. „A két elválaszthatatlan tudomány előadására két tanár elkerülhetetlenül szükséges“ — mondja Argenti.⁵⁹ Tudjuk, hogy ezt is sikerült elérniök, mert 1873 márc. 30.-án még dr. Bakody Tivadart is kinevezték a hasonszenvi különös kór- és gyógytan ny. rk. tanárnak.⁶⁰

⁵⁵ OH. 1870 máj. 15.

⁵⁶ OL. VKM. 14546: 1872, 32379: 1872.

⁵⁷ Az Acta Univ. 1871/72-ben registrálja, hogy H. F. „kineveztetett a hasonszenvészettől... az orvosi kar befolyása nélkül.“

⁵⁸ Gyógy. 1871., 36, 176, 236, 416, 655, 704. l. — OH. 1872 jan. 21, febr. 4. sz.

⁵⁹ Gyógy. 1870., 208. l.

⁶⁰ 1884. okt. 26-iki orvoskari ülésjvk.

Sikerült továbbá már előzetesen elérniök azt is, hogy Pest város tanácsa, Flór Ferenc kórházigazgató ellenzése dacára, 1871 jún. 17.-én a Szt. Rókus kórház főorvosává nevezte ki dr. Bakody Tivadart 800 frt fizetéssel és 120 frt lakbérrel. Az osztály okt. 16.-án nyílt meg 70 ágygyal.

Bakodyval nem mindig símán mentek a dolgok s a kar elnéző tapintatára volt szükség, hogy erősebb összeütközések elkerültesse. Ha az azon korbéli tanrendeket végignézzük, kissé értetlenül állunk Bakodynak egyes collegiumaival szemben, amennyiben engedélyezett tárgykörétől elkalandozó előadásokat hirdetett; így 1884-ben is „a karyomitosisiról górcsői bemutatással” c. publicumot készült meghirdetni. Ezúttal azonban a tanártestület az okt. 28.-án tartott tanrendmegállapító ülésén felszólítani határozta Bakodyt, hogy a jövőben csakis a saját szakmaköréből válasszon előadást és amennyiben vonakodnék, a kar a ministerhez fog fordulni. Erre Bakody módosította a címet. Már erősebben kifogásolta a kar, sőt kérdőre is vonta Bakodyt, hogy a karyomitosisiról írt könyvében úgy nevezte meg magát, mint „az összehasonlító kórtan és a belgyógyászat tanára”. Igazolásra szólíttatván fel, Bakody 1884 nov. 21.-én azt a választ adta, hogy ő ezt a címet azért használta, mert tárgya érdekében helyesnek és szükségesnek tartotta, hogy a tárgy lényegét nem eléggé szabatosan meghatározó, félreértőleg használt és eléggé meggyűlölt jelzést: „homoeopathia” más körülírással helyettesítse. A tanári kar azonban merőben jogi szempontból bírálta az eljárást s ezért az 1885 márc. 17.-én tartott r. ülés határozatából figyelmeztetni határozta Bakodyt, hogy a jövőben csakis az őt megillető címet vegye igénybe. Az e felett megindult nagy vitában megoszlottak a vélemények, mert a kar nagy része jelenteni kívánta az esetet a ministernek, míg aztán végül megnyugodtak abban, hogy Bakodyt közvetlenül fogják figyelmeztetni címhasználatának jogszerűtlenségére.

Sehol a világon nem tudott a homoeopathák apró szektája akkora eredményeket elérni, mint — sajnos — minálunk, jóllehet Kovács József professor 1874 okt. 1.-én tartott rectori tanévmegnyitó beszédében ugyancsak erősen bélyegezte meg őket s még inkább azokat, kik őket nyeregbe segítették. E beszédéért Kovácsot feliratilag és sürgőnyileg az ország minden

tája felől üdvözölték s az egyetemi ifjúság fáklyás zenét rendezett a tiszteletére. Beszédében nem kímélte sem a törvényhozó testületet, sem a „mester“ köré sorakozott szabadkőműveseket, de a kormányt sem, melyet azzal a kérdéssel apostrophált: „Avagy annyira meggyült-e a magyar állam pénze, hogy a tudatlanság, a legdörébb alanyiség kételyeinek elosztatására sok ezerbe kerülő kísérleteket scenirozzon? vagy éppen az egyeseknek tett kétes szolgálatokat a közösből jutalmazzon? És ha már jogosult a többség ily célokra az állam vagyonát tékoználni, jogosult-e egyszersmind azok erkölcsi, tudományi és társadalmi reputációját az okultabb világ előtt pellengérre állítani, kiknek körébe decretált?⁶¹ “Méltán kérdezte Kovács József, hogy „annyira meggyült-e a magyar állam pénze“, hogy két egyetemi ny. rk. tanárt is tartson a homoeopathiára és „a közösből jutalmazzon“?

Hauszmann és Bakody első professorai voltak a homoeopathiának, de az utolsók is. Az előbbi 1876 jún. 22.-én hullamérgezésben meghalt, Bakody pedig 1905-ben maga kérte a nyugdíjaztatását. Ezzel a tanszékek is megszűntek fennállni; újrabetöltésük már senkinek nem jutott az eszébe. A pütkösdí királyság feloszlása elég gyorsan, már 1876-ban megkezdődött s éppen ott, ahol egykor a legnagyobb támogatásban részesült: a képviselőházban. Ezen év januárjában kezdte meg tárgyalni a Ház közigazgatási bizottsága a közegészségügyi törvény javaslatát s a 29.-én tartott bizottsági ülésen bemutatásra került a homoeopathák abbeli kérése, hogy „orvosi gyakorlatra jogosíttassanak azok is, kik hasonszenvi egyetemi tanár által kiállított oklevéllel vannak ellátva“. A bizottság nem teljesítette és így már csirájában elfojtotta a szerénytelen és ostoba kérelmet.⁶²

Az elmondottak minden kétséget elosztatólag igazolják, hogy a hasonszenvészeti tanszékek felállítása nem az egyetem

⁶¹ Gyógy. 1874., 602. l. — Ugyanígy írt a Wiener med. Wschrift (1870, 1291. l.): „Ein Rückschritt, wie kein zweiter, ist die . . . Errichtung einer Lehrkanzel für Homöopathie. Man fragt sich vergebens, wie es möglich war, eine solche Desavouierung der modernen Wissenschaft durch eine gebildete Regierung in einem sonst civilisirten Staate zu sanktioniren?“

⁶² Gyógy. 1876., 98. l.

orvosi karának kívánságára, sőt úgy ennek, mint a közoktatás-ügyi kormánynak állásfoglalása ellenére történt.

Mellesleg jegyezzük meg, hogy a magukat „a jövő hivatottjainak” nevező homoeopathák Bécsben is bizalmatlanok voltak a komoly tudomány képviselője, az egyetem iránt s ezért ott is a birodalmi gyűléshez fordult 1876-ban kérvényükkel, hogy számukra tanszék és klinika állíttassék fel. Kérvényüket innen küldték meg a bécsi orvosi karnak, véleményt kérve. A bécsi kar egyhangúlag döntött; hogy hogyan döntött, felesleges elmondani.⁶³ Romániában még rosszabbul jártak „a jövő hivatottjai”: meg se tűrték őket az ország területén.⁶⁴ De nálunk sem tudott gyökeret verni a hasonszenvészet orvosainak érdeklődésében. 1872-ben Hauszmann-nak egyetlen beírt hallgatója sem akadt, s amikor ezt ellenérvként hangoztatták a képviselőházban, akkor Pest homoeopatha orvosai és néhány lelkes képviselő egy ív papírt írtak alá, mint „Hauszmann hallgatói”. Így aztán Pauler miniszter a képviselőházba jóhiszeműleg kijelenthetni vélte, hogy Hauszmann-nak 27 hallgatója van.⁶⁵ Valóban nem voltak válogatóság eszközeikben a homoeopathák.

1871 febr. 2.-án az iker-főváros középépületeire kitűzték a fekete lobogót: meghalt báró Eötvös József. Már két év óta betegeskedett a nagy költő-philosophus-miniszter, de amellet szakadatlanul dolgozott a kedélyét felette lehangoló események közt, melyek közül legjobban megviselte a homoeopathák erőszakos befurakodása az egyetemre s ez ügyben leszavaztatása a képviselőházban. Állapota január első hetében fordult komolyabbra, 40⁰-os lázait csak chininnel sikerült 38·5⁰-ig lenyomni. Betegágyához Skodát is lehívták Bécsből, aki gyengélkedése ellenére jan. 31.-én leutazott hozzá, de már hiába. A boncolati lelet: pectus carinatum, tuberculosis acuta miliaris, ulcera tuberc. intestini-ről szólt.⁶⁶

Az Eötvös által elvetett magok azonban kikeltek, de már csak Trefort miniszersége idején fejlődtek terebélyes fává.

⁶³ Gyógy. 1876., 68. l.

⁶⁴ Gyógy. 1877., 10. l.

⁶⁵ Wiener med. Wschr. 1872., 139. l.

⁶⁶ Gyógy. 1871., 96, 110. l.

Kettejük közt Pauler Tivadar működött mint vallás- és közoktatásügyi minister, de rövid hivataloskodása (1871 febr. 10—1872 szept. 4) inkább csak interregnumnak tekinthető, mert jelentősebb esemény ezen idő alatt nem történt az orvosi karon.

Alig foglalta el Pauler a ministeri széket, az orvosi kar felterjesztést tett, melyben az Üllői-úti megvásárolt két telek mellé további vásárlásokat kért eszközölni. Márc. 15.-én a minister sajnálattal jelentette ki, hogy nincsen elég pénz a kívánság teljesítésére, ápr. 12.-én azonban átírt a pénzügy-ministerhez, hogy legalább elvi hozzájárulását adja meg a telkek megvásárlásához. Júl. 25.-én a kar nyomatékos új felterjesztést tett, kérve a ministert, hogy végre építse már fel a klinikákat és a természettudományi épületeket, hiszen már az 1848-as kormány elismerte az építkezés szükségét, sőt Margó, Szabó, Balogh, Kovács és Korányi már künn is jártak a külföldön, ahol a megfelelő intézeteket már felkeresték és tanulmányozták.⁶⁷ Ennél több azonban nem történt Pauler ministersége alatt az építkezések ügyében, de úgy ezen a téren, mint egyéb tekintetben annyival többet sikerült alkotnia utódának, Trefort Ágostnak, már csak azért is, mert 16 évig tartó ministersége alatt főleg a 80-as évek kezdete óta az állam gazdasági tekintetben is erősödött és nagyobb kiadásokat is elbírt.

Treforttal egy nagy alkotó egyéniség foglalta el a Pauler Tivadarnak belügyministerré történt kinevezésével megüresedett vallás- és közoktatásügyi ministeri széket, aki tárcájának nagyfontosságú ressortjai közül a felső oktatásügyet karolta fel a legmelegebben s maradandó alkotásokat teremtő sikerrel. „Minden tisztelet és becsület a népoktatásnak, a világosság mégis csak felülről jön s azon ideális célok, melyek nélkül az emberiség csak a felsőbb állatiaság életét élné, csak a szellemi élet felsőbb régióiban ápoltatnak s ezért a felsőbb oktatás a legfontosabb” — mondja Trefort s hogy ebben a tekintélyes keretben a természet- s vele együtt az orvosi tudományok s az azok előrevitelét szolgáló intézmények fejlesztését helyezte az első helyre, tettei és szavai egyaránt bizonyították: „Korunknak signaturáját a természettudomány adja, — a vagyonság

⁶⁷ OL. VKM. 22756: 1871.

és közegészség, melyektől az állam fennállása nagyrészen feltételezve van, e tudományon alapszik.“⁶⁸ Trefort a természet-tudományokat tartotta a tudományok közt legnagyobb hatalomnak; ennek a tudománynak a módszerét kívánta az államtudományok kezelésénél is alkalmazni. Ezirányú orientálódásában talán része volt a szülői háznak is: Trefort atya vidéki körorvos volt. Családjának francia eredete ellenére is a német tudományt értékelte magasabbra; a franciák iránt semmikép se lelkesedett. Ha köztük járt, szerette volna a liberté, egalité, fraternité után odaírni: salté et stupidité. „A francia provinciákban több a barbárság — írja Trefort — mint bárhol nálunk. Oly dolgokat kellett látnom, hogy Mezőtúr és Gyoma ezekhez képest mégis csak civilizált helyek.“⁶⁹

Trefort alig hogy átvette hivatalát, elővételte a pihenő építkezési ügyeket s a költségvetés tárgyalásán igényei felől tájékoztatta a Házat. A Ház sokallotta a költségeket, Trefort azonban az 1873 febr. 24.-én tartott XCVII. ülésen mondott nagy beszédében kijelentette: „Magyarország fennállása a cultura kérdése . . . Bármennyire szívemen viselem az ország pénzügyeit, mégis ki kell nyilatkoztatnom, hogy ha a pesti egyetemet azon niveaura akarjuk emelni, amelyen a külföldi nagyobb egyetemek állanak, a költségek a jövő években még növekedni fognak. És mindez igen sürgős — tette hozzá Trefort — mert Törökországon kívül nincs ország Európában, amely e tekintetben annyira elmaradt volna.“ Nagy szó volt ez, éppen 1873-ban, amikor európaszerte, Amerikát se kímélve, az Ausztriában folyt túlspeculatiók következtében pénzügyi válság (a „bécsi krach“) tört ki, melynek következményeként Közép-Európa egy milliárd márka veszteséget szenvedett s amely nálunk is minden társadalmi réteget egyaránt sújtott és súlyos gondokba döntötte az államháztartást is, elannyira, hogy 1874-ben a képviselőház pénzügyi bizottsága a közegészségügyi kiadások reductióját s az országos közegészségi tanács részére előírányzott 10.000 frt teljes törlését javasolta, amire egyébként csak azért nem volt szükség, mert Tisza

⁶⁸ L. Berzeviczy Albert Trefortról mondott akadémiai emlékbeszédét, 1917.

⁶⁹ Idézve ugyanonnan.

Kálmán nyomban bejelentette, hogy „a tanács tagjai felajánlották az ország jelen pénzügyi helyzetében szolgálataikat a részükre járó s igen csekély tiszteletdíj nélkül“. Szerencsére hat év eltelte után ki volt heverve a baj, új virágzás köszöntött be s a Trefort által igényelt összegek a közalapokból vett kölcsönök útján végig előteremthetők voltak. Trefort tehát még 1872 végén felhívta az orvosi kart, hogy a kiküldendő építészszel együtt a tüzetes építkezési programmot és terveket készítse el,⁷⁰ 1873 márc. 9.-én pedig Mészáros Ferenc min. osztálytanácsos elnöklete alatt Markusovszky min. osztálytanácsos, Balogh, Korányi, Kovács professorokból és Wagner építészből álló bizottságot nevezett ki. Az elnökséget nemsokára Markusovszky vette át.

Az ügy haladását rövid időre az hátráltatta, hogy a Ház pénzügyi bizottságában felszólalás történt, vajjon nem lenne-e helyesebb a kilátásba vett s részben már meg is szerzett telkeken való építkezés helyett az egyetemi botanikus kert nagy telkén felállítani a klinikákat s a többi tanintézeteket. A minister ez ügyben nov. 4.-én nyilatkozattételre hívta fel az egyetemet, mely határozottan és eredményesen ellenezte az odavetve felmerülő új tervet, először azért, mert „ez a szegény kert már négyszer telepítettet el a helyéről“, továbbá mert messze van úgy a betegeknek, mint a medikusoknak, kiknek „legnagyobb száma házi tanórák adásából él“ s nem győznék az ideoda szaladgálást az Országútra és vissza. „Az orvosi intézeteknek a Ludovicea szomszédságában helyezése orvosi karunknak virágzását örökre kétségessé tenné.“⁷¹ 1872 aug. 9.-én Trefort a meglevő két (Adler—Molnár és Ferdinánd-féle), szemben a Köztelekkel fekvő Üllői-úti telken felül, vétel útján megszerezte a Luzenbacher-féle s okt. 22.-én a Bernhardt-féle telkeket. Ugyancsak 1872-ben, június közepén az orvosi kar dekáni hivatala és a kari könyvtár, melyek 1867-ben hagyták el a Hatvani-utcai épületet és helyeztettek át a Barátok (mai Ferenciek) terén álló Eggenberger-házba, a Duna és Lipót (mai Váci-) utca sarkán (bejárat a Duna-utca 11. sz. kapun át) álló s 6 évre évi 3500 frton kibérelt Laczkovits-féle ház I.

⁷⁰ OL. VKM. 14426: 1872, 6346: 1873.

⁷¹ OL. VKM. 28967: 1872, 32502: 1872.

emeletére helyeztettek át az ott rendelkezésre álló 11 utcai és 2 udvari szobába.⁷²

Az építkezések azonban nem tudtak megindulni, bár a tervek egy része már készen is volt; megvalósításuknak útját állotta az említett súlyos gazdasági krízis. Trefortnak akadályokat nem ismerő, tettekre kész beszéde a Házban s az azt követő késlekedő csend közti nagy ellenmondás és e „sejtelem nyomása” a tanári kart oly riadtan mondható lelki állapotba sodorta, mely híven tükröződik vissza 1874 áprilisi felterjesztésükből, melyben a tudomány, cultura és a humanitás nevében a tervbe vett alkotások sürgős megkezdésére kérték a ministert.⁷³ Méltán aggályoskodhatott a kar, ha végiggondoljuk, mi minden várt a régi, megfeneklett állapotban intézkedésre. Az 1873/74. tanév első felében 405 egészségesen felvett szülőnő közül 20 halt meg gyermekágyi lázban, ezzel is csökkentve azon életforrások számát, melyek hivatva lettek volna az 1872 őszén és 1873 első felében dúló choleraának 49.000 áldozatát⁷⁴ pótolni. A tanári kar jól tudta, hogy a gyermekágyi lázeseteket a szülészeti osztálynak a hullák és az állatkórház közelében való elhelyezése okozta s hogy ezen csakis az építkezési program felvételével lehet segíteni. A belbetegek közül is aránylag sokan kapták meg a belgyógyászati kórodákban való ápoltatásuk közben a kórboncolat által is igazolt vérhast. De mindettől eltekintve a Hatvani-utcai épületben nem lehetett sikeres orvosképzésről szó. 1874-ben a sebészetnek 38, a szülészetnek 34, a szemészetnek 39, az I. belkórodának 34, a II-iknek 27 ágy állott rendelkezésére s ezek mögött nem állott semmiféle kórház, ahonnan a tananyag kiválasztható és megcserélhető lett volna. A két belklinikának az évi összes betegforgalma alig haladta meg a 400-at, ezzel szemben az I.-nek a hallgatói 170-et, a II.-ének pedig 73-at tettek ki, vagyis egy hallgatóra egy év alatt mindössze 2 beteg esett. A helyiségek is annyira szűkek voltak, hogy egyszerre csak a töredéke fért el a hallgatóknak a kórszobákban, a napontai orvosi visíteken tehát

⁷² OL. VKM. 4385: 1872 (a pontos helyrajzot és leírást is tartalmazza) 1074: 1873, 12147: 1872. — OH. 1872 jún. 9.

⁷³ E felterjesztést in extenso közölte az OH. 1874 máj. 3-iki száma.

⁷⁴ Államorvos 1876. 1.

nem vehetett részt valamennyi hallgató. A 20 []-ölnyi tanterem is túl volt használva, kora reggeltől késő estig folytak benne az előadások. A boncterem is szűk, a helyiségek sötétek és nedvesek voltak, bennük a készítmények megromlottak, az eszközök és a górcsővek megrozsdásodtak. Ha már a tanítás is, mennyivel inkább meg volt bénulva az önálló buvárkodás ily körülmények közt! Mindezt csak ízelítőül ismertettük itt a kar memorandumából, mert szűnni alig akaró lapozásra van szükség, hogy olvasva végigmenjünk rajta s a benne felsorolt temérdek súlyos gravamenen, mint megannyi égbe-kiáltó vádon Bécs ellen, mely az örökös „conformetur“-elv unos-untig való hangoztatása mellett gazdag egyetemünknek saját jövedelmeit se engedte a multban felhasználni orvost-kari intézményeink emberségesebb helyzetbe való hozatalára.

Bizonyára nem Trefort segítőkézségén mult, hogy a panaszok nem mindjárt nyertek orvoslást. De a kar türelmetlen volt és november végén megismételte a felterjesztést, mint legsürgősebb követelményt a belklinikák kiszabadítását állítva oda.⁷⁵ Ennek ellenére, nyilván Kovács József befolyására, a sebészeti klinika felépítéséről történt elsőnek gondoskodás az 1874 júl. 15.-én szentesített XXI. tcikkel, mely az egyetemi alap várandóságainak terhére fizetendő 400.000 frt igénybevételével megengedte a kétemeletes, 90 ágyat befogadó sebészeti (mai bőrgyógyászati) klinika felépítését, amely 18.777 frt 37 kr többletköltséggel 1876-ban el is készült. 1875 máj. 10.-én megvásárlásra került a bölcsöde-egylet telke és tető alá került az élettani intézet, melynek költségei a benne „ideiglenesen“ elhelyezett közegészségtani intézet szükségleteivel együtt 437.250 frt 58 krt tettek ki. Ezen intézet mintaképe a lipcsei híres élettani intézet volt, de a tanár kívánalmaihoz képest módosítva. Az összes építési munkálatok műszaki részével Kolbenheyer Ferenc építész volt megbízva, aki Mihalkovics Géza professzorral a külföldi hasonló intézetek tanulmányozására kiküldetett s akinek 1880-ban bekövetkezett halála után Weber Antal vette át az építési teendőket, aki a kolozsvári egyetem építkezéseinél vált be. 1876 januárjában a leíró és tájbonctani épület terve állapítottatott meg, melyben a

⁷⁵ OH. 1874 dec. 6. sz.

fejlődéstani és sebészi műtőintézet részére is hely volt biztosítandó.

1876 jan. 25.-én Rupp, Wagner és Korányi kihallgatáson jelentek meg a királynál, aki előtt kifejtették annak a szükségét, hogy az építkezések serényen tovább folytattassanak és mihamarább be is fejeztessenek; a király reményt nyújtott, hogy minden lehető meg fog történni s az ügy iránti meleg érdeklődésének azzal is jelét adta, hogy nemsokára, máj. 27.-én, szemügyrevevő látogatásával tisztelte meg az új építkezéseket, mégpedig a már készen álló élettani, a befejezés előtt levő sebészi klinikát és a megkezdett bonctani épületet, melyre a törvényhozás 300.000 frt építési és 30.000 frt felszerelési költséget szavazott meg s amelyben az 1878/79-iki tanév első felében kezdték meg az előadásokat. Az építési túlkiadás 19.829 frt 61 kr-ra rugott. Ugyanezen év elején Korányi 500 frtot és megbízást kapott, hogy Kolbenheyerrrel a külföldi nevezetesebb belklinikákat tekintse meg s hogy együtt készítsék el a II. belklinika terveit, amelyek nemsokára el is készültek, az új klinika felépítése iránti rendelkezés azonban oly sokáig váratott magára, hogy Korányi 1877 januárjában jól megindokolt memorandumban fordult a miniszterhez az építés megkezdése s a régi helyiségekből való mielőbbi kiszabadulás érdekében.

1877-ben készült el a klinikai főző- és mosókonyha III.061 frt 48 kr építési áron s ugyanezen évben kezdték meg a 80 ágyra berendezett II. (utóbb, 1896-tól fogva I.) belklinika építését 333.647 frt 81 $\frac{1}{2}$ kr építési és felszerelési költségen, melyben az 1880/81. tanév elejével kezdődhettek meg az előadások. 1878 júliusában vásároltatott meg a szülészeti klinika részére a Mária- és Stáció-utca sarkán levő br. Bánffy Albert-ház. Az építkezések költségeire a törvényhozás kölcsön felvételét engedélyezte. 1879-ben vette kezdetét az Üllői-úti központi orvoskari nagy épület felépítése 516.600 frt 55 kr, az akkori I. (utóbb, 1896-tól fogva II.) belklinikáé 211.074 frt 15 kr költségen, a gazdasági hivatal és szolgálakás épületeinek megépítése 36.781 frt 85 kr költségen, mely összeghez még 35.574 frt 07 kr járult telekredezés, parkozás és bekerítés címen, s amelyek 1883/84-ben jutottak fedél alá. 1879 nov. 1.-én látogatta meg Festetich grófnő és Nopcsa főudvarmester

kíséretében a királyné a sebészeti klinikát, melyben egy egész órát töltött el, tetszését fejezve ki a Kovács professor által bemutatottak felett. Sajnos, dec. 21.-ének éjjelén a felvonógép munkásainak vigyázatlansága miatt kigyulladt a klinika tetőzete és elégett, 10.000 frtnyi kárt okozva. 1880/81-ben lépett életbe a szülészeti oktatás eredményesebbé tétele céljából egy szülészeti klinikával kapcsolatos nőgyógyászati poliklinika, melyen a bábák nyerték kiképeztetésüket, mégpedig a Stáció-utcában 600 frt-ért kibérelt, 6 ágyat befogadó, kisebb helyiségben, mely már a következő évben a II. szülészeti és nőgyógyászati klinika befogadására is alkalmassá tett Bodzafa-(ma Röck Szilárd-) utcai nagyobb helyiségekre cseréltetett fel. A klinikák kibővülése végül lehetővé tette, hogy 1879/80-tól kezdve a nagy szünidő alatt is folyhassék a betegek felvétele és kezelése.

1885/86-ban kezdték építeni és 1888/89-től kezdve működik a törvényszéki orvostani intézet, mely telekkel és berendezéssel együtt 267.872 frt 08 kr-ba került. 1894/95 végéig az orvoskari épületek elhelyezésére szolgáló telekvásárlásra 1,095.746 frt 13 kr s az összes orvoskari építkezésekre 2,685.468 frt 90 kr, összesen tehát 3,781.214 frt 03 kr fordítottatott. 1895/96-ban indult meg az I. sz. szülészeti és nőgyógyászati klinika s a törvényszéki orvostani intézet mögött az új bonctani intézetek felépítése 396.000 és 376.615 frt előirányzásával.⁷⁶

Hogy mindez oly későn történt meg, ebben némi vigasztunkra szolgálhat, hogy Berlinben is csak 1877-ben készült el a modern igényeknek megfelelő élettani intézet, melyben nov. 6.-án du Bois-Reymond mondhatta el megnyitó előadását, éppen száz évre Haller halála után, és Strassburgban csak ebben az esztendőben avatták fel az új kórbonctani intézetet.

Azáltal, hogy az intézetek új palotáikba költöztek át, a visszamaradtak tágasabb elhelyezéséről lehetett gondoskodni s ily módon egyelőre kielégítő módon lehetett elhelyezni 1879-től kezdve a gyógyszerzeti, a törvényszéki orvostani

⁷⁶ OL. VKM. 22573:1879. Gyógy. 1876, 186. l. — OH. 1876 jan. 23, febr. 20, márc. 5, jún. 4, dec. 31. — 1877 jan. 21, jan. 28, jún. 3, nov. 25. — 1878 aug. 4, szept. 8. — 1879 febr. 2, ápr. 13, nov. 9, dec. 28.

intézetet, a II. belkórodát és a szemészetet, az eddigi boncterem pedig a kórboncolatok céljára rendeztetett be.

1878/79-ben Lenhossék József rector lelépő beszédében többek közt ezeket mondta: „Ezen évben már az új bonctani intézetben folytak az előadások. Hogy mily jótékony hatással volt ezen új bonctani intézet a tanuló ifjúságra, erre nézve elég azt felhoznom, miszerint egész 25 évi tanári működésem alatt annyi szorgalmat az előadások járásában és a gyakorlati bonctanban, valamint a bonctani tudományban való előmenetelt még nem tapasztaltam; úgyszintén a bonctani tudomány szak kiművelése is, mely a régi bonctani helyiségek hiányossága és a voltak célszerűtlensége miatt csak egyesekre volt korlátozva, üdvös lendületet nyert, amennyiben már a mult tanévben egynehány jelesebb tanítványom önálló becses munkákkal is felléphetett az irodalmi téren és a bonctani muzeum magasabb emberi és összehasonlító állati bonctani készítményekkel tetemesen szaporodott.” Amiket Lenhossék itt elmondott, természetesen nem kizárólag a saját szakmájára nézve volt igaz.

Az építkezési program az elmondottakkal egyelőre be volt fejezve, de nem volt kimerítve. Még a század végén is nem rendelkezett a saját otthona felett az általános kórtan, az élet- és kórvegytan, az elmegyógyászat, a bőr- és bujakórtan, a Pasteur-intézet, a fogászat. A II. sebészeti klinika s a fül-, gége- és orrgyógyászat a Rókus-kórház vendégei voltak és azóta nyertek megfelelő elhelyezést. Az „ideiglenesen” odahelyezett közegészségtani s az élet- és kórvegytani tanszék is, még ma is az élettani intézetben kénytelenek meghúzódni.

Az orvostudományi építkezések s a kiképzésnek általuk megteremtett nagyobb lehetőségei immár egyre több magyar medikust tartottak vissza, elsősorban a legsűrűbben felkeresett bécsi egyetemről, melyen az 1866—1886-ig terjedő időben 25.626 osztrákkal szemben 21.013 magyar látogatta az orvostudományi előadásokat.⁷⁷ Így például 1861 első félévében még csak 223 volt a beírt pesti orvostanhallgatók száma, 1864-ben 371, míg 1873-ban 537. Sajnálatos azonban az, hogy míg a hazafias zsidóság is egyre inkább idehaza iskoláztatta fiait, Bécsben az ott lassankint megfogyatkozó magyar medikusokat

⁷⁷ Magyary-Kossa Gy. i. m. I. 12.

a zsidóság salakja képviselte és adott okot azokra a súlyos zsidó- és magyarellenes nyilatkozatokra, melyeket Billroth 1876-ban,⁷⁸ majd újra 1886-ban⁷⁹ hangoztatott széles elterjedtségű munkáiban. A zsidóságnak ezen említett legalsóbb rétegéből kikerülő orvoskari hallgatók egyébiránt idehaza is már régtől fogva keltettek megbotránkozást, miként azt az Országos Levéltárban őrzött iratcsomók tanúsítják.⁸⁰

1872-ben végül a tanári fizetések rendezésére is rákerült a sor. A képviselőház a jan. 13-iki ülésében, Deák Ferenc pártolása mellett az egyetemi ny. r. és ny. rk. tanárokat a VI., illetve VII. napidíjosztályba sorozta és ennek megfelelőleg 2500 frt-ban rendszeresítette a ny. r. tanárok fizetését a 315 frtos évtizedes pótlékok fenntartásával és 400 frt lakbérilletménynyel, a rk. tanárokat 1500 frt-ban és 300 frt lakbérrel. A tanársegédek fizetése 450-ről 800 frtra emeltetett. Az egyetemi tanács máj. 29.-én közölte a facultásokkal, hogy a király máj. 12.-én szentesítette az országgyűlés határozatát, s egyben felterjesztést tett, kérve, hogy a rendes tanároknak immár kijáró „nagyságos“ címe a jövőben mindenkor megadassék.⁸¹ A tanári fizetések értékszerűségének megállapítására összehasonlítási alapnak kínálkozik az 1872-ben Budapestté egyesített főváros tisztviselőinek újonnan rendezett fizetési, melyek szerint a polgármester lakbérrel együtt 6000, a két alpolgármester 4000, a tiszti főorvos 3300, segéde és 13 kerületi orvos 1800 frtot kaptak. Ugyancsak 1800 frt fizetést kapott egy reáliskolai tanár.⁸² Ez és a kerületi orvos tehát annyit kapott évi fizetésül, amennyi egy egyetemi rk. tanár fizetése volt lakbérestől, a tiszti főorvos pedig 400 frttal többet, mint a rendes tanár.

1872-ben felállítottatott a második egyetem. A Budapesti Közlöny jún. 11. száma közölte, hogy máj. 29.-én Schön-

⁷⁸ Billroth: Über Lehren u. Lernen ... 148, 152. l.

⁷⁹ Billroth: Aphorismen ... 27. l.

⁸⁰ OL. Litt.-pol. 1812. Fons 8, pos. 121, 122. — 1834. Fons 6, pos. 116, 117.

⁸¹ OL. VKM. 11161: 1872, 15068: 1873. — OH. 1872 jan. 14.

⁸² Sipőcz Jenő főpolgármester úrtól nyert szíves tájékoztatás.

brunnban Ferenc József a magyar vallás- és közoktatásügyi minster előterjesztésére megengedte, hogy a kolozsvári egyetem életbeléptetessék s már az 1872/73. tanév kezdetén megnyitassék. A megnyitás nov. 10.-én történt meg: délben 205 terítékes díszebéd, este kivilágítás és színházi előadás, melyen Vörösmarty „Árpád ébredése” és br. Eötvös József „Éljen az egyenlőség!” c. 4. felvonásos vígjáték került színre. — A kolozsvári egyetem mindvégig benső szellemi összeköttetést tartott fenn a budapestivel, elsősorban a tekintetben, hogy igen nagy számmal adott tanárokat azok közül, akik ott kezdték meg akadémiai pályafutásukat. Így mindjárt az orvosi karra kinevezett első hét rendes tanár közül négy (Genersich, Török, Schulek, Fodor), s a négy rendkívüli közül is kettő (Plósz, Ajtai) rendre visszakerült Budapestre. Tudjuk, hogy a többi facultáson is így lett.

Sajnos, a budapesti egyetem nem tudott mindig annyi arravaló egyént nevelni, amennyire a két egyetem orvostani tanszékeinek szüksége lett volna. 1878-ban panaszkodott Trefort amiatt, hogy Kolozsvárott nem alkalmazhat tanárokat, mert nincsen elég tudományosan képzett egyén az újabb nemzedékben.⁸³

A sebész-mesterképző intézetek és tanfolyamok hovatovább szintén nem feleltek meg a kor igényeinek. Mindaddig, míg nem volt kellőszámu orvos, szükség volt rájuk mindenfelé, nemcsak nálunk s ezért beszüntetésük indokolatlan lett volna. De maga az élet szüntette be rendre a sebészeti tanintézeteket és az egyetemeken a sebész-mesterképző tanfolyamot, mert a pesti egyetemen az utóbbi félékben már csak egy kéz ujjain elszámlálható egyének iratkoztak be rája s ezeknek is egy része átment az orvosdoctori tanfolyamra. Jól meglátta ezt a helyzetet Patrubány Gergely dr., aki mint országgyűlési képviselő, a Ház 1871 febr. 18-iki ülésén fel is szólalt a tanfolyam beszüntetése mellett. Felszólalását siker követte, de főképen azon az okon, hogy tőle függetlenül 1871 márc. 20.-án a császár az osztrák birodalmi gyűlésben képviselt országokra nézve elrendelte, hogy az utolsó még fennálló sebész tanintézetek

⁸³ Gyógy. 1878., 207. l.

(lyceumok): Lemberg, Olmütz és Salzburg feloszlattassanak. 1872-ben, minekutána Patrubány a képviselőház jan. 13.-iki ülésén megsürgette a tavalyi indítványát, nálunk is megtörtént a hasonló intézkedés a pesti egyetem sebész-mesteri tanfolyamára s a kolozsvári tanintézetre vonatkozólag. Okt. 8.-án rendelte el a cultusminister a tanfolyamoknak egyelőre való felüggesztését, azzal, hogy a végleges intézkedés későbbben fog megtörténni.⁸⁴ A tanfolyam fokozatos megszüntetése vezetett el Kolozsváron az egyetem felállításához, amidőn a tanfolyam tanszékei egyetemiekké alakítottak át s vezetett el az egyetemes orvosdoctor, a dr. med. universalis-sá képzés beállításához ott is, Pesten is, miként Bécsben.

A sebész-mesterképzés megszüntetése természetszerűleg és következményesen vonta maga után a sebész-céhek feloszlátását, ami iránt az 1872: VII. tc. IV. fejezete gondoskodott.

1873-ban a sebészeti tanszék tartozékaként működő műtőintézet pontosan körülírt új szabályzatot kapott. Az orvosi karnak 1871 máj. 2. és 9-iki ülésén Kovács József megújította a két év előtt tett indítványát, hogy miként Bécsben, úgy Pesten is csak egy évre neveztesse ki a műtőnövendékeket, ne kettőre; lehessen azonban az első év letelte után meghosszabbítani a bevált arravalók kiképzési idejét és ösztöndíját egy, sőt két évvel. Ebben az időben 4 magyarországi és 1 erdélyi ösztöndíjas műtőnövendéki állomás volt. A minister júl. 26.-án elvileg elfogadta az indítványt, de felhívta az egyetemet pontos szabályzat készítésére és bemutatására.⁸⁵ Az ily módon készült szabályzat kétféle műtőnövendéket rendszeresített: az ösztöndíjas rendes és az ösztöndíjnélküli rendkívüli növendékeket. A felvétel vizsgához volt kötve, melynek tárgyai a sebészeti bonctan és műtét a hullán. A tanfolyam befejeztével képesítő vizsgát kellett tenni. A sikerrel végző növendékek nem oklevelet, hanem bizonyítványt kaptak. Egyelőre 8-ban állapított meg a felvehető műtőnövendékek száma, 4 a pesti, 4 a kolozsvári egyetemen.⁸⁶

⁸⁴ OL. VKM. 26321: 1872.

⁸⁵ OL. VKM. 16490: 1871.

⁸⁶ OL. VKM. 19730: 1873.

1872-ben Bécsben új szigorlati szabályzat lépett életbe. Tekintettel már csak arra az egy körülményre is, hogy az orvosi karon kiadott okleveleknek a colloquium kötelezettsége nélküli korlátlan viszonyosságát a bécsiekkel éppen a mi kezdeményezésünkre kimondó intézkedéseknek az volt az alapfeltétele, hogy a pesti orvoskar mindenkor köteles lesz a bécsi tanulmányi és szigorlatokhoz alkalmazkodni: 1872 okt. 16.-án a közoktatásügyi minister értekezletet hívott össze, melyen az egyetemi oktatás reformja vétetett tárgyalás alá. Az orvoskari reformról tehát tudni lehetett és tudni kellett, hogy nagyjában az osztrák reform képére lesz elkészítendő, s így miként ennek, úgy a magyar tanulmányi és szigorlati rendnek is a legszembe-tűnőbb intézkedése a sebészképzés végleges eltörlése és az orvosi ténykedések sokféle különleges okleveleinek megszüntetése volt, melyeknek a helyébe az összes gyógytudományok doctori diplomája lépett. Ezután már csak egyféle orvosok hagyták el az egyetemet, valamennyien egyféle kiképzés után, egyféle előtanulmányok birtokában, egyféle szabályzat alapján vizsgáztatva.

1875 júl. 5.-én tett felterjesztést a felséghez a minister, kifejtvén, hogy az orvosi tudomány erős fejlődése, új tanintézetek felállítása, a meglevők bővítése s az alsóbbrendű tanfolyamok megszüntetése következtében az orvosi szigorlatok módosítása vált szükségessé. Ez a módosítás Magyarországra nézve is a birodalmi tanácsban képviselt országok szigorlati rendszerével megegyezőnek készítettet el és attól csak a vizsgálatok némileg más csoportosítása és határozottabb körvonalazása s a szigorlatok idejének szorosabb meghatározása által tért el. E bevezető magyarázatok mellékleteként mutatta be a minister a „szabályrendelet a tudományegyetemi orvosi karoknál tartandó tudori szigorlatokról” című tervezetet, melyet a király júl. 11.-én Schönbrunnban jóváhagyott s ilyformán nyomban életbe is lépett.

Ezen szabályrendelet megállapította a szigorlatokat és azoknak tárgyait és kimondotta, hogy a tanfolyam alatt teendők le a természetrajzi elővizsgálatok és az orvostudori előszigorlat, vagyis az egyes vizsgálatok az ásvány- és földtan, növénytan és állattanból, s azösszvizsgálat a vegytan, természettan, leíró bonctan és élettanból. A tanfolyam bevégezése

után következtek az orvosgyakorlati szigorlatok, jelesül:
I. szigorlat. Gyakorlati vizsgálat a bonctan és élettanból.
Elméleti és gyakorlati vizsgálat a kórbonctan és gyógyszerstanból.

II. szigorlat. Gyakorlati vizsgálat a belgyógyászat, sebészet, szemészet és szülészetből.

III. szigorlat. Szóbeli zárvizsgálat a belgyógyászat, sebészet, törvényszéki orvostan és közegészségtanból.

A szabályrendelet továbbá kimondotta, hogy a természetrajzi egyes elővizsgálatok az orvosi tanfolyam 2.-ik félévének végével, az előszigorlat a 4.-ik félév befejezése után teendő le s hogy azok a jelöltek, kik mindezen vizsgálatokat az 5.-ik félév végéig sikeresen le nem teszik, csak a tíz félévi tanfolyam befejezése után tehetik le.⁸⁷

Zökkenések megelőzéséül a minister már az 1873/74. tanévtől kezdve lehetővé tette,⁸⁸ hogy az ezen tanévvel az orvosi pályára lépő orvostanhallgatók a javaslatba hozott szigorlati elővizsgálatokat az állat-, növény- és ásványtanból a dékán és ezen tudományok tanárai előtt a kellő igazolások bemutatása mellett már a második félév befejezése után tehetik le és az 1874/75. tanév érdekelt hallgatói részére hasonló célzatú rendeletet bocsátott ki,⁸⁹ mely aztán az 1875/76. tanévtől fogva — mint átmeneti intézkedés — önként hatályát veszítette s az új szabályrendelet teljes terjedelműleg s általános kötelező erővel életbe lépett.

Erről az új szabályrendeletéről — többen is — úgy nyilatkoztak és írtak, hogy az az eddigi tanszabadságnak további fokozását tartalmazza. Ha azonban elfogulatlanul s tárgyilagos összehasonlító alapon vesszük szemügyre a benne tartalmazottakat és belőle kiolvashatókat, arra az eredményre jutunk, hogy a tanszabadságnak nem a kiterjesztéséről, hanem egészséges, okos megszorításáról van szó. Az 1848-ban, a forradalom tüzeiben fogant és az abszolutizmus által csodálatoskép átvett nagy tanszabadságnak valósággal haragos-piros demokratikus jellege semmiféle irányban sem korlátozta az egyetemre beiratkozott egyetemi polgárt. Könyvekhez sem ő, sem a

⁸⁷ OL. VKM. 16271: 1875. A szabályrendeletet teljes terjedelműleg közli Hőgyes Mill. Emlékkönyve. (938 s. köv. l.)

⁸⁸ OL. VKM. 15545: 1873.

⁸⁹ OL. VKM. 15567: 1874.

tanár, nem volt kötve. Ki-ki maga választhatta meg tanárait, nemkülönben a tantárgyakat, a sorrendjüket is. Sem félévi, sem egyéb vizsgákat az egész quinquennium folyamán nem kellett tennie, colloquiumot is csak a tandíjmentes és ösztöndíjas hallgatónak, aki mindössze a szigorlatra jelentkezésekor tartozott igazolni, hogy az előírt számú fél éveket csakugyan eltöltötte s a szigorlati tantárgyakat hallgatta. Egy félév beszámítására mindössze heti 10 órát kellett kimutatnia.⁹⁰ Hogy a tanszabadságnak e teljessége mellett mekkora botorságok elkövetésének volt kitéve egy magára hagyott tanuló, könnyen elgondolható. Az 1875. évi szabályrendelet is a tanszabadság alapján áll, de a tanuló tudja, hogy nemcsak a paragraphusaihoz, de észszerű intentióihoz való alkalmazkodásának elmulasztása anyagi és időbeli károsodást is jelenthet számára; természetesen találja már, hogy az előadások látogatása tekintetében ellenőrzés alatt áll s természetesen azt is, hogy a legkisebb egyetemi kedvezményt is csak akkor tudja elérni, ha a tanszabadság fogalmával ellentétes magatartást tanúsít és köszönettel veszi, ha beiratkozása után „tanácsadót“ ad a kezébe a tanártestület, melyben a tanévente hallgató tárgyakat időszerinti egymásutánban sorolja fel, ő pedig szigorúan alkalmazkodik ehhez, mert jól tudja, hogy ha élne a tanszabadsággal és másképp állapítaná meg a sorrendet, abból csak baj és kár háramlik rája.

Az 1875. dec. 10-iki közoktatásügyi ministeri rendelet a tanévkezdetet és a nagy szünidőket is megváltoztatta: 1876-tól fogva a nyári szünidő többé nem augusztus—szeptember, hanem július—augusztus hónapokra tétetett át, a tanévkezdet pedig október 1. helyett szeptember 1-ére.⁹¹

Az építkezések nemcsak palotaszerű épületek felállításában merültek ki, Trefort és Markusovszky a szellemi épületeket: a tanszékeket is a kor igényeinek megfelelőleg szaporította és értékes belső tartalommal töltötte meg, éles emberismerő szemmel a legkiválóbbakat szemelve ki a tanszékek betöltőit. A Wachtelek kora már lejárt és a Lippayak felett is már megkondulóban van az esti harang. A kibontakozó harmóniát

⁹⁰ Gyógy. 1877., 39. sz.

⁹¹ OL. VKM. 30446: 1875.

csak a hozzánemértőknek a magyar alkotmány értelmében vissza nem utasítható belekontárkodása zavarta meg. Megint csak a homoeopathák azok, akik a tudomány napfényét kerülve a képviselőház laikusaihoz folyamodtak, akik a régi példán felbuzdulva, diktálni kezdték az orvosi facultás ügyeit és nemcsak egy második homoeopatha tanszék felállítását határozták el, hanem a gyermekgyógyászat rendes tanszékének megszervezését, valamint a sebészi tanfolyam belgyógyászati kórodájának párhuzamos és a fennállókkal egyenrangúsítandó belgyógyászati kórodává való átalakítását. Miként annak idején báró Eötvös, úgy most Trefort is, nem térhetvén ki a parlamenti határozat végrehajtása elől, 1872 jún. 7.-én leírt az egyetemhez, miképen s mikor véli mindezeket teljesíthetőeknek s egyben a Wachtel nyugalmaztatásával megüresedett általános kór- és gyógyszer-tani tanszék betöltésére nézve is javaslatot kért, mire az orvoskari dekan júl. 31.-én haladékat kért a kar javaslataira a jövő tanév kezdetéig, mert „a bizottságok alapos munkát akarnak végezni“. Dec. 8.-án a minister igen erélyesen megsürgette a javaslat felterjesztését, annak a kilátásba helyezésével, hogy „mindezen ügyek, ha a tanári kar véleményével elkésznek, anélkül, hogy azt tekintetbe venni lehetne, szintén el fognak intéztetni“ és további 11 nap leteltével, vagyis dec. 19.-én még egy sürgetést küldött: dec. 31.-ig fel kell terjeszteni a javaslatokat. A kar ez utóbbi sürgetésre a következő jelentést terjesztette fel, melyet az egyetemi tanács magáévá téve 1873 jan. 9.-én továbbított a ministerhez: „A gyermekgyógyászat nem külön tudomány, hanem az orvostudomány illető ismereteinek alkalmazója a beteg gyermek gyógyítására s így a beteggyermekápolás betudásával maga is csak belgyógyászat, sebészet és szemészet; hogy tehát tudományos alapon meg nem engedhető annak az egyetemen rendszeresített tanszék általi képviseltetése... És teljesen méltatván most is dr. Bókai János rk. tanár érdemeit e szak körül, ki gyermekkórházzal is rendelkezik: őt mint rk. tanárt érdemeihez arányosított fizetésre ajánlja“. ⁹² Szinte szembeszökő a kari jelentésben, hogy az mindössze a gyermekgyógyászat tanszékéről beszélt, a ministeri leiratban a

⁹² OL. VKM. 14546, 18319, 20349, 32379: 1872.

parlamenti határozathoz képest szintén tárgyalandóknak jelzett egyéb kérdéseket még csak nem is érintve. Ami Bókait illeti, a minister nem fogadta el a kar javaslatát, hanem az „érdemeihez képest” rendes tanári címmel és fizetéssel javasolta ellátni őt, „ami a tantárgy mostani természetén nem változtat”. Tehát nem a tanszék minősítettett rendessé, csupán személye szerint léptetettett elő Bókai a rendes tanárnak cím és fizetés dolgában megfelelő polcra, ami lényegében meg is felelt a kar javaslatának. A minister tekintetbe venni kívánta, hogy Bókai immár 20 év óta ingyen tanított, ingyen működött a gyermek-kórházban és ingyen oktatta a bábákat gyermekápolásra. Hogy mily magas szintre emelte Bókai a vezetése alá helyezett kórházat, arról könnyen meggyőződhetünk a reánk maradt évi jelentésekből. Itt működött Bókai igazgatása alatt a sebészeti osztályon Verebély László, a szemészetben Hirschler, majd Vidor és Tordai, a fülgyógyászatban Böke, az electrotherapián Kétli, a kórbonctanon Schmidt, majd Genersich és Ajtai. A király az említett értelemben 1873. jan. 23.-án nevezte ki Bókai Jánost a gyermekgyógyászat rendes tanárának.⁹³ Ugyanakkor hajtotta végre a minister a parlamenti határozatot: a király kinevezte az egyetlen pályázót, Bakody Tivadar dr. Rókus-kórházi főorvost a hasonszenvi különös kór- és gyógytan ny. rendkívüli tanárává. Így most ad majorem gloriam Universitatis két rk. tanár adta elő a hasonszenvészetet!

Ami a sebészek részére rendelt belgyógyászati tanfolyam klinikájának orvostanhallgatók számára való párhuzamos klinikává való alakítását illeti, e tekintetben a minister nem várt dec. 8.-ánál tovább, hanem kijelentve, hogy azt „megnyitandónak tartom, mihez képest az egyetem második, az eddigi orvosi belkóroddával egyenjogú orvosi belgyógyászati kóroda és jellegével ruházom fel”. Befejezett tény elé állította tehát a minister a kart, melytől most már csak arra nézve kívánt jelentést, hogy miféle intézkedéseket tart szükségességeknek átméletileg és a szigorlatokra vonatkozóan.

Az orvoskari tanártestület Diescher, Korányi, Kovács, Lippay, Wagnerből álló bizottságot küldött ki a válaszul adandó jelentés elkészítésére, mely a dec. 30-iki kari ülésen

⁹³ OL. VKM. 3159: 1873.

mutatta be a szótöbbséggel (Korányi kivételével) megállapított kari véleményt, mely szerint „e tanszék felállítása a tanítási szabadságot korlátozza és bizonyossággal jósolhatni meg, hogy ezen egyenjogúsítás a tudománybani versenyzésen kívül... hallgatók szerzése végett elnézésre vezetne a vizsgákon, ... mi súlyos következményű vonzó erővel bírna mindazon tanulókra, kik vizsgáikat könnyen végezni kívánják... Mély s nyugtalanító megindulással kell meggyőződni e testületnek arról, hogy míg országgyűlési tagok és ministerium szóban, írásban s törvényjavaslatokban folyton ajkukon hordják a tanzsabadságot, oly kevesen veszik a fáradságot a divatos szónak értelme és jelentőségének is utána járni. Sérelem az is, hogy a kis sebészi cursus egyik tanszékére kinevezett egyén az orvos-tudori tanfolyam hasoncímű tanszékére áthelyeztessék, meg se kérdezve a kart. Az maga se várta. És — most se építkezéseink nincsenek annyira, a tanulók száma sem szaporodott annyira fel. Várjunk, míg az országos kórház felépül a 600 ágyával.“

A minister 1873 ápr. 14.-én a következőket válaszolta: „A kari felterjesztés modorában az illem határait csaknem áthágja... de megfeythető ezen érzékeny felszólalás — eltekintvén netalán fennforgó személyes okoktól — onnan, hogy az országgyűlés egyetemi tudományos ügyekben ismételve hozott már az egyetem meghallgatása nélkül fontos határozatokat. Ám a sebészi tanfolyam megszüntetése után annak átalakítása orvosi kórodává a legtermészetesebb folyamánynak tekinthető.⁹⁴

Wachtel nyugalomba vonulása után a tanártestület előterjesztést tett az íránt, hogy a gyógyszeratan az általános kórtantól különválasztassék, amihez a felség 1871 jan. 31.-én hozzájárult és Balogh Kálmánt a sebészek részére rendelt elméleti orvostan tanárát, ezen tárgy tanításának végleges megszüntetésével, a gyógyszeratan ny. r. tanárává ápr. 8.-án kinevezte,⁹⁵ az általános kórtanra pedig a pályázatot kiíratta.⁹⁶ Az általános kórtani tanszék ellátásával a pályázat eldőltéig,

⁹⁴ OL. VKM. 32379: 1872, 1205: 1872.

⁹⁵ OL. VKM. 9010: 1872.

⁹⁶ OL. VKM. 217: 1872, 2689: 1872, 8099: 1872.

majd pedig „egyelőre továbbra is”,⁹⁷ helyettesként szintén Balogh bízott meg. Baloghgal az orvosi kar kiválóan képzett tudóssal és épp oly kiváló administratorral és élesszemű emberismerővel lett gazdagabb, aki biztos intuitiójával mindig sikeresen tudta kiválasztani az egyetemi succrescentiának értékes emberanyagát. Tudományos fejlődésének alapirányát a Czermak melletti assistensi évei szabták meg; nemcsak a katedráról, hanem mint Markusovszky főmunkatársa az Orvosi Hetilap hasábjairól is a kísérleti alapon nyugvó exact természettudományi gondolkodásnak és búvárkodásnak lett a hirdetője. Nagyszerű szervező tehetségével és egyéniségének vonzó erejével csakhamar minden modern mozgalom központjává vált s a maga által jól kiválasztottan köréje seregülő ifjabb nemzedék lelkesítője, irányítója és előmenetelre kiszemelője. „Az orvosi kar bölcse vala ő, kinek objectív ítéletében a testület minden tagja megnyugodott még akkor is, ha az az ítélet nem volt is talán kedvező azaz idő szerint ki nem vihető egyes egyéni törekvésekkel szemben, mert mindenki meg volt győződve, hogy éleslátása, tapasztaltsága legjobban bírta megtalálni a kellő középutat” (Hőgyes). Sajnos a végzet csak rövid életet szánt ezen európai látkörű és képzettségű izzó magyar lelkű férfiúnak: 1888 júl. 15.-én, 53 éves korában szemevilágavesztetten meghalt.

Az általános kórtan tanszékére kiírni rendelt pályázaton résztvettek: Ajtai K. Sándor és Máchik Béla, a kolozsvári egyetem tanárai, Gebhardt Lajos rk. tanári címmel felruházott magántanár, Kétli Károly és Thanhoffer Lajos magántanárok s ezeken kívül „szolgáltatásait megajánlotta” dr. Scheiber S. H., a bukaresti egyetem kórboncnoka.⁹⁸ Az orvosi kar négytagú bizottságot küldött ki a javaslattervezet elkészítésére. Ez a bizottság a folyamodók egyikét se találta „megfelelő tanerőnek” s azt ajánlotta, hogy a tanszék egyelőre ne töltsék be, már csak azért se, mert a tanszék a szükséges kísérleti taneszközökkel nincsen ellátva. Amennyiben azonban a kormány e javaslat ellenére is betölteni kívánná a tanszéket, akkor egyelőre csak rendkívüli katedrát állítson fel, melyre a következők jelöltenek:

⁹⁷ OL. VKM. 17367: 1873.

⁹⁸ OL. VKM. 18319: 1872.

első helyen Scheiber, másodikon Kétli, harmadikon Ajtai. A kar plenuma 1873 máj. 14.-én tartott üléséből a bizottság javaslatától eltérőleg Gebhardt—Ajtai—Kétli jelölését terjesztette fel, kifejtette azonban, hogy a tanszéket helyesebb lenne egyáltalában nem betölteni, hanem a kísérleti kórtan tanszékét felállítani s arra írni ki pályázatot. A javaslat a ministert is meggyőzte, aki ezek után felhívta a kart, hogy „a tanszék feladatainak megfelelő tanerő mielőbb képeztessek“ s erről egy esztendő leforgása után tegyen jelentést.⁹⁹

Hogy a kar az általános helyett a kísérleti kórtannak kívánt tanszéket állíttatni, erre nyilván a külföldi példák is ösztönözték, ahol a kórtan művelése a kísérleti irányzatot követte, mely a tudomány előrevitele szempontjából s mint tanítási módszer, sokkal megfelelőbb volt az eddig követettnél, mely az ad oculos demonstrálás helyett a tanárnak személyes tekintélyénél fogva elhitt tételek egyszerű elmondásában állott. Párisban még fennállt az általános kórtan tanszéke, de Brown-Séquard számára felállították a kísérleti kórtani tanszéket s rajta kívül még Bernard Claude is tartott kísérleti kórtani előadásokat. Bécsben megmaradt az általános kórtani tanszék, de csak a neve szerint, mert azon Schroff kísérleti kórtant adott elő.

A javaslattételre kitűzött esztendő leforgása után is Balogh Kálmánnak mint helyettesnek a birtokában maradt a tanszék, melyet oly kitűnően töltött be, hogy a tanári kar nem látta szükségesnek a leváltást szorgalmazni, különösen hogy a megfelelően kiképzett utód még sehol sem mutatkozott. Így maradt tehát a helyzet — mint látni fogjuk — 1883-ig.

1872 júl. 12.-én az államorvostan tanszékének kettéválasztása iránt javaslattételre szólította fel Trefort a kart, mely az 1869-iki reformtervezetben maga pendítette volt meg e tanszék bifurcatióját. Ez a tanszék ugyanis négy fontos tudományágat ölelt fel magába: a törvényszéki orvostant, az orvosi rendészetet, a közegészségtant és az orvosi statistikát. Az orvosi kar azonban arra való hivatkozással, hogy a két tanszék számára szükségelt helyiségek elnyerésére „reménytelenségét“ kénytelen kifejezni s tekintve „a fejlődés menetének

⁹⁹ OL. VKM. 17367: 1873.

azon törvényét, melynél fogva minden iránybani haladás lényegesen a fiatal nemzedék törekvései által eszközöltetik,“ kijelentette, hogy „a szóbanlevő tanszéknek mostani kettéválasztását nem ajánlhatja, mert időt kell adni, hogy a megfelelő szakemberek készülhessenek a tanszékekre“. ¹⁰⁰

Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy az orvosi kar ezen jelentése nem annyira visszautasítás, mint inkább időnyerés kívánt lenni, mert Fodor ekkor már ki volt szemelve a megnyitás előtt álló kolozsvári egyetem államorvostani tanszékére és tudta azt is, hogy Fodor Markusovszky választottjai közé tartozik, aki rövid idő, kb. 1½ év múlva, pályázati vetélytársak nélkül, a tanártestület 1874 januárjában elhatározott meghívása útján volt visszakerülendő a budapesti egyetemre egy nem megüresedett, hanem a számára önállósított, a Rupp által előadott államorvostanról leválasztott tanszékre, a hygienéére. ¹⁰¹ 1876-ban Fodor a rendészetet is átvette Rupp-tól, annak tananyagát beleolvasztván a hygienébe s Rupp ezentúl már csak a szintén önállóvá vált törvényszéki orvostant adta elő mindhaláláig. ¹⁰² Fodor közegészségtani tanszéke volt az első a continensen, amely Pettenkofer müncheni tanszéke után felállítottatott s a vele kapcsolatos intézet az első közegészségtani intézet a világon. A tárgy 1882-ben minősítettett kötelezővé, 1893-tól kezdve a gyógyszerészhallgatók részére is. Fodor teremtette meg az iskolaorvos-egészségtan tanári tanfolyamot is félévi kiképzéssel. Az első ilyen tanfolyam — ismét első az egész világon is — 1885-ben tartatott meg. Ugyancsak Fodor szervezte meg a tisztiorvosi tanfolyamot. Markusovszkyval ő alapította meg az Országos Közegészségi Egyesületet 1886-ban és indította meg annak népszerű folyóiratát 1887-ben. Tudományos dolgozatai közt alapvetőknek kell neveznünk a vér baktériumölő képességéről írt dolgozatait, melyekkel a későbbi vér- és vérsavó therapiának az alapjait rakta le. Sajnos, intézetének szűkös viszonyai nagyjelentőségű felfedezé-

¹⁰⁰ OL. VKM. 13498: 1872.

¹⁰¹ Figyelemreméltó olvasmány Fodor József nagyszabású, terjedelmes előterjesztése, melyben tanszékének feladatait és annak tervbe vett szervezetét ismertette. Ezen előterjesztést in extenso közölte az OH. 1874 júl. 12. és 26-iki száma.

¹⁰² OL. VKM. 5060: 1876.

BÁRÓ KORÁNYI FRIGYES

sének további fejlesztésére semmikép se nyújtottak lehetőséget, s ha prioritásának elismerését sikerült is elérnünk, továbbra is résen kell lennünk, hogy az el ne homályosíttassék. Nagy érdemeket szerzett Fodor azzal is, hogy a külföld tudományos köreivel erős és sokoldalú kapcsolatokat hozott létre, melyeket mindvégig nem szűnt melegen ápolni. Ezen kapcsolatnak és Fodor elismertetésének az eredménye volt cambridgei díszdoktorrá választatása is.¹⁰³ Korán, 57 éves korában elkövetkezett haláláig csak egy nagy bánat ülte meg a lelkét: hosszú és értékes tudományos működése mellett sem tudta elérni, hogy önálló intézetet kapjon.

Mint már említettük, a közoktatásügyi miniszter 1872. dec. 8-iki leiratában a sebészek részére rendelt és Korányi igazgatása alatt álló belgyógyászati kórodát az addigi orvosi belkórodával egyenrangú orvosi belgyógyászati kóroda és tanszék jellegével ruházta fel.¹⁰⁴ Ezt a király 1873. márc. 27.-én jóváhagyta s a különös belgyógyászati kór- és gyógytan kórodájának főnökévé és tanszékének ny. r. tanárává Korányi Frigyes ny. r. tanárt kinevezte.

1873. júl. 5.-én Lippay Gáspár és Diescher János tanárok nyugalombahelyezésüket kérték,¹⁰⁵ aminek teljesítésével az orvosi kar tovább fejlesztésének lehetőségei nyíltak meg. Lippayban a facultás egy kötelességtudó, megnyerő modorú és kitűnő operateur-t veszített el, akinek azonban a szemészet hatalmas átalakulásával nem sikerült lépést tartania. A fénytörés és alkalmazkodás tana, a szemtükrészés, a Graefe-féle operatív eljárások nem találtak benne követőre. A nyugalombahelyezésével megürült szemészeti tanszék a kolozsvári egyetem szemészprofessorának, Artl volt segédjének: Schulek Vilmosnak meghívása útján töltetett be, aki az 1874/75-iki tanév kezdetével foglalta el a hivatalát. A szemészeti klinika ekkor még a Hatvani-utcai épületben volt elhelyezve, teljesen primi-

¹⁰³ Egy másik eredménye pedig az az éles támadás, melyben a németekkel fenntartott összeköttetései miatt a „Gyógyászat” szerkesztője (1881, 559. l.) részesítette őt.

¹⁰⁴ OL. VKM. 32379: 1872.

¹⁰⁵ OH. 1873. aug. 3.

tiv viszonyok közt és itt is maradt még tíz hosszú éven át, míg végül 1884-ben az új Üllői-úti központi orvostudományi épületben kapott elhelyezést, ahol az ágyak száma 53-ra emeltetett. Schulek 1905-ig töltötte be a szemészeti tanszéket, virágzó iskolát alapított, melynek a külföldön is elismertetést igyekezett és tudott szerezni, amennyiben az „Ungarische Beiträge zur Augenheilkunde“ köteteiben német nyelven jelentette meg a klinikájáról kikerülő értékes dolgozatokat.

A Diescher visszavonulásával felszabaduló szülészeti tanszék egyelőre helyettesítés útján töltetett be Kézmárcsuky Tivadarral, a volt tanársegéddel s 1873 óta magántanárral, aki több éves külföldi tanulmányútja alatt készült mint Markusovszky kiszemeltje a majdan megüresedő katedrára, melyet elfoglalva, a Semmelweis-féle szülészeti elveket juttatta ismét diadalra a klinikáján, mely 1879-ig volt kénytelen megmaradni az állatorvosi intézet Ország-úti házában az ismert anti-hygienikus viszonyok közt, hogy aztán a Mária-utca 31. sz. egyemeletes bérelt házban kapjon hajlékot 1897-ig, a végleges klinika felépüléséig.

Hogy Trefort és Markusovszky mennyire azon igyekeztek, hogy orvosi facultásunk a lehetőség szerint egy fél lépéssel se maradjon el a nyugat egyetemei mögött, az élet- és körvegytani tanszékének a felállítása is bizonyítja. Oly időben, amikor egész Németországban csupán csak Tübingenben Hoppe-Seylernek volt e szakmának tanszéke, Markusovszky Plósz Pált szemelte és küldte ki oda e tudományág elsajátítására, akit hazatérése után előbb a kolozsvári, majd pedig 1873/74-től fogva a budapesti egyetemre neveztetett ki az élet- és körvegytan rk., majd pedig 1882-ben rendes tanárának.

Az elmekórtani tanszék felállítása is szóba került 1873-ban, a tanári kar szorgalmazta. Erre azonban még nem voltak megérve a körülmények. A tanszék létesítésénél elsősorban a lipótmezei tébolyda kerülhetett volna szóba, Markusovszky azonban rámutatott, hogy a tanulók se annyi pénzzel, se annyi idővel nem rendelkeznek, hogy oda legalább egy féléven át hetenkint háromszor kijárhassanak. A Rókus-kórház már szóba se került, mert legalább is kérdésesnek kellett tartani, vajjon annak igénybevételeire vonatkozólag lehetett-e volna megfelelő egyességre lépni a multban is mindig csak barátságatlan

magatartású várossal. Markusovszky ezért 3—4 évvel elhalasztandónak tartotta a tanszék felállítását, aminek előnyét is látta abban, hogy a magukat hivatottnak érzők ezen idő alatt a nyilvánosság elé terjeszthetik ismereteiket. Markusovszky sietett is körvonalaizni a tanszékhez fűzött igényeit, melynek sikeres betöltéséhez elengedhetetlenül szükségesnek látta, hogy az illető tanár az agybántalmak kórbonctanába, kórszövettanába és kórtanába vágó vizsgálati eljárásokkal tisztában legyen, a létesítendő kórodára nézve pedig, hogy mindezen kívánalmaknak megfelelő, nemkülönben kísérletezésekre alkalmas helyiségek felett is rendelkezzen.¹⁰⁶

Lippayval és Diescherrel együtt 1873 júliusában visszavonult Arányi Lajos is a kórbonctani tanszékről s az 1873/74. tanév első felében Scheuthauer bízott meg mint helyettes. 1873 decemberével Arányi nyugdíjaztatása is bekövetkezett. A kórbonctan rendszeres tanításának megindítása hazánkban Arányi nevéhez fűződik, de ugyancsak ő vívta ki, hogy annak hallgatása már 1844-ben kötelezővé tétellett s hogy 1850-től kezdve az orvosjelöltek szigorlatra csak akkor bocsátattak, ha előbb a kórbonctanból vizsgáztak. Nyugalomba vonulásakor Arányi a kórbonctan és kórszövettan művelésére serkentő pályázati alapítványát 3000 frttal megtoldotta. 1887 júl. 29.-én halt meg nagymarosi elvonultságában s utódává 1874 febr. 27.-én Scheuthauer Gusztáv, a kórszövettan ny. rk. tanára neveztetett ki ny. r. tanári minőségben, 1876 júliusában pedig a vallás- és közoktatásügyi minister jóváhagyta a kórszövetteni intézet egyesítését a kórbonctanéval.¹⁰⁷

1874/75 második felében ismét egy új tárggyal bővült az orvosi facultás tanrendje: a fejlődéstanéval, melynek Mihalkovics Géza neveztetett ki rk. tanárává, aki a Lenhossék mellett eltöltött assistensi évei után Németország egyetemén képezte ki magát s végül Strassburghban magántanárrá habilitáltatott. Itt érte őt Markusovszky kezdeményezésére az orvosi kar meghívása. 1878-ban rendes tanárrá előléptetve, tárgyköre kiterjesztetett a tájbonctanra is s ezzel egyben a második bonctani intézet is felállított, melynek igazgatása reája

¹⁰⁶ OH. 1873 márcz. 30.

¹⁰⁷ OL. VKM. 7980: 1876.

bízott. Teendői ez alkalommal olyképp állapították meg, hogy rendes előadásokat fog tartani a tájbonctanból s vezeti a boncológyakorlatokat, megmaradván eddigi joga és kötelessége előadások tartására a fejlődéstanból és a leíró bonctan egyes fejezeteiből s az első orvosgyakorlati szigorlaton a gyakorlati bonctan vizsgáztatásából. Lenhossék József ny. r. tanár a leíró bonctant mint főtárgyat egymaga adta elő, megmaradván e mellett a jogosultsága a tájbonctan előadására és a boncológyakorlatok vezetésére, az orvosdoctori előszigorlaton pedig a leíró bonctan vizsgáztatására. Az 1881. nov. 14-iki lf. elhatározás pedig a II. sz. bonctani és fejlődéstani tanszéket az I. sz. bonctani tanszékkal egyenjogú párhuzamos tanszékké alakította át.¹⁰⁸ 1888-ban Lenhossék József halála után az I. sz. bonctani intézet helyettes vezetésével Lenhossék Mihály magántanár és I. tanársegéd bízott meg, egy félév után azonban ennek a vezetését is Mihalkovicsra bízta mint helyettesre.

1876. jún. 22.-én meghalt Hauszmann Ferenc, a homöopathia rk. tanára s az orvosi kar szept. 19.-én felterjesztést tett aziránt, hogy Kézmárszky, a szülész aug. 4.-én kinevezett ny. rk. tanára a megüresedett helyre a karba behivathassék. A kérelem az 1849. szept. 30-iki 6798. sz. rendelet 4. §-ára támaszkodott, mely szerint rk. tanárok is helyet foglalhatnak a karban, de csak annyi, hogy számuk a rendes tanárok fele számát meg ne haladja. A minister okt. 8.-án hozzájárult a kérelem teljesítéséhez.¹⁰⁹ Kézmárszky csak három évig volt e ministeri hozzájárulás alapján helyet foglaló tagja a facultásnak, mert 1879. máj. 4.-én már ny. r. tanárrá léptettetett elő.¹¹⁰

Mint láttuk, egyik tanszék állítatott fel a másik után. Soha, sem azelőtt, sem azután, nem gyarapodott az orvosi facultás néhány év leforgására sűrítetten annyi új katedrával, se a katedrák mellett európai szinten álló, sőt a külföldnek mintául szolgáló intézetekkel, mint a múlt század ezen 70-es éveiben, főleg annak első lustruma alatt. Hogy mennyi más

¹⁰⁸ Allamorvos 1881, 107. l.

¹⁰⁹ OL. VKM. 24114: 1876.

¹¹⁰ OL. VKM. 50165: 1888.

europai és amerikai chemiai intézetnek vált lemintázandó példájául a mi chemiai intézetünk, már korábban elmondottuk. Szabó Józsefnek pedig 1878-ban Párisban azt mondta a tudós Daubré, aki 1876-ban a nemzetközi praehistorikus congressuson járt Budapesten: „Mais ici vous ne verrez pas un institut physiologique comme chez vous.” Wurtz professort is ideküldte a francia kormány az orvostudományi intézetek megtekintésére, aki aztán igen melegen referált az itt látottakról.¹¹¹ A sors egészen különös kedvezésének kell tartanunk, hogy hazánkat éppen a kellő időben ajándékozta meg oly férfakkal, aminők Eötvös József és Trefort Ágoston ministerek és oly államtitkárokkal, aminők Berzeviczy Albert és utódai voltak, és hogy megajándékozta az egyetemi ügyeknek oly vezetőivel, mint aminők Markusovszky Lajos és utóda Tóth Lajos voltak, akik megértették a kor hívó szavát s a természettudományi demonstrációs és kísérletező irányzatnak diadalmas bevonulást biztosítottak újonnan épített nagyszámú orvostudományi paloták kapuin keresztül. Ezek a férfiak abban is nagyok voltak, hogy kitűnően meg tudták válogatni azokat, akiket a tanszékekbe ültettek s további tanácsadóikká avattak. Ritka harmonikus gépezet alakult ki ily módon, melynek kerekerei egymásba illeszkedve járhatókká tört utakon vitte az orvosi facultást fel a magaslatokba. Nem a zöld, hanem a fehér asztal mellett, nem tárgyalások, hanem baráti eszmecserék alakjában egy primus inter pares és nem elnök vezetése mellett folytak azok a szombatesti megbeszélések, melyek nem sokkal később már ministeri intézkedések alapjává váló actákba foglaltattak. Ennek a Markusovszky nevére elnevezett társaságnak az eredete messzire, az absolutismus idejére nyúlik vissza, amikor Balassa János vasárnaponként barátaival, Markusovszkyval, Korányival, Lumniczerral, Jendrassikkal a budai erdős hegyvidéket barangolta be, hogy Haynau és Prottmann kémeitől biztonságban elpanaszolhassák egymásnak az ország bajait és előkészítsék a jobb jövő útjait. A koronázás után erre a rejtőzködésre nem lévén már szükség, találkozósaikat a városban tartották meg s társaságuk kereteit 1869-ben kibővítették,¹¹² elsősorban Balogh

¹¹¹ Szabó J. 1883 szept. 1.-én tartott rectori székfoglalójából.

¹¹² Dollinger Gy. Tóth Lajos-előadása. Orvoseképzés 1833. 4. füzet.

Kálmánnal, aki mint az Orvosi Hetilap főmunkatársa és mint a kar jegyzője Markusovszkyval sűrűn érintkezett és közös ügyeik megbeszélésére a Dorottya-utcai Vogel-féle házban (a mai Hitelbank helyén) levő Mihalek-féle étteremben találkoztak. Későbbben már határozott napon, szombatonként szoktak vacsoránál találkozni. A társaság vezetését Balassa halála után Markusovszky vette át s csakhamar új részvevőkkel (Bókai, Fodor, Schulek, Scheuthauer, Mihalkovics, Kétli, Tauffer, Dollinger, Tóth Lajos, Müller Kálmán stb.) bővült. „Amidőn Mihalek helyiségét a Szervita-térre tette át, akkor a szombati társaság a Nemzeti Casinónak egyik különtermébe vonult, ahol Marschal volt a bérelő és innen nevezték el őket éveken át Marschal-társaságnak, amely az orvosi kar fiókjává nőtte ki magát. A karnak minden ügyét ebben a barátságos körben fesztelen módon megbeszélték, mielőtt az még hivatalos tárgyalásra került volna; új eszméket pendítettek meg, új terveket vetettek fel és addig vitatták és szöttek, amíg testet öltöttek. Tárgyalták itt új tanszékek kérdését épp úgy, mint üresedésben levő tanszékeknek betöltését és személyi kérdését és tárgyalták egyúttal az egyetemi építkezések ügyét is és ezek kedvéért szívesen látták körükben Weber Antal műépítésszt, aki ebben az időben az egyetemi építkezésekbe kezdett. De lassan-lassan bővítették is a kört, újabb fiatalabb tagokkal; különösen Balogh végezte az ő sas szemével a selectiót, ő nevezte ki azokat, akiknek jövőt mert jósolni és bevonta ezeket a „juvenes optimae spei“-eket a szombati körbe és alig csalódott egyszer is. Ezeknek a fiataloknak előmenetele és haladása vezetett azután arra az optikai csalódásra, hogy a jövő boldogulás útja a Marschal-társaság asztalától indul ki és adott okot arra a tévhitre, hogy elég ha az embernek sikerül ebbe a társaságba bejutni, a többi azután — magától jön és megy. Pedig éppen megfordítva állt a dolog. Nem volt az az orvosi közügy, amely ennek a körnek figyelmét elkerülte volna, viszont alig került ekkor olyan nagyobb közügy napirendre, amely nem innen indult volna ki.¹¹³ „Nem voltak ennek a Markusovszky-társaságnak sem alapszabályai, de még házszabályai sem — írja Dollinger. Szombat este, aki ráért, megjelent, akkor, amikor a dolgait

¹¹³ Müller K.: Az orvosi tudomány magyar mesterei 1914. 19. l.

elvégezte, odaült, ahol helyet talált. Egy meg nem írott szabályt tartott be mindenki: szónokolni, toastokat mondani, egymást tömjénezni, itt nem volt szabad. Szabad társalgás folyt, de mindenkinek meg volt az az érzése, hogy ez a társaság nemzeti munkát végez, mert akárhányszor, ami itt a megbeszélésekből leszűrődött, annak a megtestesítéséhez már hétfőn fent a ministeriumban megtörténtek a előkészítő lépések. Felvételre jelentkezni ebbe a társaságba nem lehetett. Meghívás kellett hozzá, de ez nem ugyan kimondottan, mégis már kilátást jelentett egy bizonyos mandatumra, miért is féltékenységet, irigységet és ellenszenvet keltett a kívülmaradottakban. Egy magasabb rendnek tekintették ezt a társaságot, rendjel nélkül. “A Markusovszky-társaság ma is fennáll még, 1935-ben, báró Korányi Sándor vezetése alatt, a tagok száma azonban már akkorára nőtt, hogy elmélyülést igénylő s messzebbre kiható megbeszélésekre kevés módot és alkalmat nyújt s így inkább csak a régi alkotó idők emlékét éber kegyelettel őrző baráti körre alakult át.

Ha ezekben az időkben azt olvassuk Markusovszky lapjában, az Orvosi Hetilapban, hogy Laufenauer Károly magántanár három egymásután következő évben a többiekénél jóval magasabb magántanári jutalomban részesül; hogy Tauffer Vilmos három évig élvezi a Schordann külföldi ösztöndíját, melyen „a nőgyógyászatból szándékozik magát kiképezni” (1875—77); hogy Pertik Ottó szintén három éven (1870—1872) kap 1200 frtos utazási ösztöndíjat Németország egy-egy nagy hírű kórbonctani tanárához, vagy hogy Babes Victor a kórszövetanból való kiképzésére 1882/83- és 1884/85-ben Német- és Franciaországban szintén ösztöndíjban részesül, stb. stb., akkor már előre is bizton sejthető, hogy a Markusovszky-társaság kiszemeltjeiről van szó, akikre már egy-egy felállítandó tanszék vár.

Mindaz, ami a facultás fejlesztése körül történt, higgadt körülménnyel és előrelátással történt. Vigyáztak, hogy anachronistikus intézkedésekkel ne bontsák meg a tanszék-szervezés logikus sorrendjét. Így pld. Poór Imre rk. és Schwimmer Ernő magántanár azt kérték a tanártestülettől, hogy tárgyük, a bőr- és bujakórtan kötelezővé és szigorlat tárgyává

tétessek. A kar 1878 nov. 8.-iki r. ülésén azzal válaszolt e kérelemre, mint Schimmernek 1881 márciusában benyújtott emlékiratára, melyben a tanítás érdekében egyetemi kóroda felállítását kérte a szakmája tárgyát képező betegek részére:¹¹⁴ hogy kifejtette, miszerint a bőrbetegségek és bujakóros bántalmak a belgyógyászati, sebészeti és szemészeti klinikákon taníttatnak és vizsgáztatnak, mint az illető szakmák kiegészítő részei, s ezenkívül c. rk. tanárok, maga a két javaslattevő adja elő a tárgyat, egyik a Szt. Rókus-, a másik a barakk-kórházban. A dermato- és syphilidologia tanításának s tanulásának a lehetőségei tehát meg lévén adva, így indokoltnak tekintendő a karnak és a ministeriumnak halasztó döntése, mely nemsokára remélhetőnek, de nem azonnal végrehajtandónak jelezte a kórodának felállítását. Ennél sokkalta szükségesebb, sőt égetően sürgősebb volt, hogy a szülészeti megfelelő kórodához jusson és az állatorvosi tanintézet épületének botrányos viszonyaiból kiszabadíttassék, ahova annakidején a Hatvani-utcai ház gyermekágyi-láztanyájából helyeztetett át. Cseberből vederbe. Az Országúti házban a gyermekágyi láz nemsokára szintén otthonossá vált, úgyhogy évenként egynehányszor kellett a szülők felvételét szüneteltetni. Így pld. az 1879/80. tanév második felében 26-ra emelkedett „a fertőző kór áldozatok száma”.¹¹⁵ E lesújtó tény hatása alatt nemsokára alkudozások tétettek folyamatba, hogy egyelőre az eddigi kórodán kívül egy ház 18 szobával kibéreltessék, melyben a bábák nyernének kiképzést évente kétszer öthónapos tanfolyamokban. Ekképen az orvosok kiképzése az eddigi kórodán elkülönült az új helyiségekben tartott bábaoktatástól. 1880 jún. 4.-én a ministerium leiratban tudatta, hogy elhatározta egy második szülészeti kóroda építését,¹¹⁶ s az 1881. évi költségvetésben a törvényhozás már meg is szavazta a bábák részére felállítandó új szülészeti tanszék, valamint az új szülészeti kóroda számára vásárlandó vagy kibérlendő alkalmas ház költségeit azzal a reménnyel, hogy abban az előadások már 1881 szeptemberében megkezdődhetnek.¹¹⁷

¹¹⁴ OH. 1881 márc. 6.

¹¹⁵ Gyógy. 1880., 322, 341. l.

¹¹⁶ OH. 1880 júl. 25.

¹¹⁷ OH. 1881 jan. 9.

TAUFFER VILMOS

1880 őszén szülészeti poliklinikum szerveztetett a kórodán, mely csakhamar örvendetes fejlődésnek indult, amennyiben a gyakorló orvosok szép számmal utaltak oda szegénysorsú betegeket. E mellett 7 ágy szereltetett fel nőgyógyászati kezelést igénylők részére.¹¹⁸ Az említett ministeri rendelet egyszersmind módosította a bábatanfolyamra való felvétel feltételeit, melyek a következőkben állapítottak meg: 1. 20—40 év közti kor; 2. erkölcsi, egészségi és illetőségi bizonyítvány; 3. tudjon írni és olvasni; az írás tudása különös körülmények közt elengedhető; 4. ne legyen a terhesség második felében; 5. oly asszonyok, kikről a tanfolyam alatt kiderül, hogy testileg vagy szellemileg nem alkalmasak, a tanár által bármikor elbocsáthatók; 6. a vizsgán megbukott tanuló a tanfolyamnak csak egész vagy részben való ismételése után tehet újból vizsgát; 7. a pótvizsgáért külön díj nem fizetendő; 8. a tanítás magyar és német nyelven tartassék.

Az új tanszékre más nem is kerülhetett szóba, mint a nagy reményekre jogosító Tauffer Vilmos, aki külföldi tanulmányi idején Hegar freiburgi professor klinikáján három éven át mint assistens működött és 1878-ban hazatérve, Kézmárszky segédje s a következő évben magántanár lett, 1881 júl. 14.-én pedig az akkor 29 éves férfiút a király kinevezte ny. r. egyetemi tanárrá.¹¹⁹ De még ezt megelőzőleg Trefort minister megbízta őt, hogy a klinikum céljaira kibérelt (majd pedig 2 év múlva 60.000 frton megvásárolt) Bodzafa-utca 31. sz. alatt levő báró Simonyi-féle ház átalakítási munkálatait Weber Antal műépítésszel egyetértve vezesse s a munkákra, berendezésre és bútorzatra 12.330 frtot engedélyezett.¹²⁰

A Tauffer kinevezését közlő rendeletben kötelességei is körül voltak írva; ezek szerint a bábanövendékeket szülészetre tanítani s az orvostanhallgatóknak a nőgyógyászatból klinikai előadásokat tartani, a szülészeti poliklinikumot vezetni és az orvosjelöltek szigorlatainál „a szülészeti és nőgyógyászat másik tanárával” felváltva közreműködni tartozott. Ez a ministeri leirat avatta tehát az eredeti s mostantól fogva I. szülészeti tanszéket „szülészeti és nőgyógyászati” tanszékké.

¹¹⁸ OH. 1880 nov. 28., — 1881 jan. 25-iki kari ülés.

¹¹⁹ OL. VKM. 20875: 1881.

¹²⁰ OL. VKM. 18884: 1881.

A Bodzafa-utcai intézetben 6 szülőágyon kívül 20 ágy állott rendelkezésül a gyermekágyasoknak s a női betegek részére már 17 ágy. Ebből a szerény keretből indult ki Tauffer pályafutása, mely orvoskarunk történetében mély nyomokat hagyott. Nem kisebb dologról van szó, mint arról, hogy hazánkban az egész modern tudományos gynaekologia alapjának letétele az ő nevéhez fűződik.

1880 július havában a minister az illetékes orvosprofesszorokkal értekezletet tartott, melyen határozatba ment, hogy az új sebészeti, belgyógyászati és szemészeti klinikákon a betegfelvétel 1881-től kezdődőleg a szünidők alatt is folytattassék, hogy továbbá az I. sebészeti klinikán tett kedvező tapasztalatok nyomán az új belgyógyászati klinikán is apáca-ápolónők fognak alkalmaztatni; továbbá hogy az élelmezés és ruhamosás az árlejtés útján történt bérbeadásnak be nem vált rendszere helyett az összes klinikákon házilag fog végeztetni. A használt fehérneműk, mielőtt azok a mosóházba kerülnének, szigorúan fertőtleníttetni fognak s evégből fertőtlenítő helyiségek fognak berendeztetni.¹²¹

A vallás- és közoktatásügyi minister 1880 jan. 26-án véleményes jelentéstétel végett leküldte az orvosi karnak Szilassy Kálmánné szül. gróf Hugonnay Vilma folyamodványát, melyben azt kéri, hogy az érettségi vizsgát valamelyik állami gymnasiumban letehesse.¹²² A folyamodványból kiderül, hogy Szilassyné a zürichi egyetemen megszerezte az orvosdoctori oklevelet. Az orvosi kar 1880 márc. 9.- és 16.-án tartott V. r. ülésén foglalkozott a kérdéssel, az előzetesen kiküldött 7-tagú bizottság referatuma alapján. A kar azért tartotta szükségesnek az ügyet ily körületekintően és behatóan megtárgyalni, mert azonnal meglátta s erre rá is mutatott, hogy Szilassyné a kérelem teljesítése s az érettségi vizsga sikeres kiállása után kétségtelenül orvosdoctori oklevelének honosítását fogja kérni, miért is a kérdést szabatosan így formulázta meg: „előzőleg eldöntendő, vajjon helyes-e a mi viszonyaink közt nőknek az egyetemi hallgatást csak kivételesen is megengedni, továbbá:

¹²¹ OH. 1880 júl. 25.

¹²² OL. VKM. 35061: 1879.

vajjon a külföldön nyert orvostudori oklevélnek honitása s az egyetemes orvosi gyakorlat hazánkban megengedhető-e. Ugyan-ezek az elvi kérdések állanak fenn Szilassyné esetében is.”

Már maga a bizottság sem tudott egységesen megállapodásra jutni. A többség (5 szavazat 2-vel szemben) azon a véleményen volt, hogy se a nők természetében s nemi életében, sem a természettől nyert képességeikben, sem pedig az orvosi pálya minemiségében nincsen ok a kizsorításra. Az orvosokként működő férfiakra nézve ugyan előnyösebb, ha a versenyből a nők kizáratnak, a társadalmi viszonyok azonban sokkal jobban bontakozhatnak ki s az életbeli ellentétek sokkal helyesebben egyenlítik ki egymást, ha szabadon nyitva marad a tér cselekvésre és versenyzésre. Ha ily körülmények közt ki fog derülni, hogy a nők az orvosi pályán feleslegesek, akkor azok, akik netán erre léptek, nem-igen fognak követőkre találni s a szóbanlevő kérdés magától elenyésszik; ha pedig működésük gyümölcsözővé talál válni, akkor a tevékenységük is támogatást érdemel. Lehetséges ugyan, hogy az orvosi tanfolyamra oly nő vétetik fel, akinek a magaviselete kifogás alá eshetik, de ez ellen a fegyelmi szabályzat hathatós védelmet nyújt, csak szigorúan kell alkalmazni.

Ezen többségi véleménnyel szemben Korányi képviselte a kéttagú kisebbség álláspontját: ne töressék rés az eddigi rendszeren, mert a nők előtt elegendő pálya áll nyitva. Nem hiszi, hogy a sikertelenség vissza fogja a későbbieket riasztani, példa erre a kártya, a sorsjáték, az amerikai kivándorlás. A férfakkal való együtttes tanulásból is hátrányos viszonyok fejlődhetnek ki, tehát külön iskolát kellene részükre felállítani, amire nincsen mód.

A kar plenuma 9 szóval 5 ellen a többségi véleményt fogadta el s a miniszternek azt javasolta, hogy Szilassyné kérelme elé, melyszerint részére az érettségi vizsga letétele megengedtettsék, akadály ne gördítettessék.¹²³

A tanártestület nem csalódott. Szilassyné letette az I. ker. áll. főgymnasiumban az engedélyezett érettségi vizsgát és csakugyan zürichi oklevelének honosításáért folyamodott. Mellékleteiből kiderült, hogy 12 féléven át be volt iratkozva a zürichi orvosi facultásra s hogy ezenfelül ugyanott két féléven

¹²³ 1880. évi kari ülés-jegyzőkönyv 231. sz.

át a sebészeti klinikán mint alsegédorvos működött s hogy szabályosan orvos-sebész- és szülész doctorrá avattatott, hogy továbbá az 1879/80. tanév első felében a budapesti egyetemen több tárgyból be volt írva s hogy azelőtt az orvosi tanfolyamnak valamennyi kötelező tárgyát a közegészségtan kivételével hallgatta. A minister felhívására az orvoskari tanártestület 1881 márc. 29.-iki V. r. ülésében foglalkozott a most „Hugonnai Vilma asszony“ néven szereplő folyamodó oklevélhonosítási kérelmével, de elutasító értelemben, kifejtvén, hogy a zürichi egyetem orvosdoctori oklevele csak rangot ad, de orvosi gyakorlatra még Svájcban sem jogosít, ami államvizsga letévééhez van kötve, s ezért nem tehető egyenlővé a magyar oklevéllel, mely nemcsak rangot, hanem egyszersmind a teljes orvosi gyakorlatra ad jogot. Tekintettel azonban Hugonnai asszony orvosi tanulmányaira, jóllehet ezeket az érettségi vizsga előtt végezte, a kar azt javasolta, hogy a közegészségtan hallgatásának és a természetrajzi elővizsgáknak elengedése mellett Hugonnai asszony bocsáttassék az orvosdoctori szigorlatokra s ezeknek sikeres végeztével a felavatásra,¹²⁴ amit azonban Hugonnai asszony nem vett igénybe.

1880 máj. 13.-án az egyetem az Akadémia dísztermében ünnepi közgyűlést tartott, melyen újjászervezésének száz éves fordulóját ülte meg. Az ünnepi beszédet a rector, dr. med. Margó Tivadar, az élettan és összehasonlító bonctan tanára tartotta, mely történeti áttekintést nyújtott a régi egyetemekről s a Pázmányéről, valamint Mária Terézia egyetemfejlesztő intézkedéseiről. Felemlítette azt a tényt is, hogy a budapesti egyetem látogatottság tekintetében Európában a harmadik helyen áll, sőt az orvoskari hallgatók száma már felül is múlja a bécsiek számát. A rector beszédét Ányos Pál dicsénete követte 1780-ból, majd Szász Károly ministeri tanácsos és egyetemi magántanár adta elő ünnepi ódáját. Az ünnepélyen a király József főherceggel képviseltette magát. Este táncmulatság volt a Vigadóban, melyre Ófelsége az egyetemi hallgatók mind a négy karbeli segélyegyleteinek a saját és a királyné nevében 200 frtot adományozott, Schulek Vilmos professor pedig a jubileum alkalmából, annak emlékére s az

¹²⁴ 1881. évi kari ülés-jegyzőkönyv 337. sz.

egyetem tudományos működésének emelésére 500 frtot tett le,¹²⁵ a főváros pedig 300 frtos szorgalmi ösztöndíjat alapított az orvostanhallgatók számára.¹²⁶

E korszak signatúrájához tartozik az a szokatlan, de az ügyek javára való, már előbb is érintett körülmény, hogy Trefort és meghitt tanácsadója, Markusovszky, nemcsak a cultustárca ügyeit igyekeztek teljes lélekkel előrevinni, hanem a belügyminister hatáskörébe tartozó közegészségügyet is nem kisebb odaadással. Sehol, legalább actaszerűleg sehol és semmikor sem akadunk a nyomára, hogy ezt a belügyminister sérelmezte volna, sőt bizonyára minden kicsinyeskedő féltékenységet félretéve az ügy érdekében lévőknek látván, hogy Trefortnak módjában áll a maga fennhatósága és disponibilitása alatt álló elsőrendű szakférfiak készségét igénybe venni, kanapé-pörökbe nem bocsátkozott. Egy ilyen voltaképen a belügyminister alá tartozó ügy volt a hazai fürdők fellendítése s az ásványvizek kezelése és értékesítése, melynek előmozdítása érdekében Trefort 1883 jan. 4-ére értekezletet hívott össze, melyben a saját elnöklete alatt megjelentek Markusovszky osztálytanácsos és Korányi, Bókai, Than, Fodor, Lumniczer ny. r., Kétli Károly rk. és Stiller Bertalan magántanár. Elnöki megnyitójában Trefort reámutatott, hogy a balneológiával foglalkozik ugyan a balneologiai társulat s az orvosegyesület, sőt a balneologia mint melléktárgy elő is adatik az egyetemen, a kormány azonban fel akarja karolni azt nemzetgazdasági fontosságánál fogva. Mert fürdőhelyeink kényelmetlenek, az ellátás mindenütt rossz és drága, képzett főorvosaink is alig vannak, ásványvizeinket pedig rosszul kezelik és dugaszolják. Az orvosegyesület balneologiai bizottságának elnöke, Bókai, mintegy 400 kérdőívet már szétküldött a fürdőtulajdonosokhoz, hogy ily módon megbízható képet kapjon a fürdőkről, ezek közül azonban csak 70 jött vissza, de ezeknek is a fele hasznavehetetlenül, miért is új kérdőíveket kellett kiküldeni. Trefort azon a nézetten volt, hogy egyelőre nem többet, csak a 10—15 előkelőbb fürdőt lenne helyes felkarolni. Korányi

¹²⁵ Gyógy. 1880, 355. l. — OL. VKM. 13581: 1880. — OH. 1880, 21. szám.

¹²⁶ 1884 szept. 23-iki kari ülés.

hozzászólásában felhozta, hogy a M. Tud. Akadémia 1847-ben egy fürdőgyógyászati könyvre pályázatot hirdetett, melynek nyertese Török József dr. lett. A Bach-korszak alatt az akkori Magyarországról (tehát bele nem értve Erdélyt, a temesi bán-ságot és a szerb vajdaságot) Wachtel Dávid mint a kormány megbízottja írt egy balneologiai munkát, ennek azonban gyakorlati értéke nem volt, mert annak alapján intézkedések nem történtek. Ugyanebben az időben a „Geologische Reichsanstalt“-útján Ragsky és Hauer igen értékes szakszerű adatokat közöltek hazánkról, melyekből kitűnik, hogy évente 25.000 mm ásványvizet hoztak be 800.000 frt értékben. Korányi a következőket ajánlotta programul: a) Kormányintézkedések: fürdőhelyek nyilvántartása tájékozásszerzés céljából, megfigyelő állomás létesítése esetleg a vegytani intézet keretében, ásványvizek vegyelemzése és irányító tanácsadás céljából; az egészségügyi törvények, illetve a fürdőkre vonatkozó részüknek erélyes végrehajtása; fürdő-inspectoratus felállítása s esetleg egy referens rendszeresítése a ministeriumban; forrásvédelem; ásványvizek olcsó szállítása. b) Fürdőtulajdonosok közreműködése, ha szükséges: kényszer útján. c) A társadalom bevonása, főleg az orvosok befolyása útján. Fürdőorvosképzés, mert képzett fürdőorvosaink nincsenek, holott ezeknek lenne a feladata fürdőink ismertetése és francia, szerb és oláh nyelvekre való lefordíttatása. Végül fontos lenne a balneologia tanítása az egyetemen.

Markusovszky az egyetem kezébe letéve óhajtott látni az egész ügyet, megemlítve, hogy az orvosi könyvkiadó társulat is ki akart adni egy balneologiai tankönyvet, azonban az Azary és Bernáth dr.-ok által megírt mű nem felelt meg s ezért ki sem adatott. Javaslatára az egybehívottak állandó bizottsággá alakultak át, kibővítve azt Balogh és Kézmárszky professorokkal.¹²⁷

E bizottság javaslatára már 1884-ben egy 3000 forintnyi ellátmánynyal javadalmazott „ásványvízkémlő intézet“ állítatott fel, melynek vezetésével Lengyel Béla professor bízott meg évi 1000 forint díjazás mellett s dec. 2.-án Győry István gyakornokul alkalmaztatott az intézetben.¹²⁸

¹²⁷ OL. VKM. 4101: 1883.

¹²⁸ OL. VKM. 44670: 1884, 12445: 1885.

Az ásványvízkémlő intézet a nevében kifejtett rendeltetésén túl a hazai gyógyhelyek és ásványvizek leírását tartalmazó munka kiadását tervébe és gondjaiba vette s ezzel Chyzer Kornél dr., akkori zemplénmegyei főorvost bízta meg, amit a minister is jóváhagyván, annak kiadásával a megbízott szerző 1885 júl. 10.-én előterjesztett javaslatára a stuttgarti F. Enke céget rendelte megbízni, egyben megrendelt 100 példányt a ministerium részére. A kész munka rendkívül nagyszámú példányban europaszerte szétküldetett.

Az ásványvízkémlő intézet igen üdvös működést fejtett ki a számára kitűzött feladatkörben, mely nemcsak az ásványvízelemzést és a szakvéleményadást ölelte fel, hanem a források és a fürdőberendezések ellenőrzésével és szakvegyészek kiképzésével is foglalkozott, de csak 1892 jún. 30-ig, ekkor azonban — a balneologiai egyesület felszólalása ellenére — beszüntették a dotatióját, mert a pénz a II. chemiai intézet felállításához kellett; viszont azonban az ásványvízelemzés ennek az intézetnek a rendeltetésszerű teendői közé soroztatott.¹²⁹

1882 máj. 30.-án 17.047. sz. alatt a cultusminister arról értesítette a tanártestületet, hogy a honvédelmi minister felkérte őt, tartatna a honvédorvosok számára ismétlő tanfolyamokat; 1883 máj. 25.-én pedig több orvoskari rendes, rendkívüli és magántanár Markusovszky elnöklete alatt értekezletet tartott, melyen Fodor József fejtegette azokat az okokat, melyek kívánatosnak tüntetik fel, hogy orvosok számára a szünidők alatt rövid, mintegy 10 napra terjedő s a legfontosabb gyakorlati napi kérdéseket felölelő cursusok rendeztessenek, melyek a velük járó gyakorlati hasznon kívül az egész hazai orvosi rendre bizonyos ethikai jelentőséggel is bírnak. Az értekezlet a Fodor-féle javaslatot egyhangúlag elfogadta s egy héttagú előkészítő bizottságot küldött ki a program kidolgozására.¹³⁰

Az ilymódon életrehívott szervezet egy központi bizottság vezetése alá helyeztetett, mely a kitűzött cél elérésére elhatározta, hogy kéthetes ismétlő-tanfolyamokat rendez a vidéki

¹²⁹ OL. VKM. 27260:1885, 21148:1887, 17343:1892.

¹³⁰ OH. 1883 jún. 3.

gyakorlóorvosok számára, elsősorban az egyetemi városokban s elsősorban az egyetemi előadók közreműködésével. Hosszabb tanfolyamokat rendez a nagyobb kórházakban, a helybeli és környékbeli orvosok számára. Rendezi és közvetíti a tisztis- és katona-orvosok számára tartandó tanfolyamokat. Közvetíti a kórházi internatusok és externatusok létesítését és működését. Vidéken fiókokat szervez azon célból, hogy ezek az orvosok és központi bizottság érintkezését közvetítsék.

Az orvosképző központi bizottság hatalmas munkát fejtett és fejt ki megszakíttatlanul alapítása óta s az alapítók után főleg Tóth Lajos, Scholtz Kornél, Johan Béla, de legelsősorban Grósz Emil lankadatlan és önzetlen fáradozásainak lett köszönhető, hogy a bizottság sikeresen gondoskodhatott az ország orvosainak a mindenkori tudományos színvonalon való megtartása iránti lehetőségekről. Ugyanezen cél szolgálatában szerkeszti Grósz Emil immár 25. évfolyamát az „Orvosképzés” című magasszínvonalú folyóiratnak.

1885-ben Markusovszky elnöklete alatt kb. 800 taggal országos orvos- és közegészségügyi congressus tartatott, melyvel kapcsolatban egy országos egészségügyi kiállítás is rendeztetett. A szept. 4.-iki ülésen Markusovszky és Fodor indítványt tettek „az egyesületek és a társadalom közreműködésére az egészségügy előmozdítására” és felhívást intéztek a társadalomhoz egy egészségügyi országos egyesület alapítására. A programot is megállapították: taggyűjtés, felvilágosító munkák kiadása, vidéki szakosztályok felállítása. Ez volt a kiinduló alkalma az 1886-ban már életre is kelt Országos Közegészségi Egyesületnek, melynek elnökségét maga Trefort minster vállalta, főtitkár Fodor lett. 1887-ben már az „Egészség” című folyóirat is megindult, mint az egyesületnek kiadványa, a nagy művelt közönség érdeklődését egyre erősebben felkeltve az egészségügy kérdései iránt. Az egyetem orvostan tanárai meleg érdeklődésükben és támogatásukban részesítették az új egyesületet s a szünidei orvosi cursust tartó professorok az 1885-iki tanfolyamok utáni bevételeiből 2500 frtot adtak át az egyesületnek keletkezése alkalmából. Hogy Trefort mily magasra értékelte az egészségügyet, nemcsak az elnökség vállalásával, de azzal is bebizonyította, hogy Fodor

FODOR JÓZSEF

a közegészségtannak a jogi karon való előadására felkérte, ezzel is javítani vélvén az ifjúság egészségi állapotán.¹³¹

Ugyancsak 1885-ben szervezte meg Fodor a közoktatásügyi minister megbízásából a középiskolai egészségtan tanári és iskolaorvosi tanfolyamot,¹³² úgy Budapestre mint Kolozsvárra vonatkozólag s a 20.018: 1885. sz. rendelettel a tanfolyamok életbe is léptek s 16 éven keresztül Fodor vezetése alatt maradtak. A tanfolyamok szept. 15.-től december közepéig tartottak és sikeres befejezésük után az illetők a középiskolákra képesítő egészségtan-tanári oklevelet kaptak. Feladatuk az egészségtan tanítása és a tanulók egészségének ellenőrzése volt. Az 1887 nov. 26.-án 44.250. sz. a. kelt részletes utasításban a közoktatásügyi minister a kiképzett iskolaorvosok és egészségtan tanárok teendőit írta körül. Ezzel az intézménnyel is megelőzte hazánk a művelt külföldet; későbbben több országban meghonosították.

Az a propagandistikus erő, mely Fodornak mindezen kezdeményezéseiből kiáradt, Kresz Géza dr. fővárosi kerületi orvost is magával ragadta s 1885-ben azzal a bejelentéssel fordult Treforthoz, hogy egy egészségtani muzeumot óhajtana felállítani, melyhez a minister támogatását kéri. Részletes tervezet Kresz dr. nem közölt, ezért a minister Fodort bízta meg, hogy az ügyet vele és a főváros közönségével megbeszélje. Fodor aug. 5.-én jelenti, hogy Kresz dr. indítványát pártolásra és anyagi támogatásra méltónak találta.¹³³ Hogy hogyan alakult e muzeum tervének további sorsa, nem sikerült kideríteni. Senki se tud róla, hogy az csakugyan létesült volna, s erre vall az is, hogy évek hosszú sorának eltelte után Liebermann Leo tett mint a közegészségtan tanára javaslatot egy egészségügyi muzeum felállítására.

¹³¹ OH. 1883 jan. 14.

¹³² Dr. Dubay Miklós már 1879-ben szorgalmazta ezeket az „Egészségtant az iskolába” c. cikkében (Államorvos 1879. 10. sz.) és „Miért fogy nemzetünk?” c. közleményében (Gyógy. 1882, 38—42. sz.). 1882 márc. 7.-én a Budapesti Orvosi Kör is ilyirányú emlékiratot nyújtott át Treforthnak. (Gyógy. 1882, 571, 677. l.)

¹³³ OL. VKM. 32037: 1885. — Kresz dr. volt a budapesti önkéntes mentőegyesület megalapítója.

Nem érdektelen, hogy Fodor semmiféle vagy éppen csak mondvacsinált összefüggésben a voltaképeni tárgygyal, ezt az alkalmat is felhasználta, hogy a ministert a közegészségtani intézet elhelyezésének „ideiglenes” voltára figyelmeztesse: „Nagyméltóságod ezelőtt 11 évvel létesítette a közegészségtani tanszéket s intézetet és azt ideiglenesen néhány, a physiologiai intézettől elvett szobával, csekély felszerelési összeggel, valamint mérsékelt évi dotatióval kegyeskedett ellátni.” Már említés tárgya volt, mennyire bántotta Fodort, hogy a közegészségtan nem tud végleges és megfelelő otthonhoz jutni s hogy élte végéig ennek az „ideiglenességében” reménykedett, egyre fogó bízni tudással.

1884-ben Korányi Frigyes indítványára az orvosi kar meghonosította a facultás intézeteiben a gyakornoki intézményt, mely nagy támaszára vált a tanításnak és az orvosképzésnek. Az új intézmény gyorsan bevált, úgyhogy Korányi már 1886-ban rectori székfoglalójában bizvást elmondhatta, hogy az „a tantestületnek és kiváló orvosoknak valódi seminariumává vált”. Korányi 40 ifjú orvos magasabb kiképzésére vélt számíthatni, az első években azonban a létszám fele csak orvostanhallgatókból telt ki.¹³⁴

Ezekben az években, egyrészt maguk a facultásnak nagyrészt külföldön járt, kiváló képzettségű s europaszerte hírnévnek örvendő tanárai, másrészt a tudományos szemeket gyönyörködtető új intézetek és klinikák a külföldi tudósokat kezdték már idevonzani s látogatásaikra ösztönözni. Így 1881 szeptemberében itt járt Pettenkofer a feleségével s mint Fodor mondá, alig akartak innét Bécsbe menni, ahol aztán nyíltan beszélte mindakettő, hogy soha sehol nem érezték oly jól magukat, mint Budapesten.¹³⁵ 1883-ban Lister fordult meg itt, majd Tátrafüredre ment s onnan szeptemberben visszatérve, ismét itt töltött néhány napot, mialatt az egyetemi ifjúság fáklyásmenettel tisztelgett előtte. Első ittléte alatt végignézte Tauffer két műtétét s „meglepte Tauffer gyorsasága és ügyessége, ki

¹³⁴ Gyógy. 1886, 813. l.

¹³⁵ OH. 1901 febr. 16.

13 perc alatt egy-egy petefészket irtott ki".¹³⁶ 1884 februárjában Virchow tartózkodott néhány napig a fővárosban és látogatta sorra tudományos intézeteinket.¹³⁷ 1885 folyamán hasonló célból ittjártak: Weiss prágai sebészprofessor, Mehlhausen, a berlini Charité igazgatója és Haslund bőrgyógyász-tanár, aki itt elmondta, hogy miként akarták őt a bécsiek a pesti látogatásról lebeszélni (már akkor!!), s mint biztosították őt, hogy Pesten nincsen semmi látnivaló s hogy ezért nagyon csodálkozott annak láttára, hogy „itt minden intézmény megüti a civilisatio legmagasabb fokát”.¹³⁸

1884-ben erős cholerajárvány ütötte fel a fejét Európa keleti szélén, minek a hírére az Országos Közegészségi Tanács már július havában állandó cholerabiztonságot állított fel, melynek az egyetemi tanárok közül Balogh, Fodor, Jendrassik, Korányi és Scheuthauer voltak a tagjai.¹³⁹ 1886 lett belőle, mire a járvány országunkat elérte, a fővárosba augusztus havában érkezett el s szeptemberben már erősen szedte az áldozatait.¹⁴⁰

Az orvoskari építkezések a kitűzött programm szerint haladtak előre, úgyhogy a II. belgyógyászati klinikán az előadások 1880 szeptemberében már megkezdhetők voltak. Az I. belkínika még ott maradt a Hatvani-utcai épületben, az előbbinek kiköltözése által tágított helyiségekben. Ott maradtak még azonkívül a gyógyszer-tani, kórvegytani, törvényszéki orvostani, a bonctani, szemészeti, általános kórtani s az előkészítő sebészeti intézetek is, de valamennyi már kevésbbé zsufolt viszonyok közt s minthogy az Üllői-úti további építkezések tervei már teljesen készen álltak a törvényhozás által való elfogadtatásra, ezért most már megvolt a biztos remény arra, hogy 2-3 év múlva mindegyik tanszék intézetestül a maga új otthonában fog helyet foglalhatni s a kiürült Hatvani-utcai épület jövedelmezővé tétethetni annyira, hogy a befolyó ház-

¹³⁶ Gyógy. 1883., 678. l.

¹³⁷ Gyógy. 1884., 215. l.

¹³⁸ Gyógy. 1885., 696. l.

¹³⁹ Gyógy. 1884., 438, 502. l.

¹⁴⁰ Gyógy. 1886., 621. l.

bérekből nemcsak az építkezési kölcsön kamatainak fedezhetése, hanem magának a kölcsönnek törleszthetése is reméltetett.¹⁴¹

1880 dec. 18.-án déli 1 órakor a király megtekintette az új kórodai épületeket. A belgyógyászati kórodán Korányi, a sebészetin Kovács tanár kalauzolása mellett járta be a helyiségeket s meleg érdeklődést tanúsított minden részletkérdés, nemkülönben az orvoskari központi épület, a gyógyszerertani intézet, az I. belgyógyászati és a szemészeti klinikának bemutatott tervei iránt, miközben felemlíté, hogy sógora szintén orvosdoctor, de kizárólag a szemészet érdekli. Ófelsége másfél órát töltött e szemlén.¹⁴²

A továbbépítkezésekre vonatkozó törvényjavaslatot Trefort beható indokolással 1881 januárjában nyújtotta be a Háznak, mely azt elfogadván, „a budapesti egyetem orvoskari épületeinek folytatólagos kiépítéséről” szóló, ápr. 12.-én szentesített 1881: XX. tc. kimondotta, hogy: 1. §. „Az Üllői-úti orvoskari telepen a sebészeti és II. belgyógyászati klinika meglevő épületei közt egy központi épület, — az Ősz-utca felőli részen az I. belklinika részére új épület létesítése s a főző, mosó és fertőtlenítő intézet kiépítésének befejezése. — 2. §. Mindezek elkészülése után az Újvilág-utcai orvoskari épület kiürítése s aztán átalakítása s részben újra építése nem egyetemi célokra.”

Ezen törvény szentesítése után Markusovszky méltán örvendezhetett, hogy, „hála istennek, tudományunk a középkori falakból, melyekben sem élni, sem halni nem tudott, elvégre kiszabadul s hogy az, mi húsz évvel ezelőtt terveztetett, elvégre most, és pedig nem idegen, de magyar kormány által saját nemzeti kulturánk érdekében és az ország méltóságához képest létesül; s hála azért is, hogy nemcsak pusztá falakat emel az ország a tudománynak, de hogy azokat tudománymívelő szakembereink tettekkel és munkássággal be is töltik s egyetemünk nemcsak a külső kiállítás, de a szellemi tevékenység tekintetében is a mívelt külföld legjelesebb tanintézetei színvonalára emelkedhetik.”

1881 aug. 20.-án történt meg az orvoskari központi épület alapkövetétele, melyben a szemészeti klinika, a gyógyszerertani, élet- és kórvegytani intézeteken kívül helyet biztosítottak a

¹⁴¹ OH. 1880 júl. 11, 25. sz.

¹⁴² OH. 1880 dec. 19. sz.

dekáni hivatal, a kari könyvtár, a szigorlati és egyéb hivatalos termek s a gazdasági gondnokság számára. Az utóbbiak azonban Kramer háztulajdonos felmondása következtében már korábban kényszerültek elhagyni a Duna-utcai elhelyezésüket, s az Üllői-út 1. sz. alatt levő, a Calvin-térre néző, Soroksári-utcai és Üllői-úti Pfeffer-féle sarokház első emelete béreltetett ki részükre 3000 frt évi bérért 3 évre, illetve még a központi épület elkészül,¹⁴³ ami 1883 szeptemberében be is következett. A többi odahelyezésre kijelölt intézet karácsony után került oda¹⁴⁴ s végül 1884 elején be lehetett a Hatvani-utcai épület kapuját is csukni. Az orvosi kar azonban máris birtokában volt a leiratnak, melyben a minister a kórbonctani intézetnek emelendő épületre nézve kíván javaslati jelentést.

Sajnos, egy idő óta és még egy ideig rectori beszédek foglalkoznak az új építkezésekkel, védekező vagy magyarázó modorban, azokkal a támadásokkal szemben, melyek ezeket az építkezéseket kísérték, így pld. s a legbehatóbban Korányi az 1886-ban tartott rectori székfoglalójában: „... Sajnálattal kell tapasztalnunk, hogy csak keveseket indítanak arra, hogy ezen fejlődésnek lényegbeli okait és értelmét kutassák, hanem elég gyakran — még nem várt oldalról is — úgy tekintnek, mint építkezési kedvtelések vagy előszeretnek szüleményei.” Ezek után hosszan, türelmesen magyarázza a rectori beszéd mindezeknek a szükségét, mi pedig — sajnos — azt kell hogy leszűrjük a támadásokból, hogy a nagy közönségünk kulturális színvonala nem tudott párhuzamosan emelkedni a tudománynak s igényeinek fejlődésével.

Az 1880 évvel ismét örvendetes tanszékszaporítások veszik kezdetüket. Ebben az évben rendszeresített a második sebészeti tanszék, a következő előzmények mellett. 1879 végével Stockinger Tamás, az előkészítő kórodai sebészet rendes tanára elbetegesedése miatt saját kérésére nyugalomba helyeztetett¹⁴⁵ s a minister az orvosi kart sürgős véleményadásra hívta fel abbéli szándékára vonatkozólag, hogy Stockinger

¹⁴³ OL. VKM. 10214: 1881.

¹⁴⁴ OH. 1883 jan. 28.

¹⁴⁵ OL. VKM. 16919: 1879, 21725: 1879.

tanszékét beszünteti s helyébe a tudomány és az élet szükségleteinek jobban megfelelőleg egy második sebészeti katedrát állít fel oly értelemben, hogy máris fennálló berendezések közé egy második ny. rendes tanárt nevez ki. Más szóval: Trefort Lumniczer Sándort, aki 1872 jan. 14.-én neveztetett ki címz., majd ny. rk. tanárnak s mint a Rókus-kórház 80 ágyas sebészeti osztályának főorvosa az erőszaki sérüléseket adta elő, ny. r. tanárrá óhajtotta kinevezni s tárgykörét az egész sebészetre kiterjeszteni. A kar dec. 28.-án kelt helyeslő válaszának és Lumniczer meghívását javasoló előterjesztésének vétele után a minister javaslatára a felség 1880 febr. 20.-án Lumniczer Sándort a II. sebészeti tanszékre kinevezte ny. r. tanárnak. A minister egyben az iránti bizalmának adott kifejezést, hogy a város továbbra is átengedi a helyiségeket, ahol Lumniczer eddig mint rk. tanár és „elsődorvos“ működött.¹⁴⁶ E részben azonban hihetetlenül akadékoskodó nehézségeket támasztott a város, melynek júniusi közgyűlése Gebhardt kórház-igazgató javaslata alapján a ministeri leiratra megtagadó választ adott: Lumniczer rendes tanárrá való kineveztetése esetén nem tarthatja meg kórházi főorvosi állását. Hosszantartó viták következtek ezután. Trefort a meggyőzés eszközeihez folyamodott; október első napjainak egyikén Markusovszky kíséretében felkereste a Rókus-kórházat s ott, helyszíni szemle közben — mint Markusovszky írja — „csakhamar meghatottan fejezte ki sajnálatát azon veszteség felett, melyet a fővárosi kórházi tananyagnak fel nem használása által a magyar orvosi tudomány és az ország szenvedett a multban s szenved még a jelenben is, holott más országokban ilyen és ehhez hasonló kórintézetek csaknem kivétel nélkül az orvosi tanítás és tudománymívelés főeszközei.“ Trefort nem tudott célt érni s végül is csak az az érv győzött, hogy: ha a város fenntartja az összeférhetlenségi határozatot, akkor ezt a kórházigazgató Gebhardtra, nemkülönben Poór, Navratil és Bakody rendkívüli tanárookra is alkalmazni kell. Ilyenformán végül mégis létrejött a megegyezés, melyben a ministerium kötelezte magát, hogy a szükséges átalakítás és felszerelés, nemkülönben a tanításhoz szükséges eszközök, készülékek, műszerek és gyógyszeres költségeit is viseli s házbért (3000 frt) fizetni hajlandó

¹⁴⁶ OL. VKM. 1062: 1872, 1348: 1880, 6391: 1880.

mindaddig, míg a máris tervbe vett építkezés útján maga fel nem állítja a tanszék épületét.¹⁴⁷

Ezek után végül átvehette Lumniczer Sándor a párhuzamosított II. sebészeti klinikát, melynek 12 éven át tartó vezetésében és egész tanári működésében lankadatlan szorgalom és lelkiismeretesség jellemezték; éber figyelemmel kísérte szakmájának rohamos fejlődését s az első volt, ki a Lister-féle sebkezelési módot klinikáján bevezette.

1881 ápr. 24-én délután az egyetemi tanács ülésén az orvosi kar egy felterjesztésének védelme közben hirtelenül hanyatt vágódva halt meg Rupp János dekán, a törvényszéki orvostan tanára. Az ilykép megüresedett dekáni tisztelet Balogh Kálmán vette át,¹⁴⁸ a tanszéken pedig a tanári kar Belky János magántanárt bízta meg helyettesként, a végleges betöltésre pedig 1882 márciusában iratott ki a pályázat.¹⁴⁹ Jelentkeztek: Ajtai Sándor, az államorvostan ny. r. tanára Kolozsvárott, 5 dolgozat szerzője, — Belky János, 15 dolgozat szerzője — és Schlemmer Antal, a törvényszéki orvostan magyar születésű magántanára Bécsben. Az orvosi kar s az egyetemi tanács első helyen Belkyt, másodikon Ajtait s harmadikon Schlemmert hozta javaslatba, a minster pedig Ajtait.¹⁵⁰ Döntés csak 1883 januárjában történt: A felség Ajtai K. Sándort nevezte ki a budapesti törvényszéki orvostan ny. r. tanárává azzal az utasítással, hogy helyét Kolozsváron mindaddig ne hagyja el, míg az utóda az utána megüresedő tanszéket el nem foglalja.¹⁵¹

1881 márciusában a főváros tanácsa Laufenauer Károly magántanárnak megengedte, hogy a Szt. Rókus kórház elmekóros megfigyelő osztályán mint rendelő orvos a betegeket kezelje. Ezt követőleg Markusovszky nemsokára megindította az elmekór- és gyógytani tanszék rendszeresítését, Laufenauer e tárgy ny. rk. tanárává 1882 aug. havában kineveztetett s egyúttal a törvényszéki lélektan előadásával is megbízott.

¹⁴⁷ OH. 1880 júl. 25, aug. 15., szept. 26., okt. 10., 1881 márc. 6. sz.

¹⁴⁸ OL. VKM. 12635: 1881.

¹⁴⁹ OL. VKM. 3276: 1882.

¹⁵⁰ 1882 máj. 23-iki kari ülés.

¹⁵¹ OL. VKM. 19296: 1882.

Ily módon teljesezésbe ment a tanári kar már 1873-ban szorgalmazott óhajtása, hogy e fontos szakma egyetemünkön rendszeresen képviselve legyen. A főváros — mely nyilván még élénken visszaemlékezett a Lumniczer-esetre s azokra a kilátásba helyezett következményekre, melyeket a merev elutasítás maga után vont volna — ezúttal is hozzájárult, hogy az új tanszék számára a kellő tananyagot biztosítsa s hogy Laufenauer az általa rendelő orvosként kezelendő betegeket e célra felhasználhassa. Gondoskodás történt a tekintetben is, hogy az orvostanhallgatók az elmekórtan fontosságára figyelmeztetessenek, mint amely nem csupán a törvényszéki és más hivatalos, hanem a gyakorló orvosokra is fontossággal bír, mert éppen az utóbbiaknak van legtöbb alkalmuk az elmebetegségeknek kezdeti alakjaival találkozni, mi mellett ők vannak leginkább összetévesztések lehetőségeinek kitéve, amit biztosan csak kellő kórodai iskolázottság mellett lehet kikerülni.¹⁵²

Laufenauer elég gyorsan nevelt magának méltó segítséget és szakmájának kiváló másik tanerőt Moravcsik Ernő dr. személyében, ki még mint az assistense szerezte meg 1887-ben a magántanárságot. Laufenauer maga pedig 1890 őszén lépett elő ny. r. tanárrá azzal az újabb felhatalmazással, hogy az idegkór- és gyógytánt is bevonhassa előadásai keretébe.

Amidőn Scheuthauer Gusztáv rk. tanár 1874-ben a kórbonctan ny. r. tanárává neveztetett ki — mint már elmondottuk —, a kórszövettani tanszék további ellátásával is megbízott, mert erre a szakmára más ránevelt embere nem volt az egyetemnek. Azóta azonban sikerült egy kiválóan alkalmas szakembert kiképeztetni a kórszövettanból Babes Victor személyében, aki 1876-ban tanársegédje lett Scheuthauernek, 1883-ban magántanár s 1882/83-ban és 1884/85-ben állami ösztöndíjakon Német-, majd Franciaországban kiművelte magát kórszövettanból s külföldi útjáról hazatérve nyomban, 1885 júl. 16-án, kineveztetett ny. rk. tanárnak.

Babes az 1887/88. tanévre fizetéstelen szabadságot kért és kapott, hogy a romániai kormány megbízásából az emberi és állati járványok tanulmányozására szolgáló nagynyobbszabású bakteriológiai és általános kórtani intézetet Bukarestben beren-

¹⁵² OH. 1880 máj. 1., 1881 márc. 6., 1882 aug. 20.

dezze. A kérelemmel az orvosi kar 1887 jún. 11-i ülésében foglalkozott s Fodor, az elnöklő dekán, csodálatosan előrelátó aggályainak hangoztatása mellett javasolta a kérelem teljesítését, de hozzátéve, hogy amennyiben Babes visszatérése nem biztosítható, valamely hivatott egyén, Lőte József vagy Pertik Otto magántanár külföldi kiképzetéséről lenne helyes gondoskodni.

A kért egy évi szabadságidő 1888 augusztus végével lejárt, de Babestől nem jött semmi hír. Ekkor a Babest távolléte alatt helyettesítő Hőgyes Endre tanár jelentést tett a ministeriumnak, hogy — amit egyébiránt már a napilapok is közöltek — Babes nem a bakteriologiai intézet megszervezésére hivatott meg Bukarestbe, hanem ezen intézet főnökévé neveztetett ki, mint ilyen a romániai kormánynak a hivatalos szolgálati esküt le is tette s kineveztetését az ottani hivatalos lap is közölte már. Miután azonban azon magyar állampolgár, aki engedély nélkül más állam szolgálatába áll, ha az illetékes hatóságok felszólítására meghatározott idő alatt ezen szolgálatból ki nem lép, a törvény értelmében magyar állampolgárságát elveszti, ez pedig tanári állásának is elvesztét vonná maga után, mert az 1883: I. tc. 1. §-a alapján magyar állami tisztviselő csak magyar állampolgár lehet: ezért a minister elrendelte, hogy Babest fel kell szólítani, térjen vissza haladéktalanul állomáshelyére, a román állami szolgálatból lépjen ki, vagy budapesti tanári állásáról köszönjön le, — ellenkező esetben állásáról végleg lemondott-nak fog tekintetni.

Ez a rendelkezés még útjára sem indíttatott, amidőn közben megérkezett Babesnek egy újabb kérvénye, melyben további félévi szabadságot kért. A ministerium ezt is megadta, de most már azzal a figyelmeztetéssel, hogy további szabadságot nem kaphat s amennyiben 1889 január végéig budapesti állomását el nem foglalná, azt a minister megüresedettnek fogja tekinteni. Erre Babestől az a válasz jött, hogy a kikötött feltételnek nem vél megfelelhetni, mire lemondásának benyújtására szólítottatott fel. Erről márc. 25-én jelentés tétetett Ő felségének.¹⁵³ Íme, így képezte ki magát Babes (ezentúl már Babesiu) a magyar állam támogatásával és költségén szakmájá-

¹⁵³ OL. VKM. 26498: 1887, 36579: 1887, 42083: 1888, 4445: 1889, 15926: 1889, 1888 szept. 4-iki kari ülés.

nak s Romániának egyik legkitűnőbb tudósává. Ezek után nov. 8-án a minister felhívta az egyetem tanácsát, tegyen javaslatot az üresedésben lévő kórszövettani tanszék betöltésére vonatkozólag s e felhívást 1889 ápr. 4-én megsűrgette.¹⁵⁴ Az orvosi kar pályázat kiírását javasolta, ami júl. 22-én meg is történt; ezen részt vettek: Pertik Ottó magántanár és kórházi boncnok-főorvos és Preisz Hugó törvényszéki orvostani tanársegéd, a Stefánia-kórház prosectora. A kar a dec. 17-i ülésében ugyanebben a sorrendben jelölt, s a felség 1890 április 10-én Pertik Ottót nevezte ki a kórszövettan ny. rk. tanárának.¹⁵⁵

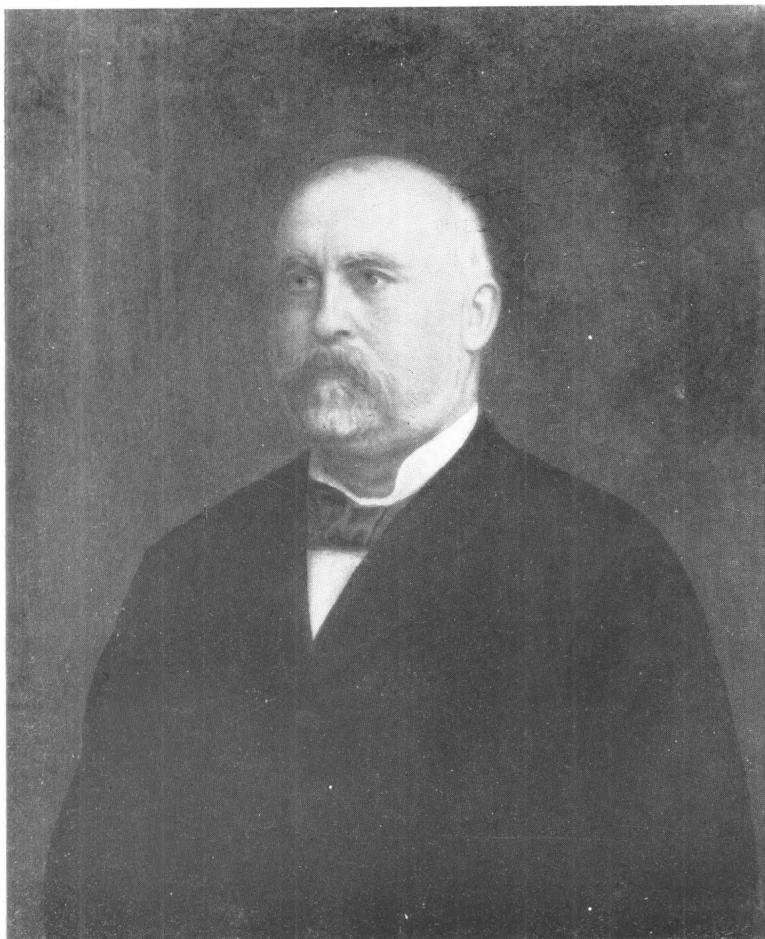
1884 okt. 20-án elhunyt Bókai János s vele együtt megszűnt a gyermekgyógyászatnak a személyéhez fűzött ny. r. tanszéke. A kar az okt. 28-iki ülésében ifj. Bókai János gyermekkórházi főorvosi címmel ellátott rendelő orvost bízta meg a tárgy előadásával s a tanszéknek rendessé váló visszaváltoztatására 1895 május havi és újra: 1897 június havi ülésén tett előterjesztést.

Az orvosi kar régi javaslata, hogy az 1871-ben nyugalmazott Wachtel Dávid kettős tanszéke (általános kórtan és gyógyszer-tan) széjjel választassék, aminek eredményeként az előbbi nem is töltetett be, hanem az utóbbira kinevezett Balogh Kálmánra mint helyettesre bízott,¹⁵⁶ immár 1883-ban valóra váltatott. A tanári kar ugyanis 1882 okt. 31-én tartott r. üléséből folyólag felterjesztéssel élt ez iránt, egyben a minister hozzájárulását kérve, hogy e tárgy előadása — az eredeti elgondolás értelmében — kísérleti irányúra szerveztessék át s hogy az ne csupán az állatokra szorítkozzék, hanem néhány betegágyból álló kóroda is állíttassék fel, mert csak ezen a módon emelkedhetik a tanár, nem elégedve meg állatkísérletekből és olvasmányokból merített ismeretekkel, arra a magaslatra, ahonnan tárgyát a kellő tágas körben áttekintheti. A kar felvetette még a gyógyszer-tani tanszék mellé rendelendő néhány betegágy felállításának az eszméjét is, hogy a tanár betegekkel

¹⁵⁴ OL. VKM. 46101: 1888, 15356: 1889.

¹⁵⁵ OL. VKM. 26651: 1889, 10943: 1890. — 1889 dec. 17-iki kari ülés. — OH. 1892 május 4.

¹⁵⁶ OL. VKM. 17367: 1873.

HÓGYES ENDRE

is foglalkozhassék, kiken tanítványaival megismertetheti a gyógyszerek hatásait. A kar javaslatának ez a része nem is volt új gondolat, mert az 1848. évi tanulmányi reformtervezet már felvetette a kívánalmat, hogy „az általános kór- és gyógyszer-tan kórodával láttassék el“, a politikai viszonyok fordulatai közben azonban még csak tárgyalásra se került. Az 1883. esztendő meghozta, ha nem is a kórodai ágyakat, de a gyógyszer-tantól való végleges elszakadást és az önállóságot az általános kórtan részére, melynek előadása alól Balogh Kálmán felmentetett s a tanszék az 1883/84. tanévtől kezdődőleg meghívás útján töltetett be a jan. 17-iki lf. elhatározás alapján Hőgyes Endrével, a kórtan és gyógyszer-tan kolozsvári ny. r. tanárával,¹⁵⁷ aki néhány évi tapasztalatszerzés után, 1887 okt. 11-én egy 28 félhasábos nyomtatott emlékiratot terjesztett fel a miniszterhez „az általános kór- és gyógytani oktatás és vizsgálat rendezése“ tárgyában,¹⁵⁸ melynek sok tanulságot nyújtó fejtegetéseit a tanszék hiányainak s az ily módon adódó kívánalmak felsorolásával fejezte be: legyen az általános kórtan vizsgatárgy és hívassék meg a tanár az összes belgyógyászati szigorlatokhoz; legyen meg a saját kórodája és jól felszerelt intézete, a kellő számú személyzete; a kötelező óraszám emeltessék. — A tanár-testület dec. 20-i ülésén tárgyalta Hőgyes emlékiratát, melyet a maga véleményével kiegészítve indított útnak a ministerium felé, nem járulva hozzá a kórtani tanszék önálló beteganyaggal való ellátásának javaslatához, úgy látszik azért nem, mert — miként már egy ízben, az 1884 dec. 2.-án tartott ülésében — úgy ezúttal is sokallotta Hőgyes abbeli igényét, hogy tanszéke részére az egyik egész belklinika adassék át, vagy ennek akadálya esetén az I. belklinika beteganyagának egy része. Így a memorandum nem is hozta meg a Hőgyes által elérni kívánt eredményt.

Hőgyes egyike volt e kor legnagyobb orvosi elméinek és legszorgalmasabb kutatóinak, aki az élettani tudósokat akkorkoriban legjobban érdeklő labyrinthus-kérdéssel irányadólag foglalkozott. Az volt ekkor a nagy kérdés, vajjon van-e a labyrinthusnak szerepe a szédülés előidézésében, mint azt Purkinje,

¹⁵⁷ OL. VKM. 47869: 1889.

¹⁵⁸ OL. VKM. Fons 3, pos. 2., 676. alapszám.

Menière, Gyon, Breuer, Mach, Goltz stb. feltételezték, avvagy azoknak van-e igazuk, akik Baginskyvel az élükön, a félkörös ívjáratok minden ilyenmű szerepét tagadták. Högyes logikus tervezetével, pontos kísérleteivel és a genius éleslátásával döntötte el ezt a kérdést a M. T. Akademiában „Az associált szemmozgások idegmechanismusáról” címen tartott előadás-sorozatában, bebizonyítván, hogy Goltz tana a helyes, mert a forgatás után előálló szédülés (Drehschwindel) és szem-rezgés (nystagmus) a labyrinthustól függ. Kísérleteivel azt is kimutatta, hogy az ampullaris idegvégkészülék a szemgolyók associált mozgásaival törvényszerű összefüggésben van; az ampullaris egyoldali izgalom az izgatott oldal felé irányuló deviatiót, kisebb állandó inger nystagmust vált ki. Az ívjáratok idegkészüléke állandó idegizgalom alatt tartja azon idegközpontokat, melyek a szemgolyók izmait látják el s ezáltal biztosítják a szemgolyók associált mozgását. Ezen az alapvető felfedezésen kívül is számos egyéb felfedezése van Högyesnek a labyrinthus élettana terén. Ő észlelte elsőnek a hangvillabúgásra előálló szemeltéréseket is és számos más tünetet, amelyek a modern élettannak ma is vizsgálódása tárgya.¹⁵⁹ 1886-ban kezdett Högyes a veszettség kór- és gyógytanával foglalkozni, tehát már ugyanabban az évben, amelyben Pasteur a párisi akadémia ülésén a mesterségesen készített veszettségi vírus beoltásával végzett gyógyeljárását ismertette. Högyes lyssa-tanulmányait és önálló kísérletező munkásságát az Akadémia is 1000 forintnyi anyagi támogatásban részesítette s a cultusminister is 1888 ápr. 9-én 3000 forintot utalt ki erre a célra¹⁶⁰ és 1890-ben, miután az előzetes kísérletek sikeresek voltak, e védő oltásoknak emberekben való végzésére az általános kórtani intézethez csatolt Pasteur-intézet állíttatott fel s ezeknek az eredménye lett nemcsak a veszettség elleni serum különös, s bizvást mondhatjuk: javított előállítási módja, hanem az ő érdemeként a budapesti Pasteur-intézet felállítása is 1890-

¹⁵⁹ Sajnálatosképp Högyes csak magyarul közölte e nagyjelentőségű dolgozatait, míg azután prioritási kérdések felvetődése a M. T. Akademiát arra indították, hogy Högyes munkáit német nyelven is megjelentesse s ennek kiadásával Sugár K. Márton dr.-t, Högyes prioritásának fáradhatatlan védelmezőjét bízta meg.

¹⁶⁰ OL. VKM. 13172: 1888.

Laugel
e.i. dika

Anders' dika
Vorming
pluister

Vagner
Veth.
Lammanen

Layfendend

Ammanen

Kennedy

Polen

Mohanan

Marty

Saunders

Stewart

Thompson

W. J. G. G. G.

Schaeffer

Höges Indre e.i. j. e. j. z. o.

Wagner
e.i. j. e. j. z. o.

ben.¹⁶¹ 1888 végén Markusovszky visszalépett az Orvosi Heti-
lap szerkesztésétől s ezt ekkor Hőgyes vette át.

1888-ban a kórszövettanén kívül még három más tanszék
betöltése vált szükségessé. Megüresedett Wagner nyugalomba-
vonulásával az egyik belgyógyászati katedra s Balogh és
Lenhossék elhalálózása következtében a gyógyszertané és a
bonctané. Az 1888-ik esztendő azonban nemcsak katedrákat
tett üressé, hanem a ministeri széket is. Augusztus 22.-én
megszűnt élni Trefort Ágoston is, alig pótolható ürt hagyva
maga után. Ministereink között egy sincs, aki az orvosi és a
természettudományokért annyit tett, oly sokat alkotott volna,
mint ő. A hálás utókor a Trefort nevére elnevezett muzeum-
körúti telepen helyezte el szobrát, ahol azt kedvenc alkotásai:
az általa emelt épületek és intézetek veszik körül. A hálás
orvosi kar még 1883-ban kereste és kérte fel őt, hogy szobrát
az üléstermében felállíthassa, s Trefort köszönettel fogadta a
megtiszteltetést. A szobor elkészítésére Kiss György szobrász
kapta a megbízást.¹⁶²

A már 76 éves Wagner János hosszas betegeskedése miatt
az 1887 márc. 24-iki kari ülésen bejelentette, hogy nyugalomba
helyeztetését szándékozik kérelmezni, azonban a tanári kar
megtisztelő felkérésére előadásait még az 1887/88. tanév első
feléig a tőle megszokott nagy lelkiismeretességgel megtartotta;
a tanév második felében Ángyán Béla dr. magántanárt, a Szt.
Rókus kórház főorvosát bízta meg a kar az I. belgyógyászati
tanszék helyettesítésével. A minister, gróf Csáky Albin,
nov. 8-án javaslatlattelre hívta fel az egyetemet a tanszék betöl-
tésére vonatkozólag, az orvosi facultás azonban ezzel oly
sokáig késlekedett, hogy két ízben is megsürgette a mini-
sterium,¹⁶³ míg végül kiiratván a pályázat, azon Kétli Károly,
Müller Kálmán, Purjesz Zsigmond, Jendrassik Ernő, Bókai

¹⁶¹ A veszettség elleni oltások felfedezése annyira fellelkesítette
Iszlai József fogász-magántanárt, hogy 1886 őszén egy 7 napos veszettség-
virussal beoltott nyulat hozott magával Berlinből. (1886 nov. 30-iki kari
ülés jkönyvéből.)

¹⁶² 1883 jan. 23-iki kari ülés.

¹⁶³ 1888 szept. 4-iki kari ülés. OL. VKM. 888: 46101, 15356: 1889.

Árpád és Takács Endre drok vettek részt. A kar első helyen Kétli Károly, másodikon Müller Kálmán és harmadikon Purjesz Zsigmond magántanárokat, az utóbbit Kolozsvárról hozta javaslatba. Korányi Bókai Árpád kolozsvári általános kórtani és gyógyszer-tani ny. r. tanár mellett adott be különvéleményt. A minister a jelölési sorrend figyelembevételével Kétli Károlyt nevezte ki az I. belgyógyászati tanszék tanárának utódjává a II. belgyógyászati tanszékre. Korányi előterjesztésére ugyanis az orvosi kar 1888 máj. 1-én azt kérte a ministertől, hogy „tekintettel az említett (t. i. a II.) kórodának az Üllői úti telepen való elhelyezésére, ezentúl az I. belgyógyászati kórodának neveztessek“, amit a minister máj. 28.-án teljesített.¹⁶⁴

1888 dec. 2-án meghalt Lenhossék József s a halálával elárvt bonctani intézet vezetése a dec. 11-18.-iki kari ülésen hozott határozat alapján további intézkedésig Lenhossék Mihály assistensre és magántanára bízott, aki azonban 1889 júliusában a baseli egyetem bonctani intézetének a tájbonctan és csonttan előadására is kötelezett prosectorává kapott meghívást Kollmann professor mellé, amely állását okt. 1-én el is foglalta s ott 1890 aug. havában a bonctan és szövettan magántanárává, majd pedig 1891 novemberében ny. rk. tanárrá lépett előre. A Lenhossék távozásával továbbra is szükségessé vált helyettesítést a párhuzamos bonctani tanszéken működő Mihalkovics Géza vette át. Az orvosi kar ugyan 1889 jún. 17-én tartott üléséből folyólag a II. leíró és tájbonctani tanszéket Thanhoffer Lajossal, az állatorvosi tanintézet ny. r. élettan-tanárával meghívás útján javasolta betölteni, a minister azonban ezt nem fogadta el, „mert a meghívást csak nagyon kivételes és rendkívüli esetben tartja alkalmazható eljárásnak“, miért is pályázat kiírását rendelte el, melyen a következők jelentkeztek: Born Gusztáv, boroszlói ny. rk. tanár és prosector, aki azonban nem bírván nyelvünket, döntés előtt visszalépett, Lenhossék Mihály a volt helyettes tanár, baseli prosector, Thanhoffer Lajos és Török Aurél az anthropologia ny. r. tanára. A kar az 1890 ápr. 19-én tartott üléséről a következő terna-jelölést terjesztette fel: Thanhof-

¹⁶⁴ OL. VKM. 20646: 1888.

fer—Török—Lenhossék. A felség máj. 21-én Thanhoffer Lajost nevezte ki.¹⁶⁵

1888 júl. 15.-én 53 éves korában, de hosszas és gyötrő elbetegesedése után Bright-kórban megvakultan sem mondva le előadásainak lelkiismeretes megtartásáról, meghalt a kar oszlopos tagja, Balogh Kálmán. A dekan a szept. 4.-én tartott kari ülés határozatából folyólag jelentette a ministeriumnak, hogy a gyógyszerzeti intézet vezetésével s az előadások megtartásával Tóth Lajos ministeri segédfogalmazót, egyetemi magántanárt bízta meg s egyben bizottságot küldött ki a tanszék betöltésére vonatkozólag. Tóth Lajos 1886 októberében habilitált az „általános gyógyszerstanból“ s nagyjelentőségű dolgozatokat írt a morphinhoz való hozzászokásról és a chloroformnak bőr alá fecskendezéséről, elsőnek állapítva meg, hogy egészen kis-, nem narcotikus hatású chloroform-adagok is okoznak ismételt adagolás mellett súlyos zsíros degeneratiókat. Egy esztendeig működött Tóth Lajos mint a gyógyszerzeti tanszék helyettese, s a kar jelentése szerint „nagy szorgalommal és fáradtsággal“ teljesítette ministerialis elfoglaltsága mellett a helyettesi teendőket, mialatt az említett bizottság a kar többsége által is elfogadott javaslatot tett, hogy hivassanak meg és neveztessenek ki: a gyógyszerstanra Högyes, az általános és kísérleti kór- és gyógytan tanára, s az így megüresedő tanszékre pedig Bókai Árpád. Ajtai és Kovács professorok különvélményt adtak be Bókai kineveztetése mellett. Az egyetemi tanács azzal terjesztette fel a kar javaslatát, hogy a tanszékek betöltésének egyedüli helyes módjának a pályázást tartja. A minister, aki közben kétszer is sürgette a kart a javaslat megtételére, nehogy még tovább halasztódjék a tanszék betöltése, eltekinteni kívánt ezúttal a pályázat kiírásától, nem járult azonban hozzá Högyes jelöléséhez, „mert Högyes éppen a kórtani bűvárlataival vívta ki a maga jó hírnevét“ és hivatott meg Kolozsvárról Budapestre és éppen a számára választatott szét a kórtan a gyógyszerzettantól s amellet gyógyszerismével nem is foglalkozott, szemben Bókaiával. De nem járult hozzá a javaslathoz a minister már azért sem, mert „a tanszékek cserélése és a tárgy változtatása nem az ügy érdeméből merített okból, hanem mellékes körülmények miatt, a tudomány művelésére és előbb-

¹⁶⁵ OL. VKM. 39523: 1889, 18911: 1890, 26131: 1890.

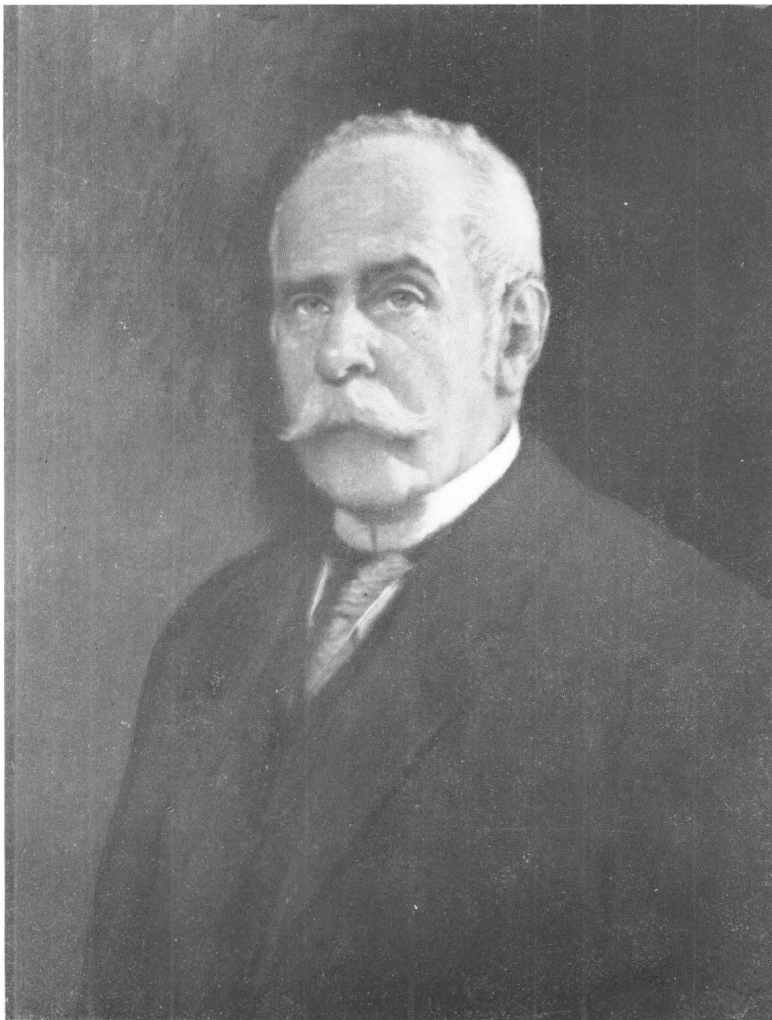
vitelére hasznosnak nem mondható“. A kari jelölő bizottság — némi ellenmondással a saját javaslatával — a gyógyszer-tani tanszékre Hőgyesen és Bókain kívül figyelembeveendőknak jelezte még Tóth Lajos helyettes-tanárt és Lőte Józsefet, a kísérleti kórtan magántanárát.¹⁶⁶ A felség 1890 febr. 22-én Bókai Árpádot, az általános kór- és gyógytan ny. r. tanárát Kolozsvárott, nevezte ki a gyógyszer-tan ny. r. tanárává Balogh utódjául.¹⁶⁷

Bókai Árpáddal kiválóan tehetséges és inventiosus tanerőt nyert az egyetem, aki úgy a Korányi klinikán eltöltött assistensi, mint a kolozsvári gyógyszer-tani intézet vezetésével elfoglalt éveit alatt sok értékes munkát produkált. Az első egyike volt, aki felismerte a Ca nagy szerepét a szervezet háztartásában. Budapesti tanárkodása alatt, ha mint a magyarországi szabad-közművesség erős elfoglaltságú nagymestere az eddiginél kevesebbet is ért rá, hogy a saját dolgozataival vigye előre a tudományt, mégis emlékezetessé tette működésének ezt a szakát is egy kiváló gárdának nevelésével, melynek több tagja került később egyetemeink tanszékeire.

A Bókai távozásával megüresedett kolozsvári tanszékre Tóth Lajos neveztetett ki ny. r. tanárrá, tanszékét azonban nem foglalta el, mert a cultusministeriumba osztatott be továbbra is szolgálattételre, ahol őt mint utódjává kiszemeltjét a már betegeskedő Markusovszky semmiképp se nélkülözhetette. Tényleg közel volt már az idő, amikor Markusovszky nyugalombahelyezését volt kénytelen kérni s 1892-ben Tóth Lajos vette át a szép, de nagy tudást és szakadatlan fáradságot igénylő örökséget: az egyetemi ügyek intézésében való részvételt. Fáradhatatlan és áldozatos munkaerejével, mely sajátmagát mindig és maradéktalanul a kötelességteljesítésnek rendelte alá, hatalmas szervező talentumával, mely nemcsak a budapesti egyetem orvosi karának további felvirágoztatásával, egy nagy új klinikai telep létesítésével és hiánytalan felszerelésével, a kutató munkálkodás erkölcsi és anyagi támogatásával, hanem új egyetemek felállításával szerzett magának soha el nem múló érdemeket és soha el nem felejthető nevet hazánk

¹⁶⁶ 1888 szept. 4-iki kari ülés. OL. VKM. 30709: 1888, 36769: 1889, 36835: 1888, 18993: 1890.

¹⁶⁷ OL. VKM. 9278: 1890.

TÓTH LAJOS

culturájának történetében. A róla odavetett kép azonban nem volna teljes, ha nem emlitenénk meg Tóth Lajos kristálytisztta jellemét, meg nem alkuvó gerincességét, el nem téríthető igazságérzetét, mely minden ügyet mindenkor személyi vagy egyéb melléktekintetek távoltartásával oldott meg. Három és fél évtizeden át állott Tóth Lajos a részére kijelölt őrhelyen s ezen idő alatt pályáján az államtitkárságig haladt fel, végigszolgálva miniszterek egész sorát, akik túlnyomórészt reá bízták a kezdeményezéseket is, kivitelüket is.

Amidőn 1885 máj. 14-én dr. Pecz Vilmosnak az ó-görög drámából egyet. magántanárrá lett képesítését a minister jóváhagyólag tudomásul vette, ez alkalomból valamennyi karra szóló érvénnyel az egyetemi tanácsot arra figyelmeztette, hogy a magántanári tanszakok túlságos specializálását nem tartja a magántanári intézmény céljával összeegyeztethetőnek. A magántanári intézménynek a ministeri leirat szerint egyúttal a nyilvános tanári működés előfokául is kell szolgálnia s e feladatát meg nem valósíthatja, ha a habilitatio alkalmával az új magántanár elé oly szűk kör szabatik, melyben a tudományos működés könnyen válik lélekölő folytonos ismétléssé, s ha a tanár szelleme nélkülözi a szükséges szabadságot, a kifejlődhetésre és gyarapodásra szükséges tért.¹⁶⁸

1888 dec. 18-án dr. Kmety Károlynak és dr. Ráth Zoltánnak jogi kari habilitációja kapcsán a minister az egyetemi tanács útján nemcsak a jogi kart, hanem a többi is figyelmeztette, hogy a jövőben minden tekintetben szigorúbb mértéket alkalmazzanak a magántanári aspirációk teljesítése körül.¹⁶⁹

Ezekben az években három magántanár venia legendije szűnt meg. Az 1882 jan. 24.-i kari ülésen a dekán Schwartzter Ferenc kir. tanácsosnak, az elmeorvoszat magántanárának visszalépését jelentette be, aki, miután egy nemzedéket képezett ki, úgy látta, hogy „az elmeorvoszat nyugodtan tehető le mások kezébe”. A kar köszönetét fejezte ki Schwartzternek sok évi fáradozásáért. Laufenauer és Lechner az ő tanítványai voltak, s kezeikbe csakugyan nyugodtan volt letehető az elmeorvoszat további művelése. 1886 dec. 23-án a minister érte-

¹⁶⁸ OL. VKM. 16022: 1885.

¹⁶⁹ OL. VKM. 4072: 1888.

sította az egyetemi tanácsot, hogy dr. Bolyó Károly, az elmegyógyászat magántanára, miután négy egymásután következő félévén át előadást nem hirdetett, a magántanári képesítésre vonatkozó szabályrendelet 29. §-a értelmében a magántanári jogosítványt elveszítette.¹⁷⁰ — 1890 febr. 11-én pedig az orvosi kar jelentette a miniszternek, hogy Gebhardt Lajos dr. tiszti főorvossá neveztetván ki, elfoglaltsága miatt „tanári működését kellőképen nem fejthetvén ki, illetőleg a tanártestület munkájában részt nem vehetvén, kéri, hogy tanártestületi tagsága megüresedettnek tekintessék.”¹⁷¹

1889-ben megint erősen kiéleződött az évszázados barátságtalan viszony a főváros és a közoktatásügyi ministerium, illetve az egyetem közt. Az utóbbi években ugyanis barátságos megegyezés alapján az az üdvös eljárás alakult ki, hogy ha valamely klinikán a véletlen folytán kifogytak a tanítási célokra alkalmas betegek, a tanár átküldte a kórházak valamelyikébe az ezzel megbízott gyakornokat, aki a megfelelő beteget vagy betegeket kiválogatta; ezeknek a klinikára való áthelyezése a megállapodás értelmében mi akadályba se ütközött. Meglepetésszerűleg érte ezért az orvoskari klinikus tanárokat, hogy Müller Kálmán dr., a balparti közkórházak igazgatója, 1889 ápr. 24.-én rendelettervezetet készített, mely szerint „a balparti kórházakban fekvő betegek az egyetemi kórodákba semmi szín alatt át nem engedhetők s hogy ezen ügyekben eljárni szokott egyetemi gyakornokoknak a balparti kórházakban fekvő betegek között e célból szemlét tartani nem szabad.” E rendelettervezet még jóvá se volt hagyva a főváros tanácsa által, a fővárosi kórházakban máris úgy kezelték azt, mintha életbe lépett volna s így amikor néhány nap múlva Korányi Frigyesnek a betegkiszemelésre kiküldött segéde a kórházban megjelent, onnan a „rendeletre” való hivatkozással elutasított. Korányi ezen esetet a máj. 27.-iki kari ülésen panasz tárgyává tette s kijelentette, hogy a változott helyzetben tanári kötelességeinek eleget tenni nem tud. A kar orvoslat iránti kéressel fordult a miniszterhez, aki leírt a városhoz, mely több mint 7 hónapig váratott magára és jelentésére,

¹⁷⁰ OL. VKM. 50404: 1886, — 1887 jan. 25-iki kari ülésjk.

¹⁷¹ OL. VKM. 8782: 1890.

míg végül a fővárosi tanács, mely csak 1890 jan. 2.-án vette jóváhagyólag tudomásul és emelte rendelet erejére a kórház-igazgató tervezetét, ezt a ministeriummal azon indokolás mellett közölte, hogy a kórházi alapszabályok 61. §-a szerint a fővárosi kórházak „szaktudományi képezdékeknek” vannak elfogadva s az igazgató kötelessége odaműködni, hogy a kórházak ezen hivatásuknak meg is tudjanak felelni. Müller Kálmán igazgató azon érvére, hogy a klinikákra áthelyezett betegek az ottani beható vizsgálatások miatt panaszkodtak, nyomban rácáfolt a kar, mert hisz Müller maga állította, hogy a kórházi betegek tananyagul van szüksége a kórházaknak is. A tanács azzal enyhítette némileg a kórházigazgató javaslatában foglaltakat, hogy a maga részéről kivételes eseteket el akar ismerni, amikor a kórházigazgató esetenkénti engedélyével egyes betegek átadhatók lesznek a kórodáknak.

Müller Kálmán kórházigazgató elzárkózó intézkedésére Mészáros János is feljajdult, az egyetem gazdasági hivatalának vezetője, aki az 1890. év első két hónapjára nézve kimutatta, hogy csak magán az I. belgyógyászati kórodán 469 frttal kevesebb volt az ápolási díjak bevétele, mint az előző évben. Erre a minster ápr. 28.-ára közös értekezletet hívott össze s a sorozatos ülések tárgyalásainak eredményeként végül 1891 júl. 30.-án a tanács — bizonyos formai kikötések mellett — de lényegében visszaállította a régi állapotot.¹⁷²

A magyarországi honosságú, orvosi pályára készülő ifjak — jóllehet a budapesti egyetem orvoskara is egyre nagyobb számmal marasztá őket idehaza kitűnő berendezésével, felszerelésével — még mindig akkora számmal látogatták a bécsi egyetemet, hogy végül is 1886-ban onnan történtek felszólások e Billroth szerint magyar szempontból „nemzetellenes centrifugális áramlat” feltartóztatására, melyet szerinte a magyar kormánynak kellene megfékeznie olykép, hogy csak oly oklevél birtokában levőknek engedné meg a praxist, akik legalább 3 évet töltöttek magyar egyetemen, vagy csak azoknak, kik szigorlataikat magyar egyetemen tették le. Gautsch osztrák közoktatásügyi minster is szeretne volna a bécsi orvosi tanulmányok, főleg a demonstrációs oktatás eredményességét veszélyeztető külföldi, mégpedig elsősorban Magyarország

¹⁷² OL. VKM. 2370: 1890, 10075: 1890.

felőli beáramlást megnehezíteni, rámutatva, hogy a magyaroknak az érettségi bizonyítványból is megállapíthatólag a gymnasialis előképzettség is hiányosabb. Billroth ismertetései¹⁷³ is a magyarországi illetékességűek erkölcsi felfogásáról, életfenntartási eszközeikről és módjaikról, csak súlyosbítani volt alkalmas a magyarellenés bécsi hangulatot. Gautsch miniszter el is rendelte, hogy további intézkedéseinek kiinduló pontjául a tanári kar állapítsa meg a beiratkozni jogosultak maximális számát. A bécsi orvosi kar azonban nov. 20.-án tartott ülésében a tanulók számának megszorítását, a numerus clausust¹⁷⁴ 20 szavazattal 2 ellenében elvetette.¹⁷⁵

1887-ben nagy port vert fel orvosi körökben a Jendrassik—Gebhardt-féle calomel-vita. Jendrassikot ugyanis, aki a Gebhardttal együtt kezelt Apáthy István professornál diureticumként sikeresen használt calomelről mint egy „szerencsés véletlen felfedezésről” értekezett, Gebhardt erősen megrotta, hogy „e felfedezést magának látszik tulajdonítani”. Apáthy is nyilatkozott, mégpedig Gebhardt javára, mint aki javaslója volt a calomel alkalmazásának az ő betegségében. Gebhardt a régebbi irodalom hat munkájának felsorolásával igazolta, hogy a calomel diuretikus hatása már a század 20-as éveiben is ismert volt, hogy tehát nem áll meg a rectori beszámoló-beszéd azon kijelentése, melyszerint „bámulatos vízi-betegség ellenes hatást fedezett fel a calomelben a budapesti egyetemnek egy tanársegéde, Jendrassik”.¹⁷⁶ Jendrassik válaszulni kívánt, azt állítván, hogy „Gebhardt tanár csak utólag kereste ki a felfedezését jóval megelőző orvosi könyveket”, a válasz közlését azonban a Gyógyászat szerkesztősége megtagadta.

¹⁷³ „Über Lehren u. Lernen...” (1876) és „Aphorismen...” (1886) c. munkáinak már idézett több helyén.

¹⁷⁴ A numerus clausus nálunk elsőnek id. Liebermann Leo prof. szorgalmazta 1916-ban és újra 1918-ban: „Die sorglose Liberalität, die wir bisher immer betätigt haben, muss endlich aufhören. Zunächst haben wir den numerus clausus einzuführen.” (A magyarorsz. bajtársi szövetség orvosi szakoszt. jelentése... a Budapesten 1918 szept. 21—23-án tartott együttes üléséről. 136. l.)

¹⁷⁵ Gyógy. 1886., 608, 687, 884. l.

¹⁷⁶ Gyógy. 1887., 10-12. sz.

A kar 1887 márc. 7.-én tett jelentést a miniszternek 1883 óta most már másodszor sürgetett abbeli kívánságára, hogy a kötelező főcollegiumok kivétel nélkül nem egy, hanem két féléven át adassanak elő. A kar érveléseinek meghallgatásával a miniszter ápr. 21.-én megengedte, hogy az általános kór- és gyógytan, a törvényszéki orvostan s a közegészségtan 1887/88-ban csak egy féléven át taníttassanak, de a jövőre nézve minden oly esetben, amidőn kötelező főcollegiumok évenként csak egy fél évben szándékoltatnának megtartatni, az engedély előbb a ministertől alapos indokolás mellett kikérendő lesz.¹⁷⁷

Az építkezések dolga nagyjában eljutott arra a pontra, hogy a királynak 1886 máj. 4.-én bemutatható volt az Üllői úti telepen a központi épület a benne elhelyezett intézetekkel, továbbá az I. belgyógyászati kóroda s a gazdasági épület. Ő felsége megtekintette a dekáni hivatalt s az ülésteremben hosszabban szemlélte az elhúnyt tanárok képeit, majd pedig a könyvtárt is meglátogatta, mely akkoriban 20.000 kötetből állott s amelyre a tanártestület évente közel 4000 frtot költött. A király az Üllői út 93. sz. alatt épülő törvényszéki orvostani intézetet is meglátogatta, amely aztán 1890-ben rendeltetésének át is adatott.

1887-ben került kivitelre az egyetemi gazdasági hivatalnak újjászervezése és az ügykezelés szabályozása.¹⁷⁸ Egyre tartóhatatlanabbá vált azonban a kórbonctani intézet rozoga földszintes pár szobás épülete, melynek tetőzete 1891-ben már az esőt is áteresztette, mely különösen a könyvtárt veszélyeztette, a hullakamrának szolgáló pincében pedig feláradt a talajvíz és bűzzel töltötte el az egész intézetet, úgyhogy azt, még mielőtt az intézet végleges elhelyezésére került volna a sor, a bonctani intézetbe kellett áthelyezni, míg ez annak a célnak megfelelő módon későbbben átalakított.¹⁷⁹

¹⁷⁷ OL. VKM. 49692: 1883, 50404: 1886, 10043: 1887, — 1887 márc. 1-i kari ülésjk.

¹⁷⁸ OL. VKM. 2921: 1887. (Vaskos, minden részletre kiterjedő fasciculus.)

¹⁷⁹ OH. 1891 márc. 15.

A vallás- és közoktatásügyi minister 4520/1889. szám alatt felhívta a kart, hogy a fogászat tanítása tárgyában részletes tervet mutasson be, „az államkincstár lehető kémelése mellett“. A kar a fogászat magántanárait, Iszlai József és Árkövy József dr-okat bízta meg észrevételeik megtételével azon szempontból, hogy a fogászat tanítása hogyan állíttassék be a fennálló tanrendszerbe. A kar a kimerítően megírt memorandumot 1889 máj. 21-i üléséből folyólag felterjesztette, a minister azonban a nov. 26.-án 20534/1889. sz. a. kelt leíratában sokallotta a költségeket s ezért megkérdezte, hajlandóak lennének a nevezett magántanárok egyelőre javadalmazás nélkül elvállalni a tanfolyamon az előadás megtartását. Iszlai nemmel, Árkövy igennel válaszolt, mire a minister 1890 jan. 8.-án 57404/1889. sz. rendeletével megengedte, hogy a tanfolyamon a klinikai fogászat előadásával Árkövy egyelőre díjazatlan vezetése alatt megkezdessék s a berendezkedési költségekre és a szükséges megrendelések fedezésére 500 frt-ot utalványozott, ily módon megalapítván a fogászati intézetet s annak vezetésével Árkövy József magántanárt bízta meg, aki 1892 február havában a rk. tanári címet nyerte el.¹⁸⁰

A fogászati intézetre, majd pedig klinikára, valamint a fogászat tanítására vonatkozó rendelkezéseken következetesen végigvonult az az elv, hogy külön fogorvosok ne képeztesenek, hanem hogy az orvostanhallgatóknak alkalom nyujtassék arra, hogy a fogászatból is magasabb kiképzést érhesse- nek el.¹⁸¹ Az 1899 nov. 21.-i kari ülés újra nyomatékkal hangoztatta, hogy a fogászati ismeretekre minden gyakorló orvosnak hivatásánál fogva szüksége lehet, de kívánatosnak tartotta, hogy azok, kik specialiter a fogorvosi gyakorlatra akarják magukat adni, a magasabb fogorvosi kiképzetésben is részesülhesse- nek és a fogászati technikába magukat begyakorolhassák. Ez utóbbi tervtől azonban utólag annyiben tért el a tanár- testület, hogy az Iszlai dr. által szorgalmazott magasabb fogorvosi oktatást szolgáló külön tanfolyamok helyett az Árkövy-féle javaslat szerint a rendes orvosi tanfolyamon belül helyezte el a fogászatot.¹⁸² Ezt a célt szolgálta az 1896 jún.

¹⁸⁰ OH. 1892 febr. 14.

¹⁸¹ 1893 jan. 17.-i kari ülés.

¹⁸² 1893 jan. 17.-i kari ülés.

25.-én kelt 27163. sz. ministeri rendelet is, mely felhívta a kart, hogy a foghúzást és vele kapcsolatos sebészi beavatkozásokat az 1896/97. tanévtől kezdve a sebészeti műtétten tárgyai közé felvegye.¹⁸³

A 93289/1898 B. M. sz. rendelet 15. §-a szerint: 1899 jan. 1.-től fogva az osztrák—magyar monarchia két államának egyetemein szerzett orvosdoctori oklevelek kölcsönös érvényessége megszűnik, így tehát ausztriai diplomával csak akkor lehet Magyarországon orvosi gyakorlatot folytatni, ha erre a közoktatásügyi minister engedélyt ad. Az első eset, melyben bécsi diplomának az idézett rendelet alapján való honosításáról volt szó, Freyler Károly dr. budapesti lakos esete volt, melynek elbírálására és a feltételek megállapítására a kar az 1899 dec. 19.-i ülésén bizottságot küldött ki. E bizottság javaslatára a kar az 1900 jún. 12.-i ülésén hozzájárult, hogy Freyler kérése minden colloquium elengedésével teljesíttessék, a jövőre nézve azonban azt határozta, hogy az ily folyamodó colloquiumot tegyen, melynek tárgyai a gyógyszertan, közegészségtan és törvényszéki orvostan, mivel ezek a tárgyak az osztrák egyetemeken nem taníttatnak országunk igényeire való tekintettel.

A diplomák kölcsönösségének megszüntetésével a végleg indokolatlanná vált Bécsbe tódulásnak egyszersmindenkorra végét vetette a minister s az orvosi pályát járó ifjúságot a magyar orvosi egyetemek értékük és érdemük szerint való megbecsülésére kényszerítette.

Csáky gróf vallás- és közoktatásügyi minister 1899 jan. 14.-én kelt 1449. sz. leíratában közölte, hogy a leckepezérendszert megváltoztatni szándékozik, elvárja tehát a karok javaslatait. Ilyirányú szándéka már Trefort miniszternek is volt, de az orvosi kar az 1884 márc. 11.-i ülésén védekező álláspontot foglalt el. Ezúttal is, 1898 szept. 28.-i üléséből folyólag kifejtette a kar, hogy valamennyi facultás tandíjainak tervbe vett egyetemes commassálását és a különböző karok tanárai közt egyetemes felosztását nem tartja a méltányossággal megegyeztethetőnek, mert az orvosi kar tanárait nemcsak az előadási

¹⁸³ 1896 dec. 9.-i. kari ülés.

órák foglalják le, hanem a laboratoriumok és klinikák is és ezeknek a nagy adminisztrációja, a sok időt igénylő előkészületek, stb. A minister nem vette figyelembe a kar érveit s ilyformán az 1890/91. tanévtől kezdve az eddigi leckepezésnek megszüntetése mellett a rendes és a gyógyszerészhallgatók tandíját fizettek, mégpedig félvévenként 30 frt-ot, a rendkívüli hallgatók pedig a hallgatott órák száma szerint 10, 15, ill. 30 frt-ot. A tandíjából befolyt összegnek 5%-a az államkincstár javára volt beszolgáltatandó, 5%-a pedig a fizetés nélküli rk. és magántanárok, valamint a magántanítók részére vonatott le; a fennmaradó összeg az összes r. és rk. tanárok 2500, ill. 1500 frtnyi törzsfizetésének évi 500 frt. fizetési pótlékkal való felemelésére s a r. tanárok 400 frtnyi lakpénzének évi 200 frttal és a rk. tanárok 300 frtnyi lakpénzének évi 100 frttal való pótlására, nemkülönben a 315, illetve 200 frt-os tizedéves korpótlékoknak ötödévesekké való megszáporítására fordított. Ugyanebből az összegből réseltették a szabályzat életbelépte után kinevezendő tanárokat 1600, ill. 800 frt. tandíjjutalékban, s az egész összeg 3—4%-át az alkalmazandó adjunctusok (repetitorok) díjazására vonták le.¹⁸⁴ Ezen új intézkedések nyomán módosult az egyetemi tanulmányi fegyelmi és leckepezés-szabályzat is, melyet a minister 1891. évi 28458. sz. rendelete hagyott jóvá.¹⁸⁵

Az orvosi kar az 1892 jan. 1-én tartott ülésében megegyezéssel megkísérelte a három év előtt hangoztatott érveit megismételve a ministert a régi leckepezés-rendszer helyreállítására bírni, de ezúttal is sikertelenül.

1890-ben az igazságügyministerium kebelében a törvényszéki esetek felülvéleményezésének rendeltetésével felállított az Igazságügyi Orvosi Tanács. Ezeket a nagy számmal előforduló eseteket mindaddig egyrészt az orsz. közegészségi tanács, másrészt az orvoskari tanártestület véleményezte, ami ugyancsak erős megterhelését jelentette a karnak. Így pld. az 1883 márc. 6.-án tartott V. rendes kari ülés kizárólag az odaalt hét törvényszéki esetnek a megtárgyalásával merült ki. Megkönnyebbülést jelentett tehát a tanártestület részére is a cultusminister 1890 aug. 11.-én kelt intézkedése, mely szerint

¹⁸⁴ Högyes i. m. 875. l.

¹⁸⁵ Högyes i. m. 910. l.

a függőben levő törvényszéki felülvéleményezési esetek az igazságügyi orvosi tanácshoz tétessenek át.¹⁸⁶

Az 1890 jún. 15.-én kelt lf. elhatározással Ő Felsége az 1893/94. tanévvel kezdődő érvénnyel megengedte, hogy a „promotio sub auspiciis regis“, a királyi felavatások régi, feledésbe merült intézménye, — az osztrák egyetemekkel való paritásnak is kifejezéséül, — rendszeresen felújítottassék. A közoktatásügyi ministerium egyúttal kidolgozta a lf. hozzájárulás mindenkori kieszközlésének az 1893/94. tanévtől fogva érvénybe léptetett szabályrendeletét és a promotio szertartási szabályzatát.¹⁸⁷

Az orvosi kar javaslatára az egyetemi tanács 1891 nov. 14.-én előterjesztést tett a doctorráavatásoknál használt magyar eskümintának és a latinnyelvű orvostudori oklevélnek az eddiginél helyesebb szövegezésére s ezeket a minister nov. 25.-én jóváhagyta és megengedte, hogy a felavatási eljárás közben a „tudor“ szó helyett a „doctor“ használtassék.¹⁸⁸

1891-ben az orvoskari tanártestület elhatározta, hogy a budapesti kir. orvosegyesület közrevonásával Semmelweis emlékét megünnepli s ez ügyben a kebelükből kiküldött előkészítő bizottság első ülésén június havában a programmot megállapította.¹⁸⁹ Ezen program pontjai közül egyeseket az országosra bővített bizottság meg is tudott valósítani, míg egy másik részük valóraváltása csak 1906-ban sikerült a nemzetközi Semmelweis-bizottság tevékenykedésének eredményeként. Az előbbiek közé tartozott Semmelweis Bécsből hazahozott hamvai részére dízsírhely kieszközlése és méltó síremlék felállítása, míg a többi programmpont, vagyis Semmelweis összegyűjtött munkáinak kiadása, szülőházának emléktáblával való megjelölése, úgyszintén egy utcának a nevére való elnevezetése 1906-ra maradt. Az orvoskari központi épületben elhelyezni határozott emléktábla még későbbben, 1934 május 27.-én került ezen épület lépcsőházának falára.

¹⁸⁶ OL. VKM 35.897 : 1890.

¹⁸⁷ Kollarits i. m. 217. l.

¹⁸⁸ OH 1891 jún. 7.

¹⁸⁹ OH 1891 jún. 7,

1891-ben alakult meg az egyetemi kórház-egylet, melynek Schulek Vilmos, a szemészet ny. r. tanára vetette meg az alapját; rectori méltóságának emlékére 2000 frtot tett le a célt szolgáló alapítványul, amely összeget utóbb még 1000 forinttal meggyarapította. Ehhez az összeghez még különféle gyűjtések, adományok, hagyományozások és az egyetemi polgárok által beíratásaikkor fizetett kórházdíjak járultak. Ezen összegek kamatai a beteg egyetemi hallgatók orvosi és gyógyszerdíjaira voltak fordítandók. Az egyetemi kórház-egylet eredeti rendeltetése azonban csak az 1900/01. tanévben lépett a megvalósítás stadiumába, amennyiben az egyetemi tanács megengedte, hogy az egylet kórházat, illetve üdülőházat létesítsen s az új intézmény felügyeleti tisztségére Nékám Lajos akkori magántanárt kérte fel, a gazdasági kezelést pedig az egyetemi gazdasági hivatal igazgatására bízta. A legmagasabb védőséget őfelsége a király fogadta el. Az egyletnek mindjárt kezdetben 4000 tagja volt, akiknek 20 orvos, köztük több egyetemi tanár, magántanár és assistens nyújtott segédkezet. A kórház egyelőre 8 ágy felállításával indult meg, de már nemsokára bővültek a keretei s így nyílt meg a Pál-utcai kórháza 1904 okt. 4.-én, a király nevenapján, aki táviratban adott sajnálkozásának kifejezést a megjelenésben való akadályozottságáról. A minister 1905 okt. 18.-án 82024 sz. alatt hagyta jóvá az egylet alapszabályait, az 1906 jún. 12.-én kelt lf. kézirattal pedig a király védnökhelyettesévé József főherceget nevezte ki, aki ez alkalommal 5000 koronás alapítványt tett.¹⁹⁰

A tanársegédek folyamodványt nyújtottak be, melyet a kar 1891 ápr. 28.-i ülésében tárgyalta meg s amelyben azt kérték, hogy az egyetemi tanintézeteknél töltött szolgálati idejük, ha végleges állami szolgálatba lépnek, a nyugdíj kiszabásánál beszámíttassék. A kar 1892 máj. 28.-án pártolólág továbbította a kérelmet, a cultusminister 1893 szept. 30.-án teljesítette is, de azzal a kikötéssel, hogy a nyugdíjba beszámítható szolgálati idő csak attól az időponttól kezdve vehető figyelembe, amelyben az illető tanársegéd a képesítő oklevélnek már birtokába jutott.¹⁹¹

¹⁹⁰ Egyetemi beszédek 1900/01, 1904/05, 1905/06 és 1906/07 évekről.

¹⁹¹ Kollarits i. m. 97. l.

Az 1891 jún. 3.-án kelt 58872. sz. rendeletével az orvosi kar előterjesztése alapján a minister szabályozta a rendkívüli tanároknak ülésjogát a tanártestületben, kimondván, hogy a címzetes rk. tanárok a jövőben a tanártestületbe meghívandók nem lesznek. A minister egyben felvetette a kérdést: nem lenne-e célszerű a magántanárok képviselőinek a számát 2-ről 3-ra felemelni, akik közül egy mindenkor a rk. tanári címmel, illetőleg jelleggel felruházott magántanárok sorából volna választandó; továbbá, vajjon nem lenne-e kívánatos a magántanárok képviselőinek a votum decisivumot tanügyi kérdésekben megadni.¹⁹² A kar a dec. 15.-i ülésén kijelentette, hogy nem látja szükségét az eddigi szokásgyakorlat megváltoztatásának.

Az orvosi kar 1892 febr. 27.-én javaslatot nyújtott be a magántanároknak rendkívüli tanárokká való ajánlásának módját körülíró, 1868 júl. 7.-én kiadott 11041 VKM sz. szabályzat¹⁹³ módosítására, melyben azt ajánlotta, hogy a jövőben rendszerint csak a rendkívüli tanári cím adományoztassék, a jelleg pedig csakis különösebb indokok alapján; hogy továbbá csak olyanok legyenek arra ajánlatba hozhatók, akik legalább már három évig működtek sikerrel mint magántanárok. Az ajánlat megtétele után titkos szavazás döntsön annak el vagy el nem fogadása felett, vagyis az ajánlott egyén irodalmi és tanítói működésének elbírálása előtt döntsék el titkos szavazás útján az ajánlat sorsa.

Az orvosi kar ezen javaslatát a minister szept. 20.-án kelt leiratában nem találta elfogadhatónak, mert szerinte a címzetes rk. tanárságra való ajánlás alapját az érvényben levő szabályrendelet értelmében csakis az illető magántanárnak jeles irodalmi működése képezheti, ennek igazságos megítélése pedig csak a bírálóbizottság előadványa alapján, tehát annak meghallgatása után történhetik meg.¹⁹⁴

A magántanárok jutalmazása eddig úgy történt, hogy erre csakis azok hozathattak javaslatba, akik arra folyamodtak. A minister 1891 máj. 31.-én kelt rendelete ezt az eljárást olyképp változtatta meg, hogy a tanácsot felhívta, tartson a tanév vége

¹⁹² Kollarits i. m. 56. l.

¹⁹³ Kollarits i. m. 86. l.

¹⁹⁴ Kollarits i. m. 88. l.

felé szemlét a magántanárok irodalmi és tanári működése felett s azokat, akik ezen a két téren kitűntek, ajánlja javadalmazásra. Ugyanis nem segélyezésről, hanem a jeles tanári és tudományos működés elismeréséről van szó, amiért folyamodni — miután nem az illetők maguk vannak hivatva működésük elbírálására, hanem mások, — a dolog természete szerint nem lehet.¹⁸⁵

A magántanári képesítésről szóló 1871. évi szabályzat hovatovább már kiegészítésre és módosításokra szorult s úgy a bölcsészeti, mint az orvosi kar sürgetéseire végül elkészült és a közoktatásügyi miniszter 1892. okt. 20.-án kelt rendeletével¹⁹⁶ életbe is lépett a lényegében ma is érvényben levő 30 pontozatú „habilitációs szabályzat“. Létrejöttét nyilván az késleltette, hogy az egyes karok speciális kívánalmait nem egészen könnyű dolog volt az összes karokra egyaránt érvényes szabályzatba foglalni. Ezúttal felmerült a karokban a „magántanár“ elnevezés megváltozásának kérdése is, ami az orvostan magántanárokat már 1891. júniusában memorandum benyújtására készítette, melyben hivatkozva a magántanári intézménynek régi hagyomány által szentesített voltára s ama fontos szerepre, melyet az oktatás terén betölteni van hivatva, a „magántanári“ címnek továbbra való meghagyását kérték, annál is inkább, mivel az iskolaorvosok is egészségtan-„tanári“ címet kaptak, és ilyen minőségben működnek és neveztetnek a középiskolai tanerők is. A facultás azon tervével szemben, hogy a magántanárok irodalmi munkásságuk alapján ötévenként újabb elbírálás alá vonatnának, eredményesebbnek vélték a habilitatio körül követendő eljárás szigorítását. Egyben a magántanári karnak külön testületté való alakítását óhajtották, mely bizonyos tanügyi kérdésekben véleményezési joggal is bírna.

Az új habilitációs szabályzat nem törölte el a magántanári elnevezést; kifejtette, hogy a tanács által javaslatba hozott „docens“ elnevezés nem felel meg annak, ami általa céloztatik, mert docens alatt az egyetem tanári karának bármely tagja érthető, úgy a rendes, mint a rendkívüli, vagy a magántanár. A Privatdocent — magántanár — elnevezésnél ugyanis a nyomaték nem a Docent — tanár — szóra helyezendő, hanem a

¹⁸⁵ Kollarits i. m. 85. l.

¹⁹⁶ OL. VKM 45520 : 1892. — Kollarits i. m. 76. l.

Privat, vagyis „magán“ szóra, aminek megfelelőleg Németországban a „Privatdocent“ helyett a „Docent“ elnevezés használata szigorúan tilos.¹⁹⁷ Nem lett volna tehát értelme — mondja a minister, — hogy a „tanár“ szó megváltoztattassék, mert azon indokok, melyeket a „tanár“ szó fenntartása mellett a jogi kar és a magántanárok felhoztak, teljesen helytállóak.¹⁹⁷

Az új szabályzatban a tanács szakítani akart az egész tárgyakból való habilitálásnak az 1871. évben biztosított lehetőségével, a minister azonban ezúttal sem tartotta megengedhetőnek, hogy az ennyire megszoríttassék, viszont elvárta, hogy az egyetem a habilitációk körül a legnagyobb szigorúsággal fog eljárni. Ezen új szabályzat egyébiránt csak egyes részleteiben tért el az 1871. évben kiadottól, melynek lényeges intézkedéseit továbbra is fenntartotta.

Az 1893/94. tanévben az orvoskari magántanárok száma már 45-re szaporodott fel és hat habilitatio még folyamatban volt a tanév zárta előtt. Maga a tanári kar is sokallotta már ezt a számot, mert amikor a minister a kart felhívta, hogy L. J. dr. magántanári kérvényét sürgősen intézze el, a válasz-jelentésben rámutatott a kar arra is, hogy „a folyamatban levő ügyek elintézése után oly számra jutunk, minél nagyobb a magántanárok habilitációja körül alig észlelhető más nagy egyetemen“.¹⁹⁸

A kar az 1894 szept. 25.-i ülésén határozatként kimondta, hogy a folyamodó magántanárok beteganyagára nézve zsinórmértékül szolgáljon az, hogy amennyiben az illető az egyetem helyiségein kívül akarja előadásait tartani, ez esetben a rectort illesse meg a döntés.¹⁹⁹ Egyben kijelölte a kar a székesfővárosi közkórházak, az állami kezelés alatt álló s a közjótékonyság által fenntartott kórházak, nemkülönben a járóbeteg intézetek közül azokat, melyeket magántanári előadási anyagul a jövőre nézve elfogadhatóknak nyilvánított.²⁰⁰

A balneologiai egyesület azzal a kéréssel fordult a cultus-ministerhez, hogy a balneologia rendszeres tanítását rendelje el a magyar egyetemeken, mert a közönség azért megy a kül-

¹⁹⁷ Kollarits i. m. 76. l.

¹⁹⁸ OL. VKM 23287 : 1894.

¹⁹⁹ Hőgyes i. m. 956. és 960. l.

²⁰⁰ Kollarits i. m. 88. l.

földi fürdőkbe és azért nem iszik magyar ásványvizet, mert orvosaink nem ismerik a magyar fürdőket és ásványvizeket. A véleményezésre felhívott orvosi kar 1892 jan. 19-i ülésén a beadványozó egyesület indokolását bár tévesnek minősítette, a balneologia tanítását elvileg mégis helyeselte s a megfelelő tudományos erő hiányában felhívandónak látta a balneologiai egyesületet, hogy ilyet neveljen. Nemsokára azonban szerény dotatio ellenében a gyógyszerstan tanára, Bókai Árpád vállalta a balneologia előadásával való megbízást, utána pedig Dalmady Zoltán dr., majd ennek halála után Benczur Gyula c. rk. tanárok.

A közoktatásügyi minister megküldte az orvosi karnak az 1883 : I. t.-c. 9. §-a értelmében berendezendő tiszti orvosi vizsgára vonatkozó szabályrendelet-tervezetet, melyet a kar az 1893 jún. 6.-i ülésén, nemkülönben a törvényszéki orvosi vizsgára vonatkozó tervezetet, melyet a jún. 20.-i ülésén igen behatóan tárgyalt meg és küldött vissza megjegyzései kíséretében.²⁰¹

A bölcsészeti kar javaslatot nyújtott be a tanácshoz a II. sz. chemiai intézet célszerűbb elhelyezésének és munkakörének megállapítására vonatkozólag s egyben azt a concret javaslatot tette, hogy a két chemiai tanszék közül az I-ső tartsa meg — úgy mint eddig — az orvostanhallgatók számára az elméleti előadásokat, míg a II-ikon a gyógyszerésznövendékeknek tartassanak meg az elméleti előadásaik és laboratóriumi gyakorlataik, — továbbá, hogy a jövőben az orvostanhallgatók részére is kötelezőkké tétessenek a chemiai gyakorlatok. Az orvosi kar 1893 máj. 16.-i ülésén magáévá tette a bölcsészeti kar javaslatát.

Az adjunctusi intézmény felállításával a minister felhívására az 1892 dec. 6.-i ülésén foglalkozott a kar, de csaknem négy év telt el, míg végül 1896-ban az 52697. sz. vallás- és közoktatásügyi ministeri rendelet életrehívta s egyben a kar 1895 márc. 5.-iki ülésének javaslatai szerint szabályozta az

²⁰¹ Kollarits i. m. 88. l.

intézményt, melynek céljául tüzetett ki jeles szakemberek kiképzése és új tanári nemzedék fejlődésének biztosítása oly módon, hogy egyeseknek alkalmat ad, miszerint az elméleti és gyakorlati oktatásban és tudományos bűvárkodásban a tanárnak segítségére legyenek s így magukat bizonyos tudományszak művelésében gyakorolják s az illető klinikán vagy intézetben segédtanárképen működjenek. A rendelet kimondta, hogy az adjunctusi állások esetről-esetre 3 évre töltenek be, megfelelő egyén hiányában az állás betöltetlen marad. Egy tanszék mellett esetleg több adjunctus is alkalmazható. A javadalmazás a szolgálati idő szerint emelkedő 3 fokozatban 1200—1400—1600 frtban állapíttatik meg a megfelelő lakbérilletéssel (400 frt) egybekötve.²⁰² A tanártestület az adjunctusi állások betöltésénél elsősorban a kiérdemesült assistensek szolgálati idejét kívánta meghosszabbítani.

1892-ben jelent meg a gyógyszerésznövendékek egyetemi kiképzését szabályozó 35985. sz. rendelet,²⁰³ mely szerint a két éves tanfolyam végzésére kötelezett gyógyszerészhallgatók az első évben a bölcsészeti, a második évben az orvosi karhoz tartoznak. Ezen második évben a következő tárgyak hallgatása volt kötelező: Az I. félévben gyógyszerismeret és elemző vegytan heti 5, közegészségtan 3, elemző vegytani gyakorlatok 15 órában; a II. félévben gyógyszerészeti vegytan 5, gyógyszerészeti vegytani gyakorlatok 15, gyógyszerismereti gyakorlatok 10 órában hetente. A gyógyszerészmesteri oklevél elnyerésére 3 elővizsgálat és 2 szigorlat letévése kívántatott meg.

Minekutána a jelölt az elővizsgálatokat sikeresen kiállotta, a szigorlatokat az orvosi karon kellett letennie. A gyakorlati szigorlat tárgyai az elemző és gyógyszerészeti vegytan, valamint a gyógyszerismeret, az elméleti szigorlaté az általános és gyógyszerismereti vegytan, a gyógyszerismeret és a gyógyszerészeti műtan.

Azon gyógyszerészmesterek, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeztek, elnyerhették a gyógyszerészdoctori oklevelet, ha legalább egy tanévet az egyetemen töltöttek s ez idő alatt a vegytani, gyógyszerészeti és közegészségtani intézetekben 2, illetőleg 1—1 félévig laboratoriumi munkálatokkal

²⁰² Kollarits i. m. 96. l.

²⁰³ Hőgyes i. m. 96—75. l.

foglalkoztak s e közben az említett tárgyak valamelyikéből saját vizsgálataik alapján készült doctori értekezést írtak, melyet 3-tagú szakbizottság bírált meg, szótöbbséggel határozva annak elfogadása felett.²⁰⁴

Az 1894 dec. 18.-i kari ülésen Fodor József indítványt tett, hogy tanszékeivel kapcsolatban a fertőző betegségek tudományos és gyakorlati vizsgálatára szolgáló intézet létesíttessék, mert ezeknek a jelentősége rohamosan emelkedik, meglevő intézeteink elégtelenek, még együttműködésükben is. Kellene tehát egy oly intézet, aminő a párisi Pasteur-intézet, vagy a berlini fertőző-betegség-kutató intézet, mely a különböző gyógyító és immunizáló anyagok előállítására van berendezve, így többek közt a kormány által már tervbe is vett diphtheria elleni serum termelésére is. Fodor fontosnak tartotta, hogy a szóba-hozott intézet az egyetemmel kapcsolatban állíttassék fel, mert ennek szakszerű emberei vannak s az anyagok ellenőrzéséhez szükséges beteganyag felett is rendelkezik s emellett a fiatal orvosnemzedék kiképzésére alkalmat nyújt. Fodor indítványára a közoktatásügyi minister 16395/1895. sz. alatt válaszolt s közölte, hogy „a fertőző betegségek vizsgálatára szolgáló intézet felállítását ezidőszereint a belügyministerium saját hatáskörén belül állítja fel, az egyetemtől s az akadémiai tanítástól teljesen függetlenül”.²⁰⁵ Így jött létre a belügyministerium bakteriologiai laboratoriuma, mely később az országos közegészségügyi intézetté terebélyesedett ki.

1895 április havában futólag odavetve szóba került az egyetem áthelyezése Budára. A lelkes budai polgárság eszméje és törekvése volt ez, mely küldöttségileg járult a miniszerelnök és a közoktatásügyi minister elé, emlékiratot nyújtva át, melyben azt kérték, hogy a budapesti egyetem összes intézeteit a klinikákkal együtt egy a Vérmezőn berendezendő egyetemi telepre helyezték át; ugyanitt történnék gondoskodás az egyetemi fiatalság számára lakásokról, olcsó élelmezésről stb., úgy hogy a Vérmezőn valóságos egyetemi város keletkezne. E terv mellett az emlékirat szerint az ifjúság erkölcsi érdekei

²⁰⁴ Kollarits i. m. 307. l.

²⁰⁵ 1895 jún. 27.-i kari ülés.

szólnak, mert így el lehetne érni azt, hogy a nagy város idegromboló zajától távol, külön diák-társadalom keletkezzék, olyan, mint az angol egyetemi városokban. Kézenfekvő, hogy a jószándékú terv kivitelére nem került sor, de még csak latolgatás tárgyává sem tétetett, amikor a nagy anyagi áldozatok árán megvásárolt telkek és felállított költséges épületek, intézetek és klinikák már ott állottak nagyszámban és teljes üzemben.

Högyes Endre mint elnöklő dekán az 1895 szept. 24.-én tartott ülésen abbeli észleletét, illetve megállapítását közölte a karral, hogy az orvostanhallgatók száma az utolsó hat év alatt évről-évre tetemesen csökkent. Az 1889/90.-i tanév téli félévére tényleg 1012 rendes hallgató volt beírva, 1895 szeptemberében pedig ez a létszám leszállt 812-re.²⁰⁶ Högyes ezért azt indítványozta, hogy küldjön ki a tanártestület egy bizottságot, mely tanulmány tárgyává tegye a csökkenés okait s tegye meg a netán szükségeseknek mutatkozó javaslatokat a csökkenés elhárítására.

A bizottság behatóan foglalkozott a reábízott kérdés tanulmányozásával s az 1896 jún. 30.-i kari ülésen nyújtotta be nyomtatásban is közzétett véleményes jelentését. A bizottság kimutatta, hogy az orvostanhallgatók száma 1871-től 1883-ig 579 rendes és 66 rk. hallgatóról 1046 rendes és 110 rk. hallgatóra szökkent fel, ettől kezdve azonban állandó létszámcsökkenés állt be. Rámutatott azonban a bizottság mindenekelőtt arra a fontos körülményre, hogy a külföldi egyetemeken tanuló magyarországi orvostanhallgatók száma nem lett nagyobb, mint volt ennek előtte, az utolsó két évtized előtt és alatt, és Bécs sem gyakorol már rájuk többé vonzerőt, hiszen egyetemének régibb jelesei már elhaltak s az ott tanuló magyarországi medikusok száma 4—5-ödére csökkent a 20 év előttiék számának. Megállapította továbbá a bizottság a belügyministeri jelentések statistikáiból, hogy az ország 15 millió lakosa közül csak 6,732.000 — tehát kevesebb, mint a fele — lakik oly helyen, ahol orvosi segítség áll rendelkezésére. Átlagban 4993 lakosra esett 1894-ben egy orvos és 1117 orvosi kör közül 178 nem volt betöltve körorvossal, de nemcsak a szegényebb megyékben, hanem az úgynevezett gazdagokban

²⁰⁶ Högyes tévesen 650-t tüntetett fel.

is. Az orvosok száma tehát mindenképen elbírta volna a fokozást, annak csökkenése tehát csakis az e pályától való idegenkedésben lelhette az okát. A bizottság ezen okot mindenekelőtt egyes vidéki körök orvosainak éhbérszerű fizetésében, ennek is sokszor behajthatatlanságában állapította meg. Rámutatott, hogy igen sokszor nem a készülsége, hanem a magát reklámozni tudó versenytársának élelmessége az, mely az orvosok nagy részét álláshoz juttatja. Az orvosi pálya nehezebbé vált azzal is, hogy az orvosi tudomány az utolsó két évtized alatt oly rohamos lendületet vett, mely a kellő kiképzést is tetemesen megnehezítette s nem ritkán költséges felszerelésre is van szüksége az orvosnak. Hivatalos orvosi díjszabás hiányában peres ügyekben a Mária Terézia által megállapított díjtételek a mérvadók. A tanulás költségei is nagyobbak lettek. A tandíj ugyan kisebb mint Német- és Franciaországban s Angliában, de tetemesen drágább, mint Ausztriában. A régi leckepezrendszer mellett kevesebb tandíjat kellett a hallgatónak fizetnie, mint a tanpénzrendszer mellett; tandíjmentességet is nehezebben tud elérni, mint azelőtt; nehezebb lett a megélhetése is. Jelentős költségeket okoz a tanév beosztása is azoknak, kik nem fővárosi lakosok, mert a közbeeső sok szünnap alatt is a fővárosban kell lakniok. A tanulási időre fordított költséget szaporítja a katonai szolgálat új formája, mely csak orvosdoctori oklevelének elnyerése után engedí leszolgálni az önkéntesi év második felét, ezzel is távolabb vetve a fiatal orvosokat önálló keresetük megkezdhetésétől. De nemcsak többet kell tanulnia a medikusoknak és nemcsak nehezebb az orvosi tudományokban kellő jártasságot szerezni, mint régebben, de „majdnem elviselhetetlenné fokozza“ ezt a szigorlati rendszer célszerűtlensége, melynek javítását már 3 év óta szorgalmazza a tanári testület. Ezen rendszer mellett a tanuló sohasem foglalkozhatott azzal a tantárggyal, melyet éppen az előadásokon hallgatott s az egész tanfolyam alatt más tárgyat volt kénytelen tanulni és ugyanakkor más tárgyat hallgatni. Megnehezítette a vizsgákat az is, hogy a doctori oklevél elnyerése után, ha jobban javadalmazott állásokat kívánt elnyerni, még újabb minősítő vizsgákat is volt kénytelen kiállani, az iskolaorvosi, a tisztii orvosi s a törvényszéki orvosi képesítő vizsgák alakjában, melyeken nagyrészt azon tárgyakból kellett

vizsgáznia, melyeket a doctoratus elnyeréséhez tett szigorlatokon már egy ízben kiállott. Mindez csak elidegeníti az ifjúságot az orvosi pályától, aminek az egészségügy látja kárát.

E fejtegetéseket a kar magáéivá tette, de csak az 1899 dec. 13.-i ülésén határozta el, hogy felkéri a közoktatásügyi minis-tert, eszközölné ki a belügyi és az igazságügyi ministernél a tiszti, illetőleg törvényszéki orvosi képesítő vizsgáknak sürgős revisióját és célszerű módosítását s első sorban az új szigorlati szabálytervezettel való összehangba hozatal útján, mégpedig olyképen, hogy a leendő orvosok már a tanulmányi idő alatt nyerjenek megfelelő kiképzést a praeventio elvének érvényre-jutása következtében erősen fellendült közegészségtanból, mi végből a kar két félévre kiterjeszteni javasolta a közegészség-tan tanítását, elméleti és gyakorlati vizsga letételével. A közegészségtannak ezen főként gyakorlati irányú kibővítése és a vizsga adná meg azt az ismeretmennyiséget, melyet a közegészségügy alsóbbfokú hivatalos közegeitől a gyakorlati élet megkövetelhet, úgyhogy a tiszti orvosi vizsga feleslegessé válnék az alsóbbfokú közegek: a járásorvosok számára, nem lenne azonban elegendő az egyetemi tanítás által nyújtott ki-bővítés a magasabb közegek: a törvényhatósági tiszti főorvo-sokra nézve, s erre a közegészségtani intézet mellett 1—2 évig tartó alkalmaztatás felelne meg. Hasonlóak a viszonyok a törvényszéki orvostan és vizsga tekintetében, miért is az új szigorlati tervezetben ezen tantárgy hallgatása is két félévre volna kiterjesztendő, elméleti és gyakorlati vizsgával. Az igazságügyi minister által életbeléptetett s a törvényszéki orvosokra, fegyintézeti, kerületi és bírósági fogházi orvosokra kötelezővé tett törvényszéki orvosi vizsga nem képes pótolni az egyetemi tanítást és itt is túlságosak az igények a fegyház-, börtön- s fogházorvosokkal szemben, míg a magasabb szak-értőkkel, például a kir. törvényszéki orvosokkal szemben kevés, úgy hogy ezeket is a törvényszéki orvostani intézetben való alkalmaztatás útján kellene hivatásukra kiképezni.

A kar mindezek után a két szakvizsga eltörlését javasolta, vagy ha a kormány azok fenntartásától nem kívánna eltekinteni: a vizsgák egyesítését, de mindenesetre az egyetemi tanulmá-nyok vázolt kibővítését.

Mellesleg kell megjegyeznünk, hogy a orvosok számára csökkenésére vonatkozó okok felkutatásával és bemutatásával az erre felhívott bizottság adós maradt.

A közoktatásügyi minister 1894 márc. 16.-án 3694 sz. alatt küldte meg a Mária Dorottya egyesületnek a nőknek az orvosi pályára bocsátása tárgyában benyújtott emlékiratát, melyre a kar az 1895 ápr. 2.-án tartott ülésén adta meg véleményező válaszát, kifejtvén, hogy Európa legtöbb állama megengedte a nőknek az orvosi tanulmányokkal való foglalkozást és gyakorlatot, aminek egyik oka az, hogy a férfi-orvos működését néha megnehezíti a női szeméremérzet. Mielőtt azonban nálunk is teljesíttetnék a nők kívánsága, fel kell vetni a kérdést, vajjon nálunk szükséges-e, kívánatos-e, lehetséges-e e kívánság teljesítése. A külföldi államok kormányhatóságainak jelentései nem voltak biztatók. Anglia, Francia-, Németország és Svájc egyhangzóan jelentették ki, hogy: 1. bár az orvosi tanulmányokra elégséges számmal iratkoznak be a nők az egyetemeken, a kellő előképzettség hiányában kellő sikerrel nem végeznek tanulmányaikat, kivételesen azonban vannak, kik teljesen egyenlő sikerrel haladnak a férfiakkal. 2. A női hallgatók legnagyobb része csakis az orvosdoktori címet szerzi meg, de ezzel tanulmányait befejezettnek tartja. 3. A nők nemcsak a gyermekek és nők gyógyításával foglalkoznak, hanem főképp a kisebb sebészeti műtéteket szeretik végezni, így tehát eltérnek ama rendeltetésüktől, melylyel különösen és elsősorban indokoltatik a női orvosok szükségessége. 4. Sokan abbahagyják a gyakorlatot, mert férjhezmennek vagy mert más megélhetési módot találnak. A kar végre is oda concludált, hogy a hazai viszonyok közt nincs szükség női orvosok képzésére. Az ország minden vidéke, a hol orvos a keresetéből meg tud élni, el van látva orvossal és csak ott nem telepszik meg orvos, ahonnan a silány anyagi eredmény elriasztja. Alig hihető, hogy e hiányon női orvosok kiképzésével segíteni lehetne. A női bajok gyógyításához sem kellene orvosnők; női betegek nem szokták ellenezni a férfi-orvosi kezelést. De nincs szükség a nők megélhetésének könnyítésére se, mert éppen hazánkban még sok más foglalkozás kínálkozik a számukra és fog még kínálkozni. Viszont nem kívánatos az új áramlattal szemben akadályokat állítani,

mert akadhatnak egyes, kiválóbb szellemű nők és lehetnek esetek, amikor a szeméremszülte kívánalmak elől bajos elzárkozódni. Csak egy kikötés teendő: épp oly előképzettségben részesüljenek a nők is, mint a férfiak és minden esetben külön bírálendő el minden egyes nő alkalmassága, nehogy a szellemi proletariatusnak egy új faja keletkezzék hazánkban.

Egy félévvel később, 1895 dec. hó 19.-én, megjelent a nagyjelentőségű, nem mindenütt üdvözölt, de az érdekeltek körében lelkesedést keltő ministeri leírat, amelyben Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi minister közölte az egyetemi tanácscsal ő felségének az előző napon kiadott engedélyét, hogy a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetősök céljából, amennyiben a szabályszerű feltételeknek megfelelnek, esetről-esetre engedély adassék és részükre, miután tanulmányaikat a fennálló szabályok értelmében sikerrel befejezték, a képesítő oklevél kiadassék. A minister a női szellemi képességek apologiájának nevezhető fejtegetések kíséretében értesítette a lf. elhatározásról az egyetemet, külön megemlékezve „az orvosi — különösen a nő- és gyermekorvosi — pályáról mint olyanról, amelyben nagy előnyökkel járhat az erre hivatással és hajlammal bíró nők részvétele. Számos külföldi példa igazolja ezt“. A minister magának tartotta fenn minden egyes nő felvételének az illetékes kar véleményes jelentése alapján leendő végeldöntését.²⁰⁷

Az első nő, akit az új rendelet alapján — a kar 1896 márc. 17.-i ülésén hozott határozata értelmében: a három orvosgyakorlati szigorlat szabályszerű letévése után — 1897 máj. 14.-én az egyetem az orvosi tudományok doctorává avatott, Wartha Vince műegyetemi tanár felesége: gróf Hugonnay Vilma, az egykori Szilassy Kálmánné volt,²⁰⁸ a ki már elő-

²⁰⁷ Kollarits i. m. 138., 142. l.

²⁰⁸ Az orvosnőket eleinte sok idegenkedéssel fogadták, ezért nehezen is érvényesültek. Változást a világháború hozott: az orvosok nagyrésze katonai szolgálatra vonult be s a nagy orvoshiányon csak az orvosnők szolgálatának igénybevételével lehetett segíteni. Egy 1930. évi statistika tájékoztatást nyújt, hogy mily irányt kedvelnek a női orvosok. Ezen évben 3510 orvos folytatott gyakorlatot Budapesten s ezek közül nő 353 volt, köztük 234 szakorvos, mégpedig 59 gyermekorvos és 74 fogász. 1932 januárjában a szűfvárosi közkórházakban működő 56 alorvos közül 3 nő (5.35%), 106 segédorvos közül 10 nő (9.43%), vagyis

zőleg 1881-ben kísérte meg, de eredménytelenül, hogy a zürichi egyetemen szerzett orvosdoctori diplomája honosíttassék.

A közoktatásügyi miniszter 40442. sz. alatt kelt felhívására a kar ismét beható tárgyalás alá vette az 1895 nov. 19. és 26.-i ülésen a „klinikai pótosztályok“ mikénti elhelyezésének kérdését s a következő szükségleteket állapította meg. A Baross- és Szentkirályi-utca sarkán levő telkek a II. sebészeti klinika felépíthetésére kisajátítandók. Megépítendő az általános kórtani és Pasteur-intézet a Mária-utcai soron, szemben a Pál-utcával. Az elmekórtani klinika a fűvészkertben építtessék fel. Az országos kórházi jelleggel ellátandó egyetemi ú. n. klinikai pótosztályok helyéül az Üllői-úti, 6 magyar holdnál nagyobb dohánygyári telektömbön pavillon rendszerben 12 épület emelendő, mégpedig az Üllői-úti homlokzatra az igazgatósági és a felvételi épület, továbbá 2 belgyógyászati, 2 sebészeti, 1 idegbetegek, 1 fertőző betegek, 1 gége-, fül- és fog-betegeknek szolgáló pavillon, összesen 700 beteg számára; a Soroksári-utcai homlokzatra a konyha- és mosóhelyiségek, a hullaház a prosecturával II. kórbonctani intézetnek berendezve, a közegészségtani intézet, melyben helyet kapna az élet- és kórvegytani intézet. Mindezen építkezések a telek-kisajátításokkal együtt Kiss István műépítész számítása szerint kereken 5 millió frt-ba kerülnének annak a feltételezése mellett, hogy a dohánygyári telek ingyen jut a cultusministerium tulajdonába.

A többség ezen javaslatával szemben Tauffer Vilmos tanár ellenjavaslatot tett. Nézete szerint a dohánygyári telektömb megszerzése rendkívüli pénzáldozatot igényelne és a telek nem is elég nagy. Célszerűbb lenne az Üllői-út külső részén tovább építeni, — már elhatározva, hogy ott álljon a II. szülészeti, az épbonctani és a törvényszéki orvostani intézet. Így volt az eredeti elgondolás is és nem az, hogy a szülészeti klinika izolálva maradjon a többiektől. Döntő súlylyal bír az is, hogy a botanikus kert 28.5 hold értéke legalább 6 millió és majdnem ingyen áll rendelkezésre.

az egész közkórházi segédszemélyzetnek 8.02%-a nő volt. (L. Borszéký Károly: Az orvosnői pálya multja és jelene. Egészségvédelem 1932, 5—6. szám.)

A cultusminister 1896 máj. 16.-án felhívta az orvosi kart, vegye tárgyalás alá a bölcsészeti karnak a nők rendkívüli hallgatókul leendő felvételére vonatkozó határozatát. Az orvosi kar az okt. 27.-én tartott ülésén azt javasolta, hogy oly nők, kik kellő előkészültség hiányában vagy merőben dilettantismusból, csak egyes collegiumok iránti érdeklődésből és nem komoly szándékból kívánnak rk. hallgatókként beíratkozni, fel ne vétessenek, míg azok, akik középiskolai tanulmányaikat befejezték, de még érettségi bizonyítványt felmutatni nem tudnak, rk. hallgatókul felvehetők legyenek. — A minister a kar javaslatát magáévá téve nov. 26.-án elrendelte,²⁰⁹ hogy a nők rk. hallgatókul csak átmenetileg és csupán az esetben vehetők fel, ha rendes hallgatóságra vannak minősítve, de az ezt tanusító okmányok hiányosságánál, vagy ministeri engedély hiányánál fogva rendes hallgatókul egyelőre fel nem vehetők. Ezen hiányokat azonban ugyanazon félév folyamán okvetlenül pótolni s a rendes hallgatóvá való átírást foganatosítani kell, mert ellenkező esetben az ideiglenes felvétel hatályát veszti.

A tanári testület 1892 óta azt a tapasztalatot tette, hogy a gyógyszerészek közül sokkal többen igyekeznek a doctori fokot elérni, mint azelőtt és jórészen olyanok, kik sem tehetséget, sem kellő buzgalmat nem mutattak, hanem mindössze érettségi és többszörös bukás és ismétlés után megszerzett bizonyítványuk alapján, a szabályok értelmében egyszerűen még egy esztendő tölthetnek az egyetemen s egy-egy silány, gyakran ismételt visszavetett dissertatio elkészítése után lettek doctorokká. Ezek a tapasztalatok indították a kart arra, hogy a régi gyógyszerészdoctori szabályzat azon intézkedésének a visszaállítására tegye meg a kezdeményező lépéseket, hogy a doctori fokot csak azok a gyógyszerészek érhessék el, akik mind a gyakorlati, mind az elméleti gyógyszerészmesteri szigorlaton kitűnő végéremjelet nyertek s akiktől várható volt, hogy még egy évet komoly laboratoriumi munkássággal töltve az egyetemen, csakugyan belé tudnak mélyedni abba a szakmába, melynek köréből dissertatiojukat készítették. A kar az 1896 ápr. 21.-i üléséből folyólag tett javaslatot a ministerium-

²⁰⁹ VKM 63520 : 1896.

nak a gyógyszerészdoctori fok elnyerésére vonatkozó szabályzat irányú módosítása iránt.

1896-ban a magyar állam ezredéves fennállásának országos ünneplése alkalmából a vallás- és közoktatásügyi minster felhívta az egyetemet és annak orvosi karát, hogy az ünnepségekben s különösen a rendezendő milleniumi kiállításon vegyen részt. E felhívásra a tanártestület elhatározta, hogy 1. kiállítja a kiállítás közoktatási pavillonjában az elhunyt orvoskari tanároknak olajfestésű arcképeit, továbbá 2. az elhunyt és az élő tanárok irodalmi műveit, valamint az 1848-ig használatban volt hivatalos orvosi tankönyveket; 3. egy 20.000 koronás millenaris ösztöndíjalapot létesít a tanszéki segéd-személyzet önálló tudományos búvárkodásának serkentésére és azt a kar modern reorganisatiójában nagy érdemeket szerzett tanártárs emlékére elnevezi „Balogh Kálmán-féle millenaris alap“-nak; 4. hálája és elismerése jeléül azon sok és kiváló férfiak iránt, kik az orvosi tudományok és humanizmus érdekében úgy külföldön mint idehaza maradandó érdemeket vívtak ki maguknak és közvetve vagy közvetlenül befolyást gyakoroltak a magyar orvosi tudományosság fellendülésére, egyeseket közülük tiszteletbeli orvosdoctorokká megválaszt; 5. egy millenaris emlékkönyvet ad ki, melyben a karnak rövid története mellett részletesebben ismertetve lesznek a karnak életében felmerült nevezetesebb mozzanatok, az elhunyt tanárok életrajzai irodalmi dolgozataik felsorolásával, továbbá a kar tudományos intézetei, az élő tanárok tudományos működése és azon fontosabb szabályok és rendeletek, melyek irányadók az orvosi oktatás kormányzatában. Ennek a sok fáradságot igénylő munkának az elkészítésével a kar Hőgyes Endre tanárt bízta meg, aki feladatának buzgalommal és nagy körültekintéssel felelt meg. „Hőgyes Milleniumi Emlékkönyve“ közkezen forgó művé vált s mindenkor őrzője és hirdetője lesz a történelmi bevezetéssel megvilágított nagyszerű „jelen állapotnak“, melyhez a millenium évében orvoskari intézeteink és klinikáink eljutottak. Az ezredéves jubileum napja május 13.-ára tűzetett ki. Ezen a napon 1500 egyetemi ifjú Herczegh Mihály rector vezetése mellett fáklyásmenetben vonult a király elé. Az ifjúságnak a tíz szobor ajándéka feletti lelkesedése nem

ismert határt s a levegőt ágyúdörgésszerűen megremegettő, szünni nem akaró „éljen a király!” üdvívalgásai közt a felseges úr megjelent a Várpalota sarokablakánál.

Bármily magas fokra fejlődött is már fel az orvosi kar felszerelése, intézeteink és klinikáink továbbfejlesztésére még a jubileum évében módot adott a minister, akinek felhívására az orvosi kar terjedelmes előterjesztést tett, melyben megjelölte mindazokat az orvoskari intézeteket, melyeknek létesítése a tudomány és az orvosképzés szempontjából még okvetlenül szükséges. Az intézetek elhelyezésének ügye is megindult s máris a befejezéshez közel jutott az I. szülészeti és nőgyógyászati klinika épülete a Baross-utcában s az 1898 szeptemberére elkészült II-ik klinika az egyetemi növénykertből eivett területen. Épült már 234.000 frt. költségen az új bonctani épület is a törvényszéki orvostani intézettel szomszédos telken s helyébe a kórbonctani intézetek voltak elhelyezendőek, addig pedig a II. kórbonctani és szövettani intézet részére a Baross-utcában ideiglenes helyiség béreltetett. A II. sebészeti klinika új épületére 550.000 frtot engedélyezett az 1897: XXV. t.-cikk, melyből 134.597 frt 35 kr a belső berendezésre, a többi telekrendezésre meg építésre és 2345 frt sterilisatorokra esett.²¹⁰ 1899-ben a Mária- és Pál-utca sarkán levő Riedl-ház ház vásároltatott meg 99.000 frt.-ért a Pasteurintézeti kórház céljaira. Az I. szülészeti klinika tudományos felszerelésére 30.000 frt engedélyeztetett.

Az 1896. év karácsonya előtt nemcsak az orvosi kar, hanem az egész egyetem nyugalma egy felette kínos esemény zavarta meg, mely kísérő jelenségeivel és messzeható következményeivel hónapokon át foglalkoztatta nemcsak az egyetemet, hanem a bíróságot, sőt a nagy nyilvánosságot is. Az orvosi kar történetében sem előbb, sem később nem fordult elő a szóbanlévőhöz hasonló eset, mely annyi port kavart volna fel, mint az, amelyet az 1896. évi dec. 9.-én tartott kari ülés jegyzőkönyve közel 30 oldalon át tárgyalt, mint „az első sebészeti kóroda területén a hallgatóság részéről addig soha nem észlelt mértékben és modorban lefolytatott zavargást” s amelyről a dekán úgy emlékezett meg, mint „az ifjúság már rég-

²¹⁰ 1896 márc. 8.-i kari ülés.

óta lappangó elégedetlenségének elemi erővel nyilvánult, súlyos kitöréséről.“ A tüntetést Kovács József sebésztanárnak az ifjúság iránti magatartása váltotta ki, mely annyira elütött a többi tanárok mindenkor jóindulatú szigorától, hogy a diákságban az elkeseredés nőttön-nőtt a rettegett professor iránt. A tüntetés szándékáról az előtte való napon Kovács már értesült, de ezt sem a dekánnak, sem a rectornek, mint az egyetem rendjét fenntartani hivatott hatóságoknak nem jelentette, hanem közvetlenül a rendőrséghez fordult, mely másnap reggelre megszállta az I. sebészeti klinikát és környékét, ami az ifjúságot még jobban elkeserítette, sőt kisebb összeütközéseket is okozott. A zavargásokról értesülve, Ajtai dekán azonnal gondoskodott a rendőrség eltávolításáról s minek utána Kovács professor, előadását meg nem tartva, eltávozott, az ifjúság is rögtön széteszlott s a rend és nyugalom helyre állt. Ezzel azonban a sajnálatos ügy korántsem volt befejezve, mert a kari üléseken az eseményekről pontosan beszámolva, Ajtai dekán az egész plenummal együtt nemcsak a rendőrségnek az egyetemi hatóságok elkerülésével történt igénybevételét kifogásolta, hanem azokat a nyilatkozatokat is, melyeket Kovács a „Pester Lloyd“ dec. 5.-i esti lapjában tett közzé az előtte való nap eseményeiről s amelyben tanártársainak egy részét az ifjúság mozgalmával való rokonszenvezéssel vádolta meg s ennek azzal adta magyarázatát, hogy az ő lapja, a „Gyógyászat“, még a múlt évben kedvezőtlenül bírálta meg egy több tanár szerkesztésében megjelent gyűjteményes munkát. A „Pester Lloyd“-ban megjelent eme nyilatkozat arra indította a karnak 13 tagját, hogy közös kijelentésben utasítsák vissza Kovács állításait, sőt rámutassanak arra, hogy Kovács lapjából egy egész anthológiáját lehetne felolvasni azon rendszeres, sőt egyenesen valótlan megtámadásokból, melyeket a lap az elhaltak közül Markusovszky, Jendrassik, Balogh, Lumniczer, Antal, stb. s az élők közül Hőgyes, Korányi, Pertik, Kétly, Bókay²¹¹ és még mások ellen intézett, amivel aláásta az egyetemi sikeres összműködést, a „Medikus“ című melléklet-lapban

²¹¹ 1896 októberét követő történelmünkben is alkalmazkodni fogunk ahhoz, hogy az ekkor magyar nemesség adományozásával kitüntetett Bókai Árpád, Bókai János és Kétli Károly tanárok ezen időtől fogva „y“ végződéssel írták a nevüket.

pedig az ifjúságra oly subversiv hatást gyakorolt, mely nélkül az talán el se jutott volna a törvényes határok azon sajnálatos áthágásáig, amely egyetemi orvostári életünkben még sohasem fordult elő. A nevezett tanárok végül is ezt az indítványt terjesztették elő: „Küldjön ki az orvostári tanártestület bizottságot, amely az egyetemi szabályok és rendeletek tanulmányozása alapján véleményes előterjesztést tegyen a följött, vajjon nyújtanak-e ezen szabályok módot arra, hogy a tanári testület valamelyik tagja olyan lapot adjon ki saját neve alatt, amely a karnak tanártagjait rendszeresen és következetesen lealacsonyítva: a hallgatók erkölcsi érzetét aláássa és az egyetemi fegyelmet veszélyeztessen?” A tanártestület továbbá határozati javaslatot hozott, melyben élesen elítélte a hallgatóság eljárását és fellépését az I. sebészeti kóroda igazgató tanára ellen, akit ezen elítélő határozatáról jegyzőkönyvileg szintén értesített. Sajnálattal vette továbbá tudomásul, hogy a rendőrség illetéktelen beavatkozásra kérésre fel és jóváhagyólag a dékán abbéli intézkedését, melylyel az ifjúságot panaszainak írásbeli összefoglalására és benyújtására hívta fel.

Ezen 555 aláírással ellátott ifjúsági beadvány elpanaszolta, hogy Kovács tanár a szigorlatokon való vizsgázás körül nem egyszer oly modort tanúsított, mely kevéssé alkalmas arra, hogy a vizsgázók készülsége kitudódjék; hogy továbbá a klinikán durvaság és a betegek tetteles bántalmazása honos s hogy Kovács tanár gyakran mulasztja el megtartani előadásait. Ezen vádak egy része miatt az egyetem tanácsa a rendőrséghez kívánta megküldeni az iratokat, a minister azonban úgy rendelkezett, hogy azok az 1879 : XL. t.-c. 42. §. alapján és az 1880 : XXXVII. t.-c. 40. §-ának 5. pontja értelmében a járásbíróshoz tétessenek át.²¹²

Közben Kovács tanár a dec. 22.-i napilapokban olynemű tájékoztatást nyújtott a közönségnek a történekről, hogy az orvostári tanártestület ugyanezen napra összehívott ülésében egy öttagú küldöttséget jelölt ki azzal a megbízással, hogy a közoktatásügyi minister elé járulva, tőle „a karnak és az egész egyetemnek ártó ilyen jogtalan támadással szemben valamely célra vezető sürgős intézkedést” kérjen.

²¹² VKM 20.241 : 1897.

A panaszbeadvány vádpontjaira nézve az egyetemi tanács Kovács tanár nyilatkozatát is beszerezni rendelte. Arra vonatkozólag, hogy nem tart rendszeres előadásokat, Kovács úgy nyilatkozott, hogy a tanítási szabadság sarkalatos tétele szerint minden tanár oly rendszert követ előadásaiban, a minő becsületes meggyőződése szerint a helyes. A klinikán a betegekkel való rossz bánásmódot, nevezetesen a „magyar narcosist“ illetőleg Kovács tanár, hírlapi nyilatkozata (Pesti Hírlap 1896 dec. 6., Magyar Hírlap 1896 dec. 25.) szerint, évtizedek óta célszerűnek találta, hogy szigorú fellépés által a kedélyt morális kényszerhelyzetbe hozza, a mi szerinte a haszontalan és sokszor veszélyes elaltatást szükségtelenné teszi.

Ezek alapján a bizottság meggyőződött arról, hogy az előadások szabályszerűen nem tartatnak meg s hogy a betegekkel való bánásmód sokszor nem humanus, miért is minderre Kovácsot figyelmeztetendőnek tartotta.²¹³

A történetek hatása alatt az 1896/97. tanév második felére Réczey tanárhoz 253, Kovácshoz 4 hallgató iratkozott be, a mi újabb gondot okozott a karnak. Közben elkészült a bizottság is és az 1897 máj. 25.-i kari ülésen be is mutatta a jelentését arra nézve, miként volna megakadályozandó, hogy valamelyik tanár a kart lealacsonyító lapot szerkeszthessen vagy kiad hasson vagy ilyen cikket ír hasson. A terjedelmes és alapos referatumnál végül is a tanulmányi, fegyelmi és leckepezni szabályzat 80. és 81. -aiban találta meg azokat a rendelkezéseket, melyek a szabályzat szellemében és értelmében alkalmazva, a kívánt célt megvalósítják alkalmasoknak látszottak. A 80. §. ugyanis a rend és illem fenntartásáról szól, minek segítségével „mind magának az anyaintézetnek, mind egyes tagjainak becsülete és méltósága komolyan megóvassék“, a 81. §. pedig az egyetem hozzátartozóinak kötelességévé teszi a fegyelem és rend fenntartására közreműködni.

A dolgok tragikuma és Kovácsé gyorsan pergett tovább a vég felé. A lefolyt események s a kínos számonkérések annyira megrendítették ezt a kemény embert, hogy szervezetének ellenállóképességét aláásták a cukorbetegségével szemben, mely nemsokára, aug. 6.-án kioltotta az életét. A tárgyalások azonban tovább folytak. A tanács előadója a multa nézve megrovásban

²¹³ 1897 ápr. 9-i rk. kari ülés.

javasolta elmarasztalni az immár halott tanár eljárását, azonban a tagok többsége nem szavazott s így a javaslat tárgytalanná vált, a büntető járásbíróság pedig okt. 11.-én kelt átíratában közölte, hogy a büntető eljárást megszüntette az ifjúsággal szemben.²¹⁴

1897 szept. 30.-án a közszolgálat terén zsinórmértékül szolgáló elv az orvosi karra is kiterjesztetett, mert az utóbbi években többször előfordult, hogy az államköltségvetésben rendszeresített tanársegédi és gyakornoki állásokra egyes intézetek és kórodák mellett az illető igazgatók fiai alkalmaztattak, ami könnyen adhatott alkalmat azon föltevésre, hogy a tanárok fiainak alkalmazása más érdemesek mellőzésével járhat és az egyetemi administratio ellen irányuló felszólalásokra vezethet. Ezért a minister elrendelte, hogy adjunctusokul, tanársegédekül és gyakornokokul az intézeti igazgatók fiai vagy vejei az atyjuk vagy apósuk vezetése alatt álló intézeteknél, illetőleg kórodáknál nem alkalmazhatók.²¹⁵

A kar javaslatára a minister 1897 nov. 12.-én elrendelte, hogy a párhuzamos tanszékek szám szerint jelöltessenek meg s ennél fogva az eddig szokásban volt „első” és „második” elnevezés helyett „első számú” és „második számú” megjelölés használtassék.²¹⁶

A dekan a kar 1897 okt. 12.-i ülésén felolvasta a rector 183 : 1897/98. sz. átíratát, melyben a régi hagyományos szokásokra hivatkozva óhajtandónak tartja, hogy az elhalt kari tagok fölött emlékbeszéd tartásával kapcsolatos gyászünnepek tartassanak. Felkéri ezért a karokat, tennék meg az intézkedéseket az iránt, hogy egyetemünk régi kegyeletteljes erkölcsihez és hagyományaihoz híven a kari tagok emlékei még az év folyamán megörökíttessenek. Ilyenek : néhai Bókai János, Rupp János, Scheuthauer Gusztáv, Lenhossék József, Balogh Kálmán, Jendrassik Jenő, Wagner János, Kovács József, Lumniczer Sándor ny. r. tanárok s mások.

²¹⁴ 1897 okt. 12-i kari ülés.

²¹⁵ Kollarits i. m. 98. l.

²¹⁶ Kollarits i. m. 16. l.

1898 szept. 10.-én szörnyű sebet ütött nemzetünk lelkén a vadállattá fajult gyilkos, ki Magyarország földi nemtőjét, nemzetünk szószólóját, anyját, Erzsébet királyasszonyt, a messze idegenben megölte. Még frissen sajgott a seb, a mikor a cultusminister okt. 4.-én elrendelte, hogy emlékezetének szentelje az egyetem az Ő védszentje napját, november 19.-ét, évről-évre megtartandó méltó gyászünnepélylyel újítva fel elvérzett Patronánk emlékezetét.²¹⁷ Az orvostudományi tanártestület pedig a szept. 27.-i kari ülésen kegyelele jeléül 1000 koronát szavazott meg emléksobrára.

A közoktatásügyi minister 3999/1899. sz. a. leküldte a székesfőváros jelentését, melyben a fővárosi tanács beleegyezett abba, hogy a fővárosi gyűjtőkórház feladatát az egyetemi kórodák vegyék át, minthogy ez az orvostudományi tanítás érdekében van. A kar is még 1896 okt. 27.-én tartott ülésében egyhangúlag ezt az álláspontot képviselte, de 1898 máj. 25-i ülésében ezzel ellentétben elejtendőnek vélte azt, hogy a gyűjtőkórház feladata az egyetemi klinikákra bízassék.

Ezen ellenmondás eloszlatását kívánta most a minister. — A klinikai bizottság jelentést készített az ügyről, mely szerint: a kar a multban mindenkor egy az egyetemi klinikákkal kapcsolatos állami kórház felállítását szorgalmazta, de folyton csak nehézségekkel találkozott, — azonban azóta Müller Kálmán kórházi igazgató javaslatára a székesfőváros végül megengedte, hogy a felállítandó központi gyűjtőkórház felvételi irodájában előre megállapított sorrendben felváltva megjelenő orvosok a felvételre jelentkező betegek közül azokat, kiket a tanítás céljaira alkalmasoknak találnak, az egyetemi klinikák számára kiszemeljék s elszállíthassák. Minthogy ilyen módon elérve látszott a cél, melyre a kar törekedett, t. i. a klinikáknak változatos beteganyaggal való ellátása, mégpedig anélkül, hogy az egyetem, illetve a közoktatásügyi ministerium budgetje megterhelhetné, a klinikus tanárok az 1899 febr. 21.-i kari értekezleten egyhangúlag csatlakoztak Müller Kálmán igazgató álláspontjához és a gyűjtőkórház elvállalását az egyetem részéről elejtendőnek minősítették.

²¹⁷ Kollarits i. m. 18. l.

1899 máj. 15.-én Tauffer Vilmos indítványt tett, hogy a tanulmányi, fegyelmi és leckerend szabályzatban is említett tanügyi értekezletek a jövőben rendszeresen megtartassanak a következő keretben: Körvonalozza minden szaktanár az általa képviselt tanszak tanítási anyagát és írja körül tanításának és bűvárkodásának irányát és módját. Jelölje ki az eredményes tanításra és a tudomány művelésére irányuló tevékenységének még kívánatos eszközeit. Nyilatkozzék az általa észlelt tanítási eredményekről szakmája körében. Ezek az előadások azonban csak informatív jelleggel bírjanak s megvitatás tárgyát ne képezzék. Ezenkívül indíttassék eszmecsere az irányban, hogy az egyes tanszakok képviselői saját szakmájuk szempontjából minő óhajokat táplálnak más tanszakokkal szemben, továbbá számoljanak be a szigorlatok körüli tapasztalatokról.

Az 1899 dec. 19.-én tartott kari ülésen Tauffer tanár közölte, hogy a II. sz. szülészeti és nőbeteg klinika új intézetének megnyitása alkalmából célszerűnek látta a fiatal orvosok gyakorlati kiképeztetése érdekében a klinikával kapcsolatos internátust létesíteni, melyben 10—12 szigorló vagy fiatal orvos 3 hónapra felvétetik. Miután az intézmény most már 3½ éven át fennáll s a tanítás érdekeinek jó szolgálatot tesz, az intézmény szabálytervezetét a kar elé terjeszti a ministeri jóváhagyás kieszközlése végett. Tauffer ajánlatára a kar elhatározta azt is, hogy más klinikákon is az intensív gyakorlati oktatás érdekében hasonló intézményeket kíván felállítani.

A XIX. század utolsó évtizedében a tanszékek körül az első változás az élettanének a megüresedése volt: 1891 márc. 3.-án meghalt Jendrassik Jenő. Erre a tanszékre komolyan számbajövőnek tartott szakember csak egy volt: Klug Nándor, a kolozsvári élettan-professor. Az állatorvosi akademián e tárgynak 1891 januárjában oda kinevezett tanára, Regéczi Nagy Imre, aki 1890 végéig rk. tanári minőségben mint segéd-tanár működött és vett tevékeny részt a tanítás munkájában Jendrassik mellett, március első napjaiban ugyancsak a halálba követte volt főnökét. A helyzet elmélkedésre késztette Markusovszkyt s ez alkalomból írta meg az utolsók közül való egyik

tartalmas cikkét, melyben elmondotta, hogy „a két jeles élettanár váratlan kimulta egész valójában tüntette fel felsőbb oktatási rendszerünk hiányos voltát a tanerők képzésében, különösen az elméleti szakokat illetőleg“. Az egy Klug Nándoron kívül nem volt több alkalmas tanerő található az élettan számára s Markusovszky meglátta, hogy a többi szakmára, első sorban az elméletiekre sincs meg a szükséges succrescentia. És ő, az orvosi oktatásügy legfőbb irányítója és valóságos apostola, azzal a kegyetlen váddal illette az oktatásügyi rendszert, hogy „az nem teszi meg a kellő szolgálatot, mert hiányos“, mert nem gondoskodik a szükséges tanerőkről üresedések esetére. A helyzeten szerinte segédtanári állomások létesítésével kellene segíteni minden tanszék mellett oly fizetéssel, mely elég nagy arra, hogy visszatartsa a tehetséges fiatal tanerőket a jövedelmes orvosi gyakorlat csábításaitól. „Alkalmat kell nyujtanunk a fiatal generatio arravaló tagjainak, hogy az elméleti szakok mellett, hova tudományos hajlamuk vezet és amelyeken tudományos tevékenységet bírnak kifejtteni, megmaradhassanak huzamosabb időn keresztül . . . Tehetségesebb fiatal szakerők kapjanak hivatalos alkalmazást a szakma rendes tanára mellett huzamosabb időre; ha alkalmazási idejük lejárt és tudományos tevékenységüknek az alatt kiváló jelét adták, úgy hogy megtartásuk a tanítás szempontjából kívánatosnak mutatkozik, alkalmazzák őket egy újabb cyclusra; az az emelkedés, mely a költségvetést az adjunctusi rendszer behozatala által terhelni fogja, elenyésző csekélység ahhoz a nyereséghez, melyet az az orvosi alapvető elméleti oktatás kellő folytatólagosságának biztosítása által orvosi oktatási rendszerünkben okvetlenül létrehoz“.²¹⁸ Íme, itt pendítette meg először Markusovszky az adjunctusi intézményt, itt mondta el azokat az elgondolásait, melyeknek megvalósítását ő ugyan már meg nem érte, 1896-ban azonban eszméinek letéteményesei úgyszólván szószerint váltottak valóra és hívtak életre.

Az élettani tanszéket csakugyan Klug Nándor nyerte el, aki az 1891/92. tanévvel kezdte meg tanári működését,²¹⁹ mindaddig pedig Plósz Pál látta el, mint helyettes a tanszéket.

²¹⁸ OH. 1891 márc. 22.

²¹⁹ 1891 jún. 1-i kari ülés. — OH. 1892 febr. 7.

Az élettani, teljes nevén: „élettani és felsőbb bonctani“ tanszék megüresedése alkalmából Mihalkovics Géza javaslatára a kar előterjesztést tett a ministeriumnak, hogy a tanszék címéből a „felsőbb bonctani“ mint idejét mult elnevezés-rész töröltessék s hogy az ép szövettan gyakorlati tanítása az élettani tanszéktől a II. bonctani tanszékhez kapcsoltassék. A javaslatot a minister elfogadta.²²⁰

Az 1891 nov. 10.-i kari ülésen egyfelől a helyettesítési teendők, másfelől 25 éves tanári és tudományos működésének elismeréseként javaslatba hozatott, hogy Navratil Imre c. rk. tanár a tiszteletbeli rendes tanár címmel való kitüntetésre ajánltassék, amit a felség teljesített is Kovács József különvéleménye ellenére, aki inkább csak a rk. tanári fizetést, vagy a királyi tanácsosi címet volt hajlandó Navratilnak megszavazni.²²¹

1892 jan. 30.-án hosszas betegeskedés után, mely alatt I. tanársegéde, Bartha Gábor helyettesítette a II. sebészeti klinika tanszékében, meghalt Lumniczer Sándor s a tanártestület a febr. 3.-án tartott rk. ülésében csekély szótöbbséggel elhatározta, hogy a tanszéket az arra ajánlkozó Navratil Imrével, a fej- és nyaksebészet s a gégetükrész c. rk. tanárával helyettesíteti, végleges betöltésére pedig pályázat kiírása iránt teszi meg a szükséges lépéseket.²²² Pályáztak: Navratil Imre, Dollinger Gyula, Réczey Imre, Janny Gyula, Schmidt Hugó egyetemi c. rk. és magántanárok. A jelölőbizottság hármas candidatiója Navratil—Réczey—Janny volt, a kari candidatio az első szavazásnál aequo loco Dollingert és Réczeyt jelölte első helyen, Navratilt másodikon és Schmidtet a harmadikon, az újra elrendelt szavazásnál pedig Réczey—Navratil—Dollingert. 1892 szept. 9.-én a felség Réczey Imrét nevezte ki a II. sebészeti tanszékre ny. r. tanárrá.²²³

1892 júniusában egyre súlyosbodó, sok szenvedéssel járó betegsége nyugalombavonulásra kényszerítette Markusovszky

²²⁰ 1891 márc. 10.-i kari ülés.

²²¹ 1891 nov. 10-iki kari ülés.

²²² OH. 1892 febr. 7.

²²³ OL. VKM 39352 : 1892, — OH. 1892 szept. 18.

Lajost. Az orvoskari tanártestület szept. 27.-én tartott ülésén bizottságot küldött ki, mely mandatumának megfelelőleg az okt. 11.-i ülésen terjesztette elő a Markusovszky érdemeit elismerő ovatio módozatairól szóló javaslatát a következő három pontban: 1. fejezze ki a kar egy adresseben az ünnepeltnek eredményes működéséért hálás elismerését; 2. a kar tetemesebb összeggel növelje a Markusovszky által az egyetemi jubileum alkalmával gyűjtött, úgynevezett jubiláris alapot, nevezze el ezt „Markusovszky-alapnak” és az ünnepelttel együtt állapítsa meg az alap felhasználására vonatkozó javaslatot s a kar nyomban el is határozta, hogy 13.420 frt 32 kr.-ról 18.000 frtra emeli fel az alapot a kari pénztárból, mely akkor 3.900 frt felett rendelkezett; 3. válassza meg a kar Markusovszkyt tiszteletbeli tagjává, azaz tiszteletbeli tanárrá, hogy ily módon — terhek és jogok rárovása nélkül — ne szakadjon meg közte és a kar közt az a benső viszony, melynek orvosi oktatásunk a multban oly tekintélyes haladást köszönt. Szebb, nagyobb és értékesebb kitüntetést nem nyújthatott a kar Markusovszkynak, mint a tb. professori címet, aminek lf. jóváhagyása 1893 márc. 6.-án történt meg s csak ez után sikerült azt Markusovszkynak átnyújtani, aki rövid idő múlva, ápr. 21.-én már örökre lehúnyta a szemét s nem vehetett részt azokban az újabb csalódásokhoz vezető tárgyalásokban, melyeket kiábrándíthatatlan optimismusában még ő kezdeményezett volt. Újra megindultak ugyanis a tárgyalások a székesfővárossal az orvosképzéshez szükséges beteganyag szolgáltatására is hivatott állami közkórház felállítása tárgyában. Az értekezleteknek, főleg a febr. 27.-én tartottnak az egész tárgyalási menete és tónusa csakhamar megmutatta, hogy a kívánt eredmény nem lesz elérhető s a minster júl. 28.-án sajnálattal meg is állapította, hogy e fontos kérdés megint csak leszorult a napirendről; ám azért mégis annak a reménynek adott kifejezést, hogy a fő- és székváros közönsége a felhagyott barakk-kórház telkét a közös intézmény magvával „legalább elvben” át fogja engedni.²²⁴

Schwimmer Ernő, a bőr- és bujakórtan c. rk. tanára az 1891 máj. 19.-i kari ülés elé a minsterhez intézett folyamod-

²²⁴ OL. VKM 48.461 : 1893.

ványt terjesztett be, melyben javadalmazott rk. tanárságot kér a maga részére. A kar ebben a formában nem pártolta a kérést, de viszont javaslatot kívánt tenni, hogy a bőr- és bujakórtani tanszék rendszeresíttessék. A minister 1892 márc 12.-én kelt 10058. sz. rendeletével hozzá is járult e tanszék felállításához, s egyben Schwimmer is ny. rk. tanárrá neveztetett ki. A tanszék mellől azonban a klinika mindvégig, Schwimmernek 1898 febr. 28.-án bekövetkezett haláláig, hiányzott. Több, mint másfél esztendeig szünetelt a tanszék, míg végül a kar az 1899 dec. 19-iki ülésében az elárvult tanszék felügyeletével s az ambulancia átvételével Kétli Károly tanárt bízta meg, aki az ő klinikumán már régebben rendelő Nékám Lajos magántanárnak a saját felelőssége mellett való igénybevételével a tanszéket ellátta. A fekvő anyag kérdése is rövidesen eldőlendő volt, mert Nékám kinevezése a Szt. János-kórház dermatologus-rendelő-orvosává már küszöbön állott. Rámutatott a kar, hogy az egyetem érdeke ki lenne szolgáltatva a városnak, ha pályázat iratnék ki, mert ez esetben okvetlenül városi főorvost kellene kinevezni, míg ha helyettesre bizatik a tanszék, mégpedig Nékámra, úgy ez csakis a kartól függ.

A kar tehát annak a kijelentése mellett, hogy nem szükséges a bőr- és bujakórtani tanszéknek rendessé rendszerezése, egyelőre nem kívánt előterjesztést tenni a pályázat kihirdetése iránt.

Miként 1891-ben Schwimmer, úgy 1892-ben Böke Gyula, a fülgyógyászat c. rk. tanára, folyamodott a ministerhez, nevezné ki őt ny. rk. tanárnak. Böke 1878/79-ben rendszeresen előadta szakmáját a Rókus-kórház fülbeteg-osztályán, ny. rk. tanárrá való kineveztetése azonban csak 1902-ben történt meg. A kinevezés sok időn át való késlekedésének, ha nem is az egyetlen, de bizonyára az egyik oka az is lehetett, hogy Ajtai Sándor tanár, nemcsak ebben az esetben, de másokban, például Jendrássik Ernőnek általa is méltányosnak tartott előléptetésében is, következetesen a negatio álláspontjára helyezkedett, kifejtvén, hogy az új tandíjrendszer szerint a tanári fizetés egy része az egyetemi jövedelmekből eredő pénztárt terheli s minden új fizetéses tanár kinevezése által új terhek rovatnak a pénztárra s így bizonyos mértékig kevesbednék a régebbi

tanárok jövedelme, márpedig az egyetemi tanárok kötelessége tanszékeik jövedelmét megóvni. Jendrássik Ernő c. rk. tanár előléptetését a felszólalás mégsem tudta megakadályozni, 1893 szept. 1.-én e kiváló tudósunk az idegkórtan ny. rk. tanárává neveztetett ki s egyben kötelességévé tétetett a II. belgyógyászati klinika laboratóriumának a vezetése.²²⁵ Az 1899 aug. 6.-i lf. elhatározás értelmében Jendrássik tanító jogosítványa a belgyógyászat egész körére kiterjesztetett.²²⁶

Az 1892/93.-i tanévvel egy új tantárgy előadása vette kezdetét: a törvényszéki elmekór- és lélektané, melynek előadója az egyidejűleg ny. rk. tanárrá kinevezett Moravcsik Ernő Emil dr. lett, aki eddig az elmekór- és gyógytant mint magántanár adta elő.

1893 jan. 19.-én a tanártestület hozzájárult ama indítványhoz, hogy a kórbonctannak, melynek ekkor 312 hallgatója volt, akik szűk és mindenképen alkalmatlan helyiségekben összezsúfolva hallgatták e fontos tárgyat, párhuzamos tanszék állíttassék fel, „noha parallel kórbonctani tanszékek ezidőszert még Európa más egyetemein sem léteznek köztudomás szerint“; ezt azonban olymódon kívánta végrehajtatni, hogy a kórszövettani tanszék váljék a második kórbonctani tanszékké s arra Pertik Ottó léptetessék elő rendes tanárrá, aki Scheut-hauernek 1894 jan. 28.-án bekövetkezett halála után a saját tárgya mellett a kórbonctan előadásával bízott meg.²²⁷ Hogy a Mária utcai kórbonctani intézet mily „botrányos“, sőt nemsokára „életveszélyes“ állapotban leledzett már, legjobban bizonyítja, hogy a főváros záros határidővel, még 1894 májusában le akarta bontani az épületet²²⁸ s erre 1895 márc. 15.-én 8 napos ultimatumot adott.²²⁹

1893 jún. 16.-án a közoktatásügyi minster jóváhagyta a kar határozatát, meyllyel a megbetegedett Schulek Vilmos

²²⁵ 1892 szept. 27-i és 1893 okt. 10-i kari ülés.

²²⁶ OH. 1900 aug. 27.

²²⁷ 1894 febr. 1-i kari ülés.

²²⁸ 1894 máj. 29-i és okt. 29-i kari ülés.

²²⁹ 1895 ápr. 2-iki kari ülés.

szemész-tanár helyettesítésével Neupauer Gusztáv I. tanársegédet, a szigorlatok megtartásával pedig Csapodi István magántanárt bízta meg. Neupauer azonban súlyos, nemsokára halállal végződő betegsége miatt nem vehette át a megbízást, miért is Grósz Emil II. tanársegédet bízta meg a kar Schulek helyettesítésével, aki csak 1894 szeptemberében tért vissza a betegsége után és vehette ismét át a szemklinika vezetését.²³⁰

A minister 66511/1894 sz. leiratában tudatta, hogy a felség dec. 23-án kelt lf. elhatározása alapján a párhuzamos tanszék felállítható, 1895 júl. 12-én pedig a király mind a két pályázót kinevezte, mégpedig Genersich Antal kolozsvári ny. r. tanárt az I-ső és Pertik Ottót, a kórszövettan ny. rk. tanárát a II-ik kórbonctani tanszékre ny. r. tanárnak. Már ekkor új fedél alá került volt a két intézet; a dekán a máj. 31.-én tartott ülésen jelentette, hogy a ministerium az I. kórbonctani intézet részére kibérelte a Mária-utca 40. számú s a II-ik részére a Baross-utca 40. számú bérházat s hogy a régi intézet le nem bontandó része kellő tatarozás után boncolatokhoz és temetkezésekhez fog igénybe vétetni.²³¹

Kovács József tanár, az I. sebészeti kóroda igazgatójának²³² 1897 aug. 6.-án történt elhúnytavál a megüresedett tanszék ellátásával mint helyettest, a tanári kar szept. 11.-i ülésének határozatával és ajánlatával egyezően, a közoktatásügyi minister szept. 15.-én kelt 58106 sz. rendeletével Dollinger Gyula ny. rk. tanárt bízta meg, akit egy félév letelte után a felség ny. r. tanárként véglegesített az I. sebészeti tanszéken. Dollinger a modern tudományos orthopaedia megalapítóinak egyike lett és más egyéb felfedezése és kezdeményezése közt főleg a sebészi tuberculosis immobilisatiós kezelése fűződik világszerte a nevéhez.

Az orvosi kar 1898 júniusi ülésén ny. rk. tanári kinevezésre ajánlotta Korányi Sándor drt, az idegkór- és gyógytan rk. tanári címmel és jelleggel felruházott magántanárát és az I. sz. belklinika adjunctusát azzal a megbízással, hogy a neve-

²³⁰ OL. VKM 27696 : 1893, — 1893 okt. 10. és dec. 12-i kari ülés.

²³¹ 1895 máj. 31-i kari ülés.

²³² Aki Kovács József életrajzát kívánná megírni, sok tájékoztató adatot meríthet róla az 1896 ápr. 28-i kari ülés jegyzőkönyvéből.

zett klinikán a laboratoriumi munkálatokat továbbra is vezesse és a klinikai ambulatorium anyagán casuistikus előadásokat is tartson, — továbbá Grósz Emil drt, az elméleti és gyakorlati szemtükrözés magántanárát és szemklinikai laboratoriumi adjunctust, a szemészeti kór- és módszertan tárgykörére, azon megbízással, hogy az adjunctusi teendőket továbbra is végezzék. Mind a két kinevezést 1900 júliusában írta alá a király,²³³ de ugyanekkor a kinevezettek az adjunctura alól felmentettek, mert kimondatott, hogy tanártestületi tag nem lehet adjunctus. A kinevezetteknek az 1901/02. tanév kezdetéig kellett várniok a hivatali eskü letételével; ez alkalommal történt ugyanis gondoskodás a régi tanári esküminta szövegének olyatén átalakításáról, amely egyrészt szem előtt tartotta a ministertanácsi határozat által előírt köztisztviselői esküszöveget, másrészt pedig az egyetem autonómiájának biztosítékait is figyelembe vette.²³⁴

Férfikorának teljességében, rectorágának évében, 1899 júl. 11.-én elhunyt Mihalkovics Géza, a leíró és tájbonctan tanára. A tanszék betöltésére javaslatot tenni hivatott bizottság szept. 19.-én mindenekelőtt szemlét tartott azok felett, akik arra szóbahozhatók lennének. Szóba került ekkor Thewrewk Aurel, az anthropologia tanára, de rája nézve megállapítást nyert, hogy gyakorlatilag sohasem foglalkozott bonctannal, továbbá Ónodi Adolf rk. tanár, akit azonban a gégészettel való foglalkozása 10—12 év óta egészen a gyakorlati irányba terelt s végül Nádaskay Béla, az állatorvosi főiskola r. tanára, aki azonban emberbonctannal nem foglalkozott. Genersich Antal Davida Leót, a kolozsvári anatomia-tanárt is számba kívánta venni, kiderült azonban, hogy Davida egyáltalán nem tart igényt a tanszékre. Ezért a kar egyhangúlag elhatározta, hogy az I. bonctani tanszék betöltésére Lenhossék Mihályt, a tübingeni egyetemen a tájbonctannak s a központi idegrendszer makro- és mikroszkopikus anatómiájának rendkívüli tanárát rendes tanárként való meghívásra kívánja előterjeszteni, akinek az idegrendszer finomabb szerkezetéről szóló munkái révén mint a neuron-tan egyik megalapítójának, már ekkor mindenütt

²³³ OH. 1900 júl. 22. — 1898 júl. 3.

²³⁴ Kollarits i. m. 51. l.

elismert nagy neve volt. — A felség 1899 dec. 23.-án Lenhossékot nevezte ki Mihalkovics utódjává.

1900 tavaszán Koch Róbert közhírré tette, hogy sikerült felfedeznie a tuberculosis specifikus ellenszerét, a tuberculint. A szer előállításának módjáról kezdetben még nem nyilatkozott Koch, de nemsokára megmondta, hogy a tuberculosis-bacillus culturájának glycerintartalmú, beszáradt kivonatáról van szó, mely bizonyos adagokban befecskendezve, erős, de gyorsan múló lázreactiót idéz elő a betegségnek már a legkezdetibb szakában is, így tehát diagnostikus célokra sikeresen felhasználható; többszörösen ismételt befecskendezések pedig meggyógyítják a tuberculosist. Koch közlései világszerte nagy port vertek fel és egyideig a korlátlan optimismus lett úrrá a nagyközönség felett s november 17.-én a magyar cultusminister is kíváncsún jelezte,²³⁵ hogy a Koch berlini tanár által felfedezett új gyógyeljárást hazánk orvosai is tanulmányozzák és alkalmazzák s tudatta a karral, hogy a német császári kormányt megkereste aziránt, hogy a kellő előképzettséggel bíró orvosainknak is alkalom adassék az ezen gyógyeljáráás céljából berendezett intézetekben és kórodákban a szükséges ismereteket megszerezni. A minister egyben felhívta a kart, tegyen javaslatot, kik volnának ezen kiküldetéssel megbízandók és miféle intézkedésekre volna szükség nálunk. A kar 1890 nov. 11.-én tartott ülésén behatóan foglalkozott a felvetett kérdéssel s egyelőre csak azt kérte, hogy Koch tanár levélben kéressék fel, hogy az intézetében dolgozó Tangl Ferenc Schordann-ösztöndíjast és a szintén Berlinben tartózkodó Pertik Ottó rk. tanárt tanulmányaikban támogassa. Kérte továbbá a kar, hogy egy későbbi alkalmas időpontban a belgyógyászat és a sebészet tanárai is kimehessenek Koch szerének tanulmányozására, addig is azonban szereztessen be a minister sürgősen kellő mennyiségű Koch-féle szert a tudományos vizsgálatok és gyógykísérletek megindítására.

1900 jún. 1.-én jelent meg, Wlassics ministersége alatt, az 1899 okt. 6.-i lf. elhatározással jóváhagyott és 32498/1900 VKM sz. alatt kibocsátott, az egyetemi tanárok illetményeinek

²³⁵ OL. VKM 52225 : 1890.

szabályozására és a fizetendő tandíjakra vonatkozó szabályzat, mely kimondta, hogy az egyetemen befolyó tandíjak az államkincstár tulajdonát képezik, a tandíjnak 5%-a azonban a fizetés nélküli rk. és magántanárokat és magántanítókat illeti meg. Az egyetemi tanárok illetményei a következő összegekben állapították meg: a) a ny. r. tanárok évi fizetése 6000 K, lakáspénzük 1600 K, b) a ny. rk. tanárok fizetése 4000 K, lakáspénzük 1200 K, c) a ny. r. tanároknak öt 800, a rk. tanároknak pedig öt 400 koronás évtödös pótlékra van igényük. d) Azon ny. r. tanároknak, kik a 3-ik korpótlék élvezetébe lépnek, lakáspénzük 2000 K-ra emeltetik fel. A tandíjjutalékok olyképen szabályoztattak, hogy az orvosi karon minden ny. r. tanár 3200 K tandíjjutalékban részesüljön.²³⁶

Az 1901. jan. 11.-én kelt lf. jóváhagyással új szigorlati rend lépett életbe,²³⁷ mely a tanfolyamon való további előmenetelt a sikeresen kiállott előszigorlathoz, nemkülönben az ötéves tanulmányi időszakot követő, már az 1828. évi Lenhossék-féle elaboratumban, majd 1848-ban felvetett kötelező egyéves kórházi gyakorlathoz kötötte. Az erre vonatkozó szabályzat a szigorlati rend szerves tartozékaként 1902-ben jelent meg.²³⁸

Az új szigorlati rendben a három természetrajzi elővizsgálat elmaradt, a IV. félév végén az I. szigorlat vagyis a bonctanból, élettanból, physikából és chemiából való vizsgázás kötelezővé tétetett, amivel a klinikai oktatás számára az elméleti alap biztosított; a tanfolyam végén a II. szigorlat tárgyai: a kórbonctan, gyógyszerstan, általános kórtan, törvényszéki orvostan és közegészségstan s a III. szigorlat a négy fő klinikai tárgyhöz: a belgyógyászat, sebészet, szemészet s a szülészet és nőgyógyászathoz három speciális tárgyat: az elmekórtant, gyermekgyógyászatot, bőr- és nemi kórtant csatolta.

A tanfolyam befejeztét követő egyéves kórházi gyakorlatra nézve a szabályzat 1. §-a intézkedett olymódon, hogy ezt valamely arra feljogosított köz- vagy nyilvánossági jelleggel felruházott kórházban (gyógyintézetben), illetve valamely cs. és kir. közös hadseregbeli, vagy m. kir. honvédegyeségügyi inté-

²³⁶ Egyetemi beszédek 1900/01.

²³⁷ VKM 4593 : 1901. Közli az OH. 1901. 56. l.

²³⁸ VKM 11843 : 1902. OH. 1902. 191. l.

zetben kell eltölteni. 1904-ben a minister a feljogosítandó kórházak minősültségéhez fűzendő követelményeket felsoroló leiratot intézett az egyetemhez.²³⁹ A feljogosításnak mindenkor a belügyi és közoktatásügyi minister által egyetértőleg történt megállapodás útján, a jövőben esetről-esetre, s mindenkor három év tartamára kell történnie. 1905-ben a minister megengedte, hogy a kötelező egyéves kórházi gyakorlat az egyetemi klinikákon is eltölthessék.²⁴⁰

Az új orvosdoctori szigorlati rend végrehajtásaként a kar kimerítő új vizsgáztató programmot és tanrendtervezetet dolgozott ki, mely a tanfolyam bevégzése után tartandó II. és III. orvosi szigorlat összes tantárgyaira nézve egyenkint állította össze a jelölt ismereteinek megvizsgálásához szükséges módokat s a szigorlati vizsgálatok anyagát.²⁴¹

Az 1901. évi szigorlati szabályrendelet 1922-ig maradt érvényben. 1910-ben ugyan az akkori dekán, Liebermann Leo tanár, új tervezetet dolgozott ki, melyet a facultás egyhangúan elfogadott s amely az 1914 febr. havában a ministerium által összehívott tanulmányi tanácskozáson a megbeszélések alapján vétetett, ámde közbejött a világháború s csak az 1918/19. tanévben foglalkozhatott a kar újból a kérdéssel, de döntő megállapodásokra a proletárdiktatura közbejötté miatt nem kerülhetett sor.²⁴²

Az intézeti és klinikai gyakornokok kérelmet nyújtottak be, hogy a jövőben segédorvosoknak nevezhessék magukat. A kar az 1902 febr. 25.-i ülésén hosszas vita után elfogadta az új elnevezést és elkészítette s jóváhagyás végett felterjesztette a segédorvosi intézmény szabályzatát. A közoktatásügyi minister 1906 febr. 28-án 86447 sz. alatt kelt leiratában megtagadta a gyakornokok kérésének teljesítését, mivel az csak a törvényhozás hozzájárulásával lett volna keresztülvihető, „ami különben nem zárja ki, hogy a gyakornokok külföldön, idegen nyelven, helyesebb értelmezés kedvéért a másod- vagy segéd-

²³⁹ Egyetemi beszédek 1904/05.

²⁴⁰ 1905 szept. 26.-i kari ülés.

²⁴¹ Kollarits i. m. 236. l.

²⁴² Grósz Emil: Az orvosképzésről. 1919. Kézirat gyanánt.

orvos elnevezést ne használhatnák".²⁴³ 1907 jan. 15.-én újra letárgyalta a gyakornoki s azzal együtt most már az egyetemi tanársegédi intézménynek is a szolgálati szabályzatát, melyet a minister utóbb jóvá is hagyott.

Az 1903 márc. 3-ikán tartott ülésen a kar felfrissítette a már 1897-ben, a nov. 30.-i ülésen felvetődött eszmét s most már javaslatot terjesztett a minister elé, hogy az egyetemi klinikák gyógyszerükségletének az eddiginél gazdaságosabb fedezése céljából, nemkülönben az orvos-, valamint a gyógyszerészképzés érdekében az egyetem kebelében házi gyógyszer-tár állíttassék fel. E javaslatot a minister ápr. 6.-án 22135/1903 sz. a. elvben elfogadta,²⁴⁴ de a kivített elhalasztani kívánta a kolozsvári egyetemen már fennálló gyógyszer-tár első évi működésének ismeretéig s így négy év telt el, mire a javaslat a megvalósuláshoz elérkezett. A hozzájárulásra felkért belügyminister 1907 ápr. 26.-án adta meg az engedélyt az egyetemi házi gyógyszer-tár felállítására.²⁴⁵ A máj. 14.-i kari ülésen a dékán már bejelentette azt is, hogy a minister máj. 1.-én „egyetemi gyógyszerészsé” Matolcsy Miklós dr. magántanárt, az I. sz. chemiai intézet első tanársegédjét nevezte ki.

1903 ápr. 3.-án jóváhagyta a minister az orvosi karnak 1901/02-ben a II. és IV. r. ülésén hozott határozatát a sebészi klinikákon fennálló műtőintézetek szabályzatáról, illetve a műtőnövendékek alkalmazásáról, kiképzéséről és szolgálati idejének meghosszabbításáról, mely egyúttal az intézet házi-rendjét is tartalmazza.²⁴⁶

A bölcsészeti kar 1903 szept. 17.-én tartott ülésén az egyetemi nőhallgatók felvételi feltételeinek megállapításával foglalkozott. Ezen tervezetet a rector az orvosi karnak is meg-

²⁴³ Kollarits i. m. 103. l.

²⁴⁴ Egyetemi beszédek 1903/4.

²⁴⁵ VKM 40971 : 1907. — Mozsonyi S.: A budapesti k. m. Pázmány P. Tud. Egy. gyógyszer-tárának feladatai és működése. (A m. gyógyszer.-tud. társ. értesítője 1935. 15.)

²⁴⁶ Kollarits i. m. 45. l.

küldte véleményezés végett, mely azt az 1904 jan. 15.-i kari ülésen tette megvitatás tárgyává. A bölcsészeti s az orvosi kar is méltán mutatott rá a 65719/1895 VKM. sz. rendelet megjelenése óta lefolyt idő tapasztalataira, hogy a nőhallgatók felvétele körül túlzott szabadelvűség érvényesült, amennyiben egyetlenegy nőhallgatótól sem vonatott meg a ministeriumhoz intézett felvételi folyamodványhoz mellékelt pártoló votum s így nem egyszer megtörtént, hogy olyan nők is felvétettek az egyetemi tanfolyamra, akiknek átlagos színvonalú tanulmányi eredményei az elvárható mértéken alól maradtak s akik egyáltalán nem feleltek meg ama kategóriának, amelynek az idézett ministeri rendelet az egyetem ajtaját megnyitni kívánta. Ezért a bölcsészeti kar a helyzet sanálása végett különböző rendszabályokat igyekezett megállapítani a „jogosulatlan ambíciók dédelgetése ellen“, hogy a jövőben csakugyan csak a kiváló tehetségű és a tudományos pályára hajlammal bíró nőknek tétessék lehetővé az orvosi, bölcsészeti és gyógyszerészeti pályákra való lépés; az orvosi kar azonban nem járult hozzá e javaslatához, mert úgy látta, hogy az eredeti rendelet, kellően alkalmazva, minden kiegészítés nélkül is, teljességgel megadja a módját a jogosulatlan ambíciók ellen való védekezésnek. Az e feletti élénk vitában a felszólaló kari tagok nagy részéből erősen ki-
 ütközött a csalódottság a nőhallgatók zöme iránt. Így például Tauffer tanár csekély kivétellel teljesen alkalmatlanoknak találta őket az orvosi pályára és aggodalmának adott kifejezést, mikép fognak mind e nők, kik más téren talán kielégítő existenciát tudtak volna maguknak megalapítani, az orvosi pályán boldogulni. Lenhosséket is, aki pedig eleinte rokonszervvel viseltetett a nők egyetemi kiképzése iránt, tapasztalatai arra kényszerítették, hogy azokhoz csatlakozzék, akik a nőknek az egyetemre való felvételét nagy fokban korlátozandónak tartják, mert legtöbbjük sem physikailag, sem intelligentia tekintetében nem ütötte meg a mértéket.

Felmerült az a kérdés is, miképen volna esetleg a gyengébb középiskolai készültséget kimutató nő-hallgatóknak egyetemi tanulmányokra való alkalmas vagy alkalmatlan volta az illető karon velük megtartandó colloquium útján megállapítandó. A kar az 1904 dec. 22.-én tartott tanügyi értekezletén és 1905 jan. 17.-i ülésén foglalkozott a kérdéssel, kifejtvén, hogy az

elgondolt colloquiumot nem tartja alkalmasnak a kívánt cél elérésére s erre inkább a IV. félév végén leteendő I. orvostudori szigorlatot látta módot nyújtani alkalmasnak, miért is az „elégéses“ jelzésű érettségi bizonyítványokkal rendelkező nők külön felvételi vizsga nélkül is felvehetők volnának, de azzal a figyelmeztetéssel, hogy az első szigorlat nem kielégítő eredménnyel való letevése őket a további hallgatás jogától megfosztaná. A minister úgy döntött, hogy az 1905/06. tanévtől kezdődőleg az átlagos „jó“ tanjegyző, valamint 3-nál nem több „elégéses“ tartalmazó érettségi bizonyítvány alapján rk. hallgatókul felvett nők csak az esetben hozassanak rendes hallgatókul javaslatba, ha a rk. hallgatói minőségben töltött mindkét félévben legalább két főtárgyból „jó“ eredménnyel colloquáltak.²⁴⁷ 1906 jún. 8-án pedig a minister a 47742/906. sz. rendeletével további kedvezményben részesítette az orvosnőket, illetve szigorló nőhallgatókat, amennyiben elrendelte, hogy a jövőben az iskolaorvosi és egészségtan tanári tanfolyamokra is fel kell venni őket.

Az 1904 máj. 19.-én tartott kari ülésen számos tag indítványként kérte a 12 év óta fennálló magántanári szabályzat revisióját, amely nem látszott eléggé biztosítani azt a célt, melyet a közoktatásügyi minister 1892 okt. 20.-án kelt 45520. sz. rendelete kitűzött, mely szerint „a magántanári karba csak olyanok jussanak, akiket a tudomány iránti igaz szeretet lelkesít s akiktől úgy a tudománymívelés terén, mint a tanítás körül a legnagyobb valószínűséggel szép eredmények várhatók és akik az akadémiai pályán is adott esetekben beválnak.“ Az 1905 nov. 14.-én tartott ülésen pedig 12 tanártestületi tag javaslatát tárgyalta a kar és beható vita után ki is mondotta, hogy egyelőre magántanári folyamodványok érdemleges tárgyalásába nem bocsátkozik mindaddig, míg a magántanári szabályzat revisiója meg nem történt. Ennek indokolására a javaslattevők felhozták, hogy az orvoskari habilitációk már szélesebb körök figyelmét is felköltötték s a gyakorló orvosok is jogosan panaszkodtak a miatt, hogy a magántanári képesítés gyakran nem a tudomány iránti érdeklődés, hanem a concurrentia sikeressége érdekében történik, ami annyival komolyabb

²⁴⁷ 1905 szept. 26.-i kari ülés.

jelentőségű, mivel a közönség egyetemi magántanár és egyetemi tanár közt alig képes különbséget tenni s jobbjázós emberek részéről gúnyos megjegyzéseket vált ki már az „egyetemi m. tanár“, aki ama tréfás alakok közé került, melyekkel a tanító szokta mulattatni a gondjaira bízott iskolás gyermekeket.

A kar a szabályzat revisióját sürgető bizottsági javaslatot az 1906 okt. 30.-i ülésen tárgyalta oly értelemben, mely felsőbb jóváhagyást nem is tenne szükségessé, csakis arra szorítkozván, hogy irányításokat adjon annak a pontos és lelkiismeretes keresztülvitelére, amit a szabályzat előír. Elhatározott, hogy a jövőben csak az egyetem helyiségeiben tartandó előadásokat fog a kar engedélyezni s az ettől való eltérésnek csak egészen kivételesen és csak alaposan indokolt esetekben fog helyt adni. A kar elhatározta továbbá, hogy a jövőben nem kíván a képesítés alapjául elfogadni oly munkálatokat, melyekről kétséges, hogy tervezésükben, keresztülvitelükben és megírásukban nem volt-e része másoknak is, — a melyek csak csekély terjedelmű részletkérdésekkel foglalkoznak, — melyekből az önállóság hiányzik, — melyek nem szigorúan tudományosak, vagy hiányos tájékozottságról tesznek bizonyosságot. A képesítésért folyamodó a jövőben megjelölni tartozik azon dolgot, melyet a habilitatio alapjául kíván tekinteni. Oly esetekben, amikor a folyamodó kereseti forrása az orvosi gyakorlat, képesítés iránti kérelme pedig olyan szakra vonatkozik, mely ezen orvosgyakorlati működéssel világos és szükségszerű összefüggésben nem áll, tehát például valamely elméleti szakmára: a folyamodvány — kivételes méltánylást igénylő eseteket kivéve — rendszerint visszautasítandó már a dékán által. Végül nyomatékosan figyelmeztetni határozta a tanártestület a kari magtanárokat a vallás- és közoktatásügyi minister 45520/1892. sz. rendeletére, mely kimondta, hogy a magántanár elnevezésnél a nyomaték nem a „tanár“ szóra helyezendő, hanem a „magán“ szóra s ez értelemben újra felhívta a magántanárokat, hogy ezentúl a magántanár szót rövidítés nélkül használják.

A minister a kari ülés jegyzőkönyvéből vett tudomást a kar határozatáról azzal a megjegyzéssel, hogy az egyetemi magántanári szabályzat az összes karokra vonatkozván, annak interpretációja csak az összes karok és az egyetemi tanács hozzászólása alapján történhetik. A kar e megjegyzést tudomásul

vette, de megállapította, hogy határozatai nem a szabályzat interpretációjára vonatkoznak, hanem arra, hogy miképen szándékozik a kar a szabályzatot végrehajtani.²⁴⁸

Az 1909 márc. 23.-i ülés ismét a magántanári szabályzat módosításával foglalkozott.²⁴⁹ Újabb tapasztalatok újabb szigorításokat követeltek. Hiszen a ministeri rendeletek is több ízben intették a karokat, hogy a habilitálás körül szigorúbb mértéket alkalmazzanak. Hogy mennyire csak az anyagi érdek vezette a folyamodók elég nagy részét, ennek kirívó bizonyítéka, hogy például valamely kolozsvári rendes tanszékre alig vállalkozott budapesti magántanár, akit ha tudományos ambitio vezérel a magántanárság kérésére, bizonyára kapva-kapott volna az alkalmon, hogy azt elnyerje. Legtöbbször tovább is javíthatatlanul használták a „m. tanár” címet, hiába tiltották ministeri rendeletek, kari körlevelek, a rövidített jelzést. Jellemző, hogy 1909-ben csak 11 tisztán elméleti magántanár volt s ezeknek is csak egy harmad része volt az, melynek átlag 10-en felül volt a hallgatóinak száma.

A kar mindezek után előterjesztést tett a ministerhez, hogy ezentúl a magántanári cselekményekre való bocsátáshoz az összes szavazatoknak legalább a kétharmada szükségeltessék, hogy továbbá a „magántanár” elnevezés helyébe a „docens” nevet kötelezőleg léptesse életbe. Ez utóbbi követelménynek az egyetemi tanács állotta eddig az útját, ezután pedig, amidőn ahhoz a tanács is már hozzájárult, a ministerium utasította azt vissza azzal az indokolással, hogy az egyetemi magántanári címnek olyan használatát nyomtatványokon, rendelőtáblán stb., mely a közönség megtévesztésére alkalmas és annak a benyomását keltheti, hogy nem magántanárról, hanem általában egyetemi tanárról van szó, az egyetemi tanácsnak módjában áll saját hatáskörében, a magántanári habilitációs szabályzat 29. §-a megfelelő rendelkezéseinek alkalmazásával megakadályozni.²⁵⁰ Ez a 29. § a magántanárok működésének ellenőrzését a mindenkori dékánnak feladatává tette, ennek a teljesítését azonban nagyon megnehezítette a magántanároknak erősen megnőtt száma, működésüknek sokszerűsége,

²⁴⁸ 1907 febr. 19.-i kari ülés.

²⁴⁹ Erre nézve az indítvány az 1908 máj. 19.-i kari ülésen tétetett.

²⁵⁰ 1911 ápr. 8. és 25.-i kari ülés.

hely szerinti szétszórtsága, jóllehet az ellenőrzést még szükségesebbé tette az a körülmény, hogy a bel- és a sebklinikumok négy köteles féléveinek egyike a magántanárok előadásaival pótolhatónak engedélyeztetett. A kar ezért 1908 febr. 18.-i ülésében a magántanárok működésének ellenőrzésére külön bizottságot állított össze.

A harmadik egyetem kérdése immár egyre időszerűbbé érlelődött. Nem érdektelen, hogy már 1872 szeptemberében több pécsi és Baranya-megyei polgár kérelmet terjesztett fel az iránt, hogy a közoktatásügyi minister a legközelebb egybeülendő országgyűlés elé törvényjavaslatot terjesszen egy Pécssett felállítandó egyetem érdekében.²⁵¹ 1893 februárjában pedig, a milleniumi ünnepélyek rendezése felett megindult vita folyamán Ugron Gábor képviselő szólalt fel a harmadik egyetem felállítása érdekében, mire a miniszterelnök odanyilatkozott, hogy a harmadik egyetemet meg kell csinálni, akár lesz millenium, akár nem.²⁵² Végül 1905-ben hangzott fel a legilletékesebb helyről, Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi minister részéről a harmadik egyetem felállításának szükséges volta. „Okvetlenül szükségesnek tartom — mondja Berzeviczy — egyetemeink számának még legalább egygyel való szaporítását. A harmadik egyetem felállítása, melyre — nézetem szerint — nem távoli jövőben rá kell a sornak kerülnie, szükségessé fogja tenni a felsőbb oktatás szervezetére vonatkozó legfontosabb kérdésnek törvényhozási rendezését, a viszonyainkhoz alkalmazott egyetemi rendszer alapulvételel.”²⁵³

A felhangzott szó s a gondolat tettre válása közt évek teltek el, míg végül az 1912. évi állami költségvetésbe a kormány 2 millió koronát állított be egy új, harmadik egyetem felállításának első részleteként.²⁵⁴ Az 1912. év őszén már két egyetem tanszékeinek betöltéséről esik szó.²⁵⁵

²⁵¹ O. H. 1872 szept. 1.

²⁵² O. H. 1893 febr. 21.

²⁵³ Magyar Paedagogia 1905. 97. l.

²⁵⁴ 1911 nov. 14.-i kari ülés.

²⁵⁵ 1912 szept. 24.-i kari ülés.

A cultusminister 1905 márc. 24.-i leiratával²⁵⁶ állásfoglalásra hívta fel az orvosi kart a külföldi, első sorban az ausztriai orvosdoctori oklevelek honosítása s az ez ügyben egységesen követendő kölcsönös eljárásra vonatkozólag. A kar az 1906 márc. 6.-án tartott üléséből folyólag a következő pontok figyelembe vételét javasolta a ministernek :

A külföldi orvosdoctori oklevelek honosításához megkívántatik : 1. úgy az ausztriai mint a szoros értelemben vett külföldi egyetemeken szerzett orvosdoctori oklevélnél a II. és III. orvosgyakorlati szigorlat letevése; 2. minden honosított okleveltű orvosnak szabályszerű és formaszerű felavatása s az illető magyar egyetem saját oklevelével leendő ellátása; 3. egy évi kórházi gyakorlatnak okmányoszerű igazolása minden szorosabb értelemben vett külföldi egyetemen nyert orvosdoctori oklevél birtokosa részéről, az ausztriai egyetemeken nyert oklevelek birtokosai közül pedig csak azok részéről, kik a magyar egyetemek új szigorlati szabályzatának érvényességi ideje, tehát az 1901/02. tanév óta kezdték meg az orvosdoctori tanulmányaikat.²⁵⁷

1907 júl. 23.-án arról értesítette a minister az egyetemi tanácsot, hogy az osztrák közoktatásügyi minister közlése szerint a magyar egyetemeken nyert orvosdoctori oklevelek birtokosai a szabályszerű honosítás után is csak az esetben fognak a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok területén orvosi gyakorlatra bocsáttatni, ha az osztrák állampolgárságot megszerzik. A tanács felterjesztéssel válaszolt ezen értesítésre, amelyben kifejtette, hogy a magyar orvosi rend érdekeinek követelményeként nálunk is hasonló elvek szerint kell eljárni.²⁵⁸ Az 1910/11. tanév folyamán a nostrificációs eljárás még szabatosabban íratott körül, annak a részletes közlésével, miként kell ez ügyben eljárni.²⁵⁹

Szokatlan ügy foglalkoztatta az orvosi kart az 1905 okt. 17. és 1906 jún. 19.-i üléseiben. Velits Dezső, a poz sony

²⁵⁶ VKM 8574 : 1905. Kollarits i. m. 234. l.

²⁵⁷ 1906 márc. 10.-i egyetemi tanácsülés. — Egyetemi beszédek 1906/07.

²⁵⁸ Egyetemi beszédek 1907/08.

²⁵⁹ Egyetemi beszédek 1911/12.

bábaképzőintézet igazgatótanára a közoktatásügyi miniszterhez folyamodott az iránt, hogy őt az egyetemi rendes tanári címmel és jelleggel tüntesse ki. A miniszter a tanácstól, ez pedig a kártól kért véleményt. A kar azt jelentette, hogy „a folyamodó részéről nagy tájékozatlanságra vall, hogy a tanári címért ő maga folyamodik és folyamodását egyenesen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézi. A királyi magyar tudományegyetem egészben és annak minden facultása külön-külön autonóm testület, mely belső ügyeit önmaga intézi s jutalmazásokat vagy kitüntetésekkel a maga elhatározása alapján osztogat.”

Ezen eset ha szokatlan is, de mégsem volt egyedülálló. Karunk történetében még egy ilyen esettel találkozhatunk; az 1898 nov. 15.-i kari ülés foglalkozott vele. Goldziher Vilmos dr. szemész, c. rk. tanár ugyanis szintén az egyetemi rendes tanári címmel való kitüntetéséért szándékozott folyamodni s írásban fordult a karhoz: hogyan kell ezt tennie? A karban e „példanélküli esetnek” declarált kívánság meglehetősen erős ellenérzéseket keltett s a kérdést ad acta tették.

1906 szept. 29.-én vették kezdetüket a nemzetközi Semmelweis-ünnepségek. Ezen nap délutánján a budapesti királyi Orvosegyesület díszülésein áldozott nagy hazánkfiá, az emberiség egyik legnagyobb jótevője, az anyák megmentője emlékének; az emlékbeszéd elmondásával Győry Tibor bízott meg. Este ünnepi vacsora volt a Hungaria szállodában, melyen valamennyi az ünnepségekre érkezett 17 külföldi autoritás is megjelent. Szeptember 30.-án az egyetem ünnepelte a kormány és a legfőbb notabilitások jelenlétében Semmelweist a dísztermében, melyen Ajtai Sándor mint rector, Bársony János tanár mint Semmelweis tanszéki utóda és Győry Tibor magántanár mondtak a nagy férfiú működésének különböző vonatkozásait megvilágító beszédeket s ezt követőleg a külföldi vendégek, a szülészeti egyetemi képviselői szólaltak fel rövid beszédekben és olvastattak fel a világ minden sarkából érkezett üdvözlések. Az ünnepély Semmelweis Erzsébet-terti szobrának, Strobl Alajos gyönyörű művének a leleplezésével folytatódott, mely nemzetközi adakozásból állíttatott fel. Semmelweis Apród-utcai szülőházára is tábla került, s a leleplező beszédeket a szoborbizottság elnöke, Tauffer Vilmos

tanár mondotta. Utca-elnevezést is kapott Semmelweis: az Újvilág-utca kapta róla a nevét, melyben egykor a klinikáját magába záró orvosi kari ház állott.²⁶⁰

A tanártestület klinikusai szinte megszámlálhatatlan alkalommal hangoztatták panaszait, hogy klinikáik nincsenek az eredményes tanításhoz szükséges beteganyaggal kellően ellátva, mert semmiféle közkórházzal nem állanak összeköttetésben, így ismét az 1903. nov. 17.-i kari ülésen. Biztató jelnek tekintették azonban, hogy végül Széll Kálmán, a volt miniszterelnök érdeklődését sikerült az ügy iránt felkelteni, aminek eredményeként az 1903. évi költségvetés nagyobb összeget vett fel a közoktatásügyi miniszter hatáskörében létesítendő közkórház céljaira. A kar küldöttségileg járult a közoktatásügyi miniszter elé, hogy az ügyet ébren tartsa s a tervezett kórház létesítését szorgalmazza s a küldöttség a dec. 15.-i ülésen tett jelentést róla, hogy a ministertől megértő, ígéretszerű választ kapott. Ennek ellenére megint csak négy év múlt el, a míg végre 1907-ben a megvalósítás első stádiumába került a Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter által az országgyűlés elé terjesztett 1904 : XIV. t. cikk, mely kimondta, hogy „a budapesti királyi egyetem orvosi kara mellett létesítendő egyetemi közkórház építésére ötmillió koronát irányoz elő.” Az indokolás szerint a közkórház „az egyetemi klinikák csekély beteglétszámából az orvosképzésre háramló bajokon segíteni van hivatva”, hogy tehát 1. a klinikákat beteganyaggal ellássa, 2. hogy a hiányzó klinikákat pótolja, 3. a tanári succrescentiát biztosítsa. A részletes tervek elkészítésével a miniszter a kart bízta meg, mely értekezletek során át az 1906 máj. 15.-én tartott rendes ülésében jutott el a végleges megállapodásokig, melyeket javaslatként terjesztvén az azokat jóváhagyó miniszter elé, végre-valahára befejeződött az a sok huza-vona, mely a közösen építendő nagy országos kórház létesítését a főváros részéről szinte megszámlálhatatlan esetben megakadályozta. A nagyszabású terv, mely a klinikai oktatás még teljesítetlen igényeinek kielégítését volt hivatva szolgálni, két párhuzamos klinikai telep létesítésében látta a legcélszerűbb megoldás módját,

²⁶⁰ A nemzetközi Semmelweis-emlék Budapesten. Szerk. dr. Dirner Gusztáv. Budapest, 1909.

mégpedig a következő vázlat szerint: A) Belső klinikai telep: Az orvoskari központi épület felhasználása administratív centrumnak, az I. emeleten a dekanatus és egyéb hivatali helyiségek s a gazdasági hivatal; a II. és III. emeleten az eddigi intézetek. A II. sz. belklinika az I. számúhoz csatoltassék s így összesen 180 ágya lesz. A II. sz. sebészeti klinika, 144 ágygyal. Az I. sz. női klinika 136 ágyának megtoldása 16 ágyas fertőző-osztálylyal. Az I. sz. szemészeti klinika a Mária-utcai fronton, 70 ágygyal. Az I. sz. sebészeti klinika épületébe a bőr- és bujakórtani klinika jön 80 ágygyal. A Pál-utcai 1. sz. ház telkére a fogászati intézet jön. — B) Botanikus kerti külső klinikai telepen emelendő épületek: a II. sz. női klinika, 143 ágygyal. A II. sz. belklinika, 140 ágygyal és 32 ágyas fertőző osztálylyal. A tüdőbeteg-osztály, 46 ágygyal. Az I. sz. sebészeti klinika, 120 ágygyal. A II. sz. szemklinika, 70 ágygyal. A gyermekklinika, 61 ágygyal és 39 ágyas fertőző beteg osztálylyal. Az elme-klinika 54 és idegklinika 154 ágygyal. Az orr-, gége- és fülklinika. Ápolónői lak és gazdasági épület. — Ez a két telep együttesen volt hivatva alkotni az egyetemi kórházat, mely felöleli magában a klinikákat, melyeknek eddigi 770 ágyához a tervezet újabb 700 ágyat csatolt s így rendre állottak elő körülbelül 1500 ágy és az ezekkel kapcsolatos nagy ambulanciák, mint a sikeres orvosképzésnek régóta sürgetett hatalmas eszközei. Az 5 millió koronából azonban az I. sz. szemklinika, az I. sz. női klinika fertőző osztálya s a fogászat felállítása nem volt megvalósítható, úgy hogy az ezekre szükséges összegekről a minster külön gondoskodott.²⁶¹ Ezek közül legsürgősebbnek látszott a szülészeti elkülönítő pavillon felépítése, melyre 1905 februárjában 100.000 korona hitel irányoztatott elő. Az úgynevezett kisebb klinikák (fogászat, fülészet, gégészet) céljaira szolgálándó s a Mária- és Pál-utcák sarkán megvásárolt telken felépíteni tervezett épületre a törvényhozás 400.000 koronát engedélyezett.²⁶² Az idegkórtani klinika azonban tévedésből kimaradt az orvosi kar költségvetéséből s minthogy

²⁶¹ G(rósz) E(mil): A bpesti egyetem orvosi facultásának párhuzamos klinikai telepe. Orv. Hetilap 1907. 5. sz. Minden vonatkozásban részletesen tájékoztató 396 oldalas munkát írt Grósz Emil: Les facultés de médecine des universités royales hongroises... Budapest, 1909.

²⁶² Egyetemi beszédek 1904/05, 1905/06.

annak a létesítéséhez a 5 millió koronának kellett alapul szolgálnia, ezért a tüdőbajosok számára tervbe vett külön sanatoriumi pavillon létesítését a ministerium elejtette s az ekként felszabaduló 180.000 koronát az idegkórtani osztályra előirányzott 168.064 koronához csatolva gondoskodott a tévedés egyoldalú jóvátételéről.²⁶³

1906 febr. 14.-én értesítette a minister az egyetemet, hogy Budapest székesfőváros közönsége, mint a néhai Röck Szilárd-féle nőgyógyászati kórházalapítvány kezelője ezen alapkamatait a II. sz. szülészeti és nőgyógyászati klinika javára 60 évre engedte át azzal a kikötéssel, hogy a létesítendő különosztály Röck Szilárd nevét viselje.²⁶⁴

1908 nov. 30.-án hozzájárult a minister a kar azon javaslatához, hogy a külső telepen egy közös gyermekgyógyászati klinika felépítése mellőztessék s e helyett az oktatás céljaira a Stefánia gyermekkórház s annak beteganyaga használtassék e célra, az államkincstár terhére pedig egy gyermekgyógyászati ambulatorium és 200 hallgató befogadására alkalmas tantermet magába fogadó épület emeltessék.²⁶⁵

Meglepetésszerűen értesült az orvoskari tanártestület a közoktatásügyi minister 1906 dec. 22.-én kelt 101152. sz. leiratáról, melyben a stomatologusok (fogorvosok) országos egyesületének kérésére elrendelte, hogy az egyetem a fogászat tanítására imént rendszeresített új tanszéke, valamint az ennek céljaira építendő új klinika, az eddigi elnevezés elhagyásával „stomatologiai tanszéknek“ és „stomatologiai klinikának“ neveztessék s ezentúl e tanszokról minden vonatkozásban ezen az új néven tétessék említés.

A minister a kar előzetes megkérdezése nélkül változtatta meg a fogászati tanszéknek elnevezését, miért is a kar 1907 jan. 15.-én és febr. 19.-én tartott ülésein állást foglalt a minister eljárásával szemben s az autonomia védelme érdekében felterjesztéssel élt ellene, amennyiben sajnálatát fejezte ki, hogy

²⁶³ Kollarits i. m. 49. l.

²⁶⁴ Egyetemi beszédek 1906/07.

²⁶⁵ Egyetemi beszédek 1909/10.

a minister a facultás meghallgatása nélkül intézkedett egy oly ügyben, melynek elbírálására első sorban a tanártestület illetékes; de a dolog érdemére nézve sem helyeselte a fogászat elnevezésének „stomatológiával” való helyettesítését, mert az utóbbi sokkal tágabb kört ölel fel, mint a melyet a fogászat uralhat s így számos félreértésre adhat alkalmat. Gyakorlati szempontból is helytelenítette a kar egy a közfelfogásba átmert elnevezésnek egy oly szóval való pótlását, melyet a segítséget kereső közönség nem ért, és nincs is rá példa külföldön sem, hogy ilyen névvel jelöljenek egyetemi fogászati intézeteket. Mindezek figyelembevételével a kar — Árkövy Józsefnek, a fogászat ny. rk. tanárának véleményével szemben — egyhangúlag elhatározta a minister feliratilag való felkérését, hogy a törvényhozás által engedélyezett fogászati intézet és tanszék eredeti elnevezésüket tartsák meg s az 1906. évi dec. 22.-én kelt rendelet hatályon kívül helyeztessék. — A kar kérelmét a tanács a máj. 23.-i ülésében egyhangúlag magáévá tette és hangsúlyozva azt, hogy a „fogászat” elnevezést a törvényhozás engedélyezte, ezen elnevezés érintetlenül hagyását a maga részéről is kérlemezte. — A felirat nem érte el a célját, a stomatologia véglegesen kiszorította a fogászatot a szó hivatalos használatában.

Az 1907 jan. 22.-én tartott kari ülésen Bókay Árpád tanár indítványára a tanártestület javaslatot tett, hogy a három természetrajzi tárgy kötelező hallgatása töröltessék s ehelyett lehetővé tétessék, hogy a hallgató két féléven át összehasonlító boncolástani, anthropologiai vagy általános biologiai előadást hallgasson. — Ez a javaslat előzőleg a bölcsészeti karban is megfordult, ahol szintén amellet foglaltak állást, hogy az orvostanhallgatók mentessenek fel a természetrajzi tárgyak kötelező, de a gyakorlatban alig keresztülvihetőnek bizonyult hallgatása alól, mert a hallgatókat a többi, számukra még fontosabb tantárgyak nagyon elfoglalták. Egyben felkérte a kar a ministert, hogy a középiskolák reformjánál súly helyeztessék a természetrajzi tárgyak behatóbb és megfelelőbb, lehetőleg szemléltető oktatására. Így vélte a kar a természetrajzi tárgyaknak az orvostanhallgatók tanulmányaiból való kiküszöbölését némileg ellensúlyozni.

1907 dec. 17.-i ülésén a kar szótöbbséggel elhatározta, hogy az iskolai félévek beosztására nézve az 1876 év előtti úgynevezett nyugoti rendszer visszaállítását kezdeményezi, mely szerint az I. félév okt. 1.-től húsvét első csütörtökéig, a II. pedig húsvét utáni csütörtöktől júl. 31.-ig tartana. Ezen beosztásnak az előnyei: egyezik a német és osztrák rendszerrel s ezáltal megkönnyíti az érintkezést, továbbá a fegyver alatt eltöltött katonai félév beszámíthatósága megszűnnék, ami azért kívánatos, mert a jelzett félév alatt minden tanulás csak illusoriusnak volt mondható.

Az orvosi karnak ezen javaslatát a kisebbségi véleménynyel együtt az egyetemi tanács véleményezés végett megküldte a többi karnak s ezeknek a javaslatai 1909 jún. 12.-én kerültek a tanács tárgyalásainak szőnyegére. A jogi facultás nagyjában az orvosi kar véleményéhez csatlakozott, míg a hit- és bölcsészettudományi a fennálló rendszer fenntartása mellett nyilatkozott. A tanács ismertetvén a többi kar állásfoglalását, újabb nyilatkozatra szólította fel az orvosi kart, mely 1909 nov. 9.-i ülésében beható eszmecsere után eredeti kezdeményező javaslatának fenntartása mellett nyilatkozott.

Nem érdektelen, hogy az orvosi kar ebben az ügyben oly álláspontot kezdeményezett, melylyel régebben szembezállott volt. 1881-ben ugyanis — Szabó József ny. r. tanár indítványára — a bölcsészeti kar tett indítványt aziránt, hogy állíttassék vissza a régi rendszer, vagyis hogy a tanév októberrel kezdődjék, a féléveket a húsvéti szünet válassa el s a nagy szünidő augusztus és szeptember legyen. Ezt a javaslatot az orvosi kar az egyetemi tanács felhívására az 1881 dec. 23.-i ülésében megvitatván, a változtatást nem találta indokoltnak s ezért ellene foglalt állást.

A magántanároknak rendkívüli tanárokká ajánlásának módját a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1868 júl. 7.-én kelt 11041. sz. rendelete szabályozta s a lefolyt hosszú idő közben bizonyos kiegészítésekre szorult. Ezeket a hiányokat pótolta az 1892 szept. 20.-án kiadott ministeri és az 1907 jún. 12.-én kelt egyetemi tanácsi rendelet²⁶⁶ és a tanácsnak az

²⁶⁶ Kollarits i. m. 86., 88., 91. l.

1907 máj. 23.-án tartott üléséből folyólag elfoglalt állásfoglalása.²⁶⁷

Az 1908 szept. 22.-i üléséből a kar azzal a kéréssel fordult a miniszterhez, „méltóztatnék oly rk. fizetéses tanári állásokat szervezni, melyekkel a tanártestületi ülésjog nem jár s a melyek nem incompatibilisek az assistensi és adjunctusi állásokkal“. A kar tehát voltaképen az adjunctusi állásnak — főleg az elméleti tanszakok mellett — személyi állandósítását, megfelelő jutalmazását s a szerveztetni kért valóságos rk. tanári állásokkal leendő olyatén javadalmazását kérte, mely az indítvány szavai szerint „biztos és állandó megélhetést biztosít“ . . . A kar ezen indítványát a tanács 1909 jan. 30.-i ülésében vette tárgyalás alá. Az előadó (Lánczy Gyula tanár) a segédszolgálat jutalmazásának és állandósításának eszközéül tanári állások szervezését nem látta összeférhetőnek: a tanárság nem rendeltetett adjunctusok ellátására és véglegesítésére. Hosszas eszmecsere után a tanács végül hozzájárult az orvosi kar javaslatához, de csak addig a határig, hogy „legyenek olyan fizetéses rk. tanárok, kiknek ülésjoguk nincsen s ezt is csak az orvosi karra kiterjedőleg“; a javaslat többi részéhez nem járult hozzá, de még így is Lánczy és a rector különvélemény felterjesztését jelentették be, hivatkozással főleg az 1806.-i Ratio Educationis 159—161. §-aira²⁶⁸ — 1910 dec. 7.-én Bécsben kelt lf. elhatározással a felség megengedte, hogy a budapesti tudományegyetem orvostudományi karán oly rk. tanári állások szerveztessenek, melyekkel tanártestületi ülési jog nem jár. Az ezt közlő átiratban a tanács felkérte az orvosi kart, hogy a szóbanlevő rk. tanári állások jogviszonyára vonatkozólag szabályzatot alkosson.²⁶⁹ Ezt a szabályzatot a kar 1913 végére elkészítette s azt a tanács az 1914 febr. 26.-i ülésén érdemleges tárgyalás alá is vette s azzal a legalább is meglepő javaslattal terjesztette fel a ministeriumhoz, hogy tétessék előterjesztés a felségnek az orvosi karon tanártestületi ülési jog nélküli fizetéses rk. tanári állások szervezését engedélyező lf. elhatározás-

²⁶⁷ Egyetemi beszédek 1907/08.

²⁶⁸ Egyetemi beszédek 1909/10.

²⁶⁹ Egyetemi beszédek 1011/12, 1911 febr. 14.-i kari ülés.

nak hatályon kívül helyezése iránt.²⁷⁰ A minister a tanács javaslatának nem adott helyt.

Az 1910 dec. 7.-i lf. elhatározás tudomásulvétele után az a helyzet állott elő, hogy az 1911 márc. 14.-i kari ülésen Tauffer tanár indíttatva látta magát felszólalni a tekintetben, hogy „míg a magántanári áradattal szemben védekezünk, addig a rk. tanári áradatot magunk indítjuk meg“. Felszólalásával sikerült a helyes mederbe terelni a kérdés mértéktartó megoldását.

1909 ápr. 19.-én a közoktatásügyi minister 42481/1909 sz. alatt jóváhagyólag tudomásul vette az orvosi kar márc. 16.-i ülésén hozott azon határozatát, mely szerint a belorvostani vagy belgyógyászati klinikák egységesen „belklinika“ néven neveztesse, továbbá, hogy a különös kór- és gyógytan mint előadási cím helyett ezentúl „belklinikai előadások“ cím használtassék.

Az 1909 szept. 14.-én tartott kari ülésben a kar tudomásul vette a minister hozzájárulását azon kari határozathoz, mely szerint az elmekórtani klinika a jövőben „elme- és idegkórtani kliniká“-nak neveztesse.

A XX. század első évtizedétől fogva a világháború kitöréséig a tanszékek ügye meglehetősen mozgalmas képet nyújt. A halál elég sűrűn emelte ki helyükből katedratikusainkat, másrészt új tanszékek is szerveztettek. A facultás fejlődésének útja meredeken vezetett fel a mindenha elért tökéletesség fokának legmagasabb csúcsáig, hogy aztán annál fájdalmasabban tegye érezhetővé a háborúnak és következményeinek egyre bénítóbb hatását, pusztításaikat.

1901 márc. 10.-én sok kínos szenvedés és hosszas agonia után mindössze 57 éves korában meghalt Fodor József, rövidesen követve az elmúlásba agg mesterét, a nagy higienikust, Pettenkofert, ki febr. 10.-én búskomorságában maga oltotta ki életét. A róla írt nekrológus volt Fodor utolsó munkája. Elárvult tanszékeire pályázat iratott ki, melyet a kar a nov. 12.-i ülésén tárgyalta meg. A pályázatban résztvettek: Rigler Gusztáv, a kolozsvári egyetemen a közegészségtan ny. r. tanára,

²⁷⁰ Egyetemi beszédek 1913/14.

— Székely Ágoston magántanár, az általános kór- és gyógytani tanszék adjunctusa és Frank Ödön magántanár, m. kir. közegészségi felügyelő. A kar azonban élni kívánt az 1848 dec. 11.-i rendeletnyújtotta abbeli jogával, hogy a pályázók mellett figyelembevételül oly tanerő is, aki bár nem pályázott, de érdemesnek látszik s magát a pályázatban kifejezett feltételeknek aláveti, mint ilyent, a tanszék helyettesét, Liebermann Leo ny. rk. tanárt kívánta a kar figyelembe venni, minthogy a hygiene tanárának első sorban gyakorlott laboratoriumi munkásnak kell lennie, aki otthonos a chemiai, physikai, bakteriologiai munkálatok végzésében s e tekintetben Liebermann Leo a folyamodókat megelőzi. A kar e szerint első helyen Liebermann, másodikon Riglert és Székelyt *aequo loco*, harmadikon Frankot jelölte. A jelölés értelmében döntött a király is, úgy hogy Liebermann az 1901/02. tanév második felében már mint kinevezett ny. r. tanár folytathatta eladdig mint helyettes tartott előadásait a közegészségstanból.

Alighogy Liebermann Leo tanár elfoglalta a hivatalát, buzgalommal hozzálátott tanszékének és intézetének kifejlesztéséhez, bár őt is alig kisebb csalódások várták e téren, mint aminők elődjét, Fodor Józsefet érték. Liebermann az 1902 máj. 12.-i kari ülés elé vitte indítványát, hogy intézetében közegészségügyi múzeum létesíttessék, mely nélkül a hygiene tanulása épp oly hiányos, mint más orvosi szakma tanítása kísérletes bemutatások vagy beteganyag nélkül. A múzeumhoz szükséges lenne helyiség, egy múzeumi őr és szolga s egyelőre 1000 K a beszerzésekre; nemkülönben szükséges volna egy adjunctusi állás rendszeresítése is. Az indítvány méltánylásra talált, de meghallgatásra, illetve teljesítésre nem. Három év múlva, az 1905 szept. 26.-i kari ülésen Liebermann megismételte kívánalmait, megismételte Fodor másfél évtized előtt hangoztatott panaszait is és rámutatva, hogy a közegészségügyi intézet által elfoglalt helyiségekben eredményes működést sem a szakoktatás, sem a tudományos szakszerű működés terén nem lehet kifejezni, sürgős intézkedést kért: megfelelő helyiségeket az intézet, valamint a múzeum részére. „Nincs egyetem, ahol a hygiene tanszéke oly nyomorult viszonyok közt lenne, mint a budapesti egyetemen“, panaszoja Liebermann. De panaszkodik az élettan tanára is: a tanterem közössége, melybe a

közegészségtan tanszéki személyzete csak az élettani intézet dolgozó helyiségein keresztül jut el, az előadásoknak kellő módon, kísérletekkel, mutatóanyagokkal való megtartását felette nehezéssé, sokszor lehetetlenné teszi, az oda beköltözés az élettani intézet szobáin át történik, ezenkívül az élettani intézetnek mindenkor a tanteremből ki kell költöznie, hogy a közegészségtani előadásokhoz való előkészítéseknek helyet adjon — és megfordítva. — A tanári testület egyhangúlag magáévá tette a közegészségtan tanárának nehézményező előterjesztését s azt nagyobb nyomtaték kedvéért az összes felszólaló kari tagok, első sorban az élettan tanárának felszólalásával együtt pártólólág terjesztette fel a miniszterhez. A két tanszék épületszerű szétválasztása azonban nem történt meg s Liebermann az 1908 jún. 16.-i kari ülés útján kérvényt terjesztett fel a miniszteriumhoz, melyben egy új közegészségtani intézet építésére 800.000 koronát kért. A kérelem teljesítésének mellőzhetőse végett a miniszter jogot biztosított a közegészségtani tanszéknek, hogy a régi műegyetem helyiségeiben tért foglaljon s a kar e célra igénybe is vette a „gólyavárt“, melyet azonban utóbb a bölcsészeti kar a maga részére követelt vissza.²⁷¹

Liebermann az iskolaorvosi tanfolyam tantervének revízióját is megindította. E tanfolyamon eddig előadattak: a higiénie, paedagogia, szemészet, testegyenészet, az idegbetegségek, fertőző bajok, bőrbetegségek, fogászat és beszédzavarok. A kar 1901 dec. 17.-én tartott ülésén annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy ezek a speciális előadások sem nem szükségesegek, sem nem célszerűek, mert elterelik az oktatást az eredeti iskola-higiénikus irányától s a néhány óra nem is alkalmas arra, hogy a hallgatók ismeretkörét valóban kimélyítse. A kar ezért elhatározta, hogy a tanfolyam tananyagát a higiénére és paedagogiára kell redukálni, ezeknek a tanítása azonban intensivebbé teendő.

Nemsokára Fodor elköltözése után, 1901 ápr. 27.-én meghalt Laufenauer Károly, az elmekórtan ny. r. tanára, szintén túlkorán: 53 éves korában. Tanszékére pályáztak: Lechner Károly, kolozsvári ny. r. tanár, Moravcsik Ernő Emil, ny. rk. tanár, akit Laufenauer halála után a kar a tanszék helyettesi-

²⁷¹ 1911 ápr. 25.-i kari ülés.

tésével bízott meg és Schaffer Károly, c. rk. tanár. A felség a kar által a nov. 26.-i ülésen szótöbbséggel ajánlott Moravcsikot nevezte ki az elmekórtan ny. r. tanárának, aki ebben a minőségében az 1902/03. tanévvel kezdte meg működését.

1902 aug. 15.-én meghalt Plósz Pál, az élet- és kórvegytan ny. r. tanára, aki 1873-ban történt kineveztetése óta zajtalan, de értékes munkásságot fejtett ki. Megüresedett tanszékére két pályázó jelentkezett: Tangl Ferenc, az állatorvosi főiskolán az élet- és szövettan ny. r. tanára és Vámosy Zoltán magántanár s adjunctus. A király 1903 aug. 13.-án Tanglt nevezte ki az élet- és kórvegytan ny. r. tanárává,²⁷² erről az állásáról azonban már egy év múlva: 1904 aug. havában lemondott, mert az osztrák közoktatásügyi ministerium meghívására elfogadta az innsbrucki egyetemen az élettan ny. r. tanszékét. Lemondását Tangl azzal indokolta, hogy amikor az élet- és kórvegytani tanszék elfoglalására vállalkozott, túlbecsülte chemiai készségét, de tovább is mindinkább megerősödött az a meggyőződése, hogy ennek hiánya miatt az élet- és kórvegytani intézetet sem a többi tanszék tudományos színvonalának megfelelően a budapesti egyetem nagy híréhez méltóan képviselni, sem fejleszteni nem lesz képes, s ezért felhasználta az Ausztriában kínálókozó alkalmat, hogy tulajdonképeni szakmájához, az élettanhoz visszatérjen, melynek művelésére jelenleg Magyarországon tért nem látott.

Tangl váratlan lemondását és Ausztriába való távozását a tanári testület 1904 okt. 18.-i ülésén tudomásul vette s azt minden megjegyzés nélkül a ministerhez felterjeszteni határozta s a tanév hátralévő tartamára Tangl tanársegédét, dr. Hári Pált bízta meg a Tangl által hirdetett előadások megtartásával, a tanszék betöltése iránti javaslattételre pedig bizottságot küldött ki.

E történetek után négy nappal, vagyis okt. 22-ére rendkívüli ülést hívott össze a dékán, melyen bejelentette, hogy Tangl visszavonta a lemondását, kérve, hogy felmentése iránti kérvényének a ministerhez való felterjesztésétől tekintsen el a kar. Így is történt, amennyiben a tanári kar „abban a remény-

²⁷² 1902 máj. 20-, szept. 30-, 1903 márc. 3-, júl. 29.- és szept. 14.-i kari ülés. — Egyet. beszédek 1903/04.

ben, hogy Tangl tanár meg fogja becsülni annak minden recriminációtól tartózkodó elhatározását, lemondását egyszerűen ad acta teszi és meg nem történtnek tekinti“. Tangl ezen lépésével egyetemünk visszanyerte e kiváló tudóst, aki utóbb 1914-ben, Udránszky László halála után, csakugyan elérte, hogy a tulajdonképeni szakmájának, az élettannak tanárává neveztesse ki s hogy mint ilyen működjék 1919-ben bekövetkezett haláláig.

1902 máj. 18.-án 61 éves korában elköltözött az élők sorából Kézmárszky Tivadar, a szülészet és nőgyógyászat tanára, Semmelweis méltó utóda s tanainak terjesztője. Tanszékeért hatan versengtek: Bársony János és Bäcker József magántanárok s kórházi főorvosok, Dirner Gusztáv magántanár, a budapesti bábaképezde igazgató-tanára, Szabó Dénes, kolozsvári egyetemi ny. r. tanár, Tóth István magántanár és adjunctus, Velits Dezső, pozsonyi bábaképezdei igazgató-tanár. A kar az 1902 nov. 28.-án tartott rk. ülésén 11 szóval, a Szabó Dénes javára leadott 10 szó ellenében, első helyen jelölte Bársony Jánost, akit a király 1903 márc 4.-én ki is nevezett az I. sz. szülészeti és nőgyógyászati tanszékre ny. r. tanárnak.²⁷³

1903 jan. 15.-én a felség kinevezte Korányi Sándort, a kísérleti és gyakorlati idegkórtan ny. rk. tanárát e tanszék átalakításával a belorvostani diagnostika és az idegkórtan ny. rk. tanárává, kifejezetten hozzátéve, hogy a diagnostika rendes tanszéke csak „ad personam“ és csupán addig lesz fenntartandó, míg azt Korányi Sándor látja el.²⁷⁴

A kar 1902 nov. 11.-én Jendrassik Ernőt, az idegkór- és gyógytan ny. rk. és a belgyógyászat jogosított tanárát ny. r. tanárrá való kinevezésre hozta javaslatba, de — Bókay Árpád azon aggályai alapján, hogy Jendrassik rendes tanárságával, mivel klinikája is van, egy harmadik belgyógyászat keletkezhetnék, — külön kimondotta, hogy Jendrassik javasolt előléptetésével nem kíván még egy belgyógyászati tanszék fel-

²⁷³ Egyetemi beszédek 1903/04.

²⁷⁴ VKM 50011 : 1907.

állítani. A király 1903 márc. 19.-én Jendrássik Ernőt ny. r. tanárrá léptette elő.²⁷⁵

1908 aug. 16.-án kelt lf. elhatározással a kar előterjesztésére a felség hozzájárult ahhoz, hogy az idegkór- és gyógytan tanszéke és tanára, mint a belgyógyászat párhuzamos harmadik tanszéke, ill. tanára működjék. A kar a dec. 15.-i ülésen Korányi Sándor tanárt hozta javaslatba a III. belklinikai tanszékre kinevezni, aki ennek megtörténte után a belső betegségek diagnostikájának és a klinikai idegkórtannak a tanítása alól felmentést kért, amit a tanártestület az 1909 jan. 26.-i ülésen azzal a javaslattal terjesztett fel, hogy az előbbi tárgy előadásával Kétly László magántanár, az utóbbiéval pedig Sarbó Arthur magántanár bízassék meg helyettesként. A kar Sarbót még ugyanebben az ülésében, Kétlyt pedig a nov. 9.-i ben indítványozta kitüntetni a rk. tanári címmel.

Az 1907/08. tanév végén Korányi Frigyes nyugalombahelyeztetését kérte, de a kar felkérésére még egy féléven át elvállalta a tanszék teendőit és a klinika igazgatását, de — mint már az elmúlt tanévben — nem az előadások megtartását, melyekkel Korányi Sándor bízott meg, akit 1909 ápr. 6.-án a király az immár üresedésbe jutott belgyógyászati tanszék tanárává nevezett ki, amelyen egyebek közt tovább folytatta s be is fejezte a vesediagnostikát megalapító munkásságát. E kinevezésével egyidejűleg Korányi a belorvosi diagnostika és klinikai idegkórtanból hirdetett előadásai tartásának kötelezettsége alól felmentetett, minek következtében a csakis „ad personam“ rendszeresített diagnostikai tanszék az 50011/1907 VKM sz. leirat értelmében megszűnt. A kar immár a belorvosi diagnostikának folytatólagos rendszeres előadásával, évi 2000 K tiszteletdíj mellett, Kétly László, belklinikai adjunctus megbízatását hozta javaslatba.²⁷⁶ Az 1909/10. tanévben, évi 2200 K tiszteletdíj mellett Kétly már meg is kezdte diagnostikai előadásait.²⁷⁷

²⁷⁵ 1912 júl. 10.-i és nov. 11.-i kari ülés. — Egyetemi beszédek 1903/04. — Az 1903 ápr. 28.-i kari ülés jegyzőkönyve szerint a kinevezés napja: 1903 febr. 21.

²⁷⁶ Egyetemi beszédek 1909/10.

²⁷⁷ Egyetemi beszédek 1910/11.

Az 1908/09. tanév II. felében az 1908 nov. 21.-én bárói rangra emelt Korányi Frigyes már végleg nyugalomba vonult, s a második félévtől kezdve három ny. r. tanár adta elő a belgyógyászatot: Kétly Károly, báró Korányi Sándor és Jendrassik Ernő, aki az idegkórtani katedrát cserélte fel a belgyógyászat tanszékével.

Moravcsiknak Laufenauer utódává történt kinevezésével 1902-ben megüresedett az elmekórtani és lélektani ny. rk. tanszék és alakítottatott át a fülgyógyászat rk. tanszékére, melyre Böke Gyula c. rk. tanár neveztetett ki ny. rk. tanárrá,²⁷⁸ aki 1910 végén nyugalomba vonulván, az 1910/11. tanév második felétől kezdve Krepuska Géza magántanár kapott megbízást a fülorvostan előadására,²⁷⁹ s 1913 febr. 17.-én annak ny. rk. tanárává neveztetett ki.²⁸⁰

Schulek Vilmos, a szemészet ny. r. tanára, a modern exact szemészet meghonosítója, betegsége miatt az 1903/04. tanév második felére szabadságot kért, onnan azonban többé nem tért vissza s 1905 márc. 13.-án meghalt. Helyettesítésével a kar az 1904 jan. 23.-i, majd újra az okt. 18.-i ülésén „a kiválóan bevált és megbízható szakerőt”: Grósz Emil ny. rk. tanárt bízta meg, 1905 jún. 2.-i ülésén pedig meghívás alapján leendő kinevezésre Schulek utódjául jelölte. Rámutatott azonban a tanártestület, hogy egy párhuzamos szemészeti tanszék rendszeresítésére is elodázhatlan szükség van s mivel az épülő külső teleppel együtt egy második szemklinika építése is tervbe van véve, ezért az időpont is nagyon alkalmas, hogy a miniszternél sürgősen egy második tanszék kérelmeztessék, hogy ilyen módon a kinevezendő tanár már befolyást gyakorolhasson az új klinika építkezésére.²⁸¹ A felség 1905 aug. 12.-én nevezte ki az elméleti és gyakorlati szemészet ny. r. tanárává Grósz Emil rk. tanárt s egyidejűleg helyt adott a kar óhajának: megszervezte a második szemészeti tanszékot s arra a kar javaslatára a felség 1908 jún. 18.-án Hoór Károly kolozsvári ny. r. tanárt

²⁷⁸ Egyetemi beszédek 1902/03.

²⁷⁹ VKM 17836 : 1915. — 1915 ápr. 25.-i kari ülés.

²⁸⁰ 1912 okt. 15.-i. — 1913 ápr. 22.-i kari ülés.

²⁸¹ 1905 máj. 16.-i kari ülés.

nevezte ki, de azzal az utasítással, hogy tovább is Kolozsváron fog működni mindaddig, míg a klinika épülete fel nem épül. Ennek következtében Hoór csak 1909 jún. 5.-én tette le az esküt, melylyel új tanszékét elfoglalhatta.²⁸²

Bakody Tivadar, a hasonszenzésvetési kór- és gyógytannak ny. rk. tanára, a kar 1904 máj. 19.-i ülése elé terjesztette a ministeriumhoz intézett kérvényét, melyben a jövő tanévre szabadságolását s ennek leteltével nyugalombahelyezését kérte. Az így megüresedő tanszék sorsáról a nov. 22.-i ülésen tanácskozott a kar s mindenekelőtt rámutatott, hogy ennek a tanszéknek évtizedeken át vagy egyáltalán nem volt hallgatója, vagy nagyon kivételesen egy-egy félévben egy-kettő. A hallgatóság ezen elutasító viselkedésének egyszerű és természetes oka az volt, hogy a gyógyászatnak ezen az egész orvostudomány által mindenütt már kezdettől fogva tévesnek jelzett iránya ott is végső napjait élte már, ahol keletkezett s ahol legtöbb híve volt. A homoeopathiai tanszéknek sohasem is volt jogosultsága és a tanári testület tudományos érvekkel támogatott ellenzése dacára állíttatott fel, most pedig feleslegessé vált, miért is a kar a ministert annak végleges beszüntetésére kérte fel.

Bakody végleges nyugalombavonulása után a kar javaslatára a felség 1906 márc. 6.-án megengedte, hogy a főlöselegessé vált ny. rk. tanszék a fogászat ny. rk. tanszékévé alakíttassék át s arra Árkövy József c. rk. tanárt nevezte ki.²⁸³

Az 1905 jan. 17.-én tartott kari ülésen jelenté a dekán, hogy Högyes Endre tanár súlyosan megbetegedett és kevés a kilátás arra, hogy működését egyhamar újra megkezdhesse. Szabadsága idejére a kar Székely Ágoston magántanár és adjunctust bízta meg az általános kór- és gyógytani, valamint a vele kapcsolatos Pasteur-intézet vezetésével. Högyes szabadsága egy év múlva lejárván, nyugalomba helyezése után a kar a megüresedett tanszék további sorsáról az 1906 márc. 20.-i rk. ülésen tanácskozott s úgy látta, hogy most van meg a parancsoló alkalom az általános kórtani tanszék keretéből a bakteriológia kiválasztására, hogy ezen a facultás modern irányú fejlő-

²⁸² Egyetemi beszédek 1907/08.

²⁸³ Egyetemi beszédek 1906/07.

dése szempontjából oly eminens fontosságú szakma külön rendes tanszéket nyerjen oly intézettel, mely az igényeket ki tudja elégíteni és oly képviselővel, aki a fennálló hiányokat teljesen pótolhatja. E kettéválasztás egy kísérleti pathophysiologiai irányú általános kórtani és egy bakteriologiai tanszékre, a Rákos-utcai nagy épületben és megfelelő helyiségeiben könnyen keresztülvihetőnek látszott, csak a tanterem lenne közös. A Pasteur-intézetnek és -kórháznak önállósítása is elhatározott, mert vezetése és administratiója bármelyik tanárt túlságosan igénybe venné. Előterjesztés tétetett tehát egy független igazgató kinevezésére a ny. rk. tanárokéval egyenlő fizetéssel.

A kar a meghívást ajánlotta, mégpedig olykép, hogy az általános kórtani tanszékre hívassék meg, illetőleg helyeztessék át Tangl Ferenc, az élet- és kórvegytan ny. r. tanára, a bakteriologira pedig Preisz Hugó, az állatorvosi főiskola ny. r. tanára s az állami bakteriologiai intézet igazgatója. Tangl az élet- és kórvegytan további előadására is köteleztessék, azt minden tanévben féléven át hirdesse, külön díjazás nélkül, további intézkedésig; a kórvegytan is féléves kötelező tárgy lévén, az előbbi tárggyal váltakozva hirdetendő meg. A Pasteur-intézet igazgatójául Székely Ágoston egyetemi magántanár és adjunctus hozatott javaslatba.

A kar javaslata elfogadásra talált. Hőgyes Endrét 59 éves korában 1906 szept. 8.-án váltotta meg szenvedéseitől a halál s a szept. 25.-i ülésen a dékán már jelenthette, hogy őfelsége Preisz Hugót az élet- és kórvegytan ezidőszereint nélkülözhető tanszéke javadalmának felhasználásával a bakteriologia számára létesített ny. r. tanszékre, — Tangl Ferencet pedig az általános kór- és gyógytan ny. r. tanárává nevezte ki.

Tangl ez alkalomból a Rákos-utcai épületbe ment át, az élet- és kórvegytani intézet helyiségei pedig részint az egyetemi gyógyszerár részére adattak át, melynek felszerelési költségei az 1907. évi költségvetésbe már be is illesztettek, részint a gyógyszerész-növendékek gyakorlati oktatásának céljára engedtek át.

Az 1907 febr. 19.-i kari ülésen Bókay Árpád tanár indítványt tett, nem látná-e a tanártestület elérkezettnek az időt arra,

hogy az orvosi karon az orvostörténelemnek tanszék állíttassék fel, mely egyelőre egy rk. tanárral lenne betölthető s több egyéb érvek mellett rámutatott arra, hogy „már 1848-ban mily helyes nyomon jártak az elődök, amidőn állandó tanszéknek akarták tenni az orvostörténelmet“. A kar az indítványt egyhangúlag magáévá tette s jelentéstételre öttagú bizottságot küldött ki. Ez a bizottság azonban soha össze nem ült s a kar 1911 nov. 21.-i ülésén Bókay az indítványt visszavonta.

1907 szept. 29.-i rendelettel állíttatott fel a központi Röntgen-laboratorium, melynek vezetőjévé Alexander Béla, késmárki orvos-dr. neveztetett ki, köteletségévé tétetvén, hogy a Röntgen-sugarak tanát tudományosan művelje, az egyes klinikák laboratoriumaiban tanácscsal és Röntgen-felvételekkel közreműködjék, e tanból magántanárságot szerezzen, rendszeresen előadásokat és gyakorlatokat hirdessen és tartson.²⁸⁴

A Röntgen-intézet szervezeti szabályzata hét év múlva készült el s 1914 dec. 13.-án hagyta jóvá a közoktatásügyi minister.

Bókay János, aki 1902-től fogva mint ny. rk. tanár adta volt elő a gyermekgyógyászatot, az 1907/08. tanévtől kezdve mint ny. r. tanár működött 1929-ben bekövetkezett emeritálásáig. Ny. r. tanárrá való kinevezése eredetileg egyéni érdemeinek jutalmazását jelentette, visszavonulásakor azonban maga a tanszék is már a rendesek közt szerepelt.

A közoktatásügyi minister 1907 dec. 13.-án kelt leiratával kilátásba helyezte, hogy a bőr- és bujakórtani tanszéknek rendes tanszékké átszervezése és betöltése iránti intézkedéseket az 1909. évi költségvetés kapcsán megteszi.²⁸⁵ A tanártestület az 1909 ápr. 29-, dec. 9- és 14.-i üléseken foglalkozott a minister felhívására a nevezett tanszék betöltésére vonatkozó javaslat-tétellel s a kar többsége már eleve a meghívás útján való betöltés mellett foglalt állást. A kar többsége Marschalko Tamás kolozsvári ny. r. tanár meghívása mellett foglalt állást; e javaslat

²⁸⁴ Egyetemi beszédek 1907/08.

²⁸⁵ Egyetemi beszédek 1908/09.

ellen azonban négy kari tag különvéleményt nyújtott be Nékám Lajos magántanár kinevezése érdekében, aki már 12 év óta megbízás alapján és minden renumeratio nélkül látta el a tanszéki teendőket. A felség 1910 máj. 26.-án Nékámot nevezte ki a bőr- és bujakórtan ny. r. tanárává.

Az 1909 dec. 14.-én tartott kari ülésen olvastatott fel a minister leirata, mely szerint az 1910. évi költségvetésbe az orr- és gégegyógyászat állandó ellátása céljából egy ny. rk. tanár illetményei felvételre s felhívta a kart a tanszék betöltésére vonatkozó javaslat megtételére. A kar az 1910 febr. 22.-i ülésén Ónodi Adolf c. rk. tanárnak a rhino-laryngologia tanszékére rk. tanárrá leendő meghívását hozta javaslatba. A király 1910. jún. 17.-én írta alá kinevezését.

Félévi betegszabadságának letelte után hiába kérte Thanoffer Lajos, az anatomia tanára, annak meghosszabbítását, a dekan a kar 1908 dec. 15.-i ülésén kihirdette a közoktatásügyi minister rendelkezését, mely Thanhoffert nyugalomba helyezi. További három hónap múlva, 1909 márc. 22.-én a mikroszkopozás kitűnő mestere meghalt. A megürült tanszékre a miskolci születésű Kaczander Gyula, a camerinoi egyetem ny. r. tanára, aki $\frac{5}{4}$ évig működött Mihalkovics Géza mellett mint assistens, — Sobotta János, würzburgi extraordinarius és prosector, s Tellyesniczky Kálmán, c. rk. tanár pályáztak; az utóbbi mint helyettes működött Thanhoffer távolléte alatt a megpályázott tanszéken. A kar 1910 máj. 17.-én tartott ülésén egyenlő helyen jelölte elsőnek Tellyesniczkyt és Sobottát s második helyen Kaczandert. A felség 1911 jan. 4.-én Tellyesniczky Kálmánt nevezte ki a II. sz. anatómiai tanszékre ny. r. tanárrá.

A tanártestület az 1909 dec. 1.-én tartott rk. kari ülésen 13 szavazattal 4 ellenében elhatározta, hogy a cultusminister elé javaslatot terjeszt föl, hogy Loeb Jakab (Jaques Loeb), kaliforniai egyetemi tanár az orvosi facultásra meghívassék, illetve a kísérleti biológia ny. r. tanárává neveztesse ki s számára kísérleti biológiai intézet állíttassék fel. Mielőtt azonban még a további lépések megtételére került volna a sor, Loebtől levél érkezett az ezt az 1910 febr. 15.-i kari ülésen ismertető

dekánhoz, melyben arra kérte a tanártestületet, hogy tekintettel az ő meghívásával szemben mutatkozó ellenzésre, a meghívás érdekében tett javaslatát vonja vissza; egyben tudatta, hogy a New-Yorkba szóló meghívást fogadja el.

1909 ápr. 4.-én a király kinevezte Kuzmik Pál c. rk. tanárt és adjunctust — aki az 1905/06. tanévtől kezdve a kar javaslatára a minister megbízásából, félévenként 1000 K tiszteletdíj mellett, adta elő a sebészeti műtéttant, e tárgy ny. rk. tanárává, amelyet féléves, 5 órás, kötelező collegiumként tartozott előadni.²⁸⁶

Az élettan tanára, Klug Nándor az 1909 jan. 26.-i kari ülésen tett bejelentés szerint megbetegedett s adjunctusára, Pekár Mihály dr.-ra bízta az előadások megtartását. Május 14.-én meghalt Klug s a kar javaslatára meghívás alapján nov. 7.-én Udránszky László kolozsvári tanár neveztetett ki az élettan ny. r. tanárává, aki azonban csak az 1910/11. tanévvel kezdhette meg budapesti működését, mert addig rectori tiszte Kolozsvárhoz kötötte. Ezen időre folytatólag bízott meg Pekár Mihály adjunctus az előadások és gyakorlatok megtartásával, az I. félévben 1440, a II.-ban 2160 K helyettesítési díjazás mellett.²⁸⁷ Pekár az 1913/14. tanév végéig maradt meg az élettani tanszék mellett, ez után a vallás- és közoktatásügyi ministeriumba rendeltetett be szolgálatára.²⁸⁸

Halála előtt néhány hónappal, 1909 jan. 9.-én Klug Nándor tanár indítványt tett, hogy az orvostanhallgatók nagy száma miatt párhuzamos élettani tanszék állíttassék fel. A kar ehhez hozzájárult és június havi r. kari üléséből folyólag ebben az értelemben tett jól megindokolt felterjesztést s egyben javaslatot az iránt, hogy a felállítandó tanszékre Tangl Ferenc neveztesse ki, az ekként megüresedő általános kórtani tanszék pedig Preisz Hugónak bakteriologiai tanszékéhez csatoltassék.

Az 1910 febr. 15.-i kari ülésen a tanártestület felháborodottan tárgyalta, hogy a kari felterjesztést az egyetemi tanács nem továbbította, hanem egy insinuatíókat tartalmazó átirat

²⁸⁶ Egyetemi beszédek 1909/10.

²⁸⁷ Egyetemi beszédek 1910/11.

²⁸⁸ 1914 szept. 1.-i kari ülés.

kíséretében visszaküldte, melyben azzal gyanúsította meg a kart, hogy személyi okokból javasolja az átszervezést. A kar nemcsak hogy nem tagadta, de számos példával maga is megerősítette, hogy tervszerűen személyi okokból állított fel a kar gyermekorvostani tanszéket id. Bókainak, fejlődéstant Mihalkovicsnak, bakteriológiát Babes- majd Pertiknek, idegklinikát Jendrássiknak, diagnostikai tanszéket Korányi Sándornak, mert mindez tudományos érdekből történt. Az egyetemi tanács referense még azzal is indokolta a második élettani tanszék mellőzésére irányuló javaslatát, hogy felsorolta azon külföldi egyetemek egyikét-másikát, amelyeken csak egy ily tanszék áll fenn s ennek azt a magyarázatát adta, hogy az élettan philosophiai tárgy (!), amelyet ugyanabban a szellemben és rendszerben kell előadni.

Ez a nagy fokban tájékozatlan érvelés, de főleg a „személyes érdek” emlegetése annyira felháborította Tanglt, hogy nyomban kijelentette: ezek után nem tart igényt az élettani tanszékre s ezzel az ülésről el is távozott. A kar azonban nagy szótöbbséggel újra jelölte őt, viszont Tangl is hajthatatlan maradt s ezt levélbeli nyilatkozatban végérvényesen közölte a facultással.

A kar máj. 17.-i ülésén a nemrég kinevezett Udránszky jelentette ki, hogy a helyzet továbbra fenn nem tartható, mert a nagy, közel hatodfélszáz főnyi beiratkozott hallgatóság torlódása miatt az élettan oktatása teljesen illusoriussá vált, a tanteremben csak a fele fér el s ha nem állíttatik fel a párhuzamos tanszék, ez esetben párhuzamos előadásokat lesz szükséges tartani egy keresendő külső tanteremben, megfelelő tanszemélyzet-szaporítással.

Az egyetemi tanács nemcsak a Tangl által betöltetni óhajtott második élettani tanszék felállítását akadályozta meg, de viszont tanszékek felállítását szorgalmazta olyan, egyébként érdemes egyének részére, akiket a kar ülésjognélküli ny. rk. tanárokká való kinevezésre terjesztett fel. A kar végül is megelégtelt a tanács illetéktelen beavatkozásait²⁸⁹ és azon gondol-

²⁸⁹ Az 1910/11. tanévben működő egyetemi tanács szokatlan módon helyezkedett szembe a correct állásponttal, mely ismételten decretálta, hogy az egyetemi tanácsnak qualificationalis kérdésekben beleszólása nincs s csak a formások ellenőrzésére van hivatva (pld. 40 : 1919/20 rectori hivatal szám alatt).

kodott, miként biztosíthatná magát ezek ellen.²⁹⁰ Végül is megállapította, hogy a cs. k. közoktatásügyi miniszternek az egyetemi hatóságok szervezetéről szóló, 1849. szept. 30.-án kelt 401. sz. rendelete, illetve a szervezeti szabályzat 19. §-a elegendő védelmet nyújt, mert kimondja, hogy a tanács hatáskörébe az egyetem általános ügyei (kormányzás, tanítás, fegyelem) tartozik, hogy tehát a tanács nem foglalkozhatik a csakis az egyes facultásokat érdeklő ügyekkel és szakkérdésekkel. A kar elhatározta, hogy ezt a társkarokkal is közli a miniszternek is jelenti.²⁹¹

1912. ápr. 14.-i lf. elhatározással Schaffer Károly a központi idegrendszer ép- és kórszövettanának c. rk. tanára ny. rk. tanárrá neveztetett ki. Schaffer már 1906-ban rendezett be a közoktatásügyi miniszter 82292/1906. sz. alatti hozzájárulásával a részére az I. sz. anatómiai intézet rendelkezésül bocsátott helyiségeiben s a saját tudományos felszereléséből agylaboratóriumot,²⁹² majd pedig a kar 1912. nov. 12.-iki ülésén bejelentette, hogy 5300 db agymetszet-gyűjteményét is az agyszövettani intézet tulajdonába engedi át. Ugyanekkor vett tudomást a kar az örvendetes és nagyjelentőségű eseményről, mely szerint a Brain-Commission határozatából Schaffer intézete az interakademiái agykutató intézet jellegével ruháztatott fel.

1912. máj. 2.-án a felség kinevezte Krompecher Ödön és Kétly László c. rk. tanárokat a tanártestületben ülésjognélküli ny. rk. tanárokká s a dékán kötelességévé tette, hogy működési körüket megállapítsa. Krompecher a kórszövettan, Kétly a belgyógyászati diagnostika előadására kaptak megbízást.²⁹³

1913. febr. 27.-én meghalt Pertik Ottó s a II. sz. kórbonctani tanszék összes teendőivel Krompecher Ödön ny. rk. tanár bízott meg,²⁹⁴ 1913. őszével pedig Genersich Antal az I. sz. kórbonctani tanszékről vonult nyugalomba. Ilyformán két

²⁹⁰ 1911. ápr. 25.-i kari ülés.

²⁹¹ 1911. máj. 16.-i kari ülés.

²⁹² 1906. okt. 16.-i kari ülés.

²⁹³ 1912. máj. 14.-i és jan. 11.-i kari ülés.

²⁹⁴ 1913. márc. 11.-iki kari ülés.

párhuzamos kathedra került egyidejűleg betöltésre. A kar 1913 okt. 14.-én tartott ülésén elhatározta, hogy mindkettőt meghívás útján kívánja betölteni, az I. sz. kórbonctani tanszéket a Scheuthauer-tradíciók letéteményesével: Buday Kálmán kolozsvári ny. r. tanárral, a II. számút pedig ennek helyettesítőjével: Krompecher Ödönnel, a kórszövettan ny. rk. tanárával. Mind a két jelöltet a király 1913 dec. 17.-én kinevezte az üresedésbe jutott tanszékekre ny. r. tanárokká.

1913 okt. 31.-én meghalt Réczey Imre a sebészet ny. r. tanára. A pályázat kiíratván,²⁹⁵ folyamodtak: báró Herczel Manó c. rk. tanár, Hüttl Hümér magántanár, Kuzmik Pál ny. rk. tanár, Manninger Vilmos magántanár, Pólya Jenő magántanár és Verebély Tibor c. rk. tanár. A pályázat elbírálására kiküldött öttagú bizottság tagjai közül négyen, s majdan a plenum is, egyedül Verebély kinevezése mellett foglaltak állást s az ily értelemben tett felterjesztés eredményeként az 1914 júl. 4.-én kelt lf. elhatározással Verebély Tibor lett a tanszéknyerter. A jelölőbizottság 5-ik tagja, Hoór tanár, Kuzmikot óhajtotta jelölni s minthogy az uralkodó megengedte a II. sz. sebészeti tanszék kettéválasztását, ezzel kapcsolatban a sebészet ny. r. tanárává Kuzmikot is kinevezte, aki Réczey betegségének tartama alatt és halála óta a tanszék teendőit helyettesként látta el. A klinika megosztása úgy történt, hogy Kuzmik a II., Verebély a III. számúnak az igazgatója lett.

Kuzmik kinevezésével üresedésbe jutott a sebészi műtéttan rk. tanszéke, mely csak az 1916/17. tanévben töltetett be újra az 1916 aug. 13.-án ülésjognélküli ny. rk. tanárrá kinevezett Holzwarth Jenő magántanárral. Hogy a műtéttan előadása időközben se szüneteljen, arról Dollinger Gyula, mint a sebészet ny. r. tanára, gondoskodott, olyképen, hogy a saját kötelezettségein túlmenő, időt és fáradságot nem kímélő módon maga adta elő a műtéttant. Ezenkívül a kar még két magántanárnak hasonló tárgyú előadásait is érvénynyel hallgathatóknak jelentette ki.

A hallgatóságnak a tanterem befogadóképességét túlszárnyaló nagy száma miatt Bókay Árpád, a gyógyszeratan

²⁹⁵ 1914 márc. 31.-i r. kari ülés.

tanára az 1911/12. tanév második felében megbízta Vámosy Zoltán c. rk. tanárt, a tanszék adjunctusát, hogy párhuzamos előadásokat tartson a gyógyszerertanból,²⁹⁶ az 1913 dec. 9-i kari ülésen pedig indítványt tett egy párhuzamos tanszék felállítására, amit utóbb oda módosított, hogy a pharmacognosiai oktatás a pharmacologiai tanszéktől szétválasszassék. Az 1914 máj. 19-i ülésén a kar elhatározta, hogy a gyógyszerésznövendékekre nézve kötelező gyógyszerismeret tanítására tanszék állíttassék fel s erre a jún. 9-i üléséből folyólag javaslatot tett, hogy arra Vámosy Zoltán ny. rk. tanár ny. r. tanári minőségben meghívassék. Az 1914 aug. 29.-én kelt lf. elhatározással a gyógyszerertani tanszék gyógyszerhatástani és gyógyszerismereti tanszékre osztott meg s a gyógyszerismeret ny. rk. tanárává a méregtan ülésjognélküli ny. rk. tanára neveztetett ki.²⁹⁷ 1917 febr. 2.-án Vámosy a ny. r. sorába lépett elő. Közben Vámosy kérése, hogy tanszéke „gyógyszerismereti és méregtani tanszéknek” neveztesse el, teljesített.²⁹⁸

A kar 1913 dec. 9-i ülésén minden körülményre gondosan és meggyőzően kiterjeszkedő indokolással megismételte négy év előtt hangoztatott kívánalmát: szükségesnek látta a második élettani tanszék felállítását, Tangl Ferencnek, az általános kórtan tanárának meghívásával. Nemsokára azonban, 1914 márc. 21.-én meghalt Udránszky László, az élettan tanára s a megüresedett tanszékre a kar javaslatára a király júl. 31.-én kinevezte Tangl. Az így megüresedett általános kórtani tanszék ellátását a miniszter jóváhagyásával Preisz Hugó, a bakteriologia ny. r. tanára vette át. A Tangl által szintén ellátott élet- és kórvegytani tanszékre 1915 szept. 1.-én Hári Pál mint ny. rk. tanár neveztetett ki. A párhuzamos élettani tanszék ügye négy évre lekerült a napirendről.

1914 elején báró Kétly Károly elérvén a korhatárt, nyugalomba helyeztetett s a megüresedett tanszékre kiírt pályázaton résztvettek: Bálint Rezső magántanár, a III. sz. belklinika

²⁹⁶ 1912 szept. 24.-i kari ülés.

²⁹⁷ 1914 szept. 22.-i kari ülés.

²⁹⁸ 1915 febr. 16.-i kari ülés.

adjunctusa, — Imrédy Béla magántanár, a Vörös Kereszt Erzsébet kórházának igazgatója, — br. Kétly László, az I. sz. belklinika adjunctusi teendőivel megbízott ny. rk. tanár és — Plesch János berlini magántanár. Ő felsége márc. 30-án a kar által első helyen jelölt Bálint Rezső magántanárt nevezte ki ny. rk. tanári minőségben Kétly Károly báró tanszéki utódává s ugyanakkor nevezte ki a belgyógyászati diagnostika ny. r. tanárává báró Kétly Lászlót.²⁹⁹

²⁹⁹ 1914 febr. 12.-i rk. kari ülés.

VIII.

A VILÁGHÁBORÚ ÉS KÖVETKEZMÉNYEI (1914—1922)

Miként minden téren, úgy az egyetemnek és orvostudományi facultásának az életében is szakadékszerű caesurát jelent a világháború kitörése, annak négy éves végigküzdése s az azt követő felfordulás és összeomlás. A nyugodt culturalis fejlődés vonala már a háború első napján megtört, jóllehet még akkor mindenki azt hitte, hogy néhány hónapnyi világegésről lesz csak szó, melyből egy erkölcsileg tűzállóvá erősödött és lelkiileg megtisztult emberiség fog kikerülni. Talán úgy is lett volna, ha négy hónapig és nem négy évig tart a háború. Ezt a teherpróbát azonban ennek a szegény, gyarló emberiségnek az idegrendszerre nem bírta el, amelyet a hosszú fegyveres háború és a szünni nem akaró fegyvertelen, de semmivel sem kíméletesebb gazdasági harc dúlása jelentett és jelent ma is számára.

A háború kitörése után fokról-fokra érezhetőbben nép-telenedett el az egyetem és különösen annak orvosi facultása. Nemcsak a hallgatókat hívták be hadiszolgálatra, a tanárok túlnyomó száma is, részint behívás, részint önkéntes magamegajánlás útján, szintén kivette a maga erős részét belőle. A hadserég szolgálati szabályzatának azon rendelkezése alapján, mely szerint kiváló polgári orvosok a háború tartamára tanácsadó orvosokul nevezhetők ki s kivételesen katonai rangot is kaphatnak, az orvosi kar 9 rendes tagját, 7 c. rk. tanárát és 20 magántanárát nevezték ki tanácsadó orvosokul, vezértörzsorvosi, I. és II. osztályú főtörzsorvosi és törzsorvosi rangban. A klinikus tanárok a 16 klinika ágyainak számát 1500-ról 2000-re emelték s 1000 ágyat sebesült és beteg katonák számára tartottak fenn. A hadügyminister 1914 aug. 14.-én kelt átíratában kijelentette, hogy a klinikákat a hadsereg tartalékkórházainak tekinti, melyekhez a fegyelem és a zsold ügyeivel megbízott tisztet fog vezényelni. A fővárosban a hadi kórházak

egész sora keletkezett, ezeknek nagy részében az orvosi teendőket az egyetemi tanárok és magántanárok látták el; ezeknek egyrésze azonban a frontra vezényeltetett, vagy maga kéredzkodott oda, mint pld. Dollinger Gyula tanár, vezértörzsorvos, aki az 1916 dec. 12.-i kari ülésen szabadságot kért a közoktatásügyi ministertől, hogy a fronthoz közeli hadikórházakban működő orvosok segítségére lehessen. A bakteriológiai és közegészségtani intézetek a hadsereg számára cholera, typhus és dysenteria oltóanyagokat termeltek. A klinikák és intézetek nehéz munkát végeztek, mert segédszemélyzetük legnagyobb része a harctérre távozott; az 1914/15. tanévben a tanszéki segédszemélyzet 293 tagja közül 218 hadiszolgálatot teljesített.

Az orvostanhallgatók és szigorló orvosok nagy része hadiszolgálatra hivatott be s ily módon tanulmányait megszakítani volt kénytelen, de a kar mindent megtett, hogy ezek a lehetőség szerint némi kárpótlásban részesüljenek, részint a tanulmányi idő egy részének elengedése, részint bizonyos szigorlatozási könnyítések nyújtása által. A tudáshiány pótlására a tanártestület rendszeres tanfolyamokat is tartott. Hogy hányan vesztették ifjú életüket a háborúban, nem volt megállapítható. Az első harctéri hősi halottainkhoz tartozott Tasnádi Nagy Gyula dr., a bonctan fiatal, nagyreményű magántanára, az I. sz. anatómiai intézet adjunctusa, akinek visszamaradt családjáról a tanártestület sietett gondoskodni s árváját a facultás árvájává fogadta.¹

Nemsokára a háború kitörése után a közoktatásügyi ministertől leirat érkezett, mely a szept. 1.-i kari ülésen ki is hirdettetett; ebben a minister az állam rendkívüli helyzetében a legmesszebbmenő takarékossgot ajánlja úgy a személyi, mint a dologi kiadások terén, minden halasztható beszerzés vagy javítás mellőzésével. Ez a takarékossg utóbb már kényszerűséggé vált az anyagbeszerzés terén. A gyógyszerek egy része beszerezhetlenné vált, a kötőszergyártás nem tudott lépést tartani az igényekkel, s 1917 elején a szénhiány is akkora méreteket öltött, hogy a minister kénytelen volt az egyetemen február végéig szünetet elrendelni, azzal a meghagyással,

¹ Részletesen foglalkozik mindezzel Grósz Emil dékán: A bpesti k. m. tud.-egyetem orvosi facultása a háborús évben 1914/15. Bpest. 1915. c. kiadványában.

hogy az előadásokat febr. 27.-én minden körülmények közt meg kell kezdeni, ami azonban teljesíthetetlennek mutatkozott, mert a tantermek akkor már 5—6°-os hőmérsékre hűltek le.

A helyzet súlya vajmi gyorsan feküdt rá főleg az elméleti tanszékekre, melyeknek csekélyre szorított javadalmazása, 29 ½ korona havi dotatio, aránytalanul állott szemközt az általános drágulással, így pld. a vegyi szerek 100—200-szoros áremelkedésével, mely a mindennapos laboratoriumi dolgozást lehetetlenné tett. Veszélybe jutott általában az elméleti pályák succrescentiájának a képzése is. A tanártestület az 1914 okt. 14.-i kari ülésből folyólag feltárta a rideg való helyzetet a minster előtt, aki a kért sürgős segítség megadására egyelőre nem talált módot.

A négy háborús esztendő tartama alatt érthetőleg kevés lényegbe vágó esemény történt a kar életében; a legjelentősebbnek a gyógyszerészképzés reformja volna nevezhető. 1914 aug. 11.-én kelt lf. elhatározással hagyattak jóvá a gyógyszerésznövendékek egyetemi kiképzése és a gyógyszerészi doctoratus tárgyában alkotott új szabályzatok, melyeket a közoktatásügyi minster 1915 szept. 20.-án kelt 112745/1914. sz. rendeletével adott ki. Kimondatott, hogy az egyetemi gyógyszerészi tanfolyam két évig tart s arra csak az vehető fel, aki a gyógyszerészgyakornoki vizsgát letette. A hallgatók az I. évben a bölcsészeti, a II.-ban az orvosi kar rendes hallgatói közé tartoznak.² Kimondatott továbbá, hogy a feljogosító vizsga letételére vonatkozó záradékot a jövőben az orvosi kar vezeti az oklevélre azokra nézve, akik az 1913/14. tanévtől kezdve léptek a gyógyszerészi pályára.³

A gyógyszerészdoctori fokozatot elérni óhajtó okleveles gyógyszerészmesterekre nézve a szabályzat kimondta, hogy ezeknek még négy félévig kell egyetemi tanulmányokkal foglalkozniok, melyek alapján doctori értekezést kell készíteniök és szóbeli szigorlatot tenniök a vegytan, növénytan, gyógyszerismeret vagy a közegészségtanból. A doctori szigorlat egy fő- és két melléktárgyból teendő le, s főtárgya az a tudományszak, amelyből a doctori értekezlet készült; mellék-

² Teljes terjedelemben közli: Acta Universitatis 1915/16. 239. l.

³ 1914 szept. 22.-i kari ülés.

tárgyakul bármely tudományszak választható, melyet a jelölt gyógyszerésznövendék korábban kötelező tárgyként hallgatott.⁴

Az egyetem női hallgatói az egyetem kupolatermében 1915 dec. 5.-én Lenhossék Mihály prorektor elnöklésével ülést tartottak, amelyből 6 pontban részletezett kérelemmel fordultak a közoktatásügyi miniszterhez, szüntetne meg a tanulmányi korlátozásokat és nyissa meg a nők előtt az összes magyar főiskolákat, adja meg nekik a tanulás szabadságát a férfiakéival egyenlő feltételek mellett.⁵ E kérvényt a rector véleményezésre kiadta a karoknak. Az orvosi kar nem ezúttal foglalkozott először e kérdéssel, mert már az 1914 szept. 1.-én tartott üléséből felterjesztést tett a miniszterhez, melyben a női hallgatók felvételét és tanulmányait korlátozó intézkedések eltörlését javasolta.

A kar ezúttal is pártolta a női hallgatók beadványát egyetlenegy pont kivételével, melyben azt kívánták, hogy a női felső kereskedelmi iskola érettségi bizonyítványa is képe-sítse őket az egyetemre való felvételre.

A belgyógyászat, sebészet, szemészet és szülészet mind-
eddig heti 10 órában adatott elő. Az 1915 dec. 14.-i kari ülés
tudomásul vette, hogy javaslatára a közoktatásügyi miniszter
heti 7½ órára apasztotta a négy tantárgy óraszámát. Az
1916 szept. 19.-i ülésen hirdettetett ki a lf. elhatározás, mely
megengedte, hogy az elmekórtan, gyermekgyógyászat, bőr- és
bujakórtan heti óraszámára 5-re emeltessék, mind a három tan-
tárgy kötelező szigorlati tárggyá tétessék s ennek megfelelőleg
a III. szigorlat díja 162 K-ra emeltessék.

Grósz és Lenhossék tanárok javaslatára a tanártestület
az 1916 nov. 14.-i kari ülésből azzal a javaslati kérelemmel
fordult a miniszterhez, hogy ezentúl az egyetemi tanárok
nyugalomba helyezése körül minden kivétel mellőzésével
egységes eljárás követtessék. Az utóbbi években ugyanis az
1912 : LXV. tc. 11. fejr. 31. §-ának azon intézkedésével szem-

⁴ Teljes terjedelemben közli: Acta Universitatis 1915/16. 258. l.

⁵ 1916 máj. 9.-i kari ülés.

ben, hogy az egyetemi ny. r. tanár 70 éves korában nyugalomba helyezendő, számos esetben e törvénycikknek 30. §-a érvényesített: ministertanácsi határozat alapján a koruk szerint nyugalmazás előtt álló tanárok egy része visszatartatott a szolgálatban. Ez a különböző elbánás nagy sérelmet jelentett mindama tanárokkal szemben, akikre nézve a ministertanács nem látott okot a külön intézkedésre, s így érdemes működésre visszatekintő tanárok dissonans accorddal s az elszenvedett méltánytalanság keserű érzésével fejezték be pályafutásukat, s ezt az érzést valamely érdemrend vagy más kitüntetés nem tudta eloszlatni. A kar kérelme ezért odairányult, hogy ezentúl semmiféle kivételnek hely ne adassék s mindaddig, amíg a tanárookra nézve a korhatár fennáll, az egyenlő elbánás elvének alkalmazásával minden egyetemi ny. r. tanár 70 éves korában nyugalomba helyeztessék.

A közoktatásügyi minister egyelőre nem kötötte le magát a javaslat feltétlen elfogadásával, de a kar sem érezte magát kötve vele, úgy hogy később egyes tagjainak nyugalomba vonulása alkalmával maga tett előterjesztést a tiszteleti évvel való kitüntetésükre, míg újabban már a minister az, aki a 70 éves korhatár kivételt nem ismerő szigorú betartására helyez súlyt.

1916 nov. 21.-én este 9 órakor gyászba borult nemzetünk: meghalt I. Ferencz József, a nagy király, aki „hazánk alkotmányát visszaadta, nemzetünk fejlődését addig nem is sejtett módon biztosította. Egyetemünk harmadik megalapítója volt. Pázmány Péter alapította, Mária Terézia újjáalakította, I. Ferencz József a modern kor igényeinek megfelelően fejlesztette és nagygyá tette a magyar cultura első intézetét“. A rector ezen elparentáló szavain kívül az orvoskari tanártestület is hálásan emlékezett meg az elhunyt uralkodóról, s a dekán a dec. 12.-i kari ülésen gyásza jeléül három percre felfüggesztette az ülést és melegen átértzett szavakban rámutatott Ferencz József páratlanul kötelességtudó munkájára és szorgalmára, mely valóság volt és nem oly legenda, aminővel az uralkodókat oly gyakran körülveszik. És rámutatott a dekán, hogy hiszen nincsen klinika, nincsen intézet, nincsen egyetemi épület, mely nem az ő megértésének, hozzájárulásának, legmagasabb elhatározásának köszöni létét, és nem működik egyetemünkön egy

tanár, egy alkalmazott is, kit nem az ő elhatározása állított volna helyére.

1916-ban alakult meg a Bajtársi Szövetségnek (Waffenbrüderliche Vereinigung) elnevezett alakulat abból a célból, hogy a velünk szövetséges államok — első sorban Németország — és a hazai egyetemek közt elevebb érintkezést létesítsen magyar vonatkozású egyetemi előadásoknak a külföldön, valamint alkalmas demonstrációs előadásoknak külföldiek előtt való tartásával, továbbá egyetemi tanerőknek előadások tartása céljából leendő meghívásával. — A szövetség a háború folyamán három összejövetelt tartott magyar, német és osztrák területen s az ezeken elhangzott előadásokat kötetekbe foglalva kiadta.

A kar az 1917 máj. 8.-i ülésén az eddig még ki nem elégített igényeit lajstromba szedte s egyben rámutatott, hogy a külső klinikai telep még felhasználható területe nem lesz elegendő a még fennforgó építkezési szükségletek kielégítésére, miért is felterjesztéssel élt a közoktatásügyi ministerhez, hogy a József-fiúárvaház telke szereztessék meg az orvoskari egyetem jövőendő céljaira. Szükség van ugyanis egy közegészségtani s vele kapcsolatban egy serumtermelő, nemkülönben egy második élettani intézetre. Kell továbbá még egy prosectura a külső telepen halottasházzal, fülészeti és gégészeti klinika, orvoskari múzeum, felvételi iroda, önálló épület az egyetemi gyógyszertár részére s ezzel kapcsolatban létesíteni kellene egy gyógynövényeket tenyészítő növénykertet, s kibővítésre szorulnak a gyermekklinika, a gazdasági épületek.

Megjegyzendő, hogy ezen kívánalmak nagy részét már két évtized előtt is hangoztatta a kar, a külső klinikai telep létesítésével kapcsolatban.

A klinikai főépülettel szemben fekvő dohánygyári telekre ugyancsak igényt jelentett be a kar. A felsorolt kívánalmak nagy része ma sincs teljesítve, a háborús éveket követő gazdasági helyzet nem engedte meg, hogy teljesedésbe menjenek.

Az egyes karok nem egyöntetűen értelmezték és kezelték a „sub auspiciis” szabályzatot, miért is azoknak meghallgatása

után az egyetemi tanács 1918 március havában határozatot hozott, mely szerint 1. a szabályzat „általában jeles“ kitételét nemcsak az érettségi bizonyítványra, hanem a gymnasiumi osztályvizsgákra is vonatkoztatja s különösen súlyt helyezni kíván a felsőbb osztályok bizonyítványaira az alsóbb osztályokéival szemben. 2. Az osztályvizsgákról szóló bizonyítványokat még általában „jeles“ jelzésűeknek tekinti, ha azokban kettőnél több „jó“ nem fordul elő. 3. Amennyiben egy karból több jelölt folyamodnék, ezek érdemességük szerint az illető kar által állíttassanak sorrendbe.⁶

A kar már 1907-ben kérte, hogy az állat-, növény- és ásványtan a kötelező tantárgyak sorából töröltessenek. Az 1918 máj. 7.-i kari ülés tudomásul vette, hogy e kívánság teljesítését öfelsege elrendelte. Nincs azonban szó a kívánság másik részéről, arról, hogy az eltörölt tárgyak pótlásául egy általános biológiát tárgyzó collegium vétessék fel az orvos-doctori szigorlatokhoz való jelentkezés szempontjából megkívánt tárgyak közé. A nov. 26.-i ülésen a Lenhossék Mihály tanár által már 5 év óta a bölcsészeti karon előadott anthropologia került szóba, mint amelyen a medikusok a szükséges biológiai ismereteket szintén megszerezhetnék.

A jogi kar többségi határozata alapján Kmety Károly tanár indítványából kifolyólag, hogy a karok dékánjai dekáni tisztük tartamára az előadás kötelezettsége alól felmentessenek s a felmentés tartama alatt vagy a parallel tanár, vagy a helyettes tanár lássa el a dékán főcollegiumát, ily irányú felterjesztést intézett a ministerhez.

Ezen felterjesztést a minister azzal küldte vissza a tanácsnak, hogy azt véleményes jelentéssel végett érdemleges tárgyalás alá vegye. Az állásfoglalásra felhívott orvosi kar az 1918 jún. 18-i ülésén az egyetemi szellemmel egyáltalán össze nem egyeztethetőnek minősítette a jogi kar többségének kívánását, mert az egyetemi tanár feladatairól semmiféle egyéb felfogás nem lehet helytálló, mint az, hogy a tanár mindig és minden körülmények közt elsősorban tanár s így elengedhető neki bármily functio, csak éppen az előadások tartása nem.

⁶ 1918 ápr. 9.-i kari ülés.

A dekán munkával való túlterheltségén lehet segíteni bizonyos teendőknél áthárítása, például a szigorlati elnökök igénybevétele által, kivéve éppen a tanár felmentését a főcollegium előadása által. A jogi kar által felvetett újítás sokat veszítene megokolásának komolyságából, ha a rendkívüli tisztségek (például képviselőség, kormánybiztosság) közül éppen csak az egy évre terjedő és az egyetemi tanársággal minden egyébnél közelebbi és természetesebb kapcsolatba hozható dekáni tisztség állíthatnák oda olyanként, mely miatt a tanárnak nem marad ideje főhivatásának teljesítésére.

Kisküküllő vármegye törvényhatósági közgyűlése 1918. ápr. 17.-én határozatot hozott a főrendiház szervezetének reformja tárgyában, melyben többek között az egyetemek rectoraira nézve is azt kívánta, hogy annak hivatalból tagjai legyenek. Ennek kapcsán Grósz Emil tanár a kar 1918. okt. 8-iki ülésén javaslatot tett, melyet a tanártestület egyhangúlag el is fogadott: intéztessék felterjesztés a miniszterhez, hogy a facultásnak is legyen meg a maga képviselője a főrendiházban, s ily módon alkalma legyen befolyását a közérdek szempontjából érvényesíteni.

1918. október 31.-én gróf Károlyi Mihály vette át az ország kormányzását. Egy szennyes ár öntötte el hazánkat, gaz kezek még aznap kioltották a legnemesebb és legtisztább lelkű magyar, gróf Tisza István életét s így Károlyi megszabadult attól a férfiútól, aki talán már csak egyedül lett volna képes a hazatérőkhöz vezető útról őt visszaszorítani. Károlyi kormányrajutása után rendre megalakultak a különböző „tanácsok“, így a katonatanács is, s a rector kénytelen volt ennek bizalmi tagjaként két orvostanhallgatót a facultáshoz delegálni.

Az új regime alatt november 8.-án s folytatólag 12.-én tartotta a kar az első ülést s ezen tárgyalták a hazatérő katonai hallgatók memorandumát, melyben a legkülönbözőbb s nagyrészt méltányosságot érdemlő kívánalmaikat sorolták fel. A legmesszebbmenő atyai jóindulattal igyekezett a kar teljesíteni minden teljesíthető óhajt és szeretetteljes elnézéssel síklott át az elkeseredetten hazatérők memorandumának tónusán, melynek mindjárt az 1. §-a így kezdődött: „A tudományegyetem

dekáni hivatalában, a quaesturában és a rectori hivatalban a régi bürokratikus szabályokból eredő hangnem az ifjúsággal szemben mellőztessék.“ Az ifjúság kívánságainak egy részét azonban kóros kihatásai miatt, tehát éppen az ifjak jól felfogott érdekében, a kar nem találta teljesíthetőnek, ami azután odavezetett, hogy a hadból visszatértek azzal fenyegetődtek, hogy karhatalommal fogják eltávolítani azokat a tanárokat és főorvosokat, kik az elhangzott kívánságokat nem teljesítik.⁷ A rector, aki a nemzeti tanács előtt már letette volt a fogadalmat, felhívta az orvoskari tanártestületet, hogy azt legközelebb az ő kezébe tegye le; a kar ehhez hozzájárult, de azzal a kívánsággal, hogy a változott viszonyok közt is a régi maradjon az eskü szövege; a nov. 26.-i kari ülésből folyólag pedig felhívta az egyetemi tanács és a társkarok figyelmét arra, hogy semmi szükség sincs az egyetem jelvényeinek, címerének, elnevezésének stb. megváltoztatására, ellenkezőleg: a historiai emlékek tiszteltbentartására van szükség. Viszont annál inkább szorgalmazandónak tartotta az ügymenet újjászervezését a kari autonómiák kifejlesztésével, elsősorban a tanszékek betöltése körül.

A kar előterjesztésére 14490/1918. szám alatt a közoktatásügyi ministeri rendelet adta meg a választ, mely szerint a felterjesztésekben, átiratok, kiadványok, hivatalos ügyiratokban és címzésekben a „királyi“ jelző mellőzendő s I. Ferencz József és IV. Károly volt királyok arcképei a hivatalos helyiségekből eltávolítandók. A beiratkozások határidejét a minister november végéig meghosszabbította s így egyes hallgatók első féléve mindössze két hétre zsugorodott össze.⁸

Lovászy népköztársasági minister közölte abbeli hajlandóságát, hogy az összes rendkívüli tanszékeket rendesekké szervezi át, ami az után méltányosnak is látszott, hogy a középiskolai tanároknak is lehetővé tétetett az V. fizetési osztályba való feljutás. A kar tehát javaslatba hozta Árkövy József, Schaffer Károly és Krepuska Géza rk. tanárok előléptetését s Ónodi Adolf rk. tanárnak a rendes tanári címmel való kitüntetését,⁹ viszont közeledő 70. születésnapja alkalmából Dollinger

⁷ 1919 jan. 21.-i kari ülés.

⁸ 1918 dec. 10.-i kari ülés.

⁹ 1918 nov. 26.-i és dec. 10.-i kari ülés.

Gyula rendes, nem sokkal később pedig Árkövy József rk. tanár is, maguk kérték nyugalombahelyezésüket.

Mozgalmat indítottak a három világi kar magántanárai is: testületté tömörültek a célból, hogy tudományos, kulturális és társadalmi munkásságuk fejlesztését szolgálhassák a következő két elv megvalósítása útján: 1. a magántanári köteleességek fokozása, értve ez alatt a magántanárok tanító és kutató képességének intenzívebb kihasználását az egyetemi oktatás keretében és 2. a magántanári jogok kibővítése oly irányban, hogy facultásbeli képviselőik révén a magántanári intézménnyel összefüggő kérdésekben szavazati joggal bírjanak. A kar jóindulattal fogadta az előterjesztést s hozzájárult, hogy az ügy közelebbi megbeszélésére tanulmányi értekezlet tartassék.

A bölcsészeti kar tudományos segédszemélyzete is mozgalmat indított megfelelő anyagi javadalmazás majd pedig véglegesítés biztosítása érdekében, az utóbbit azonban az orvosi kar a maga személyzetére nézve nem tartotta megvalósítandónak.¹⁰ Helyzetének javítását és új állások szervezését kérte a dekáni hivatal személyzete is, amit a kar is mint méltányos óhajt kezelt.

A Károlyi kormány november 16.-án népköztársasági kormánynyá alakult át s 1919 január 22.-én a közoktatásügyi miniszterre kinevezett Kunfi Zsigmond még aznap, a jogi kar megkérdezése nélkül, hét egyént nevezett ki a kar rendes tanárává. Nemcsak a jogi, hanem az orvosi kar is erélyesen tiltakozott azon sérelem ellen, mely az egyetemet az által érte, hogy a miniszter a nevezett karra hét tanárt nevezett ki az illetékes facultas és az egyetem előzetes meghallgatása nélkül s felkérte a rectort, jelentse a miniszternek, hogy: „végzetesnek tartjuk a miniszter eljárását, melylyel a tanszékek betöltésekor a facultas meghallgatását mellőzi s ha a miniszter nem nyújt megnyugtatót a jövőre, készek vagyunk a legerélyesebb ellenállásra“. A jogi kar megtagadta az eskü kivételét s ezzel szembe helyezkedett a népkormánynak „a forradalom vívmányai biztosítására irányuló törekvéseivel“. A következmények előreláthatók voltak: a mindenre elszánt miniszter február 4.-én értesítette a tanácsot, hogy a ministertanács az egyetem autonóm

¹⁰ 1919 febr. 18.-i kari ülés.

hatóságainak működését felfüggesztette és az újonnan kinevezett hét tanár egyikét, Jászi Oszkárt, az egyetemhez kormánybiztossá kinevezte s feladatává tette az egyetem adminisztrációját vezetni és a magyar egyetemi oktatás és szervezet reformját, valamint az egyetemi autonomia intézményes szabályozását előkészíteni s annak megvalósítása iránt javaslatot tenni.

Az orvoskari tanártestület 1919 jan. 21.-i ülésén a dékán utasítást kért a kartól, hogy amennyiben felszólítást kapna a kar, helyén maradjon-e, a felszólításnak eleget tegyen-e vagy sem. A kar úgy határozott, hogy a dékán, prodekán s a jegyző maradjanak meg a helyükön s bizalmáról biztosította a rectort, és őt is felkérte, hogy helyét el ne hagyja.

Az állatorvosi főiskola hallgatóinak köre és tanácsa azzal a kérelemmel fordult a karhoz, hogy a főiskola mint önálló kar az egyetemhez csatoltassék s hogy az állatorvosi oklevél megszerzése jogot adjon az állatorvosi doctori cím viselésére. A kar a főiskolai tanártestület nyilatkozatának híján nem foglalkozott a kérelemmel.¹¹

A március 11.-i kari ülésen hirdette ki a dékán, hogy a miniszerelnök az üresedésben levő élettani tanszék ny. r. tanárává kinevezte dr. Veress Elemér kolozsvári ny. r. tanárt, nem-sokára pedig Hári Pál rk. tanárt is rendessé léptette elő. A márc. 25.-i ülésen tárgyalta a kar a közoktatásügyi miniszer érdeklődését a psychoanalysis és annak rendszeres előadása iránt, amire nézve néhány, nagyobbbrészt III-ad éves orvostanhallgató tett indítványt a miniszernek, fejtegetve ezen új tudomány fontosságát. Az ügy referense, Jendrassik Ernő tanár, szemen szedte az indítványtevők tévedéseit s kifejtette, hogy „az, amit Freud és követői ezen hangzatos címen (psychoanalysis) értenek, nem egyéb, mint pornographia és álomfejtés“, hogy ő maga az izgató analysisnek hasznát sohase látta s hogy „Freud is ugyanazon az alapon áll, mint a modern sexualis irodalom legnagyobb része, mely tudományos mezbe öltöztetett ponyvairodalom, mely nagyon hozzájárul az erkölcsök megrontásához“. — E jobb belátásra ösztönző felvilágosító jelentés ellenére a freudismus legperversebb irányzatának képviselőjét, egy Ferenczi Sándor dr. nevű orvost, Kunfi utóbb,

¹¹ 1919 márc. 6.-i kari ülés.

mint a proletárdictatura közoktatásügyi népbiztosa, mégis kinevezte egyetemi ny. r. tanárnak.¹² Ugyanekkor dr. Péterfi Tibort kinevezte az anatomia ny. r. tanárává a pozsonyi egyetemre, de szolgálattételre a budapestire osztotta be. Ez már a proletárdictatura idején történt, mert 1919 március 21.-én Károlyi Mihály gróf már átadta a kormányhatalmat az aznap kikiáltott tanácsköztársaságnak s megkezdődött a csöcselék uralma. A márc. 28.-án tartott kari ülésben a dekán felolvasta az egyetemi ügyek népbiztosának 87. sz. leiratát, melyben mint nem kívánatos működést teljesítő tanárokat az állásaikkal egybekötött tevékenységben való részvételtől eltiltotta Bársony János, Bókay Árpád, báró Kétly László, Kuzmik Pál és Nékám Lajos tanárokat, néhány nap múlva azonban a Bársonyra vonatkozó intézkedést hatálytalanította. Az elmozdítottak pótlására a népbiztostól nyert felhatalmazás alapján az egyetemi ügyek politikai megbízottja a karnak nem kinevezett tagjai közül Pólya Jenő, Török Lajos, majd utóbb Winternitz Arnold és Holzwarth Jenő dr.-okat bízta meg, ezeken kívül pedig a magántanároknak és gyakorló orvosoknak egész sorát bízta meg, illetve részben kényszerítette, bizonyos speciális előadások tartására. Az egyetem administratív ügyeinek legfőbb vezetésével s az átmeneti intézkedések végrehajtásával a népbiztos Dienes Pál dr.-t bízta meg; a tudományos vezetés továbbra is a klinikák és intézetek igazgatóinak joga maradt. A tanártestületek hatáskörét az egyetemi politikai megbízott a kar kiküldötteivel, valamint az adjunctusok, tanársegédek és gyakorlók által választott két bizalmi egyénnek közrevonásával gyakorolta. Az alkalmazásban levő tisztviselők, nemkülönben ápolók, altisztek, szolgák stb. szintén választottak két bizalmi egyént, akik a rájuk vonatkozó kérdések tárgyalásakor szintén meghívták az ülésekre.

Az orvoskari tanártestületnek a márc. 28.-i volt az utolsó ülése e szennyes idők folyamán; az ügyeket ez alatt az említett „kari bizottsági ülés”-ekben intézték, melyeken a dekánon és két oda kirendelt tanáron kívül nagyrészt mindenféle jött-ment egyén vett részt. Mindezen üléseknek jegyzőkönyveiből megállapíthatjuk, hogy az azokon kötelezettségszerűen jelen volt

¹² 1919 máj. 12.-i kari bizottsági ülés.

dekán, valamint a berendelt tanárok eszméket fel nem vetettek s a tárgyalásokban is csak a legszükségesebb módon vettek részt, elsősorban amikor a tobzódó tudatlanság és tájékozatlanság kártevéseitől kellett az egyetemet és a tanuló ifjúságot megóvni.

A jún. 16-i kari bizottsági ülésen kihirdették a népbiztosi határozatot, mely szerint a jövőben érettségi bizonyítvány nélkül is be lehet iratkozni az orvosi pályára, így például elemi iskolai tanítói oklevél alapján, továbbá, hogy a hallgatók számának több mint egyharmadára való lecsökkentése, vagyis numerus clausus behozatala szükséges.

Júl. 23.-án a népbiztos kihirdette, hogy megszünteti az általános kórtani intézetet s azt élettani intézetté alakítja át.

A kommunista uralom garázdálkodása aug. 2-ikáig tartott s 8.-án ült össze ismét az orvosi kar, melyen a dekán felolvasta a közoktatásügyi minster rendeletét, mely az egyetem autonómiáját 1919 febr. 2 óta korlátozó rendelkezéseket hatályon kívül helyezi. A kar egyhangú határozattal kimondta, hogy a rendeletet tudomásul nem veszi s hogy már az 1918 okt. 31 óta kelt rendelkezéseket is önkényeseknek, erőszakosaknak és törvényelleneseknek minősíti, miért is autonom jogait az okt. 31.-ét megelőző módon fogja gyakorolni. Ezen határozatából folyólag a kar a következő kérelemmel fordult az egyetemi tanácshoz:

1. Tegye meg az egyetemi tanács sürgősen a lépéseket, hogy Tóth Lajos államtitkár újra átvegye a ministerium főiskolai osztályának vezetését.

2. Az egyetemen s első sorban az orvosi facultáson a restitutio in integrum az 1918. évi okt. 31 előtti datummal hajtásuk végre.

3. A tanítástól eltiltott tanárok azonnal foglalják el helyüket.

4. Minden kinevezés, alkalmazás, előléptetés, fizetés-rendezés, ami 1918 okt. 31 óta eddig történt, mint törvénytelen, semmisnek vétessék. Ezen álláspontjának megfelelőleg a kar az élettani tanszéket és intézetet haladéktalanul visszaadja a megelőzőleg megbízott helyettesnek. Tóth István tanár kineveztetése iránt, aki okt. 31 után neveztetett ki, de fizetését nem vette fel, a kar visszamenőleg tesz előterjesztést.

5. A 15 éven alóli időn át szolgáltak átléptetése a VI. fizetési osztályból az V-ikbe semmisnek tekintendő.

6. Kényszer alatt lefolytatott tárgyalások eredményeként létrejött alakulatok (directorium, kari bizottság, magántanári szövetség, egyetemi orvosok szakszervezete, orvos ifjú munkások szakszervezete, orvosnövendékek szövetsége stb.) nem létezőknek tekintendők, hirdetéseik, tábláik az egyetemi épületekből eltávolítandók, — irományaik minél gyorsabban lefoglalandók.

7. Idegenek, vagyis illegális módon egyetemi hivatalokban, intézetekben, stb. elhelyezkedettek eltávolítandók.

8. Az orvostanhallgatók segélyegyletét helyre kell állítani. Az anyagi károkért a kárt okozók felelősségre vonandók, a károk megtérítendőek, ha szükséges, bűnvádi eljárás útján. Kiskorúakért szülőik vagy a gyám felelős.

9. Az orvosnövendékek szövetségét fel kell oszlatni, vezetőiket felelősségre vonni és elszámoltatni, hogy az egybegyűlt pénzekből mennyit fordítottak politikai célokra.

10. A régi ápolószemélyzet régi helyére visszaállítandó.

11. Az ápolási díjak s a megszüntetett különszoba-rendszer visszaállítandók.

12. Azok ellen, akik a tanító- vagy segédszemélyzet, vagy akár a tanulók közül a kommunista üzemekben résztvettek, megtorló eljárásnak van helye.

13. A vétkes magántanárok a magántanári szabályrendelet 21. §-a alapján veszítsék el a venia legendit.

14. Ascher István egyetemi gazdasági hivatali igazgató azonnal felfüggesztendő, ellene hanyagság, kötelességmulasztás, hivatalának szabálytalan vezetése és kommunista üzemek miatt a fegyelmi eljárás megindítandó.

15. Kommunista üzemekben résztvett tanulók fegyelmi úton relegendők.

16. Mindezen határozatokról a többi kar is értesítendő.

17. A kar 3-tagú vizsgáló-bizottságot küld ki, mely a fentiek értelmében tárgyi és személyi ügyekben sürgős, részletes javaslatokat tegyen és permanentiában legyen.

18. Ónodi Adolf tanár magatartását is e bizottság vizsgálja ki.

19. A kar végül sürgős átiratot határozott intézni a tanács-hoz az egyetemi alapítványi vagyoni ügyében, mivel e vagyoni

tetemes része megszállt területre került s ha a magyar állam tulajdonának minősítették, elveszett, — ám ha alapítványnak tekintetik, megmenthető. Ez irányban tehát lépések volnának teendők. — A kar rámutat, hogy az egyetem tulajdonát képező Kossuth Lajos-utcai nagy házúgyszólván semmit se jövedelmez, hogy továbbá az egyetemi nyomda is túlságos költségekkel dolgozik, miért is kívánatosnak tartaná ezeknek házikezelésbe vételét, vagy legalább is az egyetem beleszólási jogának biztosítását.

A kar indítványainak ezen sorozata már magában is demonstrálni alkalmas a sok kártevést, amely a kommunista ochlokratia működéséhez fűződött. A kar indítványai rendre nyertek megoldást. Az egyes indítványpontokat részint az egyetemi tanács, részint a ministerium, de egy részüket maga a kar hajtotta végre, csupán egy pont volt, melyben nem mindjárt sikerült a nézeteket egy nevezőre hozni. Míg ugyanis a ministerium a Károlyi-kormány által eszközölt kinevezéseket törvényeseknek kívánta tekinteni, addig az orvoskari tanártestület mindazt, ami 1918 okt. 31.-től fogva történt, nem volt hajlandó ilyennek elismerni. A legerősebb ütközőpont Veress Elemérnek, a kolozsvári egyetem ny. r. tanárának a budapesti egyetem élettani tanszékére való kinevezésének kérdése volt. Hogy a kar nem személyi kifogás alapján, hanem azon elvi alapon tagadta meg Veress kineveztetésének tudomásul vételét, hogy őt a később népbiztossá vedlett Kunfi minister nevezte ki, eléggé bizonyítja az a tény, hogy Veress annakidején a megüresedett tanszékre második helyen maga a kar jelölte volt. A már-már kiegyenlíthetetlennek látszó ellentétet végül is maga Veress Elemér oldotta meg azzal, hogy a kar álláspontját elismerő levélben maga mondott le az élettan tanszékéről.

Az indítványsorozat további pontjának végrehajtása sok szennyet kavart fel. A kommunista uralom által felállított orvoskari ifjúsági egyesületre nézve megállapítást nyert, hogy a pénzeivel nem tudott elszámolni, miért is vezetői ellen fegyelmi eljárást kellett indítani. A Hajós-utcai medikusotthon körülbelül 40 millió koronát költött el minden látható jelentősebb alkotás nélkül. A legnagyobb pusztítást a kommunisták az orvostanhallgatók segély- és önképzőegyletében végezték. A megkötyagosodott bolsevik ifjak az egyelet vezető-

ségének tagjait kényük-kedvük szerint letartóztatták s az ott talált pénzekből magas fizetéseket szavaztak meg maguknak. Aug. 4.-én azonban kirobbant a magyar hallgatók haragja és kiverte a bitorló vezetőket, a legnagyobb bűnöst pedig, Juliusz titkárt a románok kezére juttatták.

A különböző tanszékek mellett működő személyzet megtevélyedettjeit a tanári kar kiküszöbölte az egyetem kötelékéből s egyben megállapította és kiemelte, hogy az összes elbocsájtottak közt csak két született keresztény akadt. Aránylag nem kicsiny számmal voltak képviselve a bűnösök közt magántanárok is, akiknek egy része sajnálkozásban, megrovásban vagy rosszalásban részesült, más része pedig el kellett hogy veszítse venia legendijét. A tanártestület imént ismertetett indítványsorozatának 18. pontja értelmében Ónodi Adolf rk. tanárnak a proletárdictatura alatti magatartása is kivizsgálandó volt. A kar az aug. 8.-i ülésében foglalkozott Ónodi ügyével aki a vizsgáló bizottság kijelentése szerint kommunista érzelmeinek kifejezést is adott és nem titkolta örömét négy tanártársának kitiltása felett. A bizottság még egyéb hibákat is talált, miért is a kar elhatározta, hogy Ónodi tanár ellen intézetének bejelentés nélkül való elhagyása és külföldre távozása, kötelességmulasztás, hanyagság és intézetének szabálytalan vezetése miatt, amiért az teljes zűllésbe jutott, nemkülönben kommunista érzelmei és tevékenysége miatt, fegyelmi eljárás indíttassék s erre az egyetemi tanács kéressék fel. Az iratokat a dekán a tanács elé terjesztette, mely az okt. 16.-án tartott ülésében a fegyelmi eljárás folyamatbátételét megelőzően 13 pontba foglalt előnyomozást rendelt el. Ügyének ebben a stadiumában, nov. 14.-én Ónodi elhunyt, de ennek ellenére a kar a fegyelmi vizsgálat rendes lejárátását határozta el, amit azonban a tanács elutasított, mert „meghallgatása nélkül senki ellen eljárást folytatni nem lehet”. Végül a tanács az 1920 febr. 26.-i ülésén 8 „igen” szavazattal, 2 „nem” ellenében kimondotta, hogy „miután Ónodi meghalt, az ellene folyamatba tett eljárás megszűntendő. Ezzel egyidejűleg a senatus megállapította, hogy az elfekvő iratokban elegendő tárgyi alapot lát arra, hogy Ónodi ellen, ha életben volna, fegyelmi eljárás volna indítandó”.¹³

¹³ Rectori hivatal 40, 458, 1722 : 1919/20. — 1920 máj. 20.-i kari ülés.

A nem nyilvános tanárok vagy magántanárok sorából, akik a kitiltott tanárok tanszékeinek ellátására, vagy rendes tárgyak előadására kaptak megbízatást, a megejtett igazoló eljárás során kettőre: Török Lajos és Winternitz Arnold c. rk. magántanárokra nézve a bizottság megtorló javaslatot nem tett, mert megállapította, hogy mindketten „szerényen és tartózkodóan viselkedtek“ és „csak kényszer alatt és erős ellenállás után“ vállalták el a megbízatást a bőrgyógyászat, illetve sebészet előadására.

A tanártestületnek 19 pontba foglalt s a komoly időkhöz mért körültekintéssel összeállított indítványsorozata teljességgel kimerítette mindazokat a teendőket, melyekre a felborult erkölcsi egyensúly helyreállítására szükség volt. Ezeken túlmenni csak az igazság rovására lehetett. A lezajlott rémuralom kilengései azonban oly nagyok voltak, hogy némi magyarázatot adják az ingának a másik oldalra való sajnálatos kilengésére. Így került a proletárdictatura megszűnése után feddhetetlen jellemű, hazafias gondolkodású egyének egész sora gyanúsítás, megvádolás, sőt meghurcolás alá, a tanártestület azonban, mely „minden érzélgés és collegiális tekintet félretételével s hideg tárgyilagossággal“ vizsgálta meg ezeket a vádakokat, erkölcsi elégtételt szolgáltatott mindazoknak, akiket e vádak méltatlannul értek.

A lefolyt szégyenteljes félesztendő tapasztalatai megérlették a tanári testületben a felismerését annak a veszedelemnek, melyet a tanítás eredményességére, az orvosi rend etikai színvonalára s az egész társadalomra a minden destructiós törekvésre kész, céltudatos szellemi proletariatus tenyésztése jelent s ezért azt kívánta, hogy az egyetem kapui bezárassanak azok előtt, kiknek vagy teljes anyagi képtelensége, szellemi vagy erkölcsi alsóbbrendűsége, avagy hiányos családi nevelése veszélyezteti az eredményes és nyugodt tanulást s az orvostól megkívánható erkölcsi színvonalat. Ez a felismerés vezetett el ahhoz az eljáráshoz, mely jelentkezés helyett folyamodni kényszeríti az egyetemen felvételt keresőket, hogy ily módon azok tömegéből a meghatározott korlátolt számban felveendőket az említett szempontok figyelembevételével kiválogathassa s elsősorban a destructióra legkönnyebben kaphatóknak bizonyult elemeket a lehetőség szerint távoltartsa. Ezt a törekvést

tetőzte be végül a „*numerus clausus*“-ról szóló 1920. évi XXV. törvénycikk.

Az aug. 26.-i ülésen a kar egyhangúlag állapította meg azt is, hogy a nőknek az orvosi pályára bocsátása 25 évesnél hosszabb tapasztalat szerint általános csalódást eredményezett. Egy részük testileg, más részük erkölcsileg is tönkrement s igazán kiváló, nagy orvos egyikökből sem vált, a középszerűségeiből is alig egy-kettő vált ki a sok száz közül. A háború alatt fokozott mértékben tódultak a nők az orvosi pályára s elfoglalták a hadbavonult férfiak helyét s így megnehezítették azoknak a továbbjutását, kik a háború alatt a legtöbbet szenvedtek. A kar javaslatot terjesztett a minister elé, hogy mindaddig, amíg ezek a tovább nem indokolható előnyök ki nem egyenlítődtek, nők fel ne vétessenek az orvosi karra, azontúl pedig csakis a középiskolai tanulmányokat kitűnő eredménnyel végzett, legalább 22 éves nők. A javaslatot az egyetemi tanács is a magáévá tette,¹⁴ a minister azonban ennek az intézményes kimondásához nem járult hozzá. Miként azonban látni fogjuk, a női hallgatók ügye még igen sokáig és sokat foglalkoztatta, miként a bölcsészeti, úgy az orvosi facultást is.

A háborúból hazakerült és az azt követő idők nehézségein és nélkülözésein túlesett medikus ifjúság sorsán könnyítendő a kar elhatározta, hogy medikus otthont létesít. Ennek a létrejötté körül elsősorban Bókay Árpád tanár fáradozott igen sokat. Az ő kezéhez utalta ki a közoktatásügyi minister azt a 300.000 K-t, melylyel a cél rendelkezésére bocsátott Köztelek-utca 1. szám alatti dohánygyári helyiségeknek medikus mensa-vá alakítása körül bugólkodott s már úgy volt, hogy a mensa nemsokára üzembe állítható lesz. Sajnos, nem ez történt, mert Bókay meghalt, az épületet egy patronage egyesület foglalta le, az actio megfeneklett, a helyiségek tönkrementek, még a vakolat is lehullott s a beruházott összeg nemcsak hogy elveszett, de még 162.000 korona adósság is maradt.¹⁵ 1919 novemberében Nékám Lajos tanár bízott meg a mensa felállításával, amely aztán fáradozásának eredményeként 1920 máj. 17.-én meg is

¹⁴ 1919 dec. 9.-i kari ülés.

¹⁵ 1919 febr. 18.-i kari ülés.

nyílt. Norvégia cipőt, ruhát ajándékozott a mensa ellátottjainak, az amerikai Vörös Kereszt pedig sok élelmiszert, de ez 1922-ben megszűnt.

Az 1921 nov. 29.-i kari ülésén¹⁶ Nékám, mint a mensa tanárelnöke, már azt jelenthette, hogy a mensa átépítése és kibővítése is collegium medicummá megindult s hogy abban a következő tanév őszére körülbelül 150 hallgató elhelyezhető lesz. S egyben jelezte, hogy egy olyirányú intézmény kiépítése lebeg a szemei előtt, mely nemcsak egyszerűen anyagiakban jön segítségére a szegénysorsúaknak, hanem culturalis és nevelő hatása is legyen. Már ekkor Nékám buzgólkodására 673 kötetnyi collegiumi könyvtár állott a medikusok rendelkezésére és okulására. — Nagyot lendített a helyzeten az az 1 millió K, amelyet báró Korányi Frigyes pénzügyminister bocsátott rendelkezésül a szükségelt beruházásokra. 1922-ben gróf Károlyi Gyula, gróf Károlyi Lászlóné és gróf Károlyi Imre egyenkint 250.000 K-t adományoztak e collegium medicum céljaira.¹⁶

Miként azt kilátásba helyezte, 1922 szept. 26.-án, a kari ülésen, már jelentette is Nékám, hogy a collegium medicum a következő héten körülbelül 140 tag felvételével meg fog nyílni. A minister ekkor 6 millió K-t utalt ki, továbbá 6 milliónak a kiutalását pedig kilátásba helyezte. A számítások szerint 43 millió K-t fog az évi szükséglet kitenni. Eleinte az évi segély kilátásba helyezett összegének kiutalása nem is ütközött akadályokba, de az 1924 szept. 10.-i kari ülésen elkedvetlenedve jelentette Nékám, hogy a collegium sanálást igénylő helyzetbe került, ez iránti javaslati azonban felsőbb helyen nem vétettek figyelembe, miért is felmentését kérte a collegium vezetése alól; a kar kérésére azonban tovább fáradozott Nékám a vergődő intézmény érdekében. Az 1925 dec. 1.-i ülésen újra lemondott s újra maradásra bírták, míg végül szárnyaszegett kedvvel az 1927 dec. 13.-i ülésen végérvényesen visszavonult s helyébe Rigler Gusztáv tanárt kérte fel a kar a collegium vezetésére, aki a megbízást elfogadta, de nemsokára megbetegedett s ismét Nékám felé fordult a kar bizalma, aki átvéven a teendőket, az 1928 jún. 10.-i kari ülésen igen körültekintő tájékoztatót és beszámolót adott az intézmény akkori helyzeté-

¹⁶ 1922 szept. 7.-i kari ülés.

ről. Gyógyulása után ismét Rigler vette át a collegium vezetését, de nem sok időre, mert már 1930 aug. 30.-án meghalt. Ugyan-ezen időben halálozott el az eddigi elnök, Kiss János hittudományi kari tanár is, akinek helyébe Kelen Béla tanár lépett, igazgatóul pedig Dunay Jenő egyetemi tanácsost bízta meg az orvosi kar, akit nemsokára Hudyma Emil, a Rákóczián volt h. igazgatója váltott fel. Kelen tanár 1935-ig tartotta meg e nobile officium-ot. Ezen utóbbi évek alatt a collegium és a mensa, jóllehet a ministerium évi segélye már csak 6000 pengőre csökkent, az előd-vezetők alapozó munkájának s az új vezetőség fáradhatatlan munkálkodásának eredményeként, immár biztos alapokon nyugodva teljesítette socialis rendeltetését.

A kar az 1921 okt. 11.-én tartott ülésén vette tudomásul a vallás- és közoktatásügyi minister leiratát, melyben közölte, hogy a kormány engedélyével a budapesti kir. magyar tudományegyetem ezentúl a „budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem“ nevet fogja viselni.

Ugyanebben az ülésben mutatta be a dékán a budapesti orvosikar Csaba Bajtársi Egyesület alapszabálytervezetét. Ezen egyesület céljául tűzte ki, hogy a budapesti egyetem orvoskarának magyar ifjúságát, a közülök kikerülő orvosokat, valamint az orvoskar tanársegédeit, tanárait az egész életre kiható és kiterjedő olyan szervezetben egyesíti, mely a választott hivatás kifogástalan betöltéséhez szükséges, a képességek megszerzését lehetőleg biztosítja, a nyílt, őszinte, férfias jellemet, a kötelességérzetet, a megalkuvást nem tűrő becsületességet és igazságszeretetet fejleszti, egymásnak kölcsönös támogatására kötelez, s a nemzeti érzés és keresztény erkölcsi világnézet ápolásával a magyar haza boldogulását politikai vonatkozások kikapcsolásával tervszerűen szolgáltatja.

A lefolyt másfél évtized beigazolta, hogy az egyesület a hozzája fűzött reményeket beváltotta. A kebelébe tömörült medikusok egymásnak igyekeznek jó példával szolgálni, hazafiassságukkal és a keresztény felekezeteket összefogó vallásosságukkal kitűnni és mindennemű destructió törekvésére, utcai tüntetésekre s effélékre való csábításokat erélyesen visszautasítani. Nagy részben a Csaba-egyesület érdemének tudható be az orvoskari előadásokon honoló példás tantermi

fegyelem is. Mindenben méltó társaik az „Americana“ orvos-tanhallgatói.

Az 1922 jan. 2.-i kari ülésen Nékám tanár indítványt tett, hogy a háborúban elesett orvoskari hallgatóknak, tehát az orvos- és a gyógyszerésznövendékeknek, emléket állítson a kar. Kérésére az olasz követség megígérte, hogy 3 köbméter márványt díjtalanul fog küldeni Olaszország. Az 1924 nov. 18.-i ülésen Grósz tanár megismételte az indítványt azzal a javaslat-tal, hogy addig is, míg a megfelelő emlékmű felállítható lesz, a központi épület előcsarnokában egyszerű tábla örökítse meg, most már mielőbb, az elesettek emlékét. A további lépések megtételére Lenhossék tanár kéretett fel, aki az 1926 jan. 12.-i kari ülésen ismertette terveit s annak leglényegesebb pontját: a dekanatushoz vezető lépcső fordulójának az egyik oldalára emléktábla illesztessék; ez a hely bár mint építkezési keret nagyon is egyszerű, de mellette szól, hogy igen forgalmas. Az ápr. 13.-i ülésen az emléktábla szövegét mutatta be Lenhossék: „1914—1918. Pro Patria.“ Az emlék június 1.-én készen állott, leleplezése pedig nov. 2.-án ment végbe, amidőn Vámosy tanár tartotta az ünnepi beszédet. A leleplezés idő-pontjáig számba vett hősi halottak voltak: Nagy László magán-tanár, 3 tanársegéd, 45 beiktatott orvostanhallgató és 1 gyógyszerésznövendék.

A tanszékek körüli változásokat 1922-ig a következőkben foglaljuk össze.¹⁷ A sebészi műtétan Kuzmik Pál tanárnak a II. sz. sebészi klinika igazgatójává 1914 júl. 4.-én történt kinevezése óta üresedésben lévő ny. rk. tanszékére vonatkozólag a kar az 1916 márc. 14.-i ülésen takarékosági okon azt a javaslatot tette, hogy e tárgy előadása „egyelőre“ ismét a sebészet rendes tanárainak jogkörébe utaltassék, mégpedig olykép, hogy mindegyik tanár a saját klinikájának keretében, évről-évre szóló hatálylyal, bízson meg egy arravaló magán-vagy rk. tanárt az előadással és gyakorlati oktatással, a magán-

¹⁷ 1922 jún. 16.-ával zárjuk le e fejezetet, amidőn az összeomlást követő nyugtalan idők folyamán sűrűn váltakozó átmeneti ministerek után gróf Klebelsberg Kuno tartós ministersége vette kezdetét.

tanárok részére kiutalt jutalomdíjakból való remuneratio mellett. A kar Holzwarth Jenő magántanárra kívánta bízni a műtétten előadását s őt a rk. tanári címmel való felruházásra hozta javaslatba. A minister azonban 1916 aug. 13.-án ülésjog-nélküli ny. rk. tanárrá nevezte ki Holzwarthot.

Ajtai K. Sándor, a törvényszéki orvostan tanára, 70. születésnapjának betöltésekor nyugalomba helyeztetését kérte. Utódjává a kar által javasolt meghívás alapján az 1915 szept. 1.-én kelt lf. elhatározással Kenyeres Balázs, a kolozsvári egyetem ny. r. tanára, neveztetett ki.¹⁸

1916 jan. 15.-én meghalt Alexander Béla magántanár, az egyetemi Röntgen-intézet vezetője. Egyelőre Kelen Béla dr.-t kérte fel a kar — akinek az actinotherapia magántanárává való habilitációja már fel volt terjesztve, — hogy az intézet vezetését a dekán felügyelete alatt vállalja.¹⁹ A jún. 16.-i kari ülésen úgy határozott a kar, hogy a Röntgen-intézet kettéosztásával két önálló Röntgen-intézet létesíttessék, mégpedig az egyik a belső klinikai telepen Kelen Béla magántanár vezetése alatt, a másik a külső telepen br. Korányi Sándor III. sz. belklinikáján Elischer Gyula magántanár vezetése alatt. A minister a javaslatához hozzájárult s az 1917/18. évi költségvetésbe a meglévőhöz még egy VIII. fizetési osztályú állást vett fel. Az 1917 dec. 11.-i kari ülésen a dekán már jelenthette, hogy mindkét Röntgen-intézeti vezető az említett fizetési osztályba kineveztetett.

1917 febr. 2.-án kelt lf. elhatározással Bálint Rezső a belgyógyászat, Vámosy Zoltán a gyógyszerismeret és méregtan, s 1918-ban Hári Pál az élet- és körvegytan ny. rk. tanára ny. r. tanárokká neveztettek ki.

1917 dec. 19.-én meghalt Tangl Ferenc. Az élettani tan-székre kiírt pályázaton kilencen vettek részt: Farkas Géza, Hári Pál, Kőrösy Kornél, Liebermann Pál, Mansfeld Géza, Róna Péter, Veress Elemér, Verzár Frigyes és Vészi Gyula. A kar ternajelölése: Farkas — Veres — Hári, amivel szemben többféle különvélemény hangzott fel és nyújtatott be írásban.

¹⁸ Egyetemi beszédek 1916/17.

¹⁹ 1916 jan. 19.-i kari ülés.

A tanszék betöltése azonban évekig késett. A fő akadálya az volt, hogy Veress Elemér hosszú ideig mint a karnak 1918 dec. 31.-én kinevezett tanára szerepelt még azután is, hogy már semmiféle tanári funkciót a budapesti egyetemen nem végzett. Amikor aztán Veress a kolozsvári egyetemhez neveztetett ki, a kar megsürgette Farkas kinevezését, sőt újbóli szavazással documentálta azt, hogy a Farkasra vonatkozó előterjesztését fenntartotta. Az élettani tanszék helyettesítését a kar az 1917/18. tanév második felétől Kőrösy Kornél adjunc-tus, c. rk. tanárra bízta, az 1920 szept. 25.-i kari határozattal pedig Farkas Gézára, akinek a kinevezését az 1921 okt. 11.-én tartott üléséből folyólag újra megsürgette. Végül az 1922 febr. havi r. kari ülésen jelentést tehetett a dekán, hogy Farkas kinevezése az élettan ny. r. tanárává jan. 12.-én megtörtént.

Az 1918 jún. 18.-i kari ülésen Tauffer Vilmos 40 évi szol-gálat után, melyből 37-et mint ny. r. tanár töltött el, benyuj-totta nyugalombahelyezése iránti kérelmét, hogy ezentúl az anya- és csecsemővédelem ügyének szentelhesse magát. És csakugyan ritka, utóbb már korát meghazudtoló buzgalom-mal látott neki Tauffer a szívéhez forrt ügynek, s mint a szü-lészeti ügyek ministeri biztosa megszervezte a szülészeti rend-tartást, mely európaszerte nagy elismerésben részesült. Jó sorsa megadta neki, hogy 83 éves korában, 1934 dec. 4.-én megrendítő körülmények közt bekövetkezett haláláig, csak-nem mindvégig érintetlen lelki és testi frissességben élhes-sen ideális céljaiért.

A Tauffer visszavonulásával megüresedett II. sz. szülé-szeti és nőgyógyászati tanszék ellátását egyelőre Tóth István c. rk. tanárra bízta a kar, aki azt az 1919/20. tanévtől kezdve mint meghívás alapján kinevezett ny. r. tanár foglalta el.

1919 okt. 20.-án meghalt Bókay Árpád s a gyógyszer-tan tanszékére az 1919 dec. 9.-i kari ülésen Vámosy Zoltán kebel-beli ny. r. tanárnak, az így megüresedő gyógyszerismeri és mére-gtani tanszék-re pedig a dec. 16.-i ülésen Jakabházy Zsig-mondnak, a kolozsvári egyetem ny. r. tanárának a meghívását határozta javaslatba hozni a tanártestület. Az 1920 nov. 4.-i kari ülésen hirdette ki a dekán, hogy úgy Vámosy Zoltán,

mint Jakabházy Zsigmond a kari javaslat értelmében a szóbanlévő tanszékekre ny. r. tanárokká kinevezettek.

Az idők jeladását követve, a kar az 1919/20. tanévtől kezdve az egészségügyi közigazgatástan s 1921 januárjától kezdve a socialis hygiene tanításáról is gondoskodni kívánt, s az előbbire Békésy Géza h. államtitkárt, az utóbbira Fáy Aladár államtitkárt sikerült megnyernie, s ezenkívül az 1920 febr. 17-i kari ülésen elhatározta, hogy Székely Ágoston rk. tanárt bízta meg az orvosi ethikának előadásával, amit a minister jóváhagyása után Székely az 1920/21. tanévben meg is kezdett.

A tanártestület az Ónodi Adolf halála óta üresedésben levő orr- és gégeészeti tanszéke az 1920 febr. 17.-i kari ülésen Lénárt Zoltán magántanárnak meghívását határozta el, de öt év telt el, míg végül 1925 júniusában a tanszék ismét felállított s azzal együtt Lénárt Zoltán ny. rk. tanárrá, 1926-ban pedig rendessé kineveztetett. Lénárt meghonosította szakmájának sebészi alapon való művelését is.²⁰

A tanártestület az 1920 máj. 11.-i kari ülésből folyólag felterjesztést tett, melyben Illyés Géza c. rk. tanárnak az urologia ny. r. tanárává való kinevezését, valamint azt javasolta, kerestessék meg a székesfőváros tanácsa arra nézve, hogy az Illyés vezetése alatt álló közkórházi osztály klinikai jelleggel ruháztassék fel. A szeptemberi kari ülésen Illyés Géza már mint az urologiának kinevezett ny. r. tanár jelent meg, melynek az általános sebészettől és venereológiától elkülönített művelését és tanítását az egyidejűleg meginduló tanévvel meg is kezdette. Az urologiának önálló szakma és tantárgyként való rendszeresítésében hazánkat csak Franciaország előzte meg.

1920 szept. 25.-étől fogva mint meghívott vett először részt a tanártestületi üléseken Szabó József magántanár, akit a kar Árkövy József tanárnak nyugalomba vonulása után a stomatologiai tanszék helyettesítésére kért fel, míg aztán az 1922/23. tanévtől fogva mint e tárgy ny. r. tanára foglalta el véglegesen katedráját.

²⁰ 1925 jún. 16.-i kari ülés.

IX.

A JELEN
(1922—1935)

A proletárdictatura letörése után 1919 augusztusától 1922-ig terjedő nem egészen három éven át öten váltották fel egymást a cultusministeri székhelyen, míg végül 1922 jún. 16.-án legnagyobb alkotóink egyike, gróf Klebelsberg Kuno foglalta azt el több mint kilenc esztendőre. Első sorban a vidéki egyetemek, főleg kedvence: a szegedi felé fordult Klebelsberg alkotó kedve, a Pázmány Péter-egyetem orvostudományi karára azonban nehéz idők szakadtak, mert intézeteinek és klinikáinak még a mindennapos üzemeltetéséhez szükségelt összegek is egyre szűkebbre szabattak. Csakis a tanárok határtalan áldozatkészségének volt köszönhető, hogy az üzem sehol fenn nem akadt. Nem-igen volt oly intézettel vagy klinikával kapcsolatos tanszék, melynek tanára nem a sajátjából pótolta volna, amire a költségvetések nem nyújtottak fedezetet és a beavatottak olyan tanárokról is tudtak, akik jóval többet áldoztak klinikáik karbantartására, mint amennyit a fizetésük tett ki.

Az államfő 1922 szept. 5.-én kelt magas elhatározásával s a vallás- és közoktatásügyi minister ugyanezen évi 122329. sz. alatt kelt rendeletével tartandó orvosdoctori szigorlatoknak új szabályrendelete lépett életbe az orvostudományi karoknál. E szabályrendelet létrejöttének és előzményeinek történetéről már korábban szóltunk. Rövidre fogva a következő szigorlati rend lépett életbe.

I. szigorlat. I. rész. Szóbeli vizsgálat a természettanból és a vegytanból. — II. rész. Szóbeli és gyakorlati vizsgálat a bonctanból és az élettanból.

II. szigorlat. Szóbeli és gyakorlati vizsgálat a kórbonctanból. Szóbeli vizsgálat az általános kórtanból és a gyógyszer-tanból.

III. szigorlat. A) Klinikai és szóbeli vizsgálat a belgyógyászatból.

B) Klinikai és szóbeli vizsgálat a sebészetből, elméleti és gyakorlati vizsgálat a sebészeti műtéttanból.

C) Klinikai és szóbeli vizsgálat a szülészetből és nőgyógyászatból, elméleti és gyakorlati vizsgálat a szülészeti műtéttanból.

D) Klinikai és szóbeli vizsgálat a szemészetből, elméleti és gyakorlati vizsgálat a szemészeti műtéttanból.

E) Klinikai és szóbeli vizsgálat a gyermekgyógyászatból.

F) Klinikai és szóbeli vizsgálat az elmeorvosokból.

G) Klinikai és szóbeli vizsgálat a bőr- és nemi bajokból.

IV. szigorlat vagy orvosi záróvizsga. Szóbeli vizsgálat a közegészségtanból és a törvényszéki orvostanból.

Az 1933 jún. 13.-iki kari ülésen a tanártestület az érvényben álló szigorlati szabályrendelet reformjáról tanácskozott s ki-mondotta, hogy az első tanulmányi év végén „rostavizsgát” kíván rendszeresíteni, mégpedig négy tárgyból: a physika és chemiából s az általános szövettan és fejlődéstanból.

A minister a többi egyetem orvosi karaival is közölte a reformtervet; az e feletti tárgyalások még nem fejeződtek be.

1923. ápr. 24.-én a Magyar asszonyok nemzeti szövetsége és a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók országos szövetségének nőosztálya a közoktatásügyi ministerhez fordultak azzal a kérrrel, hogy az összes főiskolai facultások újra megnyitassanak a nők részére. 1924 máj. 14.-én az állandóan Budapesten lakó szülők is hasonló kérelmet nyújtottak be, 1924 máj. 16.-án pedig a MEFHOSz női szakosztálya 5 folya-modó részére. A minister mindezeket a kérvényeket véleményezésre elküldte az orvosi karnak, ez azonban megmaradt az 1919 aug. 26.-i ülésben elfoglalt álláspontján. 1926 szept. 5.-én a minister felhívta a kart, hogy a női kérvényezők folya-modványait is vegye szabályszerű tárgyalás alá s a megengedett létszám keretén belül az érvényben levő módok mellett vegye fel őket.

1927 szept. 19.-én a minister a kar véleményét kérte a nők habilitációja kérdésében. Az 1895 dec. 19.-én kelt 65710. sz. rendelet ugyanis megnyitotta a nők előtt a doctoratust s ezzel együtt a tudományos gradusok elnyerhetésére a módot. A kar ezúttal nem kívánt belebocsátkozni abba a kérdésbe, hogy

vajjon mikép váltak be a nők az orvosi pályán, és voltak, akik nemcsak elvi, de etikai és nemzetvédelmi szempontból helytelenítették a nőknek erre a pályára való bocsátását, a felvetett kérdésre azonban mégis azt a választ kellett adniok, hogy amennyiben a nők elnyerhetik a doctori gradust, s ha egyéni minőségük és tudományos munkássága valamelyiküket a habilitációra érdemesíti, úgy az a körülmény, hogy az illető nő, ennek akadályát nem képezheti s a habilitatio megtagadása nem lenne sem indokolt, sem jogos.

Az 1928 dec. 11.-i kari ülésen megint felhangzott a panasz, hogy a magántanárok egy része professorként szerepel s magát konokan „m. tanár”-nak írja. A kar ezért elhatározta, hogy felhívja a magántanárok figyelmét a fennálló rendelkezésekre és bizottságot küld ki valamely alkalmasabb cím kieszelésére. Ez a bizottság az 1929 febr. 19.-i ülésén ismét csak a „docens” elnevezést hozta javaslatba, de eredménytelenül. 1934 ápr. 14.-én megint a magántanári képesítő eljárás reformja foglalkoztatta a kart, amire a magántanárok számának túlságos elszaporodása, a jól ismert visszaélések és „deformitások” szolgáltak okul. 55 rk. és több mint 100 magántanára volt már ekkor az orvosi karnak s a habilitatio megszűnt már a régi nagy kitüntetés lenni. — A kar ismét a „docens” elnevezést óhajtott kötelezővé tétetni s fokozott körültekintést meghonosítani az egész habilitáló eljárás terén. Szükségesnek mondta a kar, hogy a docensek működését öt évenként kötelezőleg beküldött jelentéseik alapján egy bizottság közbenjöttével úgy a tudományos termelés, mint a tanítói tevékenység szempontjából felülvizsgálja. A venia legendi, amennyiben indokoltnak látszik, — megvonható legyen. Kimondandó, hogy a folyamodó csakis a maga állandó tartózkodási helyén működő egyetemről kérhet és nyerhet képesítést, ahonnan ha elköltözik, docenturája önként megszűnik és fokozatát csak újabb képesítési eljárás lefolytatása után nyerheti vissza. A szabályzat ezen intézkedése visszaható erővel az összes eddigi magántanárookra érvényesítendő.

A karnak ezen javaslatát a minister a többi egyetemhez is facultásaiknak hozzászólása végett megküldötte; a tárgyalások még nincsenek befejezve.

1929-ben a kar javaslatára külön választott az iskola-orvosi és egészségügytanári képesítés. Ezt a közoktatásügyi miniszter 12663/1933. sz. rendelete hatályon kívül helyezte s a kétféle képesítést ismét egységesítette. Elrendelte továbbá, hogy a tanfolyam kéthónapos legyen, elméleti és gyakorlati kiképzéssel, évente egyszer, ha legalább 25 jelentkező akad.¹

Az Országos Orvosszövetség javaslatot tett, hogy a társadalmi egészségügytan a klinikai oktatás 2. félévében, tehát a tanfolyam 6. félévében önálló vizsgatárgyként taníttassék. A kar e javaslatot az 1930 máj. 20.-i ülésében tárgyalta, minek eredményeként kimondotta, hogy a társadalmi egészségügytanak kötelező, önálló szigorlati tárgyként való oktatását nem kívánja. De kívánja a közegészségügytan egész tanításának keretében megoldani a kérdést úgy, hogy ha a tanfolyam 12 félévesre bővül, a közegészségügytan két féléven át való hallgatása legyen kötelező, a specialis továbbképzésről pedig a magántanári intézményekben történjék gondoskodás.

A berlini egyetemen szerzett kedvező tapasztalatok indították nemes Balogh Ernő tanárt a famulusi intézmény meghonosítását sürgető s a kar 1933 ápr. 25.-i ülésén bemutatott előterjesztésének megtételére. 1916-ban, a klinikájának ismeretét tartalmazó munkájában Nékám tanár már érintette volt, hogy a tanulás intenzívebbé tételére előnyös lenne a famulus-rendszert valamilyen formában nálunk is meghonosítani, azonban konkrét indítvány híján a kar nem foglalkozott e kérdéssel, míg végül Balogh tanár az említett kari ülésen gondosan kidolgozott elaboratumot terjesztett elő a famulusi intézmény facultativ meghonosítása érdekében, melyet a kar egyhangúlag magáévá tett s felkérte a közoktatásügyi minisztert, járna el a belügyminiszternél, hogy a nyilvános jellegű kórházaknak az orvosszigorlókat befogadni hivatott osztályai a famulusok számára is megnyillassanak. A cultusminister 15796/1934. sz. alatt át is írt a belügyminiszterhez s azt ismételtelen megsűrgette.

Nemsokára Rust József 1000 pengő adományt bocsátott a rector rendelkezésére egyetemi hallgatók szorgalmának jutál-

¹ 1933 márc. 14.-i kari ülés.

mazására, a rector pedig és a tanács hozzájárult, hogy az említett adományból 20 pályázó részére egyenkint 50 pengőnyi famulusi ösztöndíj létesíttessék, akik a nyári szünetben 12 különböző vidéki kórházban famuluskodásra helyeztetek el.

Ezzel megtörtént az első eredményes lépés, az intézmény gyökeret vert.

A dekán 1933 dec. 19.-ére „ünnepélyes ülésre“ hívta össze a tanártestületet ama történelmi esemény alkalmából, hogy Hágában a nemzetközi bíróság a cseh állam felebbezésének elvetésével egyhangú ítéletet hozott s kimondotta, hogy a Pázmány Péter-tudományegyetem birtokában lévő javakat, melyek a trianoni békekötelezvény értelmében jelenleg a cseh államnak juttatott területen fekszenek, vissza kell származtatni egyetemünknek tulajdonába. Nemes Balogh Ernő dekán nagyszabású beszédben méltatta e tényt úgy igazságszolgáltatási, mint nemzeti szempontból és Alma Materünk legközvetlenebb viszonylatában. Indítványára a tanártestület, hálás köszönetének kifejezése mellett, jegyzőkönyvileg örökítette meg Gajzágó László kormányfőmegbízott és segítőtársainak, nemkülönben Kovács Gyula jogi kari tanár kezdeményezőnek és Angyal Pál rectornak elévülhetetlen érdemeit az egyetem ősi jogainak csorbítatlan megőrzése körül.

A tanártestület sokat és az ifjúság iránt sok megértő szeretettel foglalkozott az állásnélküli okleveles fiatalság elhelyezkedésének kérdésével és tett felterjesztéseket és kimerítő javaslatokat a miniszternek; így az 1934 febr. 20.-i kari ülésből folyólag is, amidőn kimutatta, hogy csak az észszerűség alapján, sőt az adott, itt-ott nem is törvényszerűen betöltött keretek megfelelő kitöltésével az állásnélküliséget úgyszólván teljesen meg lehetne szüntetni.

A kar az 1935 jún. 4.-i ülésen tudomásul vette, hogy az egyetemi gyógyszerár autonom Egyetemi Gyógyszerészeti Intézeté minősített át.

Az egyetem közeledő 300 éves jubileumának megülnését előkészítő bizottság 1932 márc. 18.-án tartott első ülésén

Balogh Ernő tanár indítványt tett egy tüdőbetegpavillon létesítésére, mely mint maradandó alkotás az egyetem jubileumát feledhetetlenné tenné. Az egyetemi tanács 1934 jún. 26.-i ülésén az indítványt, melyet Balogh tanár nagyobb emlékiratban tüzetesen megindokolt, elfogadta.

A Balogh-féle indítványba fonódott báró Korányi Sándor tanárnak a kar 1932 nov. 15.-i ülésén tett javaslata, hogy a tüdőbeteg hallgatóknak tanulmányaik végzésében intézményes támogatás nyujtassék s még ha szűkebb keretek közt is, mint pl. a leyseni diáksanatorium, de mégis a tüdőbeteg egyetemi hallgatók elkülönített elhelyezése felől kellene gondoskodni, amelyben orvos által ellenőrzött tanulmányaikat is folytathassák.

A Balogh-féle emlékirat szerint e létesítendő tüdőbetegpavillon a külső klinikai telepen állítandó fel, a jó levegőjű botanikus kert és a belgyógyászati klinika tözsomszédságában, mely vizsgálóeszközeivel, laboratoriaival, műtőberendezésével, segédszemélyzetével és consiliariusi szakorvosi segítségével a tüdőbetegpavillon rendelkezésére állana és — amint Korányi tanár óhajtotta — az egyetemi hallgatók számára is tüdőbeteg dispensaire-ként működhetnek.

Az áldásos terv megvalósítását a székesfőváros tanácsa tette lehetővé 800.000 pengős adományával. A főváros ezen, a multban az egyetemmel szemben tanusított magatartását expiálni alkalmas nemes áldozatkészségének megnyilvánulásában az oroszlanrész Sipőcz Jenő főpolgármesternek, „e milliós város legjobb értelemben vett társadalmi orvosának“ az érdeme volt s hálájának méltó kifejezését jelképezte az orvosi kar javaslata, melynek alapján Sipőcz Jenő főpolgármester a jubileum alkalmából díszdoctorrá avattatott.²

Végül elérkezett az egyetem jubileumának időpontja. Nemzetünk égbekiáltóan igazságtalan megalázottságát feledtető napsugaras ünnepek közt ülte meg Pázmány Péter egyeteme a 300 éves fenállását. Az ünnepek két részletben zajlottak le. Az első ünnepély 1935 máj. 12.-én Kenyeres Baláznak, az orvostudományi karból választott rectornak buzgólkodására messze kinőtt egy szerény „családi ünnepély“ kereteiből s

² 1935 ápr. 9.-i kari ülés.

erkölcsi kihatásaiban országos jelentőségűvé vált. Ugyanekkor folytak le a belföldiek díszdoctori, valamint a sub auspiciis avatások s ugyancsak az egyetemi jubileum alkalmából határozta el a kar nemes Balogh Ernő tanár, dekán javaslatára, hogy orvostudományi múzeumot létesít s ebben őrzni tovább a Semmelweis-ereklyéket, a Czermák-féle gégetükröt, a kari könyvtár régi hazai és külföldi értékes kiadványait, Mária Teréziának, valamint a kari tanárok olajfestésű képeit és a Faludi Géza dr.-tól 8000 P-ért vásárolt, közel 800 darabból álló numismatikai gyűjteményt, stb., stb.

Az ünnepségek szeptemberben folytatódtak a bölcsészettudományi karból választott Kornis Gyula tanár rectorátusa alatt, melyek erkölcsi kihatásaikban nemzetközi jelentőségűekké váltak.³

A „jelenkor“ címe alatt tárgyalt másfél évtized sok tekintetben a facultás megpróbáltatásának időszakát jelentette: 14 oszlopos tagját veszítette el a kar ez alatt a rövid idő alatt; hetet az isteni, hetet az emberi törvények szőlítottak el tanszékek mellől: amazok meghaltak, emezeket a korhatár állította meg az útjukban.

1921 dec. 21.-én meghalt Jendrassik Ernő. Jan. 2.-án tartott ülésén a tanári testület elhatározta, hogy latin nyelven szövegezett gyászjelentést küld a külföldi egyetemeknek és hogy a jövőben az orvosi kar minden tényleges és nyugdíjas tanárának halálát hasonló módon fogja a külföldi egyetemekkel tudatni. A megüresedett IV. sz. belgyógyászati klinikára a kar meghívása alapján 1922 máj. 30.-án Herzog Ferenc, az 1914 óta a pozsonyi egyetemen működő belgyógyász-professor neveztetett ki ny. r. tanárrá.

1924 okt. 9.-én elhunyt Moravcsik Ernő Emil. A kar az okt. 14.-i ülésén Somogyi István tanársegédet bízta meg az előadások megtartásával és Schaffer rk. tanárt a szigorlatoztatással, aki a kar feléje forduló bizalmának megnyilatkozására

³ Az egyetem 300 éves jubileumáról Kornis Gyula számolt be a „Jubileumi évkönyv“ terjedelmes kötetében.

az ülésen eleve és a továbbiak folyamán is többször kijelentette, hogy a megüresedett tanszék vezetésére sem átmenetileg, sem véglegesen nem vállalkozik. A tanártestület a következő, dec. 16-i ülésen egyhangúlag foglalt állást Schaffer kijelentésével s megnyugtattván őt magát azzal, hogy „igen szigorú bírálója önmagának“, még egyszer felkérte őt, vállalná el a tanszéket. A szavazás alkalmával valamennyi, vagyis 23 jelen volt szavazó Schaffernek a tanszékre való meghívását határozta el. Ezek után Schaffer „a bizalom megnyilvánulásának e szinte nyomasztó súlya elől“⁴ csakugyan nem térhetett ki, csupán azt a kikötést tette, hogy az agyszövettani tanszék személyzete az elmekórtani klinika statusába átvétessék s a leltára is átadassék. A kar készségesen hozzájárult Schaffer óhajához s egyben úgy határozott, hogy az agyszövettani tanszék szerveztessék át törvényszéki elmekórtani tanszékké s erre Németh Ödön c. rk. tanár lenne meghívandó. Ez a javaslat azonban a kedvezőtlen gazdasági viszonyok közt nem valósult meg.

Schaffer, mint az elmekórtan ny. r. tanára az 1925/06. tanévvel kezdte meg működését, melyet — 1934 szept. 7.-én érvén el a korhatárt — ezentúl is, mint a tanszék teendőinek ellátásával megbízott helyettes folytatott.

1926 januárjában Kuzmik Pál ny. r. tanár halálával megüresedett a II. sz. sebészeti tanszék, melynek elnyerésére pályáztak: Ádám Lajos magántanár, Bakay Lajos a pécsi egyetemen ny. r. tanár, Borszéký Károly c. rk. tanár, Hüttl Tivadar a debreceni egyetemen ny. r. tanár, Lobmayer Géza és Tóthfalusy Imre magántanárok, és Winternitz Arnold c. rk. tanár. A javaslatlattelre kiküldött bizottság referense, Verebély Tibor tanár első helyen Bakayt, másodikon Winternitzet, harmadikon aequo loco Borszékýt és Hüttl, — a bizottság többsége pedig s majd a máj. 18-i ülésen a plenum, első helyen Winternitzet, másodikon aequo loco Bakayt és Borszékýt, harmadikon Hüttl jelölte.

A kormányzó július 17.-én Bakay Lajost nevezte ki a sebészet ny. r. tanárává, de egyidejűleg kelt elhatározása alapján a beszüntetett III. sebészeti klinika visszaállítását rendelte el

⁴ 1925 jan. 13.-i kari ülés.

s e tanszékre Ádám Lajos magántanárt ny. rk. tanárrá nevezte ki, ami ellen a kar — tekintettel arra, hogy sem a tanszék felállítása, sem Ádám kinevezése dolgában előzetesen meg nem hallgattatott, tiltakozását jelentette be.⁵ 1927 júl. 7.-én — Ádám tanár kérelmére — felterjesztéssel élt, hogy a III. sz. sebészeti tanszék előadási tárgyköre sebészi propaedeutika címen állapíttassék meg, amit a minister 1927/28.-i hatálylyal jóváhagyott. 1930 júliusában Ádám a sebészet ny. r. tanárává nevezetett ki.

1926 márc. 1.-én meghalt Bársony János, a szülészeti és nőgyógyászat tanára. Az I. számú tanszék helyettesül a kar a márc. 9.-én tartott ülésén Lehoczky-Semmelweis Kálmánt bízta meg, ápr. 13.-i ülésén pedig elhatározta, hogy Kubinyi Pál, szegedi ny. r. tanár meghívását hozza javaslatba, aki kinevezetvé, az 1926/27. tanévvel kezdte meg működését egyetemünkön, de már 1928 máj. 1.-én kénytelen volt megbetegedése miatt egy évi szabadságot kérni, mely időre ismét Lehoczky-Semmelweis Kálmán bízott meg a helyettesítéssel. Sajnos, Kubinyi betegsége 1928 nov. 23.-án halálával végződött s a tanszékre kiíratott a pályázat. Első helyen Lovrich József c. rk. tanár, másodikon Berecz János, a szegedi egyetemen ny. r. tanár, harmadikon Lehoczky-Semmelweis Kálmán és Fekete Sándor magántanárok aequo loco jelöltettek, de a szaktanár: Tóth István által benyújtott különvélemény alapján 1929 július 29.-én Frigyesi József c. rk. tanár nevezetett ki a szülészeti és nőgyógyászat ny. r. tanárává.

1926 júl. 20.-án megszűnt élni Lieberman Leo s a közegészségtan tanszékének ideiglenes ellátásával a kar a szept. 7.-i ülésén Andriska Viktor magántanár adjunctust bízta meg. A tanszék betöltésére a facultás Rigler Gusztávot, Fodor tanítványát, Szegeden a kolozsvári egyetem közegészségtan-tanárát nagy szótöbbséggel meghívni határozta. A minister azonban nem fogadta el a kar javaslatát s pályázat kiírását rendelte el. A kar ezúttal is Riglert jelölte első helyen s aug. 15.-én a kormányzó őt nevezte ki a közegészségtan ny. r. tanárává, s mint ilyen működött már 1930 aug. 30.-án bekövetkezett haláláig.

⁵ 1926 jan. 12.-, máj. 18.-, szept. 7.-i kari ülés.

1926 szept. 2.-án Krompecher Ödön, a kórbonctan tanára, a basalis sejt-rák klasszikus leírója, halt meg s az elárvult tanszék ideiglenes ellátását a kar a szept. 7.-i ülésén Puhr Lajos adjunctusra bízta. A facultás az 1927 ápr. 26.-i ülésen azzal a szándékkal foglalkozott, hogy Orsós Ferencet, a debreceni egyetem ny. r. tanárát hívja meg, aki azonban bizonyos nem mindjárt teljesíthető kikötéseket tett, úgy, hogy elvégtül is a pályázat kiírása mutatkozott szükségesnek. A három folyamodó: Balogh Ernő, Baló József és Puhr Lajos közül az első helyen jelölt Balogh Ernőt, a szegedi egyetem tanárát nevezte ki 1927 szept. 14.-én a kormányzó a II. sz. kórbonctani tanszékre ny. r. tanárrá.

A karnak 1934 jan. 23.-án tett javaslatára a II. sz. kórbonctani intézet kebelében létesült a kísérleti rákkutató intézet, melynek igazgatásával ugyancsak nemes Balogh Ernő tanár bízott meg.

1926 dec. 15.-én súlyos veszteség érte az egyetemet: meghalt Tóth Lajos államtitkár, akit a következő, jan. 7.-i kari ülésen meleg szavakkal parentált el a dékán, méltán mondván róla, hogy „egész pályafutása alatt szeretettel és gonddal viseltetett az egyetem s főleg a kar ügyei iránt s felvirágoztatását szívében hordta“.

1927 nov. 22.-én meghalt Székely Ágoston, a Pasteur-intézet igazgatója, az orvosi ethika megbízott előadója. A kar a dec. 6.-i ülésén Schaffer Károly elnöklete alatt bizottságot küldött ki javaslattételre, hogy az ethika előadásának kérdése miként volna megoldandó. A bizottság elnöke Győry Tiborhoz, az orvostörténelem c. rk. tanárához fordult észrevételeinek s az iránti nyilatkozatának közlése végett, hogy netáni megbízása esetén hajlandó lenne-e az orvosi ethika előadására. Győry kifejtette, hogy nézete szerint külön orvosi ethika nincs, csupán egy ethika van: a correct ember etikája, s köszönettel kitért egy netán e tárgy előadására vonatkozó megbízásra való javaslatára elől. A kiküldött bizottság is ebben az értelemben tett indítványt a kar előtt s ezzel az ügy lekerült a napirendről s az orvosi ethika azóta sem szerepel a tanrendben.

1927 dec. 15.-én meghalt Hoór Károly, a szemészet tanára s a tanszék helyettesi teendőivel a kar Kristyóry Aladár adjunctust, a következő hónaptól, januártól fogva pedig Horváth Béla tanársegédet bízta meg. A kar az 1928 jan. 24.-i ülésén Blaskovics László c. rk. tanár meghívása iránt tett javaslatot, akit a kormányzó ápr. 24.-én nevezett ki a II. sz. szemészeti klinikára ny. r. tanárrá.

Diaetetikai intézet felállítását szorgalmazta a kar az 1928 máj. 1.-én tartott ülésében, melynek vezetőjéül dr. Soós Aladár magántanárt kívánta a VI. fizetési osztály illetményeivel és 500 P üzemi pótlékkal alkalmazni, aki a klinikai élelmezés megszervezésével és továbbvezetésével, mint az „egyetemi diaetetikai intézet“ igazgatója bíztnék meg.

A minister hajlandónak mutatkozott az intézet felállítására, a személyi javadalmazás fedezetét azonban olykép kívánta előteremteni, hogy két tanársegédi állást megszüntet. A kar ez ellen ismét a ministerhez fordult arra kérve őt, hogy Soós dr. javadalmát ne a szándékolt módon, hanem a költségvetésbe való beállítás útján biztosítsa. Végül 1930 dec. havában megtörtént Soós Aladár magántanár kinevezése a VI. fizetési osztályba, az új diaetetikai intézet igazgatójává.

1929 júl. 29.-én az egyetemi Röntgen-intézet igazgatója, dr. Kelen Béla c. rk. tanár egyetemi ny. r. tanárrá neveztetett ki.

1929 máj. 23.-án 47 éves korában meghalt Bálint Rezső, a belgyógyászat tanára. Az ekként megüresedett I. sz. belklinikai tanszéket Herzog Ferenc tanár vette át. Az ilykép megüresedett IV. sz. belklinikai tanszék többé nem töltetett be: a szept. 6.-án tartott kari ülésen olvastatott fel a ministeri leirat, mely e tanszéket végleg megszüntette.

A kar egyhangú javaslatával szemben, mely Bókay Jánosnak, a gyermekgyógyászat tanárának a 70-ik életéve betöltésével esedékes nyugalombahelyeztetését egy tiszteleti évvel elhalasztani kívánta, a minister megtagadó választ adott, melyet a dekán azzal jelentett be az 1928 máj. 24.-i kari ülésnek, hogy Bókay tanár előtte azt a kívánságát nyilvánította, hogy a karral való

kapcsolatainak fenntartása kedvéért hajlandó lenne szigorlati elnökséget vállalni. Közben a minister megváltoztatta a határozatát: Bókay tiszteleti évét megtagadó határozatát hatálytalanította, úgy hogy Bókay csak az 1928/29. tanév végével vonult nyugalomba. Az 1929 máj. 24.-i kari ülésben Heim Pál ~~szegedi~~ egyetemi tanár meghívásának javaslatba hozását határozta a tanártestület, akit a kormányzó júl. 29.-én a gyermekgyógyászat tanszékére ny. r. tanárrá nevezett ki. Heim Pált, alig hogy az előadásait megkezdte, okt. 24.-én elragadta a halál. Elárvult tanszékére nyolcan pályáztak: Bókay Zoltán a debreceni, Hainiss Elemér a szegedi, Duzár József a pécsi egyetem gyermekgyógyász-tanárai, Torday Ferenc c. rk. tanár, valamint Bosányi Andor, Kramár Jenő, Petényi Géza és Péterfi Ignác magántanárok. A kar az első három pályázót jelölte a fenti felsorolás sorrendjében s a kormányzó 1930 júliusában Hainiss Elemért nevezte ki a gyermekgyógyászat ny. r. tanárává.⁶

Tellyesniczky Kálmán tanár 1930 január 1.-től szabadságot s annak leteltétől nyugdíjaztatását kérte. A kar a II. sz. anatomia tanszék ellátását egyelőre Lenhossék Mihály tanárra bízta,⁷ aki az 1931/32. tanév végéig látta el egymagában mind a két anatomiai tanszékét. 1931 ápr. 21.-én tartott ülésén a kar a két tanszék önállóságának helyreállítását határozta el, mégpedig olyképp, hogy az I. sz. intézet anatomiai-tájbonctani, a II. számú pedig anatomiai-szövettani intézet legyen és egyben Huzella Tivadar debreceni egyetemi tanárt hozta javaslatba az utóbbi tanszékre, amit — mivel a tanács bizonyos formai kiegészítések végett az ügyiratokat visszaküldte — a jún. 14.-i ülésén megismételt. Huzella kinevezése megtörténvén, az 1932/33. tanévvel kezdte meg itteni működését.

A dekán az 1933 jan. 21.-i ülésen hirdette ki a minister hozzájárulását, hogy a II. sz. tanszék ezentúl mint szövettani-fejlesztési tanszék működjék.

Lenhossék 70. évi születésnapja 1933 aug. 28.-án következvén el, ezzel együtt a szabályszerű nyugalombahelyezteté-

⁶ 1929 nov. 12.-, 1930 márc. 18.-, szept. 9.-i kari ülés.

⁷ 1930 jan. 14.-i kari ülés.

sének időpontja is küszöbön állott, amikor a kar a május 9.-i ülésén elhatározta, hogy egy, sőt ha lehet két tiszteleti évet kér a számára, mert Lenhossék „fölkényesen igényt tarthat e kivételes megkülönböztetésre“. A jún. 10.-i ülésen a dékán közölte a karral, hogy a kormányzó aug. 31.-vel felmenté Lenhossékot, de megbízta a tanszék helyettesítésével, aminek Lenhossék az 1933/34. tanév végéig meg is felelt, hogy a következő tanévvel a szegedi egyetemről meghívott és 1934 júl. 18.-án kinevezett Kiss Ferenc ny. r. tanárnak adja át az I. sz. anatómiai-tájbontani tanszéket.

1930 szept. 21.-én töltötte be Preisz Hugó, az általános kórtan és bakteriologia tanára 70-ik életévét, miért is nyugalmahelyezését kérte. A kar 1931 júl. 1.-től fogva Buday Kálmán felügyelete alatt, Skrop Ferenc magántanár, adjunctust az általános kórtani, és Went István magántanárt a bakteriologiai tanszék helyettesítésével bízta meg s a dec. 1.-i ülésen Belák Sándor debreceni ny. r. tanár meghívását javasolta az általános kórtan tanszékére. Belák az 1932/33. tanévvel meg is kezdte a működését, a kar felkérésére, további intézkedésig, a bakteriologiai tanszék egyidejű elvállalásával.⁸

1930 aug. 30.-án meghalt Rigler Gusztáv s a kar a közegészségtani tanszék helyettesítésével Andriská Victor magántanár, adjunctust bízta meg. A pályázat kiíratván, arra ketten folyamodtak: Darányi Gyula, a szegedi egyetem ny. r. tanára és Tamássy Géza, Debrecen város tisztiorvosa. A kar unico loco Darányit hozta javaslatba, akit a kormányzó 1931 szept. 8.-án nevezett ki a közegészségtan ny. r. tanárává.

Krepuska Géza, a fülészet ny. r. tanára 1931 szept. 5.-én betöltötte a 70. évét s ezt követőleg nyugalomba helyeztetett, a kar azonban továbbra is megbízta őt a fülgyógyászat előadásával; a minister ez iránti jóváhagyását a dékán az 1933 jún. 27.-i kari ülésen hirdette ki. Minthogy Krepuska a Szent Rókus-kórházi teendőiről is lemondott, ezzel együtt megszűntek a fülészeti tanszék keretei s így a minister magát a tanszéket is meg-

⁸ 1931 máj. 19.-, dec. 1.-, 1932 szept. 27.-i kari ülés.

szüntette, amennyiben annak ellátmányát — a kar javaslata ellenére — a költségvetésből törölte s a fülészeti tanszékét a gégészeti-be olvasztotta be. Krepuska részére az I. sz. sebészeti klinika fülbajos beteganyaga jelöltetett meg tananyagul, megfelelő segédszemélyzet kilátásba helyezésével, s az 1933/34. tanév II. felében itt folytatta Krepuska megbízás alapján az előadásait.

1932-ig három tanszék tanári javadalma töröltetett: a Bálint-féle belgyógyászaté, az agyszövettané és a fülészeté. Az egyre nehezbülő gazdasági viszonyok nagy áldozatokat róttak az egyetemre is, főleg az orvosi facultására. Az 1929. évi költségvetés már teljes ridegséggel tükrözteti vissza a szűkös helyzetet. De még ennél is nyomasztóbb képet kapunk további három év múltán Karafiáth miniszternek a kar 1932 szept. 6.-án tartott ülésén bemutatott leiratából, melyben arról értesíti a kart, hogy az 1929. évi költségvetéshez képest újabb 2 millió pengővel történt csökkentésen kívül a tanári és a segédszemélyzeti állások számát is apasztani kell. A miniszter elrendelte, hogy a karon rendszeresített tanszékek számát 30-ról 23-ra kell redukálni, a fentemlített tanszékek tanári fizetésének törülésén túl még további öt tanszékot kell megszüntetni s a tanszéki segédszemélyzet létszámát 18-cal apasztani. (Az eddigi, illetve létszám volt: 14 adjunctus, 62 tanársegéd és 64 gyakornok.)

A kar az okt. 18.-i üléséből felirattal fordult a miniszterhez, melyben fájdalmasan mutatott rá, hogy az elméleti tanszékeknek katastróphalissá vált a helyzete s hogy a gyakorlati oktatás szükségleteinek a létminimum alá történt leszállítása következtében egyes intézetek immár az életképtelenség határáig **elérkeztek** s hogy mindezek következtében minden további **reductio ellen tiltakoznia** kell. Ennek ellenére újabb elevenbe vágó, bénító reductiók rendeltettek el a segédszemélyzet és a szolgák statusában, miként azt a dekán a kar 1934 szept. 11.-i ülésén közölte. Hálával kell ezért a krónikásnak megemlékeznie arról a segítő készségről, melyet a tudománymentő bizottság tanusított a kar elméleti tanszékei és intézetei iránt, a midőn 1924 okt. 24.-én 10 millió K-t utalt ki a részükre. Ugyanily érzelmek által vezéreltetve adományozott ugyancsak 1924-ben

gróf Wimpffen Siegfried 15 millió K-t a II. sz. belgyógyászati klinika, és 1925-ben gróf Hoyos 10 millió K-t az élettani intézet céljaira.⁹ Bármily mély pontra szállt is le ezekben az években a korona értéke, a nemes áldozatkészség hálára készítő ereje csorbíttatlan maradt mindvégig, még ha mindössze csak néhány cseppet jelentettek is a nevezett összegek a ki nem elégíthetett igények és nélkülözések tengerében.

1932 dec. 1.-től kezdődőleg 46 évi szolgálat után nyugalomba helyeztetett Matolcsy Miklós c. rk. tanár, az egyetemi gyógyszer-tár vezetője s a kar a nov. 15.-i ülésen egyelőre Csipke Zoltán gyógyszer-tári fővegyészt bízta meg a helyettesi teendőkkel, majd pedig a következő év jún. 13.-i ülésén Mozsonyi Sándor magántanár, ministeri osztálytanácsost, aki a gyógyszerészeti előadások megtartásával ideiglenesen, majd a szept. 13.-i ülésből végleg is megbízott. A gyógyszer-tári vezető állásra pályázat iratott ki s a két jelentkező közül Mozsonyi Sándor első, Mikó Gyula pedig második helyen jelöltetett. Március 7.-én Mozsonyi neveztetett ki a szóbanlevő állásra.¹⁰

1933 május 10.-én meghalt Hári Pál s a kar a május 16.-i ülésén Farkas Gézát, az élettan tanárát kérte fel az élet- és kórvegytani intézet vezetésére s a tanszéki teendők végzésére; egyben javaslatot tett, hogy a tanszék fejlesztesse ki mielőbb orvosi kémiai tanszékké, melyen az alapvető vegytani ismeretek az orvoscépzés igényeihez mérten elméletileg és gyakorlatilag taníttasanak. Méltán kívánhatta ezt a kar, amidőn ez a tanszék, sőt az orvosi physika tanszéke is, minden vidéki egyetemen fel volt már állítva s éppen csak a Pázmány Péter egyetem volt kénytelen azt állandóan nélkülözni, ami jogos igényeinek a háttérbe szorítását jelentette, mely alig volt összhangzásba hozható azzal a bőkezűséggel, mely a bölcsészeti kart három kémiai intézettel gazdagította. Amíg pedig ez az orvos-kémiai tanszék fel nem állíttatik, az élet- és kórvegytani előadások megtartását Farkas Géza tanár felügyelete alatt Aszódi Zoltán dr. egyetemi magántanár, adjunctusra bízta a kar.

⁹ 1924 nov. 18.-, 1925 okt. 13.-i kari ülés.

¹⁰ 1933 okt. 17.- és márc. 13.-i kari ülés.

1933 okt. 13.-án Buday Kálmán elérte a 70. életévét, a minster azonban hozzájárult, hogy a tanév végéig megmaradhasson a tanszékén.¹¹ A kar a jún. 15.-i ülésén a Buday visszavonulásával megüresedő kórbonctani tanszékre Orsós Ferencet, a debreceni egyetem ny. r. tanárát óhajtotta meghívás útján megnyerni, ezt a szándékát azonban a jún. 18.-i ülésén tárgytalanította, hogy a majdan Kenyeres Balázsnak, a törvényszéki orvostan tanárának a korhatár elérésével bekövetkezendő nyugalomba helyezésével megüresedett tanszék betöltésére nyerve meg Orsóst. Kenyeres Balázs nyugalombahelyezése 1935 júl. 1.-én volt esedékes, de megbízás alapján a következő félévre is visszatartatott¹² s így ő vezette mint rector az egyetem 300 éves jubileumi ünnepségeinek május 12.-én celebrált első részét s vett részt mint prorektor a szeptember havában megtartott folytatólagos ünnepségeken.

1934 szept. 13.-án Farkas Géza tanár elköltözött az élők sorából. A kar az 1935 márc. 12.-i ülésén Beznák Aladár magántanárnak rk. tanárként való meghívását javasolta a minsternek, aki szept. 6.-án ki is neveztetett az élettan ny. rk. tanárrá.

*
* *

A kar dékánjai hosszú időn át egymagukban végezték az összes hivatali teendőket, az orvostanhallgatók számának fokozatos és rohamos növekedése azonban végül szükségessé tette, hogy administratív teendők végzése alól a lehetőségig mentesítsenek s azokat megfelelő irodai személyzet lássa el.

A dékáni teendők pontos és megbízható elvégezhetése végett az orvosi kar akkor, mikor a hallgatók száma még csak 5—600 körül mozgott, úgy járt el, hogy a dekánt több éven át újra megválasztotta; így Rupp János 11, majd utána Balogh Kálmán 8 és Fodor József 4 évig viselte a dékáni tisztséget. Fodor után is mindmáig — szemben a többi facultással — az orvosi kar dékánjai rendszerint 2—2 évig viselik tisztségüket. A hallgatók számának a 90-es években meginduló fokozatos növekedése szükségessé tette megfelelő irodai személyzet beállítását s ekkor alkalmaztatott a dékáni hivatalban mint

¹¹ 1935 febr. 20.-i kari ülés.

¹² 1935 máj. 14.-i kari ülés.

irodatiszt Margittai Antal, a későbbi egyetemi tanácsjegyző és egy írógépkézelő, Farkas Ilona személyében. 1910-ben a beírt hallgatók száma már a 2000-et is meghaladta. A dekán a meglévő csekély személyzettel már képtelen volt a tanulmányi és adminisztratív ügyeket hiánytalanul elintézni s Liebermann, majd Tangl dekánok intézetük tanszéki személyzetét állították be a dekáni hivatal szolgálatába, hogy a határidőhöz kötött munkákat idejében elvégezhessék. Végül az 1910/11. tanév dekánjának Tangl Ferencnek sikerült kieszközölnie, hogy a dekáni hivatal megfelelő adminisztratív tisztviselőt kapjon. 1911 február 15.-én neveztetett ki a dekáni hivatalhoz Dunay Jenő egyetemi fogalmazó, aki az adminisztratív teendők végzésével a dekán munkáját nagyban tehermentesítette, és kevéssel utána dr. Molnár Andor, aki azonban 1918-ban a vallás- és közoktatásügyi ministeriumba került. Dunay Jenő fokozatos előlépések után 1922 aug. 5.-én a VI. fizetési osztályba egyetemi tanácsossá neveztetett ki,¹³ vezetése alatt jelenleg, 1935-ben, négy segéderő működik.

¹³ 1922 szept. 7.-i kari ülés.

FÜGGELÉK

I. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTEREK

Eötvös József báró 1867 febr. 20—1871 febr. 2.
Pauler Tivadar 1871 febr. 10—1872 szept. 4.
Trefort Ágoston 1872 szept. 4—1888 aug. 22.
Csáky Albin gróf 1888 szept. 22—1894 jún. 10.
Eötvös Lóránd báró 1894 jún. 10—1895 jan. 15.
Wlassics Gyula 1895 jan. 15—1903 nov. 3.
Berzeviczy Albert 1903 nov. 3—1905 jún. 18.
Lukács György 1905 jún. 18—1906 márc. 6.
Tost Gyula 1906 márc. 6—1906 ápr. 8.
Apponyi Albert gróf 1906 ápr. 8—1910 jan. 17.
Székely Ferenc 1910 jan. 17—1910 márc. 1.
Zichy János gróf 1910 márc. 1—1913 febr. 26.
Jankovich Béla 1913 febr. 26—1917 jún. 15.
Apponyi Albert gróf 1917 jún. 15—1918 máj. 8.
Zichy János gróf 1918 máj. 8—1918 okt. 31.
Lovász Márton 1918 okt. 31—1918 dec. 23.*
Imre Sándor 1919 aug. 7—1919 aug. 15.
Huszár Károly 1919 aug. 15—1919 nov. 24.
Haller István 1919 nov. 24—1920 dec. 16.
Vass József 1920 dec. 16—1922 jún. 16.
Klebelsberg Kuno gróf 1922 jún. 16—1931 aug. 24.
Ernszt Sándor 1931 aug. 24—1931 dec. 16.
Karafiáth Jenő 1931 dec. 16—1932 okt. 1.
Hóman Bálint 1932 okt. 1—

II. AZ ORVOSI KARBÓL VÁLASZTOTT RECTOROK

1773/74	<i>Prandt Ádám Ignác.</i>	1805/06	<i>Stipsics Ferdinand K.</i>
1779/80	<i>Winterl Jakab József.</i>	1809/10	<i>Bene Ferenc.</i>
1783/84	<i>Shoretich Mihály.</i>	1813/14	<i>Eckstein Ferenc.</i>
1786/87	<i>Trnka Vencel.</i>	1817/18	<i>Lenhossék Mihály.</i>
1790/91	<i>Winterl Jakab József.</i>	1821/22	<i>Schuster János.</i>
1793/94	<i>Rác Samuel.</i>	1825/26	<i>Reisinger János.</i>
1796/97	<i>Stipsics Nándor Károly.</i>	1829/30	<i>Stáhly Ignác.</i>
1799/800	<i>Schönbauer József.</i>	1833/34	<i>Weleczy János.</i>
1802/03	<i>Stipsics Ferdinand K.</i>	1837/38	<i>Böhm Károly.</i>

* 1919 január 22-ig a tárca betöltetlen volt, ekkor pedig a ketté választott ministeriumban : Vass János mint vallásügyi, Kunfi Zsigmond mint közoktatásügyi minister működött 1919 márc. 21-ig. Ekkor a proletárdiktatura jutott uralomra, mely 1919 aug. 1-ig tartott.

1841/42 <i>Birly Ede Flórián.</i>	1898/99 <i>Mihalkovics Géza.</i>
1845/46 <i>Fabini János Theophil.</i>	1902/03 <i>Kétly Károly.</i>
1862/63 <i>Sauer Ignác.</i>	1906/07 <i>Ajtai K. Sándor.</i>
1866/67 <i>Rupp N. János.</i>	1910/11 <i>Réczey Imre—</i>
1870/71 <i>Stockinger Tamás.</i>	<i>Genersich Antal.</i>
1874/75 <i>Kovács József.</i>	1914/15 <i>Lenhossék Mihály.</i>
1878/79 <i>Lenhossék József.</i>	1910/11 <i>Moravcsik Ernő Emil.</i>
1882/83 <i>Jendrassik Jenő.</i>	1922/23 <i>Bársony János.</i>
1886/87 <i>Korányi Frigyes.</i>	1926/27 <i>Preiszig Hugó.</i>
1890/91 <i>Schulek Vilmos.</i>	1930/31 <i>Nékám Lajos.</i>
1894/95 <i>Fodor József.</i>	1934/35 <i>Kenyeres Balázs.</i>

III. AZ ORVOSI KAR IGAZGATÓI.

- 1770—1777 *Gülenburgi Gilg János*, városi tisztviselő orvos.
 1777—1784 *Veza Gábor* Pest-Pilis-Solt megye t. főorvosa
 1784—1786 az állás nincs betöltve.
 1786—1799 *Veza Gábor* orsz. főorvos.
 1799—1802 az állás nincs betöltve.
 1802—1806 *Schraud Ferenc*, orsz. főorvos.
 1806—1816 az állás nincs betöltve.
 1816—1824 *Pfisterer András*, orsz. főorvos.
 1825—1840 *Lenhossék Mihály*, orsz. főorvos.
 1841—1843 *Bene Ferenc.*
 1843—1848 *Stáhly Ignác.*
 1848—1849 *Balassa János.*
 1850-ben az állást eltörölték.

IV. AZ ORVOSI KAR DEKÁNJAI

1770/71. } Prandt Ádám Ignác.	1785/86. <i>Trnka Vencel.</i>
1771/72. } Prandt Ádám Ignác.	1786/87. <i>Stáhly György.</i>
1772/73. } Prandt Ádám Ignác.	1787/88. <i>Prandt Ádám I.</i>
1773/74. } Winterl József Jakab.	1788/89. <i>Winterl József J.</i>
1774/75. } Winterl József Jakab.	1789/90. <i>Prandt Ádám I.</i>
1775/76. } Trnka Vencel.	1790/91. <i>Rácz Sámuel.</i>
1776/77. } Trnka Vencel.	1791/92. <i>Stáhly György.</i>
1777/78. <i>Prandt Ádám Ignác.</i>	1792/93. <i>Winterl József J.</i>
1778/79. <i>Shoretich Mihály.</i>	1793/94. <i>Stipsics Ferdinánd K.</i>
1779/80. <i>Winterl József Jakab.</i>	1794/95. <i>Schönbauer József.</i>
1780/81. <i>Trnka Vencel.</i>	1795/96. <i>Stipsics Ferdinánd K.</i>
1781/82. <i>Rácz Sámuel.</i>	1796/97. <i>Rácz Sámuel.</i>
1782/83. <i>Prandt Ádám Ignác.</i>	1797/98. } <i>Stipsics Ferdinánd K.</i>
1783/84. } <i>Shoretich Mihály.</i>	1798/99. }
1784/85. } <i>Shoretich Mihály.</i>	1799/800. } <i>Schraud Ferenc</i>
	1800/01. }

1801/02.	<i>Stipsics Ferdinánd K.</i>	1847/48.	} <i>Schmidt János.</i>
1802/03.	<i>Schönbauer József.</i>	1848/49.	
1803/04.	{ <i>Stipsics Ferdinánd K.</i>	1849/50.	
1804/05.		1850/51.	} <i>Tognio Lajos.</i>
1805/06.	<i>Szening János—</i>	1851/52.	
	<i>Eckstein Ferenc.</i>	1852/53.	
1806/07.	<i>Eckstein Ferenc.</i>	1853/54.	
1807/08.	{ <i>Bene Ferenc.</i>	1854/55.	} <i>Gebhardt X. Ferenc.</i>
1808/09.		1855/56.	
1809/10.	{ <i>Lenhossék Mihály.</i>	1856/57.	
1810/11.		1857/58.	
1811/12.	{ <i>Schuster János.</i>	1858/59.	} <i>Gebhardt X. Ferenc—</i>
1812/13.		1859/60.	
1813/14.	{ <i>Reisinger János.</i>		<i>Sauer Ignác.</i>
1814/15.		1860/61.	<i>Sauer Ignác—</i>
1815/16.	{ <i>Lenhossék Mihály.</i>		<i>Rupp N. János.</i>
1816/17.		1861/62.	} <i>Rupp N. János.</i>
1817/18.		1862/63.	
1818/19.		1863/64.	} <i>Stockinger Tamás.</i>
1820/21.	<i>Palkovics András.</i>	1864/65.	
1821/22.	{ <i>Streitt Ádám.</i>	1865/66.	} <i>Lippay Gáspár.</i>
1819/20.		1866/67.	
1822/23.	{ <i>Beer N. János.</i>	1867/68.	} <i>Jendrassik Jenő.</i>
1823/24.		1868/69.	
1824/25.		1869/70.	
1825/26.		1870/71.	
1826/27.	{ <i>Sadler József.</i>	1871/72.	} <i>Rupp N. János.</i>
1827/28.		1872/73.	
1828/29.		1873/74.	
1829/30.		1874/75.	
1830/31.	{ <i>Csausz Márton.</i>	1875/76.	
1831/32.		1876/77.	
1832/33.		1877/78.	
1833/34.		1878/79.	
1834/35.	{ <i>Csurgovics Sándor.</i>	1879/80.	} <i>Balogh Kálmán.</i>
1835/36.		1880/81.	
1836/37.		1881/82.	
1837/38.		1882/83.	
1838/39.	<i>Fabini János Th.</i>	1883/84.	
1839/40.	<i>Christen Kristóf.</i>	1884/85.	
1840/41.	<i>Gebhardt X. Ferenc.</i>	1885/86.	
1841/42.	{ <i>Bugát Pál.</i>	1886/87.	
1842/43.		1887/88.	} <i>Fodor József.</i>
1843/44.	{ <i>Eckstein Frigyes.</i>	1888/89.	
1844/45.		1889/90.	
1845/46.	{ <i>Havas Ignác.</i>	1890/91.	
1846/47.		1891/92.	} <i>Mihálkovics Géza.</i>
		1892/93.	
		1893/94.	
		1894/95.	} <i>Hőgyes Endre.</i>
		1895/96.	

1896/97. }	Ajtai K. Sándor.	1917/18. Buday Kálmán.
1897/98. }		1918/19. Krompecher Ödön.
1898/99. }	Klug Nándor.	1919/20. Krompecher Ödön—
1899/900. }		Kenyeres Balázs
1900/01. }	Bókay Árpád.	1920/21. }
1901/02. }		1921/22. }
1902/03. }	Thanhoffer Lajos.	1922/23. }
1903/04. }		1923/24. }
1904/05. }	Genersich Antal.	1924/25. }
1905/06. }		1925/26. }
1906/07. }	Lenhossék Mihály.	1926/27. Tellesniczky Kálmán.
1907/08. }		
1908/09. }	Liebermann Leo.	1927/28. }
1909/10. }		1928/29. }
1910/11. }	Tangl Ferenc.	1929/30. }
1911/12. }		1930/31. }
1912/13. }	Preiszig Hugó.	1931/32. }
1913/14. }		1932/33. }
1914/15. Grósz Emil.		1933/34. }
1915/16. }	Hoór Károly.	1934/35. }
1916/17. }		1935/36. Darányi Gyula.

V. AZ ORVOSI KAR NYILV. RENDES ÉS NYILV. RENDKÍVÜLI TANÁRAI TANSZÉKEK SZERINT

az egyes tanszékek felállításának évétől kezdve.

a) Anatomia.

1881/82 óta : I. Anatomiái tanszék, 1902 óta : Rendszeres anatomiái és fejlődéstani tanszék.

Trnka Vencel, 1770—1790.

Báró János, 1790 (tanszékét betegsége miatt el nem foglalhatta).

Szening János, 1790—1806.

Rácz Sámuel, 1806—1807.

Stáhl Ignác, 1808—1819.

Böhm Károly (h.*) és Kieninger Boldizsár, 1820—1823.

Stáhl Ignác, 1823—1834.

Csausz Márton, 1834—1858.

Arányi Lajos (h.), 1858—1859.

Lenhossék József, 1860—1888.

Lenhossék Mihály (h.), 1889/1890.

Mihalkovics Géza, 1890—1899.

Lenhossék Mihály, 1899—1934.

Kiss Ferenc, 1934—

* h = helyettes.

b) **Anatomia.**

1902/03 óta: *Tájanatomiai és szövettani tanszék*, 1932 óta: *II. anatómiai-szövettani és 1933 óta: Szövettani-fejlődéstani tanszék.*

Mihalkovics Géza, 1881—1889.

Thanhoffer Lajos, 1890—1909.

Tellyesniczky Kálmán (h.), 1909—1929.

Lenhossék Mihály (h.), 1930—1932.

Huzella Tivadar, 1932/33—

Fejlődéstan.

Mihalkovics Géza, 1874—1881.

E tanszék önállósága 1881-ben megszűnt s ezen év nov. 14.-én átalakult a párhuzamos II. anatómiai tanszékké.

Agy és központi idegrendszer anatómiája.

Schaffer Károly, 1912—1925.

1925-ben e tárgy az elmekör- és gyógytan tanszékéhez kapcsoltatott.

Élettan és felsőbb anatómia.

Prandt Ádám Ignác, 1770—1786.

Rácz Sámuel, 1786—1846.

Bene Ferenc, 1806—1808.

Lenhossék Mihály, 1808—1819.

Schordann Zsigmond, 1821—1857.

Margó Tivadar (h.), 1857—1858.

Czermak János, 1858—1860.

Jendrassik Jenő, 1860—1891.

Klug Nándor, 1891—1909.

Udránszky László, 1910—1914.

Tanl Ferenc, 1914—1917.

Kőrösy Kornél (h.), 1918/19.

Farkas Géza, 1919—1934.

Beznák Aladár, 1935—

A „felsőbb anatómia“ elnevezés-rész 1891 szeptemberében megszűnt, amikor a szövettan tanítását átvette a bonctan.

Élet- és kórvegytan.

Plósz Pál, 1873—1902.

Tanl Ferenc, 1903—1914.

Hári Pál, 1915—1933.

Farkas Géza (h.), 1933—1934.

a) **Kórbonctan.**

1895 óta: *I. Kórbonctani tanszék.*

Arányi Lajos, 1850—1873.

Scheuthauer Gusztáv, 1873—1894.

Pertik Ottó (h.), 1894—1895.

Genersich Antal, 1895—1913.

Buday Kálmán, 1913—1934.

Balogh Ernő, 1935.

b) **Kórbonctan.***II. Kórbonctani tanszék.**Pertik Ottó, 1895—1913.**Krompecher Ödön, 1913—1926.**Balogh Ernő, 1927—***Kórszövettan.***Scheuthauer Gusztáv, 1871—1885.**Babes Victor, 1885—1887.**Pertik Ottó, 1890—1895.*

A kórszövettan, mint önálló tárgy előadása 1895-ben megszűnt és a meglevő, valamint az ugyanakkor felállított II. kórbonctani tanszék feladatai közé utaltatott.

Krompecher Ödön 1912 máj. 2—1913 dec. 17-ig terjedő időn át ismét mint önálló tárgyat adta elő a kórszövettant.

Általános kórtan.*Shoretich Mihály, 1770—1784.**Prandt Ádám Ignác, 1784—1792.**Stipsics Ferdinánd, 1792—1819.**Lenhossék Mihály (h.), 1819—1821.*

Auer Gábor 1821 márc. 3—† szept. 12. (tanszékét betegsége miatt nem foglalhatta el).

*Schuster János (h.), 1821—1824.**Tognio Lajos, 1824—1848.**Wagner János (h.), 1848—1850.**Tognio Lajos, 1850—1854.**Diescher János (h.), 1854—1855.**Seidl Emánuel, 1855—1861.**Wachtel Dávid, 1862—1871.**Balogh Kálmán (h.), 1871—1883.**Hőgyes Endre, 1883—1905.**Székely Agoston (h.), 1905—1906.**Tangl Ferenc, 1906—1914.**Preiszig Hugó, 1914—1930.**Belák Sándor, 1932—***Bakteriologia.***Preiszig Hugó, 1907—1931.**Belák Sándor, 1932—***Gyógyszertan.***Prandt Ádám Ignác, 1790—1792.**Stipsics Ferdinánd, 1792—1819.**Lenhossék Mihály (h.), 1819—1821.*

Auer Gábor, 1821 márc. 3—† szept. 12. (tanszékét betegsége miatt nem foglalhatta el).

Schuster János (h.), 1821—1824.

Tognio Lajos, 1824—1848.
 Wagner János (h.), 1848—1849.
 Tognio Lajos, 1850—1854.
 Diescher János (h.), 1854—1855.
 Seidl Emanuel, 1855—1861.
 Wachtel Dávid, 1862—1871.
 Balogh Kálmán, 1871—1888.
 Tóth Lajos (h.), 1889—1890.
 Bókai (Bókay) Árpád, 1890—1919.
 Vámosy Zoltán, 1919—

Gyógyszerismeret.

1913/14. végéig a gyógyszerintan keretében adatott elő. Az 1914 aug. 29-i rendelet önálló tárggyá tette a gyógyszerismeret.

Vámosy Zoltán, 1914—1920.
 Jakabházy Zsigmond, 1921—

a) Belső bajok kór- és gyógytana. Orvostanhallgatók részére.

1872 óta : I. belgyógyászati tanszék.

Shoretich Mihály, 1770—1786.
 Trnka Vencel, 1786—1791.
 Schönbauer József (h.), 1791—1792.
 Prandt Ádám Ignác, 1792—1814.
 Bene Ferenc, 1814—1840.
 Tognio Lajos, 1840—1843.
 Sauer Ignác, 1843—1860.
 Gebhardt Lajos (h.), 1860—1861.
 Wagner János, 1861—1888.
 Angyán Béla (h.), 1888—1889.
 Korányi Frigyes, 1889/90—1908.
 Bárány Károly, 1908—1913.
 Bálint Rezső, 1914—1929.
 Herzog Ferenc 1929—

b) Belső bajok kór- és gyógytana. Sebészek részére.

1872 óta : II. belgyógyászati tanszék.

Shoretich Mihály, 1770—1786.
 Trnka Vencel, 1786—1791.
 Schönbauer József (h.), 1791—1792.
 Prandt Ádám Ignác, 1792—1807/08.
 Stulfa Péter, 1808/09—1817.
 Polyánkay Ignác (h.), 1817—1818.
 Székely (Stulfa) Péter 1818—1821.
 Gebhardt Ferenc, 1821—1860.
 Wagner János, 1861—1863.
 Gebhardt Lajos (h.), 1863—1866.
 Korányi Frigyes, 1866—1889.
 Kétli Károly 1889—1908.
 Jendrassik Ernő 1908—1921.
 Bárány Károly László, 1922—

c) Belső bajok kór- és gyógytana.

III. belgyógyászati tanszék.

Báró Korányi Sándor, 1909—

d) Belső bajok kór- és gyógytana.

IV. belgyógyászati tanszék.

Jendrassik Ernő, 1902—1921.

Herzog Ferenc, 1922—1929. — Ekkor a tanszék eltöröltetett.

Belső betegségek diagnostikája.

Báró Korányi Sándor, 1901—1908.

Báró Kétly László, 1913—1922.

Idegkórtan.

Jendrassik Ernő, 1893—1902.

Báró Korányi Sándor, 1901—1908.

Különös gyógytan.

Schönbauer József, 1791—1807.

Petrovits Máté (h.), 1809—1810.

Stulfa Péter, 1810—1812.

Ezután rendszerint a mindenkor belgyógyász-tanár tanította e tárgyat
1850/51-ig, a midőn a tanszék eltöröltetett.

a) Sebészet.

1880-tól: I. sebészeti tanszék.

Plenck József, 1770—1783.

Stáhly György, 1784—1801.

Eckstein Ferenc, 1802—1826.

Stáhly Ignác, 1827—1840.

Piskovich János (h.), 1841—1843.

Balassa János, 1843—1868.

Kovács József, 1869—1897.

Dollinger Gyula, 1897—1919.

Verebely Tibor, 1919—

b) Sebészet.

II. sebészeti tanszék.

Lumniczer Sándor, 1880—1892.

Navratil Imre (h.), 1892 jan.—szept.

Réczey Imre, 1892—1913.

Kuzmik Pál, 1914—1926.

Bakay Lajos, 1926—

c) Sebészet.

III. sebészeti tanszék.

Verebély Tibor, 1914—1919.

Ádám Lajos, 1926—

Sebészeti műtéttan.

Dollinger Gyula, 1901—1904.

Réczey Imre, 1904/05. II. felében.

Kuzmik Pál, 1909—1914.

Holzwarth Jenő, 1917—1919.

A többi években megbízott magán- és c. rk. tanárok adták elő a sebészeti műtéttant.

Előkészítő sebészeti tudományok (Propaedeutica).

Linzbauer Ferenc, 1851.

Margó Tivadar (h.), 1851—1859.

Linzbauer Ferenc, 1860—1871. Ekkor a tanszék megszűnt.

Kórodai előkészítő sebészet.

Stockinger Tamás, 1851—1879.

Ekkor a tanszék megszűnt s az 1880-ban felállított párhuzamos II. sebészeti tanszékké alakult át.

Elméleti sebészet.

Eckstein János, 1808—1812.

Weleczky János, 1814—1847, közben Rupp János (h.) 1839/40.

Stockinger Tamás (h.), 1847—1849.

Bene Rudolf (h.), 1849/50.

1851-ben e tanszék átalakult kórodai előkészítő sebészetté.

Elméleti orvostan.

Sebészek részére.

Rác Sámuel, 1784—1786.

Stipsics Ferdinánd, 1786—1792.

Schraud Ferenc, 1792—1802.

Bene Ferenc, 1802—1813.

Polyánkay Ignác (h.), 1813—1818.

Milunovits Sándor, 1818 (tanszékét nem foglalta el, mert kinevezése után rövid idő múlva meghalt).

Schordann Zsigmond, 1820—1823.

Bugát Pál, 1824—1849.

Diescher János, 1851—1866.

Gebhardt Ferenc, 1866/67.

Balogh Kálmán, 1867—1871. Ekkor a tárgy megszűnt előadatni.

a) Szemészet.

1908 óta : I. szemészeti tanszék.

1770—1804-ig asebeszet mindenkori tanára tanította hathetes cursusokban.

Ágoston Elek, 1804—1809.*Schmidt János*, 1811 márc. 11—május (tanszékét betegsége miatt nem foglalhatta el).*Fabini János Th.* 1817—1847.*Lippay Gáspár*, 1847—1874.*Schulek Vilmos*, 1874—1905.*Grósz Emil*, 1905—

b) Szemészet.

II. tanszék.

Hoór Károly, 1908—1927.*Blaskovics László*, 1928—

a) Szülészet.

1881 óta : I. szülészeti és nőgyógyászati tanszék.

1770—1812-ig a sebészet keretében adatott elő.

Frankenburg Jakab, 1812—1814.*Birly Flórián Ede*, 1816—1854.*Walla Ferenc* (h.), 1854—1855.*Semmelweis Ignác Fülöp*, 1855—1865.*Diescher János*, 1866—1873.*Kézmárszky Tivadar*, 1874—1902.*Bársony János*, 1903—1926.*Kubinyi Pál*, 1926—1928.*Lehoczky-Semmelweis Kálmán* (h.), 1928/29.*Frigyesi József* 1929—.

b) Szülészet és nőgyógyászat.

II. tanszék.

Tauffer Vilmos, 1881—1918.*Tóth István*, 1918—1935.

Elmekór- és gyógytan.

Laufenauer Károly, 1882—1901.*Moravcsik Ernő Emil*, 1901—1924.*Schaffer Károly*, 1925—

Törvényszéki elmekórtan.

Moravcsik Ernő Emil, 1892/93—1900/01.

Gyermekorvostan.

Bókai János, 1873—1884.*Bókay János*, 1902—1929.*Heim Pál*, 1929 júl. 29—†okt. 24.*Hainiss Elemér*, 1930—

Bőr- és nemikórtan.*Schwimmer Ernő*, 1892—1897.*Nékám Lajos*, 1910—**Urologia.***Illyés Géza*, 1920—**Fülgyógyászat.***Böke Gyula*, 1902—1910.*Krepuska Géza*, 1913—.**Orr- és gégegyógyászat.***Ónodi Adolf*, 1910—1919.*Lénárt Zoltán*, 1925—**Fogászat. Stomatologia.***Árkövy József*, 1906—1918.*Szabó József*, 1921—**Röntgenologia.***Kelen Béla*, 1929—**Orvosi rendészet, utóbb: Közegészségtan.**

(Az államorvostan egyik féléves tantárgya volt az „orvosi rendészet“.)

Schraud Ferenc, 1793—1802, közben 1798/99-ben *Schönbauer József*, mint helyettes.*Rácz Sámuel* 1802/03 és *Bene Ferenc* 1803/04 és 1804/05 I. félévében mint helyettesek.*Bene Ferenc*, 1805—1816.*Böhm Károly*, 1816—1841.*Ifj. Bene Ferenc* (h.), 1841—1845.*Rupp János*, 1845—1874.*Fodor József*, 1874—1901.*Liebermann Leo*, 1902—1926.*Rigler Gusztáv*, 1926—1930.*Andriská Viktor* (h.), 1930/31.*Darányi Gyula*, 1931—**Törvényszéki orvostan.**

(Az államorvostan egyik féléves tantárgya volt.)

Schraud Ferenc 1793—1802, közben 1798/99-ben *Schönbauer József*, mint helyettes.*Rácz Sámuel* 1802/03 és *Bene Ferenc* 1803/04 és 1804/05 I. félévében, mint helyettesek.*Bene Ferenc*, 1805—1816.*Böhm Károly*, 1816—1841.*Ifj. Bene Ferenc* (h.), 1841—1845.

Rupp János, 1845—1881.
Belky János (h.), 1881—1882.
Ajtai K. Sándor, 1883—1915.
Kenyeres Balázs, 1915—1935.

Botanika.

Winterl József Jakab, 1770—1809.
Kitaibel Pál, 1810—1815.
Schuster János (h.), 1815—1817.
Haberle Károly, 1817—1832.
Sadler József, 1834—1848.
Gerenday József, 1848—1849.

1850-ben a botanika áttételezt a bölcsészeti karra.

Chemia.

Winterl József Jakab, 1770—1809.
Schuster János, 1810—1838.
Sadler József, 1838—1841.
Sangaletti Ede, 1841—1848.
Nendtvich Károly, 1848—1849.
Sangaletti Ede, 1850—

1850-ben a chemia áttételezt a bölcsészeti karra.

Természettud.

(Állat- és ásványtan.)

1784-ig a bölcsészeti karon tanították.

Piller Mátyás, 1784—1788.
Schönbauer József, 1788—1807.
Reisinger János (h.), 1807—1808.
Schuster János (h.), 1808—1810.
Reisinger János, 1810—1848/49.

A természettud. 1850-ben ismét a bölcsészeti karhoz tételezt át.

Orvosi physika.

Jendrassik Jenő, 1870—1878.

1878-tól fogva az orvostanhallgatók a bölcsészeti karon hallgatják a fizikát.

Állatorvostan.

Tolnay Sándor, 1787—1818.
Brunkala Román, 1818—1823.
Kozarits György (h.), 1823—1826.
Hoffner József, 1826—1841.
Zlamál Vilmos, 1841—1853.
Heitzmann Márton (h.), 1853—1855.
Zlamál Vilmos, 1856—1881.

1881-ben az állatorvostan megszűnt az orvosi karon előadott tárgy lenni.

Hasonszenvészet.

Országgyűlési határozattal, a minister ellenzése és az egyetem tiltakozása ellenére az orvosi karra erőszakolt tantárgy.

Hauszmann Ferenc, 1870—1876.

Bakody Tivadar, 1873—1905.

VI. AZ ORVOSI KAR RENDKÍVÜLI ELŐADÓI 1850 ÓTA

Önként vállalkozó, a helytartótanács által kinevezett, eskütételre kötelezett, rendszeres díjazásban nem részesülő tanítók, akik mint „nyilv. rk. tanárok” szerepeltek a tanrendben. Előfutárai a magántanároknak.

- 1829. *Wekerle György*, gyermekgyógyászat.
- 1833. *Schedel (Toldy) Ferenc*, makrobiotika és diatetika.
- 1834. *Bräuer József*, gyermek- és nőgyógyászat, ápolóképzés.
- 1836. *Schöpf Agost*, orvostörténelem.
- 1843. *Nedélko Demeter*, fogászat.
- 1843. *Arányi Lajos*, kórbonctan.
- 1845. *Stockinger Tamás*, orvostörténelem.
- 1847. *Wagner János*, ép- és hosszélettan.
- 1847. *Jacobovits Móric*, bőr- és bujakórtan s ipari megbetegedések.
- 1847. *Pomutz Konstantin*, elmegyógytan.
- 1847. *Schöpf Agost*, gyermekgyógyászat.

VII. AZ ORVOSI KAR MAGÁNTANÁRAI 1850 ÓTA

A *-gal jelöltek utóbb nyilv. rendkívüli, vagy rendkívüli tanári címet kaptak.

- 1850/51. *Lenhossék József*, tájbonctan.
- 1851/52. *Margó Tivadar*, szövettan.
- 1858/59. *Póór Imre*,* bőr- és bujakórtan.
- 1860/61. *Schwartz Ferenc*, elmegyógyászat.
- 1861/62. *id. Bókai János*,* gyermekgyógyászat.
- 1861/62. *Patrubány Gergely*, himlőoltástan.
- 1862/63. *Kovács József*, sebészeti műtétan.
- 1862/63. *Balogh Kálmán*, szövettan.
- 1862/63. *Gebhardt Lajos*,* mellkórisme és gyógytan.
- 1863/64. *Pete Zsigmond*, fürdészet.
- 1863/64. *Tóth N. János*, a test felületére nyíló üregek kór- és gyógytana.
- 1864/65. *Batizfalvy Sámuel*, testegyenészet.
- 1864/65. *Korányi Frigyes*, idegkórtan.
- 1865/66. *Barna Ignác*, fogászat.
- 1865/66. *Lang Gusztáv*, kórszövettan s húgyelemzésztan.
- 1865/66. *Navratil Imre*,* gégetükrészlet.
- 1866/67. *Bolyó Károly*, elmegyógyászat.
- 1866/67. *Fleischer József*, szülészeti műtétan.

- 1867/68. *Hasenfeld Manó*, fürdőszet.
 1867/68. *Bőke Gyula*,* fülgyógyászat.
 1867/68. *Lumniczer Sándor*,* erőművi sérteések.
 1868/69. *Hermann Adolf*, mell- és gégebajok.
 1868/69. *Siklósy Gyula*, szemészeti műtétan.
 1868/69. *Csatári-Grósz Lajos*, hamisított tápszerek vizsgálata.
 1868/69. *Fodor József*, a tisztiorvosi eljárás.
 1868/69. *Bernolák József*, szemészeti műtétan.
 1870/71. *Kétli Károly*,* villanygyógyászat.
 1870/71. *Schwimmer Ernő*,* bőrkórtan.
 1870/71. *Plósz Pál*, élet- és körvegytan.
 1870/71. *Verebély László*,* műtősebészet.
 1871/72. *Thanhoffer Lajos*, szövettan.
 1871/72. *Kézmárszky Tivadar*, a szülés rendellenességei.
 1873/74. *Szilágyi Etele*, szemtükrérszet.
 1873/74. *Högyes Endre*, kísérleti kórtan.
 1873/74. *Klug Nándor*, a természettannak rezgésen alapuló tünet-csoportja.
 1874/75. *Müller Kálmán*,* hasbetegségek.
 1875/76. *Antal Géza*,* ivarszervek sebészi bántalmái.
 1875/76. *Réczey Imre*,* csontok és ízületek sebészi bántalmái.
 1875/76. *Stiller Bertalan*,* hasbetegségek.
 1876/77. *Wittmann Lázár*, védhimlőoltás.
 1876/77. *Ifj. Purjesz Zsigmond*, mell- és hasúri bajok diagnostikája.
 1877/78. *Id. Purjesz Zsigmond*, ó-kori orvostörténet.
 1877/78. *Elischer Gyula*,* a méh és járulékeinak lobos bántalmái.
 1877/78. *Goldzieher Vilmos*,* a látószerv kórbonctana.
 1878/79. *Taufier Vilmos*, szülészeti műtétan.
 1878/79. *Laufenauer Károly*, elmeegógyászat.
 1878/79. *Belky János*, törvényszéki orvosi eljárás.
 1878/79. *Liebmann Mór*, szülészeti műtétan.
 1879/80. *Takács Endre*, idegkórtan.
 1879/80. *Báron Jónás*, a sérvek kór- és gyógytana.
 1879/80. *Puky Ákos*, a sebész első teendői és a sebkezelés.
 1880/81. *Regéczy-Nagy Imre*,* élettani eszköz- és kísérleti módszertan.
 1880/81. *Babes Viktor*,* kórszövettan.
 1881/82. *Rózsahegy Aladár*, ipari és gyári egészségtan.
 1881/82. *Szalárdi Mór*, orvosi statistika.
 1881/82. *Árkövy József*,* fogászat.
 1881/82. *Iszlai József*,* egyetemes fogtan és foggyógyászat.
 1881/82. *Janny Gyula*,* sebészi ált. kór- és gyógytan.
 1881/82. *Dollinger Gyula*, testegyenészet.
 1882/83. *Bókai Árpád*, physikai vizsgáló módszerek.
 1882/83. *Faludi (Krenn) Géza*, gyermekgyógyászat.
 1882/83. *Mann Jakab*, szülészeti műtétan.
 1883/84. *Lichtenberg Kornél*, fülgyógyászat.
 1884/85. *Szili Adolf*,* szemtükrérszet.
 1884/85. *Schmid Hugó*, sebészeti műtétan.
 1884/85. *Havas Adolf*,* bőr- és bujakórtan.
 1884/85. *Ifj. Bókai János*,* gyermekgyógyászat.
 1884/85. *Torday Ferenc*, gyermekgyógyászat.
 1885/86. *Angyán Béla*,* hasúri szervek kór- és gyógytana.
 1885/86. *Irsai Arthur*, orr- és égetükrérszet.
 1885/86. *Bakó Sándor*, húgy- és ivarszervek sebészete.

- 1886/87. *Tóth Lajos*, általános gyógyszer-tan.
 1886/87. *Azary Ákos*, állatjárványtan és állategészségi rendészet.
 1886/87. *Jendrassik Ernő*,* idegkórtan.
 1886/87. *Pertik Ottó*,* zsigerek kórbonctana.
 1886/87. *Moravcsik Ernő Emil*, törvényszéki elmekórtan.
 1886/87. *Ónodi Adolf*, idegrendszer bonctana.
 1887/88. *Lóte József*, kísérleti kórtan.
 1887/88. *Ottava Ignác*, szemoperálások.
 1887/88. *Eröss Gyula*,* gyermekgyógyászat.
 1887/88. *Liebermann Leó*, törvényszéki és orvosrendőri vegytan.
 1887/88. *Lenhossék Mihály*, a központi idegrendszer finomabb bonctana.
 1888/89. *Frank Ödön*, emberi járványok.
 1888/89. *Stern Samu*, physikalis vizsgálati módszerek.
 1888/89. *Szabó Dénes*, szülészet és nőgyógyászat.
 1889/90. *Szendási Sándor*, sebészi eszköz- és kötéstan.
 1889/90. *Róna Sámuel*,* bőr- és bujakórtan.
 1889/90. *Hutyra Ferenc*,* állatjárványtan.
 1889/90. *Schwartz Arthur*, idegkór- és gyógytan.
 1889/90. *Schächter Miksa*,* helikologia és sebkezeléstan.
 1890/91. *Csapodi István*,* a szemvizsgálás gyakorlati módszerei.
 1890/91. *Hoór Károly*, a szem fénytörési és alkalmazkodási rendellenességei.
 1890/91. *Benczur Dénes*, szív- és tüdőbetegségek.
 1890/91. *Bartha Gábor*, csontok és ízületek sebészi bántalmainak kór- és gyógytana.
 1890/91. *Salgó Jakab*, elmekórtan.
 1890/91. *Feuer Náthán*, szemészeti műtéttan.
 1890/91. *Udránszky László*, orvosi vegytan.
 1891/92. *Hirschler Agoston*,* emésztési szervek bántalmai.
 1891/92. *Haberern Jonathán Pál*,* csont és ízületi sebészi bántalmak.
 1891/92. *Bársony János*, szülészeti műtéttan.
 1891/92. *Dirner Gusztáv*, nőgyógyászati műtéves.
 1891/92. *Rothmann Armin*, a fogak kór- és gyógytana.
 1892/93. *Csatáry Agost*, vesebetegségek és általános táplálkozási zavarok.
 1893/94. *Korányi Sándor*, az idegrendszer kór- és gyógytana.
 1893/94. *Schaffer Károly*,* ideg-kór- és gyógytan.
 1893/94. *Donáth Gyula*,* electro-therapia.
 1893/94. *Terray Pál*,* Mellkasi szervek kór- és gyógytana.
 1893/94. *Szontágh Félix*,* gyermekgyógyászat.
 1893/94. *Kenyeres Balázs*, törvényszéki orvostan.
 1894/95. *Némái József*, gyakorlati orr- és gégetükrözés.
 1894/95. *Prochnow József*, erőszakos sérülések.
 1894/95. *Magvary-Kossa Gyula*,* méregtan.
 1894/95. *Grósz Emil*,* elméleti és gyakorlati szemtükrözés.
 1895/96. *Török Lajos*,* bőr- és bujakórtan.
 1895/96. *báró Herczel Manó*,* hassebészet.
 1895/96. *Baumgarten Egmond*, orr-, torok- és gégebajok kór- és gyógytana.
 1895/96. *Hainiss Géza*, védőhímlőoltás.
 1896/97. *Ligeti (Landauer) Armin*, anyagforgalom élettana.
 1896/97. *Tauszk Ferenc*, a belgyógyászati vizsgáló módszerek.
 1896/97. *Fodor Géza*, a vér és anyagcsere betegségeinek kór- és gyógytana.
 1896/97. *Marschalko Tamás*, bőr- és bujabetegségek tana.

- 1897/98. *Rigler Gusztáv*, az egészségügyi vizsgálatok módszerei.
 1897/98. *Sarbó Arthur*,* idegkórtani diagnostika és vizsgálati módszerek.
 1897/98. *Feleki Hugó*, a férfi ivar- és húgyszervek bántalmainak kór- és gyógytana.
 1897/98. *Bácker József*, a női betegségek propaedeutikája.
 1897/98. *Nékám Lajos*,* bőrkórtan.
 1897/98. *Okolicsányi-Kuthy Dezső*, hydrotherapia, klimatologia.
 1897/98. *Makara Lajos*, sebészeti műtétten.
 1897/98. *Krepuska Géza*, fülgyógyászat.
 1898/99. *Kuzmik Pál*,* sebészeti műtétten.
 1898/99. *Hochhalt Károly*,* a szív- és tüdőbetegségek kór- és gyógytana.
 1898/99. *Morelli Károly*, gyakorlati orr- és gégetükrészlet.
 1898/99. *Alapy Henrik*,* húgyszervek sebészete.
 1898/99. *Tóth István*,* szülészeti műtétten és nőgyógyászati propaedeutika.
 1898/99. *Gerlőczy Zsigmond*,* heveny fertőzőbetegségek kór- és gyógytana.
 1898/99. *Hattyasy Lajos*, műfogászati technologia.
 1898/99. *Vas Bernát*,* kémiai és mikroszkopiai diagnostika.
 1898/99. *Dieballa Géza*,* a vér-, vese- és anyagcsere betegségeinek kór- és gyógytana.
 1898/99. *Vámosy Zoltán*,* farmakológiai módszertan.
 1899/900. *Székelly Agoston*,* a fertőző betegségek kísérletes kór- és gyógytana.
 1899/900. *Telleyesniczky Kálmán*,* általános szövettan és szövettani módszerek.
 1899/900. *Friedrich Vilmos*,* az ipari megbetegedések kór- és gyógytana.
 1901/02. *Győry Tibor*,* az orvosi tudományok története.
 1901/02. *Krompecher Ödön*, kórszövettan és bacteriologia.
 1901/02. *Hüllt Hümér*,* sebgyógyítás tana.
 1902/03. *Antal János*, fogászati kór- és gyógytan.
 1902/03. *Temesváry Rezső*, szülészeti propaedeutika.
 1902/03. *Detre László*, bakteriologia.
 1902/03. *Mohr Mihály*,* gyermekek szembetegségeinek kór- és gyógytana.
 1902/03. *Tangl Ferenc*, az általános anyag- és energiaforgalom élettana.
 1903/04. *Ráthonyi-Reusz Frigyes*, a központi idegrendszer élettana.
 1903/04. *Berend Miklós*, gyermekgyógyászat.
 1903/04. *Kéty László*,* belgyógyászati diagnostika és vizsgálati módszerek.
 1903/04. *Illyés Géza*,* sebészeti urologia, különös tekintettel a vizsgálati módszerekre.
 1903/04. *Siklóssy Gyula*, szemészeti műtétten.
 1904/05. *Wenhardt János*,* a belső betegségek általános kórtana.
 1904/05. *Blaskovics László*,* szemészeti műtétten.
 1904/05. *Beck Soma*, bőr- és bujakórtan és gyógytan.
 1904/05. *ifj. Klug Nándor*, fülgyógyászat.
 1904/05. *Matolcsy Miklós*,* gyógyszerészettan.
 1904/05. *Fenyvessy Béla*,* kísérleti gyógyszerzettan.
 1904/05. *Szabó József*, fogászati műtétten.
 1904/05. *Donogány Zakariás*, felső légutak betegségeinek tana.
 1905/06. *Konrád Jenő*, közigazgatási elmekórtan.

- 1905/06. *Winternitz Arnold*,* sebészeti kórtan és diagnostika.
 1905/06. *Lovrich József*,* szülészeti műtétan.
 1905/06. *Preisich Kornél*, gyermekkori betegségek pathológiája.
 1905/06. *Minich Károly*,* erőszakos halálnevek törvényszéki orvostana.
 1905/06. *Hasenfeld Arthur*,* a vérkeringési szervek megbetegedéseinek kór- és gyógytana.
 1905/06. *Leitner Vilmos*, gyermekek szembetegségeinek kór- és gyógytana.
 1906/07. *Rhorer László*, orvosi physikalís chemia.
 1906/07. *Hári Pál*,* orvosi chemiai diagnostika. Élet és körvegytan.
 1906/07. *Kollarits Jenő*,* idegkórtan.
 1906/07. *Heim Pál*, gyermekkori betegségek semiotikája.
 1907/08. *Póór Ferenc*, bőrbetegségek kór- és gyógytana.
 1907/08. *Scholtz Kornél*,* szemészeti diagnostika.
 1907/08. *Hudovernig Károly*, elmekórtan.
 1907/08. *Horváth Mihály*,* orthopaedia.
 1907/08. *Kertész József*, általános sebészeti kór- és gyógytan.
 1907/08. *Pólya Jenő*,* sebészeti anatomia.
 1907/08. *Manninger Vilmos*,* sebészeti propaedeutika.
 1907/08. *Wein Manó*, mindennapi sebészet.
 1907/08. *Verebély Tibor*,* fertőzőes sebészeti betegségek.
 1907/08. *Borszéký Károly*,* sebészeti műtétan.
 1907/08. *Torday Ferenc*,* gyermekgyógyászat, különös tekintettel a csecsemők kór- és gyógytanára.
 1907/08. *Benedict Henrik*,* alkati betegségek kór- és gyógytana.
 1907/08. *Kopits Jenő*,* orthopaedia.
 1907/08. *Ráskai Dezső*, húgy- és ivarszervek bántalmainak klinikai diagnostikája.
 1908/09. *Németh Ödön*,* törvényszéki elmekórtan és lélektan.
 1908/09. *Kubinyi Pál*, szülészet és szülészeti műtétan.
 1909/10. *Pándi Kálmán*, általános elme- és idegkórtan.
 1909/10. *Ranschburg Pál*,* orvosi psychologia.
 1909/10. *Kovács József*,* mellúri szervek betegségeinek kór- és gyógytana.
 1909/10. *Alexander Béla*, Röntgenologia.
 1909/10. *Lénárt Zoltán*, orr-, torok-, gégegyógyászat, különös tekintettel a sebészi eljárásokra.
 1909/10. *Paunz Márk*,* orr-, torok- és gégebetegségek.
 1909/10. *Gebhardt Ferenc*, belgyógyászati gümőkóros betegségek kór- és gyógytana.
 1909/10. *Mansfeld Géza*, kísérleti gyógyszeratan.
 1909/10. *Bálint Rezső*, rendszeres idegkórtan.
 1909/10. *Scipiadés Elemér*, terhességi és szülési pathologia.
 1909/10. *Juba Adolf*, iskolaegészségtan, tekintettel a fejlődő kor hygienéjére.
 1909/10. *Navratil Dezső*, orr- és gégesebészet.
 1909/10. *Ritoók Zsigmond*,* a szív- és vérényrendszer betegségei.
 1910/11. *Rihmer Béla*,* húgy- és ivarszervek sebészete.
 1910/11. *Bencze Gyula*,* belgyógyászati diagnostika.
 1910/11. *Herzog Ferenc*, belorvostani diagnostika.
 1910/11. *Török Árpád*,* fülsebészet.
 1910/11. *Torday Árpád*,* az anyagcsereforgalom betegségeiről, különös tekintettel a haematológiára.

- 1910/11. *Vermes Lajos*, szemészeti kórtan, különös tekintettel a gyermek-kori szembetegségekre.
- 1910/11. *Körösy Kornél*,* táplálkozás élettana.
- 1911/12. *Bakay Lajos*, sebészeti műtétan.
- 1911/12. *Entz Béla*,* csecsemőkori betegségek kórbonctana.
- 1911/12. *Engel Károly*,* vér- és anyagcsere betegségei.
- 1911/12. *Elischer Gyula*, belorvostani physikalis vizsgálati módszerek, vonatkozásban a klinikai radiológiával.
- 1911/12. *Frigyesi József*,* nőgyógyászati műtétan.
- 1911/12. *Guszman József*,* bőr- és bujakórtani diagnostika.
- 1911/12. *Holzwarth Jenő*, sebészeti kór- és gyógytan.
- 1911/12. *Salamon Henrik*,* odontotechnika.
- 1911/12. *Tornay József*, a vérkeringés betegségei.
- 1911/12. *Wenczel Tivadar*,* a szülés pathológiája, különös tekintettel a szűk medencék tana és terápiájára.
- 1912/13. *Láng Kornél*, az orr- és melléküregeknek kór- és gyógytana.
- 1912/13. *Goldzieher Miksa*,* a zsigerek kórbonctana.
- 1912/13. *Dalmady Zoltán*,* a physikai gyógy módok.
- 1912/13. *Gergő Imre*, sebészeti diagnostika és vizsgálati módszerek.
- 1912/13. *Flesch Armin*, a csecsemők betegségeinek kór- és gyógytana.
- 1912/13. *Nagy László*, zsigertan.
- 1913/14. *Verzár Frigyes*, kísérletes kórélettan.
- 1913/14. *ifj. Liebermann Leo*,* a szemészet válogatott fejezetekben.
- 1913/14. *Schmiedlechner Károly*, diagnostikus módszerek a nőgyógyászatban és a szülészetben.
- 1913/14. *Orsós Ferenc*, kórbonctani és kórszövettani diagnostika.
- 1913/14. *Imre József*, szemészet válogatott fejezetekben.
- 1913/14. *Királyfi Géza*, belső betegségek therapiája.
- 1914/15. *Epstein László*, gyakorlati elmekórtan.
- 1914/15. *Dollinger Béla*,* testegyenészet.
- 1914/15. *Rejtő Sándor*,* fülgyógyászat, különös tekintettel a vizsgáló módszerekre.
- 1914/15. *Lobmayer Géza*, sebészeti műtétan.
- 1914/15. *Dienes Lajos*, a táplálkozás, lakás és foglalkozás hygienéje.
- 1914/15. *Fejes Lajos*, belorvosi fertőzőbetegségek tana.
- 1914/15. *Rátz István*, az emberben élőködő állatok természetrajza és kórtani hatása.
- 1915/16. *Frey Ernő*, az agybántalmak kórtana és kórboncolástana.
- 1915/16. *Neuber Ede*, a bőr- és nemibetegségek pathológiája és kórszövettana.
- 1915/16. *Gozony Lajos*, a bakteriologia válogatott fejezetekben.
- 1915/16. *Tóvölgyi Elemér*, orr- és gégegyógyászat.
- 1915/16. *Polyák Lajos*, orr-, garat-, gége- és légcsőbetegségek kór- és gyógytana.
- 1915/16. *Safranek János*,* orr-, garat- és gégebajok kór- és gyógytana.
- 1915/16. *Fischer Aladár*,* sebészeti megbetegedések a gyermekkorban.
- 1915/16. *Ádám Lajos*, a zsigerek sebészete.
- 1915/16. *Bogdanovics Milos*, nőgyógyászati műtétan.
- 1915/16. *Kelen Béla*, aktinoterapia.
- 1915/16. *Csiky József*, idegkór- és gyógytan.
- 1915/16. *Pollatschek Elemér*, felső légutak diagnostikája és gyógytana.
- 1915/16. *Bókay Zoltán*, gyermekorvoslástan semiotika és diagnostika.
- 1915/16. *Unterberg Hugó*, a húgy- és férfi ivarszervek bántalmainak kór- és gyógytana.

- 1915/16. Péterfi Tibor, zsigerek bonctana és szövettana.
 1915/16. Liebermann Pál, élettan.
 1916/17. Grósz Gyula, gyermekgyógyászat.
 1916/17. Benczur Gyula,* belbetegségek physikális és diaetás gyógy-módja.
 1916/17. Bauer Lajos, csecsemő- és gyermekorvostan.
 1916/17. Mutschenbacher Tivadar,* sebészeti műtétan.
 1917/18. Péteri Ignác, a csecsemőkor megbetegedései, különös tekintettel az újszülöttek betegségeire.
 1917/18. Madzsar József, társadalmi egészségtan.
 1917/18. Obál Ferenc, sérülések sebészete.
 1917/18. Reuter Camillo, elmekór- és gyógytan.
 1918/19. Báron Sándor, orthopaed sebészet.
 1918/19. Molnár Béla, az emésztőszervek és az anyagcsere pathológiája és klinikája.
 1919/20. Ángyán János, a vérkeringési szervek betegségei.
 1919/20. Scharl Pál, a tüdőtuberculosis kór- és gyógytana.
 1919/20. Mező Béla, a húgyvívószervek sebészeti megbetegedései.
 1919/20. Johan Béla,* kórszövettan.
 1919/20. Pfann József, hadsebészet.
 1920/21. Ditrói Gábor, szemészeti diagnostika.
 1920/21. Horváth Ferenc, fül-diagnostika.
 1920/21. Udvarhelyi Károly, fülbetegségek kór- és gyógytana.
 1920/21. Jankovich László, törvényszéki bonctan.
 1920/21. Belák Sándor, kísérleti gyógyszer-tan.
 1920/21. Henszelmann Aladár, Röntgendiagnostika.
 1921/22. Ertl János, képlőműtétek tana.
 1922/23. Verzár Gyula, fülbetegségek kór- és gyógytana.
 1922/23. Lipták Pál,* gyógyszerismereti vizsgálatok.
 1922/23. Schmidt Ferenc, a szív és vérereknek bajai és ezek orvoslástana, különös tekintettel a physikai orvoslásmódokra.
 1922/23. Fekete Sándor, terhesség és szülés élettana.
 1922/23. Csépai Károly, a belső secretiós és anyagcsere megbetegedések.
 1922/23. Máthé Dénes, odontotechnika.
 1922/23. Hüttl Tivadar, sebészeti diagnostika.
 1922/23. Tóthfalussy Imre, hasüregsebészet.
 1922/23. Koós Aurél, gyermeksebészet.
 1922/23. Bakody Aurél, elmekórtani diagnostika.
 1922/23. Windisch Ödön, nőgyógyászati propaedeutika.
 1922/23. Morelli Gusztáv, szájbetegségek diagnostikája, kór- és gyógytana.
 1922/23. Balogh Ernő, fertőzőbetegségek kórboncolástana és parasitologiaja.
 1923/24. Kern Tibor, az emésztőrendszer megbetegedéseinek kór- és gyógytana.
 1923/24. Darányi Gyula, serologia.
 1923/24. Kiss Ferenc, tájanatomia.
 1923/24. Andriská Viktor,* egészségtani vizsgáló módszerek.
 1924/25. Fabinyi Rudolf, gyakorlati elmekórtan.
 1923/24. Rosenthal Jenő, belgyógyászati diagnostika.
 1924/25. Neuber Ernő, sebészeti diagnostika.
 1924/25. Gerlőczy Géza*, vér és anyagcsere betegségek.
 1924/25. Szabó Ince, sebészeti vizsgáló módszerek.
 1924/25. Horváth Béla,* szemészeti diagnostika.

- 1924/25. *Milkó Vilmos*,* sérülések sebészete.
- 1924/25. *Szabóky János*, a belső gümőkór-megbetegedések kór- és gyógytana.
- 1924/25. *Karczag László*, a belső betegségek terapiája különös tekintettel a kísérleti orvostanra
- 1924/25. *Sós Aladár*,* a belső betegségek diaetás kezelése és annak technikája.
- 1925/26. *Rusznayk István*, a vese és keringési rendszer betegségeinek kór- és gyógytana.
- 1925/26. *Bossányi Andor*, a gyermekkor alkati rendellenességei és rendszermegbetegedései.
- 1925/26. *Novák Miklós*, sebkezelés és kötéstán gyakorlatokkal.
- 1925/26. *Ratkóczy Nándor*,* Röntgendiagnostika és therapia.
- 1925/26. *Baló József*, kórbonctani diagnostika.
- 1925/26. *Lehoczky-Semmelweis Kálmán*, szülészeti és nőgyógyászati diagnostika.
- 1925/26. *Melly József*, egészségügyi közigazgatás.
- 1925/26. *Fritz Gusztáv*, kísérleti gyógyszeratan.
- 1925/26. *Simon Béla*, fogászati diagnostika és műtéttan.
- 1925/26. *Licskó Andor*, szemészet válogatott fejezetei.
- 1926/27. *Boros József*,* a szív és vér betegségei.
- 1926/27. *Berecz János*, szülészeti műtéttan.
- 1926/27. *Matolay György*,* a törzs sebészete.
- 1926/27. *Mansfeld Ottó*, női betegségek diagnostikája és terapiája.
- 1926/27. *Borza Jenő*, urologia, különös tekintettel a vizsgáló módszerekre.
- 1926/27. *Ströszner Ödön*,* heveny fertőző betegségek.
- 1926/27. *Puhr Lajos*,* fejezetek a kórbonctan köréből.
- 1927/28. *Gortvay György*, társadalom-egészségatan.
- 1927/28. *Bodon Károly*, a szív és vérerek betegségei.
- 1927/28. *Herepey-Csákányi Győző*, a nyak és a mellkas sebészete.
- 1927/28. *Bézi István*,* fertőző betegségek kórbonctana és kórszövettana.
- 1927/28. *Brana János*, a szem külső betegségeinek kór- és gyógytana.
- 1928/29. *Deseő Dezső*, az anorganikus anyagok jelentősége a szervezetben és szerepük az anyagforgalomban.
- 1928/29. *Kubányi Endre*, sebészeti műtéttan.
- 1928/29. *Surányi Lajos*, a fertőző betegségek fajlagos diagnostikájának módszerei.
- 1928/29. *Schaffler József*, az emésztőrendszer megbetegedéseinek kór- és gyógytana.
- 1928/29. *Schill Imre*, a mellkasi szervek megbetegedései.
- 1928/29. *Tüdős Endre*, a gyermekkor idült és heveny fertőző megbetegedései.
- 1928/29. *Zalka Ödön*,* sejtkórtan.
- 1928/29. *Aszódi Zoltán*, az anyagcsere vizsgálati módszere.
- 1928/29. *vitéz Tátralljay (Wein) Zoltán*,* orr- és gégebajok kór- és gyógytana.
- 1928/29. *Czirer László*, műtėti javallatok (indicatiók).
- 1928/29. *Kovács Ferenc*, szülészeti műtéttan.
- 1928/29. *Kalocsay Kálmán*, a járványos betegségek klinikája.
- 1928/29. *Mosonyi János*, a secretiók élettana.
- 1928/29. *Pekánovich István*, a gümőkór kór- és gyógytana.
- 1928/29. *Richter Hugó*, idegbetegségek kór- és gyógytana.
- 1928/29. *Sailer Károly*, sebészeti diagnostika.

- 1928/29. *Somogyi István*,* elmebetegségek kór- és gyógytana.
- 1929/30. *Horay Gusztáv*,* a szemészet válogatott fejezetei.
- 1929/30. *Rohrböck Ferenc*, a csecsemő- és gyermekkor betegségeinek diatetikája és terapiája.
- 1929/30. *Csapody István*,* szemészet.
- 1929/30. *Fornet L. G. Béla*, a belgyógyászat határterületei.
- 1929/30. *Ballagi István*, bőrgyógyászati mykologia.
- 1929/30. *Doros Gábor*, küzdelem a nemi betegségek ellen.
- 1929/30. *Bochkor Ádám*, válogatott fejezetek a törvényszéki orvostanból.
- 1929/30. *Barabás Zoltán*, gyermekgyógyászat népegészségügyi vonatkozásban.
- 1929/30. *Hajós Károly*, a belső secretiós és vegetatív rendszer klinikája.
- 1929/30. *Miskolczy Dezső*, az endogen ideg- és elmebajok kórszövettana és kórtana.
- 1929/30. *Erdélyi József*, belorvosi Röntgenologia.
- 1929/30. *Hollaender Leo*, belgyógyászati Röntgenologia.
- 1929/30. *Hammer Dezső*, a fertőző betegségek elleni védekezés és a fertőtlenítés.
- 1929/30. *Matusovszky András*, női betegségek vizsgáló módszere.
- 1930/31. *Pákozdi Károly*, idegbetegségek.
- 1930/31. *Skrop Ferenc*, válogatott fejezetek a kísérleti kórtan köréből.
- 1930/31. *Horváth Lajos*, odonto-technika.
- 1930/31. *Fejér Árpád*, a belső betegségek specifikus diagnostikája és terapiája.
- 1930/31. *vitéz Herczeg Árpád*, orvostudományok történelme, kül. tekintettel az újkorra.
- 1930/31. *Went István*, válogatott fejezetek a kórélettan köréből.
- 1930/31. *Karoliny Lajos*, anyagcsere betegségek kórbonctana.
- 1930/31. *Borsodi (Nachtnebel) Ödön*, kórbonctani diagnostika.
- 1930/31. *Czunft Vilmos*, Röntgen-therapia és dosimetria.
- 1930/31. *Dózsa Jenő*, nőgyógyászati urologia.
- 1930/31. *Sághy Ferenc*, bevezetés a járványtanba.
- 1930/31. *Raisz Rezső*, szülészeti propaedeutika.
- 1930/31. *Váradi-Haynal Imre*, szív és erek betegségei.
- 1930/31. *Kövesligethy Iván*, nőgyógyászati physikalis therapia, különös tekintettel a sugaras kezelésre.
- 1930/31. *Hetényi Géza*, anyagcserebetegségek.
- 1930/31. *Minder Gyula*, urologia, kül. tekintettel a gonorrhoeára.
- 1930/31. *Jármai Károly*, összehasonlító kórbonctan.
- 1930/31. *Tomcsik József*, immunitástan.
- 1930/31. *Gál Félix*, a nőorvoslás physikalis terapiája, különös tekintettel a sugaras kezelésre.
- 1931/32. *Balázs Gyula*, mérgezőklinikája.
- 1931/32. *Bilkei-Papp Lajos*, rheumás megbetegedések kór- és gyógytana.
- 1932/33. *Horváth Boldizsár*, orthopaediai műtét.
- 1932/33. *Schmidt Albin*, a húgyvívószervek sebészete.
- 1932/33. *Krepuska István*, fülgyógyászati sebészet.
- 1932/33. *Tangl Harald*, belső secretio élettana.
- 1932/33. *Putnoky Gyula*, daganatos betegségek kórtana és kórbonctana.
- 1932/33. *Germán Tibor*, fülgyógyászati diagnostika.
- 1932/33. *Czeyda-Pommersheim Ferenc*, általános sebészeti kórtan.
- 1932/33. *Campián Aladár*, felső légutak kór- és gyógytana.
- 1932/33. *Léhoczky Tibor*, idegbetegségek klinikája és kórszövettana.
- 1932/33. *Mészáros Károly*, sebészeti megbetegedések kórtana.

- 1932/33. *Faludi Ferenc*, vér és vérképző szervek megbetegedései.
 1932/33. *Balogh Károly*, fogbetegségek kór- és gyógytana.
 1932/33. *Fuchs Dénes*, fertőző betegségek, kül. tekintettel leküzdésükre.
 1932/33. *Mócsár László*, arc és száj sebészete.
 1932/33. *Baráth Jenő*, a vese és az erek betegségei.
 1932/33. *Mozsonyi Sándor*, gyógyszerészet, kül. tekintettel a gyógyszerészi közgazgatásra.
 1933/34. *Vitray (Wietrich) Antal*, törvényszéki orvostani vizsgáló módszerek.
 1933/34. *Mihalik Péter*, tájbonctan.
 1933/34. *Krompecher István*, fejlődéstan.
 1933/34. *Simon Sándor*, pharmacologiai biochemia.
 1933/34. *Lőrincz Ferenc*, parasitologia.
 1933/34. *Batizfalvy (Batisweiler) János*, szülészeti műtéttan.
 1933/34. *vitéz Szathmáry Zoltán*, női betegségek pathológiája.
 1933/34. *Kiss Pál*, gyermekkori szívbetegségek kórismézése és kezelése.
 1933/34. *Csapó József*, csecsemő- és gyermekbetegségek anyagcseréje.
 1933/34. *Róna Alfréd*, általános Röntgenologia.
 1933/34. *Sántha Kálmán*, endogen elme- és idegbetegségek klinikája és kórsvéttana.
 1933/34. *Rausch Zoltán*, belbetegségek balneo- és physikotherapiája.
 1933/34. *vitéz Gönczy István*, mellkasi szervek betegségei.
 1933/34. *Klimkó Dezső*, sebészeti műtéttan, kül. tekintettel az érzéstelenítő eljárásokra.
 1933/34. *Pelláthy Béla*, a szemészet válogatott fejezetei.
 1933/34. *Elischer Ernő*, sürgős sebészeti műtétek.
 1934/35. *Horányi Béla*, az idegrendszer kórsvéttana.
 1934/35. *Vándorfy József*, az emésztő szervek megbetegedéseinek kórtana, kórisméje és gyógytana.
 1934/35. *Franz Géza*, katonaegészségtan.
 1934/35. *Beznák Aladár*, anyagcsere kórsvéttana.
 1934/35. *Takács László*, belső secretiós megbetegedések.
 1934/35. *Csipke Zoltán*, gyógyszerészeti vizsgálatok.
 1934/35. *Sümei István*, kórsvéttani és szövettani vizsgálati módszerek.
 1935/36. *Kanócz Dénes*, belső gümőkóros betegségek kórtana és gyógyítása.

VIII. AZ ORVOSI KAR TISZTELETBELI DOCTORAI

- 1895/96. *Károly Tivadar*, bajor kir. herceg.
 1895/96. *John Shaw Billings*, philadelphiai egyetemi tanár.
 1895/96. *Virchow Rudolf*, berlini egyetemi tanár.
 1895/96. *Lord Lister József*, londoni egyetemi tanár.
 1895/96. *Retzius Anders Adolf*, stockholmi egyetemi tanár.
 1895/96. *Bacelli Guido*, római egyetemi tanár.
 1895/96. *Roux Emil*, a párisi „Institut Pasteur” aligazgatója.
 1895/96. *Thán Károly*, budapesti egyetemi tanár.
 1899/900. *Duka Tivadar*, az angol kir. bengáli hadsereg ny. ezredes-főorvosa.
 1909/10. *Apponyi Albert gróf*, vallás- és közoktatásügyi minster.
 1911/12. *Waldeyer Vilmos*, berlini egyetemi tanár.
 1914/15. *Schjerning Ottó*, berlini egyetemi tanár.
 1928/29. *Schmidt-Ott Frigyes*, v. porosz államminister.

- 1930/31. *Harvey Cushing*, a cambridgei Harvard-egyetem tanára.
 1934/35. *Sipőcz Jenő*, főpolgármestere. Budapest szfv.
 1935/36. *Darier János*, a francia dermatológiai társulat elnöke.
 1935/36. *Roussy Gusztáv*, a párisi egyetem tanára.
 1935/36. *Báró Eiselsberg Antal*, a bécsi egyetem tanára.
 1935/36. *Aschoff Lajos*, a freiburgi egyetem tanára.
 1935/36. *Krogh Agoston*, a kopenhágai egyetem tanára.
 1935/36. *Ross Granville Harrison*, a newhaveni Yale egyetem tanára.
 1935/36. *S. Sherrington Károly*, az oxfordi egyetem tanára.
 1935/36. *Gowland Hopkins Frigyes*, a cambridgei egyetem tanára.

A SUB AUSPICIS REGIS (GUBERNATORIS) FELAVATOTT ORVOSKARI DOCTOROK

- 1897/98. *Roth Vilmos*.
 1897/98. *Fenyvessy Béla*.
 1899/900. *Verebély Tibor*.
 1900/01. *Ifj. Schatz Róbert*.
 1904/05. *Kirdlyfi Géza*.
 1910/11. *Schütz János*.
 1912/13. *Báró Radvánszky Béla*.
 1913/14. *Elischer Ernő*.
 1915/16. *Görgei Márton*.
 1924/25. *Pelláthy István*.
 1928/29. *Sántha Kálmán*.
 1931/32. *Zemplén Béla*.
 1933/34. *Ifj. Nékám Lajos*.
 1933/34. *Juba Adolf*.
 1934/35. *Ifj. Verebély Tibor*.
 1934/35. *Floderer István*.

**X. AZ ORVOSI KARRA BEÍRT RENDES HALLGATÓK
SZÁMA 1849/50 ÓTA**

Tanév	Félév	Orvostan- hallgatók	Sebész- hallgatók	Gyógy- szerész- hallgatók
1849/50.	I.	167	103	113
	II.	161	98	110
1850/51.	I.	194	131	66
	II.	189	128	64
1851/52.	I.	240	113	89
	II.	232	110	87
1852/53.	I.	267	111	60
	II.	253	111	53
1853/54.	I.	242	140	64
	II.	212	140	58
1854/55.	I.	228	151	73
	II.	188	151	65
1855/56.	I.	221	156	78
	II.	205	163	72
1856/57.	I.	210	160	94
	II.	197	164	86
1857/58.	I.	191	197	75
	II.	151	197	68
1858/59.	I.	?	?	67
	II.	?	?	64
1859/60.	I.	190	202	66
	II.	170	200	56
1860/61.	I.	168	195	75
	II.	169	195	76
1861/62.	I.	?	?	95
	II.	?	?	91
1862/63.	I.	287	174	96
	II.	269	177	89
1863/64.	I.	317	193	82
	II.	299	193	79
1864/65.	I.	341	195	85
	II.	324	195	81
1865/66.	I.	364	191	89
	II.	346	170	84
1866/67.	I.	422	174	89
	II.	388	153	81
1867/68.	I.	428	184	101
	II.	?	?	96
1868/69.	I.	429	172	98
	II.	394	172	87
1869/70.	I.	421	116	107
	II.	396	116	97
1870/71.	I.	461	78	117
	II.	440	78	105

Tanév	Félév	Orvostan- hallgatók	Gyógyszerész- hallgatók
1871/72.	I.	579	125
	II.	457	67
1872/73.	I.	487	142
	II.	470	128
1873/74.	I.	495	133
	II.	511	106
1874/75.	I.	513	122
	II.	490	104
1875/76.	I.	557	122
	II.	531	105
1876/77.	I.	584	135
	II.	552	135
1877/78.	I.	603	174
	II.	570	166
1878/79.	I.	656	192
	II.	647	189
1879/80.	I.	735	190
	II.	695	183
1880/81.	I.	809	185
	II.	777	181
1881/82.	I.	889	175
	II.	840	171
1882/83.	I.	983	194
	II.	958	180
1883/84.	I.	1046	236
	II.	1008	227
1884/85.	I.	1011	211
	II.	977	199
1885/86.	I.	1024	199
	II.	984	177
1886/87.	I.	1019	206
	II.	990	195
1887/88.	I.	1029	238
	II.	991	229
1888/89.	I.	988	235
	II.	959	223
1889/90.	I.	1012	228
	II.	967	222
1890/91.	I.	972	216
	II.	943	204
1891/92.	I.	929	209
	II.	905	188
1892/93.	I.	879	148
	II.	852	147
1893/94.	I.	840	133
	II.	813	68
1894/95.	I.	832	129
	II.	812	125

Tanév	Félév	Orvostan- hallgatók	Gyógyszerész- hallgatók
1895/96.	I.	803	123
	II.	769	105
1896/97.	I.	734	120
	II.	694	113
1897/98.	I.	697	125
	II.	667	127
1898/99.	I.	628	130
	II.	615	119
1899/900.	I.	579	137
	II.	564	126
1900/901.	I.	603	121
	II.	568	132
1901/902.	I.	639	141
	II.	622	136
1902/903.	I.	704	137
	II.	686	130
1903/904.	I.	776	160
	II.	775	157
1904/905.	I.	922	196
	II.	909	171
1905/906.	I.	1071	215
	II.	1074	196
1906/907.	I.	1273	156
	II.	1258	153
1907/908.	I.	1461	285
	II.	1407	257
1908/909.	I.	1699	267
	II.	1670	268
1909/910.	I.	1877	290
	II.	1835	281
1910/11.	I.	2108	331
	II.	2067	316
1911/12.	I.	2430	342
	II.	2357	338
1912/13.	I.	2742	336
	II.	2672	321
1913/14.	I.	3046	266
	II.	2949	252
1914/15.	I.	2035	116
	II.	1889	82
1915/16.	I.	1336	76
	II.	1030	59
1916/17.	I.	1424	77
	II.	1312	70
1917/18.	I.	1822	86
	II.	2729	179
1918/19.	I.	5354	215
	II.	6504	269

Tanév	Félév	Orvostan- hallgatók	Gyógyszerész- hallgatók
1919/20.	I. II.	2855	97
1920/21.	I. II.	3406 3169	53 57
1921/22.	I. II.	3622 3322	54 55
1922/23.	I. II.	3329 2998	354 336
1923/24.	I. II.	2747 2417	326 321
1924/25.	I. II.	2110 1977	273 260
1925/26.	I. II.	1798 1718	249 238
1926/27.	I. II.	1638 1528	226 219
1927/28.	I. II.	1539 1463	240 225
1928/29.	I. II.	1412 1350	213 209
1929/30.	I. II.	1280 1256	191 185
1930/31.	I. II.	1241 1239	174 166
1931/32.	I. II.	1200 1182	147 142
1932/33.	I. II.	1173 1153	159 158
1933/34.	I. II.	1094 1060	150 145
1934/35.	I. II.	1018 994	93 85

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

Készítette: OLEXIK FERENC

A Függelékben csak a címek vétettek fel, az abban felsorolt nevek nem.

- Abay István 429, 430.
absolutorium 267.
Academicus Universitatis Magistratus, lásd *egyetemi magister*
accoucheur, lásd *bábaképzés*.
„Acta physico-medica edenda per Collegium medicum Pesthiense”. 364.
actinotherapia 760.
Ádám Endre 567.
Ádám Lajos 772, 773.
adjunctusi intézmény 140, 173, 181, 190, 204, 209, 211, 229, 230, 233, 237, 259, 260, 268, 272 skv., 280, skv., 323 skv. 330, 333, 335, 345, 346, 386, 407, 446, 480, 678, 679, 696, 719.
adjunctusok száma 778.
Adler József 342.
Ágoston Elek 210, 227, 228, 238, 264, 265, 271, 283, 285.
agykutató intézet 733.
agylaboratorium 733.
agyszövevény 772, 778.
agyszövevényi intézet 733
Ajtai K. Sándor 103, 622, 628, 630, 631, 655, 663, 690, 699, 713, 760
akadémiák doctorrá avatása 67.
akológia, lásd *sebészeti műszerek, eszközök és kötszerek*.
Alagovich püspök 358, 359.
alapítólevél 3, 4, 7, 109, 598.
Albertinum 49.
Albinus anatómiai tankönyve 50.
Albrecht főherceg, katonai és polgári kormányzó 512, 521, 524, 534, 537⁹⁴.
Albrecht János 146.
alchimisták 43.
Alexander Béla 729, 760.
állami kórház felállítása 694, 698.
államorvostan 176, 196, 198, 201, 230, 260, 432, 527, 576, 578, 631, 632, 655.
államtanács (Staatsrat) 29 skv., 36, 53, 100, 111, 125, 134, 150, 183, 184, 188, 191, 192, 195, 196, 227, 287, 290, 306, 310, 328, 330, 338, 341, 351, 354, 358, 359, 366, 381, 423.
állásnélküli fiatalság elhelyezkedése 769.
állatbonctan 77, 81, 82.
állatgyógyászat 103, 104, 141, 162, 182, 206, 207, 259, 297, 502, 506, 520.
állatgyógyászati tanfolyam 163 skv.
állatkórház 616.
állatorvosi főiskola hallgatóinak köre és tanácsa 749.
— iskola, lyoni 162.
— rendészet 429.
— tanintézet (utóbb főiskola) 104 skv., 140 skv., 161, 272, 274, 323, 324, 364, 368, 375, 377, 384, 394, 395, 407, 428, 429, 431, 455, 480, 502, 512, 549, 634, 662, 695, 702, 723, 728.
állatorvostan 162, 190, 191, 211, 241, 242, 273, 274, 321, 324, 325, 347, 377, 383, 429.
állattan 145, 165, 190, 201, 414, 479, 503⁴², 504, 507, 514, 518, 532, 540, 577, 583, 584, 624, 625, 745.
állattani és ásványtani gyűjtemény 145, 491.
Alle Laste-i szülő- és lelencház 520.
Allgemeines Krankenhaus 137⁶¹, 339.
allopathia 605.
Almássy-féle telek 451.
Almássy gróf, alkancellár 359.
általános biológia, lásd *biológia*.

- általános kórtan, lásd *kórtan*
 altatás (narcosis) 426, 427, 427₃₉₇.
 altdorfi egyetem 390
 anomia 49, 52, 62, 65, 77, 79, 82,
 86, 89, 92 skv., 105, 106, 140 skv.,
 147 skv., 153, 169, 202, 203, 210,
 211, 228, skv., 231, 261 skv., 266,
 284, 286, 297, 303, 304 skv., 347,
 360, 383, 454, 465, 504, 505, 507,
 702, 730, 750.
 I. sz. anatómiai (tájbonctani) intézet
 és tanszék 733, 740, 776, 777.
 II. sz. anatómiai intézet és tanszék
 776.
 anatómiai muzeum 166, 295, 393.
 anomia pathologica, lásd *kórbon-*
tan 383.
 „Anatomie et physiologie cellulai-
res“ 590.
 Andral 408.
 Andrassy Gyula gróf 571.
 Andrejovits József 148, 211, 238,
 265, 271, 272, 279, 283, 284, 284₉₃,
 326.
 Andriská Viktor 773, 777.
 Angyal Pál 769.
 Ángyán Béla 661.
 Anna Mária főhercegnő 165.
 anthropologia 662, 702, 717, 702, 745.
 anthropotomia, lásd *bonctan*.
 anya- és csecsemővédelem 761.
 Ányos Pál 644.
 Apáthy István 668.
 Apponyi György gróf, országbíró 21,
 537₉₄, 547, 609.
 aquarium felállítása 282.
 Aquinoi Szent Tamás 126.
 Arányi Lajos 335, 437 skv., 458, 466,
 496, 497, 524, 527, 530, 551, 553,
 565, 595₃₅, 635.
 Archimedes 591.
 Argenti Döme 603, 609.
 Árkövy József 617, 670, 727, 747,
 748, 762.
 Arneth Alfred, Freiherr von 23₄₁
 ars obstetriciae theoretica-practica,
 lásd *szülészet* 336.
 Artl bécsi professor 567, 633.
 Ascher István 752.
 assistensek 180, 201, 213, 280, 283,
 292, 294, 304, 305, 323, 339, 346,
 347, 352, 353, 361, 363, 376, 383,
 384, 402, 407, 419, 421, 431, 437,
 440, 441, 446, 447, 452, 464, 495,
 519, 527, 551, 553, 593, 635, 641,
 662, 664, 679, 719.
 ásványtan 145, 165, 190, 204, 268,
 343, 414, 431, 479, 502, 504, 507,
 532, 540, 542, 577, 583, 624, 625,
 745.
 ásványvizek elemzése 42, 205, 462,
 463, 551, 574, 645, 646, 678.
 ásványvízkémlő intézet 647.
 Aszódi Zoltán dr. 779.
 átköltöztető és építkező bizottság
 120.
 Atzél államtanácsos 287, 328.
 Auenbrugger 407, 408.
 Auer Károly Gábor 358, 359, 372
 Augen-Heilungs-Institut bei d. kön.
 Univ., lásd *szemkórház*.
 Azary dr. balneológiája 646.
 Babarczy báró 499.
 bába-, szülésznőképzés 19, 27, 28,
 51, 54, 95, 96, 98, 102, 133, 136,
 142, 267, 280, 293, 295, 299, 364,
 574, 602, 628, 640, 641. Lásd még
tanfolyam.
 bábaképző intézet 713, 724.
 Babes (Babesiu) Victor 639, 656, 657.
 Bach Sándor báró 498, 537₉₄.
 Bach kormányrendszere 498, 536,
 646.
 Bachmann József 431.
 Bäcker József 724.
 Bácsmegyei János 232.
 Bácsmegyei Pál, Gömör vm. tiszti
 orvosa 20.
 Baginsky 660.
 Bajtársi Szövetség (Waffenbrüder-
 liche Vereinigung) 744.
 Bakay Lajos 772.
 Bakody Tivadar 609, skv. 628, 654,
 727.
 bakteriologia 721, 727, 728, 731,
 732, 735, 777.
 bakteriologiai diagnostika 550.
 — intézet 656, 657, 728, 740.
 — laboratorium, belügyministe-
 riumi 680.
 Balassa Ferenc gróf 78, 130.
 — János 370, 412, 421 skv., 433,
 454, 475 skv., 490 skv., 494,
 496, 497, 503, 511 skv., 518, 519,
 527 skv., 539, 556, 558 skv., 563,
 565, 571, 594, 595₃₅, 596, 600, 601,
 637, 638.

- Baldacci, nemzetőrségi tanács elnöke 490.
- Bálint Rezső 735, 736, 760, 775, 778.
- balneologia 540, 560, 562, 563, 645, 646, 677, 678.
- balneológiai egyesület 647, 677, 678.
- Baló József 774.
- Balogh Ernő, nemes 768 skv., 771, 774.
- Kálmán 103⁹⁰, 527, 554, 557, 560, 588, 589, 613, 615, 629 skv., 638, 646, 651, 655, 658, 659, 668, 690, 693, 780.
- „— Kálmán-féle millenaris alap” 688.
- Pál 603.
- Tihamér 603.
- Bánffy Albert-féle ház 618.
- György gróf 175.
- Barberini Francesco bíbornok 6 skv.
- Barkóczy hercegprímás 12.
- Barna Ignác 563.
- Báró János 172.
- „baromorvosi hivatal” 395.
- Barra István 393.
- Bársony János 713, 724, 750, 773.
- Barth József bécsi professor 105, 146, 220.
- Bartha Gábor 697.
- Károly 431, 442.
- Bartók Imre 497⁸¹.
- Bartos udv. tanácsos 557.
- Bartsch dr. 559.
- basalis sejt-rák 774.
- baseli egyetem 662.
- Báthory-egyetem 103.
- Batizfalvy Sámuel 563.
- Batthyány Lajos gróf 413, 484, 486, 488.
- Beatrix királyné 121.
- bécsi egészségügyi bizottság 18.
- első orvosi iskola (Rokitansky-Skoda) 25, 105, 258, 425, 448, 527, 558.
- második orvosi iskola 258, 409.
- egyetem és orvosi kara 8, 21, 25 skv., 38, 55, 59, 65, 67, 75, 80, 86, 88, 105, 106, 107, 153, 192, 217, 289, 312, 313, 325, 333, 334, 348, 349, 349²⁵⁰ 357, 360, 361, 368, 369, 387, 388, 400 skv., 408, 419, 422, 423, 436, 447, 474, 508, 518, 521, 574, 575, 620, 631, 667, 668.
- egyetem reformálása 24.
- egyetemi fűvészkert 27.
- egyetemi gyógyszerár vizsgálata 27.
- egyetemi igazságszolgáltatás 27.
- katonai gyógyszerárak 145.
- kórházak 39, 91, 360, 368, 372, 394, 421, 520, 554.
- (osztárak) tanrendszer követése (átültetése), lásd *conformetur elve*.
- (osztárak) tudományos akadémia 260, 520.
- Bedekovich államtanácsos 287.
- Beke alkancellár 557.
- bekebelezett v. külső orvoskari tagok 48, 99, 103, 133, 244, 246, 251, 315, 317, 318, 357, 363, 377, 380, 396, 411.
- Békésy Géza 762.
- Belák Sándor 777.
- belgyógyászat 40, 43, 49, 52, 63, 76, 79, 123, 140, 152, 155, 173, 175, 191, 192, 212, 222, 223, 230, 298, 330, 347, 383, 407, 418, 419, 421, 428, 430, 437, 479, 505, 543, 555, 558, 581, 625, 627, 628, 661, 700, 703, 704 skv., 760, 765.
- belgyógyászati diagnosztika 408, 724, 725, 732, 733, 736.
- bel- és belgyógyászati kórodák és klinikák (általában) 393, 578, 579, 627, 628, 633, 640, 642, 651, 652, 659, 720.
- I. sz. belgyógyászati klinika és tanszék 616, 618, 661, 662, 701, 715, 736, 775.
- II. sz. belgyógyászati klinika és tanszék 615, 616, 620, 662, 700, 715, 779.
- III. sz. belgyógyászati klinika és tanszék 725, 735, 760.
- IV. sz. belgyógyászati klinika és tanszék 771, 775.
- Belky János 655.
- Benczur Gyula 678.
- Bene Ferenc 210, 211, 219, 230 skv., 237, 260, 268, 272, 274, 276, 330 skv., 333, 344, 362, 363, 372, 398, 412, 416, 418, 422, 423, 428, 543, 573, 599.
- : *Elemente medicinae practicae* 230.
- Eene Ferenc ifj. 230, 432, 471.
- Benedek tábornaszernagy 565.

- Benkő Sámuel 174, 214, 215.
 Beer György József bécsi professor
 289 skv., 292, 349, 350.
 — János 319, 375.
 Berecz János 773.
 berlini egyetem 258, 768.
 — fertőzőbetegségkutató-intézet 680.
 Bernáth balneológiája 646.
 Bernhardt-féle telek 615.
 Berres bécsi professor 423
 Berzelius-féle dualistikus elmélet
 41, 76.
 Berzeviczy Albert 614₆₈, 637, 711,
 714.
 Besztercebányai orvosi magániskola
 13.
 betegágyak (mellett oktatás) 7, 52,
 86, 91, 122, 131, 142, 153, 208,
 241 skv., 297, 505, 506, 582.
 Beutelschmied József katonai fő-
 sebész 320.
 Beznák Aladár 780.
 Bichat párisi professor 408.
 Billroth bécsi professor 89₇₇, 116₁₇,
 264, 556, 594, 621, 621₇₈, 79, 667,
 668.
 biológia 717.
 Birly Fl. Ede 295, 336 skv.,
 338₂₁₈, 339, 493, 519, 520.
 Bíró püspök, udv. tanácsos 557.
 Bittner Lajos levéltári vezérigaz-
 gató 439₄₂₀.
 Blaskovics László 775.
 Boer bécsi professor 258, 337, 519.
 Boerhaave Hermann 15, 24, 35, 35₂,
 36, 80, 90, 91.
 —: Elementa chemiae 90.
 —: Institutiones de methodo me-
 dendi 50, 79, 89, 90, 91.
 Bognár János Imre 325, 333.
 Bókai (Bókai) Árpád 103₉₀, 482,
 563, 661 skv., 678, 690, 690₂₁₁,
 717, 724, 728, 729, 732, 734, 750,
 756, 761.
 Bókai János 560, 589, 607, 627, 628,
 638, 645, 658.
 Bókay (Bókai) János ifj. 658, 690,
 690₂₁₁, 693, 729, 776.
 Bókay Zoltán 776.
 Bolyó Károly 563, 666.
 bonctan, elemi 15, 43, 51, 52, 78,
 81, 82, 90, 103, 122, 145, 155,
 158, 169, 170, 172, 173, 191, 202,
 210, 211, 229, 237, 342, 260,
 265, 288, 297, 299, 302, 305, 336,
 338, 346, 376, 383, 387, 407, 422,
 423, 446, 464, 465, 479, 511, 530,
 577, 579, 582, 624, 636, 661, 662,
 704, 740, 765.
 —, felsőbb 123, 154, 155, 190, 241,
 446, 548.
 —, leíró- és táj- 441, 481, 516, 518,
 541, 577, 617, 624, 635, 636, 662,
 702.
 bonctani gyakorlati —, leíró —,
 táj- intézet és tanszék 295, 383,
 452, 618 skv., 635, 636, 651, 662,
 686.
 I. bonctani intézet és tanszék 702.
 II. bonctani intézet és tanszék 697,
 701.
 bonctani kamra és terem 52, 170,
 302, 407, 420, 617, 686, 744.
 — készítmények 206, 303.
 — muzeum 303, 407, 620.
 — prosector 123, 153 skv., 169 skv.,
 262, 263, 284, 302 skv., 327, 346,
 354, 376, 386, 446, 662, 686.
 bonni egyetem 38.
 Boráros János 306.
 borbélymesterek (orvos-sebész gya-
 korlatot űzők) 15, 19, 545.
 Born Gusztáv 662.
 boroszlói egyetem élettani intézete
 361, 526.
 Borsányi Lajos 574.
 Borszék Károly 772.
 —: „Az orvosnői pálya...” 686₂₀₈.
 Bosányi Andor 776.
 Bossányi András kórházigazgató 269,
 270.
 botanika (növénytan) 27, 41, 35₂,
 44, 49, 50, 59, 62, 75, 77, 80, 82,
 83, 90, 92, 94, 95, 106, 110, 140,
 145, 153, 166, 177, 189, 190, 201,
 202, 204, 211, 231, 232, 234, 243,
 244, 267, 280, 295, 297, 299, 309,
 318, 334, 341 skv., 345, 347, 355,
 384, 400, 407, 430, 472, 479, 502,
 504, 505, 507, 515, 532, 540, 577,
 579, 583, 599, 624, 625, 741, 745.
 botanikus kert, lásd *füvészkert*.
 Botka János 15, 18.
 Bouchard-féle növénygyűjtemény
 393.
 Bourgelat Claude 104, 162.
 Boyle 80.

- Böhm Károly 331, 332, 332²⁰¹, 354, 432.
 — Mór-féle rovargyűjtemény 277.
 Bóke Gyula 628, 699, 726.
 bölcsészeti (tanfolyam) kar 4, 6, 37, 39, 40, 51, 65, 89, 99, 100, 109, 112, 141, 145, 152, 172, 233, 301, 308, 309, 314, 322, 329, 344, 355, 390, 402, 431, 466, 474, 479, 502, 507, 518, 532, 533, 540, 580 skv., 584, 592, 594, 612, 676, 678, 687, 706, 707, 717, 718, 741, 748, 756, 771, 779.
 bölcsőde-egylet 617.
 bőrgyógyászat, bujakórtan 443, 444, 481, 517, 540, 553, 555, 577, 599, 639, 640, 698, 699, 704, 722, 729, 730, 742, 755, 766.
 bőr és bujakórtani klinika 617, 715.
 Brain-Commission 733.
 Brambilla protochirurgus 145⁷⁹, 146, 182.
 Braun Gusztáv, a bécsi Josephinum tanára 146.
 — Károly bécsi professor 520, 600.
 Bräuer József 398, 405, 406, 491, 495.
 Breuer 660.
 Bright-kór 663.
 Broussais-féle rendszer 411.
 Brown-Séquard 631.
 Brownismus 410, 411.
 Bruck báró 533.
 Brunkala Román 274, 323 skv., 377.
 Brunner Ferenc kórházigazgató 522, 549.
 Brunsvik Antal gróf 168¹⁴⁵.
 Bruszt Elek, kolozsvári sebész-lyceum tanára 429, 430.
 Brücke bécsi professor 548, 567, 588.
 Brühl K. B. 503⁴², 518, 537 595³⁵.
 bukaresti egyetem 630, 656, 657.
 budai polgári (rég. Szent János-kórház) kórház 110, 111, 114, 136, 140, 161, 302.
 — keserűvizek 130.
 — várórség orvosa 101.
 Buday Kálmán 103⁹⁰, 734, 777, 780.
 Budapesti kir. Orvosegyesület 411, 412, 602, 607, 608, 673, 713.
 Budapesti Közlöny 621.
 — Orvosi Kör 649¹³².
 — önkéntes mentőegyesület 649¹³³.
 Bugát Pál 47, 234, 269, 352, 353, 368, 369 skv., 373, 396, 397, 410, 412, 417, 419, 433, 434, 457 skv., 493, 496.
 Büky József 174, 214, 230.
 Calomel-vita (Jendrassik—Gebhardt) 668.
 cambridgei egyetem 598.
 camerinói egyetem 730.
 Cartheuser 91.
 censura (revisio) 12, 24, 66, 78, 129, 218, 298, 312, 396, 473.
 chemia 15, 27, 37, 41, 44, 49, 50 skv., 57, 59²⁵, 61, 62, 75 skv., 79, 80, 82, 83, 92, 94, 105, 106, 140, 145, 152, 153, 177, 189, 202, 204, 231 skv., 241, 243, 244, 267, 268, 280, 295, 300, 308, 309, 341, 342, 345, 347, 355, 383, 407, 409, 431, 432, 447, 471, 472, 474, 502, 505, 507, 507, 523, 532, 540, 576, 577, 583, 598, 599, 624, 678, 679, 704, 721, 723, 741, 765 skv., 779.
 chemiai intézet 585, 637, 646, 647, 678, 679, 706.
 — laboratorium 7, 52, 58, 62, 80, 83, 86, 160, 245, 297, 299, 393, 431, 432, 462, 532, 581.
 — műnyelv 269.
 Chiari, a Josephinum tanára 146.
 chirurgia, lásd *sebészet*.
 cholera 387, 396 skv., 490, 585, 564, 616, 651, 740.
 — bizottság, honvédelmi bizottmányi 490.
 Christen Kristóf 358.
 Chyzer Kornél 647.
 Claude Bernard 631.
 Closius Sámuel 215.
 collegium doctorum, lásd *bekebelezett v. külső orvostudományi tagok*.
 — medico-chirurgicum 20.
 — medicum 757, 758.
 „conformetur“ elve 23, 24, 37, 38, 47, 48, 53, 55, 66, 76, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 102, 105, 142, 183, 193 skv., 217, 294 skv., 300, 305, 309, 310, 313, 315, 318, 324, 338, 345, 356, 368, 381, 382, 386, 394, 401, 473, 504, 513, 599, 617, 624.
 Conradi József 68.
 consistorium, lásd *egyetemi consistorium*.

- Constitutio Normativa Rei Sanitatis anni 1770. 17, 75.
 constitútiós tan 409.
 correpetitorok, correpetálás, lásd *magánleckeadás*.
 Corvisart, Napoleon háziorvosa, 407.
 Crantz bécsi professor 41, 50, 79, 91, 95, 393.
 Cruveilhier 408.
 Czelechowsky Ignác, katonai sebész 431.
 Czermak János 447, 513, 525 skv., 529, 537, 538, 548, 558, 600, 630.
 Czermak-féle gégetükör 771.
 Cziráky grófi család 378, 382, 385, 387, 491.
 — Antal gróf, országbíró 404.
 Csaba Bajtársi Egyesület 758.
 Csáky Albin gróf 661, 671.
 — György gróf 102.
 Csapodi István 701.
 Császárfürdő 515, 556, 560.
 császári fősebész (protophirurgus) 146.
 Csasz Márton 368, 372, 387, 398, 421, 433, 490, 493, 501, 532, 504¹², 529, 530, 565, 573.
 Cseresnyés Sándor dr., Veszprém vm. főorvosa 426.
 Csipke Zoltán 779.
 Csokonai Mihály 123.
 csonttan 662.
 Csorba József tiszti főorvos 361.
 Cyon labyrinthus-elmélete 660.
 Dabasi Halász Gejza 417.
 Dalmady Zoltán 678.
 Dantsek József 432.
 Darányi Gyula 777.
 Daubré 637.
 Davida Leo 702.
 Deák Ferenc 484, 486, 547.
 debreceni egyetem 772, 774, 776, 777, 780.
 Deési Daday András 514⁵².
 de Haën bécsi professor 40, 105.
 Dehme Károly 17.
 dekan (orvostári) 28, 37, 40, 41, 43, 65, 75, 88, 92, 94, 95, 97, 123, 129, 131, 157, 161, 166, 200, 216, 217, 246, 247, 251, 266, 268, 272, 274, 298, 316 skv., 356, 373, 375, 433, 463, 476, 478, 490, 507, 532, 568, 578, 580, 625, 657, 663, 681, 689, 690, 693, 701, 705, 710, 723, 727, 730, 731, 743, 745, 746, 748, 750, 751, 754, 758, 760, 761, 771, 774 skv., 780, 781.
 — hatáskörének szabályozása 319.
 dekanok (orvostári) névsora 786 skv.
 dekanválasztás 28, 37, 47, 48, 88, 112, 117, 133, 176, 246, 261, 274.
 dekáni jelvények 51, 55, 100, 131, 345.
 — hivatal személyzete 780.
 deputatio litteraria, regnicolaris 144, 167, 168, 176, 177, 179 skv., 184, 185, 188 skv., 193, 204, 208, 216, 344.
 dermatopathologia, lásd *bőrgyógyászat*, *bujakórtan*.
 Derrai-kert 450.
 Désault 408.
 D'Etrepi apát 17.
 Deutsche Naturforscher und Aerzteversammlung 412, 417.
 „Deutsche med. Wschrift“ 43 skv.
 diaetetika 35², 90, 202, 213, 297, 383, 389, 442, 505, 506, 522.
 diaetetikai intézet 775.
 didactum, lásd *tandíjfizetés*.
 Dienes Pál 750.
 Diescher János 427, 496, 548, 522, 551, 559, 588, 628, 633 skv. (Az 522. lapon „Ferenc“ sajtóhiba „János“ helyett.)
 Dietrichstein Anna hercegnő 394.
 Diószegi Sámuel 254.
 diphtheria elleni serum 680.
 directorium (proletárdictatura alatt) 752.
 Dirner Gusztáv dr.: A nemzetközi Semmelweis-émlék Budapesten. 714²⁸⁰, 724.
 Dobronoki György jezsuita atya 7, 8.
 Doby Géza 41¹³.
 doctores collegiati v. — in facultatem recepti, v. membra, commembra extranea, v. ingremiata, lásd *bekebelezett-* v. *külső orvostári* tagok.
 doctori avatás 27, 28, 67, 68, 93, 126, 128, 129, 308, 322, 673.
 — avatás „sub auspiciis regis“ 70, 673, 771, 744.
 — avatás díja 97, 335, 391.
 — avatási eskü 236.

- értekezés (inauguralis dissertatio — disputatio) 27, 41, 65, 71, 73, 81, 87, 92, 96, 97, 128, 129, 131, 179, 209, 298, 319, 391, 423, 448.
- fokozat jelvényei 246.
- oklevél 154, 180, 280, 418.
- oklevél nostrifikációja és oklevélviszonosság 56, 72, 144, 194 skv., 289, 327 skv., 457, 508, 575, 671, 686.
- szigorlati rend 87, 92, 201, 203, 243 skv., 266, 298, 531, 572, 624, 625, 704, 705, 765, 766. Lásd még *tanulmányi rend*.
- szigorlati és vizsgadíjak 48, 96, 98, 133, 196, 202, 203, 298, 300, 433, 742.
- Doleschall Gábor 234, 428 skv., 430⁴⁰⁵.
- Dollinger Gyula 637¹¹², 638, 697, 701, 740, 747.
- Dorics István 175.
- Dubay Miklós 649¹³².
- Dubois, Temesi-Bánság orvosa 18.
- du Bois-Reymond 590, 619.
- Dugonics András 233.
- Dumreicher bécsi professor 594.
- Dunay Jenő 758, 781.
- Duzár József 776.
- dysenteria 740.
- Dühning E. 590²⁸.

- Ecker Sándor 228.
- Eckstein udv. tanácsos 557.
- Ferenc 207, 209, 210, 211, 226, 228, 229, 275 skv., 284, 307, 308, 326, 386.
- Frigyes 414, 417, 419, 420, 447, 448, 490.
- János 103, 209 skv., 219, 228, 265, 266, 275, 277, 278, 285, 325, 417.
- Eder Mátyás dr. 286, 287.
- Eger államtanácsos 195.
- Eggenberger-féle ház 615.
- „Egészség” 648.
- egészségtani muzeum 649.
- egészségtanári képesítés 768.
- egészségügy, lásd még *közegészségügy*.
- egészségügyi állandó bizottság 20, 21³⁸.
- közigazgatástan 762.
- osztály, belügyministeriumi 514, 550, 561, 571, 645.
- osztály, ipar- és kereskedelemügyi ministeriumi 237, 476, 490.
- szabályzat 123.
- törvényismeret 527.
- egyetem alapítása 3 skv.
- alapítványi vagyona 7, 168, 752.
- alapszabálya 474.
- államosítása 87.
- bezárása 536.
- Budára helyezése 30, 62, 104, 109.
- Pestre helyezése 137, 142, 184 skv 187.
- Pestről Budára való áthelyezésének terve 502, 503, 680.
- elhelyezése, székhelye 29, 49.
- elnevezése, címe 91°, 36, 138, 546, 747, 758.
- főigazgatója (igazgatója) (magnificus director) 36, 57, 58, 84, 85.
- főrendiházi képviselete 746.
- instaurációja 112.
- jelvényei 747.
- katolikus jellege 562.
- mint állami tanintézet 581.
- pecsétje 121.
- szervezete 37, 151, 245, 251.
- története 117, 393.
- újjászervezése 546 skv.
- egyetemi alap és — vagyon 113, 135, 189, 191, 225, 226, 237, 253, 283, 296, 305, 307, 341, 383, 395, 416, 446, 451, 453, 454, 464, 518, 589, 597, 598, 617, 769.
- autonomia 309, 348, 500, 540, 702, 716, 747, 751.
- consistorium 37, 51, 60, 61, 70, 74, 100, 102, 109, 117, 151.
- elnök 37, 38, 110, 117, 152, 245, 313, 345, 353, 354, 378, 379, 404, 546.
- gyógyszer-tár, lásd *gyógyszertár*.
- másodelnök 245.
- építkezések 31, 234, 282, 638, 651 skv., 669.
- évfordulók (jubileum) 293, 393, 596, 644, 669 skv., 771³, 780.
- ifjúság erkölcsi, fegyelme 185
- kancellár 92, 97, 152.
- klinikák, kórházak és kórodák, lásd *klinika*.
- Kórház-Egylet 674, 674¹⁹⁰.

- könyvtár 415, 442, 530⁸⁵.
- magistratus (hatóság) 37, 40, 65, 117, 150, 151, 173 skv., 183, 199, 200, 212, 224, 226, 227, 233, 234, 246 skv., 249, 251, 266, 267, 271 skv., 275, 283, 284, 290, 294, 295, 312, 313, 315 skv., 325, 330, 332, 340, 341, 341²²¹, 348, 356, 357, 364, 366, 404, 439, 492.
- nyomda 253.
- pénztár 55, 64, 66, 86, 299.
- szünet 626.
- tanács (senatus) 76, 117, 130, 132, 146, 147, 151, 165, 251, 261, 430, 444, 457, 472, 492, 493, 495, 502, 503, 521, 522, 528, 534, 539, 542, 549 skv., 554, 557, 560, 568, 572, 580, 585, 591, 621, 658, 663, 666, 669, 673, 674, 676, 677, 685, 692, 710, 712, 713, 717 skv., 731, 732²⁸⁹, 745, 748, 751, 753, 754, 756, 759, 770, 776.
- templom 415.
- ügyek népbiztos 750.
- Ekker János kovácslegény 391.
- electrotherapia 577, 628.
- elemi chemia, lásd *chemia*.
- természettan, lásd *természettan*.
- életmentés 402, 438, 523.
- élettan 29, 35², 40, 47, 49, 79, 90, 93, 122, 123, 141, 145, 153, skv., 158, 169, 173, 179, 202, 211, 241, 247, 259 skv., 291, 292, 302, 335, 347, 349, 357, 360, 361, 368, 370, 383, 407, 446, 447, 472, 479, 504, 506, 507, 524 skv., 548, 551, 576, 577, 579, 588, 592, 624, 625, 644, 660, 662, 686, 695, 696, 697, 704, 721, 724, 731, 732, 735, 749, 753, 760, 761, 765, 779, 780.
- élet- és kórvegytan 634, 723, 728.
- élettani intézet és tanszék 335, 526, 527, 572, 584, 617 skv., 722, 730, 732, 735, 749, 751, 779.
- muzeum 393.
- laboratorium 573.
- Elischer Gyula 760
- elme- és ideggyógyászat 369, 444, 474, 540, 563, 620, 634, 655, 656, 665, 666, 704, 722, 723, 726, 742, 766, 772.
- elme- és ideggyógyintézet, budai 560.
- lásd *lipótmezei orsz. tébolyda*.
- elme- és ideggyógytan, lásd *elme- és ideggyógyászat*.
- elme- és ideggyógytan 686, 715, 720, 732, 772.
- elméleti növénytan, lásd *növénytan*.
- orvostan, lásd *orvostan*.
- sebészet, lásd *sebészet*.
- előkészítő sebészet, lásd *sebészeti propaedeutika*.
- Első Hazai Takarékpénztár 413.
- „Americana“ 759.
- emléktáblája a hősihalált haltaknak 759.
- endokrinológia 409.
- Engel József 431.
- Eötvös-Collegium 382³¹³.
- József báró 251, 388, 473 skv., 473⁶, 484, 488, 499, 560, 563, 571, 573, 580 skv., 585, 588 skv., 604 skv., 609, 612, 622, 627, 637.
- Loránd báró 594.
- épbonctan, lásd *bonctan*.
- epilepsia 16²⁴.
- epomis (dekáni vállköpeny) 55, 65.
- éptan, lásd *diaetetika*.
- Erdődy grófok háza 137.
- érettségi (középiskolai) 116, 502, 533, 642, 643, 668, 687, 708, 742, 745, 751.
- Ernyey József 10¹¹.
- Erzsébet királyné 427, 594, 694.
- orosz cárnő 15.
- eskü a szeplőtlen fogantatásra 67, 97, 130.
- Esterházy Ferenc gróf, kancellár 29, 104, 115, 121, 125, 135, 136.
- Pál gróf 9¹⁰.
- Etienne András 175.
- „Explanatio“ 1773 75.
- Fabini János 289, 290, 291, 292, 345, 349, 350, 350²⁵¹ skv., 466, 496, 599.
- Fabriczki Lajos 277.
- Fabritius et Aquapendente 15.
- Faludi Géza-féle munismatikai gyűjtemény 771.
- famulusi intézmény 302, 768, 769.
- Farkas Géza 760, 761, 779, 780.
- Ilona 781.
- Fasser Anna Rosina 170.
- Fazekas Mihály 254, 275.
- Fáy Aladár 762.
- András 413.
- Pál 168¹⁴⁶.
- febris nosocomialis 275, 320.

- fegyintézeti-, fogházi orvosok 683.
 Fejér György 91°, 351, 152¹⁰⁰, 393.
 fej- és nyaksebészet 697.
 fejlődéstan 635, 636, 732, 766.
 Fekete György gróf alkancellár,
 egyetem főigazgatója 36, 39, 57,
 84, 85.
 — Sándor 773.
 I. Ferdinánd király 5.
 II. Ferdinánd király 4°, 53.
 — privilegialis levele 10.
 III. Ferdinánd király 67, 127.
 V. Ferdinánd király 379, 384.
 I. Ferenc király 40, 171, 175, 184,
 187, 198, 203, 216, 236, 257, 263,
 276, 310, 318, 345, 386, 406, 407,
 484.
 I. Ferencz József király 151, 514, 517,
 521, 524, 545, 547, 550, 561, 571,
 589, 622, 743, 747.
 Ferenczi Sándor 749.
 Ferro, ausztriai protomedikus 214.
 fertőtlenítő intézet 652.
 fertőző bajok 722.
 — osztály a II. sz. belklinikán 715.
 Festetich grófnő 618.
 — György gróf 274.
 — -kert 451.
 Feuchtersleben báró 474, 475, 499.
 Finácsy Ernő 29, 111.
 —: A magyarországi közoktatás tör-
 ténete Mária Terézia korában
 29⁴⁸, 115¹⁵.
 Fischer Dániel 13, 14, 20, 365.
 — G.: Chirurgie vor 100 Jahren
 16²⁴.
 — I.: Geschichte d. Geburtshilfe...
 521⁶⁴, 337²¹⁵.
 Fleischer József 559, 563.
 Fleischmann Anna, bába 364.
 Flemming Frigyes 227.
 Flór Ferenc 371, 405, 421, 422, 448,
 610.
 —: Kisdédapólas 390.
 Fodor József 103⁹⁰, 288 skv., 622,
 632, 632¹⁰¹, 633, 638, 645, 647,
 skv., 651, 657, 680, 720 skv., 773,
 780.
 fogászat (stomatologia) 191, 299,
 355, 436, 480, 481, 504, 506, 540,
 563, 577, 617, 670, 716, 722, 727,
 762.
 fogászati intézet, később stomato-
 logiai klinika 670, 715, 716.
 fogászok képzése 298, 299, 449, 543.
 foghúzó (dentifrangibuli) 16.
 fogorvosképzés 670.
 Fontana-féle viaszkészítmény gyűj-
 temény (Firenze) 166, 206, 393.
 Forró György jezsuita atya 7, 8.
 földtan 431, 624.
 Fraknoi Vilmos 3.
 Frank Ödön 721.
 — Péter 219, 258, 407.
 Frankenburg Jakab 262, 284, 285,
 293, 294, 295, 336.
 — Mihály 236.
 Frerichs berlini professor 590.
 Freud és freudizmus 749.
 Freyler Károly dr. 671.
 Frigyesi József 773.
 Friml Aladár 117¹⁹.
 Fromm Pál, Pestvárosi kerületi orvos
 549.
 Fröhlich 498.
 Fuchs György orvoskari házgondnok
 234.
 Fuhrmann Péter 103.
 fül-, gége- és orrgyógyászat 563, 577,
 620, 628, 699, 702, 715, 726, 730.
 762, 777, 778.
 fülészeti és gégeszeti klinika 744.
 fürdőgyógyászat, lásd *balneologia*.
 — -inspectoratus 646.
 fürdők (magyarországi) ügye 551,
 645.
 fürdőorvos, balatonfüredi 230, 332,
 336.
 — Rudasfürdő 561.
 — szliácsi 561.
 fürdősmesterség 15, 81⁶⁴.
 füstöléssel való gyógyítás 345, 346.
 fűvészkert 7, 27, 59 skv., 62, 70, 77,
 80, 83, 84, 86, 87, 90⁷⁹, 106, 111,
 114, 120, 140, 141, 143, 160, 205,
 245, 275, 282, 341, 343, 364, 375,
 393, 400, 450 skv., 503, 513, 581,
 686, 689, 715, 770.
 fűvészkerti üvegház 77.
 Gajzágó László 769.
 Galambos Márton 495.
 Galesius-féle kénegfüstölő készülék
 393.
 Galgóczy János 37.
 Gallor Mihály 236.
 Garay János 603.
 Garelli Nicolo Pio bécsi professor 25.

- Gautsch 667, 668.
 Gebhardt Ferenc 336, 349, 357, 361, skv., 372, 419, 420, 422, 456, 460, 493, 495, 496, 517, 536, 549, 558.
 — Lajos 553 skv., 556 skv., 563, 588, 630, 631, 656, 666, 668.
 gégegyógyászat, lásd *fül-, gége- és orrgyógyászat*.
 gégeszeti klinika, lásd *fülészeti és gégeszeti klinika*.
 gégetükérszet 563, 697.
 Gellei Mihály Rafael, Bács megye tisztí orvosa 106, 208, 209.
 Generale Normativum in Re Sanitatis 1770. 21₃₈, 60.
 Genersich Antal 103₉₀, 573, 591, 598₄₃.
 — Sámuel 205, 268, 334, 342.
 Geologische Reichsanstalt 646.
 Georgikon (keszthelyi) 274.
 Gerenday József 495, 507.
 —: Versuch e. Geschichte d. ungarischen Botanik 283₉₃.
 XIII. Gergely pápa 5, 9.
 Geringer Károly báró 501, 492, 497, 499, 501, 502, 537₉₄.
 Germanicus-szobor 591.
 Gernya József 368.
 Gilg János, gilgenburgi, o.-kari ig., Nagyszombat tisztí orvosa 37, 59, 60, 77, 78, 87 skv., 88, 112, 113, 123.
 Glosius Sámuel 174.
 Gnad József orvoskari házgondnok 65.
 Goethe 36, 526.
 Goldzieher Vilmos 713.
 Goltz labyrinthus-elmélete 660.
 Goluchowsky gróf, belügyminiszter 533.
 Gombocz Endre 62₃₁, 234₂₇₈ skv.
 Goodshir: Anatomical and physical observation 590₂₈.
 Gotthard dr. 559.
 Gottwald János 432.
 Gömöri Dávid 14.
 Gömöry udv. tanácsos 557.
 Görgei Arthur 432, 472.
 — István 473.
 gráci egyetem 4 skv.
 — jezsuita collegium 5.
 Graefe-féle eljárások 633.
 Grossmann 544.
 Grósz Emil 648, 701, 702, 705₂₄₂, 726, 740₁, 742, 746, 759.
 —: Les facultés de médecine des universités royales hongroises... 715₂₆₁.
 — Lipót 561, 602.
 gubernationis caput, lásd *egyetemi elnök*.
 Gutenberg 186.
 Gutten József 228.
 Günther osztrák belügymin. tanácsos 510.
 gynaekologia, lásd *nőgyógyászat*.
 Gyakorlati anatomia, lásd *anatomia*.
 — belgyógyászat, lásd *belgyógyászat*.
 — bonctan, lásd *bonctan*.
 — növénytan, lásd *növénytan*.
 — sebészet, lásd *sebészet*.
 — szülészet, lásd *szülészet*.
 gyakornoki intézmény 650.
 gyakornokok száma 778.
 Gyarmathy Sámuel, Hunyad megye főorvosa: Affinitas linguae Hungariae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstratai 458.
 gyermekágyasok 136, 213.
 gyermekágyi láz 520, 616, 640.
 gyermekgyógyászat 383, 389, 406, 426, 439, 445, 479, 480, 520, 540, 560, 577, 589, 627, 628, 658, 704, 729, 742, 766, 775, 776.
 gyermekgyógyászati ambulatorium 716.
 — klinika 715, 744.
 gyermekkórház (pesti) 418, 439, 445, 446, 560, 627, 658.
 — egylet (pesti) 446.
 gyermekorvostani tanszék 732.
 „Gyógyászat“ 513₅₀, 529, 540₉₉ skv., 546, 558, 561, 574 skv., 587, 595₃₅, 633₁₀₃, 668, 690 skv.
 gyógyító személyzet összeírása 23.
 gyógyszerárutan 479.
 gyógyisme(ret) 91, 299, 505, 506, 532, 663, 679, 735, 741, 760, 761.
 gyógyszerhatástani és gyógyszerismei tanszék 735.
 gyógyszerkészítés 91, 95.
 gyógyszer-tan 29, 35₂, 40, 47, 49, 79, 90, 92, 94, 122, 147, 152, 153, 155, 158, 175, 189, 190, 241, 266, 267, 295, 297, 356, 357, 360, 370, 372, 432, 449, 479, 482, 496, 505,

- 506, 522, 523, 551, 552, 576, 578, 579, 583, 592, 625, 629, 658, 661, 663, 664, 671, 678, 704, 734, 735, 761, 765.
- gyógyszertár egyetemi, később Egyetemi Gyógyszerészeti Intézet 295, 296, 449, 663, 679, 706, 728, 744, 769, 779.
- gyógyszertárnyitási engedély 296.
- gyógyszertár-vizsgálat 27, 28, 75, 94, 95, 123, 319, 344, 449.
- gyógyszertári eszközök (vizsgatárgy) 95.
- gyógyszerész-céhek 72, 94, 95.
- hallgatók segítőegylete 566.
- képzés (vizsgák, szigorlatok, magisteri és doctori fokozat) 28, 51, 72, 93 skv., 96, 97, 102, 133, 295, 299, 318, 319, 344, 504, 531, skv., 575, 679, 680, 687, 688, 741.
- gyógyszerészek seniora 75.
- gyógyszerészeti vegytan (chemia) 189, 211, 504, 505, 533, 679.
- gyógyszerészi súlyok 95.
- tanfolyam 51, 72, 94, 141, 244, 480, 483, 506 skv., 531 skv., 575.
- gyógytan (különös) 166, 192, 197, 241, 268 skv., 272, 273, 297, 331, 332, 505, 554, 565, 579, 589.
- Gyöngyösi-Petényi Pál 14.
- Győry Albert, nádudvari 554, 555, 556, 557.
- István 646.
- Tibor 23, 41, 48₂, 121, 296₁₁₈, 427₃₉₇, 489₃₄, 529₈₃, 713, 774.
- Haberle Károly Konstantin 342, 343, 399, 400.
- -féle gyűjtemény 393.
- hagymáz 276.
- de Haën, bécsi professor 40, 105.
- Hahnemann: Organon der rationellen Heilkunde 347, 410, 411₃₇₃
- Hainiss Elemér 776.
- Hajnik Imre 381₃₁₇.
- Halász Geyza 478.
- Halder Konrád 538.
- halottasház 744.
- hallei egyetem 38, 172.
- „hallei módszer“ 64.
- Haller professor 619.
- : Physiologiae Elementa 141.
- hallgatózás és kopogtatás 448, 474, 479, 481, 540.
- hályogműtét 105.
- Hanuy Ferenc 7₈.
- Hári Pál 723, 735, 749, 760, 779.
- Hasenfeld Manó 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.
- hasi megbetegedések 556.
- Haslund professor 651.
- hasonszenvéset 347, 410, 411, 584, 603, 605 skv., 612, 627, 636, 727.
- hasonszenvészeti kóroda 604, 605.
- orvosegylet 603, 605.
- „Hasonszenvi Lapok“ 603, 609.
- Hatvani István 12, 14.
- Hatzfeld gróf, államtanácsos 111.
- Hauer 646.
- Hauptmann Károly Frigyes 155, 169 skv.
- Hauszmann Ferenc 609, 611, 612, 636.
- Havas Ignác 456, 586.
- József 472.
- „Hazánk“ 605.
- házi emlősök kór- és járványtana 505.
- Haynau 479, 489, 492, 492₂₈, 637.
- Hebra, bécsi professor 567, 594.
- Heim Pál 776.
- Heister 50.
- : Chirurgisches Vorlese-Buch 142.
- Hegar, freiburgi professor 641.
- Helm Tivadar 419.
- helminthologia 554.
- helytartótanács 11, 16, 17, 19, 20, 23, 29, 36, 37, 39, 51, 53, 56, 57, 61, 70, 73, 74, 77, 78, 85, 98, 100, 101, 115, 117, 118, 124, 129, 130, 135, 137, 138, 146, 148 skv., 161, 163, 167, 169, 170, 172, 174, 175, 183, 185, 190, 191, 192, 198, 199, 203, 206, 207, 211, 214, 215 skv., 219, 221, 223, skv., 226, 227, 229, 231 skv., 235₂₇₈, 246 skv., 253, 254, 259 skv., 266 skv., 269—278, 280, 282 skv., 289, 290, 294, 296, 300 skv., 312, 313, 315 skv., 320, 321, 324, 325, 329, 332, 336, 338, 341 skv., 347, 352, 353₂₅₈, 355 skv., 363, 364, 372 skv., 378, 380, 386—392, 394 skv., 401, 402, 406, 411, 413 skv., 419 skv., 426, 428, 429, 434 skv., 439, 440, 441, 445 skv., 449, 452, 455, 456, 458, 459, 463 skv., 471, 472, 491, 512, 516, 518, 520 skv., 534₉₄, 539, 542, 551, 554, 557, 561 skv., 566, 567, 585, 586, 588.

- egészségügyi bizottsága 16, 17, 73, 161.
 Herczeg Árpád 20₃₆.
 Herczegh Mihály 688.
 Herczel Manó báró 734.
 Herzog Ferenc 775.
 Heuffel János 400, 488.
 heveny- és idült betegségek gyógytana 189, 208, 241.
 Hiersch, udvari titkár 557.
 Hildebrandt Ferenc, udv. kamarai építész 36.
 Hildenbrand, bécsi professor 257.
 himlőjárvány 219.
 — oltás (véd-) 218, 219, 230, 261, 265, 270, 384, 388, 556, 560.
 — oltóanyag termelése, lásd *serum-termelés*.
 himlőoltóintézet, később „központi oltóintézet” 363, 521, 560.
 hippokratesi tanok, lásd még *vis medicatrix naturae* 91, 105.
 Hirschler Ignác 602, 628.
 historia naturae specialis, lásd *természetrész*.
 — *pragmatica medicinae*, lásd *orvostörténelem* 383.
 hittudományi kar, lásd *theologiai kar*.
 Hoffmann, hallei professor 36, 38.
 Hoffner József 347, 377, 395, 398.
 Hofrichter Benedek dr. 260, 261.
 Hollán Adolf 552, 602, 671.
 Holzwarth Jenő 560, 734, 750.
 homoeopathia, lásd *hasonszenvészet*.
 Hoór Károly 726, 727, 734, 775.
 Hoppe-Seyler tübingeni professor 515, 634.
 Horacek Pál 418.
 Horn Vilmos 394₃₄₃.
 hortus botanicus, lásd *fűvészkert*.
 Horvát Mihályné, özv., szül. Balogh Magdolna 220 skv., 221, 222.
 Horváth Béla 775.
 — József 393.
 — Mihály 491.
 „Hôtel Dieu” párisi kórház 63.
 Högyes Endre 50₉, 103₉₀, 482, 630, 657, 659, 660, 660₁₅₉, 661, 663, 664, 672₁₈₄, 185, 677₁₉₉, 679₂₀₃, 681, 688, 690, 727, 728.
 —: Milleniumi Emlékkönyv 198, 688.
 —: Az asszociált szemmozgások idegmechanismusáról.
 hőmérő, orvosi 550.
 Hubert Ferenc 112.
 Hudyma Emil 758.
 Huemer Adalbero, egyháztörténész 3.
 Hufeland berlini professor 232, 389.
 hullaház — hullakamra 54, 686.
 hullahiány 76, 77, 81, 82, 86, 94, 106, 110, 518.
 hullák kifőzése 52.
 hullán való gyakorlati oktatás (demonstratio) 89, 93, 299, 386, 506, 513.
 hullaszállítás 54, 56.
 Humboldt Vilmos 252.
 humoralpathologia 410.
 húsvizsgálat 384.
 Huzella Tivadar 776.
 Hüttl Hümér 734.
 Hüttl Tivadar 772.
 hygiene 540, 722, 762.
 Hyrtl, bécsi professor 567.
 idegkórtani klinika, lásd *elme- és idegkórtani klinika*.
 — osztály 716.
 idegrendszer anatómiája 702.
 — ép- és kórszövettana 733.
 — kör- és gyógytana (ideggyógyászat) 556, 559, 563, 577, 656, 700, 701, 724 skv.
 ifjúság (egyetemi) erkölcsi 187 skv.
 igazgató, lásd *orvosi kar igazgatója*.
 Igazságügyi Orvosi Tanács 563, 672, 673.
 Illés Anna, egyetemi bába 517.
 Ilosvay Lajos 585.
 Illyés Géza 762.
 „impedimentum religionis” 67 skv.
 Imre József 497₃₁.
 Imrédy Béla 736.
 immunbiológia 409.
 ingyenes oktatás eltörlése 50.
 innsbrucki egyetem 465, 522, 523, 723.
 Inquisition-Spital (bécsi) 419.
 in Re Sanitatis stabiliter ordinata Commissio, lásd *Egészségügyi állandó bizottság*.
 Institutio Societatis Hungaricae pro Scientiis Historia Naturalis, Oeconomia et Medicina 235.
 institutiók (orvos-sebész) 35₂ skv.
 institutum anatomicum practicum 301, 302.

- operatorio-chirurgicum, lásd *sebészeti műtőintézet*.
- veterinarium, lásd *állatorvosi tanintézet*.

Instructio pro physicis 204.

insurrectio egészségügyi szolgálata 209, 210, 225, 229, 265, 269, 274, 275, 281, 320.

Iohn: Lexicon der k. k. Medizinalgesetze 16²⁴, 98⁷⁹.

ipari megbetegedések 443, 444.

iskolaorvosi képesítés 682, 768.

Iszlai József 661¹⁶¹, 670.

Ivanchich Victor 597.

Izdenczy József 125, 185, 186.

Jacobovics Móric 443, 444, 495.

Jacquin Nic. Jos. 80, 105.

Jäger, a bécsi Josephinum tanára 146⁷⁹.

Jakabházy Zsigmond 761, 762.

Jankovich Antal 410, 410³⁷¹, 419, 420.

János főherceg 274.

Janny Gyula 595, 697.

járvány- és ragályos betegség 4, 18, 22, 202, 206, 214, 584.

—, lásd még *cholera*, *pestis*, *typhus*.

—, állati 162, 163.

—, bukovinai 176.

—, fiumei 147, 265.

—, józsefvárosi; putrid 259.

—, orbánc 512.

járványtan 429.

Jászi Oszkár 749.

Jedlik Ányos 453.

Jelliasch 486, 487, 490.

jenai egyetem 14.

Jendrassik (Jenő) András 103⁹⁰, 498,

548, 549, 586, 592 skv., 601, 637,

651, 661, 668, 690, 693, 695, 699,

700, 724 skv., 732, 749, 771.

Jenner 218.

Jerney 205.

jezsuita-rend 5, 6, 31.

— feloszlata 114, 115.

— nagyszombati collegiuma 5.

Jockliczke József 358.

jogi kar 5, 6, 9, 25, 39, 48, 51, 55,

65, 103, 127, 242, 318, 329, 377,

378, 390, 474, 528, 563, 581, 649,

665, 618, 745, 746, 748.

Johan Béla 648.

John Lajos 376.

Josephinum v. Academia Josephina

44, 132, 145, 146, 164, 182, 256,

320 skv., 328, 384, 518, 527, 537.

Josephinum tanárai 146.

József hesseni örgróf 31.

— -ipartanoda.

— -fiúárvaház 744.

— főherceg 644, 674.

II. József király 50, 66, 68, 74, 89¹⁷⁷,

103, 110, 123 skv., 130, 135, 136

skv., 141⁶⁶, 143, 145, 151 skv., 152,

153¹⁰², 160 skv., 164 skv., 169,

177, 180, 182, 183, 189, 206, 209,

216, 222, 234, 236, 320, 327 skv.,

393, 420, 474, 499.

— király, orvos- és sebészképzési reformja 152.

— király türelmi rendelete, 126, 129, 352.

József nádor 209, 235, 262, 265, 275,

281, 398, 399³⁵⁰, 420.

— nádor udvari orvosa 419.

Juliusz, orvostanhallgatók szakszervezeti titkára 754.

Jüstel József Alajos, államtanácsos

379, 381, 387, 404, 406, 423, 424,

430, 434, 436, 437, 439, 450,

464.

Kaczander Gyula 730.

Kaiser József 393.

„Kais.-königliche privilegirte Anzeigen“ 365.

kaliforniai egyetem 730.

Kanka Károly 466.

kancellária, magyar udvari 11, 12,

29 skv., 36 skv., 53, 58, 61, 65, 70,

71, 100, 110, 112, 113, 115, 129,

137, 165, 167, 174, 183, 191, 192,

194 skv., 204, 216, 226, 235²⁷⁸,

260, 261, 272, 273, 283—290, 303,

306, 307, 312, 314, 316, 321, 324,

326, 328, 332, 333, 336—341, 351,

354, 355, 364, 372, 378, 380, 387,

401, 406, 419, 420, 422, 430, 431,

433, 435, 439, 450, 451, 455 skv.,

458, 464, 465, 473, 537⁹⁴, 543,

545, 546, 550, 551, 557, 562, 585.

—, cseh-osztrák 191, 195, 217.

—, erdélyi 167, 172.

—, illyr 175.

Kant könyvei 12.

Karafiáth Jenő 778.

Kármán Mór 12¹⁴.

- Károly főherceg 5.
 III. Károly király 10, 21.
 IV. Károly király 747.
 Károlyi Árpád 485¹⁷.
 — György gróf 609.
 — Gyula gróf 757.
 — Imre gróf 757.
 — Lászlóné grófné 757.
 — Mihály gróf 746, 750.
 — kormány 748.
 karyomitosis 610.
 Kátai Gábor, Nagykún-kerület fő-
 orvosa 413⁷⁵, 551, 588.
 katonai kórházak 43, 44, 259, 302,
 481, 514, 740.
 katonai (tábori) sebészek és orvosok
 15, 18, 43, 146, 181, 228, 320 skv.,
 431, 481, 490, 491.
 Lásd még *tanfolyam*.
 Katser 574.
 Kaunitz gróf 24.
 Kazinczy Ferenc 125, 371, 375.
 Kazy Ferenc 9¹⁰.
 Keglevich Zsigmond gróf 47.
 Kelen Béla 760, 775.
 XIV. Kelemen pápa 114.
 Kemény Zsigmond 485¹⁷.
 Keményi József 466.
 Kempelen Farkas, kamarai tanácsos
 109, 120.
 Kenyeres Balázs 760, 770, 780.
 Keresztessy József 565.
 Kern Vince 228, 229, 263.
 Késmárki orvosi magániskola 13.
 Kétli (Kétly, báró Kétly) Károly
 573, 589, 628, 630, 631, 638, 645,
 661, 662, 690, 690²¹¹, 699, 726, 736.
 Kétli (Kétly, báró Kétly) László
 725, 733, 736, 750.
 kézi csillagda (egyetemi) 583.
 Kézmárczky Tivadar 634, 636, 641,
 646, 724.
 Kieninger Boldizsár 303, 327, 347,
 354, 386, 446, 447.
 Kis Ferenc orvosnövendék 89.
 kísérleti természettan, lásd *természet-*
tan.
 Kiss Ferenc 777.
 — György, szobrász 661.
 — István 686.
 — János 758.
 Kitaibel Pál 140, 145, 189, 204, 205,
 215, 234, 234²⁷⁸, 236, 280, 282,
 341, 342, 366, 373, 599.
 — felfedezései 235.
 —: Magyarország hydrographiája
 269.
 kivégzések hullaszolgáltatása 52, 110.
 Klauzál Gábor 476, 483, 484.
 Klebelsberg Kuno gróf 759¹⁷, 765.
 klinika, lásd *belgyógyászati, bőr- és*
bujakórtani, elme- és idegkórtani,
fogászati (stomatológiai), fülszeti
és gégészeti, gyermekgyógyászati,
sebészeti, szemészeti, szülészeti és
nőgyógyászati.
 klinikai ágyak 76, 137⁶¹, 479.
 — élelmezés, főzés és mosás 137,
 170, 452, 618, 652, 642, 686, 775.
 — internatus 695.
 — kórházi gyakorlat (egy éves) 49,
 154, 159, 183, 189, 190, 241, 281,
 506, 507, 704, 705, 712. Lásd
 még *betegágyak*.
 — kórházi szabályzat 275.
 — oktatás 4, 5, 59, 64, 86, 106, 137,
 155, 191, 339, 375, 479 skv.
 — pótosztályok 686.
 klinikák elhelyezése a Szent Rókus-
 kórházban 376, 403, 404, 450, 451,
 454, 503, 511, 581.
 Klobusiczky József, helytartótanácsi
 tanácsos 78.
 Klug Nándor 103⁹⁰, 593, 695, 696,
 731.
 Kmety Károly 665, 745.
 Knauer Antal 146.
 Koch Róbert 703.
 Koháry herceg, kancellár 127.
 Kolbány Pál 214 skv.
 Kolbenheyer Ferenc építész 617,
 618.
 Kollarits Jenő 673¹⁸⁷, 674¹⁹¹, 675¹⁹²
 skv., 676¹⁹⁵, 677¹⁹⁷, 200, 678²⁰¹,
 679²⁰², 680²⁰⁴, 685²⁰⁷, 705²⁴¹,
 706²⁴³, 246, 712²⁵⁶, 716²⁶³, 718²⁶⁸.
 Kollmann, baseli professor 662.
 Kolonich Lipót: *Einrichtungswerk*
 10.
 kolozsvári „Báthory-egyetem“ 103.
 — egyetem 139, 613, 622 skv., 630,
 633, 662, 664, 695, 702, 720, 722,
 724, 726, 729, 730, 734, 753, 773.
 — egyetem gyógyszer-tára 706.
 — sebész-lyceum 103, 139, 210,
 219, 228, 265, 268, 391, 429, 548,
 554, 559, 588, 623.

- kopogtatás, lásd *hallgatózás és kopogtatás*.
koponyalékelés 81.
Korányi Frigyes báró 556 skv., 563, 581, 589, 590, 601, 608, 613, 615, 618, 628, 633, 637, 643, 645, 646, 650 skv., 662, 666, 690, 725, 726, 757.
— Sándor báró 639, 701, 724 skv., 726, 732, 760, 770.
kórbonctan 335, 402, 407, 408, 437, 438, 464, 466, 497, 508, 516, 523, 528, 550, 558, 565, 578, 584, 591, 625, 628, 635, 700, 704, 765, 774, 780.
kórbonctani intézet 438, 452, 620, 653, 669, 700.
I. kórbonctani intézet 701, 733, 734.
II. kórbonctani és szövettani intézet 686, 689, 700, 733, 734, 774.
kórbonctani műszók 438.
—: muzeum 393, 438.
Koritáry György 127, 128.
kórjósolat 131.
Kornis Gyula 771.
—: Egyetem jubileumi évkönyve 771.
kóroda, kórház és klinika 20, 75, 78, 92, 132, 135, 137, 160, 182, 191, 208, 277, 510, 511.
kóroktan 202.
kórszövettan 540, 560, 563, 588, 591, 609, 635, 639, 656, 658, 661, 700, 701, 733.
kórtan és gyógytan (általános, különös, kísérleti) 40, 43, 79, 122, 147, 153, 154, 158, 175, 190, 202, 241, 242, 282, 297, 336, 357, 360, 370, 372, 409, 482, 496, 505, 506, 523, 540, 552, 565, 576, 577, 579, 583, 589, 592, 620, 629, 630, 631, 663, 664, 669, 686, 720, 721, 727, 728, 731, 735, 765, 777.
kórtani intézet és klinika 479, 482, 540, 552, 651, 659, 751.
— laboratórium 573.
kórtörténet 91, 131, 202, 297, 578.
kórvegytan 515, 516, 540, 609, 620, 634, 652, 723, 728, 735, 760, 779.
kórvegytani intézet 651, 686, 779.
Kossuth Lajos 413, 484 skv., 488 skv., 497.
Kovachich Márton György 910, 176.
Kovács Alajos 340²²⁴, 341²²⁴.
— Gyula 769.
— József 560, 595, 610, 611, 613, 615, 619, 628, 652, 663, 690 skv., 697, 701, 701²³².
— Lajos 485¹⁷, 489, 489¹⁸.
— Sebestény Endre 426³⁹⁷, 427³⁹⁷, 441, 495, 602.
Kováts Mihály 204¹⁹⁸, 414³⁷⁷.
—: Antiorganon 411³⁷³.
Kozarits György 377.
Kölliker, würzburgi professor 590²⁸.
königl. Augenarzt, lásd *országos szemorvos*.
köpölyözés 15.
Körösy Kornél 760, 761.
közegészségtan 407, 540, 625, 631, 644, 649, 671, 679, 683, 704, 720, 722, 741, 762, 766, 768, 773, 777.
közegészségtani intézet 617, 632, 650, 679, 683, 686, 721, 722.
— intézet (müncheni) 632.
— muzeum 721.
közegészségügy rendezése, lásd *Generale Normativum in Re Sanitatis*.
—, lásd még *egészségügy*.
közegészségügyi felügyelő 721.
— viszonyok 4, 11, 15, 17.
közoktatásügyi albizottság 382, 383, 385, 388, 400, 404, 449.
krakói egyetem 194.
Kramár Jenő 776.
Krepuska Géza 726, 747, 777, 778.
Kresz Géza dr. 649, 649¹³³.
Krick Rudolf dr. 516, 517, 517⁵⁹.
Kriminal-Gefangenhau (bécsi) 419.
Kristyóry Aladár 775.
Krompecher Ödön 733, 734, 774.
Kron Frigyes 432, 433.
Kronfeld főszerkesztő 503⁴².
Kubinyi Pál 773.
Kuhn dr. 559.
Kunewalder-ház 512, 526.
Kunfi Zsigmond 748, 749, 753.
kuruzslók 16, 17, 220, 293.
— megrendszabályozása 17.
Kussenits, udvari tanácsos 363.
Kuzmik Pál 731, 734, 759, 772.
labirintus-kérdés 659, 660.
Laczkovits-féle ház 615.
Laënnec, párisi professor 408.
— féle stethoskop 417.
Laffer József, sebész- és szülész-mester 103.

- Lajos főherceg 406, 435.
 XIV. Lajos 591.
 Lakatos József, szombathelyi sebész 221.
 Lamberg gróf 488, 490.
 Lamberti Felix 272.
 Lamblin, egyetemi magántanár, prágai 530.
 Lánczy Gyula 719.
 Landshut Samuel: De stethoscopia... 417.
 Lang Gusztáv 563, 588.
 Lange Márton 175.
 Langer Károly 507, 518.
 látletelek 202, 203, 464.
 Latour gróf 488.
 Laufenaier Károly 639, 655, 656, 665, 722, 726.
 Lautner Ferenc 429, 430.
 Lavoisier 41¹³.
 lazaretum Nagyszombat-városi 64, 86.
 Leber, bécsi professor 15, 142.
 Lechner Károly 665, 722.
 leckepezés, lásd *tandíjfizetés*.
 le Febur Vilmos 220 skv.
 Lehoczky-Semmelweis Kálmán 773.
 lélek-diaetetica 441.
 lelencház 602.
 lemergi egyetem 429.
 —: sebész tanintézet 520.
 Lénárt Zoltán 762.
 Lengyel Béla 646.
 Lenhossék József 103⁸⁰, 262, 464, 465, 495, 504⁴², 516, 599, 620, 635, 636, 661, 662, 693.
 — Mihály id. 218, 260 skv., 269, 291, 292, 301, 302, 304, 306, 311, 317, 318, 335, 344, 357, 360, 361, 363, 375, 376, 382 skv., 388, 389, 403, 406, 449, 563, 597, 599.
 —: 1928. évi tanulmányi reform elaboratuma 449, 704.
 —: Physiologia medicinalis 262.
 — Mihály ifj. 632, 636, 662, 702, 703, 707, 742, 745, 759, 776, 777.
 leydeni orvosi iskola 21. 153.
 leyseni diáksanatorium 770.
 licentiatu 13, 27, 28, 67, 70, 72, 128 skv.
 Liebermann Leo 649, 668¹⁷⁴, 705, 721, 722, 773, 781.
 Liebermann Pál 760.
 Linné rendszere 41, 80, 90.
 Linoschegg Ferenc 261.
 Linzbauer Ferenc 300, 374, 431, 514, 515, 515⁵⁴, 550, 563, 566, 592, 596, 597.
 —: Codex sanitario-medicinalis Hungariae 15²⁰ skv.
 lipcei élettani intézet 617.
 I. Lipót király 25.
 II. Lipót király 167, 173, 178, 184.
 lipótmezei orsz. tébolyda 602, 634.
 Lippay Gáspár 421, 422, 466, 467, 494, 496, 502, 539, 563, 565, 597, 626, 628, 633, 635.
 — György hercegprímás 6.
 Lissovény Sámuel 214.
 Lister 650.
 — -féle sebkezelési mód 655.
 Lobmayer Géza 772.
 Loeb Jakab (Jaques Loeb) 730.
 Loeffler F.: Eine neue Behandlungsmethode des Carcinoms 43.
 Lonovics József érsek 546, 547.
 Lósy Imre hercegprímás 6.
 — -Schmidt Ede 12¹³, 14¹⁸.
 Lootz Mátyás 172.
 Lovász Márton, népköztársasági miniszter 747.
 Lovrich József 773.
 Lőte József 657, 664.
 Luby Károly 168¹⁴⁵.
 Ludoviceum 451, 615.
 Ludwig professor, Goethe barátja 36.
 — C., a Josephinum tanára 146.
 — E. bécsi professor 515.
 Lukács evanglista 66.
 Lumniczer Sándor 637, 645, 654 skv. 690, 693, 697.
 Luzenbacher-féle telek 615.
 Lübek János Károly 269.
 Lyceum Regium Academicum Claudiopolanum, lásd *kolozsvári sebész-lyceum*.
 lyoni állatorvosi iskola 162.
 Mach 660.
 Máchik Béla 630.
 Madarász László 386.
 magánleckeadás 99, 102, 147 skv., 210 skv., 230, 232, 244, 265, 268, 269, 284, 320.
 magánoktatás, magántanítók (docens) 14, 150, 180, 181, 351, 389, 481, 540.

- magántanári habilitációs szabályzat 389, 516, 559, 562, 675 skv., 708 skv., 767.
- intézmény 491, 501, 516, 517, 531, 552, 567, 568, 580, 581, 665, 710, 748.
- szövetség 752.
- magántanárok névsora 797 skv.
- Magyar asszonyok nemzeti szövetsége 766.
- egyetemi és főiskolai hallgatók országos szövetsége 766.
- Hírlap 692.
- Nemzeti Múzeum 235, 281, 282, 342.
- orvosi iskola 425, 426.
- Paedagogia 711.
- Tudományos Akadémia 237, 353, 363, 366, 367, 389, 413, 499, 560, 602, 646, 660, 660₁₅₉.
- M. T. Akadémia orvostudományi tagjai 367₂₈₅.
- Tudós Társaság 433, 457, 458.
- Magyary Zoltán 432₄₁₀.
- Magyary-Kossa Gyula 13₁₇, 218, 620.
- : Magyar Orvosi Emlékek 373, 429₄₀₄.
- magzatúzás elleni rendszabály 602.
- Maindl Antal 145.
- Maizner János 103₃₉₉, 559.
- Majláth Antal gróf, kancellár 328, 397, 424, 425, 557.
- György gróf, a helytartótanács elnöke 537₉₄.
- Majovszky János 399₃₅₀, 400₃₅₀.
- makrobiotika 389, 522.
- Mály József Károly gráci orvos 400.
- Mandlich Antal pristinai püspök 168₁₄₅.
- Mangold Henrik 529.
- Manninger Vilmos 734.
- Mansfeld Géza 760.
- marhavész 428. Lásd még *járvány*.
- Margittai Antal 781.
- Margó Tivadar 103₉₀, 514, 516, 524, 530, 537, 548, 551, 613, 644.
- Mária Anna főhercegnő 393.
- Dorottya főhercegnő 439.
- Dorottya egyesület 684.
- Lujza 277.
- Terézia királynő 9 skv., 16, 18, 21—27, 31, 35, 36, 43, 54, 58, 59, 69, 75, 84, 91, 103, 104, 109, 113, 114, 119, 123, 131, 151, 162, 209, 312 skv., 321, 345, 359, 386, 392, 484, 517, 596, 598, 644, 682, 743, 771.
- rendelete hóhérokat és pecéereket eltiltja a gyógyítástól 16.
- rendelete a sebészek, bábák — (1747), orvosok — (1754) összeírására 22.
- rendelete a törvényhatóságokat orvos és sebész alkalmazására kötelezi (1752) 16.
- rendelete a vmegyeiek orvosi szolgálatának ellátására 18.
- Marianne főhercegnő 24.
- Markusovszky Lajos 455, 495, 528, 529, 541, 556, 563, 565, 566, 590, 597, 598, 598₄₃, 601, 615, 626, 630, 632, 634, 635, 637 skv., 645 skv., 652, 654, 655, 661, 690, 695 skv.
- -alap 698.
- -társaság 638, 639.
- Marschal-Társaság 638.
- Marschalko Tamás 729.
- Mataschek, bécsi orvosi kar igazgatója 361.
- materia medica, lásd *gyógyszertan*.
- Máthé György 308.
- Matolcsy Miklós 706, 779.
- I. Mátyás király 121.
- Mayer, bécsi professor 288.
- F. K.: Orvostörténelmi jegyzetek 21₃₇.
- Mayerhoffer dr. 559.
- Mayr Xaver „regensburgi professor“ 14.
- medicamentorum venditores, lásd *kuruzslók*.
- medicina publica, lásd *közegészségtan*.
- „Medicinae Studii Verbesserung“ 26.
- medicina forensis, lásd *törvényszéki orvostan*.
- „Medikus“ 690.
- medikus mensa 756, 757, 758.
- -otthon 753, 756.
- Mednyánszky Alajos báró 382, 385, 388, 396, 544.
- Mehlhausen, a berlini Charité igazgatója 651.
- Meisner dr. 424, 559.
- Melczer László, kellemei⁷ 178₁₄₅.
- mellbántalmak kór- és gyógytana 481, 577.

- Menner Ignác 260.
 Meniére párisi professor 660.
 méregtan 91, 576, 760, 761.
 „Merkur von Ungarn“ 39, 40.
 Mészáros Ferenc 615.
 — János 667.
 — Lázár 484, 486.
 metallurgia 90, 268.
 meteorologia 343, 538.
 Metternich 408, 455.
 Mihalkovics Géza 617, 635, 636, 638, 662, 697, 702, 703, 730, 732.
 Mikó Gyula 779.
 mikroszkópiummal való vizsgálat 304, 420, 447.
 Milunovics Sándor 333, 334.
 millenniumi ünnep 711.
 mineralogia, lásd *ásványtan*.
 Miskolczy Ferenc: Manuale chirurgicum 122.
 Mitterpacher Lajos 366.
 Mócsy Károly 147, 148.
 Molitor Boldizsár 146.
 Molnár Andor 781.
 Moller Károly Ottó, a beszercebányai orvosi magániskola vezetője 13, 20.
 Montmann Kornél 8.
 Moos Károly dr. 372.
 Moravcsik Ernő Emil 656, 700, 722, 723, 726, 771.
 Morgagni paduai professor 407, 408.
 Morwitz: Geschichte der Medicin 50.
 Mozsonyi Sándor 779.
 —: A budapesti k. m. P. P. Tud. Egy. gyógyszerésztárának feladatai és működése 706²⁴⁵.
 Mulser József 145, 204, 211, 230, 231.
 Mutio Viteleschi, a jezsuita-rend római generalisa 6 skv.
 Mühlbach Miklós Tivadar dr. 372.
 Mühr József dr. 172, 175.
 Müller gyógyszerész 226.
 — Frigyes 417.
 — K. 638¹¹³, 661 skv., 666, 667, 694.
 — Pongrácz, irgalmasrendi prior 301.
 műtőképzés (műtéttan, műtéti gyakorlat) 264.
 műtőnövendékek 556, 706.
 műtőnövendéki tanfolyam 263.
 műtőintézetek szabályzata 706.
 műtősebészkepző intézet 295.
 műtősebészkepző intézet (bécsi) 407, 422.
 Mygind báró-féle herbarium 166, 393.
 Nádasdy gróf, igazságügyminister 533.
 Nádaskay Béla 702.
 Nagy ezredes 113.
 — László 740 [„Gyula“: sajtóhiba], 759.
 — Pál, felsőbüki 366.
 nagyszombati egyetem 4 skv.
 — orvostanárai 39.
 — egyetemi nyomda 71.
 — jezsuita collegium 5, 36.
 — polgári kórház (nosocomium civium, xenodochium) 52, 63, 76, 86, 109, 112, 153, 245.
 Napoleon Bonaparte 274, 276, 484.
 Narrenturm (bolondok-tornya Bécsben) 369.
 Navratil Imre 563, 654, 697.
 Nedelko Demeter 435 skv., 495.
 Nékám Lajos 674, 699, 730, 750, 756, 757, 759, 768.
 Nékám-féle orvosi műszótár 565.
 nemesi fölkelés egészségügyi szolgálata, lásd *insurrectio*.
 Németh Ödön 772.
 nemi betegségek, lásd *bőrgyógyászat, bujakórtan*.
 nemzetek (natio) az egyetemen 103, 104, 112.
 Nemzeti Casino 638.
 — Színház 413.
 — tanács 747.
 Nendtvich Károly 431, 472, 494, 496.
 népköztársasági kormány 748.
 Neumayer Tódor, pesti városi tanácsnok 447.
 Neupauer Gusztáv 701.
 Neurohr Mátyás 288, 289.
 neuron-tan 702.
 New Sydenham Society 564.
 Nicolaidés dr. 345.
 Nickmann Otto quaestor 500³⁸.
 Niczky Kristóf gróf 353, 109 skv., 152.
 —: Planum Universitatis Regiae in der königl. Freystadt Ofen. 29.
 Niemeyer Pál, berlini orvos 565.
 Nopcsa báró, főudvarmester 595, 618.

- Norma studiorum tractandorum pro singula facultate, (1769) 38, 39.
 — (1770) 125.
 nosocomium oculisticum, lásd *szemkórház*.
 notio materialium pharmaceuticarum lásd *gyógyszerismeret*.
 nova organisatio (1833) 101, 402.
 Novák Chrysostom, bakonybéli apát 168¹⁴⁵.
 nőgyógyászat 383, 389, 406, 446, 521, 641, 642, 704, 724, 766, 773.
 — lásd *szülészeti és nőgyógyászati klinika*.
 nőgyógyászati poliklinika 619.
 nőhallgatók felvétele az egyetemre 642, 643, 684 skv., 706 skv., 742.
 női orvosok száma 685²⁰⁸.
 növénytan, lásd *botanika*.
 növényteni gyűjtemény (herbarium) 145, 166.
 — kirándulás 90, 297.
 numerus clausus 668¹⁷¹, 751.
 — a bécsi egyetemen 668.
 nyelvrendeletek 124 skv., 167, 169, 184, 413, 471, 548, 574 skv.
 obstetrix, lásd *obstetricia*, *bábaképzés*.
 oculistika, lásd *szemészet*.
 oeconomia 90.
 Oesterreicher Manes József 128 skv., 230.
 Offenheimer Izrael, pénzkölcsönző 226.
 officina chemica, lásd *chemiai laboratorium*.
 oktatásügyi tanács (Unterrichtsrat) 547.
 okulistisch-klinisches Institut, lásd *szemkórház*.
 oltás és újraoltás himlő ellen 522.
 Ónodi Adolf 702, 730, 747, 762, 752, 754.
 Oppenheimer Sámuel, pozsonyi zsidó hitközségi orvos 73, 74.
 Oppolzer, bécsi professor 567.
 VIII. Orbán pápa 8 skv.
 orrgyógyászat, lásd *fül-, gége- és orrgyógyászat*.
 Orsós Ferenc 774, 780.
 országos főállatorvos 395, 428, 429.
 országos főorvos 24, 42, 75, 78, 138, 161, 175 skv., 183, 185, 190, 200, 201, 208, 212, 214, 222, 230, 233, 235, 247, 256, 262, 265, 266, 270, 292, 298, 309, 311, 315, 337, 353, 353²⁵⁸, 371, 375, 396, 403, 409, 416, 419, 421 skv., 430, 437, 449, 450, 465, 476, 477, 483, 490, 493, 494, 552, 557, 571, 602.
 — kórház felállítása 512, 540, 547, 581, 602, 629.
 — Közegészségügyi Egyesület 648.
 — Közegészségügyi Intézet 680.
 — Közegészségi Tanács 563, 595, 601 skv., 608, 614, 651, 672.
 — Levéltár 177, 203, 621.
 — orvosi- és közegészségügyi con-gressus 648.
 — Orvosszövetség 768.
 — szemorvos (oculista Regni) 147, 220, 223 skv., 225 skv., 351, 352, 421.
 orthopaedia 208, 701.
 Orvosegyesület, budapesti kir. 427, 442, 552, 602, 645.
 orvoshiány 4, 11, 13, 15, 17 skv., 22, 103, 207, 685²⁰⁸.
 orvos-ifjúmkások szakszervezete 752, 753.
 — -kari aligazgató 356, 476.
 — -kari építkezések 614—620.
 — -kari intézetek anyagi ellátása 295.
 — -kari jegyző 92, 96 skv., 318, 319, 356, 357, 476, 478, 532, 578, 589, 638.
 — -kari házgondnok 51.
 — kari igazgató 37, 59, 68, 78, 81, 83 skv., 88, 109, 112, 113, 117, 131, 138, 151, 161, 174, 176, 216, 217, 251, 308 skv., 313, 314, 319, 320, 347, 350, 353, 356, skv., 368, 374, 375, 378, 380, 383, 387, 400, 404, 406, 414, 416, 418.
 — kari igazgatók névsora 786.
 — kari intézetek elhelyezése és át-helyezése 109, 138, 452 skv., 584.
 — kari jogar 55.
 — -kari pedellus 280, 299, 345, 452.
 — -kari seniorok 37, 47, 88, 112, 131, 173, 246, 247, 259.
 — -kari védőszentek 66.
 „Orvosképzés” 648.
 Orvosképzés központi bizottsága 647, 648.
 orvoskivándorlás Oroszországba 15.
 orvosnövendékek szövetsége 752.

- orvos-özvegyi alap 99, 299.
 orvos-sebészképzés megszervezése 20.
 orvostörténelem 383, 404 skv., 418, 439 skv., 446, 459, 481, 482, 514, 541, 596, 597, 644, 729, 774.
 orvostúltermelés 11, 17, 300.
 orvosi encyclopaedia 190.
 — ethika 762, 774.
 — folyóiratok ügye 364, 365, 528, 529.
 „Orvosi Hetilap” 396, 528, 529, 540⁹⁹, 541, 556, 558, 566, 597, 601, 630, 638, 639, 661.
 — iskola Egerben 21.
 — kalap 55.
 — kar átszervezése 476, 477, 479, 480.
 — kar elnöke 88, 92, 94, 96, 256, 309, 311, 320, 375, 478.
 — kar rk. előadóinak névsora 797.
 — kar épülete: Újvilág- és Hatvani-utcai épület 65, 113, 120, 138, 159, 234, 274, 275, 376, 393, 394, 415, 426, 444, 450, 451, 453, 454, 479, 491, 510, 512, 522, 526, 583, 584, 615, 616, 633, 640, 651, 653, 714.
 — üllői-úti közp. épület 634, 673, 715.
 — kar felállítását megelőző időszak 3 skv.
 — kar felállításának emléke 392.
 — kar könyvtára 335, 521, 526⁷⁸, 530¹⁸⁵, 615, 653, 669, 771.
 — kar levéltára 42, 376, 453.
 — kar muzeuma 744, 771.
 — kar működése Nagyszombatban 47 skv.
 — kar pecsétje 51, 54, 280, 299.
 — kar pénztára 96 skv., 247, 532, 698.
 — kar szervezése és felállítása 35 skv.
 — statistika és kataster 16, 22, 631.
 — terminologia 414, 414³⁷⁷, 549.
 — kar története a Nova Ratio megjelenéséig 109 skv.
 — kar története 1848 márciusáig 241 skv.
 — kar története a kiegyezésig 471 skv.
 — kar története a világháború kitöréséig 571 skv.
 — könyvkiadó társulat 564, 565, 646.
 — nyugdíjalap 552.
 — rendészet 190, 197, 297, 330, 432, 434, 505, 576.
 — és sebész képzés egyesítése 152.
 — segélyegyletek 644.
 „Orvosi Tár” 371, 373, 396, 417, 418, 423, 477, 482, 528.
 — természettan (physika) 89, 447, 539, 540, 592 skv., 704, 721, 766.
 — és természetvizsgálók vándorgyűlései 230, 361, 412, 565.
 — szakszervezete 752.
 orvostan (elméleti és gyakorlati) 14, 35², 49, 82, 91, 92, 103, 122, 141, 147, 149, 156 skv., 176, 198, 242, 260, 330, 331, 333, 335, 360, 383, 457, 460, 480, 496, 513, 548, 549, 551, 559, 579, 583, 588, 629.
 — bölcsészeti története (succincta historia medicinae philosophica) 189, 190.
 orvostanhallgatók segítőegylete 566, 752.
 Orvostanhallgatók segítő és önképző egyesülete 567, 753.
 Orvostanhallgatók önképző egylete 566.
 — száma 681.
 Osváth Albert 595.
 Oszovenszky Károly 442.
 osztrák tartományok egészségügyi igazgatója 24.
 ovariectomia 521.
 oxfordi egyetem 598.
 őslénytani gyűjtemény 145.
 ösztöndíjak orvostanhallgatók részére 12, 53, 133, 134, 141, 189, 210, 263.
 Pachner Bernát lovag, eggenstorfi 520.
 paduai egyetem 69.
 paedagogia 722.
 Paeken Keresztély, a szentpétervári orvosi collegium kancellárja 14, 15.
 Pálffy grófi család 187, 380, 546.
 — János gróf 21.
 — Miklós gróf 23.
 Palkovits András, Buda város főorvosa 214, 215, 317, 318.
 Palma Elek, tollvivő 453.
 Pancera Gábor 214.
 Pap Ignác 429.

- parabolanologia (betegápolástan) 384, 398.
 Paré Ambroise 15.
 párisi egyetem és orvosi kar 127, 631.
 — orvosi akadémia 252.
 Pasteur 660.
 Pasteur-intézet 620, 660, 686, 689, 727, 728, 774.
 — intézet, párisi 680.
 patika, lásd *gyógyszertár*.
 pathochemia, lásd *körvegylan*.
 pathologia medica és praxis medica, lásd *orvostan*.
 patkoló kovácsok állatgyógyászati képzése 191, 207, 395. Lásd még *tanfolyam*.
 Patrubány Gergely 556, 560, 565, 607, 622, 623.
 Pauler Tivadar 111, 151, 200, 498, 583, 585, 593, 612, 613.
 Pázmány Péter 3 skv., 109, 128, 644, 743, 765, 779.
 Pech József, Schweinitz város orvosa 520.
 Péchy Mihály 168¹⁴⁶.
 pécsi egyetem 772, 776.
 Pecz Vilmos 665.
 Pekár Mihály dr. 731.
 Perliczy János Dániel, Nógrád megye tisztí orvosa 20.
 Perényi Zsigmond báró 397.
 Pertik Ottó 573, 639, 657, 658, 690, 700, 701, 703, 732, 733.
 Pest város polgári kórháza (Bürger-spital) 136, 159, 161, 231, 232, 302, 338, 339, 419, 421, 447.
 — város szülészorvosa 551, 559.
 pesti árvíz (1838) 282, 405, 415, 450.
 — barakk-kórház 640, 698.
 „Pester Lloyd“ 690.
 „Pesti Hírlap“ 692.
 pestis járvány 176, 200, 213, 415.
 — főorvos (rei pestilentialis medicus dirigens) 176, 215.
 Pete Zsigmond 561, 563.
 Petényi Géza 776.
 — Ignác 776.
 Péterfi Tibor 750.
 Péteri Ignác 776 [„Péterfi“ sajtóhiba].
 Peterka József, kiskúnsági főorvos 227, 265, 284, 288, 289, 333, 358.
 Petrovics Máté (Mátyás) 230, 232, 260, 261, 268 skv., 332, 333.
 Petrovics József, egyetemi elnök helyettese 253.
 Pettenkofer 632, 650, 720.
 Pfeffermann Ignác 436.
 Pfisterer András 175, 214 skv., 259, 265, 270, 292, 309 skv., 314, 315, 347, 350, 353, 354, 357, 368, 374, 375.
 pharmaceutica, lásd *gyógyszerészet*.
 pharmacognosia, lásd *gyógyszerismeret*.
 pharmacologia, lásd *gyógyszertan*.
 physika, lásd *orvosi természettan*.
 physiologia, lásd *élettan*.
 Piller Mátyás 61, 145, 155, 165, 166.
 Pillmann 205.
 Piorry 408.
 — -féle stethoskop 417.
 Piskovich János 421 skv., 447.
 Pitha bécsi professor 146.
 Planum Societatis Hungaricae ad excolendam Physicam, Oeconomiam et Medicinam erigendae 236.
 Plenck József Jakab 43, 49, 57, 81, 87, 90⁷⁸, 99, 103, 106, 114, 140, 142, 146, 147, 215, 599.
 —: Doctrina de morbis cutaneis 44.
 Plesch János 736.
 Plósz Pál 622, 696, 723.
 Podmaniczky József báró 168¹⁴⁵, 185.
 — Károly báró 343.
 Pohl Ignác 233.
 Pollák Henrik 608.
 Pólya Jenő 734, 750.
 — József 419, 490.
 Polyánkay Ignác 269, 271, 280, 330 skv., 344, 347, 358, 361, 386, 407, 495.
 Pomutz Konstantin 444, 445, 543.
 Poór Imre 517, 529, 530⁸⁵, 544, 553 skv., 560, 581, 602⁴⁶, 607, 608, 639, 654.
 pozsonyi egyetem 750, 771.
 prágai egyetem és orvosi kar 191, 192, 194, 312, 313 skv., 360, 424, 431, 523, 574.
 Prandt Ádám Ignác 37, 40, 49, 79, 103, 147, 155, 174, 175, 188, 198, 214, 330.
 praxis clinica v. medica, lásd *belgyógyászat*.
 Preisz Hugó 591⁸⁰, 658, 728, 731, 735, 777.

- Probst György, tábori orvos 228.
 Prochaska, bécsi professor 260, 261, 288 skv., 349, 360.
 proletárdictatura 705, 746 skv., 765.
 promotio, lásd *doctori avatás*.
 — szertartási szabályzata 673.
 promotiós album 68, 143, 298.
 — jegyzőkönyv 319.
 Prónay Gábor báró 168¹⁴⁵.
 prosector, prosectura, lásd *bonctan*.
 prosectoroknak szóló utasítás 304.
 protestáns orvostanhallgatók külföldön 13.
 protomedikus, lásd *országos főorvos*.
 protooculista, lásd *országos szemorvos*.
 Prottmann auditor 498, 524, 637.
 „Provisorisches Gesetz über die Organisation der akademischen Behörden“ 1849. 501.
 pseudomedikusok, lásd *kuruzslók*.
 P. Szatmáry Károly 606.
 psychoanalysis 749.
 Pühr Lajos 774.
 Purjesz Zsigmond 661, 662.
 Purkhart államtanácsos 424.
 Purkinje János 360, 526, 659.
 Puschmann: Die Medicin in Wien 201¹⁹⁴, 257¹⁷, 258¹⁹.
 Quarin báró 214.
 Rác Ignác, Pest város orvosa 336.
 — Sámuel 99, 122, 123, 146 skv., 155, 157, 158, 169, 170, 172, 179, 180, 182, 200, 201, 209, 210, 212, 214, 227, 259, 260.
 —: Orvosi oktatás 122.
 —: A borbélyi tanításoknak első darabja 122.
 Radetzky 488.
 Ragsky 646.
 Raimann, bécsi tanár 257.
 Rainer főherceg 261, 266, 536, 545, 546.
 Rákócziánium 758.
 rákkutató intézet 774.
 Ráth Zoltán 665.
 Ratio Educationis (1777) 110, 115 skv., 125, 176, 209, 214, 312, 313, 348, 365, 379, 380, 455, 465, 475, 499.
 — Educationis (1806) 168, 177 skv., 183 skv., 193, 194, 241 skv., 320, 324, 382, 719.
 Rátz István 358, 360, 361.
 Rechberg gróf, minisiterelnök 535.
 rector (Pázmány-egyetemi) 28, 37, 41, 43, 146, 246, 319, 371, 420, 455, 457, 492, 508, 538, 571, 572, 585, 610, 620, 644, 668, 688, 690, 693, 702, 706, 731, 743, 746 skv., 768 skv., 780.
 rectorválasztás 37, 40, 47, 65, 68, 92, 97, 104, 112, 117, 123, 166, 246, 251, 261, 264, 308, 315, 500, 546.
 rectorok az orvosi karból 785, 786.
 Réczey Imre 692, 697, 734.
 Regéczi Nagy Imre 695.
 Regia Scientiarum Universitas Hungarica, lásd *egyetem címe*.
 Regius Universitatis Senatus, lásd *egyetemi tanács*.
 Regnicolaris deputatio litteraria, lásd *deputatio*.
 Reil, 232.
 Reineggs Jakab 70.
 Reisinger János 268, 276, 280, 281, 332, 342, 344, 345, 370, 393, 398, 414, 416, 453, 472, 495, 514.
 Reformatio Studiorum Josephina 140.
 reformja orvos- és sebészképzésnek 152, 153¹⁰².
 reformtervezet-féle van Swieten 26.
 Regni veterinarius, lásd *országos főállatorvos*.
 rendkívüli előadások orvosok, sebészek, gyógyszerészek és bábák részére 96.
 rendőrségi orvostan, lásd *állam-orvostan*.
 Renier Paolo, velencei követ 11¹².
 rennwégi katonakórház (Bécs) 550.
 repetensek 99, 141, 324.
 Révai Miklós 141⁶⁶, 371.
 Reviczky Ádám, kancellár 398.
 rhino-laryngologia, lásd *orr- és gégegyógyászat*.
 Ribail, párisi professor 435.
 Riegler Zsigmond 218.
 Rigler Gusztáv 720, 721, 757, 773, 777.
 Rochel 393.
 Rokitsansky Károly báró, bécsi professor 25, 258, 408, 409, 438,

- 504⁴², 550, 567, 590, 591. Lásd még *bécsi első orvosi iskola*.
 Róna Péter 760.
 Roncsevics Vazul, orvostanhallgató 414.
 Rosenthal Konstantin 524.
 Rosetti 524.
 Roth Ignác 520.
 Rottenbiller Lipolt, pesti alpolgármester 452.
 Röck Szilárd 716.
 — féle nőgyógyászati kórházalapítvány 716.
 Röntgen-intézet v. laboratorium (központi) 729, 760, 775.
 Ruchinger József 461.
 Rudas-fürdő 226, 561.
 Rumbach Sebestyén 149, 172, 211.
 Rupp János 387, 432 skv., 444, 464, 493, 511, 517, 527, 565, 571, 572, 581, 597, 598, 618, 632, 655, 693, 780.
 —: Beszéd 300, 511⁴⁶.
 Rusinszky Lajos 201.
 Rust János 258.
 — József 768.
 Sadler József 400, 431, 432, 472, 725. sajtószabadság 475.
 Sangaletti Ede 431, 432, 472, 495, 496, 507, 523.
 „San Spirito”, római kórház 63.
 Sárovcis István, győri borbélymester 19.
 Sauer Ignác 253⁵, 370, 371, 412, 420, 433, 442, 448, 456, 490, 493, 536, 542, 552 skv., 565.
 —: A népesedés akadályai Magyarországon 420.
 Sch... Antonia 354.
 Schaarschmidt, anatomus 50, 89.
 Schaikner, iskolatanító 205.
 Schaffer Károly 723, 733, 747, 771, 772, 774.
 Schams, F.: Vollständige Beschreibung der k. Freystadt Pest in Ungarn, 1821. 282.
 Schelling-féle természetbölcselet 252, 408.
 Schedius 366.
 Scheiber S. H. 630, 631.
 Schenzl Guido 538.
 Scheuthauer Gusztáv 590, 591, 591³⁰, 635, 638, 651, 656, 693, 700, 734.
 Schimko János Gottlieb 334, 358, 359.
 Schlesinger Ignác 410, 511⁴⁵.
 Schlemmer Antal 655.
 Schmerling 537⁹⁴, 546, 547.
 Schmid András 417.
 Schmidt György 563.
 — Hugó 697.
 Schmidt János 286, 287, 288.
 — János, Pest vm. tisztiorvosa 433, 477, 478.
 Scholtz Kornél 648.
 Schönbauer József Antal 166, 174, 204, 205, 208, 268, 281.
 Schordann Zsigmond 334, 335, 349²⁵⁰, 360, 361, 362, 368, 371, 398, 465, 472, 480, 493, 504⁴², 524 skv., 572, 639.
 — féle ösztöndíj 639, 703.
 Schöpf Ágoston 404 skv., 415, 417, 418, 426, 439, 440, 445, 446, 494, 496.
 —: Orvossebési évkönyvek 396.
 —: A gyermekgyógyászat tan-könyve 405.
 — gyermekkórháza Manchesterben 496.
 — orthopaed-intézete 405, 415.
 Schraud Ferenc 150, 174 skv., 200, 201, 209, 210, 214 skv., 230, 233, 258, 366.
 Schroff 146, 423, 631.
 Schuh, bécsi professor 426, 567.
 Schulek Vilmos 103⁹⁰, 573, 598, 622, 633, 634, 638, 644, 674, 700, 701, 726.
 Schulz János 262.
 Schuster János 138, 211, 232, 234, 235²⁷⁸, 268, 276, 277, 280, 332, 341, 342, 361, 362, 365²⁸², 368, 372, 373, 398, 431.
 —: Gesch. der Stadt Pest 365²⁸².
 —: System d. dualistischen Chemie des Prof. J. J. Winterl 413.
 Schwartner 598.
 Schwartz János Lajos báró, kanonok 61.
 — Ferenc 560, 665.
 Schweger Ignác 66.
 Schwimmer Ernő 639, 640, 698, 699.
 Scitovszky hercegprímás 554, 562. sebész-céhek 15, 19.
 sebészhallgatók segítőegylete 561.

sebészhiány 18, 320.

sebészet (elméleti és gyakorlati) 15, 19, 29, 38, 43, 44, 49, 50 skv., 57, 63, 77, 81, 86, 90⁷⁸, 92 skv., 99, 103, 106, 122, 123, 140 skv., 146, 148, 152, 155, 160, 181, 189, 190, 197, 206, 210 skv., 219, 223, 226, 229, 230, 237, 265, 266, 275, 297, 305, 307, 308, 325, 383, 386, 387, 402, 407, 421, 422, 424, 427, 428, 441, 459, 478, 480, 508, 513, 514, 519, 527, 565, 572, 584, 589, 616, 623, 625, 627, 690, 703, 704, 734, 755, 759, 766, 772.

sebészeti klinika 137⁶¹, 226 skv., 426, 479, 480, 512, 519, 540, 572, 578, 579, 619, 620, 640, 642, 644, 652, 655.

I. sebészeti klinika 690, 691, 715, 778.

II. sebészeti klinika 686, 689, 697, 701, 715, 734, 759, 772.

III. sebészeti klinika 734, 772, 773.

sebészeti kör- és gyógytan (ált. és különös) 153, 154, 203, 241, 242, 264, 505, 506, 513, 762.

— műtőintézet 305, skv., 454, 459, 518 519, 583, 618.

— műtőintézet (bécsi) 229, 263, 454.

— műszerek, eszközök és kötszerek 54, 63, 65, 81, 93, 94, 140, 153 skv., 190, 241, 242, 297, 305, 386, 394, 480, 481, 506, 740.

— műtéttan 78, 106, 153, 211, 305, 343, 441, 505, 560, 565, 595, 623, 671, 731, 734, 759, 760, 766.

— műtőintézet ösztöndíjai 307, 518, 543, 572, 573, 594, 623, 626, 639, 645.

— műtőtanfolyam 306, 519.

— propaedeutika 504, 505, 513 skv., 540, 550, 576, 578, 579, 583, 651, 653, 773.

sebészemesteri tanfolyam 27, 51, 93, 122, 169, 242, 243, 266, 267, 299, 300, 320 skv., 349, 352, 366, 367, 384, 385, 504, 508, 513, 544, 545, 578, 622.

sebészgyógyszertan 190, 513.

—, magisteri oklevél 94, 164, 172, 203, 298, 299, 319, 544.

— muzeum (collectio praeparatorum pathologico-chirurgicorum) 206.

sebészek, falusi-, községi- 97, 152, 154, 156, 402, 528⁸⁰.

—, megyei, városi 16, 52, 95, 242. Seidl Emanuel 522, 523, 537, 548, 551.

Seitz orvosnövendék 317, 318.

Seldern gróf, tábornok 533.

selmechányai bányászati akadémia 105, 431.

semiotika 297.

Semmelweis Ignác Fülöp 146, 427, 512, 513, 516⁵⁸, 519 skv., 527, 539, 543, 559, 563, 565, 590, 599, 600, 634, 713, 724.

Semmelweis, nemzetközi emlékbizottság 673.

— emlékünnepe 673, 713.

— ereklyék 771.

— felfedezése 427.

— szobra 713.

— szülőháza 713.

senatus, lásd *egyetemi tanács*.

serumtermelés 219, 363, 521, 744. sérvműtszök 16.

Shoretich Mihály 37, 39, 40, 47, 49, 64, 79, 103, 112, 114, 140, 147, 155, 156.

sigillum facultatis medicae, Universitatis medicae Tyrnaviensis, lásd *orvosi kar pecsétje*.

Simonyi-féle ház 641.

Simpson I. J. edinburgi szülész 427.

Sipőcz Jenő 621⁸², 770.

Skoda, bécsi professor 105, 408, 409, 411, 417, 419, 550, 567, 612.

—: Abhandlung über Perkussion und Auskultation 116. Lásd még *bécsi első orvosi iskola*.

Skrop Ferenc 777.

Sobay György 271.

Sobotta János 730.

socialis hygiene, lásd *hygiene, közegészség*.

Societas erudita Posoniensis 365.

— litteraria Pestinensis Medicorum practicum, lásd *budapesti kir. Orvosegyesület*.

Somogyi István 771.

— János, államtanácsos 168¹⁴⁶, 227, 185¹⁷³, 328.

Sonnenfels József 130, 155¹⁰⁵.

Soós Aladár 775.

Sorbait, bécsi professor 25.

- Späth, a Josephinum tanára 146.
 Spielmann 90.
 spirituskészítmény (praeparatum) 81.
 Stáhl Ignác 182, 236, 237, 238, 262, 276, 284, 286 skv., 304, 326, 327, 336, 344, 353 skv., 370, 386, 387, 392, 402, 414, 416, 421 skv., 430, 436, 441 skv., 450, 459, 460, 462 skv., 471, 472, 476 skv., 490, 491, 599.
 — György 132, 146 skv., 169 skv., 180 skv., 206, 209 skv., 219, 222, 224 skv., 228, 229, 236.
 Stamborszky Jakab 280.
 Starhemberg herceg 17, 18.
 Statuta Universitatis Tyrnaviensis (1771) 53.
 Statutum, bécsi orvoskari — 26₁₈.
 Steber Bartholomaeus 25.
 Steidle Rafael, bécsi professor 106.
 —: Magyar bábamesterség 142.
 Steinpeis Martin, bécsi professor 25.
 Stefánia gyermekkórház 405, 658, 716.
 Stellwag, a Josephinum tanára 146₇₉, 565.
 stethoskop, lásd még *hallgatóság és kopogtatás*.
 Stifft András József báró, 48, 192, 194 skv., 218, 251, 256 skv., 260, 261, 285 skv., 290, 291, 300, 307, 310—17, 325, 328 skv., 334, 335, 338, 340, 341₂₂₁, 347, 349, 351, 352, 359, 362, 369, 372, 377, 379, 381, 387, 389, 397, 400, 406 skv., 567.
 Stiller Bertalan 645.
 — György 223.
 Stipsics Ferdinánd Károly 155 skv., 170, 171, 174, 175, 181, 182, 209, 214, 259, 276, 279, 356, 357.
 Stockinger Tamás 421, 422, 433, 440, 459, 495, 496, 513, 514, 518, 539, 563, 565, 597, 653.
 Stoll Maximilian 105, 407.
 stomatologia, lásd *fogszat*.
 stomatologusok országos egyesülete 716.
 Störk Antal báró: Ausztria proto-medikusa 42, 58, 59, 75 skv., 79, 81, 82, 84 skv., 87 skv., 90₇₈, 96, 98, 99, 106, 113, 122, 214, 256.
 Strauss Mihály 265, 269.
 Streitt János, Buda-városi tisztiorvos 219.
 Strichovsky Ferenc 232.
 Strobl Alajos 713.
 Stromayer, osztrák közoktatásügyi miniszter 587.
 Stulfa Péter, lásd *Széky*.
 Stupan államtanácsos 353.
 subdeputatio in litterariis, lásd *köz-oktatásügyi albizottság*.
 Sugár K. Márton 659₁₅₉.
 Superior Universitatis Director, lásd *egyetem főigazgatója*.
 Swieten (Van Sw.) Gerhard 12, 18, 23, 24, 26 skv., 31, 35₃, 36, 38 skv., 41 skv., 47, 48, 50, 51, 55, 57 skv., 68, 70, 75, 80, 81, 87₇₃, 104, 105, 131, 150₉₆, 257, 258.
 —: Commentaria in omnes aphorismos Hermannii Boerhaavi de cognoscendis et curandis morbis 50, 79, 90, 91.
 —: Plan pour la Faculté de la Médecine 26.
 — Gottfried 150, 176.
 syphilidologia, lásd *bőrgyógyászat, bujakórtan*.
 Systema Litterarium (1848-as tanulmányi-rend) 448 skv., 450.
 Szabó Lajos 495.
 — András 109, 120, 168₁₄₅.
 — Dénes 724.
 — József 507, 537, 542, 613, 637, 637₁₁₁, 718, 762.
 — Vázul törvényszéki orvos 549.
 szakorvosi specializálódás 26, 543, 544.
 Szalay Imre, Vas vm. tisztiorvosa 221, 222.
 Szász Károly 644.
 Szathmáry László 234₂₇₈.
 Szatmáry József 334.
 Széchenyi Ferenc gróf 281.
 — István gróf 262, 366, 367, 369, 413, 438, 457, 484, 485, 485₁₇, 488, 489, 538.
 szegedi egyetem 765, 773, 776, 777.
 Székács superintendens 595.
 Székely Ágoston 721, 727, 728, 762, 774.
 Szekrényessy József 561.
 Széky (Stulfa) Péter 233, 259, 269, 271 skv., 293, 340, 344, 361, 398.
 Széll Kálmán 714.

Szeli Károly 106.

Széni János 155.

szem anatómiája 96.

— -betegségek 90, 96.

Szemere Bertalan 484, 488.

szemészet (elméleti és gyakorlati) 44, 90, 95, 96, 105, 146, 189, 219, 220, 223, 226, 228, 237, 241, 242, 264, 283—92, 304, 346, 349—55, 383, 402, 407, 466, 450, 496, 504. skv., 508, 511, 565, 579, 616, 620, 625, 627, 628, 633, 634, 674, 704, 722, 726, 766, 775.

szemészeti klinika 351, 352, 466, 479, 633, 640, 642, 651, 652, 701.

I. sz. szemészeti klinika 350, 715.

II. sz. szemészeti klinika 315, 726, 775.

szemészeti klinika laboratoriuma 702.

— kór- és módszertan 702.

— műszerek 96, 228, 352.

— műtétan 219, 291, 766.

szemkórház — institutum oculisticum — 225, 285, 304, 351, 352.

szemésmesterek 289, 352.

szemoperálók 16.

szemtükrözés 702.

Szening János 149, 171 skv., 206, 210, 211, 228, 229, 237, 599.

Szent Cosmas, orvosi védőszent 66.

— Damian, orvosi védőszent 66.

— Ivo, jogikar védőszentje 66.

— János-kórház dermatologusa 699.

szentpétervári kórház 15.

— orvosi collegium 15.

Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története 314, 492²⁷, 499, 537⁹³, 539⁹⁸.

Szent Rókus-kórház 269, 276, 294, 305, 306, 335, 375, 377, 421, 443, skv., 448, 450, 452, 479, 513, 514, 519, 520, 549, 553, 556, 572, 581, 595, 610, 628, 634, 640, 654, 661.

—: elmekóros megfigyelő osztálya 655.

—: fülbetegosztálya 699.

—: hullaanyaga 503.

—: klinikai célokra való igénybevétele, lásd *klinikák elhelyezése a Szent Rókus-kórházban*.

—: sebészeti osztálya 654.

Szent Rókus-kórházi poliklinikum 444.

Szentszék 6.

Szerdahelyi György kanonok 183.

Szeremlei Mihály 566.

szigorlatok és vizsgák (orvosi-sebész) 28, 47, 54, 72, 316, 318, 476, 477, 480, 504, 506, 508, 527, 543, 576 skv.

Szilassy Kálmánné, szül. gróf Hugonay Vilma 642, 643, 644, 685.

Szinnyei József 458⁴⁵⁴.

Szlaby Ferenc 214.

szövettan 409, 438, 516, 548, 551, 662, 697, 766.

— lásd még *kórszövettan*.

szövettani-fejlődéstani tanszék 776.

Szunerits Ignác 269.

Szuszs György 260.

szülészet (elméleti és gyakorlati) 44, 50, 51, 92, 95, 103, 106, 122, 123, 146, 148, 153, 160, 173, 189, 190, 206, 210, 211, 219, 226, 228, 229, 237, 241, 264, 265, 283, 284, 293, 294, 297, 299, 321, 336, 337, 339, 347, 355, 383, 407, 480, 504, skv., 508, 519 skv., 540, 559, 565, 572, 579, 584, 588, 600, 616, 625, 634, 636, 641, 704, 713, 724, 766, 773.

szülészeti elkülönítő pavillon 715.

— eszközök 140.

— gyakorlat, hullán 583.

— intézet, amsterdami 520.

— intézet, kiel 520.

— intézet, londoni 520.

— intézet és kóroda 293, 295, 338, 339, 394, 479, 480, 506, 511, 512, 519, 575, 579, 616, 618, 619, 634, 640, 641.

— képzés, lásd *bába-, szülésznő-képzés, tanfolyam*.

— műtétan 563, 766.

— műszerek 95, 338.

I. sz. szülészeti és nőgyógyászati klinika és tanszék 641, 689, 695, 715, 724, 773.

II. sz. szülészeti és nőgyógyászati klinika és tanszék 686, 715, 716, 761.

szülészeti poliklinikum 641.

— rendtartás 761.

szülészmesteri-szülésznői képesítés 44, 95, 98, 133, 173, 280, 294, 575.

tábori orvosok kiképzésére szolgáló tanszék 497.

Takács Endre 662.
 Tamássy Géza 777.
 tanácsköztársaság 750. Lásd még *proletárdictatura*.
 Tanárky Gedeon 586.
 tanári collegium 48.
 tanári eskü 390.
 — nyugdíj szabályozása 545, 574, 581.
 tanárok címe megállapítása 621.
 — helyettesítésének módoszatai 540.
 — javadalmazása 27, 35, 49, 101, 118, 131, 278 skv., 457, 509, 545, 574, 621, 672, 704.
 — (nyilv. r. és nyilv. rk.) névsora 788 skv.
 — száma Pesten és európai egyetemeken 118, 545, 546.
 tanársegédek 123, 145, 212, 232, 428, 505, 519, 588, 589, 621, 634, 675, 706.
 — fizetése 132, 573.
 — száma 778.
 tandíjfizetés 50, 133 skv., 167, 385, 509, 531, 540, 671, 672, 682, 704.
 tandíjmentesség 133, 134, 474, 509, 626.
 Tangl Ferenc 703, 723, 724, 728, 731, 732, 735, 760, 781.
 tanítási nyelv 124, 163, 167, 180, 212, 217, 243, 244, 264 skv., 271, 290, 305, 339, 340, 385 skv., 390, 414, 428, 458, 471, 472, 499, 500, 520, 534 skv., 539, 548, 549, 641.
 Lásd még *nyelvrendeletek*.
 tankönyvek 50, 95, 89 skv., 90, 142, 688.
 tanfolyamok, orvosi:
 — bábák számára 339, 340.
 — egészséggtanárak és iskolaorvosok részére 649, 722.
 — gazdák és gazd. alkalmazottak részére 163.
 — honvédorvosok számára 647, 648.
 — polgári és falusi sebészek részére 266, 267, 297.
 — szülészeti 244, 267, 339, 575.
 — tábori orvosok, sebészek, ápolók, tábori kovácsok számára (1848) 163, 490, 491.
 — törvényhatósági (városi, vm.-i) orvosok részére 632.
 — vidéki orvosok részére 648.

tanszabadság 87, 142, 252, 473, 475, 475⁷, 501, 539, 540, 552, 576, 581, 599, 608, 625, 696.
 tanszék betöltése pályázat útján 38, 88, 100 skv., 118, 127, 146, 151, 157, 172 skv., 177, 179, 208, 212, 215, 226, 227, 230, 232, 246, 248, 249, 253, 255, 261, 262, 265, 268, 270, 272^{sz}, 273, 280, 284, 286 skv., 292, 324, 330—36, 341, 342, 348, 357, 361, 368, 372, 377, 381, 387, 391, 400, 406, 418 skv., 428 skv., 439, 440, 465, 481, 519, 520, 522, 530, 548, 549, 551, 553, 557, 559, 588, 593, 609, 628 skv., 655, 658, 661 skv., 697, 720, 722, 723, 734, 735, 760, 772, 773, 774, 776, 777.
 tanszékek száma 35, 778.
 tantervi bizottság (1861) 539 skv.
 tanulmányi alap 214, 243, 545.
 — bizottság, helytartótanácsi 23, 29, 61, 78, 85, 100, 109, 123, 161, 168¹⁴⁵, 188, 189, 190, 201, 214, 215, 227, 261, 263, 430, 439, 448, 451.
 — bizottság, udvari 23, 29, 30, 53, 100, 110, 142, 150, 173, 175, 217, 255, 263, 304, 308, 313, 362.
 — előadó, kancelláriai 84, 100.
 — idő és szünetek meghatározása 14, 51, 152, 165, 183, 188, 192, 193, 241.
 — szigorlati rend: (1774) 87 skv., (1804, osztrák); 250, 251, (1810); 402, 448, 508, (1813); 296 skv., 300, (1818); 355, (1833); 386, 401, 448, 460, 504, 513, (1843); 449, (1848); 448 skv., 508, 659, (1851—25); 508, 575.
 — ügyek (orvosi) igazgatója 24, 28, 37, 152, 237, 262, 309, 314, 386, 388, 395, 464.
 — fegyelmi és leckepezés szabályzat 118, 672, 692, 695.
 — tanács (Unterrichtsrath) 68, 554, 557.
 tanulmányút külföldre és peregrinatio 12, 13, 14, 141, 203, 204, 231, 232, 250, 268, 425, 432, 458, 468, 472, 473, 589, 618, 639, 641, 656.
 tápanyagok és eledetek ismertetése, lásd *diaetetika*.
 társadalmi egészségügy 768.

- Tauffer Vilmos 639, 641, 642, 650, 686, 695, 707, 713, 720, 761.
 tébolyda felállítására 258, 444, 445.
 Lásd még *lipótmezei orsz. tébolyda*.
 Tellyesniczky Kálmán 730, 776.
 Terczy Konstantin, pesti polgármester 444, 503.
 természetrajz (különös) 89, 143, 145, 153, 154, 174, 201, 230, 241, 244, 267, 268, 280, 281, 300, 309, 318, 325, 330, 333, 383, 386, 414, 474, 507, 539, 624. Lásd még *állattan, ásványtan*.
 természetrajzi gyűjtemény 160, 342.
 — muzeum 268, 277, 393.
 természettan (elemi, kísérleti) 141, 207, 532, 550, 576, 577, 579, 583, 594, 624, 765.
 Természettudományi Társulat 371, 412, 413, 426³⁸⁷, 465, 588.
 — társulatok 14, 43, 141, 261.
 terna jelölés, lásd *tanszék betöltése*.
 Tersztyánszky Dániel 115, 365.
 [„Dávid“ sajtóhiba].
 testgyógyászat 563, 722.
 testnevelés, 116, 230,
 testzhalottak élesztése 504.
 Than Károly 431⁵, 537, 581, 585, 598, 645.
 Thanhoffer Lajos 377³⁰⁹, 630, 662, 663, 730.
 theologiai kar 4, 65, 112, 137, 141, 242, 329, 390, 581, 718.
 terapia speciális, lásd *gyógytan*.
 Thewrewk Aurél 702.
 Thun Leo gróf 475, 498, 499 skv., 503¹², 513, 516 skv., 521, 525, 528, 530, 533 skv.
 — tanulmányi rendszere 475, 500 skv., 504, 571.
 Tipula Péter 453.
 Tisza István gróf 746.
 — Kálmán 615.
 Tognio Lajos 361 skv., 372, 373, 456, 461, 472, 495, 496, 510, 519, 522, 536, 551, 599.
 —: Néhány szó Magyarhon ásványvizeiről 374.
 Toldy (Schedel) Ferenc 91⁰, 122²⁵, 353, 367, 371, 389, 390, 396, 442, 457, 463, 495, 498, 585.
 Tolnay Sándor 141 skv., 162 skv., 171, 199, 207, 211, 233, 272, 274, 323, 324, 599.
 Tormay Károly, Pest város főorvosa 511.
 Tóth István 751.
 — Lajos államtitkár 637, 637¹¹², 638, 648, 663 skv., 751, 774.
 — N. János dr. 563.
 Tóthfalusy Imre 772.
 Torday Ferenc 776.
 Töltényi Szaniszló, bécsi professor 474, 475⁷, 499.
 törések és ficamok 441.
 Török Aurél 103⁹⁰, 662, 663, 702.
 — József 433, 442, 646.
 — Lajos 750, 755.
 — Lajos gróf, tanügyi ig. 168¹⁴⁵.
 törvényhatósági (megyei, városi) tisztviselők :
 — Bács vm.-i 208.
 — Békés vm.-i 218.
 — Bihar vm.-i 214, 230.
 — Borsod vm.-i 174, 214.
 — budai 156, 219, 259, 317, 318.
 — Csanád vm.-i 174.
 — Csongrád vm.-i 174.
 — debreceni 777.
 — Doboka vm.-i 288.
 — Esztergom vm.-i 218, 260, 261.
 — Gömör vm.-i 20.
 — Győr vm.-i 19.
 — Hont vm.-i 105.
 — Hunyad vm.-i 458.
 — Jászkún-kerületi 431 skv., 514, 550.
 — kiskunsági 265, 284.
 — kőszegi 229.
 — Krassó vm.-i 260, 400.
 — lőcsei 268.
 — nagybányai kamarai és városi 122.
 — nagykunsági kerületi 551.
 — nagyszombati 37, 59, 112.
 — Nógrád vm.-i 16, 20.
 — Nyitra vm.-i 276, 336.
 — Pest vm.-i 176, 215, 433.
 — pesti 158, 176, 232, 276, 356, 419, 405, 511, 549.
 — Sopron vm.-i 218.
 — szabadkai 149.
 — Szabolcs vm.-i 556.
 — szegedi 174, 271.
 — temesvári kincstári 418.
 — Tolna vm.-i 432.
 — Vas vm.-i 222.
 — Verőcze vm.-i 289.
 — Veszprém vm.-i 39, 331, 361, 426.

- Zala vm.-i 214.
- Zemplén vm.-i 647.
- Zólyom vm.-i 214.
- törvényhatósági (vm.-i, városi) tisztviselők fizetése 621.
- vizsgáztatása 52, 54, 102.
- törvényszéki boncolásgyakorlatok 505, 528.
- elmekörtani tanszék 700, 772.
- lélektan 655, 700.
- orvosi képesítő vizsga 678, 682, 683.
- orvosok 199, 549, 683.
- orvostan (előbb rendőrségi orvos-tan) 91, 93, 122, 190, 202, 203, 241, 297, 331 skv., 407, 432, 434, 464, 474, 480, 505, 506, 520, 528, 563, 576, 579, 583, 625, 631, 632, 655, 658, 669, 671, 683, 704, 760, 766, 780.
- orvostani intézet 452, 619, 620, 651, 669, 683, 686, 689.
- orvostani muzeum 393.
- szemle, halotti — sérült betegek — 203.
- Traube L., berlini professor 590.
- Trefort Ágoston 612, 614, 614⁶⁸ skv., 622, 626, 627, 631, 634, 637, 641, 645, 646, 649, 652, 654, 661, 671.
- Trnka Vencel 40, 43, 49, 65, 81, 82, 103, 132, 155, 156, 170, 173, 175.
- Trousseau párisi klinikája 559.
- tuberculin 703.
- tuberculosis 701, 703.
- tudománymentő bizottság 778.
- tudós társaság terve 141.
- Turnovsky Frigyes 435.
- tübingeni egyetem 634, 702.
- tüdőbeteg-osztály 715.
- -pavillon 770.
- tüdőbetegek 208, 770.
- Türkheim báró, tanulmányi aligazgató 406, 409, 419, 436, 437.
- typhus-járvány 176, 740.
- kiütéses 358.
- -kórház 556.
- „ubique locorum“ elve 128.
- Udránszky László 724, 731, 732, 735.
- Ugarte gróf 255.
- Ugróczy Mihály 67 skv.
- Ugron Gábor 711.
- „Ungarische Beiträge zur Augenheilkunde“ 634.
- „Ungarische Medicinisch-chirurgische Presse“ 529.
- „Ungarischer Lloyd“ 605.
- „Ungarischer Plutarch“ 39.
- „Universitas Budensis“ 112 skv.
- Urbán József, Pest város alkapitánya 354.
- úrnap körmenet 65.
- urologia 762.
- uroskopia 550.
- ünnepélyes fogadalom (sponsio solemnitas) 130.
- Ürményi József 84, 85, 100, 110, 115, 145, 150, 168¹⁴⁵, 253, 273, 307, 310, 312, 353, 354, 355, 378, 397, 445.
- váci siketnéma intézet 263, 355.
- Theresianum 119.
- vagabundi operatores, lásd *kuruzs-lók*.
- vakok intézete orvosa 431.
- „Vale ergo parva Roma“ kezdetű dal 111.
- Valeria főhercegnő 427.
- Vallás- és közoktatásügyi ministerek névsora 785.
- Vallás- és közoktatásügyi minisztérium, magyar 483, 501, 508, 513, 516 skv., 522, 527, 528, 548, 561, 571, 572, 575, 580, 585, 586, 588, 613, 622, 633, 673, 686, 697, 781.
- : osztrák 529, 530, 581, 604, 606, 623, 624, 626, 635, 642, 647, 667, 723.
- Vallon Graziadio 522.
- Vámossy Zoltán 723, 735, 759 skv.
- Varga István 331.
- Vay Miklós báró 537⁸⁴.
- István 168¹⁴⁵.
- vegytan, lásd *chemia*.
- Veidinger János 306.
- Veith J. Emanuel, bécsi professor 325.
- Velits Dezső 712, 724.
- vendégházak Nagyszombatban elszegényedettek részére 63.
- venereologia 762.
- vényírásban 190, 202, 295, 297, 505, 506.
- Verbesserungsplan, lásd *tanulmányi és szigorlati rend*.

- Verebély László 573 628.
 — Tibor 734.
 Veress Elemér 749, 753, 760, 761.
 Verzár Frigyes 760.
 vese-diagnostika 725.
 veszettség elleni oltás 661¹⁶¹.
 — kór- és gyógytana 660.
 Vészi Gyula 760.
 Veza Gábor 112, 161, 174, 183, 185,
 190, 200, 208, 214, 222.
 Vidor 628.
 világháború és következményei 739
 skv.
 villamgyógytan, lásd *electrotherapia*.
 Vilmos főherceg 536.
 Virágh József 441, 442.
 Virchow 25, 409, 520, 590, 590²⁸,
 651.
 Virozsil Antal 371, 492, 493, 495,
 496, 499, 501, 502, 508, 517, 523,
 538, 559.
 „vis medicatrix naturae“ 15, 105,
 405.
 Viszánik Mihály 368, 369, 372.
 Viszota Gyula 369²⁸⁹.
 Viteleschi Mutio 6 skv.
 vízeletvizsgálat 420, 563, 588.
 vizgyógytan 441, lásd még *fürdőszet*.
 Vogel 50, 91.
 Vörös Kereszt 757.
 — Erzsébet-kórháza 736.
 Vörösmarty Mihály 622.
 Vracsnán Mátyás, balassagyarmati
 sebész 102.
 Wachtel Dávid, 418, 523, 528, 551,
 552, 592, 626, 627, 629, 646, 658.
 Wagner építész 615, 618.
 — Dániel 431, 440.
 — János 418, 442, 472, 495, 496,
 522, 539, 549, 550, 552 skv.,
 562¹⁴⁵, 563, 581, 628, 661, 693.
 Walla Ferenc 519, 520, 521.
 Wallaszky P.: *Conspectus reipubl.*
litterariae in Hungaria 366²⁸³.
 Wampe Ferenc Antal 14.
 Wartha Vince 685.
 Wattmann 422, 423.
 Weber Antal 617, 638, 641.
 — Nándor 520.
 Wein J. 116¹⁸.
 Weiss 515, 516, 651.
 Wekerle György 388, 389, 390, 404,
 405.
 Well, osztrák belügyministeri taná-
 csos 510.
 Weleczky János 279, 325 skv., 344,
 386, 422, 459, 460, 495, 513.
 Wenckheim Béla báró 571, 581, 601.
 Went István 777.
 Wertheim Tivadar 522, 537.
 Weszprémi István 68⁴³, 365.
 „Wiener med. Wochenschrift“ 437,
 503⁴², 510, 510⁴⁴, 512, 513⁵⁰, 516⁵⁸,
 519, 538⁹⁶¹, 551, 555, 556, 564¹⁵⁵,
 568¹⁶⁵, 588²³, 595³⁵.
 Wimmer József 228.
 Wimpffen Siegfried gróf 779.
 Windisch Lipót 276, 336.
 Windischgraetz herceg 491, 494,
 498, 514.
 Winslow, anatomus 50, 89.
 Winterl Jakab József 41, 42, 49, 50,
 57, 58, 60 skv., 75 skv., 80, 83, 86,
 87, 103, 112, 121, 141, 143, 149,
 155, 178, 179, 188, 204, 205, 214,
 215, 234 skv., 365, 599, 600.
 —: *Defectus principales universi-*
tatum omnium 177.
 —: a dualistikus kémiai rendszer
 269.
 Winternitz Arnold 722, 750, 755.
 Wittelshöfer, bécsi professor 503⁴².
 Wlassics Gyula 658, 703.
 Wolfson-gyűjtemény 394.
 Wolstein János Amadé 104, 141,
 142, 161, 162.
 Wurtz 637.
 Wurzbach 369.
 Zankó József 428.
 „Zeitschrift für Natur- und Heil-
 kunde in Ungarn“ 528, 530⁸⁵, 551.
 Zlamál Vilmos 370, 428, 429, 430,
 490, 493, 495, 498.
 Zomborcsévi Vince 419.
 zootomia, lásd *állatbonctan*.
 Zsakó István 369²⁸⁸.
 zürichi egyetem 394, 527, 642, 643,
 686.
 Zwinger Rudolf professor 14.

